

ACTA HISTORICA HUNGARICA TURICIENSIA

XXXIII. évfolyam 11. szám

**Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata
2018/B.**

A ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET 112. SZ. KIADVÁNYA

ISSN 2297-7538*

**Zürich, Budapest, Adelaide, Athén, Bangkok, Beijing, Beregszász, Boulogne
Sur Mer, Brno, Carrigmore, Csikszereda, Felsőőr, Heidelberg, Helsingborg
Honolulu, Koppenhága, Lendva, London, Pozsony, Szabadka, Vancouver**

* Lévén svájci egyesület svájci kiadványa, svájci az ISSN-szám is.

Szerkeszti a ZMTE Tudományos Tanácsa

- BÉRCZI Szaniszló** C. Sc. fizikus, csillagász, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, bercziszeni@caesar.elte.hu
- CSÁMPAI Ottó** C. Sc. etnopszichológus, habilitált egyetemi docens, Nagyszombati Egyetem, csottoster@gmail.com
- CSIHÁK György** dr. közgazdász, történész, ZMTE elnök, zmte@freemail.hu
- DARAI Lajos** C. Sc. filozófus, professzor emeritus Kodolányi János Főiskola, darailajos@gmail.com
- FRISNYÁK Sándor** D. Sc. földrajztudomány, professzor emeritus, Nyíregyházi Egyetem, drfrisnyaksandor@gmail.com
- GEDAI István** C. Sc. történész, numizmata, ny. főigazgató, Magyar Nemzeti Múzeum
- HARAI Dénes** C. Sc. katonapedagógus, ny. ezredes, egyetemi tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, harai.denes@uni-nke.hu
- JÁVOR Miklós** történész, doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, javormiklos1@gmail.com
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna** Ph. D. történész, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, zsujvary@gmail.com
- KÖLTŐ László** C. Sc. régész, mérnök, ny. múzeumigazgató Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, koltolaszlo48@gmail.com
- NYÁRI Gábor** történész, doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, nyari.gabor1986@gmail.com
- PANDULA Attila** D. Sc. történettudomány, egyetemi docens Eötvös Loránd Tudományegyetem, attila.pandula@gmail.com
- SZEDERKÉNYI Tibor** D. Sc. földtudomány, ny. egyetemi tanár, Szegedi Egyetem, Pécsi Egyetem, szedertib@vnet.hu
- SZEKERES István** írástörténet kutató, szekeres_istvan@t-online.hu
- RIHMER Aurél** könyvtáros, történész, granasztai@yahoo.com
- VIZI László Tamás** Ph. D. történész, főiskolai tanár, oktatási rektorhelyettes, Kodolányi János Főiskola, lvizi@kodolanyi.hu
- ZÁHONYI András** mérnök, íráskutató, azahonyi@freemail.hu

Kapcsolat kizárólag elektronikus levelezéssel. A szerkesztőség címe:
zmtehu@gmail.com

Kézirat alakja: Word, 16-os lapszélesség, 12-es betű, szimpla sorköz.

TARTALOM

A NYELVTUDOMÁNY ÉS A MAGYAR ÓSTÖRTÉNET (II/11.).....	4
Deák István (Budapest): Dunától az Indusig	4
Kovács János, Perie Alkorán (Hückelshoven): A visayan Fülöp-szigeteki nyelv magyar eredetű?	21
Nógrády Mihály (Ottawa): Kopasz volt-e Szár László? A szár melléknév jelentéstani vizsgálata	34
ÍRÁSTÖRTÉNET (III.)	42
Szekeres István(Budakalász): Az ó-türk és a székely írás eredete Róna-Tas András és Sándor Klára elméletében	42
AZ ŐSI MAGYAR ÁLLAM (II/20.).....	92
Darai Lajos (Kápolnásnyék): Árpád Atila örökén – a magyarok őseik útján	92
Z. Tóth Csaba (Pécs): Néhány adat a magyar előtörténethez	238
Z. Tóth Csaba (Pécs): Az Orhoni Feliratok. Vilhelm Thomsen dán fordításának (1922) E. Denison Ross által készített angol változata (1930) nyomán	253
KÖZÉPKORI TÖRTÉNELMÜNK (X.)	296
Z. Tóth Csaba (Pécs): Pálosok keresése — „héjtól a magig”, a kezdetektől Gyöngyösi Gergelyig és tovább	296
VALLÁSTÖRTÉNET (XIV/78.).....	310
Z. Tóth Csaba (Pécs): 8-10. századi ujgur falfestmények a Turfán-oázisból, a bezekliki kolostorváros ’pogány’, buddhista s manicheus emlékei	311
KÖRNYEZETÜNK MEGÓVÁSA (XII/69.)	334
Rihmer Aurél (Budapest): Természeti csapás jellegű éghajlat változás és népesség elvándorlás. A lakosság elöregedésének és az égövi hőmérséklet emelkedésének kölcsönhatásai	334
E SZÁMUNK SZERZŐI	438
FÜGGELÉK.....	439
Kiadványaink jegyzéke	439

A NYELVTUDOMÁNY ÉS A MAGYAR ŐSTÖRTÉNET (II/11.)

Deák István (Budapest):

Dunától az Indusig

1. Meghívó

József Attila: A Dunánál (részlet)

Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer ős szemlélget velem.
...
Verset írunk - ők fogják ceruzámat
s én érzem őket és emlékezem.

Én úgy vagy**ok**, hogy már száz ezer éve
né**z**em, am**it** meglát**ok** hirtelen.
Egy pillanat s **kész** az idő **egésze**,
mit **száz** ezer ős szemlélget vel**em**.
...
Vers**et** ír**unk** - **ők** fogj**ák** ceruz**ámat**
s **én** érz**em** **őket** és emlékez**em**.

úgy vagy , hogy már száz ezer éve
néz , am meglát hirtelen.
pillanat s az idő ,
mi száz ezer ős szemlélget vel .
...
Vers ír - fog ceruz
s érz és emlékez .

Olyan a jobb oldali vers-torzó, mint egy díztelen, levelét lepergetett karácsonyfa. Mint egy csontváz, hús és vér nélkül.

Több meghatározás van arra, hogy mit jelent a 'nyelvtan' fogalom. Számomra a legegyszerűbb így hangzik: szabályrendszer, mely által a szótöveket értelmes, élő szöveggé kapcsolhatjuk össze. A nyelvten által lesz a nyelv élő, leveles fa, csillogó díszekkel is ékes, bensőséges, családi kincs. Átala elevenedik meg a váz. A nyelvten által válnak érthetővé a költő sorai, aki ott ül a folyam partján, elmélkedik és szemlélődik.

Megtehetjük mi is ezt. Mi, akik beszéljük őseink nyelvét, de csak ritkán gondolkodunk róla. Meghívom a Tisztelt Olvasót egy nyelvtani felfedező útra. A fenti sorokat példának választva bemutatom anyanyelvtanunk legfőbb sajátságát. Ezután szemlélődni is fogok – de immár a térkép fölött. Ha követnek az úton, új rokonokat találunk majd. Mégpedig nagyon sokat.

Alapvető nyelvtani jelenségeket fogok vizsgálni, főként névmásokat. Amellett fogok érvelni, hogy a finnféle nyelvek a korai magyar nyelvtömb peremén fejlődtek, majd onnan váltak

le Kr. e 7000 körül – a Kárpát-medence peremén. Egyre északabbra, északkeletebbre szorultak, ahol a nyelvcsoporthoz beszélőinek zöme (észt, finn) megőrizte az ősi, 'befagyott' peremnyelv-változatot. A magyar ellenben hatalmas mértékben tovább fejlődött, nyelvtani rendszere egységessé vált. E fejlődés földrajzi helyét a két hajlító nyelvcsoporthoz (sémi-hámi, indoeurópai) közt tartom, mivel mindkét nyelvcsoporthoz olyan névmás rendszert vett át **töredékesen**, ami a magyar nyelvben **egységes** egész – és a nyelvtani rendszert áthatja. A „finnugorok vagyunk” állítást ezért félrevezetőnek tartom és kerülöm.

2. A legfőbb sajátság

2.2. Kiírás

A 2. pontban a pirossal szedett egységeket vizsgálom meg. Kiírom ezeket. A kezdő 'Én' szót ugyan úgy kis betűvel írom, mint az összes többi. Ha egy elem újra megjelenik, a már leírt mellé írom. Három helyre pontot teszek (ő.k, un.k, já.k – rövidesen kiderül, miért). Így – a pontozott dupla elemekkel együtt – összesen 15 elemet emelek ki:

én, én
em, em, em, em
e
un.k
ő.k, ő.k

2.2. Ismétlések

Az ismétlések száma nagy. Ez azt mutatja, hogy anyanyelvtanunk legfőbb jellegzetességét tanulmányozzuk. Szűrjük ki az ismétléseket. Az így megmaradt elemek tehát:

én (← én)
em (← em, em, em)
e
un.k
ő.k (← ő.k)

2.3. Hasonlóságok

Az azonosságok után felfigyelhetünk a hasonlóságokra is. Az 'em' hasontársa az 'ám'. Az 'em'-et a költő először a 'nézem' szóban írta le. Az 'ám' csak a 'ceruzámat' szóban szerepel. Képezzünk velük mondatot. Mit vagy kit jelent a 'Néz.*em* a ceruz.*ám*.at' mondatban a két egység? Az alanyt jelenti, aki itt az egyes szám első személyű beszélő, tehát az 'én'. Ezzel nem csak 'em' és 'ám' kerül egymás mellé, hanem mindkettő besorol az 'én'-hez. Tehát:

én: em, ám

e

un.k

2.4. Azonosságok

Az 'én', 'em' és 'ám' egységek 'én'-t jelentenek. Alakjuk kissé különbözik, de jelentésük azonos. Olyan ez, mint amikor az ember különböző ruhát ölt. Az „én” gondolatnak lehet 'em' és 'ám' ruhája is. A gondolat egy, pedig az egységek magán- és mássalhangzóikban is különböznek. Nézzük meg ezek okát külön-külön.

Tizennégy írásban jelölt magánhangzónk van. Ezek lehetnek magas vagy mély hangrendűek. A magas hangokat a szájüreg elülső részében, kicsi üreggel képezzük. A mély hangokat hátul, nagy üreggel. Olyan ez, mint a hegedű és a nagybögő hangrekesze. A hegedű hangrekesze kisebb, hangja magasabb. Magas és mély magánhangzóink megtanulásukban segít egy „tenisz-ütő áruló” sportszerbolt. A 'teniszütő' szóban az összes magas, az 'áruló' szóban pedig az összes mély szerepel, ha ékezetes társaikat is ide értjük. A magasak tehát (8): e, é, i, í, ü, ú, ő, ö; és a mélyek (6): a, á, u, ú, o, ó. Szavaink többsége tisztán magas vagy mély hangrendű. Amikor egy szótóhoz toldalékot illesztünk, akkor annak magánhangzóját a szótó hangrendjéhez illeszkedik. Pl. néz.em, vel.em, érz.em, emlékez.em. A vegyes hangrendű szónak általában mély hangrendű a toldaléka, pl. ceruz.ám.

A toldalék – magánhangzója által – voltaképp „az alkalomhoz illően” öltözködik. Megszemélyesítve: a kialakulóban lévő toldalék egy szempillantás alatt körülnéz, megfigyeli magánhangzó társait – hogy „ki mibe jött” – és eszerint ölt maga is ruhát.

Ez a rendszer a magánhangzó illeszkedés, más néven magánhangzó harmónia. Így a szavak képzése igen gazdaságos, mert keveset kell mozgatni a nyelvet. Miért fontos e harmónia ismerete? Mert e nélkül nem tudatosul a beszélőben az, hogy *ugyan azokat* a személyes névmásokat mondja. Most pedig térjünk rá a mássalhangzókra.

Az 'n' és 'm' testvérhang. Mindkettőt úgy képezzük, hogy bezárjuk a szájnyílásunkat, így a levegő az orrnyílásunkon át talál kiutat. Ezért nevezik ezeket orrhangnak. Jelentést megkülönböztető szerepük a fenti esetekben egyáltalán nincs.

A fentiek értelmében az 'én', 'em' és 'ám': egy. A megmaradt egységek:

én (← em, ám)

e

un.k

2.5. A 'k' szerepének felismerése

Közismert, hogy a 'k' a többes szám jele. A 'k' három helyen szerepel, és pont ebben a minőségben. Bontsuk fel a pontozott részeket.

Az 'un.k' hasadásakor 'un' és egy 'k' keletkezik. Az 'un' besorol az 'én'-hez.

Az 'ő.k' hasadásakor 'ő' és egy 'k' keletkezik.

A 'já.k' hasadásakor 'já' és egy 'k' keletkezik. A 'já' besorol az 'ő'-höz (fog.ja 1/3. személy, fog.já.k 2/3. személy).

Az egységekből így lesz:

én (← un)

e

ő (← iá)

2.6. Ő az idő

Olvassuk el most újra a versrészlet harmadik sorát: "Egy pillanat s kész az *idő* egésze". Az én egész.em, a te egész.ed, az ő egész.e. Az ő az idő. A birtokjellé váló 'ő' tehát csak a harmónia végett öltözik 'e' ruhába.

Tizenhat egységgel kezdtük – végül három maradt:

én

ő (← e)

12 esetben két személyes névmást, 4 esetben pedig a többes szám jelét rakosgattuk egymás mellé, nyelvértékünk által vezetve – de józan ésszel visszafejthetően.

Az ősről írt sorok azt mutatják, hogy magyar nyelvünk legjellemzőbb sajátja **a személyes névmások gyakori és következetes használata**.

3. A sajátosság jelentősége

3.1. Táblázat

Foglaljuk táblázatba a személyes névmásokat, felhasználásuk szerint.

személyes névmás	én	ő, ő.k.et
ragozott személyes névmás	vel. em	
birtokos személyjel	ceruz. ám .at	egész. e
igei személyrag	néz. em , ír. un .k, érz. em , emlékez. em	fog. já .k

3.2. Kiterjesztés

A fenti táblázatot olvasva az én és ő között hiányérzetünk támad. Ezért írjuk be a táblázatunkba a 'te' személyes névmást is.

Másodjára: amikor azt mondom, eny.ém, akkor az valójában én.én. Az én személyes névmást toldalékoljuk az én birtokjellel. Ami az enyém, az voltaképp az én x én = én². A ti.ed pedig te.te, és így tovább. A 'd' és 't' testvérhang, mert úgynevezett foghang mind a kettő, melyek zöngés-zöngétlen párt alkotnak. Így különült el pl. az itt/ide, ott/oda.

Harmadjára: a magyar nyelvben a jelentés lényegét „a massahangzak hardazzak (a más-salhangzók hordozzák)”. Kicsit furcsa, de azért érthető. A lényeg kiemelése végett a továbbiakban nagybetűvel írom őket.

Negyedikként: bővítsük a táblázatot.

Személyes névmás	Én		Te		ő	
	szótő	N/M	szótő	D/T	szótő	toldalék
ragozott személyes névmás	vel	eM	vel	eD	vel	e
birtokos névmás	eNy	éM	Ti	eD	ö	vé
birtokos személyjel	ceruz	áM	ceruz	áD	ceruz	ája
igei személyrag (tárgyas)	néz	eM	néz	eD	néz	i

Személyes névmás	Mi		Ti: te + k		ők: ő + k	
	szótő	N/M + k	szótő	D/T + k	szótő	_ + k
ragozott személyes névmás	vel	üN.k	vel	eT.ek	vel	ü.k
birtokos névmás	Mi	eN.k	Ti	eT.ek	övé	k
birtokos személyjel	ceruz	áN.k	ceruz	áT.ok	ceruz	á.ik
igei személyrag (tárgyas)	néz	üN.k	néz	Te.k	néz	i.k

3.3. Ragok ragja

Személyes névmásainkkal könnyedén ragozunk ragot. Ez azt mutatja, hogy nyelvünk nem hajlandó teljesen belesimulni a mesterséges kategóriákba, miszerint a szótövet toldalékoljuk. Példák:

Rag	ragos rag		névmás kifejtése		jelentés	
ért	ért	eD	ért	Te	Te	ért
hoz/hez/höz	hozz	áD	hoz	Te	Te	hez
nak/nek	nek	eD	nek	Te	Te	nek
nál/nél	nál	aD	nál	Te	Te	nél
ra/re	rá	D	rá	Te	Te	re
ról/ről	ról	aD	ról	Te	Te	ről
tól/től	től	eD	től	Te	Te	től
val/vel	vel	eD	vel	Te	Te	vel

4. Szemlélődés a térkép felett

4.1. Ujjbegynyi foltok

A fentiekben személyes névmásaink és a 'k' többes szám jel jelentőségét tekintettük át. Most azt keresem meg, hogy található-e nyelvi rokonaink ebben a tekintetben. Elsőnek a 'k' többes szám jel kerül sorra. Ritka, mint a fehér holló.

A **török** többes szám jel a 'lar/ler'.¹ A keresett 'k' jelentése a török nyelvekben a kettő, valamint az iK.er jelentésű szavakban tűnik fel. Az 'iKi' ugyanúgy '2'-t jelentett az ótörökben, mint jelent a mai törökben. Az 'iKer' szavunk a bolgár-török eredetű csuvas nyelvben 'jeGer', a mai törökországi törökben pedig 'iKiz'.

A **finn** esetében a „többes számot vagy a t, vagy az i végződés jelzi, tehát nem egységes a jelölési mód, mint a magyarban”.² A keresett 'k' jelentése a kettő szóban tűnik fel, pl. finn 'Kaksi', észt: 'Kaks'. A lapp, obi ugor és szamojéd nyelvekben pedig a kettős szám jele.³

¹ TörA p. 32.

² NYEST 2010.03.18.

³ Mők pp. 18-38.

A 'k' többes szám jel feltűnik egyes örmény nyelvjárásokban.⁴ Igazi társa azonban csak a **baszk** nyelvben jelenik meg, mely következetesen 'k'-val jelöli a többes számot. Ez a két nyelvterület ujjbegynyi folt a mai Európa nyelvtérképén – de nyelvünk utóragozó volta és számos más jellegzetesség összeköt bennünket. Ilyen pl. 'HáR.om' szavunk, melyet tévesen neveznek „finnugor korinak”.⁵ Baszk nyelven három = HiR.u;⁶ finnül KoL.me, komi nyelven KuJ.im. Az udmurt és mari szó már a nagyon megváltozott kwin és kem. Ide illik még az észak-afrikai berber, ahol a szó KeR.ad.⁷

4.2. Szaharától a Szajánig

Minden szó elterjedéséről egyedi elterjedési térkép rajzolható, így ez személyes névmásainkra is áll. A földrajzi lehatároláskor most azokat a nyelveket tekintem rokonnak, amelyeknél az 'én', 'te', 'ő' névmások közül legalább kettő rokonsága bizonyítható. Ilyen módon keleti határ valahol a Szaján hegység térségében van (a török, mongol, esetleg mandzsu nyelvek sávjában), majd pedig a tibeti és dravida nyelvek adják a peremét. A déli határ a Szahara déli pereme.

4.3. Az adatgyűjtés módja

De hogyan szerezhetők meg a szó adatok? A papírszótárak megvásárolhatók, kikölcsönözhetők. A legolcsóbb és leggyorsabb információ forrás azonban az internet. A „Free Personal Pronoun System database” személyes névmásokat tárol, a „List of numbers in various languages – Wikipedia” pedig számokat (ez utóbbiakat később említem majd). A wikiszótárban csoportosítva (én, te, ő) is megtalálhatók az egyes nyelvek személyes névmásai. Ezek mellett az interneten számos ingyenes szótár található (Glosbe, Goethe). A legtöbb esetben pedig egyszerűen elegendő annyit beírni a Google keresőbe, hogy pl. 'magyar–urdu szótár', és néhány másodperc alatt megvan a keresett szó.

A többféle adat összevetése után világos, hogy az *eltérések minimálisak*. Igen ritkán előfordul, hogy a keresett szónak két, egyenértékű változata van, pl. az 'egy' svédül lehet 'en', vagy 'ett'. Ilyen esetekben azt a változatot hozom, amely a nyelvláncba jobban beleillik, mivel a kakukktojás párt más eredetűnek vélem. Az egyes szám harmadik személyű alakoknak a hajlító nyelvekben általában him-, nő- és semleges nemű változata van. Ebben az esetben egységesen a hímnemű változattal dolgoztam.

4.4. „Feheruurau rea meneh”

Vannak olyan, gyakori szó változatok, amelyeknél nagy biztonsággal felismerhető a kiindulási pont.

Azt látjuk majd, hogy a magánhangzók általában eléggé szabadon cserélődnek. Néha azonban a mássalhangzók is. Példa erre az 1054-ben kelt tihanyi alapítólevél „Feheruurau rea meneh” szókapcsolata és annak mai nyelven való hangázása: „Fehérvárra menő”. Az „uaru” 'u' hangja 'v'-vé fejlődött. A „meneh” szó hehezete eltűnt. Ezt a két változást nem tekintem számottevő eltérésnek az alábbi táblázatokban. Úgy vélem tehát, hogy a magyar 'ő' személyes névmás egykori magánhangzója elé a héber hehezetet illesztett, mely az arabban 'w'-vel is bővült. Hasonló okból nem tekintem számottevő eltérésnek a mássalhangzók megkettőzését.

⁴ Nyelv p.1144.

⁵ Esz p. 289.

⁶ Nyelv p. 162.

⁷ Uo.

4.5. Személyes névmás táblázatok

Közei rokonok (1) a személyes névmások alapján.

száma	1.	2.	3.	4.	5.
nyelv	Kelta	Akkád	Arab	Héber	Magyar
éN	Mé	aNa <u>ku</u>	aNa	aNi	éN
Te	Tu	aTta	<u>n</u> Ta	aTa	Te
ő	<u>sé</u>	<u>su</u>	huwa	← hu	← ő
Eltérés	1	2	1	0	0
város	Dublin	Bagdad	Kairó	Jeruzsálem	Budapest

Közei rokonok (2) a személyes névmások alapján: Duna-Indus tengely.

száma	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
nyelv	Magyar	Albán	Luvi +	Kurd	Perzsa	Urdu	Hindi	Maráthi
éN	éN	uNö	aMu	Min	Men	Mein	Mai	Mi
Te	Te	Ti	Tu	Tu	Tu	Tu <u>m</u>	Tu	Tu
ő	ő	ai	<u>a</u> pa	ew	u	woh	vah	<u>t</u> o
Eltérés	0	0	1	1	1	2	0	1
város	Budapest	Tirana	Ankara	Hamadan	Teherán	Iszlámábád	Delhi	Mumbai

Távoli rokonok / nem rokonok a személyes névmások alapján.

száma	12.	13.	14.	15.	16.	17.
nyelv	(Maráthi)	Észt	Kazah	Finn	Török	Csuvas
éN	Mi	Ma	Men	Mina	beN	epe
Te	Tu	<u>sa</u>	<u>sen</u>	<u>sina</u>	<u>sen</u>	esze
ő	<u>t</u> o	<u>t</u> a	<u>ol</u>	<u>hán</u>	o	val
város	Mumbai	Tallin	Akmolinszk	Helsinki	Ankara	Csebokszi
Eltérés	1	2	3	4	3	3

4.6. Röghöz kötés

A táblázat 'város' sora lehetővé teszi azt, hogy térkép segítségével tekintsük át a szavak földrajzi elterjedését.

1. Kelta: Európa nyugati peremének nyelvei, példaként itt a legerősebb kelta nyelv, az ír szerepel. További kelta nyelv a walesi, cornish és a breton. A walesiekről írta Arany János a Walesi bárdok balladáját. A cornish nyelvet a Cornwall-félszigeten beszélték, kihalt – újra-élesztésével úgy tűnik, sikerrel próbálkoznak. A bretont Franciaország északkeleti félszigetén, Bratagneban beszélik.

2. Akkád: a sumerek bukása után Mezopotámia nyelve lett, majd továbbfejlődött az arab felé.

3. Arab: a Szaharától a Zagrosz-hegységig több mint **300 millió** ember anyanyelve.

4. Héber – pontosabban mai változata, az ivrit: a mai Izrael hivatalos nyelve.

5. Magyar: Magyarország hivatalos nyelve, melyet 12 millió ember beszél. A Kárpát-medence legtöbb beszélővel bíró nyelve. A magyar-finn ('finnugor') nyelvcsalád nyelveit beszélők 60 %-nak nyelve.

6. Albán: a Balkán-félsziget legősibb nyelve a göröggel együtt (vagy azt megelőzve).⁸
7. Luvi: az ókori Kisázsia egyik legjobban ismert nyelve, mely Kr. e. 1 000 körül kihalt. Szerepeltetése azért elengedhetetlen, mert helyén ma már zömmel (oguz) törökül beszélnek.
8. Kurd: az Örmény-felföld térségében beszéli több mint **30 millió** ember. Államuk nincs, de zászlajuk igen. Olyan, mint a mienk, Nappal a közepén. Ezzel kezdődik a kurd-iráni-tadzsik "zászló-övezet". Egykori központjukat Hamadán térségében sejtik (a mai Iránban, Teherán és Bagdad között).
9. Perzsa: Irán hivatalos nyelve. Irán fővárosa Teherán. Az ország lakosok felének, mintegy **40 millió** embernek anyanyelve.
10. Urdu: Pakisztán hivatalos nyelve, de csak a lakosság 10 %-a beszéli, mintegy **20 millió** ember.
11. Hindi: India legfőbb nyelveként **400 millió** ember anyanyelve.
12. Maráthi: Indiai nyelv, Mumbai (Bombay) városától délre. **75 millióan** beszélik.
13. Észt: Észtország hivatalos nyelve. 1,1 millióan beszélik.
14. Kazah: Kazahsztán hivatalos nyelve. Mintegy 11 millióan beszélik.⁹
15. Török: a mai Törökország hivatalos nyelve. Mintegy 60 millió ember anyanyelve.
16. Finn: Finnország hivatalos nyelve, melyet 5 millió ember beszél – a finnféle nyelvet beszélők fele.
17. Csuvas: A bolgár török nyelvek egyetlen fennmaradt tagja, volgai bolgár nyelv, 1.3 millió beszélővel. A legkorábbi, ismert európai török nyelv. Csuvasföld Oroszországban található. Moszkva és az Urál hegység között félúton, a Volga partján, Kazany és Nyizsnyij Novgorod között.

4.7. *Dunától az Indusig*

A magyar személyes névmások szabályosan megfelelnek a héber, albán és hindi személyes névmásoknak. Igen hasonlóak a közel-keleti, egykori luvihoz, valamint a mai arabhoz, kurdhoz és perzsához. Ezek a nyelvek egy nyolc szemű *lánchban* sorakoznak a Duna és Indus között. A táblázatban ezért szedtem dőlt betűvel őket.

Volt egy időszak, amikor a magyar nyelv személyes névmásai rögzültek. Ezután rájuk épült egy megdöbbenően egységes, szilárd, meghatározó nyelvtani rend, melyet József Attila sorai-val mutattam be. Ebből a fejlődésből a finnféle nyelvek jórészt kimaradtak. A magyar nyelvvel való kapcsolatuk azonban nem szakadt meg teljesen – véleményem szerint a szkíták és hunok közelsége miatt.

4.8. *Északi barátok*

Érdekes figyelni arra, hogy személyes névmások tekintetében a finn még a törökhöz is jobban hasonlít, mint a magyarhoz. Mikor szakadt meg a magyar zöm és a finnfélék kapcsolata? Véleményem szerint Kr. e. 7 000 körül, amikor eltűnnek a Kárpát-medence alföldjeiről a suhogó fenyvesek és vándorolnak északra az utolsó rénszarvasok (ez az úgynevezett fenyő-nyír kor vége). Akik követik őket, viszik a messzi és fagyos északkelet felé azt a közös, mintegy 250 szóból álló ősi szókincset,¹⁰ ami bennünket a finnféle népekkel nyelvileg leginkább összeköt. A régészet tanúsága szerint attól kezdve, hogy az első égetett edényművesség feltűnik a finnféle népek körében (fésűs-gödörkés edények), mai, de egyre zsugorodó településterületükön élnek. *"Vicceskedve szokták is mondani, hogy a finn jégsekreényben jól megőrződött a finnugor alapnyelv."*¹¹

⁸ Bal p. 12.

⁹ Nyelv p. 693.

¹⁰ Wiik p. 340.

¹¹ NYEST 2010.10.05.

4.9. Egyedül

Személyes névmásaink rokonsági köre a Szaharától a Szajánig terjed. A térség nyelvei jól ismertek. Megvizsgálhatók birtokos névmásaik, birtokjeleik és az igei személyragok. Megvizsgálható, hogy az adott nyelv miként ragozza az egyes szófajokat. Egy sincs közöttük, amely egyszerűen, személyes névmással mondaná: *isz.oM, asztal.oM, piros.oM, eny.éM, eng.eM, első.M, benn.eM, mögött.eM, elé.M.*

Nincs még egy olyan nyelv, amelyben ezek a személyes névmások magyar nyelvhez hasonló, következetes rendszert alkotnának!

5. Számadás

5.1. Én-te, one-two

A személyes névmásokat számokkal is jelölhetjük. Az egyes *szám* első személy az 'én', a második a 'te'. Tegeződve úgy is mondhatjuk, hogy én vagyok az egy, és te vagy a kettő. A táblázatokból úgy tűnik, hogy így is mondták, de mindenki egy kicsit máshogy.

A magyar szavak azonban olyan rendező elvet adnak, hogy e nyelvi alapszavak az Indiai- és az Atlanti-óceán között, **nyelvcsaládok szerint, katonás sorba állnak.**

5.2. A táblázat használata

A táblázat jobb oldalán a magyar szóalak (ruha) szerepel. A táblázat felett pedig a mindig azonos jelentés színkód. A 2. táblázatban, ír nyelven például a 'Mé' szó 'Én1-t jelent (ezért piros), az 'éN'-hez hasonló 'aoN' pedig '1'-et; a 'Tu' szó jelentése 'Te', a 'Dó'-é pedig '2'.

Mindegyik táblázat ezen elv szerint rendezi el a szavakat.

Amennyiben a szó nem az itteni táblázatoknál általános rendet követi, zárójelbe teszem. Ilyen pl. a 8. táblázat (dis) szava, mely sumer nyelven kettőt jelentett.

5.3. 'Én', 'Te', '1', '2' táblázatok

A táblázatok mintegy félszáz nyelvben mutatják be az azonos logikára épülő jel-jelentés (1) párhuzamokat → balti, albán, kelta, sémi, indoiráni:

Idegen	Magyar
A, A'	A
B, B'	B

(2) kereszteket → germán, latin, görög:

Idegen	Magyar
C	A
B, B'	B
A	C

1. táblázat. Jelentés színkód: **Én Te 1 2**

Balti, albán (3)	Litván	Lett	Albán	Magyar
M – N	(as) vieNas	(es) vieNs	uNe Nje	éN
T – D / J	Tú Dú	Tu Divi	Ju Dy	Te

2. táblázat. Jelentés színkód: **Én Te 1 2**

Kelta (4)	Ír	Walesi	Cornish	Breton	Magyar
M – N	Mé aoN	Mi uN	Mi uN	Me uNam	éN
T – D / Ch	Tu Dó	Ti Dau	Che Dew	C'hwi Daou	Te

3. táblázat. Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Germán – északi (4)	Izlandi	Dán	Norvég	Svéd	Magyar
N – M	eiNn	eN	éN	eN	Én
T – D	Tou Tveiv	Du To	Du To	Du Tva	Te
G – K – C	éG	jeG	jeG	jaG	Egy

4. táblázat. Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Germán – egyéb (4)	Óangol	Angol	Alsó szász	Német	Krími gót	Magyar
N – M	aN	oNe	eiNs	eiNs	eNe	Én
T – D	Thou Two	You Two	Du Te	Du Zwei	Tzo Tua	Te
G – K – C / I	iC	I	iK	iCh	iK	Egy

5. táblázat. Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Latin (6)	Portugál	Spanyol	Francia	Olasz	Latin	Román	Magyar
N – M	uM	uNo	uN	uNo	uNus	uNo	Én
T – D	Tu Dois	Tu Dos	Tu Deux	Tu Due	Tu Duo	Te Doi	Te
G – J / i, e	eu	Jo	Je	io	eGo	eu	eGy

6. táblázat. Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Görög és sémi (4)	Görög	Geez	Marokkói	Egyiptomi	Ivrit	Magyar
N	éNasz	aNa	aNa	aNa	aNi	éN
D – T	Dhío	anTa (kele/tu)	nTa Tnajn	enTe aeTnin	aTa	Te
G – D	eGó	eheDu	wáheD	waheD	echaD	eGy

7. táblázat. Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Indoiráni (6)	Kurd	Perzsa	Tadzsik	Jagnóbi	Urdu	Hindi	Maráthi	Magyar
N – M	Min	Men	Man	Man	Mein	Mai	Mi	éN
T – D	Tu Du	Tu Do	Tu Do	Tu Du	Tum Do	Tu Do	Tu Don	Te
K – G	yeK	jeK	jaK	yaG	iK	eK	eK	eGy

8. táblázat.¹² Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Finn rokon (7)	Magyar	Sumer +	Észt	Inkeri ¹³	Grúz	Finn	Kazah, kirgiz
M – N	Én	Me	Ma	Mia	Me	Mina	Men
T – D	Te	Zé	Sa	Sia	SheN	SiNa	SeN
K – G	eGy	(dis)	üKs	üKs	(erti)	yKsi	(bir)
K – G	KeT tő	(min)	Kaks	Kaks	(ori)	Kaksi	eKi

9. táblázat.¹⁴ Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Finnféle (5)	Moksa	Mari	Komi	Lapp	Szelkup	Manysi ¹⁵	Magyar
M – N	Mon	Men	Me	Mon	Man	aM	Én
T – D	Ton	Ten	Te	Don	Tan	nang	Te
K – G	fKa	iK	öTi	oKta	oKkyr	aKwa	eGy
K – G	KafT ő	Kok	Kik	GuokT e	SiT e	KiT ig	KeT ő

¹² ESZ p. 404. Nyelv p. 980.¹³ Nyelv p. 594.¹⁴ ESZ p. 404. Nyelv p. 980.¹⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/Manysi_nyelvtan, https://hu.wikipedia.org/wiki/Nemzetközi_fonetikai_ábécé.

10. táblázat. Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Szláv (7)	Bolgár	Szlovén	Lengyel	Cseh - Szlovák	Ukrán	Orosz	Szerb - Horvát	Magyar
-	(az)	(jaz)	(ja)	(ja)	(ja)	(ja)	(ja)	éN
T – D	Ti Dve	Ti Dva	Ty Dwa	Ty Dva	Ti Dva	Ty Dva	Ti Dva	Te
G – D	eDno	eDen	jeDen	jeDen	oDin	oDin	jeDan	eGy

11. táblázat. Jelentés színekód: **Én Te 1 2**

Altáji (3)	Mongol	Török	Csuvas	Magyar
N – M	(bi)	(ben)	(epe)	éN
-	(csi)	(sen)	(esze)	Te
-	(nigen)	(bir)	(per)	eGy
K	(khoyor)	iKi	iK	KeT tő

5.4. A táblázatok értelmezése

A 8. táblázatban a finn, észt, kazah, kirgiz, sumer és grúz 1/1-2. személyes névmások a Finn-öböl, Aral-tó és Perzsa-Arab-öböl térségében mutatnak eddig nem elemzett egyezéseket. Az említett nyelvek közül a sumer és grúz úgynevezett polyszintetikus ragozó nyelv. Az ilyen nyelvekben a ragok helye még nem rögzült a szó végén, mint a baszk, magyar, finnféle és török nyelvekben. Tehet ragot a szó elé, mögé, sőt a szóba is. Ezért ezeket a névmásokat ősbibnek tartom, mint a magyart – mely véleményem szerint, ezen térségen **belül** fejlődött ki. Terjedése során pedig a peremek felé szorította a régebbi névmásrendszert.

A táblázatok igazolják azt az általánosan elfogadott állítást, hogy a magyar 'Én', 'Te', '1' szavakat nem lehet sem a szláv, sem az altáji nyelvekből levezetni.

6. Az 'egy' szó bokra

6.1. 'Én látok', 'te látsz'

Visszatérek József Attila soraihoz, és a zöld színnel jelölt ragok magyarázatával folytatom. Úgy vélem, hogy alanyi igeragozásunk 1/1-es és 1/2-es¹⁶ személyragjai a görög nyelvben fedik fel magukat, ahol személyes névmásként bukkannak elő.

Az alábbi táblázatban a g és k hangok felelnek meg egymásnak. Szájpadláshangok, zöngés-zöngétlen párok.

magyar	görög
me glát.o K	eGo = éN
me glát.Sz	eSzi = Te

Ugyanez a személyrag található meg a 'vagy.o**K**' szóban, melynek azonban további ragozása a létigékre általában jellemzően rendhagyó.

Úgy vélem, hogy ezen, alanyi ragozásunk ősbib, mint a tárgyas, mivel az „ikes ragozás a magyar nyelv története folyamán fokozatosan háttérbe szorult.”¹⁷

6.2. A Csendes-óceán partja

Figyelemre méltónak tartom, hogy ez az 'eGo-eSzi' névmásrendszer meghatározó az ausztronéz nyelvek forrásánál, Tajvan/Formosa szigetén.¹⁸ Mindezen nyelvek a sumer és grúz

¹⁶ Acz p. 73.

¹⁷ ESZ p. 329: '-ik' szócikk.

¹⁸ Austronesian personal pronouns: https://en.wikipedia.org/wiki/Austronesian_personal_pronouns.

nyelvekkel egyezően poliszintetikus ragozó nyelvek – ami megerősíti az 5.4. pontban említett ösiséget.

A közép-kaukázusi nyelvek számaikban őrzik az 'eGo-eSzi' rendszert. A névmás és szám-név közötti kapcsolatot az 'én', 'te', '1', '2' táblázatok bizonyítják.

Nyelv	Tajvani ausztronéz										Közép-kaukázus		Nyelv
	PrA.	Kav.	Basay	Bunun	Paiwan	Pazeh	Mr.	Sais.	Wa.	Ma.	Csecsen	Bác ¹⁹	
E/1	aKu	iKu	yaKu	aK	aKen	yoKo	Ku	yaKo	Ku	Cu	Cxaj	Cha	1
E/2	Su	iSu	iSu	Su	Suu	Soo	Su	So'o	Su	Su	Sij	Si	2

PrA.=Proto-ausztronéz; Kav.= Kavalan; Mr.=Maga rukai; Sais.=Saisiyat; Wa.=Wulai atalay; Ma.=Mayrinax atalay.

6.3. 'Egy – egész', 'egészül – készül'

Ebben a részben a vers 'egész' és 'kész' szavainak eredetével foglalkozom. A két szó jelentése közötti árnyalatnyi jelentésbeli és kicsiny hangtani különbség van. Azt gondolom, hogy a nyelvünk fejlődése során ez esetben specializáció ment végbe, és a változatok fokozatosan elkülönültek. Máig felismerhető közös eredetüket néhány mondattal mutatom be.

Az **egész** szám matematikailag úgy függ össze vitathatatlanul az 'egy'-gyel, hogy maradéktalanul osztható vele. Nincs tört része tehát. **Egészséges**, akinek teste és lelke **egységesen** az. A diák **készül** a felelésre, de kész csak akkor lesz ezzel, ha **egészen** tudja az anyagot. **Készül** – és egészül. Mikor felelni megy majd, kiderül: **egységesen** tudja-e azt, egész-e a tudása, avagy híja van imitt-amott. Ha görcsösen tanul, megesik, hogy ki.**kész**.ül, azaz **egész**.en ki van.

Vannak dolgok, amelyek úgy **készülnek**, hogy több egység kerül egymás mellé. Tegyük fel, hogy az ember számolgatja az ujjait. Kézen is, lábon is. Akkor lesz kész, ha megvan az **egész** – megvan mind a **hús**. Ebben az ősi rendszerben számoltak az inkák, maják, ajnuk (Japán-szigetek ősnépe), mundák (India dravidák előtti ősnépe); Európában pedig így számolnak a baszkok (Európa nyugati felének ősnépe) és albánok. Ezek a nyelvek ma visszaszorított helyzetben vannak. Ebből arra következtettek, hogy egykor a mainál jóval nagyobb területen használták a húszas számrendszert.

A görög nyelv 20-as számában szabályosan megfelelő szóalak tűnik fel (eíKoSzi, iKoZa). A baszk nyelv húszat jelentő szóalakja került át a latin nyelvekbe (/h/oGei → viGinti, viGesi-mus, vinGts). Ugyanez a gyök jelentkezik az őstörökben (aminek első nyelvemléke Krisztus után 732-ből való – a mai Mongólia területéről). Az örmény, magyar és finnféle nyelvek húszat jelentő szóalakja szintén ebbe a sorba illik. Az örmény szónál ' _ ' jellel jelöltem a kiesett magánhangzó helyét.

A sumerek 60-as számrendszert használtak – ezért nekik a 60 (GeS) volt az egész.

A ket nyelvben – melyet régen jenyiszeji osztýáknak hívtak – az 1 és a 10 egyaránt egész (QuS.am, QuS).²⁰

Az 'egy'-ből levezethető szóbokor (HúSz, eGész./ség/, iGaz./ság/) a magyar nyelvben a legteljesebb.

Mindez táblázatosan:

Nyelv	Szó	Jelentés
ket	QuSam	1
ket	QuS	10
sumer	GeS	60
baszk	GuZtiak	eGéSz

¹⁹ Nyelv p. 769.

²⁰ Nyelv p. 716.

sumer		GiS	e GéSz ²¹
kurd		GiSt	e GéSz
osztét		iGaSz	e GéSz ²²
finn		oi Keia	i GaZ ²³
finn		oi Keus	i GaZ .ság ²⁴
finn		oi Kein	i GaZ .án ²⁵ e GéSz .en ²⁶
baszk		ho Gei	Húsz
baszk		'o Gei	Húsz – összetételekben
latin		vi Ginti	Húsz
latin		vi Gesimus	Hus zadik
francia		vin Gts	Húsz – összetételekben
őstörök		ye Girmi	Húsz
oszmán török		yi Girmi	Húsz
örmény		K_Szan	HúSz
görög		eí KoSzi	HúSz
görög		i KoZaéder	HúSz oldalú test
magyar		HúSz	HúSz
udmurt		KiZ	HúSz ²⁷
komi		KiZ	HúSz ²⁸
manysi		KoS	HúSz ²⁹
hanti		KoS	HúSz ³⁰

7. Térjünk a tárgyra

1. Tárgyeset

Ebben a részben az 'ami.t', 'mi.t', 'vers.et', 'ceruzám.at', 'ők.et' szavak közös részének kapcsolatait vizsgálom. Ami pedig a 't' tárgyrag.

A finn nyelvben nincs külön tárgyeset. A tárgyat a szövegkörnyezettől függően egyéb esetek (birtokos eset, alanyeset, részelő eset) ragjaival (pl. n, t, a) ragozzák.³¹

A török nyelvben csak a határozott tárgyat jelölik. Ennek jele yi/yü, yu.

A héber nyelvben viszont „az et szócskát a tárgyeset kifejezésére használjuk”.³²

2. Nyelvrokonok

'Uráli/finnugor' jellegzetességnek azt tekintem, ami kifejezetten jellemző azokra a nyelvekre, és nem jellemző más nyelvekre. Egy hasonlattal élek. Közismert, hogy a szitakötők az ízeltlábúak közé tartoznak – ám ennek a nagy csoportnak elenyészően kis részét alkotják csupán. Vannak ott rajtuk kívül lepkék, bogarak, stb. Helytelen volna egy ízelt lábakkal rendelkező fajt ízelt lába miatt szitakötőnek nevezni, mivel ettől az lehet lepke is, bogár is stb.

²¹ Nyelv p. 1269.

²² ESZ p. 166.

²³ Finn p. 482.

²⁴ Finn p. 484.

²⁵ Finn p. 483.

²⁶ Uo.

²⁷ ESZ p. 321.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Nyelv p. 100.

³² Nyelv p. 17.

Most, hogy a kijelölt részek áttekintésének végére értünk, megállapítható, hogy közöttük **egy sem** volt 'uráli/finnugor' jellegzetesség.

Ezek a jellegzetességek egyszerre mutatják a magyar nyelv **ősi, európai beágyazottságát**, másrészt pedig **a Dunától az Indusig vezetnek**.

Ténylegesen van azonban egy, e nyelvi jellegzetességek kialakulását megelőző időkből való szoros nyelvi kapcsolatunk a finnféle nyelvekkel. Befejezésül ennek a kapcsolatnak helyes megnevezésével zárom soraimat.

8. Rendezni végre közös dolgainkat

1. Finn tudós a magyarokról

A finn Kalevi Wiik professzor kiváló könyvet írt az európai nyelvek fejlődéséről. A szerzőnek gazdag régészeti ismeretei is vannak, és ennek segítségével a nyelvek nagy részére vonatkozóan koherens, térbeli és időbeli modellt alkotott. Művében természetesen részletesen elemzi az általa finnugornak nevezett nyelveket is.

A magyarok esetében azonban úgy vélem, hogy a szerző elbizonytalanodik. Megállapítja, hogy az általa finnugornak nevezett nyelvek beszélőinek 59 %-át adják.³³ Ezután a nyelvcsoporthoz szentelt 84 oldalból összesen 5 szól a magyarokról (6 %). Ez az öt oldal pedig úgy jön ki, hogy hosszan ecseteli az Uráltól való négyszáz éves vándorút hipotézisét – amelyről a közelmúltban derült ki, hogy egészében téves, mivel Árpád népe egy vagy legfeljebb néhány év alatt átlóvagolt onnan ide. A fennmaradó részben leírja, hogy különleges nyelv, különleges szavakkal, és hogy vérént való (genetikai) atyafiságunk nincs, sem a finnekkel, sem az obi ugorokkal.

Ezen túl rólunk nincs sok mondanivalója – főként nem a nyelvünkről.

2. A bolt neve

Kutatások bizonyítják, hogy az igazsághoz vezető úton fontosak a helyesen megválasztott szavak. Azok a szavak, amelyek képesek a dolgok velejéig hatolni, vezetnek, segítenek. Az ügyefogyott, tudálékos, érthetetlen szavak pedig gátolnak. Hiedelmeket tartanak fenn. A diktatúrák nyelvhasználata bizonyítja, hogy a hamis szavak egyenesen gúzsba kötik a lelket, az igazságot elfedik, *félrevezetnek*.

Ezért érdemes a helyes szavakért küzdeni.

A papír-írószer bolt elnevezés helyes, mert a bolt felirataként bemutatja a vevő számára az igazságot. A bolt áruai között ez a két legfőbb csoport. Akad egy-két egyéb dolog még a boltban – árulnak például gémkapcsot, lufit és gyurmát. A finnugor elnevezés olyan, mintha a 'papír-írószer' boltot 'papír-gyurma' boltnak neveznénk. Ez azonban a bolt névből egyrészt száműzné az árucikkek döntő részét adó írószer szót, másrészt méltatlanul beemelné egy, üzletileg meglehetősen kis jelentőségű árucsoportot. Mivel ez *félrevezető* – nem tesz ilyet a boltos. A boltos abban érdekelt, hogy a kiírás jó legyen.

Ha pedig valaki 'meggyurmázza' a cégért, és a boltos erre rájön: sietve táblát cserél.

3. Finnugor?

A finnugor nyelvcsaládba tartozik-e a magyar?

A rokonság igaz – amennyiben más rokonságokat nem zár ki. A nyelvcsaládra ragasztott név azonban helytelen.

A 'finnugor' szóösszetételnek két része van. Nézzük elsőként a '**finn**' szót. Ez számos, egymás számára gyakran érthetetlen nyelv összefoglaló neve. Ide tartozik a beszélők 40 %-a.

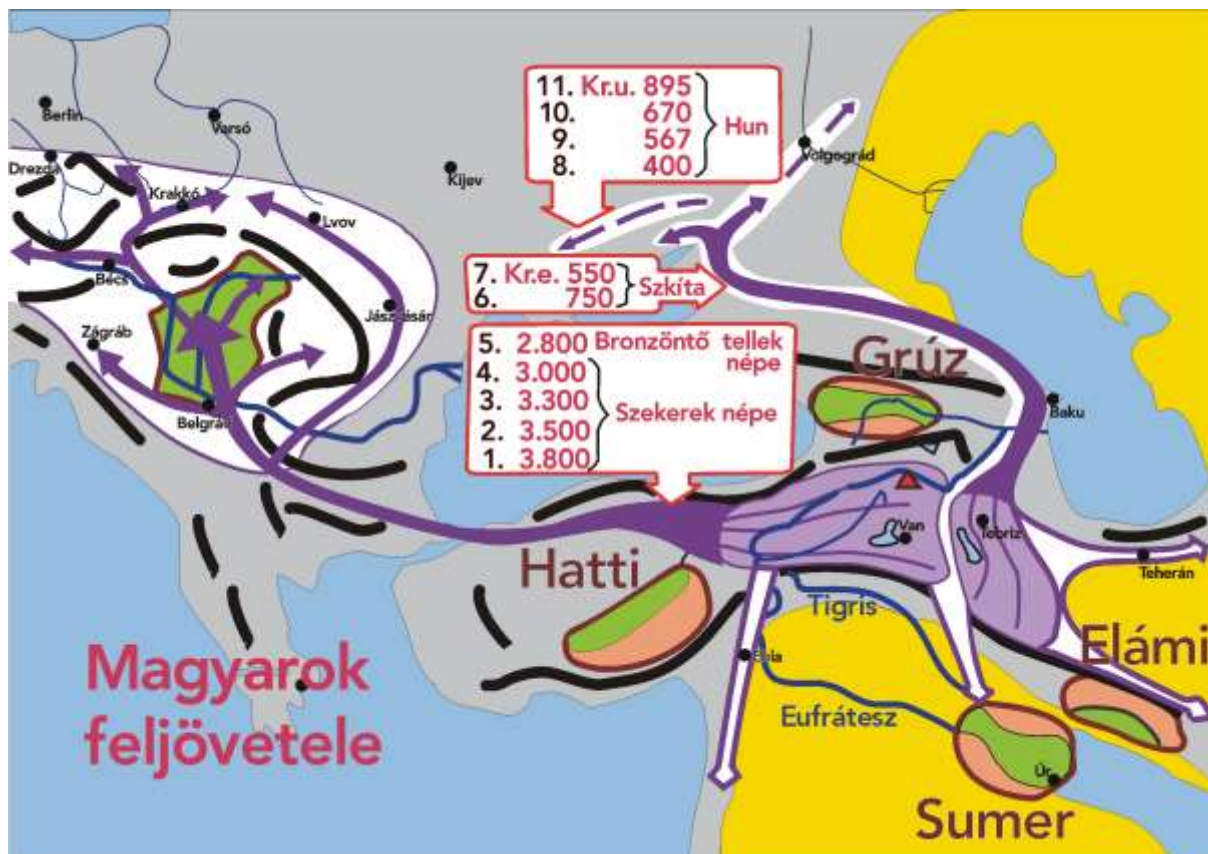
³³ Wiik p. 270.

A finnugor szóösszetétel másik tagja az **'ugor'**. Ez alatt az obi-ugorokat és a magyarokat értik. Az obi ugor nyelvek beszélői sem mindig értik meg egymást. Beszélőik lélekszáma a magyarokénak *másfél ezrelékét* teszi ki. Ezen 'ugor' nevezet alá szorult be a beszélők 60 %-a, mely a nyelvcsalád legegységesebb nyelvét beszéli: a magyart.

Így került ki a rossz felirat, és lett a bolt neve 'írószer-gyurma' bolt.

4. Magyar-finn

Ilyen értelemben a 'finnugor' elnevezés az igazság leplezésére alkalmas. A 'finnugor' helyett a **magyar-finn nyelvcsalád** elnevezés felel meg a valóságnak.

Javaslat a tanulmányban érintett nyelvi összefüggések földrajzára.³⁴

Irodalomjegyzék

1. Idegen nyelvű papírszótárak

- Ang **Angol**-Magyar és Magyar-Angol diákszótár. Szerkesztette: Magay Tamás – Kiss László. Akadémiai Kiadó, 2004, 2006.
- Ar Marokkói **arab** kapd elő - Wahid Ben Alaya - Michael Quitout. 2005.
A magyar változat Pálovics Ede munkája. ASSIMIL Hungaria Kft, 1. kiadás, Bp,
- ArY Magyar-**Arab** szótár - Dr. Abbas Youssef. Második kiadás, 2.008.
- Cseh **Cseh** kapd elő - Martin Wortmann.
A magyar változat Bokros Krisztina és Kerekes Mónika munkája.
ASSIMIL Hungaria Kft, Bp, 2002.

³⁴ Értékelésére lásd a szerkesztői megjegyzést az itt következő tanulmány 36. lábjegyzetében.

- Finn** **Finn**-magyar szótár - Papp István. Akadémiai Kiadó. ISBN 978 963 05 6498 4.
Első kiadás: 1.962. Változatlan lenyomat: 2007.
C Papp István örökösei, Akadémiai Kiadó, 1962.
- Fr** **Francia**-Magyar kézisztár. Főszerkesztő Pállfy Miklós. Szerkesztő: Farkas Ildikó.
Grimm Kiadó, Szeged. Hatodik, javított kiadás, 2.006.
Magyar-Francia kézisztár. Főszerkesztő Jean Perrot. Grimm Kiadó, Szeged.
Harmadik, átdolgozott kiadás, 2003.
- Hor** Dragoslav Jovanovic: Horvát kapd elő. 4. kiadás. A magyar változat Kovács Alenka és Krékity Tamás lektor munkája. Assimil Hungaria Kft, 2005.
- Lat** **Latin**-magyar és Magyar-latin szótár - Tegye Imre. Akadémiai Kiadó, Bp. 2005.
- Litv** **Litván**-Magyar szótár - Bojtár Endre. Lietuviu kalbos institutas, Vilnius, 2007.
ISBN 978-9955-704-35-5. C Bojtár Endre, 2007. C Lietuviu kalbos institutas, 2007.
MTA Irodalomtudományi Intézet.
- Ném** **Német**-Magyar kézisztár. Hessky Regina főszerkesztő.
Nemzeti Tankönyvkiadó - Grimm Kiadó. Második, javított kiadás, 2002.
Magyar-Német kézisztár. Hessky Regina főszerkesztő.
Nemzeti Tankönyvkiadó - Grimm Kiadó. Második, javított kiadás, 2005.
- Norv** **Norvég**-Magyar Magyar-Norvég zsebsztár. Keresztes László - Ove Lund.
Második kiadás. Norvég Magyar Egyesület, 2002. Alföldi Nyomda Rt., Debrecen.
- Ol** Kissztár, magyar-**olasz** olasz-magyar. Összeállította: Hargitai György.
Kossuth Kiadó, 2007.
- Or** **Orosz**-Magyar szótár. Gáldi László. Ötödik kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp, 1983.
- MOr** Hadrovics László - Gáldi László: Magyar - Orosz Kézisztár. Negyedik Kiadás.
Akadémiai Kiadó, Budapest 1978. ISBN 963 05 1532 6.
C Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
- Rom** **Román**-Magyar kézisztár. Bakos Ferenc. Akadémiai Kiadó Rt, 2005.
- RoK** Magyar-Román kissztár. Bakos Ferenc - Borza Lucia. Akadémiai Kiadó, Bp, 2002.
- Svéd** **Svéd**-Magyar szótár. Főszerkesztő: Lakó György. Szerkesztő: Fehér József.
Hatodik kiadás, Akadémiai Kiadó, Bp, 1992.
Magyar-Svéd szótár. Szerkesztette: Kiefer Ferenc. Munkatárs: Kiefer József.
Harmadik kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp, 1992.
- Szlk** **Szlovák** kapd elő - O'Niel V. Som. A magyar változat Bokros Krisztina munkája.
ASSIMIL Hungaria Kft, Bp, 2005. 2. kiadás.
- Tör** **Török**-Magyar szótár - Csáki Éva. Második, javított, bővített kiadás.
Balassi Kiadó, Budapest. C Csáki Éva, 2001. ISBN 963 506 378 4.

MTör Csáki Éva: Magyar-Török szótár. Második, javított, bővített kiadás. Balassi Kiadó, Budapest. C Csáki Éva, 2001. ISBN 963 506 419 5.

TörA Doris Werner-Ulrich - Marcus Stein: Török kapd elő. ASSIMIL Hungaria Kft, Bp, 2002.

2. Egyebek

Acz **Ősgörög eredetünk és a kun-szkíta nyelv** - Dr. Aczél József.
Szerkesztette: Varga Csaba. Fríg Kiadó.
Az eredeti mű kiadása: Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1924.

Bal **Fehér foltok a Balkánon** - Schütz István.
Bevezetés az albanológiába és a balkanisztikába. Balassi Kiadó. Budapest. C Schütz István, 2.002. C DIMAP, 2002. ISBN 965 506 472 1

ESZ **Etimológiai szótár**, főszerkesztő Zaicz Gábor. Magyar szavak és toldalékok eredete. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 2.006.
A magyar nyelv kézikönyvei XII. Sorozatszerkesztő Kiss Gábor.
C Tinta Könyvkiadó. C Dolovay Dorottya, Jankovicsné Tóth Anikó, Kiss Gábor, Sipőcz Katalin, T. Somogyi Magda, Tamás Ildikó, Zaicz Gábor.
Első kiadás: 2006. ISSN 1589-4371. ISBN 963 7094 01 6.

MÖK **Őstörténetünk kérdései** - Rédei Károly. Magyar őstörténeti könyvtár 18. A József Attila Tudományegyetem Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének kiadványai. A sorozatot szerkeszti Zimanyi István. Balassi Kiadó. Budapest.
A nyelvészeti dilettantizmus kritikája. Második, bővített kiadás.
ISSN 1215-4024. ISBN 963 506 515 9. C Rédei Károly, 2003.

Nyelv **A világ nyelvei**. Főszerkesztő: Fodor István.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999. ISBN 963 05 7597 3.

NYEST 1 Németh Niki: „Amikor a Finlandia már nem elég. Tényleg hasonlít? Finn nyelvtan kezdőknek...” <https://m.nyest.hu/hirek/tenyleg-hasonlit-finn-nyelvtan-kezdoknek>. 2010.03.18.

NYEST 2 Fejes László: Melyik a legarchaikusabb finnugor nyelv?
<https://m.nyest.hu/hirek/melyik-a-legarchaikusabb-finnugor-nyelv>. 2010.10.05.

Vék **Magyar őstörténet** - Vékony Gábor. Magyar honfoglalás. Második kiadás. c /copyright/ Vékony Gábor, 2002; jogörököse, 2005.
Nap Kiadó Kft., 2002, 2005. ISBN 963 9402 16 8.

Wiik **Az európai népek eredete** – Kalevi Wiik.
Nap Kiadó, Budapest, 2008. ISBN 978-963-9658-50-9

Kovács János, Perie Alkorán (Hückelshoven):

A visayan Fülöp-szigeteki nyelv magyar eredetű?³⁵

A szerző házaspár kis könyve fülszövegében a következőket írta:

„A magyar és a Fülöp-szigetek visayan nyelve hasonlóságának felfedezése a véletlennek köszönhető. Magyar ember létemre Nyugat-Németországban élek, és onnan ismerkedtem meg levelezés útján feleségemmel, Perie Alkoránnal, Távol-Keletről, a Fülöp-szigetéről.

Már három hetes házasság voltunk, amikor begyalogoltunk a közeli német városba. Megnyújtottam a lépéseimet, mire feleségem rám szólt: „Baktass!” Erre a szóra felfigyeltem és megkérdeztem feleségemet, hogy hogyan mondta? „Baktass!” – válaszolta. Megkérdeztem tőle, hogy ez mit jelent az ő nyelvén és nagy meglepetésemre ugyanazt jelenti, mint a magyarban: baktatást. Ez volt az első közös szavunk.

Utána már tudatosan kerestük azokat a szavakat feleségem Fülöp-szigeteki nyelvéből, melyek jelentése azonos vagy hasonló a magyarral. Így egy egész sor szót fedeztünk fel. Erre a nemvárt eredményre némi tanakodás után mindketten elhatároztuk, hogy ez még olyan ismeretlen dolog a nyelvészeti kutatásokban, hogy érdemes volna vele rendszeresen foglalkozni. Hozattunk egy Fülöp-szigeteki visayan–angol szótárt és abból rendszeresen kiválogattuk a magyarral azonos vagy hozzá hasonló jelentésű visayan szavakat.

Legutóbb pedig arra határoztuk el magunkat, hogy ezt a felfedezésünket könyv formájában ismertessük meg a magyarsággal, a Fülöp-szigetekkel és a nagyvilággal. Hadd tudja meg mindenki, hogy nekünk, magyaroknak a Fülöp-szigeteken is vannak nyelvrokonaink. Ugyanis nem lehet pusztán véletlen, hogy **körülbelül 300 szavunk azonos vagy hasonló jelentésű a fülöp-szigeteki visayan nyelvvel és annak Cebuano tájszólása van a legközelebb a magyar nyelvhez.**

Mivel nem vagyunk feleségemmel szakmabeli nyelvészek, ezúton kérjük a magyar nyelv-tudósokat, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet erre a visayan nyelvre és szakmai alaposággal mélyedjenek el annak a magyarral való egyeztetésébe, összehasonlításába.

Östörténtünk kitisztázása éppen korunkban kapott nagy lendületet és ennek szerves része a nyelvészeti összehasonlítás is. A visayan nyelv alapján östörténészeink egy olyan jelentős új adathoz jutnak, amelyet felhasználhatnak az elmúlt évezredek kódében rejlő származásunk és a Fülöp-szigetek lakóival való esetleges rokonságunk kiderítésére. Ezzel pedig úgy a magyarságnak, mint az emberiség kultúrtörténetének lehetne hasznos szolgálatot tenni...”

A visayan–magyar szavak jegyzékét a 33–50. oldalon adják:

„Ebben a kérdésben szem előtt kell tartanunk, hogy a mai magyarság és a Fülöp-szigetek visayan nyelven beszélő népessége sok ezer éve van távol egymástól. E sokezer év alatt minden élő és használt nyelv óriási változásokon megy át. Ugyanez történt meg úgy a magyar, mint a visayan nyelvvel, amely nagy változás meg is mutatkozik a szavak betűszerinti kiejtésénél is, vagy értelemszerűségüknél. Ezalatt azt értem, hogyha egy visayan szó betűszerint nem is egyezik a magyarral, nem hasonlat hozzá, de közeli értelme van a magyaréval, mint pl. nahibilin – mérleg (billen). Az ilyen értelmi hasonlóságot a magyar szó után zárójelbe tettem.

Szöveggyűjteményemben a visayan nyelvnek az a két tájszólását vettem alapul, amelyek a legközelebb állnak a magyarhoz: a **Hiligaynon** és a **Cebuano** tájszólást. Szótárunk ABC

³⁵ Ismertető a Perie Alkorán, Kovács János: *Fülöpszigeti nyelv: magyar nyelv*. Hückelshoven, 1983. c. füzetből. Kovács János a tárgyat előadta a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második Magyar Östörténeti Találkozóján Zürichben 1987. május 26-án. (Lásd: [Acta Historica Hungarica Turiciensia II. évf. 1. sz.](#) 11. és 17. o.)

sorrendben összeállítva, így három szóból áll egyazon szó összehasonlítására. Ahol a két tájszólás közül csak az egyik van feltüntetve, a hiányzó másikat egy kötőjelek közti x-szel jelöltem. Így az olvasó tudja, hogy az illető magyar szónak a rokonszáva, vagy csak a Hiligaynon, vagy csak a Cebuano tájszólásból van kivéve.”

Egy szórólapon pedig az szerepel, hogy „dacára a 13.000 éves³⁶ különülésnek, még ma is vannak olyan magas műveltségről tanúskodó szavak, mint ’pagpasaylo’, Ez ’megbocsájtó’ a mai nyelvünkben. Bizonyoságot is tesz arról, hogy már akkor is ruhában jártak, vagy a ruhát ismerték, ahogyan e szó: ’tabas’ azt dokumentálja, ami ’szabást’ jelent. Ismerték a bűnt is, ami ’bunal’ a mai nyelvünkben. Érdekes még, hogy az előesküvő, eljegyzésben az eljegyzettet ’pangasawonon’ azaz ’menyasszonynak’ hívják.”

Lássuk tehát a visayan–magyar szógyűjteményt az alábbiakban:

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
A		
akad	– x –	lépés
asawa ³⁷	– x –	asszony
aj	– x –	jaj
– x –	abakada	ábécé
– x –	abusado	kihasznál
akusar	– x –	beperelni (terhelni)
– x –	alang sa	-nak
– x –	alyas	álnév
amyon	– x –	aroma (jó)
amang	– x –	néma
– x –	among	miénk
– x –	anak nga babaye	leány
anak sang babayo	– x –	babája
– x –	andamon	előkészíteni
amilahon	pagnulo	megsemmisíteni
ani	– x –	aratni
arko	arka	árok
asay	asoy	beszél (száj, szól)
asukal	– x –	cukor
– x –	a yohon	átképezni
– x –	ayohan	mindent jóra fordítani
– x –	ayo	jó
– x –	ambi kana	add azt
alugnan	– x –	vánkos (aludni)
awit himno	– x –	ének, himnusz

³⁶ Ezt a számot szerzők a Mu-elméletből vették, amit könyvükben ismertetnek is. Ezzel itt nem foglalkozunk bővebben, mert azóta a tudomány egyrészt kizárta az olyan hirtelen és civilizációt megsemmisítő katasztrófa lehetőségét, másrészt elég sokat tudunk már a még korábbi ember északról-délre terjedéséről, azaz a nyelvi kapcsolat még sokkal régebbi is lehet, mint szerzők feltételezik. Amit alátámaszt híradásuk is, hogy “Mindanado északi részét ‘Maranaosnak’ vagy ‘Maranaunak’ nevezék. Az itteni lakosok azt mondják eredetükről, hogy ‘ők a tengerből jöttek’ és ezt a mondát apáról fiúra adják tovább. A ‘Visayan’ úgy értelmezi a nép, mint ‘víz alján’, vagy... ‘az Anyaföld leszállt a víz alá’.” (Idézett mű p. 20.) Ami az utolsó jégkorszak felmelegedésének tengerszint emelkedése tengerparti élményére utalhat, és élő kapcsolat mindezzel a ‘valamit visz a víz’ mondatunk, azaz hogy a víz (visz) szavunk is igenévszó eredetileg. Mindezt a jelen folyóirat előző, Deák István alkotta tanulmánya végén közölt térkép nyilainak iránya is megfordulhat. – *A szerkesztő megjegyzése.*

³⁷ Értelemszerűen az s-t sz-nek ejtjük, hiszen angol átírást látunk. – *A szerkesztő megjegyzése.*

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
B		
bake	– x –	béka
baktas	– x –	baktass
bála	– x –	vállá
bulawan	– x –	(arany) bulla
bis	– x –	víz
bisi	bis	visz a víz
bata	– x –	baba
batas	– x –	baltás
bala	– x –	nála
butul	– x –	buta
buang	– x –	bolond
banay	– x –	család
babae	babaye	asszony
babaye	babayhon	leány
– x –	bag, sako	zsák
bagong	– x –	újonc (behívás)
– x –	bahakhak	nevetni
baho	– x –	büdös
balahibo	– x –	gyávának mutatkozik
balatian	– x –	balszerencse, betegség
balaanon	– x –	vallásos
balitad	– x –	ellenzéki
balo nga babae	balo nga babaye	özvegy
balos	bayad	kártalanítás, visszafizetés
– x –	banabana	közlekedés
banda	grupo	csoport, banda
banta	– x –	eltalálás
bantay	– x –	személyi őr (fegyveres)
bas-on	– x –	vizes
– x –	basura	piszok
– x –	bata	baba, fiú
bating	– x –	lábsont
bayaan	– x –	cserbenhagyni
– x –	bayad sa kadaot	rendbehozatal
bayaw nga babae	havaw	sógornő
baybay	baybayon lapyahan	vízszintes szikla a vízben
baye	babayhon	leányos
– x –	bayle	bál
– x –	bayranan sa koreyo	posta adó
bayong	– x –	fiú
– x –	bendahe	bekötés
bendisyonan	– x –	dicsérni
bentana	– x –	ablak
bigote	– x –	bajusz
– x –	bilangonan	javítóintézet
bilanggoan	– x –	börtön

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
binata	– x –	gyerekes
binata	binuang	bűnözés, bűn
binuhaton	– x –	elvégezni, befejezni
binilanggo	priso	bűntetett fogoly
– x –	buhok-buhok	paróka
– x –	bubilehigo	előjog
bulang	– x –	vak
bunal	– x –	bűnös
– x –	buyot	batyu
buyong	bandido	bujkáló (bandita)
bomba	– x –	pumpa
bulkan	– x –	vulkán
C		
– x –	conj	hogya (elszalad)
D		
dasok	– x –	de sok
dugmok	– x –	dög
dali	– x –	gyere
– x –	dako kaayo	óriási, nagyon jó
dalayawon	– x –	csodálatos
– x –	dalugdog	dörgés (ég)
damgo	– x –	álmodozás
dayawon	– x –	csodáló, tisztelő
– x –	dali	gyorsan
dili-kasagaran	– x –	szokatlan
– x –	dili-maayo	nem jó, szerencsétlen
– x –	dili-mapassaylo	megbocsájthatatlan
didto	diha	ott, oda
dili-parehas	– x –	nem egyforma
– x –	dili-uyonan	nem jónak találni
– x –	di magsinabtanay	egyét nem értés
– x –	di uyonan	ellenakarat
dugtong	– x –	kinyúlni
dulánan	utlanan	határ
dumalahon	– x –	uralni, gyóntatni, esküt venni
dumuduong	– x –	vendég
dugta	– x –	lusta
damolog	– x –	noha
dali diri	– x –	ide gyere
da-log-dog	– x –	dörög
E		
– x –	eskulyahan	iskola
G		
gamay	– x –	kicsi, kevés
ganansya	– x –	előnyt, nyereményt használni
gidak-on	– x –	nagyság (méret)

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
gikan sa bulkan	– x –	vulkán láva
ginharian	– x –	királyság
– x –	ginsakopan	kézhozzan (mérték)
gitik	– x –	csiklandozni
– x –	gitun-an	kitanult
<i>H</i>		
halwan	– x –	hal
hambog	– x –	hemzseg
hibat	– x –	hiba
hayop	– x –	jószág
hadlokan	– x –	félelmetes
– x –	hadlokon	figyelmeztetés
– x –	halangdon	haladó
– x –	hangal	néma
– x –	hangyo	kérelem
hangyo awhag	– x –	megszólítani sürgetően
– x –	hain	hová
– x –	hapdos	harapós
hari	– x –	király
harian-on	– x –	királyi
– x –	hashasan	kérődni, újraemésztetni
– x –	higayon	helyzet
– x –	himbay-himbay	véleményváltoztatás
himbay	– x –	testtartás (himbálás)
himuon	– x –	férfiás
hinarian	– x –	királyi uralom
hinungod	– x –	átgondolni
– x –	hitabo	hiba történt
– x –	hubak	hápog
– x –	hulad	próbavágot
hulad	– x –	lemásolás
– x –	hulmigas	hangyák
hunahuna-on	– x –	számolni
huyunghuyong	– x –	süllyedés
hulog	– x –	hull(ok)
<i>I</i>		
ilalum	– x –	alul
ina	– x –	anya
imna	– x –	igyál
inila	kainila	figyelés (ni: nézni)
ilang	– x –	orr
imna	– x –	inni
iangay	– x –	(hozzá) lendülni ingatózni
– x –	ibutang sa altar o bantayog	bezárni, mint szent dolgot őrizni
igo	– x –	igen, úgy van
– x –	igo-igo	messze, nagy, több mint...

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
– x –	igo-na	elegendő
igtutulid	– x –	gyógyuló
– x –	ilabay	balszerencse
inadlaw	– x –	langyos
ilamnon	– x –	ital
ilawon	– x –	alagút
– x –	imnanan	ivópohár
– x –	inahan	anya
inaton	– x –	nyújtani
ingnon	– x –	hamis azonosítás
– x –	ipaubos ang ranggo	visszaállítás egy rangra
iri	iri	erre
isukip	ilakip	csípni, kötni, erősíteni
– x –	ititik pagsulat	nyomat, másolat
iya	– x –	önmagának
K		
koso	koso	kosz
ka-o-jo	– x –	nagyon jó
koso-koso	– x –	mosni
kalot	– x –	kapar
kana	– x –	arra
kalo	– x –	kalap
kabanay	– x –	rokonság
– x –	kaanad	enyhítést adni
– x –	kaayo	óriási
kaayohan	– x –	elég jó, jó közérzet
kabanha	kaguliyang	lázadás
kahanginan	– x –	antenna
– x –	kaharianon	méltóságod
kahibalo	– x –	hibátlan, tanult
kahidlaw	– x –	honvágy
– x –	kalihom vagy pagpahulay	hagyni, megpihenni
kahiyos	– x –	fogyni, aszalódni (hiány)
– x –	kaigoan	pontosság, biztonság
kabilugan	– x –	amióta
kalag	– x –	lélek
kaláyo	sigá	láng
kalbo	– x –	kopasz
– x –	kalig-on	hátgerinc
– x –	kalo	sapka
kaluwasan	– x –	megváltás
kana	kadto	(semleges nem)
– x –	kanamo-amo	minket, magunkat
– x –	kapaitan	kísérlet
kaparang	– x –	ellenzék
– x –	kaparang	harciaság
kape	– x –	ellenzékies

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
– x –	kapig-ot	nyomó, elnyomó szerv
kapiyalan	– x –	felelős
kapolisan	– x –	rendőr
kapsula	– x –	kapcsolat
kapunongan	– x –	egyesület
karaan	– x –	öreg
karsada	– x –	korzó
kasabotan	– x –	kapcsolat, szerződés
kasang kapan	– x –	kiképzés, beöltözés
kasugtanon	kauyonan	egyetértés
kasulatan	– x –	tanú
katahap	– x –	vigyzat
katakos	– x –	akaratos
kataplosan	– x –	vége
katungdanan	– x –	kötelességtudat
katungod	– x –	előjog
kinaadman	– x –	legjobb erejében
– x –	kinadak-an	dagadt
kinhason	– x –	csiga
– x –	kina-ya	bennszülött (ismertetőjel)
kina-ya	– x –	különélő
kita	kami	mindenki, mindannyi
kontrahon	– x –	egyet nem értő
kontralista	– x –	kapcsolat, szerződő
koro	– x –	-rus
– x –	koral	korlát
kurbada	– x –	görbület
kuriyenta	– x –	kurjant
– x –	kuta	erődítés
kut	kuton	kiásni, fújni, emelni
L		
– x –	laguna	legelő
– x –	lunangan	agyaggal
liog	– x –	nyak
iotus	– x –	lótusz
lila	– x –	lila
lakad	– x –	akadály
lupad	– x –	repül
langom	– x –	barlang
litik	– x –	pöcköl
landong	– x –	langyos
lantaw	– x –	látni
M		
masolat	– x –	másolat
maayo	– x –	nagyon jó
mahay	– x –	honvágy

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
– x –	matuok	megfulladni (torok)
may ginabatyag	– x –	nagyon beteg vagyok
– x –	makadast	káros
makaskog nga ulan	– x –	ömlő eső
mahiusa	– x –	meghúzni
maniid	maniktik	keresgetni
mapalaayunon	– x –	megfelelően
– x –	mapiyalan	megbízható
– x –	mausikon	pazarló (úszik)
mga bais	– x –	bizonyíték
– x –	minatay	maradni
– x –	mobula	buborék
mograbbe	– x –	megrosszabbodni, elromlani
– x –	molabyog	surranni (lábbal)
motipas	– x –	eltévedni
– x –	mustasa	mustár
mga anak	kaliwat	utódok
N		
na	– x –	kész
ni ini	– x –	nézni
nagahulat	– x –	várandós asszony, lelendő anya
nagaisa	– x –	sajátkezűleg
nagangoy ngoy	pagdanguyngoy	panaszkodni
nabilin	– x –	maradék
– x –	naghigwaos	nyugtalan
naghitak	nagkaylap	igen nagyon elterjedt
– x –	nagsubo	szomorú
– x –	nagtiniil	mezítláb
nanay	– x –	anya
napugngan	– x –	foncsor (a tűkörkészítéshez)
– x –	naraghita	narancs
– x –	nasod	nemzet
nakita	– x –	találat
ni ini	niadto	ni az, nézd azt
O		
ojó	– x –	jó
órom	– x –	álom
orasán	– x –	óra
P		
patak	– x –	csöpög
pala	– x –	pala
pahulay	– x –	pihenő
pisak	– x –	piszok
pitik	– x –	pöröl
pilok	– x –	szempilla

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
patosinta	– x –	palacsinta
papa	– x –	papa, atya
pagta pos	– x –	befejezni
pabo	– x –	páva
pahaylohon	– x –	elcsábítani
– x –	paigo	elég
pakapin	– x –	hozzáadás (kap)
pamatuoran	pamatuod	bebizonyítani (tud)
– x –	panagdait	barátság
panahon	– x –	államforma
– x –	panaglalalis	veszekedés
– x –	panahon	nemzedék
pandong	landongan	kendő
– x –	pangasawonon	menyasszony
– x –	pangamuyo	lebeszélni
pangita	– x –	munka
– x –	pangulong magtutudlo	főnök, igazgató
– x –	pangutana	utána érdeklődés
– x –	pantalon	pantalló, nadrág
paraiso	– x –	paradicsom
– x –	pares	társ
pasaylo. patawad	pasaylo	bocsánat
pasunod	– x –	később
pasus-ón	pagpasuso	szoptat (suso: mell)
pauboy	– x –	párhuzamos
– x –	pirok pirok	pislog
– x –	pitaka	erszény
plansa	– x –	vasaló
pinsa	– x –	pince
pinto	– x –	ajtó
pormal	– x –	forma
– x –	puya	szopósgyerek (pulya)
pag-tag-an	– x –	sejteni (tanakodni)
– x –	pag supsop	szopni
pag-tuo	pag-tuo	megtudni, elképzelni
– x –	pag-taktak	kizárni
– x –	pag-tapos	végére járni
– x –	pag-bayad	kártalanítani
pag-tudlo	pag-tudlo	megtudni, megtudó
pag-uyon	pag-uyon	egyetérteni, beleegyezni
pag-usab	– x –	megismételni, ismétlés
– x –	pag-alsa	felkelés
pag-luas	– x –	megszabadítani
pag-pasalamat	– x –	megköszönni
pag-pisik	– x –	lefröcskölni
– x –	pag-takas	megtámadás
pag-unlod	– x –	alámerülés

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
pag-pangutang	– x –	adós, utána
– x –	pag-angkas	emelő, lift
pag-asal	– x –	megaszal
pag-ad-ad	– x –	vágat
pag-atsi	hatsing	tüsszent
pag-agak	baka	bika
pagbabalak	– x –	költő, versíró
pagbanalbana	– x –	megbánni
pag-bansay	– x –	testgyakorlás
– x –	pag-bayad	kártalanítani
– x –	pag-bayaw	szerencsétlenség, kár
– x –	pag-buhi	megélni
– x –	pag-bunat ug kuta	megerősíteni
– x –	pagbunkag	egység felosztás
pagkapuy-an	– x –	bizonytalan
pag-buno	– x –	gyilkos
pag	pag	meg-
– x –	pag-dako	megnőtt
pag-bani	– x –	csalogatni
pag-dayaw	– x –	csodálatos
pagdili	ginadili	megtiltani, tilos
pag-donar	amot	adomány
pag-dumala	– x –	uralni, vezetni, kormányozni
pag-dumala	pagdumala	csoportot vezetni, előírat
– x –	pag-bugnawon	befagyasztani
– x –	paggun-on	elpusztítani
– x –	pag-hadlok	figyelmeztetni
paghabas	– x –	vérfürdő
– x –	paghanay	meghirdetni
pag-hangyo	paghangyo	megkövetelni, parancsolni
– x –	paghapdos	fájdalom
– x –	paghulad	lemásolni
– x –	paghulat	szünet
– x –	pag-humong sapian	megszépíteni
– x –	pag-hunahuna	mély elismerés
– x –	pag-hunghong	megsúgni
pag-ihaw	– x –	megölni
– x –	pag-kaayo	meggyógyulni, jobban lenni
pag-kagis	pag-bagos	megvágás
pag-kaisog	kaisog	bátorság
pag-kamatuog	– x –	igazság
pag-kapari	– x –	papi főnökség
– x –	pag-kaparehas	hasonlatosság
pag-kapili	– x –	megválasztott
– x –	pag-kaplag	megkapni
– x –	pagisbisog	birkózni
– x –	pag-kuha	követni

Hiligaynon	Cebuano	Magyar
pag-kurog	pag-kurog	megreng (a föld)
pag-kuskos	– x –	megtisztítani
– x –	pag-luka	kitépni
– x –	pag-lapas	átlépés
pag-luok	pag-tuok	megölni
pag-lupad lupad	– x –	költözni, szállingózni
pag matuod	– x –	bebizonyítani
pag-mulo	– x –	morogni
pag-paiba	pag-multa	vége
– x –	pag-pakaon	meglyukadt
– x –	pag-palabilabi	elnyomni
– x –	pag-palista	hivatalos irat
pag-pangutana	– x –	átjáró
pag-pangutana	– x –	utána érdeklődni
– x –	pag-padala sa bayad	adósságot elengedni
– x –	pag-panad iya	uralni
pag-pani id	pag-sukod sa yuta	nézni, földet mérni
– x –	pag-papas	megmosás
pag-sabon	sabonan	szappanozni
– x –	pag-sabot	belátni
pag-saka, pagsakay	– x –	megzsákolni
pag-sangkap	– x –	megszerezni (kap)
– x –	pag-sanong	szundítani
pag-saysay	pag-saysay	hírt adni, elmesélni
– x –	pag-agak	elvezetni
R		
rosas	– x –	rózsa
S		
sulok	– x –	sarok
sukad	– x –	soká
sigá	– x –	szikra
silan, silag	– x –	csillag
– x –	sa-akong	nekem
sala-an	– x –	szűrni, átszűrő
– x –	sa-atbang	túlsó félen
– x –	sagpaon	pofon
sa ilawon	– x –	az alul, alatt
sa ilaya	– x –	az alja, alsó
– x –	salaping panggastos	zsebpénz, előleg
saping	gamayon	sovány
– x –	sastre	szabó
sera dohon	pansera	bezárva
silhig	– x –	seprű
silya	– x –	ülőhely, zsöllye
sugod	– x –	előjáték, bevezetés
sulog	– x –	csorog, vízcsorgás

Hiligaynon	Cebuano – x –	Magyar
sulok	– x –	csülök, alsó testrész
sud-an	– x –	sütőn
sulugoan	– x –	szolgáló
solapi		pénz
soso	– x –	mell, kebel
sapatid	– x –	csámpás
sukad	– x –	soká, szakad
sulat	– x –	másolat
siya	– x –	szoknya
silaw	– x –	csillog
siyam	– x –	nem
subo	– x –	szomorú
supsup	– x –	szop
sab-sab	– x –	zabol (lovat etet)
sabod	– x –	zab-adás (etetés)
T		
tabas	– x –	szabás
tamla		támla
tapot	– x –	tapasz
tapok	– x –	ez jó
tapok	– x –	csapat
tipik	– x –	tép, csíp
tabla	– x –	tábla
tapos	– x –	taposás
tanan	– x –	tanulva
tubig	– x –	víz
tan-aw	– x –	látni
tay tay	– x –	teteje
U		
usa	– x –	őz
uray	– x –	uram
utang	– x –	utána
unyána	– x –	utána
urom	– x –	álom
utok	– x –	agyvelő
W		
wala	– x –	nulla
wala	– x –	-talan, -telen, nélküli
wala untat	– x –	szünet nélkül
wala tuyo	– x –	céltalan
wala hunong hunong	– x –	megállás nélkül
walay kataposan	– x –	vég nélküli
walay utlanan	– x –	határtalan

További később hozzacsatolt szavak:

Asza man ka	– Há mén ke? (asza = spanyol toldás)
atbang	– átban (túloldalt)
bulag	– virág
bay-bay	– veszély-veszély (tengerpart: cápák, dagály)
csere	– cseresznye
di mag-dalan	– 'Mindanaó' ne szaladgálj!
di mag-palaguj	– 'Visayan' ne szaladgálj!
dapal	– törpe
balud	– fias tojás (benne a lúd vagy kakas, lúd = a hím)
handomanan	– adomány
hintay	– itt állj (várj)
hay-hay	– sóhaj
kara-an	– kora án (öreg)
kaplag	– talál, találni
kap	– kap
kalag	– lélek
langau	– légy
lagong	– dongó
lalaki	– legény
linog-linog	– földrengés
oyog	– lötyög
mahal	– ma együtt aludni (ma hál, szeretni ma!)
palibkas	– parittyá
palot	– pállott (kopasz is, mivel a Fülöp-sz.-en nincs, vagyis ritkán)
pagsalik	– megszállik (bizalom)
zakit	– szaggat, fájdalom
pakat	– barát (Maranau, Észak-Mindanaó)
tingusbawan	– csengősbe, jókedvbe, jóerőbe van

A két szerző a Zárószóban ezt írja:

„El kell ismerjem, hogy sok szónak nincs a mai magyar szóhoz valami nagy hasonlósága a visayan szavak közül, de újra nem szabad elfelejtenünk, hogy az időbeli távolság a magyar és a visayan között több esztendőt tesz ki, ami alaposan – sokszor már felismerhetetlenül is – megváltoztatja az egyes szavak leírását, kiejtését, avagy értelmét. Ezt a fontos dolgot szem előtt tartva is, a fenti szógyűjtemény alapján bizonyosra vehető, hogy magyar nyelvünknek határozott azonossága, hasonlósága van a visayan nyelvvel.

Az már a jövő feladata lesz a nyelvtudósok számára, hogy az itt közölt tájékoztatás és szógyűjtemény alapján a további kutató és összehasonlító munkát folytassák. Ha csak annyi visayan szó rokonságát mutatják majd ki a magyarral,³⁸ mint a finn-ugor szótárból ki vannak már mutatva (tudomásom szerint nem több, mint kb. kétszáz szó), akkor is – úgy érzem – a feleségem és a saját törekvésem, mint műkedvelő nyelvészkedőké, nem volt teljesen hiábavaló. Kérem a magyar nyelvészeket, hogy figyelmüket fokozatosan ebbe az irányba fordítsák egész magyarságunk javára.”³⁹

³⁸ A két szerző közel 500 szót, illetve kifejezést gyűjtött össze, ahol nemcsak az első látásra nyilvánvaló hasonlóság érdekes számunkra, hanem az ősi nyelvallapot, annak hanghasználatát és a változások, különbözőségek természete. – *A szerkesztő megjegyzése.*

³⁹ I. m. p. 52.

Nógrády Mihály (Ottawa):

Kopasz volt-e Szár László? **A szár melléknév jelentéstani vizsgálata**

Bevezető: Tárgyunk a magyar szár melléknév kiértékelése. A szó más nyelvekben való jelenléte erős hatást gyakorol témánk áttekintésére és jelentésének meghatározására. Ezért és egységes magyar bizonyítékok hiányában, kéyszerítve vagyunk közvetett bizonyítékokra alapozott kutatási eljárást alkalmazni.

Példa a közvetett bizonyíték mibenlétére: Reggel kilépünk az utcára és látjuk, hogy az úttest nedves. Első megállapításunk szerint éjjeli eső nyomait látjuk. Később észrevevesszük, hogy a mellékutcák szárazak, tehát eső nem eshetett, hanem az utcát locsolták az éjszaka folyamán. Nem voltunk tanúja az eseménynek de a száraz mellékutcák, vagyis a közvetett bizonyíték ezt bizonyítja.

A közvetett bizonyítékok nem igazolják a szár melléknév jelenlegi ‘kopasz’ értelmezését a magyar nyelvben, hanem azt mutatják, hogy a szár régen uralkodót, előljárót jelentett.

Szár Lászlót a Gesta Hungarorum 15. szakaszában említi Anonymus, amikor Ketel kun vitéz Árpád vezértől kapott birtokát ismerteti. Ezen a nagy kiterjedésű birtokon épített várat Ketel fia Alaptolma és Komáromnak nevezte el. Ezt a területet, a fordító szerint, az ő ivadéakai Szár László fiának, András királynak idejéig birtokolták [Anonymus c. 1200: 40]. Ennyi az egész amit Szár Lászlóról megtudunk ebből a krónikából. A magyar fordítás végén, a névmagyarázatok alatt megtudjuk, hogy a *szár* ‘kopasz’ jelentésű ragadványnevet azért kapta mert a feje pogány módon kopaszra volt beretvélva [u. o.: 164]

Kálti Márk Képes Krókája *filiis Calvi Ladizlait* ír de a magyar fordításban nem ‘kopasz’ hanem ‘Szár László fiai’ áll [Kálti 1370-1964: 102 old.).

Azonban felúnó, hogy Anonymus latin szövegében Szár László *calui Ladizlay*-nak van írva, Kálti Márk viszont *Calvi Ladizlayt* ír. A latin szótár szerint *calui* a *calesco* származéka, jelentése ‘tűzbe jön, felhevül’ [Györkösy 1986: 82]. A ‘kopasz’ viszont latinul *calvus* [u. o.: 83]. A két krónika közti ellentmondást úgy tudjuk feloldani ha tekintetbe vesszük, hogy a rómaiak az *u* betűt legtöbbször *v*-vel írták, ezért Kálti Márk latin szövegét így olvasnánk: *andree regis filii calui ladizlay* (András király, a heves természetű László fia).

Nekünk nem célunk annak kiderítése, hogy Szár László valóban kopasz volt-e, vagy inkább heves természetű, hanem a *szár* melléknév valódi jelentése és eredete. Honnat jöhet ez a szó?

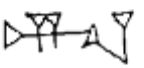
A TESZ bizonytalan eredetűnek nyilvánítja és a világos színnel, a sárgával és növényzet nélküli tájjal hozza kapcsolatba. De kopasz fejet is jelenthet amit a Szár László név létezésével bizonyít és az Oklevél Szótárra hivatkozik [Benkő 1967: 677, 3. kötet].

Az Oklevél Szótár szerint a *szár* jelentése ‘calvus’ és mint Ladislao dicto Zaar lett lejegyezve 1331-ben [Szamota 1902-1906: 886]. A *Ladislao dicto Zaar* jelentése ‘László akit Szár-nak mondanak’. Nem *heves*-nek, sem *kopasz*-nak, hanem *Zaar*-nak! Az is megfigyelést érdemel, hogy az Oklevél Szótár nem *Szár*-nak hanem *Zár*-nak írja ezt a melléknevet, ami a ‘rang, beosztás’ vagy ‘magas társadalmi cím’ jelentés irányába mutat. Ugyanis a német *zar* (kiejtése cár) Oroszország uralkodóját jelentette régen, ami messze áll a kopasz fejtől. Tehát nekünk ezt a vonalat kell kivizsgálni a szó eredetét illetően.

Azonban mielőtt hozzáfognánk a kutatáshoz meg kell állapítani, hogy ki volt ez a Szár László. Az Árpád-ház családfája szerint Vajk, a későbbi Szent István unokatestvére, vagyis királyi vér. Mindkettőnek Taksony volt a nagyapja. Ez azt jelentené, hogy úgy Vajk mint László és testvére Vazul is egyformán jogosultak voltak az uralomra. De a három unokatestvér közül csak László kapta a megtisztelő *szár* melléknevet.

Lehetséges-e, hogy a köznép szerint László lett volna a legalkalmasabb uralkodó és ezért kapta a *szár* jelzőt? Hiszen a középkori források azt mutatják, hogy I. András magyar király (1015-1061) az ő fia volt [Vég 1991: 23]. Tehát honnat jön a *szár* és mit jelent?

A ritkán használt *szár* melléknévvel először egy Ur nevű Sumér városban talált agyagtáblán találkozunk *sar*₅ betűzéssel, melynek képjegye nagyon hasonlít a kettős kereszthez. Jelentései közé tartozik a ‘rend, törvény, szabály. E jelentések összessége törvényhozó testületet jelez.

<i>y</i>	<i>Képjeg</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Han</i> <i>gérték</i>	<i>Je-</i> <i>lentés</i>	<i>Magyaru</i> <i>l</i>
		Labat - 86		<i>sar</i> ₅	règle	törvény, rend, szabály
				<i>sar</i> ₅	s'em parer	hatalmáb a kerít, meghódít
		Malbran -Labat-86		šar ₅	ras- sembler	össze- gyűjt, összevon

Malbran-Labatot nehéz követni mert a *šar*₅ más helyen is megjelenik könyvében. A 399. ékjegynél egy egész oldal tele van eltérő jelentésekkel melyek hiányoznak a 86. ékjegynél. Azonkívül, a *šar*₅ mint *sar*₅ van bejegyezve hátul a tágymutatóban ami két fajta kiejtést eredményez: *sár* és *szár*. Mi a fenti táblázatban Labat által jelzett hangértéket és jelentéseket fogadjuk el.

Véleményünk szerint a sumér *šar*₅ magas hangrendű vátozata a magyar *szer*. A feudális magyar államrendben a *rendek* gyűltek össze *szert* ülni vagyis törvénykezni. Ehhez hasonló

országgyűlés elnökét hívhatták *szár*nak Sumérben, aki valószínűleg a városállam uralkodója volt. Erre emlékeztet a kettős kereszthez nagyon közel álló képjegy. Sajnos Labat ezt nem vette észre, nem ismerteti szótárában. Ez nem bírálat részünkről hanem megfigyelés ami magyarázatot kívánt.

A *szár* melléknév folytatódott Mezopotámiában a szemita *Szárgon* Akkád uralkodó nevében (2340 BCE) aki mint pohárnok kezdte el politikai pályafutását Ur-Zababa, *Kis* sumér városállam királyának udvarában [Kramer 1971: 60]. Mivel ő sumér környezetben nőtt fel beszélnie kellett a nyelvet és valószínű, hogy neve is a sumér nyelvből való. Azonban a név - *gon* utótagjára nem találtunk magyarázatot.

Szárgon, mint eredményes uralkodó megalapította a szemita Akkád birodalmat amely elindította a déli sumér lakosság beolvadását. A *szár* melléknév ezután elterjedt a Közel-Keleten, belekerült az ottani népek nyelvébe mint magas méltósági rang. Például a szomszédos perzsa nyelvben a ‘törzsfőnök, vezér’ سردار *sardar* amely előtagja a سر *szár* ‘fej, fő’. A دار *dar* jelentése összetett szavakban ‘ház, vidék, körzet, ország’ [Lambton 1988: 65, 275, 293, 320], tehát *sardar* (kiejtése: szárdár) jelentése ‘országfő’ is lehet.

A szó tovább terjedt a Perzsiával határos Afganisztánba és még ma is használatos az általuk beszélt Urdu nyelvben. A *sardar* (kiejtése: szárdár) jelentése ugyanaz mint a perzsa nyelvben ‘fej, főnök, vezér, uralkodó’ [Blochmann 1923: 24]. Nem Urdu szó, tehát a perzsából átvett kölcsönszó lehet. A török nyelvek egyikében sincs meg és a szláv nyelvekből is hiányzik a *szár* szó ilyen értelemben. Tehát nem ezekből a nyelvekből kerülhetett a magyar nyelvébe.

Amint közelebb kerülünk a mai időkhöz, eljutunk a római uralkodói címhez, a *caesar*-hoz. A hagyományos etimológia szerint az első Caesar a *caeso matris utere* született, vagyis kivágták anyja méhéből. Magyarul: császármetszéssel született. *Caesus* jelentése ‘vág’. Mások szerint az igazi eredet a latin *caesaries* ‘(hosszú) haj, üstök’. Mivel a *caesar* eredeti latin kiejtése *készár*, a modern idők német *Kaiserje* innét kapta uralkodói címét.

A TESZ szerint “Octavianus Augustus és utódai saját nevük mellé felvették az egyébként valószínűleg etruszk eredetű *Caesar* nevet is, (de nem ad etruszk etimológiát). E Caesar név a végső forrása *cár* és *császár* szavunknak is” [Benkő 1967:424 1. kötet]. Ez lenne a helyesebb magyarázata a szónak és nem kölcsönszó a szlávból amit a császár címszó alatt közöl a 483. oldalon.

De minden eddigi jelentés-kísérlet figyelmen kívül hagyta, hogy a *caesar* két tagból álló összetett szó. A *cae* előtag a latin *caesus*-hoz áll legközelebb mert a ‘hosszú haj’ latinul nem *caesaries* hanem *capillus longus*. Tehát a *caes* tőhöz tapad vizsgálatunk tárgya a *sar* (ejtsd: szár) ami az eredeti *caessar*-ból leszűkölt *caesarra* és ‘kivágott uralkodót’ jelent.

Van még egy utalás a *szár* szóra, mint helynév a Kárpát-medencében. Ugyanis Claudius Ptolemaeus (c. 85 CE-165 CE), görög térképész aki római uralom alatt levő egyiptomi Alexandriában élt, feltérképezte az akkor ismert világot. Az eredeti térképek elvesztek miután bizánci papok lemásolták őket 1295 után. Ezeket a másolatokat nyomtatták ki különböző országokban. Itt a *Nona Evrope Tabula* című térképlap *Ptolemaeus Romae 1490* kiadásán levő adatokra hivatkozunk.

Ptolemaeus sohasem járt azokon a helyeken amelyeket térképein jelöl vagy megnevez. Adatait másoktól, utazóktól, vándorkereskedőktől, katonáktól kapta, talán néhány régebben

készült vázlatot is felhasznált. Kárpát-medencei térképe teljesen torzított, rá sem lehetne ismerni ha nem lennének rajta nevek. De azok sem teljesen megbízhatók mert sok a római idegen légió kevert nyelvén keresztül juthatott el Ptolemaeushoz. Az eredeti görög betűkkel írt neveket később átírták latinra ami szintén torzíthatta őket. Azonban néhány helynév megegyezik ma is létező magyar helynévvel. Például *Parca* (kiejtése Párka) hangértéke közel áll a mai *Párkány* városhoz Esztergommal szemben a Duna másik oldalán.

Kiss Lajos szerint Párkányt *Kakat*nak hívták a török hódoltság idejéig ami csehül *kakast* jelent és a *kokot* hibás betűzése [Kiss 1978: 501]. E megállapítás Jan Svoboda *Staročeská osobní jména a naše příjmení* című könyvéből való. Ez a magyarázat azonban eltér a TESZ etimológiájától ahol a kikövetkeztetett ószláv **kokošb* legfőbb jelentése ‘tyúk’ [Benkő 1967: 311, 2. kötet]. De akkor honnat vehette Ptolemaeus a *Parca* nevet? A latin *Parca* ‘a sors istenasszonya’ jelentéssel nem alkalmas Kárpát-medencei helynévnek. A párkánynak azonban volt magyar jelentése már 1295-ben: védfal, sánc [Benkő 1967: 108, 3. kötet]. A *párkány* mai jelentése ‘kiugró homlokzat’.

Sajnos buzgó szlovák szomszédaink *Stúrovora* vátoztatták Párkányt. A régi latinositást modern szlovákosítás követte. Az elcsatolt területek magyarságának sehol nincs nyoma az új térképeken. Ilyen szellemben tanulmányozzuk Ptolemaeus térképét is.

Tovább vizsgálva Ptolemaeus térképét, az egykori Dáciában látjuk *Napvcat* (Napuca) ami megfelel a mai oláh *Cluj-Napocan* (magyar Kolozsvár). *Tibiscvm* a mai oláh Timișoara (magyar Temesvár) Azonban a mi figyelmünket egy sokat vitatott helynév *Zarmizege.thvsa.regia* köti le ami pontokkal van elválasztva három részre. Ezt a mai kutatók egybe írják *Sarmizegethusa*-nak és olyan értelmekeket adnak neki (etimológia nélkül) mint ‘meleg folyó’ meg ‘világos’ amit a szanszkrit nyelvre vezetnek vissza.

Mások szerint a nevet csak a latin nyelv segítségével lehet megoldani, jelentése ‘Place of the Sarmatians and Getae’ (magyarul: szármatak és géták helye) [Jones 2007: 145].

Mi más szemszögből nézzük ezt a nevet. Mivel Ptolemaeus térképe szóbeli közlések eredményeként készült és másolási hibáknak is ki volt téve, tüzetesen kell vizsgálni. Szerintünk nem helynévvel, hanem a vidék leírását tartalmazó mondattal van dolgunk ami négy szóból áll és megjelöli a terület helyét és a lakosság uralkodó osztályát. A térkép másolója pontok segítségével választja el a szavakat *Zarmizege.thvsa.regia* de egy pontot kihagyott a *zarmi* után. Tehát a mondat így hangzana: *zarmi.zege.thvsa.regia*. E négy szó etimológiája a következő:

Zarmi a szármatak nevének hibás alakja, ahol a szóvégi *-i* a latin többesszám jele. Népnéveket egy nyelven sem rövidítenek térképeken, helyesen írva *zarmati* lenne, Magyar szövegekben *Szármatak*, de mivel a latinban az *a* hangot *á*-nak ejtjük, helyesen írva *Szármatak*. Ezt a népet mindenki iráninak tartja az egész világon. Magyarországon mint Jászok és Alánok vannak nyilvántartva [Benkő 1967: 263, 2. kötet]. A Magyar Néprajzi Lexikon szerint észak-iráni eredetű nomád nép [Ortutay 1979: 665, 2. kötet]. De Kárpát-medencei jelenlétük oka nincs kellően tisztázva.

Ptolemaeus Roma 1490: ZARMIZEGE.THVSA.REGIA

Móra Ferenc (1879-1934) a szegedi múzeum egykori igazgatója írja, hogy a város rendezőpályaudvara mellett levő Kúndombon 172 népvándoláskori sírt tártak fel abból a korból, amelyet addig jazig-szarmatának neveztek. Ebben a szokatlan nagyságú temetőben a húnok, avarok és szarmaták vegyesen voltak eltemetve [Móra 1936: 79]. Később, a kúnhalmi földalatti ősookról így ír: *A szarmaták idejéből való cseréptöredékeket az egész halmon megtaláltam a föld színén, ahová ásó, eke fölhozta őket. A szőlőben, ha fát vetnek ki, mindenütt csontvázakra találunk* [u. o. 109 oldal]. Figyelmet érdemel a “szarmaták idejéből való” kifejezés. Vagyis Móra nem szarmatákról hanem az ő idejükben történt temetkezésről beszél. Azok akárkik lehetnek, szerintünk főleg magyarok lehettek eltemetve ott. E sírok összességének a népvándorlás korára való helyezése a kúndombon nem lehet helytálló, mert Ptolemaeus már a keresztény időszámítás után a 2. században tudott a szármatákról az Alföldön, mert lejegyezte nevüket. De a névnek már azelőtt is léteznie kellett, nem akkor jelent meg amikor Ptolemaeus ráírta térképére.

Tehát, megállapításunk szerint a *zarmi* kifejezés mint népnév a ‘szarmaták’ szabálytalanul lerövidített formája. A név két szóból áll: *szár* és *mata*. A *szár* tagot már fentebb kielemeztük a sumér és iráni nyelvek segítségével és ‘uralkodó’-nak értelmezzük.

Mata eredetét is a sumér nyelvben kell keresni ahol *mada* jelentése ‘ország, haza, föld, vidék, táj, terület’. Labat és Malbran-Labat MA-A/DA és MA(-A)-DA hangértéket adnak az ékjegynek. Szemita Akkád kiejtése mātu, jelentése ugyanaz mint a sumérban [Labat 1948: 342]. A *d-t* hangcserére egy példa a magyar *foldoz-foltoz* [Benkő 1967: 942, 1. kötet]. Mivel abban az időben országhatárok nem olyan élesen léteztek mint ma és mivel a *Zarmi.zege.thvsa.regia*

egy szűk területet jelöl Ptolemaeus térképén mi a ‘vidék’ jelentést ajánljuk. Tehát a *szármata* rész értelme a sumér nyelv szerint ‘vidék urai’ lenne.

Ugyanide lehet a Magyar nevet is visszavezetni: MA-DA-ER > ma-gya-er > *magyar* ‘föld embere’ vagyis ‘bennszülött’ [Nogrady 1994: 35].

Zege megfelelne a mai Szeged városnév romlott formájának. Nem tudjuk ki hagyta el a szóvégi *d* betűt, ott volt-e az eredeti Ptolemaeus térképen vagy a másolók hibáztak. De ezt a szót nem tudjuk más névvel azonosítani az 1490-es másolaton levő földrajzi helye miatt ami vitathatatlanul a Tisza folyó mellett, a déli részen van. A *z*-s hangcsere minden nyelvben előfordul. Szeged város és környéke tele van szármata korból való régészeti anyaggal.

Thvsa kiejtése *thusza*, hangtanilag kétségtelenül a mai Tisza folyó nevéhez áll legközelebb. A rómaiak a *v* betűt használták az *u* betű írására is. Azonban lehetséges, hogy az eredeti térképen *Thysa* volt de a másolók az *y* alsó ágát elhagyták, így lett belőle *Thvsa*. Első megfigyelésünk az, hogy *Zarmi.zege.thvsa.regia* közvetlenül az észak-déli irányba folyó *Tibiscus.fluvius* (fluvius – folyó) mellé van helyezve a keleti oldalon. Mi egyetértünk azzal a megállapítással, hogy Ptolemaeus a Tisza folyót jól ábrázolta de rossz nevet adott neki mert a *Tibiscus* inkább a Temes hangalakhoz áll közelebb [Szádeczky-Kardoss 1960: 101].

Regio latin szó, jelentése ‘vidék, tájék’. Mint *region* kölcsönszó a németben, franciában és angolban azonos jelentéssel.

Tehát az általunk bemutatott etimológia szerint a *zarmi.zege.thvsa.regia* jelentése *Szármatak a Szeged Tisza vidékén*. Kiemeljük, hogy a szármatak lehetnek iráni népek és nevük első szótagja *szár* jelen van a perzsa nyelvben de a térképen levő teljes név a sumér-magyar nyelvből származik. E nyelvet beszélő népek jelenlétét azon a vidéken igazolja Marcellinus Ammianus (330 CE-395 CE) megjegyzése a *Rerum Gestarum* c. művében amikor az általa *limigantes*nek nevezett tömeg egyik tagja magyarul lemarházza II. Constantius (317 CE-361 CE) római császárt Szalánkeménél, közel a Duna és Tisza összefolyásához. Az eredeti latin szöveg így hangzik: *...quidam ex illis furore percitus truci calceo suo in tribunal cotorto “marha, marha”...* [Seyfarth 1978: 177]. Ammianus, aki nem beszélt magyarul, ezt csatakiáltásnak véli [ibid.], mert a perzsa nyelvben létezik egy hasonló szó *marg* ‘halál’ és *marhum* ‘halott’ jelentéssel [Lambton 1988: 147, 148].

Azonban nem hagyhatjuk említés nélkül a *Sarmizegetusa* földrajzi név legelterjedtebb magyarázatát és legismertebb helyét mint Dác település nevét az erdélyi Gredistye (oláh Grădiştea de Munte) Hunyad vármegyében (koordinátái 45,6219°É 23,3093°K). Jelentése **1** *palánk erődtmény a hegytetőn*. Etimológia: *zermi* (*gher-mi=hegytető és *geg(H)t=nem ad jelentést) [Russu 1944: 376-399]. **2** *Meleg folyó városa*. Etimológia: *zarmi* (szanszkrit *gharma*=meleg), *zeget* (szanszkrit *sarj*=folyás) és (baktriai *harez*=nem ad jelentést). Állítólag a város a közeli *Sargetia* folyóról kapta nevét [Van Den Gheyn 1885: 176]. **3** *Palota amely rávilágít az élet világára*. Etimológia: *zaryma* (v. ö. Szanszkrit *harmya*=palota), *zegeth* (v. ö. Szanszkrit *jagat*=megy, és *jigat*=mozgékonyág; ‘élet világa’), *usa*=(rá)világít [Tomaschek 1883: 410]. **4** ‘A szármatak és géták fő/királyi városa’(latin *SARMIS-ET-GETUS-A* (részeshatározó) *REGIA*) [forrás nélkül]. (Az itt közölt adatokat az angol Wikipediából fordítottuk és nem fűzünk hozzájuk megjegyzést, megítélésüket a tisztelt olvasóra bízuk).

Magyar Gredistye a régi Hunyad vármegyében

Mivel legtöbb település, de minden főváros nagy folyók mellett épült fel, mi kétségbe vonjuk a dákok jelenlegi fővárosának tartott helyet egy dombtetőn a hajdani Hunyad vármegyében. Ha voltak is települési nyomok ott, az valószínűen egy szakrális hely lehetett. A Dac főváros szerintünk a Tisza folyó mellett lehetett ahol most Szeged városa kerül el. A Kúndombi terület, amit ma Ballagító-nak hívnak, egy nagy temetkezőhely volt a város mellett. Szeged régi neve *Szegedin* volt egészen addig míg a szóvégi *-in* lekopott. Összetevői a magyar *szegély* töve *szeg* melyhez csatlakozik a sumér *edin* 'lapos táj, alföld' [Deimel 1939: 123. ékjegy]. Az összetett szavakból álló név leíró jellegű, jelentése: (hely) az alföld szegélyénél.

Befejezés: Sajnos a tudomány nem politikai tényező, nem tudja megakadályozni a valóságtól való menekülést, riadalmat. A történelemitények felfogását a mindenkori uralkodó osztály diktálja saját érdekei szerint. Így történhet meg, hogy egy fontos földrajzi név hol származatát, hol dákot jelent. Mert a *dac* 'makacs, ellenszegülő' a magyar *dacos* töve ami pontosan kifejezi a római hódítás elleni hosszú ellenállásukat (88 CE-106 CE). Ezért kaphatták a *Dac* nevet, ami még mindig használatos a magyar nyelvben. A Dák (Daci) kiejtésre nincs megfelelő magyarázat, latin kiejtési szabályok szerint az *i* előtti *c* nem 'k' hanem 'c' (Dáci, Dácia). De azt is tudjuk, hogy a rómaiak nem idegenkedtek a velük hadakozó népek saját nyelvükön való elnevezésétől.

Például, az ókori Gallia északi részén élő kelta népnek *Belga* nevét is saját nyelvükből való szóból képezték a rómaiak. A kelta *bhelgh-* jelentése 'felfuvalkodik, dühösködik' [Benkő 1967: 275, 1. kötet]. E kelta szóból ered a francia *belligérant* 'háborúskodó', az angol *bellicose* 'harcias', a német *bellikos* 'harcias'.

Azonban nem akarunk tovább bolyongani ezen az elhallgatott, vagy elhanyagolt területen, a tévedések és helytelen elnevezések zsákutcáiban. Eredeti célunk a *szár* melléknév származása és jelentésének felderítése volt. Ezt megfelelően elvégeztük és remélhetőleg biztos támaszpontot létesítettünk e szakterület iránt érdeklődők számára.

Irodalom

Anonymus c. 1200. *Gesta Hungarorum*. Latinból fordította Pais Dezső. Budapest 1977: Magyar Helikon Könyvkiadó.

Benkő Loránd főszerk. 1967. *A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára*. Budapest: Akadémiai kiadó.

Blochmann, Henry. 1923. *English and Urdu Dictionary, Romanized...* Nabu Public Domain Reprints.

Deimel, Anton P. 1939. *Sumerisch-Akkadisches Glossar*. Kézirat.

Györkösy Lajos főszerk. 1986. *Latin-Magyar Szótár*. Budapest: Akadémiai kiadó.

Jones, Terry. 2007. *Barbarians*. BBC Books.

Kálti Mark. 1370-1964. *Képes Krónika*. Latinból fordította Geréb László. Budapest: Magyar Helikon Könyvkiadó.

Kramer, Samuel Noah. 1971. *The Sumerians. Their history, culture, and character*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

Labat, René. 1948. *Manuel d'épigraphie akkadienne*. Paris: Kézirat. Átvizsgálta és 1963-ban kiadta Florence-Malbran Labat. Paris: Geuthner Manuscripts.

Lambton, Ann K. S. 1988. *Persian Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.

Móra Ferenc. 1936. *Szegedi Tulipántos Láda*. Budapest: Révai Kiadás.

Nogrady, Michael. 1994. "Surnames Derived from Hungarian Ethnic Denominations" in *Onomastica Canadiana*, vol. 76, no. 1 (June edition).

Ortutay Gyula, főszerk. 1979. *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Seyfarth, Wolfgang szerk. 1978. *Ammiani Marcellini Rerum Gestarum Libri Qui Supersunt*. Leipzig: BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft.

Szádeczky-Kardoss Samu. 1960. *A Tisza nevének története a honfoglalásig*. Szeged: Nyelvészeti Dolgozatok. Kiadja a szegedi tudományegyetem bölcsészettudományi kara. Szerkeszti Hajdú Péter és Nyíri Antal.

Szamota, István. 1902-1906. *Magyar Oklevél-Szótár*. A szótár legnagyobb részét Szamota István gyűjtötte. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szótárrá szerkesztette Zolnai Gyula. Budapest: Hornyánszky Viktor könyvkereskedése.

Vég Gábor. 1991. *Magyarország királyai és királynői*. Budapest: Maecenas Könyvkiadó.

ÍRÁSTÖRTÉNET (III.)

Szekeres István (Budakalász):

Az ó-türk és a székely írás eredete **Róna-Tas András és Sándor Klára** **elméletében**

*„Egy problémát nem lehet ugyanazzal a gondolkodásmóddal megoldani,
amely a problémát előidézte” (Albert Einstein)*

1.0 Bevezetés

Immár több mint fél évszázada foglalkozom egyetemes írástörténettel. A keleti ótörök és a székely írás kutatástörténetével Vékony Gábor könyve (1987) óta. Megállapítottam, hogy az arámi írásból több ok miatt sem származhatnak. Ezért a betűátvétel teóriáját elhagyva, rajzuk (grafémájuk) és hangértékük (fonémájuk) alapján piktogram előzményeik és betűképzésük ellenőrzésére irányultak gondolataim. Mert *csak a feladatnak megfelelő írástörténeti műveletek* adnak *jól ellenőrizhető, hiteles eredményeket*.

Így jutottam el a történeti összehasonlító módszer kidolgozásához, amelyet a nyelvészetben alkalmazott hasonlósága miatt: **történeti összehasonlító jeltörténeti módszernek** neveztem el.

„A SZÉKELY ÉS AZ ÓTÖRÖK ÍRÁS JELTÖRTÉNETE” (2008) könyvem főcímének is: „**Bevezetés a történeti összehasonlító jeltörténet módszertanába**” címet adtam, de kiadóm javaslatára a fő és alcím meg lett cseréve. Mert ki vesz meg egy írástörténeti módszertanra utaló könyvet?

Legutóbb „*A székely írás három ábécéjének történeti összevetése*” (2016) tanulmányomban, *hálós betűtörténeti táblázatban* foglaltam össze a székely írás (három ábécéje) betűinek történetét, hogy a hitelesen adatolt Nikolsburgi Ábécé ellenőrzött betűtörténeti előzményeivel összevetve, a Bolognai Rovás emlék és Telegdi János Rudimentájának már rontott, romlott és kicserélt betűit is bemutathassam.

A **történeti összehasonlító jeltörténet módszerének** oktató célú bemutatásával már több tanulmányban is foglalkoztam, mert annak ellenére, hogy a betűk piktogram előzményeinek rekonstruáló (helyreállító) írástörténeti műveletei egyszerű egyetemes írástörténeti összefüggések ismeretein alapulnak, — mégis úgy tűnik, hogy *kellő írástörténeti felkészültség híján*, műveleteinek alkalmazó készségével még a „*mértékadónak tartott*” kutatók sem rendelkeznek. Nemzetközi szinten sem.

Tanulmányomban **Róna-Tas András** ó-türk és székely, és **Sándor Klára** székely írás eredetét taglaló elméletét ismertetem a **történeti összehasonlító jeltörténet módszerével feltárt adatok kritikai párhuzamba állításával**, Sándor Klára: „A SZÉKELY ÍRÁS NYOMÁBAN” (2014) könyve, és Róna-Tas András 2014. 04. 30.-án az ELTE BT. Karon: A SZÉKELY ROVÁSÍRÁS ÍRÁSTÖRTÉNETI HÁTTERE és A SZÉKELY-MAGYAR ÍRÁS ÍRÁSTÖRTÉNETI ÖSSZEFÜGGÉSEI címmel tartott előadása nyomán.

1.1 Az ótörök írás eredetét

a XIX. század utolsó évtizedétől turkológus generációk próbálták bizonyítani. **Vilhelm Thomsen** már 1893-ban észrevette, hogy az Orhon feliratokban használt ótörök betűk nagyon hasonlítanak a kínai eredetű „tamgákra”. Mégsem próbálták azonosítani az ó-türk betűk feltehető piktogram előzményeit a kínai piktográfiában.

Igor Alekseyevič Batmanov helyi tamgákból és ideogrammákból próbálta levezetni az orhon-jenyi-szeji írást. Sikertelenül. Az 1969-ben feltárt Issyk-kurgánban talált ezüstcsésze feliratában néhány ótörök betűvel hasonló rajzú grafémát találtak az i. e. 400-300 körüli időből, de a szkítának tartott, megfejtetlen felirat betűinek többsége az ótöröktől (is) teljesen idegen.

SIR GERARD CLAUSON: „*The Origin of the Turkish 'Runic' Alphabet*” (1970) tanulmányában régi szogd, görög, s a Pehlevi zsoltároskönyvben lévő betűket hasonított ó-türk betűformákhoz. Tanulmányát Dr. Erdélyi István javaslatára, nyelvünkre lefordítottam és közzétettem.

АМАНЖОЛОВ А. С. (Altaj Sarsenovič Amanžolov) kazak turkológus „*ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКОГО ПИСЬМА*” (Az ótörök írás története és elmélete) c. tanulmányában (АЖМАТЫ 2003.) sorra veszi turkológus elődei próbálkozásait, majd a török nyelv hangfejlődésével párhuzamosan, a betűk grafémáinak fonéma összefüggéseiben próbál azonosságokat találni.

Hasonló képzésű ótörök hangok betűihez keres sémi és nem sémi „prototípus betűkből” származtatható azonos hangértékű betűket, amelyeket a saját elképzelése szerint karakterizál. Szoros „genetikai” kapcsolatot vél az *a*, *ä*, *i*, *i*, *ö*, *ü* magánhangzók és a sémi *j*, *w* mássalhangzók grafémái között.

Folytathatnám még hosszasan a példákat, de már több tanulmányomban részletesen megírtam.

— Az ó-türk írás közvetlen előzményének a: „Шивээт Улаан” (Shiveet Ulaan) (V.-VI. szd.), a Татпар (Кутлык) (Tatpar (Kutlug) kagán emlékmű (581 - 582), és a Хююс Толгой (Huis Tolgoy) emlékmű feliratai tekinthetők a VI.-VII. századból. (L: Szekeres 2008, 75-76.) Korábban csak betűként még nem igazolható, magányos piktogramákat („*tamgákat*”) találtak a mongóliai sziklákon.

— **Egy írás első fokán, piktogrammákból képzett betűinek történetét épp oly pontossággal le tudjuk vezetni, mint egy számtani alpműveletet, ha rendelkezünk piktográfiájuk hitelesen feldolgozott szakirodalmának adatrendszerével, amelyből a betűk származtak. Valamint rendelkezünk az írástörténeti műveletek elvégzéséhez szükséges írástörténeti felkészültséggel, amelyeket legutóbb „A történeti összehasonlító jeltörténet módszerének írástörténeti műveletei az ótörök és székely írás kutatásában” (2014) tanulmányomban foglaltam össze. Alkalmazását korábban: „A SZÉKELY ÉS AZ ÓTÖRÖK ÍRÁS JELTÖRTÉNETE” (2008) c. könyvemben, a „Betűk piktogram előzményeinek helyreállítása” (2013), és „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” (2016), tanulmányomban is ismerttettem.**

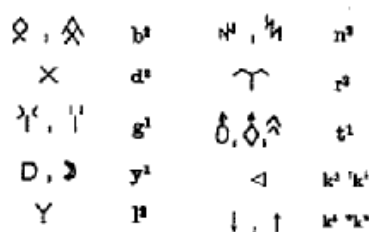
— **A keleti ó-türk és székely betűátvételek valótlán, fiktív feltevéseinek paradigmaváltását eddig nem sikerült elérnem. Pedig, az ó-türk és a székely írás betűinek kínai piktogramokból képzésének ellenőrzése, minden betű (!) esetében a kínai írástörténet szakirodalomban jól ellenőrizhető eredményeket ad!**

Laikus utánpótlás úgy kerül meg negyedszázad óta a székely betűk származásához, bizonyításához szükséges módszer és írástörténeti szakirodalom alapos megismerését, hogy a saját képzeletvilágukból adnak ráfogással mai nyelvünkön (!) — nem létező, nem azonosítható jelentéseket a székely betűk valótlán piktogram előzményeinek. A székely és ó-türk betűk közös piktogram előzményei és más közös írástörténeti összefüggések és jelenségek már eleve kívül esnek érdeklődésükön. Pedig a komplex bizonyítás fontos részei.

1.2 Róna-Tas András ó-türk íráseredet elméletét Sándor Klára könyve (2014) kitűnő összefoglalása részleteivel idézem:

„A keleti türk írás története Róna-Tas rekonstrukciója szerint négy korszakra bontható. A törökök egy arameus eredetű, a szogdhoz és az arameus írás egy sajátos, az egykori Grúzia területén használt változatához, az armazihoz közel álló, de egyikkel sem azonos írást vettek át — az elmélet szerint szogd, az armazi és a törökök által átvett írás mehetett vissza közös ősré. Az átvett ábécében csak két *k*-t jelölő graféma lehetett, ez az arameusból származó sajátosság. Szintén az egykori arameus előkép megőrzött sajátossága volt, hogy az eredetileg minden bizonnyal csak három magánhangzót jelölő graféma volt az átvett ábécében: az *a* – *ä*, az *i* – *i*, illetve a harmadik valamennyi labiális magánhangzó (*u*, *o*, *ö*, *ü*) jelölésére. Az írás történetének második szakaszában hoztak létre önálló jelet a magas labiálisok (*ö*, *ü*) jelölésére, és ekkor alakult ki a „páros” grafémák második sora is, három a mély, öt a magas hangrendű szavakban való használatra. A rekonstrukció szerint a „páros” grafémák egyike ugyanis piktogramból alakult ki: annak a két hangból álló szónak a sematizált rajzából, amit ejtéskönnyítővel együtt olvasott betű által megjelenített hangsor az ótörökben jelölt.

A mély hangrendű sorban az *aq* 'háló', *ay* 'hold', *at* 'ló' jelentés erősen stilizált rajzából vált a mély hangrendű sor (*g*), (*y*), illetve (*t*) grafémája, a magasban pedig az *eb* 'sátor, ház', *ed* 'tulajdon, vagyon', *el* 'kéz', *en* 'lejtő', *er* 'férfi, ember', szimbólumából a magas sor (*b*), (*d*), (*l*), (*n*), (*r*) grafémája. Két *k*-t jelölő jel is hasonlóan alakult: az *i* és *i* környezetében álló *k* jele az *ik* 'orsó', az *o* – *u* mellett álló az *ok* 'nyíl' piktogramjából (2. ábra).

2. ábra: A Róna-Tas szerint piktogramokból kialakított grafémák a keleti türk írásban

A harmadik fázisban jelent meg a (z) és az (š) graféma. Mivel a (z) jelét az (r)-ből, az (š) jelét pedig az (l)-ből alakították ki mellékvonalak hozzáadásával, Róna-Tas szerint arra következtethetünk, hogy az írást eredetileg átvevő török nép r-török (azaz a bolgárral, kazárral azonos típusú nyelvet beszélt, ebben sem z, sem š fonéma nem volt, a keleti türk feliratokat készítő törökök nyelvében viszont igen, így az ezeket jelölő betűket is létre kellett hozniuk. Ekkor kerülhetett az ábécébe a három mássalhangzó-kapcsolatot jelölő betű, nagy valószínűséggel szogd hatásra – ezek keletkezésére a valójában nem a török, hanem a szogd nyelv sajátosságai adnak magyarázatot. Az írás történetének utolsó fázisára rekonstruálja Róna-Tas a csak a jenyiszeji feliratokból ismert (ē). Illetve egy másik (š) jel megalkotását.

Róna-Tas András elegáns, és a kettős mássalhangzósor kialakulását a legvonzóbban magyarázó elméletét – elsősorban az első és a negyedik szakaszt illetően – részben valószínűleg újra kell gondolni Vasil’evnek az ázsiai és európai török írások összefüggéseit értelmező nézeteinek figyelembe vételével.”

(Sándor Klára 2014, 73-74)

— **Róna-Tas András Professzor Úrnak** az ó-türk írás általam felsorolt kutatóihoz hasonlóan, bőven vannak olyan bizonyítatlan és bizonyíthatatlan feltevései és ráfogásai, amelyekkel nem érthetünk egyet. Például:

„A törökök egy arameus eredetű, a szogdhoz és az arameus írás egy sajátos, az egykori Grúzia területén használt változatához, az armazihoz közel álló, de egyikkel sem azonos írást vettek át — az elmélet szerint szogd, az armazi és a törökök által átvett írás mehetett vissza közös ősrre.”

Továbbá:

„Az átvett ábécében csak két k-t jelölő graféma lehetett, ez az arameusból származó sajátosság. Szintén az egykori arameus előkép megőrzött sajátossága volt, hogy az eredetileg minden bizonnyal csak három magánhangzót jelölő graféma volt az átvett ábécében: az a – ä, az i – ī, illetve a harmadik valamennyi labiális magánhangzó (u, o, ö, ü) jelölésére. Az írás történetének második szakaszában hoztak létre önálló jelet a magas labiálisok (ö, ü) jelölésére, és ekkor alakult ki a „páros” grafémák második sora is, három a mély, öt a magas hangrendű szavakban való használatra. A rekonstrukció szerint a „páros” grafémák egyike ugyanis piktogramból alakult ki: annak a két hangból álló szónak a sematizált rajzából, amit ejtéskönnyítővel együtt olvasott betű által megjelenített hangsor az ótörökben jelölt.”

Hiányolom Professzor Úrnak „az armazihoz közel álló, de egyikkel sem azonos írás” **létezésének és átvételének** (feliratokkal, vagy bármi adatokkal) **igazoló bizonyítékait**. Miként hiányolom a „négy korszakra bontható” keleti türk írás korszakolásának **idézetekkel bizonyító bemutatását is**. Mert: **hogyan, miként írtak, ha a későbbre korszakolt betűk még nem léteztek az ótürk írásban? Ilyen abszurdumoknak nyomát sem találjuk a legrégebbi ó-türk feliratokban!**

— **Írások történetét**, csak a kutatás módszerének megfelelő adatok egybevethető bizonyítékainak idézeteivel lehet a hitelesség követelményével bemutatni. **Fikciók bizonyíthatatlan ráfogásaival — nem!**

— **Róna-Tas András** a „páros grafémák egyikét” is olyan „magánpiktogramokból” vezeti le, **amelyekkel szintén az a baj, hogy az írástörténeti szakirodalomban az általa ráfogott jelentéseikkel nem léteztek!** S így **nem is lehet a szakirodalmában történeti összehasonlítással, hitelesen azonosítani létezésüket**.

Pedig, az elsőfokú betűképzés módja nem bonyolult. Ellenőrző próbájuk sem, mert a **betűk piktogram előzményeinek helyreállítása** (rekonstruálása) **a betűképzéssel épp oly ellenkező irányú írástörténeti**

művelet, mint a számtani alpműveletek próbái. Csak írástörténeti módszerekkel:

Amikor **a betűk rajzát** (grafémáját) **a már azonosított (!) piktográfiájuk hiteles (!) szakirodalmában** piktogram rajzaként megkeresve, **akrofonias** (szókezdő) **hangértéküket a megtalált piktogram jelentésének korabeli szavára (!) kiegészítjük a betűképző nyelven,** — **s a betűk** ily módon **rajzukkal és jelentésükkel helyreállított piktogram előzményét, rendre azzal a piktogrammal egybevetve azonosítjuk, amelyből betűként származtak.**

Amennyiben lehetséges! — mert **a piktogramok rajzának és helyreállított jelentésének írástörténeti, szakirodalmi egyezése** (egyeztetése!) **igazolja csak a betűk származásának rendre hiteles azonosítását.**

— **Ezért — mielőtt rátérnék Róna-Tas András „piktogramokból kialakított grafémái hangértékeinek”** szakirodalmi összevetésére, — **engedtessek meg a székely és ó-türk írás betűinek piktogram előzményükben azonosító írástörténeti műveleteinek rövid, összefoglaló ismertetése.**

A „**Betűk piktogram előzményeinek helyreállítása**” c. tanulmányom az alábbiakkal kezdem:

„Ábécék származásának hiteles ellenőrzése csak a betűk piktogram előzményeinek helyreállításával lehetséges oly módon, hogy piktogram előzményüket rendre abban a piktográfiában, azzal a piktogrammal azonosítjuk, amelyből származtak. Ezért e célra csak a piktogram előzményű rajzaikkal még azonosítható rajzú betűk alkalmasak. A már romlott (rontott) rajzúak már nem.

Betűk piktogram előzményű helyreállítása (rekonstrukciója) a betűalkotással ellentétes irányú írástörténeti művelet, amellyel nagyon fontos eredményekhez juthatunk:

1./ Ábécék származását, betűik hiteles történetét tudjuk írástörténeti adataik egybevetésével bizonyítani abban a piktográfiában, amelyből származtak.

2./ Történelemkutatásban a betűképzők nyelvét tudjuk bizonyítani, mert nyelvüket a nyelvükön megnevezett piktogram jelentések szavaiból képzett szókezdő, vagy véghangzó hangok, a betűk hangértékei őrzik! Nincs más feladatunk, mint a betűk rajzával és hangértékével helyreállítani (rekonstruálni) piktogram előzményű jelentésük hangértékadó szavait, amelyeket rajzukkal és jelentésükkel már piktogramként tudunk egybevetni forrásadatuk piktogramjaival, amelyekből származtak.”

Tehát: a betűknek nem csupán (a laikusságra jellemző:) **azonos rajzú,** — **hanem: azonos jelentéssel is rendelkező** (piktogram) **előzményeit keressük** a világ írásainak történetében!

Ehhez meg kell határozni, **hogy az elsőfokon képzett ábécé (írás) betűi a világ melyik piktográfiájából származnak.** Ezt úgy tudjuk megállapítani, hogy az ábécé sajátosan egyedi, legtöbb vonal rajzával alkotott betűk hasonmásait keressük a világ képirásaiban (piktográfiáiban). S ezek hangértékeit a korabeli betűképző nyelven kiegészítjük a megtalált azonos rajzú képjelek (piktogramok) jelentésére.

S ha rajzukkal és jelentésükkel egyeznek, akkor már nagy biztonsággal kereshetjük a többi, csak egy-néhány vonal rajzából álló betű képjel (piktogram) **előzményét is ugyanabban a piktográfiában!**

Erre a „szondázó” célra a Nikolsburgi Ábécében még együtt jelen lévő: ew (ü), us, v (u), tprus betűket választottam rajzuk és archaikus jellegük miatt. S mert úgy véltem, hogy a „négy lábú” ew (ü) és a v (u) betű egy és azonos képjelből származik. Így jutottam el egyetemes ismereteim alapján azonmód, a kínai írás **Ku-wen** (ó-képirás) 'teknős' piktogramjához.

— **A kínai szomszédság északi, steppei térségében,** az egykor ott élő népek a kínaitól eltérő nyelvet (nyelveket) beszéltek. **A kínai kapcsolatok folyamán a kínai piktogramok ismeretét és használatát ténylegesen a rajzukkal és a saját nyelvükön megnevezett jelentések szavaival tanulták meg,** — s hagyományozták ismeretüket **változatlan rajzaikkal** nemzedékek láncolatán késő utódaikra.

Hasonlóan, ahogy a kínai írás átvételével a japán, koreai, vietnámi írás is kezdődött, majd később írásreformokkal tették lehetővé nyelvük pontosabb lejegyzését.

Nomadizáló életmódban ennek a lehetősége nem minden népnél volt adott, mert **az átvétel, a megismerés földrajzi helyétől eltávolodva** (elvándorolva) az átvett **piktogrammák** (képjelek) ismerete már **a változatlanságukon alapult.** A steppei életmód széttagoltságában bármilyen változás (változtatás) az ismeretek hagyományának sérülését, megszakadását eredményezte. Ezért találtak **(találunk)** a közös előzményű múlt bizonyítékaként azonos rajzú kínai piktogramokat (képjeleket) a hunok, avarok és Árpád népe régészeti leletein. **Műveltségük részeként** olyképp hagyományozódott ismeretük nemzedékekről nemzedékekre, **mint népmeséink és népdalaink keleti eredetének pentaton dallamvilága.**

Mert egy nép ismérveit nem csak a nyelve határozza meg! Régmúltú kulturális kapcsolataink épp oly meghatározóak. **Népmeséink, népdalaink ősi dallamvilágai épp úgy velünk élnek, miként** az Árpád-korban ismertek voltak **a székely betűk kínai piktogram előzményei.** Erről tanúskodnak a Somogyvári Bencés Apátság mosdókagylóján, a vizsolyi Református templom falán és a Kassai Kőtárban őrzött

szarkofágon a 'juh', és még más piktogramok is. És erről a Nikolsburgi Ábécé összeállítója, aki a latin ábécé alapján kezdte a betűk sorrendjét ábécéjében. De — a felsorolásban „egy csoportba”, egymás mellé kerültek a ligatúrák összevont betűiként olyan hangokat jelölő betűk is, amelyek azonos hangokat jelöltek.

Így kerültek egymás mellé a: **ech** (cs) és az 'encz, **ench** (ncs); a **ed** (d) és **and** (igatúra); az **ezi** és az **eft** (ligatúra); az **eg** (gy) és az **eng** (ngy) (ligatúra); a **ep** (p) és az **emp** (mp) (ligatúra). Azonos hangértékeik miatt pedig a még **esch** (š) hangértékű betűt az **f** (š) betűvel párosította.

De csoportosította az olyan betűket is, amelyek hangképzését hasonlónak vélte. Így kerültek egymás mellé a 'gy', 'ty', 'cs' hangok jelölése miatt a **eg** (gy), **athy** (aty) (**ty**) és az **echech** (ecsecs) (cs) hangot önmaga ligatúrájaként jelölő betű, miként az **ee** (ö) és az **ew** (ü) magánhangzók betűi is.

A Nikolsburgi Ábécének nem csak két 'k', de két 'a' és két 'š' (s) hangot jelölő betűje is volt! A többi „nikolsburgi” sajátságot már nem is említve, amelyek a későbbi romlott ábécékből már hiányoznak.

Azért alkothattak később már több romlott és kicserélt rajzú betűvel újabb és újabb ábécéket, mert már a Nikolsburgi Ábécé alkotását is a betűk helytelen használata provokálhatta ki, mert a latinbetűs írás átvételével a székely írás és betűinek ismerete is háttérbe szorult. Ami addig sem lehetett általános. Erre utal az ábécé végén az **ÁMEN (Így legyen!)** befejezés. (L.: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” c. tanulmányom hálós betűtörténeti táblázatában.)

— **A Nikolsburgi Ábécé betűinek hangértékjelölő írásmódja egyezik piktogram előzményű jelentésük szavainak szókezdő hangjelöléseivel a kancelláriai helyesírás Kniezsa István által felosztott IV. (1400 – 1526) korszakában. Vitathatatlanul bizonyítva, hogy a Nikolsburgi Ábécé összeállítója ismerte még a székely írás betűinek piktogramelőzményű jelentéseit! Mert ezek az írásmódegyezések másképp nem létezhetnének! S ez önmagában is elég a betűátvételek elméleteinek cáfolására.** (!)

A Kínával egykor **szomszédos népek az átvett kínai piktogramok (képjelek!) korabeli rajzaiban őrzik átvételük időszakát**, mielőtt kikerültek (*eltávolodtak*) a kínai írás további fejlődésének folyamatából! **Olvasatuk, megismerésük után az északi, steppei népek esetében nem kínai nyelve(ke)n, hanem a korabeli kapcsolatok folyamán megismert rajzokkal és jelentésükkel történt.** Függetlenedve a kínai nyelvű olvasatuktól!

Az erős kulturális kapcsolatokat bizonyítja, hogy a **kínai Hun Fan (Nagy Szabály) elméletét ideogrammákban is megjelenítő alkotója, hun ideogramma**it egy észak-dél irányba tájolt ku-wen (ó-kínai írás) teknős piktogramból kivont (kiemelt) tájolt rajzrészekből alkotta meg. Amelynek hun eredetét az ordoszi hun arany fejdísz észak-dél irányba tájoló két ideogramma-párja is tanúsítja. S amely hun ideogramma jórészt függetlenek a kínai írás megfelelő piktogrammaiktól. (L.: Szekeres 2008, 48-59)

Az átvett kínai piktogramok és a hun ideogramma jelentésének autentikus bizonyítása csak akkor lehetséges, ha betűket is képeztek belőlük! Mert a betűk rajzainak (grafémáinak) piktogramelőzményű jelentéseit a betűk **szókezdő (akrofoniás) hangértékeik őrzik (alap esetben) a betűképző korabeli nyelven** (nyelveken), — **amit a jelentés teljes szavára kiegészítve, már az írástörténeti szakirodalmukban is a piktogram előzmény jelentéseként összevetve azonosíthatunk szakirodalmukban.**

— Néhány esetben a betűképző nyelv korabeli hangtörténetével is igazoltan, a jelentés szavának véghangzójával is képeztek betűket, mint az ó-türk **r**² (L.: No. 35.) és a **g**¹ (L.: No. 47.) hangértékű betűk esetében, **mert szókezdőként ezek a hangok akeleti ótörök nyelvekben még nem fordultak elő.**

De képeztek **mássalhangzók szóközi hangkapcsolatával is hangértéket.** Pl.: a székely **ent** betű (L.: No. 35.) esetében. Vagy véghangzóként úgy, hogy a jelentés „athy” (aty) szavát is leírta a Nikolsburgi Ábécé összeállítója a székely **ty** betű (L.: No. 20.) esetében.

— **Kell ennél hitelesebben ellenőrizhető adatrendszer? — történeti és kulturális kapcsolataink törzsközsök gyökérzetének autentikus bizonyítására? —**

Elsőfokú (közvetlen) betűképzés esetén a betűk piktogram előzményeinek **piktográfiáját** mindig a legsajátságosabb, legbonyolultabb rajzú betűk grafémáival és hangértékükkel — a jelentésük szavának kezdőhangjával (akrofoniájával) **keresve (szondázva) azonosítjuk (piktogramként) abban a piktográfiában, amelyből (feltehetően) a többi**, egyszerű rajzú betű is származott. Ezért e célra a Nikolsburgi Ábécé betűi közül a következőket választottam: **ew** (ü), („us”), **u**, **tprus**. Amelyekkel

negyedszázados írástörténeti olvasmányaim során más írásokban — az ótörök írások kivételével — nem találkoztam!

A bonyolult, sok vonalból álló, sajátos rajzú betűk grafémájának egyezése piktogram előzményük rajzával, hangértékük egyezése a piktogram jelentésük szavának kezdőhangjával (*a betűképző nyelven!*), már elégséges bizonyíték arra, hogy a többi, csak pár vonal sajátos rajzából álló betű piktogram előzményét is ugyanabban a piktográfiában tudjuk egyeztetve azonosítani.

A csak néhány, 1-3 vonallal rajzolható egyszerű betűk rajzai (Pl.: **), X, ↑, Y**) szondázó célra azért nem alkalmasak, mert a különböző piktográfiákból és az elhaló íráskezdeményekből származó, a székelly betűkhöz hasonló, vagy egyező rajzú jelek jelentős számban előfordul(hat)nak. Ezért ezek a laikusok kedvencei. Pláne, ha jelentésüket, betűképző nyelvüket és hangértéküket sem ismerjük, csak a székelly betűkhöz hasonló, vagy egyező rajzukat.

Piktográfiáazonosító szerepük nincs! Nem is lehet!

A szondázásra kijelölt betűk akrofóniás hangértékeinek sikeres ellenőrzése után már azon betűknek is meg tudjuk állapítani piktogram előzményét, amelyek hangértéküket *a betűképző nyelv hangtörténeti, vagy más sajátosságai miatt*, nem akrofóniás (szókezdő), hanem **véghangzó hangértékkel**, vagy **szóközi mássalhangzók hangkapcsolatával** képezték.

Az első fokon képzett betűk grafémáinak (rajzainak) és **hangértékük kiegészítésével helyreállított jelentéseik szavainak** — **rendre meg kell felelni** írástörténeti szakirodalmuk hiteles piktográfiájában megkeresett, egybevethető (azonosítható) piktogram előzményük rajzával és jelentésével a korabeli betűképző nyelven. Amelyből rajzuk (*grafémájuk*) és hangértékük (*fonémájuk*) is származott.

Ezért a piktogram helyreállítás (rekonstruálás) folyamán az is megállapítható, hogy **a piktogram jelentések szavainak hangértékképző hangjai** (akrofóniái, vagy véghangzói) és **írásmódjai a betűképző nyelv hangtörténetének melyik időrendi „szakaszába” tartoztak.**

Mert minden nyelv hangállománya folyamatos (lassú) **változásban van!** Hangok megszűnnek, átalakulnak, és új hangok jönnek létre, mint honfoglalás után az Árpád-korban *a c*, *a ž* (zs), az *ő*, és *a t'* (ty) hang, amelyek korábban nyelvünkben még nem léteztek! (Tanulmányozásuk adataiként érdemes jól megismerni a legkorábbi szövegeimlékeink szavainak korai, latinbetűs írásmódjait a Magyar Nyelv Történeti Etimológiai Szótárában.)

Ennek a székelly írás betűtörténetében is megnyilvánuló példái, hogy a „közismert” székelly *'c'* *betűnek* előkerült a már igen romlott Rudimenta ábécéjében a korábbi **↑ 'č'** (cs) hangértékű változata is! — mert a hangértékadó piktogram jelentés szavának szókezdő hangja **cselőkéről celőkére**, vagy **csigle** vesszőről (!) **cigle** vesszőre változott! Amely **cs** hangnak 1241 után és 1400 és 1526 között a **ch** betűkapcsolat **a kizárólagos hangjelölése!** (A **h** hangot csak néhány esetben és korábban jelölte.)

Miként a Nikolsburgi Ábécében a **Y ž** (zs) betű hangértékjelölése: **f, s**, — **de még jelölve van a korábbi š** (sch) hangértékével is, mert nyelvünkben a hangértékadó kínai jövevény: **šeng** (seng) szókezdő hangja **ženg-re** (**zseng-re**) változott. (L.: **seng-e > zseng-e; seng-ül > zsen-gül > zsendül.**)

A német **sch** (s) megkülönböztető hangértékjelölés célja épp a szókezdő (akrofóniás) **š hang vitathatatlan hangértékjelölése a Nikolsburgi Ábécében!** — amely **sch** szókezdő hangjelölés csak német jövevényiszavaink korabeli írásmódjában fordult elő. **Sch** betűvel szókezdő, vagy szóban előforduló **ž** (zs) hangot írásunkban **soha nem jelöltek!** Az **š** hangot: **f, s, z** betűkkel jelölték, miként a szókezdő **ž** (zs) hangot is szintén **f, s** betűkkel. A szláv jövevényiszavak **ž** (zs) hangját **z** betűvel. (Érdekes olvasmány a TESz! Ajánlom mindenkinek, aki a székelly írás történetével foglalkozik.)

A Bolognai Rováslelkben az **Ambrus, Dénes, Kolos** név szóvégi **š** (s) hangja még az elsődleges képzésű **Y š** (s) hangértékű betűvel van jelölve. (Bővebben: Szekeres 2008, 135-137 No. 30. jelicikben.)

Vagy az **'at > aty'** szó **t > ty** hangváltozása. L.: **1181: ? Atta; 1200: ? az Ata** személynevek régi alakja. De: **1350 k. már: atia** (atja>atya). És: **1372 u./1448 k.: atyafiat; Attyam fya; 1380 k.: atyafiu** (TESz)

Nem véletlenül van a Nikolosburgi Ábécében a **X 'ty'** betű hangértéke a piktogram jelentés hangértékadó **'athy'** („aty”) szavával jelölve! A **'báty'** szavunk **'ty'** betűjének is az előbbivel azonos a **'ty'** hang jelölése: „**bátya** 1369: ? **Bathya** hn.” „1475 u.: **bathy** gr., **batya**” (TESz)

A székelly írás betűinek „nikolsburgi” hangértékjelölései és piktogram jelentéseik szókezdő hangjelölései pontosan megadják latinbetűs írásmódjukkal azt a történeti intervallumot, amikor a Nikolsburgi Ábécé betűinek hangértékeit lejegyezték. Amiről később a „nikolsburgi” másolat készült.

Minél régebben történt a betűképzés, annál jelentősebbek (lehetnek) a betűképző nyelv szavainak **akrofonias** (szókezdő) **hangváltásai**. Vagy **szókezdőként a hang még nem fordultak elő**, mint az ó-türk (keleti ótörök) betűképzés időszakában a **g** és **r** hang. Ezért véghangzó az 'eg>ég' piktogramból képzett 'g²' és a 'kočqar' (kos) piktogramból képzett 'r²' betű hangértéke! (L.: Szekeres 2008, No. 10. és No. 35.)

Miként a székely írás betűinek képzésében is tetten érhetők a már példákkal említett és bemutatott módon olyan **másodlagos hangértékváltozások**, amelyek a piktogram előzmény jelentésének változatlanásával tanúsítják a székely betűk piktogram előzményű jelentéseinek ismeretét a Nikolsburgi Ábécé alkotásának (összeállításának) korában. Mert a piktogram jelentés hangértékképző szavának a kezdőhangja: **šeng** > **ženg** hangra változott, és követte a betű **š** > **ž** hangértékváltozása. Vagy a **cselőke** > **celőke**, **csigle** > **cigle** szókezdő hangváltozás, miközben a szó jelentése változatlan maradt!

Legalább három-négy módon is cáfolva (!) a székely és ó-türk írás betűinek átvételén alapuló, immár laikus paradigmáját!

A No. 23. jelcikkemben vezettem le a kínai 'jég' piktogramból képzett („gyeg> gyég”) 'gy' betűnek a hangértékét, és egy függőleges vonallal egyesített > 'gy' betű, már másodlagos grafémáját. A székely > 'h', valamint az ó-türk (keleti ótörök) 'g¹' hangértékű betűk elsődleges, és szintén másodlagos grafémáit.

Amely szintén cáfolja a székely írás betűátvételeken alapuló elméletét. Jól mutatva, hogy a betűátvételi paradigmájához ragaszkodók nem rendelkeznek alapos írástörténeti felkészültséggel kutatásuk tárgyában, mert ezeket az ó-türk és székely grafématörténeti változásokat meg sem említik. Nem ismerik azt a törvényszerűséget sem, hogy a több rajzrészből álló piktogramok **betűként egységes rajzzá (grafémává) alakulnak**, fejlődnek. Mert betű több rajzrészből már nem állhat! A zavaróan tagolt, több részből álló piktogram rajzát betűként használva, egységes, tagolatlan grafémává kapcsolták össze.

Betűátvétel esetén (!) csak tagolatlan rajzú betűk átvételére lett volna lehetőség! A föníciai, és a belőle származó ábécék betűinek grafémái között nincsenek több rajzrészből álló betűk! Az arab betűket is csak diakritikus jelekkel látták el.

De cáfolja a betűátvétel lehetőségét a már említett ž (zs) betű két hangértékkel történt jelölése is a Nikolsburgi Ábécében: **f s** (ž) és **sch** (š). A Nikolsburgi Ábécé összeállítása (alkotása) korában a 'zs' hanggal kezdődő szavaink szókezdő hangját többnyire még **f** és **s** betűvel jelöltük latinbetűs írásunkban. L.: 1456 k.: **fengeketh** (zsengéket); 1244: **Sydou** (zsidó); 1300 k.: **fydou** (zsidó). S mivel az **š** és **ž** hanggal kezdődő szavaink jelentős részének hangját is ugyanezzel a két betűvel jelöltük, — a Nikolsburgi Ábécé összeállítója (alkotója) **sch** (š (s) hangértékkel jelölte **a betű elsődleges**, még š (s) hangértékét. Így látjuk még a Bolognai Rovásemlék **Ambrus, Dénes, Kolos** név szóvégi **š** (s) hangjának jelölését.

Szókezdő **ž** (zs) hangot latinbetűs írásunkban **sch-val sohasem jelöltünk!** (L.: TESz) S ez a kettős, **š** (s) és **ž** (zs) hangértéke a székely betűnek, szintén kizárlagos módon cáfolja a betűátvétel elméletét!

De, a székely írás betűátvétel elméletét cáfolja még az is, hogy a Nikolsburgi Ábécében a betűk **hangérték jelölése**i egyeznek (rendszerint) azon piktogramok jelentéseinek szókezdő (kancelláriai) írásmódjával, amelyekből a betűket a szókezdő hangjukkal (akrofonijukkal) képezték. Ez pedig arra vall, hogy **az írásmóddal jól azonosítható időrendben (időszakban) az ábécé összeállítója még jól ismerete a betűk piktogramelőzményű jelentéseinek szavait**, s a jelentések szavainak (szókezdő, hangértékképző) kancelláriai írásmódjával adta meg a betűk akrofonias (szókezdő) hangértékét.

Feltüntetett **ligatúrákban** még olyan betűket is, amelyek a használatból vagy „kikoptak”, vagy már kevésbé voltak ismertek. Ezért van két 'k' betűn túlmenően még két 'a', két 'č' (cs), és két 'š' (s) **hangértékű betű is** a Nikolsburgi Ábécében.

Cáfolhatatlanul bizonyítva, hogy nyelvünk hangjainak megjelenítéséhez a szükségesnél több, a célnak megfelelő piktogram ismeretével rendelkeztek. S ez a Kárpát Medencében letelepült népalkotó néprészeink régészeti leletein már eddig is előkerült, és még Árpád-kori templomainkban is használatos piktogram-hagyatéknak tudható be.

A „nikolsburginál” nem volt, nem lehetett **korábbi „ősbécé”**, mert az Árpád-kori piktogramhasználat és a Nikolsburgi Ábécé összeállítása és annak ÁMEN szóval történt lezárása a lehetőségét is kizárja! A székely betűképzés folyamatát, előzményeit az avarkori betűképzésben találjuk, találhatjuk meg.

A székely írás nikolsburgi betűinek piktogram előzményei három népalkotó néprészünk régészeti leleteiről kerültek eddig elő. Az 'anya' piktogram, amelyből a közismert székely 'a' betű származott, két koraavar-kori sírból is, miként az 'eb' (a 'b' betű), a 'jég~gyeg' (a 'gy' betű), a 'rét' (az 'r' betű) **kínai (eredetű) piktogramjai is**. (L. „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító

összevetése” tanulmányom hálós betűtörténeti táblázatában.)

A székely és az ó-türk (keleti ótörök) írás „rokonságát” bizonyítja, hogy több azonos kínai piktogramból képzett székely és ó-türk betű hangértéke csak azért különbözik egymástól, mert jelentésüket a keleti ó-türk és magyar nyelven megnevező szavaik szókezdő hangjai (akrofoniai) is különböztek egymástól. Ezért az azonos grafémájú, de különböző hangértékű székely és ó-türk betűket közös piktogram előzményük alapján a „betűképzés keresztpróbái”-nak nevezhetjük. S ezek szintén és kölcsönösen cáfolják a székely és ó-türk írás betűinek átvételeken alapuló elméleteinek mára már túlhaladott, laikus paradigmáit!

S ehhez semmi köze annak, hogy az ó-türk (keleti ótörök) és a székely betűképzések időrendjei és földrajzi területei is eltértek egymástól. Mert a betűképzések egymástól függetlenül történtek!

A székely írás betűképzéseinek történeti előzménye a Kárpát-medencébe letelepült népalkotó néprészeink régészeti leletein előkerült piktogrammák rajzában és megőrzött jelentésükben van! Amelyekből a koraavar tárgyakon talált piktogramok és a rövid koraavar tárgyfeliratok tanúsága szerint — már a koraavar-korban nyelvünkön betűket képeztek. (L.: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” tanulmányomban.

Végül a székely és az ó-türk írás betűtörténeti kutatásának rövid módszertani összefoglalásaként deklarálhatjuk:

Hitelesen csak autentikus forrásadatként létező (és bemutatható) **írástörténeti adatokkal bizonyíthatunk betűszármazásokat oly módon, hogy graféma és fonéma adataikkal piktogram előzményüket helyreállítva, írástörténeti szakirodalmukban piktogram előzményüket rendre megkeresve és azzal egybevetve azonosítunk. Amelyből betűként származtak.** De ez csak az „**alapvető**” művelet.

— **Mert vannak ezen kívül is még — olyan összefüggéseket bizonyító szabályok és műveletek,** amelyek a betűtörténeti ellenőrzések eredményeit szintén hitelesítik. Mellőzésük pedig rámutat mindazokra a módszertani hiányosságokra és hibákra, amelyek a feladathoz szükséges írástörténeti felkészültség hiányából, és ebből következően — **a paradigmaváltás elmaradásából fakadnak.**

Róna-Tas András a „piktogramokból alakult” grafémákra is csak ráfog olyan **piktogram előzményű jelentéseket** (nyugati ótörök nyelven?), — amelyek **Sándor Klára** szerint a magas és mély hangrendű betűk előzményeinek ugyan „elegánsan” megfelelnek. Csakhogy: Az ó-türk (a keleti ótörök) betűk piktogram előzményei ezekkel a **ráfogott jelentésekkel nem léteztek!**

Pedig lehetséges piktogram előzményük történeti összehasonlító egyeztetése! — származásuk hiteles bizonyítása az említett írástörténeti műveletek elvégzésével.

Az első feladat mindig annak a piktográfiának a szakszerű meghatározása, amelyből a betűk származtak. (L.: „A SZÉKELY ÉS AZ ÓTÖRÖK ÍRÁS JELTÖRTÉNETE” (2008) 42-54. Könyvem a **ZMTE honlapján**, a „Digitális könyvespolc”-on is olvasható.)

Rövid módszertani bevezetésem után idézem **Róna-Tas András** „piktogramokból kialakított grafémáinak” hangértékeikkel jelölt rajzait az **általa ráfogott piktogram jelentéseikkel**, — és **valós származásuk történeti összehasonlító bizonyítását** a kínai írástörténeti szakirodalom „**mértékadó**” sinológusainak írástörténeti idézeteivel.

Számozott betűtörténeti jelickeim könyvem (2008) megadott oldalszámain olvashatók, amelyekből összevetésre csak az érdemi részüket idézem. A **jegyzetszámokkal megadott írástörténeti forrásadatok** tanulmányom végén a „**Jegyzetek**”-ben olvashatók. Mert **betűk származásának hiteles történetét csak hiteles írástörténeti forrásadatokkal lehet bizonyítani.**

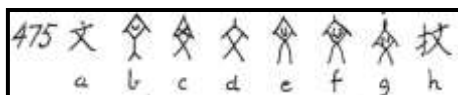
1.2.1 **Róna-Tas:** eb 'sátor, ház'.

Szekeres 2008, 161-163 No. 52.: Az ótörök 'baliq' (hal) és a 'bitig' (betű) piktogram.

Kezdjük az **orhoni** **b²** betűvel.

A kínai ku-wen 'hal' (**Kyryl Ryjik** No. 16) > piktogram, ó-türk 'baliq' (hal) szava alapján hangértéke akrofonias **b²**. Mert: „baliq, balaq Fisch || balik” (AltGramm.) (A piktogram/ideogramma jelentések ó-türk betűképző szavainak hangrendje és a belőlük képzett betűk hangrendi harmonizálása között nincs mindig összefüggés. Bizonyítása Szekeres 2008, 61-62.)

A **jenyiszeji** **b²** hangértékű betű rajza egyezik **Bernhard Karlgren** 1957, No. 475, **d**-vel jelzett (és az e, f, g) rajzával. ²⁶⁷ Azok egyszerűsített változata:

475 a—g. * *miwōn* / *miuōn* / *ven* rajzolt vonalak, minta (Yi); csíkos (Su); dísz, díszes (Sī); *írásjegy* (Tso); irodalmi termék, irodalom (Lunyü); kiművelt (Sī); civil (mint a katonai ellentéte) (Sī); díszít (Lunyü: a Song iskola itt *miuōn* -t olvasott, de a Ts'ieyün és a Sīwen nem); kölcsönzés a j. részére (Su). Gls. 1068, 1755. b. Jin csont (A 1: 18,4), c. Jin csont (A 4: 38,2), d. Jin csont (A 1: 11,1), e. Jin (inscr. 3), f. Jin (inscr. 15), g. Csou I (Kr. e. 1027—900) (inscr. 69). *Az írásjegy* egy tetovált mellkasú férfit ábrázol. Már a Jin korban vannak azonban rövidített alakok, mint a fenti **d.**”

Kyryl Ryjik No. 18 (VEN):²⁶⁸

„VEN: (I) Vonalak, erek (fa, kő), rajzok. (2) *egyszerű ideogrammák* (a zi- vel szemben szemantikailag elválaszthatatlanok) kiterjesztéssel: kínai karakterek. (3) Írott darab, *írás, szöveg*. (4) Irodalmi alkotás: (tág értelemben) próza, vagy költészet, (szűk értelemben) próza.” *Különös figyelmet érdemel a c változat.* A jobbra 90° -al eldöntött betűváltozatok (l. No. 53) ebből származnak. (A félkövér és dőlt betűk figyelemfelhívó kiemelései tölem.)

A betű hangértéke a kínai '*írás, írásjegy*' jelentésű pictogram ó-türk '*bitig*' szava alapján: akrofoniás (szókezdő) **b**². Mert: „*bitig, ptig* br. Schrift, Geschreibenes, Buchstabe, Brief, Testament, Buch || yazı, harf, mektup, kitap” (AlttGramm)

Tehát a kínai > > '*hal*' pictogramból származó orhoni ó-türk betű hangértéke a '*baliq*' (hal) jelentés szava alapján: **b**² A kínai '*írás, írásjegy*' jelentésű pictogram ó-türk '*bitig*' szava alapján szintén: **b**²

Róna-Tas András ,   *eb* 'sátor, ház' *jelentés ráfogása* a **b**² hangértékű betűk pictogram előzményére *nélkülöz minden valós írástörténeti alapot és adatot.*

1.2.2 **Róna-Tas:**   *ed* 'tulajdon, vagyon'

Szekeres 2008, 116-118 No. 20.: Az 'at' (>'aty' ~ 'apa'), és az ótörök 'dädä' (apa) pictogram.

„A nemek fej-jelzőkkel történő jelölésmódja az uráli Irbit-parti sziklarajzoktól jól követhető kelet felé, ami a világ kultúrtörténetében talán páratlan jelenség. A kézben tartott bot (ág) jelképével széken ülő „atyák” kereszttel jelölt feje, az „atya” fogalom jelképe, szimbóluma. A mongóliai sziklarajzok „atyáinak” fejéit („atyakeresztjeit”) szemantikai változatosságukban látjuk:

„Van hegyes süvegben jogart tartó, és nyílhegy-fejű, aki vállán átvetett bottal ágat tart, de a másik kezében is bot van. Van, aki gömb-lábú (jogarral jelölt?) széken ül. Két feltartott keze ág (?) mérlegével egyensúlyoz. Talán bíró. Kettéosztott fején egy harmadik kéz van. És vannak ágat tartó, atyakeresztrel jelölt fejűek. Mind valamilyen társadalmi szerepkört fejeznek ki. *Közös jellemzőjük a bot, a kéz és lombos ág. A hatalom jelképei.* Egyébként ősi jelpép lehet.” (Szekeres 2008, 116)

Hosszú „vándorújtát” hun régészeti leletek övcsatjain kísérelhetjük a székely kopjafák fejrészének ma is használatos atyakeresztjéig. A közös pictogram előzményű betűk az ó-türk és a székely írás történetében *egymás igazolásai*. Az egyik betűt ó-türk nyelven, a másikat magyar nyelven képezték ugyanabból a pictogramból, mert pictogram előzményű rajzaik (grafémáik) és jelentéseik egyeznek.

A nikolsburgi 'and' ligatúrában az 'at > aty' az „alapjel”. Hangértéke betűként: akrofoniás **a**,

amelyhez a ʔ'd' betű (No. 2.) ferde (jellemző) mellékvonalával csatlakozik: ✕ Az 'n' hang nincs jelölve! A ligatúra feloldásában a „zavart” az okozhatja (ha rajtam kívül bárki is foglalkozott a ligatúrával), hogy az a betű rajza majdnem egyezik a székely ✕ b betűvel, ezért e *második ✕ a betűt* az ismert székely feliratokban (talán) nem is használták. (Feliratok olvasásával csak a legszükségesebb esetekben foglalkozom.)

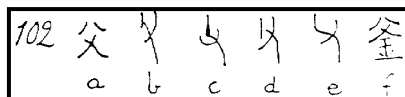
A székely „rovásírás” kutatóit csupán a ligatúra 'a' betűje és a székely kopjafákon lévő ✕ „atya-kereszt” nevének 'a' akrofonijája elmélkedésre készíthette volna a székely Nikolsburgi Ábécé betűjének piktogram előzménye, a ligatúra 'a' betűjével kapcsolatban. Az ✕ 'and' ligatúra 'a' betűjének hangértéke: akrofonias a. Ez a „*második a-betű*” a Nikolsburgi Ábécében.

Az ótörök ábécékben ✕ d² hangértékű. Magas hangrendű magánhangzókkal harmonizál.

Martti Räsänen (1969) etimológiai szótárában: „mtü. čag. osm. *dādä* 'Vater'(apa), özb. (Jud.) *dāda*, osm. *dada*, *dadä*, 'Onkel mütterlicherseits' (anyai nagybácsi), Vater, Väterchen' (apa, atyácska), trkm. *dāde*, otü. (Kat. 2) *dada*, usw. Aus der Kindersprache (gyereknyelvből).” (Mahmūd al-Kāšyarīs (mtü. – nek) közép-töröknek jelölt szótárát a turkológusok ma már ótöröknek tartják.)

Tehát az ótörök, csagatáj, oszmánli *dādä* 'apa', özbeg *dāda*, 'nagybácsi', 'atyácska', türkmén (Kat. 2) *dada*, stb. szóváltozatok jelentései: 'apa, nagybácsi, atyácska'.

Az ótörök ✕ 'dādä' (apa) jelentésű szó alapján hangértéke: akrofonias d². Jelképének szimbólikus múltja azonos a kínai ✕ 'fu; atya' piktogramból származó nikolsburgi ✕ 'athy' (>'aty') betűvel, ezért idézem még *Bernhard Karlgrent*, aki 1957, No. 102. jeleként fejtette ki véleményét.¹⁵⁶

„102 a–e. *b'iuo / b'iu: / fu atya, apa (Sī); öreg ember (Tso); *piwo / piu / fu egy személynév tiszteletteljes [rangot jelölő] második fele” Továbbá: „az ősök nevét feliratként tartalmazó táblácska (az ősök szentélyéből).” A b és c Jin, a d Csou I (Kr. e. 1027— kb. 900-ig), az e Csou II kori rajz.” (Kb. Kr. e. 900—770 között.) Az a-val jelzett (mai „modern”) rajzát a Csou IV. időszakban kapta (Kr. e. kb. 450-250 között).

Kyryl Ryjik a 152-es tételszám alatt¹⁵⁷ foglalkozik a 'fu' (atya) piktogrammal:

„Jobb kéz... mely egy botot (??) tart, amely feltehetőleg a hatalom jele (akár harchoz, akár fallikus szimbólumként, akár jogarként...)”

FU: (1) Atya, atyai. (2) Korábbi generáció férfi családtagjainak elnevezése.”

Kyryl Ryjik elemzése telitalálat! — mivel a piktogram mongóliai előzményét, az „atyák” botot fogó kezeit, a kínai piktogram szemantikai „megfogalmazását” a mongóliai sziklarajzokon is látjuk.

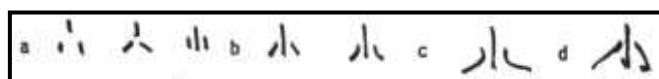
Róna-Tas András *ed* („äd”) 'tulajdon, vagyon' *jelentés ráfogása* a betű piktogram előzményére *nélkülöz minden valós írástörténeti alapot és adatot.*

1.2.3 Róna-Tas: ʔ', ʔ' g¹ ag 'háló'

Szekeres 2008, 157-158 No. 47. A ʔ' ʔ' ʔ' ʔ' 'kičig' (kicsi) piktogram.

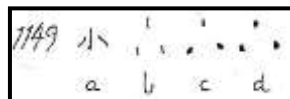
„Az ótörök jelrendszerekben az orhoni ʔ' és a jenyiszeji ʔ' ʔ' ʔ' ʔ' jelváltozatoknak ʔ¹ (g¹) hangértékük van. Mély hangrendű magánhangzókkal harmonizálnak. Mivel mindkét jelrendszerben előfordul a ʔ' jelváltozat, a kutatás „alapadatának” választottam. A többi ehhez képest már rontott változat. A három külön álló vesszőt egy vízszintes vonallal fogták egybe, mert alapvető, *általános írástörténeti szabály, hogy betű rajza nem állhat több, külön álló részből. A piktogram külön álló rajz-részei előbb-utóbb „összeállnak”* egységes grafémává. (Vö. a székely ʔ > ʔ' gy' betű, vagy a ʔ > ʔ' h' betű két részének egyesítését.) A „páros” vesszők távolságainak arányosítása miatt a kínai piktogramot megfordították.

Kyryl Ryjik No. (280) **b** rajzai közt a középén hosszú vonalú változat is szerepel:

A pictogramok jelentése: „(280) HSZIAO Három kis pont: több kis osztott tárgy; *b*-vé fejlődik osztott formájában pā: 𐀂 kis tárgy. (I) Kicsi, pici, vékony.”²⁵⁶ A *d* a modern jelváltozat.

Bernhard Karlgren 1957 No. 1149 jegyzékszámával²⁵⁷ foglalkozik a ’kicsi, kicsiny’ jegyével:

„1149 **a—d**. **sjog* / *sjäu* / *h sz i a o* kicsi(ny) (Sī); (le)kicsinyel (Tso). *b*. Jin csont (A 1: 3,4), *c*. Jin (inscr. 10), *d*. Csou I (Kr. e. 1027— kb. 900 Kr. e.) (inscr. 54). Az írásjel egy szimbólum.”

A pictogram három vesszőből álló rajza a Jin –kori kínai piktográfiában fordult elő, így valószínű, hogy a hun piktográfiából került (kerülhetett) az ótörök jelrendszerekbe.” Továbbá:

„Az ótörök nyelvben ’*g*’ hang szókezdőként még nem fordult elő, csak jövevényszavakban. Ezért a betű hangértéke csak véghangzó lehet:

„*kičig* klein || küçük” (kicsi) (AlttGramm) „AH. IM. *kiči*, osm. *kič*, *kiči* ’klein’ kzk. *kiši*, kom. *kiči*, krč. *kiči*, *kiče*, *kičče*, blk. *kici*, kmk. *gičči*; ujjg. *kičig*, mtü. *kičig*, *kičüg*” (kicsi) (Martti Räsänen)

Az ótörök betű hangértéke az ó-türk *kičig* szó alapján: véghangzó *γ*¹ (*g*¹)”

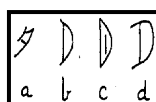
— Azt hiszem, ehhez sem kell semmit hozzáfűznöm. **Róna-Tas András** 𐀂, 𐀃 𐀄 *ag* ’hálós’ **jelentés ráfogása a betű pictogram előzményére nélkülöz minden valós írástörténeti alapot és adatot!**

1.2.4 **Róna-Tas:** 𐀂, 𐀃 𐀄 *ay* ’hold’

Szekeres 2008 65-66 No. 5.: 𐀂 *ay* (Hold) pictogram.

Ez az egyetlen olyan pictogram előzménye Róna-Tas Andrásnak, — amely a kínai írás szakirodalmában igazolható. De csak a baloldali 𐀂 betűnek! — mert a jobboldali, az ó-türk és székely írás akrofonias 𐀃 ’*n*’ hangértékű betűje. Nem tudom, honnan vette Róna-Tas András a 𐀄 (*j*¹) hangértéket, amikor a betű grafémája is teljesen más...

„B. Karlgren 1957, No. „796 **a-d** * *dziäk* / *ziäk* / *si este* (Si); éjszaka, (Csuang). *b*. Jin -csont (A 1:5,1), *c*. Jin -csont (A 1:27,4), *d*. is Csou I (inser. 65) (kb. 1027—900). Az írásjegy a Holdat ábrázolja”⁶⁸

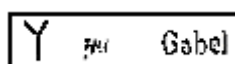

A **b** és a **c** Jin-kori, a **d** pedig a (korai) Csou I korból való. Az ótörök jelrendszerbe már a hun, vagy a kínai piktográfiából került. „*ay*, *āy* br. Mond, Monat || *ay* (Hold, hónap)” (AlttGramm.)”

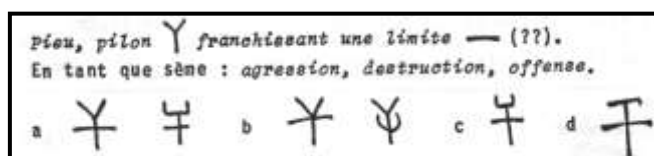
Hangértéke: véghangzó *y*¹ (*j*¹).

1.2.5 **Róna-Tas:** 𐀅, 𐀆 *el* ’kéz’

Szekeres 2008 164-165 No. 55. Az ótörök 𐀅 ’*tal*’ (ág, pózna), vagy ’*čal*’ (odadob; üt, lever) pictogram Az *l*² hangértékű betű minden keleti ótörök jelrendszerben jelen van. Hangértéke akrofonias nem lehet, mert *l* hanggal csak jövevényszavak kezdődtek a keleti ótörök nyelvben. Rajzát Faulmann ku-wen (óképírás) jelei közt találtuk meg ’*villa*’ jelentéssel. Rajza egy *faág* „villás” elágazása:

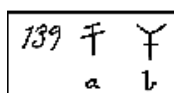

Kyryl Ryjik No. (219) KĀN jelicikében az Y „alapjel”:

„Karó (pózna), mozsártörő (döngölő) Y Mint: támadás, pusztítás, sértés séma.”

B. Karlgren 1957, No. 139, a—b: ²⁷⁰

„139 a—b *kân / kân / kan pajzs (Sĩ); nekiüt, megsért (Tso); keres, szerek (Sĩ); kölcsönzés a pózna (rúd) id. részére (Sĩ); folyópart (Sĩ); völgyi patak (Sĩ); darab, tétel (Li) q. részére (Sĩ). Gls. 27, 160. b. is Csou II (Kr. e. 900—770) (inscr. 180). Az írásjel egy rajz volt.”

Karlgren és Ryjik véleménye: a Y és Y jegy: 'karó, pózna, rúd' rajza, mint sértés, pusztítás séma. Ótörök: „tal Zweig || dal” (ág, galy) (AlttGramm) „mtü. täl 'Zweig' (ág, galy), trkm. täl (ayačy) 'тальник'; uig. tal 'Zweig', čag. usw. tal 'Weide' (fűzfa), 'Zweig' osm. dal 'Zweig' (ág, galy)” (M. Räsänen)

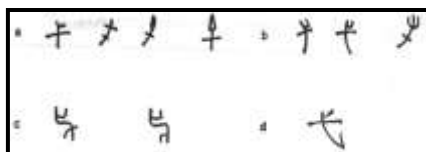
Hangértékadó az ótörök 'tal' (ág) — amiből favilla is készíthető. De van még a „támadás, pusztítás, sértés séma” jelentésének megfelelő ó-türk szó is: „čal– hinwerfen, schlagen || at–, vur–” (odadob; lever, üt, verekedik) (AlttGramm) A betű hangértéke a 'čal–', (és) vagy a 'tal' szó alapján: véghangzó l².

— Semmi köze a Róna-Tas András által ráfogott Y el 'kéz' jelentéshez, amely jelentés ráfogása a betű piktogram előzményére nélkülöz minden valós írástörténeti alapot és adatot.

1.2.6 Róna-Tas: n², n² en 'lejtő'. (Előadásában (!) n² en „szakadék” jelentést is ráfog a graféma piktogram előzményének jelentésére.)

Szekeres 2008 167-168 No. 59. Az ótörök n² n² n² 'jān, jan' (ij)

A betű hangértéke: n². Magas hangrendű magánhangzókkal harmonizál. Piktogramját az orhoni n² és a jenyiszeji n² n² n² betűk sajátos rajza (grafémája) alapján kerestük a kínai írástörténetben. A székely „húrral kapcsolt nyilat löni” (itt: Ryjik a) jegy rajzának időrendben későbbi változataként talál-
tuk meg Kyryl Ryjik No. (423)c (Jl) jeleként:

„(I) Íjjal lő. (2) Megfog, elfog. Elsősorban a címke sémája: a sorba rendezés, a döntés fogalma (mint si 矢).” ²⁷⁸ Ryjik No. (423) a balszélső jelének rajza egyezik a No. 26. jelicikben tárgyalt Karlgren 1957, No. 918 (Jin -kori) b jellel: ott „húrral kapcsolt nyilat löni” jelentéssel. Itt Ryjik No. (423) a első két rajza felel meg a székely 'ij' rajzának, rajtuk a feszítés jelölésével.

A piktogram görbe „fővonalát” a fára rovas következményeként „kiegyenesítették”: egyszerűsítették.

„ya Bogen || yay” (ij) (AlttGramm) További 'ij' szóváltozatok: „*jān > jāj: uig. (Gab.) ja, mtü. kom. oir. usw. ja 'Bogen' (ij), (KB.) 'Sternbild des Schützen' (csillagkép oltalma), tel ^dja, kzk. (Bdg.) ža, (R.) žaj, hak. sag. soj. ča. trkm. jāj 'лык' (ij), čag. osm. krm. jaj, bšk. jāja, jan, šor. jan-čak „ein kleiner Bogen” (egy kisebb ij), Geigenbogen' (hegedűvonó), šor. nan, kar. jaja 'Bogen zum Schiessen' (ij lövéshez), kzk. žaja 'Regenbogen' (szivárvány), koib. ja^djak, jak. sā, čuv. šu (uk-šu) (abolg.) *jij > ung. ij, ív „Schiessenbogen' (lövészíj) s. Ramst. JFSOu 38¹: 10;” (M. Räsänen)

Az 'ij' legrégebbi török szóalakja: *jān. További n végződésűek: bšk. krm. šor.: jan, nan.

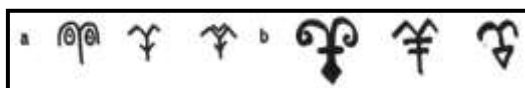
A kínai 𠂔 'íjjal lő' piktogram ótörök 'ij' változatának betűhangértéke a 'jan' szó alapján: véghangzó n^2 .

— Semmi köze a **Róna-Tas András** által ráfogott 𠂔, 𠂔, 𠂔 en 'lejtő', vagy (előadásában) „szakadék” jelentéshez! — amely *jelentések ráfogása a betű piktogram előzményére nélkülöznek minden valós írástörténeti alapot és adatot.*

1.2.7 Róna-Tas: 𠂔 er 'férfi'

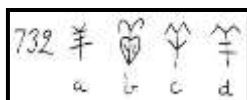
Szekeres 2008, 141-142 No. 35. Az 𠂔 antilop és az ótörök 𠂔 kočqar (kos) piktogram

Kyryl Ryjik 1980. No. 25.²⁴⁰ jelcsoportjában a piktogram különböző rajzait látjuk:

A 'b' -vel jelölt rajzok közül a baloldali rajz fővonalának alján rombuszt, a jobbszélső vonalának alján ágyékháromszöget: a nőnem jelöléseit látjuk. „Jang juh, vagy kecske ábrázolása.” „Juhfélék, kecskefélék: dāmavad, antilop, stb.”

B. Karlgren 1957, No. „732. a—d²⁴¹ *ziang / iang / j a n g juh, birka (Sī); kölcsönzés f. részére (Tso). **b.** Jin csont (E 886: 3), **c.** Jin csont (A 1: 12,4), **d.** Csou I (Inscr. 67).” „Az írásjegy egy rajz.”

Az ótörök betű hangértéke: r^2 Magas hangrendű magánhangzókkal harmonizál. A keleti ótörök nyelvben nem volt szókezdő 'r' hang, csak jövevényszavak esetében. Így hangértéke csak véghangzó lehet.

Az ótörök juh: „*qoy, qony, qon Schaf || koyun” (juh, bárány) (AlttGramm) A szó véghangzója nem adhatott **r** hangértéket az ótörök jelnek. Viszont a nyelvünkbe is átkerült 'koč > kos (a juh híme)' török változatai között előfordulnak szép számmal **r**-végű változatok: „CC., csag. kočqar; nog., tuv., košqar; ujj. mod. kočqar: 'kos'.” (TESz) Vagy az (ótöröknek tartott) „mtü. kočunqar” (kos). (M. Räsänen) Mind mélyhangrendű szó. (Könyvem (2008) Nr. 2. oň (dél) jelcikkében bővebben a hangértékadó szók és a belőlük képzett betűk magas, vagy mély hangrendű vonzatairól.)

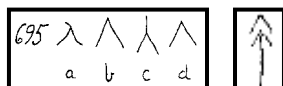
A kočunqar és a többi **r**-végű ó-türk 'kos' szó alapján az ótörök betű hangértéke: véghangzó r^2 . Magas hangrendű szavakban alkalmazták.

— Semmi köze a **Róna-Tas András** által ráfogott 𠂔 er 'férfi, ember' jelentéshez, amely *jelentés nélkülöz minden valós írástörténeti alapot és adatot.*

1.2.8 Róna-Tas: 𠂔 at 'ló'

Szekeres 2008, 65-67 No. 6. A vas 𠂔 nyílhegy és az ótörök 𠂔 : 𠂔 𠂔 𠂔 𠂔 tāmürgän (vas nyílhegy). A 'vas' a Hung-Fan (Nagy Szabály) egyik eleme.

A nyílhegy *vasból van*. Rajzával a nyilvánvaló azonosságot a kínai írástörténetben 𠂔 és a hun régészeti leleteken látható „felezett” rajza 𠂔 — összehasonlító „keresztpróbája” bizonyítja. **Karlgren** 1957, No. 695 b, d rajza teljesen azonos az *ék, nyílhegy* rajzával:

„695 a-d *ńiap / ńziap / ju belép (Si); behozni, bevinni, bemutatni (Tso); szívére venni (Si); Gl. 816. b. Jin csont (A 1:9,7) c. Jin (inscr. 48), d Csou I (Kr. e. 1027 — kb. 900) (inser. 59). „Az írásjel valamiféle éles – hegyes tárgyat ábrázol (*ék? nyílhegy?*)”⁶⁹

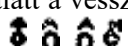
A székely betű hangértéke a jelentés 'vas' szava alapján: Véghangzó $\check{s}$ (s). A 'vas' a Hung Fan (Nagy Szabály) egyik eleme. (Bővebben: Szekeres 2008, 61-71, VII. „A Kelet-Ázsiai Szélrózsák ideogram-mái” és 72-74, „VIII. A Kelet-Ázsiai szélrózsák és a Hung Fan”

További azonosító, összehasonlító lehetőséget ad vessző rajzával összevont rajza a nyugat-mongóliai Хойт-Цэнхэрийн-агуй nevű barlangmélyedésben (Novgorodova 1984, 26), ahol szemléletesen látjuk a nyílhegy vesszőhöz csatlakoztatását. (L.: Karlgren rajza mellett.)

A nyílhegy hun módra felezett rajzának hangértéke betűként: véghangzó /f(s) a *Nikolsburgi Ábécében*.

A jelentéstörténeti hangsúly nem a 'nyílhegy' -en van, hanem a szélrózsában jelölt nyílhegy (rajzának) 'vas' anyagán. (Ennek kiemelt fontossága van a szélrózsa öt elemének a Hung-fánnal (az öt elem elméletével) történő összevetésénél.) Gabain táblázatában a jenyiszeji š hangértékű jelcsoportban is előfordul a teljes nyílhegy rajza. Hangértékét csak nyelvünk 'vas' szava alapján kaphatta, mint a székely betű.

A jenyiszeji és az Orhon III ótörök jelrendszerben a nyílhegynek az említett barlangmélyedésben látható rajza van, ahol a nyílhegy a vessző felső végével „összevont” (párosított) rajzával van jelen: .

Az alsó rajz a vesszőt felső végét jelöli, a felette lévő a nyílhegyet: Az Orhon I és II jelrendszerben olyan rajzváltozatok fordulnak elő, ahol a nyílhegy rajza alatt a vessző nem piktogramja felső (nyilazott) végével, hanem „keresztmetszeti rajzával” van rajzolva: .

„tāmīr eisern, Eisen || demir (vasból levő, vas)”. (AlttGramm.) „mtü. tāmürgän 'Pfeilspitze' (nyílhegy)” (Martti Räsänen) A keleti ótörök (és a többi török) nyelvben a tāmīr, tāmürgän 'vas' jelentésű szavak csak „magas hangrendű” szóalakokban léteznek, a belőlük képzett 't¹' hangérték mégis „mély hangrendű” magánhangzókkal harmonizál. A betű hangértéke: akrofoniás t¹.

— Nincs köze a *Róna-Tas András* által ráfogott at 'ló' jelentéshez, amely jelentés ráfogása a betű piktogram előzményére *nélkülöz minden valós írástörténeti alapot és adatot*.

1.2.9 Róna-Tas: ik 'orsó'

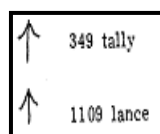
Szekeres 2008, 66-67 No. 19. Az ań (anya) és az ótörök qīrkīn (hajadon, szűz) piktogramjai **Az ótörök jelrendszerekbe** már csak a másodlagos, egyszerűsített jelek ágyékháromszögei kerültek. Orhon: Jenyiszej: Hangértékük: qī és īq. Mivel ágyékszögükkel oldalirányban állnak, mint a hun (és kínai) 'anya' piktogramján: → — nyilvánvaló, hogy az orhoni ótörök jelrendszer betűalkotója a kínai és hun piktogram rajzát a „gerincvonallal” egyszerűsítette. Jelentése: „qīrqīn Jungfrau || bakire” (hajadon, szűz) (AlttGramm) Az ágyékháromszög csak a nőnemet jelöli, nincs „anya” jelentése. A jelek betűhangértéke: akrofoniás qī, és fordítottja: īq. A hangérték két hangzójának felcserélése az ótörök hangértékadás egyik sajátossága, amire más példa is van, pl.: oq, qo. A hangzók sorrendjének felcserélésével a betű (szótag) használati lehetősége bővült. Időrendben az egyik legrégebbi orhoni „Ел етмиш (Билге атачым)” feliraton kétszer „qī”, egyszer „īq” hangértékkel szerepel.

— Semmi köze a *Róna-Tas András* által ráfogott   ik 'orsó' jelentéshez, amely jelentés ráfogása a betű piktogram előzményére *nélkülöz minden valós írástörténeti alapot és adatot*.

1.2.10 Róna-Tas: , , ok 'nyíl'

Szekeres 2008, 67-69 No. 8. A 'celőke' (cselőte) és az ótürk 'oq' (nyíl) 'siruq' (pózna, karó). Az egyazon kínai piktogramból képzett betűk hangértéke a betűképző nyelveken megnevezett jelentés szavának (többnyire) szökezdő hangja (akrofoniája) akkor, amikor belőle betűt képeztek.

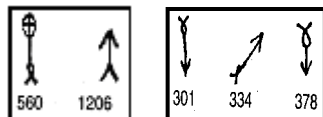
A 'celőke' a teknőst átfúró nyíl (száraz fa) vesszője. Hangérték jelölése *ec3* a Nikolsburgi ábécében. (*Ma már a 'csigle' > 'cigle'* vesszőt is lehetséges magyar nyelvű hangértékadónak tartom. L.: „Cegléd” Kiss L.: I. 281) Egykor faágra, vesszőre rótták a jeleket. Eric Grinstead ⁷² kigyűjtésében a rajzukban (majdnem) azonos piktogramoknak az alábbi jelentéseik vannak:

B. Karlgren 1957, No. 349 jelentése: 'tally, piece, item; sides of a target; 'rováspálca, darab, adat, egy célpont (cél tábla) oldalai'. A 1109 jelentése: 'dárda, lándzsa'.

Az ótörök jelrendszerekben a ↑ ↓ betűk hangértéke: **oq, uq, qo, qu**. Jelentésük: „süruq Stange || srik” (pózna, rúd, karó, ami megfelel a magyar ’*cselöke* > *celöke* szó jelentésének. Valamint: „oq Pfeil, Einheit der Stammes-Organisation || ok, kabile teşkilâtında küçük birlikler (nyíl, egysége a törzsek szerveződésének) — on oq Die West-Türken || Garp Türkleri” (*tíz nyíl a nyugati törkök*) (AlttGramm) Az ’oq’ jelentése: ’nyíl’ (Pfeil).

Az ótörök ábécé alkotója a nyíl vesszőjét (már) azonosnak tekintette a nyíllal. Csakhogy az ’oq’ (’nyíl’ jelentés és) hangérték nem felel meg a ↑ piktogram eredeti jelentésének! A nyíl rajzának a kínai írástörténetben több változata ismeretes:

Rajzaikban közös, hogy minden alkotó részük meg van rajzolva: hegyük, vesszőjük és (idegbe illeszkedő) tollas végük is. A ’nyíl’ időrendben legrégebbi rajzának (Karlgrén 1957, No. 560) nyílhegye egy teknős alsó páncéljának rajza a két fővonallal, ami a fegyver Yin-kori megismertetőire utalhat. Az ótörök **oq** (nyíl) a piktogramnak téves a megnevezése, mert a piktogram csak a nyíl fa vesszőjét jelöli.

A téves ’**oq**’ mellett a ’süruq’ (pózna, rúd, karó) véghangzó **uq** hangkapcsolata adja a ↑ jel másik hangértékét. Mindkét hangkapcsolat sorrendjét a betűtakarékos alkalmazás kiterjesztése céljából a jelrendszer alkotói meg is fordították: **qo, qu**. (Ez más esetben is előfordul: **kö, kü; ök, ük**.)

Az ótörök hangértékképzésen túl azt a sajátosságot mutatja (miként figyelemmel kísérve más példák is bizonyítják), hogy a hangértékek (akrofoniák, véghangzók, stb.) piktogram, vagy ideogramma jelentésük szavától elválva hangrendi szempontból is önállósultak. Rendre ismétlődő összefüggés a hangértékképző szavak (nyelvállás szerinti) hangrendje, és a belőlük képzett hangértékek „mély”, vagy „magas” hangrendje, harmonizálása között nincs. Ennek az egyazon szóból képzett, mindkét hangrendi módon használatos **η** hangérték, az egyik elsőrendű, eklatáns példája.” (L.: Szekeres 2008, 62 No. 2.)

Róna-Tas: — nem adja meg a betű összes ó-türk hangértékét: **oq, uq, qo, qu**. Az **ok** ’nyíl’ jelentés csak a piktogram téves, ráfogott ó-türk megnevezése. De ez eredendően nem Róna-Tas András, hanem az ó-türk (keleti ótörök) betűalkotó tévedése.

— Most pedig térjünk vissza Róna-Tas András piktogramjainak vizsgálatához.

1.3 Róna-Tas András a piktogramokra ráfogott jelentéseit táblázatban is a hallgatóság elé tárta, ahol a mély és magas hangrendű „kettős betűk” hangértékeit is feltüntette ráfogott jelentéseikkel (**rajzuk, grafémájuk nélkül!**).

Táblázatában jól látható a „módszer”, ahol a mélyhangrendű betűk elé (mélyhangrendű) ’a’ magánhangzót, a magas hangrendűek elé (magas hangrendű) ’e’ magánhangzót illesztett. Ily módon kitűnik az is:

Hogyan, miképp alkotta meg az előző fejezetben tárgyalt, **ráfogott piktogram jelentések egyszótagú szavait**, s tette meg a kiejtést segítő magánhangzókkal az ó-türk (keleti ótörök) betűk **piktogram előzményű jelentéseinek!** Feltehetően „nyugati ótörök” nyelven. Erről már kifejtettem véleményem.

Róna-Tas táblázatából kitűnik az is, hogy melyik magas és mély hangrendű hangértéket adó hangkapcsolatára talált, vagy nem talált, vagy nem akart ráfogni egyszótagú ó-türk szavakat, mert nem fordultak elő *r-török* (ogur) nyelvekben: *ab, ad, al, an, ar, eg, ey, et*.

A keleti türk ábécé eredetének megfigyeltése II. A kettős betűk

• B b ¹ ab	b ² eb „ház, sátor” b
• D d ¹ ad	d ² ed „tulajdon” d
• G g ¹ ag „haló” G	g ² eg g
• Y y ¹ ay „hold” Y	y ² ey y
• L l ¹ al	l ² el „kéz” l
• N n ¹ an	n ² en „szakadék” n
r ¹ ar	r ² er „ember” r
• T t ¹ at „jó” T	t ² et t

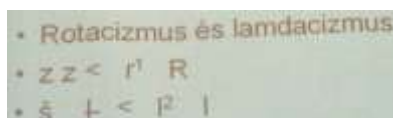
Mert van, amelyik előfordult a keleti ótörök nyelvben. P. az **ab**. „*ab* s. *aw*” „*aw*, *ab* Jagd || *av*” (vádászat) (AlttGramm). Az **al** esetében több is: „*al* rot, rosa, rötlichgelb || *al*” (piros, rózsaszínű, vöröses-sárga) „*al* seite, Unterseite || *yan*, *alt taraf*” (oldal, alsóoldal) (AlttGramm) „*ät* Fleisch || *et*” (hús) (AlttGramm) A többire nincs, nem található a keleti ótörök nyelvekben sem megfelelő szó.

Róna-Tas „magyarázata”: „Az írás történetének második szakaszában hoztak létre önálló jelet a magas labiálisok (ö, ü) jelölésére, és ekkor alakult ki a „páros” grafémák második sora is, három a mély, öt a magas hangrendű szavakban való használatra. A rekonstrukció szerint a „páros” grafémák egyike ugyanis piktogramból alakult ki: annak a két hangból álló szónak a sematizált rajzából, amit ejtéskönyvnyitóval együtt olvasott betű által megjelenített hangsor az ótörökben jelölt.”

— De, kérdem én: — Akkor hogyan jelölték „az írás történetének” első, vagy második szakaszában (fázisában) azokat a hangokat, amelyekre még nem léteztek a későbbi szakaszokban létrehozott betűk...?

Ismét hiányolom táblázatában a „kettős betűk” grafémáinak (rajzainak) a hangértékeikkel együtt ábrázolt bemutatását, mert írásjelekről grafémájuk (rajzuk) bemutatása nélkül *előadni ugyan lehet,— de nem ildomos!* Mert, miről is beszélünk? — ha nem látjuk? — nem láthatjuk a (betűk) grafémáinak piktogram előzményű rajzait a belőlük képzett betűk hangértékeivel? A tárgyban tájékozatlan hallgatók — a betűk grafémáit (rajzait) sem tudják emlékezetből idézni. Azt sem tudják — szó szerint értve! — hogy miről is van szó...?

A „harmadik fázisban” — szintén a betűk rajza (grafémája) bemutatása nélkül (!) — rotacizmussal és **mellékvonalak hozzáadásával** magyarázza Róna-Tas az **Ч** **r¹** hangértékű betűből a **Н** **z** betű, lamdacizmussal pedig az **І** **s²** (sz²) hangértékű betűből az **У** **š** betű származását:

Vagyis: a betűk egy részét piktogrammból képezték, más részüket pedig „hangtörténeti alapon”, a betűk rajzának mellékvonal(akk)al történő kiegészítésével. S ezt Róna-Tas András dönti (döntötte) el: Mit hogyan. *Mire, mit lehet ráfogni a betűk származtatásában.* Mert, ha nagyon is különböző rajzukat sem látjuk: **Ч** > **Н**; **І** > **У** — akkor kételyeink sem lehetnek.

Mellékvonalak hozzáadásával az ó-türk és a székely írás történetében sem alkottak betűket! De **alkottak egyszerűsítéssel és jelfelezéssel!** Mert emberi alaptermészet bármely feladatnak az egyszerűbb, munkatakarékosabb végzése. Piktogrammák, betűk vésése, fába rovása esetében is.

A székely írásban eklatáns példaként látjuk a nikolsburgi **Н** **r**-betű egyszerűsítését a Bolognai Rováslelkben a két függőleges vonal elhagyásával a középső ferde összekötő vonalra:

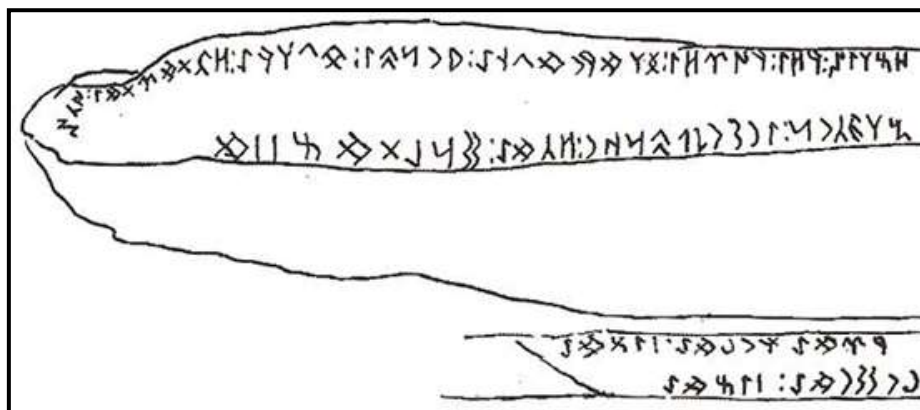
Az ó-türk **Ч** **r¹** hangértékű betű történetének semmi köze sincs a **Н** **z** betű történetéhez! Miért?

— Mert a keleti ótörök feliratok jelrendszereiben (ábécéikben) a **Н** **rét** jelentésű piktogramból képzett betűt jelfelezéssel kétfelé is osztották. Egy felső részre: **Ч** **r¹** hangértékkel (amely mély hangértékű magánhangzókkal harmonizál), és egy alsó részre: **Н** **r²** hangértékkel (amely magas hangrendű magánhangzókkal harmonizál). Az orhoni „Дэл уул” (datálatlan) feliratban a még osztatlan és a már kettéosztott betű alsó fele jelen van:

A negyedik és ötödik sorában az 'r¹' hangértékű betűt még a piktogram eredeti, osztatlan N rajza „képviseli”: H H H. A piktogram kettéosztott alsó része: h a felirat 2., 3. és 4. sorában betűként 't²' hangértékű: H H H

A VIII – IX. századba datált jenyiszeji Шанчы 3 (e-152) felirat felső két sorában négyszer fordul elő a még osztatlan graféma t² hangértékkel: H H H H — és a kettéosztott felső része szintén négy alkalommal: H H H H r¹ hangértékkel:

A 't' hangérték a 'rét' szinonim ó-türk szavának szókezdő hangja (akrofonijája): „tariɣayFeld || tarla” (szabad terület, terep, tér, **mező**, (szántó)föld)). (AlttGramm.) A N 'rét' piktogram jelentésével az ótörök tariɣay (mező) lényegében azonos. A székely és ó-türk betűképzések egyik „keresztpróbája”.

A kínai piktogramból származó székely és ó-türk betű(k) történetének részletes tárgyalása könyvem (2008) No. 22. jelicikében a 119-121. oldalon.

A **betű kettéosztásából** láthatjuk az ó-türk betűalkotás folyamatát: miként hoztak létre a N 'ret > rét' jelentésű piktogramból N 'r¹' hangértékű betűt, majd annak kettéosztásával két szinonim jelentésű 'rét~tariɣay piktogrammából alkotott H r¹ és ht² hangértékű betűt.

Róna-Tas András nincs ismeretében annak az általános írástörténeti törvényszerűségnek, hogy az írásjelek rajzai (grafémái) az archaikustól (a piktogrammaktól) többnyire mindig az egyszerűbben jelölhető (róható) formák felé fejlődnek. Mint pl. a kínai „ló” 𠂔 piktogramból a nikolsburgi 'l' (ló) betű rajza: 𐰇 — vagy a nikolsburgi 'e' betű rajza: 𐰆 > 𐰇 — amikor a két íves vonalat már csak a baloldali íves vonal metszésvonalkaival jelölték, de csak a székely írásban. Vagy kicserélik (kicserélték) egyszerűbbre a rajzukat, mint például a nikolsburgi 'ü' betű rajzát: 𐰚 > 𐰛 Vagy kicserélték a nikolsburgi (eredeti!) 𐰜 'ly' betű rajzát a kínai 𐰝 'Nap' piktogram rajzára. (L. Karlgren 1957, No. 404: 𐰝 'Nap'), — Mert feltehető, hogy az eredeti rajzát már elfelejtették, s Thelegdi János, a Rudimenta összeállítója sem találta meg. Pedig a Nap neve nyelvünkön sohasem kezdődött ly hanggal. (Csak Varga Géza „lyuk”-as elméletében...) S ez arra vall, hogy Thelegdi már nem ismerte a székely betűk piktogram előzményeit.

Bővítés csak akkor fordult elő, ha a piktogram több külön álló rajzrészből állt és betűként a rajzrészeket összevonták, mint pl. a kínai 'kicsi' jelentésű piktogram három vesszőjét az ó-türk No. 47. 𐰚 𐰛 𐰜 'g¹ (g¹) esetében; vagy a kínai 'jég' piktogram két vesszőjét a nikolsburgi No. 23. 𐰚 'gy' betű (gyeg), és a még szintén eredeti rajzával látható No. 25. 𐰚 > 𐰛 'h' betű (hóka) esetében. S ezek az összevonások cáfolják az ó-türk és a székely írás betűátvételeken alapuló elméleteit, mert különálló rajzrészekből betűk grafémája nem létezett már a föniciai és az arámi írásban sem. Ez olyan tény, amit nem lehet ignorálni. (Sajnos, az internet olyan ó-türk és székely írásszármaztatásokkal „telített”, amelyek átfogó, részletekbe menő írástörténeti bizonyítások nélkül, csupán paradigmák elfogadott ráfogásaira épülnek.)

Róna-Tas „**mellékvonalak hozzáadásával**” alkotott (de rajzukkal nem ábrázolt!) betűinek grafémái (rajzai) oly mértékben különböznek egymástól (H r¹ > H z, és | s² > Y š), hogy azokat még „mellékvonalak hozzáadásával” sem illik egymásból származtatni. Teljesen különbözők! Még akkor sem, ha az s (sz) és š (s) hangot hasonlóan képezzük, és voltak r-török nyelvek is...

De van ennél egy alapvetően fontosabb, ezzel épp ellenkező irányú törvényszerűség az ó-türk (keleti ótörök) és a székely írástörténeti kultúrkörben. Mégpedig az, hogy a betűk egyszerűsítése, jelrészeik

összevonása és a jelfelezés (kettéosztás) jellemző, *nem a ligatúrás „mellékvonalakkal bővítés”, önálló fonémákat jelölő betűk alkotására!* Mert az csak ligatúrák (betűösszevonások) alkotásában létezett.

A betűképző nyelvek fonetikai változásával párhuzamba állítani grafémák fonológiai, mellékvonalas bővítését azért sem lehet — mert minden ó-türk grafémának piktogram előzménye van! L.: Szekeres 2008, 170-171 a No. 63. (ó-türk 'z' betű); 2008, 119-121 a No. 22. (ó-türk 'r' betű); 2008, 137 a No. 30. (ó-türk 's' betű); 2008, 164-165 a No. 55. (ó-türk 'sz' betű történeti összehasonlító levezetését jelicikkeikben.

Betűk „mellékvonallal bővítése” csak ligatúrák esetében lehetséges, amikor az egyik betűhöz egy másik betű legjellemzőbb (felismerhető) részét (vonalát, vonalait) illesztik. Ezért a székely írás történetében sem alkottak betűket „mellékvonalakkal”. Miként ligatúra(k)ból sem alkottak betűket! — mert a ligatúrák épp betűösszevonásokat tartalmaznak, tehát külön lehet választani a ligatúrában (ligatúrákban) összevont betűket alkotóikra. Az összevont betűk szétválasztása nem betűalkotás!

— **A keleti őtörök írásjelek eredetének kutatói eredménytelenségük ellenére sem a megfelelő módon (módszerrel) keresték (keresik) az írás betűinek előzményeit. S ebben Róna-Tas András sem kivétel.** Pedig a kínai szomszédság, a mongóliai sziklarajzokon és a hun régészeti leleteken előkerült kínai eredetű piktogramok miatt nyilvánvaló a kínai képirás (a kínai piktográfia) érintettsége!

Ily módon folyt és folyik már egy évszázada az ó-türk írás betűiről az újabb és újabb, betűátvételekhez fűződő elméletek alkotása. A megoldás lehetősége nélkül. Ahogy a székely írás betűinek kutatásában is.

2.0 Bevezetésként le kell írnom: A székely írás betűinek kutatását szintén a módszerváltásra képtelen, hagyomány és tekintélyelvű (tudománypolitikai???) aspektusok határozzák meg, mert a feladatra vállalkozók nem rendelkeznek a probléma felismeréséhez és megoldásához szükséges felkészültséggel. Vagy: nyelvészeti-őstörténeti felfogásuk áttörhetetlen gátja lett minden más módszer elfogadásnak.

Az „akadémiai tudomány” hagyománytisztelő képviselői még mindig kitartanak a ráfogott innen-onnan, vagy szakaszokban történő betűátvételek („rétegződése”) mellett. (Erről kifejtettem a véleményem.)

Arra pedig végképp nem gondolnak, vagy képtelenek elfogadni, hogy egyes koraavar rövid tárgyfeliratok nyelvünkön olvashatók (L. Szekeres 2008, 205-212), pedig a székely betűk jelentős részének piktogram előzményei is ott vannak a koraavar-kori sírokból előkerült tárgyakon! (L.: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” tanulmányom hálós betűtörténeti táblázatában.)

A honfoglalás után, az Árpád-korban még jelentős nyelvjárási különbségek voltak nyelvünkben, és nyelvünk hangrendszere is jelentős változásokon ment át. Új hangok jöttek létre, mások kihaltak nyelvünkben. Szókezdő hangok változtak meg. Ennek eklatáns írástörténeti bizonyítéka a kínai (No. 30.) šeng > zsen(e), zsen(ül) piktogramból képzett betű két hangértékkel jelölése a Nikolsburgi Ábécében.

Mindkét hangértékű használatát a Bolognai Rovás emlékekben látjuk oly módon, hogy a Kolos, Ambrus és Dines (Dénes) nevek szóvégi s (š) hangja még a Nikolsburgi Ábécé esch (š) hangértékével használatos. Ezért az eddig olvasatlan, legkorábbi székely feliratok olvashatóságának a „kulcsár” (feltehetően) a betűk piktogram előzményű jelentéseinek szókezdő hangváltozásaiban kell keresni. A korábbi hangértékeikben.

A Nikolsburgi Ábécé alkotója rendbe akarta tenni a székely írás betűhasználatát oly módon, hogy a betűk történeti forrásadatai ismeretében sorolja fel a betűket piktogram előzményű grafémájukkal, és jelentésük hangértékképző szavainak kancelláriai írásmódja ismeretében jelöli az ábécé betűinek (többnyire) akrofonias (szókezdő) hangértékét is.

A betűk piktogram előzményeinek ismeretéről nem csak jelentésük szavainak és szókezdő (akrofonias) hangértékük (fonémáik) azonos írásmódjai árulkodnak, hanem a **piktogram jelentésükkel fel-tüntetett betűk is a Nikolsburgi Ábécében:** athj (aty < athual~atval) TESz I/197.); egh (ég, „eghi (égi)”. TESz I/710.); eb (TESz I/701.) — amely utóbbiak nem akrofonias (szókezdő), hanem **véghangzó** hangértékűek!

A Nikolsburgi Ábécét összeállító szándékát jelzi az ábécé betűi után írt ÁMEN (úgy/így legyen), és a külön sorba, középre helyezett, 'utodok' (= „utóírá”) jelentésű piktogram a fölé írt tprus-al, amely a latin temperius szó rövidítése, ahogy Szelp Szaboles megállapította. Jelentése: **a maga idején, alkalmasabb időben. Úgy kell használni alkalmasint a betűket, ahogy fel vannak sorolva!** (L.: részletesen: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” c. tanulmányomban.)

A Nikolsburgi Ábécé betűinek történeti hitelességét cáfolhatatlanul bizonyítja: A betűk grafémáival és fonémáival helyreállított piktogram/ideogramma előzményeik rendre azonosíthatók a kínai írás hiteles szakirodalmában azon piktogramokkal/ideogrammákkal, amelyek a hunok, avarok és Árpád népe régészeti leletein igazolva eljutottak a Kárpát-medencébe, ahol betűket képeztek belőlük. De előtte és még az Árpád-korban is használták a székely betűk piktogram előzményeit. L.: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” c. tanulmányom hálós betűtörténeti táblázatában.

Három-négy Árpád-kori templomunkban és sírkövek piktogram felirataként is használatosak voltak. De lehet, hogy még több templomban is, csak még nem lettek felismerve. Megtalálva.

Az előkerült régészeti leletekre csak olyan piktogramok kerülhettek egykor díszítésként, vagy bármi más céllal, amelyeknek használói ismerték a jelentésüket is! Grafémájuk (rajzuk) megőrzött változatlansága és felhasználásuk is régen oka-fogyott lett volna, ha nem tudják: — mit ábrázolnak, mi a jelentésük! Rajzuk és jelentésük ismerete őrizte meg piktogramként a székely betűk előzményeit.

Folytassuk **Sándor Klára** elméletének kritikájával:

3.0 Sándor Klára 2014, 118: *A székely ábécé*

„A székely írás története rétegződést mutat, s mint látni fogjuk, az is világos, hogy a székely ábécé általunk ismert jelkészlete tudatos alkotás. Összeállítói arra törekedtek, hogy a jelek olvasata egyértelmű legyen, és hogy a betűk formailag illeszkedjenek egymáshoz.

A történeti székely ábécé harmincnégy grafémából áll. Ezek közül harminckettő fonémát, kettő hangkapcsolatot jelöl.

Magánhangzók	1 a, á; 2 zárt ë; 3 e, é; 4 i; 5 o, ó; 6 ö, ő; 7 u, ú; 8 ü, ő
Mássalhangzók	X b; 1 c; 2 cs; 3 d; 4 gy; 5 f; 6 g; 7 h; 8 j; 9 k; 10 (a)k; 11 l; 12 ly; 13 m; 14 n; 15 ny; 16 p; 17 r; 18 s; 19 sz; 20 t; 21 ty; 22 v; 23 z; 24 zs
Hangkapcsolatok	25, 26 mb; 27, 28 nt

A hosszú magánhangzók, illetve az azonos grafémával jelölt zárt ë és h kivételével minden magyar fonémának önálló jele van, és egy kivételével mindnek csak egy jele van, azaz a székely ábécé teljesen transzparens. A kivétel a /k/, ezt két különböző graféma jelölheti — a legvalószínűbb, hogy azért, mert az átvett ábécében, sőt annak elődábécéiben is két különböző <k> volt, ezt végső soron az arameusból örökölhette ezt a székely írás.” (Sándor Klára 2014, 118) *Itt álljunk meg!*

Bizonyítani csak létező adatok bemutatásával lehet! Amennyiben helytállók.

— **Melyik az „átvett ábécé”?** — és melyek a leszármazását rendre bemutatható „elődábécéi”? — „amelyekben két különböző <k> volt, ezt végső soron az arameusból örökölhette a székely írás.

Kezdem azzal, amit már korábban be is bemutatam: **Nem csak** a 'k' betűnek volt „két különböző” betűje a székely írásban. „Két különböző” 'a' betűje is volt még a Nikolsburgi Ábécében. Második az 'X' 'and' ligaúrában, amit Sándor Klára, és más „kutató” sem tüntet fel a magánhangzók között. Miért nem? Mert, „kilógna” az elméletükből?

És — mi köze van a nikolsburgi 'ec' (k) és 'ac' (ak) („vég-ak”) betűknek az arámi 'k' és 'q' betűkhöz? Grafémaik sem egyeznek! Hol van az arámból induló, és több mint egy évezred időszakadékon bizonyíthatóan átvezető „betűátvétel-láncolat” bemutatása?

Az, hogy sorban, melyik írásból melyik írásba kerültek, mielőtt a „székelyek” átvették volna? Mert az, hogy a székelyek írásukba nem vették át, mert nem vehették át, azt láthatjuk az alábbi két k betű esetében:

Arámi: 'k' > birodalmi arámi: 'k/x' > szír: 'k' > szogd: 'g, k' > ??? székely: 'k'
 Arámi: 'q' > birodalmi arámi: 'q' > szír: 'q' > szogd: 'q, x' > ??? székely: 'ak'
 — De ugyanígy bemutathatnám a többi székely betű arámi leszármazásának lehetetlenségét!

Sándor Klára a „történeti székely ábécébe” tagolja be a Bolognai Íráslel és Telegdi Rudimentájának romlott, rontott és kicserélt grafémájú betűit is. Így a székely írás történetében laikus és tájékozatlan olvasó, vagy hallgató, a romlott, rontott és kicserélt rajzú (grafémájú) betűket is a „történeti ábécé”

Időrendben jól azonosítható bizonyítéka a Nikolsburgi Ábécé összeállítása (alkotása) **időrendjének**, hogy *a betűk hangérték jelölésüket* (fonémájukat) **1372-1448 között**, a kancelláriai helyesírás szerint kapták, **nyelvünk hangrendszeri változásai után!** *S ez bizonyítja azt is, hogy a Nikolsburgi Ábécé összeállítója még ismerte a betűk piktogram/ideogramma előzményű jelentésének szavait*, mert *a betűk hangértékeinek* (fonémáinak) *írásmódja egyezik piktogram előzményű jelentéseik szavainak korabeli szókezdő írásmódjával.*

A betűk hangértékeit piktogram előzményű jelentésük szavainak korabeli szókezdő írásmódjával egyezően írta a betűk grafémái fölé! (L.: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” tanulmányom hálós betűtörténeti táblázatában.)

Ennél autentikusabb bizonyság a székely írás eredetére és a Nikolsburgi Ábécé hitelességére nem létezik! *S ez akkor is igaz, ha a ma ismert Nikolsburgi Ábécé: csak másolat. De: — Hiteles másolat!*

3.1 A székely írás, miként más írás sem tartalmaz olyan szabályt, hogy „*a betűk formailag illeszkedjenek egymáshoz*” (ahogy **Sándor Klára** is véli), mert piktogram előzményű rajzaik már a kínai képirás (fa és csont) íráshordozóján jól róható, véshető formákra alakultak. S ezek a jellegek az egykor átvett kínai piktogramok és a hun eredetű ideogramok rajzaiban betűként is megmaradtak oly módon, hogy a betűk fapálcára rovásánál a vonalak sosem esnek egybe a fa vesszők rostjaival. Mindig valamilyen szögben metszik azokat.

Rajzaik (grafémáik) sosem bővültek mellékvonalakkal (ahogy **Sándor Klára** is véli), mert a betűk (fába) rovasának történetére épp a „munkatakarékosság”: a **jelfelezés** és rajzaik (grafémáik) **egyszerűsítése** jellemző. Eklatáns példája a Bolognai Rovás emlékben az **'r'** betű egyszerűsítése a két függőleges vonala elhagyásával a kettőt összekötő ferde vonalra: > De változatos példák a szabályos ligatúrák is, ahol a betűket a legjellemzőbb, jól felismerhető rajzrészeikkel vonják össze úgy, hogy többnyire a ligatúra teljes, vagy teljesebb rajzú grafémájához csatlakoztatják a másik betű még felismerhető rajzrészét. Nikolsburgi Ábécében a **'t'** betű ferde mellékvonalával az: **'est'** (est); **'ezt'** ligatúrát. Vagy a már többször említett **'and'** ligatúrában az **'a'** betű (a Nikolsburgi Ábécé második **'a'** betűje!) rajzához csatlakoztatták az elsődleges, eredeti **'d'** betű ferde mellékvonalát: **'a' + 'd' = 'and'**. A közbenső **'n'** mássalhangzó a ligatúrában nincs jelölve. Erről még később is.

A betűk rajzának törvényszerű egyszerűsítése igen jól látható az Árpád-kori templomainkban megtalált **'juh'** piktogramok esetében, ahol piktogram rajzaik még egyezők a kínai **'juh, antilop, stb.'** jelentésű piktogramok rajzával. De betűváltozataik grafémáikról már hiányzik a függőleges fővonalat keresztező, fára rovas esetén a fa szálirányával egyező irányú vonal: **'juh'**. (L.: „A székely írás három ábécéjének történeti összevetése” c. tanulmányom hálós betűtörténeti táblázatában, valamint: „Kínai piktogram-feliratok Árpád-kori templomainkban” c. tanulmányomban.)

A székely írás története egy hosszabb idejű írástörténeti folyamat eredménye. Piktogram előzményei nem csak a hun, avar és Árpád népe régészeti leletein kerültek elő. Vallásos templomi piktogram feliratokként máig megmaradtak látható piktográfikus előzményei.

S ez szintén **alapjaiban cáfolja** az immár túlhaladott, tévútnak tekinthető betűátvételek laikus történetét.

1.6 Azzal sem érthetünk egyet Sándor Klarával, hogy eredetileg a magánhangzókat nem írták ki, vagy a nem szóvégen álló rövid magánhangzókat el lehetett hagyni, s csak a szóvégi hosszú magánhangzókat írták ki. Mert a Homoródkarácsonyfalvi feliratban (13. szd. eleje, közepe), **szóközi és szóvégi helyzetben** (is) előfordult az **'i'** hangértékű betű, amely (egyébként) a Hung fan és az ordosi hun koronadisz **'észak'** jelentés tájoló ideogrammája. (L. könyvem (2008) 48-59. oldalán) az V. és VI. fejezetében, valamint a VIII. fejezetben a 72-74. oldalon.)

Nyelvünkön is kaphatott szókezdő (akrofoniás) **'i'** hangértéket, mert **'észak'** szavunk előfordult (s előfordul ma is tájszóként) **'i'** szókezdővel is. (L.: 1490: ysak TESz), és ma is használatos az: **'icaka'** (éjszaka) tájszóban. (L.: No. 4.) S ez akkor is igaz, ha nincs még feloldott, elismert olvasata még a feliratnak. **Ami annak is betudható, hogy vannak olyan betűk is benne, amelyek nyelvünk említett hangtörténeti változásai előtt, vagy más tájszóval kapták még akrofoniás hangértéküket.**

„Később lassan a rövid magánhangzókat is kezdték jelölni, az **'a'** és **'e'** hangokat kivételével.” (**Sándor Klára** 2014, 121)

Nem tudom, mit tart „későbbnek”, de az **'a'** betű **szókezdőként előfordul** az Alsószentmihályfalvi

Templom külső falán lévő feliratban az 1200-as években, bár kazár feliratnak (is) tartják. Csakhogy: A kazáriai feliratokban a székely 'a' betű grafémája nem fordul elő! Viszont piktogramként a Kárpát-medencében már a koraavar korban ismeretes. (L.: Erdélyi – Ráduly 2010, 25 Halomi hegy 102. sír.)

A székelydályai feliratban (14. század, 15. század fordulója) minden magánhangzó előfordul. Az „eredeti” (történeti) ʒ 'e' betű és a már másodlagos, egyszerűsített ʒ változata többször is. (Erdélyi I. - Ráduly J. 2010, 94.) Honfoglalás-kori gyöngyszemen piktogram díszítésként. L.: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” c. tanulmányom hálós betűtörténeti táblázatában.

3.2 A magánhangzók jelöletlensége nem törvényszerű a székely (és az ó-türk) írásban (az arámi írás szisztémája bizonyosságként), hanem a feliratot készítő (rovó) egyén betű és munkatakarékosságának függvénye. Mert az 'e' magas hangrendű magánhangzó nyelvünk más nyelvektől jól megkülönböztető egyik sajátja. A Bolognai Rováslelék alkotója a 15. szd. végén (!) sem jelölte *többször* az ʒ 'e' magánhangzókat a rovás vesszőn. (Pl. Sándor K. 1991, 94: grgl' = gergely, — bndk = benedek.)

S miért nem? Mert: — ʒgy / ʒszp ʒr ʒnt ʒ / ny ʒlv ʒn / n ʒv ʒk ʒt / ʒsz ʒr ʒnt / r ʒndr ʒ / l ʒj ʒgy ʒzv ʒ / n ʒm / l ʒh ʒt / n ʒm / m ʒg ʒrt ʒni... — Ezért az e, é hang jelölése munkatakarékosság szempontjából — t ʒlj ʒs ʒn / f ʒl ʒsl ʒg ʒs volt.

A mássalhangzókat sem jelölték mindig. A Nikolsburgi Ábécé ʒ 'and' ligatúrájában sincs jelölve a közbülső ʒ 'n' mássalhangzó. (L.: Szekeres No. 20.) Miként a Bolognai Rováslelékben sem jelölte mindig a mássalhangzókat a naptár alkotója. Pl.: Sándor Klára 1991, 95: „bogn” ; bódogasszony. Hiányzik a 'd' mássalhangzó. De találhatnánk rá még számos példát. A Rováslelékben bőségesen.

3.3 A székely írás rétegeiről és a székely grafémák formai (és fonetikai) hasonlóság alapján történő egymásból származtatásával szintén nem érthetünk egyet Sándor Klarával.

Minden székely betűnek piktogram, ideogramma előzménye van! (L.: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” tanulmányom hálós betűtörténeti táblázatában.) **Amelyekből a Kárpát-medencében képeztek betűket nyelvünk korabeli hangrendszere szerint!** Mert — amely piktogram bármi célból felkerült egykor a hunok, avarok és Árpád népe régészeti leletként előkerült tárgyait, és még Árpád-kori templomainkba is piktogram feliratként, annak jól ismerték a jelentését is!

— De menjünk sorba:

„A székely ábécé grafémái valószínűleg nem egy időből származnak: jól látszik a jelkészleten a grafikai egységesítés nyoma, és a székely írás eredetével foglalkozó irodalomban konszenzus látszik lenni arról is, hogy az ábécé alaprétéget később — a 11 – 13. században újabb és újabb grafémákkal egészítették ki, hogy minél pontosabban jelölje a magyar hangrendszert.” (Sándor Klára 2014, 137)

Hol van a bemutatható bizonyítéka? — és mely betűkből állt a 11. század előtti ábécé „alaprétége”? — amelyet a 11-13. században újabb grafémákkal egészítettek ki?

Jelenleg három 11. századinál (feltehetően) korábbi székely „írásemlékről” van tudomásunk:

1./ A bözödi kerámiatöredéken lévő olvasatlan, azonosíthatatlan rajzolatú jelek a 7-8. századból (Erdélyi – Ráduly 2010, 79), amelyek írástörténeti eszközökkel nem vizsgálhatók:

2./ A Bodrog-Alsóbüi, vitatott betűszámú, vitatott betűformájú, vitatott olvasatú kerámiatöredékről a 10. századból. (L.: Mandics Gy. RÓVOTT MULTUNK 2010, II. 514-518; Hosszú Gábor 2012, 187-188)

3./ A feltehetően 10 – 13. századba datált tászoktetői sziklavészetekről, amelyek között előfordult néhány olyan magános jel, amely csak a székely betű piktogramma előzménye lehet:

└ No. 5. vas (nyílhegy); + No. 26. íj; = No. 23. jég, > székely: gyeg, gyég.

Amennyiben a vésetek rajzai hitelesnek tekinthetők! (Részletes ismertetésük *Mandics György: RÓVOTT MÚLTUNK* I. 389-400)

Ez volna a 11. század előtti „alapréteg”?

A torjai edénytöredéken lévő betűk már a 11. századba datáltak (Erdélyi – Ráduly 2010. 105), amely töredék felirat három betűjét Ráduly János KÁSZON, vagy KÁSZO(N) olvasattal oldotta fel:

A homoródkarácsonyfalvi feliratban (13. szd.!) a háromszög alakú jel kétszer is előfordul. (L.: Erdélyi – Ráduly 2010, 88-89) De nem került be a Nikolsburgi Ábécébe.

— A három 11. század előtti írásemlék ürügyén ismét fel kell tennem a kérdést: Hol van bennük a 11. század előtti *székely ábécé alaprétege*? — „*amelyet a 11 – 13. században újabb és újabb grafémákkal egészítették ki.*”

Mert mi is egy ábécé?

„*Valamely nyelv helyesírásában használt betűknek a meghatározott, hagyományos sorrendű összessége, illetve ebben a rendben való felsorolása, megnevezése szóban vagy írásban.*”

— Lehet „alaprétege” egy ábécének? Hogyan, mi módon lehet vele bármit is írni (róni), ha nincsenek meg hozzá a kellő és szükséges számú hangot jelölő betűk?

Nem arról lehet csak szó, hogy a 11. századtól már megsaporodtak az előkerült rövidebb-hosszabb székelyföldi templomi felirataink? — és kezdett kialakulni az összehangoltabb betűhasználat? —

„De kezdjük visszabontani a föltételezett rétegeket. A székely írás három legfiatalabb grafémája valószínűleg a **1** (j), az **u** és az **ö** jele lehet. A **1** (j) nyilvánvalóan az **1** (i) -ből alakult ki, van olyan korai emlék (a bolognai naptár), amelyik mindkét fonémát ugyanazzal a grafémával (**1**) jelöli.” (Sándor Klára 2014, 137)

— *Nem értem, hogy Sándor Klára* a Nikolsburgi Ábécé betűit negligálja, mintha nem is léteznének? Mert a Bolognai Rovásemlék már rontott (romlott) ábécéjében (**1**) **i**, és **j** hangértékkel is előfordul. A romlott rajzú **1** (i) betűt **j** hangértékűnek tartja, mert a Bolognai Rovásemlékben **y** (j) a hangértéke? Betűtörténeti forrásadatnak tekinti a már több rontott grafémájú és fonémájú betűket tartalmazó Bolognai Rovásemléket? Romlott ábécé romlott betűivel kezdi „visszabontani” a feltételezett rétegeket? Hiszen más írástörténeti emlékekben a nikolsburgival egyező a hangértékük!

Mert egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy a romlott grafémájú **1** (j) betű az **1** (i) -ből alakult ki. Hiszen az **1** **i** betű az első fokon képzett **1** **j** betű! L.: a Nikolsburgi Ábécét. Vagy a „Kelet-ázsiai szélrózsák” hun ideogrammaírt, amelyek nem csak a székely, de a keleti ótörök írás betűinek is „alaprétegét” alkotják. (L.: Szekeres 2008, 60-89) Vagy az ordoszi hun koronadísz tájoló ideogrammaírt. (Szekeres 2008, 56-59)

Az **ö** jele csak a Bolognai Rovásemlékben **ö**, mert egyébként a baloldali betű hangértéke: **ü**.

Sándor Klára a Bolognai Rovásemlékben és a Rudimentában a már rontott/romlott **i** és **j** betűk grafémáit a legfiatalabbnak véli. A megcserélt grafémájú **1** **i** hangértékű betűből származtat rontott **1** **j** betűt azon az alapon, hogy a bolognai naptárban (a 15. szd. végén!) a **j** hangértékű graféma **i** fonémát is jelölt! Valamint a latinban egy grafémával jelölik mindkettőt.

A valóságban a székely **i** és **j** grafémák között *semmi összefüggés nincs*, mert: *minden székely és ó-türk betűnek a kínai írástörténeti szakirodalomban jól azonosított (jól azonosítható!) piktogram, ideogramma előzménye van!* (L. a **1** **j** (No. 3.) és az **1** **i** (No. 26.) betű történeti összehasonlító jeltörténeti levezetését könyvem (2008) megadott számú jelcikkeiben.) Az egyazon jelentésű piktogramból képzett betűk hangértékei azért különböznek a székely és az ó-türk írásban, mert különbözött a két nyelv betűképző szavának akrofóniája (szókezdő hangja) is.

Sándor Klára szerint: „*Jól láthatóan szoros a kapcsolat az u és a v grafémák között is. Abban, hogy a 1 (j) és az 1 (i), az u és a v grafémák egyértelműen összefüggnek, közrejátszott a latin minta — igaz a latin hatása nélkül is kézenfekvő lett volna, hogy az i-t és a j-t, illetve az u-t és a v-t ugyanaz a graféma jelölje, és hogyha meg akarják különböztetni őket, akkor egyikből alakítsák ki a másikat, hiszen számos más ábécében ugyanez történt az említett fonémák fonetikai közelsége miatt.*” (Sándor K. 2014, 138)

Valóban, a kínai 'üst' piktogram rajzából van rajzrészként kivonva annak egykor nyelvünkön 'vas' -ként megnevezett fém anyaga (L.: No. 28.), de nem fonémájuk fonetikai közelsége miatt, mert ott látjuk az orhoni ó-türk írás **lt**, **ld** — szóközi hangkapcsolattal alkotott hangértékű betűként, s a 't' és 'd' hang bizonyítja, hogy betű jelentésének szavában benne van az ó-türk 'temir', és más török 'demir' (vas) szó akrofonija.

Arra, hogy „számos más ábécében ugyanez történt a fonémák fonetikai közelsége miatt” — igazoló, idézhető példákat is látni szeretne a tájékozatlan olvasó! Mert van néhány, ha nem is „számos” példája.

Ezért igyekszem pótolni, mert földrajzi közelségünkben **nincs számos**, — csak a glagolita (glagolica) és cirill írás betűalkotásában van rá, és csak néhány példa. A glagolitában (glagolicában) grafémák tükrözésével a **v** és **d** betű alkotása, a hasonló képzésű fonémák jelölésére hasonló grafémák alkotásával a **č**, **š**, és **št** betű esetében. A cirill ábécében a **c**, **č**, **š**, **šč**, valamint az **i** és **j** betűk esetében. Ennyi.

Alkotóik az egymáshoz hasonló fonémák egymáshoz hasonló grafémáit **nem egymásból alakították ki, hanem eleve egymáshoz hasonlóan alkották meg!**

Más példák csak távolabb, Dél Ázsiában vannak, ahol a Brahmi szisztéma szerint alkották meg, „számos írás” szótag-betűit. Lényegük, hogy minden mássalhangzóhoz a magánhangzók ligatúraszerűen kapcsolódnak. Ott.

A székely írás betűi esetében ez nem áll fenn, mert minden betűjének (!) piktogram/ideogramma előzményéig megkutatott, pontosan egyeztetett, ellenőrzött története van! Az ó-türk betűkkel **közösen előforduló kínai piktogram előzményekkel**, amelyek azonos piktogram jelentésük, de különböző betűképző nyelven megnevezett szavaik miatt, különböző hangértékekkel rendelkeznek. (L. Szekeres 2008, No. 1.-től No. 46.-ig.)

3.4 Sándor Klára szerint: „Jól látszik, hogy a székely ábécé grafémáit, hangértéküktől függetlenül csak formai alapon megpróbálták egységes grafikai rendszerbe illeszteni.”⁵⁵ (⁵⁵ Erre Vásáry (1974, 168-169) is felhívta figyelmet.)

Egy sorozatba rendezhető az (s), a (g), és az (l), az (r), a (cs), és a (z), és az alapformákat tekintve az (i), és a (p), az (n), a belőle kialakított (ny) és az (o), illetve a (f) és az (ly). Ide tartozik az is, hogyha egy graféma egybeesett volna egy másikkal, akkor az egyiket mellékjelezéssel különböztették meg, és a mellékjelek szintén az egységes rendbe illeszkednek: két rövid párhuzamos rézsútos vonalka a megkülönböztető jele a (l), a (p) és a (gy) grafémának akkor is, ha ez utóbbit valójában ligatúrából alakították ki, mert új formáját viszont már a kétvonalas mellékjeles grafémákhoz igazították.” (Sándor 2014, 138)

Ilyen formai összevetéseket bárki, bármelyik ábécé grafémáival el tud végezni. Csakhogy: Ez naivan egyszerű és történetietlen gondolat! —

Formai összehasonítással, mellékjelek hozzáadásával, nem alkottak székely (sem ó-türk) betűket!

Csak a (jel és) betűfelezésre, és az egyszerűsítésre vannak módszeresen összevethető példák a székely és az ó-türk írásban! Mint pl. a „felezett” nikolsburgi: No. 6. > **vof** nyílhegy betű felezése (kettéosztása); vagy a No. 27. **vst** (üst) piktogram kettéosztása az ó-türk: **üstün** ('felső rész'-re), és a **küzüč**, **kazan** (üst) alsó részre. Vagy pl. a székely 'r' betű egyszerűsítésére: > a Bolognai Rovásemlékben. Továbbá:

„Nem csak a (gy) született ligatúrából, méghozzá a (d) és az (i, j) jeléből, hanem az (ny) is, és minden bizonnyal a (ty) is a (t) és az (i, j) egybekötése volt,⁵⁶ (⁵⁶ Erre Vásáry (1974, 168-169) is felhívta a figyelmet.) itt tehát ismét egységes elvet érvényesítettek. Ezek a grafémák sem lehetnek sokkal idősebbek a (j), az (u) és az (ö) jelenél. Föltűnő, hogy az (ly) nem ebbe a sorba illeszkedik, azaz a palatalizált grafémáját nem az (l)-ből alakították ki — ez arra utal, hogy korábbi lehetett, mint a többi palatalizált fonéma jele.” (Sándor K. 2014 138)

Milyen konkrét bizonyítékai vannak az időrendi különbözőségekre? Mert akkor hogy jelölték azokat a hangokat, amelyekre még nem léteztek betűk?

— **Ez arra vall, hogy a formai összehasonító, időrendi ötletek nem bizonyosságok!**

Ligatúrából sem lehet betűket kialakítani!!! — mert a ligatúrák alkotásának a lényege ennek épp az ellenkezője, — mégpedig az, hogy betűket munka és helytakarékosan, jól azonosítható graféma részekkel vonjuk össze! Ne kelljen minden betű teljes rajzát jelölni. **Amelyek azonosítható részekkel szét is bonthatók alkotóikra!**

A **𐄎**(gy) betű sem születhetett ligatúrából, mert az csak az elsődleges képzésű **eg** (gy) betű (L.: Szekeres 2008, No. 23.) két piktogram rajzrészének összekötése függőleges vonallal: **𐄎** > **𐄎**, ahogy a nikolsburgi **𐄎** 'engy' ligatúrában is látjuk. De ugyanez történt a nikolsburgi **h** betű **𐄎** > **𐄎** > **𐄎** romlása esetében, és az ó-türk **𐄎** 'kičig' (kicsi)' kínai piktogramból képzett véghangzó **g** hangértékű betű esetében. Mert **a több rajzrészből álló kínai piktogramok rajzrészeit** betűként úgy a keleti ótörök, mint a székely írásban betűként összevonták egységes betűrajzba!

Ez származásuk és írástörténeti rokonságuk (*grafémáikban is*) jól látható, alapvető bizonyossága! Már ezzel a *szembetűnő sajátssággal kizárható* a székely és az ó-türk írás betűinek arámi származása, mert az arámi írás betűi között nincsenek több rajzrészből álló grafémák!

S akik ezt nem vették (nem veszik) észre, azok nem tanulmányozták kellő részletességgel a székely és az ó-türk írások ábécéinek történetét és történeti összefüggéseit.

Mellékjelekkel bővítve sem történt betűalkotás! — mert az csak a ligatúrák (betűösszevonások) művelete, amikor egy betű grafémájához másik betű (betűk) jellemző helyzetű rajzrészeit csatlakoztatták! Arról már nem is beszélve, hogy a **𐄎** (d) betűnek ez már másodlagos, rontott grafémája, amikor a ferde jobboldali mellékvonalat teljesen áthúzták a függőleges fővonalon. Az eredeti a Nikolsburgi Ábécében látható: **𐄎** 'ed' betű. (L. a No. 2. jelcikkemben.) Amely jelen van az ótürk írásban is: **𐄎** **η** hangértékkel, mert egyazon 'dél' jelentésű ideogrammból az ó-türk **on** (dél) szó véghangzójával, és a magyar **dél** szó **d** akrofonijával kapták ó-türk **η** (nazális) és székely **d** hangértéküket.

A „történeti székely ábécébe” citált **𐄎** (ly) betűnek ez már szintén a másodlagos, romlott, rontott rajza. Az eredeti a Nikolsburgi Ábécében: **𐄎** és a legkorábbról (eddig) előkerült Sarkeli kerámia töredéken látható: **𐄎** (M. Artamonov 1958, 75, 54. kép) A betű részletes, történeti összehasonlító ellenőrzése és levezetése könyvem (2008) No. 17. jelcikkében.

Legkorábbi székely felirati előfordulása, a 13. század elejére, közepébe datált Homoródkarácsonyfalvi unitárius templom toronyablakának szemöldökkővén:

A felirat fényképe tanúsítja, hogy az **ly** betű grafémája: **𐄎** — még egyezik a sarkeli **𐄎** és a későbbi nikolsburgi graféma **𐄎** rajzával (Erdélyi – Ráduly 2010, 89)

Benkő Elek kétvonalas (L. Sándor Klára 2014, 179) és Ráduly János egyvonalas feliratrajzában (Erdélyi – Ráduly 1910, 89) **egyaránt hibásan vannak átmásolva**, mert az **ly** betű rajzában a „mellékvonal” — a fényképétől eltérően — teljesen kersztül van húzva: **𐄎** Ez pedig alapvető hiba a betűelőzmény rajza, értelmezése és hangértékadása szempontjából.

Mert a rajz (L. Szekeres 2008, No. 17.) a kínai teknős piktogram rajzából kiemelt teknő körvonala a jobbsó láb felé menő mellékvonallal, amely a teknő mellső (elülső) részét szimbolizálja. Nincs teljesen áthúzva a teknő körvonalán! — ahogy áthúzva, romlottan látjuk a Vargyasi keresztelőmedence feliratában (13/14. század), és a Berekkeresztúri református templom déli külső falára karcolt feliratban. (14. szd. vége, 15. szd. eleje). (Erdélyi – Ráduly 2010, 69) A feliratról a templom lebontásakor a lelkész háza folyosóján videofelvételt is készítettem.

De romlott már a Bolognai Rovásemlék betűje is, mert a (jobb első) **mellső** láb felé menő mellékvonallal 180 fokkal el lett forgatva: **𐄎** Pedig — mint előbb említettem — a mellékvonal tájolt helyzete adja a betű (a mellső láb felé menő mellékvonallal a) **mellső** ~ **mejj** ~ **mely** hangértékét. (Ma is mondjuk: Fáj a **melyem** / **mejjem**.) De: „1372 u./1448 k.: „3ok kewnezefekuel monda... es **melyenek** verefiuel”. (TESz)

Telegdi János a Rudimentában (1598) az **ly** betűt már a kínai **𐄎** 'Nap' piktogram rajzával helyettesíti (L. Karlgrén 1957, No. 404), amelynek semmi köze az **ly** betű rajzához, és a jelentés szavából származó hangértékéhez. Telegdinek már nem sikerül minden betűt megtalálni ábécéjéhez.

A székely betű (betűk) romlásának oka, hogy piktogramelőzményű rajzában (rajzukban) megjelentetett jelentését (jelentésüket) már nem ismerték, s így „tudatlanul”, már ellenkező irányba forgatták: 0 180 fokkal rajzát. Vagy áthúzták átlósan a vonalat a piktogram rajzának másik oldaláig: 0 Épp úgy, amint a „történeti” nikolsburgi 1 d betű jobboldali melékvonalát is áthúzták a függőleges fővonalon: 1 — s így a betű grafémája már másodlagos, ferde keresztte alakult. Ami nem történt meg az ó-türk 1 orj (dél) betű esetében.

A Nikolsburgi Ábécé tudós szerzetes összeállítója még ismerte a székely betűk piktogram előzményeit, és ismerhette, láthatta a már romlott betűk használatát. Ezért állította össze (feltehetően kolostori) feljegyzések alapján a (valóban!) történeti székely ábécé betűit! Minden, még általa ismert betűjével és ligatúrájával együtt.

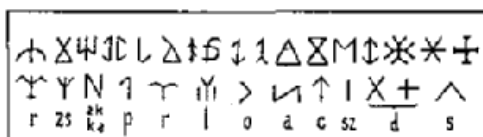
Ezért írta az ábécé betűinek felsorolása után: Ámen (Úgy legyen!)

Úgy kell használni a betűket, ahogy fel vannak sorolva. S ezzel megadta az ábécé összeállításának indítékát, okát is. Azt, hogy több betű rajzát és hangértékét (már) helytelenül használják.

Az indíték és ok az volt (az lehetett), hogy a székely írás („rovásírás”) betűrendszerének nem volt olyan személyhez, vagy személyekhez köthető alkotója, akitől (akiktől) a székely írásnak egy kidolgozott, ábécéje terjedt volna el „egységes” használatra.

A legkorábbi megmaradt feliratokban még olyan betűk is előfordulnak, amelyek egyértelműen a keleti ótörök írás betűi. Amelyek nincsenek jelen a kazáriai, a szarvas-nagyszentmiklósi feliratokban, s a Nikolsburgi Ábécében sincsenek már jelen, csak a madarai cseréprovások között van egy hasonló rajzolatú. Mandics: RÓVOTT MÚLTUNK I. 228. Felső sorban jobbról a 7. jel:

314. kép Madara, a cserép rovások. Fehér G. 1931, 155. (104. kép)

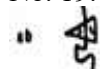
Ennek a formája csak a bonyhai hasonlóval vethető össze, a többivel már nem. Az ágyékháromszög alsó vonalával párhuzamos vonal az 'i' betű ferde vonala a ligatúrában. Hangértéke **ik**, vagy **ki**:

Torja (11. szd.): 1 Homoródkarácsonyfalvi unitárius templom (13. szd. eleje-közepe) feliratában: 1

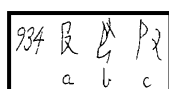
1 (13./14. szd. fordulója: 1 Bonyha (14. sz. eleje, közepe): 1

A jelek és betűk formai hasonlósága, de még az azonossága sem jelent önmagában többet, csak azt, hogy rajzában hasonló, vagy azonos. Mert sok van belőlük az írás(ok) általános történetében. Csak akkor azonos két betű történeti grafémája, ha rajzokkal és hangértékükkel helyre tudjuk állítani közös (azonos) piktogram előzményüket a betűképző nyelvükön. S ez akkor is igaz, ha időrendi eltérésük (és fejlődésük) miatt már nem teljesen azonos a két betű piktogram előzményű rajza.

No. 19. jelcikkemben: Kyril Ryjik a kínai nő (No. 11. a) és anyja rajza:

„Ábrázolása egy nőnek... (guggoló? állapotos?) megalázkodás helyzetében?...” B. Karlgren 1957, No. 934 c — 'térdeplő ember' rajzaként is lejegyezte:

„A rajz egy térdeplő embert és egy kezét ábrázol.” A c rajz gerincvonala egyenes, nem „térdel”, mint

a *b* rajzon. Az ágyékháromszög a gerincvonal jobboldalán van, miként rovástechnikai ok miatt (betűként) a székel írásjelen a baloldalra került. Az Oljokma menti körájon és Ryjik rajzain is egyezik iránya a székel 'anya' jellel. A kínai 'anya' piktogramból képzett betű hangértéke a Nikolsburgi ábécében: akrofóniás *a*.

Az ótörök jelrendszerekbe már csak a másodlagos, egyszerűsített jelek (betűk) ágyékháromszögei kerültek. Orhon: Jenyiszej: Hangértékük: *qī* és *iq*. Mivel ágyékszögükkel oldalirányban állnak, mint a hun (és kínai) 'anya' piktogramján: → — nyilvánvaló, hogy az orhoni ótörök jelrendszer betűalkotója a kínai és hun piktogram rajzát a „gerincvonallal” egyszerűsítette. Jelentése: „*qirqin Jungfrau* || bakire” (hajadon, szűz) (AlttGramm) Az ágyékháromszög csak a nőnem jelölő, nincs „anya” jelentése. A jelek betűhangértéke: akrofóniás *qī*, és fordítottja: *iq*. A hangérték két hangzójának felcserélése az ótörök hangértékadás egyik sajátossága, amire más példa is van, pl.: *oq*, *qo*. A hangzók sorrendjének felcserélésével a betű (szótag) használati lehetősége bővült. Időrendben az egyik legrégebbi orhoni „Ел етмш (Билге атачым)” feliraton kétszer „qī”, egyszer „iq” hangértékkel szerepel.

A Torjai, Homoródkarácsonyfalvi és a Bonyhai székel feliratok a betűk '*k*' hangértékével olvashatók, a betűk ó-türk hangértéke nem lehet kétséges.

Miként a Homoródkarácsonyfalvi feliratban kétszer is jelen levő ó-türk (keleti ótörök) '*ir*, *yir*' (észak) ideogrammból képzett *i* hangértékű betű. (L. Szekeres No. 4. jelicikben.) Az orhoni ábécében az 'é' észak ideogrammból képzett betűnek az előbbieken kívül '*e*' hangértéke is van. S ez csak nyelvünk *ejszak* (észak) szavának akrofóniájával vezethető le. Ótörök nyelveken nem.

A Homoródkarácsonyfalvi feliratban a *h* betű már csak másodlagos, összevont formájában használt. Ebből is jól látható, hogy a Nikolsburgi Ábécé összeállítója ismerője volt a székel betűk történeti előzményeinek, mert feltüntette a betűk legrégebbi változatait is. *Olyan betűket is, amelyek csak ligatúráik felbontásával azonosíthatók írástörténeti szakirodalmukban!*

— Nem úgy, mint a székel és ó-türk írással ma is foglalkozók.

Sajnos, a székel írás történetével foglalkozók nem vették, nem veszik figyelembe a Nikolsburgi Ábécé elsődleges, valóban történeti voltát, és a rontott, romlott és kicserélt rajzú betűket is a székel írás „eredeti”, **történeti betűiként** tüntetik fel. Pedig a Nikolsburgi Ábécé tudós összeállítója pont emiatt, ez ellen állította össze ábécéjét, amely után még az ÁMEN szót is leírta.

Sándor Klára nem veszi figyelembe, hogy *eng* (*engy*) jelölésű ligatúrában az összevont grafémájú '*gy*' betű mellett még ott van az eredeti (történeti) *eg* (*egy*) jelölésű '*gy*' betű! Még piktogram előzményének azonos rajzával! (És nem a (*d*) és az (*j*) jeléből származik!)

S a **feltételező ráfogásokon** túlmenően: **Milyen bizonyítékok alapján** állít fel Sándor Klára rétegekből álló betűtörténetet? Amikor a „történeti székel ábécé”-nek nevezett betűk közül több romlott vagy másodlagos betűforma? A Nikolsburgi Ábécénél korábbi Vargyasi és Karácsonyfalvi felirat, s a Bolognai Rováslel már másodlagos, romlott grafémájú és hangértékű betűi.

A **vargyasi** keresztelődence feliratában a „történeti” *h* betű két piktogramelőzményű jelrészre már másodlagos, mert egységes rajzú betűvé van egyszerűsítve: Amely később tovább romlott két vonallal könnyebben róható változatra: — s ez a már egyszerűsített nikolsburgi *e* betű graféma előzményének rajzával azonos: . Ilyen jelenségek egy kiforrt ábécében nem jöhetnek létre.

A „történeti” *ly* betűnek szintén a másodlagos változata van a vargyasi feliratban: A *j* betű hangértéke sem: *i* a feliratban. (Ráduly 1994c és Benkő 1996. olvasata helyes: MiHÁLYJ) Mert a *j* betűvel „nyomatékosította” a felirat vésője az *ly* hangot, mint ma a: „*mejj, mejjem*” tájszó változatban.

Időrendi sorrendet ilyképp nem lehet felállítani a székel betűk képzése között, hacsak nem az *arc-haikus*, *piktogram előzményükben rendre igazolt* Nikolsburgi Ábécé még „történeti” betűitől kiindulva kísérik a betűk történetét a nikolsburginál korábbi, **de már romlott!** — és a nikolsburginál későbbi ábécék **még romlottabb** és már ki is cserélt rajzú betűihez. (L.: „A székel írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” tanulmányomban.) Továbbá:

„A **dzs** a 13. században kezdett fokozatosan *gy*-vé válni, ebből tudjuk, hogy a székelírás <*gy*> grafémájának kialakítása nem történhetett ennél korábban, hiszen a (*gy*)-t egyértelműen a (*d*)-ből hozták létre. (Emlékeztetőül: a *gy* a *d* palatalizált változata.) Ha a <*gy*> egykor *dzs*-t jelölt volna, akkor valószínűleg a <*cs*> és nem a <*d*> jeléből alakították volna ki.” (Sándor 2014, 139)

Sándor Klára ötletelése szerint: „a (*gy*)-t egyértelműen a (*d*)-ből hozták létre. (Mert: a *gy* a *d*

palatalizált változata.)”

Ismét nem veszi figyelembe, hogy az eredeti *eg* (egy) hangértékű *'gy'* betű ott van a ligatúrás változata mellett! 2008-ban megjelent könyvem, No. 23. jelicikkében leírom, hogy (a hun és koraavar régészeti leleteken is megtalált kínai *'jég'* piktogram magyar nyelven megnevezett jelentés tájszavának szókezdő *'j'* hangja gyésült:

„A szókezdő *gy* — amúgy is kényes kérdést érint. Mint láttuk, ez a mássalhangzó az ó-magyar kor elején alakul ki, korábbi *j*-ből; ez utóbbi nagy számmal fordul elő régi török elemeink szókezdőjéül.” (174)

A *'jég'* szó bizonyága szerint nem csak régi török szavainknál, mert a szókezdő *'gy'* hang a *'j'* gyésülésével nyelvünkben is gyésült: *jeg* > *gyeg*, *gyég* tájnyelvi változataikban. (Az egyik épp Heltainál: „gyegre”, (Erdélyben!) 1566-ban, a másik „Gyeg” az Őrségben, ahová székelyeket telepítettek.)

Nyelvészeti szempontból sincs igaza Sándor Klárának, mert a *'jég'* szavunk az *Új magyar tájszótárban* előfordul *dzsiég* változatban is. (L. még: TESz 2. 268)

— Miért negligálja *Sándor Klára* a Nikolsburgi Ábécé *eg* (egy) *'gy'* betűjét? És miért a nikolsburgi *d* betű történeti grafémáját is? — Mert a ferde kereszt alakú (*d*)-betű már csak az eredeti (nikolsburgi) *d* betűnek a rontott grafémája. (L. No. 2. jelicikkemben.)

Sándor Klára összetéveszti és összekeveri nyelvészként a hangtörténetet a betűtörténettel!

3.5 „Nem volt meg a korai ómagyarban – azaz a 10-11. században a *c*, a *zs*, a *v*, és a *ty* sem,” (Ezzel hangtörténeti szempontból természetesen egyetértek Sándor Klarával a *v* hang kivételével. Mert szókezdő *v* hangelőfordult többek között „*vég 1055 uuege*” (vége); „*vejsze 1055 ueieze*” (vejesze); „*vén 1093 k. ? : uueinic*” (veinik); „*vas 1138/1329: Wasas*” (TESz) Nincs egyetlen hosszabb betűfeliratunk ebből az időből.

Sándor Klára a székely írással korábban is foglalkozók laikus betűátvétel elméleteire építi a saját felfogását. Rétegekre (Róna-Tas „fázisokra”) osztja a székely írás történetét. Valamint: „hangértéküktől függetlenül csak formai alapon megpróbálták egységes grafikai rendszerbe illeszteni.”

— Hasonító formai csoportosítást minden ábécében végezhetünk, de ez teljesen laikus, iskolás szintű felfogás. **A székely írásban nincsenek alapformák! — mert minden betűnek piktogramma/ideogramma előzménye van! — amelyekből nyelvünkön betűket képeztek!**

Formájukat (grafémájukat) piktogram előzményük rajza, hangértéküket (fonémájukat) pedig a nyelvünkön megnevezett jelentésük szavainak (többnyire) kezdőhangjai (akrofoniai) határozzák meg akkor, amikor betűket képeztek belőlük. (L.: Szekeres 2008, No. 1.-től No. 46.-ig. Valamint: „A székely írás három ábécéjének történeti összehasonlító összevetése” c. tanulmányomban.)

A Sándor Klára által idézett **1** (i) csak a már rontott/romlott garafémákat/fonémákat tartalmazó *Bohlognai Rovás emléken* és a *Rudimentában* *'i'* hangértékű! Mert a (legrégebbi) Nikolsburgi Ábécében: **1** *'j'* a hangértéke! (L.: No. 3.) Az (*o*) betű piktogram előzményét hun-kori, mongóliai sziklarajzon is látjuk, ha megkeressük: (A. E. Novgorodova 1975, 226.)

Magánosan ábrázolt graféma nem lehet betű, csak piktogram/ideogramma, amelynek szóval (szavakkal) megnevezett jelentése van.

Az (*n*) betűből nem alakítottak ki (*ny*), (*o*), illetve a (*f*) és romlott grafémájú (*ly*) betűt! Semmi közük egymáshoz, mert mindnek saját piktogram/ideogramma előzménye van, amelyekből nyelvünkön betűket képeztek. Ezek mind a kínai *'teknős'* piktogramból, annak kivonatolt (kiemelt) rajzrészeként származott. (L. Szekeres 2008, 48-89.)

— **Tovább nem idézem Sándor Klárának a székely írás betűiről alkotott elméletét, mert így is láthatjuk, hogy hiteles, történeti összehasonlító írástörténeti adatok azonosító összevetésével Sándor Klára sem tudja rendre levezetni** — a székely írás betűinek történetét. Megmaradt ugyanazon megcsontosított gondolkodási módozatoknál, amelyekkel hosszan felsorolható elődei sem tudtak végleges eredményeket elérni. (L. „mottómat” a tanulmány bevezetéseként.)

4.0 Róna-Tas András „A székely rovásírás írástörténeti háttere” címmel, jelentős számú hallgatóság előtt tartotta meg előadását (2014. 04. 30.-án) az ELTE-n.

Professzor Úr, előadása első részében „Bevezetés az írástudományba” címmel a világ (főbb) írásainak történetét a bemutatásukhoz szükséges írástörténeti táblázatokkal, ábécéikkel részletezte. Ezzel jelezte, elővételezte, hogy alaposabban átnézte, tanulmányozta a világ írásainak történetét.

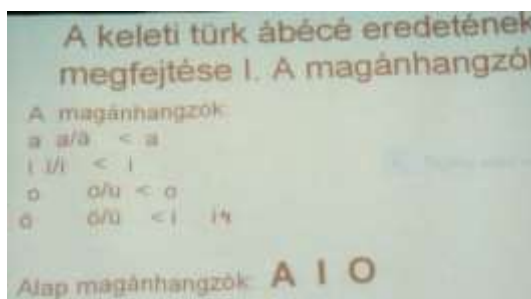
A kínai írásnál megemlítette, hogy csak azért foglalkozik röviden a kínai hangtörténet néhány elemével, mert olvasott olyat is, — **és itt nyilvánvalóan rám utalt!** —, hogy van, *aki a kínai írásból eredezteti a székely–magyar rovásírást*. S egyik hangtörténeti példaként a kínai **nü** „nő” szónak időrendi változatait példázta. Amelynek egyébként nincs köze a magyar ’nő’ szóhoz, s **főként nincs a No. 19.** jelicikemben levezetett kínai 𐰃 ’nő, Anya’ jelentésű (L.: Kiril Ryjik No. 11) piktogramból képzett székely 𐰃 ’A’ hangértékű betűhöz! — amely a magyar ’anya’ szónak a szókezdő hangja (akrofoniája). Elég furcsa felvetésnek tartom, hogy a kínai hangtörténetet példázta betűtörténeti levezetéseim gyanánt, mert semmi közük a kínai nyelvhez és hangtörténetéhez. (*A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület honlapjának Digitális könyvespolcán „A SZÉKELY ÉS AZ ÓTÖRÖK ÍRÁS JELTÖRTÉNETE” (2008) c. könyvben egy idő óta már olvashatók a székely és ótörök betűtörténeti (ellenőrző) rekonstrukcióim.*)

A székely és az ó-türk betűk kínai piktogrammákból képzésének semmi köze sincs a kínai nyelv hangtörténetéhez! — mert a kínai piktogramok bármelyik nyelven olvashatók, ha ismerjük **időrendi fejlődésük változataiban** (változásaiiban) rajzukat és jelentésüket! — ahogy egykori olvasóik és átvevőik is megjegyezve, megtanulták. A kínai képjelekből (piktogrammákból) történt betűképzések történeti összehasonlító ellenőrzéséhez ma már hitelesen bizonyító segítséget ad a kínai írás (jegyeinek) időrendben is jól feldolgozott története. Csak mind meg kell (*tudni*) keresni hiteles írástörténeti szakirodalmukban. —

Második előadásában Róna-Tas András áttért „*A székely magyar írás írástörténeti összefüggései*”-re: Eurázsia rovásírásaira; a germán Futhark (runaírás) írás család ismertetésére és a keleti türk rovásírásra.

De, amíg a runaírások minden ábécéjét grafémaival (rajzaival) együtt a hallgatóság elé tárta, *a keleti ótörök írás betűinek csak a hangértékeit vázolta fel*, mert „*a számítógép nem tudka kivetíteni*”. (Tisztelettel jegyzem meg, hogy: minden betű képét kivetíti, amit bemásolunk előadásunk, tanulmányunk anyagába.)

A magánhangzókat az **A, I, O** „alap magánhangzókból” származtatta, mert Róna-Tas szerint „az **a**-nak a jeléből lett az **a** és az **ä** (e) jele, s ez „normális egyébként”:

Csakhogy — az orhoni és jenyiszeji 𐰃 **a** betűből a jenyiszeji 𐰃 **ä** (és 𐰃 **e**) betűt származtatni még a laikusok módján sem lehet, **mert teljesen különböznek rajzaik!** Az 𐰃 **ä** betű a kínai 𐰃 „élő fa” piktogram rajzából egyszerűsített 𐰃 betűrajz, és hangértéke az ó-türk ***aḡač** ~ **jāyāč** (**fa**) szavából származik. (L. Szekeres No. 34. és B. Karlgren, No. 1212.). **Mert a betűk történetére sosem a rajzuk** (grafémájuk) **mellékvonalakkal bővítése, hanem épp a rajzuk egyszerűsítése jellemző!** Továbbá:

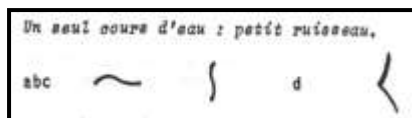
Róna-Tas szerint: Az (𐰃) **i**-ből lett a mély és a magas hangrendű **i/i** jele, miként táblázatában is látjuk.

— Az 𐰃 **ir**, **yir** (észak) jelentésű ideogrammának **mindig is** 𐰃 **i** volt az ó-türk jele! (L.: „**Az ordoszi hun koronadisz**” tájolásának egyik ideogrammájaként. (L.: Szekeres 2008. 56-59. és 64-65) Csak annyi változás, romlás történt, hogy a jenyiszeji betű rajzában a jobboldali „ferde mellékvonal” már a függőleges fővonal közepére került: 𐰃 (L.: No. 4. jelicikemben a betű történeti összehasonlító levezetését.) Továbbá az **o – u** betűről:

Róna-Tas szerint: „a lényeg az, hogy az 𐰃 **u**-nak a jele, már egy idő után a törökben az 𐰃 **o**-t is **u**-t is jelölte, egy mellékjellel az 𐰃 **ö**-t is 𐰃 **ü**-t is jelöli”. Nos, — most is az a helyzet, hogy **teljesen különböznek rajzaik!** (L.: az 𐰃 **o**, **u**, és az orhoni **ö/ü**: 𐰃, jenyiszeji **ö/ü** betűk: 𐰃, 𐰃 rajzaikat.)

Immár jól láthatjuk, hogy miért nem tünteti fel táblázatában esetenként Róna-Tas András a betűk rajzait! Vagy ne legyünk ennyire kritikusak?

Az ó-türk > o/u betű történeti összehasonlító jel és betűtörténetét: No. 49. jelicikkemben ellenőriztem. (Szekeres 2008. 159-160) Az ó-türk betű kínai piktogram előzményű (megfelelőivel) megfelelőjével Kyril Ryjik sinológus foglalkozott:

(328) „KUAN 𐰽 Egyetlen vízfolyás: kis patak.”

A keleti ótörök „yul, yuul Bach, See || çay, göl” (csermely, lefolyó, patakocska); „yulaq Bach || küçük çay” (csermely, lefolyó, patakocska); „yulat Rinnsal || küçük çay” (ér) (AlttGramm.) Mongol: bulaq (Obrusánszky B.) Továbbá: „*oyluk: çag. oyluk ’kleiner Kanal, Rinne’ (kis kanális, lefolyó), osm. (Türk. Tarama Dergisi) avlak, ulak, MA. alak, älak ’bassin, citerne’ (medence, vízgyűjtő), mtü. AH. oluk, kaz. bšk. ulak ’Trog, Rinne, Wasserröhre’ (vályú, lefolyó, vízcső), čuv. valak, vulak (>čer. ČLČ 122 bola, bol, bolak; ung. vályú ’Trog, Rinne’ (vályú, lefolyó), ” (M. Räsänen)⁽²⁶⁵⁾

A fára (vesszőre) rovás miatt a jel „nyilazásának” irányát megfordították. A yulaq’ (patakocska) szóközi u hangja (vagy a már rövidült ulak változatának akrofoniája) adja az u hangértéket, az ’oyluk’, vagy ’oluk’ (kis kanális, lefolyó) akrofoniája pedig az o hangértéket.

Az ó-türk ö/ü betű történetének ellenőrzését a No. 27. jelicikkemben (Szekeres 2008. 128-131) végeztem el, s megállapítottam, hogy a kínai 𐰽 ’üst’ piktogram két vízszintes vonalával (már) egyszerűsített rajzának: 𐰽 átlósan megfelezett felső fele: 𐰽

Rajza alapján meg tudjuk állapítani, hogy a piktogram felső részének 𐰽 𐰽 megnevezésével: „üstün, üstün ober, oberer, oberhalb, mehr als || üstün, yukarda” (felső, felsőbb, felső fél) (AlttGramm) nyerte el akrofoniás ü hangértékét.

Az üst a török népeknél az ’Ég’ jelképe is volt. A ’felső, felső fél’ jelentés vonatkozhat a piktogram felső felére, de a „világ” felső részére is, amennyiben a „tänri Himmel, Gott, götlich Majestät || tanrı, hazletleri” (Ég, Isten, isteni, fenség) (AlttGramm) jelképeként, aljával felfordítjuk az üstöt.

Így az akrofoniás ö hangérték az ótörök — „ötüg Bitte, Gebet, Eingabe, Frage || dilek, dua, istida, sual” (kérés, ima, beadvány, kérdés) (AlttGramm) szó akrofoniája (lehet), ami a „felsőbb hatalom”, a ’tenri’ (Ég-isten) felé irányul.

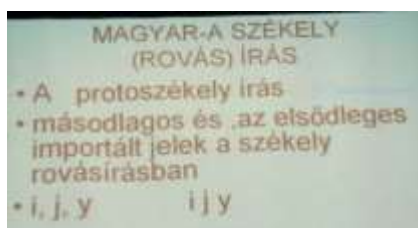
A kettéosztott ’üst’ piktogram felső részének hangértéke betűként az ’üstün’ (felső, felsőbb, felső fél) és az ’ötüg’ (kérés, ima, beadvány, kérdés) szavak alapján: akrofoniás ü, és akrofoniás ö.

Tehát az o, u betűknek semmi közük sincs az ö, ü betűkhöz! —

Professzor Úr „A magyar – a székely rovásírás környezete” címmel tért át a balkáni korai írások kialakulására: különös tekintettel a Glagolita (glagolica) és a Cirill írásra. Innen tovább a kárpát-medencei honfoglalás előtti „írástörödékekre”: a nagyszentmiklósi, szarvasi és más honfoglalás előtti emlékekre.

Véleménye szerint a „**protoszékely írás**” abból az írástörténeti környezetből kell rekonstruálni, amely a legkorábbi székely feliratokban jelenik meg:

„És akkor most érkezünk el a dolognak a rekonstruálható részéhez. Egyedül azt nézzük meg és lássuk, mi a környezete ennek az írásnak.” — „Rekonstruáljuk azt a protoszékely írást”, amelyet az ismert emlékek alapján látható korai székely írásban rekonstruálhatunk. Ehhez az kell, hogy egy bizonyos másodlagos és elsődleges importált jeleket állapítsunk meg a székely írásban.”

— **Protoszékely írás?** — Hol van a „protoszékely (: ősi, elsődleges) írás” idézhető írásemléke? Melyik feliratot (feliratokat) gondolja **Róna-Tas András** „protoszékely” írásnak? Miért nem idézi e ’*protoszékelynek*’ gondolt feliratokat a betűikkel? Egy írás akkor írás, ha valamit le is írtak vele.

Mert a székely **† i** betűt nem találhatjuk sem a legkorábbi Bözödi (7-8 szd.), Torjai (10. szd.), Korondi (12/13. szd. fordulója), Homoródkarácsonyfalva I. (13. szd. eleje, közepe), Vargyas (13/14. szd.), Alsó-szentmihályfalva (13/14. szd.), Csíkcsobotfalva (13/14. szd.), Erdőszentgyörgy (13/14. szd.), Vadasd (13/14. szd.), Bonyha (1330 k.) feliratokban. Ami nem jelenti azt, hogy nem is létezett, csak eddig előkerült legkorábbi feliratokban nem fordult elő. (A Berekeresztúri református templom feliratában látjuk először a 14/15. szd.-ban.)

Az ó-türk **† i, i** hangértékkel olvasható betű a Homoródkarácsonyfalvi feliratban (13. szd. eleje, közepe) kétszer is előfordul, csak hogy: ez nem kerül be a Nikolsburgi, de a későbbi romlott ábécékbe sem.

Mitől másodlagosak, vagy elsődlegesek az „importált” jelek a protoszékely írásban? Mert táblázatában a másodlagos és elsődleges importált jelek latin betűkkel jelzett hangértékeiket látjuk csak, a betűk rajzait (grafémáit) nem. — **Miért nem?** Írástörténetben az egyik legfontosabb adat az írásjelek, betűk rajza.

— **Az előadás (többnyire) laikus hallgatója** látni is szeretné a betűk történetének időrendi sorban azonosítható leszármazásainak rajzát (grafémáit), írásemlékeit, ami szavakban elhangzik.

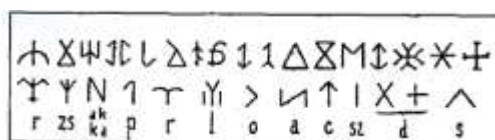
Ha pedig átfogó, egyetemes írástörténeti ismeretekkel rendelkező hallgatja az előadást, — az egyet, — vagy egyet nem értő álláspontjához, szintén látni szeretné, hogy az előadó **milyen igazoló, vagy igazolhatatlan teória** „bizonyítékaira” épít! S ezt **Róna-Tas András** előadásában **nagyon hiányolom!**

Professzor Úr nem a székely írás betűinek történeti előzményeiről, hanem olyan „**protoszékely írásról**” beszélt, amelynek **látható létezését, azonosíthatóságát** felirat idézetekkel nem mutatta be. — **Miért nem?**

Véleménye szerint a székely magánhangzók „egy olyan **balkáni rováskörből** származnak, amelyből a cirill és a glagolita betűk is erednek.” Eszerint akkor, nem a **görög írásból** származnak?

Hol található a „**balkáni rováskör**” létének látható bizonyága? Mert „**balkáni rováskörrel**” (ilyen néven) az írástörténeti szakirodalomnak nincs tudomása. Miért kell a „rovás” szót erőltetni?

A többezer éves időszakadékokkal rendelkező tordos-vincsai, szitovói, tatárlaki és karanovói, a székely írás egynémely betűivel azonos rajzú, ismeretlen jelentésű jelekre, „rovásokra”, a székely írás előzményeként nem gondolhat a **Professzor Úr**, ha csak nem a madarai cserepeken lévő 8

314. kép Madara, a cserep rovások. Fehér G. 1931, 155. (104. kép)

— és a pliszikai óbolgár királyi palota mázas tégláin lévő 6 olyan jegyre (VIII – IX. szd.), amelyek közül többnek egyezik a rajza a székely írás betűivel, mint a „kazáriai” feliratok betűivel:

312. kép Adoba-Pliszka téglajegyei, Altheim 1948, 4. tábla

De ezek a cserepeken, téglákon magányosan előforduló **írásjegyek betűknek funkcionálisan még nem tekinthetők, csak piktogramoknak és tulajdonjegyeknek!** Altheim hun rúnáknak, Fehér Géza a bolgár-török műveltség emlékeinek tartja. (L. Bővebben Mandics György 2010, 228 – 229) A görög

írás pedig nem lehet a „balkáni rováskör” része, hiszen a görög, már Kr. születése előtti évezredben: írás. A betűket papirusz tekercsekre írták, mint az egyiptomiak, amit a görögök Egyiptomból szereztek be. Ezek betűit látjuk a kőbe vésett görög feliratokban is.

Mégis, mit érthet **Róna-Tas** „balkáni rováskör” alatt? Mert — alábbi táblázatában látható, hogy az ócirill és glagolita betűk a görög írásból származnak, „másodlagos” betűkként.

A glagolitát (*glagolicát*) a horvát egyházi nyelv lejegyzésére és templomi felirataikban használták a 9-12 szd. között, Dalmáciában a 15. századig. A cirill pedig a 9. században fokozatosan alakult ki Bulgáriában, főként a görög, kisebb részben a glagolita (glagolica) írásból.

Másodlagos jelek. A magánhangzók		
ⲁ	/a/	← Blk <a> (ócirill азѣ) ← görög αλφα
ⲅ	/e/	← Blk <e> (glagolita еѣ) ← görög εψιλον
ⲇ	/o/	← Blk <o> (glagolita онѣ) ← görög ομικρον
ⲛ	/i/	← ószékely <j> ← ócirill ѣзе ← görög ι
		jötte ld. modern rovás <y>

Róna-Tas András „A másodlagos magánhangzók” táblázatában **csak hivatkozik, de (valamiért) nem adja meg, nem mutatja, nem mutatta be a betűtörténeti „levezetések” egymásból származó grafémáit és alkalmazásukat a „Balkáni rováskörben”.**

Pótlom, mert a **Professzor Úr** által feltett módon csak így **lehetne**, — vagy **nem lehet (!)** a székely betűk grafémáit és hangértékeit hiteles módon levezetni. Mert a székely betűk piktogramma/ideogramma előzményei már előkerültek a hunok, avarok és Árpád népe régészeti leletein. Néhány keresztény vallásra utaló juh, és más piktogram még Árpád-kori templomainkban is. Márpedig: — **ha a betűk kínai piktogram előzményei tárgyakra, és Árpád-kori templomainkban is még felhasználásra kerültek, akkor nem csak a rajzukat: a jelentésüket is jól ismerték!** — mert nélküle használatuknak nem lett volna semmi értelme.

Piktogramok rajzai jelentésük nélkül nem léteznek! Megismerni, megtanulni csak jelentésükkel lehet.

Ezért a betűképzés helyéhez, időrendjéhez köthető betűelőzmények magános írásjegyei csak piktogramok lehetnek!

4.1 Ellenőrző vizsgálatom a görög alfával kezdem, amely betűből Róna-Tas András a székely 'a' betűt származtatja. Korai görög alfa: **Α** > korai cirill: **ⲁ** *azb* > <(balkáni rovás?)> székely **ⲁ** /a/ betű?

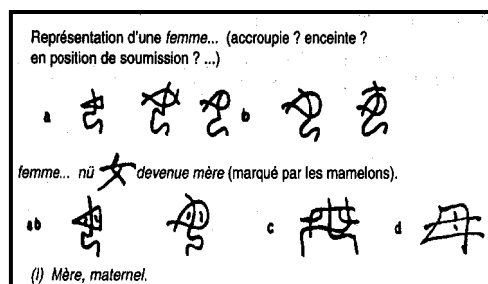
Hiányzik a grafémasorból a Blk („balkáni rovás”), mert az ó-cirillből csak némi fantáziával származhatna a székely 'a' betű, olyan nagy a grafémák rajza közt az eltérés.

Hol látjuk (látnánk) a **ⲁ** cirill, vagy a **balkáni rovásbetű** rajzát (grafémáját) előzményként egy korai székely feliratban?

Mert a székely **a** betű időrendben is korábbi, piktogram előzménye immár két avar sírból is előkerült: Kiskőrös — Órcsik tanya 89. koraavar sírból: **ⲁ** (L.: Erdélyi – Ráduly 2010. 24). Valamint az avar-kori Homokmégy-halom 102. sírból: **ⲁ** (Vásáry 1972. Erdélyi – Ráduly 2010. 25)

A székely 'a' betű 'anya' avar piktogram előzményeknek nincs közülük a Róna-Tas által feltételezett „balkáni rovás”-ból származtatásához. (L. No. 19. jelicikkemben.) Most csak idézek belőle:

„**Kyryl Ryjik** a kínai nő (No. 11. a) és anya (No. 156. ab) Jin-kori változataiból tovább fejlődő írásjegyek rajzát az alábbiak szerint ábrázolja:

„Ábrázolása egy nőnek...(guggoló? állapotos?) megalázkodás helyzetében?...” „Nő.” Ab: „Anya, anyai.”

B. Karlgren (1957, No. 94) feldolgozásában a 'nő' b és c rajza Jin, a d, e rajza Csou I -kori.

Karlgren és főleg Ryjik rajzaiból látjuk, hogy a kínai 'anya' piktogram Jin-kori piktogram változata a székely 𐤀 *a* hangértékű betűvel szemléletében is egyező rajz. Eltérés csak a „gerincvonal” rajzaiban van. De „nyoma” maradt a székely jeltípusnak a kínai írástörténetben is, mivel B. Karlgren 1957, No. 934 c — 'térdelő ember' rajzaként is lejegyezte:¹⁵⁴

A 934 a–c rajz jelentése: „leigáz, meghódol” „A rajz egy térdeplő embert és egy kezet ábrázol.” (Kora: Csou II.) Rajza egyezik a korai avar piktogram és a székely 'a' betű rajzával: 𐤀 ~ 𐤀. A 934 c rajz gerincvonalja egyenes, nem „térdel”, mint a b rajzon. Az ágyékháromszög a gerincvonal jobboldalán van, miként rovástechnikai ok miatt a korai avar és székely írásjelként a baloldalra került. Az Oljokma menti kőrajzon és Ryjik rajzain is egyezik az ágyékháromszög iránya a székely 𐤀 'anya' jellel.” A székely betű hangértéke: (szókezdő) *akrofonias a*.

A székely 𐤀 'a' betűt a 14. szd végén a Székelydályai Református templom külső falán lévő c jelzetű feliratban látjuk. (L.: Erdélyi – Ráduly 2010. 94) Ami nem jelenti azt, hogy korábban nem ismerték.

4.2 Ugyanez a helyzet a másodlagosnak tekintett székely 'e' betűvel:

Korai görög *epsylon*: 𐀓 > glagolita : 𐌲 *jestb* > <(balkáni rovás?)> székely 𐤅 /e/ betű?

Szintén hiányzik a hivatkozott „balkáni rovás” grafémája, de annyiban igaza van Róna-Tas Andrásnak, hogy a székely 𐤅 /e/ betű valóban „másodlagos”, mert az eredetinek 𐤅 > 𐤅 már egyszerűsített változata, ahol csak a két íves vonal metszőpontja van jelölve az egyiken. Amely 𐤅 betű piktogram előzményét a Maros-gombáson feltárt honfoglalás-kori sír gyöngy-szemén: 𐤅 is látjuk. Valamint a jenyiszeji ó-türk írás 𐰆 'e' hangértékű betűjeként.

Csakhogy: a Róna Tas által ábrázolt történeti betűsorból: görög *epsylon*: 𐀓 > glagolita : 𐌲 *jestb* > <(balkáni rovás?)> székely 𐤅 'e' betű rajzából — **nem vezethető le** az eredeti: 𐤅 — még nem egyszerűsített 'e' betű grafémája! Pedig az **eredeti 𐤅 e betű** használatos volt a székely írásban. Pl. a Bolognai Rovás emlékben a bibliai Betlehem írásában (Sándor Klára 1991, 138) Valamint a hibásan lejegyzett (másolt) 679.2.1 feliratban. (Sándor Klára 1991, 141) Vagy a Székelydályai felirat A és B sorában. (Erdélyi – Ráduly 2010. 94)

A másodlagos, már egyszerűsített grafémájú székely 𐤅 /e/ betűből hogyan származtatná az elsődleges, eredeti 𐤅 e betűt Róna-Tas András? Nem a másodlagos 𐤅 /e/ betűből származik inkább a glagolita : 𐌲 *jestb*? Mert a korai görög *epsylon*: 𐀓 és a glagolita: 𐌲 *jestb* betűk grafémái mégcsak nem is hasonlítanak egymásra.

Tehát **a székely 𐤅 > 𐤅 'e' betűk sem származhatnak** a Balkánról! **Részletes betűtörténeti ellenőrző levezetésük** a No. 11. jelcikkemben.

4.3 A „másodlagos” székely 𐤆 'o' magánhangzó rajza Róna-Tas véleménye szerint a korai görög 𐀓 *omicron* > glagolita 𐌲 *onb* <(balkáni rovás?)> > székely : 𐤆 (o) átvétel folyamat eredménye. (Róna-

Tas táblázatában *hibás* az **o** betű rajza (grafémája), mert a görbe vonal felső végéről hiányzik az alsó végén lévő kis vonalrész.)

Itt is az a helyzet, hogy piktogramként már lényegesen korábban előfordult hunkori sziklarajzon is: (L.: A. E. Novgorodova 1975, 226) Inkább az lehet a valóságos helyzet, hogy nem a korai görög **omicron**ból származik a glagolita **onь** betű, miként a glagolita **jestь** sem a görög **epsilon**ból: — hanem mindkét szláv betű a székely betűk előzményeiből: **'o'** > **onь**; **'e'** > **jestь**. A görög **epsilon**nak teljesen más jellegű a rajzolata! Ebből a glagolita **jestь** nem származhat! Miként a görög **omicron**ból sem a székely **o** betű.

Részletes betűtörténeti levezetésük a No. 16. és No. 11. jelcikkemben.

4.4 Róna-Tas András a székely **'i'** betűt a klasszikus görög **I jóta** > óciril **izse** ószékely <j> graféma-sorral vezeti le. Csakhogy: az **izse** nem a görög **jóta** származéka, hanem a görög **Heta** betűnek:

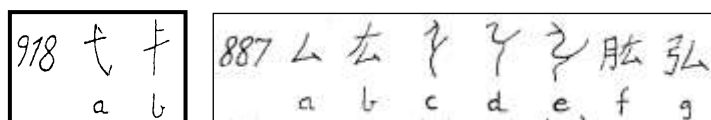
	И и	иже	ize	[iʒɛ]	i	[i]	8	Greek eta H

S bár nem tudom, mit ért Róna-Tas „*ószékely j*” betűnek, — mert az egyetlen hiteles a Nikolsburgi Ábécé **'j'** betűje. A későbbi Rudimenta **j** betű grafémái már romlottak. S ugyanez mondható el a hangértékében romlott/rontott bolognai: **'i'; j**, és a Rudimenta: **'i'** betűjének romlott grafémáiról is.

A „bolognai írásemlékben” a **j** betűt **i** betűként is használták. De ez már a romlás/rontás bizonyítéka. Ezért gondolja Róna-Tas, hogy, miként a Bolognai Rovásemlékben, úgy az **'i'** betű származtatásában is levezethető a görög **I jóta** > óciril **И izse** > ószékely **j** > **/i/**

— Róna-Tas András a a görög **I jóta** grafémájából hogyan varázsol ócirill **И иже** (ize) betűt, s abból hogyan ószékely < **'j'**> -t, s abból > **i** betűt, én nem tudom, mert *semmi közük sincs egymáshoz!*

Cáfolására idézem a No. 26. jelcikkemből a székely **'i'** betű piktogram előzményének történeti összehasonlító írástörténeti adatait:

B. Karlgren „**918 a—b. *t'iak / iək / ji** húrral kapcsolt nyilat löni; b Csou I. Az írásjegy egy nyíl rajza kell legyen.” A 'húr' az '**ij**' egyik legfontosabb, lövéskor erőt közvetítő része. A rajz ferde felső kereszt-jének felső végénél egy kis vonást látunk, ami az erő, a feszítés ábrázolása. Az íjak felső végén is ugyanilyen kis rövid vonást (jelzést) látunk, csak hogy ott előre, a lövés irányába, itt pedig a húr feszítésének irányába mutat. Vö. még No. 59. —ben

Ryjik No. **423 a** rajzaként 'íjjal lő' jelentéssel adja meg ugyanennek a rajznak a jelentését.

Karlgren 1957, No. „**887 a—e. *kwəŋg / kwəŋg kung Shuoven** [szótár} szerint: kar.” (A **c** Jin -kori, a **d** Csou I, az **e** Csou II -kori rajz.) Továbbá: **887 g. *d'wəŋg / ywəŋg hung** hatalmas (Sī); kitágít (Sī).”¹⁹⁷ A „**887 g hung**” rajza egy 'ij' és egy 'kar' írásjegye.” A **b** rajzon a 'kar' felett az '**ij**' egyik rajzát látjuk.

Mivel az **a—e** rajzok jelentése 'kar', így a **b** és **f g** rajzon a **'kar'** modern rajza mellett a ferde kereszt: az '**ij**' egyik rajza. (A **g** rajzon az **'ij'** modern rajzát látjuk, ami összevethető a **b** rajzával.)

A Nikolsburgi Ábécé **i** hangértékű betűjeként a ferde kereszt alakú kínai **'ij'** piktogram előzmény rajzát látjuk. Az **i** hangérték '**ij**' szavunk akrofoniája, így a két összevethető (918b, 887b) rajz és az **i** akroфонia alapján tudjuk *ij*nek meghatározni a Nikolsburgi ábécé **i** hangértékű betűjének piktogram előzményét. Bizonyítása Karlgren **918 b rajzával teljes**, mert az '**ij**' -jal lövés rajza, jelképe. Az '**ij**' és az *íjat feszítő 'kar'*: az *íjfeszítés* (: **hung**) Csou I. kori: és a modern: rajza. A Nikolsburgi Ábécé **'i'** betűjének választásához — a Homoródkarácsonyfalvi feliratban kétszer is felhasznált ótörök **i** betű ellenében — az is hozzájárulhatott, hogy **ij** (~iv) szavunknak nyomatékosan hosszú az **i** akrofoniája.

De inkább lehetséges, hogy csak a Homoródkarácsonyfali felirat készítője ismerte még az ó-türk 𐰽 *i*, *ī* betűt, mert az Árpád népével betelepült ogúz (?) (úz) népcsoporthoz tartozott. És nem ismerte az 𐰽 *i* betűt.

A Homokmégy-Halomban feltárt honfoglaláskori sírban talált csontlemezfeliraton is van egy olyan ó-türk betű, amely szintén csak a keleti ótörök feliratok véghangzó *g* hangértékű betűje: 𐰽 (L.: No. 47. jelcikkemben a kínai 𐰽 'kicsi' jelentésű piktogramból az ótörök 𐰽 𐰽𐰽𐰽 *'kičig* (kicsi)' szóval a betű ellenőrzött levezetését.) *A nyugati ótörök (kazáriai) feliratokban egyik sem volt használatos!*

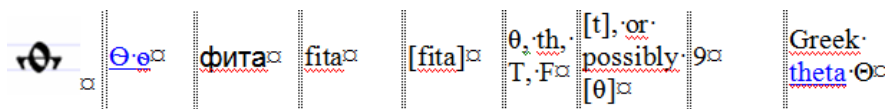
Az 'ij' piktogram rajzának hangértéke betűként: akrofoniás *í* a Nikolsburgi Ábécében.
Lépjünk tovább **Róna-Tas András** következő táblázatához:

Másodlagos jelek. Mássalhangzók	
f	f N, M, T f ← ócirill <f> fita ← görög theta Θ. Theodor > Fedor
ss	N s, e ch. M ez, T ← ócirill psi ← görög p
z	ss ψ
h	<összekely X csak N-nél h. M és T x ← ócirill kh x ← g
	kh x
	N-nél a X „ech ech”
	N= Nikolsburgi, M= Miskolci, T= Tegydi

4.5 Róna-Tas András szerint a székely rovásírás: „egy olyan balkáni rováskörből származik, ahonnan egyébként a cirill és a glagolita betűk is erednek”, „a gyökér közös”. (Táblázatában a székely 𐰽 *f* betű helyére egy *f* betűt rajzolt, hogy ne lehessen látni a székely betűnek a levezetésébe nem illeszthető, teljesen más rajzát.)

„Nem a glagolitából kell levezetni a székely betűket, de legközelebb hozzá a glagolita áll. Na most hogy ez így van, három mássalhangzó betűvel szeretném bizonyítani.”

„A görög Θ theta-ból fita lett. Ennek a megfejtése ott lehet, egy olyan nyelvjárásban, ahol a *th* — *f* nek hangzott, Theodorból Fedor lett.” „Mert az összslávban nem létezett *f* hang, az később alakult ki.” A Metód név cirill leírásához is a két írásmódot használtak. Ebből, Róna-Tas szerint, elég pontosan tudjuk megállapítani a szláv hangtörténet segítségével, hogy a székely-magyar rovásírás *f* betűje hol születhetett meg. Idézem a 𐰽 *φuma* írástörténeti levezetését:

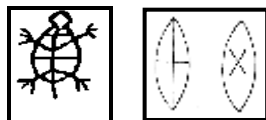

— **Róna-Tas** csupán nyelvészeti levezetésből és a Metód név két módon történt leírásából nem tudjuk meg, hogy lett a görög *th* > *f* fonéma változás során a *theta* Θ > ócirill 𐰽 *φuma* grafémájából végül a székely 𐰽 *f* betű grafémája, a „közepet” jelző két fővonal: *x* metszéspontjával, **olyannyira különbözik a 𐰽 *φuma* a székely 𐰽 'f' betű rajzától!**

Azonosító egyeztetésnél **egy vonalcsatlakozás iránya, hossza meghatározza, hogy két jel azonos, vagy** semmi közük egymáshoz! Hacsak nem tudjuk bizonyítani az eltérés(ek) okát.

Ezért a No. 9. jelcikkemből idézem a Nikolsburgi Ábécé *f* betűjének **valós, hiteles** származását, amelyek kínai piktogramként hun csattesteken is, mindkét (kerek és négyszögletes) formában bőségesen előfordulnak. (L. pld.: 𐰽 Bóna 1993, 91-92)

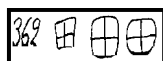
A székely betű előzménye a kínai 'teknős' világmodell piktogram alsó, „föld”-et jelképező páncélja, a két fővonal 'közép' metszéspontjával. Amely „föld” a '**Hung-fan**' (Nagy Szabály) ötödik eleme. (L.: „A Hung-fan és az Ordoszi hun koronadísz tájoló ideogrammai”, vagy: „A teknős jelcsalád” c. tanulmányomban.)

Dr. Alfred Forke írja a 'föld' piktoqramról „A kínai nép eredete ősi képírásuk alapján” c. könyvében (8): „A felosztás egy másik alakban a Sang dinasztia két áldozati serlegén is megjelenik.”⁷⁴

Schang Dynastie: ☒ und ☓

A rajz formája arra utal, hogy a korai időben a kínaiak is fára, vagy egyéb szálas anyagra rótták jeleiket, mert szintén elforgatták a fővonalakat, hogy ne egyezzen egyik sem az íráshordozó (fa, nád) rostjainak irányával. A kínai írás történetében már olyan rajzok is ismeretesek, ahol a fővonalak (már) nincsenek elforgatva. A „field, cultivated land” („mező, szántóföld, megművelt föld”) piktoqramja: (B. Karlgren 1957, No. 362)

'Föld' szavunkat bizonytalan eredetűnek tartja nyelvtudományunk.⁷⁵ „Talán származékszó: a *föl* ~ *fel* 'valaminek felső része, fölseje, teteje' főnévből keletkezett –d névszóképzővel.” (TESz)

A '*feld* > *föld*' ideogramából képzett betű hangértéke: akrofoniás **f**.

A jenyiszeji ótörök jelrendszerben a '*föld*' jelek rajza: ☐ ☐ Hangértékük: *y*¹ (*j*¹). Hiányzik belőlük a két fővonal metszetével a 'közép' jelölése, így csak egyszerűsített (hiányos?) átvételei lehetnek a székely betű hun előzményének. Az ó-türk kör alakú '*föld*' graféma rajza tovább egyszerűsödött (egyszerűsített) változata az eredeti ☐ '*föld*' ábrázolásának. A székely és kínai jelekkel egyeztethető ☐ ☐ rajzuk és **y** (*j*) hangértékükkel jól meghatározható a jelentésük: „*yir* Land, Erde Stätte || *yer*” (ország, *föld*, helyszín) (AlttGramm.) „**jer*, **jir*: atü. uig. *jir* 'Land Erde' (ország, föld), mtü. *jär*, *jir* 'Ort' (hely), MA. *jer*, kom. čag. tar. oir. tel. küär. *jär* 'Land, Erde' (ország, föld)” (M. Räsänen)

A '*yir*, *yer*' (föld) piktoqramból képzett betűk hangértéke a jenyiszeji ábécében: akrofoniás **y**¹ (*j*¹).

Tehát úgy a székely, mint a keleti ótörök betű hangértékének ellenőrző, hiteles levezetése (és „történeti keresztpróbái”) cáfolják Róna-Tas András nyelvészeti-hangtörténeti változásokkal komplikált **f** hangértékű székely betűtörténetét.

4.6 Különös elmélete van Róna-Tas Andrásnak Nikolsburgi Ábécé **ψ** **fs** (zs) és **esch** (s) hangértékű betűjéről, — amelynek Telegdi Rudimentája mindkét változatában **ψ** **efs** (zs) a hangértéke, Miskolczi Csulyak István egyik betűsorában: **ψ** zs(ezs, sak), a másik betűsorában: **ψ** zs(sch) a Róna-Tas által részletezett hangérték jelölése.

Csakhogy: Telegdi és Miskolczi betűjének rajza (grafémája) már egyaránt rontott rajz, mert elágazásaikat papírra tintával, íves félkörre egyszerűsítve rajzolták.

Róna-Tas romlott rajzú betűk grafémáinak formai azonossága alapján származtatja a görög **ψ** **pszi** és a cirill **ψ** **psi** betűből. A már erősen romlott ábécék romlott grafémájára és hangértékére hivatkozva:

„Eddig nem tárgyalták azt a betűt, amelynek a Nikolsburgi, a Miskolci és a Telegdi ábécében különféle képpel van leírva, de a végeredménye az elemzésnek az, hogy ez egy **essz** hang.” — „...és ez egy úgynevezett erős **essz** hang, amit a német scharfes S-nek (**ß**) szokott jelölni, de ez egy erős **esz** hang, és ez kérem szépen visszamegy egy görög **pszi**-re! Tehát megint ugyanúgy a balkáni körbe tartoznak, mert a cirillnek is volt egy ilyen betűje.”

Róna-Tas András szerint: „a Nikolsburgi, a Miskolci és a Telegdi ábécében különféle képpel van leírva, de a végeredménye az elemzésnek az, hogy ez egy **erős essz** hang.”

— De, miként, mi módon lett az „erős **essz** hang” —ból **š** (s) és főként: a **ž** (zs) hangot jelölő betű?

— Honnan veszi Róna-Tas András, hogy „ez egy (éles) **essz** hang”? Eszerint a Bolognai rováslelkben a Kolos, Dénes, Ambrus nevek **szóvégi š** hangját scharfes S-nek (**ß**) ejtették? —

Ez a legteljesebb képtelenség!

Róna-Tas András „minden áron” görög/szláv betűből akarja levezetni a székelly betűt? Még úgy is, hogy megmásítja a rajzát és hangértékét. —

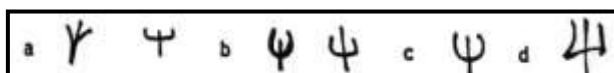
Kínai piktogram előzménye előfordult már a koraavar Kiskörös Órcsik tanya 89. sírban: 𠂇 (Erdélyi – Ráduly 2010, 24) Valamint az Árpád-kori Vizsolyi Református templomban: A *Diadalíven*, az *újjászületés jelképeként*:

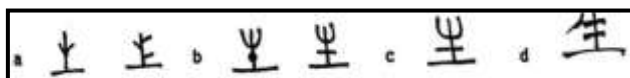
A Diadalív négy oldalán a „születés és élet” jelentés olyan, a képi tartalmat kiegészítő, megjelenítő **piktogram felirat**, amelyet a steppei írástörténeti kultúrkörben előforduló hasonló piktogram-jelölések alapján: **piktogram feliratos rajznak, képnek** neveztem el.

A **székelly betű** történeti összehasonlító levezetésének történeti összehasonlító írástörténeti adatait idézem a No. 30. jelszavakból:

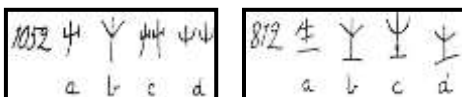
A kínai írástörténetben a piktogram rajza két változatban fordul elő. Kyril Ryjik No. 81 ²¹⁴ SI (81) „Kis fűhajtás ábrázolása: legkisebb növényi séma.”

Kyril Ryjik No. 218 ²¹⁵ „SENG Kicsiny hajtás, amely kinő a földből: alapvető sémája a **születésnek és az életnek**.” (L. a vizsolyi templomban piktogramait az *újjászületés jelképeként*.)

Bernhard Karlgren 1957, No. 1052. ²¹⁶ — és No. 812. ²¹⁷ tételeként:

„1052 a—b. *ts'ôgg / ts'âu: / c a o (ugyanaz a szó, mint 草) fű, növények (palánták) (Sün). A Shuowen [szótár} szerint: egy (fiatal) hajtás (csíra)” Továbbá: „b. pre-Han (inscr. 452, név). Az ábrázolás egy rajz. — c—d. id. fű, palánták (csak Han kori szövegben., Lun heng nélkül).” (A t s' a o a csírázó növényre vonatkozik.)

„812 a—d. *sëng / sang / s e n g élő (élni) (Sĩ); terem [gyümölcsöt], **születni** (Sĩ); termény (Lunyü); friss, üde Továbbá: „b. Jin csont, c. Csou I, d. Csou I”

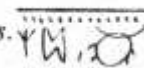
Ismétlem: Ezért vannak rajzai az Árpád-kori Vizsolyi Református templomban a *Diadalíven*, az *újjászületés jelképeként*.

(A s h e n g (šeng) fiatal, friss, „zsenge” növényre, gyümölcsre vonatkozó szó és piktogram jelentés.)

B. Karlgren és K. Ryjik értelmezéseit összegezve: A nap melegétől kikelő (csírázó), fiatal fűről, valamint zsenge (zsengülő) hajtásról, friss (érő) gyümölcsről van szó. A šeng (seng) ²¹⁸ olyan jövevény lehet nyelvünkben, amelyből a zsen-ül, zsen-dül, zsen-g-e szócsalád származik. Írásjeleikben (grafémájukban) és szemantikájukban (jelentéseikben) abszolút egyezők.

Zsendül ²¹⁹ szavunk: „Ismeretlen eredetű szócsalád. Tagjai ugyanabból a töből jöttek létre, amelyből a zsen, zsenge, zsen-gül is valók. Az alapszó eredeti jelentése feltehetően 'sarjad, fejlődik' volt. Az alaktani felépítésre vö. lendül : lendít, pendül : pendít stb. — Eredetileg nyelvjárási szavak voltak, a zsendül irodalmi nyelvi szóvá lett.” (TESz)

A Nikolsburgi Ábécében még a jelentés eredeti szava szerint két hangérték jelölése van: Ψ **fs** (zs) és **esch** (š). Az eredeti **esch** (š) a Bolognai írásemlék (naptára) három nevének: Kolos, Ambrus és Dienes szóvégi **š** hangját jelöli, ezért még a Ψ betű (korábbi) **efch** (**esch** (š)) hangértékével kell olvasnunk. **Sándor Klára** figyelmét elkerülte — miként mindenki másnak is — a betű nikolsburgi kettős: **š** és **ž** hangérték jelölése! Idézzük (1991) könyvéből az **š** hangérték használatára három név írását:

673.2.4	Kolos (Skolasztika). Scholastica. Február 10. kol(t)t; <i>Kolozs</i> . ekols.; Colo [ina/ M.; 4.		Kolos
683.1.1	Ambrus. Ambrosius. Április 4. ambruž = a mbruž; <i>Ambruzs</i> v. <i>Amburuzs</i> . ambrus; Ambro [y M.; 19.		Ambrus
677.1.8	Dénes. Dionysius. Október 9. dinž; <i>Dienezs</i> ediens; Diony [y; 8 (7).		Dénés

Erről azt hiszem, ennyi elég... Összevetni **Róna-Tas András** betűtörténeti levezetésével.

4.7 Róna-Tas András „tévedés eredményének” tartja a **nikolsburgi** $\times$ **’h’** betű rajzát két **x**-el, csupán azért, hogy az általa vélt szimpla **X** görög és a cirill **X** **h**-val azonos legyen a hangértéke!

És ehhez a ráfogáshoz ismét Thelegdi romlott betűket halmozó Rudimentája $\times$ **h** és hamburgi másolatának $\times$ **h** hangértékű betűjét, és Miskolczi két ábécéjének szintén romlott $\times$ **h** betűit használja fel! Az sem zavarja, hogy a betűk grafémája nem azonos a görög χ **khi**-vel és a cirill **X** **h**-val. És ezeket a kései, romlott Thelegdi és Miskolczi betűket ráadásul — „ószékely” betűknek nevezi! Az eredeti **nikolsburgi** $\times$ **’h’** betűt pedig „nikolsburgi sajátosságnak”, ami sehol máshol nem fordul elő! Pedig, dehogynem!

Róna-Tas nem ismeri Kájoni János két sorát (1673-ból), amelyben a nikolsburgi betű két $\times$ része már össze van vonva: $\times$ (Németh Gyula, 1934) Mandics György (2011): **Rovott múltunk** III. 132)

De ugyanezt a két részből összevont $\times$ **’h’** betűt látjuk a Homoródkarácsonyfalvi unitárius templom kőrovásában (13. szd. (!) első fele, közepe); Dobainál; a Gyulafehérvári rovásos bejegyzésben. Valamint Magyar Adorján, Bárczy Zoltán, Libisch Győző ábécéjében.

Olyan még nem fordult elő írástörténeti olvasmányaim során, hogy a **Nikolsburgi Ábécé betűjét** bárki is „tévedés eredményének” tartsa! **Róna-Tas táblázata szerint** a székely **’h’** betű levezetése:

Görög χ **khi** > cirill $\times$ **’h’** > Miskolci és Telegdi $\times$ **’h’**; ószékely $\times$ **’h’**; nikolsburginál a $\times$ „ech ech” — **Róna-Tas András** **’h’** betűjének levezetése „kolosszális tévedések”, vagy *ferdítések* sora! Miért?

Táblázatában egy $\blacksquare$ jellel helyettesíti a **h** betű grafémáját. Vagy fonémáját? Tévedésnek tartja a legrégibbi Nikolsburgi Ábécé $\times$ **’h’** betűjét, amit táblázatában nem is idéz, és eleve a görög és cirill χ **’h’** betű átvételét teszi meg az „ószékely” $\times$ **’h’** betűnek. Igazolására pedig a már későbbi, romlott ábécék romlott $\times$ **’h’** betűjét citálja. S ezekkel a romlott **’h’** betűkkel még a Nikolsburgi Ábécé $\times$ **’h’** betűjének grafémáját is tévedésként letagadja.

A „nikolsburgi $\times$ echech” (ecsecs) ligatúrában az $\times$ „ech ech” **ch**-t a **’h’** hang jelölésének tartja.

Csak hogy: Kniezsa István szerint a kancelláriai helyesírás IV. korszakában (1400-1526) a **ch** betűkapcsolat már csak és csakis a **c** és **č** (cs) hangot jelöli! Vakherda Nóra: Debrecen 2013, 39:

4. táblázat (KNEZSA 1952: 58–60)

Hangok	Jelek
i ~ j	i, y, w
c ~ ċ	cz ~ ch
s ~ z	z ~ z
š ~ ž	s ~ s
ty ~ gy ~ ny ~ ly	ty ~ gy ~ ny ~ ly
v ~ u ~ ű	w
hosszú magánhangzók	aa, ee, oo, uu

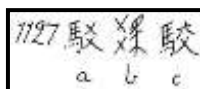
A kancelláriai helyesírás IV. korszakának jelölései

A kancelláriai helyesírás IV. korszaka (1400-1526) a Nikolsburgi Ábécé összeállításának kora.

Ezért van a nikolsburgi č (cs) betű: **14** hangértéke is *ech* és *ecz* betűkkel jelölve. Tehát a nikolsburgi **X** 'echech' jelölésű ligatúra hangértéke a kiejtést könnyítő *e* magánhangzókkal: *ecsecs*. Erről ennyit. Aki *ehch*-nek, vagy *hh*-nak jelöli, annak tanulmányoznia kellene a korszak kancelláriai helyesírását.

— És most nézzük a **nikolsburgi** **X** 'h' betű (L.: Szekeres 2008, No. 25.) történeti (összehasonlított) adatait:

„Bernhard Karlgren, 1957, No. 1127. tételeként a lóval együtt van rajzolva: ¹⁸³

„1127 a—b * *pők / pāk / po* vegyes színű ló (e. g. barna és fehér) (Sī); kevert (Sün); l i u — p o egy fajtája (Sī). Gls. 324, 391. b. is Jin csont (A 4: 47,3). Az írásjegyben 'ló' szerepel és kereszt alakú vonalak. — c. *ua*. egy legendás állat (Kuan); kölcsönzés *ua* -ra egy fajtája megnevezésére (Sī). Az írásjegyet gyakran használják a fenti a. helyett.” — B. Karlgren, 1957, No. 1167 a — c — szintén már a Jin -kortól **X** change; változatosság' jelentéssel (is) értelmezi.

Eric Grinstead külön választja a lótól, és önállóan is értelmezi a két jegyet: ¹⁸⁴

horse	40	
piebald	1127	

(40) ló; (1127) tarkán foltos [ló]. A „tarkán foltos”, „kevert színű” lovat, ahol a barna ló fehér foltokkal tarkított, **hóka-kesely** lónak hívjuk. E jeltörténeti adat szerint a székelyek „üsti”⁽¹⁸⁵⁾ (ősi) színű lova — **hóka** ló volt. A **hóka**¹⁸⁶ „Olyan ló, melynek homlokán fehér folt (un. csillag v. hold van).” (MszFgrE.) A 'hóka' szótörténeti változatai a „hódas ~ hódos, hódikos 'fehér foltos homlokú <ló>'. Szótő a 'hó' ¹⁸⁷ (hold) ¹⁸⁸, amelyből a hó-das, hó-dikos változatok származnak. „1211: ? Holdus sz. szn., Huldus sz. szn.” (TESz)

Tehát a nikolsburgi **X** 'h' betű nem „tévedés eredménye! Annál inkább Róna-Tas András székely **h** betű története.

4.8 Róna-Tas András a fonológiai összefüggést alkalmasnak találja betűtörténeti bizonyításokra is, így szerinte *hangtanilag helyesen* a **d** módosításából származott a **gy** betű akkor, amikor a hang kialakulásakor szükséges volt már a jelölése is. Amit szintén nem mutatott meg, ezért mutatom: **†** > **‡**

Tehát — a **d** betű ferde vonalával párhuzamosan még egy vonalkát húztak. (Ezt olvashatjuk **Sándor Kláránál** is.) De ez is „ezer sebből vérzik”, mert a Nikolsburgi ábécében ott van mellette **az eredeti, már korábban létező** **eg** (gy) betű! **S** e két piktoqram vonalka függőleges vonallal történt összevonásával jött létre a későbbi **‡** **gy** betű. (L. hiteles levezetését No. 23. jelicikkemben)

Miként a két piktogram részből a székely $\text{X} > \text{X} > \text{X} > \text{X} \text{h}$ (rontott) betűváltozatok létrejöttek. Épp úgy, ahogy az ó-türk $\text{' } \text{P} \text{U} \text{T} \text{' } \text{g}^1$ (g¹) hangértékű betű három vonalkából álló piktogram előzményű rajzának egységesítése történt. Mert törvényszerű, hogy a több rajzrészéből álló kínai piktogramok rajzát betűként összevonták. Egységesítették.

Az eredeti, nikolsburgi 'd' betűnél a függőleges fővonalon még nem volt teljesen áthúzva a ferde vonal: ' — majd később már teljesen áthúzták: ' s így ferde keresztté alakult. (L. a székely és ó-türk betűk történeti összehasonlító jeltörténeti ellenőrzését No. 2. jelicikkemben.) Az ordoszi hun koronadísz déli, tájoló ideogrammájaként is így látjuk: ' ('). Tehát Professzor Úr egy romlott (rontott) betű grafémájához ad hozzá még egy vonalat: ' > ' , a d > gy hangok hasonló képzését a betűk történetre is kiterjesztve. **Mert minden eszközzel, mindenképp — átvételként akarja bemutatni a székely írás, a székely betűk történetét! Ily módon tagadva kínai eredetük történetét?**

4.9 Róna-Tas András szerint a „harmadlagos székely jeleket nem is érdemes most történeti szempontból tárgyalni”

Harmadlagos székely jelek.
palatalizáltak

• egy /	N	'	M, T	
• ety X	N	'	M, T	T
• ely o	N	'	M, T	
• eny D	N, M, T	id, J		
• enj D	nye	N		
• ecs II	= N	ecz, sch, M, ets, T	czy	
- de ecz	'	A		

Miért harmadlagosak? Miért nem érdemes tárgyalni? Látjuk, hogy táblázatában tünteti fel Professzor Úr a nikolsburgi, elsődleges képzésű ' eg (egy) 'gy' betűt is. Milyen kritériumok alapján?

Hiszen a kínai ' 'jég' piktogramból képzett akrofonias „gyeg, gyég” — 'gy' betű két részének összevonásával logikusan létre lehet hozni a később használatos ' gy betűt, miként a szintén kínai eredetű, két részből álló kínai X 'változtos' (magyar: hóka) piktogram két részének összevonásával a már rontott: $\text{X} > \text{X}$ betűváltozatokat — amint azt a keleti ótörök $\text{' } \text{P} \text{U} \text{T} \text{'}$ 'kičig' (kicsi) g betű történetében is látjuk. De visszafelé, — a már romlott betűk grafémájából nem lehet előállítani a betűk **elsődleges**, eredeti grafémáit, amikor azokat használóik már nem is ismerték!

Nem tudom, *miért került* a nikolsburgi X athy (aty) betű **valótlan ety hangérték jelöléssel** a többi „harmadlagos”-nak feltüntetett nikolsburgi jelzésű betűk közé? —

Azért, hogy ne kelljen a kínai piktogram eredetű betű eredetéről és athy (aty) jelentésének nevééről „szójelként” egy szót sem ejteni? S ezért **Róna-Tas András megváltoztatja** (megváltoztatta!) a Nikolsburgi Ábécé **athy** betűjének hangérték jelölését is?

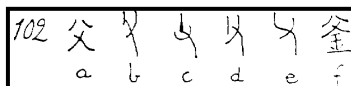
— Mert szembetűnő módon „kilóg a kínai lóláb” nikolsburgi betűk esetében?

Mert a Nikolsburgi Ábécé betűinek kínai piktogram előzményeik adataival egyeztető egybevetésük szemben áll a Professzor Úr és Sándor Klára által képviselt „akadémiai” állásponttal? —

A nikolsburgi X athy (aty) betű piktogram előzménye a Marosgombás honfoglalás-kori sír gyöngyszén is látható díszítésként: ' Valamint az Aranyosgerendi Református templom bejárati oszlopfőin, mind a két oldalon:

„Bernhard Karlgren 1957, No. 102. jeleként fejtette ki véleményét történetével kapcsolatban.”¹⁵⁶

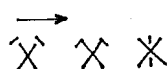
„102 a–e. **b'iu* / *b'iu* / fu atya, apa (Si); öreg ember (Tso); **piwo* / *piu* / fu egy személynév tiszteletteljes [rangot jelölő] második fele” Továbbá: „az ősök nevét felíratként tartalmazó táblácska (az ősök szentélyéből).” A *b* és *c* Jin, a *d* Csou I (Kr. e. 1027— kb. 900-ig), az *e* Csou II kori rajz.” (Kb. Kr. e. 900—770 között.) Az *a*-val jelzett (mai „modern”) rajzát a Csou IV. időszakban kapta (Kr. e. kb. 450-250 között). Kyril Ryjik a 152-es tételszám alatt¹⁵⁷ foglalkozik a 'fu' (anya) piktogrammal:

„Jobb kéz... mely egy botot (??) tart, amely feltehetőleg a hatalom jele (akár harchoz, akár fallikus szimbólumként, akár jogarként)

FU: (I) Atya, atyai. (2) Korábbi generáció férfi családtagjainak elnevezése.”

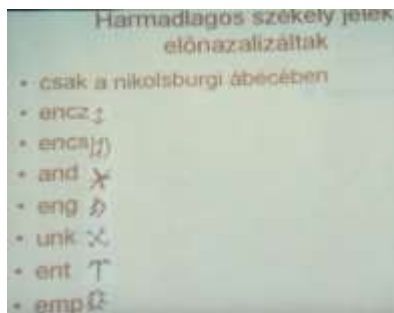
„A kínai 'fu' (anya) jel atyakeresztje fölött lévő két vesszőt $\times$ a korai avar $\times$ 'at' változaton a száraz felső végeihez rögzítették. A székely jel esetében a két vessző nincs rögzítve, csak áthelyezésre kerültek az atyakereszt alsó és felső szára közé:

Később előfordult máshogy a két vonás rögzítése, például a Marsigli által feljegyzett ábécében: $\times$ 'Aty' szavunk¹⁵⁸ régi szótöve 'at' volt. Szóvégi *a*-ja vagy kicsinyítő képző, vagy 3. sz. birtokos személyrag. A szó *ty* hangeleme magyar fejlemény. Amennyiben az 'atya' szóvégi *a* -ja kicsinyítő képző, arra enged következtetni, hogy *ata* > *atya* esetében *t* > *ty* hangváltozás történt. A *ty* hang Bárczi Géza véleménye szerint itt, a Kárpát-medencében, „csak a XII – XIII. század során keletkezett *t* + *j* összeolvadásából, pl. *tartja*, *tudhatja*” (Szekeres 2008, 116-118.) (Bárczi, 1975, 137) Vö.: *at-ja* > *atya*.

Az $\times$ 'athy' (aty) piktogram betűhangértéke a Nikolsburgi ábécében: véghangzó *ty*. Jelölése: $\times$ *athy* (!) Nem: *ety*!

Róna-Tas András továbbra sem vezeti le részletesen a betűk „előtörténetét”, hanem csak állít, ráfog. Mert mitől harmadlagos az Υ 'ent'?

4.10 Az Υ *ent* betű nem csak a Nikolsburgi ábécében fordul elő. A Bolognai íráslelkben: Υ *ent*; a Rudimentában: Υ *ent* hangértékkel előfordul. És: — nem ligatúra!

1.2.7 fejezetben Róna-Tas r^2 hangértékű betűje cáfolataként az ó-türk betű történetét piktogram előzményéből ellenőrizve levezettem. Most a székely Υ *ent* betű történetét azért vezetem le, hogy Profesz-szor Úrnak a „harmadlagos” (ligatúra) állítását cáfoljam. S ehhez annyi adatot idézek, amennyi feltétlenül szükséges.

Kyril Ryjik 1980. No. 25.²⁴⁰ jelcsoportjában a piktogram különböző rajzait látjuk:

A 'b' -vel jelölt rajzok közül a baloldali rajz fővonalának alján rombuszt, a jobbszélső vonalának alján

ágyékháromszöget: a nőnem jelöléseit látjuk. „*Jang* juh, vagy kecske ábrázolása.” „*Juhfélék*, kecskefélék: *dámvad*, **antilop**, stb.” Nemeket jelző mellékjelentésektől egyszerűsített rajzaikat látjuk a székely és ótörök jelrendszerekben.

Az '**antilop**' jelentés szavának **nt** hangkapcsolatában van jelen a nikolsburgi **nt** hangérték! Nem ligatúra! **Szóbelső hangkapcsolat!** Sajátos módon, ami előfordul a keleti ótörök **ld**, **lt** (L. No. 28.), és az **nd**, **nt** (L. No. 48.) betűk hangértéke esetében.

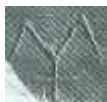
A **juh** a **Bibliában** nagyon fontos, sokféle jelentéssel rendelkező szimbólum: „A pásztor, akit a *juh* követ”; „Bizony, bizony, mondom néktek: aki nem az ajtón megy be a *juhok* aklába,”; „Az őr kinyit neki, a *juhok* pedig megismerik a hangját.”; „Jézus mint Jó Pásztor, vagy éppen Isten báránya”.

A **juh** szimbólum jelenti Jézust, mint Isten bárányát, és mint jó Pásztort is. De jelenti a pásztort (Jézust) követő *juhot*, a hívő keresztény embert is.

A **Y** '**juh**' szimbólum kínai piktogramjai előfordulnak az Árpád-kori Vizsolyi Református templomban:

és a Somogyvári Apátság (1091) márvány mosdókagylóján:

— valamint a Kassai kőtarban őrzött egyik sírkő szarkofágjának címerpajzsban elhelyezett piktogram-felirataként is:

A kínai '**juh**' piktogram függőleges szárának alsó végéhez a **l** '**dél**' piktogramból képzett akrofonias (szókezdő) **l** '**d**' betű ferde vonala van ligatúraként csatlakoztatva. Olvasata: **juh+d > juh(o)d** Az elhunyt Jézus követőjének, juhának tekintette magát a sírfelirat szerint. Feltehetően egyházi, magas rangú személy lehetett.

A piktogramokhoz ligatúraként illesztett betűk, a piktogram jelentések magyar nyelvű szavaihoz toldalékként illesztett jelek, ragok és képzők fonémái, amelyek (egyben) rámutatnak a piktogram jelentések mondatbeli viszonyait már sajátos betűkkel is jelölő írástörténeti fejlődés folyamatára.

Erre utal a Nikolsburgi Ábécé **X** vnc (**unk**) **jelle is**, amely szintén a Kassai kőtarban őrzött piktografikus szarkofágfelirat: **Any(a)** piktogram + **X** **unk** (vagy: **ank?**) **jel** ligatúrája, amely **X** **unk/ank jel** — nyelvünk első személy többesszámú birtokos személyragja. (Mandics 2010/I. kötet 303. old.)

A székely írás betűinek rendre egyeztetett piktogram előzményű adatai, és nyelvünk egy vagy többalakú morfémainak ligatúras kapcsolódásai a székely írás betűinek képzését tanúsítják.

Az adatokból kitűnik, hogy először (logikusan!) a piktogram jelentések viszonyai meghatározására képezték a piktogramokhoz ligatúrásan kapcsolható betűket, morfémaikat, agglutináló nyelvünk toldalékainak jelölésére. **Hasonképp, mint néhány koraavar tárgyfeliratunk esetében.** (L.: Szekeres 2008, 200-214) Csak azt a szót írták ki betűkkel, amelynek nem volt piktogramja.

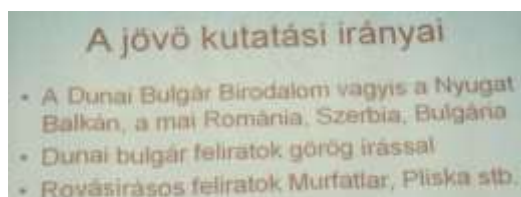
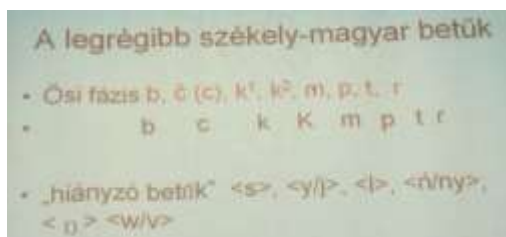
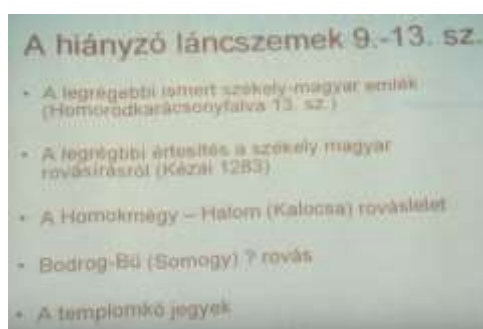
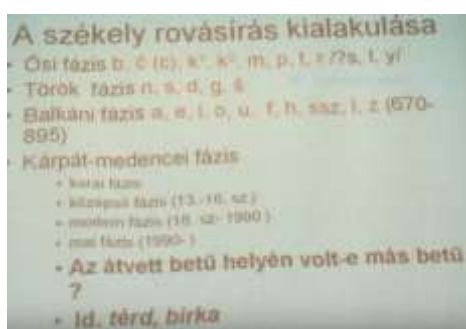
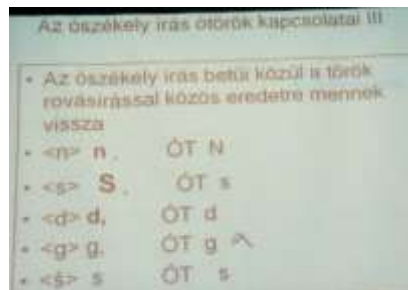
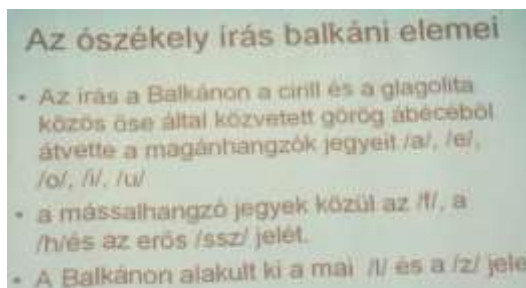
S ebből fejlődött tovább a székely írás betűrendszere, ahogy azt a Nikolsburgi Ábécé másolatában látjuk.

Nem **Róna-Tas András** elsődleges, másodlagos, harmadlagos és más módokon alkotott betűiből. —

Róna-Tas András „előnazalizált” betűivel és az alábbi táblázataival terjedelmi okok miatt nincs lehetőségem, és már feleslegesnek is tartom foglalkozni. A történeti összehasonlító jeltörténet módszerével

rendre feltárt írástörténeti adatok **kritikai párhuzamba állítása** Róna-Tas András **betűeredeztetéseivel**, — jól bizonyítják az ó-türk, mint a székely betűk eredeztetésre alkotott **Róna-Tas elméletek** tarthatlanaságát.

4.11 Róna-Tas András a székely írásjelek eredetét az alábbi táblázatokban foglalta össze:

Utolsó táblája szerint az egykori Dunai Bolgár Birodalom területén véli megtalálni a székely írás még hiányzó előzményeit. A Dunai Bolgár Birodalom utódállamaiba irányítva a székely írás eljövendő kutatóit. —

Kutatni ugyan véget nem érőn lehet, — **de ott, soha, senki** nem fogja megtalálni a székely írás eredetét, mert **piktogram/ideogramma történeti előzményeikben már az Árpád-kor előtt itt voltak a Kárpát-medencében!** — **ELEINK hagyományainak őrzésében.** Amelyekből Árpád-kori templomaink és szarkofágjaink piktogram feliratainak bizonyosságként, már a székelyek elődei is betűket alkottak. (L.: könyvem (2008) 205-214 oldalán a koraavar tárgyfeliratokat.)

— Azzal a **gondolattal** zárom a **tanulmányom** címében és **Albert Einstein mottójával** kijelölt feladatom elvégzését:

— **Immár mindenki láthatja: Nagyon megérett a módszer és paradigmaváltásra az egykor eurázsiai steppén élő népek írástörténete!**

Utóirat

A székely és az ó-türk írások eredetének kutatói csupán betűátvételekben gondolkodva, — már eleve fordítva ültek (ülnek) fel a „kutatás lovára”, amikor csupán a betűk grafikai, hangértéki adataihoz próbáltak (próbálnak) az arámi, majd innen-onnan, más írásokból a céljuknak megfelelő betűket találni.

Immár évszázadnyi eredménytelenség után sem történt **a kutatás feladatának megfelelő módszer és paradigmaváltás a tudományos eredményeket meghatározó akadémiai szinten.** S ez arra vall, hogy az ó-türk és székely írás kutatói szinte kivétel nélkül filológus végzettségűek, s ez alapjaiban befolyásolja

hiányos írástörténeti ismereteiket, amikor nem az írástörténeti szakirodalom legbonyolultabb grafémáinak alapadataiból indítják kutató tevékenységüket.

Szinte mindent hangtörténeti összefüggésektől befolyásolva próbálnak megoldani, igazolni, és keresnek, vagy „alkotnak hozzá” írástörténeti „lehetőségeket”. De nem zárhatók ki a tudománypolitikai indíttatások sem.

A Kárpát-medencében letelepült steppei elődnépeink régészeti leletein, és még Árpád-kori templomainkban is előforduló **piktogram előzményeit a székely betűknek — nem létezőként — figyelmen kívül hagyják. Pulpitusról döntve el, hogy mi létezik (létezhet), — és mi nem.**

Az egymással paralel és más próbálkozások is rámutatnak, hogy **az őtörök és székely írás** történetével foglalkozók **nemzetközi szinten sem (!)** rendelkeznek olyan **átfogó írástörténeti felkészültséggel**, hogy felismerjék a betűátvétellel nem kompatibilis írástörténeti jelenségeket az ó-türk és a székely írás történetében. S így el tudják hagyni elődeik tekintélyelvű, kitaposott útjait. Vagy csak jól felfogott érdekek láncába épülve korlátozzák a saját tevékenységüket. (?)

Tanulmányom nem titkolt (**oktató**) célja, hogy bemutassam a sürgős **módszer és paradigmaváltás szükségességét, s ehhez kellően felkészült támogatókat nyerjek.**

Véleményem néhány kiemelt esetben kifejtettem. Teljességre terjedelmi korlátok miatt sem törekedhettem.

— Végül el kell mondanom: **A megbíráltak tévútjaiból is sokat tanultam!** Mliként remélem, hogy tőlem is tanulnak az ifjabb nemzedékek írástörténeti kutatói.

Jegyzetek

(A tanulmány jegyzetszámokkal jelölt forrásidézetei a könyvemből (2008) vannak idézve.)

- 68 „**796 a-d** * *dziäk / ziäk* / si evening (Shi); night (éj), (Chuang). b. is Yin bone (A 1:5,1), c. is Yin bone (A 1:27,4), d. is Chou I (inser. 65). The graph is a drawing of the moon.”
- 69 „**695 a-d** * *ñiap / ñziap* / ju enter (Shi); to bring in, to present (Tso); take to heart (Shi); Gl. 816. b. is Yin bone (A 1:9,7) c. is Yin (inscr. 48), d is Chou I (inser. 59). The graph shows some sharp -pointed object (a wedge? an arrow-point?)”
- 72 Eric Grinstead: Guide to archaic Chinese script — Studentlitteratur Lund 1972
- 74 „Die Parzellierung erscheint auch in anderer Form auf zwei Opferbechern der Schung Dynastie: ☉ und ☿ (Dr. Alfred Forke: Der ursprung der Chinesen auf grund ihrer alten bilderschrift 8)
- 75 „**föld** 1130-40/12-13. sz.: „Duodecim predium, quod dedit Andreas episcopus in *Feldduar*” hn. (PRT. 8: 269); **1268/1347**: „ad illum locum qui uocatur *folufolde*” (MonStrig. 1: 553); 1302: *Keremfuld* hn. (OklSz.); 1404: *fewdwar* hn. (OklSz.); 1456 k.: *fedenigh* gr. (Serm. Dom. 2: 135); 1495 e.: *fodrol* gr. (Guary-K. 120); 1519: *feeldet* gr. (JordK. 318); 1529 e.: *fwdre* gr. (VirgK. 21); — *ê-födel* sz.(M.Tsz.); *fäden* gr., (UMTSz). **J**: 1. 1130-40/12-13. sz.: ’égitestünk burka mint anyag; Erde’ * (l. fent); 2. 1268/1347: ’megművelt mezőgazdasági terület; Acker’ * (l. fent); 3. 1350 k.: ’az égitest, amelyen élünk; Erde <als Himmelskörper>’ * * stb. „Bizonytalan eredetű. Talán származékszó: a *föl* ~ *fel* ’valaminek felső része, fölseje, teteje’ főnévből keletkezett –d névszóképzővel. E képzőnek kicsinyítő-becéző tartalmából igen korán kifejlődött személynév- és helynévképző, valamint nagyító funkciója; vö. 1055: *holmodi* hn. (TA.); 1150/13-14. sz.: *Eleud* szn. (An. 20.); stb. A *föld*-ben a képzőnek nagyító, esetleg valamivel való ellátottságot kifejező jelentése lehet. E magyarázatnak hang- és alaktani akadályai nincsenek; fő jelentéstani nehézsége az, hogy a *föld* szó a tudatban nem annyira a ’felső rész’ jelentéshez, mint inkább az ’alj, alapzat, ami alul van’ jelentéshez kapcsolódik. — A szó eredeti jelentése az 1. lehetett; a többi ebből névátvitellel fejlődött. Efféle jelentés-összefüggésekre vö. pl. lat. *terra* ’a föld mint anyag és elem; szárazföld; szilárd talaj; ország, tartomány; égitest’ ang. *Earth* ’föld mint égitest; szárazföld; talaj; szántóföld;’ ném. *Erde* ’földgolyó; földfelszín; talaj; szántóföld; a világ, amiben élünk’. A 7-8. Jelentés a 4. alapján keletkezett. — A *földi* főnévi használata tapadással alakult ki, valószínűleg az *ezen-földi*, *egy-földi* kapcsolatokból; vö.: 1395 k.: incola: *ezen feldy*” (BesztSzj. 52.); 1570: „kegdel *egy feöldi* vagyok” (MNY. 9: 329), — A *fövény* szóval való összefüggése nem valószínű. Finnugor eredeztetése — mivel a vele egyeztetett finn *pelto* ’föld’ maga is germán jövevény — téves. Német, valamint indoiráni származtatása hang- és

- jelentéstani szempontból szintén elfogadhatatlan. — 7. 8. jelentésében nyelvjárási szó.” (TESz) Helynévkén: „1390: *Madachfelde*” Liptótele (Liptovská Tepla) belterületétől északra” (Kiss Lajos 1997, 62)
- 86** „**nagy** 1055: „ac poftea *nogu* azah fehe rea” (TA.) 1067 k./1267: *Nogkereku* hn. (ÁÚO. 1:25); 1312/1372: *Nagthow* hn.(OklSz.); — *nad, nâj, naon* gr. (MTsz.). **J:** A) mn. 1. 1055: ’terjedelmes; groß, von großem Umfang’ # (1. fent) 2. 1372 u./1448 k.: ’fokozott mértékű; hochgradig’ # (JókK 11); 3. 1372 u./1448 k.: ’jelentős <dolog, cselekedet>; von großem Belang <Ding, Tat> | jelentős szerepű, kiváló <személy>; eine wichtige Rolle spielend, herforragend <Person>’ # (JókK 14); 4.: 1372 u./1448 k.: ’hatalommal rendelkező; gewaltig | magas rangú; hochgestellt’ #” Stb. Továbbá: „Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból; vö.: zürj. Sz. *nad’ž* ’fösvény’, ? Sz., *nat’s* ’egészen, teljesen’, Vm. *Nad’ž: nad’ž-drug* ’hamarosan’ (Fokos: SyrjWb.) A zürjén *nat’s* idetartozása *t’s* hangja miatt bizonytalan. Az egyeztetés csak akkor fogadható el, ha a szó eredeti jelentése ’erős’ lehetett, s ebből a magyarban ’nagy’, a zürjénben ’fösvény’ jelentés fejlődött; ezek elképzelhető összefüggésére vö.: ang. *Big* ’nagy’ ~ R. ’erős vaskos testes’; or. *βολυού* ’nagy’ ~ óind *bālīyān* ’erősebb’; oszjtj. DN. *tārəm* ’erős’ ~ Kaz. *tārəm* ’fösvény, szűkös’. Az adatok e fejlődés feltevését sem zürjén, sem magyar részről nem támogatják. — A magyar szónak valamennyi jelentése a legkorábbi A) 1.-ből érthető. A főnévi használatnak, ezen belül is a B) 1. Jelentésének az elsődlegességére vonatkozó feltevéseknek elfogadható etimológia nélkül nincs megfelelő alapja. A származékok közül a megszólításként alkalmazott *nagysád* a *nagyságod*-ból rövidült. Másféle finnugor egyeztetése és török származtatásai tévesek.” (TESz)
- 154** Bernhard Karlgren 1957. No. **934 a–c.** * *b’iuk* | *b’iuk* | fu subdue, submit (inscr. 184). b. is Yin bone (A 4:8,2), c. is Chou II (inscr. 184). The graph has a kneeling man and a hand.”
- 156** „**102. a–e.** * *b’iwo* / *b’iu*: / fu father (Shī); old man (Tso); * *piwo* / *piu* / fu honorific second part of personal name e. g. Kia-fu (Shī). b. is Yin bone (A 1:24,5), c. is Yin (inscr. 2), d. is Chou I (inscr. 54), e. is Chou II (inscr. 139). The graph has a hand holding an ancestral tablet (? cf. 𠄎: ’ancestral tablet’, wick has the same top element).”
- 157** „*Main droite tenant... un baton* (??) qui serait (soit pour battre, soit symbole phallique, soit sceptre), marque de pouvoir... *FU: (1) Père, paternel. (2) Appelation des parents masculins d’une génération antérieure.*”
- 158** „**atya** 1181: ? „quorum nomina hec sunt: *Atta* cum filio” szn. (PRT. 8: 277); 1200: ? *Ata* szn. (Smičiklas: CD. 2: 353); 1213/1550: ? *Achya* hn., ? *Agya* szn. (VárReg. 383., 388); **1350 k.:** „de qui legen neký *atia* ozut nem tud[hot]iuc” (KT.) 1372 u./1448 k.: *attyaya* gr. (JókK 155). **J:** 1. 1350 k.: ’apa; Vater’# (1. fent); 2. 1372 u./1448 k.: ’pap; Priester | szerzetes; Mönch’# (1. fent); 3. 1372 u./1448 k.: ’köztisztelőben álló személy; allgemeinverehrter Mann | vezető; Obmann’ (JókK. 1); 1416 u./1450 k.: ’ős; Ahn’# (BécsiK. 1);” — Továbbá: „A szócsalád tagjai származékszavak; *aty-* alapszavunk vagy ősi finnugor (esetleg uráli) kori, vagy magyar gyermeknyelvi szó. A rokon nyelvi megfelelőkre vö.: ? votj. Sz. *ataj* ’apa’; ? cser KH. *ātā* ’ua.’; md. E. *ata*, M. *ate* ’nagyapa’; finn *ati* ’após’, *ätti* ’apa’ (SKES. *ati* a.); — sam. jen. *ata*; tvg. *ta*: ’ua.’. E szavak összetartozását bizonytalanná teszi egyrészt az, hogy a votják szó tatár, a cseremisiz pedig csuvas jövevényszó is lehet, másrészt az, hogy a finn alakok hangtani megfelelése nem szabályos. Hasonló hangalakú szavak más nyelvcsaládokból is idézhetők; vö.: csuv. *atte*; lat. *atta*; gör. *ἄττα*; albán *at*; gót *atta*: ’apa’. Ezeknek a szavak általában szintén gyermeknyelvi eredetűek lehetnek, s így összetartozásuk és koruk teljesen bizonytalan. Végeredményben persze a finnugor szavakról sem dönthető el, hogy a finnugor alapnyelvi örökséghez tartoznak-e, vagy az egyes finnugor nyelvek külön nyelvi fejleményei, illetőleg átvételei. — A m. *atya* szóvégi a-ja vagy kicsinyítő képző, vagy 3. sz. birtokos személyrag. A szó *ty* hangeleme magyar fejleménynek látszik.” (TESz) De: „**atval** 1395 k.: „vit[ri]e[cus]: *athual*” (BesztSzj. 38.) **J:** 1395 k.: ’mostohaapa; Stiefvater’ (1. fent). Összetett szó. Szerkezete arra mutat, hogy esetleg már a finnugor, vagy ugor korban kialakult. Az összetétel első tagja *atya* szavunk *aty-* alapalakja; második tagja vitatott eredetű.” (TESz) — Véleményünk szerint ’at’ az eredeti szótő; majd teljes hasonlással t > ty hangváltozás történt: *at* + *ja* > *atja* > *atya*. Erre mutat az „**1350 k.:** „de qui legen neký *atia*” (’atja’) szóalak, valamint az, is, hogy a rokon nyelvekben nincsen ’ty’ -s szóalak: „*ataj* ’apa’; ? cser KH. *ātā* ’ua.’; md. E. *ata*” Valamint Bárczi Géza véleménye: „E hangokon kívül valószínűleg hiányzott még a honfoglaláskor a *ty* hang; ez, úgy látszik, csak a XII – XIII. század során

- keletkezett *t + j* összeolvadásából, pl. *tartja, tudhatja*” (Bárczi: A magyar nyelv életrajza, Bp. 1975, 137)
- 170 15. „*ping* ‘ice’. The earliest char. may have been a drawing of icicles. There is a curious discrepancy between the Seal form and the Archaic as well as the later form. This char. again is never used as an independent char., but the word *ping* ‘ice’ is common, see 85 c. below.”
- 171 „899 a. **piðng* / *piðng* / *ping* Shuowen says: ice, thus taking it to be the primary form of b. below (no text). — **b—c** *id.* ice (Shī); loan for 886 n. above (Tso). c is Chou IV (inscr. 292).”
- 172 „Deux cristaux de glace.” Továbbá: „La forme précédente n’existe qu’en composition; le caractère classique est réextensivē par *shūi*: (1) Glace. (2) Geler, se congeller, froid, glacial. (3) Pur, limoide (coeur).”
- 174 Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban, 162.
- 183 „1227 **a—b**. * *pōk* / *pāk* / *po* horse with mixed colours (e. g. brown and white) (Shi); mixed (Sün); *li u – po* a kind of tree (Shī). Gl. 324, 391. b. is Yin bone (A 4: 47,3). The graph has ‘horse’ and crossing lines. — c. *id.* a kind of fabulous animal (Kuan); loan for. *id.* a kind of tree (Shī). The character is often used as a variant of. a. above.”
- 184 Eric Grinstead: Guide to archaic Chinese script (: Ősi kínai írás kalauz) 185
- 185 „**üsti** 1317/1329: „Quidam equus noster famosus *Isty* coloris” (Oklsz.); 1405 k.: *hwfti* (SchlSzm. 1376.); 1460: *vsthy* (Oklsz.); 1500: *Ewschy* [o: *Ewsthy*] (MNY. 13: 256 *Ōsi* a.). **J**: 1317/1329: ‘tarka <állat, különösen ló> 1317/1329: ‘tarka <állat, különösen ló>; scheckig, gefleckt <Tier, besonders Pferd>’ (l. fent). Ismeretlen eredetű. Alakváltozatainak egymáshoz való viszonya tisztázatlan. — Az *üst* ‘ezüst’ szóval való származásbeli összekapcsolása valószínűtlen. — Kihalt szó.” (TESz)
- 186 „**hóka** 1709: „megérdemli az *Hóka* az 3 vég posztót... micsudás az jó ló” [egy ló neve] (Pais-Eml. 589); 1764: „Egy pej Kancza Csoka szemü. *hoka* fejü” (MNY. 50: 498); 1837: *Hókka* (Beke K.: Vegyes Tájsz. 5: NSz.). **J**: A) mn. 1. 1764: ‘fehér foltos homlokú vagy orrú <ló, ritkábban kecske, juh, szarvasmarha, vadlúd stb.>’ Továbbá: „Származékszó a ‘hold’ jelentésű *hó* főnévből alakult –*ka* kicsinyítő képzővel. Eredeti jelentése ‘holdacska’ volt. Párhuzamként kívánczik a *hold*-ből képzett N. *hódas* ~ *hódos*, *hódikós* ‘fehér foltos homlokú <ló>’, továbbá az, hogy a *csillag*-nak is fejlődött ‘ló, szarvasmarha homlokán levő kerekded folt’ jelentése.” (TESz)
- 187 „**hó**² 1372 u./1448 k.: „Mert netalamtal hatt *ho* nemuolt ez bezedek utan” (JókK. 63), de 1. *hold*¹; 1416 u./1450 k.: *hauaknac* gr. (BécsiK. 139);” Továbbá: „Ősi örökség az uráli korból; vö.: osztj. Kaz. *χuw* ‘hónap’ (Steinitz: FgrVok. 24), Ko. *χqω* ‘ua.’ (PD.); md. E. *kov*, *kon*, M. *kov* ‘hold, hónap’; finn *kuu* ‘ua.’; — szam. kam. *ki*, *ki*, *ki* ‘hold, hónap’. Az uráli alapalak **kuŋe* lehetett. A szócsalád jukagir kapcsolata további vizsgálatot igényel.” (TESz)
- 188 „**hold**¹ 1152: ? „item Damacham et *Houodi* et Hudi liberas esse constituo” szn. (PRT. 1): 601); 1211: *Holdus* sz. szn., *Huldus* sz. szn. (Oklsz.); 1345: *Hodwylag* szn. (Oklsz. *Hold-világ* a.); 1372 u./1448 k.: „*hold* vilagofoýttuan kýnek vylagoffaga bel megyenuala az hazba” (JókK. 43). **J**: 1. 1372 u./1448 k.: ‘a Föld mellékbolygója; Mond’ # (l. fent); 2. 1416 u./1466: ‘holdhónap; Mondmonat’ (MünchK. L); 3. 1510: ‘állat homlokán lévő fehér folt; Blesse’ (MNY. 10: 370);” Továbbá: „Származékszó: a *hó*² ‘hold, hónap’ főnévből alakult a –*d* kicsinyítő-becéző képzővel. Az eredetibb *houd* alakból a *hold* az *l* utólagos betoldásával keletkezett; vö. *ács* ~ R., N. *álcs*, *boldog*, *old*. A 2. jelentés a hold szabályos időközönként ismétlődő változásaira vonatkozik, s annak az időnek emlékét őrzi, amikor a hónapokat a holdváltozások alapján számították. A 3. és 5. jelentés alaki hasonlóságon alapul.” (TESz)
- 214 „CHĒ (81) Représentation d’une petite pousse d’herbe: sème végétal minimum.”
- 215 (218) „SHĒNG Petite pousse qui surgit du sol: sème fondamental de naissance et de vie.”
- 216 „1052 **a—b**. **ts’ōgg* / *ts’āu*: / t s ‘a o (same word as 草) grass, plants (Sün). Shuowen says: a sprout” Továbbá: „b. is pre-Han (inscr. 452, name). The graph is a drawing. — **c—d**. *id.* grass, plants (only Han time text ex., Lun heng).”
- 217 „812 **a—d**. **sēng* / *sang* / s h e n g live (Shī); bear, be born (Shī); produce (Lunyü); fresh (as greens)” Továbbá: „b. is Yin bone (O 951), c. is Chou I (inscr. 57), d. is Chou I (inscr. 74).”
- 218 „**zseng**: 1156: ? „Mediocrates sunt: Eng, *sengeu*, fuis” sz. hn. (MonStrig. 1: 108); 1577: k.: *zen-ge/fék* sz. (OrvK. 641);” Továbbá: „A szócsalád alapja, a *zseng* ige ugyanannak az ismeretlen eredetű, eredetileg feltehetően ‘hajt, fejlődik, rügyezik’ igetőnek a származéka, amelyből a

- zsendit*, *zsendül* is keletkezett. Szóvégi *g*-je gyakorító képzőnek látszik. A *zseng* régi nyelvi meglétére csak származékai utalnak.; 18. sz-i előfordulásában nyelvújítási elvonás a *zsengé*-ből. A *zsenge* a *zseng* folyamatos melléknévi igeneve; vö. *lenge*, *penge*, *szüle*, stb. A *zsendül* a *leng* : *lendül*, *zeng* : *zendül* típusú szópárok mintájára keletkezett. A szócsalád tagjainak jelentései a fejlődés, sarjadás jelentésköréből valók, illetőleg e jelentések átvitt alkalmazásával jöttek létre. — Az 1156: *sengeu* hn. (l. fent) a *zeng* igéhez is tartozhatik.” (TESz)
- 219 „**zsendül** 1551: „Vala kedig ez a szölyö *sendületkor*” sz. (Helt: Bibl. 1: VVv2: NySz.); **1577**: „megh szondwlny [!]: reuirescere” sz. ” Továbbá: „**J**: 1. 1551’<gyümölcs> érik; <Obst> reifen’ (l. fent); 2. 1577: ’fejlődik; sich entwickeln | kihajt, sarjad; sprießen’ # (l. fent).” Továbbá: „**zsenge**: 1405 k.: „p[ri]micia: *zenge*” (SchlSzej. 972.), de l. *zseng*; *fengeketh* gr. (SermDom. 2: 745);” (TESz) — „**zsenge** 1405 k.: „p[ri]micia: *zenge*” (SchlSzej. 972.), de l. *zseng*; 1456 k.: *fengeketh* gr. (SermDom. 2: 745);” (TESz)
- 240 „**Yáng** Représentation d’un Ovin ou Caprin.” „Ovidés, capridés: mouton, chèvre, daim, antilope, etc.”
- 241 B. Karlgren 1957, No. 732. **a—d**. **ziang* / *iang* / y a n g sheep, ram (Shǐ); loan for f. (Tso). b. is Yin bone (E 886: 3), c. is Yin bone (A 1: 12,4), d. is Chou I (Inscr. 67). The graph is a drawing.”
- 256 Ryjik „(280) XI’AO a Trois petits points : multiples petits objets divisés; dérive en *h* sous forme un | divisé *bā* 𠂇𠂇𠂇 : petit objet. (I) Petit, menu, mince”
- 257 B. Karlgren „**1149 a—d**. **sjog* / *sjaü* / s i a o small (Shǐ); to belittle (Tso). b. is Yin bone (A 1: 3,4), c. is Yin (inscr. 10), d. is Chou I (inscr. 54). The graph is a simbol.”
- 267 „**475 a—g**. **miwōn* / *miuōn* / wen drawn lines, design (Yi); striped (Shu); ornaments, ornate (Shǐ); written character (Tso); literary document, literature (Lunyü); accomplished (Shǐ); civil (as opp. to military) (Shǐ); embellish (Lunyü: the Sung school here read *miuōn*- but not so Ts’iyeün or Shǐwen); loan for j. (Shu). Gl. 1068, 1755. b. is Yin bone (A 1: 18,4), c. is Yin bone (A 4: 38,2), d. is Yin bone (A 1: 11,1), e. is Yin (inscr. 3), f. is Yin (inscr. 15), g. is Chou I (inscr. 69). The graph shows a man with tattooing on the breast. Already in Yin time, however, there are abbreviated forms like d. above.”
- 268 Ryjik No. 18 (WEN): „**WÉN**: (I) Lignes, veines (bois, pierre), dessins. (2) Mnémographes simples (indécomposables sémantiquement, en opposition aux *zi*) par extension: les caractères chinois. (3) Pièce écrite, écrit, texte. (4) Composition littéraire: (sens large) prose ou poésie, (sens étroit) prose.”

Irodalom

- A Magyar Nyelv Értelmező Szótára Bárczi Géza akadémikus és Országh László egyetemi tanár vezetésével szerkesztették: Balázs János, Bíró Izabella, Elekfi László, Kelemen József, Kovalovszky Miklós, Lengyel Lajos, Martinkó András, O. Nagy Gábor, Szabadi Béla, Újvári Lajos. Budapest, Akadémiai Kiadó 1966.
- A Magyar Nyelv Történeti-etimológiai Szótára Főszerkesztő: Benkő Loránd Szerkesztők: Kiss Lajos, Papp László. Budapest, Akadémiai Kiadó 1984.
- A Magyar Szókészlet Finnugor Elemei *etimológiai szótár* Főszerkesztő: Lakó György Szerkesztő: Rédei Károly Budapest, Akadémiai Kiadó 1967.
- Az avarok aranya A NAGYSZENTMIKLÓSI KINCS, Helikon Kiadó, 2002.
- A történelem segédtudományai Szerkesztette: Bertényi Iván Budapest, Osiris Kiadó 2006.
- Amanjolov, Altay Sarsenuly (Almaty, Mektep", 2003) *Histori of Ancient Türkic Script*
- Anonymus: Gesta Hungarorum Hasonmás kiadásban megjelentette a Magyar Helikon Pais Dezső fordításában Budapesten, 1975-ben
- Аманжолов А. С.: История и теория древнетюркского письма (...) Алматы 2003.
- Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai II. Megjelent a Miskolci Bölcsész Egyesület II. Magyar Őskutatási Konferenciája alkalmából Felelős kiadó: Dr. Gyárfás Ágnes a Miskolci Bölcsész Egyesület elnöke Készült a Csutorás és Társa Nyomdaipari Kft.-ben, Nyíregyházán 1997-ben.
- Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza Budapest, Gondolat 1975.
- Bárczi Géza: A magyar nyelv múltja és jelenje Budapest, Gondolat 1980.

bassey-na Yeniseya

- Batmanov, Igor Alekseyevich — Z. B. Aragaçi -G. F. Babuşkin (1962, Frunze) *Sovremennaya i*
Batmanov, Igor Alekseyevich (1959, Frunze) *Yazık Yeniseyskih Pamyatnikov Drevnetyurkskoy i*
Bóna István: A hunok és nagykirályaik Budapest, Corvina, 1993.
Chiang Ji: Chinese calligraphy Harvard University Press, 1982.
Danzel, Theodor-Wilhelm: Die Anfänge der Schrift (1912) Leipzig, Voigtländer 1929.
Donner, Otto: Wörterverzeichnis zu den Inscriptions de l'Iénissei : nach den im Jahre 1889 von der
finnischen Expedition an den Oberen Jenissei genommenen neuen Abklatschen und pho-
tographischen Aufnahmen / zsgest. von O. Donner Helsingfors 1896.
Dorzs, D. - Novgorodova, Eleonora Afanaszjevna: Petroglifü Mongolii Ulan -Bator, Izdat ANMR (In-
stitut Isztorii Akadémii Nauk Mongolszkoj Narodnoj Reszpubliki) 1975.
Drevnyaya Yeniseyka
Erdélyi István: Az avarság és Kelet a régészeti források tükrében Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
Erdélyi István – Ráduly János: A kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. U. 17. századig. Masszi
Kiadó, 2010.
Faruk Bayrak: Türkçe – Almanca Sözlük, Bursa 2000.
Faulmann, Karl: Illustrierte Geschichte der Schrift Wien, Pest, Leipzig, 1880.
Forke, Alfred Dr.: Der ursprung der Chinesen auf grund ihrer alten bilderschrift Hamburg: L.
Friederischen 1925.
Gabain, A. von (Annemarie von Gabain): Alttürkische Grammatik Leipzig, Otto Harrasovitz 1950.
Grinstead, Eric: Guide to the archaic Chinese script (from Bernhard Karlgren's "Grammata Serica Re-
censa"), Lund, Student Litteratur 1972.
Györffy György – Harmatta János: Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében, Honfoglalásról sok
szemmel Szerkesztette Kovács László és Veszprémi László, Budapest Balassi Kiadó, 1997.
Györffy György – Harmatta János: *Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében*
Johannes Friedrich: Geschichte der Schrift Heidelberg Carl Winter Universitätsverlag 1966.
Juhász Irén: Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szarvas-Grexa-Téglagyár, FO 68 Magyar Nemzeti
Múzeum - MTA Régészeti Intézete, 2004.
Karlgren, Bernhard: Easy lessons in chinese writing Elanders Boktryckeri Aktiebolag Göteborg 1958.
Karlgren, Bernhard: Grammata Serica Recensa Stockholm, 1957.
Karlgren, Bernhard: Schrift und Sprache der Chinesen Berlin, Heidelberg, New York: Springer Verlag,
1975.
Karlgren, Bernhard: Sound and symbol in chinese Oxford, Univ. Press 1962.
Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára Budapest Akadémiai Kiadó 1978.
Klyashtorny, S. G. (Leningrad): The Terkhin inscription Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.
Tomus XXXVI (1—3), 335—366 (1982)
Kniezsa István (1959): *A magyar helyesírás története*. 2. jav. kiad. Bp. Tankönyvkiadó
László Gyula: Óseinkről Budapest Gondolat Kiadó 1990.
Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban Budapest Aka-
adémiai Kiadó 1986.
Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai, és ami körülöttük van Budapest Kőrösi Csoma Társa-
ság, - MTA Kvta. 1977.
Maenchen-Helfen, J. Otto: The world of the Huns edited by Max Knight — University of California
Press, (Berkeley) (Los Angeles) London, 1973.
Magyar Nemzeti Múzeum: Az avarok aranya A nagyszentmiklósi kincs Budapest Helikon Kiadó 2002.
Mandics György: RÓVOTT MÚLTUNK I. Irodalmi Jelen Kiadó, Arad, 2010.
Mészáros Henrietta, F.: Nagy szavunk eredetéről Bereczki emlékkönyv : [Bereczki Gábor 60. születés-
napjára] / szerkesztette: Domokos Péter, Pusztay János Budapest : ELTE, 1988.
Németh Gyula: A magyar rovásírás Budapest A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve II, 2, 1934.
Németh Gyula: A régi magyar írás eredete, Törökök és magyarok I. Szerkesztette: Róna-Tas András
Budapest, Kőrösi Csoma Társaság - Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1990.
Novgorodova, Eleonora Afanaszjevna: Mir petroglifov Mongolii Moszkva Nauka, 1984.
nyelvészet, Balassi Kiadó, 1997.
Okladnikov A. P. / A. I. Martinov: Szibériai sziklarajzok A bevezető tanulmányt Hoppál Mihály írta
Budapest Corvina Kiadó Vállalat, 1983.

- Okladnikov, A.P.: Petroglify Baykala - pamjatniki drevney kul'tury narodov Sibirii Novosibirsk 1974.
- Okladnikov, Alekszej Pavlovics: Petroglifü Centralnűj Azii Leningrád, Nauka 1980.
- Okladnikov, Alekszej Pavlovics: Piszanyici reki Olekmű i Verhnevo Priamurja Novoszbirszk Nauka 1976.
- Püsküllüoğlu, Ali: TÜRKÇE SÖZLÜK, Ankara, 2003.
- RÖHRBORN, KLAUS – VEENKER, WOLFGANG Hrsg. 1985. Runen, Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Band 19. Harrassowitz, Wiesbaden.
- Räsänen, Martti: Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen Helsinki, Suomalais-Ugrilainen seura 1969.
- Ryjik, Kyril: L' idiot chinois, initiation élémentaire a la lecture intelligible des caracteres chinois Paris Payot 1980.
- Sándor Klára: A Bolognai Rovás emléke Szeged, Magyar őstörténeti Könyvtár A József Attila Tudományegyetem Magyar Őstörténeti Kutatócsoportjának kiadványai 1991.
- Sándor Klára: *A székely írás nyomában*, Typotex Elektronikus Kiadó Kft. 2014.
- Sándor Klára: A székely rovásírás átvételének lehetséges útjai Rovásírás a Kárpát-medencében, Szerkesztette: Sándor Klára Magyar Őstörténeti Könyvtár 4 Szeged, 1992.
- Sándor Klára: A székely írás eredetéről dióhéjban Magyar Tudomány 2014/5
- Sándorfi György: Korai helyneveink vizsgálata MTT Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Csoportja, 1989.
- Sigmund, Feist: Etymologisches Wörterbuch der Gotischen Sprache mit Einschluss des Krimgotischen und sonstiger Gotischer Sprachreste Halle (Saale) Verlag von Max Niemeyer 1923.
- Szekeres István: A (székely-) hun írásjelek és díszítő szimbólumaik a hunok régészeti leletein (előadás) ZMTE IX. (Tapolcai) Őstörténeti Találkozó, 1994.
- Szekeres István: A 'tekeneus' (tekős) jelcsalád ZMTE VI. Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai, Szent Gallen 1991. A ZMTE kiadványa, Budapest – St. Gallen, 2005.
- Szekeres István: A „Hung-fán” — és legrégebbi (ismert) népvendünk A ZMTE XII. Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai, Tapolca 1997. A ZMTE kiadványa Budapest – Zürich, 2005.
- Szekeres István: A „koraavarok” nyelve A X. Magyar Őstörténeti Találkozó és a Negyedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai, Tapolca, 1995. ZMTE kiadványa, Budapest-Zürich, 1996.
- Szekeres István: A Nikolsburgi ábc további jelei (I.) ZMTE VII. Őstörténeti Találkozó, 1992. Szentendre A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa Budapest — Zürich 2005.
- Szekeres István: A Nikolsburgi ábc további jelei (II.) ZMTE VIII. (Kaposvári) Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai, ZMTE 1993. Budapest-Zürich, 1999.
- Szekeres István: A Nikolsburgi ábécé keletkezése A Tizenhatedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai Nyíregyháza 2004. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Heraldika Kiadó kiadványa Budapest Zürich 2004.
- Szekeres István: A nikolsburgi jelcsalád és az ótörök ábécék néhány jellegzetessége, „titka” A ZMTE XIX. Magyar Őstörténeti Találkozója. Mártély, 2006.
- Szekeres István: Árpád népe írástörténetben ZMTE XIV. Magyar Őstörténeti Találkozó 1999. Tapolca. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa, 2004.
- Szekeres István: Az (uráli) Irbit-parti sziklarajzok vizsgálata írástörténeti eszközökkel ZMTE XII. Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai, Tapolca 1997. A ZMTE kiadványa, Budapest – Zürich 2005.
- Szekeres István: Három jel a Nikolsburgi ábécéből A Tizenhatedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Tizenhatedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai Nyíregyháza 2004. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Heraldika Kiadó kiadványa Budapest Zürich 2004.
- Szekeres István: Három jel a nikolsburgi jelcsaládból A ZMTE XIX. Magyar Őstörténeti Találkozója. Mártély, 2006.
- Szekeres István: Írás és történelem Az Első (Szegedi) (1992) Iskola Előadásai és iratai, Zürich 1993.
- Szekeres István: Írástörténet és magyar őstörténet. Bevezetés a történeti összehasonlító jeltörténet módszerének alkalmazásába Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. MAGYAR TÖRTÉNELEM Tízezer év – ezer oldalról Oktatási segédkönyv Zürich – Budapest 2002.
- Szekeres István: Kilenc ótörök betű történeti összehasonlító jeltörténeti vizsgálata A ZMTE XIX. Magyar Őstörténeti Találkozója. Mártély, 2006.

- Szekeres István: Őstörténetünk írásjelekben (Bronzkori magyar írásbeliség (Szerk.: Varga Géza) Írás-történeti Kutató Intézet, Budapest, 1993.
- Szekeres István: Őstörténetünk írásjelekben, Egy kutatás módszerének eszközzrendszere A Második (Tabi 1993) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai, ZMTE Kiadványa, Budapest-Zürich, 1994.
- Szekeres István: Őstörténetünk írásjelekben. Egy kutatás módszerének eszközzrendszere A Nyolcadik (Kaposvári 1993) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai Budapest — Zürich, 1999.
- Szekeres István: Régmúltunk írásjelekben KAPU (1994. 04.-től — 1995. 06.-ig)
- Szekeres István: Székely írásjelek a hunok és a koraavarok régészeti leletein (1996) A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Erdélyi Övezeti Történész Találkozói 1995 — 1999 A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Csíkszereda városi RMDSZ kiadványa Csíkszereda-Budapest — Zürich 2000.
- Szekeres István: Termékenységi szimbólumaink az Urál-hegység és a Sárga-folyó (Huang-ho) között ZMTE XV. Magyar Őstörténeti Találkozó Felsőőr 2000. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa, Budapest Zürich 2004.
- Szekeres István: A SZÉKELY ÉS AZ ÓTÖRÖK ÍRÁS JELTÖRTÉNETE Bevezetés a történeti összehasonlító jeltörténet módszertanába Mundus Magyar Egyetemi Kiadó Budapest 2008.
- Tai T'ung: Liu Shu Ku — Hopkins L. C.: THE SIX CRIPTS A Translation by L. C. HOPKINS of H. M. Consular Service 1881. Cambridge Univ. Press. 1954.
- Tryjarsky, Edward: Alte und neue Probleme der runeartigen Inschriften Europas. Ein Versuch der Entzifferung der Texte aus Murfatlar und Pliska, 1985. 53-80.
- Tryjarsky, Edward: Die runeartigen Schriften Südosteuropas, 1985.
- Trugly Sándor: Sasos bronzveret Komáromszentpéterről (Újabb adalék sasos korongjainkhoz) ELEINK II, évfolyam, 1. szám 2003.
- TÜRIK BITIG Language Committee of Ministry of Culture and Information of RK
- Vakherda Nóra: *A magyar huszita helyesírás hangjelölési-rendszerének története és hatása* Debrecen 2013.
- Vasilyev, Dmitri Dmitriyevich (1983, Leningrad) *Korpus tyurkskih runičeskih pamyatnikov*
- Vékony Gábor: A székely írás emlékei, kapcsolata, története Budapest Nap Kiadó 2004.
- Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében Életünk könyvek, Szombathely 1987.
- Vékony Gábor: Varázsszöveg a halomi honfoglaláskori temetőből Magyar Őstörténeti Könyvtár 4. A József Attila Tudományegyetem Magyar Őstörténeti Kutatócsoportjának kiadványai, Rovásírás a Kárpát-medencében, Szerkesztette Sándor Klára, Szeged, 1992.
- Wilhelm Haussig, Hans: Der Historische Hintergrund der Runefunde in Osteuropa und Zentralasien 1985. 81-132.
- Wilhelm Haussig, Hans: DIE Runen des Schatzes von Nagy-Szent Miklós in ihrer Bedeutung für die Runenschriften Osteuropas 1985. 17-52.

AZ ÓSI MAGYAR ÁLLAM

(II/20.)

Darai Lajos (Kápolnásnyék):

Árpád Atila örökén – a magyarok őseik útján

I. ATILA ÉS UTÓDAI

1. A xiongnuk nem hunok

Annak ellenére, hogy csupán valószínűsítő feltételezésen alapul a 8000 kilométert és 3000 évet áthidaló kapcsolat, a hunokat még ma is kelet-ázsiai származásúnak tartja a magyar és a nemzetközi tudományos közvélemény túlnyomó része. Ezért ennek vizsgálatával kezdjük, hiszen ezen ránk erőltetett ázsiaihoz képest a hunok európai, különösen Kárpát-medencei létéről, tevékenységéről szóló ismeretünk megalapozott, bár nem mentes az utólagos hatalmi érdekérvényesítés hamisító beállításától, amint majd Atila, valamint fiai és utódai történelmi szerepe és tettei emlékének kiiktatásánál látjuk alább.

A hunok szinte kizárólagosan Kárpát-medencei tevékenységét megismerve képtelenségnek tűnik föl előttünk, hogy az ázsiai és európai hunok történelmi összekötésének XVIII. századi első előadója, Joseph de Guignes elmélete máig elismert. Akinek hivatkozott öt kötetes, 1756 és 1758 között Párizsban kiadott művét a „hunok, turkok, mogulok és más nyugati tatárok általános történetéről”⁴⁰ a túlnyomó többség már nem is ismeri, csak a több ezernyi, az ő feltevését, elméletét tényként kezelő ’szakirodalmat’. Deguignes a francia királyi könyvtár szolgálatában tevékenykedett és munkássága jezsuita hatás alatt állt. Ez utóbbi a saját beszámolóján túl főként abból látszik, hogy a jezsuiták kínai szerepvállalása, forrásanyag gyűjtése nyomán, mint Dobrovits Mihály megállapítja, Deguignes-é „az első olyan mű, amely az ázsiai lovas nomád népekre vonatkozó nyugati leírások és a kínai történeti források egybevetésén alapult.”⁴¹ E műnek köszönhetünk számos olyan közhelyet, amelyet az európai történetírás napjainkig használ. Innen származik többek között az ázsiai hiung-nuk és az európai hunok, valamint az ázsiai

⁴⁰ Joseph de Guignes: Histoire générale des huns, des turcs, des mogols, et des autres tartares occidentaux & c. avant et depuis Jesus-Christ jusqu'à present: précédée d'une introduction contenant des tables chronol. & historiques des princes qui ont régné dans l'Asie: ouvrage tiré des livres chinois, & des manuscrits orientaux de la Bibliothèque du roi. Chez Desaint & Saillant, Paris, 1756-1758. [I/1. kötet, 1756](#), [I/2. kötet, II. kötet, 1756](#), [III. kötet, 1757](#), [IV. kötet, 1758](#). Német fordítása igen korán elkészült: Joseph de Guignes: Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken, der Mogols und anderer occidentalischen Tartarn, vor und nach Christi Geburt bis auf jetzige Zeiten aus den chinesischen Büchern und orientalischen Handschriften der Königl. Bibliothek in Paris verfasst 1-4. Ford. Johann Carl Dähnert. Kiadta Anton Ferdinand Röse. Greifswald, 1768-71. [I. kötet, 1768](#), [II. kötet, 1768](#), [III. kötet, 1769](#), [IV. kötet, 1771](#). Deguignes élete: https://hu.wikipedia.org/wiki/Joseph_de_Guignes. További írás róla: <http://www.ng.hu/Civilizacio/2017/10/17/Rejtelyes-hun-orokseg>

⁴¹ Amit a francia jezsuiták a királyi könyvtár számára gyűjtöttek össze.

zsuan-zsuanok és az európai avarok azonosításának elmélete.”⁴² Elmélet tehát, következtetett azonosítás, és nem tényfeltárás.

Dobrovits hangsúlyozza, hogy feltételezett földrészeket átívelő mozgásuk előadása során „Deguignes nem választotta el a hunokat a nyomukban érkező török népektől. ...elsősorban a kínai forrásokra kíván támaszkodni, azonban felhasználta az arab írásbeliség hagyatékát is. Az általa 'arab hagyománynak' tartott szerző azonban – bár arab nevet viselt – török volt. Abú l-gází Bahádur hán, hívai uralkodó és történetíró... Forrásai közt természetesen ott szerepelnek az antik auktorok is, azonban, bármi meglepő, a szerző tudatosan mellőzte a magyar krónika-hagyomány hun hagyományát. Erről ő maga így ír: 'Melegpő lehet, hogy egyáltalában nem használtam fel az Attila alatti hun betörések kapcsán a magyar történetírókat. A magyarok, akik magukat a hunoktól leszármazottnak tartják, számos részletet közölnek átvonulásaikról, hadjárataikról, hódításaikról, és ezer olyan részletet közölnek velünk, amelyeket nem találunk mássutt. Ez a legfőbb oka, hogy elvettem őket, csak kevés egyezést találtam köztük és a görög vagy a római történetírók közt, láthatóan nagymértékű az anakronizmusuk, és a mesék, amelyeket locsognak, kétséget ébresztettek bennem a továbbiak hitelessége iránt is’.”⁴³

Krónikáink elvetése, a később szinte általánossá váló lejárata itt gyökérik tehát. Nem megengedve a magyar népnek, a magyar krónikásnak, hogy részletesen emlékezzen saját múltjára, illetve annak részleteire, ha arról úgy más forrás nincs. Deguignes az eurázsiai lovas-műveltség jellemzői alapján a legrégebbi múltba és a legkeletibb részre vetíti vissza a legkésőbbi és legnyugatibb szereplőket. Teszi ezt a szerinte a kínai forrásokban megőrzött eredethagyomány alapján, amely a későbbi törökség elődeit, a törköket a hunoktól, azokat pedig a hiungnuktól származtatta. Nem félve mintegy a kínaiak szájába adni a hun és a xiongnu azonosítását már a Kr. e. 2. évezredre, pedig az általuk csak a Kr. e. 3. századra vonatkoztatott lehetett a Kr. e. 1. századi híradás alapján. Majd ezt az időtlenséget, hamis egyöntetűséget viszi tovább a hunok és a késői türk népek azonosításában.⁴⁴ „Ami a modern tudományosság e kérdésre vonatkozó álláspontját illeti, akadnak meghatározó tudósok, mint például a Belső-Ázsia története legjelentősebb szaktekintélyének számító és a türk eredethagyománynak is önálló munkát szentelt Sinor Dénes, aki közönséges kínai irodalmi toposznak tartja ezt a kapcsolatot.”⁴⁵ Más kutatók... eltérő érvrendszerek alapján, de részben vagy egészben hitelesnek tekintik a kínai hagyomány erre vonatkozó híradásait.⁴⁶ Más a helyzet azzal a szintén Deguignes nevéhez fűződő és azóta is sokak által vitatott elmélettel, amely szerint az európai hunok őse a kínai forrásokban hiung-nu néven szereplő belső-ázsiai nomád nép lenne. A tudomány harmadfélszáz éve nem

⁴² Dobrovits Mihály: „Deguignes Magyarországon.” *Az előkelő idegen. III. Nemzetközi Vámbéry Konferencia.* Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006. pp. 30-2. <http://mek.oszk.hu/05000/05071/05071.pdf>

⁴³ Dobrovits (2006) p. 31.

⁴⁴ Vesd össze Sinor, D.: „The legendary origin of the Türks.” in: Zygass, E. V.–Voorheis, v P. (eds.): *Folklorica: Festschrift for Felix J. Oinas* (Indiana University. Uralic and Altaic Series 141, Bloomington, 1982. pp. 223–257; Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története.* Szeged, 1993. pp. 61-63; Harmatta János: „A törkök eredetmondája.” *Magyar Nyelv* XCV (1999), pp. 385-397.

⁴⁵ Sinor (1982), pp. 225-226.

⁴⁶ Gabain, A. von: „Hunnisch-türkische Beziehungen.” *60. dogçum yili münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan.sssssss Symbolae Z. V. Togan.* Istanbul, 1950-55. pp. 14-28; Kljastornij, Sz. G.: *Drevnyetjurkskie runyicseszkie pamjatnyiki kak isztocsnjyik po isztorii Szrednyej Azii.* Moszkva, 1964. pp. 108–114; uő: „Problemi rannyej isztorii plemenji türk 'Asina'.” *Novoje v szovjetszkoj arheologii.* Materiali i issledovanyija po arheologii SZSZSZR, Moszkva, 1965. pp. 278-281; Ecsedy, I.: „Western Turks in Northern China in the middle of the 7th century.” *From Hecataeus to al-Huwarizmi: Bactrian, Pahlavi, Sogdian, Persian, Sanskrit, Syriac, Arabic, Chinese, Greek, and Latin Sources for the History of Pre-Islamic Central Asia.* Ed.: Harmatta, J. Collection of the Sources for the History of Pre-Islamic Cenral Asia, Series I. Volume III, Budapest, 1984. pp. 249-258.

adott végleges választ erre a kérdésre. A vita horderejét jól érzékelteti, hogy az amerikai–kanadai David C. Wright két tanulmányt is szentelt a vita történetének⁴⁷.⁴⁸

Deguignes nemcsak a hunok és a türkök származtatásának elméletét dolgozta ki, de a magyarok eredetét is beolvasztotta az ő nyugati türkökről szóló elméletébe.⁴⁹ „Ami a nyugati türk hatalom genezisét illeti, véleménye szerint, a nagykán, aki a türk birodalom legfőbb hűbérura volt, hercegei közt szétosztotta a birodalom kormányzását. A dinasztia egy tagja viselte gondját a nyugati végeknek.⁵⁰ Adataiban 840-re teszi, hogy a Kie-kia-su (Hia-kia-sze, a jenyiszeji kirgizek)⁵¹ népe fellázadt a türkökét felváltó ujgur uralom ellen. Ők a ting-ling nép (Deguignes átírásában Tim-lim) és a kien-kunok (tkp. a jenyiszeji kirgizek paleoszibériai elődei) szállásterületén éltek, a Bajkáltól (Deguignes: Paikal) a Jenyiszej és az Ob mentén nyugat felé. E népeket 758 körül legyőzték az ujgurok (Hoei-ke, tkp. hui-ho), de O-ge kán, a kirgizek vezére, aki arra hivatkozott, hogy őse egy, a hun uralkodó (Tanjou, tkp. sanjü, ill. tanhu) által Szibériába száműzött kínai generális, Li-ling leszármazottja, fellázadt ellenük és húsz éven át harcolt velük. Deguignes ezt követően röviden utal a jenyiszeji kirgizek ujgurelles harcaira, illetve arra, hogy ezt követően a török népek eltűnnek Kína látóköréből⁵². Deguignes szerint ez az uralkodó azonos lenne Ügyekkel, Árpád nagyapjával⁵³.⁵⁴

1. ábra. A Kínai Nagy Fal szakaszainak térképe. Sárgával a Kr. e. 5-3. századi legkorábbi szakaszok 7000 km-re a Kárpát-medence közepétől.⁵⁵

⁴⁷ Wright, D. C.: „The Hsiung-nu-Hun Equation Revisited.” *Eurasian Studies Yearbook* LXIX. 1997. pp. 77-112; Wright, D. C.: „What’s in a Name? Would a Hsiung-nu by Any Other name Still be a Hun?” *Altaic Affinities. Proceedings of the 40th Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC) Provo, Utah, 1997*. Ed.: Honey, D. B.–Wright, D. C. Indiana University Uralic and Altaic Series 168, Bloomington, 2001. pp. 66-81.

⁴⁸ Dobrovits (2006) p. 32.

⁴⁹ Deguignes (1756/1), pp. 452-506.

⁵⁰ Uo. pp. 462-463; a türk uralom hasonló leírását ld.: Wang H.: „Apa Qaghan, Founder of the Western Turkish Khanate, the Splitting Up of the Turkish Khanate and the Formation of the Western Turkish Khanate.” *Social Sciences in China* 1983/2, pp. 124-154.

⁵¹ Drompp, M.: Breaking the Orkhon Tradition: Kirghiz Adherence to the Yenisei Region after A.D. 840, *Journal of the American Oriental Society* CXIX (1999), 391.

⁵² Deguignes (1756/1), pp. 504-505.

⁵³ Deguignes (1756/1), p. 512. Az ügä tisztségnév és Ügyek nevének azonosságát egyébként később Györffy György is felvetette, Györffy, Gy.: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vár-megyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára (A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára, Budapest 1959), 82–83.

⁵⁴ Dobrovits (2006) p. 35.

⁵⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%ADnai_nagy_fal#/media/File:Map_of_the_Great_Wall_of_China.jpg.

Ehhez a magyar krónikai hagyományt is teljesen meghazudtoló, meglepő végkifejlethez Dobrovits Mihály hozzáteszi, hogy Deguignes sokakat megtévesztett, például Györffy Györgyöt is, aki tőle átvéve felvetette az ügä tisztségnév és Ügyek nevének azonosságát, mert Deguignes „az O-ge-khan néven emlegetett uralkodót azonosnak vélte az Ädiz törzsből származó hadvezérrel, aki a 790-es évek első felében az il ügäsi (‘a birodalom bölcse’) címet viselve uralkodott az ujgurok felett, tetszés szerint cserélgetve a kagánokat mindaddig, amíg 795-ben maga nem ült a trónra.⁵⁶ Michael Drompp időközben megismert kutatásai alapján azonban bizonyossá vált a számunkra, hogy Deguignes az utolsó, 842-ben magát ujgur uralkodóvá nyilvánító Wu-kie kagán nevét építette bele a magyar leszármazás-hagyományba⁵⁷.⁵⁸

Egyébként pedig a kínai történetírás megalapozójának tekintett Sima Quian Kr. e. I. század eleji híradása szerint *Jü* volt az első császár a Kr. e. 3. évezred végén. Ő alapította a *Hszia* uralkodó dinasztiát, amelynek utolsó uralkodója *Csie* volt. Az ő *Csunvej* nevű fiának leszármazottából alakult a 匈奴 *xiongnu* nevű északi nomád törzs.⁵⁹ Azonban a *Hszia* dinasztia létezése, Sima Quian híradásán kívül nincs bizonyítva, csak e korszak településének nyomai maradtak fent. Viszont arra van utalás, hogy 1800 évvel később, Kr. e. III. század végén *Csen*, a *Chien* dinasztia ‘fenséges uralkodója’ (huang-ti) a *xiongnuk*, *tunghuk* és más nomád törzsek északról való betörései ellen kezdte építtetni a kínai Nagy Falat (1. ábra).⁶⁰

A *xiongnu* szójel első tagja (匈, *xiong*) mai jelentése ‘hun’, a másodiké (奴, *nu*) jelentése ‘(rab)szolga’. A ‘hun’ név megmaradt Magyarország mai kínai nevében: (匈牙利) *Xiong-yá-li*. Ennek az összetett szónak jelenként való fordítása: (匈, *xiong*) ‘hun’ – (牙, *yá*) ‘fog’ (amivel harapunk) – (利, *lì*) ‘nyereség, előny’. Az összetett név szószerinti fordítása: *Barbár-fog-éles*, ami szabad fordításban *éles fogú barbár*.⁶¹ Azonban van, aki ezt így fordítja: *Nagyfogú kapzsi hun*.⁶² Ám egy kínai-angol online szótár szerint:

Trad.	Simp.	Pinyin	English
匈		xiōng	Hungary; thorax; chest
匈牙利		xiōng yá lì	Hungary

2. ábra. A *xiong* másik jelentése mellkas, szív,⁶³ így mellkas+szolga=hun.

A kínai nyelvben a népnevet, országot idegen hangzása alapján nevezik meg és a kínai nem hangjelölő nyelv, hangzás alapján az adott elnevezéshez a legközelebb álló két vagy több írásjegyből álló kifejezést használnak. A kínai nyelv a szavak beszéd közbeni felismeréséhez négy zenei hangsúlyt használ, és sok az azonos hangzású, bár eltérő írásjeggyel írt szó. Ezért

⁵⁶ Ecsedy, H.: Uigurs and Tibetans in Pei-t’ing, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XVII (1964), 83–104; Dobrovits M.: Utószó, Vámbéry Á.: A magyarok keletkezése és gyarapodása (Dunaszerdahely 2003), 391 (jegyzetben).

⁵⁷ Drompp, M.: „The Uighur-Chinese conflict of 840–848.” *Warfare in Inner Asian History* Ed.: Di Cosmo, N. *Handbook of Oriental Studies/Handbuch der Orientalistik*, VII/6, Leiden–Boston–Köln, 2002. p. 79.

⁵⁸ Dobrovits (2006) p. 35.

⁵⁹ Dr. Márki Sándor: *Az ókor története*. Athenaeum, Budapest, 1910. (Reprint: Laude Kiadó, 2000.) p. 67. <http://mek.oszk.hu/13300/13364/>.

⁶⁰ V. N. Gyakov, N. M. Nyikolszkij: *Az ókori világ története*. Tankönyvkiadó, Budapest 1954. p. 191.

⁶¹ KSZM hozzászólása. „Olvasónk felfedezése hazánk nevének a kínai nyelvben való megjelenése kapcsán + szakkommentárok.” *Kuruc Info* 2008. április 1. 13:55. <https://kuruc.info/r/7/22626/>.

⁶² *najahuha* 13. *Szavak eredete* című Index-fórum, 2008.09.22.

⁶³ <http://www.mandarin-tools.com/cgi-bin/wordlook.pl>.

az ország és népnév a legritkább esetben értelmes kifejezés. Ha több azonos hangzású kifejezés adódik, akkor a kedvezőbb jelentésével jelölik az adott országot. Viszont a magyar népnév képzése annyiban eltér a többitől, hogy a Hungaria országnévből kiindulva állítólag a hun nép elnevezését használja fel. A kínai név a 'hun' – xiong – nevet veszi át, és azt egészíti ki további két – ya li – szóval. Magyarország – Xiong ya li – nevéből jön aztán a magyarok hungáriai ember jelentésű – xiong-ya-li-ren – neve.

Ebből tehát arra következtethetnénk, hogy a kínai nevünk megmutatja, a kínaiak a magyarokat a hunok leszármazottainak tekintik. Sőt talán – mivel a mi nevünk egyedül nem hangutánzó (fonetikus), hanem önálló jelentéssel bír az ötezer éves kínai nyelvben – ez az ország és népnév esetleg a Kárpát-medence jelképes megjelenése a kínai nyelvben, mintegy Közép-Európa szíveként.⁶⁴ Ennél szolidabban, de mégiscsak ebben a dicsőséges szellemben megfogalmazva: „A kínai történetírás atyja írta Kr. e. 100 körül, hogy a xiong-nu (sjung-nu=vad rab-szolga, a hunok neve akkor a kínai történelemírásban) Kína legelső uralkodócsaládjától, a Xia uralkodó családtól származnak, amely Kr. e. 2000 körül élt. Eszerint Kína első uralkodó családja hun.”⁶⁵ Továbbá: „Sima, aki a hunok kortársa volt, Kr. e. 90-ig jegyezte fel a velük kapcsolatos eseményeket, majd rövid idő múlva meghalt. Ezután folyamatosan jegyezték fel az őt követő kínai történészek a hunok históriáját. Történetük a nyugati Han-dinasztia (Kr. e. 206–Kr. u. 24), úgymint a keleti Han-dinasztia (Kr. u. 25–220) történelmi leírásaiban is követhető. E két han krónika szerint 48-ban a hunok két részre oszlottak, északi és déli csoportra. Később a déli csoport egy része behódolt és beolvadt a nagy faltól délre eső kínai keleti Han dinasztia birodalmába, s a kínaiak, az ujgurok és más kisebbségek is őket tartják őseiknek. Az északi hunok viszont 91-ben nyugat felé tartottak és a kínai kutatók az V. században feltűnő hunok (ATTILA NÉPE) őseinek tekintik őket (Lin Gan, 1986. 260). Ma sok kínai, akárcsak számos Kínában élő kisebbség, – ujjur, yugur, mongol – akik a nagy fal környékén élnek, úgy tudják, hogy ők a déli hunok leszármazottai, a magyarokról pedig azt tartják, hogy ők Attila király hunjainak ivadékai, azaz az északi hunok leszármazottai.”⁶⁶

A xiong írásjegynek a legkorábbi használata a Han-császárságtól északra lévő területre és népcsoportra (Xiong Nu) kínai részről, mint láttuk, esetleges volt. Ugyanakkor a magyarok modern kori kínai elnevezésének nemcsak egyetlen változata volt, ha csak a sok különböző helyi nyelvjárást tekintjük is. „A 'xiong ya li' elnevezés akkor született, amikor a XIX. században, az ópiumháborúk után a Császárságra a Nyugat számos szabadkereskedelmi szerződést kényszerített rá, amiből az Osztrák Magyar Monarchia is kivette a részét. A kínai kikötőkbe érkező magyar (hungarus) kereskedők népnéve lett az ázsiai hunok írásjeggyel átírva. Ez azonban véletlenszerű, vagy nem konzekvens választás volt, amit az is mutat, hogy pl. Kanton környékén a 'Han ga li' kiejtésnek megfelelő (eltérő) írásjegyeket használták a magyarokra, s nemzetközi hírű keletkutatónk, Ligeti Lajos pedig olyan esetet is említ, hogy az északi tartományokban, ahová még jóval korábban, orosz közvetítéssel jutott el a magyarok híre, a szláv 'Vengria' elnevezést írták át a 'veng-tia-lia' kiejtésű írásjegyekkel. 1944 és '45 közt, a japán

⁶⁴ „Olvasónk felfedezése hazánk nevének a kínai nyelvben való megjelenése kapcsán + szakkommentárok.” *Kuruc Info* 2008. április 1. 13:55. <https://kuruc.info/r/7/22626/>.

⁶⁵ Csihák György (Zürich): „Dunhuang barlangképei és a sánszi agyagkatonák néma üzenete a magyar műveltség gyökereiről.” *A magyar műveltség gyökerei. Az 1930-as évek magyar műveltsége. A Tizenötödik Magyar Őstörténeti Találkozó és a Kilencedik magyar történelmi iskola előadásai és iratai. Felsőőr/Oberwart. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 41. kiadványa. Budapest–Zürich, 2002. pp. 30. Acta Historica Hungarica Turiciensis XV. évfolyam 3. szám.* <http://mek.oszk.hu/06700/06799/06799.pdf>.

⁶⁶ Sima Qian: *A hunok legkorábbi története A Shi Ji 110. kötete*. Bevezetés. Bevezette és kinaiból magyarra fordította Du Yaxiong és Horváth Izabella (Peking, 1997). Magyar Ház Kiadó, Budapest, 2003. Idézi Horváth Gáborné dr.: „Kínai források az ázsiai hunok életmódjáról.” *Ősi Gyökér* 2004/4. p. 23. http://epa.oszk.hu/02300/02387/00029/pdf/Ősi%20Gyökér_2004_4_017-037.pdf.

megszállás alatt álló területeken pedig rövid ideig érvényben volt a 'hong ya li' összetétel is, és még számtalan egyéb... kombináció valószínűsíthető."⁶⁷

Tehát ha szakmai körökben legalábbis, de eléggé közismert, hogy Magyarország neve ma kínaiul (Xiong ya li) nagyjából annyit tesz, mint „Nagyfogú kapzsi hun” vagy „Éles fogú barbár”, akkor észre kell vennünk, hogy a rabszolga már rablóvá változott, és ha az európaiak nem is a hun szó és név ezen kínai fordítását vették át, de a Hungaria országnévben a nyugati nyelvek mind beleértik valamennyire a „hun rablót”, a „kalandozó magyarokkal” is azonosítva. Ezért ki kell mondani, hogy a sziongnuk nem hunok és a hunok nem türkök, mert azok ott Ázsia keleti és nyugati részén más leszármazási ágról valók, mint mi, akiket itt a Kárpát-medencében a külföldi megnevezők hunoknak neveznek Atila alatt, aztán már hamisan türknek és avarnak a bolgárok vagy avarok alatt, és elég vegyesen az Árpádok óta, mert a hungar, ungar, hongrois mellett a wenger is szerepel, sőt a belőlünk lett más népeknél még a magyar is, és mi magunkat magyarul magyarnak mondjuk, ki tudja, mióta.

De Sima Qian nem a hunokról írt, hanem a xiongnukról, akiket az utókor azonosít a hunokkal. Az biztos, hogy valamiért a kínai nyelvben a magyarok elnevezése azon népek egyike nevéből ered, akik ellen a Nagy Falat emelték, azaz a xiongnu névből. De nem azért, mert a kínaiak jobban ismernék a magyarok származását, mint a magyar tudományosság, amelynek nagyobbik része nem ismeri el a (kínai) hun–magyar rokonságot.⁶⁸ Viszont mivel ennek a Kínából származtatott „ázsiai hun” történelmi hatalmi csoportnak nem egyértelmű az azonossága az európai vagy Kárpát-medencei hunokkal, a kérdés további vizsgálatát tartjuk szükségesnek. Azaz a *xiongnu* kifejezés, sőt hangalak pontos kezelésére van szükség, mert még ha kínaiakat kérdezzünk, se biztos, hogy megfelelő eredményre jutunk. Értve ez alatt azt, hogy lehet, fordítva ülünk a lovon a vizsgálat során, mert csak a hun miatt lett *hiungnu* a leírt és kiejtett alak, a *hsziungnun* keresztül, utólag annak meghatározva, mégpedig a közkeletűvé tett *hun–hiungnu hasonlóság* miatt, mintha annak korai azonosságából származna. S ha a hangutánzás szerinti a jelhasználat ilyen esetekben a kínai nyelvben, ezt könnyen elfogadta mindenki.

Mint láttuk, a xiongnu és a hun azonosítását és a hunok türkökké válását a modern korban a francia Deguignes vezette be. És 1756-ban publikált műve nyomán a krónikáinkban taglalt hun–magyar rokonságot nálunk Pray György vetette fel ismét,⁶⁹ amiből a turáni türk eredetünk elmélete alakult ki, s hogy a turáni népeknek a magyarok legyenek a vezetői. „A hun–avar–magyar folytonosság tanát fenntartotta; s mikor rendtársa, Sajnovics János a magyar és lapp nyelv rokonságát bebizonyította (1770), egy újabb dolgozatban az összes finnugor népet hun eredetűeknek nyilvánította, megmentve ezzel a nemesség középkori eredetű történet koncepcióját⁷⁰”.⁷¹ Pray turáni–hun elképzelése ugyan kevésbé lett felkarolva később, de akkor még a 'germán és szláv tenger' közé szorult magyarság számára szükségesnek látszott az önazonosság őrzéséhez. Ám a hunok távol-keleti érkezéséről, eredetéről a korai krónikáink nem tudnak. A távol-keleti származást részletesebben Székér Alajos 1791-ben írt krónikájából ismerhetjük

⁶⁷ KSZM hozzászólása. „Olvasónk felfedezése hazánk nevének a kínai nyelvben való megjelenése kapcsán + szakkommentárok.” *Kuruc Info* 2008. április 1. 13:55. <https://kuruc.info/r/7/22626/>.

⁶⁸ Pedig azt krónikáink egyértelműsítik, valamint a krónikáinkra és a kínai nyelvben használt magyar névre hivatkozva vallja kutatók sokasága ma már, akik közül imént idéztünk is pártól Sima Qian xiongnu-tudósításával kapcsolatban.

⁶⁹ Anonymus, Kézai, Káltyi stb után, ő „a szokásos annalesformában először a magyar őstörténetet írta meg (*Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum* [A hunok, avarok és magyarok régi története], Bécs 1761), melyhez új anyagként francia forrás alapján a kínai évkönyvek adatait használta” – valójában tehát Deguignes adatait. (*A magyar irodalom története. II. kötet: 1600-tól 1772-ig.* „Pray György” a „70. Az egyházas tudományosság alkonya” c. alfejezetben, amely „Az elvilágiasodó egyházi és iskolai literatúra” c. fejezetben, amely „A késő-barokk (rokókó) irodalom (kb. 1740–kb. 1772)” c. részben található. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. p. 551. <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/02/386.html>.)

⁷⁰ *Dissertationes historico-criticae in Annales veterum Hunnorum* (Történetkritikai tanulmányok a régi hunok históriájáról), Bécs 1774.

⁷¹ Pray (1964).

meg.⁷² Szekér katolikus papként jól ismerhette krónikáink biblikus eredeztetését, Szent Jeromos hasonló megjegyzéseit, mégis Pray nyomán haladt.

„Pray azzal kísérelte meg korszerűsíteni a korábban a magyar történetírásban megcsontosodott hun-magyar eredethagyományt, hogy Deguignes munkájára támaszkodva (voltaképpen annak vonatkozó részeit latinra fordítva) újraértelmezte a hun–magyar viszony alakulását... Deguignes munkáját Pray francia eredetiben olvasta, és annak nyomán ismertette meg a magyarországi olvasóközönséggel, lévén, hogy a munka német nyelvű kiadása csak jóval később, 1768 és 1771 között jelent meg.⁷³ Pray eleve tisztában volt vele, hogy munkája nagy vihart válthat ki Magyarországon, ezért már annak előszavában igyekezett a várható felháborodás elejét venni.⁷⁴ Szavainak címettje az a Desericzky Ince (1702–1763) volt, aki nem sokkal az ő munkájának megjelenése előtt tette közzé, József római királynak (a leendő II. József császárnak) ajánlva, a maga ötkötetes magyar őstörténeti kompendiumát.⁷⁵ Pray és Desericzky ellentéte kétséget kizáróan több volt, mint egy ifjabb és egy idősebb kartárs rivalizálása.

Megtalálhatjuk benne a két rend és a két nagy katolikus iskolahálózat, a piaristák és a jezsuiták hagyományos versengésének elemeit is. Pray forráskritikai módszere pedig kétségkívül korszerűbb volt Desericzky minden tücsköt-bogarat egy zsákba hordó hozzáállásánál... Desericzky feltételezése szerint a hunok őshazája a Volgától keletre lehetett. Miután igyekezett bebizonyítani az általa egy szóval 'szkítáknak' nevezett hunok, avarok, magyarok rokonságát, ezt egy Noétól Szent Istvánig terjedő genealógia elkészítésével is demonstrálta. A hun–avar–magyar azonosítás alapján pedig a magyarok első, második s harmadik pannoni letelepedéséről beszél, s a magyarságnak a jelenlegi hazájához fűződő 'örökösödési jogát' hangsúlyozza... Desericzky és Pray közt ... az a különbség, hogy amíg az előző, minden tárgyi tudása mellett, ragaszkodott a magyar őstörténet hagyományos, rendies felfogásához, amelyben Attila király, elődeivel és utódaival egyetemben, a rendi szabadságára büszke natio Hungarica megteremtője, ... addig Pray feláldozta ezt a képet az általa korszerűnek vélt tudományos igazság oltárán, s nem a magyarság őstörténetében kereste a rendies nemzeti jogvédelem alapjait. Desericzky elképzeléseivel ellentétben Pray világosan elválasztja egymástól a hunok, az avarok és a magyarok népességét. Leszögezi, hogy a hunok elődeiről semmi biztos ismeretünk nincs. A korábbi, mindent egy zsákba hordó gyakorlattal szemben világosan elkülöníti egymástól a hun, az avar és a magyar etnikumokat is. Ami a honfoglaló magyarokat illeti, őket Pray György a bizánci évkönyvekben turkoi, a kínai hagyományban t'u-küe néven szereplő néppel azonosítja. E szerint az elmélet szerint tehát a honfoglalás előtti, illetve a honfoglaló magyarok, akiket a bizánci szerzők turkoi néven neveznek, voltaképpen a kínai és a bizánci források (nyugati) türkjeivel lennének azonosak. E türkök egy része behódolt a kínaiaknak, más részük viszont a Volga és a Don környékére vándorolt, s itt a besenyők támadása következtében két részre szakadva, keleti águk a leendő Oszmán Birodalom törökjeinek ősvé vált, nyugati águk pedig az Etelközben telepedett le. A magyar honfoglalás történetére nézve azonban a Thuróczyra támaszkodó

⁷² Szekér J. Aloysius: *Magyarok Eredete. A régi és mostani Magyaroknak nevezetesebb Tselekedeivel együtt.* Hartleben Konrád Adolf kiadása, Pest, 1808.

⁷³ de Guignes, J: *Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken, der Mogols und anderer occidentalischen Tartarn vor und nach Christi Geburt bis auf jetzige Zeiten*, Greifswald 1768–1771.

⁷⁴ „Id ne mihi quoque eveniret, metuere non de nihilo coepi, quamquam scrirem, me multa, quae aliis aut praeterita aut ignorata fuerunt, in lucem educere; tamen quod nihil de gentis vetustissime incunabulis verisimiliter, mea quidem sententia, ex aliis dici posset, pene a capto labore abstrahebar; cum repente spei aliquid obortum fuit ex opere INNOCENTII DESERICII clerici regularis piarum scholarum, quod de initiis, ac Majoribus Hungarorum edidisse ad me afferebatur.”; Pray: *Annales veteres, Praefatio* [2].

⁷⁵ Josephi Innocentii Desericii, Hungari Nitrensis, Clerici Regularis Scholarum Piarum: *De Initiis ac Majoribus Hungarorum Commentaria quibus accedit circa finem Libri secundi insigne ac per antiquum manuscriptum ex Vaticana Bibliotheca deromtum hac tenus desideratum I–V.*, Budae ac Pestini 1748–1760.

Deguignes-nyel szemben Pray legfontosabb forrása Anonymus. Igaz, ő az Anonymus honfoglaló magyarjaival a kabarokat azonosítja, akik a délről jövő 'turkokkal' egyesültek⁷⁶.⁷⁷

Amihez hozzá kell fűznünk, hogy nem vizsgálva most a nála bizonyára nem véletlenül szereplő „tücsköt-bogarat”, Desericzkyt fordítva is lehet értelmezni, azaz mivel „Attila király, elődeivel és utódaival egyetemben, a rendi szabadságára büszke natio Hungarica megteremtője”, ő indokoltnak és kötelességének tarthatja „miden tárgyi tudása mellett” ragaszkodni „a magyar őstörténet hagyományos, rendies felfogásához”. Amivel kapcsolatban indokolatlan Pray eljárása, hogy „elválasztja egymástól a hunok, az avarok és a magyarok népességét”. Mert ennek Kárpát-medencei régészeti-műveltségi-embertani (genetikai, vércsoporti) és néprajzi folytonosságán túl Hóman Bálint és Szekfű Gyula rámutatott hatalmi folytonosságára is,⁷⁸ amidőn a hun hatalmat közvetlen a bolgár váltotta fel, amit csak a nyugati források neveznek avar csúfnéven, az avar név krónikáinkból hiányzik, melyek közvetlen Attila–Árpád leszármazásról szólnak, aminek időszámítás-különbségből származó ellentmondásaira később még kitérünk.

Érdy Miklós az ún. hun üstöknek nyugat felé vándorlásával követi a hunok útját Kínától az északi szeppe mentén.⁷⁹ Ezek az üstök valójában kínai buddhista szertartások füstölőinek felelnek meg, és a buddhista templomokban ma is láthatók. Azaz nem jellegzetesen szeppei, lovas nagyállattenyésztőket jellemző emlékek. Érdy Észak-Kínába is elutazott, mongol–magyar kapcsolatot keresni, beszámolója azonban annak egyértelműségét nem támasztja alá: „Életmódjában a magyarokhoz igen hasonló népet ismertünk meg. A többi mongol őket valahogy nem igazi mongolnak tekinti, gazdag népzenejüket idegennek érzi. Embertanilag is több európid vonást mutatnak, mint a többi mongol. Ennek oka lehet a hunokig visszanyúló, a magyarságnál is megtalálható közös török örökségünk. Ennél fogva egy-két évezred távolába visszanyúlva, vannak közös törökös vonásaik a magyarsággal, hisz népdalkincsük is mutatja ezt. Azonban nyelvük világosan a mongolnak egy nyelvjárása... Nyelveink között vékony hidat képeznek a törökös szavak (jövevényszavak?), amelyekből a magyarban 300, a mongolban 1000 van.”⁸⁰

Szekeres István íráselemzéssel a hunokat ugyancsak a kínai művelődésterületre szorítja.⁸¹ A Hung Fan (Nagy Szabály) című kb. Kr. e. 800. körül írt filozófiai mű Hung szava azonosítását

⁷⁶ Pray elméletének összefoglalását ld.: Görömbei A.: „Az ősmagyarság képe felvilágosodás- és reformkori történetírásunkban.” *Studia Litteraria* LX (1971), p. 65; Várnai (1974), p. 32.

⁷⁷ Dobrovits (2006) pp. 33-34.

⁷⁸ Lásd Hóman Bálint, Szekfű Gyula: *Magyar Történet*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. I. kötet, p. 45-49.

⁷⁹ Érdy Miklós: „A legősibb hun bronz üstök nyomában.” *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tab 1993) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai*. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa. Budapest–Zürich, 1994. pp. 75-86. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* VIII. évfolyam 2. szám. <http://mek.oszk.hu/06300/06381/06381.pdf>.

⁸⁰ Érdy Miklós: „Az Ordos-pusztai magyarok: valóság vagy legend? Expedíció a korai Hun Birodalom területére.” *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Ötödik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai*. Altenberg, 1990. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa. Budapest–Zürich, 2005. p. 224. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* V. évfolyam 2. szám. <http://mek.oszk.hu/06800/06833/06833.pdf>.

⁸¹ Szekeres István: „Őstörténetünk írásjelekben.” *Bronzkori magyar írásbeliség. Írástudományi Tanulmányok*. Írástörténeti Kutató Intézet, Budapest, 1993. Szekeres István: „A 'Hung-fán' — és legrégebbi (ismert) népneveink.” *Magyar út és nehézségei a nemzetállamtól az övezetek Európájába a huszadik század fordulóján*. Avarok – onogurok – magyarok. Tapolca, 1997. Budapest–Zürich, 2005. pp. 263-284. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XII. évfolyam 1. szám. <http://mek.oszk.hu/06800/06837/06837.pdf>. Szekeres István: „Jeltörténeti azonosságok, hasonlóságok és párhuzamok a kínai és a sumér írástörténetben.” *Magyar haditechnika és magyar hadjáratok a kora középkorban. A második világháború és történelmi következményei Magyarország szempontjából (1939-1949)*. Szentendre, 2001. Budapest–Zürich, 2002. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XVI. évfolyam 1. szám. <http://mek.oszk.hu/06700/06790/06790.pdf> pp. 95-99. Szekeres István: „A teknős jelcsalád.” *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hatodik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai*. Szent Gallen, 1991. Budapest–Szent Gallen, 2005. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* VI. évfolyam 1. szám. pp. 78-101. <http://mek.oszk.hu/05900/05946/05946.pdf>.

a hun szóval lehetségesnek tartja, és Hung népnévünket látja az olyan magyar helynevekben, mint Hungnod>Hungnagy=Hunyad, Hungvár=Ungvár, Ug, Ugod, Onga stb. És ez a kínaiul íjast jelentő Hung került át szerinte a latin, germán és latin nyelvi nevünkbe, mert íjas nép vagyunk.⁸² Bár a xiong-nu nála is hiung-nu⁸³ alakban szerepel, de a xiong/xiung hunnal való azonoságát nem támogatja, Otto J. Maenchen-Helfenre hivatkozva: „A Xiung és a hun talán rokon szavak voltak. De nem voltak azonosak”.⁸⁴ És mert „a kínai **hiung-nu** ... ’barbár, erőszakos rabszolga’ név erősen pejoratív. Ez egyértelműen kitűnik a ’奴 nu rabszolga’ megnevezésből. Szabad akaratából egyetlen nép sem hívja magát rabszolgának!”⁸⁵ Szekeres azt is felemlíti, hogy „az ókínai ’jó’ egykor ’jao’ volt. Az ős, majd ómagyar melléknévi ’jó’ – szintén jau ~ jaß, (és) (vagy) jou ~ joß volt. Véletlen egybeesés? A kínai ’jó’ ’birtokolni’ jelentés is egyezik ’jószág’ szavunk ’jó’ tövével.”⁸⁶ Szerinte nem lehet véletlen, hogy „a melléknévi ’jó’ szavunk szinte minden jelentésében azonos, vagy analóg a két nyelvben.” És „amennyiben a kínai ’jó’ ősnyelvi átvétele melléknévi ’jó’ szavunknak (?), úgy tűnik, hogy hasonló hangfejlődésen ment keresztül: a szóvégi ß lekopott, vagy már nem is volt meg az átvétel időpontjában. A szócsalád rendre azonos, vagy hasonló etimológiai rendszert alkotó tagjainak egyezései minden esetre figyelmet érdemelnek, mert a sajátos hungarizmusok nem lehetnek véletlenek. Csakis a két nyelv (és nép) egykor szomszédos kapcsolatával, s a kínai hagyományból magyarázhatók. Az ideográfikus írástörténeti összefüggések egyértelműen bizonyítják, hogy népeink régmúltja és kultúrája érintkezett és össze is fonódott a kínai történelem hajnalán és később is több alkalommal.”⁸⁷ Szekeres egyébként a magyar vagy székely (rovás)írást a kínai jelekből vezeti le a közép-ázsiai türk feliratokon keresztül. Az úgynevezett ordoszi hun korona rajzán két jelet is azonosít a kínai jeleket egyesítő teknősrájsz jelével.⁸⁸ Gond ezzel, hogy a korona színes fényképén látszik, hogy a maga alá húzott lábú állat begömbített combja görbületének árnyékát a rajzoló már mintegy írásjelként ábrázolta.⁸⁹

Padányi Viktor pedig kísérletet tett arra, hogy a Távol-Kelet hunjait a Közel-Keletével azonosítsa, kijelentve, hogy a Kr. e. 1500 körül az eredetileg Közel-Keleten élők ketté szakadtak, és szerinte Kr. e. 628 körül létrehozták a Bajkál-tó környezetében az avarnak is nevezett hun birodalmat.⁹⁰ A hun dinasztia eredetére vonatkozóan viszont ismeretes a másik hun-maradék törzstől fennmaradt ún. *óbolgár királylista*, amelyik a hun vezértörzset egyértelműen Kína mellől eredezteti a Dulo dinasztiából, a Kr. e. harmadik évszázadból. Igaz, ebben a királylistában Atila nem jelenik meg, és valójában vélt fiától, Irniktől folyamatos csak. Korábbi nevek föltehetően csak elágazásokat jelentenek. Így Irnik előtti név Arvitochal, aki Kr. u. 157-ben élt. De a hunokról semmit sem tudunk a keleti hunok kínaiaktól elszenvedett veresége (Kr. u. 155) és az Európában Balambér vezérletével történő megjelenésük (Kr. u. 376 körül) közötti időben. Krónikáink sem, természetesen, és ez a távol-keleti származási vonal ellentétes a krónikák déli, iráni származtatásával. Sebestyén László tiltakozik is az ellen, hogy a hunokat Kínától eredeztessék, mert szerinte azok a hun-avar-magyar kapcsolatnak megfelelően szkitaként megjelenő sumér elődöket jelentenek.⁹¹

⁸² Szekeres (2005), pp. 264-272, 275-279, 283.

⁸³ Nagy Bálint: Kínai nyelvkönyv. 1989. p. 408. szerint magyar átírással: sjung-nu.

⁸⁴ „Xiung and Hun are possibly cognate words. But they are not identical.” Otto J. Maenchen-Helfen: The ethnic name hun. London, 1973.

⁸⁵ Szekeres (2005), p. 274.

⁸⁶ Szekeres (2005), p. 266.

⁸⁷ Szekeres (2005), p. 281.

⁸⁸ Szekeres István: A székely és az ótörök írás jeltörténete. Bevezetés a történeti összehasonlító jeltörténet módszertanába. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2008. pp. 56-59.

⁸⁹ <http://emf-kryon.blogspot.hu/2014/02/a-hun-korona.html>.

⁹⁰ Padányi Viktor: Dentu-Magyar. Turul, Veszprém, 1989, pp.: 199, 228, 240, 263.

⁹¹ Sebestyén László: *Kézai Simon védelmében. Őstörténeti tanulmányok*. Nap Kiadó, Budapest, 2004. pp.: 259-260. <https://www.scribd.com/document/226963914/Sebestyen-Laszlo-%C5%90storteneti-Tanulmanyok>.

Osetzky Dénes bemutatja a türk népek mozgását, és végigköveti azokat közel két évezreden keresztül. Kimutatja, hogy a hunok valójában a kínai császárság mentén emelkedtek katonai hatalommá, majd éppen a kínaiak katonai nyomásának engedve bomlottak ketté: egyik részük dél felé vette az útját, és került a végén Indiába, ahol rövid ideig dinasztikus uralkodókká váltak, a másik részük nyugatra húzódott. Ez utóbbiak Kr. u. 155-ben láthatók még az Araltótól északra elterülő legeltető, sztyeppei területeken, – és idáig követhetők az ún. hun üstök is – majd eltűnnek a szem elől. Balambér katonái, immár a kengyellel megerősített lovas hadviselés mesterei 376-ban jelennek meg, és kezdik meg Európa meghódítását.⁹²

Az ellentmondás a kínai és a sumér hun-eredet között feloldhatatlan, ezért is kell ennek bizonytalanságaira rámutatni, és valósabb eredetet felmutatni. Ugyanakkor enyhén szólva elgondolkodtató, hogy ha már ekkor több részre hasadt az eredetileg szabírnak – vagy sumérnak – tekintett hun népesség, majd ezek különböző környezetből, eltérő múlttal, különböző időben érkeztek volna a Kárpát-medencébe, miként lehetséges az, hogy a magyar nyelv mégis egységes – és ilyen volt már az ún. honfoglalás idején is? Ki tette ilyenné? Miként alakulhatott ilyenné, hiszen minden más ‘osztódás’, szétszóródás, független életmód a nyelvek szétforgácsolódásával járt, miért éppen a magyar lenne ez alól kivétel?

2. A kínai császárság és az ázsiai nomádok

Egyébként a kínai császárságra – a róla fennmaradtak szerint – a vaskorszaki népmozgások hatottak meghatározó mértékben. A császárság maga letelepedett társadalmat alkotott, és ebben a földművesek a saját népcsoportjukból származó uraknak voltak alárendelve. Kínában egymást váltották az uralkodók, mégis műveltsége csakis a sajátos belső törvényei szerint változott. A kínai társadalom már a dinasztikus időszakot megelőzően (Kr. e. 2000 körül) sajátos írással rendelkezett. Az írás a kínai nyelv legfontosabb összetartója, ugyanis a közel 300 nyelvjárást beszélő kínai csakis az íráson keresztül érti meg egymást. Az írás szervesen hozzátartozik az állami adminisztrációhoz. Kijelenthetjük, hogy az állam kialakulásának az az egyik feltétele, hogy le tudja jegyezni a törvényeit, leltárt tudjon készíteni, azaz legyen írása.⁹³

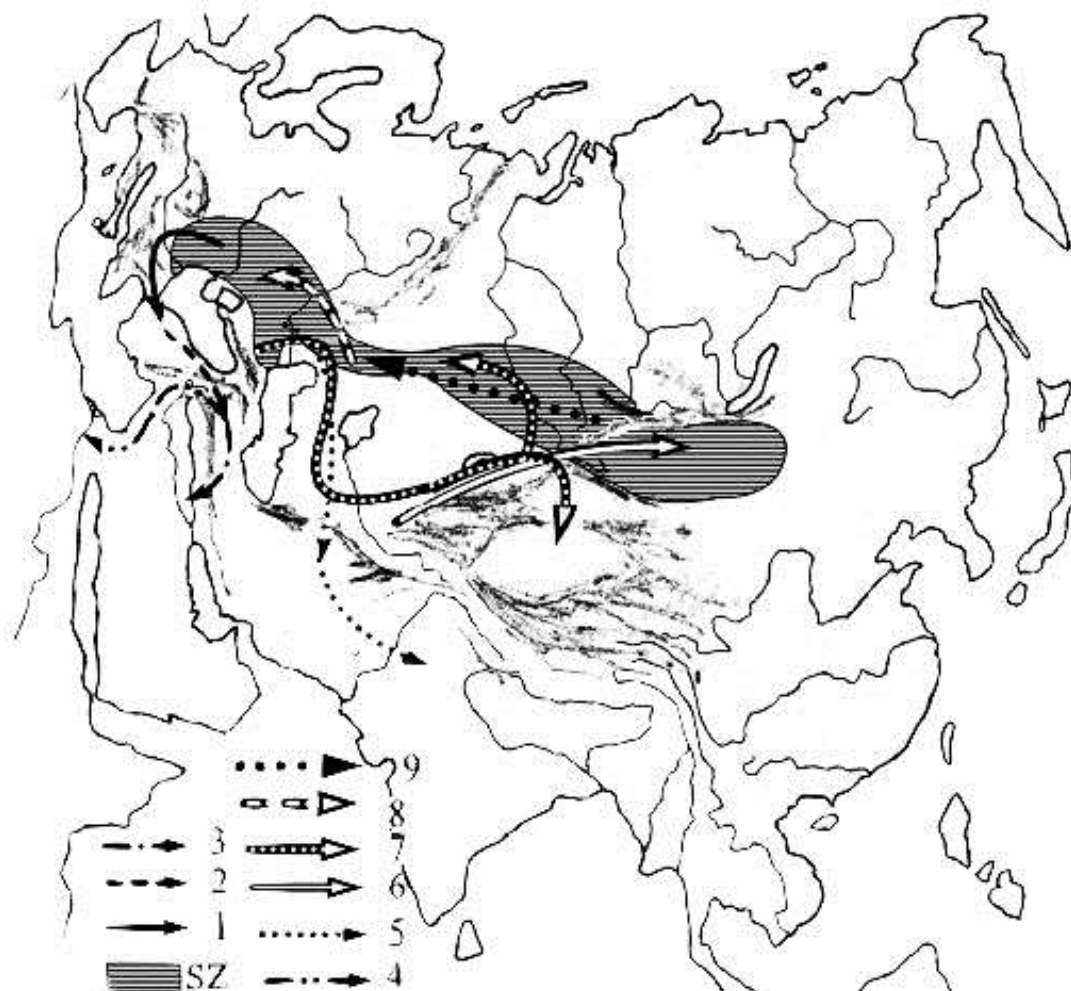
A leírásokból ismeretesen a Kr. e. első évezred során a kínaiak legfőbb gondja az volt, hogy az időjárási váltakozásoknak nagy mértékben kitett északi, sztyeppei területeken lovas nagyállattenyésztésből élő népeket miként tartsák távol országuktól. Ez a küzdelem a Kr. e. második évszázadra döntő fontosságúvá vált. Több hadjáratot vezettek az északi népek ellen, köztük a xiongnuk ellen is, aminek az eredménye végül a pásztortörzsek egy részének nyugatra, más részének pedig délre való áttelepülése lett. Ez a mozgás váltott aztán ki feltehetően egy dominó-szerű reakciót: a víz után vándorló pásztorok egymásra torlódtak, és ha egyikük kellően erős volt, kiszorította a másikat legeltető területeiről. Ázsia sztyeppein ez immár keletről-nyugatra történő vonulást jelentett. Korábban a sztyeppe déli szakaszáról indulva nyugatról kelet felé haladt egy népmozgás, amely maga előtt kergette a kurgán műveltség elől menekülő népcsoportokat, köztük a turkokat is. Most ez az irány fordított lett, de elsősorban az északi sztyeppei területeken zajlott (2. ábra).

Az ókori leírásokból valamennyire látható mozgás vége a Kelet-európai sztyeppe lett. Innen a szkíták a Kr. e. 8. században kibillentették a kimmereket, akik aztán délnek fordultak és végső soron Anatólia északi részén, a Hettita Birodalom roncsain találtak maguknak végső szálláshelyet. Helyükre a szkíták érkeztek, akik maguk is folyamatosan próbálkoztak iráni területek meghódításával, jóllehet felügyeletük alá tartozott a Kelet-európai síkság egésze, beleértve a nem sztyeppei területeket is a Dnyeper vonalától észak-nyugatra. A szkítákat követte a masszagéták

⁹² Osetzky Dénes: *A Magyarság Török Ősei*. Árpád Munkaközösség Kiadványa, Sydney 1977. pp.: 72-73.

⁹³ Például híres kutatók szerint éppen ez az egyik bizonyíték arra vonatkozóan, hogy nem létezett Dávid Birodalma a Negev-sivatagtól északra Kr. e. 1000 körül, hiszen Jeruzsálem városállamnak nem volt írása ebben az időben. (Izrael Finkelstein, Neil Asher Silberman: *The Bible Unearthed. Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Its Sacred Text*. Touchstone, New York., 2002. p. 325.

déli megjelenése, majd északon a szarmatáké. Minden új csoport a korábbihoz képest újabb fegyverzettel jelent meg, olyannal, amely biztosította számára a korábban ott tartózkodók feletti katonai fölényt. A szarmatákat követik aztán a hunok, majd sorozatban a szabírok, a kazárok, a besenyők, a kunok – ebben a VII. Konstantinnak tulajdonított írásmű által is közvetített folyamatban. Mindezek végső soron a kelet-európai, pontuszi síkság nyugati területein fejezik be vándorlásaikat, és olvadnak be az ott korábban már letelepedett társadalmakba, vagy morzsolódnak fel az állandó háborúskodásban.

3. ábra. A harci szekér terjedése keletre.⁹⁴ 1. Kurgán harci szekér terjedése a dél-orosz sztyeppe felől a Balkánra JE (jelen előtt) 4000 körül. Ez lesz a Mükénéi királyság. 2. Harci szekér Anatóliában, JE 3900 k., kései utódaik a hettiták. 3. Harci szekér a Zagroszba: kassiták JE 3700 k. 4. Harci szekér JE 3500 k. Egyiptomba: hükszoszok. 5. Pásztor népek Iránba és Indiába JE 3900-3700. 6. Turkok mozgása JE 4000-3800. 7. Szkíták mozgása JE 3000-2900. 8. Tochárok mozgása a turkokat keletre nyomva JE 3900 körül. 9. A tochárok ágából jöhetett létre a későbbi szkíta, mivel északnak fordult. Vonalkázva az akkori sztyeppe terület.

Az állandó kelet-nyugati áramlással ellentétesen zajlott le egy lovas-pásztor csoport mozgása, akik a koreai félszigeten áthaladva nem álltak meg a tenger partján, hanem áthajóztak a japán szigetekre, és ott hozták létre a sajátos kettős társadalmat: lettek a korábbi, immár a kölesből rizstermelővé vált letelepedett társadalom urai, királyai, arisztokráciája. Legendáikat őrzi a Ko-dzsi-ki,⁹⁵ amelynek alapján arra következtethetünk, hogy ez a csoport közép-ázsiai lovas pásztorokból állt.

⁹⁴ A kézzel rajzolt térképek Cser Ferenc munkái, a [Gyökerek](#) c. művéből vettük át közös könyveinkbe is.

⁹⁵ Kazár Lajos: *Ko-Dzsi-Ki. 'Régi történetek feljegyzései'*. Magyar Történeti Társulat, Sydney, 1982.

Mindenestre van egy jó kétévszázados eddig áthidalatlan időszakadék az 'ázsiai' és európai hunok között, és mi hunmagyarok a genetikai bizonyítékokon túl azért se vagyunk ázsiaiak, mert későbbi vezérünk, Árpád a korábbi vezérünknek, Atilának a leszármazottja. Fel kell emelni a szavunkat kínai lerablózásunk ellen, mert senki nem bizonyította, hogy Atila és katonái jártak volna Ázsiában. Amíg valaki nem tárja fel a kínai forrásokat újra, és csak a XVIII. századi Joseph de Guignes-műre hagyatkoznak, megbízhatatlanként elvetendő a *xiongnu* önnevezést *hunnak* fordítani, tekinteni. Mégha már megszoktuk is a múltunkkal kapcsolatban a 'tudományos' nyelvi zsonglörködéssel alkotott *hsziongnu* és *hiungnu* alakváltozatot.

Mindezt tehát figyelembe kell vennünk ezután a hunokkal kapcsolatosan eddig használt adatokat és összefüggéseket tekintve, mert itt mesterséges (politikai) azonosításról van szó, amit a híres angol történész, a Deguignes-re hivatkozó Edward Gibbon terjesztett el az angol-szász világban.⁹⁶ De az időbeli és térbeli áthidalásra szánt ujgur jóval későbbi nép, időrendileg nem jön össze a hunnak mondott sziongnuval. Erre szolgál a türk nép, mint közvetítő a távolkeleti hun és a nyugat-ázsiai török között, de akkor az európai hun miért nem türk? Türk majd a magyar lesz, ebből a varázskalapból előhúзва, a minden valós kérdésre hamis választ adó történelemhamisítást egyértelműen leleplezve. És mint a Kézai Simont 'megvédő' Sebestyén László írta: „A Kr. utáni 500-as évektől visszamenőleg nincs rólunk sem írásbeli adat, sem régészeti bizonyíték, ha megmaradunk a finnugor nyelvészetben alapuló őstörténeti felfogásban, amely tagadja a hun–magyar kapcsolatot. Pedig középkori források szerint a hunok Szkítiából, a Káspi és a Don közötti vidékről indultak ki. Ezt az újabb kutatások is megerősítik. A francia Deguignes által kétszáz évvel ezelőtt közreadott véleményen kívül a hiung-nukról, akik 'a kínai fal mellől Kr. e 35-ben üzettek el', lényegében semmi továbbit nem tudunk, mert tisztázatlan az Európa felé vezető útjuk. Egyedül a szkíta–hun összefüggés a történelmi bázisunk a lényegében meggyőző magyar krónikák szerinti megvilágításban. Viszont itt is meg kell vizsgálnunk az elutasító álláspontok megalapozottságát, azt a mai iskoláinkban is tanított véleményt, hogy a magyarság hun eredete fikció, hogy a magyarságnak nem volt sem genetikai, sem történelmi kapcsolata a hunokkal. Vagy, hogy az azonosságnak ez a hiedelme a keresztény nyugaton keletkezett a X. században: ilyen hatás érvényesült a Nibelung-énekből is.”⁹⁷ Ez is tovább vizs tehát a kínai kapcsolattól, a figyelmet már az európai hunok és magyarok azonosságára összpontosítva.

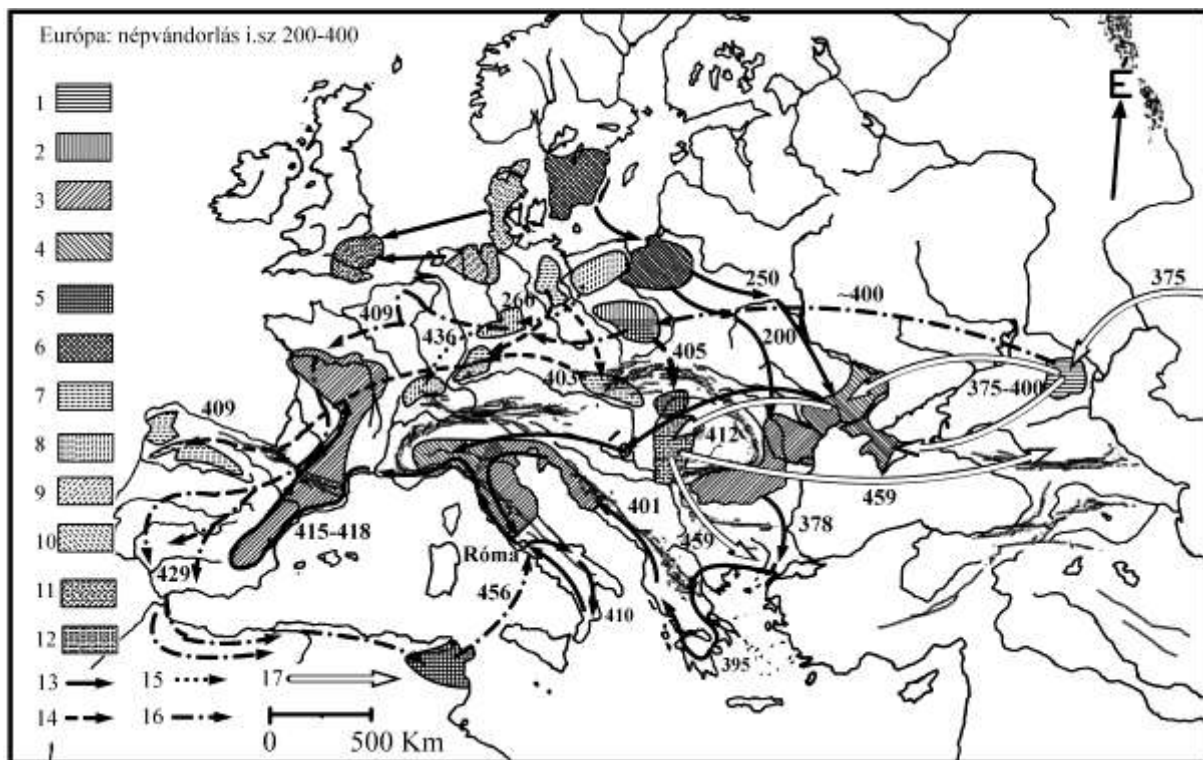
3. A kitalált népvándorlás

Fontos lehet ugyanakkor, hogy Európa időjárása a Kr. e. IV–III. században feltehetően megváltozott. Elindult egy lehülési szakasz, aminek következtében az északibb területek kiszáradtak. Az ott élő pásztor társadalmak számára ez vészhelyzetet teremtett, és meglódult egy északi forrású 'népvándorlás'. Az eddigiek mindig keletről indultak és söpörtek végig az eurázsiai szteppén nyugati irányban. A szeppe nyugati vége pedig a Kárpát-medence Alföldje. Ez volt általában a végállomás is. A Kr. u. II. századot követően az északi nomádok törekedtek dél felé. A fennmaradt híradások szerint a két gót – ostrogót és vizigót – törzs, ill. törzsszövetség elindult délnek, és a Kelet-európai síkságon eljutottak a Krím-félszigetig, és a pontusi szeppe területén megtelepedtek. A vandálok, a burgundiak pedig a francia legeltető területek felé törekedtek. Mindennek a legfőbb forrása a megbízhatatlan, a hunokkal rosszindulatú Iordanes.⁹⁸

⁹⁶ Edward Gibbon tette közismertté [The History of the Decline and Fall of the Roman Empire](#) című művében (IV. kötet p. 275), hogy először Deguignes vetette fel azt az elméletet, hogy a Római Birodalmat is megtámadó hunok ugyanaz a nép, mint akiket a kínai történelmi források hsziongnukként emlegetnek.

⁹⁷ Sebestyén (2004), p. 63.

⁹⁸ Iordanes (1904): *A gótok eredete és tettei*. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Bokor János. Középkori krónikások 3. Brassói Lapok, 1904. <http://mek.oszk.hu/16200/16211/16211.pdf>. Új fordítás: Iordanes (2005): *Getica. A gótok eredete és tettei*. Közreadja Kiss Magdolna. 4. kiadás. l'Harmattan, 2005.

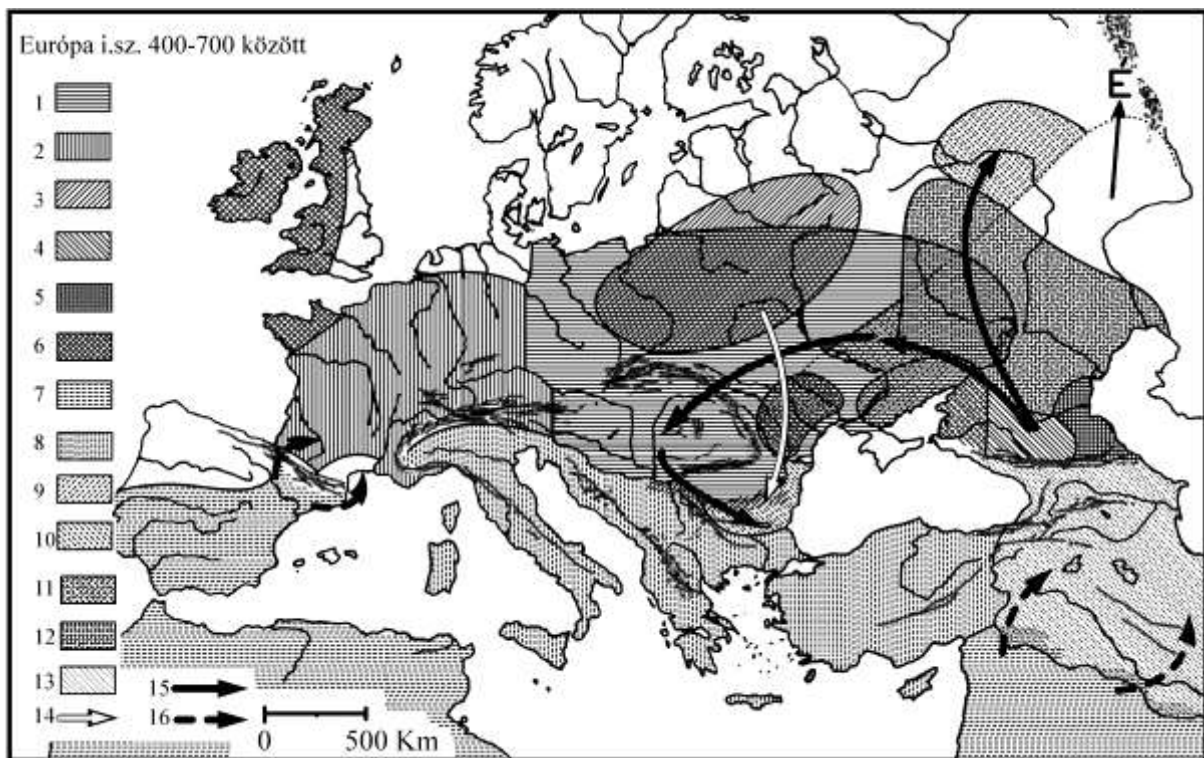

4. ábra. Az európai 'népvándorlások' első szakasza. 1. alán, 376. 2. vandál 400. 3. vizi-gót 270-376, 401, 407 után. 4. ostrogót 200-375, 400, 452 után. 5. alán-vandál szövetség 6. gót szétválás előtt. 7. suevi 170, 200-403, 411 után. 8. burgundi 160-250, 250-436, 443 után. 9. herulok. 10. szaxonok (szászok). 11. angol. 12. hun 412-454. 13. gót vándorlás. 14: suevi vándorlás. 15. burgundi vándorlás. 16: alán-vandál szövetség vándorlása. 17. hunok mozgása.

Iordanes mintegy mítoszi régiségként beszél erről, előtárva a gótok erre vonatkozó emlékezetét. A nyugati végtelen tenger északi, sarki részén lévő Scandza vagy Scandzia (Scandia, Scandinavia, Scatinavia) szigetet megnevezve a származás helyének, mely a szarmata hegységből eredő és Germániát Szkítiától elválasztó Visztula óceáni torkolatával szemben helyezkedik el. „Mondják, hogy ezen Scandza szigetéről, mint valamely nép-gyárból vagy mint nemzet-méhből jöttek ki egykor Bérig királyukkal együtt a gótok.⁹⁹ Ezek midőn a hajóból kiszállva a szárazföldre léptek, annak a helynek rögtön nevet is adtak. Ugyanis, mint mondják, az mai nap is Gothiscandzának neveztetik. Innen csakhamar az ulmerugok földjére vonultak, akik akkor az Óceán partjait lakták, tábort ütöttek és csatába ereszkedve saját földjükről elűzték őket. A velük szomszédos vandálokat pedig már ekkor leigázták és uralmuk alá vették. Mikor itt a nép száma nagyon megnövekedett és Bérig után már úgy az ötödik király, Filimer,¹⁰⁰ Gandarich fia uralkodott, ez elhatározta, hogy a gótok családjával együtt tovavezeti a sereget.

⁹⁹ Ez a Kr. u. I. században történt az első fordító, Bokor János, de az új fordítást közreadó Kiss Magdolna javítja az időpontot: „a honfoglalás a szárazföldön Iordanes szerint Kr. e. 1490-ben történt”, mert a Getica utolsó fejezete 313. részében 2030 évvel előbbre teszi a gót királyi uralkodást, mint a gótok Iustinianus császár vezére, Belisarius általi legyőzését Kr. u. 540-ben. (Iordanes, 2005, p. 110.)

¹⁰⁰ A Kr. u. III. század első felében élhetett a fordító Bokor János jegyzete szerint.

5. ábra. Az európai a népvándorlás második szakasza. 1. avar birodalom legnagyobb kiterjedésekor. 2. frank birodalom. 3. szlávok. 4. alánok (szabirok?). 5. szabirok (?). 6. ír-kelta. 7. arab kalifátus. 8. bizánci római birodalom. 9. Dentu-Magyar (Padányi szerint). 10. bolgár töredékek. 11. Etelköz. 12. kazár birodalom. 13. perzsa birodalom. 14. szláv mozgás. 15. bolgár törzsek telepítése. 16. muzulmán terjeszkedés.

Mialatt alkalmas területeket és megfelelő helyeket keresett, elérkezett Scythia azon vidékére, amelyet nyelvükön Oiumnak hívtak. Midőn itt a sereg a vidék nagy termékenységében gyönyörködött és már felerészben átkelt, amint mondják, a híd, amely a folyamon átvezetett, kijavíthatatlanul összeomlott s ezután már senki sem tudott sem átkelni, sem visszatérni. Az a hely ugyanis, mint mondják mocsarak és ingoványoktól körülvéve el van zárva s azt a természet e kettő egyesülése által járhatatlanná tette. Ott még ma is lehet hallani a gulyák bőgését és tapasztalni az emberek ottlétét, amint ezt hinnünk lehet a vándorok tanúsága folytán, bárha csak távolról hallották is. Így tehát a gótoknak ez a része, amely, mint mondják, Filimerrel a folyamon keresztül Oium földére kelt át, birtokába vette az óhajtott talajt. Mindjárt rá a spalok népéhez érkeznek és csatába ereszkedve győzelmet aratnak. Innen, mint győztesek, Scythia legészlső részére sietnek, amely a Pontusi tengerrel határos, mint ahogy ezt közönségesen régi énekeikben majdnem történet módjára még most is regélik...”¹⁰¹

Kiss Magdolna szerint viszont a dolog nem ilyen egyszerű, koránt sem bizonyos ez az északról délre vándorlás. „Kétséget kizáróan eddig sem cáfolni, sem igazolni nem sikerült a Skandinávia, mint a germán népek őshazája elméletet.” Igaz, hogy van régészeti hasonlóság Skandináviától a Fekete tengerig, ahová a gótok mozgását kötik, de Iordanes az Amal-gót nemzetségről ír, s „a probléma azonban az, hogy a Iordanesnél említett Berig király nem volt Amal. További gondot jelent a gótok eltérő megnevezése a forrásokban, valamint, hogy valóban azokra a törzsekre vonatkoznak-e ezek a nevek, akiket a 4. századtól általában már gótoknak ismertek.”¹⁰² Még más kétségekre is rámutat, de nekünk ennyi is elég most, hogy Iordanesnek a gótokat istenítő és a hunokat lejárató nagyfokú túlzásai, és abból a korból szokatlan határozott

¹⁰¹ Iordanes (1905), pp. 34-35.

¹⁰² Iordanes (2005), p. 109.

adatai mögött meglássuk ugyanazt az utólagos kimódoltságot, amit – mint majd látjuk – akár a magyar krónikák mai alakja, vagy éppen VII. Konstantin híres műve mutat.

Ugyanakkor – a feltett hasonló okok, azaz a kiszáradás eredményeként föllépő vízhiány miatt – nemcsak északról délre, de keletről is megindult a mozgás, és Európában, illetve a Kárpát-medencében Kr. u. 335 körül megjelentek a hunok. A hunokat sztepei lovaskatonáknak szokás tekinteni, bár eredetük bizonytalan. Többen próbálkoztak már leírni a származásukat, összetételüket, de általában egyik leírás sem kielégítő. Mindenképpen kevert népességűek voltak. Embertanilag a róluk kapott kép nem egyértelmű. Amit mégis tudhatunk, abból az látszik, hogy népességük kis részben mongolid, a maradék részben europid keverék volt, amely utóbbiban a turanid, pamirid fajta volt az uralkodó. Velük került be a Kárpát-medencébe a mongolid rassz elem és a koponyatorzítás igen ritka gyakorlata.¹⁰³ A későbbi hun birodalom etnikailag sokkal kevertebb volt, mert a viszonylag kis létszámú uralkodó előkelők alatt a meghódított – de nem föltétlenül etnikailag elnyomott – pásztorok és letelepedett földművesek egyaránt megtalálhatók. A vezértörzsben meglévő nevek alapján egyik nyelvük a török volt.¹⁰⁴

4. A valódi hunok

A hunság születése nagy kérdés. A hon is adódik a név leszármazottjaként, minthogy a katona honvéd nálunk, és ezt a nem támadó jelleget végig megőriztük a történelem során. Támadóinkat és védelmezőinket meg kell különböztetni, ha a magyar nép mindig kitöltötte a Kárpát-medence nagy részét – bár lehet, hogy sokszor, illetve a túlnyomó területen volt alávetett szolga (sclavus), hiszen a hódítók fényűzését ki kellett valakinek szolgálni. De azt világosan tudjuk, hogy a hun, az avar és a magyar hatalom felszabadítóként, népegysítőként győzött.

Az eddig leginkább elfogadottnak mondott elgondolás tehát, aminek cáfolatát szeretnénk elérni, hogy a névadó hun törzs eredetileg azonos volt a xiongnu: *hsziong-nu*, avagy hamisítva: *hiung-nu* néven nevezettekkel,¹⁰⁵ akik a mongol szteppékről a Kr. e. I. században a kínaiak nyomására mozdultak volna el, majd később valahol Közép-Ázsiában, a Kazah puszták környékén (Turáni-alföld) tanyáztak.¹⁰⁶ Az óbolgár királylista alapján pedig azt tételezik fel, hogy a hun fejedelmi dinasztia Kr. e. 207-174 között a Kínai határ mentén élő *hiung-nu* nép környékén erősebb uralkodójának, Mao-tunnak az utódja (Dulo dinasztia). Mert a Mao-tun által alapított birodalom – miután, a meghódított lovas népeket beolvasztva, állítólag Közép-Ázsiáig kiterjedt – Kr. e. 48-ban összeomlott. Kína átgázolt felette,¹⁰⁷ és ekkor a megmaradt hunok a szibériai szteppére menekültek.¹⁰⁸ Kr. u. 78-ra a kínaiak már a négy részre szakadt, ún. nyugati – de még ázsiai – hun birodalmat is felszámolták.¹⁰⁹ Kr. u. 155-re a kínaiak a hunokat Közép-Ázsiából végleg a szibériai szteppékre szorították. Ezután következik több mint két évszázados űr, mert a Kr. u. IV. századig végéig nem hallunk a hunok felől, amikor is mint ‘nyílfeszítő’, harcos nép tűnnek fel Balambér vezérletével, mint feltételezik: Nyugat-Ázsia pusztáin, az Aral tó felett.¹¹⁰

¹⁰³ Kiszely István: *Sírok, csontok, emberek. Embertan a régészetben*. Gondolat, Budapest, 1976. p. 201.

¹⁰⁴ Ligeti Lajost idézi Kiszely István: *A magyarság őstörténete. (Mit adott a magyarság a világnak.)* Püski, Budapest, 1996. p. 148; Németh Gyula szerint J-török, idézi: Kovács Vilmos: *Kik voltak...? Nyelv- és őstörténeti írások a honfoglaló magyarság kialakulásáról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1997. p. 409.

¹⁰⁵ Szász Béla, Ecsedy Ildikó és Vásáry István alapján, lásd: Kiszely (1996), p. 145. Lásd még Chen Moon Geum pekingi történész professzornő levelét Blaskovics József: *A magyarok története (Tárh-i Üngürüsz)*. II. Nagy Szittya Történelmi Világkongresszus, Cleveland, 1988. függelékében, pp. 370-372.

¹⁰⁶ Dümmerth Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Panoráma, Budapest, 1977. p. 47.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Kiszely (1996), p. 119.

¹⁰⁹ Kiszely (1996), p. 120.

¹¹⁰ Osetzky Dénes: *A Magyarság Török Ősei*. Árpád Munkaközösség Kiadványa, Sydney, 1977. p. 72.

Kapcsolatba hozzák a hunokat India egyik hódítóival is,¹¹¹ akiket igazságos királyoknak tartanak. Ők a fehér hunok, azaz eftaliták. 460-ban megdöntik a Gupta birodalmat. A perzsák 577-ben vetnek véget az uralmuknak. Van, aki az eftalitákat alánnak tartja.¹¹² Mások sumér utódoknak vélik őket, akiknek a lovas kultúrája a sumér műveltséget hordozza.¹¹³ Kovács szerint az alánokkal azonosak,¹¹⁴ azaz iráni nyelvű népek, mások szerint türkök.¹¹⁵ Hitelesnek tartott adat róluk csakis Közép-Ázsiához kötve származik, ezért csak a nevük és állítólagos bronz üstjeik alapján vezethetők vissza a kínai határig az ázsiai sztyeppe északibb területein. Ezt néhány kulturális elem még alátámasztani látszik,¹¹⁶ de a biztos adatok az Aral-tó környékétől kezdve elvesznek.¹¹⁷ Itt tűntek fel ugyanis a Kr. u. IV. században, de ezt megelőzően az egyetlen róluk szóló hír¹¹⁸ egy, az óbolgár királylistán szereplő név, a Kr. u. 157-es évszámhoz kötve: Avitochal.¹¹⁹

Lovas kultúrájuk akár a szkíta, akár a szarmata kultúra folytatása is lehetne. A visszacsapó szkíta íjjal harcoltak, és náluk találkozott Európa először a kengyellel, tőlük ismerte meg a lóhátról való test-test elleni küzdelmet, amit a kengyel tett lehetővé. Ez jellegzetesen könnyűlovassági harcmód, ellentétben a szarmaták nehéz, páncélos lovasságával és lándzsás harci eszközével. A kengyelt Nyugat-Európában csak a Nagy Károly-inak mondott időben vezették be a nehéz páncélos lovas hadseregben.

A hunok Balambér személyében hatalmas, hódító személyiségű uralkodót kaptak, aki a feltételezések szerint 350 környékén megmozdította haderejét, és a kínaiak elől korábban már „nyugatra menekült” hunok megindultak tovább nyugatra.¹²⁰ Az ő nyomásukra azután az alánok, majd az északról a Krím fölé telepedett gótok is tovább nyugatra törtek. Egy részük (ostrogótok) átmenetileg beköltözött a Kárpát-medencébe (Dunántúl), majd tovább mentek nyugat felé. Ezek a rómaiaktól olyan területeket követeltek, ami a hunoktól a legtávolabb volt. Mint-hogy ezt nem kapták meg, 410-ben Alerik vezérükkel (a történeti irodalom királynak nevezi) feldúlták Rómát, az Appennin-félszigetet és Nyugat Franciaországba távozva, ott immár a rómaiak engedélyével és közreműködésével, végül is letelepedtek. Ők alkották majd később a hunokkal szemben Aëtius parancsnoksága alatt álló római hadsereg egyik szárnyát Európa addigi legnagyobb léptékű csatájában, az állítólagos catalaunumi ütközetben. A gótokkal szinte egyidőben északról más germán törzsek is megindultak délre, és egy részük átmenetileg a Kárpát-medence sztyeppés (alföldi) területein is megjelent, letelepedett. Ezek lettek volna a gepidák, akik viszont nem germánok voltak, mint alább megállapíthatjuk.

A közfelfogás szerint tehát a vizigótokat ‘üldözve’ a hun vezértörzs 405-ben ugyancsak a Kárpát-medencébe költözött, betelepedett a Kárpátok sztyeppés Alföldjére. Létszámuk mintegy 20-30 ezerre tehető.¹²¹ Kr. u. 420-ban itt építették ki a vezéri szállást. Ekkor Oktar volt a hunok ‘királya’.¹²² 425 táján a nagykirályi központot is ide helyezték át. Oktart Ruga követte,

¹¹¹ Uo.

¹¹² Kovács (1994), pp. 66.

¹¹³ Götz László: *Keleten két a nap*. Püski, Budapest, 1994. pp. 273-275 szerint szkíta-pártus-hun-avar-magyar azonosság létezik, Padányi (1989), pp. 197-198 szerint ők azok, akik a második sumér elvándorlásból erednek, Badinyi-Jós (1996), pp. 277 szerint az alánok is hunok, pp.: 281. szerint már a Gilgames eposz róluk szól, merthogy a hun azonos a kaldeussal.

¹¹⁴ Kovács (1997), pp. 408,

¹¹⁵ Németh Gyulát idézi Kovács (1977), p.: 420, László (1977), p. 182.

¹¹⁶ Például az írásuk, lásd: Szekeres (1996), pp.: 80-89., Kiszely (1996), pp. 351-353.

¹¹⁷ László (1977), p. 186.

¹¹⁸ Dümmerth (1977), p. 47.

¹¹⁹ Dümmerth (1977), p. 43.

¹²⁰ Szász Bélát idézi Kiszely (1996), p. 134.

¹²¹ Glatz (1996), p.: 27.

¹²² Dümmerth (1977), p.: 48.

aki rövid időn belül, azaz 434-ben meghalt. Ruga a magyar krónikákban Bendeguz néven jelenik meg.¹²³

A hun vezértörzs nagy szervezettségű szövetségi rendszert dolgozott ki, részben a meghódított, a meghódolt, és részben a legyőzött népekkel. Így a hun hadseregben a hunok létszámát mesze meghaladó mértékben vettek részt más népek, így többek között indoeurópai (iráni) lovas népek (alánok), germánok (gótok, gepidák?) és szlávok (sclavus – lehet magyar előd). Szövetségi rendszerük valójában a Római Birodalomra is kiterjedt. Velük szerződéses kapcsolatban álltak: védték a nyugati határokat a területet követelő – és esetleg elragadó – pásztornépekkel szemben.¹²⁴

Ruga testvérének, Mundzuknak két fia volt: Bléda és Attila. Ruga halála után Attila örökölte a nagykirályi szerepet. A nyugati felfogásnak természetes hatalmi harcban állítólag 445-ben megölette Blédát, és ettől kezdve teljes energiájával és kíméletlenségével építette ki a birodalmát. A meghódított népek – ezek között vannak az ostrogótok, az alánok – egyesített haderejével tört nyugatra, ahol 451-ben Catalaunum mezején megvívta az Aëtius vezetésével felvonultatott római birodalmi haderővel a világtörténelem addigi legvéresebb csatáját, semmire jó döntetlen végeredménnyel. Ettől kezdve mindkét nagyhatalom – a korábbi perzsa és görög vetélkedés történelmi hasonmásaként – megrogyott, és megkezdte agonizálását. Attila azonban ezzel ellentétben a következő évben Róma ellen vonult és a pápával való egyeztetés után eltekintve Róma lerombolásától visszavonult. A következő évben, 453-ban, esküvője éjjelén különös körülmények között meghalt. A catalaunumi harcmezőn döntetlenre végződött ‘mérkőzés’ nevető győztesei azután a germán törzsek lettek, köztük a frank, akik ez után hamarosan megjelentek és átvették Nyugat-Európa uralkodó elitjének a szerepkörét. Velük beköltözött Európába egy sötét korszak is. Ugyanis az elkövetkező fél évezredben szinte semmi említésre való kulturális esemény nem történt a területükön, ahogy azt Padányi kifejtette,¹²⁵ és amire a közelmúltban a Heribert Illig-féle elmélet épült. A frankok az akkor kritikus helyzetben lévő római egyháznak adtak a történetírás szerint katonai támogatást, és a kereszténység terjesztésében szereztek maguknak – valójában a magyarok érdemeit elorozó – kitüntetettséget.

Attila világtörténelmi szerepe állandó vita tárgya. A megalázott Nyugat szemében barbár és vérengző, az Egyház szemében ‘Isten ostora’, a népi mondákban, mesékben állandóan előkerülő, kétségtelenül kultúrát meghatározó főszereplő maradt. Priszkhosz 448-ban Attilánál járt, így az ő személyes elbeszélésből ismerjük Attila környezetét. Nem nevezhető barbárnak a primitívséget értve a barbárság fogalma alatt. Magas szinten képzett személy volt (Rómában volt tús gyermekkorában, Aëtius személyesen ismerte). Szabad gondolkodású, kíméletlen, de zseniális uralkodó volt.

5. Atila fiai, unokái

Mármost térjünk át az Atila-leszármazottak sorsára. Ami ebből megmaradt a történetírásban, történelmi adatokban, Gregor Kristóf és Móricz Leó kutatási eredményei alapján következtethetünk valóságos szerepükre. A bolgár népnév megjelenésénél már látható, hogy „idő előrehaladtával mindinkább halványul a hunok neve, annak ellenére, hogy hatásuk – amint ez elsősorban az észak-germán népek mitológiájából látszik – teljesen nem enyészik el”.¹²⁶ Ez azonban tehát inkább elhallgatás, mintsem a valóság lenne, amely valóság gazdag marad hun vonatkozásban, és még inkább, ha Atila dinasztiáját nézzük. Hiszen Gregor és Móricz nem

¹²³ Kézai II. 1\$, *Képes Krónika*, 10, p.: 43. Sem Anonymus nem említi, sem a Tárih-i Üngürüs. – Blaskovics (1988).

¹²⁴ Sebestyén (2004), p.: 49.

¹²⁵ Padányi (1978), pp.: 29-30.

¹²⁶ Gregor (2010) Kristóf-Móricz Leó: „Ha Illignek igaza van... avagy A megtalált középkor?” *Eltéved időszámítás*.

http://www.eltevedidoszamitas.hu/modules.php?name=base_topics&file=olvas&cikk=kitalalt-4b7da77f876f9.

kevesebbre utal, minthogy Atila utódai itáliai trónra kerültek. Mert „mi lett Attila fiaival? Irnik az óbolgár birodalom megalapítója lett. Ellák Keletre húzódott, majd a főhatalom átvétele céljából állítólag a Tisza vidékére vonult, ahol állítólag testvérháborúban lelte halálát.¹²⁷ Hogy így volt-e, s hogy hagyott-e maga után utódot, biztosan tudni nem lehet. Dengizik még hadat viselt Bizánc ellen és 470 körül halhatott meg. Hogy volt-e gyermeke, szintén nem tudjuk, bár valószínűsíthetjük. Annyi érdekességet még feljegyzett a história, hogy Attila egyik unokája római tábornoki méltóságig vitte.¹²⁸ Ám a tágabb értelemben vett Attila-i vonatkozások sora itt még nem ér véget. Amint Hahn István írja: '473-ban a pannóniai származású Orestes (Attila egykori titkára) ragadta kezébe a magister utriusque militiae tisztjét és saját fiát, a kiskorú Romulust nevezte ki császárrá (474). Ekkor lépett fel a különböző germán törzsekből összeverődött itáliai hadsereg vezetője, Odovacar azzal a követeléssel, hogy Itália földjét is osszák fel tertia alapján a barbár alakulatok tagjai között. Amikor ezt Orestes megtagadta, Odovacar előbb a rex Italiae címet vette fel (476. augusztus 23), majd Orestest rövid harc után elfogta és kivégeztette, a kiskorú császárt, az »Augustulust« pedig egy vidéki birtokra internálta.'¹²⁹ Az utolsó római császár tehát Attila egyik bizalmas emberének fia volt, s így – hiszen Orestes, illetve Romulus nevet a kor szokása szerint bárki felvehetett – az sem kizárt, hogy éppen egy hun volt. (...sem a megkeresztelkedés, sem pedig a latin nyelv ismerete nem volt lehetetlen dolog a hunok körében, ha ez esetleg szükséges is lett volna a császári címhez. Ám ez egyáltalán nem volt az.) Tudjuk azt is, hogy Attilának ígérete volt Honoriustól húga (unokahúga), Honoria kezére, s ezzel a nyugat-római császári cím elnyerésére.¹³⁰ Azáltal tehát, hogy Attila titkára – s talán rokona – saját fiát, Romulus Augustulust ültette trónra, Attila akarata sajátos végrehajtójának szerepében is feltűnhetett önmaga előtt. A történetnek azonban még itt sincs vége, ugyanis a vélhetően hun, mindenesetre Attila-titkár Orestes gyilkosát, Odoakert, Nagy Theodorich fosztja meg majd hatalmától, és végezteti is ki.¹³¹

De ki ez a Theodorich, csak nem Attila unokája? „Nagy Theodorich mint keleti gót király szerepel a történelemben. 488-ban Zenon, kelet-római császártól kapja meg a magister militum címet. Egyáltalán nem tekinthető tehát a valóságtól elrugaszkodottnak minősíteni egy olyan felvetést, hogy az a Theodorich, aki leszámol Attila hű emberének gyilkosával, Odoakerrel, nem más, mint Attila unokája, aki római tábornokságig, esetleg magister militumságig vitte. Ezt a felvetést két további körülmény látszik erősíteni. 1. Theodorich (Dietrich vagy Detre név alatt), mint Attila jó embere szerepel a német mondákban. Minthogy Attila és Theodorich életének delét kb. két emberöltő választja el egymástól, Theodorich nem lehetett Attila bizalmasa. Ám a mondai hagyomány kettejük ilyen összekapcsolásával talán egy másik összefüggést, nevezetesen a rokonit juttatta kifejezésre. 2. Theodorich unokájának neve Athalarich volt, s e névben nehéz nem észrevenni Attila nevének alakváltozatát.¹³²

Theodorichot azonban gótnak mondják. De „ami Theodorich keleti gótságát illeti, elég csupán a hun Irnik óbolgár voltára utalnunk... Hóman-Szekfű munkáját idézve: a nép nevének megjelölése e korban számos bizonytalanságot megenged. Ha a hun Irnikből óbolgár fejedelem lehet, úgy Attila unokája szintén feltűnhet keleti-gót királyként. (A Hóman-Szekfű szerint Irnik hunjai rátelepedtek az oguzokra és nevüket is használták, másfelől, hogy gótok hun, hunok germán nevet kölcsönösen felvesznek e korban.) Theodorich (Detre) leánya, Amalasuntha egészen 535-ig uralkodik a kiskorú Athalarich helyett. Őt is a hun folytonosság egy szakaszának felfogva sokkal érthetőbb, hogy a nyugati hagyományban miért hagyott oly mély nyomot Attila emléke, holott a nagy király maga csupán alig húsz évig tartotta kezében a hatalmat. Ha azonban

¹²⁷ Lásd Hóman-Szekfű (1935), I. p. 43.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ Ferenczy–Maróti–Hahn: *Az ókori Róma története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. p. 419.

¹³⁰ Ferenczy–Maróti–Hahn (1998), p. 418.

¹³¹ Gregor (2010).

¹³² Gregor (2010) és hivatkozásuk: Csató–Jemnitz–Gunst (1987), p. 98.

a hun vagy hun eredetű nyugati uralkodói jelenlétet Attilától Amalasuntháig vesszük számításba, úgy egy egész évszázaddal állunk szemben. Megjegyezzük, hogy ha Theodorich valóban Attila unokája volna, úgy kizárás alapján vélhetően Dengizik fiának kell őt tekintenünk, hiszen Ellák állítólag keletre, Irnik délkeletre húzódott. Egyes források Dengizikről is azt írják, hogy a Kárpátokon túlról irányította birodalmát, ez azonban a legkevésbé sem jelenti a Kárpátokon inneni hun jelenlét megszűnését. Dümmerth már többször hivatkozott művének A hun dinasztia című melléklete – amelyet Omeljan Pritsak nyomán közöl – Attila egy kései leszármazójaként említi Alzecot, azzal a megjegyzéssel, hogy az 'Itáliában, Ravenna vidékén telepszik le népével'. A feltételezett családfa – melyet Pritsak bizánci írók alapján állított össze – Alzecot a VII. századba helyezi (amely Illig feltételezése szerint nem létezik, ám Illig nem arról ír munkájában, hogy a középkorban hunokat hamisítottak, inkább arról, hogy frankokat). A ravennai hun Alzeco tehát vélhetően élt, csak az Attilához fűződő rokoni fokát, s így korát határozhatta meg tévesen Pritsak. Tehát feltételezésünkhöz még egy okiratilag hitelesített Attila-utóddal is rendelkezünk, aki történetesen Ravennában telepszik le népével. Alzeco valószínűleg nem azonos Theodorichkal, ám igencsak sokatmondó az, hogy személyében egy Attila-leszármazott hun telepszik le népével Ravenna környékén. Teóriánk elfogadása két ponton is megerősíti az Attila-Károly párhuzamról mondottakat. 1. Az Attila-ivadékoknak a 'gótságban' való feloldódása megkönnyíti a hun Attilának germán Károlyként való értelmezését. 2. Az Attila rokonságnak a római császári trónra, illetve itáliai királyi székbe kerülése jó hivatkozási alap egy germánra váló Attila (tehát Károly) császárrá minősüléséhez. (Ne felejtsük el, Attila is megcélózta a császári címet.) Csakhogy a történettudomány Theodoriknak kifejezetten gót eredetet tulajdonít. Ezek az értesülések azonban már a római történetírás meglehetősen megbízhatatlan korszakából erednek. A Theodorich név a gót Thuidareiks alakváltozata, mely pusztán fejedelmet, kormányzót jelent.¹³³ Ha tehát azt feltételezzük, hogy Attila valamelyik unokája volt a keleti-gót Theodorich, csupán annyit mondunk, hogy egy hun lett a keleti-gótok fejedelme, hasonlóan Attila Irnik nevű fiához, aki azonban az onogurok-bolgárok Dsulojává, Gyulájává vált.”¹³⁴

Továbbá Theodorich államfelfogásában, „uralmi politikájában észrevehetünk egy olyan vonást, amelyet a korábbiak során jellegzetesen steppei, hun hatalomtechnikaként ismerhettünk meg. És éppen ez állította őt szembe később indoeurópai alattvalóival. '...a többi germán királyok között helyreállítja a békét, akik, mint békebírájuk iránt, szeretettel viseltettek. A birodalom belső szervezetében is célszerű reformokat létesített. Saját népének, a gótoknak a földbirtok harmadrészét adta, s a birodalom védelmezésével is megbízta őket, a rómaiak (olaszok) alkotmányát, törvényeit és törvénykezését tiszteletben tartotta és a hivatalnoki állásokat úgyszólván csakis rómaiakkal töltötte be. Mindazonáltal Theodorik minden törekvése meddő volt, nem sikerült a katolikus rómaiakat arra bírni, hogy az ariánus és barbár gótokat megbecsüljék és velük összeolvadjanak.’¹³⁵ Theodorich állameszméje is hasonló volt tehát Attilához, a sokféleség egységét igyekezett megteremteni, igazgatási rendszere pedig hasonlóságot mutat mind a steppei hierarchikus renddel, mind pedig a később Károlynak tulajdonított határőr-grófsági megoldással. Látható egyúttal az is, hogy elgondolása meglehetősen idegen volt környezete számára... Nagy Károly birodalmának utódállamai – tehát mind Franciaország mind pedig Németország – évszázadokig a feudális szétagoltsággal küzdöttek. Ezt azonban most kiegészíthetjük azzal, hogy ugyanez volt a helyzet a Theodorich és Amalasuntha utáni Itáliában is, míg ezek uralkodása alatt megvalósult a politikai egység a félszigeten. ...a gót elnevezés – hasonlóan a bolgárhoz, mely utóbbit keverékként vagy volgai népként (volgár) szokás értelmezni – szintén nem népnév. Jelentése csupán annyi: barbár.¹³⁶ A keleti-gót szóösszetétel tehát csupán annyit fejez ki, hogy e név viselői római szemszögből keleti barbárok. Ez a néptömeg alapvetően

¹³³ „Theodorik” címszó, *Pallas Nagylexikona*.

¹³⁴ Gregor (2010).

¹³⁵ „Theodorik” címszó, *Pallas Nagylexikona*.

¹³⁶ Uo.

germán lehetett, azonban bőven magában foglalhatta a hunok egy jelentős részét is. A 'keleti-gót Theodorich' szóösszetétel tehát szó szerint pusztán annyit jelent, hogy keleti barbár fejedelem."¹³⁷

„További érdekes egyezés, hogy a híradások szerint mind Nagy Theodorich apja, mind pedig Dengizik Kr. u. 470 körül halt meg. 'Theodemir király fia, 462-ben, mint túsza a bizánci udvarhoz került, hol tíz évig időzött'.¹³⁸ És ezen a ponton érdekes összefüggések lehetőségei mutatkoznak. A magyar Csaba mondával kapcsolatban ezt írja Dümmerth: 'E néphagyomány valós magva annyi, hogy Csaba egy hun király legifjabb fia volt, aki Pannóniából görög, azaz bizánci területre távozott, s innét hiába várták vissza.'¹³⁹ Egy Attila ivadéknak nyoma vész Bizáncban, akit hiába várnak Pannóniában. Ezalatt Attila bizalmas embere, Orestes saját fiát, Romulus Augustulust ülteti Róma császári trónjára. Orestest megöli Odoaker, majd egyszerre csak mintha a semmiből lépne elő, feltűnik ugyancsak Bizáncból valaki, akit a fejedelem-jelentésű Theodorich névvel illetnek, és leszámol Attila hű emberének gyilkosával, majd steppei hun módra átszervezi Itália igazgatását."¹⁴⁰

Theodorich kötődése a hunokhoz tehát egyértelmű, és ha a gótok valójában alánok, akkor ahogy a hunokból bolgárok lettek, úgy az alánt is góttá, vagyis germánná változtatta a történelmi meseírás. Ezzel kapcsolatban Gregor és Móricz keresi Theodoric kötődését a későbbi magyar területekhez. Borovszky Samut idézik: „A birodalom kapuja, Sirmium most már a keleti-gótok kezébe kerül, s csak vezérre van szükség, hogy azon át kiéhezett népét kivezesse. Az is csakhamar előáll egy bátor és okos, elszánt és művelt királyfi személyében. Theodorich volt a neve, s talán a legnagyobb mindazok között, akiket a gót faj szült és nagyra nevelt. A tizennegyedik volt az Amalok királyi családfáján, s hazánk földjén, valahol a Balaton partján látta meg a napvilágot... Mondják, hogy a gótok éppen egy nagy győzelmüket ünnepelték (454 tájban), amikor a királyi ház e kis királyfival megszorodott. Még kisgyermek volt, midőn mint kezes a császár udvarába, Byzanczba került."¹⁴¹ Gregor és Móricz megállapítja: „Theodorich tehát a hunok központjának számító Kárpát-medencében született, mégpedig az Attila halálát követő év tájékán. Innen útja Bizáncba vitte, mint az Attila utódét, és hasonlóan ahhoz is, mint ahogy egykor maga Attila a római birodalomba került: túszként, mint a béke záloga. Ha Theodorich hun volt és Attila unokája, úgy ez az út tökéletesen érthető, hisz az Attila halála után megrendült hun birodalom szempontjából is átmenetileg kívánatos lehetett a béke. A hun uralom ellen Attila halálát követően, állítólag azonnal fellázadtak az alávetett népek. Attila fiaival kapcsolatban Váczy Péter többek között ezt írja: 'Legerősebb támaszuk a Pontus mentén uralmuk alá jutott keleti gótság volt. Ez kétfelől is hun telepek közé ékelődve nem gondolhatott arra, hogy urait cserbenhagyja. Azután meg ők voltak azok, akik hun uralom alá hozták a gepidákat. Ezt pedig a gepidák sohasem tudták megbocsátani nekik. Ilyen körülmények közt arra kényszerültek a keleti gótok, hogy a gepidákkal szemben a hunoknak fogják a pártját. A seregek Pannóniában, az ismeretlen fekvésű Netao folyó mellett csaptak össze, és a szerencse Ardariknak és szövetségeseinek kedvezett. A hunok elbuktak, maga Ellák, Attila legidősebb fia is halálát lelte a csataterén (454). A győzelem után a gepidák birtokukba vették a hunok főszállásait.'¹⁴² Ha azonban 454-ben a hunok és a velük szövetséges keleti gótok vereséget szenvedtek a gepidáktól, akkor miféle győzelmet ünnepelhetek a keleti gótok ugyancsak 454-ben Theodorich születésekor (ld. Borovszky imént hivatkozott szövegét)? Látható, hogy óriási zavarok tapasztalhatók az Attila halálát követő kor hagyományai körül. Ha ugyanis Theodorich valóban

¹³⁷ Gregor (2010).

¹³⁸ Lásd „Theodorik” címszó, *Pallas Nagylexikona* és Hóman-Szekfü (1935), I. p. 43.

¹³⁹ Dümmerth (1987), p. 54.

¹⁴⁰ Gregor (2010).

¹⁴¹ Borovszky Samu: „A nép-vándorlás kora.” *Nagy képes világtörténet IV. kötet*. Franklin-Révai, Budapest, 1910. pp. 242-243.

¹⁴² Váczy (1940), pp. 136-137.

a győztesek táborában született, úgy nem lehetett keleti gót, csak gepida. A legvalószínűbb azonban mégis az, hogy sem keleti gót, sem gepida nem volt, hanem hun, mégpedig Attila-származék.”¹⁴³

Gregor és Móricz bírálja Váczy Péternek római és bizánci forrásokra hagyatkozó, a hun történet folytatását jelentő szövegét: „A csatavesztés után a hunok Attila két fiának, Dengiziknek és Irneknek vezetésével a Fekete-tenger északi partvidékére menekültek úgy, hogy a keleti gótok ottani főszállásai csakhamar megteltek megvert, hazátlan hun rajokkal. Amint múlt az idő és mind nyilvánvalóbb lett, hogy a gepidák ligájával szemben mit sem tudnak elérni, végleg berendezkedtek a pontusi steppén és a keleti gótokat hazájuk elhagyására kényszerítették. Mint amolyan elővéd népnek, a legveszélyesebb területeket utalták ki nekik. Valószínűnek kell tartanunk, hogy a hunokkal egyetértésben költöztek át a pusztán maradt pannon területekre, a gepidák és szövetségeseik közvetlen szomszédságába.” A bírálat tárgya az a két csodás elem, hogy „1. A keleti gótok egyetértének azzal, hogy a hunok őket hazájuk elhagyására kényszerítik. (Örök rejtély milyen kényszer az, amellyel a kényszerített egyetért.) 2. A keleti gótok csakhamar évszázados birodalmat hoznak létre, mit sem törődve azokkal a gepidákkal, akik állítólag megverték és elkergették a hunokat. A hunoknál tehát erősebbek a gepidák, a gepidáknál hatalmasabbak a keleti gótok, ám a keleti gótoknál mégiscsak erősebbek a hunok, ha őket szállásaik elhagyására tudták kényszeríteni – noha megegyezéses alapon. A történet tehát tökéletes képzelenség, s célja talán csak az lehet, hogy a hunok Duna-menti, pannóniai folyamatos jelenlétének emlékét egy népcserebere mítoszával elfedje. Azonkívül, ha a keleti gótok a hunok után évekkel kerültek a mai Magyarország területére, vajon hogyan születhetett az állítólag keleti-gót Theodorich Attila halála után egy esztendővel a Balaton partján?”¹⁴⁴

A Balaton-parti születési helyet a mai Keszthely mellé teszik: „A hunok után a keleti gótok lelték itt új hazát, legnagyobb királyuk Nagy Theodorik a hagyomány szerint a fenékpusztai város területén lévő királyi palotában született.”¹⁴⁵ Tehát a hagyomány szerint, nem régészeti ásatás nyomán született ez a megállapítás. Mert Keszthely jelentős hun-kori lelőhelynek számít egyébként, és László Gyula avar központnak tekintette a keszthelyi kultúrát, mint a hun–avar kulturális azonosság példáját. Ezért mondja Gregor és Móricz, hogy „Nagy Theodorich tehát egy hun–avar központ közvetlen szomszédságában született, ha nem épp annak kellős közepén.” De a további erről szóló hagyományt ők is bírálják: „455-ben Avitus nyugat-római császár ismét katonaságot vezényelt Valcumba.”¹⁴⁶ ... Ez év őszén azonban a keleti-gótok támadása során elesett a vár... Majd fél évig heverték a temetetlen holttestek a vár területén, amíg 456-ban Thuidimer király népei be nem költöztek.”¹⁴⁷ Mert „hogyan születhetett azonban 454-ben Theodorich Valcumban, Fenékpusztán, ha apja Thuidimer (Theudemir) csak két év múlva veszi be Valcum városát. Ha tehát Theodorich 454-ben született, és pedig Valcumban, ahová Avitus császár csak egy évvel később küldött római katonaságot, úgy Theodorich Valcum–Fenékpusztá hun uralma alatt született, s vélhetően hun előkelőktől.” És „valóban ünnep lehetett Theodorich születésének időpontjában, ám nem a hunok és nem is a keleti-gótok, hanem az épp függetlenedő gepidák körében. A gepidáknak a hun birodalomból való kiválásával valóban gyengülhettek a hunok, és szükség lehetett a béke fenntartására Bizánccal. Feltehetőleg a béke zálogaként érkezett Theodorich Bizáncba, ahol valószínűleg olyan Bizánc-hű nevelésben részesülhetett, melynek során benne – a kevésbé veszélyesnek tűnő – gót tudatot igyekezhettek kialakítani. Nagykorúságát elérve a gótokhoz küldték, ám – mint a történelem mutatja – csakhamar kiütköztek hun gyökerei. Olyan egységes birodalmat hozott létre Itáliában, melyhez

¹⁴³ Gregor (2010).

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Sági Károly, Zákonyi Ferenc: *Balaton*. Panoráma, Budapest, 1989. p. 343.

¹⁴⁶ Ez Keszthely–Fenékpusztá római kori neve.

¹⁴⁷ Sági-Zákonyi (1989), p. 359.

hasonlóra ott több mint ezer évig, egészen a XIX. századig nem volt példa. Hogy hun elemek nagy számban vándoroltak Attila halála után Itáliába, Váczy forrásai is megerősítik.”¹⁴⁸

A gót elnevezés tehát barbárt jelent. A gótok olyan germánok, akik „állítólag Skandináviából kiindulva a Kr. u. III. században a Fekete-tenger vidékén tűntek fel. Megjelenésük tehát jó 3-4 évszázaddal követte a germánok első rajaiét, s szoros összefüggésben állt a hunok előrenyomulásával. Azt ugyan elfogadhatjuk, hogy e nép etnikailag, s nyelvileg is a germánokhoz tartozott, ám afelől sem lehet kétségünk, hogy kulturálisan-mentálisan – az együttélés következtében – közelebb állhatott a hunokhoz. Nem csupán felbukkanásuk, de történelmi szereplésük néhány ellentmondásos mozzanata is hasonlatossá teszi történetüket a hunokéhoz. Különösen igaz ez az úgynevezett keleti gótokra, akik hol úgy szerepelnek, hogy már a IV. században jelentős számban letelepedtek a római birodalom területén, hol meg úgy, hogy ők csupán az Attilai birodalom bukását követően terjednek el és jutnak szerephez a Nyugaton. Szintén homályos annak az Amal nemzetségnek az eredete, melyből állítólag Theodorich származott, illetve amelynek a IV. században Hermanarich nevű sarjadéka által lesz bizonyos említésre méltó szerepe.”¹⁴⁹ Hogy e család egy hamis genealógia terméke-e, avagy valóban létezett-e, nehéz eldönteni. Mindenesetre feltűnésük mindig az egykori hun birodalom, a mai Magyarország területéhez kötődik. Amint Borovszky írja, „a gótok hatalmának megalapítója 331. körül Geberich nevű királyuk volt, ki a Maros mellett a vandálokat legyőzte. Utána az Amalok nemzetségéből való Hermanarich következett.”¹⁵⁰ A Maros parti csata után tűnik fel tehát az Amal család. A hun áradat ezután nem sokat változtat e família életén, a Maros folyótól mindössze csak a Balaton partjáig sodródnak. Mintha csak arra volnának valók az Amalok, hogy a gótokat bevezessék a történelembe, s hogy a történetírók kiegészítsék azokon a pontokon, ahol a gótok és a hunok viszonyát tisztázni kellene. Ahogy feltűnnek az Amalok Hermanarich által, nyomban vissza is térnek a homályba. Amint Borovszky írja, „a keleti gótok nem kerülhették ki végzetöket, s az Amalok büszke nemzetsége meghajtotta fejét a hunnok királya, Balambér előtt.”¹⁵¹ Hermanarich szerepeltetése tehát szinte csak ürügy arra, hogy az 'Amal' név elhangozhassék. De lássuk, hol találkozunk a történelem folyamán olyan nevekkal, melyek magukban viselik az 'Amal' szót? E nevek, illetve személyek a következők:

1. Amalafrida, Nagy Theodorich özvegyesére jutott nővére, ki utóbb Thrasamund (496-523) vandál királyhoz ment nőül. Thrasamund egyik elődje a vandál trónon nagybátyja, Hunerich (477-484) volt.¹⁵² Itt két megjegyzést kell tennünk: a) Amint Szilágyi Ferenc az Imre névvel kapcsolatban írja: „Ismeretes, hogy I. István királyunk fia, Imre herceg is ezt a nevet viselte, amely végső soron germán eredetű, ott Amalarich volt eredeti formája. Ez összetett szó: utolsó eleme a mai reich (Reich) megfelelője: azt jelentette: hatalmas, híres, királyi; első eleme, az Amal pedig egy gót királyi család neve volt.”¹⁵³ Hogy az Amal család létezett-e, s ha igen, vajon gót volt-e, nos, e kérdéseket most tegyük zárójelbe. A fentebbi etimológiából azonban világos, hogy Hunerich nevében az erich szó 'hatalmas, híres, királyi' jelentéssel bír, s így a fennmaradó hun szó nem jelenthet mást, mint egy nép megjelölését, nevezetesen a hunokét. Az V. század végén tehát a vandáloknak egy magát hun királynak nevező uralkodójuk volt, s ennek unokaöccse, a kiváló Thrasamund vette feleségül Theodorich megözvegyült nővérét, Amalafridát. b) Amalafrida VI. század eleji szereplése is csak annyit bizonyít, hogy 'Amal' néven léteztek uralkodók nyugaton ez időben, ám semmi esetre sem igazolja azt, hogy ennél korábban létezett volna az Amalok nemzetsége.

¹⁴⁸ Gregor (2010).

¹⁴⁹ Borovszky (1910), p. 136.

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ Borovszky (1910), p. 137.

¹⁵² Borovszky (1910), p. 221.

¹⁵³ Szilágyi (1987), p. 258.

2. Amalasuntha, Theodorich leánya, keleti-gót régensnő. Az ő személye is csupán az V. század végére és a VI. század első felére hitelesíti az Amal név előfordulását.

3. Amalarich (526-531) nyugati-gót király, Theodorich unokája. Apja II. Alarich nyugati-gót király volt, aki állítólag egy, a frankokkal vívott csatában vesztette életét.¹⁵⁴ Amalarich személye is csupán a VI. század tekintetében hitelesíti az Amalok létezését. Ezen túl hiába kutatunk olyan személyek után, akik nevükben viselve az 'Amal' szót, igazolhatnák eme állítólagos nemzetség VI. századnál régebbi voltát.¹⁵⁵

Arról, hogy milyen származású véget tulajdonít Atila fiainak a Hóman–Szekfüben is előadott, a római–bizánci alapú történetírás, Gregor és Móricz azt mondja, hogy bár minden Atila-fiú sorsát nem adhatják elő, de abban kételkedhetnek, amit a rómaiak és bizánciak mondanak erről. Az Irniktől Bezmerig terjedő időszakot az óbolgár királylista alapján majd később látjuk, hogy viszonylagosan tisztázzák. Ugyanakkor „a magyar krónikai hagyományok felvázolnak egy – visszafelé haladva – István–Géza–Taksony–Solt–Árpád–Álmos–Előd–Ügek vonalat.¹⁵⁶ Kézai Ügekről csak annyit mond, hogy a 'Turul-nemzetségből' származik ('de genere Turul'). Minthogy Attila Ellák nevű fia állítólag először keletre húzódott (majd ismét visszatért a Tisza vidékére, hol vereséget szenvedett a testvérharcban), nos e mozgásából ítélve – ha az Árpád-ház valóban Attilától ered – a magyar uralkodó-család alighanem Elláktól veszi eredetét... Ellák sorsát illetően is igen nagy a zavar. Míg ugyanis a Hóman–Szekfü-féle kiváló munka testvérharcról ír Ellák halálával kapcsolatban,¹⁵⁷ addig Borovszky nem kevésbé pontos és alapos munkája a következőket mondja: 'A nagy hunn uralkodó halála kedvező pillanat volt a germán népeknek, hogy magukról a kelletlen igát lerázzák... Az összeütközés színhelye a pannoniai Nedad folyó vidéke volt, melyről nevénél egyebeket ma már mit sem tudunk... Bámulatos volt látni – úgymond ez események egyetlen krónikása, a gót Jordanis – a dühös gótot karddal viaskodva... A hunnok negyvenezer embert vesztek s ezek közt volt vitéz királyuk Ellák is, ki oly hősileg küzdött, hogy körülötte a harc tér tele volt halottakkal. Többi testvérei ekkor már nem tarthatván magukat, futásnak eredtek.'¹⁵⁸ Eszerint Ellák nem a testvérei ellen folytatott hatalmi harcban esett el, hanem a lázadó germán törzsek elleni küzdelemben. Az egymást gyilkoló Attila-fiúk története tehát alighanem csupán római–bizánci ihletésű monda, mely arra szolgálhat, hogy az Attila utódokat dicstelen színeken parancsolja le a történelem Rómában–Bizáncban írt (tákol) színpadáról.¹⁵⁹

Gregor és Móricz azzal folytatja, hogy „Dengizik volt az, ki a legtovább tartotta magát a Nyugaton, így, ha Theodorich unokája azért kapta az Athalarich nevet, mert Theodorich Attila vérének tartotta magát, úgy Theodorich apjának személyében valószínűleg nem valaminő kétséges Amal sarjadékot, hanem Dengiziket kell tisztelnünk. (Ismét emlékeztetünk arra, hogy mind Theodorich apja, az állítólagos Theudemir, mind pedig Dengizik Kr. u. 470 körül halt meg.)¹⁶⁰ Hogy a hunok nem vonultak vissza maradéktalanul a keleti területekre, nyilvánvaló. Ebből a római–bizantinus alapú történeti hagyomány csupán annyit ismer el, – amint Váczy írja – hogy: 'A következő években nincs olyan távoli garnizon, ahol ne élne császári zsoldban egy-néhány hun Attila népéből. A tiszti és hadvezéri állásokat elárasztyják ezek a barbárok, az imperium hajdani ellenfelei. A nyugati imperiumot azonban első sorban azok a germán népek rohanják meg, melyeket mindeddig a hun hatalom tartott féken.'¹⁶¹ Tehát a hunok továbbra is jelen vannak – noha eltérő arányban – a birodalomnak mind a keleti, mind a nyugati felében. A nyugaton előbb Orestes, Attila hű embere ülteti fiát a császári trónra Romulus Augustulus

¹⁵⁴ Borovszky (1910), pp. 230-231.

¹⁵⁵ Gregor (2010).

¹⁵⁶ Lásd Dümmert (1987), p. 79.

¹⁵⁷ Hóman–Szekfü (1935), I. p. 49.

¹⁵⁸ Borovszky (1910), pp. 441-442.

¹⁵⁹ Gregor (2010).

¹⁶⁰ Lásd „Theodorik” címszó, Pallas Nagylexikona, és Hóman–Szekfü (1935), p. 43.

¹⁶¹ Váczy (1940), p. 142.

néven. A germán¹⁶² Odoaker megfosztja őt hatalmától, és szörnyen feldúlja Itáliát. Néhány éves olyan káosz következik, mely a hun uralom 'féken tartó' ereje mellett nem következhetett volna be. Majd feltűnik a Pannóniából, a Balaton mellől származó, s az Attila halálának esztendeje utáni évben született Nagy Theodorich, aki Attilához méltó rendet teremt Itáliában, s veje II. Alarich halála után unokája, Amalarich nevében még Hispániát is uralma alatt tartja.¹⁶³ Föltűnik ezen kívül még egy Hunerich nevű vandál király is, akinek történelmi szereplése ugyan nem túl dicső, ám akinek neve önmagában bizonyítja a hun vagy hun eredetű uralkodói jelenlétet az Attilát követő kor Európájában. Attila fiai bárhogy is végezték sorsukat, azok gyermekei még sokáig elevenen tartották a nagy hun fejedelem emlékét. S maga az ariánusból katolikussá váló Európa sem tudott sokáig szabadulni az állítólag csak két évtizedig regnáló hun király nyomtalanul eltűnő hatalmának képzetétől.”¹⁶⁴

És ezek után Gregor és Móricz teljes joggal kérdezi a következőket: „Mert, ha a nyugati hun-jelenlét csupán két rövidke évtizedre korlátozódott, vajon miért mozgatta és mozgatja az utókor képzeletét több száz és több mint ezer év után még mindig a hunok emléke? Miért festette meg Raffaello Nagy Szent Leó találkozását Attilával a vatikáni stanzákban, s miért örökítette meg Algardi ugyanezen találkozást 'Leó pápa kiűzi Attilát' című 1650-es, a Szent Péter bazilikában látható domborművén? S miért jegyezhetette meg élcélődve Pálffy József Franciaország című munkájában: 'Franciaországban időről-időre ismétlődő »kacsa«: Finistère megyében, a legnyugatabbra fekvő, az Atlanti-óceánba benyúló földdarabon rábukkantak a hunok le-származottjaira'.¹⁶⁵ S Verdi is miért a hun királyról, Attiláról írt operát '1400 év után'? Európa később is látott számos csatát, az állítólagos Nagy Károly-i hódításokat, melyeket – ha voltak – nyilván nem rózsafüzérrel vívták, guelfek és ghibellinek kölcsönös évszázados mérsárlásait, az úgynevezett százéves háborút és még sorolhatnánk. Ehhez képest Attiláról – a 'római történeten' túl – számos olyan monda maradt fenn, melyekben hadaival békében vonul át egy-egy városon. Attila nem volt tehát kegyetlenebb, mint bármely korban, bármely hadviselő fél, sőt a könyörületéről szóló fámák még kifejezetten fegyelmezett és mértéket tartó hadvezér színében tüntetik fel őt. (A 'civilizált' Rómának nem is a legvéresekezőbb császára, a 'Nagy' melléknévvel megtisztelt Theodosius, Attila uralma előtt néhány évtizeddel [Kr. u. 387 körül] például a thesszaloniki felkelést nem kevesebb, mint háromezer polgár felkoncoltatásával bosszulta meg.)”¹⁶⁶

Így aztán Gregor és Móricz szerint a két súlyos érv arra, „ami miatt Attila és hunjai különösen emlékeztetések lehettek, alighanem az, hogy 1. az európai hun uralom nem ért véget Attila halálával, 2. Attila és az Attilát sötéten lefesteni kezdő kor között nem telt el annyi idő, mint amennyit a saecularis naptár mutat, hanem éppen háromszáz esztendővel kevesebb. Csak ez magyarázhatja meg kielégítően, hogy a Római Katolikus Anyaszentegyház művészetében miért viszonyítási pont Attila személye még a XVI-XVII. században is, s hogy a franciaországi bulvárlapok köznapi valóságában is miért szerepelhetnek időről-időre aktuális témaként a hunok.”¹⁶⁷ Ez azonban tehát nem az Illig-féle 300 év időbetoldása, hanem a diocletianusi időszámítás miatti rövidülés utólagos kiiktatása miatt történt.

Ezt a gondolatsort Gregor és Móricz még azzal folytatja, hogy „most nézzük meg van-e valami nyoma a korai Árpád-korban annak, hogy a magukat Attilától származtató magyar

¹⁶² Mesterházy alább Odoakert hunnak mondja.

¹⁶³ Borovszky (1910), pp. 230-231.

¹⁶⁴ Gregor (2010).

¹⁶⁵ Pálffy József: *Franciaország*. Panoráma, Budapest, 1967. p. 33. Vesd össze a svájci 'Hun-völgyről' szóló tudósításokkal, pl.: Csihák György: „Rovásfelirat a svájci Pinsec-ben (Val d' Anniviers Wallisban).” *Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolca 1994) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai*. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 12 és ISSN 2297-7538 <http://mek.oszk.hu/06300/06365/06365.pdf>.

¹⁶⁶ Gregor (2010), és Lásd Ferenczy-Maróti-Hahn (1998), p. 407.

¹⁶⁷ Gregor (2010).

királyok kötődtek Theodorich emlékéhez, s annak székhelyéhez, Ravennához. Több mint ezer esztendő után a leghalványabb emlék is árulkodó lehet. Nem is találunk ennél sokkal többet, ám ez valóban elgondolkodtató. Amint Mario Mazotti is említi, állítólag még maga Szent István alapított egy zarándokházat Ravennában, mely a Rómába tartó magyar zarándokoknak nyújtott biztonságos szállást.¹⁶⁸ Az ilyen jellegű intézmények helyét – mint ahogy általában az intézmények helyét – nem találomra szokták kiválasztani. Miért pont Ravennában, a gyanúnk szerint Attila-utód Theodorich városában hozta létre István a zarándokházat? Hiszen aki az északi Padova felől Rómába tartott, inkább Bologna felé vette már akkor is az útját. ...Fajth Tibort idézzük: 'Hogyan maradtak meg ennyire épen e régi műemlékek? Ravenna elsorvadása árán. 750-ben longobardok telepedtek le Észak-Olaszországban, a keleti császárság itáliai birtoka feloszlott... A tengeri, szárazföldi forgalomtól egyaránt kieső város a jelentéktelenség homályába süllyedve tengődött tovább.'¹⁶⁹ Tehát miért pont ebben a forgalomból kieső, a 'jelentéktelenség homályában tengődő' városban alapított Szent István pihenőházat a magyar zarándokok számára? Alighanem azért esett Szent István tekintete éppen Ravennára, amiért Nagy Károlynak, avagy az őt kigondolóknak is. Mert a legnagyobb valószínűség szerint Ravenna volt az európai hun uralkodók utolsó fellelegvára és földi nyughelye.'¹⁷⁰

Ugyanakkor Attila fiaival és leszármazottjaival kapcsolatban nem kerülheti el figyelmünket több más, az előbbieken részletezett adatokat kiegészítő, azoknak esetleg ellentmondó fennmaradt híradás, ami azonban bizonyára összeegyeztethető további erőfeszítés, ill. új munkamódszer révén. Ezeket korábban Mesterházi Zsolt gyűjtötte össze, aki szintén kifejtette kétségeit és megfeytési javaslatait a tárgykör rejtélyeivel kapcsolatban:

„453. Atilla halála. A hun birodalmi központ a Kaukázus–Volga-vidékre költözik. Aladár (Ulud-ur) székely hagyomány szerint Atilla elsőszülött fia, a gepida Ardarik 'rex' felkelése alkalmával halt volna meg néhány hónappal Atilla után.

455. 'A politikai hatalom még mindig a hunok kezében van egyformán, amikor 455-ben megkísérlik Pannonia visszaszerzését.'¹⁷¹ A Duna-medence és Alsó-Pannonia kormányzását a dák–gepida király veszi át. Miután a dák–hun testvérharcban elesett Ellák'', halála „után a törzsszövetség úgy határozott, hogy a hunok feletti – Atillához hasonló – abszolút uralkodót nem választanak, az Atilla-fiak, Dengezik és Irnák (Csaba) megszállják az erdélyi Kárpátok és a Duna közötti területeket. Ide áteszik szállásterületüket és összekapcsolódnak a Duna-torkolatánál lévő Pontus-i vidék Szkítiának nevezett hun erőivel.¹⁷²

457. 'Hunnia elérhetetlen volt a rómaiak számára a 457. évben.'¹⁷³ ... Másik idézet:¹⁷⁴ 'Attila halálát követően a Kárpát-medence germánjai szövetkeztek a hun urak ellen és a 454. évi nedaoi csatában a germán szövetség pontot tett a hunok itteni uralmának végére... Ezt a politikai helyzetet használta ki Avitus nyugatrómai császár arra, hogy 455 őszén Pannoniát újból birodalmához csatolja.' A magyar történészek és régészek – László Gyula lektorálásával – eszerint már Atilla halála után 'egy' esztendővel 'szétveretik' egy germán szövetséggel a Hun Birodalmat... Kérdésem: hol van az említett 'Nedao', ahol a hunokat megsemmisítő csata történt? Ha Hunnia 'elérhetetlen volt a rómaiak számára még a 457. évben' is, akkor még léteznie kellett és így a 'germán szövetség' nem verhetett szét azt és 'nem tehetett pontot' a hunok uralmára a 454. évben. Nedao Jordanes (római történétíró) találmánya¹⁷⁵ és eddig még senki sem

¹⁶⁸ Lásd Mario Mazotti: *Ravenna e l' Ungheria dai tituli classarii alla fondazione dell' abbazia di S. Pietro in Vincoli*. Faenza, Ravenna, 1969. pp. 306-310.

¹⁶⁹ Fajth (1969) Tibor: *Itália*. Panoráma, Budapest. p. 277.

¹⁷⁰ Gregor (2010).

¹⁷¹ Badiny Jós (1984) Ferenc: *A magyar nemzet történetének kis tükre I*. Pirkan könyvek, Buenos Aires. p. 162.

¹⁷² Badiny Jós (1984), pp. 182-183.

¹⁷³ Badiny Jós (1984), pp. 162.

¹⁷⁴ Ahol Mesterházy szerint látszik, hogy „a jelenlegi magyar történészek úgy írnak, mintha ellenségek lennének”

¹⁷⁵ Jordanes így adja elő: Annak halála után „...Attila fiai, akik apjuk kéjvágya miatt csaknem egy egész nemzetet alkottak, a törzseket egyenlően akarták egymás között elosztani úgy, hogy a harcias királyokat népeikkel együtt,

tudta megmondani, hogy hol található. De nézzük meg, mit mond maga Jordanes:¹⁷⁶ 'Mikor Ellák már meg volt gyilkolva, az ő megmaradt testvérei a Pontus tenger partjai közelében harcoltak, azon a területen, melyről azt mondtuk, hogy valaha a gótok lakták. ... A gepidák megszállták Dáciát és a hun területeket – Atilla volt alattvalói, Marcian császártól kaptak lakóhelyet a letelepedésre. Mikor a gótok látták, hogy a gepidák maguktól (saját akaratukból) védik a hun területeket és a hunok megmaradnak a régi szálláshelyeiken, jobbnak tartották azt, hogy a Római Birodalomtól kérjenek országot, mint kitenni magukat annak a veszélynek, ami más ország elfoglalásával jár. Így kapták meg Pannoniát.' ... Tehát Jordanes maga bizonyítja, hogy a gótok nem támadták meg a hunok által megszállt területeket, vagyis Hunniát, mint a fenti idézet mondja, amit átvettünk az ő 'Getica' c. munkájának 263. oldaláról.¹⁷⁷ ... A Hun Birodalom nem eshetett szét, mert a hun nemzetségi szervezet volt hatóereje. Ennek a birodalomnak Közép-Ázsiától a Bécsi-medencéig terpeszkedő hatalmas területén léteztek a nemzetiségi és törzsi intézkedő hatóságok és fórumok, melyek – közakarattal – emelték maguk fölé és korlátlan hatalommal ruházták fel Atillát. Az ő halála után is ezek a nemzetiségi és törzsi szervezetek határozták el Hunország további sorsát. Főleg azért is volt ez így, mert Atillának számos gyermeke volt s a nemzetiségi szervezet nem ismerte el a nyugati szokású trónöröklési jogot, hanem a nemzetségek közötti hagyományos szokásjog alapján emeltek maguk fölé uralkodót. Nincsen hiteles adatunk arra, hogy a nemzetségek kit jelöltek Atilla utódjául, hiszen fiai közül is csak néhány nevét tudjuk biztosan, mert sok név nem történelmi, hanem 'mondai' hagyomány. A történelmi írásokban előforduló nevek szerint bizonyosan mondhatjuk, hogy Atilla Kerka nevű feleségétől származott Ellák és Dengezik. Réka asszonyától pedig: Emnezár, Uzendúr és Ernák. A gepidák királyának leánytestvére is Atilla felesége volt és az ő ágán származott unoka Mundo, későbbi bizánci generális. A mondákban szerepel Atilla feleségeként Honoria, akitől született volna Csaba, és Krimhilda is, kinek fiául a mondai hagyomány Aladárt említi. Atilla hirtelen halála iszonyú nagy csapás volt Hunniára. A bajt nem a királyfiak meg nem értése okozta, mert nekik volt magukhoz való eszük annak felismerésére, hogy mindnyájuk ellen, akik Atilla-ivadékok, az eddig szövetséges gótok állnak szemben. Megerősítette ezt a helyzetüket az Atyjuk ellen elkövetett merénylet felismerése is, melynek kivitelezője éppen az egyik gót királyleány volt, akit apjuk feleségül vett s akivel nászát ülte. ... A történelmi valóság az, hogy Atilla halála után a hunok a gyilkosságot megszervező és Bizánccal lepaktált gótok ellen fordultak és megtisztították Hunniát minden gót népségtől. Valami igaza lehet tehát a mondának, hogy 'gót vértől piros a Duna vize'.¹⁷⁸

miként a rabszolgákat, sorsolásra bocsátják. 260. Amint ezt Ardarichus, a gepidák királya megtudta, méltatlankodott, hogy annyi nép sorsáról úgy tárgyalnak, mint a leghitványabb rabszolgákról. Elsőként lázadt fel Attila fiai ellen, és a szolgaság szégyenbélyegét, minthogy szerencse kísérte, letörölte. S nemcsak a saját törzsét, hanem a többi is, akik éppúgy alá voltak vetve, felszabadította az elpártolásával, mivel mindenki szívesen harcol azért, ami mindnyájuk hasznára válik. Tehát a kölcsönös felszabadulásra felfegyverkeztek és háborúba bocsátkoztak Pannóniában egy folyó mellett, melynek a neve Nedao. 261. Itt csaptak össze mindazok a különféle nemzetek, akiket Attila az uralma alatt tartott. Felosztották a királyságokat népeikkel együtt, és az egy test különböző testrészekre szakadt, amelyek már nem együtt szenvedik egynek a szenvedését, hanem a fejtől megfosztva, egymás ellen kegyetlenkednek... 262. Miután tehát a sokaság a nehéz csatában megütközött, a gepidáknak kedvezett a váratlan győzelem, mert körülbelül 30000 hun, valamint más népek, amelyek a hunok segédsapatai voltak, semmisültek meg Ardaricus karja és összeesküvése által. Ebben a csatában halt meg Ellac, Attila idősebb fia..." (Jordanes, 2005, L/259-261.) A fordító Kiss Magdolna jegyzete a Nedao névhez: „A Nedao-folyó azonosítása vitatott, legutóbbi vélemény, hogy a germán Donau elferdített alakja Denau? ... A csatát követően a keleti gótok a császártól szerződésben megkapták Pannónia területét Sirmiumtól–Vindobonáig lakóhelyül.” (Jordanes, 2005, o. 154.)

¹⁷⁶ V. ö. Jordanes (1904): A gótok eredete és tettei. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Bokor János. Brassói Lapok. Középkori krónikások 3. <http://mek.oszk.hu/16200/16211/16211.pdf>. Új fordítás: Jordanes (2005): *Getica. A gótok eredete és tettei*. Közreadja Kiss Magdolna. l'Harmattan. 4. kiadás.

¹⁷⁷ L. fejezet 263. vers.

¹⁷⁸ Mesterházy (1998) Zsolt (szerk.): *A magyar őstörténet kincsesládája. Időrendi vázlat a kezdetektől Kr. u. 907-ig.* <https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0ahUKEwi->

Mesterházy szerint tehát „...a Hun Birodalom 'szétveréséről' szó sem lehet. A 'gepida' néven ismert nép hovatarozandóságát is megismerjük rövidesen, amint követtük a történelmi eseményeket. A váratlan bajt az okozta, hogy a gepidák királya – Ardarich – akart Atilla örököse lenni és amikor a hunok ezt ellenezték, fegyveres összecsapásra került sor a gepidák és a hunok között. Ardarich támadását az Erdélyhez legközelebb fekvő hun szállásterület kormányzója, Ellák hun királyfi állította meg, kemény küzdelem árán. A gepida rohamban maga is hősi halált halt. Ardarich hatalmát kiterjeszti csaknem a Tiszáig. Kik is voltak a gepidák? ... A 'hun-ellenes' történetírás 'germának' mondja őket és a köztudomásúan – szintén hun-ellenes – gót-zsidó Jordanes Skandináviából eredezteti ezt a népet. Azonban a csontvázak és a 'gepida sírok' mást mondanak. Így pl. a kiszombori gepida temető csontváz anyaga egy 'fajkeveredésű népet mutat, melyben a mediterrán, turáni, mongoloid és paleo-ázsiai elemek keveredve vannak az északi és kelet-európai elemekkel. Átlagos testmagasságuk 168 cm'. A hun-magyar folytonosság bizonyításának ellenségei ebből a népből is 'gótokat' akarnak formálni. Annak ellenére, hogy létezésük 90 %-át a hunokkal és Hunországgal való szoros kapcsolatban találjuk, a 'hun-ellenes' kutatók mindent-mindent, ami a gepidáknál kultúr elemnek mondható – természetesen – germán, gót hatásnak minősítenek. ...Atilla királyi titulájában az is benne van, hogy a 'dákok királya'. Akkor pedig a dákoknak létezniük kellett és ők biztosan Erdélyben ... laktak, ahová a történelemszemlélet a gepidákat teszi, és a dákokat – a Hun Birodalomban – meg sem említi. ...a 'gepi-da' szó egy érdekes megoldást mutat. A sumér grammatika szerint éppen olyan összetétel, mint pl. Kál-Da, Mag-Da (ahonnan Mária Magdaléna való) és az utolsó hangzó lekopásával Erős-D, Varas-D, Kál-D stb. Léven így kimutatható a DA utórag, mint helyhatározói nyelvtani elem – tehát így Kál-Da ... a Kál-ok lakóhelye, Mag-Da a Mah-oké (tudósoké) és Erős-D ... az erősöké. Csakis így értelmezhető a Gepi-Da is. Viszont a GEPI ... a GYEPÜ hangtani változata. Így a gepida nép nem más, mint a gyepük népe ... vagyis ugyanaz, mint amit mondtunk a székelyekre, a 'székely határőrvidék' tagjaira. A 'gepidák' nem lehetnek tehát 'ismeretlen eredetű', vagy 'skandináviai' nép sem, mert bizony a régi dákok maradványai, akik a GYEPÜ-t, a határt védtek. ... A magyarországi történészek azt állítják, hogy a gepidák germánok. Ha ez igaz, akkor népnévük gyökerének is germának kell lenni. Hogyan tudjuk a 'gepida' szónak valamilyen ó-germán vagy gót nyelvű nyelvi gyökerét megjelölni, vagy a nyelvészet szófejtő rendszere szerint eredeti – germán – értelmét megtalálni? 'Gepida' szó a gót-germán szókincsben nem fordul elő. A gót-germán nyelv szókincséhez nem tartozik és értelmi síkon sem magyarázható semmiféle germán kifejezéssel. ... A KU-MAH-GAR-RIES-MA (Hatalmas, tudós nemzetség földje) területén található – eredetileg kusita népek *egynyelvűek* voltak. Legrégibb nyelvemlékeik a sumérnak nevezett, de helyesen 'paleo-magyar' mondandó ékiratokon maradtak fenn. Ha ennek a régi nyelvnek a szókincsében keressük a 'gepida' szót, úgy azt – minden szófejtés nélkül – azonnal megtaláljuk. Ugyanis: GE (Labat 480. sz. ékjele) ... jelentése 'egy'. (A GE - EG-nek is olvasható.) PI (L. 383.) ... jelentése 'fűl' és mint ige 'hallani'. GE-PI ... tehát 'egy fűl' vagy inkább 'fűlelő' ... és hozzátéve az előbbieken ismertetett "DA" helyhatározó ragot, a GE-PI-DA összetétel a sumérnak nevezett paleo-magyar nyelven tökéletesen fedi a 'gyepű-nép' hivatását. GE-PI-DA ... 'letelepedett, fűlelő – vagyis a határt védő nép' neve a mi ősi nyelvünkön, és valószínűnek tartom, hogy hagyományaink még régebbiek a DAHA (dák) nép Erdélyben található kultúrájánál. Ugyanis a Debrecen környékén előjött, 'mésés lovon ülő férfiakat' ábrázoló arany 'brakteáták' rovásírása csaknem azonos a nagyszentmiklósi aranykincs 8. sz. táján is látható a 'gepidának' mondott arany érméken, mint ami az erdélyi 'Tordos-Kultúra' jel anyagába tartozik. A 'gepidának' mondott állatábrázolásokat 'Odoaker-kori' szerkezetűnek és formájúnak mondják a hazai régészek. Tekintve, hogy Odoaker hun volt, művészeti stílusa nem lehetett germán, hanem csak az, ami a sajátja – a hun-szkíta.

kiv15ubPAhVEuRQKHcBUB4EQFgg0MAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.kincseslada.hu%2Fmagvarsag%2Ffe107_files%2Fpublic%2FMESTERH7.DOC&usg=AFQjCNHLq1igTTLX1hm3YPzwRJfxV4hvNwpp. 153-154.

Csak így érthető meg a 'gepidák' hunországi szerepe, valamint az is, hogy Atilla oly fontosnak tartotta megerősítésüket és királyukat nagy hatalommal ruházta fel. ... A GYEPÜK ura – Arderich – a dákok kormányzója így jogosan követelte magának Atilla halála után a hunkirály trónját, hiszen ő maga is a hun nemzetségből való volt. Viszont Atilla fiai ezt nem akarták és testvérharcra került sor Arderich és Ellák között. Tulajdonképpen ez a vérontás és testvérharc vezette rá az Atilla-fiakat arra, hogy csak az összefogás mentheti meg őket a sok ellenségtől. Bekövetkezett tehát a régi, ázsiai, hun uralkodó rendszer szükségszerű alkalmazása azért, mert Atillához hasonló és abszolút uralkodásra alkalmas egyén nem volt a trónörökösök között sem és a törzsi vezetők sem feleltek meg ennek a követelménynek. Tulajdonképpen nem történik más, minthogy az ázsiai hun közösség alkotmánya lép érvénybe, a törzsszövetség, melyet majd az Árpádokig folyamatosítva találunk meg. Másszóval, a Hun Birodalom központi kormányzása szűnt meg és a birodalmi 'egyetlen' székhely helyett megalakulnak a törzsi központok. A gepidáknak nevezett dákok lesznek a Duna-medence védői és kormányzói, és ebben a szisztematikus törzsi-uralkodási felosztásban Közép-Európa történelmét két hun dinasztia irányítja. Az egyik Atilla dinasztiaja és a másik Edekon – azaz Edi-Hun – Atilla unokatestvérének dinasztiaja. A központi hatalom megosztása ez, melyet Atilla halálával beállott helyzet követelt. ...a hatalmas hun nemzetségbe tartoztak tehát az általunk 'gepidának' ismert 'gyepüi hunok' is, akik átvették a Kárpát-medencei uralmat és ilyen 'hun' minőségben vettek részt abban a háborúban, amit Jordanes 'nedaoi csatának' nevez, a gót–hun háborúk lezajlása után több mint 100 évvel. Abban a történetírásban, amit a nyugati történészek elkövettek 'A HUNOK TÖRTÉNETE' című munkáikban, minden esemény a gótok javára lett kifizetve. A hunok azonban olyan hatalmasak voltak és annyira uralták az európai helyzetet, hogy nem lehet minden érdemüket letagadni. Így ezekben a 'hun-ellenes' történelmi kiértékelésekben is megjelennek az ellentmondások és 'elszólások', melyek aztán fényt derítenek az igazságra. Ilyen 'elszólás' pl. Altheim: *Die Geschichte der Hunnen* (Berlin, 1959.) című könyvének 165. oldalán az a megállapítás is, hogy: „Theodorik, az ostrogótok királya, visszafoglalja Sirmiumot a gepidáktól... i. sz. 504. évben.” Itt az ellentmondás. Ugyanis: ha a gepidák germán-gótok voltak, mint ahogyan azt állandóan hangoztatják, akkor hogyan lehetséges az, hogy Alsó-Pannónia fővárosát, a Dráva-Száva közén lévő Sirmiumot (mai Székesfehérvár/Sremska Mitrovica) a 'testvér' ostrogótoknak fegyverrel kell visszafoglalni? Aki tüzetesen végigtanulmányozza a hiteles történelmi eseményeket, azt a történelmi igazság vezet rá annak a megállapítására, hogy 1.) Európában és a római birodalmakban a germán-gót törzsek (mint vizi-gótok, ostro-gótok és vandálok) végezték a legnagyobb pusztítást és ezekkel a rombolásokkal és népiirtásokkal bizonyították azt, hogy egy kultúra nélküli, rabló, 'monstruos' népség, akik még a vadállatoknál is nagyobb pusztítást és kegyetlenséget gyakoroltak Európában. A 'germán' ízü történelemírás ezt a gót-germán szégyent akarja szépíteni azzal, hogy mindazt a pusztítást, amit a gót-germán népek végeztek, a hunokra akarják ráfogni.¹⁷⁹ 2.) A gótok sohasem harcoltak egymás ellen, hanem 'egyetértéssel' végezték pusztításaikat.”¹⁸⁰

Mesterházy részletezi az Atilla utáni két hun dinasztia: „Atilla leszármazottainak dinasztiaja a Kelet-római Birodalommal szomszédos területeken és EDI-HUN (Edekon) és utódai a Nyugat-római Birodalomban (működött). ... A hunok története szorosan egybekapcsolódik

¹⁷⁹ Jordanes is többször 'elszólja magát' erről: „Miután tehát a gótok tartós békét kötöttek a rómaiakkal, látták, hogy az, amit a császártól kaptak, nem elegendő számukra, és egyszersmind a megszokott vakmerőségüket fitogtatva, körös-körül elkezdték kirabolni a szomszédos népeket.” (Jordanes, 2005, LIII/272, p. 97.) „...a szomszédos népektől szerzett zsákmány kezdett megfogyatkozni, és a gótok hiányt szenvedtek élelemben, öltözetben, s azoknak az embereknek, akiknek a harcok jelentették a megélhetést, kezdett a béke terhes lenni, az összes gót nagy lármával Thiudimer királyhoz járult, könyörögtek, hogy mindegy hová, csak indítson hadsereget.” (Uo. LVI. 283.)

¹⁸⁰ Mesterházy (1998), pp. 154-157. V. ö. Badinyi Jós (1984), pp. 170. skk.

mindkét római birodalom történetével, hiszen a hunok nagy királya – Atilla – *mind a két római birodalom ura volt.*¹⁸¹

„458. Marcian kelet-római császár (450-457) meghal. Utóda I. Leo (457-474), aki a bizánci csapatokat Athemiusra – a meghalt Marcian császár vőjére bízta. Athemius békét köt a hunokkal és – Priscus írása szerint – újra megvan a hun-bizánci szövetség, a 458-ban megállapodott békeszerződés szerint. Ezt a békét és bizánci–hun szövetséget három történelmi tény igazolja. Az egyik: hogy Sirmiumból 458-ban viszik el Szent Anasztázia holttestét Konstantinápolyba, és a másik: hogy a hunok és gepidák azokat a hadifoglyokat, akiket 452-ben Aquilejából vittek el, – szintén ebben az évben, 458-ban – hazaengedik. A harmadik tény említésével vissza kell ugranunk a Nyugat-római Birodalomba. Ahogy a gót Racimier 'elcsapta' Avitust, mint császárt, a kelet-római új császár – I. Leo – 'római patrícus' rangra emeli Racimiert és hadsereg-főparancsnoknak kinevezi Majorianust. Teszi ezt főként azért, mert nem bízik a germán-gót származású Racimierben és Majorianus császárnak lesz kikiáltva ... i. sz. 457-ben (uralkodott: 457-461) ... a római légiónok által, amihez – természetesen – I. Leo hozzájárul, hiszen ő maga irányította Racimier leváltását. A bizánci–hun béke és szövetség értelmében a hunok segítséget adnak Majorianusnak, aki sikeresen küzd a vandálok ellen, miután – megnyerte a 'hunok ígéretét és kardját' ... miképpen azt Sidonius írásában olvashatjuk. A hunok vezérének neve: Tuldila. Atilla dinasztájának Hun Birodalma ad tehát segítséget a nyugat-római császárnak a vandálok elleni küzdelmében. A nyugat-római haderők küzdenek a vandálok és a gótok ellen, akik mindenütt győzedelmesen uralják a volt római területeket, csak Ravennától északra eső itáliai vidék látszik bevehetetlennek. Ugyanis ide telepedett le EDI-HUN (Edikon), az Atilla idejében Pannoniában (mai Dunántúl) lévő hun szállásterületek csaknem összes hunjaival és – nem esünk túlzásba, ha azt mondjuk, hogy – hun államot létesített a Nyugat-római Birodalom szívében. Ők azonban csak saját védelmükre rendezkedtek be és nem voltak hajlandók részt venni a galliai és dél-itáliai csatározásokban és a római légiónoknak a gótok és a vandálok elleni hosszú háborúiban... Ezalatt keleten Bizánc és a hun területek urai között béke van. De az Atilla-fiak folytatják apjuk szervező munkáját és szövetségi kapcsolatot teremtenek ázsiai testvéreikkel, akiknél apjuk – Atilla – tekintélye által elismerést és megbecsülést nyernek. Erre a legjobb adatot Theophylactos írása szolgáltatja, aki szerint: „a Don–Kubán folyamköz és Pontus (Fekete-tenger) partjai közé települt 'VAR' és 'KUN' szkíta törzsek szövetségben voltak Dengezik – Atilla fiának – népével... Ez a szövetség annyit jelent, hogy a Hun Birodalom nem omlott össze Atilla halála után, hanem súlypontja a Duna-medencéből a Pontus vidékére települt át. Ezt a területet nyugodtan nevezhetjük a szkíta–hun nép újra-erősödési tájának, mert innen települnek vissza – a nyugatiak által nevezett más nevek alatt – megint a Kárpát-medencébe.”¹⁸²

„469. Jelek (Jelech, Ulud-ur) elesik egy, az Anagastes kelet-római katonai parancsnok elleni hadjárat alkalmával. Levágott fejét Konstantinápolyba küldik.¹⁸³ ... Dengezik (Ambazuk, Gyengizik) a hun király.¹⁸⁴ ... I. Leo kelet-római császárnak kell közbelépnie, hogy a nyugati birodalom végre megszabaduljon a gót fenevadaktól. Marcián, hajdani kelet-római császár vőjét – Anthemiust – ülteti a nyugati birodalom trónjára és hatalmas keleti hadsereget küld vele. Anthemius (467-472) 100.000 katonával és 1100 hajóból álló hajóhaddal támad a vandálok ellen. Az utána következő uralkodó – Nepos – Orestest, Atilla volt titkárát veszi maga mellé hadügyminiszternek, aki Edikon segítségét is megszerzi és így a Nyugat-római Birodalomnak, a vandálok és gótok pusztításaitól való megszabadításában a hunok is részt vesznek. Tulajdonképpen itt kezdődik az Edihun-dinasztia működése. Edihun (Edikon) és fia Odoaker már

¹⁸¹ Mesterházy (1998), p. 157. V. ö. Badinyi Jós (1984), pp. 180. skk.

¹⁸² Mesterházy (1998), p. 158. V. ö. Badinyi Jós (1984), p. 183.

¹⁸³ Padányi (1989) Viktor: *Dentu-Magyarica*. Turul Kiadó, Veszprém.

¹⁸⁴ Csomor (1996) Lajos: *Ófelsége, a Magyar Szent Korona*. Vitéz Hunyadi László Kiadása. Székesfehérvár.

megtisztítják a gótoktól a Noricumot és Rhétia területeit és közben a hun Orestes hun fia lesz a nyugat-római császár 475-ben Romulus Augustulus (475-476) néven.”¹⁸⁵

„474. Keleten is császárváltozás van, mert I. Leo maghal 474-ben és követi Zénón (474-491), akivel megint bevonul a bizánci udvarba az aljasság és az intrika. Legelső intézkedése az új császárnak az, hogy felrúgja a hunokkal már csaknem 10 éve fennálló hajózási szerződést és megszünteti a szövetségi viszonyt. A hunok biztosítani akarják magukat. Megszállják a pontusi partvidéket, Moesiában megerősítik állásaikat és Dengezik csapataival megszállja Thrákiát. Irnák (Csaba) a mai Dobrudzsa vidékén marad, a Duna két partján lévő Hunországban. Dengezik követeit a császár elutasította és mivel a csaknem 10 évig tartó hun–bizánci szövetséggel a kelet-római császár szolgálatában nagyszerű 'szkíta' lovasság is volt, ezeket küldi Dengezik ellen. Ezeknek a 'szkítáknak' az udvari intrika azt mondja, hogy a betört gótok ellen kell támadniok. A szkíta lovasság támad és nem veszi észre, – vagy tán később veszi észre – hogy a hun testvérnépet öli. A bizánci aljasság győzött és a győzelemről így tudósít minket a 'Chronicon Paschale': 'Dengeziket, Atila fiát Thrákia generálisa – Anagastes – megölte. Dengezik fejét Konstantinápolyba hozták és egy körmeneten vitték végig a város főutcáján, majd a cirkusban állították ki egy nagy faoszlopra tűzve. Az egész város odasereglett látására'. Így örült a 'művelt' Bizánc a nagy hun király hős fia meggyilkolásának. A bizánciak azonban csak vesztettek azzal, hogy megtörték és visszaéltek a hun szövetséggel, mert a hunok lovassága megszerezte az összes dunai kikötő teljes ellenőrzését és a Duna torkolatánál, a Fekete-tenger partvidékén és a Krím-félszigeten lévő kikötőket – Cherszont, Sugdiát és a meotiszi Boszporoszt is csak a hunok engedélyével látogathatta szállító gályáival Bizánc. Ne felejtjük azt, hogy a hunok nemcsak jó lovasok, de jó hajósok is voltak, hiszen óriási folyami és tengeri hajóhaduk volt. A fehér hunok (heftaliták) királya – Asunvár – legyőzi a Sassanida-perzsákat, akik évi hadisarcot fizetnek az őket legyőző fehér hunoknak. Száz évvel később a Kárpát-medence ura az ugyan-csak fehér-hun Baján nagykirályunk, akinek Bizánc fizet békeadót.”¹⁸⁶

„486. A szkír-hunok Pannoniában maradt törzs vezére Ruga nagykirály. Ennek fia Edikon, Atila unokatestvére. Ennek fia Odoaker, a császárság utáni Róma első királya. Egy hun Róma trónján 14 évig... Edihun (Edikon) erős kezű és uralkodásra termett fia leváltja a hunvérű *utolsó nyugat-római császárt* – Romulus Augustulust – és Itália első királya lesz. Ez Odoaker – Edihun király fia – Itália császára. Mit írnak Odoakerről a nyugati történetírók? Majdnem semmit. Hallgatnak róla. Talán azért, mert nem akarják az utókornak tudomására adni, hogy Itáliát a hunok alapították és Itália első császára is hun volt. Odoaker nevét a germanisták mindenféleképpen írják, mert mindenáron gótnak akarják elkönyvelni. (Éppen úgy, mint ma már a hunokat is 'germánoknak' minősítik.) Írják Odovacar, Odoaker, Odokaer stb. formában. Nevének értelmezését, a hun–magyar nyelv szerint, Odo-Aki-nak mondhatjuk. Van adat rá, hogy az ural-altáji nyelvek alapján Odu-Aki eredeti formát vélnek nevéül, ami szerintük 'mindenütt jelenvalót' jelentene. (Gregoir H.: *La Patrie de Niebelungen*. Bizantion 9. Vol. 1934.) Ugyancsak a germanisták Edihun (Edikon) törzsét – és így fiát is – 'turci-linginek' írják,¹⁸⁷ melyben benne van a 'turk' szavunk s így germanizálni lehetetlen. Odoaker Gallia kormányzója volt Napos császársága alatt, majd a hunvérű – de utolsó – nyugat-római császár, Romulus Augustulus segítőtársa lett. Látva azonban ennek korrupt voltát, letaszítja a trónról és Itália királya címet veszi fel. Uralkodik 476-tól 495 március 15-ig. Egyesíti a Duna-menti hun törzseket. Noricumban és

¹⁸⁵ Mesterházy (1998), p. 159. V. ö. Badinyi Jós (1984), pp. 186-187.

¹⁸⁶ Mesterházy (1998), pp. 159-160. V. ö. Badinyi Jós (1984), p. 187. Badinyi Jós (1996) Ferenc: *Igaz történelmünk vezérfonala Árpádig*. Orient Press, Budapest. p. 415.

<http://www.angelfire.com/realm3/hmult1/konyvek/igaz43.htm>

¹⁸⁷ Jordanes Thorcilingusokat emleget, amikor Theodoric császárhoz intézett szavait leírja: „A Hesperia vidéke ... amelyet régóta a ti hivatalbeli elődeitek kormányoznak, s ez a világ feje s ura, most miért hanyódik a Thorcilingusok és a rogusok zsarnoksága alatt.” (Jordanes, 2005, LVII/291. p. 101.) Kiss Magdolna jegyzete szerint „a római szerzőknél 'Hesperia' a Nyugat-római Birodalom tartományainak, főleg Italia és Hispania jelölésére szolgál.” (Uo. p. 160.)

Pannoniában is jár személyesen. Odoaker Edihun (Edikon) fiaként jó iskolát járt és Atilla udvarában tanulta az uralkodás tudományát. Ez a hun dinasztia valóban nagyszerű szervezésben indult. A tulajdonképpeni irányító az apa Edihun volt. A történelmi eseményekből az a következtetés szűrhető le, hogy Edihun Atilla birodalmát akarta visszaállítani a két fia segítségével. Ugyanis mialatt Odoaker – mint Itália királya – a hunokkal igen nagy megértésben és szövetségben volt gall erőkkkel igyekezett Itáliában rendet teremteni és kiűzni a gótokat és vandálokat, ezalatt Edihun és kisebbik fia – Hun-Ulfus – Atilla fiaival igyekszik kapcsolatot teremteni. Tehát a hun sereggel átvágják magukat a Balkánon és Dobrudzsában székelő Irnák (Csaba) törzseivel együtt megtámadják a Moesiában és Illyricumban lévő gótokat. Itt a Boila menti csatában esik el Hunulfus apja, Edihun 486-ban.”¹⁸⁸

„487. Odoaker ezalatt újraépíti Aquileját és elfoglalja Noricumot. Megtisztítja Itáliát a gótoktól. ...a mai Krems (Ausztria) környékén létezett 'Rugi-landot' elfoglalja, 488-ban kiveri innen teljesen a longobárdokat (mai Alsó-Ausztria, a Dunától északra). 489-ben Theodorik gót törzsfőnök, aki a Balkánon csatát veszített a hunok ellen,¹⁸⁹ a Julián Alpokon átkel és Odoaker ellen indul. Következő adatunk 493. év és csak annyi, amint a nyugati történészek írják: 'Nagy Theodorik orvul meggyilkoltatta Odoakert, Itália királyát'. És egyik sem felejt el azután utána írni, hogy a 'germán-gótok ettől kezdve 70 évig uralták egész Itáliát'. ... Nincs történelmi adat arra vonatkozólag, hogy valamit építettek volna. Csak a germán-gót rombolásokról és pusztításokról beszélnek a régi írások. ... Sok adat van a hunokról és Odoakerről Szent Szeverin – Noricum Apostolának – életrajzában. ... A világi és egyházi történészek igen keveset írnak Szent Szeverinről. Egyedül Fehér M. Jenő foglalkozott vele, de igen szűkszavúan. Annyit mégis megtudunk munkájából, hogy Szent Szeverin hun származású volt, hogy jó barátságban volt Edihunnal és fiaival, és ő jósolta meg Odoakernek, hogy Itália királya lesz. (Fehér M. Jenő: Korai avar kagánok. Buenos Aires, 1972. 43. o.) A pápák történetében azonban létezik egy Szeverin pápa és pontosan Odoaker idejében. Tehát Odoaker meghálálta a hun Szeverin térítő munkáját és római pápává segítette. Érdekes rendelkezése a sorsnak az, hogy 'a barbár' Atilla visszafordult a római pápa kérésére Rómától (amit aztán a germán-gótok romboltak össze), és talán az égi hatalom akarta, hogy Róma első felépítője a hun Szeverin pápa legyen. A jelenlegi magyarországi történészek elismerik Odoaker létezését, de egy szóval sem említik, hogy a hun Edikon hun fia volt. Létezését és tizenkilenc évig tartó uralkodását azonban jól felhasználják arra, hogy a longobárdoknak és az általuk germánnak vélt gepidáknak 'saját' művészetet és kultúrkört hirdessenek. ... Nagyszerűen megállapítható ez a kiadott könyvekből. Bóna István: A középkor hajnala, Longobárdok és Gepidák a Duna-medencében c. könyv (Corvina Kiadó, Bp., 1974. Budapest) a 48-49. oldalon így ír: „Mind a longobárd, mind a gepida művészet ... egyik központja és szétsugárzási területe az V. szd. utolsó negyedében Odoaker Itáliája volt. Az Odoaker korszak magas művészi színvonalú ékszerei a korabeli gepida területekre éppúgy eljutottak (gávai, kiskunfélegyházi, aradi, bácsordasi leletek), mint a későbbi longobárd Pannónia területére (domolospusztai, szőnyi, dombóvári, répcelaki leletek).” Most én kérdezek: lehet-e tizenkilenc év alatt a germán gótok és vandálok által lerombolt, kirabolt és elpusztított Itáliában egy 'új művészi stílust' kifejleszteni? Hiszen Odoakernek háborúznia kellett ezekkel a pusztító és a fenevadaknál is kegyetlenebb germán népekkel, és minek is alakított volna ki egy új művészeti stílust, hiszen meg volt neki is és népének is az ősi szkíta-hun műveltség minden hagyománya, ötvöse, tudósa, az évszázadok s talán évezredek alatt kikristályosodott fémművesség. Ennek ellenére Bóna István ... az Odoakernek tulajdonított művészetet jellemző sajátosságokat 'késő római eredetűnek' ismeri fel. Talán a meghatározás alatt az előbb ismertetett 'Odoaker korszak magas művészetét' kell érteni, hiszen az a 'legkésőbb római'. Viszont ez nem római, hanem szkíta-hun, különösen az állatábrázolásokban és a madárfejes fibulák 'ékrovások

¹⁸⁸ Mesterházy (1998), pp. 162-163. V. ö. Badinyi Jós (1984), p. 189.

¹⁸⁹ Ezt tehát valószínűleg a Gregor-Móricz szerzőpár figyelmen kívül hagyta, amikor Theodoric mint Atila unokája feltevését megfogalmazta, vagy ha igen, más összefüggés érvényes.

és ékvéséses meanderminták díszítéseiben'. Ezt a magyarul író, de longobárd szellemű szerző maga is jól tudja (hisz szakavatott régész). Talán azért indokolja meglátásait a következő – érdekes – kiértékelésben így: 'Bár e dekoratív és figuratív elemek többsége késő római eredetű, ekkorra már ötvöződtek a hun korszak elemeivel.' Még mindig a hun korszakban vagyunk, hisz a gepidák létezése a 'hun-korszakba' esik. Nagyszerű példája a megnevezett könyv annak, hogy miképpen lehet a hatalmas Hun Nemzetség kultúrkincsét eltulajdonítani az idegenek, – s talán mondjuk úgy – műveletlen és barbár idegenek javára. De a kitűnő régész talán saját lelkiismeretének megnyugtatóására írhatta le mégis azt, hogy: 'A bökénymindszenti madárfejekkel díszített fibulák párhuzamait Krímtől az Atlanti-óceánig megtaláljuk.' (Tehát pontosan azon az úton, ahol a hunok jártak.) Ugyanígy a 'sasfejes díszcsatok' is krími eredetűek és megtudjuk azt is, hogy a 'gepida sasos csatok' első feltűnését a szakemberek az 'avar-kutrigur mozgalomhoz kötik'. (50. oldalon) A 'hegykői maszkos fibulák' és a 'felpéci kardtok szegélydíszje' szintén 'Odoaker stílusú alkotás'. (54.o.) ... Ezekkel az adatokkal két dolgot akarok bizonyítani. Egyik az, hogy népünk magas műveltségéből táplálkozott egész Európa és a késői – mai – utókor szégyene az, hogy nem saját nemzetünk dicsőségére és történelemformáló szerepünk bizonyítására használja fel a régészet igazságait. A *másik* pedig annak a valóságnak az ismételt megerősítése, hogy a gepidák nem germánok, hanem hunok voltak. Ugyanis a megnevezett munka így számol be a gepidák történetéről: 'A gepidák előtörténetéről nehéz írni. Egyetlen sornyi tárgyilagos forrásadat sem említi őket. Ami keveset tudunk róluk, azt halálos ellenségeik, a gótok és a longobárdok krónikaiból kell kihámozni.' Tehát, ha halálos ellenségeik éppen a gótok és a többi germán népek voltak, akkor ők nem lehettek germánok. Van azonban egy érdekes – harmadik – bizonyítékom is ... a gepidákra vonatkozólag, ... de főként arra, hogy Atilla halála után a Kápát-medence tovább is a Hun Birodalomhoz tartozott, hiszen – miképpen Bóna István írja – 'oknyomozó' történelmi kifejezést használva: 'A gepidák a hun támadás hírére nem távoznak országukból, 'lusták' voltak ahhoz, hogy a vandálokhoz és vizigótokhoz hasonlóan elmeneküljenek.' (14.o.) Nem inkább elfogadható az a tény, hogy *azért nem menekültek a hun invázió elől, mert maguk is hunok voltak?* És így nagyon jól érthető a régészeti kiértékelés, amit László Gyula – éppen Bóna Istvánra hivatkozással – közöl: 'a bakodpusztai (Dunapataj) fejedelemszónyi ékszerek Edekon (Edihun) feleségének sírjából valók, aki itt volt eltemetve. (László Gyula: A népvándorlaskor művészete Magyarországon. Bp. 1971.) Odoaker édesanyjának sírja tehát a Duna-medencében volt és az is feltételezhető, hogy amikor Odoaker apja – Edihun – és öccse – Hunulfus – Atilla fiaival keresték a csatlakozást és népükkel a Fekete-tenger melléki Dobrudzsába igyekeztek, az átvonuló hely a Duna-medence volt. Az elmondottakkal tiszta kép alakult ki előttünk arról, hogy mi történt Edihun dinasztiájával. De úgy tudjuk, neki is volt egy fia is. ... Annyit tudunk róla, hogy a nyugati történészek Oklan és Teklan néven emlegetik és feljegyezték róla, hogy ő alapította Tuln városát. Tuln város azért ismeretes a nyugati történelemben, mert az volt a választóvonal a hunok és az avarok szállásterületei között, mert úgy jegyezték fel, hogy: 'a hunok laktak a tulni mezőkön és az avarok szállása a bécsi mezőkön volt'. Ez pedig azt bizonyítja, hogy az avar korszakban is éltek hunok – valószínűleg, mint az Odoaker-dinasztia népének leszármazottai – a mai Ausztria területén és Dél-Németországban. ...érdekel bennünket, hogy találkozott-e Irnák (Csaba) népével Edihun és Hunulfus? Nemcsak, hogy egyesültek, hanem kiverték a gótokat a Duna-melléki területekről. Így a Duna-hajózás biztosítva volt a hun uralom kezében. Már tudjuk, hogy Dengezik feje 474-ben vonul be Bizáncba és azt is, hogy Odoaker 476-ban lesz Itália királya. A bizánci gyalázatos cselekedet, amit a hős Dengezik – Atilla-fi – levágott fejével tettek, még szorosabbra fűzi az ázsiai hun népeket és így Irnák megint megszervezi a hunok törzsszövetségét és a Hun Birodalom központját az Al-Duna vidékére helyezi. Ezt az Al-dunai Hun Birodalmat a történészek már 'bolgár' birodalomnak nevezik. Beletartozik azonban ebbe a Nagy Hun Törzsszövetségbe az egész Krím-vidék, a Káspi-tenger környéke és maga Khorezm is (a Káspi-tenger és az Aral-tó között), mely akkor a tudás központja volt. Hogy beletartozott, azt bizonyítják a Krónikáink azon adatai,

miszerint Irnák (Irník) felesége – a hun királyasszony – Khorezm-i nő volt. ... Biztos adatok szolgálnak annak bizonyítására, hogy Atilla dinasztíája fennmaradt még a magyar Árpád-ház tagjaiban is. ... Rendelkezünk elegendő bizonyító anyaggal e csodálatos folytonosság és karizmatikus uralkodás-lánc ismertetésére. Irník-Irnák-Csaba után az első uralkodó, akinek neve ismeretes a forrásokban, a 488 körül megjelenő Busan hun király, akit Atillának Irník fiától származó dinasztíájába sorol a szakirodalom. (Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában, Panoráma Kiadó, Bp. 1977. 38. o.) Ez a hun király már szövetséget kötött a bizánci császárral és a hun-bizánci seregek együttesen harcolnak a mindenütt pusztító germán-gótok ellen. Ennek a Meotisz–Al-Duna-vidéki Hun (Bolgár) Birodalomnak az élén találjuk aztán Mundo-t is, aki Atillának fia, a gepidák királyának lányától születve. Dümmerth így írja le ennek a dinasztíának a történetét: 'Busan és Mundo után ugyanis a Szkítia vidéki hunok uralkodói között szerepel 534 körül egy testvérpár, görög írás szerint: Gordasz és Maugerisz. Ez utóbbiról a kutatás már megállapította, hogy eredeti neve, ha a görögösítő képzést elhagyjuk: Muager, Mager, illetve Moger. Moger király tehát történelmi személy volt és együttesen szerepelt fivérével, mint a magyar krónika csodaszarvas mondájának Magorja... Atilla fia Irníknek ez a Moger nevű ivadéka egy később kiterelvényesülő nemzetség, majd törzs őse lett és ezt a törzset az ő nevéből, Moger-nek nevezték. A törzs talán nem volt más, mint a későbbi fejedelmi törzs: Álmos törzse.'¹⁹⁰

„491. Irnák (Irník, Csaba, Kaba) hun király a Hun-Szabir Birodalom élén. Fiai Gordás (Gorda-Ogurd, Geobicász) és Magyar.”¹⁹¹

„514. Irník halála. ... Gordás uralomra jut. Keresztyén irányzatok harca a birodalomban. Gordás bizánci térítőket hoz, de kísérlete balul üt ki. Ugyanis monophysitizmust hirdető térítőket hozott, de 518-ban Justinus került Bizánc trónjára, aki visszaállította az orthodox keresztyén tanítást. Újabb térítők érkeztek, marakodássá fajult a kétféle papság jelenléte. Gordás elrendelte az előbbieket által terjesztett kis arany és ezüst házi szobrocskák begyűjtését, erre kitört a lázadás... 528. Magyar lázadása, Gordás megölése. Gordás utódai 720-ig uralkodnak Szabiria–Ómagyarországban.”¹⁹²

„550-555. Avar átvonulás Szabirián. Zabargán (Szabir kán) Arszakida kagán a vezér. Valószínű avar-szabir dinasztikus házasság a szabir királynő és Zabargán apja közt. ... 555. A türkök megdöntik a Hun-Szabir-Magyar Birodalmat. Magyar uralkodásának vége. Szabiria továbbra is létezik. Magyar vagy utóda visszavonul a Dnyeper-vidékre a bolgárokhoz. Itt függetlenek maradnak, legalábbis széles autonómiát élveznek, hisz sok bizánci adat van. Szibel (Sibyl, Ziebel) királynak 40000 lovasa van és a század második felében önálló külpolitikát visznek. Szibel meglehet Magyar fia vagy unokája, mert az óbolgár királylista az Atillától származó 'Dzsula-ház' tagjának tekinti.”¹⁹³

„558. Zabargán fia, Baján kagán (558-604) az avarokkal elfoglalja a Kárpát-medencét.”¹⁹⁴

„567. A hunok őseik esküjéhez híven visszatértek az országba. Ezeket a törzseket a források általában visszatérő hunoknak mondják, tehát pontosan utalnak népi és történelmi személyazonosságukra. Az egész Duna-medencét birtokba vették a Bécsi-medencével együtt. Jövetelük hírére a longobárdok tanácsosnak tartották a veszedelmes szomszédságból elköltözni.”¹⁹⁵

„568. Mi lehet a magyarázata annak, hogy az avarok nemcsak benyomultak ide, hanem három évszázadon keresztül urai maradtak a Kárpátok koszorúzza vidéknek? Nagyszerűen megszervezett hadseregük, félelmetes hadi taktikájuk önmagában nem lett volna elégséges

¹⁹⁰ Mesterházy (1998), pp. 163-166. V. ö. Badinyi Jós (1984), p. 191.

¹⁹¹ Mesterházy (1998), p. 166. V. ö. Csomor (1996).

¹⁹² Mesterházy (1998), p. 166. V. ö. Padányi (1989), Csomor (1996).

¹⁹³ Mesterházy (1998), p. 167. V. ö. Csomor (1996), Padányi (1989).

¹⁹⁴ Mesterházy (1998), p. 169. V. ö. Csomor (1996), Katona (1994) Sándor: Honegyesítő Árpád nagyfejedelem a briliáns államférfi és zseniális hadvezér 896. évi honfoglalása valóságáig bemutatása. Kiadó Somogyi Zoltán.

¹⁹⁵ Mesterházy (1998), p. 170. V. ö. Baráth (1988) Tibor: A magyar népek őstörténete (I-III). Egyesített új kiadás, h. n. [New York]. <http://www.magyar-megmaradas.eoldal.hu/cikkek/barath-tibor/> III. p. 149.

nyolc-tíz nemzedék fennmaradásához. Az avarok, akárcsak korábban Atila hunjai, mindenkit legyőztek és hatalmas adók megfizetésére kötelezték a világ urát, Bizáncot! ... A szarvasi túrtón tehát egy ősi magyar varázsszöveg olvasható. Megvan az első magyar nyelvemlékünk a 600-as évekből. S megvan talán a valós magyarázat arra is, hogyan lehetséges, hogy 'eltűnt az avarok nyelve'? Úgy, hogy nem tűnt el, hanem nagyjából ők is magyarul beszéltek.”¹⁹⁶

„570. A visszatérő hunok a hazában maradt régibb magyar nyelvű lakossággal egyesülve helyreállították Attila birodalmát Bécstől a Don-ig.”¹⁹⁷

„599. A kazár nagykagán, hét nemzet uralkodója és hét világtáj ura levelet küld Maurikiosz bizánci császárnak, hogy uralma alá vetette a fehér hunokat, az avarokat és az ogor népet. Az ázsiai turkok khánja, Türk Sád levelet küldött Maurikiosz császárhoz (uralkodott 582-602), melyben többek közt azt írta, hogy meghódította a nagy és népes ogor népet, amely a Fekete Til (-Volga) mellékén lakik, s melyből egy rész, avar és khun nemzetség, Justinianus császár idejében Európába költözött és avar néven szerepel. ... azzal a felvetéssel élek, ... mindkettő híradás igaz, vagyis a kazárok azonosak a turkokkal... A türk birodalom szétesése a kazároknál akkor kezdődött, mikor ... egy aránylag kis csoport titkos összeesküvéssel fokozatosan beépült az egyes törzsekbe. Mikor Obadja a nyílt színre lépett, s meghirdette a mindenki számára kötelező új hitet... A magyarok a felkelők oldalára álltak... Ismét ősi gyakorlatuk szerint jártak el: kitértek a rájuk zúdított seregek elől és az Etelközbe húzódtak.”¹⁹⁸

„619. A türk hatalom megingásakor bekövetkezett átmeneti zavarokat az onogurok – kiváló vezérrel az élen – a maguk előnyére kihasználták. A VII. század már bizonyos fokú önállóságban találta az onogurokat, amit az is bizonyít, hogy a Ravennai Anonymus 680 után, de a korábbi források nyomán készült művében is már azt írta, hogy a Meotisz mocsarainak vidékén van egy Onogóriának nevezett ország. Itt laktak az onogur törzsek ez időben. Élükön a Gyula nemzetségből származó fejedelmek állottak. Ismerjük Orkán nevét, minthogy kedvelt személy volt a bizánci udvarban. Unokaöccse, Kurt (vagy Kürt) túszként már fiatalon a császári udvarba került, ott nevelkedett fel, 619-ben pedig a keresztyén hitre tért, majd 630-635 körül – Herakleiosz császárral megújítván a két nép között eddig is meglévő szövetséget – visszatért hazájába. Az onogurok Kurt felléptéig a türkök hűbéresei voltak és a főhatalmat az Ermi nemzetség gyakorolta felettük. Kurt elűzte őket az országból és a hatalmat a maga kezébe vette. Nevéhez fűződik a második, most már eredményes onogóriai térítési kísérlet. Bizánci és örmény papok jöttek, hogy az onogurokat Krisztus tanai számára megnyerjék. Munkájukkal szép eredményt értek el, amit a 'Notitia Episcopatum' is bizonyít. 620-630. Szibel unokája, Kurt (Kovrat) a kök-türk birodalom hanyatlása idején visszafoglalja az egész Volga-teret és a Jajktól a Dnyeperig visszaállítja Irnik Onogur birodalmát. Egy emberöltőt áll ki a birodalom. ... Kovrat (Kürt) kagán újraalapítja az Onogur-Hun birodalmat. Fia Bat-Baján a Kaukázustól északra lévő onogur törzsek uralkodója. E törzsek a Kazár Birodalom nyugati határőrtörzsei lesznek, székhelyük Lebédia. Vezértörzsük a Nyék, vezére Bat-Baján leszármazottja. Ennek lányát veszi majd feleségül Álmos fejedelem Kijevben.”¹⁹⁹ És így visszajutottunk a fentebb elemzett Kovrathoz, hogy a hun–avar–magyar folytonosság körbe érjen.

6. Az Atila utáni időszak bolgár-avar-magyar azonossága

Igen megfontolandók a Gregor Kristóf–Móricz Leó szerzőpár megállapításai, amelyek a történelem meghamisítása sorában Atila és utódai emlékének kiiktatására vonatkoznak. Ennek két területe szerintük az *államrezon* és a közvetlen *családtagok sorsa*. Az előbbi területen Nagy

¹⁹⁶ Mesterházy (1998), p. 170. V. ö. Bakay (2004) Kornél: *Kik vagyunk, honnan jöttünk?* Püski Kiadó. pp. 37-40.

¹⁹⁷ Mesterházy (1998), p. 171. V. ö. Baráth (1988), III. p. 149.

¹⁹⁸ Mesterházy (1998), p. 171. V. ö. Nagy (1999) Gyula: *Az ellopott magyar őstörténet II.* Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 4 5 és Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 6. szám, ISSN 2297-7538, p. 36. <http://mek.oszk.hu/06700/06783/06783.pdf>. Badinyi Jós (1984), p. 436.

¹⁹⁹ Mesterházy (1998), p. 171. V. ö. Nagy (1999), p. 82. Padányi (1989), Csomor (1996).

Károly alakjába a forrás, a minta megnevezése nélkül vonták be az Atila-féle államszervezési elveket, eljárásokat. És ezeket Gregor és Móricz szokásosan Atilának keleti, jellegzetes 'lovas-nomád, szteppe'i' állameszme hagyományaiból származtatja. Dümmerth Dezsőt idézve: „Minden idegen, aki meghódol, már hunnak számít, s közben akadálytalanul megtartja saját nyelvét, faji különállóságát is. Csak egy a feltétel: engedelmeskedjen a hun uralkodónak, és az ő oldalán vonuljon hadba. Ez volt a magyarázata, miért sikerült a hunoknak olyan meglepő gyorsasággal hatalmas birodalmat alkotniuk, ami egységes fajú, nyelvű népeknek sohasem sikerült. De ez a magyarázat arra is, miért nem lehettek tartósak az ilyen birodalmak, s milyen nagymértékben voltak kiszolgáltatva az uralkodó személyes alkalmasságának, tettejének.”²⁰⁰ Így tehát Nagy Károly birodalma, mint soknemzetiségű állam és kozmopolita közigazgatási szervezetrendszer, „sokkalta jobban hasonlít a hun birodalomra és a későbbi magyar királyságra – királyi vármege-rendszerével együtt – mint a Károly után 50-100 évvel létező német államalakulatra és annak struktúrájára.” Mert „az erős központosítást végrehajtó és grófságokat alapító Károly államának az a német-római császárság lesz majd az utóda, melyben a tényleges hatalom a választófejedelmeké, s ahol a császári méltóság nem sokkal több, mint pusztán cím... Franciaországban több, mint fél évezredig, Németországban pedig több mint egy évezredig nyomát sem látjuk a Nagy Károly féle államszervező hagyományoknak. Kérdés tehát, hogy miként sikerülhetett a frank Nagy Károlynak szinte egy csapásra az, ami 'utódainak' fél, illetve egy teljes évezredbe tellett, illetve, hogy az 'utódoknak' – minden törekvésük ellenére – miért nem sikerült kissé korábban a nagy 'előd' nyomdokaiba lépni, és legalábbis a töredék területeiken egységes birodalmakat létrehozni.”²⁰¹

E kérdéseire a választ, meglepő módon, Gregor és Móricz nem a frank birodalom létének a tagadásával adja meg, mint Heribert Illig és csapata, hanem a nagy különbséget a fokozottan etnocentrikus germán államszervezeti eszme érvényesülésében látja. Bár a két szerző az Atila-féle hun birodalom mintaadó hatását felismeri a 'Nagy Károly-kérdésben', de odáig nem mennek el, hogy valóságosan is azonosítsák a két birodalmat. Pedig Atila családja, felmenői és leszármazói európai szerepét igen újszerűen és helyesen látják. De megelégednek Dümmerth faji alapú magyarázatával, hogy „az antik világ bukása után azonban a helyére lépő germánok között, akik valamennyien közös eredetűek voltak és azonos nyelvet, illetve rokon nyelvjárást beszéltek, nem volt ilyen egyszerű az idegenek befogadása. Ezeknek házasság útján fajilag is be kellett utódaikban olvadniuk és a nyelvet is átvenniük. Hasonló volt a helyzet a szláv népek körében is.”²⁰² Ezt a keveredést a magyarázatban talán az okozhatja, hogy kísért a későbbi világhelyzet ebben a felfogásban, így a túl nagyra nőtt birodalmak szétesése – a soknemzetiségű, hatalmas, és hamar szerte hulló állítólagos Nagy Károly-féle birodalomé is – törvényszerű és a helyi elmaradottság rá a magyarázó tényező. Mi viszont azt kell hangsúlyozzuk, hogy Atila és hun birodalma legyőzte mind a két római birodalmat, és mindkettő alávetése utódainál, az 'avar korban' is fennmaradhatott, sőt nagyrészt az Árpád-házi korban is, ha egyszer annyi sikertelen támadást kísérelt meg ellene több német fejedelem. Ennek szégyenlett és tagadott emlékét aztán kitörölték a történelemből, hogy saját maguknak tulajdoníthassák és hirdethessék a régi központi történelmet is, a kérdéses korszakba a 'Nagy Károly-féle birodalmat' mint előzményüket állítva, utólag visszavetítve, amiért is az állítólagos frank birodalmi területeken annak semmi-féle valós emlékét nem találja a mai utókor.²⁰³

Nézzük viszont Gregor és Móricz felfedezéseit Atila leszármazóinak – a hamis történetírás által eltagadott – európai hatalmi szerepét illetően. Ezt a Kelet és Nyugat eltérő hagyományai-ban elemzik. „Arról van ugyanis szó, hogy az ún. óbolgár királylajstrom, mely az óbolgár birodalmat alapító egyik Attila-fő, Irnik utódait tartalmazza – hasonlóan a középkori magyar

²⁰⁰ Dümmerth (1987) Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Panoráma, Budapest. p. 43.

²⁰¹ Gregor (2010).

²⁰² Dümmerth (1987), p. 44.

²⁰³ Heribert Illig: *Kitalált középkor. A történelem legnagyobb időhamisítása*. Allprint Kiadó, 2002. pp. 61-260.

krónikákhoz – néhány nemzedéknek jelöl csupán egy olyan időszakot, amelynek hivatalos időszámításunk szerint kb. ötszáz évnek kell lennie. Amint Dümmerth írja: 'Azt mindjárt látjuk, hogy az Álmot Attilától elválasztó négyszáz esztendő csupán négy nemzedék kapcsolja össze a krónikai hagyomány szerint, s ez éppoly képtelenség, mint az óbolgár listának az állítása, hogy ötszáz év alatt öt fejedelem uralkodott.'²⁰⁴ Tehát sem a magyar krónikát, sem pedig az óbolgár listát nem támasztja alá hivatalos naptárunk és kronológiánk. Máshogy fogalmazva: a magát Attilára visszavezető magyar, illetve óbolgár királyság közlései nem támasztják alá a Károlyra hivatkozó Nyugat által szerkesztett kronológiát.²⁰⁵ És nem segítenek az éppen ekkor (VI. század) megírt bizánci források sem feltárni „Irnik 'bolgár' néven szereplő új birodalmának történetét, alattvaló népeivel. Annyit azonban a bizánci források alapján mégis tudunk, hogy 568. körül az avarok megszüntették ennek a birodalomnak a létezését.”²⁰⁶

Ezért Gregor és Móricz itt előveszi magyarázat gyanánt a Heribert Illig-féle betoldott 300 (pontosan 297) évet,²⁰⁷ ami egyébként a tudományosan bizonyított időrendet tekintve megengedhetetlen. Erről a tudományos eszközökkel kizárt időbetoldásról Tóth Gyula felvetései kapcsán írtunk korábban.²⁰⁸ A időbetoldás szigorú cáfolata mellett azonban éppen, mint a Gregor–Móricz-felvetésre válaszolóként, kiemelendő Tóth Gyula bár igen meglepő, de éleselméjű levezetése, következtetése a történeti eseményeknek a történelemi időskálán való tologatásáról, ahol a különböző időszámítási rendszerek összevetése által valószínűsíthető a legkülönbözőbb időpontokhoz kötött események azonossága. Így a Káldi-féle képes krónika szerint Atila 445-ben halt meg 124 évesen, és 104 év múlva – de nem 549-ben, hanem 677-ben – történt a magyar honfoglalás. Ez Kézai krónikája szerint viszont 872-ben volt. A két dátum (549 és 872) Tóth szerint azonos időpontot rögzíthet, minthogy Kézai nem az általa mondott Krisztus születése szerinti, hanem – talán nem tudva róla, de – a Nagy Sándor halála (Kr. e. 323) szerinti időszámítást használta, azaz: $323 + 445 + 104 = 872$. Mert „a középkorban szándékosan vagy véletlenül összetévesztették e két párhuzamosan futó időszámítási rendszert! Még tudták, hogy mi az éppen aktuális évszám, de hogy ezt Krisztus születésétől kell-e érteni, vagy Nagy Sándor halálától, az már nem volt világos! A kereszténység terjedésével általánossá vált a keresztény időszámítás, de úgy, hogy a régi Nagy Sándor-féle dátumok megmaradtak, csak a továbbiakban keresztény dátumokként értelmeződtek!”²⁰⁹ S bár Kézai nem említi Atila halálának időpontját (adódik a $872 - 104 = 768$), de azt igen, hogy Atilát 700-ban választották negyedik vezérré. Ugyanezt a vezérválasztást a Képes Krónika 373-ra teszi és Atila királlyá választását 401-re. Anonymus szerint pedig Atila 451-ben jött Szkítiából Pannóniát meghódítani és 819-ben született Álmos, míg a magyar vezérek 884-ben indultak Szkítia földjéről nyugatra. Mindezeket, valamint Atila 124 éves korát halálakor²¹⁰ magyarázni lehet az eltérő időszámításokkal való zsonglörködéssel, amit Tóth Gyula meg is tesz.²¹¹ Mindezt ő az időbetoldás krónikaíróink részéről történt palástolásának tartja, ám mivel időbetoldás nem volt, a jelenségre más magyarázatot kell keresnünk.

²⁰⁴ Dümmerth (1987), p. 53.

²⁰⁵ Gregor (2010).

²⁰⁶ Dümmerth (1987), p. 50.

²⁰⁷ Illig (2002), pp. 267–490. Illig elméletét részleteiben ismerteti, értelmező követőinek írásait közzéteszi Szekeres Sándor honlapja, az [Eltévedt időszámítás](#).

²⁰⁸ V. ö. Darai Lajos: „Legjobb lenne agyonhallgatni... Heribert Illig és Tóth Gyula 'kitalált középkor' elméletéhez.” *Szilaj Csikó*. http://szilajcsiko.wix.com/csiko/magyar-ostortenet#!_magyar-ostortenet/legjobb-lenne.

²⁰⁹ Tóth Gyula: „A kitalált középkoron túl. A magyar krónikák és a kitalált középkor I.” *Szkítiától Maghreb*ig. http://maghreb.blog.hu/2011/02/09/toth_gyula_a_magyar_kronikak_es_a_kitalalt_kozepkor_i.

²¹⁰ http://maghreb.blog.hu/2011/02/14/a_magyar_kronikak_es_a_kitalalt_kozepkor_ii.

²¹¹ http://maghreb.blog.hu/2011/02/14/a_magyar_kronikak_es_a_kitalalt_kozepkor_iii, http://maghreb.blog.hu/2011/02/14/a_magyar_kronikak_es_a_kitalalt_kozepkor_iv.

Gregor és Móricz azzal folytatja, hogy ha „Illig felvetésére – nevezetesen, hogy kivel harcoltak keleten a frankok, ha az avarok már 601-ben befejezték nyugat felé irányuló támadásait – azt válaszoltuk, hogy valószínűleg a honfoglaló magyarokkal (és pedig ’valójában’ a „870-es” évek körül), úgy most sem feltételezhetünk mást, mint azt, hogy az ’óbolgár’ birodalmat ’megszüntető’ ’avar’ birodalom sem más, mint a formálódó magyar birodalom, mégpedig szintén a ’870-es’ években. Látható tehát egyfajta szinkronizmus a magyar és óbolgár hagyomány között, és pedig egy olyan kérdésben, – a ’hiányzó’ idő kérdésében – amely szembe helyezi e közléseket a nyugati kronológiával.”²¹² Azonban nemcsak ilyen időbeli hiba látszik itt, hanem az is, hogy ez a történelmi mese a ’frankokról’ és ’Nagy Károlyról’ a hun utódok és az Atila-leszármazottak kitörlését szolgálta az akkori történelemből, de csak hézagosan tudta pótolni szerepüket, illetve magyar elődeink Ázsiába kergetése éppen ennek a történelmi meseképzésnek az eltakarására szolgált.

A régészeti leletek ezenközben folytonosak a Kárpát-medencében, csak éppen az avarnak mondott hatalmas leletanyag valóságos – hun – jellegét, származását kell majd a történelemhamisítást felszámoló szemléletnek a jövőben a helyére tenni. Ilyen értelmű úttörő munkaként mutatható fel Váralljai Csocsán Jenő alább elemzendő tanulmánya.²¹³ És ezt az azonosítást nagyban segítheti Gregor és Móricz elemzése az óbolgár királylistával kapcsolatban. Ezt a listát Dümmerth így ismerteti Omeljan Pritsak nyomán. „1. Avitochol, élt i. sz. 153-ban. 2. Irnik nemzetsége: Dulo, uralkodásának kezdete 453. (Utána Gostoun helytartó, egy más nemzetségből, aki az avar uralom után ’két évig’ állt az újra önálló birodalom élén.) 3. Kovrat, nemzetsége Dulo, született (?) = 605. Uralkodott kb. 635-665. 4. Bezmer, nemzetsége Dulo, uralkodott 3 évig. (Eszerint tehát 668-ig.) Ezek után a jegyzékben ez a megjegyzés olvasható: ’Ez az öt fejedelem uralkodott a Dunán túl 515 évet, borotvált fejjel. És ez után jött a Dunának erre az oldalára Ispérich fejedelem, aki itt a mai napig uralkodik’.” És „Avitochol, az elsőnek említett uralkodó Attila ’óbolgár’ alakváltozata.”²¹⁴ Avitochol–Attila után következik fia, Irnik. Őutána következik az állítólagos avar uralom, majd Gostoun. Ezt követően, amint Dümmerth írja: ’635 körül Irnik egyik utóda, Kovrat felszabadította népét az avar kagán idegen uralma alól... Bizánci forrásokból azonban azt is tudjuk, hogy mielőtt uralomra került volna, túszként Bizáncban tartózkodott és itt 619-ben megkeresztelkedett, sőt jó viszonyba került az uralkodó Herakleiosz kelet-római császárral is. Amikor népe függetlenségét visszaszerezte, ezt a források a hun eredetre utaló »onogur-bolgár birodalom« néven nevezik.”²¹⁵ ...a bolgár szó nem nép megjelölés, hanem amint Hóman és Szekfű kiváló munkája írja: ’A »keverék« jelentésű bolgár név 481-ben tűnik fel először a Dnyeperen túli ogur népek jelölésére s a hunnal párhuzamosan használva lassanként háttérbe szorítja azt, és az ogur nevet is.”²¹⁶ Más források szerint a bolgár szó a volgai ogurokat jelöli és eredeti alakja a volgár lehetett. Tehát Avitochol–Attila, illetve fiának Irniknek hunjai az V. század végétől bolgároknak kezdenek nevezettni. És amint szintén a ’Hóman-Szekfű’ rámutat: ’Az új név nem mindig jelent új népet, legtöbbször csak új politikai alakulásról, a törzsek és népek új csoportosulásáról tanúskodik.”²¹⁷ Az Attila és Irnik leszármazott Kovrat tehát több mint százéves ’avar’ uralom után helyreállítja az ’onogur-bolgár birodalmat’, majd őt a szintén Dulo nemzetségből származó Bezmer követi. Ez kb. három évig uralkodik, majd Ispérich fejedelem megszünteti az ’onogur-bolgár birodalmat’.”²¹⁸

²¹² Gregor (2010).

²¹³ Váralljai Csocsán Jenő: „A nagyszentmiklósi kincs eredete.” *Alapvetés. Tanulmányok a magyar eredetről és következményeiről. Oktatási segédkönyv II.* Acta Historica Hungarica Turiciensia 31. évf. 5. sz. (2016.) http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_5_1191-1270.pdf.

²¹⁴ Lásd Hóman Bálint, Szekfű Gyula: *Magyar Történet.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp, 1935. I. k. p. 49.

²¹⁵ Dümmerth (1987), p. 51.

²¹⁶ Hóman-Szekfű (1935), I. p. 45.

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ Gregor (2010).

Nem mellékesen Hérakleiosz császár – hamis – működésével kapcsolatosan Illig ugyanolyan jellegű aggályokat sorol fel, mint Nagy Károlyéval.²¹⁹ Azt se feledjük, hogy a magyar krónikai emlékezetben, Atila valójában Kovratot jelenti: „Az Árpád-ház eredeti két ágából az egyik, a férfi a hun, a másik, a női ág pedig felderítetlen. Krónikáink másik főbb mondandója ugyanis az, hogy Árpád népe – ugyanúgy, ahogy az avarok is – mint Attila jogos örököse érkezett a Kárpát-medencébe. Innen ered a magyarok hun eredetének a gondolata. Dümmerth foglalkozik ezzel a gondolatkörrel és levezeti, hogy Árpád törzse valóban egyenes-ági utódja lehet Attila (Dulo) törzsének. De azt is kimutatja, hogy krónikáink Attila nevű uralkodója inkább Kovrátnak felel meg, a származás csak tőle folytonos és leginkább az ő és az utódai tetteit visszahangozzák a krónikák.” Azaz „a magyar hagyomány Attila emlékét feltehetően Kovrát személyével olvasztotta össze.”²²⁰

Gregor és Móricz pedig egy másik azonosítást végez el a századok átugrásával kapott bolgár és magyar eseménysorban: „Ez az öt elemből álló eseménysor azonban feltűnően hasonlatos a magyar honfoglalást követő első század bizonyos eseményeivel, nevezetesen Erdély Gyula méltóságviselőinek sorsával. A Gyula – mely egyébként is elsősorban méltóságnév – tehát a legnagyobb valószínűség szerint azonos a másik bizánci keresztelkedővel, Kovrattal, az ifjabb Gyula pedig Bezmerrel, aki éppúgy országvesztő Isperichkel szemben, mint ifjabb Gyula Istvánnal szemben.”²²¹ Táblázatosan:

<i>Bolgárföld</i>	<i>Erdély</i>
900-as évek eleje: bolgárok saját uralkodó nélkül.	900-as évek eleje: nincs hír erdélyi Gyuláról, azaz Erdély saját uralkodó nélkül.
900-as évek kb. 20-as éve: Kovrat feltűnése bizánci megkeresztelkedése kapcsán.	900-as évek közepe: Gyula első említésére bizánci megkeresztelkedése kapcsán kerül sor.
<i>Bolgárföld</i>	<i>Erdély</i>
900-as évek közepe: Kovrat fejedelem.	900-as évek közepe: Gyula az erdélyi terület ura, dinasztikus kapcsolat fűzi a magyar fejedelemhez.
900-as évek vége: Kovrat utóda, Bezmer rövid uralkodása.	900-as évek vége: Gyula utóda, az ifjabb Gyula Erdély ura.
900-as évek vége, talán 1000-es évek eleje: Isperich véget vet Bezmer uralmának, kizárólagos egyeduralkodó.	1002: István véget vet az ifjabb Gyula uralmának és kizárólagos egyeduralkodó: magyar király.

Ezt a megfejtést megfontolandónak tarthatjuk, elfogadva az évszámokra vonatkozó megállapítást is. De Gregor és Móricz még tovább megy: „Ha ezt az azonosságot elfogadjuk, egyúttal az is érthetővé válik, hogy míg a magyar hagyománynak négyszáz évet kell kitöltenie uralkodókkal, addig az óbolgár kronológiában miért ötszáz esztendő választja el Attilától Bezmeret, az utolsó óbolgár uralkodót. A magyar hagyományok ugyanis Attilától a honfoglalásig²²² számolják az időt, s ez a nyugati kronológia szerint a Kr. u. V. század közepétől a Kr. u. IX. századig terjedő 400 évet fogja át. Ezzel szemben azonban, ha a szintén Attilától számoló ’óbolgár’ kronológia Istvánig követi az időt, úgy érthetően éppen kb. száz esztendővel többet kell haladjon, mint a magyar, tehát összesen kb. ötszáz évet kell áthidalnia.”²²³

²¹⁹ Illig (2002), pp. 405-406.

²²⁰ Cser (2000) Ferenc: Gyökerek. Töprengések a magyar nyelv és nép Kárpát-medencei származásáról. Szerzői Kiadás, Melbourne. <http://www.leventevezer.extra.hu/gyokerek.pdf>, p. 168 és Dümmer (1987), p. 57.

²²¹ Gregor (2010).

²²² Azaz Árpád fejedelemig.

²²³ Uo.

Ugyanakkor most Gregor és Móricz alábbi megoldása az időszámítási problémára, teljes mértékben el tud határolódni a Heribert Illig-féle időbetoldási feltevéstől: „Hogy az óbolgár királylajstrom évszámaihoz, nyugodt lélekkel hozzáadhatunk jó háromszáz esztendő, azt éppen az Avitochol–Attila mellett közölt i. sz. 153-as évszám mutatja meg a legjobban. Attila ugyanis a Kr. u. 153-ban nemhogy Európában nem volt jelen, de meg sem született. Az ő halála a Kr. u. 453-as esztendőre esik, tehát éppen háromszáz esztendővel későbbre, mint ahogy azt az óbolgár lajstrom feltünteti. Mire véljük akkor azonban a nyilvánvalóan téves Kr. u. 153-as évszámot? A 153-as év megjelölése alighanem a Diocletianus-éra szerinti időszámításon alapszik. A római birodalomban ugyanis a Kr. u. III. század végén bevezették és több évszázadon keresztül meg is tartották a Diocletianus trónra lépésétől kezdődő időszámítást. Amint Lakatos Éva írja, 'az ún. diocletianusi időszámítás i. sz. 282-ben kezdődött, s főleg a birodalom keleti részében alkalmazták.'²²⁴ (Megjegyezzük, hogy egyes források kerekén 300-ra teszik a Diocletianus-féle időszámítás bevezetését.) Tehát a diocletianusi időszámítást elsősorban abban a Bizáncban alkalmazták, mely az Attila-utód óbolgár birodalommal tartott fenn kapcsolatokat. Az óbolgár lajstromban az Attila uralkodásaként feltüntetett 153-as évszámot már azért sem tekinthetjük Krisztustól számítottnak, mert Krisztus születésének meghatározására csupán a VI. század közepén, tehát Attila halála után majd száz esztendővel került sor. Amint a Pallas írja Éra címszáva alatt: 'a keresztény vagy Dionysius-féle jelenleg használt évszámításunk Érája, mely Dionysius Exiguus apáttól ered, aki 532 körül Krisztus születését a római Éra 753. évére tette.' Tehát a város alapításától számított 753. évre. Az óbolgár királylajstrom Attilája, tehát nem Kr. u. 153-ban, hanem kb. 453-ban uralkodott. Mint láttuk, a keresztény időszámításra történő 'átállítás' kezdete éppen az óbolgár király-lajstromban szereplő első és utolsó király, tehát az Attila és Bezmer közötti időszakra tehető. Érthető tehát, hogy a lajstrom diocletianusi időszámítással kezdődik, és Krisztus szerintivel végződik. Az ebből adódó képtelenségek kiküszöbölésével azonban az Attila és Bezmer közötti időszak 515 évről mindössze 215 évre zsugorodik, tehát egy Kr. u. 453-tól 668-ig terjedő folyamatra. S minthogy ennek utolsó 100-130 éve egybeesik a magyar történelemnek a honfoglalástól István koráig és a Gyula leveréséig terjedő időszakával, így az óbolgár király-lajstrom 215 évéből csupán 85-115 év marad homályban. Ez a fennmaradó időszak, mely kb. Attila halálától a magyar honfoglalásig terjed, már megfelel a magyar krónikák szerinti hasonló időtávnak, melyben a középkori híradások szerint Attilát csupán négy nemzedék választotta el Álmóstól. Az óbolgár királylajstrom megtisztítva tehát a diocletianusi és Krisztus szerinti kétféle időszámításból eredő anomáliáktól, tökéletesen egybevághat a magyar krónikai hagyományokkal.”²²⁵

És Gregor és Móricz ezután annak igazolásába kezd, hogy az Attila-utód Irnik leszármazottai, az 'óbolgár' Kovrat, illetve Bezmer a magyar történelem Gyulaíval azonosak. A Hóman–Szekfű-féle *Magyar történetet* idézik: „Irnik a birodalom bukása után az Al-Duna vidékére Kis-Szkitiába költözött, majd teljesen eltűnt a bizáciak szeme elől. Az utolsó értesítés szerint ellenzte Dengiziknek a birodalom ellen irányuló haditerveit. További sorsáról a bolgár királyoknak VII. századi feljegyzések alapján 765 táján készült genealógiája, az óbolgár király-lajstrom értesít. Ennek élén Avitochol (Attila) fia Irnik, mint a bolgár Dsulo vagy Dsula (ogurosan: Gyula) dinasztia ősapja tűnik fel.”²²⁶ Miszerint tehát Kovrat és Bezmer maga is Gyula, és az előbb felsorolt összefüggések miatt Kovrat és Bezmer a magyar Gyulákkal azonos személy.

Ezek után pedig Gregor és Móricz tovább megy a fejtésben, „s ha már a 'bolgár' Dsulókban (Dulókban) a magyar Gyulákat ismerhetjük fel, illő volna, ha a Magyar, Megyer törzsnevet a 'bolgároknál' is fellelhetnénk. Amint a Hóman–Szekfű írja a bolgárokat tárgyalva: 'Vajon Gorda és Mogyer az egész bolgár szövetségnek vagy csak az onogur népnek fejedelmei voltak-

²²⁴ Lakatos Éva: „Tempora mutantur – időszámítás naptár, ünnepek.” *Az antik Róma napjai*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. p. 122.

²²⁵ Gregor (2010).

²²⁶ Hóman–Szekfű (1935), I. p. 49.

e, és vajon fennállt-e a bolgár népeknek politikai egysége a VI. század derekáig, vagy már korábban felbomlott, biztosan megállapítani nem tudjuk... Mogyer neve a mogyer>magyar népnévvel azonos.²²⁷ A magyar népnek nevet adó Megyer törzs neve tehát éppúgy kitüntetett helyen szerepel a 'bolgár' történelemben, mint a 'magyar' történelemben a 'bolgár' Duló (Gyula) név. Ez a kettős egyezés, valamint a Gyulák, Dsulók különös párhuzamai pedig leginkább arról tanúskodnak, hogy egy a VI. századig egységesnek tekinthető hun-utód onogur folyamatnak Kr. u. 600 körül valami módon véget vetettek. Magyarra, illetve bolgárra kezd válni lassan az, ami tegnap magát még hunnak tekintette. Ami azonban a lényeg: az óbolgár királylista anomáliái, a Dsulók és a Gyulák egymással való legszorosabb összefüggései nem sok kétséget hagynak afelől, hogy a bolgár történelem VII. és a magyar történelem X. századi bizánci keresztelkedői ténylegesen azonos személyek.²²⁸ Ugyanakkor nehezen hihető, hogy ezek után Gregor és Móricz nem veti el Illig elméletét, hanem éppen ellenkezőleg, igazolva látja, hogy mindez „alátámasztja Illig teóriáját a kitalált háromszáz esztendőről”. Bár mentségükre szól, hogy rögtön hozzátesszik, hogy mindez „együttal automatikusan kérdőjelezi meg a kreált korra datált Nagy Károly létezését.” Ez utóbbi megállapítás vakíthatja el őket, hiába állapítják meg összegzésképp, hogy „a közép-kelet-európai hagyományok egyáltalán nem mutatnak összhangot a Nyugat Nagy Károly elgondolásával, sőt azt kifejezetten cáfolni látszanak.”²²⁹

7. Régi Marava és hamisított „nagymorva birodalom”

Szólnunk kell a 'Nagymorva Birodalomnak' hazug jelenségéről, mégha ezt VII. Konstantin művére alapozzák is.²³⁰ Ezzel összefüggésben nézzük meg az Anonymust ért bírálatok legjobb összefoglalását a nagyszabású *Erdély története* I. kötetének íróitól. Szerintük Anonymus a XIII. század elején azokra a kérdésekre kereste a választ, amelyekre „a legrégebb hazai elbeszélő forrás, a 11-14. század folyamán sokszorosán bővített, átdolgozott és krónikaváltozatokra szétkülönült ún. öslegesztá” nem adott feleletet. E kérdések: „A vadászat közben egy 'fehér várra', azaz Apulum romjaira bukkanó Gyula honnan jött, ... kiket talált itt?” És mi „az erdélyi magyar honfoglalás' pontos időpontja?”, amit „csak sejtet azzal, hogy Szent István a harmadik Gyulától, tehát az unokától foglalta el Erdélyt”. Eközben „Anonymus saját kora, a 13. század elejének Magyarországaival szomszédos politikai alakulatok hatalmát vélte kiterjeszthetőnek a honfoglalás kori Kárpát-medencére.” Mialatt valójában „Pannónia a honfoglalás korában a keleti frank királysághoz tartozott, és csak a német-római császárság részeként, 962 után mondható rómainak. A nyitrai szlávok fölött 895-ig a magyarok által 'marótnak' nevezett morvák uralkodtak, azoktól hódították el őket a magyarok, s nem a cseh hercegtől, aki csak 955 után kebelezte be a magyar határon túli morva területeket. Még tanulságosabb a bulgárok esete, akikről Anonymus nem tudta, hogy a honfoglalás idején független államot alkottak, s akkor a magyarok még 'nándornak' nevezték őket. Csak 1000 után kerültek bizánci uralom alá, s ettől kezdve lett magyar nevük a bolgár vagy bulgár. Ezért tekinti Anonymus Salánust,

²²⁷ Hóman-Szekfű (1935), I. pp. 50-51

²²⁸ Gregor (2010).

²²⁹ Uo.

²³⁰ Boba Imre: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére*. METEM-könyvek 11. Szerk. Zombori István. Budapest, 1996. Charles R. Bowlus: „Gondolatok Boba Imre Morávia történetéről vallott nézetei kapcsán.” *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. METEM Könyvek 50. Szerk. Petrovics István. Budapest, 2005. pp.: 201-218. Martin Eggers: „A 'Nagymorva Birodalom' képe Boba Imre Moravia's History Reconsidered című munkájának megjelenéséig. *Kijevtől Kalocsáig. Emlék-könyv Boba Imre tiszteletére*. METEM Könyvek 50. Szerk. Petrovics István. Budapest, 2005, 175-199. 513. Petrovics István: „Boba Imre és a Nagymorávia-kérdés.” *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. Szerk. Petrovics István. Budapest, 2005. pp. 273-282. 529. Püspöki Nagy Péter: „Nagymorávia fekvéséről.” *Valóság* 1978/11. pp. 60-82. 571. Toru Senga: „Morávia bukása és a honfoglaló magyarok.” *Századok* 117 (1983), pp. 307-343. Veszprémy László: „Újabb vélemények Nagymorávia fekvéséről.” *Hadtörténelmi Közlemények* 109 (1996). pp. 131-137.

Menemoroutot s valószínűleg Gladot is bizánci alattvalónak, bár a két utóbbit nem mondja bulgárnak. Azt viszont kortársként élte meg Anonymus, hogy a bulgárok 1185-ben románokkal és kunokkal szövetségbe lérték a bizánci uralmat.”²³¹

Aztán még az is megállapítják, hogy amikor Anonymus a XIII. századi állapotokat visszamenőleg igazolja az Árpád vezér irányította hadmozdulatokkal, akkor azok részleteit tekintve pontatlan. Itt azonban, tesszük hozzá mi, esetleg Anonymus szövegének modern ’értelmezői’ és ’gondozói’ okozzák a zavart. Vád ellene még, hogy amint maga az öslegesztá is, Anonymus a szomszédos országok nevéből építkezett és helynevekből alkotott személyneveket. Ezek közül Anonymusnál olyanok szerepelnek, mint Salán, Laborc, Ménmarót, Galád, Zobor és Gyalu, míg az öslegesztában – feltételezésük szerint – Marót és fia Szvatopluk, valamint Keanus Mag-nus,²³² minthogy Anonymus nem tudott az Árpád előtti Kárpát-medencei morva uralomról, és ezért mellőzi Marótot és Szvatoplukot.²³³ Mindenesetre számunkra elgondolkodtató, hogy mennyire lehet komolyan venni ilyen érvelést, amely ’tudja’, hogy Anonymus mit nem tudott.

Ami után ne csodálkozzunk, ha a modern imperializmus által felbízott cseh és szlovák sovinizmus ’ráharapott’ a témára. Figyelmen kívül hagyva az olyan finomságokat, hogy „a DAI által említett *megalé Moravia* az jelenti, hogy ’régi Morávia’ avagy *Ómorávia*”,²³⁴ Morávia valóságos helyét most nem firtatva is megállapítható, hogy ez az államalakulat szintén a modern kori történelemhamisítás révén ’került’ – a csehszlovákizmus politikai céljait szolgáló – összeköttetésbe a későbbi morva területtel, s lett a cseheknél és szlovákoknál máig Megalé Mo-ráviából bármilyen bizonyíték nélkül Magna Morávia, illetve maga Morávia is, egy középkori – szintén szándékos – ’félreértésből’.

Lássuk tehát Anonymus igazának feltárása előtt ennek a Moráviát teremtő cseh soviniz-musnak és csehszlovákizmusnak az igen világos érvekkel való kitűnő összefoglaló cáfolatát Katona-Kiss Attilától: „...ezen elgondolás szerint Mojmir, Rasztizslav és Szvatopluk országa a mai morva területeken jött létre, amely a 9. század második felére kiterjesztette hatalmát azokra a balkáni területekre is, amelyre Konstantin Szvatopluk országát, azaz Ómoráviát he-lyezi. Ebből következik, hogy a kutatás ezen iránya a császár adatát nem időbeli, hanem térbeli értelemben fogja fel és így, elkönyvelve a hódításokat, Ómorávia helyett Nagymoráviaként, hovatovább: ’Nagy-morva Birodalom’ gyanánt értelmezi az elnevezést. ...akármilyen politikai szándék formálta is át a közelmúltban a történeti kutatások irányát, nem lehet tudományos né-zeteket doktrínaként kezelni. Márpedig az ’Ómorávia-probléma’ pontosan ilyen. Minden meg-állapítást, amely érintette a 9. századi morva történelmet, ahhoz kellett idomítani, hogy a morva fejedelemség a Duna vonalától északra feküdt, s fennállása megelőzte a honfoglaló magyarság Kárpátokon belüli megjelenését. Ez a tétel azonban politikai, s nem történeti alapokon nyug-szik. ... Ide tartozik még Metód joghatóságának kérdése. II. Hadrián pápa 869-ben Metódot Pannónia püspökévé szentelte, központja ’Szent Andronikosz széke’, Szirmium lett. Metódnak csak saját egyházmegyéjében volt joghatósága, azon kívül nem, s mivel a 11. századig nem ismert a kánonjogban a címzetes püspök, illetve érsek fogalma, Metód akkor lehetett egyházi előljáró Szvatopluk országában, ha annak területe (azaz Ómorávia) egybeesik a pannóniai egy-házkerületével... Azért, mert van az északi Morava-medencében kimutatható 9. századi morva emlékanyag, az még nem jelenti azt, hogy Ómorávia is ott lett volna. A mai morva területen

²³¹ Barta Gábor, Bóna István, Makkai László, Mócsy András, Tóth Endre, Vékony Gábor: *Erdély története I. kötet. A kezdetektől 1600-ig*. Főszerkesztő Köpeczi Béla. Szerkesztő Makkai László, Mócsy András, Szász Zoltán és Barta Gábor, Szász Zoltán, Szvoboda Gabriella. Rajzolta Balatoni János, Csonka Sándor, Kiss E. Csaba, Palovics Lajos, Váliné Pogány Jolán. Készült a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében. Akadé-miai Kiadó, Budapest, 1986. p. 235.

²³² Barta (1986), p. 235.

²³³ Barta (1986), pp. 235-236.

²³⁴ Katona-Kiss Atilla: „Megalé Moravia, Szvatopluk országa.” Írások a szegedi középkorászati műhelyéből. *Ti-szatáj* 64. évfolyam, 8. szám. 2010. augusztus. p. 59. http://epa.oszk.hu/00700/00713/00227/pdf/ti-szataj_EPA00713_2010_08_059-065.pdf.

megfogható leletanyag csak annyit bizonyít, hogy ott egy önálló arculatú, erősen késő avar és Karoling jegyeket viselő kultúra alakult ki, amely 'nagymorva' hagyaték ráadásul egyáltalán nem esik egybe a 'birodalomnak' azzal a hipotetikus kiterjedésével, amit a hagyományos kutatás állít. A leletek politikatörténeti és kulturális hovatartozásának megítélését a történetírás mellett a politika is befolyásolta, mert az a 'Morva Birodalmat' a létrejött Csehszlovákia előképének tekintette... Boba Imre, Püspöki Nagy Péter és legutóbb Martin Eggers alapos áttekintést adott arról a folyamatról, hogyan váltak az észak-balkáni Marava menti szlávokról szóló kútfők Moráviáról szóló híradásokká az évszázadok folyamán.²³⁵ Morávia északi lokalizálásának ötlete igazából a 14. század folyamán alakult ki Csehországban; ez végső soron a 12. század elején alkotó Prágai Kozma elbeszélésére megy vissza, elterjesztése pedig a 15. századi humanistákhoz köthető, elsősorban Aventinushoz és Aeneas Sylvius Piccolominihez. Püspöki Nagy már harminc évvel ezelőtt jelezte: a 'translatio regni' tana, azaz a morva 'korona' uralkodói joghatóságának átruházása a Cseh Királyságra a Luxemburgi-ház terjeszkedő politikájának az érdekeit szolgálta (mely dinasztia akkor a cseh uralkodókat adta, 1310-1437 között). Így lett egykorú források adatainak későbbi félreértéséből tudatos ideológiai eszköz, majd pedig politikai-diplomáciai fegyver a 19-20. századra, és vált axiómává a tudományosságban és a közgondolkodásban is, kivált az egykori Csehszlovákia területén. Legutóbb Petrovics István hangsúlyozta: Boba teljes joggal mutatott rá arra a tényre, hogy az így rögzült nézet miatt Moráviának a Dunától északra való fekvését a kutatás magától értetődőnek tekintette, és ezért a felfogásuknak ellentmondó adatokat egyszerűen figyelmen kívül hagyták, más források értesítéseit pedig, tetszésüknek megfelelően, indokolatlanul javígtatták. Ezek többször olyan, modern nyelvekre történő fordításokban öltöttek testet, amelyek kulcsfontosságú értesítései komoly torzulásokat szenvedtek, lévén tendenciózus fordítás termékei. Így a Naum legenda egy helye szerint Metód, felszentelését követően 'Pannoniába ment, Morava városába' (*otide v Pannoniu v grad Moravou*). A Vita Clementis közli Metód püspöki címét eredeti, hivatalos (görög) formában: επισκοπος Μοραβου της Πανονιας (a pannoniai Morava püspöke). A későbbi latinra fordítónál a cím már 'Moraviae et Pannoniae' püspökeként jelentkezik. Így vált a pannóniai Moravából Morávia és Pannónia. Tanulságos egy Eggers által citált összegzés is: 'A ČSSR-ben keletkezett írások a »Nagymorva Birodalomról« azért váltak végül elviselhetetlenné, mert imamalom szerűen állandóan ugyanazokat az érveket és »bizonyítékokat« ismételtették.' Herbert Schelesniker – utánozhatatlan módon – így fogalmazott: 'Az utóbbi évtizedekben régészeti leletek alapján, egyházi áldással, állami hozzájárulással és támogatással, a nemzeti politika iránt elkötelezett, de a független historiográfiában is *Morva-doktrína* fejlődött ki a *Morva-hipotézisből*, hogy azután világnézeté szilárduljon.' Hasonló okok mondatták ki a következő megállapítást is: 'A hagyományos szemlélet tehát Nagymorávia területének idő- és térbeli alakulásában egy középkori politikai célokból létrehozott hamis hiedelemhez ragaszkodik. Ezt a hiedelmet számos, de a lényegét nem érintő változatban védelmezi, és mélységes hallgatásba burkolózik ott, ahol az egykorú források kétségbe vonják a hagyomány hitelét.' Boba eredményei óta, ahogy Magyarországon, a nemzetközi kutatásban sem egyöntetű a megítélése a kérdésnek, de tekintélyes történészek fogadták pozitívan az 'új-teória' érvrendszerét. Továbbá 'az a tény

²³⁵ Boba Imre: *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére*. METEM-könyvek 11. Szerk. Zombori István. Budapest, 1996. Martin Eggers: „A 'Nagymorva Birodalom' képe Boba Imre Moravia's History Reconsidered című munkájának megjelenéséig. *Kijevtől Kalocsáig. Emlék-könyv Boba Imre tiszteletére*. METEM Könyvek 50. Szerk. Petrovics István. Budapest, 2005, 175-199. 513. Püspöki Nagy Péter: „Nagymorávia fekvéséről.” *Valóság* 1978/11. pp. 60-82. 571. Vesd össze: Charles R. Bowlus: „Gondolatok Boba Imre Morávia történetéről vallott nézetei kapcsán.” *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. METEM Könyvek 50. Szerk. Petrovics István. Budapest, 2005. pp.: 201-218. Petrovics István: „Boba Imre és a Nagymorávia-kérdés.” *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. Szerk. Petrovics István. Budapest, 2005. pp. 273-282. 529. Toru Senga: „Morávia bukása és a honfoglaló magyarok.” *Századok* 117 (1983), pp. 307-343. Veszprémy László: „Újabb vélemények Nagymorávia fekvéséről.” *Hadtörténelmi Közlemények* 109 (1996). pp. 131-137.

pedig, hogy mindkét oldal, mind a mai napig folyamatosan napirenden tartja a kérdést, nem csupán annak aktualitását, hanem szakmai recepciójának fontosságát is jelzi'. Mindazonáltal a kiélezett viták oka elég egyértelmű: 'Ha Nagymorávia – mint az egykorú források mondják – valóban Szirmium vidékén volt, akkor I. Mojmírtól Szvatoplukig, Pribinától Szt. Cirillig és Metódig a korai szláv történelem nagy jelesei ezentúl a mai Jugoszlávia vajdasági, horvátországi és szerbiai részeinek történetét fogják ékesíteni'. Márpedig, ha a tudomány fogalmán a források kritikai kiértékelését, és nem a politikai szándékok kiszolgálását értjük, akkor a Nagymorva Birodalmat csak arra a történelmi képzelet-térképre rajzolhatjuk, ahol Dáko-Románia fekszik."²³⁶

Szegfű László majd egy évtizeddel korábban részleteiben elemző leírást ad Megalé Morávia fekvéséről, és Katona-Kisshez képest – aki érdekes módon nem hivatkozik őrá – két erős érvet is felhoz, amint alább látjuk: a kései avar állam szerepét²³⁷ és Szvatopluk ennek élére való beházasodását. Amint Szegfű László írja, „a krónikákban Szvatoplukot lengyel eredetűnek mondják, ami tévedés ugyan, de bizonyoság arra, hogy a Dél-Alföldön tudták, nem helybéli születésű, hanem északról jött. Valódi származása (morva) pedig megszemélyesítve, ősapja nevéként (Marót) került e forrásokba²³⁸.²³⁹ Elképzelhető, hogy e morva megbízott hatalmi körzetét nevezték száz év múlva a régi morváénak, azaz ó Moráviának (valójában megalé Morabia), de annak is van jelentősége, hogy a Konsztantinosznál szereplő név Zfendoplokos,²⁴⁰ mert a Szvatopluk alak is utólagos szláv nyelvi értelmezésnek látszik.²⁴¹ Nem beszélve arról, hogy másoknál az szerepel, hogy nem annyira morva, hanem német neve volt: Zwentibold, illetve a Csopolug alak is szerepel. „Csopolug, vagy Zwentibold vezérből a szláv történészek, alig száz évvel ezelőtt Svatoplukot csináltak, és áthelyezték őt és püspökét Metódot a felvidéki Nyitrára a melléje kitalált Nagymorva birodalommal együtt.”²⁴² Az is fontos, hogy a felvidéki Duna-szakasztól délre eső területről van szó, és ennek kiterjedéséről szólnak a találgatások. „Bálint Csánád régészeti ellenvetéseket sorakoztatott fel Ómorávia Duna–Tisza-közi, alföldi meglétével szemben. A jól kutatott alföldi területeken a 8. és 10. századra keltezhető leletanyag között nem különül el egy megfogható 9. századi réteg, amelynek legvalószínűbb oka az, hogy a kérdéses területen nem volt semmilyen politikai-etnikai szervezet, ami egy önálló régészeti kultúrát létrehozott volna.”²⁴³ De ha sem az északi, sem a déli terület nem jöhet szóba, illetve nem jöhet szóba morva területként, akkor marad az *avar állami fennhatóság* megléte, amelynek székébe ül bele frank és bolgár engedéllyel – felváltva, vagy együtt, azaz hintapolitikát folytatva – egy alávetett, azaz *szolga* uralkodó, azaz sclav, akinek nevét és területét – nagy valószínűséggel – még a görög császár írásában is eltorzítva láthatjuk. S VII. (Bíborbanszületett) Konstantin bizánci császár (913–952) államkormányzati műve, az utókortól a *De Administrando Imperio* címet kapva, „a 9-10. századi Közép- és Délkelet-Európa történelmének egyik legfontosabb forrása.” És „a Kárpát-medence és a vele érintkező balkáni térség hatalmi viszonyairól egyebek mellett ezt írja. 'A türkökkel [magyarokkal] a következő népek határosak: a tőlük nyugatra eső

²³⁶ Katona-Kiss (2010), pp. 59, 60, 62, 63-64, 64-64.

²³⁷ Fekete Zsigmond kérdés formában figyelmeztet az igen hosszú avar továbbélésre: „A frank regeszták miért emlékeznek még itt csaknem a magyarok bejöveteleig avarokról?” (Fekete Zsigmond: *Magyarország a honfoglalás előtt*. Magyar Kultúra Kiadása. Buenos Aires, 1976. p. 195.)

²³⁸ Györffy Gy.: *Krónikások és a magyar őstörténet*. Bp. 1948. 19-21. old.

²³⁹ Szegfű László „A Kárpát-medencei 'szlávok', különös tekintettel Megalé Moráviára.” *Magyar Történelem. Tízezer év – ezer oldalról. Oktatási segédkönyv*. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Zürich–Budapest, 2002. p. 339. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XVIII. évfolyam 1. szám. <http://mek.oszk.hu/05900/05939/05939.pdf>.

²⁴⁰ Moravcsik (1984), p.: 37, 48, 49, 50. Nála a név magyarul Szvatopluk.

²⁴¹ Ibn Rusztánál Sz.w.jj.t.b.l.k. szerepel, mint alább következik.

²⁴² Geönczeöl Gyula: „Csopolug vagy Zwentibold. A Magyarok Világszövetsége Felvidéki Országos Tanácsa elnökének 2003. június 12-én, Szegeden tartott trianoni emlékbeszédéből részlet.” *Árpádtól Árpádig honlap*. <http://arpad.org/hazateres/copolug-vagy-zwentibold/>.

²⁴³ Kálnoki-Kiss, 2010, p. 63.

vidéken Frankország, északra a besenyők, délre Nagy Morávia, azaz Szvatopluk országa, amelyet a türkök teljesen végigpusztítottak, és elfoglaltak.’ (13. fejezet.) Szvatopluk országának helymeghatározását később pontosítja ’...a folyó visszakanyarodásánál van az úgynevezett Sirmium Belgrádtól kétnapi útra, s azon túl a kereszteleetlen Nagy Morávia...’ (40. fejezet.)”²⁴⁴ Az idézett fordítás tehát nem helyes: Ómorávia helyett Nagy Morávia szerepel.

A zavar aztán még nagyobbra nő, mert „Helmold krónikájában pedig ezt olvassuk: ’a morvák karantánok’. A Bajor geográfus két Moráviáról tud: az egyikben 11 vár van, a másik a bolgárok mellett fekszik 30 várral”,²⁴⁵ így „ami ennek az elképzelt birodalomnak a déli, illetve keleti határait illeti, az többszörösen fedi a Bolgár Kánság északi határait”.²⁴⁶ Továbbá „1971-ben jelent meg Boba Imre lengyel–magyar történész könyve, amelyben a szerző Ómoráviát a Szerémségbe lokalizálta. Boba a többnyire korabeli források elemzése révén arra a következtetésre jutott, hogy Szvatopluk állama egy, a Rusz felépítésére hasonlító, *Sclavonia* néven ismert nagyobb uralmi egységbe tartozott Pannoniában, az antik Szirmium központtal, azaz a *terra Sclavorum* egy részfejedelemsége. Boba érvei szerint Ómorávia elhelyezkedése csakis a Duna vonalától délre lehetséges; Metód szirmiumi érseki joghatósága csak Pannóniára terjedt ki, az nem foglalt magába Dunától északra fekvő vidéket. Ez a terület pedig, ’szem előtt tartva a középkori államoknak a világi és egyházi felépítésében megmutatkozó elválaszthatatlan egységet’, megegyezett a Rasztyiszlav és Szvatopluk által kormányzott uradalommal, azaz: a ’morvák’ országának a Dunától délre, Pannóniában kellett lennie. Ez a ’Morávia’ nem a morvák lakta ’nemzetállam’ volt, hanem egy szlávok (*Sclavi*, *Slavi* vagy *Slaviene*) lakta, *Marava*/*Maraha* v á r o s a (!) körül szerveződött fejedelemség. (Tehát nem nép, hanem város névével állunk szemben!) Ez a település Boba szerint adatolhatóan megfeleltethető az antik Szirmiummal, Metód érseki központjával, aki a források szerint *Marava*, és nem Morávia püspöke, illetve érseke volt.”²⁴⁷

Mindezek fényében nézzük most már végig Szegfű László részletes elemzését: „Anonymus szerint pedig e terület ura Keanus magnus volt, aki – midőn a frankok elfoglalták Pannóniát – a Duna–Tisza-közét szállta meg. Ő lehetett Salan vezér anyai nagyapja, leányát és vele országot Szvatopluk morva vezér elnyerte, ugyanis a magyar honfoglaláskor az ő fia uralkodott itt.”²⁴⁸ Szvatopluk a 850-es évek vége felé juthatott e terület birtokába felesége révén úgy, mint a szintén krónika belüli Beliud.²⁴⁹ Az említett területet azért nevezte Konsztantinosz Megalé Moráviának, azaz ’Régebbi Moráviának’, mert a magyarok már felszámolták e birodalmat.²⁵⁰ Valószínűleg éppen a honfoglalás következtében tevődött át a kagáni székhely Erdélybe.”²⁵¹ És tehát „a 850-es évek végén a frank neveltetésben részesült Szvatopluk beházasodott a bolgár és frank érdekszférák ütközési határán lévő, a bolgár fennhatóságot elismerő dél-alföldi avar kagáni családba. Leányágon megörökölt területét később Konsztantinosz Porphürognetosz róla nevezte el Megalé Moráviának, s nem az ott élő lakosság etnikuma alapján. A bizánci császár azért illeti e területi szervezetet a ’megalé’ jelzővel, mert az ő idejében, a 10. század közepén ez már nem állt fenn, míg az északi Morávia igen.”²⁵²

Freisingi Ottónál ezekkel összefüggésben találjuk a következőket: „Arnulf tehát az egész keleti Francián, a melyet most teuton királyságnak hívnak, uralkodik, azaz Bajorországban,

²⁴⁴ Katona-Kiss, 2010, p. 59.

²⁴⁵ „Árpádtól Árpádig.” *Magyarságkutatás* honlap. <http://www.hotdog.hu/magyarsag/arpadtol-arpadig/a-magyar-sag-keleti-elemei>.

²⁴⁶ Katona-Kiss (2010) p.: 64.

²⁴⁷ Katona-Kiss (2010) p.: 61.

²⁴⁸ Senga T.: ’Morávia bukása és a honfoglaló magyarok.’ *Századok* 117 [1983]. 334-335. old.

²⁴⁹ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* [ed. Szentpétery E.] I-II. Bp. 1937-38. 1:292.

²⁵⁰ Segfű L.: ’Заметки об истории венгерского Л фелда 9-ого века.’ *Hungaro-Bulgarica* 5 [1994]. 35-69. old.

²⁵¹ Szegfű (2002), p.: 339.

²⁵² Szegfű (2002), p.: 343.

Sueviában, Saxoniában, Turingiában, Fresiában s Lotharingiában, míg a nyugati rész az ő beleegyezésével Odóé volt. Zuendebaldusnak meg, a morvák királyának, a boemiai hercegséget engedte át és fiát, akit az emelt ki a szenteltvíz medencéjéből, annak nevével Zuendebaldusnak nevezte el.”²⁵³ Utána pedig már csak Zuendebaldusról, Arnulf fiáról van szó: „A király ismét gyűlést tart Wormatiában és a Lothár országát a fejedelmek beleegyezésével fiának, Zuendebaldusnak adományozta... Az Úr megtestesülésének 901-ik évében Arnulf fiát, Lajost, Forchaim nevezett helyen királlyá választják és Lotharingia fejedelmei, minthogy Zuendebaldussal nem voltak megelégedve, meghívják a belgicai uralomra. Ennek hallatára sok rosszat követ el Zuendebaldus, rablásával, öldöklésével s gyújtogatásával az ország legnagyobb részét beszenyenezé, míg végre István, Gerhardus és Mathfridus grófok nyílt ütközetben megölik s így Lajos akadálytalanul birtokába veheti annak királyságát.”²⁵⁴ És „Lajos, keleti Francia királya, uralkodásának 12-ik évében örökös nélkül hunyt el s némelyek szerint a keleti birodalomban ekkoron vele és testvérével, Zuendebaldussal, kihalt a királyok családja. Erre mondja egy jelenkori: Az Augustusok legutolsója Augustulus volt, a Károlyok legutolsója Zuendebaldus.”²⁵⁵

Szegfű László segítségével Salán vezérig eljutva megállapíthatjuk: Anonymus mégsem tévedett, ha nem említi, mert Árpád nem Szvatopluk ellen harcolt: „Szvatopluk házasság útján történt országfoglalása 858-860 között eshetett. Az új fejedelem, kihasználva Karlmann lázadását a saját apja ellen, gyorsan önállósította magát, 862 körül Raszisztzlávval²⁵⁶ együtt küldött követeket III. Mihály bizánci császárhoz, hogy térítőket kérjen.”²⁵⁷ Ez az elszakadási törekvés bőszíthette fel, valószínűleg a papságtól is tüzelve, Német Lajost, aki 863-ban elhatározta, hogy szövetkezik az események következtében szintén érintett bolgárokkal, s megtámadja a morvákat”²⁵⁸.²⁵⁹ Hogy az az akció – legalábbis látszat szerint – miért nem hozott a frankok számára komolyabb eredményt, annak valószínűleg az lehetett az oka, hogy a rendkívül kifinomult diplomáciai érzékkel rendelkező Szvatopluk vállalta továbbra is a bolgár hűbért.²⁶⁰ ... Időközben Cirill és Metód megérkezve morva területre, három esztendőn keresztül tanított, majd Bizáncba, innen Rómába ment 867-ben... A pápa, az apostoli alapítással egyáltalán nem dicsekvő Bizánc jogkörének kétségbevonására renoválta – a hagyományok szerint – Szent Pál által Szirmium székhellyel alapított illyricumi pannon egyházmegyét, amelynek első püspöke Szent Andronikosz, a 70 tanítvány egyike volt, s élére az érsekké felszentelt Metódot állította. (Szegfű L.: *A Kárpát-medence kereszténysége a 9-11. században*. [Belvedere Meridionale Kiskönyvtára].) A pápa a Kárpát-medencébe visszainduló Metódot három – úgy tűnik egymástól független – morva vezér, Raszisztzláv, Szvatopluk és Kocel jóindulatába ajánlotta.²⁶¹ II. Hadriánnak ez a lépése mélyen sértette a német papság érdekeit, s nem lehetetlen, hogy ők lovalták bele Német Lajost: számoljon le egyszer s mindenkorra a sclávokkal. A császár fiát, Lajost a thüringek és a szászok élén a szorbok ellen küldte, a másik fiút, Karl a frank és alemann sereggel Raszisztzláv ellen vezényelte, míg Karlmann a pannóniai hadiúton Regensburg–Bécs–Baden–Sopron

²⁵³ *Freisingi Ottó krónikája*. Fordította Gombos F. Albin, Irsik József, Vajda György. Középkori Krónikások XII-XIV. Athenaeum, Budapest, 1912. <https://ia600207.us.archive.org/34/items/freisingiottkr00ottouoft/freisingi-ottkr00ottouoft.pdf>. pp. 294-295.

²⁵⁴ Freisingi (1912), pp. 295-297.)

²⁵⁵ Freisingi (1912), p. 298.

²⁵⁶ A hagyomány szerint: „...az északi Morávia hercege I. Raszisztzláv, akit a lázadó I. Mojmir helyébe még 846-ban Német Lajos ültetett...” (Szegfű, 2002, pp. 335-336.)

²⁵⁷ Sebestyén Gy.: *A magyar honfoglalás mondái I-II*. Bp. 1904-1905. 2:91-92.

²⁵⁸ *Annales Fuldenses siue Annales Regni Francorum Orientalis*. [ed. Kurze, F.] Hannoverae, 1891. 56. old.; Magyar I. L.: „'Questio Bulgarica'. [A kereszténység felvétele Bulgáriában.]” *Századok* 116 [1982]. 845-848. old.; *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores I*. [ed. Pertz, G. H.] Hannoverae, 1925. 374-375, 465. old.

²⁵⁹ Ahol a morvák mintha a morva dinastiát értené, amely a fejére nőtt.

²⁶⁰ Ismét a még elég erős utóavár államról van szó, ezért Szvatopluk első hódoló ígéretére leállhatott a hadjárat.

²⁶¹ *Magnae Moraviae Fontes Historici I-V*. [ed. Bartonková, D.-Havlik, L.-Masarik, Z.-Vecerka, R.] Praha-Bruno, 1966-1976. 2: 147-148.; *Pannóniai legendák*. [ford. Kovács P.] Bratislava-Budapest, 1978. 93-95.; Huber A.: *Ausztria története I*. Bp. 1899. 98. old.

irányában (tehát délkelet felé) Szvatopluk ellen vonult.²⁶² Csak ez az utóbbi sereg ért el jelentősebb sikert, amikor Szvatopluk, jól felfogott politikai érdekből 'az általa birtokolt országgal együtt' behódolt Karlmannak. Így aztán a frankok koncentrált erővel 870-ben elfoglalták Rasztiszláv fejedelemségét is.²⁶³ Érdekes módon Szvatopluk behódolása után ismét előkerültek a forrásokban a frank udvarnak, mintegy kontraszt képpen, adót fizető keresztény avarok.²⁶⁴ Ettől kezdve már Szvatopluk az északi Morávia politikai küzdelmeibe bonyolódott, Megalé Moráviában – amelynek a 870-es évek beli fennállásáról az ún. Bajor Geográfus²⁶⁵ is beszámol, a *Conversio* pedig a Duna feletti morvákról beszélve feltételezni engedi a délieket is²⁶⁶ – pedig katonai kormányzó irányítja az ügyeket. Erről – az úgy tűnik, végig különálló terület irányítójáról – Ibn Ruzsza a következőket jegyzi: *'Főnökük neve Szubandzs. Neki engedelmeskednek, és az ő parancsait követik. Lakhelye a sclávok országának közepén van. A leghíresebb közülük az az említett férfiú, akit a főnökök főnökének hívnak, s akinek neve: Szvatopluk (Sz.w.jj.t.b.l.k.). Ő magasabb rangban van, mint a Szubandzs, az utóbbi az ő helyettese.'*²⁶⁷ Szvatopluk tehát e leírás keletkezésekor nincs jelen az említett tartományban, a székhelyén kormányzó Szubandzs irányít helyette. (Talán éppen egy morvaellenes frank-bolgár szövetség létrejöttét kívánta így a bolgár fennhatóság elismerésével, a különállás megőrzésével megakadályozni.) A Szubandzs elnevezésben nem nehéz a perzsa birodalomban I. Khosrau Anórsirván (531-579) által életre hívott katonai adókörszet-parancsnok – a szahbad – címét felismerni, amelyet valószínűleg az avarok honosítottak meg a Kárpát-medencében.²⁶⁸ A források elbeszélik, hogy Arnulf 892-ben a bolgárokkal kívánt szövetkezni a morvák ellen, követei még igyekeztek a délen elterülő Megalé Moráviát megkerülve eljutni küldetési helyükre, s legalább arra rávenni a bolgár uralkodót, hogy ne adjon sót a morváknak.²⁶⁹ Nem tudjuk, hogy mennyire volt eredményes követjárásuk, de abból, hogy a magyarok szinte egyidőben támadták frank szövetségesként a morvákat és a bolgárokat, arra következtethetünk, alig. Hogy ez esetben Megalé Moráviáról lehet szó, azt megerősíti az a híradás, hogy az északi Morávia népét a magyarok csak Arnulf halála után követelték maguknak.²⁷⁰ Amikor aztán 894-ben Szvatopluk végrendelkezett fiai javára, II. Mojmir kapta a mai Nyugat-Szlovákiát, II. Szvatopluk Morvaországot és a harmadik fiú, akinek a neve valószínűleg Predszláv volt, nyerte Megalé Moráviát.²⁷¹ Szvatopluk 894-ben bekövetkezett halála után tehát Predszláv lehetett az, akit a magyarok az Alföldön találtak, s – mert őt 'megcsalák' – Sulán (=Csalán) névvel illették. ('Sulan' valószínű ejtéssel „Csalán” – a magyar 'csalni' igéből. Csalán tehát az a férfiú a magyar monda szerint, akit őseink megcsaltak, becsaptak, megtévesztettek.)”²⁷²

Rögtön visszatérünk erre a csalásra, de előtte tegyünk pár kiemelést, megállapítást az előbbi hosszabb idézet alapján. Bizonyosnak látszik, hogy a Szvatopluk néven legismertebb személy tehát nem a bolgár fennhatóságot elismerő dél-alföldi avar kagáni családba nősült be,

²⁶² *Annales Fuldenses* [Kurze: i. m.] 86. old.

²⁶³ Uo. 70-72.; Senga: i. m. 319-322. old.

²⁶⁴ *A magyar honfoglalás kútforrásai (MHK)*. [szerk. Pauler Gy.–Szilágyi S.] Bp. 1900. 304.; Hunfalvy P.: *Magyarország ethnographiája*. Bp. 1875. 165. old. *Magyarország története I.* [főszerk. Székely Gy.] *Előzmények és magyar történet 1242-ig*. [szerk. Bartha a.] Bp. 1984. I: 1. 531. old.

²⁶⁵ V. ö.: *Monumenta Polonise Historica I.* [ed. Bielovsky, A.] Warszawa, 1960. [reprint] 10-11. old.; *Index scriptorum novus mediae Latinitatis ab anno DCCC usque ad annum MCC*. [red. Blatt, F. et alii] Hafniae, 1973. 106. old.) és Nagy Alfréd földrajzi korrekciói (MHK 314-315. old.

²⁶⁶ Uo. 309-310. old.; Magyarország története [i.m.] I:1. 364. old.

²⁶⁷ *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról [MEH]*. Szerk. Györffy Gy.] Bp. 1975. 94. old.

²⁶⁸ Hermann, C.: A perzsa reneszánsz. Bp. 1988. 125-126. 130. old.

²⁶⁹ *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentiūm ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCCI* [CFH- 2199]. [Szerk. Gombos F. A.] Bp. 1937-1938, 132.; Kristó Gy.: *Levedi törzsszövetségtől Szent István államáig*. Bp. 1980. 160. old.

²⁷⁰ CHF 1469.

²⁷¹ Senga: i. m. 334-335. old.

²⁷² Szegfű (2014), pp.: 339-341.

hanem az a terület is hozzá tartozott, de a székhelye az országnak mindig a központját jelentő területen volt. Metódnak a pápától ráruházott küldetése igen sokatmondó, és folytatódott az Árpád-vezette magyar államszervezés idején is. Nagy Árpád és Szent Metód 'al-dunai' találkozására szintén ismeretes: „Árpádról, mint személyiségről talán Metód püspök számol be a legárnyaltabban. Az őt fogadó főember nyilván csak Árpád lehetett, hiszen a krónikás a Turul nemzetség fiaként emlegeti és királyi hatalommal rendelkező vezérként írja le. A krónika szövege szerint a püspökkel egy valóban megfontolt, bölcs fejedelem találkozott, aki előtt nyilván nem volt már ismeretlen a keresztény vallás, hiszen népe Bizánc szomszédságában élt. A külföldi történetírók előtt talányosnak tűnhetett a jelenet, megszokták ugyanis, hogy a hunokról és a magyarokról is csak mint barbár kegyetlenkedőkről emlékezzenek meg, főként, hogy Árpád Metód püspököt nem csupán illendően és lovagiasan fogadta, hanem őszintén a főpap imáiba ajánlotta magát.”²⁷³

Metód püspök életirátát 885-ös halála után néhány évvel tanítványa írta, még Árpád életében. „Eszterint 882-ben, tehát abban az időben, amikor a magyarság már nem csak bizánci, hanem frank–német szövetségben is harcolt, s éppen előző évben már a kabarokkal együtt vettek részt egy Bécs környéki hadjáratban – Metód püspök a szöveg szerint a magyarok királyával találkozott. Az idevágó szövegrész legújabb, pontos fordítása, melyet oly sok külföldi történész igyekezett már a múlt században minden módon frank, német, majd szláv uralkodókra magyarázni, a szlavista filológia modern megállapítása szerint világosan egy magyar királyról (kral) beszél. Az esemény akkor történt, mikor Cirill püspök bátyja, Metód Konstantinápolyba utazott. Útközben esett meg vele ez a találkozás. *'Midőn pedig a magyar (ugor) király a dunai részekre érkezett'* – mondja a szöveg – *'látni akarta (őt: Metódot). És midőn némelyek mondták, és úgy vélték, hogy ezt nem éli túl kinszenvedések nélkül, elment hozzá. Ő (a király) pedig, mint uralkodóhoz illik, azonképpen tisztességgel, fényesen és örömmel fogadta. És beszélgetve vele, miként ilyen férfiaknak illett beszélgetni, megszeretvén, megcsókolván, és nagy ajándékokkal elbocsátotta, mondván neki: emlékezzél meg mindig rólam, tisztelendő atya, szent imáidban.'* (Metód-legenda, XVI. 1-4, Király Péter fordítása.)”²⁷⁴ Árukkodik a szövegben, hogy a görögök nem használták ránk az ugor megnevezést, hanem Moravcsik szerint legtöbbször a türköket, és néha az ungriai, ungrok, ungrosok népvétet.²⁷⁵ Az ugor szó karrierje valójában csak a finnugor nyelvészettel indult, bár az 1113-ban írt Nesztor krónika említ egy meghatározatlan területet Ugra néven, amely nem adózott az oroszoknak. Későbbi szöveg északi Jugrát és jugra nyelvű népet említ a szamojédok mellett 1096-ból. Aztán a két név elég gyakorivá vált, és nyugat-európai forrásban „már a 15. században felbukkan az a vélemény, hogy a Jugaria (azaz Jugra) földrajzi elnevezés a Hungariával azonos lenne”.²⁷⁶

Visszatérve a X. századba, szerepelnek még ekkor innen a frank udvarnak adózó keresztény avarok, és az arab forrás éppen katonai adóköri parancsnokról emlékezik, mint az uralkodó helyetteséről. Hogy csak Arnulf szövetségesük halála után követelték magunknak a magyarok az avarok morva területeit a frankoktól, azt mutatja, hogy a morvák tényleg nem voltak önállók. „Püspöki Nagy szerint a források (mégpedig a két, közvetlen geográfiai utalásokat tevő kútfő, a Bajor Geográfus és a DAI, valamint számos közvetett földrajzi adat) két Moráviáról tudnak. Ómorávia területe ezen adatok alapján Szvatopluk fellépéséig (871) az egykori Bács, Bodrog és Csongrád vármegyék, valamint a Dráva és a Száva között Valkó és Szerémség, továbbá a szerbiai Drina meg a Morava folyók alsó szakaszának között, a Macsói Bánság vidékén helyezkedett el. Ez a terület az antik és a kora középkori fogalmak szerint Pannonia

²⁷³ Rainer Péter: „Szent királyok nemzetsége II. - Árpád nagyfejedelem.” *Esztergom és Vidéke. társadalmi és kulturális folyóirat* 2011. április 15. <http://www.evid.hu/index.php>.

²⁷⁴ Dümmer (1977), pp: 115-116.

²⁷⁵ Moravcsik (1988) könyvében a türkre 153 helyet találunk, a többire együtt ötöt.

²⁷⁶ Fejes László: „Miért ugorok az ugorok?” *Nyelv és Tudomány* 2012 március 5. <http://www.nyest.hu/renhirek/miert-ugorok-az-ugorok>.

Savia, Dacia, Felső-Moesia és Illyricum egy-egy vidékét ölelte fel. A végkövetkeztetést egyéb lejegyzések adatai is támogatni látszanak. Így pl. a 10. század elejéig vezetett Fuldai Évkönyvek 846. événél adatolt katonai itinerárium szerint a frank sereg 'a Margus folyó menti szlávok ellen vonult', majd Német Lajos sikeresen meggátolva azok elszakadását a birodalomtól, Mojmir helyett Rasztyiszlavot tette meg fejedelemmé. Ugyanerről a hadjáratról több helyütt azt jegyezték le, hogy Német Lajos meghódította Pannóniát, amely a Dráva–Száva-közének megvívása volt, a Margus folyó pedig a szerbiai Morava régi neve. A lokalizáció, valamint Mojmir és Rasztyiszlav személye is egyértelmű. Püspöki Nagy hivatkozik Nagy Alfréd földrajzi leírására is, amelyben Karintia és Bulgária között egy pusztaságról tesz említést. A leírás pontosan illik az egykori Ómoráviára... Püspöki Nagy végül arra a következtetésre jutott, hogy Ómorávia a bolgár fennhatóság alól a 9. század második évtizedében elszakadó, 818-ban a Frank Birodalom védelme alá helyezkedő bolgár-szláv törzsek – abodriták, a Margus és Timok menti szlávok – egyesüléséből alakult 833 táján. Ehhez csatolt Szvatopluk 873 után új földeket. Az Ómoráviát délre lokalizáló elképzelések közül ezek voltak azok, amelyek Mojmir és Rasztyiszlav regnumát, illetve Szvatopluk országát a Kárpát-medence déli részeire, illetve a Balkánra helyezte, nagyjából a Szerémséget adva meg központi résznek. A következő teóriák Ómoráviát ettől északabbra, a Kárpát-medence középső vidékeire, a Duna–Tisza-köz középső és déli területeire, illetve a Tiszántúl déli felére kiterjedően lokalizálják, és eltérés mutatkozik abban is, hogy Mojmir és Rasztyiszlav országát teljesen máshova lokalizálják, mint Szvatoplukét.”²⁷⁷

Visszatérhetünk tehát Salán vezér megcsalattatására, ami egyúttal azt is mutatja, hogy a közvélemény maguk mellé állítását fontosnak tartották Árpád és vezérei: „Kivel kötötték hát voltaképp a szerződést a magyarok? A kérdés megválaszolásakor Wenzel Gusztáv 1850-ben leírt azon figyelmeztetésére kell hagyatkoznunk, hogy a honfoglalásnak két szakasza van: 1. a magyar földnek jelképes birtokba vétele, 2. a magyar földnek fegyver általi birtokba vétele.”²⁷⁸ Mindkét esemény 895-ben játszódott le, tehát Szvatopluk halála után. Így mindkettő szenvedője Sulan (=Csalán), azaz Predszláv volt, akivel a magyarok tárgyaltak, akinek a birtokát meglopták 'rögöt, füvet, vizet' víve róla. A lovat is hozzá, ámde nem neki vitték ajándékba. Az állat fehér színéből rá kellett volna jönnie, hogy az apjának, a terület ősbirtokosának, Szvatopluk szellemének kijáró adomány.”²⁷⁹ Nem harcoltak tehát vele, így nem téved Anonymus, mert csak a szellemével harcolhattak volna, de azt ügyesen megnyerték maguknak, amint azt a Képes Krónika ábrázolása is mutatja.

Az *Erdély története* szerzői által felvázolt Anonymus-kép tehát hamis, hogy „a Dunántúlon, Nyitra vidékén, a Duna–Tisza-közén és Erdélyben saját politikai szervezetet nélkülöző 'szláv' (sclavus) népességet tételez fel, mely szerinte római, cseh, bolgár, illetve blak vezetés alatt élt, s e vezetői elűzése után magyar uralom alá került” és „a honfoglalásról alkotott koncepciója: a Kárpát-medence Attila birodalma volt, s mint ilyen az Attilától származó Álmos jogos öröksége. Attila birodalmának felbomlása után itt azok a politikai alakulatok gyakorolták a hatalmat, amelyek azután a magyarok által kiszorítva, Magyarország szomszédai lettek, szláv köznépük pedig helyben maradva magyar alattvaló lett.”²⁸⁰ De a szlávok önmaguk megnevezésére a *slava* (слава) szóból eredő kifejezéseket használják (pl. славенский народ), és ez a szó *dicsőt, dicsőségest* jelent. Másrészt a latin etimológiai szótárban az Anonymus által használt szóról ez áll: „*Sclava*: Captiva, serva → *Sclavus*. *Sclavare*: pro sealvare. *Sclave*: piscis genus. *Sclavus*: captivus servus, Italis: schiavo, nortis Enclave. Matth. Paris ann 1252: *Cum*

²⁷⁷ Katona-Kiss (2010), pp. 61-62.

²⁷⁸ Venzel G.: *Eszmetöredékek a magyar nemzeti hősmonda történettudományi méltatására*. Reguly-album. Pest, 1850. 64-66. old.

²⁷⁹ Szegfű (2002), p. 241.

²⁸⁰ Barta (1986), p.: 237.

Christianis Sclavis, sic namque vocantur captivi, etc.”²⁸¹ Alakilag ez mindenképpen azt jelenti, hogy a *sclav*nak nincs ‘szláv nyelvű’ értelme, hanem leginkább szolgát, foglyot jelent, és ha nép értelemben használjuk, akkor a meghódított – és Anonymus által kellően le is nézett! – várjobbágyokat lehet alatta érteni, azaz a Kárpát-medence ‘honfoglalást’ megelőző lakóit. Így a *scalvok* a magyar nyelvű őslakosok, a nem *sclávok* pedig a türk harcmódorú jobbágyok és vezérek. A hatalmi kör mozgásáról van csupán szó, amely a fank-németet, a bizáncit és a bolgárt jelenti itt a magyaron kívül és semmi mást.

Másik sarkos véleménye iménti szerzőinknek, hogy „Erdély urának és népének említés nélkül hagyása arra enged következtetni, hogy Anonymus eredetileg nem is akart az erdélyi honfoglalásról írni. Talán azért nem, mivel nem akart nyílt ellentétbe kerülni az ’ösgesztával’, mely a honfoglalás első állomásának Erdélyt nevezte meg. Művének írása közben azonban olyan értesüléseket szerzett, melyek lehetetlenné tették, hogy Erdély honfoglalás kori történetét mellőzze. Nem akarván saját koncepciójának ellentmondani, az Erdélyből nyugatra kijövő honfoglalók hagyományát az Erdélybe nyugatról bejövő magyarok elméletével helyettesítette.”²⁸² Ezt azért állítják, mert véleményük szerint „a magyar honfoglalás első állomása a ránk maradt legkorábbi magyar hagyomány és írásos forrás tanúsága szerint Erdély volt. A honfoglalás további útja a Maros és a Sebes-Körös völgyén, s talán a Meszesi szoroson át *kifelé* vezetett az Alföld irányába.”²⁸³ Mondják ezt azért, mert a bolgárok elleni bizánci szövetségben Levente vezette támadással egyidőben „egyidejűleg (894) magyar sereg jelenik meg a Kárpát-medencében és Pannóniában. Eredetileg Szvatopluk támogatására, a bolgárokkal szövetséges frankok ellen érkezett, Szvatopluk halálhírére azonban visszavonul – de feltehetőleg már csak a Felső-Tisza vidékéig. E sereg nyomában nyomul be nagy erővel Árpád, s az Alföld területén kisebb harcok után véget vet a bolgár uralomnak.”²⁸⁴ De szerintük a bolgárok csak kisebb erőket állomásoztattak Belgrádtól északra, és „egy Csongrád-szerű várban alig lehetett több egy-két száz fegyveresnél”.²⁸⁵ S itt következik a szerzőinktől a Padányi Viktor által alaposan megcáfolt²⁸⁶ mese ismétlése: „A Bizánccal sebtében békét kötő Bolgárországban összevont bolgár seregek vereséget mértek Levente seregére. Ezzel egyidőben támadtak rá a bolgárok újdonsült szövetségesei, a besenyők a magyarok etelközi szállásaira. Megkezdődött a magyarság általános menekülése, a ’honfoglalás’.”²⁸⁷ Helyben vagyunk!

A folytatás se szívderítőbb: „A 11. századi *Gesta Ungarorum* a reális útvonalat őrizte meg: a felbolygatott magyar szállások üzőtt népe a Keleti-Kárpátok valamennyi járható szorosán keresztül, három hónapon át tömörülve és tolongva menekült a barmaikat és lovaikat pusztító ’sasok’ (besék=besenyők) elől az erdőkön és hegyeken túli, védelmet jelentő Erdélybe.”²⁸⁸ Értetlenül állunk ez előtt, hiszen ezt a ’reális útvonalat’ nem találjuk sehol krónikáinkban. Kézai Simon krónikájában²⁸⁹ is a Kijeven át történt északi bejövetelt látjuk. Kálti Márknál Kijev előtt Szuzdal is szerepel, és Erdélyt emlegeti az első állomásként a hét várral, de akkor a mai Kárpátalja hegyei mint északi rész is Erdélyhez számított. A másik költözési útvonal feltételezése így nem eléggé megalapozott. Szovák Kornél meg is jegyzi az ösgesztával kapcsolatosan: „A magyar krónikaírás sajátja, hogy bár az Árpád-koron végig folyamatosan művelték – egyik szerző olvasta a másik munkáját, át- vagy összeszerkesztette azt más szövegekkel, kiegészítette, elhagyott belőle, vitatkozott vele, – legkorábbi szövegemléke csak az Anjouk korából maradt

²⁸¹ Dominu Du Cange: *Glossarium Mediae et Intimae Latinitatis, Tomus Septimus*. Az 1883-1887 kötetek változatlan utánnyomása. Akademische Druck, Graz, 1954, p. 357.

²⁸² Barta (1986), p.: 238.

²⁸³ Barta (1986), p.: 200.

²⁸⁴ Barta (1986), p.: 199.

²⁸⁵ Barta (1986), p.: 199. Mindenesetre a 200 sokkal több, mint a 100.

²⁸⁶ Padányi (1989).

²⁸⁷ Barta (1986), p.: 199.

²⁸⁸ Barta (1986), p.: 200.

²⁸⁹ Kézai (2004). p.: 103.

fenn. Az ily módon megismerhető szövegben már a korábbi századok szerzőinek munkássága összegződött. Ebből következik, hogy az egyes krónikások működésének korát, az általuk létrehozott szövegek mennyiségét csak alapos vizsgálatokkal lehet meghatározni. Alapvetően két nézet áll szemben a szövegekre vonatkozóan: az egyik (valószínűbbnek tűnő) vélemény szerint a korai időkben keletkezett szövegek – ugyan kisebb változtatásokkal – lényegében ma is eredeti formájukban olvashatók, a másik szerint azonban egy 13. század elején élt szerző terminológiai–stilisztikailag egységesítette a keze ügyébe került, az egész korábbi történetírást magába foglaló szöveget.”²⁹⁰

8. A Nagyszentmiklósi kincs tanúsága és a hamis tanú

VII. Konstantin császár

Váralljai Csocsán Jenő tanulmánya a Nagyszentmiklósi kincsről a kérdéses korszakunkban részletes elemzés és az ábrázolási, alakbéli párhuzamok találataival bizonyítja a nagyfokú eltérést az eddigi avar eredeztetéstől, mert „a nagyszentmiklósi kincsek ötvösei olyan motívumokat használtak műveiken, mint amilyeneket használtak a honfoglaló magyarság más fémművesei, tehát nem különbözhetek tőlük. A nagyszentmiklósi kincseken található díszítések megegyeznek a honfoglaló magyarság használati tárgyain találhatóakkal, így a buji ruhaverettel, a nagy-körűi övveretekkel, az újfahértói és karosi tarsolyveretekkel, valamint a szeged-bojárhalmi és nagyteremi leletekkel. Ugyanezekből a motívumokból hímezték azonban az 1031-ben hímzett magyar korozási palástra is. Mindezen honfoglaláskori motívumok azonban általában meglehetősen megkülönböztethetők, vagy eltérnek az avarok alkotásain használatos motívumoktól. A 3. és 4. kancsót díszítő kereszt motívuma Nagy Károly 794 és 800 között vert dénárain jelenik meg először, tehát az avar kagánság összeomlásával egyidőben, s ezért nem tűnhet föl az avar uralkodók hatalmát tükröző aranykincseken.”²⁹¹

A nagyszentmiklósi kincs feliratainak vizsgálata során pedig Váralljay Csocsán arra jut, hogy a 9. és 10. tálkán lévő „görög szöveg nyilvánvalóan István gyula temetésével kapcsolatban keletkezett, akit ezek szerint a görög egyház rítusa szerint temettek, és megadja temetésének évszámát is Kr. u. 989-ben. Az se lehet véletlen, hogy mind a 9., mind a 10. tálkát föltűnően XP Krisztus monogram és görög kereszt díszíti, ami tükrözi nemcsak István gyula kereszténységét, hanem a 9. és 10. táлка rendeltetését is. Ebből az is nyilvánvaló kell legyen, hogy a 9. és 10. táлка ezek szerint az erdélyi gyulák kincseihez tartozott, ami az egész nagyszentmiklósi kincs hovatartozására is utal.”²⁹²

További bizonyított megállapítása, hogy „a 21. táлка nyelve ... magyar, és ... föliratából viszont az is kitűnik, hogy az erdélyi gyulák értettek magyarul is, jóllehet Németh Gyula kimutatta, hogy a honfoglalástól kezdve öt nemzedéken keresztül török nevet adtak tagjaiknak, ami aligha történhetett volna meg anélkül, hogy törökül is beszéltek. A nagyszentmiklósi kincsekről az eddig megállapítottak alapján kitűnik, hogy a honfoglalás korában, általában a X. században keletkeztek. Közülük tizennégyen rovásírásos felirat található... A rovás feliratokat többnyire csak utólag karcolták az edényekbe, kettőt azonban még az ötvösök vésték az aranyba. Ezen vésett föliratok között van a leghosszabb, ami csak egyszer szerepel, a rövidebbet öt edényen is megismételték. Ezen ötször megismétlődő vésett rovás-fölíratot ... olvasván, ismét magyarul érthető szöveget kapunk”²⁹³: ÖREG APÁD OR, ahol „az or gyökből van az ország szavunk, ami azonban a honfoglalás korában királyságot jelentett, ... ezért az or igazában királyt jelentett. Ez arra mutat, hogy ez a fölirat szintén gyula vezérre vonatkozik, mert a Hildsheimi és az

²⁹⁰ (Szovák, 2004.)

²⁹¹ Váralljai Csocsán (2016), p. 1201.

²⁹² Váralljai Csocsán (2016), p. 1205.

²⁹³ Váralljai Csocsán (2016), p. 1210.

Altachi Évkönyvek is Iulus rex-ként említik Prokuj gyulát... Tekintettel azonban arra, hogy a 9. és 10. tányér István gyula 989-ben történt temetésére készült, az 'ÖREG APÁD OR' fölíratok is rá vonatkoznak.”²⁹⁴

Van azonban ótörök nyelvű felirat is a nagyszentmiklósi kincs 5. kancsóján: KUMISZ, aminek betűformája azonos a Homokmégy-Halomnál talált honfoglaláskori tegez csontborításának rovás fölíratával: TÍZ NYILAS TEGEZ GYŐZ. Ebből Váralljai Csocsán az erdélyi gyulákkal kapcsolatban, további adatokat felelevenítve, azt a következtetést vonja le, hogy „Bíborbanszületett Konsztantin személyesen találkozott és beszélgetett Árpádházi Tormással, Wérbulccsal és Gyula vezérrel. Árpádházi Tormásról azt is megírta, hogy barátja volt, és megismerte tőle az Árpádok családfája kilenc tagjának a nevét. A vele jött Wérbulcsot térítette, és Gyula vezért megtérítette; Wérbulcsot és Gyulát meg is keresztelte, hiszen a bizánci császár is apostolos volt. Bíborbanszületett Konsztantin Árpádházi Tormást, Wérbulcsot és Gyula vezért töröknek találta, és annak is nevezte. Ez nem volt bizánci agyrém, mert az arabok ugyan általában hadban álltak a bizánciakkal, de az arab utazók, akik találkoztak eleven őseinkkel, szintén mind törököknek mondták őket.” Ezt alátámasztandó, ide sorolja még „a Magyar Szent Korona fölíratát, amely szerint I. Géza ΚΡΑΛΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ volt”.²⁹⁵ Továbbá szerinte a „források korántsem ok nélkül nevezték őseink népét töröknek: A hét magyar törzsből ötnek török neve van: Kürt-Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi. A magyar nyelvben jelenleg 491 ó-török (csuvas) jövevényszót ismerünk. A magyar népzene csuvas kapcsolatait már Kodály Zoltán fölismerte, Vikár László pedig kimutatta, hogy a pentaton quintváltó dallamaink csuvas eredetűek, népzenénk török rokonságú. Németh Gyula kimutatta, hogy az erdélyi gyulák családjának tagjai öt emberöltőn keresztül török nevet kaptak Töhötömtől Buáig és Buhnáig. Mindez aligha volt lehetséges, ha nem valamilyen török nyelvet beszéltek. A Turul, vagyis Árpád dinasztia 11 ismert nevéből 8 ugyancsak török. Az Árpád-kori magyar névanyagról Kniezsa István a következőket állapította meg: 'az Árpád-kori előkelő és általában szabadosztály és a szolgáló-reteg személynév-anyaga között határozott különbség észlelhető. Míg az előkelő osztályhoz tartozó személyek túlnyomóan idegen, főleg török – a kereszténység fölvétele óta a keresztény neveken kívül főleg szláv és német – neveket viselnek, ... addig a szolgáló-reteg személynevei nagy többségükben magyarok' ... Nagyrészt ez is a magyarázata, hogy a magyar helynevek egy részét, mint Királyháza vagy Királyhágó, Hódmezővásárhely a mai magyar névvel megértjük, de egy igen jelentős részük így érthetetlen. A helynevek számottevő hányada ugyanis az eredeti birtokosok nevéből származik, s azoknak az Árpád-korban, mint Kniezsa megállapításából éppen láttuk, még török volt. Azért egyáltalán nem légből kapott gr. Zichy István, elgondolása, aki szerint amint a bolgárok elvesztették onogur bolgár nyelvüket, mi is onogur törökről cseréltük magyarra a nyelvünket.”²⁹⁶ Ahol a 'mi' attól függene ekkor, hogy ki honnan származtatja magát, melyik társadalmi 'osztályból', de korábban már érveltünk amellett, hogy a magyar társadalom nem oszlott uralkodó elite és szolganépre, hanem hivatásrendi szervezetben élt.²⁹⁷

Ám a kérdés ennél még bonyolultabbnak látszik. Váralljai Csocsán ugyanis elsiklik az ismert tény fölött, hogy az általa említett kép a magyar Megszentelt Koronán nem eredeti, hanem utólag lett kicserélve valamikor (a két bizánci uralkodó képéhez hasonlóan), esetleg igen későn (XVIII. század), amelynek felirata és fordítása – pontosítás és elmés megoldás²⁹⁸ szerint – a következő: ΓΕΩΒΙΤΣ ΑΨ ΠΙCΤΟC ΚΡΑΛΗC ΤΟΥΡΚΙΑC = GOBITSZ A(RKHO)SZ PISZ-TOSZ TOURKIASZ, magyarul: *Géza fejedelem, a türkök hívő (igazhitű) királya.*

²⁹⁴ Váralljai Csocsán (2016), p. 1211.

²⁹⁵ Váralljai Csocsán (2016), pp. 1213-1214.

²⁹⁶ Váralljai Csocsán (2016), pp. 1214-1215.

²⁹⁷ Darai Lajos: „A magyar állam jelleme: képviselő, nemzet.” *Alapvetés. Tanulmányok a magyar eredetről és következményeiről. Oktatási segédkönyv II. Acta Historica Hungarica Turiciensia 31. évf. 5. szám (2016).*

²⁹⁸ Szepsy Szűcs Levente: „A 'szent' koronánk Geobitzasz zománcképe kit ábrázol?” *Mártélyman: KÖBORLÓ GONDOLATOK – barátoknak című honlapon.* <http://martelyman.blogspot.hu/2013/10/a-szent-koronank-geobitzasz-zomanckepe.html>. 2013. október 8.

A görög császár említett történeti műve pedig ugyanúgy elbizonytalanít bennünket adatait illetően, mint krónikáink bizonyos elemei, hogy későbbi szemlélethez igazított betoldások. Sőt az előszóban a szerző maga bevallja a felhasznált szövegek áladatokkal bőbeszédűen túlszúfolt költött mivoltát, amit ő egyszerűsített.²⁹⁹ Ám lehet, hogy ez a „szertelen bőbeszédűség” amiatt nem volt ínyére a császárnak, mert tartalmazta az igazságot, a származása körüli tisztátalanságot, amit jelez a neve állandó jelzőjévé tett tény, hogy a császári palotában, azaz bíborban született, annak ellenére, hogy a császár apja akkor még anyjával nem kötött házasságot, csak később, az ő születés után.

Amúgy Moravcsik Gyula kétnyelvű könyvének³⁰⁰ összegyűjtött szövegiben szintén meg lehet tapasztalni ezt a bőbeszédűséget, amiért akár mind is tekinthető hamisított szövegnek, – a VII. Konstantin és III. Ottó féle ’kitalált középkor’³⁰¹ szellemében – ahol a szöveg a mellébeszélés miatt szószátyár, hogy ne vegyük észre a hamisítást. Heribert Illig egyenesen a „kitalált középkor” szerzőjének és bevezetése levezénylőjének tartja a görög császárt és művét, hogy az akkor égetően fontos keresztény ereklgyeket rendezze vele.³⁰² Illig rámutat, hogy ebben az időben történt az az igen hihetetlen nagyszabású művelet, amidőn a korábbi majuszkulát, azaz a nagybetűs írásos történeti műveket átírták minuszkulára, azaz kisbetűkkel írottra. Ennek során pedig, úgy tudni, a számos másolat elkészülte után az egyetlen mintapéldányt megsemmisítették, ezért a régi írások tartalmát már soha nem ismerhetjük meg. Ugyanakkor mivel ez a munka az egész birodalom területén központi utasítás szerint folyt, mindez lehetőséget teremtett kihagyni és beírni eseményeket, azaz akár egy egész korszakot is kitalálhattak és kedvükre benépesíthettek. És ennek jelentőségét nem szabad lekicsinyelni, mégha a 297 éves időbetoldást cáfolja is a tudományos időrend, mert majd alább látjuk a DAI tartalmából, hogy a Kárpát-medence ilyenféle ’benépesítése’ is szerepel benne, egyedüli forrásaként az ún. ’magyar honfoglalásnak’.

Ezért számunkra szinte eltörpül emellett VII. Konstantin császár származásának esetleges megszépítése, minek során ő maga fogalmazta nagyapjáról, a dinasztiaalapító császárról szóló részt. Eszerint „Baszileiosz, a parasztgyerekből lett lovászfíú hitszegésekkel jutott feljebb a rangsorban, olyannyira, hogy közvetlenül a csúcs közelébe került. Ennek meghódítása érdekében elébb Bardasz társascsászárt ölte meg és lépett helyére, 867-ben, aztán meggyilkoltatta III. Mihály császárt, és a meggyilkolt egykori szeretőjével karöltve lépett a trónra, megalapítva a makedón dinastiát. Tévedés ne essék: ez a megszépített változat. Az ember pedig eltűnődik: magasságos ég, mi lehetett akkor a történeti valóság?”³⁰³ Illig azonban nem elemzi a történelemgyártás valódi jelentőségét és tartalmát, annak máig ható súlyát, hanem megelégszik az időbetoldás elméletével, miáltal – talán szándékával ellentétben – lecsökkenti az évszázadok valós gazdagságát és megrövidíti a történelmet, legalábbis a Kárpát-medencei hunokét és magyarokét mindenképpen.

E VII. Konstantin műve körüli kétségekre Marczali Henrik is utal: „Feltűnő, hogy az ő adatai nem egyeznek meg a reánk maradt egykorú krónikások elbeszélésével. Sem ő nem használta azokat, sem azok nem merítettek belőle. A görög írók közül egyedül ő említi azt a fontos és döntő tényt, hogy a besenyők beavatkozása idézte elő a magyarok kivándorlását Etelközből.” És „feltűnő az, hogy a magyarok régibb viselt dolgai közül csak azokat említi, melyekben nemzetünk valami összeköttetésben volt a kozárral. így különösen a fejedelemválasztást beszéli el nagy részletességgel és — úgy látszik — kozár tendenciával... Tőle tudjuk a magyar törzsek

²⁹⁹ Erre Kréneisz Géza is figyelmeztet a Zürichi Magyar Történelmi Egyesületnek írt 2015. július 3-ai levelében. Vesd össze Darkó Jenő: Bíborbanszületett Konstantinosz császár „A birodalom kormányzásáról” írott munkája, mint magyar történeti forrás. www.napkut.hu/eleink2-064

³⁰⁰ Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1984, második kiadás 1988.

³⁰¹ Heribert Illig: *A kitalált középkor. A történelem legnagyobb időhamisítása*. Allprint Kiadó, 2002.

³⁰² Illig (2002), pp. 415-420.

³⁰³ Illig (2002), p. 411.

névét, a magyarok régibb telepeit, összeköttetésüket a kozárokkal, bevándorlásuk okait, a törzsek elhelyezkedését, a fejedelemség megalapítását. Ő tartotta fenn a Gyula és Kharkász nagy méltóságainak emlékét. Csak is ő világítja meg történeti alapon a magyar nyelv alakulásának nagy problémáját.”³⁰⁴ Azaz e téren minden fontos ismeretünk tőle ered, ami önmagában véve egyoldalúság, és amit Marczali, valamint nyomában eddig szinte mindenki azzal próbált palástolni, hogy ez a császár, mivel sokáig nem uralkodhatott és a tudománynak élt, tudományos érdeklődésből kutatta azon nemzetek múltját, melyek jelenét tárgyalta, s így megbízható adatokhoz jutott és közvetítette azt fiának írott művében felénk. Forrása *lehetett* Marczali szerint az általa is említett (8. fejezet) követjárás, bár csak a Priszkosz által leírt déli országrészt ismeri (40. fejezet), és a nála járt két Árpád-házi tag tájékoztatása a vezérségről, valamint régi követjárások leírásai, amik aztán elvesztek. „A császár értesüléseinek egy része tehát valószínűleg kozár forrásra vezethető vissza. Tudjuk, hogy Byzáncnak mindig voltak kozár zsoldosai, azt is tudjuk, hogy arra felé igen gyakran járt görög követség.”³⁰⁵ A fentiek miatt e feltevéses források nem kielégítőek és nem oszlatják el a történetírással keletkeztetett vagy meghamisított történelmi adatok gyanúját a DAI magyar vonatkozásait illetően. Ugyanakkor magára a kazár birodalomra nézve, annak létét is megkérdőjelező felvetések láttak már napvilágot,³⁰⁶ ami sokban vagy teljesen legyengíti ezt az érvet is. Amit valószínűsíthetünk a Kárpát-medencei magyar eredet és folytonosság mai ismeretei, elmélete birtokában, hogy az utóbb – igen későn – ’honnofoglalásnak’ nevezett eseményre utaló DAI-mozzanatok hamisítások, mialatt az Árpád-házra vonatkozó adatok valamennyire hitelesek lehetnek.

Így, e megfontolásokból, VII. Konstantin művének ma ismert szövegét nem tarthatjuk pontosnak, hanem csak hozzávetőlegesnek, sőt inkább hamisnak. Amire feljogosíthat a neki tulajdonított mű – A birodalom kormányzása – latinul: *De administrando imperio*, röviden: DAI) angol kritikai kiadásának bevezetésében Moravcsik Gyula görög szöveg gondozó és Romilly James Heald Jenkins fordító által megfogalmazott szakszerű vélemény is. A VII. Konstantintól származtatott mű összeállításának módját illetően részletes magyarázatot máshol adtak, a Kommentár általános bevezetésében,³⁰⁷ itt eredményeiket röviden így foglalják össze: „A mű, ahogyan ma a rendelkezésünkre áll, korábbi munka *felújítása* (*rifacimento*), amely a jelenlegi elrendezés 14-42. fejezetének felel meg. Ez a korábbi mű történelmi és régiségi tárgyú volt, valószínűleg Περί ἐθνῶν [Peri etnón] cím alatt, amelyet a császár állított össze a 940-es években, az ő Περί θεμάτων [Peri tematón] című műve társköteteként. Ahogy a Περί θεμάτων a császári tartományok eredetét, régiségeit és helyrajzát írta le, úgy a Περί ἐθνῶν a hagyományos, néha legendás történeteket mondta el arról, hogy a birodalom körüli területek a múlt századok során hogyan alakultak ki jelenlegi lakóik (szaracénok, lombardok, velenceiek, szlávok, magyarok, besenyők) által elfoglalva. Namármost, ezek a fejezetek a DAI legkorábbi részei. A könyv fennmaradó része (kivéve néhány tévedésből idesorolt forrásanyagot: 23-25, 48, 52, 53 és esetleg 9 és 30 fejezet) másfajta feljegyzetek: *politikai irányelvek*, amelyeket kortárs példák illusztrálnak. Az 1-8, 10-12. fejezet a besenyők és a törökök irányába tett császári politikát magyarázza. A 13. fejezet külpolitikai irányelv a császár saját tollából. A 43-46. fejezet az észak-kelet (Örményország és Grúzia) felé irányuló politikával foglalkozik. A 49-52. fejezet útmutatást nyújt az új birodalmi tartományok befogadásához és adóztatásához, valamint a polgári és haditengerészeti ügyek egyes részeihez. A könyv ezen utolsó részeit úgy tervezték, hogy *gyakorlati útmutatást* nyújtsanak a fiatal II. Romanus császárnak, és a 951-952-es években valószínűleg hozzáadták a Περί ἐθνῶν-hoz, hogy az egész értekezés nevezetessé tegye Romanus

³⁰⁴ Marczali Henrik Dr. (szerk): *A magyar történet kútjöleinek kézikönyve*. Athenaeum, Budapest, 1901. p. 27.

³⁰⁵ Marczali (1901), pp. 28-29.

³⁰⁶ Illig (2002), pp. 351-34. Koestler Arthur: *Der dreizehnte Stamm*. Wien, 1977. pp. 36 sk, 71, 98, 131, 147, 241 sk, 253.

³⁰⁷ Lásd D. A. I. Vol. II. Commentary [London, 1962.], pp. 1-8; és Moravcsik: *Byzantinoturcica* [2nd ed.] I, pp. 361-367.

tizennegyedik születésnapját (952). A jelenlegi könyv tehát két egyenlőtlen rész egyesítése: az első történelmi és régiségi, a második politikai és diplomáciai.”³⁰⁸

Így tehát, mint a DAI előszava mondja, „a történelmi szövegeket ... rövidebb részekre osztani, ezáltal összefogni” olyan eljárás, ami összefüggéstelenül, egyéni szempontok szerint értelmezve adta elő mindazt, amit addig csak értelmes összefüggésében lehetett. Ma úgy mondják, hogy tematizálja a közéletet. Ki is mondja, hogy a cél, hogy a szöveg „könnyebben vésődjék” a képzendők emlékezetébe, „könnyebben ívódjék beléjük”. Nincs új a nap alatt! Az ötvenhárom fejezet pedig a világ felosztása vagy beosztása bizánci érdekek szerint, miáltal „a történelem nagy tettei a megfelelő helyre, a megfelelő cím alá kerüljenek”. A mi címünk ott: „türkök népe”. És a helyünk: Árpádot „a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedlemmé tették.” Már tudjuk, kazár birodalom éppúgy nem volt, mint frank se. Ám a mi helyretevésünk igen magabiztos: „Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt,” – á, dehogy! mert Atilla egy kutya volt szerintük – „s ettől fogva mindmáig ennek a nemzetségből lesz Turkia fejedelme. Néhány év múlva a besenyők rátörtek a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket. A türkök tehát megfutamodván,” – azóta is földönfutóknak tekintenek minket! – „földet kerestek,” – hontalanok – „ahol megtelepedhetnének, s jövőn, ők meg elűzték Nagy Moravia lakóit, s megszállták azok földjét, amelyen a türkök most is mindmáig laknak. És attól fogva a türkök nem vették fel a harcot a besenyőkkel.”³⁰⁹ És így tovább, és így tovább. Nyilvánvalóan XVIII. századi hamisítás ez a szövegrész, amit Nagy Moravia említése bizonyít, amit akkor találtak ki a szlovákok helyzetbe hozásához ellenünk, talán éppen az öt éves koráig szlovák Adamus Kollar császári könyvtáros maga.

Akinek szerepe lehetett krónikáink ma látható szövegének kialakításában is. És ahogy a nyugat-európai középkori kódexek utókor számára megmentett változatainak hamisításait Illig és köre már leleplezte, a magyar krónikák hasonló ’szöveggondozását’ is tüzesen meg kell vizsgálnunk a jövőben.

9. Árpád Atilla örökén

Minthogy Anonymus nemcsak Szerről ír, – s a továbbiak már hamisítottak lehetnek – mint ahol Árpád és vezérei összegyűltek, ezért saját fordítást alkalmazva jobban közelíteni lehet az eredeti mondanivalóhoz. Szem előtt tartva tehát, hogy Anonymust rögtön hiteltelennek kiáltják ki, mihelyt Atilla örökén érkezőnek mondja Árpádot.

Zolnay László szerint 1189-től keltezetten tudjuk bizonyosan, hogy Óbuda királyi szálláshely, de a település másik gazdájának az óbudai káptalant tartja. Fel sem merül benne, hogy a két dolog összefügg: a királyi közelség hívta életre a káptalant még Szent István idejében. Továbbá Zolnay kijelenti: „Ami Aquincumnak, a későbbi Óbuda városának Atilla hun király városával való azonosságát illeti, e legendának sem történelmi, sem régészeti valósága nincs.”³¹⁰ Ám ha a mai óbudai részen a hun régészeti és történelmi emlékek hiányzanak, abból nemcsak arra lehet következtetni, hogy a hun hatalom, illetve Atilla egyáltalán nem volt kapcsolatban régi Óbudával. Különösen akkor, ha sok egyéb adat mégiscsak alátámasztja azt. Zolnay azonban, mint legtöbb mai történészünk, tovább megy a következtetéssel, és ettől már nagyon kilóg a lóláb: „Ugyanilyen legenda az Árpádok családjának, vezető nemzetségüknek Atilla hun királytól – s a magyaroknak a hunoktól – való egyenes ági származtatása.”³¹¹ Amit cáfolnunk

³⁰⁸ Moravcsik Gyula–Romilly J. H. Jenkins: *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio*. Greek text edited by Gy. Moravcsik. English translation R. J. H. Jenkins. Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies Trustees for Harvard University Washington, District of Columbia, 1967. Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Consilio Societatis Internationalis Studiis Byzantinis Prohevendis Destinatae editum. Volumen I. Second Impression, 1985. p.13. <http://homepage.univie.ac.at/ilja.steffelbauer/DAI.pdf>.

³⁰⁹ Kréneisz Géza fordítása.

³¹⁰ Zolnay László: *Az elátkozott Buda – Buda aranykora*. Magvető, Budapest, 1982. p. 83.

³¹¹ Zolnay (1982), p. 84.

kell, előbb csak abban az általánosságban, ahogy itt Zolnay fogalmaz, azután részleteiben is, amint ő azokat előadja. Általánosságban azért kell elvetni a magyaroknak a hunoktól származtatása tagadását, mert nem tesz különbséget a nép és uralkodói, vezetői között. Mert ez a magyarok esetében azt jelenti, hogy Attila idejében még a hunokról nevezték őket, a hun katonaságról, a hun vezető rétegről, és amikor a magyar nevet adó Álmos–Árpád-féle vezetés uralkodott rajtuk, akkor arról. Ámbár, mivel nem láttak nagy különbséget a két (sőt, három, mert közbeesett az avar vezetés is) uralkodó katonaság között, az első elnevezés megmaradt a környező, főként nyugati, távolabbi országokban és népeknél, és a magyart inkább a mai szomszéd népek használják, akiknek felmenői korábban többnyire az országunk elődjének, azaz a Magyar Királyságnak a lakosai voltak. Ám volt egy harmadik elnevezés is, illetve az is használatos máig, a venger, amit a lengyelektől vett át (vagy talán a szláv együttélés idejéből hozott) több későbbi szláv nép, és amely az onogur uralkodó réteg nevének saját nyelvi változata náluk.

Zolnay véleménye a hun–magyar, illetve pontosabban hun–avar–magyar folytonosságról az, hogy „legenda ez akkor is, ha ezt esetleg maguk az Árpád-ház tagjai, a XII. század magyarjai s maga Anonymus is hitte és hirdette.”³¹² Ugyanakkor, ha rátekintünk a nyugat-európai uralkodó családok ’történetére’, ott kimondott és megengedett a szinte csupán legendákra hivatkozás. A magyar ügyekkel kapcsolatban oly finnyás magyar történészek részéről is.³¹³ De az előbb mondottak fényében ez a Zolnay-féle kijelentés már tudománytalan, mert összemossa a nép és az uralkodói, hatalmi rendszer fogalmát, s nem veszi figyelembe, hogy éppen a külföld részéről a korábbi – hun, avar és onogur – uralkodási névhez ragaszkodás, míg az itteni nép részéről az új név használata arra mutat, ami a valóság, hogy csak uralkodóváltás történt, a nép maradt ugyanaz. Tudta ezt az is, aki a régi, és az is, aki az új nevet használta, használni kezdte, használatba vette. Mármost fontos visszautasítanunk azt a Zolnay által hangoztatott és közkeletűnek számító, minden elsőéves történész egyetemista eszébe máris bégettetett érvet, hogy az Árpád-ház tagjai (és a XII. századi magyarok és maga Anonymus is) a felmenőiket nem ismerték, legendákban hittek, hazugságot szajkóztak. Mert Zolnay szerint „Anonymus tehát Óbuda – Attila városa esetében – nem általa kitalált dolgokat írt meg. Hanem olyasmit, amit az ő korában általában hittek, beszéltek, megénekeltek.”³¹⁴ Rafinált vád ez, sőt merész: hogy e Föld akkori legerősebb hatalma vezető rétegének leszármazottai nem ismerték saját családfájukat. Tették ezt úgy és akkor, olyan körülmények, kultúra birtokában, amely nemhogy a vezető réteg – sokszor isteni – leszármazását nyilvánartotta, de minden ember fel tudta sorolni felmenőit több tucat nemzedékre visszamenőleg. Ideje lenne már *egyetlen* érvet, bizonyítékot felhozni a magyaroknál erre a tudatlanságra. Vagy elkullogni a történészi pályáról.

És most nézzük, mire alapul az a mai, illetve modern általános ’hit, beszéd és ének’, amit Zolnay hangoztat. Mert Zolnay felhozott indoklása nem állja meg a helyét, néha már-már nevetséges. Szerinte ugyanis azért helytelen a magyar felfogás, mert „Óbudát Barbarossa Frigyes császár ittjártakor, tehát már 1189-ben is Urbs Adtile, vagyis Attila városa névvel illeti a császár kísérlője. Német neve pedig egészen a XVI. századig Etzilburg volt.”³¹⁵ Azaz Zolnay azt sugallja, mintha a németek terjesztették volna itt el Attila városának – hamis – kultuszát. Vagy a császár kísérlője hazudott volna? Zolnay érve visszalő. Ám tudjuk azt is, hogy a császár Esztergomba érkezett, és III. Béla királyunk csak vadászni vitte Óbudára. A császár és kísérlője elámult azon a gazdagságon, amit látott. És Óbudán bizonyára megtekintették a sok-sok római kori pompázatos emléket, azoknak Attila óta folyamatosan megújított maradványait (amiről Anonymus nem felejt el beszámolni): különösen Attila városa érdekelhette a császárt.

³¹² Uo.

³¹³ Csak egyetlen leleplező művet említünk itt: Littleton Scott L., Linda A. Malcor: *Szkitiától Camelotig. Az Arthur királyról, a Kerekasztal Lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése*. Székita Szarvas Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2005.

³¹⁴ Zolnay (1982), p. 84.

³¹⁵ Zolnay (1982), pp. 84-85.

A másik indoklás arra, hogy mesének kellene tartanunk Attila városát és az Árpádok hun származását, ez: „A magyaroknak (a székelyeknek) a hunoktól való eredeztetése – talán mint avar hagyaték – mind nálunk, krónikáinkban, – Anonymusnál, Kézai Simonnál, a Képes Krónikában, Thüróczi János művében s végül a XVI. századi Oláh Miklósnál, – mind pedig idegen középkori íróknál – Mügeln Henriknél, L. Snutheimnél – hosszú századokon át kísért.³¹⁶ Csaba királyfit pedig népünk s a székelység váltig hazavárja...³¹⁷”³¹⁸ Ám – enyhén szólva – furcsa megnevezés a *kísértet* a nemzeti és királyi hagyományra. És Zolnay most vonja be a magyarázatba először az avarokat. De ez az ’avar hagyaték’ ugyan miért lenne hamis? Ezt is bizonyítania kellene, de nem teszi. Hiszen ez inkább alátámasztja, megerősíti a későbbi hagyományt. És az a kísértetnek leminősítés sem bizonyíték, amit Zolnay elkövet a fél világ történeti hagyományával.

S ettől kezdve zavarossá válik Zolnay érvelése: „Etzilburgnak nevezi Óbudát az Anonymusszal közel egykorú, 1200 táján leírt Nibelung-ének is. Ez a germán eposz Budát (Óbudát) teszi meg ’Etel lakának’ (mint Szász Károly magyarájtja), Attila és Krimhilda násza, a nibelungok drámája színhelyének.” Ami mind mellette, nem ellene bizonyíték, de hozzáteszi: „Az Attila udvarát leíró részletek – úgy vélik – a XII. század végi Óbudát jelenítik meg.”³¹⁹

Az világos, hogy Zolnay régészetileg nem tud kiegyezni a mai Óbuda és Attila városa azonosításával, de akkor nem az egész történeti hagyományt kellene, hogy elvesse, vagdalkozva, hiszen annak az egésznek a cáfolatára még csak lépéseket sem tesz. Tehát nem lett volna szükség szerű arra következtetnie, hogy Atilának egyáltalán nincsen semmi köze Óbudához, ha nincsen köze a *mai* Óbudához. És Zolnay így folytatja: „Az ógermán mondák – az izlandi Eddadalok, a Völsunga saga, az ún. Waltharius-eposz s végül a Nibelung ének – mintha megőrizték volna Attila király emlékét. Ezek az eposzok Pannóniába helyezik ’Attila várát’ (ami egészen valószínű is), azt a helyet, ahol Krimhildának – a megölt Siegfried bosszúért lihegő özvegyének, majd Attila feleségének – felbujtására a nibelungokat a hunok felkoncolják. A monda legkésőbbi változata a Nibelung ének.”³²⁰ Ám igen csúnya dolog Zolnaytól, hogy nemcsak tájékozatlan, de hamisan elmarasztaló is a hunokkal. Abból viszont, ahogy a későbbi elfogulatlan történészek, irodalomtörténészek elemzik mindezt, nyilvánvalóvá válnak a következők: A Nibelung-éneknek és a Waltharius legendának egyértelműen magyar előzménye van: Magyar Adorján szerint „a Nibelung-ének felületesen szemlélve kereszténynek látszik, de igen sok kereszténység előtti őselemet is tartalmaz, tehát részleteiben, külön-külön énekekben, elbeszélésekben az anyaga már sokkal a keresztény-kor előtt megvolt, és hogy ezeket a régi anyagokat csak később foglalták egybe, hozzáalakítva a kereszténység fölfogásához. Az ének anyaga az ősmagyar csallóközi eredetű, kereszténység előtti magyar regékből származik. A németek ezeket a regéket próbálták a maguk és a kereszténység felfogásához átformálni. Siegfriedet, az ének főalakját északon Sigurdnak nevezik, és az ének az összes szaktudós szerint délen, éspedig Ausztriában született és onnan került Németországba, majd Skandináviába, – igen régen ugyan, – de már irodalmi úton. Ez a megállapítás egészen közel hozza a dolgot Magyarországhoz, annyival is inkább, mert pl. a Bécsi-síkság (Marchfeld) és az ettől délre eső hegyvidék, még az avarok korában is Hunniának nevezetett, ahová – az avarok legyőzése után, az ottani magyar-előd őslakosságot részben elűzve – csak Nagy Károly³²¹ telepített keresztény bajorokat és szlávokat. A Sigurd név a régi magyar Zoard névvel feltűnően egyezik, a germán hőselemek Atiláról és a hunokról csupa dicséretes dolgokat emlegetnek, illetve az énekekben alig akad olyan

³¹⁶ Az Árpádok hun eredetmondájáról: Dømmert, 1977, pp.: 11-75. Simon V. Péter: „A Nibelung-ének magyar vonatkozásai.” *Századok* 112 (1978), p.: 270.

³¹⁷ Grexa Gyula: *A székely–hun hagyomány*. Budapest, 1928.

³¹⁸ Zolnay (1982), p 85.

³¹⁹ Uo.

³²⁰ Uo.

³²¹ Aki a Heribert Illig előtti történetírásban még főszereplő, de Illig és tudós köre tehát még Károly létét is tagadja, nemhogy császárságát! Illig (2002)

állítás, ami nem válik Atillának és a hunoknak dicsőségére, viszont a német, vagy germán hősről, fejedelmekről általában csak rosszat mondanak. Még Siegfriednek alattomos gyilkosáról is megmondják, hogy azok németek voltak. A Nibelung-ének éppen úgy, mint más germán hősiének, a hunokról szép és dicséretes dolgokat regél, magát Atillát pedig valósággal isteníti s Odin germán főisten fiának nevezi... Tudjuk, hogy a burgundok németek, tehát azok voltak a Nibelungok is, akik Siegfriedet meggyilkolták. A költemény végén levő sorokat, amiket a Nibelung-ének magyar fordításához (Budapest, Lampel R. Kiadása) Szász Károly a bevezetésében is idéz, magyarul így olvashatjuk: *A passau püspök, Pilgerin / Öcséihez való jó szíve szerint, / Leiratá a gyász-mesét, / Hogy tudja minden, hogy esék, / Latin betűkkel még pedig: / Ezt mindenkinek elhihetik... / Azt sorba leírta mind, / Maga s világ tudásakint / Konrád mester, íródiák. / Azóta aztán átírák / S megvan németül is a dal.* Szász Károly ezekhez többek között még hozzáfűzi a megjegyzést: 'Konrád íródeák latinul írta meg a munkát, s azt utána más fordította le, vagy dolgozta át németre.' Bizonyos tehát, hogy az eredeti Nibelung-ének, illetve annak ősalakja nem volt német, hiszen akkor nem kellett volna azt németre fordítani. Kitűnik ellenben, hogy Pilgrin passau püspök³²² Konrád nevű íródeákja a püspök megbízásából, valamilyen rege, vagy regék (szerintem magyar regék) alapján fordította le latinra, majd ugyanazt az anyagot, talán még Konrád életében és tudtával, valaki – valószínűleg költő, vagy énekmondó – lefordította németre is."³²³ Ezt a magyar mondavilágot aztán a német hercegi udvarokban eltorzították, az ottani ízlés szerint véres jelenetekkel dúsított és az érthetlenségig ilyen részletekbe vitt legendafüzért csináltak belőle. Mint amikor minden udvari énekes hozzátesz valami még borzalmasabbat az addigiakhoz, amit még senki se hallott, hogy kielégítse a hallgatóság vérszomját. Így tehát a magyar változat az eredeti és időben megelőzi a későbbi torzításokat. A latin írásba foglalás még X. századi, míg a német csak XII. századi. Az eredeti ténylegesen szólhatott Attiláról és budai udvaráról.

Eredetileg a Kárpát-medencei lakosságot szórakoztató hősmondákról van szó, amit aztán a németek eloroztak, elferdítettek. Szívük rajta, de minket, természetesen, az eredeti érdekel. A Waltharius legendával kapcsolatban pedig Fehér Mátyás Jenőtől megtudjuk, hogy „az 'eltűnt' avarok hősi eposzairól, csatadalairól, népi énekeiről a VII. század első felében élt Theophylactos, görög 'haditudósító' és történetíró emlékezik meg az avar történeti irodalom legjelentősebb forrásművének tekinthető Historia Oikumenike c. munkájában. Az 'avarok énekeiről' szóló, sajnos csak mindössze háromsoros megemlékezésében.³²⁴ Szerinte az avaroknak szép, hősi énekeik, csatadalaik, valamint népies nótáik is voltak. Arról is tudósít, hogy ezeket az énekeket részint magános regösök, részint énekkarak dalolták tábortüzeknél, esti pihenő órák alatt a falvakban. Éneküket húros hangszerekkel kísérték, mialatt a hallgatóság időnként tapssal kísérte az énekek ütemét.³²⁵ Köztudomású a mélységes gyűlölet Theophylactos részéről az avarok irányában és így kényszerű elismerése énekművészetükről hatványozott értékű. A tudósítást más helyütt Theophylactos kibővíti azzal, hogy az avarokat környező szláv népek ismerik ezeket az avar énekeket. Ez a híradás nagy jelentőségű az avarok szellemi hatásának felmérésében Európa szerte és miután a koraközépkori hősköltemények egész sora és szövevénye ilyen hatásokra vezethető vissza, a legújabbban nagy lendülettel dolgozó avar-kutatás, amely főként régészeti anyaggal dolgozik, kiegészítendő a korábban ó-germának ítélt hun-avar szellemtörténeti kutatással is³²⁶ „³²⁷

³²² Meghalt 991-ben.

³²³ Magyar Adorján: *A Nibelung-ének magyar eredete*. Kiadta „A fáklya”. Warren, Dickey Avenue 151, Ohio, USA. 1963. pp. 4-5. Interneten is elérhető: <http://www.szilajcsiko.hu/magyar-ostortenet/a-nibelung-ének>.

³²⁴ H. W. Haussig: „Theophylactos Exkurs über die skythischen Völker.” *Byzantium* 23, 1953.

³²⁵ Theophylact Simocatta: *Historiae*. Ed. by C. De Boor. Teubner, Leipzig, 1887, reprint 1972. 236, 6.

³²⁶ Csallány D.: *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Budapest, 1956.

³²⁷ Fehér Mátyás Jenő: *A „Waltharius manu fortis” hősköltemény avar vonatkozásai*. 2012. Interneten is elérhető: <http://www.szilajcsiko.hu/magyar-ostortenet/fmj-avar-vonatkozasa>.

Fehér a Waldharius hősköltemény szövegét behatóan elemezve rámutat az eposzban a hun–avar népi, vagy népnévi használat folyamatosságára: „Ennek a magyarázatát a szerző mindjárt a 4-5. verssorban érthetően feltünteti a következő szavakkal: 'Pannónia népét, melyet többnyire csak hunnak nevezünk mi szokásból!' Ezt a szöveg töredékét a Waldharius kutatók első rangú bizonyítéknak tekintik a költemény szerzésének idejére vonatkozólag, amennyiben a jelzett népet a jelenben rögzítve említi. Mondanunk sem kell, hogy legtöbb szövegmagyarázó a magyarokat érti ama nép alatt, amelyet megszokásból 'hunnak' nevez az epikus elemeket közvetítő népi eredetű forrás, és amelyet így rögzített le a szerző. A hunok, avarok és magyarok nevét a korabeli nyugati krónikások sűrűn 'összetévesztik' a mai magyar terminológia szerint, a népi hagyomány azonban azt sejteti velünk, hogy az avarok büszkék voltak a velük azonos hunok hőstetteire és az avarok korábban érkező népével már ide jött magyar elemek” – és az őslakosság – „is belekapcsolódtak ebbe a hagyományba. Maga az egész első versszak egyébként teljesen elűt a kolostori krónikák 'hivatalos' és nagyban elterjedt hun–avar–magyar-gyűlölő szellemétől és környező népek eddig egyedüli forrásként felhasznált írásbeli adataitól. Sőt az egész versszakaszt az 'eurázsiai nomád nép' valóságos dicshimnuszának lehet tekinteni.”³²⁸ – Mind-ebből az a fontos számunkra, hogy az avar idők elején a falvakban hőseinket énekeltek. Kőről, másról, mint Attiláról?! Így a hatás tehát mindenképpen tőlünk eredt nyugatra is, ami az ellenkezőjét jelenti, mint amit Zolnay László bizonygat.

Mindenesetre Zolnay még részletezi az előző állítását zavarossá tevő nézetet: „A legújabb kutatók egyike megfordította az eddigi vizsgálódások módszerét. Simon V. Péter nem azt kérdezi, miként hatott a korai magyar ősgesztára és az abból kiinduló, 'felülről lefelé', az udvari műveltségből a nép felé áramló hazai hagyományra a germánok mondavilága, hanem úgy véli, a hatás iránya fordított volt, s a hun-avar-magyar népek történetének egyes eseményei – Géza fejedelem cselekedetei, István és Gizella királyné életének egyes eseményei, a XI. század németellenes magyarországi megmozdulásai, Vak Béla híveinek aradi tömeggyilkossága – tükröződnek Attila korára visszavetítve a Nibelung-ének hun vonatkozású részleteiben.”³²⁹ – Ez az érvelés azonban több sebből vérzik. Már az is cáfolja, hogy a szerző valamiféle nyugat-barát elfogultsággal németellenes magyarországi megmozdulásokról beszél, amikor néha élethalálharcot vívva kellett védekeznünk az állítólag keresztény testvér németek kegyetlen katonai támadásai ellen, Kurszán legyilkolásától és a 907-es kétszeres túlerőt felvonultató támadástól kezdve. Ezen felül valamivel bizonyítani kellene, hogy tényleg hatottak a középkori magyar események a nyugati legendaképző kedvre, mégpedig olyan módon, hogy Árpád-házi királyainkat Attilával azonosították, és az eseményeket, mégha azok Aradon történtek is, Attila – nem valóságos – óbudai udvarába helyezték. Lehetetlen! Zagyvaság.

Nyilvánvaló, hogy ezen igen gyenge érvek elfogadása Zolnay részéről a régészeti adatok hiánya miatt történt, de nem segített rajta Györffy agytornája sem, akit Zolnay idéz: „Györffy György úgy véli, valószínű, hogy az Attilát említő ógermán eposznak egy, a Nibelung-éknél korábbi változata juthatott el a XI-XII. századi Magyarországra. Ebben – mégpedig a Völsunga sagában – szerepel Attila hun királyon (Etsel, Ecil) és Krimhildán kívül a Budli név is. Ennek a Buda helynevünkkel – az akkori Óbuda nevével – való hangzásbeli rokonsága mozdíthatta elő a mondaképződésben Budának – Óbuda városának – és Attila városának azonosítását.”³³⁰ Csakhogy ez egy semmivel sem alátámasztott feltételezés, – az ellenkezőjét viszont imént láttuk bizonyítva, – amit különösen a magyar ősgesztá léte cáfol erősen, amelynek létét Györffy és Zolnay is elismeri.

De Zolnayt mindez nem zavarja, s megismétli álláspontját a német mondai elem hatásáról, hogy „Anonymusunk már ennek ismeretében írta azt, hogy 'Magóg királynak ivadékából sarjadt az igen nevezetes és roppant hatalmú Attila király. Ő az Úr testet öltésének 451.

³²⁸ Fehér (2012), p. 6.

³²⁹ Zolnay (1982), p. 85.

³³⁰ Zolnay (1982), p. 86.

esztendejében a szittya földről kiszállva Pannónia földjére jött, és a rómaiakat elkergetve az országot birtokába vette. Majd királyi székhelyet állított magának a Duna mellett, a hévizek felett. Minden régi épületet, amit itt talált, megújíttatott, s az egészet igen erős falakkal vettette körül. Ezt magyar nyelven most Budavárnak mondják – civitas Attilae regis, – a németek pedig Etzilburgnak³³¹.³³² Ám Anonymus azt is tudta, hogy Árpád harc nélkül foglalta el ezt a várat, és azt is tudta, hogy miért: „És hogy így alakultak a dolgok, elmondhatatlan jó kedvük támadt, megértve, hogy addig a pontig azért nyerték harc nélkül el Atila városát, mert Árpád fejedelem Atila nemzetségéből származott.” És ez egészen más, mint amit Zolnay mond, mert ez azt jelenti, hogy az ország fogadta el Árpádot, mint Atila leszármazottját, utódját. Természetesen kellett hozzá a Vérszerződés is, annak katonai teljesítése Árpád fővezér részéről, de kellett hozzá az országbeliek beleegyezése, segítsége, amint arra Bátonyi Pál rámutatott.³³³

Az imént Anonymusnál szerepeltetett névadó király, *Magóg* okán jelenhet meg nála a *Moger*, éppen, mint a magyar nyelvben kivételes vegyes hangrendű szó, ami az *-er* utótaggal népnévvé lett. Hogy miért nem *Magor* – vagy akkor már *Mager* – lett a szó alakja, nem tudjuk. Talán előbbi a *Hunor–Magor* tulajdonnév kettős miatt foglalt volt. Utóbbit pedig a fordított út magyarázhatja, amin végig menve Anonymusnak a hagyományt (*Magor*) és az egyházi törekvést (*Magóg*) egyesítő tudós ténykedése következtében keletkezett, mármint nála. A *g* mássalhangzó *gy*-vé válása, a *Megyer–magyar* értelmi elkülönülés pedig a magyar nyelvi életben kialakult megoldás lehet. A görög forrásban³³⁴ szereplő *Megeré* (*Μεγέρη*) alakhoz a *Megyer* név áll közel, bár Moravcsik Gyula úgy fordítja, hogy *Megyerié* (mármint a harmadik törzs).³³⁵ Ám Moravcsik hozzáteszi, hogy „a görög szöveg azt a benyomást kelti, hogy a közölt nevek, melyeket genitivusi esetben (l. *τοῦ Νέκη*, *τοῦ Μεγέρη* stb.) jegyzett fel a szerző, személynevek (ő *Νέκης*, ő *Μεγέρης* stb.), noha kétségtelen, hogy azok honfoglalás korabeli magyar törzsek nevei. A genitivusos szerkezetek használata olyan magyar kifejezésekből magyarázható, mint 'Buda vára', 'Nyék törzse' stb.”³³⁶ Ezt a *Megeré* személynevet vagy tulajdonnevet tehát törzsnévnek tekinti Moravcsik és történetíróink zöme, de elfelejtette bizonyítani, hogy abban a korban egyáltalán voltak-e még törzsek. Mert egyébként nem voltak, amint korábban áttekintettük a kérdést: „Valószínűsíthető, hogy a törzseket csak utólagosan látták bele a nemzetségi alapon szerveződött, s több helyről szövetkezett 'honfoglaló' nép különböző szerepet ellátó tagolásába. Mivel tudjuk, hogy a beköltözők közül a katonaság teljesen kisebbségben volt, s ismert a kiáltható legnagyobb katona létszám, Kováts Zoltán a pár évszázaddal későbbi ismert népességi adatokból arra következtet, hogy a népegysítés utáni összlakosság elérte a másfél milliót, és kb. 600 ezren költözhettek be előtte, s ez utóbbi létszám egyhatodát teheték ki a vezérek és katonáik a családtagjaikkal együtt. Ilyen nagy társadalom irányításával viszont csak megfelelően felkészült és erőteljes, határozott vezető, ill. vezetőség volt képes megbirkózni, mégpedig nagy kísérettel és jól felfegyverzett katonai, rendvédelmi csoportok által segítve.”³³⁷ Konsztantinosz a *genea* (γενεά) szót használja, amit Moravcsik megszokásból fordít *törzsnek*, de van

³³¹ Györffy, 1973, pp. 249–251. Mollay, 1959, Karl: Das Ofner Stadtrecht. Budapest. pp. 45, 132.

³³² Uo.

³³³ Bátonyi Pál: „A magyarok letelepedése a Kárpát-medencében.” *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XXIV/2, *Pannon Kultúrákötés Kutató és Képzőközpont Folyóirata* 2009/A. http://www.zmte.org/hu/e107_files/public/59.pdf.

³³⁴ Konsztantinosz Porfürognénosz művéről (De administrando imperio – A birodalom kormányzásáról) van szó, aki a „Bíborteremben született” melléknevet azért kapta, mert a bizánci császári palota bíbortermében született. Azaz azért születhetett ott, mert apja már elfoglalta, mint császár a bizánci trónt – mondja Moravcsik (1984), p. 30. De inkább talán azért kapta e nevet, mint korábban láttuk, mivel anyja nem volt a császár felesége, hogy ezzel hangsúlyozzák törvényes származását és trónörökös mivoltát, azaz jogát a trónra. De negyvenéves koráig kellett várnia uralkodói hivatása gyakorlására, aminek tudományos munkásságát köszönhetjük.

³³⁵ Moravcsik (1984), p.: 46.

³³⁶ Moravcsik (1984), p.: 47.

³³⁷ Csámpai [2008] Ottó–Cser Ferenc–Darai Lajos: „A magyar műveltségi és társadalmi egyedülállósága.” *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 23/2. <http://epa.oszk.hu/01400/01445/00001/pdf/039-049.pdf>, pp.: 43–44.)

más jelentése is: *születés, generáció*, mely utóbbit talán *nemzedéknek, nemzetségnek* vagy *rokonságnak*, régiesen akár *törzsöknek* is lehetne fordítani, de semmiképpen nem törzsnek. A törzs a koiné görögben amúgy is: *fulé (φυλή)*.³³⁸ Az egész egyesült népre értett magyar alak lehetett az egyetemesebb, a görög alak a különleges kivétel. Sebestyén László szerint „a Hunor–Mogor név az onogur-magyar kapcsolat perszifikált mondai emléke, hogy a Hunor szó Onour formában hangzott. S ez az egész nyelvi bravúroskodás azért van, mert nem abból indulnak ki, hogy hunogur. Pedig több forrás így említi a magyarokat. De ez még semmi ez ügyben, ha tudjuk, hogy örmény írók szerint a Kaszpi-tenger mellett, az Arax folyó vidékén (emlékszünk, honnan jöttek fel a szkíták a Kr. e. III.-II. században a Fekete-tenger feletti térségbe?) volt egy Hunoracerta nevű város, amelyet örményből lefordítva Hunor-városnak neveztek. Volt Hunor-hegy is a Derbenti-hágónál.”³³⁹

Ezzel kapcsolatban tett megfigyelést Baráth Tibor a Kárpát-medencei hunok magyar nyelvének bizonyítása során: „A középkori nem magyar elbeszélő forrásokban a hunok beszédét ’oroszlánok bőgésének’ nevezik.”³⁴⁰ Ha tehát a hunok eredetét a Kaukázus vidékén meg Iránban keressük,³⁴¹ szóval a Régi Kelet területén, akkor az idézett kifejezés sokat mond. A Régi Keleten ugyanis az oroszlán közismert neve Magaru volt. Ha tehát a hunok ’magaru’ nyelven beszéltek, ez nyilván a magyar kellett legyen.”³⁴² Bár a *gy* mássalhangzót is és az *a* magyar a magánhangzót leginkább csak mi tudjuk kiejteni, más nyelvű népeknél mindig sok gondot okozott, ami több eltorzult alakot eredményezett a makartól a macharig és mazarig.

Igen figyelemre méltó ezzel kapcsolatban Nógrády Mihály elmélete, aki szerint „azonban a Magyar név eredete is bizonytalan, nem lehet megmagyarázni a jelenleg beszélt nyelvből. A név, amely *Megyer* formát is ölthet, a Kárpát-medence eredeti lakosságát jelöli.”³⁴³ Mivel a magyarok természetüknél fogva tartózkodnak nemzeti hovatartozásuk folytonos hirdetésétől, e név fokozatosan került előtérbe a több mint ezer éves elnyomatás folyamán a szarmata, római, hun, avar, hungar, török és osztrák uralom alatt. Az ország lakossága, mint Hungar volt nyilvántartva az Árpád-házi uralkodók alatt (896-1301). Ez a név tovább élt, amikor az osztrák Habsburgok átvették az uralmat 1526 után és az Ungar névvel együtt használták. Csak a jobbágyok, akik számbelileg nagy többségben voltak, hívták magukat magyarnak.”³⁴⁴

Nógrády bírálja, hogy „a legelterjedtebb hipotézis – melyet a nagy befolyással rendelkező finnugor intézmény védelmez, és amely mindeddig az iskolai tananyag része – az, hogy a magyar név a vogul nyelvből ered. Úgy a magyar, mint a vogul a finnugor nyelvcsalád tagjaként van nyilvántartva... Azonban több magyar kutató úgy vélekedik, hogy a magyar név eredetének kutatása a vogulok és osztyákok között éppen olyan, mintha a franciák Kanadában a manitobai³⁴⁵ métis³⁴⁶ között keresnék nevük eredetét.”³⁴⁷ Nógrády szerint „más irányadó hiányában csak hasonló nevek alaktani csoportosítására szorítkozhatunk, ami valószínűen sokkal megbízhatóbb, mint az eddig használt módszerek. A szóvégi *-ar* és magánhangzó illeszkedéssel változott megfelelőik jelen vannak más népnevekben is, úgymint *avar, bavar, baskir, illir, kabar,*

³³⁸ Lásd: <https://hu.wiktionary.org/wiki/%CF%86%CF%85%CE%BB%CE%AE>.

³³⁹ Sebestyén (2004), pp. 63-64.

³⁴⁰ Németh Gyula szerk.: *Attila és hunjai*. Budapest, 1940. p.: 64. Otto Neubert: *The valley of the kings*. London, 1957. Vámbéry Ármin: *A magyarság bölcsőjénél. A magyar-török rokonság kezdete és fejlődése*. Bp. 1914.

³⁴¹ Ami szerinte a magyar hatalmi eredet szempontjából indokolt, ha Irán területe átnyúlt a Turáni-alföldre.

³⁴² Baráth, (1998), p: 28.

³⁴³ Grover S. Krantz: *Geographical development of European languages*. American University Studies. Series XI. Anthropology and Sociology, Vol. 26. Peter Lang, New York, 1988. pp. 11, 72.

³⁴⁴ Nógrády Mihály. „A nevek bizonyítanak. A magyarok nevei, kilétük és őshazájuk.”. *Alapvetés. Tanulmányok a magyar eredetről és következményeiről. Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 5. szám 2016.* p. 939. http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_5_0933-0978.pdf. A jobbágyokon a földműves-kézműves lakosságot kell értenünk, azaz a vezetetteket (sclavusok=alávetettek).

³⁴⁵ Manitoba kanadai tartomány.

³⁴⁶ Métis: az őslakosok és az európai prémvadászok leszármazottai.

³⁴⁷ Nógrády (2016), p. 939.

kazár, szabír és tatár. Ez azt a gondolatot támogatja, hogy a török *er* ‘ember, férfi’,³⁴⁸ a régi akkád *ir* ‘férfi’ és a sumér *er, eri* ‘szolga, rabszolga’.³⁴⁹ Az *ur* ‘ember, hős’³⁵⁰ szintén számításba jöhet, mint a megoldás része – de főleg a sumér ‘szolga, rabszolga’. Azok, akik a sumér nyelvet a mai magyar nélkülözhetetlen részének tartják, azzal érvelhetnek, hogy a sumér *ma-da* fogmedri *d* hangjának változata van jelen a *magy* töben levő *gy* ínyhangban. A sumér szó jelentése ‘föld, tájék, ország’.³⁵¹ Az *er* ‘ember’ hozzácsatolása után kialakul a *ma-da-er*, ami összhangban van a *ma-gya-er* hangértékkel. Ez pedig a ‘föld (rab)szolgája’ vagy a ‘föld embere’ jelentéssel bír, melyek mindegyike ‘bennszülött’-et sugall. Ezután a név hangugratás következtében, tájszólásoktól függően, lerövidült *magyar-ra* és *megyer-re*... A *ma-da* ékjelének többi hangértéke az óbabiloni *ma*, a sumér *ma-a* és az akkád *matu*. Mindhárom szó a finn *maa* megfelelője és jelentésük is ugyanaz: föld, ország. Több mint valószínű, hogy az alábbi magyar vezetéknév is ebből a mezopotámiai szóból erednek: Mada; Madas; Maday; Matai; Matók; Matos; és Magy. Régies lejegyzésük a következő: 1202 Mada; 1221 Mod, Mot, Matou, Modu; 1202 Mogy; 1214 Matu, Mota, Moda; 1229 Matha, Mogya.³⁵² A magyar és megyer etimológiája arra enged következtetni, hogy *megye* szavunk szintén a sumér *ma-da* származéka. A megye gyűjtőnevet mindig megelőzi a tulajdonnév, ami meghatározza, hogy a terület kihez tartozik. Például *Csanád megye* összetevői, Szent István unokatestvérének, *Csanád*-nak a neve, a *megy*, ami a *ma-da* magas hangrendű változata és a birtokosrag *-e*, így a jelentés ‘Canád földje, birtoka’. Egy másik példa *Győr megye* ‘Győr földje, birtoka’ vagyis a terület Győré vagy a város gondnoksága alá tartozik.”³⁵³

Végül Zolnay összefoglalja Anonymus elleni és az Atila–Árpád leszármazás, valamint az Óbuda, mint Atila városa, elleni érvelését: „A forráskritika fényénél, de meg a hun kori óbuda-i leletanyag hiányának okán mind a germán hősmondáknak, mind Anonymusnak Attilával, Krimhildával, Bleda–Budával kapcsolatos téziseit a költői elképzelések világába utasíthatjuk. (Ugyanúgy, mint a francia eredetű legendát Óbuda és az ókori Sicambria – sokáig emlegetett – azonosságáról)³⁵⁴.”³⁵⁵ De Györffy feltételezését – amit Zolnay (és minden magyar virulens történész) a következő mondatában már tényként kezel: a Völsunga saga „juthatott el” Magyarországra, amit semmivel se bizonyít, de még ha igaz lenne is, akkor se bizonyítaná azt, hogy nem volt a magyar királyoknak saját emlékezetük, hagyományuk, – nem fogadhatjuk el cáfolatként, mert nem fogadható el, hogy fantáziálás lenne, költői elképzelés csupán a királyi krónika, mivel nem annak készült, és senki se bizonyította még, hogy az Árpád-háznak nem volt saját emlékezete a múltról, vagy hogy saját hagyományukat máshonnan merítették volna. Azt sem bizonyította még senki, hogy az ősgeszta nem tartalmazta mindezt a vitatott ügyet, de igenis mindezt feltételezték, hogy tartalmazta. Az sem tartható állítás, hogy ha a Sicambria-monda csupán legenda, akkor az Atila-hagyomány sem lehet igaz. Ilyen érvelési mód nem állja meg a helyét.

Így kijelenthetjük, hogy semmi joga Zolnaynak és a magyar történettudománynak lenézni Anonymust s elvetni az Atila-hagyományt.³⁵⁶ Mi pedig inkább már csak mosolygunk – kínunkban – azon a nagyképű önteltségen, amivel a régmúlt magyar emberét lenézik: „A kor embere

³⁴⁸ Resuhi Akdikmen: *Standard Turkish dictionary*. 2nd ed. Langenscheidt, New York, 1986. p. 123.

³⁴⁹ Ugyanaz az *er, eri* ékjel *nita* hangértékkel ‘férfi’-t jelent. Lásd René Labat: *Manuel d'épigraphie akkadienne*. In manuscript. Paris, 1948. (Revised and published by Florence Malbran-Labat. Geuthner Manuels, Paris, 1963.) ékjelszám 50.

³⁵⁰ Labat (1948), ékjelszám 575

³⁵¹ Labat (1948), ékjelszám 342

³⁵² Fehértói Katalin: *Árpád-kori kis személynévtár*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983. pp. 210, 219, 221, 237, 240.

³⁵³ Nógrády (2016), pp. 939-941. Vesd össze Michael Nogrady: „Surnames derived from Hungarian ethnic denominations.” *Onomastica Canadiana* vol. 76, no. 1. (júniusi szám. 29-40. oldal) 1994. pp. 33-55.

³⁵⁴ A Sicambria legendáról: Eckhardt Sándor: „Sicambria. Egy középkori monda életrajza.” *Minerva* 1927, pp. 157-201. Még részletesebben: Alexander Eckhardt: *Sicambria à Sans-Souci. Histories et légendes franco-hongroises*. Paris, 1943.

³⁵⁵ Zolnay (1982), p. 86.

³⁵⁶ Vesd össze Sebestyén László: *Kézai Simon védelmében. Őstörténeti tanulmányok*. Nap Kiadó, Bp. 2004.

hitt ezekben a legendákban! A mondák ereje a királyi udvartól a népig áthatja a kor emberének eszmevilágát. A tegnapi legenda – holnapra helynév.”³⁵⁷ Inkább a mai történészekre jellemző ez a hitbéli buzgalom, ami az utóbbi két-háromszáz évben eltakarta előlük az igazságot.

Zolnay persze szinte tobzódik a könnyen jött győzelem dicsőségében, a valódi érvek nélküli kombinálásban, aminek lehetőségét még az osztrák császári önkény teremtette meg a tudományban, és aztán már csak a Thomas Kuhn-féle tudomány-paradigma érvényesült: „Még különösebb dolog a legenda testet öltése: a XIV. században Óbudának – Etzilburgnak egyik forrását, a mai ún. Árpád-forrást (III., Bécsi út 257.) ’Krimhilda feredőjének’ nevezi az egyik 1389-es oklevél!³⁵⁸ ... mert egy percig sem kétséges: Krimhilda sosem lubickolt ennek az óbudai Krimhilda feredőjének vizében!”³⁵⁹ Nem bizony, mivelhogy ez egy jelképes elnevezés volt. Azaz olyannyira ismerte az akkori magyar utókor a múltat, éppen a mondai és krónikai hagyomány révén, hogy nem egyszerű földrajzi nevet teremtett, hanem az óbudai területen folyt hun testvérharc, vagy jobban mondva polgárháború kapcsán, azt magyar szempontból sajnálatosnak értékelve, elítélték és gyászolták, és ironikusan nevezték Krimhilda fürdőjének, amin vérfürdőt értettek. Mindenesetre tehát jobban ismerték a múltat, mint a mai történészeink, akik még mindig nem képesek elhelyezni azt a sorsdöntő csatát sehová Magyarországon. Illetve nem akarják, mert nem szeretnék elfogadni a magyar okleveles adat, hagyomány igazát.

Sokkal letisztultabb véleményt mond Atila örökségéről Baráth Tibor. Műve első kötete első könyvének a *Hun–magyar testvériség Kárpátországban* címet adta.³⁶⁰ Ebben külön-külön jellemzi a hunokat és a magyarokat, feltárja testvériségüket. Azután rátér a hunok nyelvemlékeinek bemutatására, amelyeket *hun vagy székel rovásírással* írtak. Végül sorra veszi a kárpáti Hunország minden népét, elemzi nevüket, előadja sajátásaikat. A hunok fellépésekor szerinte a Római Birodalmon kívüli Európában rajtuk kívül a szarmaták és a germánok (vízi és esti gótok) voltak a hatalmi tényezők. A szarmaták és hunok Kelet-Európa északi, illetve déli felén éltek, a germánok az Elbától a Kárpátok feletti területen a hunokig terjeszkedtek. 375-től a hunok nagy része nyugatra indult, az ostri gótokat legyőzték, a vízi gótok pedig a Római Birodalomba menekültek. A hunok 409 és 433 között birtokba vették a Kárpát-medencét is. Oktár (†430), Rúga (†434) és Attila (†453) királyuk az Uraltól a Rajnáig terjedő hatalmas hun birodalmat épített ki, melynek központi kormányza a Kárpát-medencében volt. Attila fiai a birodalom felosztását akarták, ami a germánok beavatkozásával belső háborúvá fajult, miáltal a majd’ 80 évig fennállt birodalom szétbomlott, a hun nagyhatalom megszűnt.

És aztán a későbbiekben ugyan mit láthatott Árpád Etzelburgban? Mert amikor Attila és Árpád váráról, városáról beszélünk, a krónikai híradásokat komolyan véve azt mondhatjuk, hogy igen nagy, szép városuk lehetett, és csak annyira elhanyagolt állapotban, amit a több száz eltelt esztendő és a történelem vihara indokolt. Még eléggé pompás állapotban ahhoz, hogy mindkét hatalom ott vesse meg a lábát. De mondhatunk három hatalmat is, mert egyértelmű, hogy az avar főhatalomnak is ez volt a székhelye, s nem véletlen, hogy a Nagy Károly-féle ostromot ide teszik, erre a területre.³⁶¹

Anonymus pontosan tudósít e várról. Miután szabadsággal jellemzi a keleten lakó ősi népet, az ő korában is ilyen nevű dentümgogyereket, közli, hogy a Jáfettől származó Magóg, Szkítia első királya volt népe magyar névadója, s így folytatja: „Ettől a királytól származott a nevezetes és hatalmas király, Attila, aki az Úr megtestesülésének 451. évében” – ez ma az ún. catalaunumi csata évszáma – „Szkítia földjéről erős haddal indult el. Pannónia földjére jött és miután megfutamította a rómaiakat, birtokba vette az országot, királyi székhelyét a Duna menti

³⁵⁷ Zolnay (1982), p. 86.

³⁵⁸ Bártfai (1938) Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei. 1002-1599.* Budapest.

³⁵⁹ Zolnay (1982), p. 86.

³⁶⁰ Baráth Tibor: *A magyar népek őstörténete (I-III).* Egyesített új kiadás [New York, 1988].

³⁶¹ Lásd például Bonfini Antal: *A magyar történelem tizedei.* Balassi Kiadó, Budapest, 1995. Első tized, Kilencedik könyv, 236-241. mondat. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-tortenelem/adatok.html>.

Felhévíz felett alakította ki, amelyet ma magyarul Budavárnak hívunk, németül pedig Etzelburgnak. Az itt talált ősi épületeket parancsára rendbehozták, körös-körül erős fallal övezték.”³⁶² A folytatásban pedig „hosszú idő elteltével az említett Magóg királytól származott Ügyek, Álmos fejedelem apja, akitől Magyarország királyai és hercegei eredetüket származtatták”.³⁶³

Megfontolandó, hogy ha három nemzedék száz évet átível, és abban egy hagyományátadás szerepel, – az idős nagypapa fiatal unokájának megtanítja a legfontosabbakat – akkor Árpád Ügyektől a negyedik átadásban részesült, midőn megkapta a még Irnákh csabától, Atila legkisebb fiától hagyományozott szent feladat hírét. Ennek tartalmáról Bonfini számol be: „Azt beszélik, hogy Csaba hatvan öccsével és tizenötezer hunnal, aki e csatát túlélte, Görögországba futott, ahol tisztességgel fogadták, és 13 évig tartózkodott ott; aztán hazáját nem feledve, egy évig tartó utazással visszatért Szkítia belsejébe, ahol – mint mondják – nagyapját még életben találta, ami egyenesen képtelenségnek látszik; ennek tanácsára a Szkítiával szomszédos khorezmi nemzetből vett feleséget, és tőle nemzette Edemen és Ed fiait; míg élt, gyermekeit folyvást Pannónia visszaszerzésére biztatta, és utolsó percéig Pannónia meg Sicambria nevét mondogatta.”³⁶⁴

Az Álmos, majd Árpád vezette nemzetegyesítő bejövétel, beköltözés harcai, győztes csatái után Árpád és katonái bevonultak a fővárosba. Ezt Anonymus úgy adja elő, amint alább láthatjuk – saját fordításban, mert az ismert fordítást mindet torzító irányzatosságnak találtunk. Mellette a latin szöveg, amelyet 13. századi másolatnak tartanak: „... a kézirat nem autográf, de másolója ... magyar anyanyelvű volt. Az írástörténeti párhuzamok alapján kéziratunk a 13. század közepére, de mindenképpen IV. Béla halálának 1270. événél korábbra helyezendő... A kora újkorban a Bécsi Udvari Könyvtárban tűnik fel... Sebastian Tengenagel könyvtárigazgató (†1636) ad nevet először a műnek (*Historia Hungarica de VII primis ducibus Hungariae, auctore Belae regis notario*), valamint sorszámmal látja el a fejezeteket és a főlíókat, majd Mattheus Mauchter 1652-es katalógusában „*De gestis Hungarorum liber*” címen szerepel. Kollár Ádám könyvtárigazgató 1780 előtt köttette egybe az ambrasi gyűjteményből származó Kaspar Pansa-kézirattal (1610). A köteteket a 19. század első felében választották szét... A velencei kultúregyezményt (1932) követően került az OSzK-ba.”³⁶⁵

Művében Anonymus talán „az egyház által tiltott ősgestát igyekezett átmenteni, valamint merészen kirohant a pápaság ellen. A régi kunok előtérbe állítása elképedést válthatott ki az egyházi vizsgálókban, valószínűleg tiltott műnek nyilvánították. Az eredetit talán elpusztították, de egy másolatát legvalószínűbb, hogy a székesfehérvári curia könyveshelyiségében, elzárva őrizték. Akkor kerülhetett ki onnan, amikor 1543-ban a törökök feldúlták a várost. Ekkor bárki megkaparinthatta, talán így került Bécsbe. Mivel témája, a magyar honfoglalás ott nem volt aktuális, így könnyen elsüllyedhetett a könyvtár mélyén...”³⁶⁶

Ám „nagyon könnyen juthatott a kódex később, 1610 és 1636 közt is az Udvari Könyvtár birtokába, vagy esetleg azon nagyszámú kódexek közé is tartozhatott, melyeket Tengenagel 13.546. sz. katalógusának I^a lapjára írt jegyzete szerint Rudolf császár és király számára időlegesen Prágába küldött.” Így nem zárható ki a szöveg ekkori módosítása sem, mivel Rudolf császárnak a magyarok felé ellenséges szándékai közismertek.³⁶⁷

³⁶² Anonymus (2004): *A magyarok cselekedetei*. Fordította Veszprémi László. Osiris, Budapest. p. 10.

³⁶³ Anonymus (2004), p. 11.

³⁶⁴ Bonfini Antal: *A magyar történelem tizedei*. Balassi Kiadó, online változat. 2012. VII/115. <http://www.tan-konyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-tortenelem/adatok.html>.

³⁶⁵ Veszprémi (2009) László: „Anonymus: *Gesta Hungarorum*.” *Magyar Nyelvelmékek*. Tudományos vetület. http://nyelvelmek.oszk.hu/adatlap/anonymus_gesta_hungarorum. Országos Széchényi Könyvtár, 2009.

³⁶⁶ Megyesi (2004) Csaba: „Anonymus, a névtelen jegyző.” *Múlt-kor* <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=7643&pIdx=2>, 2004. október 11.

³⁶⁷ Jakubovich (1927) Emil: „Az Ambrasi Gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe?” *Magyar Könyvszemle* 34. évf. 1927. 1-2. p. 91. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00179/pdf/084-099.pdf>.

„Et dum uidissent quod undique tuti esent, nec aliquis eis obsistere valeret, transierunt danubium. Et portum ibi transitum fecerent, portum moger nominaverunt, eo quod vii. Principales persone qui hetumoger dicti sunt ibi danubium transnavigaverunt. Transito danubio castra metati sunt iuxta danubium usque ad aquas calidas superiores. Et hoc autido omnes romani per terram pannonie habitantes vitam fuga servaverunt. Secundo autem die dux arpad et omnes sui primates cum omnibus militibus hungarie intraverunt in civitatem atthile regis. Et viderunt omnia palacia regalia quedam destructa usque ad fundamentum quedam non, et ammirabantur ultra modum omnia illa edificia lapidea. Et facti sunt leti ultra quam dici potest, eo quod capere meruerunt sine bello civitatem atthile regis, ex cuius progenie dux arpad descenderat. Et epulabantur cottidie cum gaudio magno in palatio atthile regis conlateraliter sedendo. Et omnes simphonias atque dulces sonos cythararum et fistularum cum omnibus iocolatorum habebant ante se. Fercula pocula portabantur duci et nobiles in vasis aureis, servientibus et rusticis in vasis argenteis. Quia omnia bone aliorum regnorum circumiacentium dederat deus in manus eorum. Et vivebant large ac splendide cum omnibus hospitibus ad se venientibus. Et hospitibus secum commorantibus dux arpad terras et possessiones magnas dabat, et hoc auditio	„És amikor látták, hogy biztonságban vannak minden tekintetben, senki se képes szembe szállni velük, átkeltek a Dunán. És a révet, ahol az átkelést végezték, Moger-révnek nevezték, ama hét miatt. A fejedelmi személyek, kiket hetumogernak hívtak, itt hajóztak át a Dunán. Átkelvén a Dunán, tábort ütöttek a Duna mellett fel a felső hévvizekig. Ennek hírére a Pannónia földjét lakó összes római rohanvást mentette életét. A rákövetkező napon pedig Árpád vezér meg minden főembere, az összes magyarországi katonával együtt bevonulva³⁶⁹ megszállta Atila király városát. És láttak az egész királyi palotaváros-négy-szög³⁷⁰ építményei közül néhányat lebontva az alapzatig, másokat épségben, és ugyancsak megbámulták mindegyik kőépületet. És hogy így alakultak a dolgok, elmondhatatlan jó kedvük támadt, megértve, hogy addig a pontig azért nyerték harc nélkül el Atila városát, mert Árpád fejedelem Atila nemzetségéből származott.³⁷¹ És minden nap Atila király palotájában étkeztek nagy meglepéssel barátságos légkörben ülészeve.³⁷² És minden zene nekik szólt, és pedig hegedűk és sípok kellemes hangja³⁷³ az összes énekmondóval együtt. Az ételt, italt a vezérnek meg a nemeseknek arany-, a közrendűeknek meg parasztoknak ezüstedényekben szolgálták fel. Mert hiszen Isten a kezükre adta a többi környező ország minden gazdagságát.³⁷⁴ És minden hozzájuk érkezett vendéggel hosszas és élénk

³⁶⁹ Azaz nemcsak a bejött Árpád-katonaság vett részt hadműveletekben és az ünnepségen.

³⁷⁰ Anonymus a *palatium* szót használva utal régi Óbuda négyyszögletű alakjára, hiszen Rómában „a Forum Romanum mellett emelkedik a város bölcsője a Palatinus, amelyen a hagyomány szerint Romulus szántotta körül az első város, a 'Roma Quadrata' területét, és itt építette fel házát is. Egyre többen építkeztek itt, a köztársasági kor vége felé már csaknem kizárólag a gazdagabb családok lakták. A Palatinus szóból származik az Európában mindenfelé elterjedt palota szó is.” (Atom: „A Palatinus domb Rómában.” *Róma Direct Connection* honlap. 2013 <http://roma-nevezetessegei.blogspot.hu/2011/11/palatinus-domb-romaban.html>.) Azaz „a palatinusi várost szokták volt négy-szögű alakjáról Roma quadrata névvel jelölni”. (Pecz Vilmos: „Róma”. *Ókori Lexikon*. Franklin Társulat, Budapest, 1902-04. Elektronikus kiadásban: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/7238.html> Arcanum, 2002. Róma korábbi város egyébként, mint a mondai alapítása (Caesarina: „Néhány gondolat Róma kezdeteiről.” *Róma-szenvedély*. 2013 http://roma-szenvedely.eu/show&pageid=12&type=menu_fomenuk.)

³⁷¹ Azaz az őslakos népet nem kellett leigázniuk.

³⁷² Nem az étkezésen, hanem az ülészezésen (országgyűlésen) volt tehát a hangsúly.

³⁷³ A hegedű helyett kobzot is szoktak fordítani. De a lényeg, mint Mózer Zoltán írja: „a síp (és az összes síp, duda, fuvola, furulya) a fűvös hangszereket, a hegedű pedig a húros hangszereket jelképezi”. (Móser (2005) Zoltán: *Álmodik a múlt. Kicsiknek és nagyoknak, a Dunán innen, és a Dunán túl*. h. n., é. n., p. 24. <http://vmek.oszk.hu/02800/02899/02899.pdf>.)

³⁷⁴ Birodalmi főváros birtokában a teljes magyar hatalom minden ereje által szerzett gazdagság jelképeivel éltek.

multi hospitum confluebant ad, eum et ouvnter morabantur cum eo. Tunc dux arpad et sui propter leticiam permanserunt in civitate atthile regis per xx-ti dies. Et omnes milites hungarie ante presentiam ducis fere cottidie super destrarios suos sedendo, cum clipeis et lanceis maximum turnamentum fehebant. Et alij ivuenes more paganismo cum arcubus et sagittis ludebant. Unde dux arpad valde letus factus est. Et omnibus militibus suis diversa donaria tam in auro quam in argento, cum ceteris possessionibus donavit. Et in eodem loco cundunec patri curzan dedit terram a ciuitate Atthile regis usque ad centum montes, et usque ad gyoyg, et filio suo dedit unum castrum ad custodiam populi sui. Tunc curzan castrum illud sub suo proprio nomine iussit appellari. Quo nomen usque in hodiernum diem non est oblivioni traditum.”³⁶⁸

eszmecserét folytattak.³⁷⁵ És Árpád fejedelem a vele időző vendégeket földekkkel és nagy vagyonnal kegyeltette, és ennek hírére sok vendég özönlött hozzá, és örvendő időztek vele.³⁷⁶ Árpád vezér és övéi akkor húsz napig szíves-örömet Attila király városában maradt. És majdnem minden nap Magyarország összes katonája a vezér színe előtt, harci lovukon ülve, kerek ércpajzsokkal és lándzsákkal nagy tornát tett. És a többi ifjú pogány módra játszott íjjal és nyíllal. Ez Árpád vezért nagyon jó kedvre derítette. És minden katonájának különféle ajándékot adott, úgy aranyból, mint ezüstből lévőket, és egyéb vagyont.³⁷⁷ És azon a helyen földet adott Kündünek, Kurzán atyjának Attila király városától el Száz-halomig és Diósdig, és fiának egy várat a népe védelmére. Akkor Kurzán saját neve alatt nevezette. Amely név mind a mai napig nem merült feledésbe.”

6. ábra. Árpád míves ivókiértöt emel magasba. Körötte Te Deumot énekelnek?³⁷⁸

Egyértelmű tehát számunkra, hogy itt Árpád fejedelem beiktatási ünnepségéről van szó. Ezzel szemben viszont Zolnay László a XX. század utolsó előtti évtizedének kezdetén is – amint a hazai tudomány szinte egésze máig – ugyanúgy értelmezi Anonymust, mint száz évvel korábban Stephan Schönvisner,³⁷⁹ amikor tivornyázásnak állítja be Árpád budai országgyűlését. Zolnay szerint „Anonymus úgy véli: az Árpád fejedelem vér szerinti ősének tartott Attila

³⁶⁸ http://la.wikisource.org/wiki/Gesta_Hungarorum#De_portu_Moger.

³⁷⁵ Árpádot tájékoztatták az ország állapotáról, a jövő lehetőségeiről.

³⁷⁶ Az egész terület népessége képviselői megjelentek és nemzetté, állammá szerveződtek.

³⁷⁷ Azaz a honvédő hadsereget is megszervezte.

³⁷⁸ <http://tortenelemoktatok.hu/files/6/2/6228f6958bf19ca0ca4138cb6e14dc18.jpg>.

³⁷⁹ Akit ma szeretnek Schönvisner Istvánként emlegetni, de németül, ill. latinul írt, és Bonfini hiteltelennek kiáltotta ki Sicambria és Aquincum kapcsán.

hun király (†456)³⁸⁰ székhelyként építette fel s erősítette meg a hévizek fölött fekvő Aquincum városát, amelyet magyarul Buda várának, németül – Attila Etzel német nevéről – Etzilburgnak neveznek. E városban azután Árpád magyarjai Attila palotájában sípoknak, doboknak, húros hangszereknek muzsikájára, jokulátoroknak édesen zengedező énekeit hallgatva affajta hét országra szóló, három hétig tartó vigalmat, holmi 'magnum aldomas'-t csaptak. S mintha Anonymus, tán épp a csacska jokulátorok s parasztok meséi nyomán, maga is népies narrációba csapna át: az urak arany-, az egyszerűbb népek ezüstkupákból ittak! Alkalmasint még 'az ebek is bort vedeltek'. A sereg harcosai lovuk nyergébe pattantak, kopját törtek, az ifjak pedig íjakkal versengtek. Árpád magyarjai – szerinte – itt, Attila városában ünnepelték meg a honfoglalást, azt, hogy 'Isten a környező országok minden javát az ő kezükbe adta'. Megemlíti Névtelen, hogy Árpád fejedelem ekkor adta át vezértársának, a vele hatalomban osztozó 'küdüne' (Kendének), Korszán atyjának az Attila városától (vagyis Óbudától) a Száz-hegyig (Százhalombatta) és Diósdig terjedő birtokot s egy várat is, e jószág őrizetére. Hozzáteszi: Korszán várat most is így nevezik.³⁸¹ S végül Attila városával (Óbudával) kapcsolatban Névtelenünk arról is megemlékezik: 'az Úr megtestesülésének 907. évében költözött el Árpád fejedelem. És tisztességesen eltemették őt annak az Attila városába kőmederben alácsorgó kis pataknak forrásánál, ahol a magyarok, megkeresztelkedésük után a Szűz Máriának – Nagyboldogasszonynak – szentelt Fehéregyházát építették fel!'³⁸² Hangsúlyoznunk kell, hogy ebek bort vedelése *nincs* Anonymus szövegében, mint láttuk.

A beiktatás nyitójelenetét örökíthette meg a Képes Krónika, amikor Árpád vezér hálaadó áldozatot mutat be Istennek, serleget felmutatva, midőn Attila városát oly könnyen birtokba vehette, de nem csupán ezért, hanem annak a nagy eseménynek az alkalmából, hogy az országot addig sikeresen egyesítette, és fejedelmi címe megerősítéséért is bizonynal (6. ábra).

Emlékeztetünk a kiváló Dümmert Dezső által idézett és elemzett, I. István királyunkat avató szertartásnak az érsek által a jövőendő királynak feltett egyik kérdésére: „*Akarod-e az országot a te atyáidnak Istentől rendelt igazsága szerint kormányozni és megvédeni?*”³⁸³ Ez a királyavató szertartási rész ugyanis szintén arra mutat, bár így sosem értelmezték, hogy Szent István felmenői keresztények voltak: ha kell Árpádig, ha kell Atiláig.³⁸⁴

Bizonyítja ezt – a szent királyaink előtti fejedelmek szentségét – Anonymus krónikájában *Emese álma*, amelyben Álmos anyjának, a már áldott állapotban lévő Emesének álmában isteni látomás adta tudtára, kerecsen (mennyből az angyal) képében hozzá érkezve, hogy olyan küldetés adatik neki, olyan szent terhet is kap mintegy a várandó gyermekével együtt, ami által nemzetsége – ugyan nem a jelen lakóhelyen – megszaporodván királyi dicsőséggel ruháztatik fel. Mert az alábbi latin szövegnek a pontosabb fordítása ezt jelenti:

³⁸⁰ Zolnay jegyzete e ponton: „A hun hagyományról: Dümmert Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Bp. 1977. 26-112. – Utóbb Simon V. Péter: *A Nibelung-ének magyar vonatkozásai*. Századok 1978. 271-325.”

³⁸¹ Zolnay jegyzete e ponton: „Rupp, 1868, 27.” [Rupp Jakab: *Buda-Pest és környékének helyrajzi története*. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Pest, 1868.] „– Zsigmond király 1406. évi átírata az 1364. évi oklevélről. – Györffy Gy. elmélete Kurszán fejedelemségéről 1959. 116-117; Bp. tört. I. 255-256. – Elméletének bírálata: Dümmert Dezső: *A magyar fejedelemség keletkezéstörténete és eszmevilága*. Egy Kvt. Évkönyvei, 6/1973. 205-211. – Kurszán kende 904. évi bajor gyilkosság következtében Bajorországban bekövetkezett haláláról: Dümmert, 1977. – A X. századi székhelyekről: Heckenast Gusztáv: *Fejedelmi (királyi) szolgálonépek a korai Árpád-korban*. Bp., 1970.”

³⁸² Zolnay, 1982. pp. 83-84.

³⁸³ Dümmert (1977), p. 170.

³⁸⁴ Így aztán már vitakoznunk kell Dümmert ama megállapításával, hogy csak képletesen lenne értendő, hogy „atyáinak Istentől rendelt igazságát” fogja követni a király. (Dümmert Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Harmadik, javított kiadás. Panoráma, Budapest. 1977. p. 171.) Mert tehát a nyugati keresztény szertartásrendre áttérés nem azonos a kereszténnyé levéssel. Vesd össze Darai Lajos: „Kereszténységünk a hunoktól a magyarokig. Zachar József (1943–2009) szellemi végrendeletéből.” *Szilaj Csikó* http://szilajcsiko.wix.com/csiko/magyar-ostortenet#!_magyar-ostortenet/ker-hun-avar-magyar Feltöltve: 2012. május 16.

*Sed ab euentu diuino est nominatus almus, quia matri eius pregnantis per sompnum apparuit diuina uisio in forma asturis, que quasi ueniens eam grauidauit. Et innotuit ei quod de utero eius egrederetur torrens, et de lumbis eius reges gloriosi propagarentur, sed non in sua multiplicarentur terra. Quia ergo sompnum in lingua hungarica dicitur almu, et illius ortus per sompnum fuit pronosticatum, ideo ipse uocatus est almus. Vel ideo uocatus est almus id est sanctus, quia ex progenio eius sancti reges et duces erant nascituri.*³⁸⁵

Azaz: „*De Álmosnak isteni végzésből lett nevezve, mivel várandós anyjának álmában isteni jelenés tünt fel kerecsen alakban, hogy akinek érkezte mintegy méltóvá tegye őt. És tudassa vele, hogy méhéből olyan folyam(at) jövend elő, (hogy) ágyékából dicsőséges királyok szaporandjának, de nem az ő földjén sokasodnak majd el. Minthogy tehát az álomlátást magyarul álomnak nevezik, és leszármazása álommal volt jelezve, ő maga is Álmosnak hívatott. Avagy azért hívták Álmosnak, vagyis szentnek, mivel ivadékaiból szent királyok és hercegek voltak születendők.*”³⁸⁶

Hogy ez a helyesebb fordítás, hogy ez tehát egyfajta „Angyali üdvözlét”, azt megerősíti Álmos szentnek mondott neve, és a kerecsen—karácsony áthallás, az isteni jövendölés általi szentség elnyerése Álmos felé.

Összefügg ezzel az Anonymustól ránk maradt latin szöveg Alba Ecclesia vonatkozásában, és igen érdekes a félremagyarázás és hamisítás szempontjából: „*Post hoc anno dominice incarnationis d. Cccc. vii. dux dux arpad migravit de hec seculo. Qui honorifice sepultus est supra caput unius parvi fluminis qui descendit per alveum lapideum in civitatem atthile regis. Ubi etiam post conversionem hungarorum edificata*³⁸⁷ *est ecclesia que vocatur alba sub honore berate*³⁸⁸ *Marie virginis.*”³⁸⁹ Paizs Dezső fordítása szerint: „*Ezután az Úr megtestesülésének kilencszázhetedik esztendejében Árpád vezér is elköltözött ebből a világból. Tisztességgel temették őt el egy kis folyónak a forrása felett, amely kőmederben folyik alá Attila király városába. Egyszersmind ott a magyarok megtérése után a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére egyház épült, amelyet fejérnek hívnak.*”³⁹⁰ Veszprémy László fordítása szerint: „*Árpád fejedelem ezután az Úr megtestesülésének 907. esztendejében elköltözött e világból. Tisztességgel temették el egy patak forrása felett, ahonnan az kőmederben folyik Attila király városába. A magyarok megtérése után azon a helyen egy Fehérnek nevezett templomot emeltek a szent Szűz, Mária tiszteletére.*”³⁹¹ Ez a mi fordításunkban: „*Ezt követően Kr. u. 907-ben Árpád vezér elő fejedeleme eltávozott ebből a világból. Akit kitüntető módon temettek el ama kis folyó forrás-egyesítő feje fölé, amely teknős kőmederben folyik le Attila király városa felé. Ahol is a magyarok visszatérése után fehérnek nevezett templom épült a Boldogságos*³⁹² *Szűz Mária tiszteletére.*”

Azért „Attila király városa felé”, mert az in „tárgyesettel valami felé való mozgást v. irányt jelöl. 1) térben, -ba, -be belé, -ra, -re, -nak, -nek: ire in illam urbem, mittere in ultimas, gentes, (-hoz, -hez); ascendere, suspicere in coelum, ég felé föl, confugere in aram, az oltárra; spectare, vergere in orientem, keletnek, kelet felé.”³⁹³ És azért „a magyarok visszatérése után”, mert a *conversio* elsődlegesen visszatérést jelent, vallásváltó értelme (konverzális) inkább csak a

³⁸⁵ https://la.wikisource.org/wiki/Gesta_Hungarorum#De_almo_primo_duce

³⁸⁶ Vesd össze: „*Álmos az első fejedeleme.* (Anonymus, 2004. 12. old.)

³⁸⁷ E szó aedificata alakja régibb, közismertebb, ezért itt késői szövegrontásra gondolhatunk.

³⁸⁸ Az a szó beate lenne helyesen. A berate = szidott értelme cinikus beavatkozást mutat a szövegbe.

³⁸⁹ Anonymus: *CHRONICON Anonymi Bele Regis Notarii GESTA HUNGARUM*. 53 fejezet: De usubuu, veluc. http://la.wikisource.org/wiki/Gesta_Hungarorum. 2012. október 17.

³⁹⁰ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Fordította Pais Dezső. Magyar Helikon, Bp. 1977. 52. Ősbő meg Velek.

³⁹¹ Anonymus: *A magyarok cselekedetei*. Fordította Veszprémy László. Változatlan utánnyomás. Osiris, Budapest, 2004, p. 45. (52.) Ősbő és Velek.

³⁹² Anonymus (2004). p. 74.

³⁹³ Finály Henrik: *A latin nyelv szótára*. in címszó. Franklin Társulat, Budapest, 1884. <http://latin.oszk.hu/cgi-bin3/index.cgi?function=index>. 2014. április 2. 10:53:05.

protestantizmus elterjedése után vált közkeletűvé: „conversio, onis, nn. [converso] 1) fordulás, forgás, coeli. 2) körforgás, koronkénti visszatérés, mensium. 3) átv. ért. felforgatás, elváltoztatás, c. et perturbatio rerum. 4) a szónoklatban A) áttétel, egyik beszédnemből másba. B) ismétlése ugyanazon szónak a mondat végén. C) körmondati kerekdedség. D) mint alakzat: megfordított szembe tétele ugyanazon szóknak, pl. esse oportet ut vivas, non vivere ut edas. 5) valamire térés, fordulás. 6) jelentősben átváltozás, megváltozás, küln. a) daganat vagy seb gyógyulásba átváltozása, fekélyesedés. b) politikai változás, fordulat. c) vélemény-változtatás, más véleményre térés.”³⁹⁴

Ha a berate (helyesen beate) szóban lévő -r- szándékos hiba, az esetleg jelzi a protestáns szerkesztő tiszteletlenségét a Szent Szűz iránt (berate = szid): Szűz helyett Szidalmazott Mária. Azután Alba Ecclesia templomáról némely krónikánk azt állítja a téves fordítások szerint, hogy Szent István emeltette nagy elődje, Árpád nagyfejedelem sírja fölé. Ám az is ismert, hogy Hunyadi Mátyás viszont a pápának azt írta, hogy a templom a térítés idejéből való,³⁹⁵ azaz a frank támadás idején épült, mint Bonfini kifejezetten állítja: (Nagy) Károly Sicambria, azaz Óbuda elfoglalása után a magyarok közül „keveset talál, aki az igaz hitre térne; látva a nemzet pogány és megátalkodott gondolkodását, rájön, hogy inkább szigorral, mint szelídséggel kell élnie vele szemben. Ezért először is leromboltatja a városfalakat, hogy ne egykönnyen lázadhassanak, aztán megparancsolja, hogy fizessék meg a megállapított adót, adják át minden fegyverüket, és rombolják le az összes régi templomot bálványostól; akik a szentséges hitet felvették, azokkal jól bántak, azok adómentességet kaptak, és hogy tudják, hol misézhetnek keresztény szertartás szerint, a város külső részén a hegy alján templomot állított Mária istenanyának, ahova a mi időnkben a környékeliek mindenfelől összesereglenek ájtatos könyörgésre, és mint egy vésett kő ma is mutatja, ezt a fehér Mária kápolnájának nevezik, amelyet Magyarországon először szenteltek keresztény istenségeknek. A város lecsendesítése és az államügyek elrendezése után a város élére egy igen okos és nagyszerű embert állított, a vallás terjesztése végett papokat hagyott hátra, jól tudván, hogy e vad lelkeket nem egykönnyen lehet az igaz hitre téríteni.”³⁹⁶

Ez pedig azt jelenti, hogy mivel Nagy Károly léte és a frankok pannóniai hadjárata igen kétséges, a Fehér Templomot még Árpád építtette Atila városában a magyarok visszatérésekor, és az nem épülhetett Árpád sírja fölé. Árpád fejedelmet viszont egyedülálló, kitüntetett módon temették el, mint amiről Atila esetében is tudunk. Anonymus bizonyára azért szűkszavú ezzel kapcsolatban, mert e magas rangú temetés az ő idejében nyilvánvaló és közismert volt. Vagy ami még felmerül, hogy az 1746-ban Bécsben megtalált, ill. Bél Mátyás közreműködésével, J. G. Schwandtner által kiadott és Veszprémy László szerint még a XIII. század közepén átmásolt szöveg egyes lapjait kicserélhették. Anyagvizsgálattal eldönthető lesz, hogy a (kecske- vagy juhbőr) pergamen minden lapja azonos korú-e. És hogy gyanúnk nem egészen alaptalan, mutatja Jakubovich Emilnek *Az Ambrasi Gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe?* c. tanulmányában fentebb már idézett közölt adata: „Nagyon könnyen juthatott a kódex később, 1610 és 1636 közt is az Udvari Könyvtár birtokába, vagy esetleg azon nagyszámú kódexek közé is tartozhatott, melyeket Tengnagel, 13.546. sz. katalógusának Ia lapjára írt jegyzete szerint Rudolf császár és király számára időlegesen Prágába küldött.”³⁹⁷ Rudolf császár a magyaroknak kedvezőtlen szándékai közismertek.

A „magyarok visszatérése után” (post conversionem hungarorum) kifejezés, illetve szókapcsolat viszont nem feltétlenül jelenti Árpád és vezéri rokonsága, azaz katonanépe első bejövetelét, amit Kézai Simon pedig második bejövetelnek mond. Hanem sokkal inkább jelentheti

³⁹⁴ Finály (1884), *conversio* címszó.

³⁹⁵ Hunyadi Mátyás király levelei 1460-1490. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986. p. 109.

³⁹⁶ Bonfini (1995), Első tized, Kilencedik könyv, 236-241. mondat.

<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-tortenelem/adatok.html>.

³⁹⁷ Jakubovich Emil: „Az Ambrasi Gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe?” *Magyar Könyvszemle* 34. évf. 1-2. 1927. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00179/pdf/084-099.pdf>, p. 91.

a magyarok visszatérését a hatalomba (a conversio körforgás, koronkénti visszatérés értelmében), jelentheti a Vérszerződéssel egyesült és ezzel magyarrá lett, ettől kezdve magyarnak nevezett Kárpát-medencei népet. A korábbi időkben kiterjedt földműves-állattenyésztő nép egyesítését, nagy valószínűséggel a szkítának nevezett Székely hadosztályok által. Ami után lehetővé vált még további visszaköltöztetés, mely utóbbi népmozgás lehet a besenyő kapcsolat. Valójában Árpád maga és serege a közelben kellett tartózkodjon, mert korábban többször járt a tág értelemben vett Pannóniában, hadi vállalkozással, katonai szövetségben a Kárpát-medencében érdekelt hatalmak közül valamelyikkel: „Az első magyar csapatok 862-ben jelentek meg, mint Karlmann keleti frank (Ostmark) határgrof szövetségesei, aki föllázadt apja, Német Lajos (ur. 843-876) keleti frank király ellen. 881-ben a kabarokkal együtt harcoltak Bécs alatt a német uralom ellen lázadó Svatopluk (ur. 870-894) morva fejedelem (határgrof?) szövetségeseiként a keleti frankok ellen... 892-ben Karintiai Arnulf (ur. 887-899) keleti frank király szövetségeseiként háborúztak Svatopluk morva fejedelem ellen. 894-ben Bizánc szövetségében az Árpád fia Levente vezette Megyer és Keszi törzs belső sereg az Al-Dunánál taktikázó csatározásokkal gyengítette Simeon bolgár kán (893-927; 919-től cár) csapatait, akivel a szövetséget megszegő bizánciak különbékét kötöttek. Svatopluk a keleti frankok ellen ismét szövetséget kötött a magyarokkal (fehér ló-monda), akik a Dunántúlon portyáztak, amikor Svatopluk meghalt.”³⁹⁸

A visszatérésről Pannóniába Kézai Simon is szól, az időpontot is megadva, amikor „a hunok, vagyis hungarusok újból Pannóniába indultak,”³⁹⁹ amint azt korábban már tárgyaltuk. A Képes Krónika pedig – „a magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról” szólván – annak a képnek, amelyen Árpád fejedelem és serege Budára bevonulása szerepel, ezt a címet adta: A magyarok második bejövetele. Valamint az előbeszéd is a magyarok második bejöveteléről szól.⁴⁰⁰ Itt tehát meg kell állapítanunk, hogy a három legjelentősebb krónikánk egyaránt ismeri a magyarok visszatérését, visszaköltözését, Atila hunjaihoz képesti második pannóniai bejövetelét. Ami az egységes hagyományunkra utal azzal kapcsolatban, hogy a nép a legújabb korban 'honfoglalásnak' elnevezett események előtt is ugyanígy élt.

7. ábra. Anonymus krónikájának első sorai.

³⁹⁸ Magyar Katolikus Lexikon, „honfoglalás” szócikk. <http://lexikon.katolikus.hu/H/honfoglal%C3%A1s.html>.

³⁹⁹ Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Fordította Bollók János. Osiris, Budapest, 2004. p.: 103.

⁴⁰⁰ Képes Krónika. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról. Heti klasszikusok sorozat. Szerkesztő: Tarján Tamás. Fordította Geréb László. Magyar Hírlap és Maecenas Kiadó, Budapest, 1993. <http://mek.oszk.hu/10600/10642/10642.htm>.

„P dict' magister *Incipit plog' in gesta hungarum*, ac quondam bone' memorie' gloriosissimi
bele' regis hungarie' notarius, N, suo dilectissimo amico uiro uenerabili, et arte litt'alis
scientie' inbuto, salutem et sue petitionis effectum.

*P névjelű írnokelőljáró **Kezdi a magyarok tettei előszavát**, Magyarország egykori legeslegdi-
csőbb Béla királya hazafias emlékezeteként, legkedvesebb barátja, N, nagyrabecsült, és
írásművi avatott tudományfinak, hogy köszöntse, és ígéretét teljesítse.”*

II. KÁRPÁT-MEDENCEI JELKÉPÍRÁS ÉS A MAGYARSÁG ŐSTÖRTÉNETE

1. Egyetemes műveltségünk: nyelvi gondolkodás és jelképes írás

Azért elemzem igen részletesen a jelképezés gyakorlatát, mert fehéren-feketén mutatja a saját műveltség megtartását évezredek óta, amihez a vezérség, ha ragaszkodik, akkor az a népet szolgáló vezérség, nem elnyomó hódító, mint a rómaiak majmoló középkori nyugatiak, újkoriak. Más kérdés, hogy jelképeink keleti kapcsolatai, műveltségünk régiségéből és nem a hatalmi dinasztiák földrészeket átívelő elterjedéséből erednek.

Szerencsés nemzedékek tagjaként mai magyarok, már eléggé megismerhettük a Kárpát-medencei igaz jelképek, a magyar írás és a magyarság történetét ahhoz, hogy kölcsönösen elismerhessük e fontos tárgykör minden kutatójának eredményét. Még ha néha felfoghatatlan csodaként tárják is elénk szent elkötelezettségük, az egyetemes tudományt és az emberiségalkotó nemzetet szolgáló munkásságuk gyümölcsét. Mert a mindentudást és korlátlan hatékonyságot idéző mai csúcstesztvilágában már csak idő kérdése minden ilyen állítás bizonyítása és elemi szinten is megérthető szemléltetése. Addig is illendő lenne hinnünk e „legnagyobb közös többszörösben”, ha annak egyenként elkülönített részeit cáfolhatatlannak találjuk, s csupán a korábbi elavult összefüggések tehetetlenségi ereje miatt mordul még rájuk az érdekből fakadó, gyáván megalkuvó szózat. Magyarságon nemcsak a népet, nemzetet értve tehát, hanem műveltségünket is, a mellérendelő gondolkodást, jelképes ábrázolást és az írást. És viszont: íráson nemcsak a kőre karcolt, fába vésett, bőrre, papírra festett írást, hanem a jelképekbe rejtett mondanivalót is értve.

Borítsunk most már fátylat a „honfoglalás” hamis elméletével, népünknek a kőkorszakiság és az ázsiai nomadizmus körülményei közül való ide-varázslásával alkotott őstörténetünk általi tudományos kutatási, kutatói ellehetetlenítésünkre. A magyar nyelvet és gondolkodást természetes képződményünknek tételező Kárpát-medencei magyar eredet és folytonosság elméletén túl, amit megfelelő módon kidolgoztunk és bizonyítottunk,⁴⁰¹ szükségessé vált a magyar

⁴⁰¹ Lásd Darai Lajos: „Többágú őstörténetünk értelmezéséhez.” *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Ötödik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Altenberg, 1990.* A ZMTE 49. kiadványa. Budapest, 2005. pp.: 22-29. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* V. évfolyam 2. szám. <http://mek.oszk.hu/06800/06833/06833.pdf>. Cser Ferenc: *Gyökerek. Töprengések a magyar nyelv és nép Kárpát-medencei származásáról.* Szerzői Kiadás, Sidney, 2000. Darai Lajos: „A magyar és az egyetemes őstörténeti időrend összehasonlító módszertana.” *Magyar haditechnika és magyar hadjáratok a középkorban. A második világháború és történelmi következményei Magyarországon szempontjából (1939-1949). A Tizenhatodik Magyar Őstörténeti Találkozó és Tizedik Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai. Szentendre, 2001.* A ZMTE 35. kiadványa. Budapest, Zürich, 2002. pp.: 19-28. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XVI/1. <http://mek.oszk.hu/06700/06790/06790.pdf>. Cser Ferenc–Darii Lajos: *Magyar folytonosság a Kárpát-medencében, avagy Kőkori eredetünk és a sejti tulajdonságörökítő kutatás.* Frig Kiadó, [Pilisszentiván, 2005.] Interneten: <http://www.doksi.hu/get.php?lid=19235> és <http://www.levente-zer.extra.hu/folytonos.pdf>. Cser–Darii: *Az egység jelképe az eurázsiai műveltségekben. Queanbeyan-Kápolnásnyék.* Online kiadvány, 2005. <http://www.nemenyi.net/doc/01-ANTISZSE.pdf> (2012-ben megszűnt). 2013-tól: *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XXIX/1. http://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2013_1.pdf pp.: 27-116. Részlete: *Kettőskereszt. Jegyzet.* MBE, Miskolc, 2015. pp.: 81-122. Cser–Darii: *Az újkőkori forradalom népe.* Frig Kiadó, [Pilisszentiván, 2007]. Cser–Darii: *Európa mi vagyunk. Európa történeti kapcsolatai a sejti tulajdonság örökítőkhöz és a Kárpát-medencei népi, nyelvi, műveltségi folytonosság I-II. kötet.* Frig Kiadó, [Pilisszentiván, 2007, 2008]. Cser–Darii: *Kárpát-medence, vagy Szkítia?* Frig Kiadó, [Pilisszentiván, 2009.] Cser–Darii: *Kárpát-medencei magyar ősiség.* Magyarságtudományi füzetek 12. Hun-Idea Kiadó, Budapest, 2011. http://www.mvsz.hu/mtf/mtf_12.html.

műveltség többi összetevőjének, alkotó részesének, így az írásnak és a jelképezésnek is az eddigi újat hozó vizsgálatokat érdemben tekintő és összegző értékelése.

Ez tehát most nem a régi magyar nyelvvel foglalkozást jelenti, hanem a régi magyar írással valót. Nem annyira az író egyéniségével, személyiségével, mint az írás megjelenésével, jellegével, tartalmával. És minden vele összefüggővel a fő cél teljesülése után. Persze írni értelmesen csak valamilyen nyelven lehet, és esetünkben ez a magyar. Mivel azonban az újabb írásaink magyar nyelven latin betűk használatával keletkeztek, értelemszerűen a magyar írástörténetben főként a régebbi írásainkkal foglalkozunk. Ezért szerepel e téren a rovásírás kifejezés, amely magyar betűket jelent tehát, és ami fogalmilag nem csak a kőbe, fába rovást takarja, hanem a pergamenre, papiruszra, textilre való festést, utóbbira hímzést is, és a többit is. Sőt netán aranyműves, fémműves, kőműves és szobrász alak kiképzést, kisebb és nagyobb tárgy jelösszefüggéseit. Aki ezt tagadja, az – esetleg kimondatlanul – feltételezi, hogy az írás nem gondolatot fejez ki, hanem egyes dolgot, mint annak fogalmát jelöli. Holott ismeretes, hogy már az érzékelésünk sem áll meg önmagában, azaz nincsenek érzeteink (percipio), hanem csak észleleteink (acpercipio), mert bármilyen érzet csak akkor jöhet létre, ha kapcsolódik hozzá képzet, és a fogalom nem álldogál sehol önmagában, hanem kifejezésként, mondatállításként (propositio) keletkezik, amivel közben még műveleteket is végzünk. Más szóval az agyunkkal érzékelünk, nem az érzékszerveinkkel, utóbbiak csak ingerkiválasztók, a jelentést pedig az elme adja, de nem fogalmakat hangoztatunk a beszédben, hanem közlést végzünk (amint az írással is), elemzünk és értelmezünk helyzeteket a benne szereplő tárgyi és fogalmi környezet tagjaival együtt, és szándékozunk és cselekszünk velük, általuk. Még az is látható, hogy ragozott szavaink korábbi rövid mondatokból lettek, az írást a gondolatközlés vezérli, s nem pedig fordítva.

Ennek egyébként azért van jelentősége, mármint az írás dologi vagy gondolati kifejező képességének, mert vannak, akik számára megfordítva, úgy látszik, hogy az nem is írás, ami csak egy-egy jelet tartalmaz, hanem ami sokat, azaz gondolatmenetet, sőt, hosszú gondolatmenetet. Ők a jelet magában – vagy párban, netán töredékesen – nem tudják írásnak látni, ezért inkább valamilyen közvetlen jelentést akarnak adni neki, mint egy rajzolatnak, képirást emlegetve, ami nem más, mint az ábrázolás és a jeleket használó írás összekeverése. Még ha egyes nyelvtörténészeknél táblázatosan felsoroltak is – állítólagos – képjelek. Ám nem véletlen, hogy a barlangrajzokon ez nincs összekeverve, és azonos alakok mellett találunk azonos írásjeleket, a kettő keletkezése között több ezer esztendővel is, és a számrovások pedig az ábrázoló művész személyét jelölik, jelentik.⁴⁰²

Ezt feltárva – Z. Karvalics László fülszövege szerint – „Varga Csaba könyve évszázados állóvízbe dob követ. A konstrukció, az elmélet olyan erejű, hogy mihamarabbi bekerülése a kérdéssel foglalkozók szellemi vérkeringésébe több, mint indokolt. Ettől kezdve pedig nyílt a játéktér: tessék megoldani a sok-sok nyitva hagyott kérdést, ha feltételük nyugtalanságot okoz!” És ugyanitt Diurnus így nyilatkozik: „Varga Csaba e meglepő, új művéről sok szó esik majd az egész XXI. században – és azután is, sokáig. Ahogy más új földrészeket – ő a szellem régi, elfeledett világrészeit tárja fel. És megmutatja, hogy egyetlen szempillantás alatt megértjük őket, mintha visszaébrednénk egy régi álomba. Értjük a hatezer, a tízezer, a húszezer éves betűket és számokat is – gyorsabban, könnyebben, mint az első elemiben az első O betűt. Meglepő logikával ránk bizonyítja, hogy tudtunk írni már 30.000 évvel ezelőtt.”

Az azóta eltelt közel két évtized azonban nem volt elegendő arra, hogy életművét méltó módon feldolgozza korunk magyarsága, miközben ő eltávozott közülünk. Az általa kijelölt úton haladás helyett, nemcsak hazug másnemzeti népvezérek, hanem elismert professzoraink is még mindig ránk olvassák, hogy a Meótiszi-mocsárból való kitámolgyásunk besenyő pofonok által történt, ám mégis a lelkünkön szárad a Kárpát-medencei magasműveltség letiprása kegyetlenkedő honfoglalással. És aztán minden műveltségi sajátosságunk másoktól eredeztetése,

⁴⁰² Varga Csaba: *JEL, JEL, JEL, avagy az ABC 30000 éves története*. Fríg Kiadó, [Pilisszentiván, 2001.]

nemzetiségünk – azaz államunk – lenézése és saját írásunk eltagadása eddig nemcsak a magyar őstörténet kutatást, hanem benne az írástörténetét is megosztotta, mert mindenki igyekezett kielégíteni minden – nem értünk támasztott – követelményt, ami csak egy legkisebb közös többszöröshöz volt elegendő. Ez pedig szükségképp kisebb és másodrangú lett azokhoz képest, akik gátlástalanul a legnagyobb közös többszöröst gyakorolták: a magukat nagyra kikiáltó nemzettek és a magukat nálunk rangosabbnak feltüntető szereplők. És ugyanakkor mivel az igazsághoz hű tudósaink közül – érthetően – mindenki ragaszkodott a saját eredményeinek mennél maradéktalanabb érvényesítéséhez, akármennyire jelentős munkássága volt is, e szűkös keresztmetszet miatt, amit magunkra erőltettünk, a legtisztább eredmény is megosztóvá vált, mert egy másik, esetleg az összes többi eredménnyel minddel ütközni látszott. Miáltal az eredmények nem összegződtek egységes tanítássá, történelmünké, hanem megosztó tömegsúlyként nehezedtek ránk, reménytelenné téve az egyetértés elérését.

Pedig mindenkinek igaza van, a maga módján, azaz a valóság útján, amelyről letérítették nemcsak a magyar, hanem az egyetemes őstörténetet is, és a „legnagyobb közös többszörös” elv és gyakorlat térít majd vissza bennünket rá. A letérést és a visszatérést részletezem itt majd valamennyire. Mert, még egy kicsit az elnagyolt számtani hasonlatnál maradva, az időrend összekeverésével és nagyfokú pontatlanságával, a térbeli távolság áthidalhatatlannak látszó nagyságával, sőt ezek ’összeszorzásával’ a legnagyobb közös többszöröst gyakorlók magukat irdatlanul nagy birodalmak örököseinek feltüntetve, maguknak szinte a semmiből megkérdőjelezhetetlenül előkelő eredetet teremtve, minket lenézve rabolták javainkat, használták ki népünket, szellemi termékeinket, mialatt tőlünk minden ilyen nagyra emelő ’összeszorzást’ megtagadtak, sőt fordítva, nekünk minden létszám, idő- és térszámot osztanunk kell egymással, mindig a legalacsonyabb értéket hitelesnek elfogadva, ha értékeinkről, győzelmeinkről van szó, helyette inkább vesztett csatáinkat és veszteségünket kell ’ünnepelnünk”.

Így aztán nemhogy tudományos kutatói érveléssel, de csak a józan ésszel megfogalmazódó felvetésünkre sincs válasz a magasrendűség oldaláról, mert alacsonyrendűségnek még válasz se jár öszerintük. De járjon miszerintük! Ilyen példa az 1500 évvel korábbi Kárpát-medencei írásjelek kérdése, ahhoz képest, amit – a tudományos források szerint – a mai Kétfolyamközben (Mezopotámia) találtak.⁴⁰³ Ezekkel az 1500 évvel korábbiakkal nem foglalkozik a nemzetközi tudományosság, sőt már azt is elintézte, hogy ha ezzel egyes magyar kutatók foglalkoznak, akkor más magyar kutatók a fejükre ütnek, mondván, hogy nem lehet azzal úgy foglalkozni, ahogy a sokkal későbbi, módszeresen feldolgozott írásokkal foglalkoznak. Addig osztanak-szoroznak, míg kiderül, hogy az a 3-4000 km távolság olyan nagy köztünk és a mezopotámiaiak és az itteni leletállomány között, és utóbbi sokkal szegényesebb (ami tényszerűen sem igaz), hogy inkább csak az ottani önkényesen sumérnak nevezettől kell az írástörténetet számítani. Mintha az eddigi egyetlen emberi civilizáció nem itt a Kárpát-medencében született és teljesedett volna ki, hanem ott. Holott a civilizáció mezopotámiai születésére e korábbi időből nincsen adat, míg a Kárpát-medencei eredetet és elsőbbséget rangos szakirodalom tárgyalja.⁴⁰⁴ És Colin Renfrew ki is mondja, hogy a kultúrát a Termékeny félholdról származtatató diffúziós elmélet megbukott, mivelhogy a Kárpát-medence 2-3 ezer évvel megelőzi.⁴⁰⁵ Stuart Piggott pedig azt hangoztatja, hogy nem az ember lehet ritka a világmindenségben, hanem az olyan civilizáció, amely felfedezi a baktériumok elleni védőoltást és az atomenergiát. És ez a civilizáció innen, tőlünk ered öszerinte.⁴⁰⁶

⁴⁰³ A folyamköz megjelenik a mi történelmünkben is, Etelköz név alatt.

⁴⁰⁴ Lásd V. Gordon Childe: *Az európai társadalom őstörténete*. Akadémiai, Budapest, 1961.

⁴⁰⁵ Colin Renfrew: *Before Civilization. The Radiocarbon Revolution and Prehistoric Europe*. Jonathan Cape, London, 1978. (*A civilizáció előtt. A radiokarbon-forradalom és Európa őstörténete*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.)

⁴⁰⁶ Stuart Piggott: *Az európai civilizáció kezdetei. Az őskori Európa az első földművesektől a klasszikus ókorig*. Gondolat, Budapest, 1987. p. 30.

Az írás eredetét is Mezopotámiába kötik tehát, minden másholi és sokkal korábbi írás nyomot lesöpörve, s aki viszont a – legújabb megállapítás szerint – 32000 éves Pont d' Arc vagy Chauvet barlangi jeleket be akarja venni az írástörténetbe, az „megengedhetetlen időtávolságba tévedt”. Pedig az eredetre az első példát éppen a barlangrajzok adják, mert rajtuk a minden bizonnyal a rajzoló művészt jelölő számok és igen elvont, betűszerű fogalom jelek cáfolják azt, a 'sumértól' indított íráskeletkezési elméletet, hogy a képirásból egyszerűsödtek le a betűk. De „a képirásból egyszerűsödtek le a betűk” olyan egyszerűnek és világosnak látszik, hogy makacsul tartja magát, bármennyire is megkérdőjelezzük éppen a barlangrajzokon látható, sokkal korábbi, így a fogalmi elvonás képességét tízezer évvel korábban mutató jelek. Szakadék van itt a fogalomírás, szótagírás, hangírás változatai és időbeli besorolása körül tehát, amit viszont a Kárpát-medencei írásjelek áthidalnak. Megfordítják az írás keletkezés leírásának elméletét, azaz kiindulási pontot az itteni alapvető mértani formákon – függőleges, vízszintes, ferde vonalak, a kör és részei – alapuló grafikai jelek adnak, amelyek már a legkorábbi karcolt köveken, barlangrajzokon, festményeken is megtalálhatók. Sőt, a Pont d'Arc-i kőlap jeleinek elemzésekor talált betűkapcsolása, összevont betűk (ligatúrák) jelennek meg itt, amelyek felbontásakor előállnak az említett alapjelek. Azaz itt az írásban megnyilatkozó találékonysággal találkozunk, ami aztán végigvonul az írás történetén. Nem véletlen tehát, hogy a magyar rovásírás előzményeinek tekinthető Kárpát-medencei legkorábbi leleteknél is ezeket a betűösszevonásokat találjuk: a kb. 35000 éves Jankovich-barlangi dárdahegyen, 30.000 éves Tászk-tetői jelek, a 10.000 éves rovásírásos csontfurolán, a 8000 éves tatárlakai táblákon és 6a 000 éves tordosi leleteken. Ezért kell üdvözölni – Varga Csabán kívül – azokat a kutatókat, akik írásunk értelmezését ebben a szellemben végzik.⁴⁰⁷

Így aztán ha nincs magyarázat a 'sumér' jelenségre, de van az írás területén megvalósult folyamatos alakulásra a Kárpát-medencében, akkor nekünk, mivel itt lakunk és magyarok vagyunk, ha írástörténettel foglalkozunk, kétszeres kötelességünk, hogy kiderítsük, miért és hogyan került a 'sumér' az itteni elébe. Azaz számon kell kérnünk a tudatlanságot, ami korai írásunkat illeti, és pótolni a hiányt leírása, értékelése tekintetében. Vannak, akik keresik a „székelység eredetét”, de ennek csak az elődök, előzmények tekintetében van értelme, a keletkezés és abból származás értelmében nincs, mert olyan régi helyben lakást kell szemléletünkben kezelni, ami jóval megelőzte a szkíta kor hatalmi változatosságát, sokféleségét – amelyeket jellegük, támadó és védekező szerepük szerint tudjuk csoportosítani. Egészen olyan híres régészeti műveltségekig visszamenve, mint a tatárlaki, tordosi, erősi, kukutyini, tripoljei stb, amikor a szalagdíszes kerámia egységes népe és nyelve kiterjedt nemcsak az egész Kárpát-medencére, hanem utána minden európai földművelő területre. Az időbeli visszavetítés további év tízezer évvel elvégezhető, itt csak arra figyeljünk, hogy az őskőkori ember elterjedt az egész földön és magas szellemi színvonalának nyomait mindenütt hátrahagyva, ámulatba ejtő egységet mutatva igen nagy távolságok esetében is a jelek és jelképezés tekintetében.⁴⁰⁸

Azaz a székelységet a magyarsággal együtt, vele azonosként lehet ebből a régi időből vizsgálni. Mindez vonatkozik a székely írás (rovásírás) eredetének vizsgálatára is, azaz magyar írásról van szó, ha az átfogóbb, általánosabb elnevezést szeretnénk használni. És ez egyaránt vonatkozik az őskori, az ókori és az ókor végi, azaz a hun korszakban használt jelrendszerre is, ahonnan kifejezetten írásos emlék alig marad fenn, de a rendszer értelmében olyan jelek igen, amelyeknek jelképi értelmét nemcsak fogalmi szinten értelmezhetjük, hanem írásos

⁴⁰⁷ Így például Faragó Károly: „Általános megközelítési módszer a magyar saját írásunkhoz.” *Alapvetés. Tanulmányok a magyar eredetről és következményeiről. Acta Historica Hungarica Turiciensia* XXXI/5. pp. 603-637. http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_5_0603-0637.pdf és részben Varga Géza: *A magyar hieroglif írás. Írástörténeti Kutatóintézet*, 2017.

⁴⁰⁸ Találtak félmillió éves jeleket is Jáván, ami egyébként még jobban megerősíti a félszázézer éves egyetemes emberi azonosságot a Földön: <http://www.nature.com/nature/journal/v518/n7538/full/nature13962.html?foxtrot-callback=true#figures>.

összegződésnek tekinthetve olvassuk. Más kérdés, hogy e jeleket eddig az írástörténet nem használta fel, bár mai készítői, használói, kedvelői többnyire értik a jelentését.

2. A betűtől a jelalakzatokig vagy a jelalakoktól a betűig?

Ha a betűk vagy a jelalakzatok elsődlegessége ügyét feszegetjük, a „Mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás?” típusú kérdéshez jutunk. De csak a kérdés végtelen régiségbe vivő jellege tekintetében, mert az észszerűség – érdekes módon – a betűből indul ki. Mégpedig azért, mert az egyszerű jelre hasonlít a sok díszes jel és nem fordítva, nem az egymástól kissé különböző, de azonosnak számító jelekből lett elvonva, mintegy átlagolva az egyszerű jel. Azaz tehát sokféle kissé eltérő alakzatot látunk a jelet utánozni, míg fordítva nehezen elképzelhető, hogy a sokféle jelből kivonnak egy eszményi jelet. És ennek megfelelően a több tízezer éves mélységből maradtak is ilyen 'egyszerű jelek', azaz betűk, míg a korai időkből díszesek kevesen. Ezért fedezhette fel Varga Csaba a középső és felső kőkori barlangrajzok jeleinek a hasonlóságát, sőt megfelelését sok későbbi írásjellel, feltűnő túlnyomóan a magyar ABC jeleivel.⁴⁰⁹ Az ellenkező utat, az alakzatoktól a jelekig, úgy látszik mintha Varga Géza járta volna végig, bár végül ő sem mondja ki, hogy szerinte a rajzalakzatok elsőlegesen a betűkhöz képest.⁴¹⁰

Varga Csaba korszakalkotó írástörténeti könyvében⁴¹¹ bemutatta az ős-ABC 35.000 éves, máig tartó útját, azután pedig az ősi ABC betűivel való írás mikéntjét.⁴¹² Azért foglalkozott vele, mert az írás mérhetetlenül ősi történetéből, ill. a történelemkönyvekből még szükségszerűen hiányoztak a legújabb felfedezések friss eredményei: főként előző könyve eredményei. Szerinte nagybetűink napjainkig ezt az ősi írást tartalmazzák harmadára zsugorított számban és jobbról balra átfordított alakban. Azaz még ma is úgy írunk e betűkkel, ahogyan azokat 35000 éve kitalálták.⁴¹³ Igaz már csak a legegyszerűbbel az ABC-hez tartozó négyféle ősi írásmódból. Pedig a másik három, – a képirás, a képregény és az ékírás – varázslatos, mély szellemiséget mutat, amit viszont még mi is könnyen elsajátíthatunk, megtanulhatunk, mégpedig az emberi szellem végtelen állandóságának, maradandóságának köszönhetően. Azaz azért, mert ez az ABC bennünk van, nem a külvilágban létezik. A leírt ABC a betűk külső árnyéka, lelkünkben él akkor is, ha nem írunk. És írásjeleink tanulmányozása során több tízezer éves szellemi utazást teszünk, időben távoli ősök szellemével elegyedünk szóba, bepillantást nyerünk egy történelem fölötti történelembe, az ember szellemi javainak történetébe. Ezáltal lekerülhet szemünkről az eddigi erősen torzító szemüveg az ősidőkben élt emberek gondolkodásával kapcsolatban és nem cáfolható egyszerű, végső igazságokra lelhetünk. Varga Csaba megfogalmazza ezeket. Eszerint a jelkészlet találmány, és nem lehet kétszer feltalálni ugyanazt a jelkészletet. Ha két azonos jelkészletből a második azonos egy harmadikkal, akkor az első is. Két azonosnak látszó ABC egyetlen ABC. Hiányos betűkészlet hiányzó jelei utólag pótolhatatlanok. Minden a legegyszerűbb állapotból fejlődik ki. Amit nem tudunk meg a kutatott múlttól, az az eredménytelenség nem vetíthető oda vissza. Végül: aki írni tud, az számokat is ír.

Varga Csaba felismervén, feltárta a magyar nyelv egyedülálló ősiségét az alapszavak vagy szógyökök és az írás tekintetében, majd bemutatta a magyar nyelv és írás hatását a többi nyelvre és írásra.⁴¹⁴ Hangsúlyozva, hogy véletlen egyezés nem lehetséges (isteni csoda lenne), mert két

⁴⁰⁹ Varga (2001). Varga Csaba: *Az ősi írás könyve*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2002.] Varga Csaba: *A kőkor élő nyelve*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2003a.] Varga Csaba: *Idő és ABC*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2003b.] Varga Csaba: *HAR avagy Európa 45.000 éves szellemi és nyelvi öröksége*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2004.] Varga Csaba: *A magyar szókincs titka: bevezetés az új szótanba*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2005.]

⁴¹⁰ Varga (2017).

⁴¹¹ Varga (2001).

⁴¹² Varga (2002). Vesd össze: http://www.kincseslada.hu/magyarsag/e107_files/public/VARGA_CS.PDF.

⁴¹³ Voltak kezdeményezések más írásra persze, de azok nem terjedtek el, nem maradtak meg.

⁴¹⁴ Varga (2005).

négy hangból álló szó véletlen egyezésének esélye 1:3.000.000.000 (aminél nyolcszor nagyobb az esély a lottóötösre), öt hangú szó esetén pedig 1:63.756.000.000. Amit a szóbokrok léte, a szavak bokrossága még inkább alátámaszt. Továbbá azzal segíti a szóértelem, a szójelentés pontos, világos felfogását, elsajátítását, hogy tisztázza a szavaink eredetét, megmutatva, hogy azok korábbi sikeres rövid mondatok („minden közlés mondat”). Így minden nyelvi egységet mondatként tud bizonyítani, a hosszabb mondatokat rövidebbek összerakásából magyarázni, azaz a szavakból. S így a szóalkotó részek mind szógyökök lesznek, az alapszavak vagy szógyökök alapértelmét, jelentését pedig más nyelvekben (angol, ógörög, latin stb.) való előfordulásukkal is megvilágítja. Feltárva, hogy az indoeurópainak nevezett nyelvi rokonság csak anynyiban áll fenn egymás közt, ha a magyarból egyezően vett át gyököket és szavakat, azaz sikeres mondatokat, majd ezeket építette tovább. Varga Csaba mivel bizonyítva látja, hogy véletlen szóegyezés azonos jelentéssel nem létezhet, más magyarázatot tart szükségesnek, amit szerinte a szógyökök megadnak, és már a Czuczor—Fogarasi Szótár⁴¹⁵ ezt nagyszerűen el is kezdte. Viszont a későbbi szófejtések egyszerűen kihagyták az ilyen szógyökökre alapozott, s más nyelveket bevonó hivatkozásokat, magyarázatokat, amit ő törekedett pótolni, jobban megértve általuk nyelvünket, erőteljesebbé téve felfogásunkat. Akár azt is mondhatjuk tehát, hogy Európa kőkori nyelve a magyar, mert az akkor kitalált vagy használt nyelv még ma is él, és amelyből a magyar nyelv őrzött meg a legtöbbet.

Varga Géza pedig általában késői alakzatokkal foglalkozik, amelyek többféle alakban emlékeztetnek egy-egy írásjelre, lényegében az imént taglalt magyar ABC-re, amit ő székely írásnak nevez és későbbi fejleménynek tart, mint az ősi alakzatok jeleit. De a legkorábbi jelek esetében ő is kifejezetten írásjeleket idéz: Szentgyörgyvölgyi tehénszobor, Tatárlakai korong. Viszont a két dolgot összemosza, hogy magyar hieroglif írásként tekinthessen a korai, de meg nem határozott időből való emlékekre, még ha azok mai népművészeti tárgyakon fordulnak is elő, és székely írásként a viszonylag késői időből származó írásra, szintén nem meghatározva korát. Az emígyen meghatározott magyar hieroglif írás kezdeteit pedig 50.000 évvel ezelőtre teszi. Ezért tehát rendszere nem alkalmas arra, hogy vele mutassuk be az írásból fejlődő képirással ellentétes utat, amikor a képekből jönnek a betűk, a képirásból születik a betűírás. Ezért aztán ezt a származtatási irányt el is vethetjük.

3. Írásjelek és tárgyi jelképek

Van azonban Varga Géza új könyvében⁴¹⁶ összegzett munkásságának egy olyan igen jelentős eredménye, amivel érdemes foglalkoznunk. És ez a jelek egyetemessége, kiegyenlítettsége, azaz térben és időben felmutatható rendszeres azonossága, vagy legalább hasonlósága. Ami vonatkozik mind a magyarság időbeli egyetemességére, mind az emberiség térbeli egyetemességére – mármint az írásjelek és a jelképek terén. Amit ő szentségnek tart és hieroglifnak mond.

A könyv gyönyörű alaki tekintetben és tartalmilag is fontos tehát. A szerző a magyar ősi egyetemesség bizonyítékának tekinti, hogy „a magyar hieroglif írást Európa közepén” már „évezredek óta folyamatosan használjuk”. Ezt „eleink fejlesztették ki még a kőkorban”, szerinte „a magyar nyelv vallásos műszavainak jelölésére,” és e hieroglif írás „a székely írás szójeleket használó, ünnepélyes alkalmazása és elődje”.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Czuczor Gergely - Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára* 1-20. <http://mek.oszk.hu/05800/05887/pdf/>. „A Czuczor-Fogarasi szótár a magyar nyelv csodálatos emlékműve. E szótár szófejtő elveinek ismerete nélkül senki sem mondhatja, hogy érti a szavakat részleteiben is. A két szerző teljesítménye olyan szintű az általános nyelvészetben, mint pl. Newton, avagy Einstein szellemi teljesítménye a fizikában.” (Varga Csaba)

⁴¹⁶ Varga (2017) Géza: *A magyar hieroglif írás*. Kiadja az Írástörténeti Kutatóintézet baráti köre és a szerző, 2017. Írástörténeti tanulmányok. Az Írástörténeti Kutatóintézet sorozata. Füzve A4-es 647 oldal, 944 ábra (1,4 kg).

⁴¹⁷ Varga (2017), p. 9.

8. ábra. A 'magyar hieroglif írás' jelei és jelpárhuzamai. Varga Géza elvetett címlapterve.⁴¹⁸

Hozzáteszi még, hogy „az antik írásrendszerek közötti híd szerepét a magyar hieroglif írás jelei töltik be. Az antik írások mindegyikében megtaláljuk a magyar hieroglif írás néhány jelét, amelyek egy kőkori ősvallási jelkészletből kerültek az antik írásrendszerekbe” (19. o).⁴¹⁹

A könyv célkitűzése, hogy „a magyar hieroglifikus írás felfedezése az írásrendszer bemutatását és főbb jellemzőinek tisztázását jelenti,”⁴²⁰ szemben állónak látszik az alkalmazott módszerrel, amely a magyar abc vagy székel rováírás jeleihez köti a jelképek jeleinek megfejtését.

A könyv címében szereplő görög szó szent vésetet jelent, mert Varga Géza szerint „a magyar hieroglifák képi, ősvallási és fonetikai tartalma ma is összefüggő ősvallási ihletésű rendszert alkot.”⁴²¹ Amihez rögtön hozzá kell tennünk, hogy ez az 'ősvallás' elődeinknél inkább tudáskészletnek nevezendő, amint a magyar nyelv szerint, amit vallunk, az nem vélekedés, hanem meggyőződés, megőrzendő biztos tudás.

Ennek megfelelően „évezredekig tartott – a kettőskereszt alakú 'gy' (Egy) jel esetében ma is tart – az az 'átmeneti' időszak, amikor a jelek egyszerre szolgáltak szimbólumként, szójelként, szótagjelként és betűként is. Az alkalmazás szövegkörnyezete dönti el, hogy egy jelet

⁴¹⁸ A kép [forrása](#).

⁴¹⁹ Varga (2017), p. 19.

⁴²⁰ Varga (2017), p. 13.

⁴²¹ Varga (2017), p. 11.

betűként vagy szójelként kell-e olvasni.” És „a hieroglif írásunkban olyan elemi jelek is megtalálhatók, amelyek a székely írásból hiányoznak. Az ország jelentésű hármashalom (amely megfelel a sumer *kur/hur* ’hegy, ország’ jelnek) megtalálható a magyar hieroglifák között, de nincs megfelelője a székely írásban. A székely írásnak a ligatúrakészlete lehet gazdagabb a hieroglifikus írásunkénál. A hieroglifáink képszerűbbek, míg a székely írás jelei lineárisak... További jellegzetesség, hogy a magyar hieroglif írás jelei szójelek vagy mondatjelek, míg a székely íráshasználatban előtérbe került a betűírási gyakorlat.⁴²² A betűzés már a Kr. e. III. évezredben kialakulhatott” és „minden évszázadban ismerte legalább egy szűkebb közösség”, míg „a magyar hieroglif írás a kőkor óta folyamatosan használatos az egész magyar nyelvterületen”.⁴²³ – Ezek szerint nem vészett el képírásunk, ahogy Varga Csaba látta és siratta.

9. ábra. Az énlakai mennyezetkazettára a négy sarkában lévő jelképeken kívül székely betűkkel fel van írva az **Egy az Isten** mondat, s megadva bibliai helye: Deut(eronomium) VI.⁴²⁴

A ’magyar hieroglif írás’ emlékei „évszázadok óta itt vannak a szemünk előtt, s némelyiknek máig ismert a jelentése is. Az ünnepi vagy mindennapi használati tárgyainkon (például a Szent Koronán, a fazekasok edényein vagy a fejfákon) is rendszeresen látjuk őket. Díszítésnek vélt jelei akkor válnak elolvashatóvá, ha jobban megismerjük a jelek értelmét és olvasásuk rendjét.”⁴²⁵ Ez egyúttal a ’magyar hieroglif írás’ önálló jelrendszerként létezésének ismertetőjele: „a világmodelleken alkalmazott (sorvezetést nem ismerő) olvasási jelhasználati mód; a jelmontázsok, mondat- és szójelek alkalmazása, a hieroglifikus jelek képszerűsége, időtlensége...”⁴²⁶ Ez tehát nemcsak a beszédet jelöli, hanem gyakran fejez ki olyat, ami nem kötődik a nyelvhez: jelentést hordozó képi tartalmat. „Ha ennek feltárásáról elfeledkezünk, akkor némelyik (elsősorban kőkori, népi, vallási vagy uralmi) írásemlék lényegét nem fogjuk megérteni. Kitűnően illusztrálja e helyzetet az énlakai unitárius templom mennyezetkazettáinak sarkaiban látható ligatúra, amely nemcsak a fonetikus ’Egy Isten’ mondatot rögzíti, hanem – a jel képszerűségének köszönhetően – az égig érő fát is felidézi. Azt, hogy az ősvallás szerint az Isten azonos az égig érő fával, Berze Nagy János népmesekutatótól is tudjuk. (Az égigérő fa, Pécs, 1958). Az énlakai mondatjel képi és nyelvi tartalma együttesen egy nyelvi sokféleképpen

⁴²² Ugyanakkor Varga Géza itt éppen úgy, mint korábban Varga Csaba az egyiptomi hieroglifák esetében, szinte ugyanazokat az eredeti írásjegyeket olvassa ki a képszerű jelekből, alakzatokból.

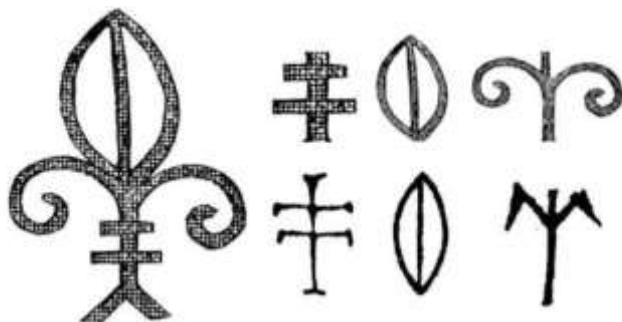
⁴²³ Varga (2017), p. 11.

⁴²⁴ A kép forrása: <http://erdelyiutakon.com/wp-content/uploads/2012/09/enlaka3.jpg>.

⁴²⁵ Varga (2017), p. 12.

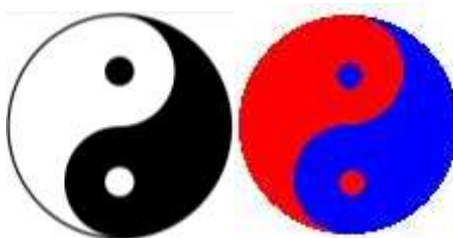
⁴²⁶ Varga (2017), p. 13.

megfogalmazható ősvallási tételt: Isten és a fa azonosságát rögzíti... A hieroglifa nemcsak nyelvet rögzít, hanem képi tartalma is van; s e kettő együtt fejezi ki a gondolatot.”⁴²⁷ (9-10. ábra.) – Ne tévedjünk azonban: egy mai templomi kazetta vallásos tartalma nem ősvallási eset, mégha a jel régisége olyan felfoghatatlan idő mélységeket nyit is meg, mint majd később látjuk.

10. ábra. Énlakai Egy Isten ligatúra jelei írásiránya: függőleges sorvezetés, és ugyanaz székelő betűkkel.⁴²⁸

Mindenesetre ez a képi tartalom egyezése a magyar népmeseivel önmagában is messzi időkbe, a mitológia elé visz vissza, az emlékezet tömörített tartalma fenntartásának képi eszközeként, amit a mese bő mondanivalója magyarázni tud számunkra. A mitológia előtti és utáni felfogás különbségének megértéséhez át kell tekintenünk a mellérendelő vagy köz- és az alárendelő szemlélet különbségét, valamint az uralmi és hatalmi gyakorlat különbségét, ami nagy valószínűséggel még írásunkra is kihatott. A mellérendelés szó a magyar nyelvben elsősorban nyelvtani fogalmat takar, amelynek értelmét aztán kiterjesztjük a hasonló értelmű társadalmi jelenségre. A mellérendelő mellékmondat az alárendelővel áll szemben, és az állítmányok halmazosága, láncba szerveződése esetén pedig mellérendelő összetett mondatok jönnek létre. Ennek típusai a választó, a következtető és a magyarázó mellérendelés. Az olyan alárendelő típusú nyelvekben, mint az angol, a német, a francia, az orosz vagy a bolgár, ez a fogalom – amely a magyarban elsősorban nyelvtani viszonyítási alapon fogalmazódik meg – nem létezik, ezekben nem értelmezhető. Már ez önmagában mutatja a magyar nyelv ezeknél sokkal régibb mivoltát, s rögtön látjuk, miért. Az angol co-ordination irányítást, együttes elrendezést, összehangolást jelent. Ugyanezt jelenti a német Koordination, míg a Nebenordnung egymás mellé rendelés jelent. A francia juxtaposition ráakodást, mellé helyezést, az orosz és a bolgár координация egyeztetést. Ezek mindegyike cselekvés jelentésű, egyikük jelentése sem fedi le a magyar mellérendelést.

11. ábra. A Jin és Jang jelkép ismertebb fekete-fehér és az eredeti piros-kék színekkel.

A mellérendelő szemléletet mutatja a kínai szellemi világ *jin* és *jang* fogalma.⁴²⁹ Bár nem tekinthetünk el attól, hogy két jellegzetes, sok szempontból ellentétes princípiumról van szó, amiről itt szólnunk, még ennél is több, mert a mellérendelő viszony tagjai egyformák,

⁴²⁷ Varga (2017), p. 17.

⁴²⁸ Varga (2017), p. 80. A kép [forrása](#).

⁴²⁹ P. Grimal szerk.: *Larousse World Mythology*. Hamly, London. 1965. p.: 273. Michael Saso: „Chinese Religions.” *Handbook of Living Religions*. Szerk. John Hinnels. Penguin Books, London 1991. p.: 349.

homogének is lehetnének, ha egyébként lennének egyforma emberek. Mivel azonban nincsenek, nincs is mód a mellérendelő szemléletben teljesen egyformának tekinteni őket, hacsak nem a törvény előtti egyenlőség értelmében. A kínai felfogást a 11. ábra szemlélteti. Ez a fogalom és ábrázolás a kínai bölcséleti rendszerben a világ szerkezetének a leírásakor jelenik meg 3000 éve, és azt a felfogást képviseli, mint a világos és a sötét, illetve a piros és kék ábra egymást kiegészítve, egyenértékűen határozza meg az egészet, amint az egymással szemben álló, de egymást kiegészítő kozmikus erők a világegyetem minden jelenségében. Mindkét ábrarész a színétől eltekintve azonos, egymásba fonódik, együtt töltik ki a felületet. Nem csupán az egymással ellentétes alakot, tulajdonságot jelölve, hanem az átalakulást is egyik végletből a másikba. Mint az évszakok, egymás mellé és nem pedig egymásnak alá, ill. fölé van bármelyikük rendelve, jóllehet a *jang* az égi, pozitív, férfias, a *jin* pedig a földi, passzív, nőies tulajdonságokat képviseli.⁴³⁰ A *jin* a Nap és a fény, a *jang* a Hold és az árnyék. A jin kék színe lent a víz jellegének felel meg, a jang vörös színe fent a tűz felfelé törő jellegének. Ennek nyomdai egyszerűsítése a fekete-fehér ábrázolás, azaz a jin és jang nem a fekete és fehér, nem az üres és teli, nem a semmi és valami, nem a létező és nem létező jelképe, hanem csak az egymásból kialakuló, egymást kiegészítő ellentétes jellegű tulajdonságoké.

12. ábra. A „jin–jang” ábrázolás az újkőkori Kárpát-környéki műveltségéből.⁴³¹

⁴³⁰ Ji Csing: *A változás könyve*. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1989. p.: 16.

⁴³¹ „10 Things You Probably Didn't Know About Neolithic–Danubian Civilization.” *Neokoolt* July 27, 2015. <http://neokoolt.wixsite.com/oldeurope/single-post/2015/07/27/10-Things-You-Probably-Didnt-Know-About-Neolithic-Danubian-Civilization>. <https://en.wikipedia.org/wiki/Taijitu>

13. ábra. Késői domborműves ábrázolás egy taoista templomban, középen a jin-jang szimbólummal és körülötte a kínai asztrológia 12 állatjegye.⁴³²

Érdekes és az itteni mondandónkat alátámasztó tény, – ami még az igen régi Kárpát-medencei jelenlétünkre is bizonyíték, ha egyszer ránk a mellérendelés jellemző, – hogy ez a jel itt a Kárpát-térségben a kínainál 3-4000 évvel korábban, teljes mivoltában megjelent a Kukutyin-Tripolje-i műveltségben, és minden bizonnyal onnan átvéve ezt az alakzatot, az etruszkoknál is, majd a keltánál s a rómaiaknál (12. ábra). Összeeseng ezzel Bondár Mária régész nyilatkozata a pilismaróti ötezer éves temető feltárásáról: „A késő rézkor intenzíven kutatott időszak, hiszen ebben a periódusban született a legtöbb őskori innováció. Ilyen a kerék, a kocsi, bizonyos fémötvözetek elterjedése, a ló háziasítása, az állatok igavonó erejének hasznosítása. Mára már megdőlni látszik az a nézet is, hogy minden innováció Mezopotámiából ered, a Kárpát-medencében ennél korábbi kocsi- és kerékleletek vannak.” Továbbá „a Kárpát-medencében a késő rézkorban (Kr. e. 3600/3500–3000/2800) a mai Bulgáriától Németorszáig terjedő területen látszólag egységes anyagi kultúra jött létre. Az úgynevezett badeni vagy péceli kultúra népét sokrétű, gazdagon díszített, különleges kerámiák jellemezték. A földművelés mellett állat-tartással is foglalkoztak, már ismerték a négykerékű kocsit, az ökrök vontatta szekerek segítségével pedig nagy távolságra szállíthattak különböző cikkeket.”⁴³³

A mellérendelés szempontjából a családban bonyolult emberi viszony érvényesül, ahol a gyermek–szülő viszony ugyan az idő nagy részében alárendelő jellegű, de akkor is leginkább vezéri és nem főnöki. A vezért a vezetettek választják, elfogadják, a főnök hatalmilag a vezetettek fölé rendelt. A szülők egymáshoz való viszonya azonban nem alá- vagy fölérendelő. Még akkor se, ha tudomásul vesszük, hogy a két szerepkör, az *anyai* és az *apai* nem azonos. Két egymástól eltérő minőséggel találkozunk, amit nem szükséges egymással szembe állítva érték-kategóriává alakítanunk, egyiket a másiknak alárendelnünk. A két szerepkör a család védelme és fönntartása szempontjából egyenértékű, a két szülő egymás mellé rendelt. Ezt fejezi ki a magyar nyelv is a *feleség* és *férj* szóval, amit azonnal értékelni tudunk, ha tudjuk, hogy pl. az angol a férjet *gazda* (*husband*) fogalommal fejezi ki, azaz náluk a férfi a nő gazdája, a nő meg a férfi tulajdona! Ezzel szemben a magyar nyelvben a házastársi fele-fele viszonyos, mert Varga Csaba kimutatta, hogy a férj szó is a fél szóból származik.⁴³⁴

A mellérendelés az élővilágban meghatározó jelentőségű viszony. A kétféle alapvető emberi viszony kétféle szemléleti mód következménye. A szemléleti mód határozza meg az egyes társadalmakban az egyének kapcsolatát, egymással szembeni viselkedését és e viszonyt, szemléleti módot a műveltség nyelve is kifejezheti. Az alárendelő szemléleti módú társadalmakban az emberi viszonyok – bölcséleti értelemben véve általában a viszonyok – nem egyenértékűek, az események, a jelenségek, a minőségek egymásnak alá vannak rendelve. A bölcséletben a metafizikus vizsgálati módszer lényegét tekintve alárendelő szemléleti vizsgálati módszer. A jelenségek abban a szemléletben szigorúan időben és logikailag egymást követők, az ok meghatározza az okozatot és az okozat sohasem hat vissza az okra. Kölcsönhatás nem lehetséges. V. Gordon Childe angol történelemtudós az indoeurópai népek, műveltségek történelmi sikerét éppen a nyelvük alárendelő szemléletével indokolta.⁴³⁵ Így a mai európai kultúra meghatározó szemléleti módja alárendelő, ahol bármely nem egyforma jelenségnél igény megállapítani, hogy melyik elsődleges, eredendő, és melyik másodlagos, származtatott. Ami időbeli, avagy logikai elsődlegesség ugyan, de értékítéletet fejez ki: az elsődleges az értékesebb. Ennek megfelelően a kultúrában az isteneknek alávetett hitvilág az értékesebb, és az a rendszer, gondolat- és eszmevilág, amit magukénak vallanak, amit maguk is hisznek. Az alárendelő szemléleti mód

⁴³² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/88/Daoist-symbols_Qingyanggong_Chengdu.jpg.

⁴³³ „Ötezer éves temetőt tártak fel Pilismaróton.” *Index* 2016. 03. 02.

⁴³⁴ Varga Csaba: *A kőkor élő nyelve*. Fríg Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2003.] p. 47-61.

⁴³⁵ G. V. Childe: *The Aryans. A Study of Indoeuropeans Origins*. Kennikat Press, London, 1926. pp. 39-41.

jellemzi a római katolikus egyházat és működését, nem beszélve az iszlámról, és a királyok is az istenüknek alárendeltek, vagy egyenesen tőle származnak. A halandó alattvalók pedig neki vannak alárendelve, számukra gyakran a király megközelíthetetlen, isteni alak.

A mellérendelő szemléleti módban e különbségek nem jelentenek föltétlenül értékbeli eltérést, az ok és az okozat nincsen mereven szembe állítva, a kölcsönhatás elfogadott. Bölcséleti értelemben ez dialektikus vizsgálati mód, amely nem teremt magának felsőbbrendű személyiségeket, akiket imádni, akiktől félni kell. Az alárendelő szemléletű uralkodó hatalmi elit, uraság tisztelni rendelt istenét a túlélésért ugyan tiszteli, térdet-fejet hajt előtte, nem áll ellent neki, nem hívja ki maga ellen az erőszak alkalmazását, de nem tart attól, hogy saját istensége ezért megbünteti. Ez lelki megelőzés, mai szóval mentálhigiénés előny, a *'Többet ésszel, mint erővel'* elv jellemzi a magyar műveltséget, amire a *Koronatan* az egyik kiváló példa. A középkor második felében a hűbérúr-rendszer meghatározta környezetben az ország tulajdonosának megtették a Megszentelt Koronát, a XI. század végétől már fölismerhetően. E megszentelt eszme és tárgy személyiségjegyeket kapott és az országot a tulajdonába helyezték. Ezzel formailag felsőbbrendű lényt teremtettek, tartalmi jegyek nélkül. A tan a királyt a *Korona* alá rendelte, de az ország lakosságát nem a király alá, hanem ugyancsak a *Korona* alá, a *Koronának* a királlyal egyenértékű alkotórészeként határozta meg. Nálunk a király nem lett az ország birtokosa, hanem az ország népével egyetemben a *Megszentelt Korona* alárendeltje maradt. Embert törvényesen nem birtokolt ember, egészen Werbőczy koráig, amikor a tant az új hatalmi helyzet szerint átdolgozták. Ámde még egészen Mária Terézia koráig se vált az Európában kizárólagos és éppen akkoriban felbomló hűbéri rend a magyarság körében általánossá. A magyar *Koronatan* kifejezetten mellérendelő szemléletet képvisel, a nyugat-európai hűbéri rend pedig alárendelőt.⁴³⁶

A mellérendelés másik következménye, hogy elsősorban nem rítusokban élünk, hanem életszerűbben, célszerűbben. Ez egyben nyelvfejlesztő. A nyelv tükrözi a mellérendelést és a műveltséggel egymást kölcsönösen erősítve alakul határozottan egységes szemléletté. A másik ember egyenértékű elfogadása előmozdítja a tanulás, a tanítás hatékonyságát is. Minthogy nem teremt született előkelőket, a társadalmi emlékeztetést nem az előkelők története, származási vonala, hősi tettei, hanem a társadalmi élet belső kérdésköre foglalja le. Nem hősi legendák születnek, hanem tanító mesék, történetek, versek, dalok. És a magyar észjárás Karácsony Sándor szerint mellérendelő, a magyarokat jellemzi a mellérendelés, és ez a meghatározó jegy a XVI. századig egyöntetű volt a magyaroknál, ám mivel szerinte az 1930-as évek faluja semmit se változott a 16. századihoz képest, gyakorlatilag az ő koráig hatóan jelen van mindez nálunk és bennünk.⁴³⁷ És a magyar mellérendelő gondolkodás eredményeként létrejövő népművészetünket Lükő Gábor ismertette.⁴³⁸ Alapvetően még ma is ilyen a gondolkodásunk, bár ez már túlnyomó mértékben nem jellemző a pesti értelmiségünkre, viszont a 'táncház mozgalom' mégis innen indult. Ebbe a sorba illik a most Varga Géza által feltárt 'magyar hieroglif írás' is a maga ősi, de máig eleven mivoltával, aminek ismerete elmélyítésével ezután bizonyára sokkal inkább vállalni akarjuk majd magunkat, jellegzetességeinket. De térjünk vissza népmeséinknek az alárendelő jellegű mitológiától a mellérendelés szellemében eltérő jellegzetességére, hogy az „Egy Isten” rajza, jelképes írása jelentőségét megértsük.

A magyar népmese ősi, mellérendelő szemléletű: például a *Mindent látó királylány*,⁴³⁹ míg a vele azonos történetű görög mítosz alárendelő szemléletű, azáltal eltorzított: a *Csodálatos*

⁴³⁶ Lásd részletesebben Cser (2000) pp. 79, 181. Csihák György: „Sacra Regni Hungarici Corona – Magyarország szent Koronája és a magyar közjogi rendezés kérdései ma.” *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XVIII/1. (2003), pp. 417-434. <http://mek.oszk.hu/05900/05939/05939.pdf>. Zétényi Zsolt: *A Szent Korona-eszme mai értelme*. Püski, Budapest, 1999. p. 17. Darai (2016).

⁴³⁷ Karácsony Sándor: *A magyar észjárás*. Magvető, 1985. Ez alapvető jellegzetességünket ma nyelvünk közvetíti.

⁴³⁸ Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*. Exodus, 1942.

⁴³⁹ Kovács Ágnes: *Incike-pincike. Népmesék óvodásoknak*. Móra, Budapest 1994. p. 152, vagy Gál Istvánné: „Zöld Péter.” *Világ szép Népmesék*. Móra, Budapest, 1962. pp. 104-110.

Atalanta.⁴⁴⁰ Mindkét történet lényege, hogy a leány férjet keres és ennek érdekében próbatételre szólítja fel kérőit. A fiú pedig feleségnek akarja a lányt megnyerni, és ezért alá kell vetnie magát a meghirdetett próbának. A mellérendelő szemléletben a cselekvő személyek azonosításának nincs jelentősége, ezért nem is nevezik meg őket. Csak *királylány* és *kondásfiú* a megnevezés. Az alárendelő szemléletben a leány neve (adott esetben *Atalanta*, aki egyébként valójában nem is akar férjet, mert egy jóslat szerint miatta állattá változik) és az isteni származási rendje a történet lényegéhez tartozik. Ugyancsak vonatkozik ez a fiúra is (a görög legenda világában Melanion, Ovidiusnál pedig Hippomenes), akinek a származása és a hősi múltja ugyancsak rendkívül fontos, jóllehet Atalantáéval szemben kisebb értékű, alárendeltebb.

Mindkét történetben a fiúnak segítségre van szüksége ahhoz, hogy a feltételeknek megfeleljen. A mellérendelő szemléletben a fiú azáltal szerzi meg a segítőket, hogy az odavezető útján segít nekik, emberséges velük és jó. Önmagától ad. Az alárendelő szemléletben azonban az istenség (a görög regében Afrodité, Ovidiusnál Vénusz) kegyeit kell megnyernie, ami a rítus maradéktalan végrehajtásával érhető el. A próbatétel sikerének a mellérendelő szemléletben az a feltétele, hogy a fiú mennyire értelmes, ügyes, leleményes, mennyire tud együttműködni, hogy *ön maga* mennyire jó. Elrejtőzni másként nagyon nehéz. Ezzel szemben az alárendelő szemléletben le kell győznie a másikat, annak fölébe kell kerekednie. Minthogy ez természetes körülmények között nem megy, nem a saját ügyességét, erejét, gyorsaságát fokozza, hanem a másik gyengeségét használja ki: elé dobja az istenségtől kapott aranyalmát, mire a versenytárs megáll és a fiú, így előnyhöz jut. A győzelem a mellérendelő szemléletben nem megalázó, mert nem győzi le a másikat, hanem teljesíti a próbát. A záró esemény is az, hogy *te az enyém, én a tied*, míg a görög történetben a fiú legyőzi a nőt és az után az ura és parancsolója lesz. Az már csak a csattanó vége, hogy amikor egybekelnek, azzal meg éppen Zeusz (Ovidiusnál Cybele) haragját váltják ki, aki aztán állattá változtatja őket.

Ha összehasonlítjuk a két történetet, szinte lehetetlen kikerülni azt a gondolatot, hogy egymással valamiként összefüggnek. *Melyik az elsődleges és melyik a származtatott?* – teszi fel az alárendelő szemlélet ilyenkor a kérdést. A *Mindent látó királylány* erkölcsi mondanivalója, kekreksége, logikus összefüggései egyszerűen nem teszik lehetővé azt, hogy a mítoszi regekört tegyük elsődlegessé, és abból származtassuk a mesét. Fordított eredeztetés azonban nagyon is valószínű. A mellérendelő szemléletű történet szolgálhatott az alárendelő történet alapjául. A hódító, betelepülő uralkodó (görög) réteg átvehette az alattuk lévő (pelagézek) történetét és átalakíthatta a saját igénye, szemlélete szerint. Ezért is a mellérendelés nem vezethető le az alárendelésből, megfordítva viszont igen. A magyar mesében az alaptörténetet tisztelhetjük.

Társadalmi méreteken a két szemlélet közötti különbség meghatározó és jelentős. Az alárendelő szemlélet állandóan és mindenütt a szemünk előtt van: a királyokról regélnek, a hőseket dicsőítik, a származást számon tartják és eposzokban, regékben, mondákban, legendákban rögzítik, adják szájról-szájra, vagy vésik kőbe, égetik agyagba. Erre egyik legismertebb például a csillagmítoszok szolgálnak, melyek alárendelő jellege egyértelmű. A mellérendelő szemlélet ellenben rejtőzik, és gyakran az alárendelő tengerben nem is látszik. Fönnmaradásának egyetlen záloga, hogy olyasmit tud, amit az alárendelő környezet nem, annak szüksége van rá. Ilyen tudás pl. a fémművesség. A fémek előállítás, tisztítása, edzése titkai. A fémfeldolgozó, eszközöket – köztük fegyvereket – kovácsoló társadalom fönntarthatja a mellérendelő szemléletét. Ám csak termékei alapján utalnak rá az alárendelő krónikák, legendák, mondák. Név szerint nem említve, mert isteneik hiányában legendás nevük sincs, hanem mesterekként, sokszor idegen országokból, idegen országok tudásával, idegen királyok alá rendeltként, vagy törpékként, mint Andersen meséjében, a Hófehérekben.

A kétféle szemléleti mód köréhez tartozik a tudatelviség és anyagelvűség kérdése. Az egész kérdéskör attól lett 'perdöntő' jelentőségű, hogy az alárendelő szemléleti mód teremtette meg.

⁴⁴⁰ Grimal (1965), p.: 152., de lásd Ovidius feldolgozásában is, Michael Grant: *Myths of the Greeks and Romans*. Meridian, N.Y. 1988. pp. 343-5, 392.

Ugyanis ez a szemlélet a két alapelvet egymástól elválasztja, szembe állítja, és késhegyig menő vitákat gerjeszt arról, hogy melyik volt előbb? Melyik az eredendő és melyik a származék? Melyik az öröktől fogva létező és melyik a teremtet? Melyik az értékes, vagy melyik az értékesebb? A kérdést máig sem lehetett eldönteni. Merthogy alapvetően a kérdésfeltevés a hibás. A mellérendelő szemléleti módban az a kérdés, hogy melyik az elsődleges föl sem merül, mert elfogadható, hogy a két jelenség ugyanannak a valóságnak a két oldala és egymástól elválaszthatatlanok, összetartoznak. A kvantummechanika ezt az elvet már meglehetősen régen kimutatta, amikor az anyag részecske- és hullámtermészetét (ami képletesen megfelel az anyagnak, ill. a tudatnak) elválaszthatatlannak, összetartozónak fogta fel és így is kezelte. Ezzel ugyan a modern természettudomány eljutott a mellérendelő szemlélethez, de az alárendelő társadalmi környezetre eddig nem igen tudott hatni e szemléletmód, ezért nincs a kvantummechanikának társadalomtudományi alkalmazása, bár ismeretelméleti – azaz az ember természetének megfelelő – társadalomelméletek kidolgozására történtek kísérletek John Locke-tól és Immanuel Kanttól kezdve a XX. század első feléig.

Az ősrégészet tanulsága szerint az *ember* lényegét közösségei alkották. Visszatekintve több mint egymillió évre, az embert mindig csoportban, közösségekben találjuk meg. Tevékenysége is közösségi volt, telephelyein mindenütt emberi csoport és nem magányos személy nyomait leljük meg. És az ősi emberi temetkezések vizsgálata azt mutatja, hogy az alárendelő szemlélet, aminek eredményeként egy-egy településen határozottan szétválak az ún. urak, gazdagok sírja a nekik alávetett szegények, szolgák sírjaitól, az emberiség történetének csak a legutóbbi 7-8 ezer évet jellemzi, korábban mellérendelő volt a szemlélet. Az emberi ősi szemléletben az emberek egyenértékűek voltak, sírmellékleteik szerint nem különböztethető meg szegény és gazdag, sem úr és szolga. Az emberi egyenértékűséget tükrözi a mellérendelő szemléleti mód.

A későbbi emberi műveltségekre is meghatározó módon jellemző szemléletmódjuk, és minthogy a mellérendelő szemléleti mód Euráziában ma már nem tartozik az általános gyakorlathoz, az ez utóbbi által meghatározott műveltség nagyonis sajátos és e tulajdonsága kizáró jelleggel rendelkezik a műveltség eredetének vizsgálatakor. *Azaz az ősi embert jellemző mellérendelő szemléletű műveltség, nyelv, embercsoport nem eredhet a már kialakult alárendelő műveltségű elődökből, azokból nem vezethető le, azoknak nem másodlagos képlete, hanem azokkal szemben elsődleges.* A változás az ismert történelmi adatok alapján egyirányúnak látszik: amelyik nyelv, műveltség áttért az alárendelő szemléleti módra, annak e jellemzője a további időszakokban már ilyennek megmarad. Ennek köszönhető, hogy a mai ismert műveltségek zöme alárendelő, ha nem is egyenlő és szélsőséges mértékben. E tény nehezíti a mellérendelés lényegének a megértését. Míg a mellérendelő szemlélettel az alárendelés egyszerűen megérthető, az alárendelő szemléletben a mellérendelés értelmetlennek tűnik.

A Varga Géza által összegyűjtött jelképi anyag is tükrözi a magyar lélekhitet, ami azonban nem tekinthető alárendelő vallásnak a mai értelemben, hanem mellérendelő mivolta miatt a mai legfejlettebb tudományos nézetrendszer rokona. Ez a lélekhit, melynek lényege, hogy benne az ember nem rendeli alá magát a túlvilágnak, nem fél a lélektől, ami az onnani világból egyszer csak megjelenik itt a gyermekekben, míg a halállal pedig az inneni világból oda távozik.⁴⁴¹ Ezért nem lehet vallásnak nevezni a mai értelemben, de ősvallásnak igen, ha azon a mellérendelő tartalmat értjük. A lélekhit lélekeleme a tűz, a föld, a víz és a levegő, ami máig tükröződik a népművészetben, és igen régóta a Varga Géza által feltárt 'magyar hieroglif írásban' is. Melékesen a görög filozófia kezdetein világteremtő őselvek ezek. A magyar lélekhitben a tűz a fény, a szellemi erő, az apa; a föld a termékenység, az anya; a víz a megtermékenyítő erő, és a levegő az éltető erő. A lélekjelképeket nem tekintik személynek, nevet sem kapnak és nem ábrázolják őket emberi formában. E felfogásban a lélek tehát szabadon jár az inneni és túlvilág között, mert a két világ egyenrangú, nincs alárendelve egyik a másiknak. A halott lelke a

⁴⁴¹ Cser, 2000.

túlvilágra távozik, és újra meg újra visszatér az itteni világba. Lélek és ember viszonya mellérendelt. Az anyagot a lélek ereje mozgatja, teszi élővé, így nincs alárendelő teremtménonda, nincsen teremtményi függőség. Az emberi elme eredetét valójában ideatana révén Plátón emelte túlvilági, ezoterikus magasságba, ezért igen meg kell becsülnünk őseink őelőtte képviselt viszszakövetkeztethető álláspontját, hogy az evilági belátásokon túlról ne nyilatkozzunk.⁴⁴² Más kérdés a mi szempontunkból igen késői fejlemény, az istenség önkijelentése, kinyilatkoztatása. Ez a kereszténnyé váló törekvésekben teljesedett ki, és előzményének ugyanúgy tekinthetjük a Varga Géza által könyvében feltárt – alárendelő torzítástól mentes – világértelmezési emlékeket, mint a mellérendelő szemléletű társadalmi igazságosságot. E jelképtár megfejtésében ezért még minden bizonnyal előre kell lépni a jövőben, az itteni alapvető lépések nyomán.

Ugyancsak mellérendelő szemléletet tükröz Varga Csaba megállapítása, hogy a magyar nyelv és írás együtt, egyszerre alakult ki az őskorban.⁴⁴³ Ennek következtében mindenki ismerte az őskori magyar ábécét és nem rendelték alá az 'írástudóknak' a népet, mint amit megtehettek a későbbi, alárendelő korokban, elzárva a néptől a tudást, az írást. Így aztán Varga Csaba és Varga Géza és mások hasonló munkássága beteljesítésére marad még tennivaló bőven, például a jelképi tartalom alárendelő jellegének, részének kimutatása, kigyomlálása az ősvallásnak is nevezett őstudásból. Amivel egyértelművé válik a jelek, jelképek jelentése, s hogy a csillagos ég nem rendeli maga alá az embert, hanem tájékoztatja változatlan alakzati meséivel a nemzedékek tapasztalata által felhalmozott tudásról. Ám e múltértelmező munkát megnehezíti a korai hatalmakról a modern hatalom rajzolta kép. Mert ahogyan a magyar uralmi jelképezés azonos a népi emlékezetben élővel, ott és a történetiségünkben megmaradttal, azaz a magyar műveltség mellőzi a kettős kultúrát, ez ugyanúgy felmerül a Kárpát-medencén kívül talált nagyon hasonló leletjelek esetében is, még akkor is, ha úgy tudjuk, hogy azokon a részeken kemény elnyomás érvényesült az írott történelem során. Ez az ottani nagyfokú elnyomás lehet akár a modern értelmezés túlzása is, enyhítendő a római birodalmit utánzó későbbi kegyetlen harcmódor és a középkor végi és újkori háborúk tömegmészárlásainak megítélését. Viszont a kurgán 'műveltség' emberáldozata kétségtelen a főnökök sírmellékleteként adottan. Az alárendelés legkorábbi megjelenése a Fekete-tenger medencéjének vízözön-szerű feltöltődését követően történt. Az élelmiszertermelő melegövi ember kis csoportokat, családot alkotva élt. Évi több mint 200 mm csapadéknál növénytermesztés, élelmiszer többlet volt, egyenrangúsággal. 200 mm alatt a szeppei területeken állattenyésztés volt, de egyszer valamikor 7000 éve, amikor élelmiszerhiány alakult ki, a nehézségekre való rossz válaszként megjelent a területvédelem, vagyis az erő, a fegyver alkalmazása. Mindezt szükségesnek tartottuk az Égigérő fa és az itt tárgyalt egyéb jelek kapcsán megjegyezni.

A továbbiakban tehát ennek az ismeretnek a fényében szemléljük Varga Géza írástörténeti felfedezését és annak – sajnos – a modern alárendelő világ fogalmait használó leírását. Minden istenséghez kötött összefüggés ugyanis megáll önmagában, ugyanakkor mivel ismerete nélkülözhetetlen, ezért szent jelkép. A 'magyar hieroglif írás' így annak is bizonyítéka, hogy az írás megszületése ennek a kőkori tudástárnak, Varga Géza szavával ősvallásnak az igényéhez köthető, és nem az államhoz szükséges kereskedelmi–hadi szállítás könyvelési igényéhez, mint a szumir írásnál mondják, amely ráadásul évezredekkel későbbi is, mint a 'magyar hieroglif írás'. Ez az 'ősvallás' sokkal másabb volt tehát, mint a mai vallások, a legfontosabbra emlékeztetett, amit az embernek tudnia, figyelembe venni és megtenni kellett. Ezekből is legeslegfontosabbakat a 12. ábra mutatja. Aki e világmodellt alkotó természetvallást nem ismeri, pusztán dísznek tartja ezeket a szent jeleinket, pedig ezek éppen azért szépek, hogy ünnepélyesek legyenek, bevésődjenek. Nem túl kockázatos egyenesen arra gondolnunk, hogy az eredeti szépség eszme mindig magában hordozta a szentség szintű hasznosságot, amint az édesre is azt mondja a

⁴⁴² „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell,” mondja majd híres mondatát első műve végén a XX. század elején Ludwig Wittgenstein konzervatív filozófus.

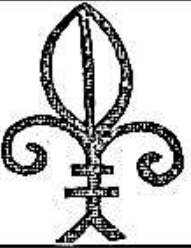
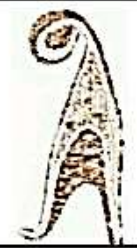
⁴⁴³ Varga, 2001.

megfelelő tudomány, hogy a gyümölcs édességének gyakorlati élettani haszna alakította ki az önkéntelen érzelmi kötődést hozzá még az édesanya neve esetében is.

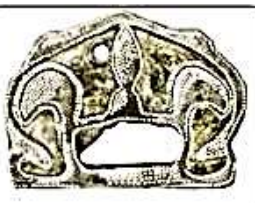
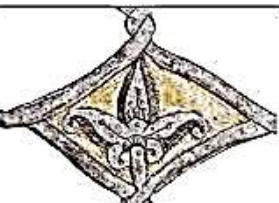
A Varga Géza által bemutatott jel-összefüggéseknek kihatása van az íráskeletkezés elméletére is. Ő tényként tekint az egy központból elterjedésre, mert – a véletlen egyezést valószínűség-számítással kizárva – „az antik írásokban van néhány közös jel, amelyek magyar hieroglifáknak felelnek meg. A magyar hieroglif írás e közös íráskészlettel azonos vagy rokon.” És mert „a székely írás őse már a kőkorból fonetikus lehetett”. A fonetikai rendszert Varga Géza szerint „az ősvallás kínálta”, azaz a jelekhez „kezdetből kötődött valamilyen hangalak”. S bár a vizsgált teljes vagy fonetikus hét – szumir, proto-elámi, proto-ind, kínai, egyiptomi, krétai és hattita – antik írásrendszer „közötti híd szerepét a magyar hieroglif írás jelei töltik be,” a közös jelek mégsem belőle vétettek, hanem „egy kőkori ősvallási jelkészletből kerültek az antik írásrendszerekbe.” És „kimutatható körükben a jelek ... formai, tartalmi és a jelképezést (ligatúra- és montázstechnikát) illető rokonsága”. S mivel „az amerikai indán jelmontázsok és ligatúrák (az elemi jelek formáját és jelentését, a ligatúratechnikát és a szójelek alkalmazást tekintve) közel állnak a kínai és a magyar társaikhoz”, „a fonetizáció az írás más jellemzőivel összefüggő rendszert alkotva, egyidejűleg jelent meg a kőkori Euráziában és Amerikában.” Azaz e bonyolult rendszert nem külön-külön alkották meg a világ különböző tájain, hanem „az egyes antik írásrendszereket egy széles körben elterjedt kőkori ötlet alapján hozták létre, az őskortól kapott ősvallási jelkészlet továbbfejlesztésével.” Azzal folytatja, hogy „megtalálható ezenfelül a világ minden táján a világmodellek sorvezetést nem ismerő jelhasználata is (még hozzá éppen a közös jelekhez kötődően).”⁴⁴⁴

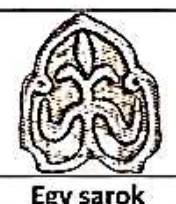
Az elméleti írásfejlődés levezetését – Varga Csaba régészeti műveltségekre alapozott nézetével szemben – Varga Gézának az ősvallási íráseredetet megalapozó indokai adják. Szerinte a sokkal korábbi Tordos-Vincsa-írárendszer, a Tepe Yahja-i és a Mas d’Azil-i jelcsoport stb. mutatja, hogy nem a szumir állami könyvelés, hanem „a kőkori ősvallás jelentette be az igényt az írás megteremtésére”. „A sumert megelőző korai jelkészletekben mintegy 20-20 olyan jelet találunk, amelyek a magyar hieroglif írásban is szerepelnek.” „A kőkori ember vallásos volt és jeleket használt az első fejlett állam megszületése előtt is.” Az ősvallás a magyar hieroglifákat alkalmazta, mert „a jelformák az ősvallás témáit (az égig érő fát, a Tejút hasadékaiban kelő Istent, az Orion csillagképet stb.) ábrázolják.” E jelek közül „az *atya* az Orion csillagképet, az *Egy* a Tejutat, a *szár* az égig érő fát ábrázolja”.

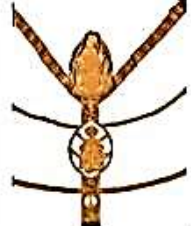
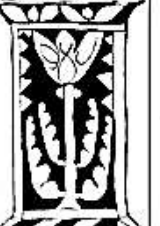
⁴⁴⁴ Varga (2017), pp. 17-19.

					
Egy Isten	Egy országa	sarokisten	Jó sarok	Egy isten	Jóma Ten

				
négy jó	sarokisten	Jó országa	nagy ég	jó magas égi kő

			
szár Ten	Óg Ten	magas sarokkő	Ős Ten

				
Egy ős Óg	Egy sarok	Egy sarok	ős Dana	Ten országa

						
magas lyukaskő	négy szár	magas kő országa	Egy isten	Egy isten	magas idő-isten köve	magas atya

			
nagy Óg	nagy szár ég	égisten	Isten országa

14. ábra. Székely szójelekkel írt mondatok. A világ legszebb hieroglifikus írása.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Varga (2017), p. 411. A kép [forrása](#).

Továbbá a székely betűket szójelnek véve, egyes betűk hangértékét adó szókezdő hangok „ősvallási jelentőségű szavakhoz vezettek”. „Ilyen például az 'a' (anya), 'b' (Bél), 'ty' (atya), 'gy' (Egy).” Szintén „a fennmaradt szójelek vallásos jelentőségűek”: „Az 'us' (ős) és 'nt/tn' (Ten) jel az Isten szavunk két tagját jelöli.”⁴⁴⁶ Varga Géza ide veszi azt is, hogy a magyar ABC nikolsburgi jelsorrendje „többszer éves jelsorrendet őrzött meg”, ahol „a jelnevek többnyire istennevekből vagy istenek jelzőiből származnak; sorrendjüket azok ősvallási tartalma és rangsora határozta meg. Az első helyekre az isteni triász (az Anyaistennő, Bél fiúisten és Dana isten) hieroglifái kerültek. Ez az elhelyezés később módosult (a 'c' és néhány további jel közéjük került), de még jól felismerhető az eredeti rendező elv.” És „a székely írás az anya jelével kezdődik, ami egy anyajogú társadalomra utal.”⁴⁴⁷

Varga Géza a kőkori írásjelek jelentésének megállapítása során, azoknak a 'magyar hieroglif írás' és a székely írás esetében a kőkortól napjainkig meglévő megszakítatlan folytonosságából arra jut, hogy ez az írás 50.000 éve alakult ki. Társítható hozzá a vele rokon antik írásrendszerek szintén kőkori eredetű közös jeleinek csoportja.⁴⁴⁸ Ugyanakkor szerinte „közismert tény, hogy az északkelet-eurázsiai és az amerikai vallási rendszerekben sok a közös vonás. Ez a vallások ősrökönségének jele lehet. Amikor a *Homo sapiens sapiens* vagy 200 000 évvel ezelőtt egyetlen családból kialakult, annak a családnak már volt vallása. S az összes későbbi vallás ebből fejlődött ki. Erre a közös ősvallásra vagy valamelyik utódjára vezethető vissza a jelek egy részének hasonlósága is.” Minden nép őse egy csoportban élt „előbb Kelet-Afrikában, majd 100 000 és 50 000 között (az interglaciális idején) a Közel-Keleten is. A genetikusok szerint innen népesedett be Európa és Ázsia északi része, valamint Amerika. Innen származik az ősvallások lényege és a székely rovásírás néhány legkorábbi jele. De ezt a közel-keleti származást csak az 'f' (Föld) jel esetében tudom alátámasztani, mert az az Ararát körüli Éden térképe a négy szent folyóval.”⁴⁴⁹

Varga Géza bátorsága az 50.000 éves íráseredeztetésre dicsérendő, mert a mai tudományban még mindig a szumiron kívül minden sokkal korábbi másholi írásnyomot szokás lesöpörni. Például a legújabb megállapítás szerint 36.600 éves⁴⁵⁰ Pont d'Arc vagy Chauvet barlang jó 21.500 év óta teljesen el volt zárva a külvilágtól,⁴⁵¹ tehát a barlangrajzok mellett talált jelek háborítatlanok.⁴⁵² Illene már bevenni őket az írástörténetbe,⁴⁵³ amint Varga Csaba híres könyvében megtette.⁴⁵⁴ Ugyanakkor mivel a kérdéskör tudományos megközelítésével foglalkozunk, figyelmeztetnünk kell az időrend meghatározó mivoltára. Ha egy jelenség Jáván félmillió éves, akkor az nem keletkezhet tízszer, százszor későbbi időben a 'bibliai' Közel-Keleten. Az emberiség alsó őskőkori szinte végtelen hosszú ideje, inkább időtlensége, – annak például a több százezer évet megélt Kárpát-medencei kavics műveltségi része, – arra a belátásra kell vezessen, megerősítve az emberi teljesség e korra érvényes legújabb természettudományos jellemzésével, hogy az írásművészet is képességei közé tartozhatott akkor már az embernek, amikor a beszéd-képesség. Ennek egyöntetűsége pedig, – amit az újkori nagy földrajzi felfedezésekkel együtt tapasztalt meg a néprajztudomány, bár felsőbbrendű tudata ezt sokáig háttérbe szorította, – ez a mindenütt nagyon azonos jelképi tartalom megköveteli, hogy megállapítsuk az emberiség élete e legkorábbi szakaszára a gondolkodási és ábrázolási képesség azonosságát.

Ennek a ténynek a százezer évet is megközelítő megnyilvánulási emlékeit nem lehet a Biblia teremtéstörténetének szó szerinti értelmezésével kezelni, de nem is szükséges, hiszen már a

⁴⁴⁶ Varga (2017), p. 20.

⁴⁴⁷ Varga (2017), pp. 74-75.

⁴⁴⁸ Varga (2017), p. 34.

⁴⁴⁹ Varga (2017), p. 51.

⁴⁵⁰ <http://24.hu/tudomany/2016/04/13/majdnem-negyvenezer-ev-esek-a-legoregebb-europai-barlangrajzok/>.

⁴⁵¹ http://index.hu/tudomany/2012/05/08/igazoltan_a_legosibb_a_chauvet-barlangrajz/.

⁴⁵² <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0146621>.

⁴⁵³ <http://www.nature.com/nature/journal/v413/n6855/full/413479a0.html>.

⁴⁵⁴ Varga (2001).

filozófus Szent Ágoston – az V. század elején! – felvázolta a megfelelő kezelési módot, miszerint hosszú-hosszú teremtdési korszakokat kell érteni egy-egy bibliai teremtdési napon. Azaz bár merész ötlet, de nem eléggé megalapozott akár a Négy Folyó megnevezése és bevonása a jelképi magyarázatba, akár a bibliai Teremtdéstörténethez hozzárendelt földrajzi környezet emlegetése kiindulási helyként. Továbbá, mivel az északi félteke hideg éghajlatához alkalmazkodott testű ember nyomait megtalálták dél-afrikai és ausztráliai hatvanezer, brazíliai ötvenezer éves rétegben, akár ilyen régmúltból is származhat a jelek és jelképek egész Földre kiterjedő egyöntetűsége, egyetemessége. És csak kiigazításként: az utolsó würm és az azt megelőző riss jégkorszak közötti viszonylag melegebb időjárás, azaz interglaciális kb. jelen előtt 150.000–120.000 között, azaz máskor, sokkal régebben volt, mint amilyen adatot Varga Géza mond. Igaz viszont, hogy a könyvének ábráin „lévő párhuzamok magukért beszélnek: tagadhatatlan bizonyítékai egy igen hosszú időn (évezredek) és nagy földrajzi távolságokon (több ezer kilométeren) át érvényesülő egységes világnézetnek és jelrendszernek. Van-e olyan kulturális jelenség a modern világban, amelynek az ereje és állandósága ehhez fogható lenne? Csak elnémulni lehet a tényről, hogy e jelek ma is elevenek a magyar meg az indián kultúrában.”⁴⁵⁵

És a bolygónyi elterjedtsége mellett nyomatékositani kell azt is, hogy jelképeink keleti kapcsolatai azok őskőkori régiségéből és nem a hatalmi dinasztiák utóbbi pár ezer évekbeli földrészeket átívelő – keletről-nyugatra száguldozó – terjedéséből erednek. S ha már itt tartunk: a Bering-szoroson viszonylag késői Amerikába átkelést újabban már elvetették, de nemcsak a jégkorszak végi zord éghajlati és egyéb viszonyok miatt, hanem mert nem a kelet-ázsiai B, hanem a 0 vércsoport jellemzi az amerikai indiánokat. Azaz jóval korábban keltek át Dél-Ázsia és Nyugat-Európa felől Amerikába, amikor Ausztráliába is eljutott az ember, tehát már 50-60.000 éve, és ekkori a műveltségi azonosság is, amit egyébként Varga Géza jelazonosításai megerősítenek.

Így tehát a saját jeleinkkel, írásunkkal a teljességre – teljes feltárássra és magyarázatra – törekedve kell foglalkoznunk. A 'szumir' ellentmondásaira is könnyen rámutathatunk, mert az említett – most már hamisnak mondható – írásfejlődési utat csak egyes nyugati, 'a tűz közelébe engedett tudósok' közvetítik felénk, – ahol a tüzet valójában ők szították – ezért kell a körmükre nézni, körmükre égetni. Amikor Dudás Rudolfot, aki igencsak járatos volt e téren, kérdeztem a tárgyjelek és írásjelek valamiféle kapcsolódási elvéről, mert a véletlen kapcsolódás értelmetlenség, sokáig ingatta a fejét és mondta, hogy ez igencsak függőben lévő kérdés. Ám korszerű tudományos eszközökkel sikerült már bizonyítani, hogy mindez az itteni, Kárpátok környéki ősvilág a miénk, ezért a műveltségi jelvilág is, egy jó idő óta magyarnak nevezve – amint az itt érintett és elemzett két Vargaműve jól mutatja.

Mindezt azzal az ellenvetéssel tagadni, hogy a Kárpát-medencei eredetünket alátámasztó genetikai eredményeket a hibás, kisszámú, nem megfelelő helyről származó mintavétel okozta, tarthatatlan. Az eredmény nem tud múlni a mintavételen ebben azt értelemben, az alábbiak szerint. Persze múlik annyiban, hogy egy-az-egyben adja vissza a minta tartalmát, azaz a mellébeszélésnek vége szakad a genetika őstörténetbe belépésével, amikortól már a „minden a mintavételen múlik” is ilyen mellébeszélés. De nem múlik annyiban, hogy igen régiek a mutációk a vizsgált helyre-nem-álló szakaszon, és erre az igen hosszú időre (félmillió év) csak kevés (öt) mutációs szint esik a férfi ági Y kromoszómákat illetően. Azaz ezek a mutációk nem tulajdon-ságot örökítenek, hanem csak egymáshoz viszonyított sorrendjüket, meglévőségüket vagy hiányukat használhatjuk fel népek tartózkodási helye, elterjedése vonatkozásában, de ezt egyelőre kevesen fogták fel, és népekre jellemző géneket emlegetnek vele kapcsolatban. Még elnagyoltabb adatszolgáltató az anyai ágon öröklődő mitokondriális DNS sokkal rövidebb helyre nem álló szakasza, amivel legfeljebb kontinensnyi származási eltérés mutatható ki. Ez a téves hivatkozás tehát a mintavétel számosságára azért bajos, mert a modern tömegbefolyásolás egyik igen

⁴⁵⁵ Varga (2017), p. 137.

drága, ezért szinte pénzhatalmi kizárólagosságú eszközévé válhat, amit a megegyezéssel hamis ősmúlt – aminek magas műveltségéből mi, túlnyomó érdemeink ellenére a nagyhatalmi tudománypolitika által kizárattunk – eddigi megerősítésére használhatnak. Folyik is ilyen propaganda pl. Zacharia Sitchin részéről, aki igyekszik visszavezetni a 'kiválasztottakat' űrlényekhez, akik genetikai beavatkozása által ők 150.000 évvel ezelőtt teremtődtek, és ezért ők magasabb rendűek, és mi többiek, alacsonyabb rendűek és az ő tulajdonuk, birtokuk vagyunk.⁴⁵⁶

15. ábra. **Balra:** „Magyarszombatfai tényér világmodellje négy folyóval,”⁴⁵⁷ közepén Bél isten jele (X), valamint további székelylek (jobbra): F, B, Ly, Ü felül, N, G, S, AK alul.⁴⁵⁸ A „tál a Föld jel képszerű változatával” bír.⁴⁵⁹ **Középen:** Schwechati avar ékszer a 'magyar hieroglif írás' jeleivel és a székelylek írás "g" (ég) jelének előképe párhuzama e felülnézeti világmodell sarkaiban. Ez az ég jel az eget tartó fát ábrázolja s ilyen ábrákat szoktak rakni a világmodellek sarkaiba. A világmodellek jellegzetessége, hogy közepén az Isten jelképe szerepel (ennek megfelel a kereszt, amely Dana isten jele a magyar hieroglif írásban), a sarkokon pedig az égbe vezető út.⁴⁶⁰ **Jobbra:** „A szentgyörgyvölgyi korsó a lyuk jel megtestesülése (balra és közepén), a korsó szája azonos a világmodell lyuk jelével (... van egy tényleges lyuk); a székelylek 'ly' lyuk és négy 'g' ég jel és népi megfelelői (jobbra); a korsó a hieroglifák értő alkalmazása, mely szerint az éltető ital forrása az égben lakozó napisten.”⁴⁶¹

Visszatérve a Varga Géza által említett Ararátra és az Éden szent folyóira, ezeket ő a világ minden táján használt és a 'magyar hieroglif írás' által is ábrázolt világmodellek körében tárgyalja. Ennek kapcsán megállapítja, hogy „a világmodell egy eddig ismeretlen irodalmi műfaj”, és „a kőkori eredetű világmodellek különböző (térbeli, felülnézeti, mozgó stb.) csoportokba sorolhatók. Eltérő a szerkezetük és az olvasási módjuk is (pl. nem rakják sorokba a jeleiket). A leggyakoribb típus a felülnézeti világmodell, amely egy jelekből összeállított ideális és szimmetrikus világkép. A jelei egy Istenre utaló központi jelkép körül, a sarkokon és az oldalakon alkotnak csoportokat. E világmodellek olvasása ismétlődő sorokból álló imát eredményez. Belőlük alakultak ki a négysoros népdalaink.” Ezen ősi imánkhoz „hasonló gyakorlat ismert az indiai mandalák esetében is (a világmodellekből imákat olvasnak ki), mert Indiában napjainkig megőrződött a kőkori tudás.”⁴⁶² Az elég ima késői fogalma helyett ide is valamilyen az őskori élethez jobban illő magatartásra, eljárásra kell gondolnunk, amire ismerünk is gyakorlati eredményt hozó példákat. Tehát „a kőkortól ismert felülnézeti világmodell a teremtett és rendezett

⁴⁵⁶ Lásd Zecharia Sitchin: *The 12th Planet. (The Earth Chronicle, Book 1.)* New York, 1976. Zecharia Sitchin: *Anunnaki Krónikák. A sumér teremtéstörténet összefoglaló alapműve.* Angyali Menedék, 2016. Leplezi Jim Marss: *Titkos uralom. A Trilaterális Bizottságot, a szabadkőműveseket és a nagy piramisokat összekötő rejtett történelmi szálak.* Kapu Könyvek, Budapest, 2003. (Marrs: *Rule by Secrecy*, HarperCollins, NY, 2000 fordítása.) pp. 118, 440-447.

⁴⁵⁷ Varga (2017), p. 331.

⁴⁵⁸ Varga (2017), p. 113.

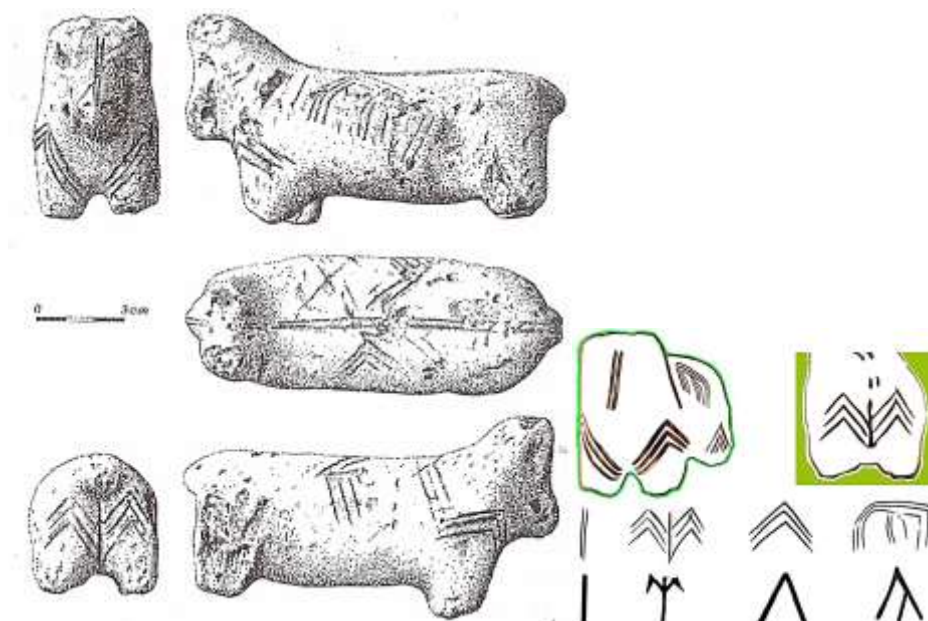
⁴⁵⁹ Varga (2017), p. 603. A kép [forrása](#).

⁴⁶⁰ A kép [forrása](#).

⁴⁶¹ Varga (2017), p. 207. A kép [forrása](#).

⁴⁶² Varga (2017), p. 22.

világ jelekből alkotott, idealizált térképe. Legegyszerűbb változata a körbe zárt kereszt alakú *Föld* hieroglifa. A világmodelleket alkotó elemi jelek rendszerint azonosíthatók a magyar hieroglif írás valamelyik jelével. Másképpen fogalmazva: a magyar hieroglif írás a kőkori világmodellek jeleiből alakult ki” (15. ábra).⁴⁶³ S hogy milyen régiek e világmodellek és írásjelek, nem tudjuk, ezért létrejöttük sorrendjét sem ismerhetjük biztosan.

16. ábra. A 7500 éves szentgyörgyvölgyi tehénszobor egy **térbeli világmodell**, „jelei nem alkotnak folyamatos szöveget”: a négy sarokoszlop által tartott, Istennel azonos égboltozatot illusztrálja; homlokán a **szár** 'úr', hátán az **ég**, lábain a **sarok**, fenekén a **Ten** (isten, tenyész) jel látható.⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵

17. ábra. Balra és középen: A székel jelekkel magyar szöveget rögzítő szentgyörgyvölgyi tehénszobor fényképe.⁴⁶⁶ Jobbra: A világoszloppal azonos Istent és a Napból eredő szent folyókat jelképező, modellező **mozgó világmodell** korondi gyertyatartón.⁴⁶⁷

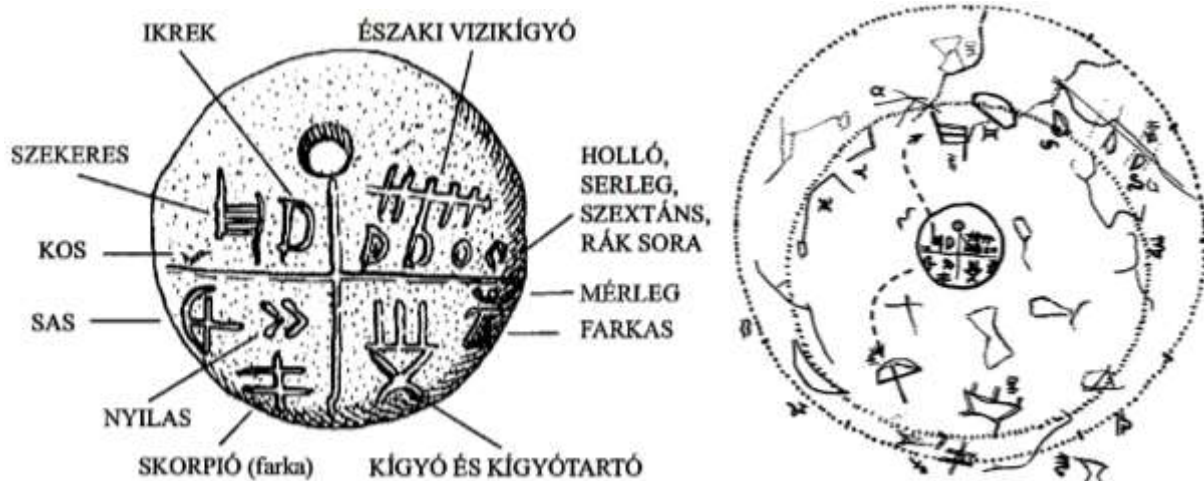
⁴⁶³ Varga (2017), p. 327.

⁴⁶⁴ Varga (2017), p. 23.

⁴⁶⁵ A kép forrása: <https://www.facebook.com/332452556772212/photos/pcb.1260486297302162/1260475210636604/?type=3&theater> és <https://www.facebook.com/332452556772212/photos/pcb.1260486297302162/1260485743968884/?type=3&theater>.

⁴⁶⁶ A kép forrása: [bal oldali kép](#), [középső kép](#).

⁴⁶⁷ Varga (2017), p. 23. A kép forrása: [bal oldali gyertyatartó](#), [jobb oldali gyertyatartó](#).

18. A csillagkép sor teljes (balra), amint a csillagos égbolt mutatja (jobbra).⁴⁶⁸

E korai világmodellezést igazoló felfedezést tett Záhonyi András, aki szerint a 7500 éves Tatárlakai Korongon csillagképek világmodellje látható. Az bátorította fel ezirányú vizsgálatra, hogy hasonló kör alakú tárgyak elemzésekor „több esetben – pl. a tordosi korong (Erdély), a knósszoszi (Görögország) kör alakú tábla és a karanovói agyag pecsétnyomat (Bulgária) jeleinek elemzése során – a jelek csillagképek ábráiként is értelmezhetők.”⁴⁶⁹ „Tegyük egymás mellé a tatárlakai korong fényképét és egy részletes csillagtérképet! Haladjunk a korongon a bal felső negyedből indulva az óramutató járásának irányában. Meglepve tapasztalhatjuk, hogy a tatárlakai korongon ugyanazokat az alakzatokat látjuk, mint amelyeket a Kr. e. 5. évezred tájékán az emberek láttak az éjszakai csillagos égbolton, az Ikrektől a Nyilasig bezárólag.” A felismerést „a téglalap alakú tábla jeleinek csillagászati értelmezései is igazolják. A tábla és a korong jeleire pillantva levonhatjuk a végkövetkeztetést: egy ősi kozmikus világmodell áll előttünk.” Sőt „a korong megadja készültének idejét. Ugyanis az Ikrektől a Nyilasig található csillagképeket – úgy, ahogyan a korongon látható – csak a Kr. e. 4000-5000 körüli időszak tavaszi napéjegyenlőségeinek (a Kos hónapjának) kezdetén láthatjuk egyszerre az égen.” Ez időben, azaz „Kr. e. 4500 körül nem a Kis Medve, hanem a Sárkány 'lábát' alkotó csillag töltötte be a Sarkcsillag szerepét.” Záhonyi szerint „az Auriga (Szekeres) csillagképtől indulva a Kígyó és Kígyótartó csillagképekig (a Nyilas és Skorpió csillagképek határpontjáig) „bukkannak fel” a csillagképek rajzolatai a korongon, méghozzá abban a sorrendben, ahogy az égen is láthatók!” Ugyanakkor „a korong rajzolatait sumer képjelekként olvasva a csillagászati értelmezésben tárgyalt csillagképek sumer nevei bukkantak elő (18. ábra).”⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Záhonyi András: A tatárlakai csillagóra. Fríg Kiadó, 2011. p. 89, 92. <https://maghon.weebly.com/uploads/2/0/0/3/20035969/zahonyi-andras-a-tatarlakai-csillagora.pdf>. V. ö. Mandics György, Záhonyi András: Tatárlaka és tordos üzenete. fríg Kiadó, 2018.

⁴⁶⁹ Záhonyi András: „A tatárlakai korong 7000 éves?” A *Mag népe*. <http://www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php?article.311>.

⁴⁷⁰ Záhonyi András: A Tatárlakai Csillagóra. Fríg Kiadó, 2011. A borító szövege. <http://www.frigkiado.hu/a-tatarlakai-csillagora>.

székely	magyar népi jelkészlet				hettita
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					

székely	magyar népi jelkészlet				hettita
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					
					

19. ábra. 'Népi hieroglifáink', melyek majd' mindegyikének hettita párhuzama is van.⁴⁷¹

Varga Géza a világmodellek jelkép-írási bemutatásán túl foglalkozik olyan íráselméleti kérdésekkel is, mint a jelhasadás, a ligatúrák eredete, a szó- és mondatjeleink, a szókapcsolatok, távoli írásrendszerek hasonlóságai, a jel környezete. Módszertanilag a kőkori írásjelek jelentését és hangértékét a képi tartalom alapján tárja fel, valószínűség-számítást végezve hasonlítja össze a székely írást más írásrendszerekkel. Beszámol vele ellentétes véleményű szakemberekkel folytatott párbeszédéről a székely írással kapcsolatban. Bemutatja írásunk jellemzőit: nevét, jelszámát, jelsorrendjét, írásirányát, jelhasználatát, jelformáját, megtanulhatóságát, írástechnológiáját, helyesírását és párhuzamait. A következő jeleket, mint hieroglifákat: Anya, Bél, celőke, Dana, Ég, Föld, egy, hal, Isten, Jó, Jóma, K betű, ak, kebel, kő, király, élő, Lyuk, Magas, nagy, Nap, Nimród tanga, Óg, ország, Ragyogó, Sarok, svasztika, Szár, Ten, tprus, Atya, ushu és vas, Ős, Ű betűk, Üdő, Ügy, zsenge, ezer; mint ligatúrákat: sarokmontázs, szárnyas napkorong, eget tartó fa, lyukas törzsű fa, jelből növvő fa, jel a fejen, magas kő, jel állaton, ember-szerű ábrázoláson, növényen, edényen és ruházaton, hegyen folyó, Lyukban kelő Isten, szimmetrikus feliratok. Elemzésében kitér a kőkori írás emlékekre és a klasszikus írásrendszerekre. Továbbá a 'honfoglalás' kori és népi írás emlékekre, az uralmi és vallási jelhasználatra és az indián hieroglifákra. Végül Bemutatja a magyar hieroglifikus írás korszakait és a történeti hagyományt. Sorra veszi a székely ABC 'magyar népi jelkészlettel' azonos jeleit (19. ábra).

⁴⁷¹ A kép forrása: [bal oldali kép](#), [jobb oldali kép](#).

székely	uralmi jelképek jelei				népi

TV	m	TV	m	TV	m	TV	m	TV	m	TV	m
I	I	Y	Y	Λ	Λ	Υ	Ψ	Υ	Υ	Y	Y
T	1	†	†	7	7	Z	2	7	7	1	1
7	2+	Π	Λ	≡	≡						
		111	71	†	†	11	11	11	11	X	X
+	+	X	X	≡	≡	⊕	⊕	⊗	⊗	⊗	⊗
Λ	Λ	V	Λ	V	≡	≡	≡	≡	≡	Δ	Δ
Δ	Δ	Δ	Δ	≡	≡	≡	≡	≡	≡	≡	≡
(	)	O	l	⊙	⊙	☀	☀	✱	✱	☀	☀
M	Π	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
D	D	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
7	7	6	6	6	6	7	7	7	7	7	7

sumer	magyar	sumer	magyar	sumer	magyar
✱	4	X	X	↑	↑
+	+	⊕	⊕	†	†
✱	✱	≈	2	⊙	⊙
✱	✱	≡	≡	Λ	Λ
I	I	≡	≡	⊙	⊙
Δ	Δ	✱	✱	✱	✱
✱	✱	Δ	Δ	☀	☀

21. ábra. Tordos-Vincsa és magyar; és 'szumir'—magyar összehasonlító jeltáblázat.⁴⁷³

Indus	magyar	Indus	magyar	Indus	magyar
4	4	4	4	4	4
X	X	✱	⊙	✱	✱
↑	↑	↑	4	✱	✱
⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕
Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
✱	✱	✱	✱	✱	✱
✱	✱	✱	✱	✱	✱
✱	✱	✱	✱	✱	✱

Indus	magyar	Indus	magyar	Indus	magyar
4	4	4	4	4	4
X	X	✱	⊙	✱	✱
↑	↑	↑	4	✱	✱
⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕
Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ
✱	✱	✱	✱	✱	✱
✱	✱	✱	✱	✱	✱
✱	✱	✱	✱	✱	✱

22. ábra. Indián-székely (balra) és Indusvölgyi-magyar elemi jelpárhuzamok (jobbra).⁴⁷⁴

Szent jelképtárunkkal manapság megfelelő körültekintéssel kell bánnunk, amint egész magyar létezésünkkel is, azaz szent hagyományként kell megélnünk, művelnünk és tudományos tisztelettel kell kezelnünk, valamint az önfeláldozásig kitartóan védenünk. Ebbe beletartozik a magyar ABC betűi és jelképei egyre szélesebb körű felhasználása, tudományos kutatása emberiségi szinten és az alsó őskőkortól indítva, valamint a bátor kiállítás érte a hír- és tömegközlés

⁴⁷³ A képek forrása: [bal oldali kép](#), [jobb oldali kép](#).

⁴⁷⁴ A képek forrása: [bal oldali kép](#), [jobb oldali kép](#).

terén. Ennek itt most értelemszerűen csak a tudományos követelményét érintjük, a korszerű és hatalmi érdek által nem torzított összefüggések alkalmazását a tárgykörre. Ahol első és legfontosabb, hogy az itt 'magyar hieroglif írásnak' nevezett találmányunk még a mitológia születése előtt jött létre, ezért főbb alkotó elemeit nem szabad azonosítani a sokkal későbbi, a hatalmi alárendelés korában, ami csak 6500 éve indult, annak egyik eszközeként kialakított különféle, sokszor zavaros mitológiáknak a szereplőivel. A mitológiára nincsen szavunk, mert magyar mitológia, magyar teremtmény nem létezett, bár voltak a XX. század közepén, akik ilyent utólag nekünk is tulajdonítottak, illetve hamisítottak.

Nem az istenekkel, istennőkkel azonosak tehát a jeleink, hanem az emberi élet nélkülözhetetlen összefüggéseit jelenítik és örökölték meg. Csak a legfontosabbat megemlítve: a termékenység és az anyaság tisztelete mindenütt megnyilvánult a földön és nem szükséges mai értékelését az égbe emelni, istennőket emlegetni. Más kérdés a csillagos ég ismerete, mert annak csillagképei megfeleltetése mitológiai alakokkal szintén késői. Így a mindegyre hangoztatott ősvallás helyett mindenütt ősnyelvet vagy őstudást kellene talán mondani, mert annak a legfontosabb, avagy alapfogalmait jelenítik meg jelképeink, amelyeket írásjelekként használatba vettünk. Ezen közben megvalósítva a Varga Csaba felfedezte nyelvtörvényünket, hogy az ősnyelv szava kép, és a Varga Géza által is elismert gyakorlatunkat, hogy minden írás e kép jeleiből fakad.

Óriási ellentmondást észlelhetünk ezért a magyarok – hamis finnugor – eredeztetése és amint testi, úgy szellemi jellegzetességeink között, mely utóbbiak egyike a magyar ABC-s saját írásuk. Azért nem foglalkoztak eddig az írástörténettel magyar szempontból, de annál inkább türkből és kínaiból, mert szakadékot vontak a hunok és az őket követő 'avarok' közé, amint ez utóbbiak és a magyarok közé is itt a Kárpát-medencében, amennyiben mind a hármat Ázsiából, illetve az európai szeptéppéről eredeztették, de nem egymástól, és a kapcsolatukat a Kárpát-medenceiekkel egyszeri hódítás eredményének tekintették. Az itteni írást nekik tulajdonítva, hogy azt a hódítók hozták ide, míg a korábbi, a Vincsa műveltségi korszakból származó jelekkel a kapcsolatot egyszerűen megtagadták, a vele való foglalkozástól pedig eltolták a magyar tudományt. Tehették ezt a jelek őskőkorszakból származó egyetemessége miatt, ahol a jelhasonlóságból kiindulva jeleink ázsiai eredete mellett érveltek. De ez nem mehet így tovább, reméljük, az oktatásban sem, mivel Varga Géza bebizonyította a Kárpát-medencei jelfolytonosságot hosszú-hosszú évtizedek vonatkozásában.

Összefoglalóan elmondható, hogy Varga Géza *A magyar hieroglif írás* című könyve nagy bizonyító erővel tárgyalja – saját összegzését idézve – „a székely írás eredetének kérdését”, miszerint „a székely írás a magyar nép alkotása, természetes fejlődéssel, több tízezer év alatt alakult ki és vált a kezdeti hieroglifikus (szó- és mondatjeleket alkalmazó) írásból alfabetikus írássá...” És szerinte „az ismert klasszikus írások nem egymástól elszigetelten jöttek létre, hanem egy közös kőkori jelkincsre, az ősvallás jelképeire épültek, amely lényegében azonos a székely írás elődjével, a magyar hieroglif írással. Ez a felismerés (az írás monogenezisének tétele) magyarázza meg például a magyar jelkincs és az indiánok népi jelkészletének egyezéseit.”⁴⁷⁵ (20. o.)

Mindez azt jelenti, hogy „az ősi jelek nem jópofaságból, nekem ez tetszik nekibuzdulásból, mindenki által divatosnak vélt krix-kraxokból keletkeztek, hanem olyan mindenki által megértett és elfogadott jeleket, szimbólumokat rajzoltak, róttak, karcoltak, festettek a tárgyakra, falra, csontra, eszközre, edényre, aminek a jelentésével mindenki tisztában volt”.⁴⁷⁶ Ugyanakkor nem véletlenül vettük e tartalmi összefoglalót a szerző legújabb megfogalmazásából, mert egyrészt igen pontos, másrészt kimondja, hogy a mai 'alfabetikus' székely írásunk kezdete a szó- és mondatjeleket alkalmazó 'hieroglifikus' írás. Mellé téve, hogy ez az eredeti írás egyetlen kőkori

⁴⁷⁵ „Varga Géza írástörténész életrajza.” Varga Géza írástörténész. 2017. december 10. <https://vargagezairastortenesz.eletrajza.html>. Az indián-magyar írástörténeti kapcsolatok: <https://www.facebook.com/notes/hun-nemzetiség/indián-magyar-írástörténeti-kapcsolatok/907273935952478/>.

⁴⁷⁶ Endrécius leveléből Varga Gézához. Varga (2017b).

jelkincs, minden ismert klasszikus írás közös alapja, és még az amerikai indiánok jelkincse is. Ettől viszont még Varga Csaba felfedezése továbbra is érvényes, hogy a legrégebbi kőkori jelek elvont, mai szóval geometriai alakzatok, és mint az egyiptomi hieroglifák mutatják, ezen elvont jelekre hasonlító tárgyak rajzolatával született a később tévesen képírásnak nevezett alkalmazás. Amiből pedig a két Varga egyesített elméleteként következik, hogy az eredeti elvont alapjelek terjedtek el szerte az egész Földön, mindenütt az ottani tárgyi világ alakzatait alkalmazva aztán képjelekként, de az elvont alapjelkészlet ábécés írássá csak nálunk alakult, átadva minden későbbi írásnak az eredeti elvont jelkészletet.

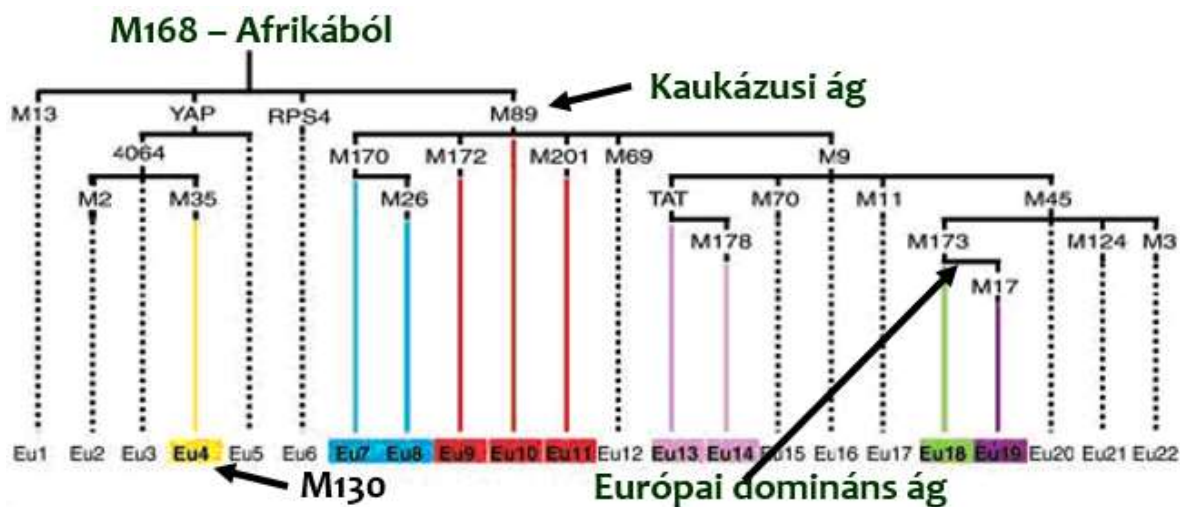
Így aztán teljes joggal fogalmazódik meg a követelmény, hogy ne maradjon csonka, mint eddig volt, hanem legyen végre teljes az elméletünk írásunkról, őstörténetünkéről és történelmünkéről. Vegyük és használjuk fel hozzá a komoly érvrendszereket, melyek egyikét itt bemutattuk. Ezek a tudományos tekintély miatt nem megkerülhetők és jól alátámasztják a mondanivalót, a vitázóknak módosított értelmezési keretet, lehetőséget adva, hogy a teljességre törés értelmében a saját elmélet átalakításának lépéseit megtegyék. A Kárpát-medencei eredetünk és folytonosságunk bemutatásakor ugyanúgy fontos a (szkíta)hun–bolgár/’avar’–magyar hatalmi azonosság folytonosságára, mint a szellemi, nyelvi és írási azonosságunkra és folytonosságunkra kitérni. És azokra a kiváló jelképi, jelképezés gyakorlati hasonlóságokra, amelyek a neandervölgyi korszak emberétől és igen távoli földi helyeken való jelképezési megnyilvánulása előfordulásától kezdve a Tordos-Vincsa műveltségen át akár a késői sztepei és közép-ázsiai leleteken megjelenőig tartanak, illetve a Kárpát-medencében és környezetében az őskortól az ókoron és középkoron keresztül napjainkig élnek.

4. Műveltségünk és testi jellegünk ellentmond hamis eredeztetésünknek

Az úgynevezett nagy tudományban azért nem törődtek velük magyar szempontból, de annál inkább türkből és kínaiból, mert – mint láttuk – szakadékot vontak a hunok és az őket követő ’avarok’ közé, amint ez utóbbiak és a magyarok közé is itt a Kárpát-medencében, amennyiben mind a hármat Ázsiából, illetve az európai szteppéről eredeztették, a kapcsolatukat a Kárpát-medenceiekkel egyszeri hódítás eredményének tekintették. Az itteni írást nekik tulajdonítva, hogy azt a hódítók hozták ide, míg a korábbi, a Vincsa műveltségi korszakból származó jelekkel a kapcsolatot egyszerűen megtagadták, a vele való foglalkozástól pedig eltiltották a magyar tudományt. Tehették ezt a jelek őskőkorszakból származó egyetemessége miatt, ahol a jelhasonlóságból kiindulva jeleink ázsiai eredete mellett érveltek. Am a magyar műveltség és nyelv – mondhatni: a jelek nyelve – mellérendelő jellege nem egyezik meg az egy idő óta a szteppéről vagy máshonnan ide sorozatosan érkező harcias hódítók alárendelő elvi szándékaival és gyakorlatával. Ezért aztán erőteljesen tiltakoznunk kell az ellen az újabban kifejlődő megalkuvó gyakorlat ellen, amikor a szalonképtelenné vált finnugor eredetelmélet helyett egyfajta sztepei és ázsiai származáselmélet kezdi meg vészterhes működését, nem kevés állami pénzzel támogatva. Ahol – némelyek – hallgatólagosan elismerik elődeinknek a beláthatatlanul régi időkbeli Kárpát-medencei kialakulását, de kiköltöztetik őket az ázsiai nomád környezetbe, – bár erről a késői kiköltözésről semmilyen adattal, bizonyítékkal nem rendelkeznek, – ahonnan aztán már dicsőséges hatalmi tényezőként, de ugyanúgy honfoglaló beköltözéssel hozzák vissza őket, mint a ránk erőltetett másik hamis eredetelmélet, a finnugorizmus teszi. Egyesek szerint csak 50 évvel Kárpát-medencébe érkezésünk előtt jöttünk ki az Urálból eszerint a felmelegített turanizmus szerint.⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ Lásd Szabó István Mihály: „Vezérfonal a magyar és az uráli népek őstörténetének áttekintésére.” *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenhetedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Tizenegyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai*. Budapest 2003. Budapest–Zürich, 2004. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XVIII/2. <http://mek.oszk.hu/05900/05943/05943.pdf>, Szabó István Mihály: *A magyar nép eredete. Az uráli népek eurázsiai-*

Ugyanakkor a különböző hatalmi tényezők sorozatos egymásutánja szerinti népneveink és a minket környező népek neve szinte kibogozhatatlan keveredést mutat, és ezt a bonyolultságot a távolról beköltöztetés elve még meg is sokszorozza. Másrészt pedig gyakran leegyszerűsíti, mert a népet nem különíti el a hatalmi tényezőtől, mintha a nép nem lenne több, mint a katonák családtagjai. De ekkor is illenék persze megkülönböztetni barátot és ellenséget, támadót és védekezőt. Erre viszont sokkal alkalmasabb az általunk felfedezett, a genetikai egyértelmőségekkel is alátámasztott valóság, amikor a történelmi színpad nem más, mint csupán a Kárpát-medence és közvetlen környezete. Amely elég kis területű ahhoz, hogy a benne élők érintkezve tájékoztassák egymást, és elég nagy ahhoz, hogy elkülönült csoportokként az eredetileg azonos nép és nyelv különböző hatásokra az idők során megváltozzon, illetve, hogy az ellenséges támadásokat, hatalmi tényezőket meg lehessen különböztetni benne a védekező, honvédő tevékenységtől és szervezettől. Még talán oly törvényszerűséget is fel lehet mutatni, hogy a nyelvi és műveltségi eredetiséget a függetlenség, a szabadságban töltött élet őrzi meg, míg az elnyomás alatt élőkénél ez gyorsabban változik, a végén már az érthetlenség, idegenség fokáig. Am a különböző hódító hatalmaknak sem sikerül teljesen megváltoztatni a leigázott nép jellegzetességeit, hiszen többnyire azokra épül a hatalmuk, elég csak a földműves állattenyésztő lakosság termelvényeire és kézműves-fémműves termékeire gondolni (egy könnyűlovas kiállítás, felszerelése annyiba került arányosan, mint ma egy tanknak nevezett harckocsié).⁴⁷⁸ És a szabadságát védő, sikeresen megőrző rész, részek is adhatnak segítséget elnyomott testvéreiknek, amint azt a legfontosabb (pártus–hun–bolgár/avar–magyar) esetekben tapasztaltuk a korai idők-ből. Még ezelőtti fejleményeket is érdemes lenne így nézni, például a kelta kor esetében, de más középkori, sőt újkori fejleményeket is, amikor ez utóbbiakat már nevén is nevezzük és szabadságharcnak hívjuk.

24. ábra. Az Y-kromoszóma mutációk Eu-rendszere. **M173** – az ősi aurignaciak utódai. **M17** – az ősi gravettiek utódai: magyarokban 60%, lengyelek 56,4%, ukránok 54%, macedónok 35%, horvátok 29,3%, szlovákok 26,7%, udmurtok 37,2%. **YAP-M35** – déli földművelők utódai. **M170** – a kurgán hódítók utódai. **M172** – pásztorok. **TAT** – északi, késői, már a 'finn-ugor' nyelvi kapcsolat utáni!

amerikai őstörténete. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó Kft. Budapest, 2004. Legújabbban Türk Attila és Sudár Balázs nyilatkozatait, írásait, melyekkel tele van a sajtó és a világháló.

⁴⁷⁸ Elképesztő szám: 1 milliárd forint (2003-as adat az USA M1B2 Abrams harckocsijára).

Rámutattunk korábban,⁴⁷⁹ hogy a genetikusok nem értvén az őstörténethez, helytelenül azonosították az aurignaci műveltséggel az Eu18 (M173) mutációt, mert az sokkal korábbi, azaz akár az acheulihez (Vértesszőlős) köthető és a még a moustieri (Subalyuk, Szeleta I) is az volt, az aurignaci (Szeleta II, Istállóskő) pedig ezekből alakult át hosszú idő alatt nagy területen, s nem köthető – a helyre nem álló szakaszon rögzült és feltárt – mutációhoz, mert a következőt, a kb. 50000 éves Eu19 (M17) mutációt csak a gravetti műveltség emberéhez lehet kötni, mivel annak fő kiindulási területéről (a mai Don-mente) 40000 éve Ázsia felé is indult, terjedt, és ottani jelenléte csak így magyarázható. Az más kérdés, hogy maga ez a műveltségi színvonal is leginkább a több százezer évig működött és bizonyára fejlődött Kárpát-medencei kavicskultúra eredménye lehet, a Kaukázusból északra kiterjedt népesség csak átvette, és éppen e műveltség hatékonysága miatt terjedt el aztán oly nagy számban és területen. Ne feledjük, hogy ezek a különböző fajta műveltségek nem kiirtották, elűzték, felváltották, hanem csupán követték egymást, illetve egymás mellett is megfértek, mert előbbi hegylábi-barlangi, utóbbi kettő dombvidéki és majd síkvidéki volt, életterük csak érintkezett, nem fedte egymást. Ezért nem érv, hogy nem keveredhetett a szeletai az istállóskőiével, mivel szerszámaik nem mutatnak egymásra hatást. A kőműves szakma sem keveredik a cipésszel, vagy a pék a kováccsal, de attól még lányaik és fiaik házasodhatnak egymással.⁴⁸⁰

Ugyanakkor az utolsó jégkorszak (würm) legnagyobb lehűlésekor, 22000 éve Európa legnagyobb része kiürült, csak az Alpok aljától a Donig maradt ember. A kb. 20000 éves Eu7 (M170) mutáció embere igen későn, csak a kurgán inváziókkal került Kelet-Európából nyugatra, mint hódító, ezért is kis arányúak nálunk (11,1%). Sokan nem veszik észre az ellentmondást, hogy ha a gravettihez kötik az Eu7-et (M170), annak sokkal nagyobb arányúnak kellene lennie. Viszont nem tudják aztán emiatt semmihez kötni az igen magas arányszámú (60%) Eu19 (M17) mutáció emberét, illetve elhiszik a téves adatot annak 13000 éve kezdődött itteni megjelenéséről. Mondják, hogy a jégkorszak felmelegedésével terjedt, csak éppen: honnan terjedt volna akkor ide, ha Európa Kárpát-medencén kívüli területe lakhatatlan parktundra, tundra volt,

⁴⁷⁹ E tanulmányok tucatszám elérhetők: Cser–Darai: „Kibővített anyag genetikai vizsgálatokhoz.” *Turán*. IX/2. 2006. április-június. Cser–Darai: „Genetikai vizsgálatok korlátozott embertörténeti alkalmazása” és „Új szemlélet és módszertan az ember, a társadalom és az emberiség őstörténeti kutatásában.” *Turán*. X/1. 2007. január-március. Cser–Darai: „A modern ember félmillió éves európai őstörténete.” és „Kárpát-medencei népünk elődeinek kiemelkedő helyzete és szerepe.” *Turán*. X/2. 2007. április-június. Cser–Darai: „Az európai egységet megalapozó legkorábbi gondolatok.” *Közép- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe. Tanulmánykötet*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2007. pp. 10-23. Cser–Darai: „Őstörténetünk megújult szemlélete” és „Embertermészet vizsgálatok magyar őstörténete.” *A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Huszadik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Hódmezővásárhely, 2007. Budapest-Zürich 2008. Acta Historica Hungarica Turiciensia XXI/1. pp. 31-48. <http://mek.oszk.hu/06800/06849/06849.pdf>. Cser–Darai: „Műveltségi adalékok Kárpát-medencei eredetünkhöz.” *Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII/3. 2008. Cser–Darai: „Kárpát-medencébe gyökérző magyar ókor.” Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII/4. 2008. Cser–Darai: „Kárpát-medencébe gyökérző magyar folytonosság”. Magyarságtudományi tanulmányok. HUN-idea, Budapest, 2008. pp. 229-255. Cser–Darai: „Tételvázlatok (tézisek) és összefoglalók az Őstörténeti Kerekasztalhoz (Hotel Sofitel, Budapest, 2009. március 28).” Szilaj Csikó. Magyar őstörténet rovat. Cser–Darai: „Valós eredet: a Kárpát-medence.” és „A nemzeti önismeret csapdái: közbevetés a nyelvtudományról. A magyarság Kárpát-medencei eredetét bizonyító érvek összefoglalása.” *Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIV/2. 2009. Cser–Darai: „Kárpát-medencei azonosságunk, távoli rokonaink és katonai segítőink.” Magyarok Országos Gyűlése HírTár. Magyar Táltos Honlap. 2010. Cser–Darai: „A magyar azonosság kérdésköréhez.” *Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVII/1. 2012. Cser–Darai: „A magyar tudatot építő tények történelmi sorsa és igazsága.” Tanulmánykötet a 6. Báthory–Brassai nemzetközi tudományos konferencia előadásaiból I. Bp. 2015, pp. 249-269. http://www.bbk.alfanet.eu/userspace/6bbk2015_minden/6BBK2015_Tanulmany_kotetek/6BBK_konyv-1.pdf. Cser–Darai: „Szlovák délibáb-vadász magyar nyulat ugat ki a bokorból. Házat, hazát, és adjuk írásunkat is?” *Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI/1. 2016. Cser–Darai: „A mellérendelő magyar társadalom kialakulása.” Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI/5. 2016.*****

⁴⁸⁰ Molnár Csaba: „A Neandervölgyiek és a Homo sapiensek között fellobbanhatott a testi vonzalom szikrája.” *Magyar Nemzet*. 2017. november 11. <https://mno.hu/hetvegimagazin/a-neander-volgyiek-es-a-homo-sapiensek-kozott-fellobbanhatott-a-testi-vonzalom-szikraja-2425335>.

északon jégtakaró alatt, illetve délen áthatolhatatlan sűrű erdő? Még annyit, hogy a finnugor eredetelmélet hatása az ilyen tévedéseken is érződik, amelyek tehát félreértelmezések inkább, menteni a mentendőt. Összejátszanak velük még a genetikusok is annyiban, hogy laboratóriumi átlagos mutáció rátát próbálnak elhítni 10.000 évenként, pedig a valóságban egy mutáció 100.000 évhez köthető, mert nem egyéni pontmutációról van szó, hanem csoportosról, amihez igen sokáig kell a mutációs hatásnak érvényesülnie egy közösségben, hogy elterjedjen egy – elkülönült, más csoportokkal nem vegyülő – csoportban. Ezért is megtévesztő 4 ősapáról beszélni a magyarokkal kapcsolatban, mert év százazrek alatt kimondhatatlan mennyiségű ősapánk volt csak 30 éves korosztályokkal számolva is (ezer év alatt hárommilliárd). A kb. 4000 éves TAT mutáció a helyre nem álló szakaszon maláj eredetű emberekben keletkezett, elterjedve északra V földrajzi alakban a Bajkál-tótól Lappföldre, és mivel bennünk nincsen meg, minden „finnugor” népben viszont megvan, beléjük jóval azután kellett kerülnie, hogy innen őseik eltávoztak (a finneké a rénszarvasokkal 14000 éve, a többi a szalagdiszesek északkeletre terjedésével 6-7000 éve). Mi pedig nem jöttünk az Urálból és déli szomszédságából alig több mint ezer éve, mert akkor bennünk is lenne ilyen TAT. Ázsiaiak még azért sem lehetünk, mert ázsiaiakban csak a (szintén a Kaukázusból eredő) M9 jelű mutáció van meg, míg minálunk erre következett még az M45, és abból eredt az M173, és abból az M17, amely utóbbi három tehát őbennük, ázsiaiakban nincsen. Ez most az Y-kromoszómára, tehát a férfi öröklődési vonalra vonatkozott, míg a női, mtDNS örökítési vonal sokkal szegényesebb lévén, igen keveset mond, legfeljebb annyi következtethető belőle, hogy ázsiai vagy európai eredetű-e az illető.

A Kárpát-medencei emberi és néptörténeti egység és folytonosság azt jelenti, hogy ez a térség a kora kőkortól kezdve folyamatosan lakott. Túlryomó többségében mindig ugyanazok által, s a beáramlók beolvadtak vagy tovább mentek. A kultúrák egymást váltva, folyamatosan fejlődtek tovább. A Szeleta műveltség kulturális elemei mindvégig jelen vannak és a Subalyuk műveltség embertani jegyei is végig követhetők. A neandervölgyi embertípus itt ötvöződik a kaukázusival és az így kialakult crô-magnon B embertípus még az Árpád kori sírokban is nagymértékben jelen van. A jelenkor embertani képében a crô-magnon B típus a pamírral keveredve komoly tényező. Ezt a helyre nem álló sejtí férfi tulajdonság-örökítőink, azaz Y kromoszómánk vizsgálati eredményei megerősítik: a medence lakói tulajdonság-örökítő állománya 73%-ban ősi európai, amit közel 9%-nyi még ősiészak-afrikai állomány egészít ki, mely csak későn, a földművelés kezdeteivel érkezett ide délről. A magyarság jelenkori férfi tulajdonság átörökítő állományában a legkésőbbben idejött ázsiai, közép-ázsiai állomány részesedése 18%-nál kevesebb.

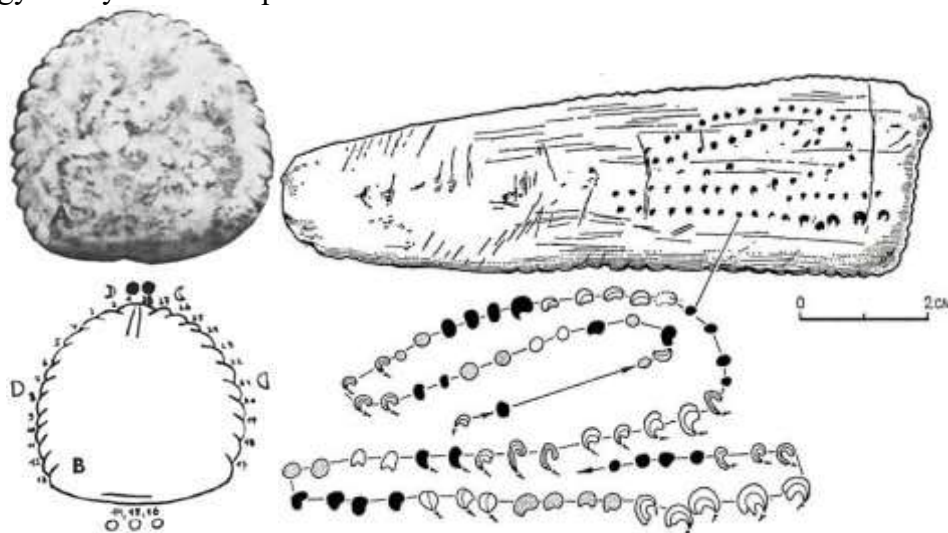
Acheuli	Moustieri	Aurignaci	Gravetti
Vértesszőlős I.	Subalyuk	Istállóskő I.	Bodrogkeresztúr
Vértesszőlős II.	Érd	Szeleta	Árka, Szegvár
Vértesszőlős III. és id. Buda	Bánhida	Istállóskő II.	Zalaegerszeg
	Tata	Dolni Vestonice	Szekszárd, Palánk
Vértesszőlős IV. és ifj. Buda	Észak-Alpok,		Ságvár
	Dél-német Síkság		Pilis-hegység
	Szeleta		Bükki Balla barlang

25. ábra. Régészeti műveltségek a Kárpát-medence térségében.

Vércsoport	Vércsoportok aránya	
	nálunk	európai átlag
0	27,23%	34-38%
A	43,65%	42-50%
B	19,12%	12 % (De: ruthének: 21,6% szlovákok: 17,7% horvátok: 17,72% szerbek: 15,6 % szlovének: 15,26 % Óegyiptom: 15-17% % mai Egyiptom: 20%.)
AB	10% (a 0 rovására nagyobb az AB)	4% (De: szlovákok: 9,1% ruthének: 9,9% horvát és erdélyi román 6%, míg óegyiptomi: 12-17%.)

26. ábra. Magyar és európai vércsoport arányok összehasonlítása.⁴⁸¹

Első európai emberi megtelepülés a 450 000 éves vértesszőlősi vadász, kinek telephelye hévforrás mellett volt. 150 000 éve megjelent Európában, Nyugat-Ázsiában és majd egész Afrikában, az európai Homo erectusból kifejlődött robusztus, hideghez alkalmazkodott testű Homo sapiens neanderthalis, a modern ember egyik elődje. Fejlett társadalmi életet élt, etikával rendelkezett. A moustieri műveltséget tulajdonítják neki, amelyet hosszú idő alatt továbbfejlesztett. Ez az ősember sokáig együtt élt az Európába a Kaukázusból érkező – ott a mindel-riss átmenet óta szubtrópusi éghajlaton hosszú idő óta kifejlődött – meleg égövi testalkatú, hosszú lábú és vékony testű ősemberrel, a modern ember közvetlen elődjével. Aztán keveredett vele, ezért harmincezer éve eltűnt, azaz kikopott, feloldódott az új, crô-magnon embertípusban. A keveredés egyik helyszíne a Kárpát-medence volt.

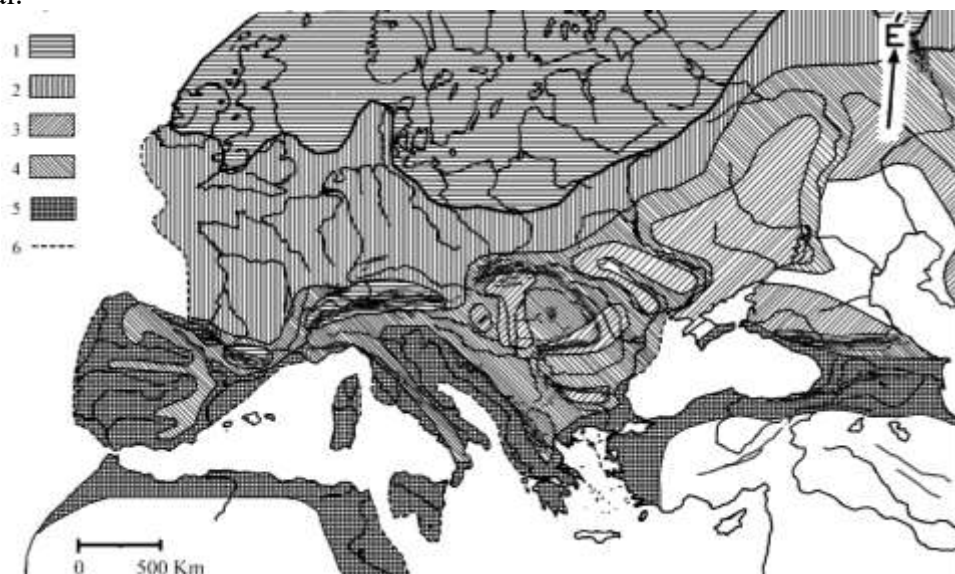

27. ábra. Bodrogkeresztúri holdnaptár (balra) és a megfejtett Abri Blanchard-i csontlap.⁴⁸²

⁴⁸¹ Nagy Ákos: *A kor halad, a vér marad. A vércsoport jelentősége a magyar őstörténet kutatásában.* Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó, Budapest, 2000.

⁴⁸² Pásztor Emília–Priskin Annamária: „Történelem előtti csillagászok? Modern mítosz alkotta ősi tudás.” *Természet Világa* 141. évf. 12. sz. 2010. december.

35 ezer éve Európában megjelent a képzőművészet, részben a barlangok falán lévő festmények, részben kőből faragott vagy agyagból kiégetett, elhízott formájú asszonyszobrok, az ún. Vénusz-szobrocskák alakjában. Utóbbi a gravetti műveltséggel a Kárpát-medence közvetlen környezetében is megjelent. Ugyanakkor a Kárpát-medencén belül a délnyugat-európai barlangfestészet az antropomorf istenszobrokkal együtt, hiányzik – a bükki aurignaci műveltségű Hildebrand barlangi, a barlangrajzok kezdetét jelentő, kecskére emlékeztető falkaparások kivételével. Bár az emberszobrokat a bükki műveltségű Morva-medencében Dolni Vestonice telepén agyagból kiégették s majd összetörték, mintegy jelképesen feláldozták a termékenység jelképeként, de nem tekintették azokat istenségnek, hiszen arcuk sem volt.⁴⁸³ Dolni Vestonice emberét a felső perigordi műveltséghez sorolják, kora kb. 5 évezreddel fiatalabb Bodrogresztúrénál.⁴⁸⁴

28. ábra. Európa klímaövezetei a würm leghidegebb időszakában. 1: állandó jégtakaró, 2: tundra, 3: sztyeppe, 4: parktundra, 5: erdőövezet, 6: tengerpart vonala.

A bodrogresztúri gravetti műveltségben talált, kalcit lemezre karcolt Hold-naptár viszont reális kozmikus szemléletet tükröz (27. ábra). A Duna vonalától északra és keletre élt szögletes fejű, zömök, crô-magnon B típusú embernek és elődeiknek a hideg éghajlat kemény körülményeinek kellett ésszerűen megfelelniük, különben elpusztultak volna. Az a másik, a Dunától délre és nyugatra élt mediterrán embertípus pedig már ekkor hordozta magában az antropomorf istenségek elképzelésének hagyományát. Ennek a népességnek meleg éghajlati, mintegy edénykert körüzetből származtak az ősei, akiknek ezért hibás döntés ott kevésbé veszélyeztette a fennmaradását. Így a problémák átszellemített, anyagi jellegétől elvont megoldása, például az elemeket megtestesítő istenségekhez való imádsággal, az utódok számára is elfogadható szokás volt. Ez lehet a magyarázat a két műveltség eltérő reakciójára: nem volt azonos a gondolkozási módjuk! A hidegövi eredetűek folytatták a mellérendelő szemléletből fakadó szellemi életüket, míg a meleg övből származók hajlottak annak elvetésére és az alárendelő szemléleti módot

<http://www.termeszetvilaga.hu/szamok/tv2010/tv1012/pasztor.html>.

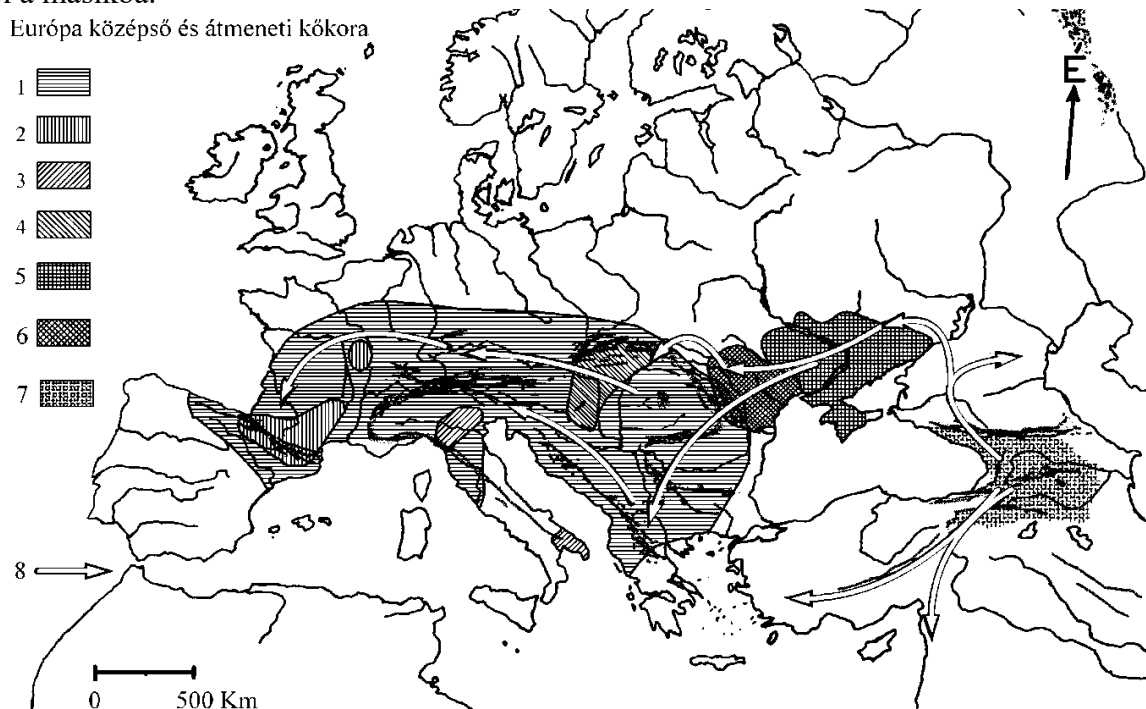
René Noorbergen: *Az elveszett fajok titkai*. J. R. Jochmans kutatásai alapján. JÓSIÁS Könyv- és Lapkiadó Egyesület, Budapest, 1998. <http://www.scribd.com/doc/58921706/24/Peldak-a-tortenelem-el%C5%91tti-szamtantudomanyra-es-csillagaszatra>.

⁴⁸³ Richard Rudgley: *The Lost Civilizations of the Stone Age*. The Free Press, New York, 1999. 153. William Ryan–Walter Pitman: *Noah's Flood. The New Scientific Discoveries about the Event that Changed History*. Simon & Schuster, New York, 1998. p. 151.

⁴⁸⁴ Francois Bordes: *The Old Stone Age*. World University Library, London, 1968. p. 176.

alakították ki. Határozott szétválásuk a Fekete-tó feltöltődését követő időtől a temetkezési helyek tárgyi mellékleteiből egyértelműen látható (28. és 29. ábra).

Korábban azt tartották, hogy a Kárpát-medence a würm utolsó fölmelegedésekor kiürült, műveltségei észak felé költöztek el.⁴⁸⁵ Most úgy látjuk, maradtak bőven 'túlélők', akik néhány emberöltőn belül átvették és továbbfejlesztették a délről érkezett mezőgazdasági technikát. Sokan voltak, akik nem költöztek északra, mint a rénszarvas vadászok (a későbbi lappok, finnek elődei). Éles határvonal látszik ekkor a Kárpát-medencén belüli három műveltség között: a Körös–Tisza-i délről települt a Tisza mellé, ettől északra és keletre az újkőkori bükki műveltség, majd nyugatra az alföldi kerámia műveltsége,⁴⁸⁶ azaz a dunántúli, később a lengyeli műveltség. Utóbbiak nem érkeztek sehonnan, ezek itt maradtak a jégkorszak fölmelegedésekor, s az élelmiszertermelés fölvételével párhuzamosan határozottan elváló műveltségeket mutattak. A háromból kettő meg is felel a középső és a felső kőkorszak egymással nem érintkező műveltségeinek. A Duna völgye és a Duna–Tisza-köze ősműveltséget tekintve lakatlan volt. A folyók mellé a gravetti műveltség érkezett, így a Tisza mellett Szegednél ismerünk gravetti telepet. Az újabb és újabb kerámia típusok ellenállás nélkül kerülnek – módosultan – az egyik műveltségből a másikba.

29. ábra. A würm utolsó hideg és felmelegedő szakaszának emberi települései, műveltségei Európában. 1: aurignaci, 2: chatelperoni, 3: uluzzi, 4: szeletai, 5: krími Muzra-Kobe, 6: Dnyeszter-Bug átmeneti kőkorszaki, 7: kaukázusi, 8: gravetti vándorlása.

Az ifjabb dryast jelentő rövid eljegesedést hirtelen olvadás váltotta fel, majd még egy öt évszázados lehűlést követően a fölmelegedés állandósult. Ennek során a kanadai, mintegy 150 ezer köbkilométernyi olvadék vizet felduzzasztó ú. n. Laurentid-jégtömb megrepedt,⁴⁸⁷ annyi vizet engedett a világóceánokba, aminek hatására azok vízszintje hirtelen mintegy öt métert emelkedett, s víz alá kerültek a part-menti területek Euráziában kiváltva az ott élőkben az

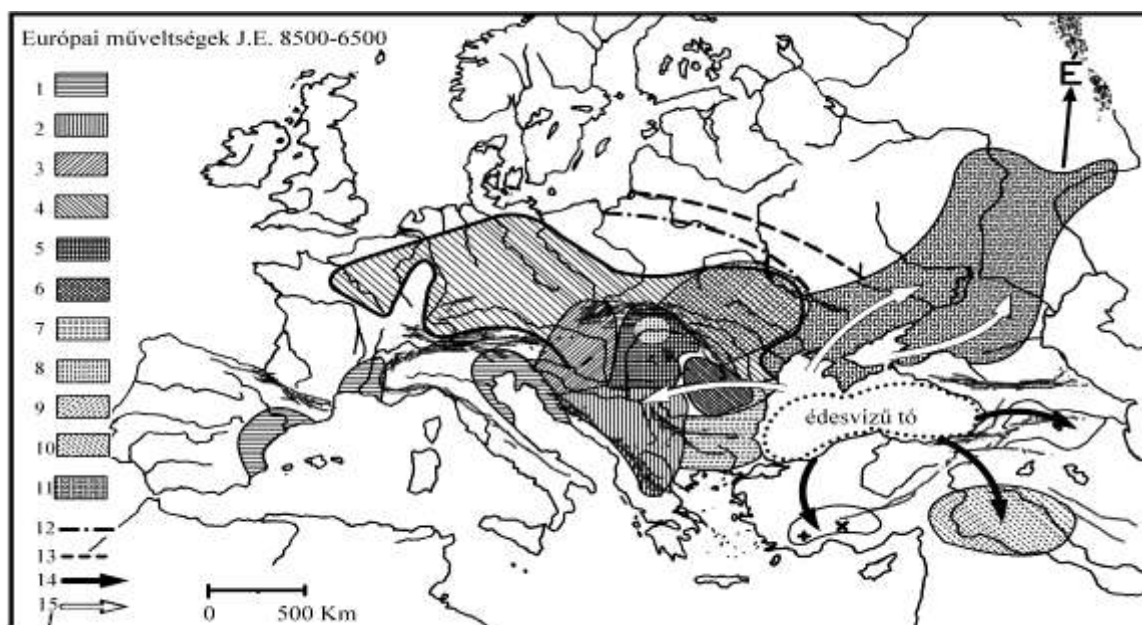
⁴⁸⁵ Gáboriné Csánk Vera: *Az ősember Magyarországon*. Gondolat, Budapest, 1980. p. 248.

⁴⁸⁶ Makkay János: *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1982. pp. 42-67.

⁴⁸⁷ Stephen Oppenheimer: *Eden is the East. The Drowned Continent of Southeast Asia*. Phoenix, London, 1999. p. 35.

özönvíz emlékképét.⁴⁸⁸ E hirtelen vízszintemelkedést megelőzően a mai Fekete-tenger felszíne a mai vízszintje alatt 150 méterrel a jelenlegi területének mintegy a felére zsugorodott. A partvidéknek a korábbi mini jégkorszakok alatti klímája azonban alkalmas volt emberi településre, ugyanakkor azt a Fekete-tót övező környező területek nem. A Fekete-tenger sós vizes feltöltődése ezt követő időszakra esett. Geológiai, rétegtani vizsgálatok szerint ez végzetes gyorsasággal történt a Boszporusz hirtelen átszakadása miatt (30. ábra).⁴⁸⁹

A felmelegedéssel felolvadt, a csapadékos időjárásból fakadó sok víz kimosta a Kárpát-medencében a tovább élő műveltségek nyomait, korábbi leleteket rétegzett följük. A Kárpátok környékén és a Dunántúlon a népesség lecsökkent, különösen a síkvidéki területek ürültek ki. És a barlangi kutatásokat sem követte a jóval költségesebb intenzív feltárás a nyílt színtereken. Ezért a fölmelegedés alatt helyben maradt műveltségeknek alig ismerjük a nyomait, bár későbbi időszakok egyértelművé teszik, hogy a dombvidéki műveltségek embere nem tűnt el.⁴⁹⁰ A mostanában felfutó műholdas régészet azonban rengeteg eredményt hozott.⁴⁹¹

30. ábra. Európai műveltségek a würm fölmelegedését követő időben. 1: legkorábbi európai földművelés, 2: Vincsa, 3: lengyeli, 4: vonaldíszes kerámia legnagyobb kiterjedése, 5: Tisza, 6: bojan, 7: Karanovo, 8: bükki, 9: kukutyini (cucuteny-i), 10: folyamközi öntöző, 11: sztyeppei pásztor műveltségek, 12: Dnyeszter-Bug műv. északkeleti határa, 13: Nemuna műv. határa, 14, 15: Fekete-tó feltöltődésekor szétszóródott műv.-ek, +: Hacilar, X: Çatal Hüyük. Az édesvízi tó feltöltődését Fekete-tengerré korábbi expedíciók bizonyították. A hatalmas ár 155 méterre emelte a vízszintet, 155.400 km²-t öntötte el. Tengergeológusok szerint az özönvíz hirtelen jött Kr. e. 5550 körül.

Az első újkőkori műveltséget folyó melléki megművelhető területekre érkezett új népesség alakítja, s az egyedülálló és magányos bükki műveltség északi és délkeleti irányban átnyúlt a

⁴⁸⁸ Oppenheimer (1999). pp. 62-66.

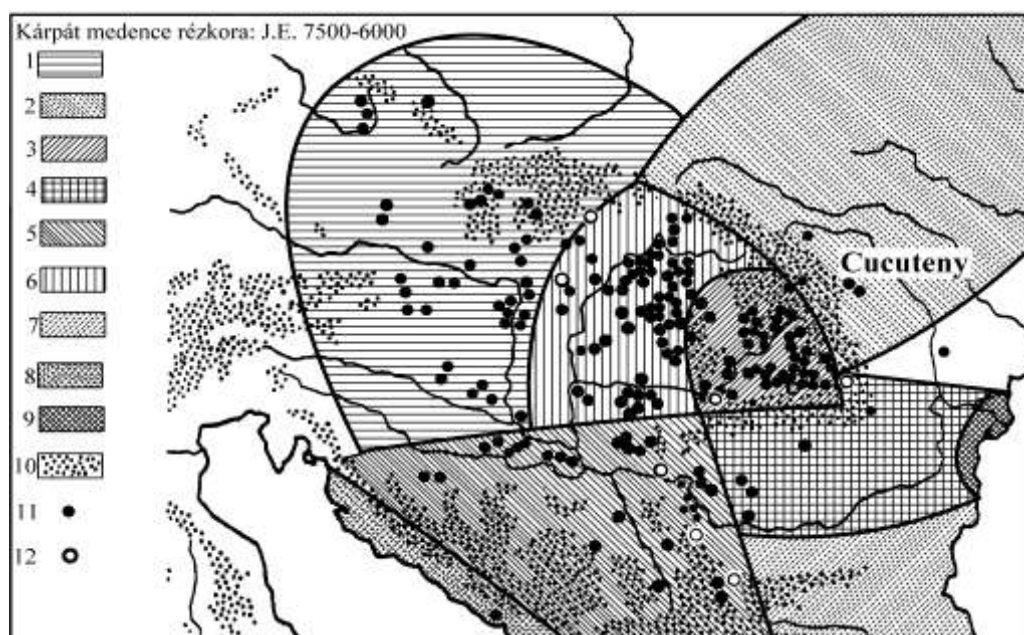
⁴⁸⁹ Ryan (1998). pp. 128-134. Richard Stone: „Black Sea Flood Theory to Be Tested.” *Science* 1999/283. Richard A. Kerr: „Black Sea Deluge May Have Helped Spread Farming 7500 BP.” *Science* 19982/79. p. 1132.

⁴⁹⁰ Marija Gimbutas: *The Goddesses and Gods of Old Europe 6500-3500 BC Myths and Cult Images*. Thames and Hudson, London, 1982. p. 27. M. Gimbutas: *The Civilization of the Goddess*. Harper, San Francisco, 1991. p. 43.

⁴⁹¹ Bertók Gábor: „Ősi körárok rendszer.” *Interjú Bertók Gábor régésszel*. 2012. máj. 5. http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=eladasos&pid=27178&blog_cim=%D5si%20k%F6r%E1rok-rendszer. V. ö. Tóth József: *Ősi épített tájak a Kárpát-medencében*. Fríg Kiadó, 2007.

Kárpátokon, hamarosan meglehetősen nagyszámú újkőkori telepet hozva létre.⁴⁹² Ez arra utal, hogy a korábbi lakosság megmaradt, csak a régészeti leletei tűntek el a fölmelegedés csapadékhozama miatt. Ezért is van a genetikai kutatásoknak nagy jelentőségük, mert részben pótolhatják az innét hiányzó adatokat. A Dunántúl továbbra is a mediterrán térségből töltődött fel emberrel. A Kárpát-medencének a Duna által elválasztott két részén élők eltérő mentalitást mutatnak, eszközeik, kerámiájuk ez évszázadokban nem mutatja egymásra hatásukat.

A földművelés kialakulásának itt két hulláma volt. Az első, amely déli hatásként terjedt, a még ma is 8,9%-ot kitevő déli embert hozta. Akik ugyan sokkal később érkeztek ide a többséget képező helybeli eredetűekhez képest, de igen régi, még afrikai génmutációs jelzővel (M35) bírtak a natufi műveltségből. Velük az addigi 73,3 %-os őskori származású emberarány (13,3 % M173 + 60 % M17) még tovább növekedett itt 82,2 %-ra (24. ábra). A második beköltözési hullám az említett világtörténelmi jelentőségű eseményhez kötődött: a vízözönt jelentő Kr. e. 5550 körüli Fekete-tavi tengerré áradás katasztrófája következtében, amikor az ott a megelőző pár évezredben kialakult magas szintű tudományos eredményeket adó műveltség, amely már társadalmi hierarchiát teremtett, ide menekülve fejlesztő hatással volt mezőgazdaságunkra. Ez ekkortól a dombvidéket is meghódította, áttért az esőztető és majd az erdőégetéses földművelésre, ami szinte végtelen termelési növekedést tett lehetővé. A katasztrófa alatt a Fekete-tótól déli irányba indult és kétezer év múlva Mezopotámiába jutott műveltség miatt látszódnak sok hasonlóság az ottani műveltség és nyelv és a miénk közt. Ezen túl azonban hangsúlyozandó, hogy az egész kelettel való további műveltségi hasonlóságunknak még régibb az eredete, az ősi emberi műveltség jellegzetességei, amit Ázsiában elég nagy arányban őriztek, míg Európában egyedül nálunk maradhatott meg.

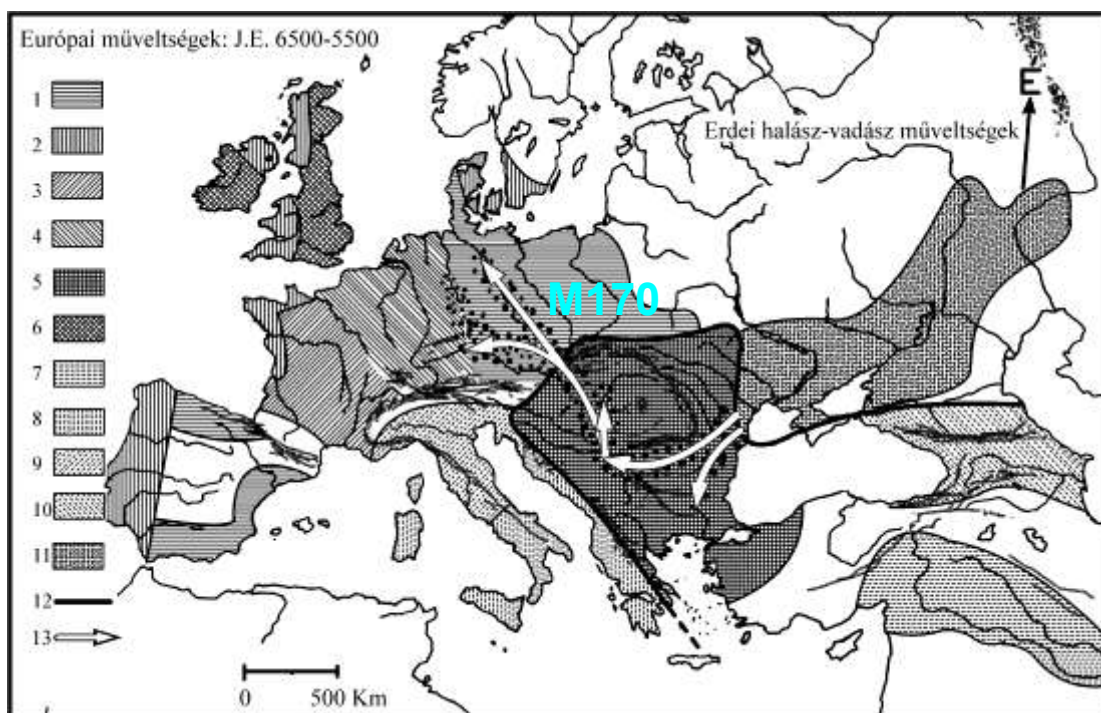
31. ábra Az Öreg-Európa műveltségei és a Kárpát-medence rézkora. 1: lengyeli műveltség, 2: Cucuteny műveltség, 3: Petresti műveltség, 4: boian műveltség, 5: Vinča műveltség, 6: Tisza műveltség, 7: Karanovó műveltség, 8: Danilo-Hvar műveltség, 9: Hanangia műveltség, 10: Hegyvidék, 11: rézfeldolgozó hely, 12: rézbánya.

A földművelés elszaporította a Kárpát-medence szalagdíszes kerámiájú népét, akik a fölmelegedés nyomában északkelet és északnyugat felé kitelepülve keresték a földművelésre alkalmas földet. A kenyértörés intézménye az eltávozottaknak jogokat hagyott a szülőföld

⁴⁹² Gimbutas (1991). p. 103.

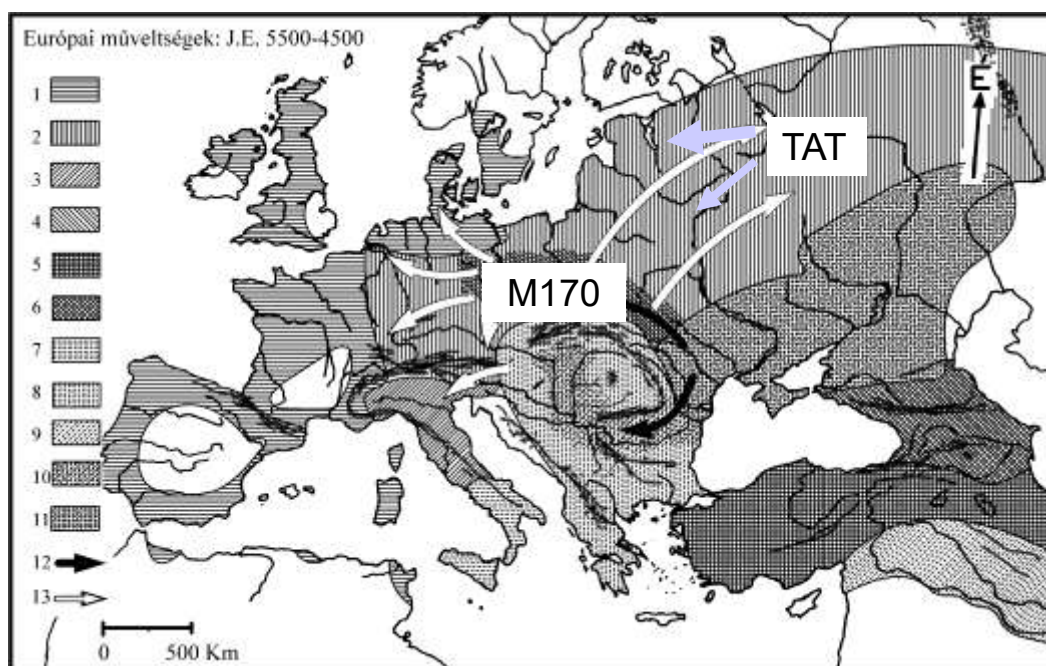
(anyaország) természeti kincseire (ékkövek, fémhányák, só, fűszerek stb.) s a visszalátogatás a szent helyek felkeresését is jelentette (a zárándoklat, búcsújárás előzménye). Később délre is történt terjeszkedés. Keletre a Kárpátokon túl a Dnyeperig volt földművelésre alkalmas löszös talaj (31. ábra). Az oda kitelepült nép, a kukutyini (zabhegyező) műveltség egy része, a sorozatos sztyeppei harcias támadások idején több hullámban visszatelepült a Kárpát-medencébe. Először a szarmatákkal a jazigok, majd az avarok idején a griffes-indások és Árpád magyarjaitként legutoljára. És mivel ugyanazokkal a genetikai, vércsoporti és embertani jegyekkel rendelkeztek, mint a bentiek, viszonylag nagy számuk nem változtatott jellegzetes arányainkon. Ugyanakkor az indoeurópai műveltségek és nyelvek egymáshoz való hasonlóságának egyik összetevő elemét is ezek az innen elterjedt földművelők adták (33. ábra). Az esőztető földművelést folytató, összefoglaló nevén Duna menti műveltség – mely időnként odébb települve egyedülálló erdőégetéses technikával újította meg a föld termőképességét – második szakaszában a Duna mentén nyugatra terjeszkedik, s 6500 után a német síkságra érve megteremti Nyugat-Európa újkőkorszakát. Vitte magával az Eu19 (M17) jelzőt is, de minél távolabbra kerül, annál kisebb az aránya, részesedése az ott uralkodó Eu18 (M173) jelzővel szemben. Itt is hiányzik az ember embernek való alárendelése, semmiféle főnökség nem mutatható ki a dunai kultúra ma germánnak jegyzett falvaiban.

Megjelentek azonban az erőszakot terjesztő kurgán inváziók. Első hullámuk felégeti, kiirtja, későbbi hullámaik csak felőrlik, leigázzák a tőlük nyugatabbra települt védtelen, földműves közösségeket, mind délen a Balkánon, mind északon a szvidéri műveltség területén, majd behatolva a Kárpát-medencébe annak a sztyeppei területein (32. ábra). Magukkal hozzák a háborút, az emberölést, velük párhuzamosan terjedt az uralagnak kijáró halomsíros, azaz a kurgán típusú temetkezés is, és alakul át a kőbalta emberölő eszközzé, harci baltává.

32. ábra. Európa rézkora, az első kurgán invázió. 1: északi földművelő műveltség, 2: megalitok, 3: nyugat-francia földművelők, 4: Rajna-Szajna földművelők, 5: közép-kelet-európai réz műveltség, 6: brit földművel, 7: ubaidi városiast megelőző műveltség, 8: dél-olasz földművelők, 9: észak-olasz és tírren földművelők, 10: kaukázusi réz műveltség, 11: sztyeppei pásztor, kurgán síros műveltség, 12: rézművesség északi határa Kr.e. 3500 körül. 13. Vastag pontok, nyílak: kurgán temetkezés terj., helyi műv.-kel ötvöződése két hulláma.

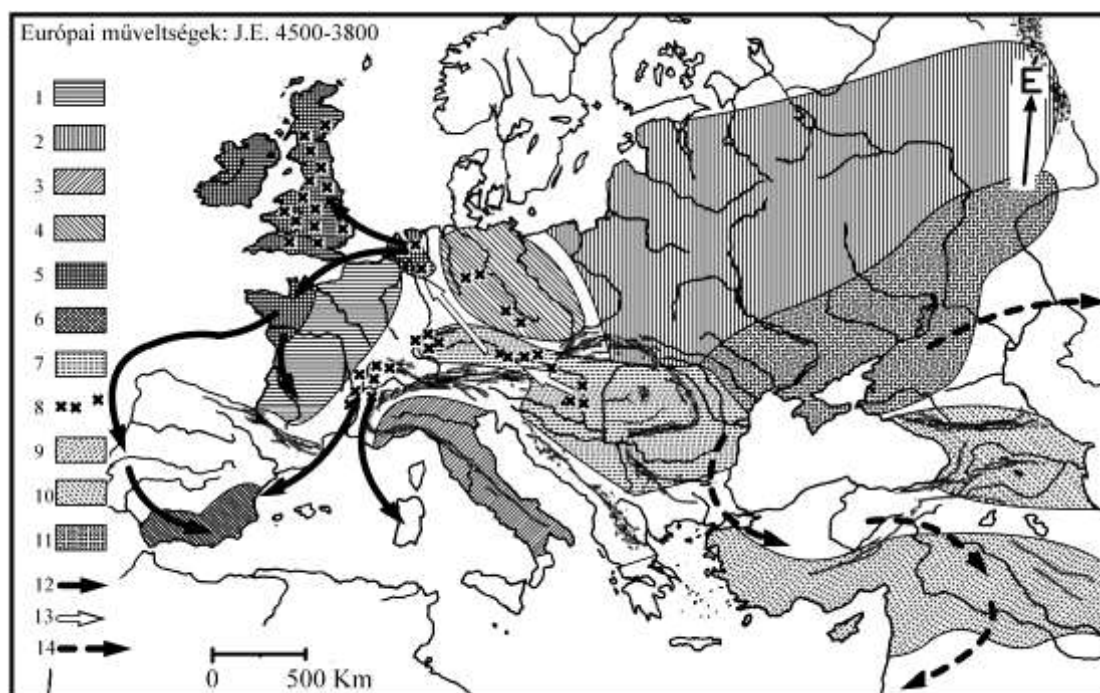
Ezer évvel később, a második hullámtól látható a rátelepülés. Ennek során nyomul a műveltség nyugatra és szorítja maga előtt ki a vonalkerámias műveltséget, és váltja fel pásztorműveltséggel, ahogy ezt az 33. ábra szemlélteti. A Kárpát-medencében ez elsősorban a Duna–Tisza-közét, majd a Dunántúlt érintette, aztán a harmadik hullámban történő mozgásnál települt be a Maros-völgye is, és vált a Tisza-völgye teljesen a kurgán pásztorok területévé. A kurgán emberei a Fekete-tenger északi pereméről eredtek, és ők vihették magukkal az M170 génjelzőt. A bükki műveltség területe és az Északi-Kárpátok területe azonban sokáig érintetlen, ott később a két műveltség ötvöződése mutatható ki, kiirtódásuk nem látszik, s az M170 jelző sem dúsul fel. Nem jelent meg gazdag és szegény ember különbsége a temetkezésben. Erdély északi részében még a Kr. e. V. században is egalitárius a temetkezés. Mivel nem jelent meg az antropomorf kerámia, ez jelzi, hogy nem voltak a területnek néven nevezett istenei. Nincs nyoma temp-lomgazdaságnak se, mint a Dunántúlon. A nép kis közösségekben élt. Hérodotosz róluk mondhatta a szkítákkal kapcsolatban, hogy nem gyűjtenek vagyont, nincs semmijük, de meghódítani se érdemes őket, mert nem tűrik a rabszolgaságot, fellázadnak, s inkább meghalnak, pedig aranyuk annyi van, amennyit akarnak. Ez szintén illik a későbbi magyarnak nevezett kultúrára. A Duna–Tisza völgyében Baden–Vucedol műveltségként a II. kurgán invázió a tízezres települések lakosságát megritkította: megölték őket, vagy írástudásukkal együtt délre, a görög szigetekig, akár Egyiptomig menekültek. De a kisebb települések, különösen a kukutyini kultúra területén érintetlenek maradtak, kevésbé kurganizálódtak, mint a Duna–Tisza-mentén élők. Utóbbiak hódítóknak alárendelten éltek, rézeszközökkel megváltva életüket. A dombokon fémöntő és fegyvergyártó műhelyekkel ellátott erődök jelentek meg, s eltűntek a falvak közepéről a közösségi helyiségek, szentélyek.

33. ábra. További kurgán inváziók. A vonaldíszes kerámia műveltségének 'menekülése' a kurgán betörés előtt. 1: nyugat-európai megalit műveltségek, 2: szalagdiszes kerámia terjedése, 3: észak-olasz csoport, 4: a szalagdiszes, azaz a kottafejes kerámia műveltsége forrása, 5: anatóliai kora-bronzkori műveltség, 6: kaukázusi kora-bronzkor műveltsége, 7: dél-olasz műveltségek, 8: Kárpát-medencei fémutánzó kerámia, bronz kori műveltség, 9: folyamközi városi műveltség, 10: kurgán műveltség terjedése a Kárpát-medencében, 11: sztyeppei kurgán műveltség, 12: második kurgán mozgás, 13: szalagdiszes m. menekülése.

4800 éve a kurgán műveltség a Kaukázus északi felén átalakult juhok és marhát tartó későjamna műveltséggé és ötszáz év múlva már a Balkánon volt. Feltűnő jellemzője a kerek kocsi, aminek Budakalászon 5000 éves kerámia modelljét ásták ki. E műveltség indította el a tiszai kultúrát is felégető III. kurgán inváziót, aminek a végén a hódítók beolvadtak a helyben maradt leigázottakba. Ekkor távozott a Dnyepertől keletre települt szalagdíszes kerámia népének egy része az Urál környékére, és vitte magával addigi génjelzőit, amihez ottani elzárkózottságukban a TAT, azaz az Eu13 és az Eu14 jelzőt vették fel (34. ábra), amely egyébként a magyarságból teljesen hiányzik. De az Észak-keleti-Kárpátok műveltsége és népessége még ekkor is viszonylag érintetlen maradt. Válaszlépésként mind az állattenyésztés, mind a rézművesség felértékelődött, a lakosság megtanulta megvédeni magát. A proto-indoeurópai hódító elit Kárpát-medencei beolvasztásával a sztepei hódítók felbukkanása itt ezer évre megszűnt. Ugyanakkor ez a hódító nép és nyelv más irányokban a későbbi indoeurópai népek és nyelvek kezdeményeit eredményezte.

Az európai népek műveltsége, nyelve átfedéses kereszteződéssel, ismertebb szóval: nyelvkiegyenlítődéssel alakult ki. Ennek során nyomon követhető a nyugatra vándorló-menekülő vonalkerámia népe és az őt üldöző-követő kurgán népe ötvöződése. Ez azonban a bükki-kukutyini műveltségben nem látszik, ott a magyar alapnyelv megmaradt. A nyelvkiegyenlítődés oka, ami a Kárpátoktól északra és nyugatra föllépett, hogy a hódítók lényegében megváltoztatták a társadalmi rendet. Ezért nem csak egyszerűen hódítókként léptek fel, akik aztán nyelviileg beolvadtak az alattuk lévőkhöz, mint később az 1% elit, hanem itt a létszám arány is nagyobb volt. Fokozatosan haladtak nyugatra, s alakították át a társadalmat, és akik így a legtávolabbra 'menekültek,' ők őrizték meg legtöbbet az alapnyelvből, műveltségből: az írek. A kor megfelel az indoeurópai nyelvek kiszakadásának, de nem elágazó önálló csoportokkal, hanem rátelepülő, az őslakosokkal ötvöződő, nyelvkiegyenlítődő megoldással tehát.

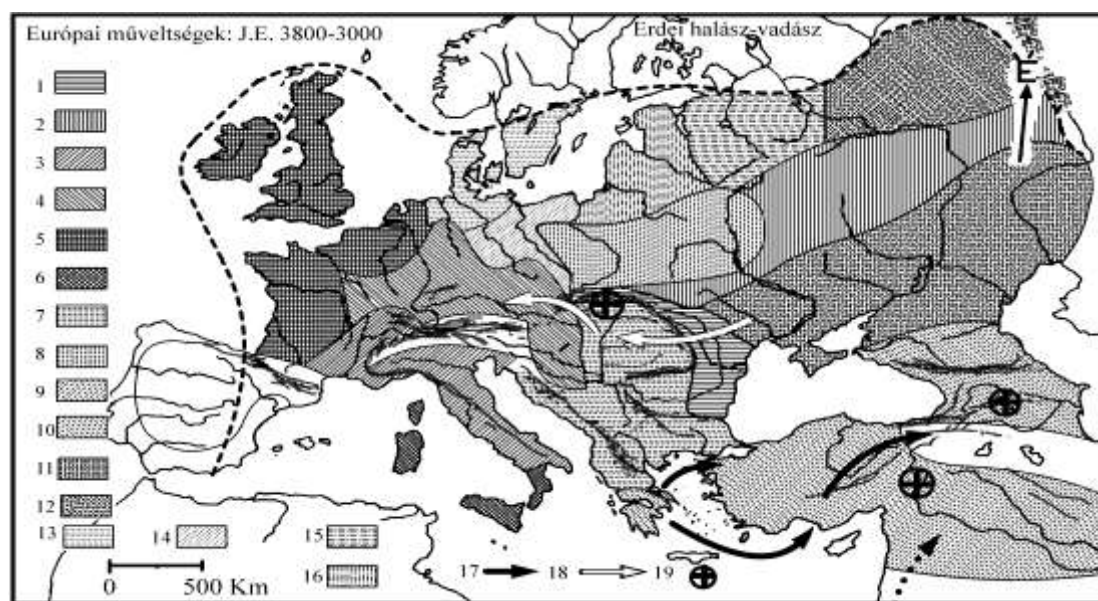

34. ábra. Ötvöződő kultúrák JE 4500-3800. Harangedény műveltsége. 1: Megalitok. 2: Késő szalagdíszes műveltség. 3: É-olasz műv. 4: Unetice m. 5: Wessex m. 6: El argar m. 7: Duna-menti bronz m. 8: Harangedény m. 9: Városias m. 10: Kaukázusi bronz m. 11: Sztyepei katakomba m. 12. Somogyvár-Vinkovci m. terj. 13. Harangedény m. terj.

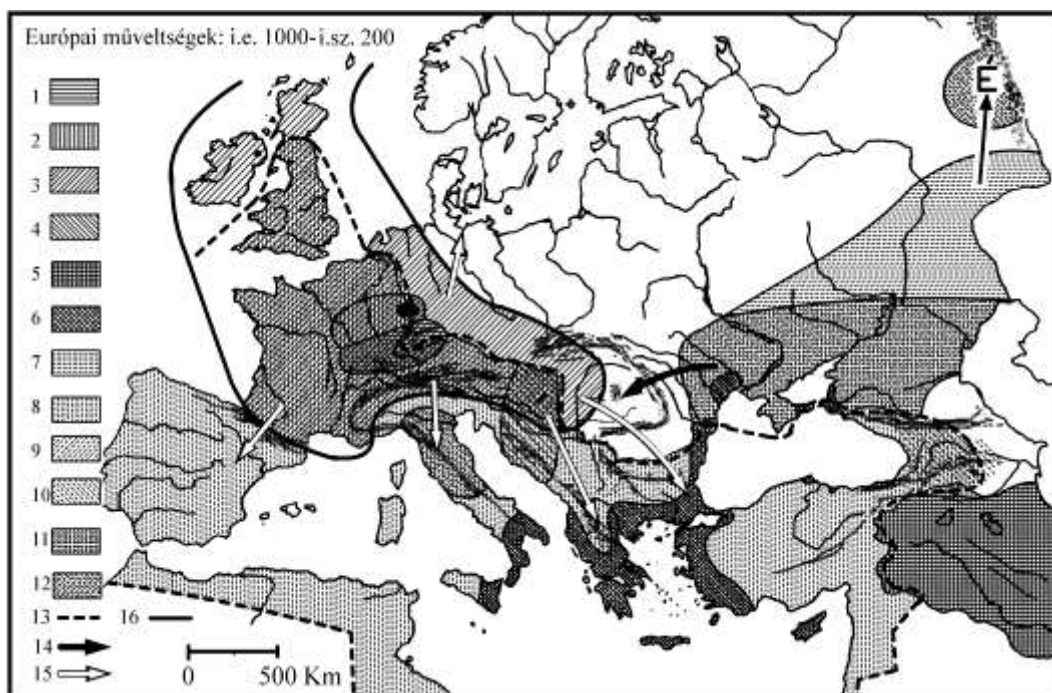
Figyelemre méltó, hogy a II. és a III. kurgán-mozgásnál a Balkán ősi kultúrája dél felé ‘menekült.’ Ekkor töltötte fel ez a műveltség a Kükládokat, majd kerülhetett át Egyiptom földjére is, már alárendelő műveltségként. A balkáni részen a társadalom kasztosodása már a II. kurgánvándorlás alatt megtörtént. Ugyan a Vinča műveltség is antropomorf szemléletű volt, de a templomgazdaság kialakulását korábban itt még nem lehet kimutatni. Tőlük joggal származtatható az egyiptomi uralkodó elit, akik nem a viszonylag közeli Folyamközben elterjedt hatvanas, hanem az Európában szokásos és elterjedt tízes számrendszert vihették magukkal, és hozták létre a történelem során az első területi államot, vihették magukkal a későbbi székely/magyar írás ekkori jeleit. A kukutyini (Kárpátok-menti) műveltség azonban még ekkor is tovább őrzi eredeti jellegét, érintetlen maradt.

A Kárpát-medencei réz és antimon bronz ötvözetére Európa számára elsődleges forrás volt. A bronzkor elején a harcias, férfi istenséget tisztelő, a társadalmi egyenlőtlenségben érdekelt műveltség fokozatosan nyugatra vonult. Helyére, a Dunántúlra és a Tisza mellé visszatért a délre költöztek egy része, s átmenetileg visszaállította az egyhelyben lakó falvas települést és az egyenlőség társadalmát. 4600 éve a Dunántúlról, a mai Somogy területéről indult meg a harangedényes műveltség (‘nép’), mint hatalmi elit inváziója nyugati, dél-nyugati irányba, hogy teljessé tegye Európa indo-európaizálását (35. ábra).

A Kárpát-medence hármass műveltségi tagozódása ekkor: a Dunántúl inkább Nyugat-Európához sorolható, a Tisza-mente a szteppéhez, a Felvidék és Erdély önálló. Az erdélyi sírok még mindig nem ismerik gazdag és szegény elkülönülését. A körépitmények eddig inkább csak a fellelt vagy sejtett kunhalmok miatt voltak érdekesek a nagyközönség előtt, s maga a kurgán embertelen emlékek bizonyult. De mostantól nem kell szemet hunynunk e felett, hiszen csak múló epizódnak tekinthetjük, s a hosszú évezredek közül sorra előbukkannak sajátos felhasználású helyek, köralakú települések, házak, várak, városok (36. ábra).

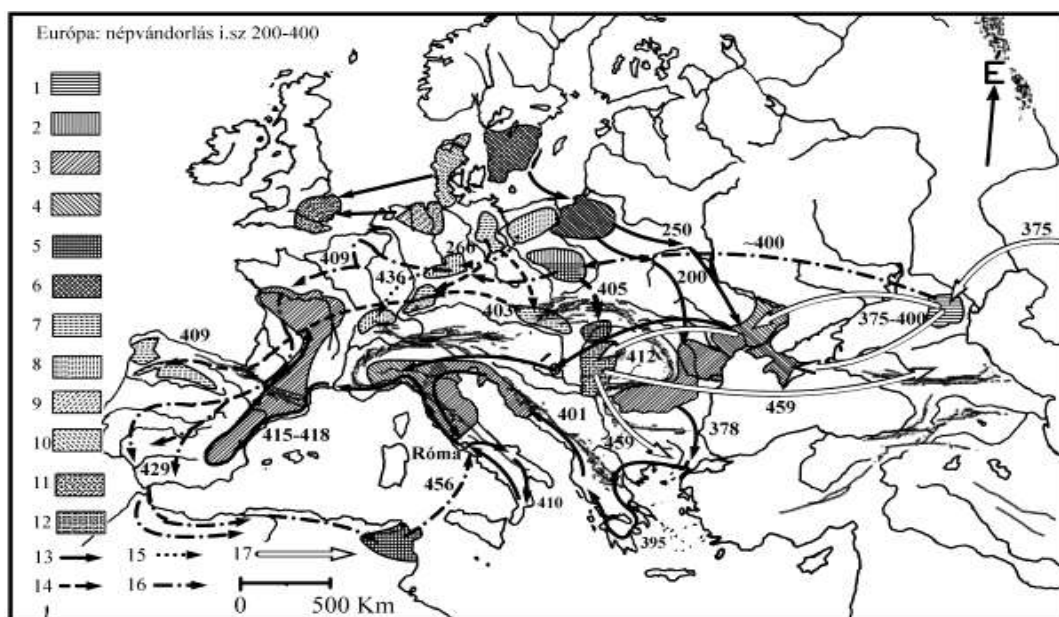

35. ábra. Európa a bronzkor végén. 1: Cucuteny műveltség. 2: Abashevo m. 3: Rhoni-Appennin m. 4: tumulus temetkezés m. 5: késői Wessex m. 6. dél-olasz m. 7: kárpáti és balkáni bronzműveltség, 8: Trzciniec m. 9: városias m.-ek, 10. Kaukázusi m, 11: sztyeppei pásztor, gerendasíros (kurgán) m. 12: uráli bronzműveltség, 13: északi bronzműv. 14. késői Unetice m. 15. észak-keleti bronzműv. 16. késői szalagdíszes m. 17. a harci szekér terjedését kísérő népmozgás, 18. harci szekér európai terjedése. 19. korai vasgyártás. Szaggatott vonal: bronzműveltség határa. Pontozott nyíl: az egyiptomi XIX. dinasztia hódító útja.

36. ábra. Ötvöződött kultúrák: Európa vaskora Kr. e. 100–Kr. u. 200. 1: Hallstadti műv. 2: Le Tène m. 3: kelták. 4: illírek, 5: Pártus birodalom. 6: görögök. 7: lovas-nomád m. 8. Római birodalom. 9: etruszkok. 10: örmény-grúz m. 11: szkíták. 12: ananyínoi m. 13: a Római bir. határa. 14: lovas-pásztor m. terj. 15: kelták terj. iránya. 16: kelta m. határa.

A hódításokra a letelepedett társadalmak egyik válasza, hogy elmenekültek a hódítók elől, másik, hogy népességük lecsökkent és az új társadalom harmadik, alantas rétegévé váltak. A Kárpát-medence s környéke nem esett a hódítások áldozatául, sokáig megőrizték mellőlrendelő műveltségüket, mert fémeket tudtak előállítani, megmunkálni: a kurgán embere isteni tiszteletben részesítette a kardkovácsot. A hunok és avarok megvédték Kárpátia lakosságát, majd magyar hatalom egyesítette annak egyes részeit (37, 38. ábra).

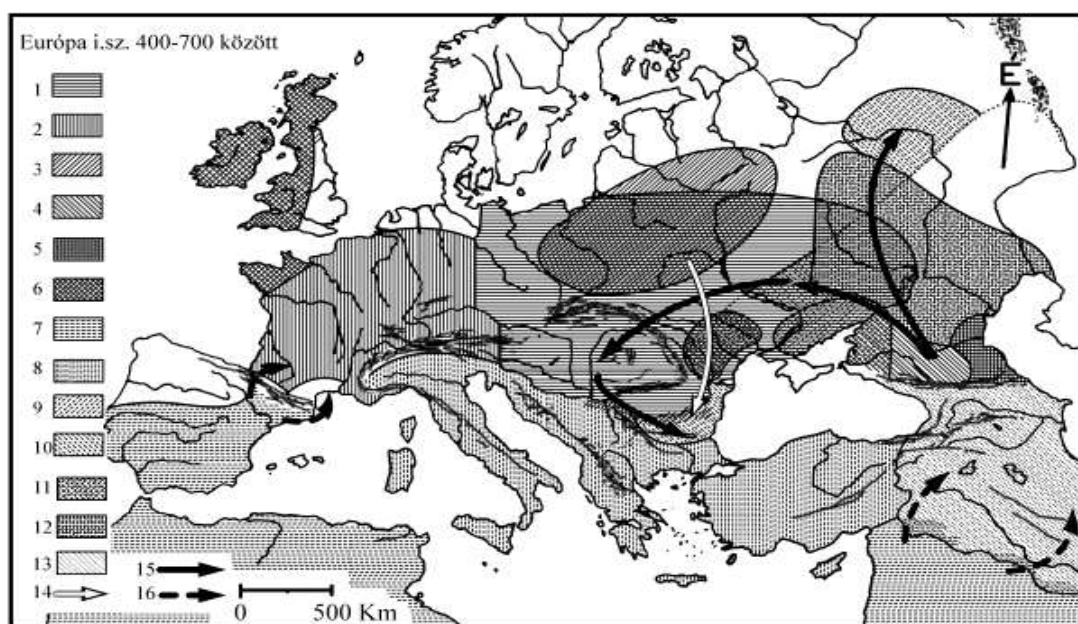

37. ábra. Európa, népvándorlások első szakasza. 1: alán. 376. 2: vandál (400). 3: vizi-gót (270-376, 401, 407 után). 4: ostrogót (200-375, 400, 452 u.) 5: alán-vandál szövetség. 6: gót szétválás előtt. 7: suevi (170, 200-403, 411 u.) 8: burgundi (160-250, 250-43, 443 u.) 9:

herules. 10: szaxon. 11: angol. 12: hun (412-454), 13: gót vándorlás. 14: suevi vándorlás. 15: burgundi vándorlás. 16: alán-vándál szövetség vándorlása. 17: hunok mozgása.

Árpád katonanépének érkezésekor a Kárpát-medencének másfél millió letelepedett földművelő lakossága lehetett. A hosszú ideig zártan, sűrűn lakott területű társadalomnak jól kifejlett nyelvvel kellett rendelkeznie, s ugyanezen a területen találunk magas szinten fejlett nyelvet. A logikus megoldás az, hogy a kettő összetartozik. Ez pedig a Kárpát-medencében ekkortól igazolhatóan jelen lévő magyar nyelv és magyar nyelvű népesség. A magyar nyelv hihetetlen mértékű fejlettségét az elérhető magyar nyelvű korai irodalom mutatja. A társadalom kettőssége annyiban látszik, hogy a löszös területeken, a dombvidéken a Kárpát-medence földműves lakossága élt, a katonanépek pedig az állattenyésztéshez előnyös folyóvölgyekben, sztyeppei jellegű területeken, és itt lehet találni a sztyeppei nagyállattenyésztőket jellemző jelképeket, miatt az ország hatalmas más részein a növényi jelképek voltak uralkodók.

Ezzel szemben Róma hatalma kifejlődésekor arisztokratikus köztársasági formában uralkodó elit volt és városállamként indult, kezdetben nem voltak királyai.⁴⁹³ Hatalma a még nagyobb kiterjedéskor (Kr. e. 27.) váltott formát⁴⁹⁴ és választott császárokat. Hatalma a birodalom szervezési technikájában gyökeredzett: óriási zsoldos hadserege a különböző meghódított területek lakosságából is szervezett légiókkal hódított. A hadsereg szabta meg az állami politikát és a római polgárokkal együtt jelölte a császárt.⁴⁹⁵ Szárazföldi gyors katonai akcióit a harci szekerrel gyorsan bejárható útrendszer segítette. A meghódított területeken katonai állomásokat, támaszpontokat épített civilizációs elemekkel, így a lakosságnak kedvező városi életfeltételeket teremtett. A békés lakosságot nem bántotta, de a lázadást könyörtelenül eltiporta.

38. ábra. Európa, a népvándorlás második szakasza. 1: avar birodalom a legnagyobb kiterjedésekor. 2: frank birodalom. 3: szlávok, 4: alánok (szabirok?). 5: szabirok (?). 6: ír-kelta, 7: arab kalifátus. 8: bizánci római birodalom. 9: Dentu-Magyaria (Padányi).⁴⁹⁶ 10: bolgár törzsek. 11. Etelköz. 12. kazár birodalom. 13. perzsa birodalom. 14. szláv mozgás. 15. bolgár törzsek telepítése. 16. muzulmán terjeszkedés.

⁴⁹³ Michael Grant: *Myths of the Greeks and Romans*. Meridian, New York, 1995. p. 249.

⁴⁹⁴ Barry Cunliffe: "Iron Age Societies in Western Europe and Beyond, 800-140 BC." *Prehistoric Europe*. Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford, 1988. p. 427.

⁴⁹⁵ Grant (1988), 267.

⁴⁹⁶ Padányi Viktor: *Dentu-Magyaria*. Turul Kiadó, Veszprém. 1989.

A római köztársaság azonban hamar megbukott és isteni rangú császárok következtek. Johann Gottfried Herder véleménye róluk igen lesújtó: Róma „csak úgy sajátíthatta el fokozatosan a szárazföldi és tengeri hadművészetet, hogy a világnyi térségben élő összes népet megtámadja, leigazza és eltapossa, végül, csak így válhatott ő maga saját dicsőségének határává és elmúlásának okává.” Szerinte „a véres római történelem mögött” nincs a Gondviselés titkos terve, miszerint mintha Róma „azért emelkedett volna oly magasra, hogy szónokokat és költőket neveljen, hogy birodalma határáig terjessze ki a római jogot és a latin nyelvterületet, és képes legyen minden utat elegyengetni a keresztény vallás meghonosítása érdekében. ... Méltatlan volna Istenhez, ha azt képzelnék, hogy a Gondviselés, legszebb munkájához, az igazság és az erény terjesztéséhez, nem ismert más eszközt, mint a rómaiak véres, zsarnoki kezét.”⁴⁹⁷

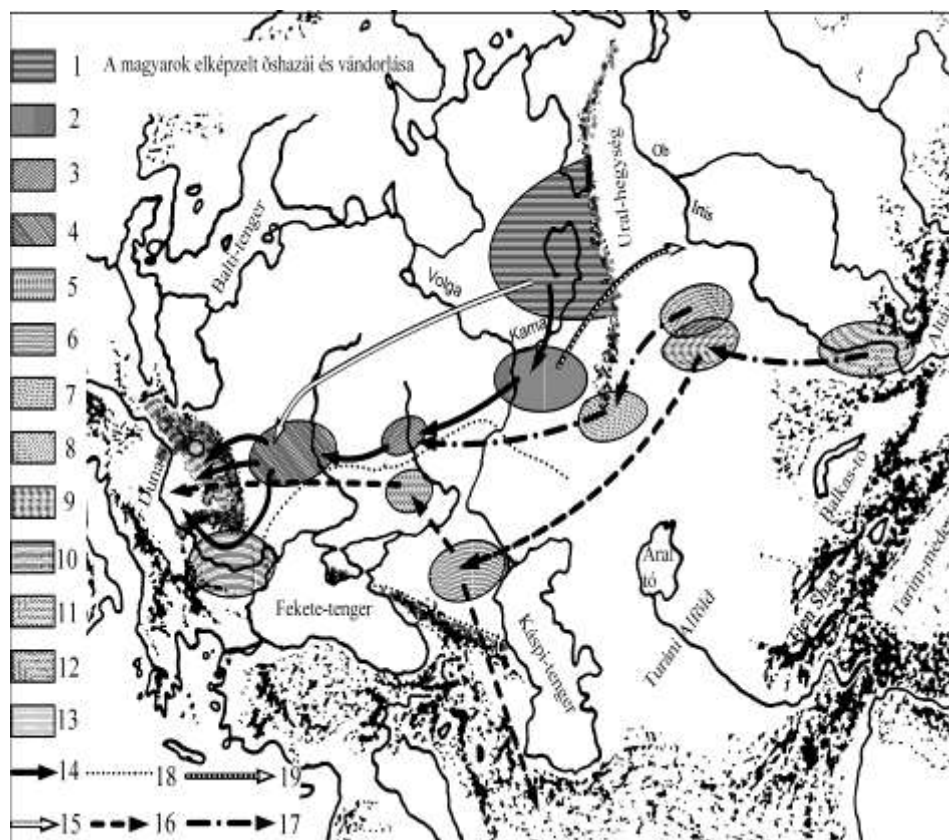
Mivel az alárendelés természetföldrajzi okok következtében legkorábban a Fekete-tenger medencéjének katasztrofális feltöltődését követő időszakban akkor és ott jelent meg, ahol az évi csapadék 200 mm alá süllyedt, s e sztyeppei területeken folytatott állattenyésztés során élelmiszerhiány alakult ki, ami miatt megjelent a területvédelem: erő, fegyver alkalmazása, az elnyomó gyakorlat valójában eltorzult műveltségből eredt és nem az emberi természetből fakadt. Emiatt az ennek ellenálló – magyar – műveltség mintaként felértékelődik.

Magyar népi hagyomány az elvakult szabadságszeretet. Magyarországon a tripartitumot, a katonai-nemesi és papi osztály jobbágyságot rabszolgaként való birtoklását nem tudták bevezetni egészen a török kiűzése utáni időkig. De nagy volt az ellenállás vele szemben, s kivándorlással kitértek előle, különösen a székelyek. Addig a magyarok faluközösségekben közösen birtokolták a földet, egymást egyenértékűnek tartva. Az őket ért sérelmet bármi áron megtorolták. Szent Korona-tagság erősítette az egyenrangúság mellérendelő tudatát. Társadalmi egyenértékűsége utal a kiemelkedő elsőszülött jog hiánya, ezt tükrözik a művészi elemek is.

Ma globális emberi hatékonyság közben etikai megosztottság jellemzi az emberiséget. Az alárendelő, hierarchikus hatalmi örökség főként a nyugati hatalmi elit és annak érdekköre öröksége, működtetve az intrikák, háborúk, hódítások, sőt a gyarmatosítás gyakorlatát. Létezik azonban a mellérendelő, egyenrangú testvériség eszméje és együttműködési gyakorlatának történelmi emlékezete. Létezik még az egyenrangú mellérendeléses felfogást és nyelvet őrző magyarság, a Megszentelt Korona Tana, Szent királyok emléke, a Mária Országa hit, és trianoni végzetünk megállításának szándéka. Ez az alkotó jellegű emberi társadalmi gyakorlat jövői mintául szolgálhat, tovább ütközve a támadó, romboló jellegű és eredményű vezérséggel, harcias műveltség és hódító civilizáció világegyesznői érvényesülésével. Egymásra hatva alakul tovább Európa és a világ sorsa, – ha megmaradunk.

Mindez jelenti tehát középkori történelmünk egyedülállóságát, amit a töröknek ellenállásunkkal egyetemben inkább eltitkol és meghamisít a modern kori történetírás. Ezért van távolból eredeztetett őstörténetünk, vannak középkori krónikáink hiteltelennek mondva, és ezért alaptalan a finnugor és uráli eredetelmélet (39. ábra). Amire a turáni elmélet válaszolt egy másfajta túlzással: kizárólag a türk katonaréteget vizsgálva, mongol és kínai rokonságot álmódva. Végül az általunk kidolgozott Kárpát-medencei magyar eredet és folytonosság elmélete legrégibb emberi műveltségektől vezeti le a helyben lakást, a mellérendeléses földműves, kézműves, fémműves letelepedett népesség mellé a lovas honvédők kíséretét megjelentetve, kettős kultúra kiegyenlítődését, egységét bemutatva. Az uralkodó nemesség, legyen bár keleti vagy nyugati eredetű, aránya 5%, ez a genetikában alig játszik szerepet. A magyar 85% ősi európai génállomány viszont nem keleti.

⁴⁹⁷ Herder (1978), Johann Gottfried: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról*. Ford.: Rathmann János. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 399-401.

39. ábra. Elképzelt őshazáink és vándorlások. 1: Voloszoszó. 2: Ananyinó. 3: Levédia. 4: Etelköz. 5: avarok (Dentu-Magyararia). 6: Ingusföld. 7: Magna Hungaria (Baskiria), 8: Ob, Kr. e. I. évezred. 9: Ob az Altájból. 10: dunai bolgárok. 11: altáji őshaza. 12: Kárpát-medencébe érkezés. 13: Bükki-műveltség. 14: út Nyugat-Urálból a Kárpát-medencébe. 15: út a Voloszoszó műveltség Etelközbe. 16: az avarok útja. 17: altáji őshazából vezető út. 18: kazár uralom határa. 19: ugorok vándorlása az Ob-folyóhoz.⁴⁹⁸

Kárpát-medencei emberi-műveltségi folytonosság örökösei, földműves népe leszármazottai vagyunk tehát, és a Medence őskorát mellérendelő gondolkodás, földműves–kézműves–féműves gazdagság jellemzi. A földművelés két hullámban lett általános, eredményessége az itteni műveltség európai elterjedését eredményezte. A Kárpát-medenceiek a terméktöbbletük megszerzését célzó harci támadásokat kivédték, támadóikat beolvasztották a kurgán invázióktól a magyar honvédelemig. Régóta megszervezzük hazánk védelmét, a hunok óta folyamatos államot. Árpád Magyarországa pedig a mai napig él, reményeink szerint hamarosan újra virul. Míg kivándorlóink alávetett sorsra jutva Európában, hozzájárulásuk az európai egység alapjaihoz nincs elismerve, amint műveltségünk egyetemes értékei sem. Nyelvünk lenézett hamis nyelvi családfák felől. Élet- és nemzeti elveink eszmei rokonságban vannak ősi keleti hagyományokkal.

Az Árpád-ház történelmi nagyságát az utóbbi 300 év eltemette. Középkorunk eredetiségét, krónikáink igazságát saját tudósaink tagadják. A magyar tudatunkat sújtó történelemhamisítás ősi műveltségünket tagadva, idegen, főleg német hatásban látta felemelkedésünket. Középkori történelmünk lekicsinylése a helyrajzot is átírta, Árpád-kori nagyságunkat titkolta, a szent királyokat adó uralkodó ház egyedülállóságát, a saját magyar kereszténységet, és az ország török-kori teljesítményét hatalmi és gazdasági okokból meghazudtolta. Miközben a világ tele lett gazdag régészeti eredményekkel a XX. században, nálunk a magyar középkor kutatást tiltották, s

⁴⁹⁸ Az 3, 5, 11. és 13-24. ábrák Cser Ferenc: *Gyökörek. Töprengések a magyar nép és nyelv Kárpát-medencei származásáról*. Szerzői kiadás, Melbourne, 2000. című könyvéből valók.

ma sincs támogatva őstörténetünk, ókorunk kutatása. Máshol mára már a 19. századi hamis történeti feltételezéseket megsemmisítették, nálunk azok két szélsőségét kívánja még mindig alátámasztani az állami és a magántámogatás egyaránt. Valós történetünkre emlékeztető leleteink és ismereteink megtagadása ma is folytatódik, történelmi és nemzettudatunkat megfosztva e tudománytól. Bár az igazság közlése megindult, a Kárpát-medencei magyar eredet és folytonosság elméletét mellőzi az oktatás, nem juthat el ifjúságunkhoz. A nemzeti tudat táplálékait a török kor vége óta megvonták tőlünk, idegen hatások kedvezőségét hirdetve máig. Mai nehézségeink innen erednek, de reményteli kibontakozásra vezethet bennünket mellérendelő műveltségünk, történelmi alkotmányunk és nemzettársi, társnemzeti viszonylataink érvényesítése.

5. A jogtörténet írástörténeti következményei

Egy komoly tudós mű a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület tudományos tanácskozásán hangzott el, lett megvitatva és elfogadva, s a konferencia kötetében jelent meg.⁴⁹⁹ Ebben Szádeczky-Kardoss Irma leszögezi, hogy bár ő se nem írástörténész, se nem nyelvész, hanem jogász, de jogtörténeti kutatásai során az írástörténet, a nyelvtörténet ismereteit felhasználta. Ezekkel foglalkozva nem e tudományokban akar megállapításokat tenni, hanem segítségükkel választ, bizonyítékot vagy megerősítést keres jogászai kérdéseire. Ezen túlmenően e tudományok művelőinek figyelmébe ajánl olyan kérdéseket, amelyeket a jogtörténet is érint, támogat, vagy azokban e tudományok segítségére szorul jogi dokumentumok hiányában, hiszen a jog is nyelvben kifejezett és írásban megjelenített.

Hasonlókat én is szoktam mondani korábban akár a magyar embertan (alkat, vércsoport, genetika) eredményeinek őstörténeti felhasználása kapcsán és akár a szellemtörténet (társas élet és lélektan, erkölcs, életvezetés, gondolkodás) eredményei kapcsán. Határozott javaslatokkal tehát az egyetemes és magyar őstörténet vonatkozásában. Ugyanabban a szellemben, amiről Szádeczky-Kardoss szintén megemlékezik: „A modern őshaza- és őstörténeti kutatásban mára már túljutottunk azon az időszakon, amelyben a hivatalos és nem-hivatalos irányzatok vitájában érzelmeket is szembe lehetett állítani a dogmákkal. Ma már – úgy hiszem – szigorúan csak korrekt és szakszerű tudományossággal szabad megállapításokra jutnunk, mert enélkül a helytelen érvek is porondon maradhatnak.” Így az ő általa végzett „jogtörténeti kutatás a maga tér- és időbeli lehetőségeit tágíthatja, egyebek között a nyelvtörténet és az írástörténet és egyéb kultúrtörténeti ismeretek igénybevételeivel. Hogy azután a jogtörténeti kutatások eredményei is szolgálhassák a honfoglalás előtti őstörténet fehér foltjainak lehetséges felszámolását”.⁵⁰⁰ Amit én is majdnem így szoktam itt fogalmazni, azaz, hogy nem lehet megkerülni nyelvtörténetben, írástörténetben se az őstörténettel kapcsolatos kemény eredményeket, mégha ez az őstörténet nagyon rászorulna is az új, igaz nyelv- és írástörténet eredményeire.

Szádeczky-Kardoss három kérdés témakörébe csoportosítva adja elő ilyen tapasztalatait, ami minket is nagyon érdekelhet, sőt mintha kifejezetten nekünk íródott volna. Az első „a magyar jogi írásbeliség honfoglalás előtti lehetősége”. Ugye, milyen izgalmas? Hiszen „a közönséges, de a szakmai köztudomás is úgy tartja, hogy írásbeliségünk kezdetei, a jogalkotásban – latin nyelven – Szent István korába, a hivatali írásbeliségé pedig III. Béla koráig vezethetők vissza. Való igaz, hogy a ma ismert korabeli dokumentumok túlnyomó része erre mutat, s alig van olyan jogalkotási vagy levéltári emlékünknél, amely közvetlenül jelentené a korábbi írásbeliséget. Ezek között itt van mindjárt – in medias res – Szent István királyunk 1000-ben kelt egyik, s ebben a körben már nem ismeretlen intézkedése. A Szilassy család levéltárában maradt fenn

⁴⁹⁹ Szádeczky-Kardoss Irma: „A jogtörténeti kutatás, mint eszköz a magyar őstörténet felderítésében.” *Magyar út és nehézségei a nemzetállamtól az övezetek Európájába a huszadik század fordulóján. Avarok – onogurok – magyarok. A 6. Magyar Történelmi Iskola és a 12. Magyar Őstörténeti Találkozó előadásai és iratai Tapolca 1997.* A ZMTE 50. kiadványa. Bp-Zürich, 2005. *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XII/1. pp. 189-212. <http://mek.oszk.hu/06800/06837/06837.pdf>.

⁵⁰⁰ Szádeczky-Kardoss (1997), p. 189.

(‘IX. Cal. oct. die festo Jac. Ap.’ vatikáni jelzettel; közölte magyar fordításban a Nyíregyházi Jósza András Múzeum 1967/71. Évkönyve).⁵⁰¹ Ez az intézkedés elrendelte a ’magyarok, széke-lyek, kunok, valamint az egyházi magyar keresztény papság által is használt régi magyar betűk és vésetek, a jobbról balra való ’pogány írás’ valamennyi dokumentumának ’tűzzel-vassal való’ elpusztítását, ezen írás használatát és szigorú következmények mellett megtiltotta tanítását. (Ezzel a rendelkezéssel mintegy hitelesítően vág egybe Lőrinc esztergomi érsek 1114-es rendelkezése is, amely szerint ’Minden kanonok a klastromokban, minden káplán az udvarokban tudományos nyelven, azaz deákul beszéljen és senki semmit meg ne tartson a pogány vallásbeli szokásokból, amelyet, aki cselekszik, ha tette nagyobb, 40 nap tartson különös pönitenciát, ha kisebb, megveretve hét nap böjtöljön’.) Szent István rendelkezéséből több korabeli jelenségre is következtethetünk. Egyebek között arra is, hogy a rovásírást nemcsak a honfoglaló magyarok, de többi nemzetrészeink is használták. Az idézett rendelkezés rovással írt feliratokról és könyvekről szól. Következésképp a rovásírást nemcsak fába, kőbe vésvé alkalmazták, hanem falra, bőrre festve, és könyvek írására is. Talán azért hisszük ma köztudomásúan azt, hogy csak a rovásbot, rováspálca volt ezen írás hordozója, mert egyrészt a nyelvünk a rovással egybekötve csak ezek nevét tartotta fenn, másrészt mert ezek voltak azok az íráshordozók, amelyek a nem-hivatalos körökben a leghosszabb ideig tartották fenn nemzetünk kulturális tudatában az ősi írás örökségét. Részint mert a tilalom párhuzamában ezek voltak a leginkább testközelben tartható és a legkönnyebben elrejtethető, sőt szükség esetén különösebb anyagi kár nélkül megsemmisíthető íráshordozók, részint pedig azért, mert – e tulajdonságaik révén is – a köznapi, vagy gyors és olcsó házi használatra a legmindennapibb alkalmatosságnak bizonyultak. (Ezt a feltevést alátámasztja az is, hogy a legszűkebb társadalmi rétegek körében, az állattenyésztésben, az elszámolás [számadás] eszközeként, az adószedésben pedig a kirovás és a behajtás eszközeként a 18-19. századig a jogszokás által is elismert hivatalos használatban maradt. Hogy e területeken a mai kort mennyire megközelítette a rovásírás gyakorlati használata, kifejezi az is, hogy a szaknyelv az adót ma is kiroja, az illetéket ma is lerovatja velünk, a köznyelv pedig a tartozást ma is a rovásunkra írja, és – ugyancsak – lerovatja az adóssal.) Itt természetes módon adódik egy újabb következtetés, ami a nemzet korabeli általános kulturális színvonalának megítélésében cseppet sem érdektelen, hogy ugyanis Magyarországon az írástudás, illetve az analfabétizmus a honfoglalás után még századokon át, minden bizonnyal csak viszonylagos és túlnyomó részt a latin-betűs írás ismeretéhez és használatához kapcsolható. Igen valószínű, hogy a latin-betűs írás ismeretének és használatának hiánya párhuzamában – a latin írás használóinál népesebb körben, – még sokáig élt a rovásírás ’közönséges’ ismerete és alkalmazása. Erre utalnak azok a későbbi rovásírási emlékek, amelyek templomokban (Enlaka, Órisziget, Csikszentmárton), síremlékeken (Pécs), rovással írt naptárboton (Marsigli-féle), továbbá téglajegyekben, népi kerámiákon és faragásokban, tehát köznapi környezetben és használatban még századok múltán is keletkeztek. S ezek közül a népművészetre még csak kimondható, hogy csupán szimbolikus hagyományt őriz (bár ez sem mondható ki expressis verbis), de sem a falusi templomok adományozót, készítő, építési vagy renoválási körülményeket jelző – pl. ’csináltatta Sándor 1111-ben’ – vagy intelmet jegyző feliratairól, sem a sírfeliratokról, de még a rovásbot-naptárakról sem feltételezhető, hogy csak kevesek által ismert rejtjeleket használtak rajtuk az adott felhasználásban lényeges, sokakhoz szóló és közérthetőséget igénylő közlendő rögzítésére.”⁵⁰²

⁵⁰¹ A Forrás-irodalom felsorolásánál SZKI ehhez az évkönyvi adathoz megjegyzést fűz: „Innen idézem Szent István rovásírást tiltó rendelkezését. Az okirat a Szilassy család egyik jelvidéki családi levéltárában maradt fenn. Mai holléte ismeretlen. Az előadáson, elsősorban annak nyomán, hogy az utóbbi idők gyakori hivatkozásai a közzétételkor közölt vatikáni jelzetet rendszerint tévesen jelölik meg, felmerült a hitelességi kétely. Én magam azért nem kételkedem abban, mert a korabeli etnikai; kulturális és szabályozási viszonyokkal nem ellentétben, hanem összhangban van; teljesen egybevág a mellette idézett esztergomi káptalani rendelkezéssel; sem a Szilassy családnál, – az évszázados lappangásban – sem a közzé tevő egyházi személynél, sem a közzététel módjában, sem pedig a közzététel korának társadalmi, kulturális, tudományos viszonyaiban nem mutatható ki hamisítási érdek.”

⁵⁰² Szádeczky-Kardoss (1997), pp.: 189-191.

Ezek az éles ésszel és lényegében nagy írástörténeti indíttatással összegyűjtött érvek tehát kimondják, hogy a nyugati kereszténységre térés előtt, illetve az Árpádi államszervezés előtti Kárpát-medencei lakosok körében, de az állami és egyházi körben is általános volt a magyar írás használata, amit aztán tiltani kezdett a nyugati érdekkörbe tagolt hatalom és egyház, de a nép körében végig fennmaradt ismerete és bizonyos fokú – az államhatalom s az egyház által is elfogadott vagy megtűrt – használata. Ennek középkor végi–újkor eleji megújításáról szól szakértője, Mandics György már közel tucatnyi kötetnyi beszámolója.⁵⁰³

Szádeczky-Kardoss így folytatja: „A Szent Istváni rendelkezés azzal adja indokát a rovással írt dokumentumok megsemmisítésének és a rovásírás betiltásának, hogy ennek révén ’a »pogány« vallásra való emlékezés, visszavagyódás megszüntetődjék.’ Márpedig, ha a rovásírást – amint a rendelkezés mondja – az egyházi magyar keresztény papság is használta és tanította, akkor feltehető, hogy ez, az úgynevezett pogány vallásra való emlékezés párhuzamában, nemcsak a régi táltos/mágusi vallásgyakorlatra utal, hanem talán a kereszténység – akkor már – eretneknek bélyegzett (keleti) irányzatának vagy irányzatainak hitéletére is. De ha mindezt tévesen feltételeznénk is, a rendelkezés mindenképpen tükrözi, hogy mind a hivatalos, mind a pogánynak nevezett korábbi hitéletnek megvolt a maga rovásírási írásbelisége. A régi hit táltos-mágus papjai ellen a 13. században folytatott inkvizitorius perek adataiból tudjuk, hogy a gyógyfűvekkel és gyógyítással kapcsolatos ismereteket is rováspálcákra írták. Mind a vallásgyakorlat, mind a gyógyító tevékenység – amely a korábbi időben ugyanazon táltosi-mágusi hivatás más-más gyakorlatát jelentette – meghatározott rítusok, előírások, receptek, vagyis szabályok szerint működött. Ha ezek ismereteit írásban rögzítették, akkor miért ne rögzítették volna írásban a jog szabályait is. A jogot, amely a vallással egy töről fakad, s azzal párhuzamosan fejlődött. Valamint a jogélet azon produktumait (adományok, kiváltságok, szerződések, öröklés, ítélet stb), amelyek a törzsszövetségen belül egy-egy törzs, azon belül egy-egy nemzetség vagy család, illetve személy sorsát, társadalmi helyzetét, kapcsolatait meghatározóan érintették. Ez annál is valószínűbb, mivel az egykor még Belső-Ázsiában élő türk eleinkről feljegyzett kínai adat szerint már ők is fára véstek jeleket ’szerződés végett’ – miközben azt is feljegyezték róluk, hogy kérésükre a kínai császár nyelvükre lefordított budista szent könyveket küldött nekik” (p.: 191).

Hogy Szádeczky-Kardoss még a ’honfoglalás’ kifejezést használja 1997-ben, nem okozhat gondot, ha tudatosítjuk, hogy a több ágú őstörténet egyik fejezetét láthatta benne. Mi mára már sokkal többet tudunk erről, de éppen az írástörténet általunk végzett feltárása még inkább pontosíthatja ókori történelmünket itt a Kárpát-medencében, kétséget kizáróan bizonyítva azt az amúgy már eléggé alakot öltött időrendet, amely kizárja mind az ázsiai, mind a kínai eredtünket, nem is beszélve a türkről. Utóbbira elég most csak annyi utalást tenni, hogy tudjuk, Atila halála után a hunokat bolgárnak nevezik a források, jól megkülönböztetve őket a türköktől, de ezt a hun-bolgár hatalmi folytonosságot a történelmi köztudatban nem tartották fenn, hanem inkább az avar, uturgur, kuturgur, alán, onogur, és szavir vagy kazár, s még a gót nevű népek és hatalmak kevert említésével kitörölték a köztudatból.⁵⁰⁴ Pedig a bolgár királylistában megvan ez az azonosság.

Arról is sokat tudunk, hogy az Árpád-korban ténylegesen jelen volt nálunk a keleti, görög rítusú kereszténység, és a táltos – mint tudós tanító és gyógyító – inkább az új papság eszmei és gyakorlati feltékenysége, mint valamiféle ősvallási jellege, szerepe miatt lett üldözve. Ugyancsak helyesen kell értelmezni a hatalmi jellegű, messzi keletre nyúló hasonlóságokat, amit nem származási kérdésként, hanem műveltségi terjedésként kell tekintenünk, mert az

⁵⁰³ Mandics György: *Róvott múltunk I-III.* Irodalmi Jelen, Arad, 2010-2012. *Somogyi Antal rovásírási gyűjteménye I-III.* Magánkiadás, Budapest, 2012-2014. Mandics György: *Janus Pannonius és a rovásírás.* Magánkiadás, Bp., 2015. Mandics György: *Magyar hegedűsök énekei eleinkről. (A Ciceró-Kódex hosszú rovásbeírásai.)* Kráter Kiadó, 2015.

⁵⁰⁴ Hóman Bálint: *Őseimbek, ősmagyarok V.* <http://mek.niif.hu/07100/07139/html/0011/0006/0010-406.html>.

Árpád-kor kezdeteit megelőző két-hármezer évben messze a legkifejlettebb alakra állt össze a hatalomgyakorlásnak nemcsak a sikeres mikéntje Euráziában, hanem a jelképi feltétel rendszere is, melynek birtoklása, tudomása ebben a rétegben magátólértetődő kellett legyen. Így ennek a területnek, mint államjognak és közönséges jognak a lejegyzése felvetése olyan új szempont, amit Szádeczky-Kardos Irmának szépen meg kell köszönnünk itt, mert megemeli a jelentőségét a magyar írás korai művelésének, az államhatalmi és közéleti-magánéleti gyakorlásának.

Ennek megfelelően Szádeczky-Kardoss szerint: „Az ősi magyar jogélet jogalkotási és bizonyos jogalkalmazási írásbeliségére utalnak azok az adatok is, amelyek már az őseinknek tekintett népeknél is ezt bizonyítják. Például a 8. századból származó orkhoni felirat, amely szerint az ugyancsak többtörzsű népességen uralkodó türk Bumin és Istemi kagánok ’trónra ülven, megszervezték a türk nép birodalmát és megszabták törvényeit’. És mit mond a honfoglalás utáni magyar jogélet hasonló eseményéről Anonymus? ’A fejedelem és előkelői azon a helyen rendelkeztek az ország szokásjogáról/szokástörvényéről és az egyes jogesetokról/valamennyi jogáról: miként szolgáljanak a fejedelemnek és előkelőinek, vagy miként hozzanak ítéletet az elkövetett bűncselekmények/vétek ügyében. (...) És azt a helyet, ahol minderről határoztak, a magyarok saját nyelvükön Szernek nevezték el, mert itt rendezték el az ország minden dolgát’. Márpedig, a jog természetéből folyóan, főfejedelem és fejedelmek, őshonosok és honfoglalók, törzsszövetségi és csatlakozott, illetve hódoltatott népek le- és összeletelezését, kapcsolatait, jogait és kötelezettségeit egységesen és általánosan megszabni – különös tekintettel a szokások valószínű különbözőségére és a nyelvi eltérésekre is, – hatékonyan és használható módon csak írásban lehet. Nem utolsó sorban azért is, mert ez a szeri szabályozás újdonságot is hozott valamennyi törzs számára. Igaz, hogy a kétes hitelűnek tekintett⁵⁰⁵ Anonymus itt ’szokás/jog/ról’ beszél, ez azonban nem a hitelének kétségeit erősíti és nem is a szeri jogalkotás írásbeliségét cáfolja, hanem inkább csak azt a tényt tükrözi, hogy az ő idejében a régi jog, magyar nyelvű lévén, a Szent Istvánnal elindított latin nyelvű jogalkotástól elkülönülve, rovásírásos voltától pedig megfosztva, lefordíthatatlanul és átíratlanul, már valóban csak a szóbeliségben és csak a szokás gyakorlatában élt.⁵⁰⁶ Ezért a – természete és hagyományai révén mindig is – pontos meghatározásra kényszerülő és törekvő jogi terminológia már akkor ’szokásjognak’ nevezte, differenciálón, az írott latin nyelvű törvények párhuzamában. És vajon Árpád és első jogalkotónknak tekintett Szent István kora között, ebben a százéves időszakban, amikor a nomád és letelepedett életmód sűrűlődései, a betelepültek és őshonosok összeszoktatása nemkülönben, természetszerűen szaporította a szabályozandó kérdéseket, nem volt-e szükség Szer után és István előtt is, újabb és újabb szabályozásra, s nem születtek-e újabb és újabb szabályok? Nyilvánvalóan nem István törvényei voltak ebben a sorban az elsők. S amiként ezek igényelték a leírást, ugyanúgy igényelték a korábbiak is. Nem állíthatjuk tehát teljes bizonyossággal, hogy a magyar kultúra és jogalkotás írásbelisége csak 1000 körül, Szent Istvánnal kezdődött. Ellenkezőleg, szórványos adatokból ugyan, de az következtethető, hogy a honfoglaló és honfoglalás előtti magyarság már ismerte és alkalmazta jogéletében is az írást és az írásbeliséget”.⁵⁰⁷

Mármint a magyar írásbeliséget. Mert különben, mint a szlávok esetében Metód püspökünk,⁵⁰⁸ valaki bizonyára készített volna a magyaroknak is a görögből származtatott valamilyen írást, mert a bizánci hatalom a kultúrában nem volt kirekesztő, mint a későbbi német-római, amely majd ránk erőlteti a latin írást, sőt nyelvet. Ám a latin nyelv esetében megegyezéssé

⁵⁰⁵ Tudjuk: csak a magyar történelem meghamisítói részéről, akik emiatt esetleg még magát Anonymust is meghamisították.

⁵⁰⁶ Ugye, milyen érdekes az egybeesés: ma is azt tapasztaljuk, hogy egész középkori, de már lassan újkori történelmünk is érdektelenné válik, érdektelenné teszük ifjúságunk előtt, egyáltalán nem (?) ugyanolyan jellegű erők, mint akkoriban.

⁵⁰⁷ Szádeczky-Kardoss (1997), p. 192.

⁵⁰⁸ Akinek címét: „a pannóniai Szirmium püspöke”, meghamisítva Pannónia és Szirmium püspökének olvassák és a Komáromi körforgóba hatalmas szobrát rakják, hogy erre idővel majd kiegészítő tábla hívhassa fel a figyelmet.

intézkedésről is szó lehet, mivel igen sokféle népet kormányzott Árpád és az Árpád-ház. Még az is elképzelhető, hogy a tiltás csak ebben a vonatkozásban keletkezett a magyar írás használatáról, és a magyarok egymás között használhatták saját írásukat.

6. A jogi intézmények és szakkifejezések

Szádeczky-Kardoss tanulmánya második részében megvizsgálja az eredetre és az őstörténetre utaló jogintézményeinket és a rájuk vonatkozó szakkifejezéseket is. Nyelvi kérdésekről van szó, és ő minden szóba jövő irány felé nyitottan kutat. „Nagyon megnehezíti azonban a kutatómunkát az a történelmi tény, hogy Magyarországon a jogalkotás Szent István kora és a 19. század dereka között latin nyelvű volt, ami ez idő alatt, különösen a török és méginkább a Habsburg időkben igen hátravetette a magyar nyelvű jogi terminológia fejlődését. Érdekes viszont, hogy ennek a török-kapcsolati időnek lényegesen kevesebb a nyelvi hatása, – a köznyelvre is – mint ahogy a török eredetű szókincsünk nagyságából következtethetnénk.⁵⁰⁹ S ha már a török példánál tartunk, szóljunk egy olyan 1374-es feljegyzésben fennmaradt 13-14. századi (tehát török hódoltság előtti) nyelvelmünkéről, amely egy, a szókincsünkből azóta kiveszett, de igen valószínűen ótörök eredetű jogi szakkifejezést őriz. Az esküdtek az igazságszolgáltatási pártatlanságot fogadták ezzel az esküvel. Egyebek között azt, hogy nem kedveznek sem orvnak, tolvajnak, gyilkosnak, kacirnak, sem ember etetőnek, bűvösöknek-bájosoknak, házégetőknek, félhiten valónak és ki ország veszedelmére volna. Ebben a szövegben a 'kacirnak', a bizonytalanság fenntartása mellett ugyan, mégis egyetlen eddigi olvasata a 'kacér', ami az értelmező szótárak szerint a magyarba a németen át került latin eredetű kifejezés. Előfordulásai 1374-től, tehát elsőként ebből az eskümintából (!) ismertek, a német-latin használat szerinti eretnek, szodomita, bűnös, elvetemült ember jelentéssel. A „kacir” (régiesen kaczir = kacsir?) viszont ótörök (kisázsiai) gyökerű, s feltehetően általunk is használt türk-magyar szó, amelynek török változataiban ma is felismerhető a „szökés” alapfogalom mellett a szökő – szöktető, menekül – menekülni hagy tartalom. Talán épp a „kacér” szorította ki a használatból, s tehette ezt azért, mert a „kacir”, mint türk szó, a magyar nyelv egészében csak egyik etnikai-tájnyelvi szinonimája volt a fogalomnak, s könnyen volt helyettesíthető más tájnyelvi, de közérthető vagy elterjedtebb szinonimával, elhagyva emezt az idegenből vett, de zavaróan hasonló írásképű és hangalakú kifejezés – köznyelvi és szaknyelvi – beilleszkedése javára” (pp. 193-194). Azaz csak egy kisebbség ismerte az eredeti türk értelmet, ami a nyelvi állapotaink jellemzésére jó adalék.

Szádeczky-Kardoss korábban utalt a szeri példa orkhoni párhuzamára, mint a nomád állam jogalkotásának emlékére, ami szerintünk ugyan csupán (a közeli és távolabbi) környezetre gyakorolt hatalmi műveltségi hatásunkat mutatja, öszerinte viszont „a belső-ázsiai régiségbe, földrajzi, népi és kulturális közegbe vezet bennünket. Mezopotámia irányába mutat viszont a ma is használatos 'ügy' szavunk. Erről azt tartják az értelmező szótárak, hogy nyelvújítási kifejezés. Az ugyan lehetséges, hogy valóban a nyelvújítás vezette be immár a modern szaknyelvi használatba, de kétségtelen, hogy ez már másodlagos, átvitt értelmű jelentése az eredetileg 'folyó' jelentésű (vö. pl. a Feketeügy folyónévvel) – bizonyítottan szumér gyökerű – régi magyar szónak. Ugyanis az 'ügy' előfordul már jóval a nyelvújítás előtt, a Tripartitum legkorábbi magyar nyelvű fordításában is (1562-től), a 'pernek folyása' vagy a 'perfolyam' szinonimájaként, azokhoz hasonlóan a mai 'eljárást' is fedő tartalommal. Így feltehető, hogy a nyelvújítás csupán felújította a magyar nyelvű Hármaskönyvekben még élő régi szó használatát”.⁵¹⁰ Amitől nem kell megijednünk, sőt válaszként kell elfogadnunk a nyelvünk régiségét firtató kérdésre, amit a

⁵⁰⁹ Amiből viszont arra kell következtetnünk, hogy a török hatás nem volt olyan erős, mint ma feltenni divat lett, hanem a török elleni harci kedvet a műveltségi, nyelvi és vallási különbség egyaránt táplálta, tüzelte.

⁵¹⁰ Szádeczky-Kardoss (1997), p. 194.

Kárpát-medencei örökös létünk lehetővé is tesz, éppen az említetteket a műveltségi hatás révén közelebb hozva hozzánk.

Így már meg sem lepődünk rajta, hanem csak megfordítjuk a hatás irányát, hogy „igen valószínűen mezopotámiai eredetű ’ró’, ’rovás’ szavunk is, megróni, büntetni, illetve büntetés jelentéssel. Ennek alátámasztásául egy igen érdekes párhuzam hívja fel magára a figyelmet. Közismert a magyar mondavilág és eredethagyomány Nimrudja, akinek a nevét magyar mondáinkban Nimród, Ménrót és Nemróth alakban vagy átírásban is feljegyezték. Szelényi Imre ismerteti a ’Sumér-magyar rokonság’ c. könyvében azt az adatot, hogy a nem magyar, tehát kívülálló szumerológus, Krüger szerint NEM-ROT(H) az ékiratos szöveg helyes olvasata (amit egyébként a magyar Nemróth és Ménrot változat is alátámasztani látszik), s azért nevezték így, mert a Noéi átok után született, ezért az órá nem hatott ki, vagyis ő nem lett „megróva”. És érdekes módon – avagy nem véletlenül? – ezzel a Krügeri értelmezéssel vág egybe a Hármas-könyv azon tétele (I/16.), mely szerint a hűtlenség és a nota-per következményei nem hatnak ki azokra a gyermekekre, akik az ítéletmondás után születtek. Ehhez hasonló felfogást találunk Szent Lászlónál, amikor a visszaeső közszabad tolvaj gyermekei csak 10 év fölött bűnhődnek atyjukkal együtt szabadságuk elvesztésével, a 10 évesek vagy annál fiatalabbak azonban szabadok maradnak (I. László II:17/3/.); Kálmán pedig, fenntartva ezt a rendelést, 15 évre emelte a korhatárt (Kálmán I:56).”⁵¹¹ Ha ilyen élő folytonos hagyományt tudunk felmutatni nálunk, teljesen megegyezve a négyezer éves vagy régebbi keleti hagyománnyal, akkor ezt a hagyományunkat ennél még régebbinek is kell gondolnunk, ismételten csak a Kárpát-medencei létezésünkkel összhangban. És egészen addig, míg az ékiratok megfejtésével és egyéb későbbi adatokkal nem bizonyítják a fordított utat, illetve az ottani, máig való folytonosságot. Ha valaki nem látja be még ennek az őskortól a jelenig tartó magyar folytonosságnak a lényegét, amelybe az ókorunk is beletartozott, annak ajánljuk Karácsony Sándornak a magyar észjárásról szóló tanulmányait, ahol elmondja, hogy az 1920-as években például a magyar falu majdnem éppen olyan életet élt még, mint az 1600-as években, akkor pedig úgy, mint a legrégebbi ősidőkben. De azt is megkérdőjelezhetjük, szerintem költői kérdésként, hogy miért kellene a jól művelt életen változtatniuk, a tökéletességet feladniuk.

Ahogy bizonyos a görög mitológia későbbi mivolta a népmeséinkhez képest, – mert például az Atalanta történet alárendelő fordulatokkal van tele, míg a vele azonos magyar népmese, a Mindent látó királylány, a sokkal eredetibb, tehát régebbi mellérendelő szemlélet kifejezője, – úgy ezt a következőkre is vonatkoztathatjuk: „Keletre visz minket az a szokásjogi gyakorlat is, amely – a nyugati jogtól merőben eltérően és egészen az újkorba hatóan – az árvák között a legkisebb fiú jogát biztosította az apai házhoz, s annak gazdasági javaihoz (Trip. I:40.). Itt, a joggal való párhuzamban, a jog és a vallás egy-gyökerűségét mutatja népmeséink karizmatikus legkisebb fiúja, a jövő letéteményese. Ennek a keleti múltnak a színterei egyelőre még homályosak, de a szumér mitológia is feltétlen figyelmet érdemel a gyökerek keresésében. A jelenlegi ismeretek szerint ugyanis ott találhatók legrégibb ismert nyomai a legkisebb gyermek karizmájának és jogi kedvezményezettségének is.”⁵¹² És itt legyen szabad, széljegyzet szerűen megemlíteni néhány, a vizsgálódásnál figyelmen kívül hagyhatatlan összefüggést. Ebben a században tárult fel az esztergomi királyi palota kápolnájának falán az az életfás oroszlánkép, amelyek kétségtelen előképe az ókori kelet mezopotámiai népeinek mitológiájában található. Mind az oroszlán, mind az Eget a Földdel összekötő életfa, amely ott egyúttal az igazság és a tudás jelképe.⁵¹³ De mindkettő megtalálható a szeppei népek művészetében is. Például a szkítákéban, akiket krónikás és történetíró eleink – nem egy külföldi kortársukkal együtt – eleinknek

⁵¹¹ Uo.

⁵¹² Nem ott, tehát, hanem a magyar népmesékben!

⁵¹³ Gondoljunk csak vissza Baráth Tibornak iménti adatára a Magaruval kapcsolatban.

tekintettek.⁵¹⁴ Van a Mezopotámiában termett, s onnan szétáradt mitológiának egy számunkra igen érdekes istennője: Anat-Inanna-Ninni-Anahita-Astarte-Istár.⁵¹⁵ Egyes népek és korok e más-más nevekkal illették. A szépség, illetve a gyógyítás, egyúttal a háború és a harc istennőjének, a harcolók védelmezőjének tekintették. Alakjának képzőművészi megjelenítését általában a csapodár szemérmertlenség kifejezéséül értelmezik. Rendszerint még akkor is, amikor nem csak ő látható az ábrázolaton, hanem nyilvánvalóan harci jelenet résztvevője, a harcolók egyikének oldalán 'szemérmertlenül mutogatva magát' az ellenség felé fordulva, az ellenség és a védelmezett alak között. Később a harci jelenetekben már csak a fél lába mezítelenkedik ki a ruhája alól, majd – így a szkíta művészetben is – csak a ruha jelképes szabása és lengése jelzi kilétét. Nos, ez a figura is megjelent Magyarországon, mégpedig több megjelenítésben, egyebek között egy Árpád-kori (Magyarszentpál, Kolozs m.) templomunkban. Ahol is – László Gyula leírása szerint – az oltári szentség fülkéjének védelmére, 'hogy a rontó tekintetnek útját állja, s azt magára vonja, egy magát szemérmertlenül mutogató mezítelen némből kifaragott képe állt'.⁵¹⁶ De mielőtt Magyarszentpálra érkezett volna, ugyancsak megjelent a szkíta művészetben is: lószerszámok homloklemezein, sátoztartó rudak hegyébe tűzött bronzfigurákban, vért- és ruhadíszeken, tábori eszközökön. A felhasználási mód egyértelműen jelzi itt is a harcost segítő, oltalmazó szerepkört. És nemcsak bronzfigurákban, kőportrékban érkezett el hozzánk ez a harcban oltalmazó szumér istennő, hanem élő, s gyakorlati valóságban is. László Gyula a görög Kinnamosztól, mint szemtanútól idéz ennek bizonyítékául egy történetet. Zimony ostromakor egy várbéli magyar varázslóasszony kiállt a bástyafokra, s a szoknyáját a nyakába kanyarítva, szemérmertlen felét mutogatta a bizánci ostromlóknak, közben varázsszavakat mormolt, s így védte tőlük az ostromlottakat.⁵¹⁷ Az ókori kelet civilizációjának feltárása és az ékiratok megfejtése nyomán a történészek arra következtettek,⁵¹⁸ hogy Szumérban született meg az első olyan írásban fennmaradt jogrendszer, amely a társadalmi rend szabályozását, a jogalkotást és a törvénykezést a közrend és a köz igazgatása, valamint a szociális jólét és igazságosság szolgálatába állította.⁵¹⁹ A jogélet legfontosabb értéke az igazság volt. És ha az előbbi példánál a kultúrtörténeti elemek Szumérből Magyarországra kerülésében a szkíta közvetítést tekintjük, mindenképpen jelentősnek kell tekintenünk azokat az ókori történeti adatokat is, amelyek a szkítákat egyrészt a legrégebbi népnek mondják, – ami a szumérokkal való közvetlen kapcsolatot is megengedi – másrészt a legigazságosabb népnek írják. S ha mindezt egybevetjük azzal, hogy a világ minket még ma is nemcsak 'lovas nemzetnek' tart (akik a szkíták voltak), hanem 'jogász nemzetnek' is, akkor a szkítáktól való származásunk hagyományai mellett ezek a párhuzamok, s a bennük vélhető bizonyítékok is megérhetnek annyit, hogy a szkítákhoz, majd rajtuk keresztül a szumérokhoz is elvezető lehetséges kapcsolat lehetséges bizonyítékaiként vessük alapos vizsgálat alá őket.⁵²⁰ Mert lehet, hogy ezek is tanúi (szintén szumér eredetű szavunk) lehetnek őstörténetünknek. Ez is olyan kérdés, amelyben az igazságot csak gondos vizsgálattal állapíthatjuk meg, nem pedig a lehetőség vizsgálat nélküli, arisztokratikus elvetésével. E témakör befejezéséül azokra a nyelvelméleinkre utalok, amelyek vagy latin szövegben előforduló magyar

⁵¹⁴ Hogy nem vagyunk sztyeppei szkíták, arról egész könyvet írtunk, de most legyen csak annyi elég erről, hogy az itteni nagy kiterjedésű múltban szereplő elődeinket azonosították aztán a történelemhamisítók az európai sztyeppei és ázsiai szereplőkkel, amint nyelvünk hordozóit az északi-keleti finnugorokkal.

⁵¹⁵ Az áradás irányára ismételten a fordított előjelet kell tennünk, gondolva nemcsak a Tatárlaki táblákra, hanem a Colin Renfrew által visszavont eredeti mezopotámiai műveltség-szétáradás elméletére.

⁵¹⁶ Hogy a jelenség nálunk régebbi, azaz itt eredeti, ismételten jelzi, hogy nálunk nincsen mitológiai neve a mezítelen némből.

⁵¹⁷ Itt ismét az eleven (meztelen) hagyománnyal van dolgunk, míg a szkítáknak nevezetteknél mitológiává merevült hagyományról, azaz hozzánk nem „bronzfigurákban, kőportrékban érkezett el hozzánk ez a harcban oltalmazó szumér istennő”, hanem fordított és valamiért elromlott hatásról van szó. Tudjuk miért, hiszen azóta is egyre csak romlik.

⁵¹⁸ Azaz úgy hamisították meg az igaz múltat.

⁵¹⁹ Állította volna, ha érvényesült volna.

⁵²⁰ Nagyon ideje van már az alapos, de nem a hamisítást szolgáló vizsgálatnak.

köszavakat, személy- és földrajzi neveket foglalnak magukba a korabeli alakjukban, vagy teljes egészében magyar nyelvűek lévén, magát a korabeli nyelvet őrzik. Novotny Elemér elemzései igen értékesek ebben a tekintetben. Közben meggyőzően bizonyítja a két nyelvemlék hitelességét, szövegei néhány jogi szakkifejezés szumer kapcsolatát is kimutatták. Ezek: a főember jelentésű lófő, a törvény, amelynek szumer töve a rendelés jelentésű tur-tar – további hangzováltozással: tor-tör (feltehetően ez a Torah gyöke is), és a királynak egy I. Endre idejében még használatos kifejezés-változata: a szumer 'lugal',⁵²¹ amellyel egy-egy korabeli magyar nyelvű imádság Szent Istvánt is, I. Endrét is, uralkodóként titulálja. Ugyancsak szumer eredetű a felforgató, lázadó jelentésű garázda szavunk, valamint a gaz, akkor még 'gyilkos' tartalommal. Mindezekkel nem a finnugor nyelvrokonság vagy a török-nyelvi eredet ellenében, hanem ezek párhuzamában állítom annak egyes jogi elemekben is megmutatkozó valószínűségét, hogy mérhetetlenül gazdag és sokszínű nemzeti kultúránk bölcsőjét Szumeriában is ringatták.⁵²² S mindaz, amit ide, a Kárpát-medencébe többszöri honfoglalásunkkal magunkkal hoztunk, csak a sokféleség lehetőségének megengedésével vizsgálható. Ideértve azt a lehetőséget is, hogy nemcsak közvetlenül vezettek a szálak a Kárpát-medence és Szumer között – Erősd, Turdos, Tatárlaka népességétől a honfoglaló magyarok Kaukázuson s Meotiszson átkelő szumer-pártus szavárd-szubar-szabirjaiig –, hanem különböző szakaszokban, Kína, Mongólia határához vezető kitérőkön megfordulva is, hogy Szkítiában: Turánban, Dentu-Mogerben, Kummagariában, Magna Hungáriában, Kazáriában, Chorezmben és Bizánc szomszédságában, s Etelközben is gazdagodván, a 895/6-os honfoglalók is megérkezzenek ide, a már őshonos rokonnépekkel együtt Magyarországot alapítani. Mert az említett nyelvi és jogintézményi emlékek – a koronázási palást és a korona egy-két szimbolikus részletének értelmezésével és ezek előképi analógiáival együtt – a magyarság útját visszafelé követve a már jól ismert, Belső-Ázsiába vezető útról letérő meotiszi elágazással a Kaukázuson, annak déli lejtőin át a kisázsiai Anatóliába, illetve lejjebb Mezopotámiába vezetnek minket. Abba a Mezopotámiába, ahol egykor, egymással egyidőben egy perzsa viseletű nép élt együtt, és állt szemben olyan etnikummal, amely a magyar puszták pásztorainak és csikósainak betyáros viseletét hordta, ott, kétezer évvel ezelőtt. Megtalálhatók köztük az együtt harcoló fivérek – mint Hunor és Magor? – és olyan kisebb etnikum feje vagy közharcos vitéz, aki épp úgy fokossal harcolt, mint a magyar hajdúk, a mátrai és a bakonyi betyárok meg a hortobágyi legények. Ahol ennek a viseletnek egyes kiegészítői közül a guba gubat volt, és subatu a suba. Ahol pir-ka-an-va kelt föl a nap, míg a kuták ugguu ugattak. Ahol a kuvasz neve kuassza, a komondoré komundur, a puli pedig puli volt. Ahol a kost kosnak, a bárányt barinnának, de szilának is hívták, mint nálunk a Dunántúlon...⁵²³

Amihez csak annyit teszek hozzá, hogy ezeket az egyezéseket olyan módon kell figyelembe vennünk, mintha bizonyítandó feltevések lennének, amelyek egészen addig elfogadott állításoknak tekintendők, amíg ellenbizonyíték nem kerül napvilágra. És várhatóan nem fog. Megerősítő viszont igen, ha ez a hozzáállás vezeti kutatásunkat. Minek végére bebizonyosodik majd, hogy az itt említett összes néphez és helyhez éppen olyan szoros kapcsolatunk van, mint az általunk évezredekkel ezelőtt létrehívott sikeres emberiségi műveltséghez – idegen szóval civilizációhoz, aminek elterjedését a földön nemcsak annak áldásai, hanem egy idő óta a történelemhamisítás is siettette, azaz oda tette, ottani működését is elhitette, ahol nem volt, ahol más jellegű (alárendelő) műveltség volt érvényben, mint a miénk (mellérendelő), hogy

⁵²¹ Szádeczky-Kardoss jegyzete: „Talán a honfoglalóknak a mezopotámiai környezetből legutóbb kiszakadt szavárd-szabir ága hozta magával azokat a szumer eredetű (de már a babiloni idők hatását is viselő) szavakat, mint ami például a 'lugal' volt. Itt viszont arra is figyelniünk kell, hogy a hunokra és az avarokra vonatkozó korabeli kútfők a 'válogatott előkelők, főemberek', mint tiszttségviselők között említik a „logadeszeket”. Ez a kifejezés a „lugal” görög átírata is lehet, s mint ilyen, hun/avar eredetre is utalhat” (p.: 197).

⁵²² Ellenkezőleg: mindezek bölcsőjét nálunk ringatták. (Létezik egyáltalán máshol bölcső?!)

⁵²³ Szádeczky-Kardoss (1997), pp.: 194-198.

birodalomépítő (gyarmatosító) tettei előzményét az általa meghódítottaknál felmutathassa, a magáénak igazságtalanságát ezzel tompítsa.

7. A magyar koronázási jelvények üzenet tartalma

Szádeczky-Kardoss Irma a jogtörténeti kutatásáról mint eszközről a magyar őstörténet felderítésében szóló beszámolója harmadik részében a koronázási jelvények lehetséges három nyelvűségéről értekezve, különösen a koronázó palást üzenetében látja e *harmadik nyelvi jelenés* megjelenését (a latin és görög mellett) és számol be róla nekünk, egyúttal közvetett bizonyítékokként nagyszerű táplálékot nyújtva a nyelvünk természettörténetére és írásbeliségünk ősrégiségének kutatására irányuló szenvedélyünknek, egyúttal eligazítva bennünket a történelemhamisításunk által létrehozott sűrű őserdőben, különösen a Szent István-i nyiladék ismertetése által. Ahol továbbra is érvényesítenünk kell a már eddig is alkalmazott módszertani megfontolásokat a térben és időben távoli párhuzamokkal és azonosságokkal.

a. A koronázási palást jelképeiről

A Palásttal kapcsolatban Érdy Miklós „hívta fel a figyelmet annak őstörténeti jelentőségére, hogy a királyi család portréi köré hímzett, nem keresztény, hanem régi ’pogány’ szimbólumokat megörökítő turulszerű őrmadarak és tulipánfejú életfa az őshazakutatást miről informálják: a madarak és a vadtulipán genetikai őshazájáról, az urál-altaji és a belső-ázsiai Bajkálon túli, s körüli, gyakorlatilag a Kínai Nagy Faltól a Kárpátokig terjedő területekről, – amit az ókori írók Szkítiának neveztek és ahol több évezredes vándorlási, birodalom-alapítási és felbomlási folyamatok közepette a magyarság fő ágának, a hun–avar–onogur népességnek etnogenezise is bekövetkezett – építészeti és régészeti emlékekkel bizonyítva, hogy onnan hoztuk ma is élő népművészetünk eme motívumait. Ő hívta fel a figyelmet arra is, hogy Szent István az országalmát nem a kezében tartja, hanem az csak lebeg a háttérben, míg a király balkeze, az országalma előtt, kissé takarva is azt, felénk fordított nyitott tenyérrel, mintegy figyelmet és hívó, elfogadó engedelmességet parancsoló látványossággal, hat ujját mutatja a nézőnek! Hat ujját, amivel az ősi hit és a mai ’babona’ szerint a táltosok születnek: az égietől való elhivatás, a karizma testi jeleként.⁵²⁴ Ez a kéz beszélt azokhoz, akik látták. Ez a kéz itt a római keresztény misepaláston elsősorban nem az államalapító vagy térítő király keze volt, – bár az is volt – hanem a karizmatikus táltos királyé! ... Egyenesen a magyarázat olvasható ki ebből a kézből: ezért lehetett oly hatékony a király római kereszténységre térítő uralkodása. Ezért sikerült némi Gézai előkészítéssel egyetlen uralkodási ciklus alatt végérvényesen és visszavonhatatlanul a nyugati kereszténységre térítenie a kereszténységet ugyan már ismerő, de lelke mélyén még mindig az ősvallást hordozó magyarságot. És ezért tekintették sokan Őt, a fegyverrel és vérontással is térítőt – mindezek ellenére – szent királynak, szinte már a kortársai körében is. Ebben rejlik a Szent István korában készült palást egyik üzenete. Számunkra csupán ténybeli tájékoztatás, a korabeliek számára azonban misztikus valóság volt. A palást egyéb, hasonló jegyeivel együtt azt valószínűsítve, hogy Szent István mégsem lehetett olyan, a régi vallásnak és szokásoknak hátat fordító, minden ősi hagyományt s azok követőjét kíméletlenül kiirtó, német befolyás alatt élő, – nota bene: ’németimádó’ – agyamosott, hitét és magyarságát elárulva feladó

⁵²⁴ V. Gordon Childe a Kárpát-medencei civilizációról szóló könyvében írja, hogy még a középső kőkorban (az ő idejében 6000 évvel ezelőttre tették a mezolitikumot) is, amikor voltak falvak, amelyek már szakosodtak, pl. csupán sóbányászatból életek, a szellemi munkát a testi fogyatékosok végezték, mert minden egészséges ember munkájára szüksége volt a közösségnek a túléléshez (még a mezőgazdasági termelés hatékonysága okozta népességre robbanás előtt vagyunk, aminek terméktöbbletére majd a harciasok rávetik magukat). A későbbi értelmiségi munka, tanítás, orvoslás, azaz a táltos kiválasztásában ez az emlék, mint többletcsonkot megkövetelő hagyomány abban az időben is megmaradt, amikor már a közösség erre a legrátermettebb egészségesekeket választotta ki. (G. V. Childe: *The Dawn of European Civilisation*. Routledge, London 1957. Magyarul: V. Gordon Childe: *Az európai társadalom őstörténete*. Akadémiai, Budapest 1961.)

uralkodó, amilyenek ma nem egy mű bemutatja! Hiszen, lám: a koronázó paláston, fia és bajor felesége társaságában, a legszorosabb családi – és dinasztikus – körben mindhármukat az ősmagyar hagyomány életfája és őrmadarai védik. Mi ez, ha nem hagyományörzés? Az ősi hit és létforma értékeinek őrzése, átmentése. Mi ez, ha nem az ősi hit tisztelete, egy generációval későbbi aktualitással ugyan, de Géza fejedelem felfogásához híven, aki elég gazdag volt ahhoz, hogy egyszerre két Istennek is áldozzék. Vajon nem követelte-e meg a korabeli társadalmi valóság is azt a magyarok királyától – és a jelek szerint annak elfogadását a bajor Gizellától is –, hogy ilyen nyíltan őrizze az ősi magyar hit hagyományait? Vajon nem az történt-e, hogy a véres leszámolás a régi rendnek és régi hitnek csak az új renddel és vallással erőszakosan szembeszegető, felforgató (= szumér gyökerű szavunkkal garázda) alattvalói ellen fordult fegyverrel, ám mint államszervező, jogalkotó és térítő, és a római-keresztény Európában való megmaradás tartós alapjait építő uralkodó – lehetőség szerint – a türelem szelídebb eszközeit is alkalmazta?

De vizsgáljuk tovább a palástot, és időzzünk még kicsit a királyi család képei környékén. A szegélysáv medalionjai közötti teret a páros őrmadarak és az indák szövevénye tölti ki. Valamennyi indavégen tulipánfejjel vagy bimbóval. István király portréjának balján az életfát – ha jól látom – éppen hat különböző formájú virág, palmettás, cifra és teljes tulipán, öt- és háromosztatú, s közöttük egy utólag elrontott, vagy eredetileg is rózsaszirmos virágfej környezi. Ezek, az életfa tulipánjával együtt, éppen hetet tesznek ki: mint a hét törzs, a hét vezér, vagy népmesénk hét fivér-hattyúja stb. A tulipánfejek egyikében megismétlődik az életfa ötosztatú tulipánfeje, a többi tulipán háromosztatú virága pedig különböző formájú, egyesek egészen tulipánszerűek, mások a honfoglaláskori sírmellékletek palmettás díszítésére – egyik például a beregszászi süvegcsúcs palmettáira – emlékeztetnek. Nagyságuk is hangsúlyosan hívja fel erre a figyelmet. (E tulipánfejek eltérő változatossága, különösen itt a paláston, s ezen a helyen – alátámasztani látszik azt az újkeletű feltevést is, hogy a tarsolylemezek s ékszerek tulipán- és lilium-palmettás díszének családi, nemzetségi, törzsi vagy etnikai jelző szerepük is lehet.) Hovatovább ezek az életfa motívumok sem a nyugati kereszténység szimbólumai, hanem ősi magyar 'pogány' mitikus szimbólumok! És szemmel látható funkciójuk nem a térkitöltés, hanem a kultikus mondanivaló közvetítése. Az életfát és Szent Imre herceget őrző, és a többi medailon-közben is párosával hímzett őrmadarak megformálása is az ősi 'pogány' mitológia szent madarát idézi a palástra. A dús indázat ezeknek is épp úgy a csőréből burjánzik ki, mint a magyar fazekas, faragó és hímző népművészet mára galambbá gömbölyödött madarainak csőréből. Fejük pártatollai pedig hátul mélyen lecsüngve lebegnek, s rájuk – szemmel láthatóan az időközi javítások korrekciójával – valami masniféle van erősítve. S bár a szalagdísz sem ismeretlen a magyar díszítőművészetben, mégis valószínűbb, hogy eredetileg ezeknek a madaraknak is olyan fejdísz hímztek a pártatollaira, mely a honfoglaláskori leletek egyikén, a rakamazi hajfonatkorongon megmintázott madár üstökéhez hasonló. Így ezek az őrmadarak sem tekinthetők másnak, mint ősi 'pogány' jelképeknek.

Van a palástnak ebben az életfás környezetében egy más jellegű, de valószínűen ugyancsak az ősvallási múltra mutató jelentőségű apró szimbolikus részlete is. Kevéssel az életfa-motívum fölött, az indák szövevényében, de azoktól függetlenül, rövidre vágott szárral lebeg a térben egy karélyos rajzú háromlevelű növényrészlet. Azt az ornamentális formát idézi, amely a Szent Korona Atyaisten- és Krisztus-képén a ciprusok (életfák, avagy a tudás és az igazság fái) lombozatát mintázzák, illetve Szent Tamás, János és Fülöp apostol alakját keretező indák végein bimbóznak. (Ezek az indavégek középkori kódexeinkben is megjelennek.) Nyilvánvaló – bár még nem nagyon tisztázott – e motívum szimbolikus jelentősége is. Azt hiszem, nem tévedünk, ha ősi kulturális örökségünk fontos elemének tekintjük, amely nem véletlenül jelenik meg a palástnak éppen ebben a részletében, az életfás, őrmadaras, palmettákkal is dúsan telehímzett

királyi környezetben. Ősvallásunk – és ősi létformánk – szimbolikus emléke a keresztény szentek és szimbólumok társaságában.⁵²⁵

Szent Imre képe mellett viszont egy aranyhímzésű fejrevaló lebeg. Értelmezik a korona alá szolgáló sapkaként is (ha valóban az, akkor itt mindenképpen az utódlási várományt jelezve), az analógiák azonban sokkal inkább a vezér, a 'kisebbik király' (dux) fejékét, illetve vezéri sisakját valószínűsítik. Egyik egy kaukázusi lelet, ezüstdísz egy nőalakot égbe ragadó Turullal, ahol a nő fejéke pontosan ezt a 'sapkát' formázza. Ettől Imréé csak annyiban tér el, hogy emezen a férfi s egyben vezéri viselethez illő nemez, bőr vagy sodrony nyakvédő lebeny is látható. A fejrevalón két sorban 3–3 halom, amely címerünkben is az ország és a hatalom régi magyar rovájsjele. Figyelemreméltó párhuzama ennek a rajznak egy Mezopotámia hurrita korszakából származó isten-relief fejéke és annak hasonlóan halmos díszítése. A palást medaillonos, őrmadaras, életfás, tulipános keretéből a kereszt szára vezet fel tekintetünket a római keresztény vallás alakjaival és szimbólumaival telehímzett tükörbe. A kereszt szárán kétoldalt azonban újra csak ősi szimbólumokat találunk. A széleken, egymástól független, de egymást követő kis hármashalmok sorakoznak, belsejükben olyan gömb-vonal formációkkal, amelyek ötvösművészeti hasonmásait Csomor Lajos – az európai gyűjtemények hun–avar kincseinek elemzésekor – már a hun ötvösművészetre is jellemző motívumnak mondja. Honfoglaláskori leleteink egyikén–másikán, a palmettákban és madártollakon is megtalálhatóak.

További érdekes részlet a palást vállvonalába hímzett védőmű, vár-, város vagy országgal, tornyain bimbózó tulipánokkal, a falakon pedig nyüzsgő emberekkel. A javarészt felfegyverzett férfiak sokaságában van egy asszonyi alak is. Közvetlenül a palástot felező kereszt szárának, s a ráhímzett Jézus-alakos mandorlának a baloldalán álló bástya fokán félig térdelve, félig lebegve ápolgatja a kupola alól kinövő leveles virágot. A virág nagysága és a Szent István melletti háromosztatú cifratulipánhoz való hasonlatossága egyértelművé teszi, hogy a növényi dísz itt is az életfát szimbolizálja, mégpedig az egész országra, a királyságra kiterjedő kultikus jelentéssel. A nő óvó–nevelgető–ápoló testtartása és hangsúlyozottan lenge öltözete pedig igen valószínűen azt jelzi, hogy ennek a figurának itt, ezen a bástyafokon – eufémikus megfogalmazásban – ugyanaz a szerepe, ami a zimonyi varázslóasszonynak, vagy a magyarszentpáli szentségtartó szobrocskájának, ősi magyar mithológiánk harcosokat és hont őrző isten- és papnőinek, aranylemez- és bronzfiguráinak. (A ruha szabása pedig igazolja a régészet viseleti rekonstrukciós feltételezését abban, hogy az avar nők általában, de a honfoglalók asszonyainak egy része is a könnyű kelmét a bokán szorosan összefogott szárú, buggyos nadrágot hordott.) A kereszt-szár és a mandorla másik oldalán egy ugyanilyen bástya áll, és abból ugyanilyen életfa-ágacska sarjad, a túloldalival szimmetrikusan a mandorla felé hajolva. Mellette egy fegyvertelen férfi-alak ül, törökülésben, s baljával – a mozdulat itt is egyértelmű – szertartásosan a virágra mutat. A mögötte álló bástyatorony bimbós virágára egy álló férfialak mutat ugyanígy. A várfal ezen jobboldali szárnyán, az alatta húzódó árkádsor boltívei feletti falszakaszokon, a fegyveresek sorában még két fegyvertelen férfialak ül az előzőhöz hasonlóképpen, de más-más kéztartással, ami nyilván más-más szerepet jelez. Egyikük például antik (talán ókeresztény) ima-pózban, mindkét kezét a fej magasságába emelve, tenyérrel kifelé fordítva tartja, a másik testtartása mintha meditációt jelezne. Közülük pedig az említett papnőéhez hasonló lenge öltözetben lebeg egy alak (talán férfi – de kecsessége szerint inkább nő) az árkádcsúcs tornyocskái között, kezét ő is óvón fordítja az egyik kupola csúcsán ékeskedő tulipánfejecske felé. Az álló alakok között

⁵²⁵ Szádeczky-Kardoss jegyzete: „Az életfa tulipánfeje fölött és a többi medaillon-közi tér központi helyén, az őrmadarak között az indák kereszteződésében, egy-egy (olykor több) kék színű rombusz van hímezve (legalább is a fotókon így látható), valószínűen nem csupán dekoratív rendeltetéssel. A rombusz forma a szumér írásban több jelentéssel bír, jelenti az életadó, teremtető női termékenységét is. A kék szín a szumér régiségben az ég királynőjének, a kereszténységben pedig a Szűzanyának/Boldogasszonynak a színe. Így, ha ezek valóban rombuszok, akkor itt is feltehető a kultikus mondanivaló, mert a kereszténységben Szűz Máriává lett őshitbeli Boldogasszony emblémáit is őrzik a palástszegély ősi motívumai között a szépséges őrmadarak.”

is van egy nőies ruházatú, fején koronát vagy glóriát viselő alak, ez is inkább női, mint férfi figura. Gyanítható, hogy ezek, a harcosoktól eltérően megformált figurák sem a (római) keresztény vallás vagy ország szereplői, hanem a régi hit és társadalom táltos/mágus – avagy keleti keresztény – papjai s papnői, akik a régi rítusú szertartás gesztusaival jelzik – s teljesítik – misztikus védelmi feladatukat.

Legnagyobb meglepetéssel azonban a kereszt szára mellett, bal oldalon, István király képe fölött – a mennyei Jeruzsálem árkádsorában – Szent Bertalan képe szolgál. Fején – ultraibolya felvétel tanúsága szerint – a Szent Korona, keresztpántos felső részének hasonmását viseli, mégpedig jobb felé ferdült gömbvégű kereszttel! Egyes vélemények szerint ez nagy valószínűséggel azt jelzi, hogy a Szent Korona a palást készítésének, tehát Szent István uralkodásának idején, már a mai alakjában létezett. Avagy olyan előkép után hímeztek a veszprémvölgyi apácák, amely ezt a koronakonstrukciót Szent Bertalan személyéhez és örményországi térítőként a kereszténység általa terjesztett keleti irányzatának rítusához kötötte. A korona itteni és ilyen megjelenítése olyan jelentős, hogy alapos vizsgálata aligha mellőzhető. Nem utolsó sorban azért is, mert – a palást e részletéről készült ultraibolya felvétel tanúsága szerint – Szent Bertalan fején abroncs nélkül – csupán a pártá és a keresztpántos kupola rajzában – jelenik meg, tehát a Szent Koronával való összehasonlításban és a palást e részletének a Szent Korona első ezredfordulói dokumentumaként való kezelésében ez a tény, s a belőle fakadó kérdés még további választ és megoldást igényel. Erre pedig nem az a tudományos hitelű megoldás, hogy az eltérőről nem veszünk tudomást, avagy, hogy a kupola és pártázat alá odalátjuk az abroncsot is, hanem az, hogy magyarázatot keresünk a korona két részének ilyen sajátos szétválasztására. Sajátosnak mondom, mert a valóságos Koronán a pártázat az abroncshoz tartozik, azzal van úgy egybeépítve, hogy nem tekinthető a kupolához tartozónak. A Szent Bertalan-kép ábrázolata szerinti kupola-pártázat egység statikailag, valamely abroncsszerű tartószerkezet nélkül kivitelezhetetlen. Az elemzések erre, tudomásom szerint, eddig még nem terjedtek ki. Ugyanakkor ezt a képet, mindazok, akik a Szent Koronát ismerik fel rajta, a teljes: abroncsos-kupolás-pártás-döltkeresztes Korona ábrázolataként, tehát olyan dokumentumként kezelik, – az abroncs hiányának értékelése nélkül! – amely azt bizonyítja, hogy a Szent Korona már Szent István korában is a mai teljességében létezett. Ami egyébként, éppen e kép szerint, valószínű lehet, de – éppen e kép által – önmagában, a felső korona fél ilyen külön való ábrázolásának magyarázata nélkül, nincs bizonyítva. A magam részéről Szent Bertalan abroncs nélküli koronájára lehetséges és megfontolandó magyarázatnak vélem azt a korabeli nézetet, hogy a Szent Korona felső, keresztpántos-boltozatos része az áttetszően fénylő pártázattal együtt az égi szférát, és a földi hatalom égi eredetét szimbolizálja, ezért van a Koronának eme része a már égben lakozó Szent Bertalan fején, míg a földi királyságot szimbolizáló abroncsot István király viseli. Természetesen azt is célszerű figyelembe venni, hogy türk őseink (egyik) őshonában, a Kína-közeli vidéken, ősrégi sziklatemplomok reliefjein is a Szent Koronához hasonló fejéssel jelenítették meg az uralkodók alakját. Sőt, a finnugor nyelvi rokonainknak tekintett osztják-szamojéd nép körében még nemrégiben is megszólalásig hasonló szerkezetű sámánkorona volt használatban. A Conques-i francia gyűjteményből ismeretes egy hun királyszobor, ugyancsak hasonló konstrukciójú koronával, de a szkíta-rokon keltáktól is maradt fenn hasonló szerkezetű uralkodói (?) fejdísz.

Mindazonáltal máris feltehetjük a kérdést: hányféle magyarhoz, hányféle vallás követőjéhez, hányféle jelképpel, szimbólummal, nyelven, jellel-betűvel szolt és szol ez a palást, kortársakhoz és kései utódokhoz? Mint egy Szent István-kori valóságos beszélő köntös: a kereszténységben már titkos, de akkor még közönségesen is értett jelekkel, országról, országépítő programról, múltrol és a jövő követendő eszméiről; hagyományról és kultúráról, hagyomány- és kultúraörzészről. Uralkodói bölcsességről. Valóságos kordokumentum ez a palást. Műremekbe hímzett kor- és jellemrajz. Királyi politikai program, amely pontosan ugyanazt mondja, jelzi, fejezi ki, amit Szent István az Intelmekben írt Imre fiának oktatásul: 'Őseink követése foglalja

el a királyi méltóságban a nyolcadik helyet. A legnagyobb királyi ékesség, az én tudásom szerint, a királyelődök után járni, a szülőket utánozni. (...) Mert nehéz lesz megtartani e tájon királyságot, ha szokásban nem utánzod a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módra, avagy mely latin kormányozta a görögöket latin módra? Semelyik. Ezért hát kövesd a szokásaimat, a tiedt közt kimagasló így leszel, s az idegenek dicséretére szert így teszel' Mily korfestően szemléletesek ezek a szavak a palást képeivel illusztrálva!⁵²⁶

A palást (kazula) Szent István király és Boldog Gizella királyné megrendelésére készült, s talán Gizella közreműködésével is. Bizonyos, hogy arra semmi nem kerülhetett István király tudta és akarata nélkül, még kevésbé annak ellenére. De legvalószínűbb az, hogy határozott megrendelői kívánság és koncepció szerint készítették. Nyilván semmi nem kaphatott rajta helyet véletlenségből. A palást tehát beszédesen árulkodik Szent István országépítő, államalapító, államszervező, jogalkotó és térítő egyéniségéről és tevékenységéről, annak rugóiról és módszereiről is. Mint például a hagyományok őrzése és tisztelete, az értékőrző és értékmentő kulturális és vallási tolerancia, és az uralkodói céltudatosság. Ez a palást is egyik eszköze volt mindezek kinyilvánításának. Hiszen Székesfehérvárra készült, az uralkodó dinasztia családi monostora, s egyben a székváros temploma számára. Székesfehérvár, mint székváros egyúttal az országos törvénytörvény napok színhelye is volt. Nyilvánvaló, hogy az ország különböző részeiről sokan megfordultak ott, ügyeiket intézni vagy udvarolni a királynak. Ez a palástnak publikatív hatást kölcsönzött. Hiszen az az idő a vasárnapi templomjárás törvényes kötelezettségének ideje volt, a többi napon pedig illendőség diktálta a jelenlévőknek a királlyal együtt való – király-látni is alkalmas – miselátogatást. Tehát sokan látták a palástot, szertartásos és ünnepélyes, következőképp emlékeztető körülmények között, amikor a mise és az aranyosan ragyogó palást szépségének szemképrázta áhítatában mindenki megtalálhatta a paláston azt a szimbólumot, amely az ő hite szerint vezetett Istenhez. Mert ezeket a szimbólumokat a kor gyermeke folyékonyan olvasta s értelmezte. Hatott tehát a palást látványa is, István akaratával és bölcsességével. Eszerint ez a palást nem 'csak' tárgyi emléke a kornak, hanem forrása is a kor kutatásának. S nemcsak képzőművészeti értelemben, hanem társadalomtörténeti, egyház- és vallástörténeti, sőt állam- és jogtörténeti vonatkozásban is. Mert a palást eme keresztényi és nem keresztényi szimbólumai képet festenek a kor jog által is szabályozandó viszonyairól, az államszervezés során megoldandó vallási, etnikai, szemléleti és módszerbeli kérdésekről, a jogalkotás feladatáról és hátteréről egyaránt.”⁵²⁷ Mindezt csak árnyalja, de alapvetően nem változtatja meg az a Pap Gábor által ismertetett felfedezés,⁵²⁸ hogy a Paláston több alakzatnál is láthatóan kitépték a szálakat, hogy a képet megváltoztassák, vagy ráhímeztek. A Szent Istvánnak tulajdonított alak melletti felirat valójában (Szent Sebalus), és jól látható a himzés változtatásának szándéka a Stephanus irányába. Továbbá felhívja a figyelmet a 'Szent István kezének' hat ujjára, ahol szintén jól látható a durva beavatkozás. Ugyancsak 'Boldog Gizella királyné' arcáról láthatóan igyekeztek eltüntetni a szakállt, tehát egy szakállas szent lehetett eredetileg. Azért nem hoz alapvető változást ez a felfedezés, mert az átalakítást Gizella veszprémi paramentum műhelye végezhette.

⁵²⁶ Szádeczky-Kardoss jegyzete: „A palástot csak kiállítási körülmények között és csak Kovács Éva—Lovag Zsuzsa könyvének fotói alapján vizsgálhattam. Ezért, az alaposabb vizsgálat lehetősége nélkül, észrevétel szerűen még néhány vizsgálandó lehetőségre szeretném itt felhívni a figyelmet: a) a mezopotámiai régiségből fennmaradt pecséthengerek némelyikén az isteneknek jellegzetes, elől oválisan kiszélesedő öves kötényük van. A palást keresztény szentjeinek zömén is ilyen övet találunk. Talán ennek is van hagyományértéke, s jelentése; b) a felső mandorlában az Atyaisten szakállas-bajuszos arcvonásai feltűnő hasonlatosságot mutatnak az Uta kódex (Csomor szerint hun munka) Krisztus- vagy atyaisten-képének, avagy még régebből a cseh Msecké Zehrovice-i kelta szoborfej karakterével. Amaz feltehetően az ősi (szkíta-kelta) hun-avar-magyar képzőművészetben hagyományos – mintakönyv szerinti? – ábrázolása a Teremtőnek.

⁵²⁷ Szádeczky-Kardoss (1997), pp.: 199-205.

⁵²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=fYecpEFLqk> (42-45. perc). <http://www.katolikus.hu/szentek/0507.html>.

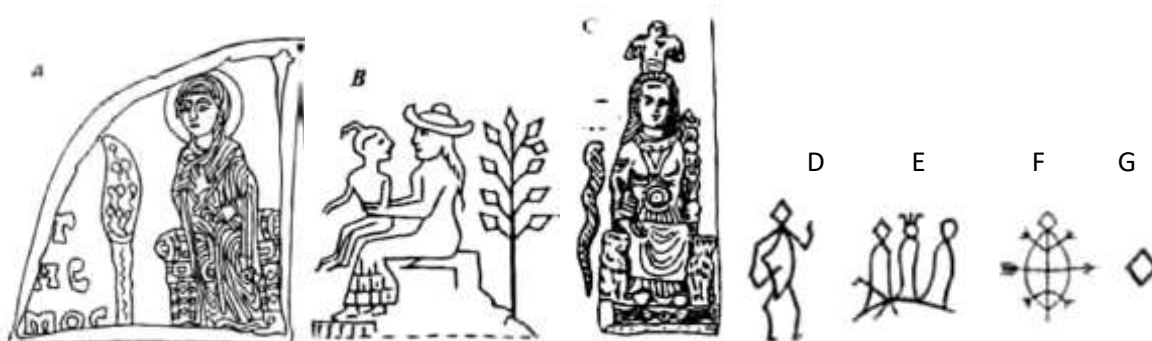
b. A Megszentelt Korona jelképeiről

Végül a Megszentelt Koronával foglalkozunk, szintén az írás- és nyelvtörténeti vonatkozások érdekében. „Ha számba vesszük, hogy a Szent Korona történetéről, eredetéről és készítéséről a tudományban hányféle álláspont van, akkor bizvást mondhatjuk, hogy az máig tisztázatlan, tehát a tudomány nemcsak megengedheti magának, – tekintélycsökkenés nélkül – de meg is kell tennie, hogy megvizsgálja azokat az újabban felmerült nézeteket is, amelyek a korona latin-görög kettőssége mellett, vagy annak ellenében a konstrukció egységét valószínűsítik. Ebben igen nagy súlya van az ötvös-vizsgálat ötvös-szakmai megállapításainak, amelyek az abroncs és a keresztpánt készítésének egyműhelyű és egyidejű egységét állítják. Ezt állítja Szigeti István aacheni kanonok 'A Szent Korona titka' c. könyvben – egyháztörténeti alapokon kifejtett – álláspontja is. Szerinte a Korona időszámításunk kezdeti évszázadaiban, Örményországban, az első keresztény királyságban készült, s innen került zsákmányul előbb az avarokhoz, majd Nagy Károly frank udvarába és aacheni sírjába, onnan pedig Ottó császár és a Pápa jóvoltából Szent István országába. Ezzel szemben tartja lehetségesnek Csomor Lajos, hogy a korona, egységes konstrukcióval, kaukázusi hun–avar–ómagyar műhelyben készült.

Ha jól átgondoljuk, az ötvös szakértői megállapítások és következtetések – mindaddig, amíg szakmai szakszerűséggel cáfolatlanok – a korona tárgyi mivoltával dokumentáltabbak, mint a kettős – pápai és bizánci – koronaküldésre alapított feltevés, amely mellett egyetlen olyan dokumentumunk sincs, ami a két korona (vagy más) egybeszerkesztését közvetlenül és történetszerűen igazolná. Adataink vannak viszont arra, hogy Izabella királyné, amikor a koronát Ferdinándnak ki kellett adnia, arról egy 'kereszt alakú' részt letört. Ezt a kereszt alakú dísz, egyéb adatok híján feltételezéssel, általában a Szentlélek galamb-szimbólumában rekonstruálják, mások az ugyancsak keresztet formázó madáralak feltételezésével, abban a magyar turult vagy annak szumér–pártus elődjét, a Szent Sólomot látják. A forrás alapján mindkét értelmezés valószínű lehet, hiszen a kereszt motívum az ősi magyar szimbólumkincsben több alakban is előfordul. De bármit formázott is ez a kereszt alakú dísz, erősen valószínű, hogy az őrmadarakkal, turulokkal népes ősi mythológián nevelkedett magyarokkal, az ősi jelképek nyelvén, olyan misztikus mondanivalót is közölt, ami a király személyét, s a királyi hatalmat fölénk emelte és védte. Amint Imre királyt is II. Endre táborában.

Révay Péter koronaőr még látta a koronán a Boldogasszony képét is, ami ma már nincs rajta. Rajta van viszont három uralkodó-portré, s közülük kettő az 'adományozó' bizánci társascsászárokat, a harmadik pedig, állítólag, a 'görög abroncs koronával' megajándékozott II. Géza királyunkat ábrázolja.⁵²⁹ A két bizánci császárképet kormeghatározónak tekintik a korona-abroncs keletkezésére nézve is, holott csak a képek keletkezésére nézve lehet minden kétséget kizáróan annak tekinteni. Ugyanis – ez megint csak ötvös-szakmai megállapítás – ezekben a foglalatokban eredetileg nem ezek a képek voltak. Nem is lehettek, mert nagyobbak a foglalat eredeti méreténél. A Geobitzász képről pedig csak vélelmezik, hogy az Géza király portréja, s hogy annak szövege őt nevezi Turkia hű/hívó királyának. Maradjunk tehát mi is a feltevések talaján. Tegyük fel, hogy a Korona valóban egységes szerkesztésű, István koronázásánál korábbi, örmény vagy hun–avar–ómagyar munka (későbbi sérülések – avagy hatalmi koncepciók – miatt idegen elemek felhasználásával kipótolva vagy átalakítva), s valóban 'Nagy Károly' Pannóniában zsákmányolt avar kincsei közül került 'vissza' a pannonföldön nyugati értelemben is országot, keresztény királyságot alapító magyarai Vajk-István királyhoz.

⁵²⁹ Fentebb már foglalkoztunk vele.

40. ábra. Jelképi párhuzamok

S tegyük fel, – további bizonyítástól vagy cáfolattól függően – hogy a Korona Boldogasszony képe azonos azzal a töredékkal, amelyet Csomor Lajos ilyenként azonosított (a 13. ábrán A), és vessük egybe ennek rajzát egy Krisztus előtti III. évezredből származó sumér pecsét anyaiszennő-képével (B ugyanott), valamint egy pártus királyi párt ábrázoló, Krisztus születése körül készült relief királynőt mutató részletével (C), és egy Krisztus születése utáni időben keletkezett belső-ázsiai (Ibrit-parti) sziklafelirat áldott állapotú nőt (D) és dinasztikus ösöket (E) ábrázoló rajzával, valamint az értelmezéshez használt – a sumér ékírással rokon – kínai pikto-

grammal (F), illetve székely rovásjellel (G).⁵³⁰ Az Ibrit-parti sziklarajzoknak Szekeres István értelmezése és megfejtése szerint a sumér = DUG jelentésű képjel, valamint a kínai teknőc piktogram felbontása és a székely rovásírás egyik = K betűjének egybevetése arra enged következtetni, hogy a sziklarajzon az alak, amelynek feje rombusz alakú, az uralkodó pár nőtagja, s a mellette álló koronás férfi rajzából eredően a testén át vezető elágazás (atyakereszt) 'hatás' – 'hajtás' jelentéssel a trónörökös megfogantatását, valamint az anyaságot, a királyné áldott állapotát írja le. Badiny Jós Ferenc azt írja Labat sumér szótára nyomán, hogy a sumér DUG ékjelnek több jelentése van. Ezek egyike (Labat 396.: DUG-3) 'örömteli, jó', s cselekvést jelentően 'teremteni, alkotni', és olykor a női ölet és férfi nemi szervet is jelenti. Eszerint az örömteli teremtető nőiségben az áldott anyaság kifejezője is, mint pl. a sumér-pártus BAU-DUG-ASAN, ami mai magyar nyelvünkben – de már Szent István korában is – a Boldogasszony megfelelője.⁵³¹ A sumér írásjel⁵³² ilyen értelmezése lényegileg egybevág azzal, ahogyan Szekeres az Ibrit-parti sziklarajzot értelmezi. Ha figyelmesen szemléljük az immár öt évezreddel ezelőtti sumér pecsét-henger képét, azt látjuk, hogy az anyaiszennő mögött álló fa lombja ugyanezekből a rombuszokból rajzolódik ki. És mit tapasztalunk Csomor feltételezett korona-képén: a Boldogasszony mellett álló életfa lombjának leveleit is rombusz alakú idomok jelzik. Másik érdekessége a képnek, hogy a Boldogasszony kezében tartott kettős ágszerű képződmény a pártiai dombormű nőalakjának kezében tartott 'valamit' másolja, de rokonságban látszik lenni az Ibrit-parti sziklarajz atyakeresztje hatás-, hajtás-, utód-ként, az áldott állapot jelzőjeként értelmezett elhajló ágacskaival is.

És itt a jogász megáll a következtetésben. Mert csak arra szándékszik felhívni a figyelmet, amit elmélkedései közben a szeme és összefüggéseket, valamint lehetőségeket kereső logikája észrevett. Lehet, hogy van ráció az észrevételeiben, lehet, hogy téved. De ez olyan kérdés, amelynek tisztázásában egy jogász egyébként is az illetékes szakma szakértőire bízta magát. Ám de olyan kérdés is, amely talán még annyi, hogy az illetékes szaktudományok is

⁵³⁰ Minderről Mesterházy Zsolt is sokat ír fentebb idézett művében (Mesterházy, 1998).

⁵³¹ Szádeczky-Kardoss jegyzete: „Jelképi jelentőséget látok abban is, hogy a ciprus itt kifelé hajlik. Feltehetően a nőiséggel összefüggésben, ahogy a tulipán szimbólum is kopjafás temetőinkben.”

⁵³² Szádeczky-Kardoss jegyzete: „A Korona atyaiszennő glóriájában a dicsfényt mezőkre osztó egyenlő szárú kereszt (ez is ősi szimbólum) szárait is rombuszok díszítik. Itt, a Teremtő képén vélhetően a férfi teremtető erőt jelzi, a poliszemantikus írásjel ilyen jelentésváltozata szerint.”

fordítsanak rá némi figyelmet. Az egymással összefüggeni látszó jelenségek ismertetésének teljességéhez azonban, s megint csak széljegyzet szerűen, még néhány észleletre szeretném felhívni a figyelmet.

– A régészeti ásatások által feltárt temetkezési leletek bizonyítják, hogy az ősvallás mellett a keleti kereszténységet már az avarok is ismerték, s gyakorolták. Igen valószínű, hogy a honfoglalók számára sem volt ismeretlen, s nem volt előzmények nélkül való a honfoglalást követő bizánci keresztelkedések sora sem. Nyilvánvaló tehát, hogy a magyarok között nemcsak az új térítés hívei voltak keresztények, hanem (s úgy látszik nem is kevesen) a keleti kereszténység követői is. Talán, és igen valószínűen, nekik szólt a paláston is a – koronás – Szent Bertalan kép üzenete.

– A rovásírás-történeti vélemény szerint a Szent Korona pártázata, az egymást hétszer váltó legömbölyített és csúcsos halom és hegy-szimbólum – abban a három halom – a régi magyar szimbolika és rováshagyomány szerint az 'országot' írja a leglátványosabb korabeli közérthetőséggel a Koronára, akárcsak a paláston Szent Imre herceg 'sapkájának' hasonló díszítése.

– II. Endre pecsétjein, az ismert királyi pecsétek között szokatlan módon, úgynevezett 'pogány' jelképeket találunk: egyik oldalán a 7 oroszlánnal díszített sávós címerpajzsot, a másikon az uralkodó alakja körül a napot szimbolizáló rozettát és az ugyancsak szumér jelképiségű félholdat a Vénusz csillag pentagramjával, a királyi fő jobb és bal oldalán. A királyi pecsét szimbólumai mindig politikai értelmű jelzések. Vajon véletlen-e, hogy ezek a régi, keleti múltat idéző szimbólumok éppen annak a királynak a pecsétjén kaptak helyet, aki – Vajay Szabolcs nyomán tudjuk – zseniálisan nagyvonalú diplomáciai terveivel még itáliai útjában is az ókori Kelet földje felé, bizánci és örményországi családi kapcsolatok felé fordult. (Talán ennek, a pecsét szimbólumaival jelzett uralkodói programnak is része volt abban, hogy később olyan léhának igyekezett bemutatni őt a római katolikus szemléletű történetírás.) E vonatkozásban fontos tény az is, hogy II. Endre kora küldte első útjára Julianus barátot és három társát a keleti magyarok felkutatására! És az egymással összefüggő jelek sorában az az adat sem érdektelen, ami II. Endre leánya, Árpádházi Szent Erzsébet neveltetéséről, a családi légkörről (és Gertrudisról is!) árulkodik: amikor közölték vele a hírt, hogy elhatározott férjhez adásával királylányi hivatásának diplomáciai betöltése közeleg, egy erdei patak vagy forrás mellett mondott ezért hálaimát! (Több törvény, pl. Szent László törvénykönyve [I/22.] is tiltja az ilyen 'pogány' áldozatot: 'Aki pogány módra kutak mellett áldoz, avagy fának és forrásnak és kőnek ajándékot ajánl, akárki legyen, egy ökörrel bűnhődjék érte'.)

– A keleti múlt értékeit becsülő II. Endre mellett elődje, I. Endre viszont, egyetlen ismert törvényével a szkíta és szkítiai szokásokat, ceremóniákat tiltja. Ám ezzel a forrás-értékű tilalommal egyben a korabeli nemzeti eredettudatról is tudósít, mintegy 'törvénybe iktatva' azt, alátámasztván vele mind krónikás adatainkat, mind az e kérdésben a 18. századig töretlen tudományos álláspontot és közfelfogást.

E jelenségek számbavétele után térjünk vissza a Koronához. Ha az ötvös szakértői álláspontra alapított feltevésünk helyes, és a Szűz Mária/Boldogasszony kép tárgyi (vagy tartalmi) azonossága alaposan feltételezhető, akkor ez egy újabb adattal jelzi Szent István uralkodói zsenialitását. A Korona és véle az ország Szűz Máriának való felajánlásában a régi és az új hit össze- és megtartó erejének építő összekapcsolását, s ezzel az ország összes lakosának megnyerését a fennmaradást jelentő államiság és nyugati kereszténység elfogadására. Már rég tudjuk, hogy az ősi magyar mitológia Boldogasszonya azonosult Mária alakjával. Ha a Korona 'Mária képe' valóban – és ha régen készült, akkor természetesen – ezt a régi hitbeli Boldogasszonyt jelenítette meg, abban az emberek hagyományosan Őt látták, akkor a Mária védelmébe adott nemzettel Szent István nemcsak Koppány, Ajtony, Gyula fegyveres leverése útján igyekezett elfogadtatni a nyugati kereszténységet, nemcsak kényszerrel, hanem pszichológiai érzékkel, az élet- és értékmentő bölcs lélekismeret szelídebb eszközeivel is.

Ha pedig igaznak bizonyul az a feltevés, hogy a Korona az avaroktól zsákmányolt kincsekkel került Nagy Károlyhoz, majd Szent István koronájaként 'vissza' a hun birodalom szétesését majd az avaritást túlélő, a honfoglalókkal rokonnépű és nyelvű, akkor már István-alattvaló hunokhoz és avarokhoz, akkor ebben a Koronát vissza-'követelő'⁵³³ (v. ö.: a Hartvik legenda álom-adatával!) Szent István diplomáciai sikerét, sőt nemzetközi tekintélyét is épp úgy fel kell ismernünk, mint a koronaküldési-visszaadási gesztusban a Pápa és III. Ottó császár ugyancsak lélektani eszközökkel élő diplomáciai taktikáját. A honfoglaláskor itt talált – és gyaníthatóan többségben lévő – avar, onogur és hun-utód ősnépességgel, akik nem voltak résztvevői sem az Árpádot és leszármazóit maguk fölé emelő honfoglaló törzsszövetségnek, sem a Vérszerződésnek – de talán a vallási hagyományaikhoz ragaszkodó honfoglalók egyik-másikával is – így fogadtatták el az egész ország, s valamennyi népcsoport uralkodójául a – cserében? – a római rítus szerinti kereszténységre hajló, vagy azt egész népével együtt követni hajlandó, tehát a Pápának és a császárnak, de az egész nyugati Európának is egyaránt kedves és fontos Vajk-Istvánt.

Ha! ... Ha a kultúrkör, amelyben a Szent Korona készült, a nyugati és a keleti kereszténység, valamint a kereszténység előtti keleti vallások együttes hagyományain épült. A világteremtő Isten egyszerre keresztényi (glória) és 'pogány' (nap, hold és a babiloni szumér-akkád asztrológia ismeretei szerinti 9 bolygó) szimbólumokkal jelzett alakja és az igehirdető Jézus trónja mellett álló ciprusok, mint 'pogány' életfák, – valamint a hatalom és az igazság fái – s azok palmettás lombkoronája, a vallások fölötti egyetemes isteni hatalom kifejezői. Ha Isten, Jézus – és Mária – eme 'pogány' szimbólumok kíséretében való megjelenítése mellett a Szentléleknek és Szent Súlyomnak egyaránt értelmezhető (letört) keresztalakzatnak, illetve a szkíta Kozma és Damján orvos szenteknek a Koronán való szerepeltetése valóban a kereszténység előtti mitológiai és történelmi múltunk emlékét őrzi, – és igen valószínűen ezt őrzi – akkor a *Szent Korona latin és görög-nyelvűsége mellett számolhatunk annak rovásírással, vagy rovási és ősvallási szimbólumokkal feljegyzett harmadik nyelvvel* is, ami a palástra hímzett hasonló szimbólumokkal együtt, talán éppen magyarul – de mindenképpen akkori közérthetőséggel – közölt az országról, királyról, hatalomról és uralkodói programról, az őstörténeti hagyományokról, a vallási és a kulturális hagyományok gazdagságáról és sokszínűségéről, e hagyományok értékörző tiszteletéről, valamint a térítés párhuzamában a vallási toleranciáról, a földi hatalomról és az égi Patrónáról valami olyat, ami a hon- és államalapító nemzet minden tagjának, őslakosnak, honfoglalónak, vendégnek, különféle keresztényeknek és 'pogányoknak', konzervatív-nak és modernnek egyaránt, mondott valami életbevágóan időszerűt és fontosat.”⁵³⁴

És hogy nekünk is mondjon, abban sokat tehet az Égi Patróna: a múltban élt emberek segítő tapasztalatának felidézését elérő gondolkodás ösztönzője. De tehet mindenki maga is, ha alaposan tanulmányozza a magyarság őstörténetével, ősi műveltségével kapcsolatos emlékeket és rá emlékezéseket, róla szóló tanulmányokat. És akkor nem lesz alaptalan a remény, hogy őstörténetünk ismerete, ami által egész történelmünk, minőségi szintemelkedést ér el.

8. A magyarság legmélyebb – nyelvi – gyökerei

A szalagdiszes kerámia földműves népének egy része kivándorolt a Kárpát-medencéből előbb délre, majd – ahogy a földhőmérséklet emelkedése lehetővé tette a földművelést – észak-keletre és északnyugatra, terjesztve az itteni földműves vívmányokat Kelet- és Nyugat-Európában. E népet mutatja ezeken a tájakon nemcsak a tárgyi műveltsége és az embertani (genetikai) jegyeinek egyezése, hanem szellemi műveltségének maradványai is, különösen a nyelvben.

⁵³³ Szádeczky-Kardoss jegyzete: „Talán a rovásírás – pápára hivatkozó! – tiltása is egyik feltétele volt (1000-ben, a 'koronaküldés' előtt!) ennek a Korona-alkunak. Mi másért került volna a rendelet a pápai levéltárba?”

⁵³⁴ Szádeczky-Kardoss (1997), pp. 205-210.

Többen felfigyeltek már erre,⁵³⁵ s legújabbán Varga Csaba életműve foglalta rendszerbe a dolgot, amikor a kőkori írástól és nyelvtől végigkövette az alakulási folyamatot, és összehasonlította a mai magyar nyelvet a klasszikus görög és latin, valamint az újlatin, a germán, az angol-szász és a szláv nyelvekkel, több ezer alaki és jelentésbeli egyezést találva mindegyikkel.⁵³⁶

Az írásunk ősiségéről így nyilatkozott: „...a nagybetűs ABC-nk az egyetlen, mely készen volt már 30-35.000 évvel ezelőtt. Nem tudom miért, de ez az ősi jelkészletet a dél-francia, spanyol, portugál területekről 6-8.000 (talán 10.000) évvel ezelőtt vándorútra kelt. 'Átköltözött' a Kárpát-medencébe és lehorgonyozott itt, s mindmáig itt is van. ...magával hozta a 35.000 évvel ezelőtti Pont d'Arc-i és a 17.000 évvel ezelőtti Lascaux-i barlangban elegendő bőséggel fennmaradt ősi pont-vonal rendszerű számírást is. S ez nálunk még a XX. század elején is használatban volt, legutoljára az erdélyi sóbányákban. Ám az idetelepült jelkészlet hamarosan szétszűrőzött innen Ázsiába, Kínába, Mezopotámiába, Egyiptomba. A legkorábbi kínai, sumér, egyiptomi jelkészletek ugyanis azonosak a 6-8.000 évvel ezelőtti Kárpát-medencei jelkészlettel, sőt az írásmód is ugyanaz. Márpedig az ősi jelkészletnek a jelformák mellett egyedülálló tartozék a hangzóugratás és a ligatúra. Ezek még nyelvi azonosításhoz is jó segédeszközök, ugyanúgy, mint a jelkészlet terjedelme. Például az araboknak elég 18-20 betű is, tehát nem lehet 35 betűs ABC-jük. Így a jelszámból eleve következik, hogy e 30-35 betűs jelkészletet nem találhatták ki kevés hangot használó népek, például arabok, latinok stb.”⁵³⁷

Továbbá „Egyiptomban fonetikusán írtak, s teljes körűen használták a magánhangzó ugratást, még a hieroglif jelekkel való írásban is. S... az egyiptomi démotikus ABC tökéletesen azonos a Kárpát-medencei ABC-vel... A könyv egy-egy ábrája” – őskori barlangi – „lőrajzokat mutat, a rajtuk lévő azonos feliratok között azonban majd 10.000 év telt el. Ebből arra következtetünk, hogy ez a jelkészlet évezredekig használatban volt... A változatlanságot figyelve kitűnik az is, hogy amit szkíta-hun-székel-magyar írásnak nevezünk, az ősidők óta változatlan. Például a Torma Zsófia által kiásott és dokumentált Tordos/Vinca-i leletanyagban teljesen benne van ez a még mindig használatban lévő ún. rovásírás ABC, ennek jelei pedig azonosak a legrégebbi jelekkel. A Kárpát-medencének tehát különleges szerepe volt az írás történetében. Ez abból is látható, hogy minél messzebb van ez az ABC a Kárpát-medencétől, körkörösén annál romlottabb, torzultabb. Az epicentrum jelleg tisztán kirajzolódik. Ez a jelkészlet tehát nem 'jöhetett' ide, hanem ellenkezőleg: innen távolodott szerteszét a nagyvilágba. Az ős-ABC tán 3.000 évvel ezelőtt Itáliába, Görögországba és a mediterrán szigetekre is, s lett belőle a görög, latin stb ABC. E kultúrák számjelei is igazolják ezt. Ugyanis az Égei-tenger környékén és szigetein területenként eltérő módon válogattak betűket számjelnek az ABC-ből, és noha az ABC lassacskán eltorzult, e betű-számok formái megmaradtak. Ha összerakosgatjuk a különböző ősi mediterrán betű-számjeleket, akkor megkapjuk a Kárpát-medencei ABC-t... Tehát az évezredek folyamán eltűnt eredeti helyéről a 35.000 éves kultúra és 6-8.000 évvel ezelőtt a Kárpát-medencében jelent meg ismét. Mi történhetett az időközben eltelt 20-25.000 év alatt? Esetleg az élethez nem megfelelő időjárási viszonyok alakultak ki? Erre nem tudom a

⁵³⁵ Simon Zoltán: A sas. Vancouver, 1970. Aczél József:

⁵³⁶ Varga Csaba: *Ógörög: régies csángó nyelv*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2006.] Varga Csaba: *Az angol szókincs magyar szemmel: szóértő*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2007.] Varga Csaba: *A nyelvek anyját tudtam én: cikkgyűjtemény*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2008.] Varga Csaba: *Szavaink a múltból. Magyar-angol, magyar-ógörög, magyar-héber, magyar-orosz, magyar-német és további szóegyezések. Végső következtetések*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2010.] Varga Csaba: *A finnugorista áfium ellen való orvosság*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2011.] Varga Csaba: *A számjelek és a számírás története*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2012.] Varga Csaba: *Szóértelmező szótörténeti szótár*. Frig Kiadó, é. n, h. n. [Pilisszentiván, 2013.]

⁵³⁷ Friedrich Klára, Szakács Gábor: „A halhatatlan és változatlan jel. Beszélgetés Varga Csabával.” *Kárpát-medencei birtoklevelünk, a ROVÁSÍRÁS*. Szakács Gábor kiadása, 2003. <http://mek.niif.hu/02800/02823/02823.pdf>, p. 199.

magyarázatot, de egyszer csak valamiért eltűnt a 35.000 évvel ezelőtt már virágzó kultúra, s ezzel egy időben jelent meg a Kárpát-medencében. Gondolom, csak azért vonulhatott nem sokkal később még tovább is, mert valamiféle hiányt pótolta azokon a területeken. ...annak idején nagy tekintéllyel kellett megjelenennie ennek az írásnak, és hogy ilyen sikeresen tudott terjedni, annak igen komoly oka lehetett, azt is mondhatnám, hogy várták. Jómagam valami nagy katasztrófát feltételezek, ami mindent szétzilált, és csak a Kárpát-medencében maradtak meg egy-egyben ennek a kultúrának a képviselői. Hozzáteszem, szép számmal, mert csak ebben az esetben tudtak nagyobb tömegekben egyfajta misszionáriusi hittel kirajzani és hatni mindenhol... Tisztán látszik, hogy nem igaz az állítás, miszerint az indo-európaiak szétterjedése előtt semmiféle szellemiség nem létezett. Előttük is és a kelták előtt is egészséges, virágzó kultúra uralkodott Európában, s a leletek tanúsága szerint az emberek szintűgy írtak, olvastak, festettek. 35.000 év óta már biztosan.”⁵³⁸

Varga Csaba a magyar nyelvről és eredetéről így nyilatkozott: „Írástörténészként az írásbeliség történetét (írásjel-készleteket és írásmódokat) kutatván fedeztem fel, hogy egykoron rövid szavak tartoztak a jelekhez. Olyannyira összetartoztak, mint nap és nyár, észak és dél. Természetes tehát, hogy e titokzatos őszavak nyomába eredtem. Ám a kikerekedő tájképen igen csak elámultam: nemcsak az ősi jelekhez jutottam közelebb, hanem kiderült az is, hogy az ősi írásjelekhez kitalálásukkor tapasztott szavak az emberiség legmeghatározóbb, legelterjedtebb alapszavai... Minden egyes szavunk: kép, ... a régiségben mindent, de mindent annak látványa alapján neveztek meg. Ha szavakról beszélünk: már maga a 'kiejtés' kifejezés is kép: kiejtjük a szót a szánkából, mint kezünkben a bögrét... Ha a szó képi tartalma azonos, a kiejtése pedig többféle, akkor ezzel azt is mondjuk egyben, hogy a szó változik, a kép marad... A kép tehát nagyon biztonságosan segít a kiejtési változatok közötti eligazodásban, azonosításukban... Például a kör mások által is szaporított kiejtési változatai egyaránt ugyan azt az ösképet-összót őrzik: cir, kir, ker, kör, kor, kur, kür, kr, khor, khr, gör, gir, ger, gar, gor, gyr, gur, gr, györ, gyűr stb, egy szó ez, húszféle kiejtéssel (no és többféle ábécével és helyesírással leírva)... kőkori-órkori nyáresti tájkép: tücsök ciripel, a madár csiripel, a cserépedény csörömpöl, a golya kerepel > kelepel, a kereplő szintén, a kút kereke kerreg, a víz csörög, bocsánat, csorog, a kovács kalapál, kalimpál, a kolomp kolompol, a kolomp nyelve ugyan csak kalimpál, a víz lötyög, a szomszéd lotyog, a kölk rötyög, a leves rotyog és így tovább. De vigyázat: Nem az mondható, hogy különböző dolgokat nevezünk meg egy szóval, hanem egyedülálló módon akként cselekszünk, mióta világ a világ, hogy mindig a dolgok mélyén lévő azonosságot mérjük fel, és amiknek legmélyebb lényege azonos, azokat természetes módon e legmélyebb lényeg kifejező gyökkel nevezzük meg. A kiejtésben tapasztalható különbség csak annyi, hogy a kiejtés módosíthatóságaival finomítjuk, terelgetjük a jelentést. Ezzel egy önmagában is csodálatos és egyedülálló jelenséget fedeztünk fel: A magyar nyelvben nemcsak a szó összeállításával, hanem magával a szó kiejtésével is irányítható, pontosítható a jelentés. (Vagyis szókinsünk: 'változatok egy kevéske témára'.) E lényeg-keresés és aszerinti megnevezés az oka, hogy nyelvünkben szükségszerűen felgyülemlenek a valaha is megszületett kiejtési változatok. Mert ha már átirányítottuk a cirip-et a tücsöknek, a csirip-et a cinegének, a cserep-et az agyagedénynek, a kerep-et a golyának, a kalapál-t a kovácsnak, az úgy és ott is marad. Ennek köszönhető, hogy szókinsünk a lehető legtávolabbi múltból is nagyon sok emléket őriz rendületlen. Ezért mondhatjuk, hogy nyelvünk nagyon jól emlékezik a múltjára, szavaink döntő többsége: nyelvmelénk az idők mélyéből. Következmény: A magyar nyelvből visszafejthető a kezdet. Be kell látnunk: a fenti lebilincselő úti élményekhez pusztán csak a helyesírások, eltérő ábécék, változatos kiejtések torzító hatásának felmérésével, majd semlegesítésével jutottunk el, de főképp azzal, hogy a mai gyakorlattal szöges ellentétben mi a múltból magyarázzuk a márt, és nem a mából a múltat. Valamint azzal, hogy tudatosítottuk és munkaeszközzé tettük az 'egy szó

⁵³⁸ Uo. pp. 200-201.

(gyök) – x-féle kiejtéssel’ jelenséget... A gyök különös szerzet. Három hangból áll (legalábbis az utóbbi tízezer évben). Kétoldalt mássalhangzó, középtűt magánhangzó: ez egy gyök. A közrefogott magánhangzó tetszőleges lehet, nem járul hozzá a gyök alapvető jelentéséhez. (Alapvetően a távolságot, közeli-távoli időt, minőséget, méretet jelöli. Magas hangrend közeli, fiatal, mély hangrend öreg, távoli. Például ott-itt, az-ez, av-iv (if), vás-vés. Meglehet, ez a hatás mára erősen leromlott.) A mássalhangzók változása, például $r > l$, $h > f$, $h > b$, $g > k$, $t > d$, $b > p$ stb, szintén semmilyen hatással sincs a gyök jelentésére. A kezdő hang el is veszhet (foszlik > oszlik, billeg > illeg), vagy közbe is szűrődhet hang (csónak-csolnak), a hangok össze is keveredhetnek (szökcse-szöcske, ugrat-rúgtat). Vagyis a gyök jelentése áll, mint a levert cövek, miközben a gyököt kifejező hangalak ’elkósálhat’, ám csak annyira, mint a cövekhez kötött kecske. Vagyis, ha egy gyökszó összes kiejtési változatát egymásra vetítjük, egy rendkívül elmosódott alakzatot kapunk, mint amikor sok ember arcképét egymásra vetítjük. (Ilyen elmosódott alakzat például az orkánban lengő zászló is.) Ám ha ez így van, akkor mi alapján különböztethetők meg a gyökök? A válasz – mint már említettük: a beljük rejtett kép alapján. A gyökökbe rejtett kép végtelenül maradandó: ’a szó változik, a kép marad’. Ezeket a meglehetősen maradandó képeket neveztem el ’ösképeknek’. Az pedig, hogy az ősnyelvben–magyar nyelvben a kiejtés miért nem változhat parttalanul, csak nagyon zárt körön belül, de még akkor is nagyon lassan, röviden is érzékeltethető. Az angol szavak, például a ninny, bárhol változhat, mert semmi sem írja elő, hogy azt a jelentést hogyan kell szóba önteni. Változik is az angol szókincs, derekasan. Ezzel szemben, például, ha a magyar köröm szóban a kör megváltozna, a szó értelmét veszítené. Mert a kör nem tárgyat, hanem ilyen alakúságot jelent! Hogy megváltozhasson a kiejtése, az új szónak a körmös, a környék, körülbelül, környezetvédelem stb, tehát az összes körrel kezdődő szót is magával kell húznia, melyekből csak alapesetben is 15 oldal van a szótárban. Ez tehát igen jelentős, módosulást fékező tényező. Az angol szóváltoztatás tehát teher nélküli, a változni kívánó magyar szónak pedig tonnát kell magával vonszolnia. Változhat a kiejtés persze, például úgy, hogy mindenki kh, majd g-ként ejti a kezdő k hangot. Ekkor lesz körből gör. Aztán a néprészek, nyelvjárások keverednek, és keverednek a kiejtési változatok is. Így adódik, hogy hol azt mondjuk, keret, hol azt, hogy köret, a körből lehet görbül, a kert lehet gart, a kör lehet Győr, gyűr(ü) is és így tovább. Kiejtésének változása tehát nincs hatással a gyökre, különben például már az erősen í-ző nyelvjárás is érthetetlen lenne az a-zó nyelvjárást beszélők számára. (Példa a nagyobb eltérésre: az ás és a váj; egy gyök – kétféle módon kiejtve.) Elsőként leszögezhetjük: Ha a teljes szókincshez viszonyítva kicsi a gyökök száma, akkor igen alapos ok miatt az. Tehát a gyökök számának megállapításával szükségszerűen a gyökök számának okára is fény kell, hogy derüljön. A gyökök kutatásának egyik ága a Czuczor Gergely⁵³⁹–Kiss Dénes⁵⁴⁰ vonulat. (Nélkülük semmi sem lenne.) Czuczor is a hangok hangulatára vezette vissza a gyököket, csakúgy, mint ma Kiss Dénes. (Kiss Dénes fogalmazta meg elsőként, hogy a mássalhangzók hordozzák a gyökök jelentését.) Ezen elgondolás lényege, hogy minden hangnak van érzelmi, képi tartalma, például b: búb, bab, á: ámulat, a nyitás érzeményével, tehát akár ás is, és ásít is, és így tovább. Kétségtelen, a hangok kifejező erejét már a csecsemő is érzékeli, és él is vele. Eszerint annyi végső alapgyök létezne, ahány hang, amit ha durván 25-nek veszünk, azt mondhatjuk, hogy szókincsünk kb. 25 gyökből épül fel. Nem légből kapott gondolat: a hang ’érezemé-nye’ szókincsünk nagyon fontos alakítója. Mi több, ha egy adott pillanatban, az idő egy metszetében vizsgáljuk a gyököket, a gyökök keletkezésének efféle magyarázata elkerülhetetlen. Egyetlen hiba van ebben: a gyökök kiejtése az idők folyamán akár lényegesen is

⁵³⁹ Czuczor Gergely–Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára I–VI*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kiadta az Athenaeum Nyomda és Kiadóvállalat, Pest, 1862. [http://mek.oszk.hu/05800/05887/pdf/](http://mek.oszk.hu/05800/05887/pdf/http://osnyelv.hu/czuczor/) és <http://osnyelv.hu/czuczor/>.

⁵⁴⁰ Kiss Dénes: *Aki fázik, fát keres*. Püski, Budapest, 2001. Kiss Dénes: *Az ŐSEGY titka és hatalma, avagy a magyar nyelv tana*. Püski, Budapest, 1995. Kiss Dénes: *Bábel előtt*. Püski, Budapest, 2002. Kiss Dénes: *Bábel után*. Püski, Budapest, 2004.

változhat. Például a VÖLgy, VALag, valamint a FESték, FOS gyöke egy és ugyanaz a gyök, értelménye: "szétmálló, "szétváló", csak kiejtésben különböznek. A gyök 'végigzongorázhatja' a fél ábécét, a lehetséges összes variációban: alapképe rendületlen. (Teljes mellisélességgel vállalom: például horror és borzol egész pontosan ugyanaz a szó – kétféle kiejtéssel.) Tehát nem a hang hangulata adja a gyök végső, legelemibb jelentését, bár fontos alakító erő. Érdemes itt megismételni: nemcsak a szó képzésével, hanem magával a szó kiejtésével is irányíthatjuk, pontosíthatjuk a jelentést. Czuczor Gergely és Kiss Dénes azt ismerte fel, hogy ennek milyen nagy a szerepe a szóalkotásban. De ez csak a szavak 'színezése', árnyalása. A másik kutatási irány képviselője Marác László.⁵⁴¹ Igen jelentős eredmény, hogy Marác az időt is bevonja vizsgálódásaiba, így nála a gyökök rendszere – általa meg nem adott, de példáiból láthatóan nagyon kis számú, és teljesen elkülönült – hanggomolyokra válik szét. Ezek azonban összefolynak. Hiszen a PIRinyó, PIROS és a PÖRög, PIR, PÍR és PÖR gyökében hiába szerepel egyaránt a p és az r, a PER, PIR, PÍR gyököknek semmi közük egymáshoz. A szétválasztás elve tehát nem lett meg. Marác eredménye azonban szintén nagyon jelentős. Bebizonyította, hogy a gyökök jelentés alapján szerveződnek, és kiejtésük nincs jelentős hatással jelentésükre, csak színezik azt. És ebből következik az alábbi fontos tétel: Ha többféle kiejtési változata van egy gyöknek, akkor nem gondolhatunk egyébre, mint arra, hogy egyetlenegy gyökből jöttek létre ezek a változatok. Tehát mindegyik 'gyökcsaládnál' egy és csakis egy gyök áll a kezdeteknél. Tehát hiába van egy gyöknek mondjuk ötvenféle kiejtése, ez csak egyetlen gyök akkor is. Ebből következően ismét az adódik, hogy a gyökök száma szükségszerűen nagyon kicsi. Pusztán ennek végiggondolásával is sorsdöntő eredményre juthatnánk. Czuczor még lajstromba is vette a szókincsünkben lévő összes gyököt (ezt a gyökszótárt az említett művének elején be is mutatta), és sokszor jelzi, hogy ez a gyök ugyanaz, mint az, az meg, mint amaz stb. Például t-betűnél töm. Végül megjegyzi: ugyanaz, mint döm. A d betűnél a dömre hozott példák után jelzi: ugyanaz, mint gyöm. Ekkor a gy betűhöz lapozunk, a további utalás itt: lásd zöm, és így tovább. Csak annyi kellett volna, hogy megkérdezze a munka végeztén: No, akkor lássuk végül, mennyi is ez? Ám Czuczor nem kezdett el számlálgatni, ahogyan Marác sem, és Kiss Dénes sem. Pedig ott állt mindegyikük a határon. Czuczor gyökszótára 2400 címszót tartalmaz. Óvatos alsó és felső megközelítéssel első lépésben az adódott, hogy 30-60 közé tehető egy-egy gyök kiejtési változatainak száma. Vagyis 30-60 helyen is szerepel ugyanaz a gyök, csak különböző kiejtésekkel, tehát a kezdbetűik szerint szét vannak szóródva a legkülönbözőbb helyekre a szótárban. A két szélső értékkel osztva: $2400:30=80$, illetve $2400:60=40$. Tehát ezzel az óvatos megközelítéssel az adatik, hogy a gyökök száma 40-80 közé tehető. Ennyi bőségesen elegendő annak bizonyítására, hogy ez a nyelv kitalált nyelv. Másképp is becsülhető a gyökök száma, mégpedig egy eddig soha el nem végzett számítással. Emlékezzünk az előzőleg említett kör gyökre: kb. 57 oldalt foglal le a szótárban. Ez a szótár (az Országgh-féle) 1000 oldal körüli. Ebből egyértelműen adódik: Ha mindegyik gyök hasonlatos terebélyű, mint a kör (és nincs okunk nem ezt feltételezni, mert miért lennének kivételezett gyökök?), akkor nyelvünk nem épülhet fel 19-20-nál több gyökből, hiszen $20 \times 57 = 1140$, és ez máris több, mint a vizsgált szótár 1000 oldala. Ennek bizonyító erejéhez nem kell magyarázatot fűznöm. (Tessék csak kiszámolni.) Jelen pillanatban már – jónéhány gyököt alaposabban átvizsgálva – úgy látom, hogy a gyökök száma valószínűleg 20 közeli, vagy akár annál is kevesebb.⁵⁴² Ez a felfedezés a gyökök lényegének feltárásával még inkább belátható. Elsőként bemutatam azokat a gyököket, amelyek alapvető voltáról már szerteágazóan megbizonyosodtam (csak egy kiejtési változatot jelölök): MÁL: ami részeire megy szét, GUR: ami görbére hajlik, RO: ami az ép állapotot megrontja, NE: ami bővül, növekedik, HAR: ami erőteljesen előtör. Itt most számot kell vetnünk egy meg-hökkentő és könyörtelenül érvényesülő törvényszerűséggel is. Ezt fogalmazza meg az alábbi,

⁵⁴¹ Marác László: „Nyelvi és képi gyökök – a magyar kultúra megtartói.” *Ökotáj* 2002/29-30.

⁵⁴² Lásd: *HAR* 1., 336-338, valamint 356-358. old. Ezen kívül a *HAR* 2. kötete nem egyéb, mint négy gyök bemutatása és hatalmas európai terebélyüknek a lehető legrészletesebb leírása.

nagyon fontos tétel: Bárki önmaga is könnyen megbizonyosodhat a szótárt lapozgatva, hogy azt, ami görbére hajlik, sohasem kezdjük MÁL gyökkel kezdődő szóval megnevezni. Azt, aminek lényege a bővülés, növekedés, sohasem kezdjük RO gyökkel kezdődő szóval megnevezni és így tovább. Ha most ezt a felismerést is beépítjük a fenti meghatározásokba, a következővel kell szembesülnünk. Számunkra MÁL: a világegyetemben minden, ami részeire megy szét, GUR: a világegyetemben minden, ami görbére hajlik, RO: a világegyetemben minden, ami az ép állapotot megrontja, NE: a világegyetemben minden, ami bővül, növekedik, keletkezik, HAR: a világegyetemben minden, ami erőteljesen előtör, kiemelkedik. Ebből egyértelműen megállapítható: A gyökök axióma-rendszert képeznek. Ebből a rendszer elve is pontosan megállapítható. Az elv: a világ látható változásainak lényegük szerinti elkülönítése, szétválasztása. Maguk a gyökök pedig: ezen elkülönített részek megnevezései. Olyan rendszer ez, mint ami a prizmával állítható elő: ha a prizmával az észrevehetetlen tiszta fényt hullámhossz szerint részeire választjuk, 'húzzuk szét', akkor az elkülöníthető részek észlelhetők, miáltal megnevezhetők lesznek. És csak ezt követően tudunk beszélni, gondolkodni a fények világáról. Mindebből következően a gyökrendszer teremtett rendszer. A rendszer lényegéből megállapítható: a gondolkodás számára teremtett rendszer. Kezdetben vala az ige. Azaz a megnevezés. Ennek valóságosságát bizonyítottuk a fentiekben. Hogy egyelőre csak öt példát tudok hozni? Teljes biztonsággal csak ennyit; részeredmények belekeverésétől tartózkodom. De: Ennyiből is megállapítható egy tiszta rendszer léte. Ez az, amit bemutattam. Ha a többi szó nem illene e mélyen szellemi rendszerbe, akkor is feltétlenül kimondhatjuk, hogy van a szókincsünkben egy elkülöníthető tiszta rendszer, mégpedig az, amit bemutattam. Ha nem tiszta a rendszer, akkor már a megemlítettek esetében is erős szórást tapasztalnánk. Ám nem ezt tapasztaljuk, következésképp joggal számíthatunk arra, hogy a további feltárás során kibontakoznak e rendszer további rétegei is. Ha valóban 20 körüli lenne a gyökök száma, akkor a fenti bemutató már egynegyede a teljes rendszernek. Továbbá ahogy fél ábécé, fél számjelsor stb nem létezhet, a fenti rendszer sem lehet fél, vagy negyed. Következésképp a teljes rendszernek a nyelvünkben kell lennie, legfeljebb csak az fordulhat elő, hogy időközben másféle (vagy egyenest rendszertelen) rétegek is kerültek közé, és ez elhomályosítja az összképet. Mert ez az axióma-rendszer vagy teljes, vagy nincs, és ez utóbbi esetében a fenti összefüggések sem lennének lehetségesek. Ha a gyökök rendszert alkotnak, akkor a gyöksorozat bármelyik részletéből is visszafejthető a kezdet.⁵⁴³ Továbbá az előzőekben egész másra alapozva is az adatott, hogy nyelvünkéből visszafejthető a kezdet. Láthattuk, hogy ez az axióma-rendszer úgy adódik, hogy a világot, mint teljességében érzékelhetetlen káoszt, az értelem számára 'megfoghatóvá' tettük azáltal, hogy elkülönítettük egymástól a valami módon azonos lényegűnek tekinthető részeit. Maga a gyökszó pedig úgy keletkezett, hogy az elkülönítés alapjául szolgáló lényegeket megneveztük. Könnyű észrevenni, hogy a fenti két pont semmit sem mond a gyökök számáról. Vagyis szabadon eldönthető, hány részre és milyen szempontok alapján különítjük el a világegyetem látható változásait. Ha akarjuk 4, ha akarjuk 10, 20, netán 50 részt is elkülöníthetünk benne a fenti alapelvet betartva. Egyetlen kötöttség van csak: akár 4, akár 10, 20, 40 részre bontunk, a 4-nek is, a 10-nek is, a 40-nek is stb 'le kell fednie' a teljes világegyetemet. Vagyis mindegyik felbontás kerek egészet, elvontan értelmezve: mindig pontosan 1-et kell, hogy kiadjon. Mert bármennyi részt különítünk is el, mindig ugyanazt az 1-et bontjuk. Ezt könnyű belátni. (Nyelvünkéből tehát feltétlenül ki kell domborodjon a Világegyetem = 1 = minden azonossága.) Mi a hatása a felbontással kapott részek kisebb vagy nagyobb számának? Ha csak néhány részre bontjuk a világegyetemet, akkor például négy gyökünk keletkezik. Könnyű belátni, hogy e négy gyök segítségével nem lehet eléggé árnyaltan gondolkodni, beszélni a világegyetemről. Ha 80 részre bontjuk a világegyetemet, akkor pedig már nehéz eligazodni, hogy mi hova is tartozik éppen. Így van ez például a hangskálákkal is. Minél több részre osztunk egy oktávot, annál nehezebb megkülönböztetni a

⁵⁴³ Mint például a bizonyos haladvány szerinti számsor egy részletéből is megállapítható a haladvány mértéke, és a töredékekből helyreállítható a teljes sorozat.

hangokat egymástól. Vagyis a 'használhatóság' elve is azt valószínűsíti, hogy a gyökök száma 10-20 körül lehet. Ez természetesen nem zárja ki, hogy ne lehetne akár 7 rétegre való felbon-
tással is a világról való gondolkodás számára használható nyelvet létrehozni... *Tehát gyökei számát tekintve a mi nyelvünk csak egyike az ezen az elven létrehozható lehetséges nyelveknek. (Nem elképzelhetetlen, hogy volt [netán van is?] több így létrehozott nyelv.) Az elvre pedig azt lehet mondani, hogy egész egyszerűen zseniális. (A gyökök használatához persze játékszabályok is kellenek, erről itt nincs hely szólni.) Mondhatni tehát: az így létrehozott nyelv teremtésre teremtett nyelv. Alkotásra és a lényeg lehető legmélyebb megértésére. Nem csoda hát, hogy olyan elsőprő hatással volt az ókor kialakuló nyelveire is: az ókor nagy nyelveit is ez a nyelv tette kultúrnyelvvé. Mindahányat. Ám a csak részleteket, töredékeket átvevők és utódnyelveik számára a teljességben való gondolkodás elérhetetlen... Amennyiben nyelvünk gyökrendszerre épül, szükségszerűen kitalált nyelv. Márpedig gyökrendszerre épül. Tehát az a jól előkészített mag, amely útnak indult bele a nagyvilágba: a gyökrendszer... Nem nehéz belátni: a nyelvünk minden tulajdonságát magába foglaló magot annak elvetése előtt létre kellett hozni. (Ez a meg-
állapítás pedig segíti annak a kérdésnek a megválaszolását is, hogy miért nem ilyen mindegyik nyelv.) Vagyis, valakik leültek és kitaláltak egy nyelvet. Zaklató kérdés: milyen nyelvet beszél-
hettek? Annak is magas rendű nyelvnek kellett lennie, hogy általa ilyen elmés és mély talál-
mány legyen megfogalmazható. Akkor pedig miért bíbelődtek egy másik nyelv létrehozásával? Miféle új vizsgálandó cél bukkant fel akkoron, amelyhez új gondolkodási eszköz kellett? To-
vábbá jól látható, hogy ez a nyelv szétterjedt az egész földgolyón. Mikor? Hogyan? Miért? Újabb kérdések. (A távoli kőkor nagy titkok őrzője.) ...meg kell, hogy állapítsuk: ez a nyelv a természettel tökéletes összhangban lévő nyelv. Alapkövei a világmindenség részleteit adják meg, különítik el és nevezik meg, az alapkövek összessége pedig tökéletesen átfogja, 'lefedi' a teljes világegyetemet. E nyelvben a test, a nyelv, az ész, a lélek, Isten és a természet összesimul. Ez az, ami felülmúlhatatlanul csodálatos. Ez a nyelv teremtett és teremtő nyelv. Teremtésre teremtett nyelv. Teremtésének pillanata nagyon távoli korba helyezhető. Ez a nyelv azóta is töretlenül őrzi lényegét, mind a mai napig. Egyébként már nem lenne benne a ma is látható rend. Láttuk, hogy például a KÖR gyök legalább 57 oldalnyi szó alapját adja a magyar–angol szótárban. Ennyi szó tehát szervesen kapcsolódik... amit ha síkon ábrázolunk, fraktálként egy hópihe-formát kapunk. Ha az angol szókincs tartalmilag megfelelő részét vesszük számba, ak-
kor viszont egy széttöredezett kép rajzolódik ki. Hogy ez-e a különbség, vagy sem, nem érde-
mes vitatkozni: tessék belenézni a szótárakba!⁵⁴⁴ Könnyű e két kép összevetésével megállapí-
tani, hogy melyik a régebbi nyelv – mi több: melyik az ép, egészséges nyelv. Ám észrevehetjük azt is, hogy az angol szókincs sem teljesen porrá hullott világ. Elszórtan kis hópihe töredékeket is tartalmaz. S ha figyelmesebbek vagyunk, felfedezzük: épp ezek az ősi magyar szókincsből átszármazott töredékek. A magyar nyelvnek ugyancsak nagy mennyiségű töredékeit találjuk meg Európa mindegyik nyelvében,⁵⁴⁵ sokkal inkább a latinban (az etruszkok révén, ők csináltak ábécét is a latinoknak), méginkább az ógörögben, még ennél is inkább az ősgörögben.⁵⁴⁶ Mind-
ebből szintén tisztán következik, hogy *a magyar nyelv Európa ősnelve. Szükségszerűen az ókor kezdetét megelőzően is itt volt Európában (és a teljes Mediterráneumban). Tehát így is be kell látnunk, hogy az ősnelv keletkezése a távoli kőkorba helyezendő.* Mindez természetesen semmit sem mond arról, hogy végül is hol, különösképp mikor találták ki. A genetikai és régé-
szeti nyomok azt mutatják, hogy (hacsak nem volt már előbb is itt) 45-43 000 évvel ezelőtt került Európába valahonnan. Ezt igazoltam jómagam is az írásjelek révén a JEL, JEL, JEL című*

⁵⁴⁴ A HAR 1. 182-183. oldalain egy terjedelmes példasort is bemutattam.

⁵⁴⁵ Lásd HAR 2. kötetét.

⁵⁴⁶ Dr. Aczél József nyelvész *Ősgörög eredetünk és a szkíta-kun nyelv* címmel 1924-ben megjelent könyvében mehökkentő mennyiségű ősgörög-magyar szót tárt fel a magyarnál sokkal régebbi kun-magyar szókincsről, mint katalizátorra építve, és igazolta, hogy az ősgörög nyelv még tiszta szkíta nyelv volt. (Aczél József könyvének újraserkesztett, bővített változata 2004-ben megjelent a Fríg Kiadónál.)

könyvben. A titkok megoldásai mindig további titkokat fednek fel. Végül egy következmény, itt most már csak bizonyítás nélkül: Időben minél mélyebbre megyünk, az írások annál nagyobb valószínűséggel magyarul 'szólalnak meg'.⁵⁴⁷

Összegezve: Varga Csaba a magyar nyelvet tehát a szógyökök elemzésével, azonosításukkal az ősnyelvig vezeti vissza, mert azt szerinte a messzi kőkorban találták ki, s 40.000 évvel ezelőtt már készen, volt, mely nyelv ma is él még és sok nyelv belőle vált kultúrnyelvvé. Ennek a nyelvnek az alapja kevesebb, mint 20, képet jelölő szó, s kezdetben tudományos célokat szolgált. Európa az őskor kezdetétől egy nyelvet beszélt, s mint láttuk a beáramló indoeurópaiak leigázták a békés népek nagy részét, háttérbe szorították közös nyelvüket. De a magyar népet és nyelvet nem, így az ősi nyelv a magyarban megmaradt, sőt ahol a helyébe az indoeurópai nyelvek léptek, sokat átvettek belőle, s ezen nyelvek nem-indoeurópai szókincsének magyarral való rokonságát a közös ősi nyelv adja. Ez az ősi nyelv szinte változatlan formában tovább él a mai magyar nyelvben, amelyet és népünket, mint Nógrády Mihálytól tudjuk, nem feltétlen csak Árpádék bejövetele óta nevezik magyarnak. Az ősi írásmódok és jelrendszer útját követve alapos okkal gyanítható, hogy az utóbbi 12.000 évben nagy kirajzások történtek a Kárpát-medencéből. A talán 8-7000 évvel ezelőtti eltávozók hozták létre az ún. sumér és egyiptomi birodalmat. A későbbiek, az 5-4000 évvel ezelőttiek, de vélhetően az előzők is, döntő hatással voltak a kínai műveltségre (és írásbeliségre). Kb. 2800 évvel ezelőtt is távozott egy néprész, s Egyiptomban kötöttek ki, őket nevezik hykszoszoknak.⁵⁴⁸

Végül még tekintsük meg, – egy szlovák újságírónak a magyar múlt és a magyar írás elleni támadása⁵⁴⁹ miatt – mit tárt fel Varga Csaba kutatása a szlovák nyelvről. Aki a szlovák nyelvbe átment magyar szavak jegyzékét adja⁵⁵⁰ és a nagyobb eltéréseket okozó változások típusait így foglalja össze: „A szlovák szavakra jellemző a magánhangzók kiesése: krč = görcs, avagy srst' = szörzet, a szóbővítés: red'kovka = retek, a szóátalakítás: skrčok = korcs, a máshogy való kifejezése valaminek (vy|pražit' = kil|parázsít: kisüt), továbbá a hangátvetés (vad = divy: gyökfordulás) és vendéghang (rúd = žrd') együtt is, mint pl. a hasonló hangzású szarka és tarka esetében is ugyanúgy: straka = szarka, straka(tý) = tarka. Sok további szótorzítási mód létezik, de mindegyik gépiesen működik, miáltal egy bizonyos változási határig könnyű felismerni az eredeti szavakat. Természetesen legtöbbször régi szavainkat kell keresnünk, vagy tájszólásainkban kell elmélyednünk, hogy megtaláljuk a megfelelő magyar szót.”⁵⁵¹ Megállapítja: „A szlovák szókincs hozzávetőlegesen 60%-a magyar, úgy 20%-a a nagy mássalhangzó torlódások és hangátvetések, betoldott díszítő hangok miatt nagyon bizonytalanul azonosítható, kb. 20%-a pedig nem közvetlenül a magyarból odasodródott 'idegen' szavak.”⁵⁵² Ezért „a szlovák nyelv magyartól való mesterséges eltávolítása már alaposan csökkent szókinccsel indulhatott, vagy a szókincs időközben összezsugorodott, ugyanis a szlovák szókincs ma meglepően szűkös. S mivel még e szűkös szókincsben is elsöprő mennyiségű a magyar szó, még inkább így kellett lennie a szócsökkenés kezdete előtt. Vagyis benne a magyar szókincs nem lehet átszivárgás eredménye. Tehát egykori, nem is régi nyelvazonosságról lehet csak szó. Ezt ekként is roppant egyszerű belátni: *ha kivonnánk a magyar réteget a szlovák szókincsből, a szlovák nyelv*

⁵⁴⁷ Varga Csaba: „A magyar nyelv eredete.” *Ökotáj* 2004/33-34. <http://epa.oszk.hu/00000/00005/00022/ot33-04.htm>, pp. 28-44.

⁵⁴⁸ Varga Csaba: *HAR, avagy Európa 45.000 éves szellemi és nyelvi öröksége I.* című könyvének fűlszövege. <http://www.nemzetikonyvesblog.hu/varga-csaba-har-i/>.

⁵⁴⁹ Lásd Cser Ferenc, Darai Lajos: „Szlovák délibáb-vadász magyar nyulat ugrat ki a bokorból. Házat, hazát, és adjuk írásunkat is?” *Acta Historica Hungarica Turiciensia* 31/1. (2016), pp. 160-204.

⁵⁵⁰ Varga (2010), pp. 98-108. Mintegy 400 szót mutatja, de kötetnyit tudna mutatni. Vesd össze: Varga Csaba: Szlovák, a kismagyar nyelv, avagy: a szlovák nyelv a magyar nyelv egyik sajátos változata. <http://www.levente-vezer.extra.hu/Kismagyar.pdf>.

⁵⁵¹ Varga (2010), p. 108.

⁵⁵² Varga (2010), p. 97.

*megszűnne létezni.*⁵⁵³ Ugyanakkor Varga Csaba észrevesz még további összefüggést is a szlovák mint később a magyarból leszármazott nyelv és a korábbi leszármazott nyelvek (szumer, orosz, német, angol) közötti összevetéséből. Amennyiben „sokat elárulhat a múltból, hogy többek közt a -ni, az -ik és az -ing szóképző elemek teljesen hiányzanak a szlovákból, míg a -ni a szumerban és a németben, az -ing pedig az angolban, s kisebb mértékben a németben megvan. De a döntő mértékű további egyezések miatt méltán mondható, hogy a szlovák nyelv kismagyar nyelv. Most pedig tessék csak elgondolni: a magyarral való elsőpró egyezés ellenére is megértik a szlovákok a többi szláv nyelvet beszélőket. Kérdezem: már csak ebből is nem következik-e az, hogy ugyanonnan, azaz a magyarról ágazott le mindegyik szláv nyelv?”⁵⁵⁴ De, igenis, következik, mint ennek több más bizonyítékát is láttuk, és nemcsak a szláv nyelvek származtak a magyarból, hanem még a többi fentebb említett is.

9. A ránk kent gyalázat levedlése

Dolgozatomban nem kívántam a hun népnév eredetével foglalkozni, csupán a hun és magyar név mai kínai megfelelőjének tekintett xiongnunak az európai hunnal és a magyarral azonosításának, a magyar népre való átültetésének jogosságát igyekeztem cáfolni. Mintegy bevezetéseként a valódi magyar sajátosságok önálló és a ránk aggatott hamis sallangoktól menetes tárgyalásához. És természetesen véve, hogy az ázsiai hunok címszó alá tartozó tényként vizsgálható lehet a mai kínai Ujguria (Hszincsiang) török nyelvet beszélő népe, aminek megfelelően Kína török nyelveit részletesen tárgyaló könyvet szerkesztett Ligeti Lajos és csoportja.⁵⁵⁵ Körösi Csoma Sándor tévedését, hogy Ujguriát tekintette a magyarok őshazájának, az okozta, hogy ő a török uralkodó osztály eredetét kutatta. A török uralkodó réteghez tartozóként kezelte ’Árpád népét’, de egyúttal a magyarság elődjeként. Lassanként azonban bebizonyosodik, hogy nemhogy a magyar nép nem volt soha török, de Árpád vezér és katonái se, sőt Atila és hunjai se. Éppen a magyar írás régisége a türknek nevezetthez képest mutat rá erre, azaz arra, hogy a türkből lett törököt kell eredeztetni sokkal korábbi műveltségi elemekből, abból az egyetemes magyar műveltségéből, amit a hunok képviseltek Európában először hatalmi szinten. És beszédes, hogy a görög krónikák nem tudnak kínai kapcsolatról a magyarokkal összefüggésben. S bár türkökről írnak a Kárpát-medencében, azt a terjeszkedő török hatalom miatt teszik, akikkel élethalálharcot vívnak, és akik majd megsemmisítik őket, mialatt mi győztesen kerülünk ki végül a törökkel vívott küzdelemből.

Ezeket nemcsak azért kell világossá tenni és hangoztatni, mert már megismerhető az igazság e téren, – hogy az ázsiai, sőt kínai hun és a Kárpát-medencei hunmagyar azonosítása főleg a Joseph de Guignes nyomát követő Pray Györgytől származik, – hanem mert még mindig a hamis azonosítás terjed, és odáig fajult a helyzet, hogy a külföldi enciklopédiák már nem is 896-os magyar, hanem magyar ’honfoglalásról’ írnak, vérszomjas hódítóknak beállítva a magyarokat. Akik megérdemelték Trianont, teszik hozzá aztán a magyarok mai ellenségei. Hol hunok vagyunk, de magyarul beszélünk, hol törökök vagyunk, de magyarul beszélünk, hol szlávok vagyunk, de magyarul beszélünk. Ennek véget kell vetni és kihirdetni a magyar őstörténet igazságait: A hunok nem Kínában eredtek, nem Ázsiából jöttek ide, hanem a Kárpát-medencében született magyar nép katonái, honvédői voltak, akik felszabadító, majd államszervező harcok után békésen uralkodtak e tájon, sok-sok nép boldogulását elősegítve. Akárcsak később a türknek mondott Álmos és Árpád vezér katonái.

És ugyan miért lenne a székely rovásírás a proto-kínaiból származó? Sehol a nyelvi háttér, így a nagy földrajzi távolság áthidalása több mint kétséges. Avagy sehol régészeti anyag, amely bemutatja, hogy onnan jött és mikor az írás a Kárpátok közé – a nyelvvel egyetemben. A magyar

⁵⁵³ Varga (2010), pp. 97-98.

⁵⁵⁴ Uo.

⁵⁵⁵ *Keleti Nevek Magyar Helyesírása*. Akadémiai Kiadó, 1981. p. 465.

nyelv egyedülálló nyelvszerkezete, a hangzók gazdagsága, nyelvünk rettenetesen erős következetes rendszere hosszú letelepedett életmódú nép és városi létszámú, sűrűségű lakosság által alakult, nem folyamatos vándorlás és állandó élethalálharc közepette. Az a nagyfokú kifejező-készség, amit mai romlott állapotában is csodál a külföldi, aki megtanul magyarul, az honnan van? A kínaiaké igen szegényes, ha csak különböző hangmagasságban ejtve őket, négyszeresen sokszorozva pótolják a hangzóhiányt a kifejezés számára. Ezeket tehát figyelembe kell vennünk, ha a nyelvvel foglalkozunk, és akkor az írásról még szót sem ejtettünk. Valójában pedig olyan régi, több tízezer éves folyamatokról van szó, amihez képest a kínai Nagy Fal építéséhez kötött hun-kapcsolat kétezer éve mosolyt fakasztóan rövid. Ha a nyelv kialakulása igen hosszú időbe tellett és az írás kifejlődése annak végső szakaszához köthető csak, akkor következtethető a nyelv megjelenésének akár félmillió éves kora is az emberiség részéről, mivel 50.000 éves, sőt sokkal régebbi írásjeleket is felmutat a régészet révén feltárt tárgyi emlékek sora szerte a Föld minden földrészén, a mindig bölcs emberre vonatkozó embertani ismerettel összhangban.

Ámde kik használják a hun és a türk elnevezést? Beszédes adat, hogy előbbit a 'nyugatrómai', utóbbit a 'kelet-római' források. Azaz a magyarokra nyugatról és keletről rátörő ellenségek. És mindig barbár, szegény, éhes, mohó, pusztító, gyilkos, hódító értelemben. Ugyancsak kitalálták a kalandozások címszót, aminek vádjával elkerülik, hogy arról a töméntelen támadásról szóljon a történetírás, amit a német-rómaiak és a bizánciak elkövettek ellenünk. A törökkel ellenünk paktumot kötő franciák, Velence, néha a pápa vagy akár az osztrák-török nekünk ártó békék, mind-mind lekerül a napirendről, de a vesztes csatáink, azok előtérben tartottak. Ahogy a római kor végi pannóniai kereszténységről sem igen emlékezik meg történetírás, úgy a hunok, avarok és az árpádi magyarok saját kereszténységét sem fogadják el, hanem a korábbi hitviták eredményeként kialakult korabeli nyugati pogányozást szajkózzák, pedig elég sok adat és szerző bizonyítja, hogy sajátos kereszténységünk a korábbi változatok folytatásának tekinthető. Zachar József összegyűjtötte ezeket és elénk tárva felhívta a figyelmünket nem csupán ennek a tudományos ténynek a nagyszerű értékére, hanem egyenesen arra, hogy „miközben eleink mindenkor isteni elhivatottságuk tudatában léptek fel és az emberiség javára cselekedtek, hol csak példamutatással, hol egyértelmű fellépéssel”, azóta „nem hagyott magunkra bennünket Istenünk, Hozzá fordulva és nemzeti öntudatra ébredve, új magyar jövődőt építhet a magyarság”.⁵⁵⁶ Ezt az isteni útmutatást régmúltunktól megtagadni csak a késői kor történelemhamisítása tudta keresztülvinni, mégpedig az Isten vezérelte magyar reménység letörésére.

Szent Jeromos még azt közölte, hogy „zsoltárt tanulnak a hunok, Szkítia földje forró a hit melegétől”.⁵⁵⁷ A „későbbi zalai Stridóvár helyén volt római Stridonban született” egyházatya „teljesen elfeledett 408-as úti beszámolójában megőrizte a fehér hunokról azt a magyarság elei szempontjából feltétlenül kiemelendő tényt, hogy 'a heftaliták saját írásaikból és saját nyelven olvasták a szent iratokat'. Sőt hozzátette”, hogy gyülekezeteik „már akkor püspökségekben egyesültek”. Mindezt Szent Jeromos kortársa, Orosius is megerősíti: „Kelet és Nyugat templomai hunokkal telnek meg” és „a hunok Jézus-hitűek”. Amiért is Zachar József megállapíthatja: „Ez alapján már semmi meglepőt sem találunk abban, hogy Atilla hun nagykirály udvarában is ott voltak a jézusi hit hirdetői, és a vele a Kárpát-medencébe hazatértek hittérítő tevékenysége innen sugárzott ki a szomszédos térségekbe.”⁵⁵⁸ Ezt a hitet azonban, amely a korábbi Szentháromság-felfogáson alapult, a nikaiai hitvallás óta a római császári támogatást élvező püspökök ki akarták iktatni. Ezért például a 343-as szardikai (szófia) zsinaton „Róma részéről kiközösítésben részesült mások mellett Valens mursai (Eszék) és Ursacius singidunumi (Belgrád), továbbá a székhelyének ismerete nélküli 'pannóniai Gaius' püspök is”.⁵⁵⁹ Eközben „a

⁵⁵⁶ Zachar (2006) József: *Egy az Isten, egy a Nemzet. Írások Jézus-hitű magyar eleinkről*. Heraldika Kiadó, Budapest. p. 8.

⁵⁵⁷ Zachar (2006), p.: 57.

⁵⁵⁸ Zachar (2006), p.: 58.

⁵⁵⁹ Zachar (2006), p.: 56.

hunok keleti térségekben tovább élő utódainál az Atilla-leszármazottak idejében” szintén „elevenen éltek a jézusi tanítások. Eközben ők és más előmagyar népek még évszázadokig megőrizték ősi vallásgyakorlatukat is, ahogyan ezt mind az avarokról, mind a turkokról szólva a források mindig megemlítik”.⁵⁶⁰

Ennyi is elegendő lenne már számunkra az Árpád-vezette keresztény államszervezés földben talált nyomainak a magyarázatára, de talán a Szent István által felvállalt ösiség, ősi hitbéli folyamatosság magyarázata számára idézzünk még fel további adatokat a hun–avar–magyar korszak kereszténységéből. Zachar József szerint „a hunokat 444-ben Baronius így jellemezte: ’Végre Krisztus igája alá kerülve, istenfélökké, szelídekké, emberségesekké, jóindulatúakká, szerényekké és minden tekintetben szentéletűekké (!) váltak, és oly királyok (!) emelkedtek ki közülük, akik a keresztény vallásnak ékességére és díszére váltak’”.⁵⁶¹ Továbbá „mind a Volga mentére a VI. század közepén a kazár terjeszkedés következtében a Meotisz térségéből áttelepült onogurok, mind az akkoriban a Kárpát-medencéig terjedően nyugatra vonuló avarok esetében is számos korabeli forrás szól az ő – közelebbről nem ismert – Jézus-hitükről”.⁵⁶² Természetesen az ő nézeteikre is hatással volt a korabeli római és konstantinápolyi hitbéli vetélkedés, ami mögött később pedig már a hűbéressé tevés igénye húzódott meg: „Valójában a háttérben a sacerdotium és imperium (vagyis papi vagy világi uralom) közti alapvető felfogáskülönbség húzódott meg, azaz a nyugat-európai egyházi függőségbe kényszerített világi hatalom, illetve a kelet-európai világi hatalom alatt működtetett egyház helyzete közti alapvetően eltérő helyzet. Ugyanis egészen 741-ig nemcsak a konstantinápolyi, hanem még a római patriarchát is az egyedül császári méltóságában megmaradt bizánci uralkodó erősítette meg, miután a helyi zsinaton megválasztották. A fordulatot I. Szent Zakariás hajtotta végre, aki nem kérte választása császári megerősítését, viszont a frank uralkodókkal szemben maga lépett fel megerősítési igénnyel.”⁵⁶³

Mivel nálunk az uralkodót és a hatalmi réteget Árpádtól kezdve majd a szóbanforgó hun, illetve avar utódok adják, fontos a szempontunkból, hogy „Kosmasz Indikopleusztész 540-ben ’Keresztény topográfia’ című művében leírta, hogy a hun utódok keresztények” és „Theophylaktosz, 570 körül működő bizánci történetíró azt állította, hogy ’a turkok szentnek tartják a tüzet; a levegőt és a tüzet tisztelik; a földet himnuszokkal dicsőítik; de csupán azt imádják és nevezik Istennek, aki e világmindenséget teremtette’”.⁵⁶⁴ Zachar József szerint „562-óta a keleti avar birodalomban, 760-tól ismét a Kárpát-medencei újabb birodalmukban is a magyarok elei a jézusi hitet követték. Így Baján kagán, aki mellett a szíriai patriarchátusból érkezett papok tartózkodtak, már a VI. század végén (valószínűleg 583-ban) a szávai hídépítéskor a Szentírásra tett esküt, az Úr kereszthalála idejére emlékezve pedig fegyverszünetet rendelt el.”⁵⁶⁵ Mindennek oka Zachar József szerint, hogy „az egyistenhit egyetemes felfogása jegyében és Jézus Urunk tanításának bárhonnan érkező befogadása mögött a földi uralom mennyei eredetéről alkotott felfogást kell látnunk”.⁵⁶⁶

Azután „a római kereszténységgel való első tragikus összeütközést a magyarság elei közül az 568 óta fennálló Kárpát-medencei avar birodalom szenvedte el a VIII. század legvégén, amikor a Körös-vidékre és Erdélyre támadó bolgár-türk támadás, az így keletkezett zavar, sőt polgárháború adta lehetőséget kihasználva, hódító és zsákmányszerző céllal lerohanta a ma már Nagy Károlyként ismert eredetileg Kara-ulu és a keresztisége óta Magnus nevet viselő frank uralkodó az Inn folyóig terjedő Avaria nyugati térségét”. Ez a helyi lakosságban „számos

⁵⁶⁰ Zachar (2006), pp.: 58-59.

⁵⁶¹ Zachar (2006), p.: 62-63.

⁵⁶² Zachar (2006), p.: 64.

⁵⁶³ Zachar (2006), p.: 67.

⁵⁶⁴ Zachar (2006), p.: 67.

⁵⁶⁵ Zachar (2006), p.: 68.

⁵⁶⁶ Zachar (2006), p.: 68.

népességváltás ellenére mind az ariánus, mind a római irányzatú Jézus-hit oly annyira tovább élt⁵⁶⁷ a régi időkben, hogy az akkor már avar püspökségeket éppen ez a támadás szüntette meg, illetve helyezte a frank uralkodói intézkedés a meghódított avar keresztényeket a salzburgi római érsekség alá.” És jellemző a nyugati érdek-felfogásra, hogy „Theotmar salzburgi bajor érsek IX. János pápához intézett levelében a meghódítottakat ’álkeresztényeknek’ nevezte még közel száz év múltán is”. Mindenesetre e nyugati keresztény támadás, a magyarság szempontjából nem várt keresztényietlen cselekedet leckéjét megtanulva „a Kárpát-medencében tovább élő hun-maradványok vezetői immár a megrendült avar hatalomra támaszkodás helyett a távoli keleten maradt szabír és onogur rokon népekhez fordultak”, akiknek „a világról alkotott nézeteik, vallási felfogásuk” szintén közelebb került hozzájuk, az arab támadások miatt.⁵⁶⁸

A magyar és az egyetemes történelem⁵⁶⁹ szempontjából fontos tény, hogy 670 táján megjelent a Kárpát-medencében – a sírok tanúsága szerint – a griffes-indás nép, amely nem volt bolgár, hiszen a bolgárok máshová mentek. Nem volt sztyepei nagyállattenyésztő sem, hiszen nagy létszámú temetőik falvakra vallanak, s ilyenek a nagyállat-tenyésztőknél nincsenek. Nem jöhettek a Volga partjáról sem, mert nem voltak kazár származékok. Jöhettek viszont a szomszédból, ahonnan a fegyvertelen első szarmata beköltözés is történt, a nyugat-ukrajnai területről. S miként a jazig-szarmaták, a griffes-indások is magyar nyelven beszélhettek. Erős nemzeti rendszert éltek, és a tízes rendszert is követték, mint a székelyek.

A kazárok időközben az iszlámot terjesztő arabokkal háborúztak a Kaukázus körül, s 740-ben államvallásként felvették a judaizmust. A vikingek északról, a besenyők keletről támadták őket, s ekkor a nekik alávetett lovas népek lerázták a kazár uralmat, illetve biztonságosabb vidékre költöztek. Ez volt a magyar honfoglalás létrejöttének egyik mozgatója. A másik mozgató Álmos, ill. Árpád vezér törzse. Róla szólnak az Árpád-házi krónikák, valamint a történelmi, például a bizánci udvari feljegyzések. Utóbbiak szerint azonban e magyarok tehát turkok voltak. Krónikáink Csodaszarvas mondája viszont az ősi eredetű magyar népre utalhat, amire a mondában szereplő anyajogú társadalom és erdős környezet mutat. A Turul-monda pedig az Árpádok családjának származásmondája, amelyben Emese neve szarvasünőt jelent, és a nemzetség anyját jelképezi. Ugyanakkor a magyar népi kultúrát nem jellemzi a ragadozó állat, márdár ábrázolása, azaz a Turul-monda a társadalom vezető elitjére vonatkozik, nem pedig a letelepedett népeiségre. Eszerint az Árpádok családja a turul és a szarvasünő nászából származik. Tehát a család két ágából egyesült, férfiágon a hunból – Bulcsú bizánci nyilatkozata szerint szabírból –, a nőit pedig nem ismerjük. A magyar krónikák hangsúlyozzák, hogy Árpád népe Attila jogos örököséként érkezett a Kárpát-medencébe, ezért az is elképzelhető, hogy a női ág volt a hun (míg a férfi szabír).

Ügyek 810-815 között szabír kagánként ellenőrzése alá vonta a Dnyeper-parti magyar nevű városokat és a folyami hajózást. Fia, Álmos (819-893) Kijevet erős várrá építtette, ahol nagy kardkovács műhely működött. Az ő fia Árpád (840-907), akivel együtt a pannóniai bevonulást előkészítette. Árpád 860-tól szövetségesként több hadjáratban vett részt, amelyek során megismerte a Kárpát-medencét. Álmos hatalmi köre 884-ben Kijevben a varég (normann) Olegot tette meg ispánnak, aki később a szövetséges kijevi rusz dinasztia alapítója lett. 888-ban, a Kijevben járt ’avar’ vezetők⁵⁷⁰ megegyeztek az egységes Kárpát-medencei hatalom újjászervezéséről, és a területnek a helyben lakók és a beköltözők közötti felosztásáról. Amikor 890-ben a

⁵⁶⁷ Bizonyára a folytonos őslakosságban.

⁵⁶⁸ Zachar (2006), p.: 71.

⁵⁶⁹ Lásd Cser (2000) Ferenc: Gyökerek. Töprengések a magyar nép és nyelv Kárpát-medencei származásáról. Szerzői Kiadás, Melbourne. pp.: 170–182.

⁵⁷⁰ Padányi felfogása szerint az avarok maradvéka a Kárpát-medence északi-, észak-keleti területére menekült, és az ő küldöttségük kereste föl Álmos vezért 889-ben. (Padányi Viktor: Dentu-Magyar. Veszprém, 1989. p.: 353.) Ez a küldöttség azonban ugyanúgy lehetett a Kárpát-medence őslakóinak, a hajdani Cucuteny műveltség utódainak a küldöttsége is.

szabír és az onogur bolgár⁵⁷¹ katonai vezetők vérszerződéssel egyesítették erejüket, létrejött a magyarnak nevezett egység, azaz a magyar vezető elit és az egységes magyar nép. Gondot okoz azonban az, hogy itt valóban törzsekről és törzsek vezéreiről van-e szó, hiszen a törzsnevek megegyeznek a hadi szerepek, a hadseregben elfoglalt pozíciók türk neveivel, amelyeket később törzsneveknek hittek, míg egyes vezéri beosztási elnevezéseket személyneveknek néztek.

Mindazonáltal a bevonuló magyar katonanép többségét a letelepedett lakosság adta, amelynek a nyelve és műveltsége bizonyosan ugyanaz volt, mint azoké, ahová érkeztek a Kárpát-medencében. A kapitányok nevét megőrző feljegyzések azonban türk katonai szaknyelvi kifejezéseket használó, a magyarokra is azt alkalmazó hatalmi körből, jószérével Bizáncból terjedtek el és azt átvették a nyugati keresztény és a magyar krónikások. Azaz a türknek nevezett magyar vezérség nem azonos bizánci névadójával, mégha alkalmazta is a türk harcmódot, hadszervezetet a harci eredményesség érdekében. Ami azt jelenti, hogy a magyar és a türk nyelvet egyaránt értették, hiszen akkoriban náluk természetes volt a több nyelv ismerete, és az akkori türk nyelv még az ősi nyelvi állapothoz közelebb, nem annyira messze a magyartól, mint a mai török nyelvek. A nyugatiak azonban a Bizáncot kegyetlenül pusztító türk és arab kegyetlenkedéseket is áthozták a türk névvel együtt a magyarokra tehát. Amint a hunokra és Atilára is, hiszen utóbbiakról kétféle nyugati hagyományt ismerünk.

Ezt támasztja alá a finnugrizmus mentes magyar lexikon: „A hunok hadjárataival, Atila személyével foglalkozó európai mondák, legendák ... egy része rendszerint valamely galliai, vagy itáliai városnak Atila seregei által történt feldúlását, vagy csodás megmenekülését beszéli el. Ezek a legendák a népvándorlás minden borzalmát Atila személyével hozzák kapcsolatba, akit általában Isten Ostorának neveznek. Egészen különbözik ezektől a germán mondák felfogása, melyekben Atila hatalmas, bölcs, gazdag és nagylelkű uralkodó, kinek párját sehol nem lehet találni és aki mellett egészen eltörpülnek a népvándorlás többi nagy alakjai. A magyar mondák csak azon száraz kivonatokról ismeretesek, melyeket a 13. század húszas éveiben állított össze egy névtelen krónikáíró s amely a Kézai- és Márk-féle krónika egy részét képezi.”⁵⁷² És ismeretes, hogy Itáliára, Galliára kezdetben, Róma hatalmának leáldozása után az Új Róma, a kelet-római császárság fennhatósága terjedt ki, miáltal a bizánci felfogás terjedt el türkökről, hunokról, mialatt a germánokra a bizánci hatalom és felfogás nem terjedt ki. És korábban láttuk is, hogy a Niebelung mondakör összhangban van ezzel, azaz szintén dicsőíti Atilát és a hunokat.

A döntő hadmozdulatok előestéjén a magyar katonaság háromszor is szövetségesként harcol Pannóniában. Utoljára 895-ben, amikor Simeon bolgár cár elleni bizánci szövetséggel biztosítják Árpád serege sikerét. Amit annak a vérszerződéssel biztosított felszabadító jellege szintén elősegített, a velük azonos nép nem harcolt ellenük, míg a székelyek katonailag is segítettek, így aztán a rómaiaknak nevezett ellenség elmenekült. A falvakban ünnepélyesen fogadják őket, az előzetesen lerögzített lakodalmakat megtartották. A honfoglaló katonák a ritkábban lakott területekre települnek, ahol a lakosságot a keresztény frank és a morva irtó hadjáratok elgyérítették. A külső népesség tömeges betelepődése és a gyérebben lakott, nem szeppei területek elfoglalása azonban ezt követően legalább egy évtizedig tartott. Ha Árpád ‘honfoglalói’ a belső, letelepedettekhez képest közép-, vagy kelet-ázsiai sejtí átörökítőkkal rendelkeztek volna, akkor érthetetlen lenne, hogy a magyar népességben, s általában a Kárpát-medencét övező területek népességében miért az ősi, európai jelző az uralkodó. A Kárpát-medence lakói ezért nem jöhetnek sem távolról, sem nem lehettek a közép-ázsiai turk népek ‘magyarul beszélő’ utódai, sem nem a kis-ázsiai népek utódai, mert azt az elgondolást a sejtí átörökítő jelzőinek eloszlása tagadja.

⁵⁷¹ Nem föltétlenül onogur törzseké, ez a szerződés ugyanúgy lehetett ugyanazon képviselőkkel is, akiket Padányi avaroknak (uar-kunoknak) tekint.

⁵⁷² „hun mondák”. *Encyclopedia Hungarica I. kötet*. Főszerkesztő Bagossy László. Magyarságtudat Lexikon Alapítvány, Calgary, 1992. p. 766.

Az Árpád vezette hadi vállalkozás sikerre vezetett, majd pedig száz éven belül létrejön itt Európa legkorszerűbben felépített állama. A választott fővezér családja a vérszerződés alapján a nép örökös vezére, majd apostoli királya lett. A Könyves Kálmán idejéből már ismert Koronaszme szerint azonban az országnak az uralkodó nem birtokosa, hanem a Megszentelt Korona jelképes lényé egyesíti magában a területén élő uralkodó és nem uralkodó embereket. Így ember nem birtokol embert. Ugyanakkor minden alattvaló, és az uralkodó maga is, a Korona tagja. II. Endre idején született meg az Aranybulla, a király és a nemesi társadalom szerződése. Az egész terület hatalmi szerkezetét tekintve egységessé vált, és azonnal Európa kulturális húzóereje lett.

Az Árpád-vezette bejövétel előtti Kárpát-medencei kereszténységgel kapcsolatban érdekes számunkra az is hogy „a IX. században a római irányítás alatti sirmiumi (később: Szerémvár) érseki tartományhoz tizenkét püspök tartozott, és 788-ban az egyik Kárpát-medencei püspök Hungarus névvel szerepel a pápasághoz kötődő egyházi forrásokban, továbbá a nyugati-északnyugati gyepevidéken működő Salek és Csák püspököt az egyházi források kimondottan avarnak nevezik”.⁵⁷³ További római egyházi források ugyancsak „keresztény hunokról” írnak, „így II. Jenő pápa már 822-ben”, és ez „megismétlődött utódainál 863-ban, 872-ben, 882-ben”.⁵⁷⁴ Ezt megerősítik a 870-es évekből „a salzburgi érsekségi évkönyvek”.⁵⁷⁵ Ugyanakkor a Kárpátokon túli keleti területeken uralkodói hatalmat szerzett Álmost szentnek tartja a krónikaíró Anonymus, akinek népe ugyan „együtt imádkozott a bizánciakkal”, de ez „a közös hit nem azonos egyházhhoz tartozást jelentett”. 895-ös híradásában Phötiusz bizánci patriarcha egyenesen azt mondja, hogy „a kijevei turkok a manicheista eretnokség hívei”.⁵⁷⁶ Cyrill és Metód püspök is értesít a kijevei turkok és vezérük kegyességéről, míg Pázmány Péter azt a híradást örökítette meg, hogy „Árpád honfoglalói már rendelkeztek magyar nyelvre fordított szentírással”.⁵⁷⁷ Anonymus beszámol a Salán fejedelem elleni harcról, melynek kezdetén „Árpád fejedelem, akit minden földi halandó Istene segített, felöltötte fegyverzetét, elrendezte a csatasorokat, könnyek között fohászkodott Istenhez, majd vitézei bátorítására” beszédet mondott.⁵⁷⁸ Kálti Márk a Szvatopluk-történet során írja, hogy „Árpád övéivel együtt megtöltötte szarukürtjét a Duna vízből, és az összes magyar színe előtt a mindenható Isten kegyelmét kérte arra a szarukürtre, hogy az Úr ama földet adja nekik mindörökre. Szavai befejeztével az összes magyar háromszor így kiáltott: 'Isten! Isten! Isten!' ”⁵⁷⁹ Ennek idejéhez nagyon közel, 910-ben írta le Liutprand cremonai püspök, hogy „a hungarus nép tudvalevőleg keresztény”.⁵⁸⁰

Azután pedig az európai politikai harcokba mindig valamelyik oldal szövetségeseként beavatkozva, különböző helyekre vezetett hadjárataik által „a Magasságbeli Isten bosszúja” jelent meg a magyarok által, felújítva az „Isten ostroma” Attilával kapcsolatos elnevezését.⁵⁸¹ Moravcsik Gyula ezt bizánci szájból idézi a *Basileios élete* című X. századi írásból: A tisztelendő öreg Teophanes „lelki szemét a mi Urunk és Istenünk, Jézus Krisztus felé fordítva s állandóan reménykedve könyörgött, adná, hogy a vétkes rómaiak megjavulására legyen az, hogy a magyarok népe bűneink miatt naponként pusztítja a nyugati területeket”.⁵⁸² Azután pedig a korábbi hitbéli szembenállások szüntével, vagy arra nem tekintve, mivel „eltérő dogmatikai és szertartásbeli eltérés ellenére a nagy egyházszakadás még a messze távolban sem sejlett, 953-ban keletről Hierothéosz püspököt és misszionárius társait, míg 961-ben nyugatról Zaccheus püspököt és térítő barátait volt kész fogadni a legnagyobb készséggel Taksony fejedelem”. Ugyanakkor

⁵⁷³ Zachar (2006), pp.: 71-72.

⁵⁷⁴ Zachar (2006), p.: 72.

⁵⁷⁵ Zachar (2006), p.: 74.

⁵⁷⁶ Zachar (2006), p.: 73.

⁵⁷⁷ Zachar (2006), p.: 74.

⁵⁷⁸ Anonymus (2004): *A magyarok cselekedetei*. Fordította Veszprémi László. Osiris, Budapest. pp.: 34-35.

⁵⁷⁹ Kálti (2004), p.: 28.

⁵⁸⁰ Zachar (2006), p.: 75.

⁵⁸¹ Zachar (2006), p.: 80.

⁵⁸² Moravcsik (1984) Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest. p.: 28.

a magyarok „mindvégig távol maradtak a római—konstantinápolyi egyházvezetési vetélkedéstől”, mert saját korábbi keresztény hitüket őrizték, miközben mindkét birodalmi keresztény váláshoz közeledtek. Ennek megfelelően „az egyetemes értelemben felfogott Jézus-hit alapján mind Bizánc, mind Róma irányában való nyitottság bizonyítását volt hivatva az is, hogy Taksony két fiát, Gézát és Szöréndet, a keresztségben István és Mihály nevet adva nekik, mind a keleti, mind a nyugati egyházi szertartási rend szerint megkereszteltette”.⁵⁸³

Így Géza nagyfejedelem a 973-as, I. Ottó német császár által kezdeményezett összeurópai húsvéti fejedelmi találkozóra a szászországi Quedlinburgba feltűnést keltően küldte el követeit és ajándékait, vivén nyilatkozatát, amely a krónika szerint „a magyarok fejedelmének békés szándékait és a keresztény népek szövetségébe való belépését” tartalmazta. Ezenkívül, még egy ránk maradt legendai szöveg szerint Géza „Isten színe előtt igen dicséretessé tette magát azzal, hogy katonaságának vezéreit az Igaz Isten tiszteletére térítette”.⁵⁸⁴ A Szent Gallenből érkezett térítő, Bruno püspök félezer udvari embert keresztelt meg. Hol van ez attól a vérszomjas uralkodótól, aminek Géza nagyfejedelmet történetírásunk beállította! – kiálthatunk fel ezek után. Így a magyar uralkodó kivívta nyugati keresztény kortársa csodálatát: „A mindenható isten kegyelmének munkája által senkinek alattvalói közül nem tiltják a megkeresztelkedést, sem a papokat nem gátolják, hogy bárhová menjenek” – amint Piligrin passauai püspök írta VII. Bonifác pápának 974-ben. Géza tehát „követte az Evangélium tanítását” és „megfogadta, hogy minden uralma alatt állót a keresztény hit szolgálatába állít”. Mindezeknek megfelelően „és a kétirányú nyitottság jegyében a Győr közeli Szentmártonban latin rítusú római férfi, Veszprémben görög rítusú bizánci női szerzetesházakat alapított”.⁵⁸⁵ Ez az István névre keresztelt nagyfejedelmünk egyébként „talán már, miként apja, királyi méltóságot viselt, ugyanis korabeli források a görög megász archon, latinul magnus senior és szláv král megnevezést használják már Gézával kapcsolatosan is”.⁵⁸⁶

Ezt követte végül Zachar József szerint az eddigiek összegzéseként jelentőségében az Árpád államszervezéséhez „hasonló súlyú tett, a sajátos berendezkedésű keresztény magyar állam szilárd megszervezése Géza fia és 997-től utóda, István” részéről.⁵⁸⁷ Akinek uralma megszilárdítására belső hadjáratokat kellett viselnie az idegen egyházi és világi főurak, hospesek, azaz ’vendég jövevények’ miatt, megnyerve „a németek és magyarok közti” csatát.⁵⁸⁸ Azaz ez nem volt testvérharc, és Káltyi Márk krónikája határozottan állítja, hogy „ezután jött Vecelin gróf Wasserburgból. Somogyban ez gyilkolta meg Koppány vezért.”⁵⁸⁹ Ugyanakkor István a népakaratot is maga mögött tudván koronáztatta magát magyar királlyá, a pápa támogatását elnyerve erre. Az Aachenbe elrabolt, majd a pápához került „Szent Korona kiszolgálása mellett István további koronázási felségjeleket, sőt példa nélkül állóan ezekkel együtt apostoli méltóságjelvényeket is kapott II. Szilveszter pápától”. Ezek közül „a pálma az Istentől kapott hatalmat és dicsőséget, vagyis a vértanúságot is magában foglaló apostolságot jelképezte, a palást az ország fölötti oltalmazás feladatát, a jogar a királyi hatalom érvényesítésének szabadságát, az országalma pedig a királyság földje és minden java fölötti rendelkezés jogát”. István király Isten szolgája és krisztus helytartója, a nyugat- és kelet-római⁵⁹⁰ Anyaszentegyház védelmezője

⁵⁸³ Zachar (2006), p.: 81.

⁵⁸⁴ Zachar (2006), pp.: 81-82.

⁵⁸⁵ Zachar (2006), p.: 82.

⁵⁸⁶ Zachar (2006), p.: 84.

⁵⁸⁷ Zachar (2006), pp.: 82-83.

⁵⁸⁸ Zachar (2006), p.: 83.

⁵⁸⁹ Kézai (2004) Simon: *A magyarok cselekedetei*. Fordította Bollók János. Osiris, Budapest. p.: 41

⁵⁹⁰ Ennek a kapcsolatnak bizonyossága, hogy „II. Baszileiosz bizánci császár az apostoli koronázás alkalmából I. Istvánnak a szent Kereszt egy ereklyedarabját küldte meg uralkodói keresztfoglatban” (Zachar, 2006, p.: 86), mely utóbbi a kettős keresztet jelenti.

lett, és „nemcsak az államépítés, hanem az egyházszerzés is az ő közvetlen irányítása alá került”.⁵⁹¹

Zachar József arra is felhívja a figyelmet, hogy a római katolikus esztergomi érsekség és kilenc további püspökség mellett a XI. században a sövényházi bizánci érsekségi főegyházmege is létezett Bodonyban három Al-Duna menti püspökséggel, és a szerémvári bizánci avar püspökség is tovább élt Bács székhellyel, valamint tovább élt az ősi (se nem római, se nem bizánci) Jézus-hitű papság Szamos-parti Káld központtal.⁵⁹² Ez az államegyházat kialakító magyar kereszténység olyan sajátosan ősi vonásokat őrzött meg, mint „a pénteki böjtnap megtartása, a nagyböjtnak Hamvazószerda előtti vasárnapi kezdőnapja, a Szentháromság ünnepének megtartása, az egyházi rendbéliek általános fegyverviselése és lóháton való közlekedése, sőt az Oltáriszentség lóháton való körmeneti vitele”.⁵⁹³ Amint Bencze Lóránd fogalmaz: „Létezett egy ősi pannóniai egyház, se nem latin, se nem görög, hanem tőlük többé-kevésbé függetlenül fejlődött, mint a kopt vagy a szír egyház. Ez az ősi egyház élt tovább a Kárpát-medencei magyarságban, amely 3. század előtti szokásokat, egyházjogot őrzött meg.”⁵⁹⁴ Így nagy volt az eltérés a később kialakult nyugati egyházi és államvezetési szokásoktól, de Zachar Józseffel állíthatjuk, hogy „Szent István és kortársai még valóban egyetemes, minden ’igaz Krisztus-vallást’ egybefogó, valódi jézusi közösségként fogták fel a katolicizmust”.⁵⁹⁵

III. VÉGSŐ TANULSÁGOK

Cáfoljuk és a leghatározottabban visszautasítjuk a világon már az egész történetírásban tobzódó álláspontot, hogy a magyarok: nép és katonai elitje azonosak lennének egy türk kegyetlen hódító hatalommal, amely a Kárpát-medencébe bemenekülve itt leverte egy virágzó nyugatias kultúrát, és elnyomva az itteni kultúrnépeket, szervezte meg hatalmát és uralkodott azután.

Ki kell hangsúlyozni, hogy a Távol-Kelet és a Kárpát-medence között félúton élő ujgurokhoz sincs semmi közünk, ami a hun korszak nagyságrendjét illeti, azaz az ötszáz és ezer évet, mert a több tízezeres már szóba jön, akár a gravetti terjedéseként, akár a neandervölgyiéként, de ez tehát csak műveltségi maradványok egyezését jelenti, még ha azok éppen ebből adódóan mutatják is meg, hogy milyen időtállón szívósak, mert annyira alapvetők és alkalmasak, hogy nem változtak olyan hosszú idő alatt se. A mai világnak szinte nincs erről fogalma, mert csak az újkori hódítóktól hajlandó a kultúrát eredeztetni. (Vagy a római hódítóktól, akiknek az örököseként lépnek fel: kelet-római, német-római birodalom, ami lehet ugyanúgy fiktív, mint a frank stb.)

Nagya kell becsülnünk azokat a korábbi kutatókat, akik minden ellenvethető egyéb összefüggés ellenére elfogadták tudományuk bármennyire meglepő adatait és az abból következőket közreadták. Ma az őstörténetben az ocsú kiszórása a gabonából ezzel az eljárással tovább folytatható, a józan ész módszeres használatával, parasztjaink képessége mintájára. Ki kell derülnie, hogy mi a valódi lehetetlenség a sok-sok állítás özönében, és hogy mi az értelmes tájékozódást lehetővé tevő vezérfonal, amit valamikor valahogy elvágtak, elvettek tőlünk. Ezért látszik a rengeteg felhalmozott kutatási anyagnak úgy a kétharmada teljes képtelenségnek velünk kapcsolatban, amit új szemlélettel szoros eredménnyé tehetünk. És a nagy keleti (szeppei, ázsiai) mezőkön való hamis szárnyalás helyett sokkal értékesebbé és ezáltal fényesebbé

⁵⁹¹ Zachar (2006), p.: 85.

⁵⁹² Zachar (2006), pp.: 86-87.

⁵⁹³ Zachar (2006), p.: 87.

⁵⁹⁴ Zachar (2006), p.: 87.

⁵⁹⁵ Zachar (2006), p.: 87.

tehetjük történetünket. Kemény munka után majd bátran kiállhatunk amellett, amit ma még csak sejteni lehet, de a tudományos sejtés jó kezdet. Az igen egyenetlen mai színvonal a mondanó egyértelműsítésével vezethet el a teljes győzelemhez, hogy az óvoda, az általános és középiskola, az egyetem és a doktorképzés a magyar igazságot tanítsa és kutassa tovább.

Ehhez viszont a tudomány pontossága és következetessége szükséges. Ahhoz, hogy oktatási anyagként megjelenhessünk, a felszínesen jónak látszó, de nem igaz dolgokat ki kell iktatnunk. Más lenne a helyzet, ha vallást készítenénk. De nem ezt tesszük, bár anélkül, hogy hinnenk magunkban, elvi álláspontunkban, szellemiségünkben, következtetéseinkben, nem megy semmi. Csakhogy, amint a nyelvünk is mutatja, azt szoktuk vallani, ami a meggyőződésünk, és kell a hit, amint a testi és társadalmi erő is a szellemi teljesítményhez, álláspontunk érvényesítéséhez. Ennyiben az igaz eszmét alá kell támasztani hittel, és lehet akkor a hittel alátámasztott eszmét vallottnak is, vallásnak tekinteni. Azaz bölcselettel is meg kell alapoznunk magunkat, ha eredményt akarunk. De mivel „Nagy csak az Isten!” – nem lehetünk elbizakodottak, belátva, hogy múltunknak az emberiséget érintő teljes feltárását a mi nemzedékünk még nem érheti el. De összefogva azokkal a népekkel, akikkel közös a múltunk, a lehető legnagyobb egységre, legtöbb közös eredményre máris törekedhetünk, ahonnan majd további lépések tehetők.

A cím, hogy „Árpád Atila örökén — a magyarok őseik útján” éltek, tevékenykedtek, azért lett így megadva, mert egy következő kutatási lépcsőfok beteljesítése előtt most összefoglalva az eddig is tudhatókat, máris cáfolhatjuk, kiiktathatjuk azokat az állításokat velünk kapcsolatban, amiről látszik, tudható, hogy tévesek, hamisítás eredményei. Úgy rakva össze a dolgot, hogy egymást megfelelően kiegészítsék a már kikutatott eredmények, még ha azokkal egyenként, teljességükben nem is értünk egyet. Erre lehet példa Heribert Illig elmélete, amelynek a lényegi állítása, a 300 éves betoldás a középkor 600 és 900 közti idejébe tarthatatlan, de a kiindulása, hogy a nyugati oklevelek hamisak, és hogy se Nagy Károly, se a frank birodalom nem létezett, amit a nyugat-európai földrész tárgyi (régészeti leleti és épületi) ürességére alapoz, felhasználható. Amint az is, ahogy az időszámítások különbségével tudtak a történelemhamisítók manipulálni. Más ilyen példa a VII. Konstantin féle népmozgások közé való besorolásunk, amit a korábban már bizonyított Kárpát-medencei eredetünk cáfol. Tehát csak hamis lehet a többi hódító költöztetése, elhelyezése is. De ha nincs hódítás, amint az a valóbani igazság, és a krónikáinkból inkább az derül ki, hogy – mint Anonymus írja – harc nélkül hullott ölükbe az ország, vagy Kézai említi az Árpádékkal egyező nyelvű bennlakókat, akik nem harcoltak ellenük, illetve a vérszerződés mindenkit egyesített, bennlakót és a bejövő segítségnyújtót egyaránt. Azaz, ha Atila nem hódító, hanem felszabadító, akkor valójában ő nem türk, hanem az ellenlábsok eszközével verte meg őket, és nem történt leverése itt a magasrendű szláv és germán kultúrának stb. Ugyanakkor ahogy az újkorban igyekeztek Árpádékat kitörölni történelmünk-ből, ugyanúgy a hun kapcsolatot is a magyarokkal kapcsolatban. És talán jelen tanulmány felmutat megfelelő irányt és eszközrendszert is, amit használni lehet mindennek jövőbeni pontosításához, kiteljesítéséhez. És jönnek majd a ma még csak sejtett további megerősítő eredmények, ám a sejtés ereje máris segít a mostani kutatási állapotból a legtöbbet kihozni. A további lépés még valamennyi időbe telik, de a mai teljesítmény is megmutatja már, hogy tökéletes és visszautasíthatatlan megoldás születik: a bizonyosság magunkkal kapcsolatban.

Tanácsolnám a világnak, hogy tanuljon ilyen magyarul, megjavul tőle.

Néhány adat a magyar előtörténethez

1.

Nicholas Sims-Williams, Etienne De La Vaissiere:

A 'yabgu' szó eredete és korai története⁵⁹⁶

Fordította: Z. Tóth Csaba

Noha ez leginkább türk nemesi címként ismert, a történeti feljegyzések használták már a türkök megjelenése előtt több évszázaddal. A szó legkorábbi formájának a kínai *xihou* névalak tűnik (ősi *iap-g'u*, Karlgren, korai közép-kínai *xip-γəw*), amely különböző „barbár” (wuszun, jüecsi etc.) uralkodók címeiként jelenik meg a szövegekben i. e. 2. századtól. A szót elsőként úgy tűnik a kusánok hozták az iráni világba. A *Han shu* (96A) elmondja, hogy a jüecsiken öt *xihou* uralkodik, s ehhez a *Hou Han shu* (88) hozzáteszi egy beszámolót, miszerint Qiujiuque, a „Guishuang *xihou*”, azaz Kujula Kadphises, a „Kushan *yabgu*” megszerezte az uralmat a másik négy *xihou* felett és megalapította a Kusán Birodalmat (Chavannes, 1907, Hulsewé és Loewe). A cím megjelenik Kujula pénzein, ahol *yavuga-* vagy *yaiia-* prakrit nyelven, és *zaouu* (**zaos* vagy **zaoes* genitivusa) görögül. Ezeknek a névalakoknak az azonosságát a kínai *xihou*-val elsőként Alfred von Gutschmid fedezte fel (p. 114). Egy másik prakrit változat, a *jaiüva-*, látszik megjelenni egy taxilai feliraton (Konow, p. 27), de a szövegkörnyezet nem egészen világos. A baktriai *iabgo* névalak is felbukkan a kusán periódusban (Livshits és Kruglikova); sokkal később, valószínűleg AD 5. század végén, heftalita hun címként jelenik meg (Sims-Williams, 1999). A niyai karoshti nyelvű dokumentumokban a Yapgu személynévként jelenik meg (pl. Burrow, vö. Lüders), és a tochár-B **yapko* cím valószínűleg a baktriai alakból származik. Mindazonáltal a feltételezett *iapgu* alak a türk periódus baktriai pénzeinek feliratán (Ghirshman) téves olvasat, ami valószínűleg *tagino*, azaz a türk *tegin*, „herceg” címnek felel meg (Davary).

A türkök között a *yabgu* cím új jelentést kapott. Mongóliai türk feliratokon nemesi címet jelent, rangsorban közvetlenül a *qagan* (kagán) után, de nyugaton a címet úgy tűnik még általánosabb értelemben használták a törzsfőnökökre, s így jellemző, hogy a kínaiak a „*yabgu* törzsei” kifejezést alkalmazzák a nyugati türkökre (Chavannes, 1903). A Tang-korban a türk *yabgu* címet kínaiul *yehu*-nak írták át (archaikus *iäpyuo*, ld. Karlgren, késő közép-kínai *jiap-xhuei*), ami arra vall, hogy a *xihou*-val való azonosságát ekkorra már elfelejtették. A Karabalgasun-feliratok szogd változatain a türk címet *ypγw* alakban írták át. A 7. században a *cpγw* (dzsabgu) alak jelenik meg a sási (Chach) szogd pénzekén (Shagalov, Kuznetsov, 2006). Egy 9. századi manicheus himnusz-gyűjtemény kolofonjában *jβγw* (*žabγu*) a címe Parvan (Aqsu) uralkodójának, és a *yβγw* egy türk személynév része (Müller, vö. Bailey, 1985, ahol közli a tibeti, örmény és pehlevi alakot).

A *yabgu* szó valódi eredete igen vitatott. Az idevágó régi irodalomról hasznos áttekintést nyújt Richard Frye, pp. 356-58, aki hivatkozik egy esetleges altáji etimológiára, de ő maga iráni forrást feltételez. Két különböző iráni etimológiát javasolt Harold W. Bailey (**yam-uka*, „vezető”, Bailey, 1958, és **yavuka*, „csapatvezető” uo.), de a hangtani azonosság távoli és mindkét forma teljesen hipotetikus. „Tochár” eredetet javasol több kutató (pl. Pulleyblank, 1966, aki

⁵⁹⁶ *Encyclopedia Iranica*, YABGU, YABGUYA szócikk. www.iranica.com (ld. írásjelek, pontos bibliográfiai hivatkozások az eredetiben).

próbaképpen összehasonlítja a tochar-A *ype*, és -B *yapoy* „föld, ország” szavakkal; ld. Bosworth és Clauson), de ez olyan ötlet, amely attól a kétséges feltevéstől függ, hogy olyan népek, mint a wuszunok és a jüecsik etnikailag kapcsolatban voltak a ma tocharinak nevezett nyelvet beszélőkkel.

Noha a *xihou* címet csupán nem-kínai uralkodók viselték, és a sinológusok változatlanul egy idegen név kínai átírásának tekintik, Helmut Humbach szerint a szó valójában kínai eredetű, a *hou* szótag egy kínai cím, amit gyakran „márkinak” (markgraf, örgróf) fordítanak. Továbbgondolva ezt a nézetet, Nicholas Sims-Williams (2002) javasolta, hogy a *xihou* jelentése „szövetséges herceg”. Ez a magyarázat jól illik a *xihou* legkorábbi említésének némelyikére. A *Shiji* szerint (19. és 20. fejj.) ezt a címet kétszer adományozta a kínai császár, i. e. 147-ben egy xiongnu (hun) hercegnek, és i. e. 129-ben egy nyugati barbár (hu) hercegnek, melyek mindegyike a Han-császárság szövetségese volt. Mindazonáltal a *Han shu* azt bizonyítja, hogy a címet sokkal korábban használták: a wuszunok között az i. e. 170-es években, amikor közvetlen kapcsolatba kerültek a kínaiakkal (Hulsewé és Loewe), és a baktriai jüecsik között, akik az i. e. 170-es években hagyták el Gansut vagy Turfant, s ezért nem valószínű, hogy későbbi kínai címet használtak (*Han shu* 96A, Hulsewé és Loewe). Sőt a *xi* „egyesült, harmonikus etc.” jelentése nem illik a politikai „szövetséges” jelentéshez. A *xihou* legkorábbi kínai magyarázata (AD 1. században, *Han shu* 17. fejj.) a „Xi márkija”, melyben Xi alatt egy falut kell érteni Huang (Henan) tartományban. Noha ezt a jelentést népies etimológiának vagy másodlagos társításnak lehet tekinteni (vö. Hirth), a pusztá létezése egy világos jelzés, hogy a *xi* szótagnak nem adtak jelentést. A Tang-kor későbbi kommentátorai a *xihou*-t magas rangú wuszun tábornoki címként határozzák meg. Az a legvalószínűbb, hogy ez a nézet a helyes, s hogy a *xihou* a kínai átírata a gansui vagy turfáni wuszunok és jüecsik által használt címnek, akiknek a nyelvről keveset tudunk.

Bibliográfia:

- Chinese dynastic histories are quoted according to the pagination of the *Zhonghua shuju* edition, Beijing, 1972.
- Reconstructed Chinese forms are quoted according to Bernhard Karlgren (1957) and Edwin G. Pulleyblank, 1991.
- Harold W. Bailey, “Languages of the Saka,” in *Handbuch der Orientalistik* I.IV.1, Leiden, 1958, pp. 131-54.
- Idem, *Khotanese Texts* VII, Cambridge, 1985.
- Clifford E. Bosworth and G. Clauson, “Al-Xwārazmī on the Peoples of Central Asia,” *JRAS*, 1965, pp. 2-12.
- Thomas Burrow, *A Translation of the Kharosthi Documents from Chinese Turkestan*, London, 1940.
- Edouard Chavannes, *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux*, St. Petersburg, 1903.
- Idem, “Les pays d’occident d’après le *Heou Han chou*,” *T’oung Pao*, Series 2/8, 1907, pp. 149-234.
- Gholam Djelani Davary, *Baktrisch: Ein Wörterbuch auf Grund der Inschriften, Handschriften, Münzen und Siegelsteine*, Heidelberg, 1982.
- Richard Nelson Frye, “Some Early Iranian Titles,” *Oriens* 15, 1962, pp. 352-59.
- Roman Ghirshman, *Les Chionites-Hephtalites*, Mémoires de la Délégation archéologique française en Afghanistan 13, Cairo, 1948.
- Alfred von Gutschmid, *Geschichte Irans und seiner Nachbarvölker von Alexander dem Großen bis zum Untergang der Arsaciden*, Tübingen, 1888.
- F. Hirth, “Nachworte zur Inschrift von Tonjukuk,” in W. Radloff, ed., *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei*, 2nd Series, St Petersburg, 1899.

- Anthony F. P. Hulsewé and Michael A. N. Loewe, tr., *China in Central Asia: The Early Stage 125 B.C.-A.D. 23*, Leiden, 1979 (annotated tr. of chaps. 61 and 96 of “The history of the former Han Dynasty”).
- Helmut Humbach, *Baktrische Sprachdenkmäler* I, Wiesbaden, 1966.
- Bernhard Karlgren, “Grammata Serica Recensa,” *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities* 29, Stockholm, 1957.
- Sten Konow, ed., *Kharoshthī Inscriptions*, Corpus Inscriptionum Indicarum, II, part 1, Calcutta, 1929.
- V. A. Livshits and I. T. Kruglikova, “Fragmenty baktrijskoj monumental’noj nadpisi iz Dil’berdzhina (Fragments of a Bactrian monumental inscription from Dilberjin),” in I. T. Kruglikova, ed., *Drevnyaya Baktriya* (Ancient Bactria) II, Moscow, 1979, pp. 98-112.
- Heinrich Lüders, *Philologica Indica*, Göttingen, 1940.
- Friedrich W. K. Müller, “Ein Doppelblatt aus einem manichäischen Hymnenbuch (Mah-rnâmag),” *APAW*, 1912, pp. 1-40.
- Georges-Jean Pinault, “Economic and Administrative Documents in Tocharian B from the Berezovsky and Petrovsky Collections,” *Manuscripta Orientalia* 4/4, 1998, pp. 3-20.
- Edwin G. Pulleyblank, “Chinese and Indo-Europeans,” *JRAS*, 1966, pp. 9-39.
- Idem, *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*, Vancouver, 1991.
- V. D. Shagalov and A. V. Kuznetsov, *Katalog monet Chach III-VIII vv.* (Catalogue of coins of Chach, III-VIII C.E.), Tashkent, 2006.
- Nicholas Sims-Williams, “From the Kushan-shahs to the Arabs: New Bactrian Documents Dated in the Era of the Tochi Inscriptions,” in Michael Alram and Deborah E. Klimburg-Salter, eds., *Coins, Art and Chronology: Essays on the pre-Islamic History of the Indo-Iranian Borderlands*, Vienna, 1999, pp. 245-58.
- Idem, “Ancient Afghanistan and Its Invaders: Linguistic Evidence from the Bactrian Documents and Inscriptions,” in idem, ed., *Indo-Iranian Languages and Peoples*, Proceedings of the British Academy 116, Oxford, 2002, pp. 225-42.

2.

C. Edmund Bosworth:

A ’yabgu’ szó előfordulása a moszlim forrásokban⁵⁹⁷

Fordította: Z. Tóth Csaba

A korai türk nyelvekben a 8. századtól megjelenő cím (kösztelék a mongóliai Orkhon-folyónál, AD 730 k.), a *yabgu*, a korai moszlim forrásokban *jabguya* vagy *jab(b)uya* alakban jelenik meg, a kelet-iráni vidékek és az azokon túli sztyeppe-térség leírásainál. Mivel ezek a források elsősorban az oguz (ld. Gozz) [vö. az ogurok kb. 70 törzse: ücs/3, bes/5 (Agathias, Iordanes, „bittugur”), alti/6 (Iord.), tokur/9 (kutrigur), on/10 (onogur, „hungar”), otur/30 (utrigur, uturgur) törzsszövetség, és a saragur = fehér ogur, ld. még Povesty „belije ugri”, és a honf. magyarokra „csernije ugri”] és a qarluq türk törzsekhez kapcsolják a címet, az arab névalak kezdő hangváltozása, *y > j*, feltehetőleg összhangban van Mahmud Kashgari állításával, hogy az oguzok és kipcsákok minden szókezdő *yad* hangot *alef* (a) vagy *jim* (dzs) hangra változtatnak (Kashgari, ford. Dankhoff és Kelly). [Ld. Anonymus 1., 5., „dentumoger” = hétmagyar, a tör. yedi, dzsedü = hét számnévből, nem „dontói”, nem vehettük a szláv nyelvből a korábbi önmegevezésünket, sem a gör. Thanais névből; a régi népneveink, „hovatartozásunk” körüli zavar a

⁵⁹⁷ *Encyclopedia Iranica*, YABGU, YABGUYA szócikk. www.iranica.com (ld. írásjelek, pontos bibliográfiai hivatkozások az eredetiben).

krónikákban a sztyepei törzsszövetségek szokásos változásaiból, hullámmzó, alakuló-felbomló életéből magyarázható, ld. DAI 38, régi nevünk „szavartiaszfali”, majd „türk”, és a saját „mazarus” nevünk (amit Moravcsik khazarousra javított a szövegkörnyezetre hivatkozva), ill. a Megere, Megyer törzsnevünk; vö. Anon. Prol., 14., és 39., idegen nevünk a „hungar”, vagyis az onogur, mely az ogur csatlakozóktól ered. – A fordító megjegyzése.]

A régi Türk Birodalomban a yabgu a qagan (nagyfejedelem) közeli rokona volt, és az orkhoni feliratok tanúsága szerint egy magas közigazgatási rang volt (Clauson). A címet viselték türk fejedelmek a Felső-Oxusnál a heftalita korszak után (ld. Hephthalites), a pénzeik tanúsága szerint (Ghirshman), és a tocharisztáni Qondoiban tartózkodó kínai buddhista szerzetest, Hüen-Cuangot a sad látta vendégül, a nyugati türkök yabgujának idősebbik fia. Ezidőtájt (AD 7. sz.) a türkök a Felső-Oxusig terjedő fejedelemségben uralkodtak, s mivel az arabok ellenfelei voltak Tocharisztánban, ezért a jabbuyák vagy jabguyák megjelennek Ya'qubinál és Tabarinál (Gibb.). Qotayba b. Moslem hadjáratai a Felső-Oxus térségében h. 90-91/AD 708-10-ben a heftalita fejedelem, Nizak tarchan ellen (Tabari, ford. Hinds, vö. Gibb., Bosworth, 1986), oda vezettek, hogy a jabbuyát Szíriába vitték Qotayba kezeseként, Nizak halála után.

Ezt követően a transzoxániai arab kormányzók és a szomszédos térségek türkjeinek kapcsolataival összefüggésben említik az oguz törzs yabguját. Így a korai Abbasszida-korban al-Mahdi kalifa (775-85) különböző behódoló fejedelmeket fogadott a transzoxániai és azon túli térségekből, köztük a qarluqok yabguját és a tokuz-oguzok („z-török” 9-ogurok) kaqanját; és h. 195/AD 810-11-ben al-Mamun kalifa (813-833), mikor a kalifátusért meg kellett küzdenie testvérével, al-Aminnal (809-13), kiengesztelte a különböző keleti uralkodókat, akik korábban hűtlenné váltak, köztük jabguyát, kaqant, Tibet urát, és Kabul királyát (Ya'qubi, Tarik, Tabari, ford. Fishbein, vö. Barthold). A 10. században a földrajzi szövegek említik Jabgukatot, „a yabgu városát” [szogd -kát = város, vö. magyar -káta helynevek – a ford. megj.], amely a Jaxartes/Szir-Darja középső folyásánál feküdt Sás szomszédságában (Estakri, Ebn Hawqal, ford. Wiet; *Hudud al-Alam* 12,10, Barthold).

A yabgu címet az oguz és qarluq főnökökkel kapcsolatban említi Kwarazmi, aki h. 366/AD 977 körül írt, és valószínűleg Számánida forrásokat használt fel ehhez (Bosworth és Clauson). A yabgu, mint az oguzok feje, aki nomádként élt a sztyeppén az Alsó-Jaxartes/Szir-Darja, az Aral-tó (Khwárezmi-tenger) és az Urál-folyó között, jól ismert a 10. és a korai 11. század történeti és földrajzi forrásaiból. A kalifa követe Ahmad b. Fazlan (i.m.) H. 309-10/AD 921-23-ban utazott át ezeken a vidékeken, és megnevezte az oguzok főnökét, a yabgut (Togan, Bosworth).

Az oguzok Transzoxánia szomszédságában a 10. század végéig nem váltak moszlimokká, és a 11. század elején az oguz yabgu Yengikentből („új város”) uralkodott, az alsó Szir-Darjánál. Ebben az időben értesülünk az oguzok két ágának ellenségeskedéséről, az egyik a yabgu, a másik a Szeldzsuk (Saljuq) család vezetése alatt állt. Az 1030-as években a yengikenti és jandi Sah-Malek b. Ali (i.m.) a Gaznavida uralkodó, Masud (1031-40) szövetségese lett (ld. Ghaznavids) a Szeldzsukok elleni harcában, akik Khoraszánt prédálták. Meghódította Khwarazmot Masud részére H. 432/1041-ben, de Masud ekkor már elhunyt; Sah-Maleket nemsokára elűzték a győztes Szeldzsukok, majd megölték (Pritsak, Bosworth).

A Szeldzsukok már használták a yabgu címet családjuk egyik tagjára, Musára, de a 11. század közepe után, a perzsa-izlám szeldzsuk állam megalakulásával, e régi türk cím használata megszűnt.

Bibliográfia

Short References for Ebn Hawqal; Esatakri; and Yaqubi, *Tarik*.

W. W. Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, with additions, tr. T. Minorsky, ed. C. E. Bosworth, 3rd ed., London, 1968.

- C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 944-1040*, Edinburgh, 1963.
- Idem, "Kutayba b. Muslim," in *EI2* V, 1986, pp. 541-42.
- C. E. Bosworth and G. Clauson, "Al-Xwārazmī on the Peoples of Central Asia," *JRAS*, 1965, pp. 2-12.
- G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1972.
- R. N. Frye, *The History of Bukhara*, Cambridge, Mass., 1954.
- H. A. R. Gibb, *The Arab Conquests in Central Asia*, London, 1923.
- R. Ghirshman and T. Ghirshman, *Les Chionites-Hepthalites*, Cairo, 1948.
- Hudūd al-Ālam: 'The Regions of the World,' A Persian Geography 372 A.H.-982 A.D.*, tr. V. Minorsky, pref. by V. V. Barthold, ed. C. E. Bosworth, 2nd ed., London, 1970.
- Mahmud Kāšgari, *Divān logāt al-tork*, ed. R. B. Kilisli, Istanbul, 1333/1917; tr. R. Dankoff and J. Kelly as *Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)*, Cambridge, Mass., 1984.
- O. Pritsak, "Der Untergang des Reiches des Oğuzischen Yabğu," in *60. doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü armağanı. Mélanges Fuad Köprülü*, Istanbul, 1953, pp. 397-410.
- Tabari, *Ketāb tarik al-rosol wa'l-muluk*, ed. M. J. de Goeje et al., 15 vols., repr., Leiden, 1964; tr. M. Hinds as *The Zenith of the Marwānid House*, in *The History of Tabari: an annotated translation*, vol. 23, Albany, N.Y., 1990; tr. M. Fishbein as *The War between Brothers*, in *The History of Tabari: an annotated translation*, vol. 31, Albany, N.Y., 1992.
- A. Z. V. Togan, *Ibn Fadlāns Reisebericht*, Leipzig, 1939. Eredeti megjelenés: 2007. dec. 15.

A fordító további megjegyzései

Az Anonymus-krónikában 1200 körül még „főember” jelentéssel szerepel a *yobag*-, vagy *iobagiones*, vagyis a jobbágy szó (11., és 22. rész, Árpád és főemberei, ld. alább, Endlicher, 1849, 24), és a néhány évtizeddel későbbi Aranybullában (13. és 30. törvénycikk) ugyancsak főurat jelöl. A szövegekből világosan kiderül, hogy nem a „jobbágyok urairól” van szó, hanem a „pogány” kori, ótörök eredetű *yabgu* cím továbbéléséről, általános formában (Magyar Törvénytár, 1000-1301, ford. Nagy Gyula, 1899):

13. cikkely: *Hogy a hatalmasok meg ne nyomorítsák a föld népét, se a szegénységet; A jobbágyurak úgy kövessék a király udvarát, vagy akármerre is úgy járjanak, hogy a szegénységet ne fosszák, ne nyomorgassák.*

30. cikkely: *Hogy a nádorispánt, a bánt és a király és királyné országbíróit kivéve, senki két tisztet ne viseljen; Ismét: ezen négy jobbágyot, tudniillik a nádorispányt (palatinus), bánt (banus), két ország-ispányt (curialis comes), királyt és királyné asszonyt kivéve, senki két tisztet ne viselhesen.*

Aranybulla jegyz. (2003. évi kiadás): *jobbágy* – az eredeti latin szövegben: *jobagio*, azaz előkelő, szabad főember; a várjobbágyság a tízes rendszeren felépülő királyi várszervezet előkelőinek (tizedeseinek, századosainak) összefoglaló neve. Korlátozott szabadságot élveztek, nem azonosak tehát a jobbágyokkal (jobbágyurakkal).

Ld. még *Dizabul*, *Silzibulos* ~ Sir-Jabgu kagán, nyugati türk uralkodó, AD 552, 568, Menandros, Fr. 10, 18-21, *Fragmenta Historiarum Graecorum*, IV., Paris, 1868. (J. Marquart: *Eranshahr*, 216, 247, 308, Szádeczky-Kardoss S.: *Az avar történelem forrásai*, 1§, Istāmi; ld. *Sinjibu*, Tabari vol. 5, 152-153), vagy Tonjukuk ~ Tong Jabgu kagán. Vö. Kalankatvaci, más-ként Dasxurantsi krónikájában a kazár kagán neve Jebu, *History of the Caucasian Albanians*, 1961, ford. C. J. F. Dowsett, új fordítás 2010, R. Bedrosian.

Hunfalvy helyesen említi a jobbágy szó régi „főember” jelentését és későbbi módosulását, de tudálékosan magyarázza a „jó” jelzőből, akarva-akaratlan elhallgatva az ótörök eredetét: „Ahol jobbágyot találni, ott már újabb írás tűnik elő. Látván, hogy az ország fő emberei jó-

bágyok voltak: vissza felé lehet okoskodni, hogy e nevezet Sz. István előtt is megvolt már, a törzsek fejeit vagy előkelőjait jelentvén; István alatt és utána pedig az országos méltóságok czímévé vált. Minthogy ezeket mind a király nevezte ki és adományozta meg, azért a király jóbágyai valának. Lassankint minden ember lett jóbágyvá, ki mástul nyert hivatalt és fizetés fejében birtokot: ilyen jelentésben találjuk e szót.” (Magyarország ethnographiája, 1876, 345)

ANONYMI GESTA HUNGARORUM (23).

24

**stituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Meze-
sina. tunc incole terre iussu eorum portas lapideas edifica-
uerunt, et clausuram magnam de arboribus per confinium
regni fecerunt. tunc hi tres prenominati uiri omnia facta
sua duci Arpad et suis primatibus, per fideles nuncios man-
dauerunt. quod cum renunciatum esset duci Arpad et suis
yobagyonibus, gauisi sunt gaudio magno ualde, et more
paganismo fecerunt aldumas, et gaudium annunciantibus
diuersa dona presentauerunt. dux uero Arpad et sui pri-
mates, ob hanc causam leticie per totam unam hebdoma-
dam solemniter comedebant. et fere singulis diebus ine-**

Hasonlóan az ispán szavunk, méltóságunk – mely a latin okmányokban a palatinus, ill. comes magyar megfelelője – szintén keleti eredetű, a perzsa/ótör. *ch'u-pan, supan, csobán* méltóságnév lehet az alapja (ld. Maenchen-Helfen: *The World of the Huns*, 1973, 396, 402-403., Tabari, vol. 5, Shabah, a türkök „királya”, kaukázusi hunokkal korábbi dinasztikus kapcsolatban lévő kaukázusi albánoknál Grigor Sup'an, AD 852, Dasxurantsi, ford. R. Bedrosian, 2010). Vö. az Attila fia Irniktől származott 7. századi óbolgár Kuvrat kán egyik fia, Kuber a pannóniai avarok helytartója lett egy időre (Miracula S. Demetrii, vö. O. Pritsak: *Die bulgarische fürstenliste*, Baden, 1955), és az ő történetéből, címéből keletkezhetett a vele érkező székelyek Csabamondája és a Csaba személynév (ld. Lugossy, Ipolyi, és Anon. 45, *Sobamoger*, Kézai 20-22, *Chaba*, és 12., a hun-magyar *Span* címről). A szlávoknál is megtalálható volt az ispán cím *zsupán* alakban, amit a hunoktól, avaroktól, bolgároktól vehettek át; a honfoglaló magyarság nem vehette át a szlávoktól, hanem magával hozta a korábban csatlakozott 4-5 török nyelvű ogur törzs révén (ld. törzsneveink DAI 40, és a második és harmadik főméltóság a „*gilas*” és a „*karkha*”, vagyis a gyula = főparancsnok, és a tarchan v. tárkány = főbíró; ld. kende, kündü = főkirály, szakrális fejedelem, Dzsajhani-hagyomány, és Ibn Fadlan beszámolója a Volgai Bulgáriáról AD 922-ben, ahol a kazárok alkirálya volt az elteber/bltwr, kisebb királyok voltak a kündü-kagán és a „yilig”, vagyis a honf. magyarok két főméltósága, ami egy volgai magyar vagy szavárd-magyar néprészünk továbbélésére mutat, a volgai *S.wār* törzs és település említése mellett, ld. Zimonyi: *The Origins of the Volga Bulgars*, Studia Uralo-Altaica 32, Bp., 1989, ld. az eredetileg nem török, hanem iráni szavárdokat és magyarokat AD 1-2. században, Plin. IV. 83. *Sardi Scythae*, VI. 21. *Mazacasos*, és Ptol. V. 9,16-17. *Souardeni, Materi*, egyaránt a Don-Volga térségében; Szibériát is a szavárdokról. nevezték el a hanti, manysi szomszédai, ld. Z.T.Cs.: *Az Aranyfejedelem éneke*, Életünk 1999/6.).

3.

Hudud al-Alam:

A világ országai, AD 982. (Részletek)⁵⁹⁸

Fordította: Z. Tóth Csaba

§ 12. Tokuzoguz (*Toghuzghuz* = kilenc oguz = itt: ujgur) ország.

Ettől keletre van Kína ország; délre Tibet egy része és a karlukok (*Khallukh*); nyugatra a kirgizek (*Khirkhīz*); északra is kirgizek (akik?) az egész Tokuzoguz ország mentén laknak (*andar hama hudūd-i ū biravadh*) [vö. a korábbi „r” török tokur-ogur, „kutrigur”, ld. ogurok számozott törzsei]. Ez a legnagyobb türk ország és eredetileg (*dar asl*) a tokuzoguz volt a legszámosabb törzs (*qaum*). Turkesztán minden királya régen tokuzoguz volt. Harcias nép, (*mardumānī jangī*) nagyon sok fegyverük van. Nyáron és télen (*dimistān!*) egyik helyről a másikra vándorolnak a füves pusztán (*giyā-khwar*), keresve a legjobb klímát (*khushtar buvadh*). Országukból jön a sok pézsmaszarvas, ugyanúgy a fekete, vörös, és csíkos rókák, a szürke mókus, a fekete nyest, hermelin (*qāqum*), menyét (*fanaq?*), *sabīja* (?) prémjei (*mū*), a *khutū*-szarvak, és jakok (*ghizhghāv*). Az országban kevés hasznos dolog van, árucikkeik azok a dolgok (*ālāt*), melyeket elsoroltunk, valamint juhok, marhák, és lovak. Az országban számtalan folyó van. A legvagyonosabb (tokuzoguzok?) a turkok (*Turkān*). A tatárok is a tokuzoguz egyik fajtája (*jinsī*).

1. Jīnānjāth (**Chīnānjāth*, „Kínai város”), a tokuzoguz főváros (*qasaba*). Ez egy közepes méretű (*miyāna*) város. Ez a kormány székhelye és érintkezik Kína határaival (*hudūd*). Nyáron nagy meleg van itt, de a tél nagyon kellemes.
2. A közelben van a T.fqan hegy, mely mögött (*az pas*) van öt falu: Kūzār.k, J.m.lkath, *Panjikath, Bārlugh, Jāmghar. A tokuzoguz király nyáron Panjikath faluban él. Tokuzoguztól északra egy steppe (*sahrā*) húzódik mely elválaszta őket a kirgizektől, egészen föl (*tā*) a kimekek országáig.
3. K.msīghīyā, falu két hegy között.
4. S.tkath, kis járás három faluval.
5. Ark (?), kis város a Khūland (Khūkand?)-ghūn folyó közelében, sok gyümölcse van, kivéve a szőlőt. Ehhez tartozik hét falu, és Ark és környéke 20,000 embert (harcost) állít ki.
6. K.rārkhūn (*K.vārkhūn?*), falu a homok közepén, kevés árucikkkel (*andak ni 'mat*), de sok lakossal.
7. Bek-Tegin falvai öt faluból állnak, melyek a szogdokhoz tartoznak. Közöttük élnek keresztények (*tarsāyān*), zoroasztriánusok (*gabrakān*), és pogányok (? *sābiyān*).⁵⁹⁹ A hideg zónába tartozik és hegyek veszik körül.
8. Kūm.s (*Kūmis?*)-art, falu egy hegyen (*bar sar-i kūhī*). Vadászok lakják.
9. Kh.mūd (Khumūl, Qumūl?), egy helység rétekekkel (*marghazār*) és legelőkkel (*giyā-khwār*), ahol a tokuzoguzok sátrai és nemezkunyhói [jurta] állnak. A nép juhokat tart (*khudāvandān-i gūspand*).
10. J.mlikath, nagy falu, melynek vezetőjét Yabghū-nak nevezik (ejtsd: *Baighū*) [innen a jobbagy szavunk, ld. Anon. 11, 22, és Aranybulla 13, 30, eredetileg 'főember' jelentéssel]. A Yabghū alattvalói lakják (*nishānand*) [most?], (mivel) a kimekek (*Kīmākiyān*), karlukok (*Khallukh*), és Yagmā-k állandóan fosztogatják ezt a falut.

⁵⁹⁸ *Hudud Al Alam. „The Regions of The World.” A Persian Geography 372 A. H. – 982. A. D. Translated and explained by V. Minorsky. Printed in the University Press, Oxford, for the Trustees of the „E. j. W. Memorial” and published by Messrs, Luzac and Co, London, 1937.*

<https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.281514/2015.281514.Hudud-Al#page/n0/mode/2up>.

⁵⁹⁹ A *Sābiyān* itt valószínűleg buddhistákat jelent, ld. § 34, 17.

11. T.nzāgh-art, egy agyagos hegy (*kūhī-st az khāk*),⁶⁰⁰ és kereskedő-állomás.
12. Māb.nj j.rābās (?), állomás, ahol egy nagy folyó (*āb*) és sok fű (*giyā*) található.
13. B.lkh.mkān (?), állomás, ahol korábban a tokuzoguzok éltek, s most elhagyatott.
14. S.d.nk (?), állomás, ahol állandóan havazik és esik.
15. سحك -art, egy állomás.
16. Īrgūzgūkath (?), állomás, ahol legelők (*charā-gāh*) és források vannak.
17. *Ighrāj-art, állomás, amely mindig havas. Vadállatok (*dhadhagān*) és szarvasok (*gavaznān*) találhatók itt bőséggel (*bār-and*), és sok szarvasagancsot (*surū'i gavazn*) hoznak erről a hegyről.

§ 14. Kirgiz (*Khirkhiz*) ország.

Ettől keletre van Kína ország és a Keleti Óceán; délre a tokuzoguz határok és a karlukok egy része; nyugatra a kimek ország (részei); (északra) a Lakatlan Földek (*vīrānī-yi shamāl*). Az országukon (kívül) fekvő részen (*andar nāhiyat az vay*) nincsenek népek, és az a térség az Észak Lakatlan Földje, ahol nem lehet megélni a nagy hideg miatt. Ebből az országból hozzák a nagy mennyiségű pézsmát, prémeket, *khadang*-fát, *khalanj*-fát, és a *khutu*-ból készített késnyeleket (*dastayi-kār-i khutū*, olv.: *kārd-i khutū*). Királyukat *Khirkhiz-khaqān*-nak nevezik. Ezeknek az embereknek vadállati természete van (*tab'-i dadhakān*), durva arcuk (*durusht-sūrat*) és ritka hajuk. Törvénytelenek (*bidādhkār*) és kegyetlenek, (de) jó küzdők (*mubāriz*) és harciasak. Háborúban és ellenséges viszonyban vannak minden körülöttük élő néppel. Vagyonuk (*khwāsta*) kirgiz árucikkekből áll (*jihāz-hā-yi Khirkhiz*), juh, marhák, lovak. Vándorolnak a folyók (*migardand*) mentén, legelőket, (jó) éghajlatot, és réteket (*marghazār*) keresve. Tisztelik (*buzurg dārand*) a tüzet, és elégetik a halottakat. Sátrakkal és nemezkunyhókkal rendelkeznek (*khudāvandān*), és vadásznak, meg harci játékokat űznek (*nakhchir-zan*).

1. Fūrī (*Qūrī?*), egy törzs neve, amely a kirgizekhez tartozik, de tőlük keletre él, és nem keveredik más kirgiz csoportokkal. Ezek emberevők (*mardum-khwār*) és kegyetlenek. A többi kirgiz nem ismeri a nyelvüket (*zafān-i ishān digar Kh.nadānand*) és ezek olyanok, mint a vadak (*va chun wahshiyand*).
2. Fūrī mellett van a K.m.jkath város, ahol a kirgiz-kagán él.
3. K.saym, egy kirgiz nemzetség (*qaum*) neve, akik a hegyek lábánál laknak (*babāarakuh*). Prémek állatokra, pézsmaszarvasra, *khutu* (szarvakra) és hasonlókra vadásznak. A kirgizektől eltérő törzs. Nyelvük (*sukhan*) közelebb van a karlukokéhoz, és úgy öltözik, mint a kimekek.

Kivéve a kagán székhelyét (*nishast*), egyáltalán nincsenek kirgiz falvak vagy városok.

§ 15. Karluk (*Khallukh*) ország és városai.

Ettől keletre van Tibet egy része, és Yaghmā és Tokuzoguz határai; délre Yaghmā egy része és Transzoxánia országa (*nāhiyat*); nyugatra a Ghuz (úzok) határai; északra a Tukh, Chigil és Tokuzoguz határai. Ez egy virágzó (*ābādhān*) ország, a legkellemesebb a türk országok között. Folyókkal és mérsékelt éghajlattal rendelkezik. Különböző prémek (*muy-hā*) jönnek innen. A karlukok közel állnak a (civilizált) népekhez (*mardumāni-and ba-mardum nazdik*), kellemes modorúak (*kush-ku*) és barátságosak (*amizanda*). Régen a karluk királyokat Jabhguynak, és Yabghu-nak is nevezték. Az országban vannak városok és falvak. A karlukok némelyike vadász, mások földművelők (*kishāvarz* [sic] *kunand*), és pásztorok. Vagyonuk a juhok, lovak és különböző prémek. Harcias nép, hajlanak a fosztogatásra (*tākhtan baranda*).

⁶⁰⁰ *Topragh-art, amely törökül „agyagos hágót” jelent.

1. Kulān, kis járás a muszlim világ szomszédságában (*ba musalmāni payvasta*). Mezőgazdasággal (*kisht-u-barz*) foglalkoznak
 2. Mirki, karlukok faluja, és kereskedők is látogatják. Ezek között [ti. Kulan és Mirki között] két falu van, ahol három karluk törzs él: a Bistan, Khaym, és B.rish.
 3. Nun-kat (**Navi-kat?*), város volt az Urun-'Arj hegységhez (*Ghārch?*) közel, de most néptelen és tolvajok tanyája. Ez egy állomás (az úton), és van itt a karlukoknak néhány nemezkunyhója.
 4. Gh.nksir, nagy falu számos karluk törzsszel. Virágzó hely.
 5. Tūzūn-bulagh, falu mezőkkel (*kisht-u-barz*), folyókkal, és árucikkekkel. Karlukia és Yaghmia határán fekszik.
 6. Tūzūn-'Arj-nál (*Ghārch?*) van a Tuz-kül tó (e.: *Tūzkūk*), ahonnan hét karluk törzs szerzi be a sót.
 7. Kūkyāl (**Kök-yal?*), Atlāligh (*Otlāligh?*), Lūl.gh (*Ul.gh?*), három virágzó és kellemes falu, a hegy lábánál (*babarākuh*); vezetői (*dihqān*) a Yabghu testvérei voltak.
 8. Ūzkath és M.ljkath (?), két falu egy hegy lábánál (*barākuh*), virágzóak és kellemesek, és a Jabghu királyságához tartoznak (*va pādshāy* [**pādshā 'i-yi*] *Jabghūy*).
 9. Kirminkath, amelyben él néhány karluk, és L.bān-nak is nevezik. Nagy falu, ahová mindenholnan érkeznek kereskedők.
 10. Tun.l (**Tong?*) és Tālkh.za, két falu a hegyek között, Chigil és Karlukia határánál, közel az Issi-kül-höz (e.: *Iskul*). A lakói harciasak, bátrak és derekak.
 11. Barskhān, város a tó (*daryā*)¹ partján, virágzó és kellemes. Vezetője (*dihqān*) egy karluk, de a lakosok a tokuzoguzok hívei (*havā-yi T. khwānand*).
 12. Jāmgh.r, kisváros Karlukiában, a sivatag szélén. Régen Karlukiához tartozott, de most a kormányzata (*pādshāhi*) a tokuzoguz király híve. Nagyjából 200 törzsnyi ember él itt (*divist qabila mardum*), és külön járáshoz tartozik.
 13. *B.njul (**Banjuk?*), Karlukiában fekszik, de korábban a királya a tokuzoguzok partján volt, és most a kirgizek foglalták el.
 14. Aq.raq.r (?), népes város egy hegy és egy folyó között.
 15. Ūj, egy hegynél fekszik (*bar sar-i kuh*). Nagyjából 200 ember él itt.
- Ezt a kettőt (utóbbi helyeket) karlukok lakják.

§ 18. Kimek ország és városai.

Ettől az országtól keletre él a kirgizek egy fajtája (*jinsi*); délre vannak az Artush [sic] és Atil folyók; nyugatra Khifchakh egy része, és az Északi Lakatlan Földek (*virāni-yi shamāl*) egy része; ettől északra fekszenek az ember nem lakta északi földek. Ebben az országban csupán egyetlen város van de számos törzs (*qabila*). Népe nemezkunyhókban él és télen, nyáron vándorol a füves pusztákon (*giyā-khwār*), vizek, rétek (*marghazār*) mentén. Árucikkeik a fekete nyest (*samur*) és a juh. Táplálékuk nyáron a tej, és télen a tartósított hús (*gusht-i qadid*). Amikor béke van köztük és az úzok között, télen az úzok közelébe (*ba-bar*) mennek. A kimek királyt khāqān-nak nevezik. Tizenegy vezére (*'āmil*) van a kimek országon belül, és a birtokot a vezérek gyermekei kapják örökségül.

1. Andar az khifchāq („Cisz-Kifcsákia”?), kimek megye (*nāhiyat*), melynek lakosai hasonlítanak az úzokhoz némely szokásaikban.
2. Q.rq.rkhān, Kimek másik járása, melynek lakói kirgiz szokásokkal élnek.
3. Y.ghsūn.yāsu, Kimek másik járása, az Atil és Irish [sic] között, a legkellemesebb emberekkel és feltételekkel (*mardumāni bishtar bā-ni 'mat va kārī sākhtatar dāradh*).
4. Namakiya, város Kimekben, amely a Khāqān nyári székhelye. E város és Tarāz (e.: *T.rār*) között nyolc napi távolság van, egy lovas úti sebességével (*ba-shitāb*).
5. Dīg-i chūb, falu egy folyó partján. Nyáron sok ember (gyűlik össze) itt.

§ 19. Úz (*Ghuz*) ország.

Ettől az országtól keletre van a Ghuz-pusztá és Transzoxánia városai; délre ugyanennek a pusztának egy része és a Kazár-tenger (Káspi-t.); nyugatra és északra az Atil folyó. Az úzoknak visszataszító az arca (*shūkh-rūy*) és viszálykodók (*sitīza-kār*), ravaszak (*badh-rag*), és rosszulatúak (*hasūd*). Télen és nyáron vándorolnak a legelőkön és füves pusztákon (*charāgāh-va-giyā-khwār*). Vagyonuk a lovaik, marháik, juhaik, fegyvereik és a vadak, kis mennyiségben. Sok kereskedő van közöttük. Ha az úzok, vagy a kereskedők javakat szereznek, azt tisztelik az úzok (*va ham az Ghūz va ham az īshān har chīzī-rā ki nīkū buvad va 'ajab buvad namāz barand*). Nagyra becsülik az orvosokat (*tabībān*), és ezek a doktorok (*pijishkān*) rendelkeznek az életük (*khūn*) és vagyonuk felett. Az úzoknak nincsenek városaik, de a nép nagyon sok nemes-kunyhóval rendelkezik. Fegyvereik és felszereléseik (*silāh va ālāt*) vannak, és bátrak, merészek (*shūkh*) a háborúban. Folyton betörnek (*ghazw*) az iszlám országokba (*nawāhī yi Islām*), bármikor útra kelnek (*ba har jā'ī uftadh*), és (azután) lecsapnak (*bar-kūband*), fosztogatnak, és olyan gyorsan visszavonulnak, ahogy csak lehet. Mindegyik törzsüknek (külön) vezére van, aki a viszályaikat (*nāsāzandagī*) elsimítja közöttük.

§ 20. Türk-Besenyő (*Bajanāk-i Turk*) ország.

Ettől az országtól keletre vannak az úzok határai (*hudūd*); délre a Burtās és Barādhās; nyugatra a majghari és a Rusz; északra a Rutha (folyó). Ez az ország minden szempontból hasonló a kimekekéhez, és minden szomszédjával háborúban van. A besenyőknek nincsenek városaik; fejedelmük (*mihtar*) egy közülük.

§ 21. Kifchak ország.

A kifchak [kipcsak, későbbi néven „kumánok, kunok”] földek délen a besenyőkkel határosak (*Khifjākh rā hadd-i junūbash ba-Bajanāk dāradh*), és a többi az Északi Lakatlan Földekkel, ahol nincs egy lélek sem. A kifchakh egy nemzetség (*qaum*), amely elválva a kimekektől, letelepedett ezeken a részekén, de a kifchak gonoszabb (*badh-khūtar*), mint a kimek. Királyuk (*malik*) a kimekek részéről (van kinevezve).

§ 22. Majghari (*Basjird, Bashghurt, Hungar*) ország.

Ettől keletre van egy hegy; délre egy keresztény (*tarsāyān*) törzs, akiket v.n.nd.r.-nak neveznek [„nándor”, az onogur többesszámából, az onogundurból]; nyugatra és északra helyezkednek el a rusz tartományok (*nawāhī*). Ennek az országnak mintegy húszezer fős serege van, amely a királyukkal száll hadba (*bā malikashān bar-nishīnand*). Ennek az országnak a királyát Julia-nak nevezik (خلات olv.: جاله). Az ország kiterjedése 150 farszak hosszában, 100 farszak széltében. Télen egy folyó partján maradnak, amely elválasztja őket a Rusztól. Eledelük hal és ezen élnek (*badhān zindagānī gudharānadh*). Nagyon gazdagok, de hitványak³ (*mardumāni bisyār-khwāsta-and va-sufla?*). Ebben az országban sok fa és folyó van. Az (emberek) jó kinézésűek és félelmetesek (*bā-haybat*). A majghari háborúban állnak minden hitetlennel, akik körülöttük élnek, és (rendszerint) győznek (*bihtar āyand*). És mindezek, akiket említettünk, a türkök különböző fajtái a világon.

³ *sufla* inkább ’kiszámíthatatlanok’. [vö. a Dzsajhani-hagyományról, Zimonyi, 2012, 184]

§ 43. Szláv (*Saqlāb*) ország.

Ettől az országtól keletre vannak a belső bulgárok (*Bulghār-i andarūnī*) és Rusz egy része; délre a Ghurz-tenger egy része és Róm egy része; nyugatra és északra mindenütt a Lakatlan Földek pusztaságai. Ez egy hatalmas ország, rendkívül sok fával, melyek egymáshoz közel nőnek (*payvasta*). A nép a fák között él és nem vet (*kisht*) mást, csak kölest (*arzan*). Nincs szőlőjük, de van bőséggel mézük, melyből bort és hasonlót készítenek. Boroshordóikat (*khunb-i nabīdh*) fából készítik, és vannak emberek (*mard buvadh kī*), akik évente száz ilyen hordót készítenek. Disznónyájai vannak (*ramma-hā-yi khūg*), épp annyi (*ham chinānk*), mint amennyi juhnyájuk. Elégetik a halottaikat. Ha egy férfi meghal, a felesége, ha szerette őt, megöli magát. Vannak olyan vonós hangszereik (*ālāt-hā-yi rudh*), melyek ismeretlenek az iszlám országokban (*andar musalmānī*), és játszanak rajtuk. Fegyvereik a pajzs, dárda (*zūpīn*), és lándzsa. A saqlāb király neve S.mūt-swyt (vagy *Bsmūt-swyt*). Királyaik eledele a tej. A telet sátrakban és földbe-vájt lakásokban (*kāz-hā va zīr-zamīn-hā*) töltik. Sok váruk és erődjük van. Főképp vászonruhákat viselnek. Vallási kötelességüknek (*vājib andar dīn*) tekintik a király szolgálatát. Két városuk van.

1. Vābnīt az első város Saqlab keleti részén, és némelyik (lakosa) a ruszokhoz hasonlít.
2. Khurdāb, nagy város és a király székhelye.

§ 44. Rusz ország és városai.

Ettől az országtól keletre vannak a besenyők hegyei; délre a Ruta folyó (?); nyugatra a saqlabok; északra a Lakatlan Földek. Ez egy hatalmas ország, és a lakói gonosz természetűek (*badh tab'*), cselszövők (*badh-rag va nā-sāzanda*), visszataszító külsejűek (*shūkh-rūy*), viszálykodók (*siṭīza-kār*), és harciasak (*harb-kun*). Minden hitetlennel (*kāfir*) háborúskodnak maguk körül, és legyőzik azokat (*bihtar āyand*). A királyt Rusz-khaqan-nak nevezik. Ez az ország rendkívül kedvező fekvésű minden (lét) szükséglet tekintetében. A nép egy csoportja (*guruh*) a lovas harcmódot (*muruvvat*) gyakorolja. Tiszteletben tartják az orvosokat (*tabībān rā buzurg dārand*). Évente tizedet fizetnek az árusítóhelyeik és a kerekedelmi hasznuk (*ghanīmat va bāzurgānī*) után a kormánynak (*sultān*). Közöttük él a szlávok egy csoportja, akik szolgálják őket. Száz köb (*gaz*) pamutból (*karbās*) nadrágot szőnek maguknak, melyet felvesznek (*andar pūshand*), s a térd fölé hajtják (*bar sar-i zānū gird karda dārand*). Gyapjúsapkát viselnek (*bar sar bar nihādha dārand*), melynek vége hátul lecsüng (*dum az pas-i qafā hishta*). Halottaikat minden eszközükkel együtt temetik el (*bā har chī bā khwīsh-tan dāradh*), ruhákkal és ékszerekkel (*pīrāya*). A halott mellé helyeznek élelmet és italokat is (*ta'ām va sharāb*).

1. Kuyāba [Kijev], rusz város, közel fekszik az iszlám országokhoz. Kellemes hely, és a király székhelye. Különböző prémeket (*mūy*) és értékes kardokat készítenek itt.
2. S.lāba (?), kellemes város, ahonnan béke idején kereskedni (? *bā bāzurgāni āyand*) mennek Bulghar tartományaiba.
3. Urtāb (?) város, ahol megölik az idegeneket, ha idelátogatnak. Nagyon értékes pengéket (szablyákat?) és kardokat készítenek itt, melyeket ketté lehet hajlítani (*ū rā du tāh tāvān kardan*), de amint a kéz elmozdul, visszatérnek a korábbi helyzetükbe. (?)

§ 45. Belső Bulgária ország.

Ettől keletre (él) a Mirvāt [kiejtés szerint]; délre van a Gurz-tenger; nyugatra a saqlābok; északra a Rusz-hegység. Ebben az országban nincsenek városok. A nép bátor, harcias, és rettentő (*bā haybat*). Természetük hasonlít a türkökéhez [magyarokhoz], akik Kazár ország közelében élnek. A belső bulgárok mindig háborúban vannak a Russzal, de kereskednek (*bāzurgāni*

kunand) mindazokkal, akik körülöttük élnek (*az gird-i vay*). Vannak juhaik, fegyvereik és felszereléseik (*ālāt-i harb*).

§ 46. Mirvāt ország.

Ettől keletre van néhány hegy, és a kazár-besenyők (*Bachanāk-i Khazar*); délre a kazár-besenyők egy része és a Gurz-tenger; nyugatra az utóbbi egy része (*ba'di daryā-yi Gurz*), és a belső bulgárok; északra az utóbbi egy része és a V.n.nd.r-hegyek. Ezek keresztények és két nyelvet beszélnek: arabot (*tāzī!*) és a rúmit (bizánci görög?). Úgy öltöznék, mint az arabok. Jóban vannak (*yāri kunand*) a türkökkel [magyarokkal] és Rúmmal. Nemezkunyhóik és sátraik vannak (*khudāvandān-i qubba va khargāh*). [*m.rwāt*, Gardizi *m.rdāt* = morva, moldva, mordvin?]

§ 47. Kazár-Besenyő ország.

Ettől keletre van a kazárok hegye; délre az alánok; nyugatra a Gurz-tenger; északra van a Mirvāt (?). Ez a nép korábban a besenyő-turkok (*Turkān-i Bachanākī*) egyik csoportja volt; ezek idejöttek, hódítással elfoglalták az országot (*ba ghalaba īn nāhiyat bisitadand*), és letelepedtek. Nemezkunyhóik és sátraik vannak (*khargāh va qubba*), marháik és juhaik. Ugyanazon a területen vándorolnak, a Kazár-hegyeknél lévő füves talajon. Az iszlám országokba (*musalmānī*) hozott kazár rabszolgák főként innen származnak.

Ez a három utóbbi ország a fekvésére (*kam-ni' mat*) nézve kevésbé kedvező.

§ 48. Alán (*al-Lān*) ország és városai.

Ettől keletre és délre van a Sarir; nyugatra Rúm; északra a Gurz-tenger és a kazár-besenyők. Ez az egész ország szaggatott és hegyes (*andar shikastagī-hā va kūh-hā*) és éghajlata kedvező. Királyuk keresztény. Ezer, nagy falujuk van. Vannak közöttük keresztények és bálványimádók (*butparast*) is. A nép egy része hegylakó, néhányan a síkságon laknak.

1. Kasak, az alánok egyik tartománya (*shahr*) a Gurz-tenger partján. Kellemes hely, és kereskedők is élnek itt.

2. Khaylan (?), város, ahol a király serege állomásozik.

3. Dar-i Alan („Alán kapu”), egy hegy tetején lévő erődszerű város. Minden nap 1000 ember száll nyeregbe, hogy őrizze a falait. (Cf. § 5, 18 c.)

§ 49. Sarir ország és városai.

Ettől keletre és délre vannak Armenia határai; nyugatra Rúm határai; északra az alánok országa. Rendkívül kellemes ország, mely hegyekből és síkságokból áll. Arról tudósítanak, hogy a hegyeiben legyek élnek, melyek akkorák, mint egy fogoly madár (*chand kabkī*). Régen és most is (*har chand gāhī*) a király erre a helyre, ahol a legyek laknak, nagy mennyiségű leölt vagy elhullott marhát küldet, és odavetik a legyek táplálására, mert ezek annyira éhesek, hogy jönnek és felfalnak minden embert (*mardum*) és állatot, melyekkel találkoznak.

1. A király vára (*Qal'a-yi malik*) egy rendkívül hatalmas (*sakht 'azim*) vár egy hegy csúcsán. A király trónszéke (*nishast*) ebben az erődben van, és, mint mondják, birtokol egy rendkívül nagy trónt (*takhti sakht 'azim*) vörös aranyból.

2. Khandan (Khaydan?) város a király hadvezéreinek (*sipāh-sālārān*) székhelye (*nishast*).

3. R.bkh.s (*R.nj.s?*), M.sq.t, két nagyon virágzó város.

Mindezekből az országokból (*nāhiyat*) számos rabszolgát hoznak az iszlám országokba.

§ 50. Kazár ország (*Nāhiyat-i Khazarān*).

Ettől keletre húzódik egy fal a hegyek és a tenger között, és a tenger és az Atil folyó bizonyos része között; délre Sarir van; nyugatra hegyek; északra a B.radhas és N.nd.r (*V.n.nd.r). Ez nagyon kellemes és virágzó, nagyon gazdag ország. Innen hozzák a marhákat, juhokat és számtalan rabszolgát.

1. Atil, város, melyet kettéoszt az Atil folyó. Ez a kazárok fővárosa és a király székhelye, akit Tarkhān Khāqān-nak neveznek és Ansa [Ashina nemzetség] egyik leszármazottja. Összes csapataival a város nyugati felén él, melyet fal vesz körül. A másik városrészben muszlimok és bálványimádók élnek. A királynak ebben a városában hét kormányzója (*hākīm*) van, akik hét, különböző hiten vannak. Bármely órában (*ba har s̄a'atī*), amikor egy jelentősebb pereskedés keletkezik (*chūn dāvarī buzurgtar uftadh*), ezek a királyhoz fordulnak útmutatásért (*dastūrī*), vagy értesítik őt az illető peres ügyben a (meghozott) döntésről.

2. Samandar, város a tengerparton. Kellemes hely, piacokkal és kereskedőkkel.

3. Kahmlikh (?), Balanjar, Bayda, Sāvghar (?), Kh.tl.gh, L.kn, Swr [volgai Szuvar? Ld. Ibn Fadlan meshedi kézírata, MS 5229, Zeki Validi Togan, „szvan” nép és királyuk, *Almis ben Salki* elteber/iltābār = szövetséges király, két másik méltóságuk a kender-qaqan/kende és a jila/gyula, AD 922-ben veszik fel az iszlámot, de a „szvanok” egy része ellenáll; Ibn Khordadbeh 124: *Malik as-Suwar*, Suwar királya, AD 846 k., Minorsky, 454-455; AD 800 után már szó lehet a dél-kaukázusi Kura-folyó mentén letelepült szavárd-magyarokról is, ld. végjegyzet; vö. al-Birūnī, *Chronology*, Sachau, 1879, 51: a bulgárok és „sawar”-ok nyelve a „türk és a kazár keveréke”, vö. Zimonyi I., *Studia Uralo-Altaica* 32, 1989], Ms.t (*M.sq.t?*), kazár városok, mind erős fallal körülvéve. A kazárok királyának (*mlk*, **malik* vagy **mulk?*) jóléte és vagyona főként a tengeri vámokból ered (*bāz-i daryā*).

4. Tūlās, Lāgh.r (?), Kazária két tartománya (*az*). Népük harcias és sok fegyverük van.

§ 51. Burtas [olv.: *Bulghar!*] ország.

Tőle keletre és délre vannak a ghūzok; nyugatra az Atil folyó; északra a besenyők országa. A nép muszlim és külön (*khāssa*) nyelve van. A királyukat Mus-nak hívják [*?Almysh*, Ibn Fadlan]. Nemezkunyhóik és sátraik vannak és három csapata (*guruh*) oszlanak: *Barchūla (ejtsd: *B.hdwla*, [barszil]), Ishkil (Ashgil? [eszkil, eszegel, a székelyek volgai maradékai]), és B.lkār [bolgár]. Mind háborúznak egymással, de ha egy ellenség megjelenik, kibékülnek (*yar*). {...}

§ 52. B.radhas ország.

Ettől keletre van az Atil folyó; délre a kazárok; nyugatra a v.n.nd.r [sic]; északra a türk-besenyők (*Bachanāk-i Turk*). A nép az úzok hitét vallja. Nemezkunyhóik vannak és elégetik a halottaikat. A kazároknak engedelmességeknek (*andar tā'at-i Khazariyān*). Vagyonuk a menyét-prémekből (*pūst-i dala*) származik. Két királyuk van, akik külön laknak egymástól (*nayāmīzand*).

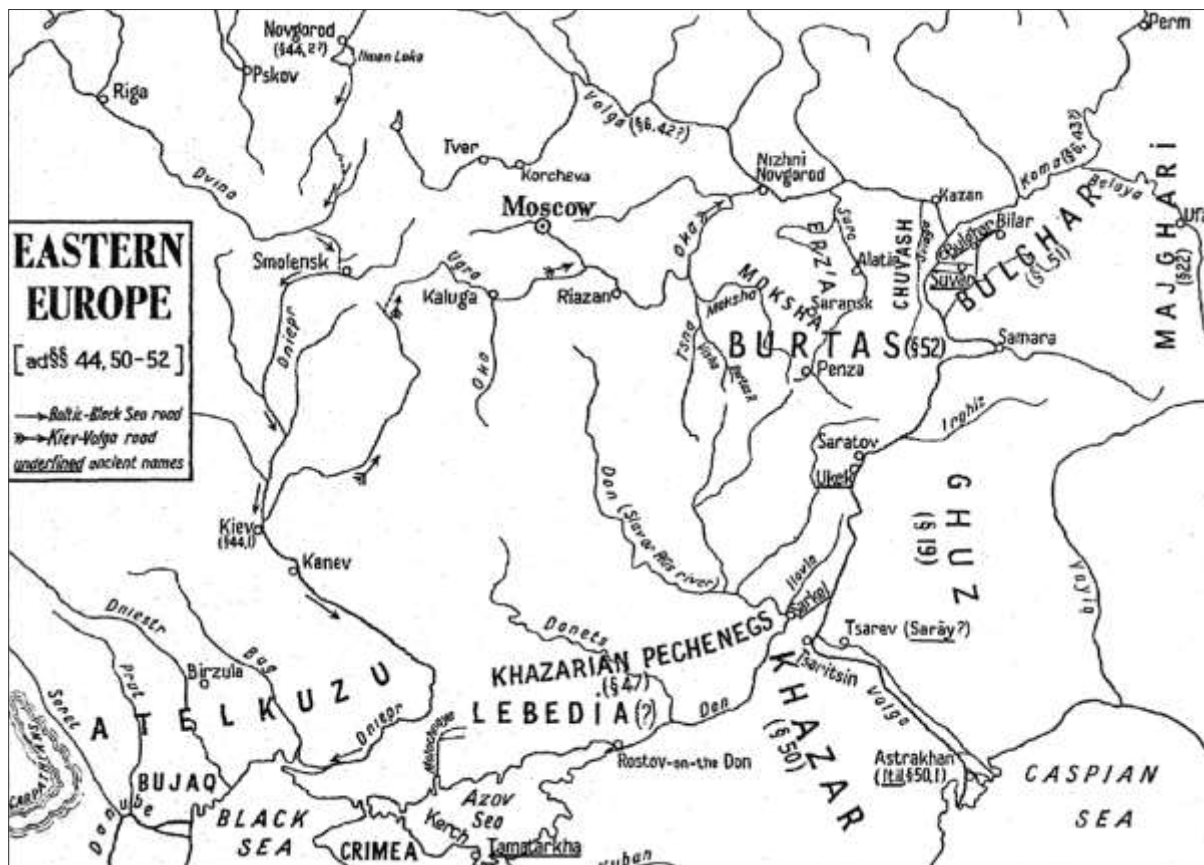
§ 53. V.n.nd.r [onogundur, „nándor”] ország.

Ettől keletre van B.radhas; délre a kazárok; nyugatra hegyek; északra a majghari. Ezek (v.n.nd.r) gyávák, gyengék, szegények (*darvīsh*), és kevés tulajdonuk van (*khwāsta*). [vö. József, kazár kagán levelében 960 k.: v.n.nt.r]

{1. Bulghār, egy város, amely egy kis tartományhoz (*nahiyat*) tartozik az Atil folyó partján. Lakosai mind muszlimok. Innen úgy 20,000 lovas (*mard-i savār* [perzsa *sawaran*, lovas]) jön

ki, akik bármely számú (*bā har chand kī buvad*) hitetlen csapatok ellen harcolnak és legyőzik azokat. A hely rendkívül (*sakht va bisyār*) kellemes.

2. Suvār, egy város Bulghar közelében. Itt is élnek a hit harcosai (muszlimok) mint Bulgharban.}⁶⁰¹ [szavárd-magyarok városa a Volgánál]

Majghar ország („Magna Hungaria”) Baskíria területén (Minorsky, 435). Ford. megj.: kb. 800-ig itt is élhattunk (nyári szállások), de a magyar *eredetileg* nem azonos a baskírral, mely név a tör. bes-ogur, 5-ogur törzsszövetség nevéből keletkezhetett (Jord. „bittugur”, Agathias „bittores”). Viszont a 800 körüli első besenyő támadást követően a Krimtől északra csatlakozhattunk 5 ogur törzshöz (vö. Kurt- v. Kuvrat-gyarmata, Tarján, Jenő, Kér, Keszi; vö. baskíriai Yurmatu, Yeney törzsnevek, Németh Gy.), míg a szavárdok a Kaukázustól délre telepedtek le. A sztyeppei erőviszonyok átrendeződtek a hunok, ogurok (375), avarok (560), majd a kazár-türkök (600 k.) megjelenésekor, ami átmenetileg megváltoztatta a népneveket, a földrajzi elhelyezkedéseket is. Így előbb „szavarti aszfali” voltunk (DAI 38, lovas szavárd, ld. iráni-szanszk. szvar (Szvarvati istennő „mennyei” mellékneve), szuvarna (szutra nevében), szobar (tó), szapir (szellemi lények) = nap, arany, jótékony, és aszpa, aszva = ló, lovas; De cerim. II. 48: „servoti”, Drasxanakertsi: *sewordi*, Istahri, Masudi: *siyawardiya*, Kmoskó: *Mohamedán írók*, II. p. 24, 102. j., 189, Ibn Khordadbeh: *S.w.r*; vö. Plin. IV. 83: *Sardi Scythae*, VI. 21: *Mazacasos*, Ptol. V. 9,16-17, *Souardeni*, *Materi*, Örm. Geogr., in *Források a korai...*, 48-49. *sawirk*, Anon. *Zu-ard*), majd a kazárok révén lettünk *türkök*, az ogurok révén *ungri*, *ugri*, s eközben létezett a *mazarus*, *megere* nép- és törzsnevünk (DAI 3, 8, 38-40, ld. még Ovidius, *Tristia*, II. 191: *Me-tere*, és a celjei római síremléken: *Mattzaris*, Pekkanen, *Turán* 2009/1.; vö. „*amzarte*”, AD 555, Kmoskó: Szír írók 2004, 100, ld. *esqlaba* = szláv, *agpidis* = gepida, *Agog* = Góg). A DAI-ban

⁶⁰¹ A { } zárójeles rész az 51. fejezetnél szerepel, de a Volgai Bulgáriára vonatkozik.

a török-magyar „*Atelkuzu*”, Folyóköz terület (ld. Rábaköz, Drávaköz, Csallóköz) megfelel az anonymusi „*Dentumoger*”-nek, mely nem jelenthet „Don-tóit”, nem vehettük a szláv Don folyónévből, hanem a tör. *jedi* = hét számnévből, ld. Anonymus „*hétmagyarok*” (ogurok, oguzok számozott törzsnevei!). Alább: Szuvar/„Szebur” és Bulgari városok 15-16. századi katalán térképeken (Wikipedia).

Z. Tóth Csaba (Pécs):

Az Orhoni Feliratok. Vilhelm Thomsen dán fordításának (1922) E. Denison Ross által készített angol változata (1930) nyomán

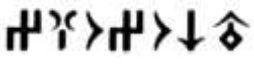

A Második Kők Türk Kaganátus (682-744) uralkodói, Kül tegin (684-731) és bátyja, Bilge (Bölcs) kagán (683-734) tiszteletére két emlékművet állítottak a „kék” türkök 732 táján, a közép-mongóliai Orhon-folyó völgyében lévő fővárosuktól (későbbi ujjur nevén Ordu Balik, mongol Karabalgaszun) kb. 15 km-re északkeletre, a Kosó Caidam tó közelében (ld. függelék). A nagy, faragott kőtömbök két köteknyő hátán nyugodtak, melyek még a helyükön vannak, a sztélék azonban jórészt ledőltek, széttrtek az idők során, de a három oldalukra vésett hosszú ótörök rovásírásos feliratok még olvashatók voltak 1890-ben, amikor a Heikel-féle finn expedíció felfedezte őket (fenti kép¹). A sztélék nyugati oldalára kínai feliratokat véstek nagy műgonddal, melyek tartalma teljesen különbözik az ótörök feliratoktól,² viszont a rovásírásos feliratok, melyeket valószínűleg szintén a kínai kőfaragók készítettek, kevésbé kidolgozottak.

1896-ban a koppenhágai professzor, Vilhelm Thomsen kiadta az ótörök rovásfeliratok első megfejtését és fordítását franciául,³ ami nagy jelentőségű volt az ótörök történelem megismerése szempontjából. Thomsen 1922-ben kiadta a feliratok teljesen új fordítását dán nyelven⁴, mivel a nyelvészeti, történeti kutatásai időközben új fényt vetettek a szövegekre, majd ennek nyomán megjelentek 1924-ben a német⁵, és 1930-ban az angol kiadások⁶. Noha az Orhoni Feliratok nagyrészt már megjelentek magyarul,⁷ de most az 1930-as angol fordítás alapján – melyet korábban ismertünk meg, mint a magyar fordítást – közreadjuk a Kül tegin és az ezzel majdnem teljesen megegyező Bilge kagán feliratokat is, a rovásjelek török átíratával és a nekünk fontosabb nevek rovásos eredetijével együtt, hiszen e feliratokon a honfoglaló *hétmagyarok* (Anon. „dentumogeri”) feltehetően öt, csatlakozott *ogur* törzsének keleti rokonairól, a türkök ellen vétezől harcoló *tokuz*-, azaz *kilenc-oguzokról* és a későbbi győztes *ujgurokról* kapunk „első

. . . .] (I, 53) toquz~oy^uz b^agl^ari bud^uny, bu~s^ab^ym^yn ^adgüti ^asid,

 q^at^ydy tiñla¹! ilg^arü kün toy^us^y<q>qa, birg^arü kün ortusyn^aru.

I S 2 Tokuz (kilenc) Oguzok bégjei és népei [*bodun* = klán, nemzetség]! Figyeljete jó szavaimra, hajtsátok ide füleiteket! Kelet [*ilgärü*] felé, a napkelte felé, Dél [*birgärü*] felé, a nap delelője felé,

.] (II, 76) toy^us^yqyña, birg^arü kün ortusyn^aru,
 qury^y^aru kün b^at^ysyqyña, jyry^aru tün ortusyn^aru, ^anda ičr^aki bud^un

II N 2 Nyugat [*kurigärü*] felé, a napnyugta felé, Észak [*jirgärü*] felé, az éjfél felé, halljon engem minden nép e birodalomban,

[. . . .]m[. . . .]k[. . . .] ^anč]a~bud^un² (I, 52) qop itdⁱm. oł~^am^aty ^ai^y~joq
 qop m^aña körür. [. ²] oł~^am^aty ^ai^y~joq
 türk q^ay^an ötük^an jyš oł^urs^ar, iltä buñ~joq. ilg^arü š^andun^u j^azyqa~

I S 3 minden nép, kit magam köré rendeztem. Amíg csak türk kagán uralkodik az Ötüken-hegyek erdőin [orhoni székhelynél, ahol korábban a hsziungnuk nagyfejedelme is lakott, ld. *Hist. of Civilizations of Central Asia*, vol. 2., 146-164, Nomads in Eastern Central Asia – Z.T.Cs.], elkerüli a királyságot minden gonoszság és betegség. Keleten hadjáratokat vezetem egészen a Shantung-síkságig, és majdnem elértem

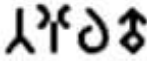
t^agi sül^adⁱm, t^ałujqa kičⁱg t^agm^adⁱm, birg^arü toquz ^arsⁱnkä t^agi
] (II, 75) ^arsⁱnkä t^agi

II N 3 a tengert; Délen hadjáratot vezettem egészen a Tokuz-Ersinig (?)

sül^adⁱm, tüpüt^{kä} kičⁱg t^agm^adⁱm, qury^y^aru jⁱnč^ü~üg^üz k^ačä t^amⁱr~
 q^ap^yqa t^agi sül^adⁱm, jyry^aru jⁱr~b^aj^yrqu jiriñä t^agi sül^adⁱm. bunča
 jirkä t^agi jor^ytd^ym. ötük^an jyšda jig idi~joq ^armⁱs, il~tuts^yq¹ jir

I S 4 és majdnem elértem Tibetet; Nyugaton hadjáratot vezettem Jencsü-ügüzig [Gyöngy-folyó], egészen a Temir-kapigig [Vaskapu, egy sziklaszoros Szamarkand és Balh között, ld. nálunk a Dömörkapu neveket]; Északon hadjáratot vezettem egészen a Jir-Bajirku országáig. Mindezekre a földekre én vezettem [a türköket]. Az Ötüken-hegy erdejét nem bírja [idegen] úr; az Ötüken-hegy erdeje az a hely, ahonnan a királyságot egyben tartjuk.

ötük^{an} jyš[~]armiš. bu~jirdä ol^{ur}p taby^{ač} bud^{un} birlä (1,50) tüz^{alt}m.
 ıtun küm^{üs} is^ıgti qut^aj buñs^{yz} anča~birür taby^{ač} bud^{un} saby

I S 5 Míg itt uralkodtam, békét teremtettem a kínai [tabgacs] néppel.

.]tun küm^{üs} is^ıg[. . .] (11, 74) qut^aj buñs^{yz} anča~birür taby^{ač} bud^{un} saby~
 süčig, ayy^{sy} jymš^{aq} armis. süčig sabyⁿ jymš^{aq} ayyⁿ ar^p yr^{aq}~
 bud^{un}y anča~jagyutir^z armis. jag^{ur}ru qonduqda kisrä a^{jy}~bil^g anda~

II N 4 A kínai nép, amely bőséggel ad aranyat, ezüstöt, kölest (?), és selymet (?), mindig hízelgő szavakat [szücsig szabin] használt, és gazdagsággal csábított. Miközben behálózták hízelgő szavaikkal és csábító gazdagságukkal, közelebb vonták magukhoz a távollakó népeket. De amikor ezek letelepedtek

üjür³~armis. (1, 49) adgü bilgä kisig adgü alp~kisig jortmaz armis. bir~
 ü[.]š. adgü [. . .]gä kisig adgü alp kisig jo[. . . .] armiš, bir~
 kisi jan^{ys}ar, uy^{sy} bud^{un} bisükinä t^{agi} qydm^{az} armiš. süčig

I S 6 a közelükben, megismerték a kínaiak ravaszságát. A jó és okos emberek, a jó és erős emberek azonban nem rendültek meg; és ha valaki el is pártolt tőlünk, nem sikerült tévútra vezetniük a józanokat a rokonsága vagy népe körében.

kisi jan^{ys}[.]ükinä t^{agi} qy[. . .] (11, 73) armiš. süčig
 saby^{na} jymš^{aq} ayy^{sy}na artur^p öküs türk budⁿ ölt^g. türk budⁿ

II N 5 De sokan közületek, Türk nép hagyta magukat kelepcebe csalni a hízelgő beszédük és csábító gazdagságuk által, és romlásba jutottatok. Amikor néhányan közületek, Türk nép, azt mondták:

ül^{sik}ın, bir^{jä} čoy^aj jyš tüg^{ült}ın, (1, 48) jazy qonajyn~tis^{ar} türk bud^{un}
 ül^{sik}ıg~anda a^{jy}~kisi anča buşyurur armis. yr^{aq}~ars^{ar} jab^{laq} ayy~
 birür, jayuq ars^{ar} adgü ayy~birür tip~anča buşyurur armis. bil^g

I S 7 „Letelepedem délen, de nem a Csugaj-hegy erdejében, hanem a síkságon,” akkor a gonosz emberek bátorították ezeket közöttetek, Türk nép, efféle bölcsességgel: „Ha messze vannak, rossz ajándékot adnak, amikor közel vannak, jó ajándékot adnak.” Így sürgették

ezek őket. A bolond embereket megfogták ezek a szavak, és lementek a szomszédságukba, miáltal sokan közületek pusztulásra jutottak.

(11, 72) bilmāz kisi oł-sabʸy ʌʸp, jaʸʸru barʸp ökūš-kisi öltig. oł-jir[. .]ü
barsar türk budʸn öltāčisān; ötükān jir ołʸrʸp arqʸš tirkış ysar.
nān-buñ-ʸy-joq ötükān jyš ołʸrsar, bāngü il-tuta ołʸrtāčysān, türk
budʸn, toqrāqʸqʸsān; ačsʸq¹ tosāq²-ümāzsān³, bir todsar ačsʸq ümāzsān³.

II N 6 „Ha te azután tovább még arra a földre, ó, Türk nemzet, te pusztulásra jutsz; de ha az Ötüken földjén maradsz, és karavánokat küldesz ki, sosem szenvedsz szükséget. Ha az Ötüken hegyi erdőségben maradsz, örökké megtartod a királyságot, ó, Türk nemzet, és jól leszél táplálva.

bilmāz kisi oł-sabʸy ʌʸp, jaʸʸru barʸp ökūš-kisi öltig. (1, 47) oł-jirgārū

I S 8 Amikor éhes vagy, nem emlékszel, hogy mi a bőség; de ha egyszer jóllaksz, nem gondolsz az éhségre.”

andʸyñʸn üčün igidmīš qā[. . .] (11, 71) sabʸyn ʌʌmatʸyn jir saju bardʸy,
qop-anda ʌʌqʸndʸy arʸʌʸy. anda-qʌʌmʸšy jir saju-qop turu ölü
jorʸjur-ārtig. tārri jarʸqʌduqʸyn üčün [öʌzʸm¹ qutʸm bar-üčün

II N 7 Ha nem figyelmezel a kagánod szavaira, őreá, aki olyan, mint az értelem közöttetek, és a lábadra állított téged, vándorolhattok helyről-helyre, mind sóvároghattok és szükséget fogtok szenvedni. Azok, akik közületek lemaradnak, mind mehetnek helyről-helyre, életből a halálba. A Menny akaratából, és fenséges hívásából kagán lettem. Miután kagán lettem,

qʌʸān ołʸrtʸm. qʌʸān ołʸrʸp (1, 45) joq čyʸāi budʸnʸy qop-qobartdʸm,
čyʸāi budʸnʸy baj-qyʌdʸm, az-budʸnʸy ökūš qyʌdʸm. azu-bu-
sabʸmda igid-baryu türk bāglār budʸn buny āsidʸñ. türk [. . . .

I S 10 összegyűjtöttem az egész szánnivaló népet; a szegényeket gazdaggá tettem, a számban kicsi népet nagygyá tettem. Szavaim nem igaztalanok.

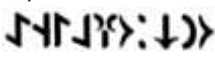
s^ab^ymda igⁱd~b^aryu türk b^ägl^är bud^un buny ^asidⁱn. türk bud^un-

II N 8 Türk bégek és népek, figyelmezzetek ide! Ide írtam, ó, Türk nép, hogyan óvhatod meg a királyságot, s hogy felbomlasz, amikor hűtlenné válsz. Mindent, amit mondani akarok nektek,

[y⁷ tirip i]~tuts⁷q^yn^yn bunda urt^ym. jaⁿst^yp ül^äsⁱkⁱnⁱn jⁱmä bu[. .
urt^ym. n^änⁿ^än^ä s^ab^ym ^ärs^är b^ängü t^äšqa urt^ym. ^an^är~körü~bilⁱn,
türk ^amaty bud^un b^ägl^är, bödkä kör^ügimä b^ägl^är~^ägü jaⁿst^yd^ačy-
siz¹. m^än b^ä[^ängü t^äš t^ab^ya]č q^aγ^anda h^ädizčⁱ k^älürtⁱm, b^ä.

I S 11 ideírtam, erre az emlékműre [*bengü taska*, szó szerint: örökkévaló kőre]. Fogadjátok meg szavaim, Ti, Türk nép, és bégek, akik most éltek, Ti, bégek, akik most engedelmeskedtek a trónnak, és valóban megtaláljátok a reményeiteket. Kifaragtattam az emlékkövet. A kínai császártól [*tabgacs kagan*] kértem művészeket, hogy dolgozzanak rajta.

diztⁱm. m^änⁱn s^ab^ym^yn sym^ady. (I, 43) t^ab^yač q^aγ^an^yn ičr^äki b^ädizčig
yty. ^an^är ^ad^ynčyy² b^ar^q ja^raturt^ym, ičⁱn~t^äšyn ^ad^ynčyy b^ädiz urtur-
t^ym, t^äš~toqytd^ym, k^ön^ült^äki s^ab^ym^yn u[. unuq oy⁷yn]a³

I S 12 Kérésemet nem tagadták meg. Elküldték a kínai császár udvari festőit. Megparancsoltam nekik, hogy állítsanak fel egy külön [kiváló?] csarnokot, és készítsenek kívül-belül különböző [nagyszerű?] festményeket. Kifaragtattam a követ; ami a szívemben volt, megjelenítettem (leírtam . . .) Lássátok ezt (. . .) mindannyian, egészen a nap (-keltéig? -nyugtáig?), és a Tíz Nyíl fiak [on oq oglinga].¹

¹ Meg kell jegyezni, hogy az *o.n.q* szócskát, melyet Thomsen, Radloff nyomán eredetileg *unuq* = szeretett alakban fordított, a dán fordításban *on oq* alakban adja vissza és Tíz Nyílnak fordítja. [ld. ford. jegyz. — Z.T.Cs.]

t^aty^ha t^ägi buny körü bilⁱn: b^ängü~t^äš (I, 42) toqytd^ym. bu~^ärig~
^ärs^är, [.]t[·]qa ^ärig~jⁱrtä irs^är~^anč^a ^ärⁱg~jⁱrtä b^ängü~t^äš toqytd^ym.
bitidⁱm. ^any~körⁱp ^anč^a bilⁱn: oł~t^äš [.]d^ym. bu~bitⁱg
bitⁱgimä ^atysy joł^y~t[igin —?].

I S 13 Felállítottam az emlékkövet azoknak (?), akik visszavonultak [a téli szállásra?], vagy a terméketlen helyekről a füves pusztákra mennek, kifaragtattam ezt az emlékkövet egy terméketlen helyen, és ezt írtam. Ha látod ezt, sokat tudhatsz; ezt a követ én (. . .). Az, aki ezt a feliratot írta, az ő [a kagán] nővérének fia, Jolig tegin.

A keleti oldal (I és II E)

Özä-kök t̃h̃ri asra j̃aγ̃z j̃ir qỹl̃nduqda ikin-ara kisi oγ̃l̃y
qỹl̃nm̃ys. kisi oγ̃l̃ynda özä äčüm-apam bum̃n-q̃aγ̃an ist̃ami-q̃aγ̃an

I E 1 Amikor a kék ég [*kök tengri*] fent, és a sötét föld [*jagiz jir*] lent készült, akkor készültek a kettő között az emberek fiai. Az emberek fiai fölé emelkedtek [mint uralkodók], az elődök, Bumín kagán [551-552, utódai a keleti kagánok] és Istemi kagán [554-576, utódai a nyugati kagánok; ld. Silzibul a perzsa forrásokban, Dizabul, Ziebel a bizánciaknál, Menandros, Theophanes műveiben],

tört bũt̃uñ qop j̃aγ̃y-ärm̃is, sü-sül̃ap̃an tört bũt̃uñd̃aqy bud̃uny
qop-alm̃ys, qop-baz qỹlm̃ys, baš̃l̃yγ̃y jük̃ūnd̃ūrm̃is, tizl̃ig̃ig sökürm̃is.

I E 2 és kormányozták és igazgatták a Türk népek királyságait és közösségét. A világ négy szegletének minden [népe] ellenséges volt velük; de ők háborúkat viseltek ellenük és legyőztek minden népet a világ négy szegletében, hogy békében legyenek, és meghajtsák a fejüket és térdüket. Kelet felé letelepedtek egészen a

ilg̃ärü q̃ad̃yr̃q̃an jỹšqa-t̃ägi, kirü t̃äm̃ir-q̃ap̃ỹq̃a-t̃ägi qond̃urm̃ys,

II E 4 Kadirkan hegyi erdőségig, Nyugatra egészen a Temir-kapigig.

i kin-ara idioqs̃yz kök-türk [.]iti-añča¹ õurur-ärm̃is. bilgä q̃aγ̃an
ärm̃is, alp-q̃aγ̃an ärm̃is, buj̃ūruqy bilgä ärm̃is-är̃inč̃, alp-ärm̃is-
är̃inč̃, b̃ägl̃äri-jimä bud̃uny-jimä tüz-ärm̃is. any-üčün ilig añča-

I E 3 Ilyen nagy távolságok felett uralkodtak [Kelet és Nyugat?] két [vége] között, rendet hozva a kék Türköknek [*kök Türk*], akiknek nem volt uruk és semmilyen törzsi [szervezetük]. Ők bölcs kagánok voltak, erős szívűek; a bujukjaik is bölcsök voltak, erős szívűek. Mind a békék, mind a nép egységes volt.

tutm̃ys ärinč̃, ilig-tut̃yp törüg itm̃is. özinč̃ä (1,37) k̃ärg̃äk bõlm̃ys.

I E 4 Ezért tudták kormányozni ezt a nagy birodalmat, rendet vinni a közösség életébe. Sorsuk meg volt szabva, így meghaltak. A temetési szertartásukon részt vettek a gyászban

juyčy syγtčy öhrä kün toy^usyqda bökli čöl'ig²-il, t^aby^ač, tüpüt, ^apar
^apur^ym, qyrqyz. üč-quryq^an, otuz-tat^ar, qyt^ai, tat^aby, bunča bud^un
 k^älip^än syγtam^ys juγlam^ys. ^and^aγ külig q^aγ^an-^ärmis. ^anda kisr^ä

II E 5 és eljöttek napkeletről a távoli Bökli nemzet, a Kínai, a Tibeti, (A)parpurim

ᠠᠩᠭᠠᠷᠵᠠᠢᠮᠤᠨ:

[„avarjaim”? Ld. ford. jegyz. – Z.T.Cs.], a Kirgiz, az Ücs [három] Kurikának, az Otuz [harminc] Tatárok, a Kitájok, Tatabi, nagyon sok nemzet jött, hogy részt vegyenek a gyászszerartáson. Ilyen kiváló kagánok voltak. Utánuk

inisi-q^aγ^an (I,36) bołm^ys-^ärⁱnč, oγly-^aty q^aγ^an-bołm^ys-^ärⁱnč, ^anda-
 kisr^ä inisi ^äčisint^äg qyłnm^aduq-^ärⁱnč, oγly ^aq^añynt^äg qyłnm^aduq-

I E 5 a fiatalabb fivéreik lettek kagánok, és a fiaik lettek kagánok; de a fiatalabb fivérek nem olyanok voltak, mint az idősebbek,

[.....] (II,36) qyłnm^aduq-^ärⁱnč, oγly ^aq^añynt^äg qyłnm^aduq-
^ärⁱnč, bil'gsiz q^aγ^an oł^urm^ys-^ärⁱnč. jabł^aq q^aγ^an oł^urm^ys-^ärⁱnč.

II E 6 a fiak nem olyanok, mint az apák. Tehetetlen kagánok kerültek a trónra, rossz kagánok; a bujukjaik hasonlóképpen tehetetlenek voltak és rosszak.

buj^uruqy jīmā bil'gsiz-^ärⁱnč, jabł^aq-^ärmis-^ärⁱnč. (I,36) bāgl^äri bud^uny
 tüzsiz-üč^un, t^aby^ač-bud^un t^äbl'gin körli'g-üč^un, ^ar^äm^aqčysyn üč^un,
 in'li ^äčili kiñ^äsürtükⁱn üč^un, bāgli bud^unłyy joñ^yšurtuqyn üč^un,

I E 6 És a harmónia hiánya miatt a bégek és a nép között, és a kínaiak ravaszsága és ügyessége és ármánykodásai miatt, és amiatt, hogy a fiatalabb és idősebb fivérek egymás ellen áskálódtak, és ellentétet szítottak a bégek és a nép között,

in'li [.....] (II,36) joñ^yšurtuqyn üč^un,

II E 7 így a (Türk nép régi birodalmát) a megsemmisülésbe taszították,

türk bud^un ill^ädük ilin yčy^unu ydm^ys, (I,36) q^aγ^anł^aduq q^aγ^anyn jil^urü
 ydm^yš. t^aby^ač bud^unqa bāgli^k ury-oγlyn qul-qyłty, sil'k-qyz-

oyl̄yn kũh~qyl̄dy. türk bāglār türk atyn yty, tab[...] bāglār

I E 7 és pusztulást hoztak a törvényes kagánokra. A bégek fiai [*beglik uri ogli*] a kínai nép lekötelezettjei lettek, tiszta leányaik a szolgálkává váltak. A Türk bégek eldobták Türk nevüket [címüket?] és kínai neveket [címeiket?] vettek fel a kínai bégektől, és

tab̄yāč atyn tut̄p̄an tab̄yāč q̄aγ̄anqa (I, 33) körmis, ālig~jȳl isig~

I E 8 a kínai császárnak engedelmeskedtek, és szolgáltak neki ötven éven át.

küčig birmis. ilgārũ kũn toȳus̄yqda bökli q̄aγ̄anqa t̄āgi sũlājũ
birmis, qur̄ȳaru t̄ām̄ir~q̄ap̄ȳqa t̄āgi sũlājũ birmis, tab̄yāč q̄a~

II E 8 Érte viseltek háborút Keleten, a napkelet felé, egészen Bökli kagánig, és Nyugatra vonultak egészen a Temir-kapigig; a kínai császárnak hódítottak meg

γ̄anqa ilin törüsin at̄y~birmis. türk q̄ara~q̄am̄ȳ (I, 33) budun anča~
~w̄n̄as̄ap̄ ḡili ākm̄ā̄l̄ q̄γ̄n̄ap̄~γ̄j̄am̄a m̄ili ,m̄īt̄ā~n̄ubud ḡilli :ēim̄ī
m̄ān? tir~ārmis. q̄aγ̄anl̄ȳ budun ārtim, q̄aγ̄an̄ym~q̄any? nā~q̄aγ̄anqa

I E 9 királyságokat és szereztek hatalmat. A Türkök egész köznépe [*türk kara kamig*] így beszélt: „Nemzet voltam és saját királyságom volt; hol van most a királyságom? Kinek vívtam meg a királyságokat?” mondták. „Nép voltam, melynek saját kagánja volt; hol van a kagánom?”

...] (II, 33) q̄aγ̄anl̄ȳ budun ārtim, q̄aγ̄an̄ym q̄any? nā~q̄aγ̄anqa
isig~küčig birtükgārũ saq̄ynm̄aty, türk budun öl̄r̄ājin, ur̄ys̄ȳrat̄ajyn,
tir~ārmis, joq̄adu b̄aryr ārmis. özā türk t̄ā̄hrisi türk~yduq~jiri (I, 30)

II E 9 Milyen kagánt szolgállok?” – mondták. E bölcsességet szólva felkeltek a kínai császár ellen;

bōlm̄š, j̄aγ̄y bōlyp it̄ūnũ j̄ar̄at̄unu umduq̄ j̄ana ič̄ikm̄š. bunča
isig~küčig birtükgārũ saq̄ynm̄aty, türk budun öl̄r̄ājin, ur̄ys̄ȳrat̄ajyn,
tir~ārmis, joq̄adu b̄aryr ārmis. özā türk t̄ā̄hrisi türk~yduq~jiri (I, 30)

I E 10 de mivel nem tudták rendbeszedni magukat és nem gondolkodtak helyesen, ismét alávetették őket. Nem csak hogy nem adtak segítséget [nekünk], hanem azt [is] mondták:

.] (11, 32) türk t^hnrisi yduq jiri

suby ^anč^a-it^{is}. türk bud^{un} joq bo^lm^azun tijⁿ, bud^{un} bo^lčun-
tijⁿ, ^aq^an^{ym} ilt^{ir}^{äs}-q^ay^{an}y, ög^{äm} ilbilgä-q^alun^y t^ñri töp^{äs}indä
tut^{yp} jög^{är}ü kötür^{is}-ä^{rin}č. ^aq^an^{ym}-q^ay^{an} jiti-jig^{irmi}-ä^{rin} taš^yqm^{ys}.

tʰsra (I, 29) jorʲjur tijin kü-ʰsɨdɨp¹ baɣɣdaɣy tʰɣɣqmʲs², tʰɣdaɣy
inmʲs, tirilip jitmʲs-ʰr-boɫmʲs. tʰʌnri küč birtük-üčün aqʰʌnʲm-

inmîş, tirilip jîtmîş-êr bołmîş. tînrî kûç-birtûk ûçîn aqanym-
qayân süsi bôritâg êrmîs, jayysy qojtâg-êrmîs. ilgêrû qurɣaru sülâp

tirmış qobartmış, qamıy y j'iti-jüz-är boımış. j'iti-jüz-är boıyp
ilsirämis qayansıramıs budunıy küñadmıs qutadmıs, budunıy türk

[illegible]

262

աւելի քան քառասուն տարեկան տարեկան, քառասուն տարեկան
 birjü tabyäc bud'un jayy-ärmis, jyrja báz-qayän, toquz oyuz bud'un
 jayy-ärmis, qyrqyz, quryqän, otuz-tatar, qytaj, tataby, qop jayy-ärmis.

I E 14. Rendet tett a Tölis népeknél és a Tardus népeknél, és adott nekik jabgut és sadot

»¥ : ኑኖፅፅ

ᲙᲚ ႦႤႬ [ld. ford. jegyz. – Z.T.Cs.]. Délen a kínai nép volt az ellenségünk, észa-
kon Baz kagán és a Tokuz (kilenc) Oguz nép, a Kirgizek, Kurikának, Otuz (harminc) Tatárok,
Kitájok

^aq^an³m-q^aγ^an bunča [.] (I, 26) qyrq ^artuqy
jiti joly sül^am^{is}, jigⁱrmi sün^ūs sün^ūsm^{is}. t^anri jar^ıγ^aduq ücün

I E 15 és a Tatabis, ezek ellenségesek voltak velünk; mindezekkel [harcolt?] apám, a kagán. Negyvenhétszer ment hadjáratra, és húszszor harcolt.

jiti joŋy sül^ämⁱš, jⁱgⁱrmi sün^üš sū[n^üš]mⁱš. t^änri j^arŋyq^adūq-üč^{ün}
illigig ilsir^ät^mis, q^aγ^anŋyγy q^aγ^ansr^at^mys, j^aγyγ b^az-qyŋm^{ys}, tizligig

II E 13 A Menny akaratából egy királyságot teremtettünk a királyságaikból, és egy kagánt a kagánjaik fölé; kagánjaik megbékéltek, és meghajtották a fejüket és térdüket. Miután

sökürmiş, başlıyγy jükündürmiş. aqanym qayān [.
qazyānp uça barmıs. aqanym qayānqa başlaju baz-qayāny b1b1

I E 16 [a kagánunk] egy ilyen nagy királyságot és ilyen nagy hatalmat teremtett, meghalt. Apám, a kagán sírjára felállítottuk Baz kagan első balbal-ját.² Így apám testvére a kagán átvette a kormányzást. Felemeltetett a trónra apám testvére, a kagán, és újjászervezte a

² Türk szokás volt, hogy köveket állítottak egy elhunyt fejedelem sírja köré, mindegyik kő egy ellenséget jelentett, akit megölt az életében. Ezeket a köveket nevezték *balbal*-oknak [ld. ford. jegyz. – Z.T.Cs.]

jičä itdi, jičä igiti, čyyajy baj-qyldy, azy-öküş qyldy. äčim-qayän olurtuq <d>a¹ özim tigin ärk[...]ij[---²] täñri [jarlyqaduq üčün] (II, 27) tört jigirmi jašymqa tarduš budun özü šad-olurtym. äčim-qayän birlä ilgärü jašyt-ügüz šandun jazyqa-tägi sülädimiz, quryyaru tämir-qapyyqa tägi sülädimiz, kögmän-aša qyrqyz jirinä tägi sülädimiz

I E 17 Türk népet, és lábára állította; a szegényt gazdaggá tette, a keveseket számosakká. Amikor apám testvére, a kagán felemeltetett a trónra, én magam sad lettem a Tardus nép felett. Apám testvérével, a kagánnal együtt elfoglaltam a területet kelet felé, egészen a Zöld folyóig [*Jasil-ügüz*] és a Shantung-síkságig; nyugat felé hadjáratokat vezettünk egészen a Temir-kapigig; egészen a Kirgiz földekig, Kögmenen [Szaján] túl hadjáratokat vezettünk.

(I, 23) q^am^γγy biš~ot^uz sül^adⁱmⁱz, üč~jigⁱrmi sün^üšdⁱmⁱz, illⁱgⁱg ilsⁱr^at-
dⁱmⁱz, q^aγ^an^lγ^γ q^aγ^an^sr^atd^γm^γz, tizlⁱgⁱg sök^ürtⁱmⁱz, b^aš^lγ^γ jük-

I E 18 Együtt huszonöt hadjáratot vezettünk, és tizenháromszor harcoltunk. Királyságot alkotunk a királyságokból, egy kagán lett a sok kagánból; meghajtották

.] (II, 26) sök^ürtⁱmⁱz, b^aš^lγ^γ jük-

II E 16 a térdüket és fejüket. A Türgis kagán a Türkjeim, a nép közül való volt.

bizⁱnä³ jaⁿγ^lduqyn ja^zγⁿduqyn üč^ün q^aγ^any ölti, buj^uruqy b^agl^ari jⁱmä
ölti, unuq bud^un ^amg^ak körti. ^ač^ümⁱz ^apam^γz tutm^γs jir~sub
idⁱsⁱz bo^lm^azun tijⁿ, ^az~bud^un^γ itip ja^r[^atp]

I E 19 A bolondsága miatt, és mivel tele volt tévedéssel mifelőlünk, megölték őt és a bujrukjait,

bégjeit is. A Tíz Nyíl népe ↓) } [on oq] veszedelembé esett. S hogy a föld, melyet ősatyáink kormányoztak, ne legyen úr nélkül, rendbeszedtük a népet, mely számban csekély volt (. . . .)

(I, 21) b^ars~b^ag ^arⁱti, q^aγ^an~^at bunda biz birtⁱmⁱz, siⁿi^li^m⁴ qonč^ujuy

I E 20 aki Bars bég volt; kagáni címet adtunk neki, és

.] (II, 25) ^arⁱti, q^aγ^an~^at^γ bunda biz~birtⁱmⁱz, siⁿi^li^m⁴ qo[nč^u]j^γ
birtⁱmⁱz. özi~jaⁿγ^ldy, q^aγ^any ölti, bud^uny küⁿ~qu^l bo^ldy. kögm^an
jir~sub idⁱsⁱz q^al^mazun tijⁿ, ^az~qyrq^γz bud^un^γ i[tip]⁵~ja^r^atp k^altⁱmⁱz

II E 17 hozzá adtuk feleségül a hercegnőt, a húgomat. De ezek [Tíz Nyíl népe?] hűtlenek voltak, a kagánt megölték, és a nép szolga lett és szolganő. Hogy a Kögmen föld ne maradjon úr nélkül, jöttünk, és rendbeszedtük a Kirgiz népet, és harcoltunk, de

. ilin ?] (I, 20) j^ana birtim^{iz}. ilg^{är}rü q^{ad}y^rq^{an} jyš^y
 sün^üšdim^{iz} [.] q^{ad}y^rq^{an} j[. . .
 aša bud^{un}y^y anča-qondurt^ym^yz. .anča-itdim^{iz}. qur^yaru k^änü-tar-

I E 21 visszaadtuk nekik (a függetlenségüket?). Így egészen a Kadirkan hegyi erdőség másik oldaláig, Keleten, hagytuk élni a népet, és megszerveztük őket; egészen Kengü-tárkányig [tarmanka] Nyugaton, hagytuk

manqa t^ägi türk bud^{un}y^y anča-qond^{ur}t^ym^yz, anča-itdim^{iz}. ot-ödkä
 quł quł^y kün künl^{ig} bołm^yš ärti, inⁱsi äčisin bilm^äz ärti, oγly aqa.

II E 18 a Türk népet élni, és megszerveztük őket. Abban az időben a szolgáknak szolgálók voltak, és a szolganőknak szolganők; a fiatalabb testvér semmit sem tudott az idősebbéről [nem voltak ellenségesek], a fiak nem tudtak semmi apjukról. Ilyen nagy volt a királyság és az uralom, melyet megalapítottunk és megszerveztünk. De Ti, Türk és Oguz bégek,

(II, 23) türk bud^{un}, ilⁱnⁱn tör^ügⁱn k^äm-artaty? udčy[. .]y^z türk bud^{un} ärt^z

II E 19 és a nép, figyelmezzetek ide! Zuhanjon le az ég arra, és nyíljon meg a föld az alatt, aki lerombolja a királyságokat és hatalmatokat!

(I, 18) ökün! körgünⁱn üčün igidm^{is} bilgä q^ay^an^yn^yn ärm^{is}-barm^ys ädgü-
 ilⁱnä k^ändü-j^an^yld^y, jab^äq kigürt^{ig}. j^araq^{ly} q^and^yn⁴ k^älip j^aja-ilt^{di}?
 sün^üg^{li}g q^and^yn⁴ k^älip^än sürä-ilt^{di}? yduq-ötük^än j[yš

I E 23 Türk népek! Féljetek és szálljatok magatokba! Ti magatok voltatok tévedésben és cselekedtetek gyáván a bölcs kagánatok irányában, aki az engedelmisségetek által felemelkedett, és egy jó birodalomba vezetett benneteket, amely szabad és független lett. Honnan jöttetek a fegyveresek és a szakadás? Honnan jöttetek a lándzsahordó férfiak és a terhek? Ti, a nép, a szent Ötüken hegyi erdőségből, ti magatok voltatok,

.] (I, 17) bard^y, qur^yaru bar^yy^{ma} bard^y, barduq jirdä

I E 24 akik így tettetek! Néhányan közületek nyugatra mentek, mások kelet felé;

ᠶᠡᠭᠡᠯᠡᠭᠡ [p^ul²λ²u²s] p^ul²λ² d^ul²λ²l² (II¹ss) p^ul²λ²u²s p^ul²λ² p^ul²q^ud ᠶᠡᠯᠡᠭᠡ
 ädgüg¹ ot-ä^rnč q^an^yn subča jüg^ärti, sönükün t^ayča j^atdy, b^äg^{li}k ury-

oylʸn qul~bolʸdy, silʸk~qyz~oylʸn küñ~bolʸdy. bilmʸdük~üčün

II E 20 de azokon a földéken, amerre mentetek, csupán azt értétek el, hogy patakokban folyt a véretek és halomban álltak a csontjaitok. Bégeitek fiai [beglik uri oglin] szolgák lettek, tiszta leányaitok szolganók. Bolondságotok és gyávaságotok miatt atyám testvére, a kagán meghalt.

jablʸaqʸnʸn üčün äčim~qʸʸan uča bardy. bašlʸaju qyrqʸz qʸʸan[. blʸt lʸkdʸm. türk budʸn(yʸ) aty~küsi joq~bołmazun tijʸn, aqañʸm~qʸʸanʸʸ ögʸm~qʸʸtunʸʸ kötürmʸš tʸñri il~birigimä tʸñri, türk budʸn

I E 25 Elsőként a Kirgiz kagán balbalját emeltem fel. A Menny, amely nem rontja le a Türk nép nevét és jóhírét, felemelte apámat, a kagánt, és anyámat, a katunt;

qʸʸanʸʸ ögʸm~qʸʸtunʸʸ kötürmʸš tʸñri il~birigimä tʸñri, türk budʸn

II E 21 a Menny, amely nekik adta a királyságot, ugyanez a Menny, amely nem rontja le a Türk nép nevét

aty~küsi joq~bołmazun tijʸn, özimʸn ol~tʸñri qʸʸan olʸrt[. . . .
nʸñ~jyʸsʸʸ budʸnqa olʸrmʸdʸm, ičrä ašsʸz, tʸšra tonsʸz, jabʸz~
jablʸaq budʸnda [. (inim kül-ti|gʸn iki~šad) inim
kül~tigʸn birlä sözlʸšdʸmiz. aqañʸmʸz äčimʸz qʸʸaz[.

I E 26 és jóhírét, most engem tett kagánná. Egy nem-virágzó nép felett lettem uralkodó; egy nép uralkodója lettem, amely belül élelem híjával, kívül öltözet híjával van, egy nyomorult és gyenge népé. Együtt ifjabb fivéremmel,

kül~tigʸn [.....] sözlʸšdʸmiz. [. . . .] (11, 90) äčimʸz qʸʸʸanmʸš budʸn aty~

II E 22 Kül teginnel, ezzel törődtem. Így ennek a népnek a neve és híre, melyet apám, és apám testvére kivívt,

küsi joq~bołmazun tijʸn, türk budʸn üčün tün udymʸdʸm, kündüz
olʸrmʸd<yʸm>. inim kül~tigʸn birlä iki~šad birlä öli~jitü qʸʸʸandʸm.
anča~qʸʸʸanʸʸp biriki budʸnʸʸ ot~sub qyʸlmʸdʸm. mʸñ[özim qʸʸʸan olʸrtuqʸma

I E 27 nem romolt meg, mert a Türk népnek hála, nem aludtam éjjel, és nem pihentem nappal. Ifjabb fivéremmel, Kül teginnel együtt, és a két saddal küszködtem halálíg. Ezáltal a népet megmentettem attól, hogy olyan legyen, mint a tűz és a víz [békétlen, széthúzó]

.....] (I, 13) b^arm^yš bud^un ölü-jitü jad^ayⁿ ja^laⁿyⁿ jaⁿa-k^älti. bu-

I E 28 (Miután trónra emeltettem, mint kagán?) azok a népek, akik

jir-s^aju b^arm^yš bu[d^un jad^ayⁿ ja^laⁿyⁿ?] ölü-jitü [jaⁿa?] (II, 19) k^älti. bu-
d^un^y igid^äjin tijⁿ, jyry^aru oy^uz-bud^un t^apa, ilg^arü qyt^ai tat^aby
bud^un t^apa, birg^arü t^aby^ač-t^apa ul^uy-sü ⁱki-jigⁱr[mi sül^ädⁱm

II E 23 messze mentek, most visszatértek, halódva, lovak nélkül, ruházat nélkül. Ezt a népet talpra állíthattam, és tizenkét hadjáratot vezettem nagy seregekkel, Észak felé az Oguz nép ellen, Keletre a Kitaj és Tatabi népek ellen, Délre a kínaiak ellen, és harcoltam (többször).

süh^üšdⁱm. ^anda-kisr^a t^änri jar^lyq^aduq üč^ün qut^ym ül^ügⁱm b^ar-
üč^ün ölt^äči bud^un^y[.]ü igⁱtⁱm, ja^laⁿ bud^un^y ton^ly qy^ld^ym, čy^y^ai
bud^un^y b^aj-qy^ld^ym, ^az-bud^un^y ök^üš-qy^lt^ym. yy^ar-ll^lgdä [. . .

I E 29 A Menny akaratából, és mert igazán tettem érte, a halódó népet visszahoztam az életbe; a mezítelen népet felöltöztettem,

bud[.]b^aj-qy[.] (II, 18) ^az-bud^un^y ök^üš-qy^ld^ym. yy^ar-ll^lgdä [y]yy^ar q^ay^an-

II E 24 a szegény népet gazdaggá tettem, a csekély népet számossá tettem. Magasabbra emeltem más királyokat és kagánokat.

ly^yda j^lg-qy^ld^ym, tört bu^lnd^aqy bud^un^y qop-b^az qy^ld^ym, ja^ys^yz
qy^ld^ym, qop m^ana körⁱ. is^lg-küč^lg birür bunča törüg q^azy^an^yp
inⁱm kül-tigⁿ özinčä k^arg^ak-bo^ldy. aq^an^ym-q^ay^an uč^üduqda inⁱm

I E 30 Minden népet a világ négy szegletében megbékéltettem és véget vetettem az ellenségeskedéseknek; ezek mind engedelmeskednek és engem szolgának. Miután mindezt megtettem a királyság hatalmáért, testvérem, Kül tegin meghalt a sors rendeléséből. Apám, a kagán halálakor a testvérem, Kül tegin

kül~tig'in ji[ti jašda qalt¹] (1,10) umajtag ögäm qatun
 qut¹na in'im kül~tig'in ar~at~bołdy. alt~jigirmi jašyňa čim~qay^an
 ilin törüsin anča qazyandy. alt~čub soydaq~tapa sül'dim¹z, buz-

I E 31 hét éves volt. A testvérem, Kül tegin (tíz éves korában?) férfinevet kapott [befogadták a felnőtték közé], anyám, a katun öröme, aki olyan, mint Umaj.³ Tizenhat évesen felnőtt, követve apám testvérét, a kagánt, a királyságban és a hatalomban; hadjáratot vezettünk az Altí (hat) Csub (?) és a Szogdok ellen, és legyőztük őket. A kínai

³ Gyerekek védőszellemének neve.

dym¹z. tab^ač on~tutuq bis~t[ümän sü kälti, süñšdimiz?¹] (1,9) kül~tig'in
 jad^ayⁿ op¹ju t^agdi, on~tutuq jorč¹yn jar^aql¹y alig'in tutdy. jar^aql¹ydy
 qay^anqa anč(?)~uł^ady. oł~süg anda~joq~qyšdym¹z. bir~ot¹z jašyňa
 ča~sänünkä süñšdim¹z. an¹ki tad¹q¹~čur¹n boz [aty¹ bin¹p

I E 32 Ong tutuk öt(-ven ezres sereggel jött és harcoltunk). Kül tegin rohammal támadott a gyalogosokkal, és foglyul ejtette tutukot a lándzsásokkal, és a fegyvereseket a kagánhoz vitte. Ezt a sereget megsemmisítettük. Amikor (Kül tegin) huszonegy éves volt harcoltunk Csacsa szengün ellen. Először (Kül tegin támadott?) Tadik csúr (?) szürke [lován;

t^agdi. oł~at~anda] (1,8) ölti. kinti yšb^ara~jam^atar boz~aty¹ bin¹p t^agdi.
 oł~at~anda ölti. üč¹nč ja^ag¹nsilig~b^ag¹n k^ad¹ml¹g tor¹y~at bin¹p t^agdi.
 oł~at~anda ölti. jar^aqynda ja^amasynda jüz~artuq ogun¹~urty, jüz¹.

I E 33 ez a ló] elpusztult ekkor. Másodszor támadott az Isbara Jamtar 𐰽𐰺𐰍𐰆𐰇𐰏𐰐 [vö.
 óiráni *aszpa*, perzsa *sawar* = 'ló, lovas', vö. Györffy-Harmatta i.m. 149, hun-türk feliraton
s/sh.p.r rovás, É.-Kaukázus, 4. sz. vége] szürke lován; ez a ló elpusztult ekkor. Harmadszor
 támadott a Jeginsilig bég pej lován, Kedimligen; ez a ló elpusztult ekkor. Páncélját és hold-
 gyémánt (jåde vértjét, sisakját?) átütötte több mint száz nyíl 𐰽𐰺𐰍𐰆𐰇𐰏𐰐 [°kun],

k^aš b^ašyňa birt[.] (1,7) t^agdükin türk b^agl¹r qop-
 bilirsiz. oł~süg anda~joq~qyšdym¹z. anda~kisrä j¹r¹ b^aj¹rqu uł¹y-
 irk^an ja¹y~bołdy. any~ja¹p türgi~jar¹yun költä buz¹dym¹z. uł¹y~irk^an

I E 34 de egyik sem tett kárt [a páncél-] lemezekben vagy a fejében (. . .) emlékezzetek a támadásukra [-ára?], Türk bégek. A sereget itt megsemmisítettük. Azután a Jir-Bajirkuk lettek az ellenségeink, Ulug [nagy] irken alatt. Felaprítottuk őket, és legyőztük őket a Türgi-jargun tónál. Ulug-irken

azqyja³ a¹n t²z¹p b²rdy. kül- tig¹n [a¹ty otuz⁴] (1,6) j²šy¹na qyrq²z- t²pa. sül²d¹m¹z. sünüg b²t²my q²r²y s²ök¹p²n kögm²n jyš²y toya joryp qyrq²z: bud²n²y uda b²sd²m²z, q²γ²nyn birlä soña- jyšda sün²šd¹m¹z. kül-

I E 35 csak kevés emberrel menekült meg. Amikor Kül tegin (26) éves volt, hadjáratra mentünk a Kirgizek ellen. Keresztülvágunk a lándzsányi mély havon, és átvonultunk a Kögmen hegyi erdőségen és a Kirgizekre törtünk, amikor aludtak.

tig¹n b²j²r²qun[²n aq²-ad²y²]r[²y²]² (1, 3) bin¹p op²ju t²gdi, bir a²r²g oqun- urty. i²ki- a²r²g ud²šru s²nčdy. o² t²gdükdä b²j²r²qun²n aq²-ad²y²r²y ud²šqyn syju urty. qyrq²z q²γ²nyn öl²rt¹m¹z, ilin a²lt²m²z. o²- jy²lqa

I E 36 Kül tegin rohammal támadott a Bajirku fehér ménen. Egy embert nyíllal [^okun] lőtt le, két embert átdöfött, egymás után. Ebben a támadásban eltört a Bajirku fehér mén lába. A Kirgiz kagánt megöltük, és elfoglaltuk a birodalmát. Ugyanebben az évben

tü[rg²as t²pa a²ltun jyš²y¹] (1, 4) toya a²rt¹s-üg²z¹g k²čä joryd²m²z. türg²as bud²n²y uda b²sd²m²z. türg²as q²γ²n süsi bolčuda otča bur²ča k²lti, sün²šd¹m¹z. kül- tig¹n b²šyu- boz- a²t bin¹p- t²gdi. b²šyu- boz ki[. . .

I E 37 a Türgisek ellen vonultunk, át az Altun [Altáj] hegyi erdőségen, és keresztül az Irtis folyón. A Türgis népre törtünk, amikor aludtak. A Türgis kagán serege Bolcsunál támadt, mint a tűzvihar, és harcoltunk. Kül tegin támadott a Basgu szürke lovon. A Basgu szürke ló (. . . elpusztult?).

.] (1, 3) tutzt[.] i²kisin özi- l²dzdy. a²nda- j²na kir¹p türg²as q²γ²n buj²ruqy a²z- tutuquy a²l²g¹n- tutdy. q²γ²nyn- a²nda öl²rt¹m¹z, ilin- a²lt²m²z. q²ra- türg²as bud²n qop- ič¹kdi. o²- bud²n²y

I E 38 Visszafelé Türgis kagán bujukjai a tutukot foglyul ejtették. Azután megöltük a kagánt, és elfoglaltuk a királyságot. Az egész Türgis köznépet [karatürges] alávetettük.

t²a²b²arda qo[.] (1, 2) soyd²aq bud²n it²jin- tij¹n, jinčüüg²z¹g k²čä t²m¹r- q²p²γ²qa t²gi sül²d¹m¹z. a²nda- kisrä q²ra- türg²as bud²n j²γy- bolm²š, k²ā²r²as- t²pa b²rdy. biz¹n- sü a²ty turuq a²zuqy

I E 39 Ez a nép (. . . .) Hogy megszervezzük a Szogd népet, átkeltünk a Jincsü-ügüzön, egészen Temir-kapigig. Azután a Türgis köznép fellázadt, és elmenekültek a Kengeresz felé

𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠𐰪𐰏

[Id. ford. jegyz. – Z.T.Cs.]. A seregünknek nem volt ellátása és lovak sem

joq~^arti, j^ab^l^aq~kisi ^ar[.] (I, 1) ^alp~^ar biz^lnä² t^agm^lš~^arti. ^and^aγ~^odkä öküⁿ^lp kül~tig^ln^lg ^az~^ar^ln irtürü yt^γm^γz. ul^uγ sün^uš sün^ušm^lš. ^alp~š^alčy¹ ^aq ^alyn bin^lp t^agm^lš, q^ara turg^as bu^un^γ ^anda~ölür^m^lš ^alm^γš. j^ana jor^γp[.]

I E 40 a pihenőhelyeken; ezek gonosz népek voltak (. . . a Türgesek?). Bátor emberek [*alp er*] voltak, hogy megtámadtak bennünket. Kétségbeesve a körülmények miatt, kiküldtük Kül tegint néhány emberrel, hogy kérjenek segítséget. Ehelyett nagy harcba keveredtek. Ő (Kül tegin) támadott az Alpsalcsi fehér lován. Itt (elpusztult a ló?), és meghódítottuk a Türgis köznépet. Amint visszavonult, harcolt velük (. . .)

Északi oldal (N)

(I, 69) [.] birlä qošu²~tutuq birlä sün^ušm^lš, ^arin~qop ölür^m^lš; ^abin~b^ar^γmyn³ [. . . .]in⁴ qop k^alür^ti. kül~tig^ln jiti~ot^uz j^ašy^{na} q^ar^luq bud^un ^arür~b^arur ^arkli j^aγy~bo^ldy. t^am^aγ~yduq b^ašda

I N 1 (. . .), és Kosu tutukkal, és megölte minden emberét. Sátraikat és javaikat mind hazavitte, nem hagyott ott semmit. Amikor Kül tegin 27 éves volt, a Karluk nép, mely abban az időben szabad és független volt, háborút kezdett velünk. Harcoltunk a szent Tamag forrásnál [vagy hegycsúcson, szó szerint „fejénél”].

sün^usd^lm^lz. (I, 68) [kül~]tig^ln ot~sün^ušdä ot^uz~j^aš^ajur~^arti. ^alp~š^alčy [^aq~^al?]yn bin^lp op^l^aju t^agdi. ^lki~^ar^lg ud^γšru s^ančdy. q^ar^luquy ölür^t^lm^lz, ^alt^γm^γz. ^az~bud^un j^aγy q^al^{dy}⁵. q^ara⁶~költä sün^ušd^lm^lz. kül~

I N 2 Kül tegin ekkor 30 éves volt. Rohammal támadott, fehér lován, Alpsalcsin. Két embert átdöfött egymás után. A Karlukokat megöltük és legyőztük. Az Az nép [*aszi, jász* alánok?] jött háborúzni ellenünk. A Kara köl tónál harcoltunk.

tig^ln bir~qyrq j^aš^ajur~^arti. ^alp~š^alčy ^aqyn (I, 67) bin^lp op^l^aju~t^agdi. ^az~^alt^ab^ar^lg tutdy⁷, ^az~bud^un ^anda~joq~bo^ldy. ^ačim~q^aγ^an ili q^am^a~š^γ bo^ltuqynda, bud^un jl^gikgj¹ bo^ltuqynda izg^l bud^un birlä

I N 3 Kül tegin ekkor 31 éves volt. Fehér lova, Alpsalcsi hátán rohammal támadott. Foglyul ejtette az Az nép elteberjét és megsemmisítette az Az népet. Amikor apám testvére, a

kagán birodalma fellázadt és a nép meggyűlölte őt (?), harcoltunk az „Izül” néppel [rekonstruálva: **ΥΕΗΤ** *izgil*, ld. ford. jegyz. – Z.T.Cs.].

sün^ušdⁱm¹z. kül-tig¹n a¹p-š^alčy a¹qyn bin¹p (1,66) o[pt^aju t^agd]i. o¹-
a¹t-^anda tüs[di, i]zg¹l [bud^un] ölti. toquz-oy^uz bud^un k^antü bud^un^ym
a¹rti. t^anri jir bu¹γ^aqyn üčün j^aγy-bo¹dy. bir-jy¹qa biš-jo¹γ sün^uš-

I N 4 Kül tegin fehér lován, Alpshalchin, rohammal támadott. Ez a ló itt esett el. Az Izgil népet elpusztítottuk. A Tokuz Oguz nép a saját népem volt. Ahogy a Menny és a Föld torzsalkodnak, úgy keltek fel ezek ellenünk. Egy éven belül ötször harcoltunk.

dⁱm¹z. a¹ñil¹k toyu-b^alyqda sün^ušdⁱm¹z. (1,65) kül-tig¹n a¹zm^an-a¹q^yγ
bin¹p o[pt^aju-t^agd]i. a¹ty-^ar¹g s^ančdy, sü-[t^u]gisindä jit¹nč-^ar¹g qy¹č-
l^ady. k¹nti quš¹γ^aqda a¹dⁱz-birlä sün^ušdⁱm¹z. kül-tig¹n a¹z-j^aγ^yzyn

I N 5 Először Togu-balik [városnál] harcoltunk. Kül tegin rohammal támadott Azman [nevű?] fehér lován. Hat embert átdöfött a lándzsájával, egy hetediket levágott a seregek kézitusájában. Másodszor az Ediz [néppel] harcoltunk Kusligaknál. Míg Kül tegin

bin¹p o[pt^aju t^ag¹p bir a¹r¹g s^ančdy, (1,64) toquz-^ar¹g a¹g¹rä-toqydy, a¹dⁱz
bud^un a¹nda-ölti. üč¹nč bu[. . .]da oy^uz-birlä sün^ušdⁱm¹z. kül-tig¹n
a¹zm^an-a¹q^yγ bin¹p t^agd]i, s^ančdy; süsin s^ančd^ym^yz, ilin-a¹lym^yz. tört¹nč

I N 6 vágóban támadott pej lova, Az hátán, átdöfött egy embert, és kilencet levágott a harc hevében. Az Ediz népet elpusztítottuk. Harmadszor az Oguz néppel harcoltunk Bo[-lcsu-nál?]. Kül tegin támadott a fehér Azman lován, és átdöfött [. . . a lándzsájával]. Legyőztük a seregüket és alávetettük a népüket. Negyedszerre

čuš² b^ašynda sün^ušdⁱm¹z. türk (1,63) bud^un a¹d^aq-q^am^aštdy, j^ab¹l^aq
bo[ld^ač]y³-a¹rti. oza-[k^a]lm¹s süsin kül-tig¹n a¹γ^ytp to¹ra bir uy¹š a¹p-
a¹γu on-a¹r¹g to¹na-tig¹n ju^yynda a¹g¹r¹p-öl¹rt¹m¹z. biš¹nč a¹zg^anti q^a-

I N 7 Csusbasinál harcoltunk. A Türk nép fellázadt és majdnem gyáva lett. Miután Kül tegin szétszórta a seregüket (?), amely először támadott, bekerítettük és megöltük őket, Tonga tegin, egy rokon alpagu (?) és tíz másik ember sírjánál. Ötödszörre harcoltunk az

d^azdä⁴ oy^uz birlä sün^ušdⁱm¹z. kül-tig¹n (1,62) a¹z-j^aγ^yzyn bin¹p t^agd]i.

k¹i-a¹r¹g s^ančdy. b^a[. . .]a b^a[. . .]dy¹. o¹-sü a¹nda-ö[lü?]. a¹mya²-qury^an
qyš¹p j^azy¹na oy^uzγ^aru sü-t^aš^yqd^ym^yz. kül-tig¹n b^ag-b^aš¹l^aju qy¹m^yz.

I N 8 Oguzokkal Ezgenti-kadaznál (?). Kül tegin a sötét pej Az lován támadott. Két embert átdöfött (. . .). Ezt a sereget megöltük. Miután a Maga (Amga?) kurgán [közelében?] teleltünk, megtámadtuk tavasszal az Oguzokat egy sereggel. Kül tegin kiküldte a parancsait.

oy^uz-j^ayy orduy b^asdy. kül-tig^ln (I, 61) ögs^lz-^aqyn bin^p toquz-^ar^ln s^ančdy, orduy birm^adi. ög^am-q^atun u^la^ju ög^al^ar^lm ^ak^al^ar^lm k^al^lnün^lm qonč^uj^lr^lm bunča-j^lmā tir^lgi kün-bo^ld^ačy-^ar^lti, öl^ügi jur^lda jo^lta

I N 9 Az ellenséges Oguzok a táborunkra törtek. Kül tegin a fehér Ögsiz [„Árva”] lován átdöfött kilenc embert közülük, és nem foglalták el a tábort. Anyám, a katun, együtt a mostohaanyámmal, nagynénéimmal, és nővéreimmal, menyecskémmel, hercegnőimmal, mindazok, akik életben maradtak, szolganők lettek volna, és közületek azok, akiket

j^atu-q^al^dačy ^art^lg^lz. (I, 60) kül-tig^ln joq-^ars^ar, qop ölt^ačⁱ ^art^lg^lz. in^lm- kül-tig^ln k^arg^ak bo^ldy. öz^lm s^aq^ynd^ym. körür köz^lm körm^azt^ag, bil^lr bil^lg^lm bilm^azt^ag bo^ldy. öz^lm-s^aq^ynd^ym. öd-t^an^lri j^as^ar, kisi-

I N 10 megöltek, ott maradtak volna a táborban vagy az útfélen, ha Kül tegin nem lett volna itt, ez lett volna mindnyájatokkal. Most a testvérem, Kül tegin meghalt, és én gyászolok. A szemeim, noha látnak, megvakultak; a gondolataim, noha éberek, mégis öntudatlanok a gyásztól.

oy^ly qop öl^ügli törüm^ls^a. (I, 59) anča s^aq^ynd^ym. közdä j^as-k^als^ar, ^atida(?)^a kōn^lltä sy^yt k^als^ar, jand^lru s^aq^ynd^ym, q^at^ydy s^aq^ynd^ym. ^lki-š^ad u^la^ju in^lj^lgün^lm oy^ln^ym b^agl^ar^lm bud^un^ym közⁱ-q^ašy j^abl^aq bo^ld^ačy-

I N 11 De az emberek fiai arra születtek, hogy meghaljanak, amint a Menny elrendeli az idejét. Így én gyászolok, a szememből könny, a szívemből fájdalom árad, újra meg újra; mély a gyászom. A két sad, az öcsém és testvéreim fiai, az én fiaim, a bégjeim és a népem könnyezik, míg a szemük ki nem szárad.

tip s^aq^ynd^ym. juyčy sy^ytčy qyt^aj t^aby bud^un b^aš^la^ju (I, 58) ud^ar-s^anün k^alti. t^abyč q^ay^anda isⁱji lik^an k^alti. bir-tüm^an-^ayy ^altun-küm^üš k^arg^aks^lz k^al^lr^lti. tüpüt q^ay^anda bōl^an k^alti. qur^yja kün b^a-t^ys^yqd^aqy soyd b^arč^ak^ar^l buq^ar^aq-u^lys bud^unda n^an^l-s^anün oy^u-t^arq^an

I N 12 A gyászszertartásra eljött Udar szengün a Kitaj és Tatabi népektől. A kínai császártól eljött Isiji és Likeng. Ők mérhetetlen sok drága holmit hoztak, aranyat, ezüstöt egy tümänt [„tömény”, 10,000, a ’sok’ szinonímája is]. A tibeti kagántól egy bölen⁴ jött. A Szogdoktól,

Perzsáktól (?), és a Bukhara törzsektől, akik Nyugaton laknak, napnyugta felé, jött Neng [Nek? Vö. Nyék törzsnevünk] szengün és Ogul tárkány,

⁴ Érdekes megjegyezni, hogy a tibeti *blon* szó türk átírásában a „b” kezdőbetűnek ma csupán ortográfiai értéke van (= *lo-po*, egy hivatalnok).

k^älti. (I, 57) unuq oγ^um tūrg^äs q^äγ^ända m^äq^är^äč t^ämγ^äčy, oγ^uz bilgä t^ämγ^äčy k^älti. qyrq^z q^äγ^ända t^ärduš yn^änčü-čur^ä k^älti. b^är^q itgüči b^ädⁱz j^är^ätγ^γma bitig-t^äš itgüči t^äbγ^äč q^äγ^än čyq^äny^ä č^än-s^änün k^älti.

I N 13 a Tíz Nyíl fiaim [*on ok oglim*; vejeim? és] Türgis kagán, jött Makaracs és Oguz Bilge, a pecséthordozók [*tamgacsi*, ld. tamga-jelek]. A Kirgiz kagántól jött Tardus Inancsu csúr. A csarnok, a művészeti munkák [festmények?] és a kőfeliratok elkészítésére jöttek a kínai császár *csinkán*-jai [csikán?] és Csang szengün.

Az Északi és Keleti oldal közötti felirat (I N E)

(I, 70) Kül-tigⁱn qoi jy^lqa jiti jigⁱrmⁱkä učdy. toq^uz^unč-^äj jiti-ot^uzqa juy ärtürtimⁱz. b^är^qyn b^ädⁱzin bitig-t^äš[yn] bičⁱn jy^lqa jitiⁱnč-^äj jiti-ot^uzqa qop-a^lq^äd[ymy]z. kül-tigⁱn ö[lip?] qyrq ärtuq[y jiti j^äšyk bu^lytⁱ t^äš(?) [.] bunča b^ädⁱzčig tojγ^un ält^äb^är k^äl^ü<r>ti.

Kül tegin meghalt a „Juh” évében [731], a hetedik [hónapban?], a kilencedik hónap 27.-én tartottuk a gyászszertartást. Csarnokát, a művészi munkákkal [festményekkel?] és kőfeliratokkal felszenteltük a „Majom” évében, a 7. hónap 27. napján [732. aug. 21.]. Kül tegin 47 évesen halt meg (. . . .). Mindezeket a művészeket a tojgunok és az elteberek küldték.

A Déli és a Keleti oldal közötti felirat (I S E)

(I, 41) Bunča bitig bitigimä kül-tigⁱn atysy jo^lγ^γ-tigⁱn bitidim. jigⁱrmⁱ kün o^luryp bu-t^äšqa bu-tamqa qop jo^lγ^γ-tigⁱn bitidim. yy^är oγ^lan^γn^γzda t^äjγ^un^γn^γzda jig^ädi^ä igidür ärtigⁱz, uča-b^ärdγ^γz, t^än^r[i . . ?] tirig^däkičä^ä[—?].

Az, aki írta [összeállította] ezt a feliratot, én vagyok, Kül tegin húgának fia (?), Jolig tegin, aki írta ezt. Itt időzve húsz napig, én írtam ezt erre a kőre és ezekre a falakra. Ti mindig nagyobb figyelmet mutattatok a hercegeitek és taygunjaitok iránt, mint mások. Most halottak vagytok. [Legyetek a] Mennyben, ahogy [egykor voltatok] az élők között.

A Déli és a Nyugati oldal közötti felirat (I S W)

(1, 55) [—] kül-tig'inⁱnⁱnⁱ ałtunyn kümⁱsin ayyšyn b^ar^ymyn~tür[. . . .
 . .]q[. .]yn⁴ jyma tojgt(?) bu[.] bāgim tig'in jögārū t^an[ri
] taš bitⁱd'im joł^yγ tig'in.

A tojgunok (?) akik látták (?) Kül tegin aranya, ezüstje, drága holmijai, és 400 tenyészcsődör (. .). Uram, a tegin (.) fel a Mennybe (. . . .). A követ én írtam, Jolig (*sic*) tegin.

A II. (Bilge kagán) sztélé északi és keleti oldala (II N E)

Qur'd^an[.]uy [.]örti inⁱm~kül~tig'in [. ²] is'ig
 küč'ig birtük üč^ūn türk~bilgā q^aγ^an a^quq[.]qa³ inⁱm~kül~tig'in'ig
 köz^ad^ū⁴ oł^urt[— —]
 Yn^anč^u apa j^aγ^an~t^arqaⁿ at^yγ⁵ [. . .]rtⁱ m[.]i[— —].

Testvérem, Kül tegin [érdemei] miatt és mivel a királyságom szolgálta, én, a Türk Bilge kagán elfoglaltam a helyem közepén, ami fenn volt tartva számomra, hogy örködjem testvérem, Kül tegin felett. Inancsu apa tárkány a nevem.

[aq^an^ym] (II, 69) q^aγ^an āčⁱm~q^aγ^an oł^urtuqynda tört buł^und^aqy
 bud^un^yγ n^anč^ä itm[is ³] t^an^ri j^arⁱγ^qaduq [üč^ūn ö]zⁱm
 oł^urtuq^yma [tört buł^und^aqy?] bud^un^yγ itdⁱm j^ar^atd^ym, i[.
]qył^d^ym⁴ [. . .]t^ürg^as q^aγ^anqa qyz^ym[yn] ārt^an^ū

II N 9 Ahogy (apám) a kagán és apám testvére, a kagán felemeltetett a trónra, és elrendezte (és megszervezte) a népeket a világ négy szegletében (épp úgy) én magam is, a Menny pártfogásával, miután felemeltettem a trónra, elrendeztem és megszerveztem a népeket (. . . .). A Türgis kagánnak nagyon nagy pompával

[ul^uγ] törün āly~birtⁱm. tür[g^as q^aγ^an?] (II, 68) qyzyn ārt^an^ū ul^uγ

II N 10 elküldtem a lányom (a hercegnőt) feleségül. A TÜR(-gis kagán) a lányát adta nagyon nagy pompával a fiamnak feleségül. (A hercegnőt) húgomat nagyon nagy pompával elküldtem (a Kirgiz kagánnak?) feleségül. A világ négy (. . . szegletének népeit megbékéltettem), meghajtották (fejük) és térdüket.

II N 11 Az odafönti Menny és az alanti föld áldásával (vezettem) a népem, aki [korábban] nem látott a szemeivel és nem hallott a füleivel, vezettem előre, a nap (kelte) felé, jobb felé, a nap delelője felé, hátrafelé a nap (nyugta felé, bal felé, éjfél felé?). A Türkjeim, a népem javára (sárga aranyat), fehér ezüstöt, selyemholmit, és kölest (?),

II N 12 hátslovakat és csődöröket szereztem, fekete cobolyprémeket, kék mókuszprémeket; népemnek hoztam ezt, (.)

II N 13 hogy gondtalanul éljen. (. . . . Így ne légy hűtlen) a te kagánodhoz, bégjeidhez, a te földedhez,

275

kört¹čis¹n, buñs⁷z bołd¹čys[¹n] kisrā [t¹b-
⁷č q¹γ¹and¹]a b¹dizč¹i qop k[¹lürt¹m, m¹ñi¹n s¹]b¹ym¹n sym¹dy. ičr¹ki
b¹dizč¹ig yty. ¹n¹r ¹d¹γ¹č¹γ b¹r¹q j¹r¹td¹m, ič¹n-t¹š¹yn ¹d¹γ¹č¹γ b¹diz

- II N 14 ó, Türk nemzet, és akkor jó lesz néked, ismét hazatérhetsz, és nem lesz gondod. (. . .)
A kínai császártól művészek (jöttek). A kérésem nem utasították el. Udvari művészeket
küldtek. Építtettem velük egy külön (vagy kiváló?) csarnokot és (megparancsoltam nekik)
kívül-belül különböző (kiváló?) festményeket (. . .). Lássátok [olvassátok]

[urt¹m, t¹š toqyd¹m. köñült¹ki s¹b¹ym¹n u] | unuq oγ¹tyña:
t¹t¹ña t¹gi buny körü bil¹n: b¹ñgü t¹š [— — — — —].

- II N 15 ezt [mindnyájan], egészen a Tíz Nyíl fiakig [on oq oglinga] és alattvalóig. Az emlékkő
(. . .). (II. rész ezzel szemben):

(II, 41) T¹ñrit¹äg t¹ñri j¹aratm¹š türk bilgä q¹γ¹an s¹b¹ym: aq¹ñ¹ym
türk bilgä [q¹γ¹an]tysy¹är
toquz¹~oγ¹uz i¹ki~¹diz¹?k¹är~kül¹ig b¹agl¹ari bud¹uny [.
. tü]rk [t¹ñ]ri [.

- II E 1 Én, az isteni Türk Bilge [Bölcs] kagán, akit a Menny kijelölt, ezek az én szavaim: Amikor
apám, a Bölcs [Bilge] (kagán uralkodni kezdett, . . . örvendeztek) a Tokuz [kilenc] Oguzok
kiváló bégjei és népei (?) Most, hogy apám, a kagán halott (én magam, összhangban)
a Türk Menny (és a Türk, szent Jir-szub akaratával?) kezdtem kormányozni (ezt a ----)

.] (II, 40) özä q¹γ¹an oł¹urt¹m. oł¹urtuq¹ma ölt¹čičä
s¹q¹γ¹n¹γ¹ma türk b¹agl¹ar bud¹un ¹g¹irip s¹b¹in¹p toñtam¹š¹ köz¹i jög¹ärü~
kör¹ti. bödkä öz¹m~oł¹ur¹p bunča ¹γ¹r~törüg tört buñ¹ñd¹aqy [bud¹un-
. it]d¹m.

- II E 2 mint kagán. Amikor uralkodni kezdtem, a Türk bégek és népek örvendeztek, s akik szo-
morúak voltak, mintha meg kéne halniuk, (most) felfelé tekintettek jámbor szemekkel (?).
Miután felemeltettem a trónra, sok fontos törvényt kibocsátottam a világ négy szegletének
(népe számára . . .)

. aq¹ñ¹ym] (II, 28) q¹γ¹an učduqda öz¹m s¹kiz~jašda q¹ł¹ym. oł¹-
törüdä özä ¹čim~q¹γ¹an oł¹urty. ¹čim~q¹γ¹an oł¹ur¹p¹an türk bud¹un¹γ

- II E 14 (Párhuzamosan a II. résszel): Amikor apám, a kagán meghalt, nyolc évesen maradtam
itt. (A II. rész utolsó szakasza):

(II, 27) tört j'ig'irmi jašymqa tarduš bud'un özü šad-olurtym. äčim-qay'an

birlä ilgärü jašyt-ügüz šanduñ jazyqa-tägi süld'imiz, qurγaru täm'r-qapγqa tägi süld'imiz, kögmän-aša qyrqyz jiriñä tägi s[üld'imiz

II E 15 (Amíg apám testvére volt a kagán) teginként (szolgáltam a Menny akaratából). Tizen-négyszáz éves voltam, amikor sad lettem a Tardus nép fölött. (Innen folytatódik a II. rész):

(II, 18) jiti-j'ig'irmi jašyma tañut tapa süld'im. tañut bud'unγy buzdym, oγlyn jo[taz]yn¹ jyłqysyn barymyn anda-ałtym. säkiz-j'ig'irmi

II E 24 Tizenhét évesen hadjáratot vezettem a Tangutok ellen. A Tangut népet elpusztítottam; fiait, háznépeit, lovaikat és javaikat elvittem.

jašyma ałty-č[ub soydaq²] (II, 17) tapa süld'im, bud'unγy anda-buzdym. tab[γač o]ñtutuq bis-tümän sü-kälti, yduq-bašda süñüšdim, ol-süg anda-joq-qyšdym. <³> j'ig'irmi jašyma basmył yduq-ałt uyγšym bud'un ärti. arqyš-ydmaz tij'n, süld'im q[.]m₁

II E 25 Tizenkilenc évesen hadjáratot vezettem az Alti (hat) Csub (?) és a Szogdok ellen, és legyőztem őket. A kínai Ong tutuk 50,000 ezres sereggel jött; harcoltam Iduk-Basnál [szent forrás, vagy hegycsúcs] és legyőztem ezt a sereget. Húsz évesen hadjáratot vezettem a Basmil nép ellen az Iduk-kutnál, mivel nem küldtek karavánokat [békeadókkal], (. . . .) Ismét alattvalókká tettem őket, és mind velünk tartottak.

ičg'irtim, qalyñ[. .] äbrü kälürtim. iki-otuz jašyma tabγač (II, 16) tapa süld'im. čača-sänün säkiz tümän [sü] birlä süñüšdim, süsin anda-ölürtim. ałty-otuz jašyma čik bud'un qyrqyz birlä jayγ-boıdy. kām-käčä čik-tapa süld'im. örpäntä süñüšdim, süsin sančdym, az[~b]u[dunγy-ałt]m [.]grtim. jiti-ol[tuz jašym]a qyrqyz tapa

II E 26 Huszonkét évesen hadjáratot vezettem a kínaiak ellen; harcoltam Csacsza szengün ellen és 80,000-es (serege ellen); legyőztem őket. Majd a Csik nép 𐰉𐰺𐰽 [Id. ford. jegyz. – Z.T.Cs.] a Kirgizekkel együtt az ellenségeink lettek, és huszonhat évesen hadjáratot vezettem a Kem [Fölső-Jenyiszej] folyón át a Csikek ellen, harcoltam Örpennél és lesújtottam rájuk. Az Az népet (. . . .) ismét alávettem. Huszonhét évesen hadjáratot vezettem a Kirgizek ellen.

sül^ādīm. sūn^ūg~batymy (11, 15) qar^ʔy sōkip^ān kōgm^ān jyš^ʔy toya jo[rɣp] qyrq^ʔz bud^{un}y^ʔ uda basd^ym, q^ʔγ^ʔanyn birlä soña jyšda sūn^ūšdīm.

q^ʔγ^ʔanyn öl^ūrtīm, ilⁱn anda~a^{lt}y^m. ol~jylqa tūrg^ās t^ʔapa a^{lt}un~jyš^ʔy aša¹ [ār]tis~üg^ūzig k^āčä jory[dym, tūrg^ās bud^{un}y^ʔ uda] basd^ym. tūrg^ās

II E 27 Utat vágva a lándzsányi mély hóba, átvonultam a Kögmen hegyi erdőségen, és a Kirgizekre törtem, amikor aludtak. Harcoltam a kagánjokkal a Szonga (?) hegyi erdőségnél, és megöltem a kagánjukat, és elfoglaltam a királyságukat. Ugyanebben az évben a Türgis nép ellen vonultam, az Altun hegyi erdőségen át és az Irtis folyón túl, és rájuk törtem (a Türgis népre, amikor aludtak). A Türgis

q^ʔγ^ʔan sūsi otča bur^āča k^ālti, (11, 14) bolčuda sūn^ūšdīm^{iz}, q^ʔγ^ʔanyn jab^yu[sy]n šadyn anda~öl^ūrtīm, ilⁱn anda~a^{lt}y^m. ot^{uz} jaš^yma bisbalyq t^ʔapa sül^ādīm. a^{lt}y~jo^{ly} sūn^ūšdīm [. sū]sin qop ö[lū]r-

tīm. [anda^ʔ] ičr^āki~nā^ʔ kiši~tin[i?]y joq~[bolčda]čy ār[ti]a oq^yly k^ālti. bisbalyq a^{ny}~üč^ūn ozdy. ot^{uz}~

II E 28 kagán serege jött, mint a tűzvihar; harcoltunk Bolcsunál; megöltem a kagánt és a jabguját és sadját, és uralmam alá hajtottam a királyságukat. Amikor harminc éves voltam, hadjáratot vezettem Besbalik [Öt város] ellen; hatszor harcoltam és legyőztem az egész seregüket. Mely nép ne jönné a hívásomra? (. . .); ezáltal Besbalik megmenekült. Amikor

artuqy (11, 15) bir jaš^yma qarluq bud^{un} buñs^ʔz [ār]ür barur ārkli ja^yy~bolčdy. tam^ʔγ~yduq bašda sūn^ūšdīm. qarluq bud^{un}y^ʔ öl^ūrtīm, anda~a^{lt}y^m. [. jaš^y]ma⁴ q[. . .] pūd, [. . .]⁵ qarluq bud^{un} tir[.]m ö[lūrtīm]. t[oquz oyu]z m^ānⁱn

II E 29 harminc éves voltam, a Karluk nép az ellenségünk lett, amikor szabadságban és gondtalanul éltek. Harcoltam a Tamag szent forrásánál [vagy hegycsúcson], és legyőztem a Karluk népet, és meghódítottam. (Amikor 32 éves voltam . . .) a Karluk nép összegyűlt (és jöttek? seregüket legyőztem) és elpusztítottam. A Tokuz Oguzok a saját népem.

bud^{un}y^m~ārti. t^ānri jⁱr bu^{ly}qyn üč^ūn, ödiñ[ā] (11, 15) köni t^āgdük üč^ūn ja^yy~bolčdy. bir~jylqa tört jo^{ly} sūn^ūšdīm. āñilki toyu balyqda sūn^ūšdīm. toyla üg^ūzig jüz^ʔti k^āčip sūsi[.] ikind[i] uryuda⁶ sūn^ūšdīm, sūsin s^ānčd^ym [.]
 üčⁱnč čuš¹ bašynda sū]ñ^ūšdīm. türk bud^{un} ad^ʔq~q^ʔmašty, jab-

II E 30 Ahogy a Menny és a föld torzsalkodnak, és irigység van bennük, ezek fellázadtak. Egy éven belül négyszer harcoltam. Először Togu-balik [városnál]; embereim átúsztak a Togla folyón, és (legyőztem) a seregüket. Másodszor Urgunál (?) harcoltam és legyőztem (és elpusztítottam a seregüket . . . Harmadszor) harcoltam (Csus Basinál). A Türk nép lázadó volt,

l^aq (II, 11) bołt^ačy ^arti~oza j^aja k^aligimä süsin ^ay^ut^um, ök^üš~ölt^ači
^anda~tirⁱlti. ^anda toñra jyłp^ayu~^aty(?) bir uy^uš^uy toña tig'in juy[ynda]
^agⁱrä toqyd^um. törtⁱnč ^azg^andi q^ad^azda süñ^üšdⁱm. süsin~^anda
s^ančd^um j^abrytd^um. [.]j^abryt[.]jaš^uy]ma ^amy^uy~

II E 31 és közel volt a gyávasághoz, de elűztem (?) (az ellenséges) seregeket, melyek ránk akartak törni; és számosan, akik közel voltak a halálhoz, visszatértek az életbe ismét. Beke-
rítettem és levágtam Tonga tegin sírjánál a rokon Tongra [törzsek] jilpaguját (?). Negyed-
szer Ezgendi-kadaznál harcoltam; seregüket legyőztem és elpusztítottam. (Lovaikat) és ja-
vaikat (elvittem. Amikor 24 (?) éves voltam) rossz volt a gabonatermés, miután visszajöt-
tünk a téli [szállásról] a Maga- [vagy Amga-] kurgántól.

qury^an qyšⁱl^aduqda jut bołdy. j^az^uña (II, 10) oy^uz t^apa sül^adⁱm.
ilki~sü t^ašyqm^uš ^arti, įkin~sü ^abdä ^arti. üč~oy^uz süsi b^asa k^alti.
j^ad^ay j^ab^uz bołdy tip ^ay^uly k^alti. [syñ]^ar süsi ^abⁱg~b^ar^uq^uy juł^uly
b^ardy. syñ^ar süsi süñ^üšⁱgli k^alti. biz ^az~^artⁱmiz, j^ab^uz ^artⁱmiz,
oy^uz]t j^ay[y?]t^ari] küč birtük üč^ün ^anda~

II E 32 Tavasszal az Oguzok ellen vonultam; az első sereg vonult ki, a második sereg otthon
maradt. Három Oguz sereg támadott meg minket; abban a hitben voltak, hogy lovak nélkül
vagyunk, szorult helyzetben, és megtámadtak bennünket. Egyik seregük az otthonainkat
fosztogatta, a második seregük harcolni jött. Kevesen voltunk, és keményen körbezártak
bennünket, (de) az Oguzok (ellen . . . , a Menny) erőt adott nekünk, győztem és

s^ančd^um, (II, 9) j^ajdⁱm. t^añri jarł^uq^aduq~üč^ün, m^an~q^azy^anduq üč^ün
türk bud^un q^azy[^an]nč³. m^an~inⁱlgü bunča b^ašⁱaju q^azy^an-
m[^aly]n¹ türk bud^un ölt^ači ^arti, joq~[bołda]čy ^arti. [türk] b^aglⁱr [bud^un
^anč]a~s^aq^un^un, ^anč^a~bilⁱn. oy^uz bu[d^un]

II E 33 összeúztam őket. A Menny pártfogásával, és mivel magam véghezvittem (. . .) a Türk
nép (. . .). Ha nem tettem volna először oly sokat, a Türk nép elpusztult és elenyészett volna.
(Türk) bégek (és nép) köszönjétek meg ezt, ne feledjétek! Az Oguz nép (. . . .)

.]d ydm^ajyn tijⁱn sül^ä[dⁱm], (II, 8) ^abin
barqyn buzd^ym. o[γ^uz] bud^un toq^uz t^at^ar birlä tirⁱlⁱp k^älti. ^aγuda
iki-ut^uγ sün^üš sün^üšdⁱm, süsin [buz]d^ym, ilin ^anda-^alt^ym. ^anč^a-
q^azγ^an^y[p t^äri] j^ar^äγq^aduq üč^ün ö[zⁱm]^a
ot^uz artuqy üč^ü j^aš^yma

II E 34 földet elfoglaltam; elpusztítottam lakhelyeiket. Az Oguz nép egyesült a Tokuz Tatárokkal; két nagy ütközetben harcoltam velük Agu-nál (?); a seregüket elpusztítottam, törzseiket legyőztem. Miután ilyen sokat elvégeztem (apám testvére, a kagán meghalt). (A Menny) kedvezéséből (. . . lett

. ug-^arti^a] ödsg ötül^g küč⁴[—?] (II, 7) igⁱdmiš
q^a[γ^an ja]n^yldy⁵. [. . .]zä t^äri yduq jⁱr-sub [^ačim? q^a]γ^an quty t^apla-
mady⁶-^arⁱnč. toquz oy^uz bud^un jⁱrⁱn subyn yd^yp t^aby^ačγ^aru bardy.
t^aby^ač[.] bu-jirdä k^älti. igⁱd^ajⁱn tijⁱn s^a-

II E 35 a kagán . . .) 33 évesen,⁵ aki ismét a lábukra állította a hűtleneket. Odafönt a Menny és a szent Jir-szub és a kagán jószerecséje nem kedvezett neki. A Tokuz Oguzok elhagyták az országukat, és Kínába mentek (. . . .) Kínából (vissza) jöttek erre a földre. Lábukra állítottam őket (.)

⁵ Nem világos, melyik kagánról van itt szó.

m^ad^ym. [il^g?¹] törüg jig^ädi q^azγ^and^ym. yd[.]
tirⁱlⁱp jⁱ[.] (II, 5)

II E 36 gondoltam (. . . .) a nép (. .) hűtlen volt, (ezért) neve és híre romlásra jutott Délen, Kínában; ezen a földön szégyent hoztak rám (?). Amikor kagán lettem, a Türk népet (a lábára állítottam . . .).

[^anda sün^ü]šdⁱm, süsin s^anč^d^ym. ič^kigimä ič^kdi, bud^un bołdy, öl^ügⁱmä
-ölti. s^äl^änä qody jor^yp^an q^ar^aγ^yn qys^al^ata^a ^abin barqyn ^anda-buz-
d^ym [.] j^yšqa ^aγdy. ujγ^ur-^äl[t^ä]b^är jüzč^ä-^arⁱn
ilg^ä[r]ü t^ä[zⁱp bardy?

II E 37 Harcoltam és legyőztem a seregüket. Közülük néhányan engedelmeskedtek ismét, és egy nép lettek; mások meghaltak. Végigvonultam a Szelenge (. . .) mentén, és

.] bud^un [. . .] (II, 6) j^azuql^a[. bi]rⁱjä
t^aby^ačda ^aty-küsi joq-bołdy, bu-jirdä m^anä quł-bołdy. m^an-özⁱm
q^aγ^an oł^urtuq^ym üč^ün türk bud^un^yγ [.] qył-

elpusztítottam a településeiket. (. . . .) az Ujgurok *elteberje* [másolatban *ujg^{ur} jüg^{ur}*? ld. ford. jegyz. – Z.T.Cs.] keletre menekült nagyjából 100 emberrel (. . .).

ᠡᠯᠡᠲᠡᠪᠦᠷᠢᠭᠡ

.] (II, 4) [.]ti. türk bud^{un} ač[~]ārti. oł[~]jyłqyy ał^yp[~]igł^tm. ot^uz[~]artuqy tört jaš^yma oγ^uz t^āz^lp t^ab^yāčqa kirti. ök^ūn^lp sül^ād^m suq^yn [.] . . . oγ^lyn jot^āzyn ^anda[~]ał^tm. iki[~]ālt^āb^ārl^{ig} bud^{un} [.]

II E 38 (. . .) A Türk nép éhezett; elláttam őket lovakkal (az ellenség lovaival?). Amikor 34 éves voltam, az Oguzok elmenekültek és Kína uralma alá adták magukat; haragomban elfoglaltam a földjüket. A két elteber népe (. . .).

[A Keleti oldal többi részén és a Déli oldal folytatásában olyan nagy hiányosságok vannak, hogy ezek a részek kimaradnak II S 8-ig:]

qu[~]s^ānün b^aš^adu tört tüm^ān sü[~]k^ālti. tönk^ās tayda t^āgip toqyd^ym. üč[~]tüm^ān süg [öl^ūrt^l]m, b[ir tüm^ān?]rs^ār[.]

II S 8 Küg [Uküg? vö. Álmos apja, Ugek] szengün jött egy 40,000-es sereg élén; a Töngkesz hegynél találkoztam vele és legyőztem őt, levágtam

.]ökt^m t^ataby[— —] (II, 48) ö[lū]rti. ul^uγ oγ^ly^m ^aγr^yp joq[~]bolča quγ[~]s^ānün^lg błbł tikā birt^m. m^ān toq^uz jⁱgⁱrmi jył š^ad[~]oł^urt^ym, toq[uz jⁱgⁱr]mi jył [q^aγ^ān oł^u]rt^ym, il[~]tutd^ym. ot^uz[~]artuqy

II S 9 3,000 embert (. . . .). Miután a legidősebb fiam meghalt betegségben, állítottam egy balbalt Küg szengünnek. 19 évig sadként kormányoztam, 19 évig kagán voltam, és uraltam a birodalmat. 31 (évesen

bir [— —] (II, 48) türk^lmā bud^{un}y^{ma} [jⁱ]g^ln ^anča[~]q^azy^ānu birt^m. bunča q^azy^ān^yp [a^qā^ym q^aγ^ān ył[~]jył on^ynč[~]aj ^ałty[~]ot^uzqa uča b^ardy. ^ały^āzyn jył bisⁱnč[~]aj jiti[~]ot^uzqa juy ^artürt^m. buq^ly tutuq[— —]

II S 10 tegin voltam?). A Türkjeimnek, népemnek, sok jót tettem. Apám, a kagán, sok jót véghezvitt, majd meghalt a „Kutya” évében [734], a 10. hold [hónap, holdnap] 26. napján;

(II, 47) m^aḡa^l lisün t^aj[~]s^ānün b^aš^ad[u] bis[~]jüz[~]rⁱn k^ālti. qoq^ył^yq ö[.] ^ałtun küm^ūs k^ārg^āks^lz k^ālürti. juy j^yp^aryy k^ālür^lp

tikā birti, čyndaⁿ yy^{ač} k^{āl}ür¹p öz-j^{ar}[— —] (II, 46) bunča bud^{un}
 sačyn qulq^aqyn [. . .²b]yčdy, ādgü özl^{ik}-^atyn qara kisin kök t^{āj}ānin
 sans^ʔz k^{āl}ür¹p qop qoty.

(II, 45) Tānritāg tānri jaratm^{yš} türk bilgä [qayan sa]b^{ym}: aq^an^{ym} türk bilgä qayan ol^urtuqynda türk am^{aty} bāglār, kisrā^s tardu^š bāglār kül-čur bašlaju ulaju šadapyt bāglār, önrä töläs bāglār apa-tarqa[n] t^aman-tarqaⁿ tonjuquq bujlaba^{ya}-tarqaⁿ ulaju buju^{ruq} [. . . .]iç-buju^{ruq} şābāg-kül-irk^{iz} bašlaju ulaju buju^{ruq}, bunča am^{aty} bāglār

A Déli és Nyugati oldal közötti felirat (II S W)

(II, 58) [— bilgä q^aγ^{an} b[itigin?] joł^yγ-tigⁿ bit^dim. bunča b^arq^yγ b^adⁱzⁱg uz^yγ [. q^a]γ^{an} atysy joł^yγ-tigⁿ m^{an} aj-artuqy tört kün [ol^u]r^yp bitidim b^adⁱzⁱtm j^a[— —].

[A kínai felirat feletti szöveget a töredékessége miatt elhagytuk, ld. Thomsen, 1896, 133, II W 1-9]

Kül tegin portréja (bitig.org), süvegén az Ashina család törzsét, a *Shar Duli*-t, s egyben égi eredetét jelképező mítikus Arany Dulu vagy Tulu, azaz Turul madárral (tör. toghrul = sólyom), melyet a jóval korábban felépő, erőteljes ogur-hun-székely „tinglingeektől” is átvehettek a türkök, a dinasztikus kapcsolatok révén (vö. a türkök eredetmondájában a farkas játssza a főszerepet).

Tarkan = *tárkány*, a harmadik főméltóság volt a honfoglaló ogur-magyaroknál, kb. főbíró, ld. kaukázusi hunoknál *Avchi tarchan*; DAI 40. *karkha*; Anon. *Horca*, mint személynév (lat. Endlicher), és Tárkány település Komáromtól délre. **Jabgu** = az egyik türk kagánt *Dizabul*-nak, *Ziebel*-nek, egy kazárt pedig *Jebu*-nak nevezték a bizánci, örmény források, ami a jabgu címre vezethető vissza, s talán ezt, vagy a *bojlabagá*-t „ferdítette” *vojvodá*-nak, „vajdának” Konstantin császár is Levedi/Előddel kapcsolatban, akinek még lehetett kazár-türk címe (DAI 38); a yabgu lehet a *jobbágy* szavunk eredetije, mely a kazároktól vagy az oguroktól kerülhetett hozzánk, és eredetileg magas rangú vezetőt jelentett (ld. Aranybulla, 13, 30, és Anon. 11, 22, Kézai 97, latin *iobagiones*, *yobagiones* alakban; vö. a yabgu címről *Encyclopedia Iranica*, www.iranica.com, ford. Z.T.Cs.). Kende címhez ld. még a kínai évkönyvekben AD 75 körül „Gan-te”, ogur király neve esetleg lehet a régi kende címünk rontott alakja (De Guignes, *Histoire générale des Huns*, 1756, p. 119; a méltóságnevekből gyakran lettek személynévek, pl. a 7. századi ogur-hun herceg, Kuber *csobán*/ispán esetében, aki „*Csaba*” lett a székelyeknél, kik vele jöhettek Panóniába, ld. még alább; a *csopan* cím többször szerepel a nyugati türköknél, de egyszer sem szerepel az Orhoni Feliratokon, ami megerősítheti, hogy eredetileg perzsa cím volt, vö. Vahram csoben, AD 590).

Izül, Izgil = a *székelyek* keleti maradványai a Jenyiszej térségében? Gumiljev szerint az ’izgil’ kínai megfelelője a *Sijie/Szidzsie* volt (*Searches for an Imaginary Kingdom: The Legend of the Kingdom of Prester John*, Cambridge Univ. Press, 1988. www.gumilevica.kulichki.net, uo. Echzhi/Ecszsi?). Hasonló az *Aszikkil*, a nyugati türkök két törzsének neve 635-ben (Schlegel: *Die chin. Inschrift*, 112), és az *Aszkal*, *Eszkil*, *Eszezel* népnév a Volgai Bulgáriában 922-ben (Ibn Fadlan, i.m. 75, 83, Zimonyi I.: *The Origin of the Volga Bulgarians*, *Studia Uralo-Altaica* 32, 1989). Németh Gyula, kiváló turkológusunk nem említette sem a kínai „aszikkil”, sem az orhoni „izül-izgil” névalakot, és a volgai „eszkil” sem tartotta székely maradványoknak, noha ez az adatsor legnagyobb valószínűséggel összetartozik, és hidat képezhet a székelység előtörténetéhez, igazolva, hogy a székelyek 635 után vándorolhattak nyugatra, s a keleti maradványaik egyik része a Volga-Káma térségében telepedett le, a másik pedig a 700-as években még harcolt a keleti türkökkel. Érdekes az „*Aszkél, a kermichionok királya*” megjelölés 563-ban („vörös hunok”, Szádeczky-Kardoss: *Az avar történelem bizánci forrásai*, 8. és 15. §§, Theophanes, Corippus, és *abdel, ephtal, Zacharias* AD 555, *kamichik hep'taghk*, Dasxurantsi I. 27), aki, az *Aszikkil* adat fényében, talán a nyugati türkök egyik „székely” alkirálya lehetett. Ez nem meglepő, ha azt vesszük, hogy a türkök integrálták az ogurok, a régi *tielök* törzseit, és így kerülhettek a székely-hunok is türk uralom alá, s kiválóbbjaik magas méltóságokba. Azonban a 3. századi Kao-cső listán nincs igazán párhuzama a székely népnévnek („*Szukit*”?), és a Csaba-monda is inkább a 7. századi ogur herceghez, Kuber *csobán*hoz, az avarok *ispánjához* köti őket, („első honfoglalás”, 680 k.), nem kapcsolódik szervesen a hun *kori* adatokhoz, bár Kuberről tudjuk, hogy családja rokonságban volt Attila fia Irnikkel (ld. alább O. Pritsak, vö. Anon. 45. egybe-mossa Kuber távozásának és a szavárdok elszakadásának emlékét, sőt talán egy honf. kori néprészét is, amely a Vardar-folyónál telepedett le, ld. *Vardarioton etoi Tourkon*, Not. Epis. 3,208, Pinder-Parthey 1866). **Csik** = kihalt tuvai nép (Gumiljev); vajon az elvándorló székelyekhez csatlakozott törzseiktől ered-e az erdélyi *Csíkszék*, *Csíkszereda*, *Csíksomlyó*, etc. neve? Ld. még Isszik-köl tó, és a partján Szikul város, csigil (csik?) nép (Hudud al-Alam, Minorsky, 1937, 279, 299), valamint a krónikai Csigle mező, tör. csigla = gáthely (Thury nyomán Németh Gy.: *A székelyek eredetének kérdése*, in *Törökök és magyarok*, 1990, vö. Vásáry: *A régi Belső-Ázsia története*, 2003, a türkökről).

Kengeresz = vö. DAI 37, 38, a besenyők három *kangar* törzse (ld. Moravcsik gör.-ang. a neten).

Oguz = az „r” török nyugati ogurok keleti rokonai, egyaránt számozták a törzseiket: ücs/3, bes/5 („baskir”), alti/6, tokur/9 („kutrigur”), on/10 (onogur, „hungar”), otur/30 („utrigur”), és sara-gur/sárogor = fehér ogur (Priscos, Jordanes, Menandros, Prokopios, Theophylactos, Theophanes, etc.; a színek vonatkozhattak az égtájakra, mint Kínában, ill. a lovak szőrének színére, mint a besenyőknél, Németh Gy., MNy 6, 1922, Györffy MKE, 1990, 179-180). Anonymus „Dentumoger” neve a török jeti = hét számnév alapján hétmagyart jelenthet, bár Németh Gyula másképp vezeti le (vö. De Guignes a kínai forrásokban AD 840 körül szereplő *Oge*-, vagy *O-*

ge kán, az ogurok királya és Álmos fejedelem apja, Ugek kapcsolatáról, i.m. Tom. I, Part 2, 504-6, 512, és Schlegel, i.m. 7, 12, *Ukai kán*, bár a magyarok ogur „útítársai” ekkor már rég nem voltak Belső-Ázsiában, és Álmos 820-ban született „Dentumogerben”, a dél-orsz sztyep-pén (Anon. 3), ahol hét folyó ömlik a Fekete-tengerbe, a Don, Donyec, Dnyeper, Dnyeszter, Bug, Prut, Szeret, s ezekkel is összefügghetett a *hétmagyar* névadás (ld. alább, Bichurin).

sängün, szengün, szekun = *tsiang-kiün*, kínai eredetű hadvezéri, tábornoki rang és törzsi egy-ség a türköknél (Schlegel, i.m. 112, ld. a német fordítások magyarázatai, Schaefer 173, Ry-batzki 90-91, és a japán *shōgun* cím; Vásáry i.m. *szagun*, de hibásan állítja, hogy ez a cím csak a 10. századtól terjedt el a türkök között).

Tíz Nyíl = az *on ok* elnevezéseket először „szeretett”-nek fordította Thomsen („*le peuple bien-aimé*”, „*mon fils aimé*”, „*fils bien-aimés*”), majd helyesen Tíz Nyíllra javította, ami a nyugati türk törzsszövetséget jelenti, kik a keleti türkök „fiai” és riválisai is voltak, s ezt megerősíti a Tonjukuk-felirat. Tehát itt nem az onogurokról, vagy keleti utódaikról van szó, noha ezek neve is 10-ogurt jelent, de az eredeti onogurok, „hungarok” nevében nem a ’nyíl’ szó szerepel, nem *q*-val, hanem *g*-vel írják a rovásos feliratok, és maguk az ogur, oguz etc. törzsek voltak a szá-mozott „nyíllak” (a kínai források 9 és 10 *folyóhoz* is kapcsolják az ujgurok törzsneveit, ld. Bichurin, 1851, vol. I., *Tele in Chinese annals, on uigur, tokuz uigur*, kínaiul *hoiho*). Az 5-6. századi nyugati forrásokban sűrűn szereplő ogurok a keleti oguzok és/vagy ujgurok rokonai voltak, bár az uigur népnév rovásos alakja eltér az ogurtól, ami esetleg az ogur torzulására ve-zethető vissza, viszont az ujgurokat sosem nevezik „tíz nyíllak” az Orhoni Feliratok (a kínaiak „ökörpatás türköknek” is nevezték az ujgurokat, ld. Šmahelová, 207. j.). A kínai források szerint az ogurok a „Kao-cső Tie-lő”, Magas Kocsijú Tielő, Tele, vagy Tingling törzsi unió vezetői voltak a 3. században, az Irtis-folyó felső szakaszánál, a hunokkal, bolgárokkal együtt (Schlegel, 1896, 1, pdf. 25., a 15 népből álló lista néhány neve szerepel az Orhoni Feliratokon is). A Wei-su így írja le a Kaocső-szövetséget: „*A kaocsők legelőt és vizet keresve vándorolnak; bőrruháik vannak és húst esznek; teheneik és juhaik épp olyanok, mint a zsuán-zsuánokéi* (ju-jan, nem avarok, de egy ideig a „varchoniták” avar törzsei is az alattvalóik voltak), *de a szeke-reik kereke magas, és nagyon sok küllőjük van*” (Šmahelová, 100. j.). A ting-lingeket sokan az orhon környéki szkíta Kurai kurgánok népéhez kapcsolják, és egyéb kínai források úgy írják le őket, mint vörös szakállú, kékszemű, északi óriásokat (History of Civilizations of Central Asia, vol. 2., p. 151, vö. Csou-kori forrásokban, i.e. 11-3. században az „északi barbárok” 3 Fehér és 5 Vörös Di vagy Ti törzse, www.spooksrus.tripod.com/barbarians). Az onogur nevet alkalmaz-ták a *bolgárookra* is, akiknek fejedelmi Dulo-dinasztiája származhatott tőlük az európai hun kor-szakot jóval megelőzően (Szargatka-kultúra az Irtisnél, ahol i.e. 3. század végétől jelennek meg a hunok első leletei, ld. Erdy M., Koryakova-Epimakhov). A honfoglaló magyarok fejedelmi nemzetsége, Álmos apja, Ugek is lehetett onogur, „kaocső” eredetű, de *számszerűen* is „ono-gurokká”, „ungrokká” válhattunk a honfoglalás előtti évtizedekben, amikor az első besenyő támadás során elszakadtunk a szabiroktól vagy szavárdoktól, és a maradék 2 szavárd-magyar törzs csatlakozott 5 ogur-török törzshöz 800-810 körül (DAI 38-40, megj.: Anon. 2, 14, 39. a bolgároktól eredeztetni a hungar nevünket!), majd 881 előtt társulhatott a „kabarok”/khwárez-miek/kálizok 3 törzse (vö. Annales Juvavensis, „ungri” és „cowaris” 881-ben Bécsnél; Anon. „kumánok”-nak hívja a „kabarokat”, lekezelően, mert még 1200 körül is „pogányok”, részben zoroasztrianusok, részben „mózeshitűek” voltak s nagy befolyást gyakoroltak a pénzügyek te-rén, ld. Kinnamosz, és Aranybulla XXIV.). A kínai Tielő, Tili névalakkal kapcsolatba hozható Dulo név előjön a Kézai-krónika meótiszi szarvasvadász-jelenetében is, ahol a *Dulde* mint „alán” személynév jelenik meg, de a mellette lévő *Belár* névvel az onogur-bolgár kapcsolata-inkra utalhat, és *rajtuk keresztül* a hun rokonságra a „Hunor” név, bár az alánok sem zárhatók ki, akikkel már jóval a hunok nyugatra jövetele előtt lehettek kapcsolataink a Meótisznál (ld. O. Pritsak: *Die bulgarische Fürstenliste*, 1955, vö. az összet Nart-mondák nővé változó és visz-szaváltozó szarvasait, és Kerényi K.: A csodaszarvas a perzsa 1001 napban, ill. Jordanesnél, Prokopiosznál az ogur-hunok meótiszi szarvas-mondája, nőrablás nélkül, ill. a szkíta kori szarva-sos kövek is utalnak az ogur-hun ősmondára, „őshazára”; vö. Plinius *Sardi Scythae, Mazacasos*,

Ptolemaios *Souardeni*, *Materi* népevek a szavárdok és magyarok kelet-európai tartózkodására mutatnak a Kr. u. 1-2. században, a hunok, ogurok tömegeinek nyugatra érkezése előtt kb. 200 évvel, ld. tölem *Magyar őstörténeti tanulmányok*, Mikes Intl., Hága, 2010, és *Acta Historica Hungarica Turiciensia*, Zürich, 2016). Ez a két fő ága volt a magyar őstörténetnek, egy „iráribb” és egy „turánibb”, de bizonyos módon mindkettő kapcsolódott a szkíta jellegű kulturális horizonthoz (embertan, életmód, hitvilág, szokásrend, művészet): 1. a *szavárdok/szabirok*, majd velük a *magyarok* az Urálnál, kb. i.e. 2000-200 között (Szintasta-Andronovo-Itkul-Gorokovo kultúrák, Hérod. „isszedonok”), és 2. az *ogur-hun-avar-székely* ág, előbb Közép-Ázsiában, majd Belső-Ázsiában, és vissza, az Irtis-Tobol-Ural (Szargatka/Hérod. „arimaszpuk”, és Kara-Abyz kultúra), ill. újra Közép-Ázsia térségében (avar = belső-ázsiai var és *chiön*, fehér hun törzsek, Menandros „varchonitái”, várkonyok), végül fokozatosan összekapcsolódtak Kelet-Európában, főként 800 után, amikor a szavárdok elszakadtak tőlünk, de a „török tengerben” is megőriztük az uráli kapcsolataink, előtörténetünk nyelvi bizonyítékait (ld. még hanti énekek a szabirokról, pl. A Bálvány-fejedeleme éneke, in *Uráli-finnugor regék és mondák*, 1984, és tölem *Isszedónia* I-II. a neten).

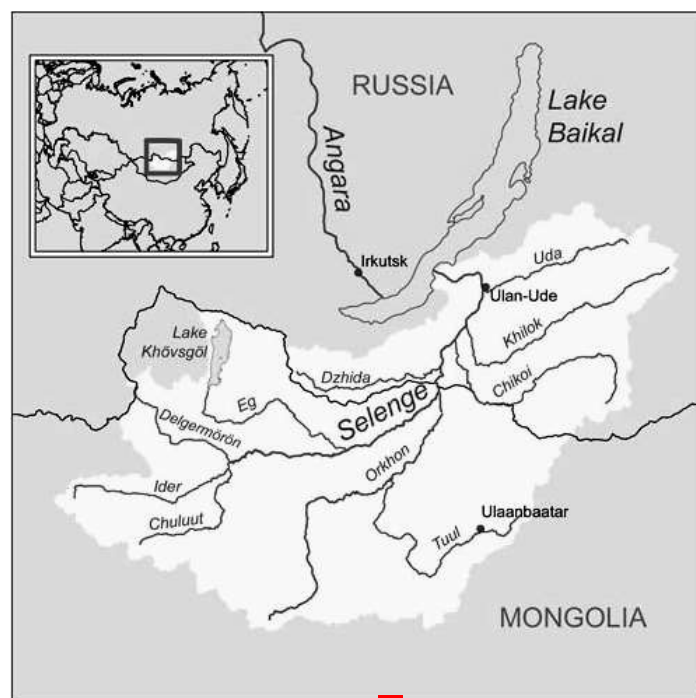
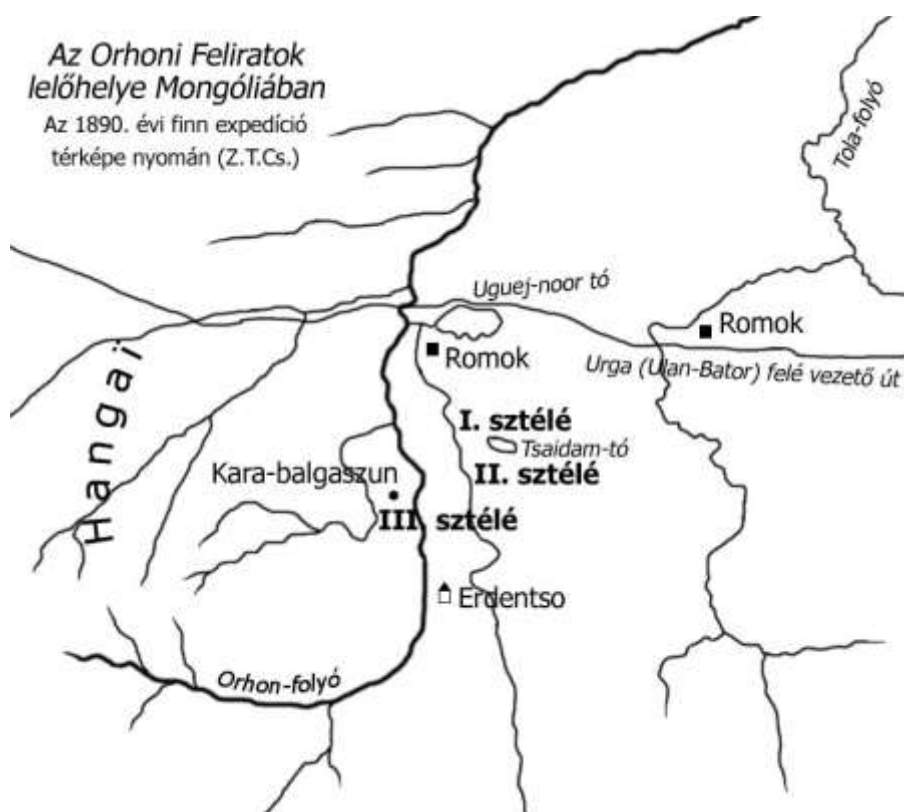
Címlapon: Az első cseh-mongol expedíció egyik orhoni felvétele (Köshöo Tsaidam, 1958, L. Šmahelová, 2014); rovásírásos nevek forrása: W. Radloff, *Atlas der Alterthümer der Mongolei*, 1892-96, www.dsr.nii.ac.jp.

Példák az Orhoni Feliratok egyes helyeinek olvasási, rekonstruálási nehézségeire (olv. jobbról balra):

Kül tegin sztéléje, keleti oldal, a finn expedíció kötetéből, és a rekonstruált rovásszöveg Radloff nyomán

Függelékek

Az ötörök, majd ujjur kagáni székhely alaprajza, 1891 (Radloff, dsr.nii.ac.jp 0083)

A kínai mintára épült Por-Bajin, nyugat-mongóliai ujjur város régészeti feltárások alapján készült modellje (középen manicheus templom); hasonlóak voltak a korábbi kök türk városok is

CHRONOLOGISCHER ABRISS

DER

GESCHICHTE DER UIGUREN.

Die Uiguren waren Nachkommen der Hunnen. Da sie auf mit hohen Rädern versehenen Wagen herumfuhren, nannte man sie, unter der Wei-Dynastie (227 – 264), *Kao-tsche* (高車) „Hohe Wagen“. Sie waren in 15 Stämme getheilt:

1. die *Üngir* (袁紇),
2. die *Siet-yen-to* (薛延陀 *Siryanda?*),
3. die *Ki-pi-yü* (契苾羽 *Kibyri*),
4. die *Tupo* (都播 *Tuba*),
5. die *Kurikan* (骨利幹),
6. die *To-lam-kat* (多覽葛 *Telenget*),
7. die *Puk-kut* (僕骨 *Bugu*),
8. die *Bayirku* (拔野古),
9. die *Tongra* (同羅),
10. die *Hun* (渾),
11. die *Sukit* (思結 *Sukar?*),
12. die *Haksiet* (斛薛 *Aksir?*),
13. die *Hekit* oder *Hikit* (奚結 *Ekis, Ökis, Egis* oder *Igis?*),
14. die *A-tit* (阿跌 *Adiz*),
15. die *Pak Sap* (白霫), die weissen *Sap* oder *Sip*.

Der Stamm der *Üngir* ward auch *O-gu* (烏護) genannt, worin Thomsen (Inscript. de l'Orkhon, S. 148) ganz richtig den Namen *Oguz* vermuthet hat, der uns sonst nur in der verderbten Form *Tagaz-gaz*, d. i. *Toguz Oguz*, die „Neun Oguz“, erhalten ist.

Kínai források a 3. századi „Kao-csö“, Magas Kocsijú Tingling, és a 7. századi nyugati türk törzsszövetségekről (G. Schlegel: *Die chinesische Inschrift auf dem Uigurischen Denkmal in Kara Balgassun*, 1896, 1, Wei-su, és 111, 112., Pien-i-tien, vö. táblázat, térképek)

Abtheilung" wurde ebenfalls westlich und östlich von den Fahnen und Trommeln postiert, und alle anderen Generäle südlich und nördlich davon aufgestellt (仲冬講武、左廂中軍大將立於旗鼓之東西面。諸軍將立於其南。右廂中軍大將立於旗鼓之西東、而諸軍將立於其南北面。 *Pei-wen-yun-fu*, Cap. XXII 中, fol. 124 *verso*, wo mehreres über die **左右廂** zu lesen ist ¹⁾).

Auch bei den westlichen Türken fand man diese Eintheilung. Im Jahre 635 waren sie in zehn Horden eingetheilt, und jede Horde wurde durch ein Oberhaupt regiert, welche den Namen die Zehn Schad trugen. Jedem dieser zehn Schad gab man einen Pfeil, weshalb sie die „Zehn Pfeile“ hiessen. Die Zehn Pfeile wurden demnach wieder in rechte und linke Abtheilung (**左右廂**) eingetheilt, jeder von welchen fünf Pfeile zugetheilt wurden. Die linke Abtheilung hiess die „Fünf Tuluk Horde“, wobei fünf grosse Tschueh (Čür? Čur?) über jedem Pfeil angestellt wurden. Die rechte Abtheilung hiess die „Fünf Nuschipit (Jusbir?)“, wobei fünf grosse Szekun (Sükän?) über jedem Pfeil angestellt wurden. Später nannte man deshalb einen Pfeil eine Horde (**其國分爲十部。每部令一人統之。號爲十設。每設賜以一箭。故號十箭。焉又分十箭爲左右廂。各置五箭。其左廂號爲五咄六部落。置五大啜、管一箭。右廂號爲五弩矢畢。致五大俟斤管一箭。其後、或稱一箭爲一部落**). *Ma Toan-lin*, 344, fol. 5 *verso*, Geschichte der westlichen Türken; De Guignes, Geschichte der Hunnen, I, 602).

Das *Pien-i-tien* (Cap. 133, fol. 6 *recto*) führt die 5 Tschueh (Čür) und 5 Szekun an.

1) Wir finden noch bei den Chinesen den Rang eines **左右廂兵馬使**, Cavallerie-Commissars der linken und rechten Division, erwähnt (*Ma Toan-lin*, 337, fol. 10 *verso*).

Die *Tuluk* Horde wurde von 5 Čür regiert, nl.:

1. Der *Tschu-bok-k'un-lut* Čür;
2. Der *Ulug ok köl* Čür;
3. Der *Siep-sia-te-t'un* Čür;
4. Der *Türgiŝ-karaŝ* Čür;
5. Der *Tschu-ni-ŝi Čupan* Čür.

Die *Jusbir* Horde wurde durch 5 Szekun regiert, nl.:

1. Der *Asikkil köl* Szekun;
2. Der *Kaŝ köl* Szekun;
3. Der *Kao-han-kan-tun-ŝa-bar* Szekun;
4. Der *Asikkil ni-siok* Szekun;
5. Der *Kaŝ Čupan* Szekun¹⁾.

Diese Eintheilung in *Pfeile* stammt aus der alten Hunnen-zeit. Als nämlich die sechs Söhne des *Oguz-khan* eines Tages auf der Jagd einen Bogen und drei güldene Pfeile gefunden, und ihrem Vater gebracht hatten, gab dieser den Bogen den 3 ältesten, und die drei Pfeile den 3 jüngsten seiner Söhne. Die ersten wären deswegen *Buzuk*, die anderen *Ugiuk* oder *Ützok* genannt. *Buzuk* bedeutet *zerstücket*²⁾, weil diese den Bogen zerbrochen und unter sich getheilet; *Ugiuk* oder *Ütz-ok* (*üŝ ok*) bedeutet *drei Pfeile*. *Ok* heisst noch in der türkischen Sprache um Constantinopel ein *Pfeil*. In Beziehung auf diese Tradition, melden die chinesischen Geschichtsbücher von vielen Eintheilungen der Türken nach *Pfeilen*. Dies will so viel sagen, dass *Pfeil* für *Horde* oder *Stamm* genommen ist. *Pfeile* waren auch ein Zeichen der Dienstbarkeit, sowie *Bogen* Zeichen der Herrschaft (De Guignes, op. cit., I, 121, Note 27).

Wahrscheinlicher jedoch für den Ursprung der Bedeutung des Wortes Pfeil für Horde ist die alttürkische Sage von dem Pfeilbündel, die sich ja auch weit nach Westen verbreitet hat.

1) 咄陸有五噉、曰、處木昆律噉。胡祿屋關噉。攝舍提噉。突騎施賀羅施噉。鼠尼施處半噉。弩矢畢有五俟斤、曰、阿悉結關俟斤。哥舒關俟斤。校寒幹噉沙鉢俟斤。阿悉結泥孰俟斤。哥舒處半俟斤。

2) Im Osmanischen bedeutet *bozruk* noch heute „zerstört“.

N	K	I	R	Ng	T	U	←
K	A	D	I	R	Ng	T	
L	S	M	L	U	B	T	
Ng	T	A	G	L	I	B	
K	R	U	G	J	U	I	

1. U. Tengri Kán	=	Tengri Kán
2. Tengrida K.		az Isteni
3. T. Bulmis L.		Bulmis
4. Bilga T. Ng.		Bölcs
5. I. Ujgur K.		Ujgur Kán

Z. Tóth Csaba, 2017.

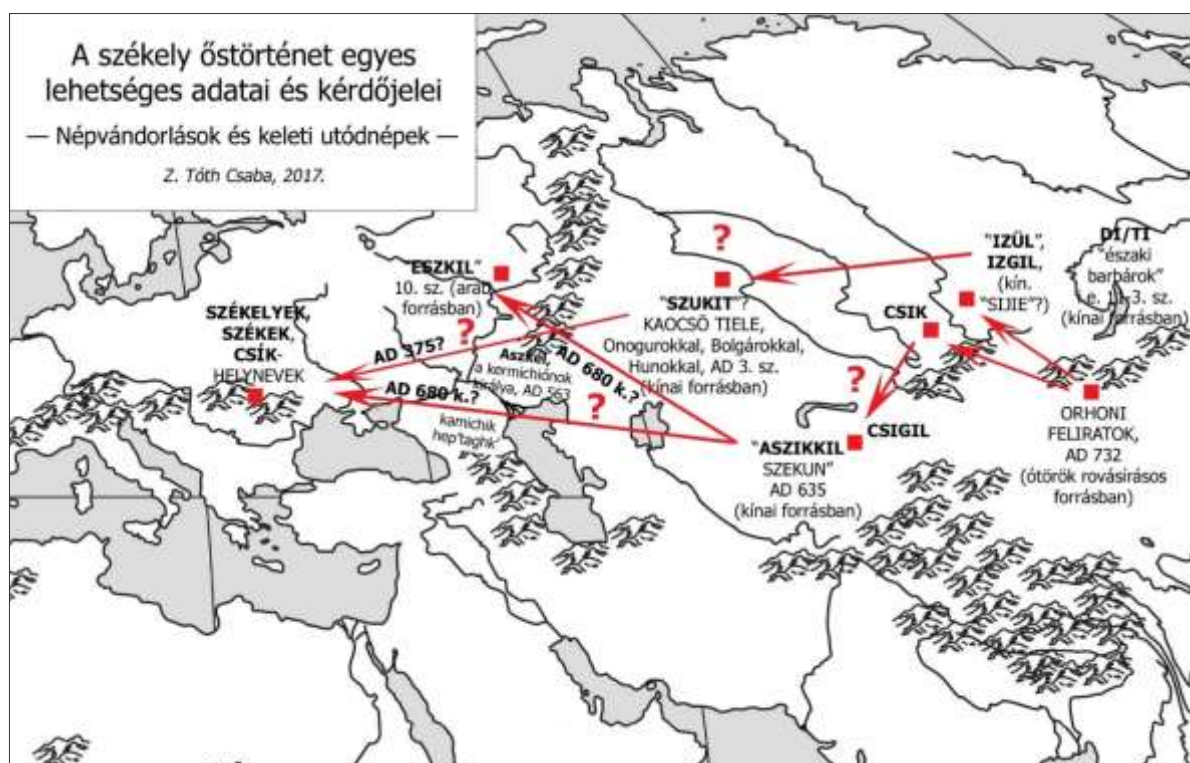
A III. orhoni sztélé sarkányos töredéke és felirata, az ősi keleti istenkirályság eszméjének egyik emléke, 740 k. (fent balra a finn expedíció kötetéből, 46. tábla, dsr.nii.ac.jp 0197, és a felirat másolata Radloff, Taf. XXXV. 1, uo. 0099)

Ogurok, hunok, bulgárok, székelyek AD 3-10. századi forrásokban

<i>Wei-korszak</i> (AD 221-264)	<i>Pien-i-tien</i> (AD 635)	<i>Orhoni Feliratok</i> (AD 8. sz. eleje)
1. Ungür (ogur, ujugur) 5. Kurikan 7. Puk-kut (bulgár) 8. Bajirku 9. Tongra 10. Hun 11. Szukit? 思結 Földrajzi térség: Kelet-Kazahsztán és a Bajkál-tó között (Schlegel 1896, 1, <i>Kao-cső Tie-lő</i> , Magas Kocsijú Tili, Dili szövetség 15 népe, vö. O. Pritsak 1955, az onogur-bulgár Dulo-dinasztiáról, és Kézai 5., <i>Belar</i> és <i>Dul</i> fejedelmek, vmint Arany Dulu/Tulu, a türkök kagáni Ashina-családjának törzse)	- - - - - - - - - - 阿悉結關俟斤 Aszikkil szekun , 10 törzs 5 egységében 2x (vö. 563-ban <i>Aszkel</i> , a "vörös hunok" királya, Theophanes), és <i>sha-bar</i> = szabir-magyar? A másik 5 alegység <i>csúr</i> (Schlegel 1896, 112, nyugati türkök 10 törzse, 5 Tuluk/Dulu és 5 Jusbir/Nusipit törzs, az Orhoni Feliratokon „On Ok” = Tíz Nyíl)	Oguz, Tokuz-Oguz, Ujugur Kurikan - Bajirku Tongra - 𐰽𐰺𐰍 𐰇𐰏 𐰇𐰏 𐰇𐰏 Izül/Izgil , a türkök legyőzik őket (vö. Volgai Bulg., Ibn Fadlan, 922: <i>Aszki</i> , <i>Eszgel</i>), és Csik nép; <i>szengün</i> = kín. 'tábornok'; <i>csúr</i> (ld. besenyőknél, DAI 37) (Radloff 1892-95, Thomsen 1896, 1922, 1930)

Hun invázió Kelet-Európában, AD 375

Z. Tóth Csaba, 2017.

KÖZÉPKORI TÖRTÉNELMÜNK (X.)

Z. Tóth Csaba (Pécs):

Pálosok keresése – „héjtól a magig”, a kezdetektől Gyöngyösi Gergelyig és tovább

Árva Vince pálos atya emlékének (1932-2008)

*„Te is Magyarország, édes hazám,
a pálosokkal fogsz növekedni és
ugyanazokkal fogsz hanyatlani.”
– régi mondás⁶⁰²*

Már rég fel kellett volna „fedeznem” a pálosokat, vagy ahogy eleinte nevezték magukat: a „Szent Kereszt remete testvéreit”, mert valóban őrizni látszanak egy kristálytisza és átfogó, mondhatni „centrális” magyar szellemiséget, testen és földön túli heroizmust, mely frissítően harmatozik az utókornak. Más szerzetesrendeknek, tanító közösségeknek is múlhatatlan érdemei vannak történelmünkben, mégis a pálos rend egy kivételes szellemi hídnak látszik a régi magyarok és az újkor között. De jómagam sokáig igyekeztem mélyebbre, régebbi időkbe hatolni a magyarság gyökereinek keresésében, ezért a középkor etekintetben „kimaradt”, leszámítva a Fehéregyháza-kérdésben tett „kirándulásomat” 1998-ban⁶⁰³. Mígnem legutóbb, 2016 nyarán újra elővettem a pilisi múlt szertehullott „héjait”, darabkáit, s föllelkesülve a Pilisszántón talált nagyszerű leletektől (keresztes kő, gótikus templom alapfalai), áttanulmányoztam Gyöngyösi Gergely, pálos rendi hitszónok, majd rendfőnök két kisebb írását, és a páratlanul értékes rendi krónikáját is⁶⁰⁴. Ezekben az igazi kincsekben fölragyog a magyar „pálos” szellem esszenciája, „magva”, mely Gyöngyösinél valóságos üstökösként szánt végig a magyar égen.

A „héj”

Noha maga Jézus a Getsemáni-kertben nem azt kérte az Atyaistentől, hogy a követőit „vegye ki” a világból (Ján. 17,14), mégis egy időre megjelent a szerzetesség, a kivonulás intézménye, lényegében az előző korszakok alapjain, a világi társadalom egyfajta „élő

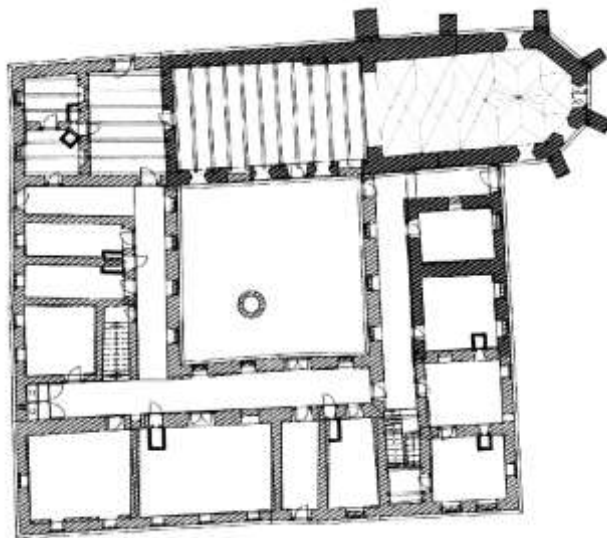
⁶⁰² Et tu Hungaria, mi dulcis patria, cum Paulinis crescis, etcum itidem decrescis (Sörédi Pál nyomán).

⁶⁰³ Országépítő, 1999/1, 3.

⁶⁰⁴ Epitoma, Directorium, 1514-1520 k., Bp., 2011., Arcok a magyar középkorból, 1983., Vitae fratrum, 1988.; még a kedvenc szavárdjaim is megtaláltam a pálos „őstörténetben”, egy *Zovárd* testvért 1300 körül (Gyöngyösi 17. fej.), a *Zovárd* nembeli Fugyi családot, mely támogatta a pálosokat (uo. 21., 29. fej., Szt. Jeromos kolostor, Fugyivásárhely, Bihar vm.), vagy a Márianosztra közelében lévő *Zuvár*-hegy várának romjait, mely az Esztergom környékén szintén birtokos másik Zovárd-ágról kaphatta nevét, s amelynek köveiből a nosztrai kolostort építették (1352, uo. 26. fej. „Nosztra” vár, vö. a Zovárd nemzetségről, Karácsonyi III. 1., Knauz II.).

lelkiismereteként”. Az egyetlen hazai alapítású pálos rend „kivonulóinak” története IV. Béla király uralkodása idején kezdődött (1235-1270), amikor a tatárjárás és a hatalmi harcok miatt kialakult áldatlan állapotok szinte kihajtották az embereket a „pusztába”, rengetegbe, ahol barlangokban vezekeltek mások bűneiért. A remete rend azután az Anjouk alatt indult virágzásnak, kapta hófehér öltözetét, és a nevét az első remete szentről, Thébai Pálról (Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae, 1322), s megvetették lábukat az egész országban és külföldön is, elsősorban Lengyelországban, Nagy Lajos király leánya, Hedvig révén, bár lengyel alapítóként Opolei László herceg neve is felmerült. Itt a másodvirágzásuk a 16. századtól kezdődött, amikor nálunk, a mátyási fénykor után a török rendezkedett be százötven keserű esztendőre, illetve a Habsburg-uralom sem volt túl kegyes, és II. Lipót, a „kalapos”, felvilágosult uralkodó több más szerzetesrenddel együtt a magyar pálosok működését is betiltotta (1786), s ezt I. Ferenc sem oldotta föl rájuk vonatkozóan (1804)⁶⁰⁵. Így ma is a lengyel pálos rend „filiájaként” működnek maradék pálosaink, a maradék hazában.

Az eredeti, magyar pálos rend első központja a Pilisben, a Visegrádi-hegységben alakult ki, a királyi vadászterületen, bár korábban is létezett hasonló, eleinte az ágostoni regulát követő remeteség Pécs közelében, a Jakab-hegyen (1225), majd ők is pálosok lettek.

A (szent)jakab-hegyi kolostor alaprajza
(Buzás Gergely nyomán F. Romhányi 2010)

A hagyomány szerint a pilisi remetét Özséb, esztergomi kanonok gyűjtötte maga köré⁶⁰⁶, majd felépítették a legendás Szent Kereszt (Sancta Crux, magyarosan Keresztúr) monostorukat, valamikor Béla király uralkodásának vége felé⁶⁰⁷, s a szentlászlóit, szentlélekit is jóval 1270 után⁶⁰⁸. Gyöngyösi nem írja le, hogy pontosan hol állott ez a Szent Kereszt főkolostor, rendház, csak annyit, hogy „Esztergom mellett”, forrás és egy „Hármas-barlang” közelében. Romjait Pilis falunál vélték megtalálni az 1866-ban Scitovszky hg.prímás jóvoltából idetelepülő pálosok, mely így kapta a Pilisszentkereszt nevet, azonban kiderült, hogy itt a III. Béla által letelepített ciszterciek apátsága állott, melyet Gerevich László tárt fel, s a romok között megtalálta

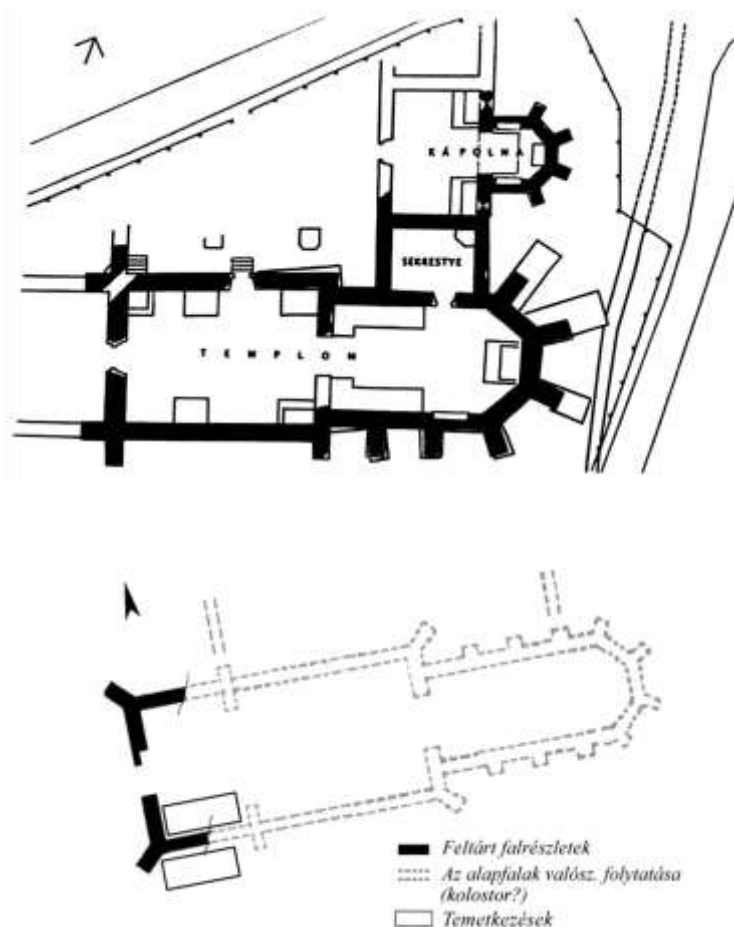
⁶⁰⁵ Sörédi Pál, 2010, Galla Ferenc 2015, p. 458.

⁶⁰⁶ Eusebius, † 1270, neve egyetlen egyszer fordul elő az okleveles anyagban, 1255-ben, ekkor még az esztergomi káptalan prebendáriusa, javadalmasa, Knauz: Monum. eccl. Strig., I. 428-429, Hervay 2007; Gyöngyösi néhány adata pontatlan, kerekítette az évszámokat, ha nem állt rendelkezésére írott forrás, oklevél.

⁶⁰⁷ Egy 1263. évi oklevélben, mely felsorolja a remeteségeket, ez a rendház még nem szerepel, az okiratban „Pilup sziget” Révfülöpre vonatkozhat, Solymosi, 2005, Hervay 2007, Knauz II. 610.

⁶⁰⁸ A pilisszentléleki klostromot IV. Béla vadászházából alakították ki, régi nevén Pilis szigeten, Benedek-völgyben, Hervay 2007, Gyöngyösi 13-14. fej.; a régi magyar nyelvben a sziget elszigetelt helyet, szegletet, zugot is jelenthetett, Sziget nevű erdőrészt ma is van a Holdvilág-árokától északra.

és rekonstruálta az 1213-ban meggyilkolt Gertrudis királyné⁶⁰⁹ síremlékét is. Felmerült, hogy a Pilis-hegytől nyugatra, a Kesztlőc⁶¹⁰ közelében lévő Klastrompusztán állt a Szent Kereszt kolostor, ahol több barlang, forrás is található, s ahol Méri István régész tárt föl egy gótikus templomromot⁶¹¹, de legutóbb 1998-ban, Pilisszántón is kiástak középkori, támpilléres templommaradványokat a régészek, Molnár Erzsébet és Kocsis László. További ásatások, geomagnetométeres felmérések kellenek S. Crux megtalálása érdekében, mert nyilván csak ott lehet szerzete-seket feltételezni, ahol volt kolostor is⁶¹². Megfontolandó egy 1289. évi királyi adományozásban a Szent Kereszt kolostorral határos Ilewkew föld neve⁶¹³, ami, ha nem Jóköt jelent, talán azonos a Szántó fölött – de Klastrompusztától is azonos távolságra lévő –, a Pilis-hegy keleti felén ma is megtalálható Éles-kövel, melynek eredeti neve lehetett Illye-kő, azaz Illés-kő, bár az Illés személynév az okleveleinkben általában a görög-szláv Elyas, Elya, Elie alakokban szerepel⁶¹⁴.

A klastrompusztai és a pilisszántói templom alaprajza

⁶⁰⁹ Ld. Anonymus 9.: „...most is a rómaiak legelnek Magyarország javaiból”, ti. a német-rómaiak s az egyház.

⁶¹⁰ Lat. castellum, szláv kostolec, kis vár, erődtemplom (Kiss L.: Földrajzi nevek etimológiai szótára).

⁶¹¹ Klastrompusztán valószínűleg a Borovszky által említett „esztergomvidéki benedekrendi apátság” lehetett, Mo. vm.-i és városai, Esztergom vm., vö. Kesztlőc sokáig a garamszentbenedeki apátság birtoka volt.

⁶¹² Csánki Dezső még Szántóra helyezte Szent Keresztet, Mo. tört. földr., I. 15, vö. 1725: *In pago Santo templi veteris rudera extant*; 1754: *Veteris ecclesie rudera supersunt*, uo., Mali László: Pilisszántó műemlékei.

⁶¹³ Hervay 2007, DAP II. 401., Gyöngyösi-krónika 14.

⁶¹⁴ Vö. Knauz II., többször, és Ellye- vagy Ölle völgy, volt zselici ágostonos prépostság, Illyefalva Erdélyben, vagy Sveti Ilie elnevezések a délszláv országokban; ld. még I. Kir. 17,4, Illés próféta legendájában a holló és a remeteség motívuma párhuzamosak Thébai Pál történetével; másfelől ez a névadás utalhat a Szt. István előtti bizánci orientációnkra is.

Mint Szőnyi József, volt pilisszántói polgármester, helytörténész felhívta a figyelmet, e hajdani főmonostor Szántón állhatott, mivel a Lazarus-térképen (1528) nem Kesztlöc szerepel, hanem „Zanto”, és a budaszentlőrinci pálos központ „S. Paulus” néven, itt őrizték ugyanis Remete Szt. Pál ereklyéit 1381 óta, tehát a térkép készítőjének lehetett egy pálos helyismerete, szimpátiája. Erre mutathat az is, hogy a szerémségi Szalánkemént öles betűkkel jelölte, mintha utalna Zalánkeméni Jánosra, aki másodszor épp 1523-1528 között volt rendfőnök⁶¹⁵. Szántó mellett bizonyíthat, hogy találtak itt, nem messze a középkori templomromoktól egy tüskés-indás kereszt-kőfaragványt, amely szinte szó szerint utal az első pálosokra, a „Szent Kereszt remete testvéreire” (fratres heremitae Sanctae Crucis), akiknek a jelmondata is „In Cruce salus”, Keresztben az üdvösség volt⁶¹⁶. Nem kizárt, hogy az életfa-típusú, kissé az Anjou-liliomot is idéző, de közelebbi párhuzam nélküli keresztfaragvány akár Velencéből is érkezhetett az ereklyékkel, oda pedig talán Egyiptomból került, ahol a kopt keresztényeknél létezik egy hasonlóan „tüskés” kereszt-motívum, bár ez modern kori, és indás-leveles végű keresztet onnan még nem ismerek. Egy laboratóriumi közetminta-vizsgálat eldönthetné a kereszt kő eredetének kérdését. Gyönyösi és az oklevelek szükségessége az első főmonostor pontos helyével kapcsolatban egyébként érthető: óvni akarhatták, hogy ne legyen zarándokhely a szent csöndben élő, Istent kereső barátok otthona. A Lazarus-térkép viszont finoman jelezte Szántót. Jobban illik Pilisszántóra egy 1297. évi okirat meghatározása is, mely szerint Szent Kereszt a Pilis erdejében van, „sancta Cruce de silua Pelys”⁶¹⁷, s egy 1393. évi okirat szerint a *szántói* pálosoknak volt birtokuk Piliscsabán⁶¹⁸.

A Lazarus-térkép részletei (1528),
„Zanto, S. Paulus, Salankemen” föltüntetésével

⁶¹⁵ Szalánkemén várát (Slankamen, Dragasevci, Szerbia), melyet először 1441-ben említene, amikor Brankovics György birtokában volt, 1521-ben lerombolták, majd 1526 után újjáépítették a törökök. A helységnek volt ugyan egy premontrei, majd pálos rendi Szt. Péter-klastroma, de ez már 1393-ra elnéptelenedett, elpusztult. Ld. F. Romhányi 2000, Gere László: Várak a Szerémségben.

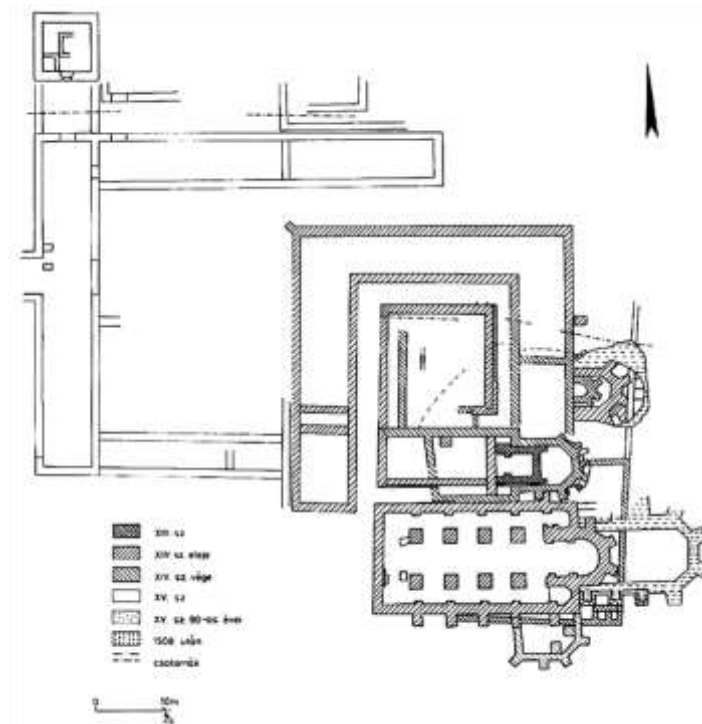
⁶¹⁶ Szentek élete, I., Boldog Özséb, emléknepja a Magyar Szentekkel és Boldogokkal együtt nov. 13.

⁶¹⁷ Knauz II., 418.

⁶¹⁸ O.Lvt. 8014, Borovszky, i.m., Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., II. A veszprémi pps. budai főesperessége.

A pilisszántói kereszt kő (balra, 80 x 40 cm, ca 80 kg), mellette egy antik és egy mai, kopt keresztforma

A budaszentlőrinci főkolostor periodizált alaprajza
(Bencze Zoltán nyomán F. Romhányi 2010)

A pilisi kezdetek után, 1308-tól a Budához közelebbi Szentlőrincen működött a pálos anya-kolostor⁶¹⁹, melyet többször bővítettek, gazdag adományokkal láttak el, különösen Nagy Lajos és Mátyás király. Falai közt magas színvonalú szellemi élet folyt, itt élt a rendi értelmiség „hét szabad művészetben” jártas színe-java, Zalánkeméni János, a belépése előtt törökverő Hadnagy Bálint, Csanádi Adalbert, Szombathelyi Tamás, Báthory László, a Biblia első magyar fordítója

⁶¹⁹ A kolostor feltárt alapfalai Bp., II., Budakeszi úton, a János-hegy és a Hárs-hegy közötti völgyben.

(részletek talán a Jordánszky-kódexben maradtak fenn), Vince testvér, jeles kőfaragó és Gyöngyösi Gergely is, aki általános rendfőnök volt 1520-22 között, de a betegsége miatt le kellett mondania tisztségéről. Ez nagyjából a „héj”, a pálos keletkezéstörténet külső problematikája, melyet legalább az utóbbi másfél évtizedben már illetett volna jobban rendbetenni régészeti, az újabb szántói leletek fényében.

A „mag”

A különböző vallási közösségek alapítását általában misztikus jelenségekre vezetik vissza, s a pálos rendnek is van egy „látnoki” eredetmondája, mely a „maghoz”, centrumhoz visz közelebb: Özséb, a pilisi remetesége elején egyszer fényt látott az éjszakai erdőben, mely más, kisebb fényeket gyűjtött maga köré, olvasztott egyg. Ebből a csodás jelből Özséb megértette, hogy feladata összegyűjteni, közösséggé alakítani a szétszórta élő remeteket, szent vezeklőket. E pilisi „hőskorszakról” később verset is írt egy pálos testvér, Varsányi István⁶²⁰:

*Egykor az úttalan erdőt járva-kutatva atyáink
Sziklafalak mentén néhány kicsi házat emeltek,
Szétszórta barlangok mélyét is jól kikutatták.
Itt a kegyes remeténk s papi férfi, Özséb, alapítja
Végre a rend házát, s a keresztnek szent neve címe.
Lassan a testvérek barlangjukat elhagyogatják,
S kezdenek együtt szigorú szent zárdai életet élni.
Innen terjedt szét a világon Pál remetének
Rendje: amelyben az erkölcs és ruha folttalan egyként,
Így lesz majdan a kis forrásból nagy folyam árja.*

A kis forrásból valóban széles, nagy folyam, a kis fényből nagy világosság lett a 15-16. század fordulójára, s ez a legtisztábban Gyöngyösi Gergely (1472-1531) műveiben jelenik meg, az *Összefoglalás*-ban (Epitoma, 1514 k.) és az *Útmutató*-ban (Directorium, 1520 előtt), valamint rendi krónikájában, a *Remete Szent Pál testvéreinek életé*-ben (Vitae fratrum), melyet halála után folytattak rendtársai. Jótanácsaiból, intelmeiből, melyeket a szerzeteseknek és a rendi vezetőknek szán – az Epitomát a saját rendi előjárójának, Lórántházi Istvánnak ajánlva, a Directoriumot pedig egy római bíborosnak –, kiragyg egy „reformatori” szellem, egy határozott, de szeretettel, figyelmes bölcsesség, mely ma is vonzó, példamutató, megújító hatású lehet az ezernyi „héj” páncélja alatt rejlő „mag” keresésében. A kommentárok kiemelik Gyöngyösi hangvételének és bibliográfiai hivatkozásainak (pl. Platón, Szókratész) „reneszánsz, humanista” jellegét, *devotio moderna*-ját, azonban ez a világosságra, egyenességre törekvés valójában már ott volt két-háromszáz évvel korábban is, a virágzó skolasztikában, a nyugati középkor kevésbé tárgyalt filozófiai irodalmában, nagy, szellemi küzdelmeiben, melyeket főként az arab bölcselek által közvetített sajátosan „okos”, ma már kizárólag haladónak tekintett magyarázatokkal, „kettős igazságokkal” vívtak Párizsban, Spanyolországban és Itáliában, elsősorban a domonkosok, Aquinói Tamással (1225-1274) az élen, aki egyébként személyesen is pártfogásába vette az esztergomi Özséb atya rendalapító kezdeményezését.

Mi is ez a Gyöngyösi-féle hangvétel, gondolkodásmód? Jómagam nem írhatok mást, mint ami a szövegekből felém sugárzott, majd visszhangzott az eddigi és mai szellemi tapasztalataimban, s az alábbi rövid észrevételeket lehet akár „szubjektívnek” tekinteni, mondván, a Bibliában is benne van minden, és mindennek az ellenkezője, ám most is, mint mindig, elfogultlanságra törekszem, híven Gyöngyösihez, aki így szól a rendi tanácsnokokhoz:

⁶²⁰ Gyöngyösi 8., Csonka Ferenc fordítása.

„elfogulatlanoknak kell lenniök, nem csupán feljebbvalóik akarata szerint beszélniök, máskülönben nem kerülnek el sem névleg, sem tényleg a talpnyalás vádját” (Epit. VI.). E regulák „genezisének” vizsgálatánál mindenekelőtt figyelembe kell venni, hogy Gyöngyösi a római éve alatt írta őket, amikor a Santo Stefano Rotondo melletti pálos rendház priorja volt 1513-1520 között, ott is jelentek meg a pálos rend pénzén, tehát elsősorban a római tapasztalatait sűrítette össze bennük. De a hazai viszonyokra is célozhatott velük, amihez nem lehet említés nélkül hagyni egy anekdotáját, melyben leírja: 1477-ben a rendfőnök azzal tréfálta meg az egyik novíciust a felvételnél, hogy „bűnéül” róttá föl, hogy katolikus, mire ő ezt hevesen tagadta, a testvérek nem kis derűtségére (Vitae fratrum, 58.). Akár így, akár úgy, vagy így is, úgy is, de igazi, „magyaros” nyíltsággal szembeszáll a különféle emberi hibákkal, vétkekkel, elfogultságokkal, egyházon belül és kívül, amiért Gyöngyösit is érthették viszontbírálókat (Dir. prológusa). Ugyanakkor jó pszichológiai-pedagógiai érzékről tesz bizonyosságot, amikor leírja a kisebb vétkek kezelését: „*Tapintatosan úgy kell tehát eljárni, hogy olykor az alárendeltek hibáit bölcsen észrevétlenül kell hagyni, s bár hallgatunk róluk, mégis rájuk kell mutatni, hogy amikor a vétkes rádöbben, hogy leleplezik, és azon tűnődik, hogy mégis csöndben eltűrik, riadjon vissza vétki gyarapításától, s maga bíraskodván büntesse meg önmagát.*” (Epit. XXIII.)

Másfelől, Gyöngyösit olvasva felbukkanhat egy meglepő párhuzam, amit a templomos lovagrend „titkos” statútumaiban lehet tanulmányozni, melynek részletei magyarul is megjelentek egy vékonyka füzetben, 1878-ban⁶²¹. Ez a templomos párhuzam ugyanis, a hasonló szellemiség mellett, két helyen szinte szó szerint előjön Gyöngyösinél, amikor arról beszél, hogy „*félelmetes légy a vétkesek és engedetlenek szemében, nagyon szelíd és barátságos viszont minden békés és engedelmes iránt*” (Epit., V.), mely a templomosok első regulájában így hangzik: „*Krisztus barátai tiszták és jóakarók, de mint ellenségek feketék és retteneteseek*”, igaz, Gyöngyösi egyúttal puhít ezen a sarkos kijelentésen: „*Légy hasznára mindenkinek, ne árts senkinek! ... atyai gondoskodást tanúsítva mindenkivel szemben*” (uo.). Másrészt mindkét szöveg felidézi Jézus szavait a farizeusok ellen (Mt 23,4): „*Kibírhatatlan terheket raknak alattvalóikra, amelyeket maguk egy ujjnyival sem akarnak megkönnyíteni*” (Epit., XXVI.), és a templomos rendszabályzatban: „*Látjátok őket, mint összehordanak nehéz és elviselhetetlen terheket és rakják az emberek vállaira, melyeket ők maguk ujjukkal mozditani sem hajlandók*”⁶²². Talán az sem csupán véletlen, hogy Gyöngyösi négy könyvet is ajánl a kolostoroknak Clairvaux-i Szt. Bernáttól (1091-1153), a cisztercita rendalapítótól, s legtöbbször őt idézi, aki a templomos lovagrend megalakulásakor irányadó exhortációt, dicsérő szavakat, és regulát is írt a lovagoknak az első nagymester, Hugues de Payens kérésére⁶²³. Gyöngyösi könyvespolcán mindezek a művek ott lehettek, használhatta őket⁶²⁴, s nagyon is valószínűnek tarthatjuk, hogy magyar pálosként a szívében, elméjében őrizhetett egy szimpátiát az 1314-ben oly méltatlan véget ért híres lovagrend iránt. Érdekes, hogy Gyöngyösi a krónikájában (18. fej.) nem emlékezik meg a templomosok meghurcoltatásáról, a *negatívumról*, de az 1317. évnél megemlíti a *pozitívumot*, hogy „*Jézus Krisztus katonáinak új rendje*” megalakult Portugáliában. E rendbe állítólag beléptek volt templomosok, akik résztvehettek Kolumbusz útján is, de arról nincsenek adatok, hogy ekkor mentek-e portugál vagy magyar pálosok az Újvilágba, valamivel később viszont igen, Dél-Amerikába⁶²⁵. Gyöngyösi többször beszél krónikájában „harcról”, Krisztus „seregéről”, utalva

⁶²¹ Barach Benedek ismertető előadásai a Corvin Mátyás Páholyban, a német kiadás nyomán: *Die Geheimstatuten des Ordens der Tempelherren nach der Abschrift eines vorgeblich im vatikanischen Archive befindlichen Manuscriptes, zum ersten male in der lateinischen Urschrift und in der Deutschen Übersetzung herausgegeben von Dr. Merzdorf*, Halle, 1877. Az eredeti valószínűleg azáltal került napvilágra, hogy Napóleon a pápával, VII. Piuszal együtt 1811-ben Párizsba vitette a vatikáni titkos archívumot. Néhány évvel ezelőtt „Chinon-pergamenek” címmel jelentette meg a Vatikán a templomosok elleni perek jegyzőkönyveit.

⁶²² I.m., 18. szakasz, Az Antichristus synagogájáról, vö. Mt 15,8, Ján Jel. 3,9.

⁶²³ *De laude novae militiae*, Az új lovagság dicsérete, 1120 k.

⁶²⁴ Nem tudjuk, mi volt a *Liber eruditionum*, a Tudás, vagy Felvilágosítás Könyve, melyet szintén ajánl, Dir. VII.

⁶²⁵ Vö. J. József Dániel Mihály: *Pálosok könyve*, Fehér Lovag, VII, 2005.

a pálos szerzet „lovagi” jellegére, átvitt értelemben, a jó és rossz erők közötti *szellemi* harcra, és Szt. Bernát is szól a templomosoknak írott levelében a lovagok kettős harcáról, a test kísértései és a gonosz égi seregei ellen⁶²⁶.

De, hogy megmaradjak magam is a „túl sok és a kevés között” (Epit., XXIV., idézve Arisztotelészt), bármennyire is szerteágazó ez a pálos szellemi csomópont az utolsó magyar aranykor érett fényeiben, a török hódítás előestéjén, legyen elég ennyi az ismertetésből, az egyházi és a templomos kontraszt, az állami-intézményi, pénzhatalmi túlzások és az egyre szűkösebb valódi élet között, s álljon itt egy kis csokor Gyöngyösi Gergely „reguláiból”, beszéljen ez a ragyogó szellem, találja meg benne minden mai magyar a „hidat”, kedvet a lelki újjászületéshez, szellemi felébredéshez, „hitben vagy látásban”, egyházban vagy a „laikus” életben, most és különösen a jövőben, az Igazság Szellemének Nagyobb Dicsőségére! Úgy vélem, épp ez az, ami igazán keresztény, egyetemes és centrálisan magyar bennünk és a „pálosságban” is: az *Igazság* szeretete s a *Szeretet* igazsága, mely a „világi” életünkben akar megvalósulni!

Hadnagy Bálint, pálos rendfőnök (1532-36), szerzetes író, a *Budaszentlőrinci csodák* első összegyűjtője és kiadója 1511-ben (felirat: *Ne corrumpas laborem meum*, ne rontsd le munkám, Gyöngyösi-krónika, 1983, p. 247.)

Bibliográfia

- Arcok a magyar középkorból, ford. Árva Vince, Csonka Ferenc, Csanád Béla, Bp. 1983.
Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Bp. 1938.
Bártfai Szabó László: Óbuda egyházi intézményei a középkorban, Bp. 1935.
Borovszky S.: Magyarország vármegyéi és városai, 26 kötet, Bp. 1896-1914, CD-ROM
Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I-III, Bp. 1890-1913.
F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp. 2000.
F. Romhányi Beatrix: Ágostonrendi remeték a középkori Magyarországon, Aetas, 2005/4.
F. Romhányi Beatrix: A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében. Történelmi Szemle 50 (2008). 289–312.

⁶²⁶ Efez. 6,12,16-17.

- F. Romhányi Beatrix: „*A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn...*” – pálos gazdálkodás a középkorban, Bp., 2010.
- Galla Ferenc: Pálos missziók Magyarországon a 17-18. században, Bp., 2015.
- Guzsik Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Bp. 2003.
- Guzsik Tamás, Fehérváry Rudolf: A pálosrend építészeti emlékei a középkori Magyarországon. Bp. 1980.
- Gyöngyösi, Gregorius: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae. Ed. F. L. Hervay. Bp. 1988.
- Gyöngyösi, Gregorius: Összefoglalás, Útmutató (Epitoma, Directorium), Bp., 2011., ford. Bel-lus Ibolya, szerk. Sarbak Gábor (latin-magyar-ném. kiadás, részletes bibliográfiával)
- Györffy György: Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza. I-IV. Bp. 1963-1998.
- Hervay F. Levente O.Cist: A pálos rend elterjedése a középkori Magyarországon. In: Magyar Egyháztörténeti Emlékek. Bp. 1984. 159-171.
- Hervay F. Levente O.Cist: A pálos rend eredete. In: Decus solitudinis. Pálos évszázadok. (Rendtörténeti tanulmányok IV/1). Szerk. Öze Sándor – Sarbak Gábor. Bp. 2007. 57-65.
- Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, I-III., Bp., 1900-1903.
- Kisbán Emil: A magyar pálosrend története. Bp. 1938.
- Knauz Nándor: Monumenta ecclesiae Strigoniensis, I-II., Esztergom, 1882.
- Mályusz Elemér: A pálosrend a középkor végén. Egyháztörténet 3 (1945). 20-21.
- Miracula Sancti Pauli primi heremite. Hadnagy Bálint pálos rendi kézikönyve, 1511. Kiadta, fordította, a tanulmányt és a jegyzeteket írta Sarbak Gábor. Debrecen 2003.
- Sarbak Gábor: Gyöngyösi Gergely, 1472–1531. Correctio correctionis. In: Ghesaurus. Szerk. Csörsz Rumen István. Bp., 2010. 115-122.
- Sarbak Gábor: Pálosaink írásbelisége a középkor végén, Vigilia, 2001/2.
- Sarbak Gábor: Remeték a Jakab-hegyen. Megjegyzések a pálos rend pécsi kezdeteihez
- Solymosi László: Pilissziget vagy Fülöpsziget? A pálos remeteélet 13. századi kezdeteihez. In: Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára. Szerk. Angi János – ifj. Barta János. Debrecen 2005.
- Sörédi Pál: Czestochowa és a pálosok, 2010.
- Árva Vince atya előadásai az interneten, írott és video-formában
- Szőnyi József: Hol volt a pálosok Szent Kereszt kolostora? 3. rész, Youtube (5. percnél a Lazarus-térkép Szántó feliratáról)

Elsődleges források:

- DAP = Documenta Artis Paulinorum I-III., Gyéressy Béla gyűjtése. Közreműködött Hervay F. Levente. Szerk. Tóth Melinda. Bp. 1975-1978.
- Inventarium privilegiorum omnium et singularum domorum ordinis heremitarum sancti Pauli primi heremite. (Liber viridis). Egyetemi Könyvtár, Bp. Cod. Lat. 115. ff. 1-89.
- Gyöngyösi Gregorius: Vitae fratrum ordinis fratrum heremitarum s. Pauli primi heremite. – 4°. Két példányban. Az egyik XVI. századi p. 228. Ez: „Catalogo inscriptus monasterii Lepoglavensis.” A másik példány XVII. sz. másolat. Első lapján ez áll : – „Ipse liber est fratrum Eremitarum ord. s. Pauli primi eremite monasterii Chaktornensis (kihuzva és föléje írva: Lepoglavensis) catalogo inscriptus 1695.” „Pro hoc libro datus est monasterio Chaktornensi alter, Annali apparatus ad theologiam. Eamque permutationem ratam gratamque habuit conventus. Actum a. 1743.” – „Recompactus cura a r. p. Nic. Benger, 1758.” – Ujabb pótlásokkal 280 lap. (Catalogus Librorum Manuscriptorum, Bp. 1889, ELTE Egyetemi Könyvtár kézirat-katalógusa)

Válogatás Gyöngyösi Gergely kisebb írásaiból

Epitoma – Összefoglalás

Már a régi egyházatyák ... minden közéleti és személyes elfoglaltságot háttérbe szorítva az igazság keresésével és megírásával foglalkoztak, mert úgy gondolták, hogy sokkal nagyszerűbb és méltóbb az isteni és emberi világ természetét kutatni és megismerni...

...nemcsak az égi haza dicsőségét kell megmutatni, hanem azt is fel kell tárni, hogy életünk útján az ősellenségnek hány kísértése rejlik.

...elfogulatlanoknak kell lenniök, nem csupán feljebbvalóik akarata szerint beszélniök, máskülönben nem kerülük el sem névleg, sem tényleg a talpnyalás vádját.

...odavész minden józan ítélet, amikor a lényegét érzélem hatja át.

El kell távolítani azokat a vezetőket, akik magán, illetve aljas érdekből a kegyeltjeiket emelik fel – mellőzve a náluk sokkal jobbakat.

Bizony, névleg sokan vannak a szerzetesek, ténylegesen azonban kevesen.... A rend birtokában levő helyeken megfelelően elhelyezhetnek olyanokat, akik keresztülhúzzák és keresztülhúzzák a gonoszok terveit, leleplezik a cselvetéseiket, szétzilálják a hurkaikat, elszaggatják a hálóiakat, megghiúsítják a gonoszok ellenséges szándékait.” (Zsolt. 64,6-10)

...ne altassa el a lelkiismeretüket semmiféle hízelgés, ajándék és szolgálat, ne vesztegessék meg őket könnyen, s ne váljanak engedelmességgel megszelidített, néma kutyákká a romlottakkal szemben.

...ne hanyagolja el a belső dolgok felügyeletét, a külsővel való foglalkozást, és a belsők iránt érzett aggodalma miatt ne tanúsítson kisebb figyelmet a külsők iránt, hogy ne roppanjon össze a belsők súlya alatt, míg a külsők felé fordul, vagy midőn csupán a belsőkkel foglalkozik, ne mellőzze felebarátai külső dolgait.

Egy nagy és kiváló férfiúban ugyanis nincs dicséretesebb és méltóbb az engesztelhetőség-nél és a kegyességnél, a lelki nagyság pedig igazságosság, emberszeretet és rokonszenv híján csak nyerseségnek és érzéketlenségnek mondható. Ki kell tehát kapcsolni a haragot, különösen a büntetés során. Aki haragszik, a büntetéskor sohasem jár középúton a túl sok és a kevés között.

Mindazonáltal többen csak névleg pásztorok... Nem hallgatok, hanem beszélni fogok... Mert már szinte mindenki csak a magáét keresi, a saját kényelmét és javát tartja szem előtt.

Sokan megmosott kézzel, tiszta arccal és fehér ruhában az ördögöt tisztelik... mást énekelnek, és mást gondolnak... Mindezekre ügyelni kell... az legyen a szívükben, amit kiejtenek a szájukon...

...szükséges a hatóképes figyelem, amely az első elhatározástól kezdve kitartó.

Mindenki ura a maga akaratának, és döntésében szabad.

...a mi előjáróink és prédikátoraink, akik kakasok voltak, kasztráltak lettek, olyan kutyák, amelyek nem tudnak ugatni, nem ők prédikálnak a népnek, hanem a nép prédikál róluk.” (...) „A papok a szellemüket edzik, és annál alkalmasabbak a bölcs és értelmes feladatokra, minél kevésbé edzik testüket

...írj könyveket, hogy a lélek is jóllakjék.

Directorium – Útmutató

...a világi életben tizenkét fajta fonás van, nevezetesen: bölcs ember alkotások nélkül; öreg vallás nélkül; ifjú engedelmisség nélkül; gazdag alamizsnálkodás nélkül; asszony szemérem nélkül; férfi bátorság nélkül, viszálykodó keresztény, fennhéjázó szegény, igazságtalan király, hanyag püspök, fegyelem nélküli nép, törvény nélküli emberek.

...inkább tartózkodjanak az üres, mint a trágár beszédétől...

Ha beleunnak a lelkigyakorlatokba, forduljanak a testgyakorlás felé.

Három dolgot kérjenek gyakran az Istentől, nevezetesen: a megvilágosodás kegyelmét, bölcsességet, hogy megkülönböztessék a jót a gonosztól, s hogy képesek legyenek a jót cselekedni.... Törekedjenek arra, hogy az legyen a szívükben, amit a szájuk kimond.

Igyekezzenek hasznos és világos műveket gyakrabban olvasni, mint bölcseket, hogy fejlesszék értelmüket, lángra lobbantsák szeretetüket az Isten iránt, a mások és saját maguk üdvére.

Kétes dolgokat igazak gyanánt ne prédikáljanak, se üres meséket... (1.Timót. 1,4, 2.Timót. 4,3, Titus 3,9)

Nem kell a gyerekeknek mindig könyvekkel és komoly dolgokkal foglalkozni, és aránytalanul nagy feladatokkal terhelni őket, amelyektől elcsigázva csuklanak össze. A növények is kevés víztől növekednek, a soktól tönkremennek.

Szaporítsák és védjék a méheket, hogy legyen méz és viasz mind a rendház, mind a templom számára. (a méhészkedő remetéknek, akik az ún. kaptárköveknél újrahasznosíthatták a meghatározhatatlan korú pogány kultuszhelyeket, egy szerves metafora lehetett a Sámson-legendában az oroszlán teteméből rajzó méhek példázata, Bir. 14,5-9: az oroszlán a „pogányságnak”, a teteméből rajzó méhek méze pedig a megváltás ambróziájának lehetett számukra a megfelelője, ld. A rejtélyes kaptárkövek, Youtube; ld. még Fortitudo, az egyik sarkalatos erény szimbóluma, és „leo viridis” az alkímiában, a Geheime Figuren-ben a Mons Philosophorum ábráján, vagy a templomos lovagok egyik jelmondata: Ut semper leo feriat, „mindig üsd az oroszlánt”, vö. Péld. 28,15, 1.Pét. 5,8., külső és belső értelemben egyaránt. – Z.T.Cs.)

...ne bízzál a méltóságban, az ősök tekintélyében (Mk 3,33-35, 1.Timót. 1,4), ... hanem az Istenben, mint adományozóban...

A vitákban ne legyen makacsság, győzzön az értelem és a belátás.

Semmi sem állandó a hold alatt. Az ember hol gazdag, hol szegény, egyszer uralkodik, máskor szolgál, hol betegeskedik, hol jó egészségnek örvend, hol diadalmaskodik, hol pedig őt győzik le; de semmi sincs, ami olyan vigaszt nyújtana a sorscsapások ellen, mint a filozófia.

(Fordította: Bellus Ibolya, 2011, válogatta: Z.T.Cs.; alábbi zárókép: a somogyvári bencés apátság Sámson-domborműve, 11-12. sz.)

A pálos rend kezdeteinek rövid kronológiája **(O = oklevél, H = hagyomány)**

1255. *Özséb* (Eusebius), az esztergomi káptalan javadalmasa (prebendárius), kanonok-helyettes (O)

1263-1270. *Özséb* a káptalan tagja, kanonok lesz, majd néhány év múlva remete a pilisi erdőben, „Esztergom közelében”, ahol egy forrásnál és a „Hármas-barlangnál” megépíti társával a *Szent Kereszt* (Sancta Crux, Keresztur) rendházat, első főmonostort, IV. Béla király adományából (H, valószínűleg Szántón; a hét remeteséget felsoroló, 1263-ban kiadott oklevélben „Pilup sziget” Révfülöpre vonatkozhat); a „Szent Kereszt remete testvérei” (O/H) eleinte ágos-tonos regulát kapnak, mint a pécsi, jakab-hegyi remeték (ők sem szerepelnek az 1263-as okiratban, noha már léteztek 1225 óta)

1270 előtt IV. Béla király († 1270. máj. 3.) a pilisi remetéknek adja vadászlakát *Pilis szigetén, Benedek-völgyben* (O/H, Pilisszentlélek); később a pécsi jakab-hegyiek és más, elszórtan élő remeték, csoportok is csatlakoznak a szerveződő rendhez; *Özséb* † 1270, Szent Kereszten temetik el (H)

1287. IV. (Kun) László további földet ad a remetéknek Benedek-völgyben, megerősítve Béla király adományát, hogy ott kápolnát építsenek (O/H)

1289. IV. László a remetéknek adja *Ilewkew* földet (Jókő v. Illyekő, Illés-kő) mely a *szentkereszti* kolostorral határos (O/H); ez az első ismert említése a Szent Kereszt kolostornak, de az oklevelek gyakran a már meglévő épületekről, birtokokról tudósítanak

1291. *Szent Kereszt* és a *kékesi Szent László* egyházak a Pilisben (O/H)

1308. a *budaszentlőrinci* rendház lesz a főmonostor; Gentilis bíboros, pápai követ a „remete-szentkereszti” kékesi kolostorában tárgyal Csák Mátéval, Anjou Károly királlyá választásáról (O/H)

1322. egy pápai levél először nevezi a pilisi remetét a thébai *Remete Szent Pál*ról (Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae, Első Remete Szent Pál Rendje), de valószínűleg már ezt megelőzően is használták e nevet; 1327-ben kb. 30 rendházuk volt Magyarországon, 1342 óta viselnek *fehér* öltözetet (O/H)

1352. a *márianosztrai* kolostor megépítése, részint a közeli Zuvári-hegyen állott romos vár köveiből (H)

1381. Nagy Lajos király Velencéből Budára hozatja *Remete Szent Pál* ereklyéit, melyeket azután a budaszentlőrinci kolostorban helyeznek el (O/H)

1382. A Jasna Góra pálos kolostor megalapítása a Mária-kegyhelyéről híres lengyelországi *Csensztohovában*, tizenhat márianosztrai szerzetessel (O/H)

Mellékeletek

A következő oldalon:

Pilisi kolostorok, templomok egykor és ma – régészeti áttekintő térkép.
Készítette Z. Tóth Csaba

T Á D I - H E G Y S

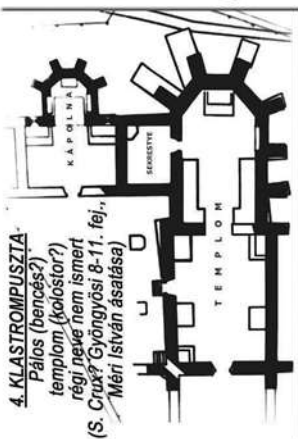
Árpádvár?
(hegycsúcs neve)

2. PILISSZENTLÉLÉK
régi neve: Pilis sziget, Benedek[ek]völgye,
IV. Béla vadászházából átalakítva, 1270, 1287
(Gyöngyösi 1983, 13-14. fej., Lazar Sarolta ásatása)

KESZTÖLC
1075, kir. adomány a garamszőlő benedeki (bencés)
apátság részére (szőlők és vincellérek), továbbá
1124, 1217, 1290, 1294, 1304 (Knausz), vö. lat., szláv
castellum, kostolac, kostelec = kis vár, erődtemplom

4. KLASTROMPUSZTA
Pálos (bencés?)
templom (kolostor?)
régi neve nem ismert
(S. Crux? Gyöngyösi 8-11. fej.,
Méri István ásatása)

Piliscsév
Remete

Pilisjászfalu

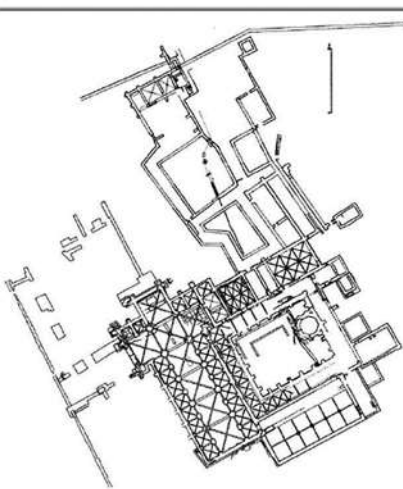
Piliscsaba

Pomáz

S

Csobánka

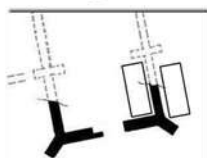
Árpádvár?
(hegycsúcs neve)

Éles-kő = Illás-kő?
(vö. Illekrew, kir.
adomány, 1289, határos
S. Crux birtokaival,
Gyöngyösi, 14. fej.,
ld. még Ellye-, v. Ölle-völgy,
Illyefalva etc., és a bibliai
"archetypusok", 1. Kir. 17.4)

Bárlangok

Forrás

Forrás
Fülkék, kőbánya
(volt Hármass-barlang?)

1. PILISSZANTÓ
régi neve: Zántho,
Zámpó (1299)
Támpilléres, gótikus Források
templom alapfalai
(kolostor?) tüskés
keresztes kő (S. Crux,
1263-1290? Molnár
Erzsébet részleges
ásatása, 1998)

1291: In Pilisio ecclesiae
s. Crucis?
1297: S. Cruce de
silua Pelys?
Domus s. Crucis
prope Strigonium?
1393: szántói pálosok
(O.Lt. 8014)
1725: In pago Santo
templi veteris rudera extant,
1754: Veteris ecclesiae rudera
supersunt (Mall László)

Lazarus-térkép (1528)
Szántó és Budaszentlőrinc
föltüntetésével (utóbbi helyen
őrizték Remete Szt. Pál ereklyéit,
1381 óta)

5. PILISSZENTKERESZT
régi neve: Pilis (Abbatem de Pilis,
Monasterii de Pyllis, 1299), ciszterci
apátság, legkorábbi romok a 11. századból,
Gerevich László ásatása; a "Szt. Kereszt" nevet
tévedésből kapta, mivel a 19. században visszatérő
pálosok úgy vélték, itt volt a legelső kolostoruk

6. PODMANICZKY-MAJOR
kolostorrom (ciszterci?)
Laszlovsky József ásatása

A szántói keresztés kő
(80 x 40 cm; vö. "Iratres
heremita Sanctae Crucis",
a Szt. Kereszt remete testvérei,
Gyöngyösi 8-11. fej.)

**Pilisi kolostorok, templomok
egykor és ma**

1. Pilisszántó (1263/70/90? S. Crux? Pálos?)
2. Pilisszentlélek (1270, 1287, Pilis sziget/Benedekvölgy, pálos)
3. Pilisszentlászló (1291 előtt, Kékes, pálos)
4. Kesztlőc-Klastrompuszta (S. Crux? Pálos? Bencés?)
5. Pilisszentkereszt (ciszterci)
6. Podmaniczky-major (ciszterci?)

(vö. Gyöngyösi 1983, 1988, Hervay 2007, Romhányi 2008, 2010 - Z.T.Cs.)

Holdvilág-árok
(Sashegyi S.,
Szörényi L.
ásatásai),
a képen egy
"kaptárfulke" a
Nagy Sziklával
fölfőt (a közelben
barlang, forrás)

Z. Tóth Csaba

PÁLOSOK KERESÉSE

— *“héjtól a magig”, a kezdetektől
Gyöngyösi Gergelyig, s tovább*

A tanulmány címlapterve a pilisszántói keresztes kő rajzának és a gödöllői királyi kastély Sámson-kútjáról készült fotója felhasználásával. Tervezte: Z.Tóth Csaba

VALLÁSTÖRTÉNET

(XIV/78.)

Z. Tóth Csaba (Pécs):

8-10. századi ujgur falfestmények a Turfán-oázisból – a bezekliki kolostorváros 'pogány', buddhista és manicheus emlékei

*„Tiszteljük a turáni országok szent embereinek élő szellemét (fravasiját);
Tiszteljük a turáni országok szent asszonyainak élő szellemét.”*

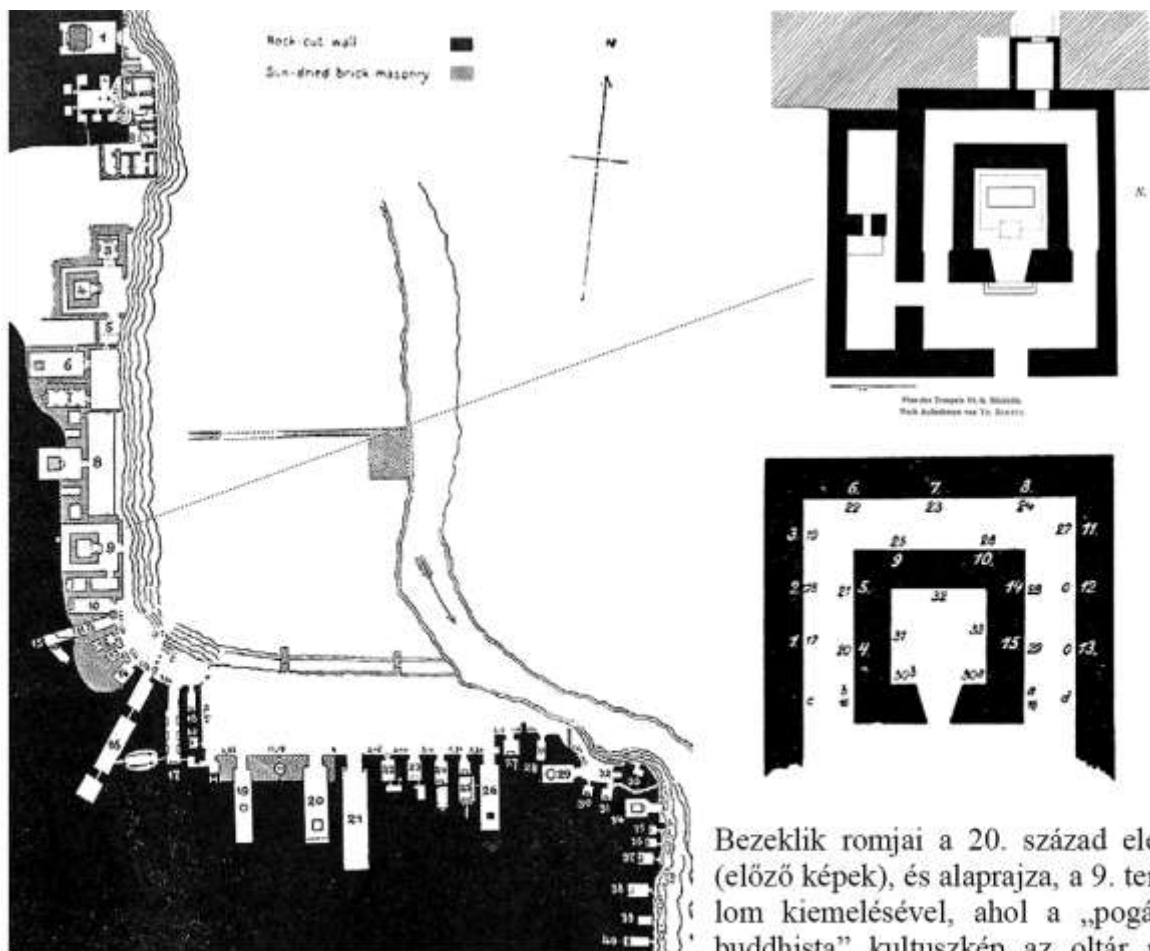
Farvardin Yast, XXX. 143.

(J. Darmesteter: The Zend-Avesta, II., 1883, p. 226)

AD 216-2016 — Máni születésének 1800. évfordulójára

Már több mint száz éve megismerhette a világ a hatalmas sivatagoktól és kopár hegyvidékektől szorongatott Tarim-medence egyedülálló emlékeit, a folyók magasabb teraszain sziklába vájt és szárított agyagtéglákból épített kolostorvárosok csodálatos, eleven színekben pompázó falfestményeit, sok száz pergamen-kéziratát. A bezekliki „Ezer Buddha Barlangok” szerzetesfestői néprajzi hitelességgel, karakteresen ábrázolták a térségben lakó és a Selyemúton átutazó népeket, iráni, ótörök, kelet- és dél-ázsiai típusokat, az egymás mellett békésen megférő buddhistákat, nesztorianus és manicheus keresztényeket és isteneiket, akiknek áldoztak, a kínai Tang-dinasztia és a két, manicheus Ujgur Kaganátus fénykorában (Ordu Balik, majd Kocsó/Turfán központokkal), a Kr. u. 8-9., majd a 9-11. században.

Bezeklik romjai a 20. század elején (előző képek), és alaprajza, a 9. templom kiemelésével, ahol a „pogány-buddhista” kultuszkép az oltár mögötti, nyugati falon volt (Le Coq, t. 32.), tőle nem messze, a 12. templomban a „buddhista-manicheus” kultuszkép (Le Coq, t. 38.), délebbre pedig egy másik manicheus falkép, a 38. szentélyben (ld. félköríves ábra hátul; balra, Grünwedel térképén a sziklába vágott templomfalak sötéttel, a vályogtégla-épületek vonalkázva).

Euclid és mongolid típusok, Bezeklik, 9. templom (Le Coq, 1913, Taf. 21-22.)

Az 1903-1914 közötti német Turfán-expedíciók útvonala az Északi Selyemút mentén (New York-i Metropolitan Múzeum kiállítási katalógusa, 1982, p. 38.)

Az alábbiakban két turfáni falfestménnyel foglalkozom, melyek kapcsán kizárólag a buddhizmust említi a német Turfán-expedíciók egyik vezetője, a néprajzos, turkológus Albert von Le Coq, azonban úgy vélem, hogy ezt a véleményét ma már részben felül kell vizsgálnunk, hiszen sem a 32. tábla kultuszképén látható „pogány” hangulatú oltár- vagy kozmogóniai ábrázolás, sem a 38. tábla kereszties, „aritmetikus” életkerék-ábrázolása ebben a formában nem ismert a buddhista ikonográfiában. Legfeljebb stílusukban és egy-két elemükben emlékeztetnek a buddhista világra: a 32. falkép leginkább az ujugurok *samanisztikus ősvallása*, a 38. falkép pedig a 763-ban államvallásként felvett *manicheizmusuk* páratlan művészi emlékének tekinthető, melyek *együttes* jelenléte Bezekliknél a keleti „szinkretizmus-hajlamlról” tesz tanúságot, az értelemszerű átvételek, a sokoldalú tanulás, belső fejlődés szabadságáról.

Az ujugurok lovainak is jutott hely egy bezeklikli falképen (Le Coq 1913, T. 19)

A „pogány-buddhista” kultuszkép

Kultikus falfestmény, Bezeklik, 9. templom (Le Coq, 1913, T. 32., 3,44 x 1,87 m)

Le Coq, Grünwedel könyvritkaságai, reprodukciói nagy felbontásban is elérhetők egy kiváló japán weboldalon, de sajnos nem lehet „utánanézni” az egykor Berlinben kiállított eredetieknek, mivel megsemmisítette őket a II. világháború pokla, több tucat más, nagyméretű, turfáni falképpel együtt. A 32. kép fontosabb részletei: középen egy oltárszerű ábrázolás (ld. nagyításban), melyen egy életfa-stilizáció előtt egy vízzel teli medencéből, az „alsó világból” két sárkány tekergőzik fölfelé, és a vízből is kikandikál még két sárkányfej, mellettük egy-egy tengeri csigával, virággal. Fontos megjegyezni, hogy egy „égből alábukott” sárkányt tiszteltek a mongóliai hunok (kín. hszian-yun, hsziung-nu, óir./av. hiiaona), s egy mesterséges medencét is készítettek neki a főfejedelem, a sanjü rezidenciája előtt, amelyet erről neveztek el a „Sárkány Házá”-nak (Lung-cseng, Ulánbátortól nyugatra, ld. N. Ishjamts, in *History of Civilizations of Central Asia*, 1994, vol. 2, 149, Bichurin 1851, Pulleyblank 1962, P.B. Golden 2011, 294, nem keverendő össze a kelet-kínai Longchenggel, mely AD 4. században kapta ezt a nevét). A bezeklik sárkányok felemelt karmos lábaikkal védelmeznek (támadnak?) egy ötszintes, buddhista jellegű lótuszvirág-építményt, mely a vízen lebeg, tetején szívpalmettával, csúcsán napkoronggal. Az életfa ágas-bogas, mint egy szarvasagancs, vattaszerű, kerek virágokkal (haoma-növény?), teteje pedig a mennyet jelképező fehér fátylat éri, melyet helyenként redőkbe fogtak össze. Az „oltár” jobb oldalán nőalakok láthatók (holott a nőket általában a baloldalra helyezik a régi ábrázolásokon, vö. napanya, holdatya a népmeséinkben, ami egy ősi matriarchátus maradványa), míg baloldalt egy öreg remete áll, kezében félhold-markolatú bottal, mögötte fiatalabb kísérője. A férfi és nőalakok fölött „szelíd” istenségek térdelnek, kezükben virággal és kehellyel, a kép szélein pedig lángnyelvekkel övezve s mintegy támadva a „közép”, a „jó” világot, „haragvó” istenségek, hatalmas haláldémonok láthatók, balra egy vörös, jobbra egy kék (mintha a „meleg Lucifert”, és a „hideg Ahrimánt” látnánk), s hat kezükben fegyvereket forgatnak, ill. a jobb oldali, kék démon egyik kezében buddhista vadzsra-jogar van, s mindkettőjükönél egy-egy buddhista életkerék, ami a szamszárát, a mulandóság földi világát jelenti, jóllehet a kerék-szimbolika fontos része a manicheus teremtménymítosznak is (ld. 38. falkép). A nagy démonok mellett szolgálók, egy disznófejű és egy elefántfejű kisebb démonalak.

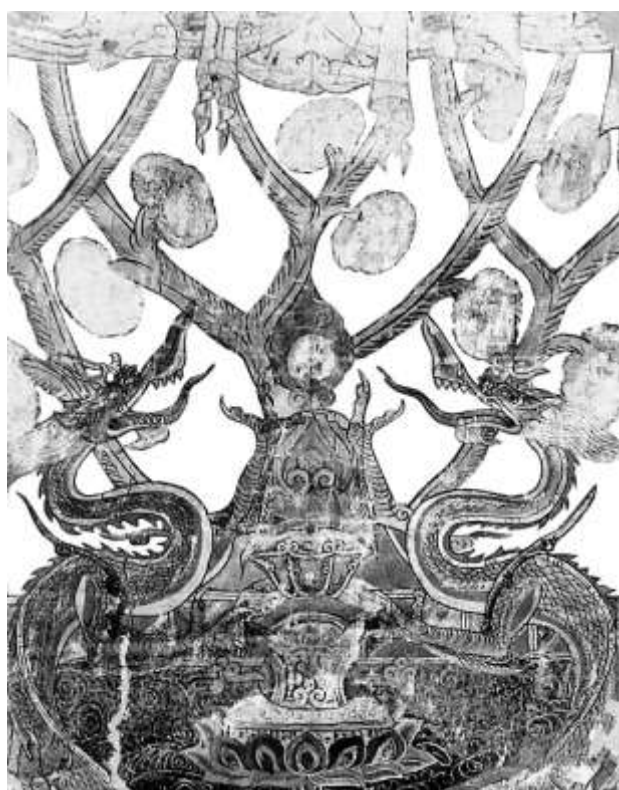
A 32. falképen az *életfa* tövéénél, mely a hálófónatos tarsolylemez-mintáinkra is emlékeztet, kiemelt jelentőséggel szerepel egy *szívpalmetta*, *leveles szívforma*, ami rendszeresen

megjelenik a *honfoglaló magyarok* övveretein, ruhadíszain, lószerszámain, fegyverein, ékszerein (a sárkányos ábrázoláshoz jó párhuzam lehet a bezdédi tarsolylemezünk). Ez nem meglepő, hisz az ujugrok azoknak az *oguroknak* voltak szegről-végről rokonai és több ezer km-re keleten maradt kortársai, akikkel előbb a hunok (kín. Kaocső Tingling, Tielő, „Magas Kocsijú” ogur, hun, bulgár etc. törzsszövetség, ld. G. Schlegel 1896, 1), majd a honfoglalás előtti magyarság is szövetségre lépett, mikor a besenyő támadás elszakította tőlünk a *szabirokat* 800 körül (ld. régi nevünk a „szavarti aszfali”, DAI 38, iráni *szuward aszpa*, lovas szavárd, a „Napisten lovassai”, ők voltak Szibéria nagy hatású névadói). Valójában az ogur népvétet tulajdonította el a „finnugor” nyelvtudomány, hiszen azok az uráli-szibériai népek, akikre ezt az elnevezést alkalmazni kezdték a 19. században, vagyis a hantik, manysik, az „obi-ugorok”, önmagukra sosem használták az ogur, „jugor” nevet, nem voltak ogurok. Ez az elnevezésük, ha nem a Jug-folyó nevére kapták, akkor a volgai ogur-bolgároktól terjedhetett el, mikor az oroszok meghódították a térséget a 15. századtól, s azután a nyugati felfedezők, diplomaták, utazók, térképészek adták tovább, akik az oroszok nyomán „Jugriának” kezdték nevezni a térséget, olykor az Urál mindkét oldalát (Mercator), hozzátéve, hogy innen „származtak” a hunok, magyarok, ami természetesen csak részben volt igaz (ld. tölem: „*Ezerszer üdv a sötét pastorellának...*”, Mikes Intl. 2013/1. melléklet).

Már ősidők óta, jóval Nagy Sándor keleti hódításait megelőzően ott van a szívpalmetta-motívum a szkítáknál, párthusoknál, hun, türk népeknél, a kazahok, kirgizek, üzbégek, türkmének népművészetében egészen maig (ld. tölem: *Egy szkíta díszítőmotívum*, 1997, *A Nagyszentmiklósi kincs* I-II., 1998). Olyan alapvető motívumról van szó, amely nyilvánvalóan arra volt hivatott, hogy tömör formában kifejezze népeink termékenységekultuszának lényegét, életigenlésünket, amely mélyen a szívünkben-lelkünkben gyökerezik. Ennek szellemében éltünk az ázsiai pusztákon, folyóvölgyekben, az Urál-Altáj hegyalján, ércében, fában, vadban gazdag vidékeken a hatalmas nyájainkkal, csordáinkkal, méneseinkkel, már igen régi időktől fogva, ez a termékenységekultusz, a férfi, női, állati termékenység képzetek álltak ősvallásunk középpontjában, ebbe vetett hitünk volt a záloga egész fennmaradásunknak. Nem véletlen, hogy már a szkítákról azt jegyezték föl az antik szerzők, hogy *nőtisztelő*k, sőt a szármatakról azt is, hogy „nőuralom” van náluk, s az egyik törzsüket erről nevezték el a források görögül „günekokrato-ménnek” (Plinius). Herodotos is megemlékezett arról, hogy az „isszedonok” női egyenjogúak a férfiakkal, s az orosz régészet, a történeti források, az uráli és a magyar néprajz párhuzamaiból immár megállapíthatjuk, hogy az „isszedonokban” nem másokat láthatunk, mint a kelet-uráli Iszet-folyó térségében egykor élt szabir-magyarokat, régészetileg az *Itkul-kultúra* népét, i.e. 7-3. századok között. Az ő szomszédságukban, a Tobol-Irtis közén pedig már ekkor ott voltak a népes ogur törzsek, a *Szargatka-kultúra* „arimaszpujai” (ld. tölem *Isszedónia* I-II., 2013, 2016, *Antik toposzok*, 2016). Ezért az sem meglepő, hogy Plinius „szkítáknak” nevezi a szavárdokat, a torzított „*Sardi Scythae*” alakban (IV. 83), s bennünket is megemlít „*Mazacasos*” néven (VI. 21), amikor már a Don-Volga térségében éltünk, szármata környezetben (uo. *Souardeni, Materi*, Ptol. V. 9,16-17). Nagy valószínűséggel épp az ogurok és a hunok előőrseinek megnövekedett hadereje készíthetett bennünket elhagyni az Iszet-menti szállásainkat az i.e. 3. század végén, akik azután a Kámától délre, a *Kara-Abyz* kultúrában hagyhatták hátra első kelet-európai emlékeiket (Ptol. III. 5,25. tévesen a Dnyepernél említi a *Khuni* nevet, amelyben minden bizonnyal a kara-abyzi hunokat, ogurokat láthatjuk).

Balra: szívpalmetta-ábrázolás szkíta nemezkárpiton, Pazirik, Altáj-h., i.e. 6-5. század (Ermitázs, Szentpétervár, rekonstrukció), jobbra: pártus rhyton peremének díszítése (Brentjes), balra lent: a Bezdédi tarsolylemezt (Huszka).

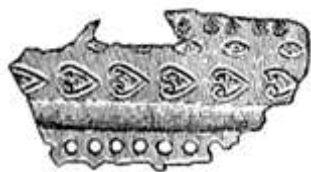

A szívpalmetta-motívum egyszerre jelképez növényi levelet, női *vulvát*, megtermékenyített anyaméhet és férfiúi magot, „életet” (így neveztük nem is oly rég a búzát), de az emberi „szív”, lélek „éterikus”, nem fizikai erőit is, egyetlen valóságtartomány különböző megnyilatkozási formáit, s ez a motívum egyértelműen összekapcsolja a bezekliki „pogány” ujgur falképet és a honfoglaló ogur-magyarok művészetét, képzetvilágát, akiket „*hétmagyaroknak*” nevez Anonymus, hozzátéve egy latinosan rontott „*dentumoger*” nevet is. Ez újabb adalék lehet ogur eredetünkre, kapcsolatainkra, hiszen a török nyelvű oguroknál volt szokás, hogy *számozták* a törzseiket: a történeti források tudósítanak 3 (ücs), 5 (bes), 6 (alti), 9 (tokur), 10 (on), és 30 (otur) ogur törzsszövetségről, torzítva: „utigur”, „bittugur”, „altziagiri”, „kutrigur”, „utrigur”, és helyesen az onogur, tíz ogur neveken (Priscos, Menandros, Zakariás, Prokopios, Agathias, Theophanes, Nikephoros, Iordanes, ld. tokuzoguz, *Hudud al-Alam*, Minorsky, Thomsen: *Az Orkhoni Feliratok*, ford., jegyz. Z.T.Cs.; maga az ogur név nem nyíl embert jelent, a türk rovásfeliratok g-vel írják, nem q-val). Így a „*dentumogerven*”, „*gyetümogerven*” a török *jeti, jedi* = hét számnév rejtőzhet, s mivel korábban nem szerepel a forrásokban a „*hétogur*” elnevezés, ezért e törzsszövetség, melyben 5 török nevű, azaz ogur törzs volt, valóban a 8-9. század fordulóján jöhetett létre, ahogy a források alapján kikövetkeztethetjük (DAI 3, 8, és 37-40, az *első* besenyő támadás szakította el tőlünk a szabiokat, a *második* pedig hozzájárult a 895-ös honfoglaláshoz). A „*hétmagyar*”-ban volt a 2 szavárd-magyar törzs, Nyék, Megyer, és hozzáadódott a Kijevnél csatlakozott 3 khwárezmi,

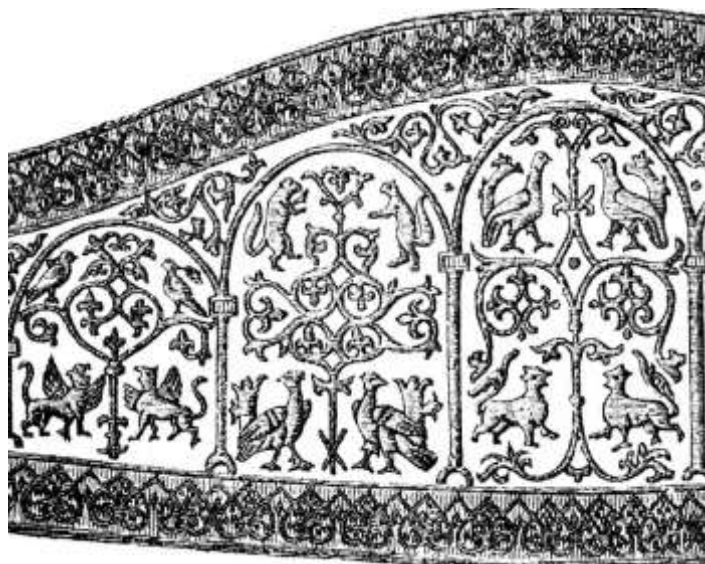
„kabar”/káliz törzs, tehát végül 5-5 arányban egy „iráni-turáni egyensúlyról” beszélhetünk a honfoglalóknál, és így is *lehattunk* onogurok, 10-ogurok, „hungarok”, mely nevet idegennek, kívülről kapottnak vallja még Anonymus, részint helyesen (kb. 1/3 volt europa-mongolid típus a honf. magyarok között, ami részben lehetett a *vuszunok/aorszok*, azaz *varsányok* öröksége is, ld. Tóth 1965, Éry 1982, és ujjur genetika, Z.T.Cs., Mikes Intl. 2011/2).

Dióhéjban ennyi „rokonság”, kontinuitás megállapítása után azt hiszem méltán nevezhetjük az *ogur-hun* ősvallásunkhoz közel álló emlékeknek a bezekliki 32. falképet, mely még létrejöhetett a manicheus ujjur „kuzinok” turáni-szkíta vallási „demokratizmusa”, virágkora idején, s legalább képekben fennmaradt máig.

Néhány párhuzam a szívpalmettához

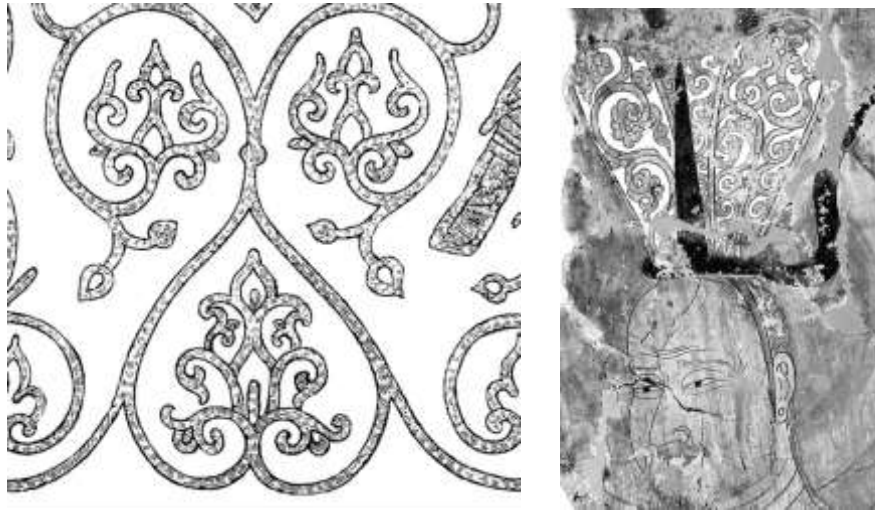

Balra: szívpalmetta-motívumok a honfoglaló magyarok tárgyain (MNM, 1996, katalógus alapján), és a „vízililiomnak” is nevezett egyik korábbi forma az Urál-hegység keleti oldaláról, a szabir-magyarok régi szállásterülete közeléből (ld. ezüstitálon, Kockij Gorodok, fent balra), és mellette egy ujjur manicheus könyvfedél darabján (Kocsó, Le Coq, p. 8, ld. Grünwedelnél többször; ennek ősfarmája a szembefordított, dupla S-alak)

Életfa- és szívpalmetta-motívumok őrzőállatokkal, István király palástjának gallérján (Ipolyi); szinte biztos, hogy ez is autentikus magyar alkotás, ahogy a gallér belső oldalán és az esztergomi freskón látható oroszlánok, bár egy hasonló képi világ elterjedt Perziában és Bizáncban is, vélhetően épp a sztyepei népek hatására, már régtől fogva, de egy kölcsönhatás sem

teljesen kizárt, hiszen lovasnépeink szövetségesek, zsoldosok voltak e két nagy birodalom oldalán, egymás közti és az iszlám hódítók elleni háborúikban, a 6-9. században.

Indamotívumok szívpalmettával Szt. István király fővegének vagy erszényének darabjáról (Ipolyi), és egy ujgur manicheus pap fővegén (Le Coq 1913, T. 1., a jobb felismerhetőség kedvéért kiemeltem a motívumokat. – Z.T.Cs.).

A „buddhista-manicheus” kultuszkép

„Életkerék”, Bezeklik, 12. templom (Le Coq, 1913, Taf. 38., m: 1,18 m x 0,46 m)

A 38. falkép a 12. templomban volt, nem messze délre a 9.-től, ahol a „pogány” kultuszkép foglalt helyet. Mint említettem, nem ismeretes olyan buddhista életkerék vagy Tan Kereke ábrázolás, melynek közepén kifejezetten kereszt van, de a kerék, egyéb jelvényekkel buddhista szimbólum is, ezért itt egy „buddhista-manicheus” ábrázolásról beszélhetünk (vö. kizili és indiai példák alább). A manicheizmus lényegéről most csak annyit, hogy ez nem csupán egy „összezsirizelt” hitrendszer volt, hanem egy önálló, spirituális *tapasztalásokon* alapuló szerves szintézise a zoroasztriánus, buddhista és keresztény szellemi áramlatoknak, különösen a távolabbi jövő, az egész világfejlődés *következő* korszakai számára (Steiner 1904). A 38. falkép

középső „építménye” nyilvánvalóan egy számszerű jelentéseket hordozó forma: a 4 osztású, keresztes kerék körül van még két, 13 osztású kerék, amely 5 „lábon” áll, vagy 5 „fénysugár” árad ki belőle (erre is utalhat a hármasan fodrozódó végük, ld. 33. falképen a „démonfogás” jelenete), fent pedig 3 „fénysugár”, és 4 gömbben végződő csúcsos alakzat, ill. kétoldalt is kiáll egy-egy hasonló. Ha összeszámoljuk, a 3 kerék és a küllőik száma, $3 + 4 + 2 \times 13 = 33$, fent: $3 + 4 = 7$, lent: $5 + 2 = 7$, össz. 47 , ami „ezoterikusan” $4 + 7 = 11 = 1 + 1 = 2$, a fény és sötétség ösdualizmusa, valamint a $3 + 4$, és az $5 + 2$ arányban kevert fény-sötétség, a kiáradó és zárt formákkal a zoroasztriánus és manicheus tanokra utalnak, de számolhatunk másként is: $7 = 1 + 2 + 3 \dots + 7 = 28 (= 1)$, $33 = 561 (= 3)$, ismét $7 = 28 (= 1)$, össz. $617 = 5$, vagy $7 + 3 + 3 (33) + 7 = 2$, a „végeredmény” így is a 2 és az 5. A manicheus világképben ezek valóban alapszámok, az *öskettősség*, és az *ötösség*: a Világosság Atyjának *öt* „birodalma” egyben *öt* képesség (értelem, érzék, gondolat, tudat, szándék), s a belőle kiáradó Életanya fiának, az Első Embernek *öt* fia vagy „fegyvere”, másképp az *Öt* Ragyogó Istenség az *öt* elemnek is megfelel (Tardieu 77, Skjaervø 2006, I. 43). A manicheusok erkölcsi kódexét idézi a $3 + 5$ „fénysugár”: a *három pecsétet* (a beszéd, a kéz és a szív pecsétje), ill. az *öt parancsolatot* (szogd szövegben: igazság, erőszakmentesség, vallási fegyelem, száj tisztasága; kopt szövegben: ne hazudj, ne ölj, ne egyél húst, légy tiszta, élj áldott szegénységben; Tardieu 63, és Conze 1975, 668, az ötösségről). A manicheusoknál is fontos szimbólum a *kerék*: a teremtési mítoszukban – mely hordozhat szkítaturáni vonásokat, hiszen Máni legalább egyik szülője ágán pártus volt – az Élő Szellem létrehozza a szél, víz, tűz *három „kerékét”*, ill. a Világosság Atyjának egyik tulajdonságát jelképezi a Dicsőség Királya, melynek neve épp az ujjur-ötörök szövegekben a *Három Kerék Istene*, aki felügyeli a három kerék, vagyis a természeti-szellemi körforgás dinamikus, „desztilláló” működését, melynek során az anyagba zárt fényrészecskék kiszabadulnak és a magasabb világba kerülnek, a nagy kozmoszban és az emberben egyaránt, mint egy nagy, éterikus „gépezetben” (Tardieu 78-89). A hat, gömbös végű alakzat jelentését egy párthus nyelvű manicheus himnusz tükrözheti (Hymn about the Captivity of Ligth, M 741), ahol az anyag (párt. pēsūs, gör. hyle) által a „*hat nagy testben*” megkötött fényről esik szó, mint a fény „fogllyulejtőiről” (négy elem és a növény- és állatvilág, ill. az öt, „nem világító” égitest és a Föld, Skjaervø 2006, II., 41; megjegyzendő, hogy a manicheizmus sosem „asztrologizál”, hanem a teremtett világ *mögé* tekint, ld. a zodiákus-jegyeket, mint 12 „szület”, és a 7 planétadémont, Tardieu 39, 79). Így a bezekliki freskók némelyikéhez akár Máni sajátkezűleg festett „képeskönyvéből” is vehették a mintákat (vö. Abu’l Ma’ali, 1092, Tardieu 43).

A kerekesszimbólum kétoldalán hím- és nőstényszarvasok hevernek, fejüket felfelé fordítják, s fent, a felhőkben szélistenek rohannak, csengőkkel a kezükben (ld. Elura, Fergusson 78. tábla). A férfi és női figurát ezen a freskón a hagyományos képrendnek megfelelően helyezték el, jobbra a férfit, balra a nőt. A képen ujjur-török feliratok is olvashatók, a kerék felső részén: „*bu tängri burkhan*”, a kerék közepén a „*ning*” szócska, alul: „*ulugh tilgän avirmis*”, mellette: „*körki bu ärür...*” egy -mo végű olvashatatlan szóval, illetve a nő mellett: „*il k(ä)lmish t(ä)ngrim körki ol*” = ez Il-Kelmis hercegnő képe, alatta kisebb betűkkel „*bu ol ? Il klmiš ning (?) körki (?) bu il*”, a férfi mellett pedig a „*bu män tapqu turmiš bilgä bäg ärür*” = ez vagyok én, Bumin Jabgu Turmis Bilge (bölc) bég, és a „*tonguz yil säkizinč tört... kälmištä...*” feliratok. Ezek további fordítását a törökös nyelvészekre bízom (ld. németül Le Coq 1913, 32, 38). A 38. falkép tartalmát kifejezheti, gazdagíthatja az alábbi manicheus zsoltár (Tardieu 74):

„Üdvöz légy, dicső Trónus! Ma megújul minden fa! A rózsák újra pompáznak, mert a fűzfát, melynek ágai elszáradtak, kivágták! A levegő mindenütt ragyog, a föld kibontja virágait, a tenger hullámai elcsitulnak, mert a sötét tél, amely szenvedést hozott, íme végetért!”

Manicheus házaspár (adományozók) 5-5 istenalakkal, hasonlóan villás ágú életfa körül, mint a 9/32. képen, Bezeklik, 38. barlangszentély (www.dsr.nii.ac.jp, vö. Grünwedel 1920, J. Hackin 1935, V. Hansen 2012, 110). A házaspár madaras fejdísz visel, amely emlékeztet az ordo-szi xiongnu/hun vagy jüe-csi/kusán koronára (kizili lovasok ábrázolásán is van ilyen sisak), ill. a kép bal szélén egy térdeplő figura fején keresztpántos sisak vagy korona látható (vö. Csomor 1988, 19. rajz, Grünwedel 1912, 210, Fig. 469a nyomán), bár közvetlen analógiát nyilván nem kell keresnünk a magyar Szent Koronával, a dolog nem ilyen egyszerű (ld. tölem: *Néhány megjegyzés a magyar Szent Korona vizsgálatához*, Országépítő 2002/1, bővítve párhuzamokkal, új felfedezésekkel: Acta Hist. Hung. Tur. 2017/1.).

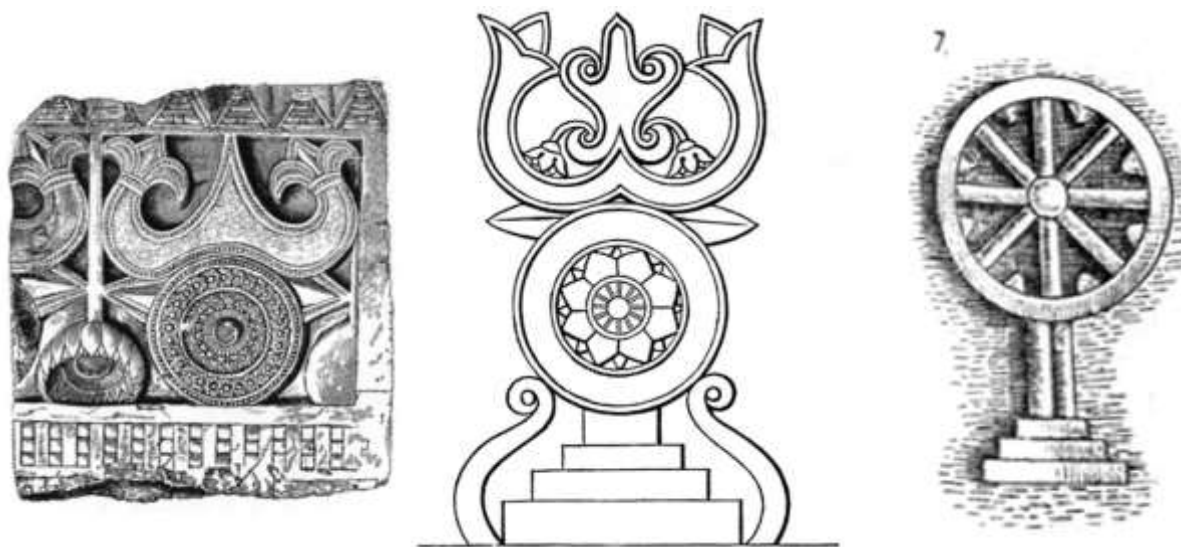
Bibliográfia

- A. von Le Coq: *Chotscho, Facsimile-Wiedergaben der Wichtigeren Funde der Ersten Königlich Preussischen Expedition nach Turfan in Ost-Turkistan*. Berlin: Dietrich Reimer (Ernst Vohsen), im Auftrage der Generalverwaltung der Königlichen Museen aus Mitteln des Basesser-Institutes, 45 Farbige und 30 Schwarze Lichtdrucktafeln mit Beschreibendem Text, Berlin, 1913. www.dsr.nii.ac.jp és uő: *Buried Treasures of Chinese Turkestan*, London, 1928. www.archive.org
- A. Grünwedel: *Altbuddhistische Kultstätten*, 1912, és *Alt-Kutscha*, 1920, www.dsr.nii.ac.jp
- J. Hackin: *Recherches archéologique en Asie Central (1931)*, *Revue des Arts Asiatique*, IX. 1935.
- Digital demo of buddhist wall painting in Bezeklik caves, Youtube (video)
- Arden-Wong, Arzhantseva, and Inevatkina: "Reflecting on the Rooftops of the Eastern Uighur Khaganate," in *Sino-Platonic Papers*, 258, October 2015., orhoni ujgurok régészeti leleteiről
- G. Schlegel: *Die Chinesische Inschrift auf dem Uigurischen Denkmal in Kara Balgasun*, 1896, 1, a Kaocsö Tingling lista, és 111-112, a ny.-i türkök 10 törzse, vö. *Az Orkhoni Feliratok*, V. Thomsen, ford., jegyz., Z.T.Cs., 2017.

- Bibliographie zu Malereien der Nordlichen Seidenstrasse erstellt von Ines Konczak und Satomi Hiyama
<http://www.iranicaonline.org/articles/manicheism-1-general-survey>
 M. Tardieu: *Manichaeism*, 2008. (ford. Z.T.Cs., kézirat)
 P.O. Skjaervø: *Introduction to Manichaeism*, 2006.
 A. V. Williams Jackson: *Researches in Manichaeism*, 1932.
 Manichaean Writings, www.gnosis.org ld. még M. Boyce, és Pelliot fordításait
 V. Hansen: *The Silk Road – A New History*, 2012.
 J. Fergusson: *The Cave Temples of India*, 1880., p. 73-74, pl. 7, és pl. 78, uő: *Tree and Serpent Worship*, 1868. (vö. E. Conze: *The Large Sutra of Perfect Wisdom*, 1975, a buddhizmus szakrális számainról)
 R. Steiner: *The Temple Legend*, Berlin, 11 Nov 1904. (GA 93/6, www.rsarchive.org)
 N. Bichurin, 1851, *Tele Ugurs, Huns in the Chinese annals* (net)
 Koryakova-Epimakhov: *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Age*, 2007.
 Ipolyi A.: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények*, Bp. 1886.
A honfoglaló magyarok, Magyar Nemzeti Múzeum, 1996, kiállítási katalógus.
 Buda Ferenc: *Kimondott szó - Kilőtt nyíl, Török népek szólásai és közmondásai*, Ujgur közmondások, Terebess Kiadó, Budapest, 1998.
 Z. Tóth, Cs.: *A Nagyszentmiklósi kincs és a régi, kaukázusi művészet*, I-II., Országépítő, 1998/2, 3.; Nsztm I., p. 72: „A középkorban népszerű, keleti eredetű Barlam és Josafat legenda egyes kutatók szerint Georgián keresztül jutott el hozzánk (Tardy, Katona). Ez a legenda arról az átmenetről szól, melyen keresztül Ázsia népei a keleti bölcsességből a kereszténységhez juthatnak. Josafat neve a még bodhizattva Buddhára utal, és a történetben ugyanazt éli át, mint Gautama: tanúja lesz a szenvedésnek, öregségnek, halálnak, de ezt követően nem a világtól való elzárkózás útját követi, mint Buddha, hanem kereszténnyé lesz. A másik szereplőben, Barlamban, akinek hatására ez bekövetkezik, Mani ismerhetjük fel, a manicheus kereszténység alapítóját, aki elsőként mutatta fel Kelet és Nyugat szintézisének fontosságát és lehetőségét...” — Nsztm II., p. 26., Az életfa c. fejezetben: „...a szív és a vele szimbolizált lelki érzőképeség a mindenség szellemi erőit befogadó virágkehelyként értelmezhető.... Ősi, keleti örökségünk... e motívumának talán legszebb példája a Koronázási Palást gallérja, melyen mind a 2. sz. korszak legszorosabb formái életfa-párhuzama, mind pedig a jellegzetes közép-ázsiai, szkíta-ótörök szívpalmetták is megjelennek.... Feje tetejére állítottnak kell tehát tekintenünk azt a korábbi véleményt, hogy e motívumokat Bizánctól vettük volna át. Az, hogy e motívumkincs bizonyos mértékig ott is előfordul, kb. a 9-10. századtól, szemmel láthatóan annak köszönhető..., hogy a 867. évtől kb. 200 éven át az örmény-párthus eredetű ún. Made-dón-dinasztia uralkodott Bizáncban, amely odavonzhatta a kaukázusi mestereket [vö. a 8. századtól létrejövő kazár-bizánci dinasztikus kapcsolatok is előidézhatték a turáni díszítőmotívumok megjelenését Konstantinápolyban – Z.T.Cs.]...” — Uott, p. 31-32.: „Számos kaukázusi, közép-ázsiai, szkíta-türk példa van a 2. korszak életfájának fordított szív mintájára. Bár a korszak szív mintájának párhuzamai formailag nem mindig jelennek meg azonos módon, de tartalmilag megegyeznek: a fordított szív, belsejében palmettával, ugyanazt a jelentést hordozza, mint a korszak életfájának fordított szív alakú gyökere: a korszak ugyanaz a növény, fa sarjad ki a szívből, amelyet másutt a fordított szív belsejében, szívpalmettaként ábrázoltak. Mindkét esetben az emberi szív által jelképezett átélő, beleérző lelkiség és az ún. éterikus életerők kapcsolatára történik utalás, melyeknek a növekedési-formaképző-növényi életfolyamatokban kifejtett hatásmechanizmusa ismert a szellemi-beavatási tudományban. A szívekbe elültetett szellemi életmag csírájáról van itt szó, ami „égigérő fává” nőhet bennünk, ha az életet szeretettel ápoljuk. A szkíta-turáni hagyomány szív motívumait azonosnak vehetjük a görög gondolkodók logosz szpermatikoszával, a mag-logossal vagy ősertelemmel, amiről Hérakleitosz írja: a léleknek logosza van, önmagát növelő, s az Upanishádok szerint

is 'Atman (magasabb én) a szívben él', 'Atman fény a szívben, mely a mindenben túli fénnel azonos' (Eliade; ld. még Z. Tóth Cs.: Egy szkíta díszítőmotívum elemzése, Országépítő, 1997/3-4)... Figyelemreméltó, hogy a valamiképpen mindig „középen”, Kelet és Nyugat határmezsgyéjén (Urál, Kaukázus, Kárpát-medence) élő magyarság egészen kivételes módon megőrizte és rendszeresen alkalmazta díszítőművészetében ezt a szíves-életfás motívumot... Az igazi manicheizmus is... a közép, a szív misszióját, a rossznak a jóval történő megváltását hirdette...” (vö. szerzőtől: A steppei népek és a kereszténység, in A szkíta népek hitvilága, Hun-Idea 2010.)

Függelék I.

A bezekliki kerék hindu és buddhista párhuzamai: Síva-szimbólumok (*trisula*, vagy *triratna*, szigony, mint szent növény és pajzs), és a Tan Kereke (Fergusson 1880, p. 73-74, és 7. tábla, Amravati, Sanchi, Bhaja emlékei, ld. Sanchiról jó fotók: www.photodharma.net), alább pedig ugyancsak a Tárim-medencéből, Ajatashatru király legendájának ábrázolásán, szarvasokkal...

...részlet, Buddha benáreszi beszéde, Kizil (Grünwedel 1912, 166, és 1920, XLII, vmint Le Coq 1928, 136-137, és a Metropolitan Museum katalógusa 1982, p. 87), de mindenütt a kereszt és az alsó *ötágú* elem nélkül — vagyis a bezekliki kerék-ábrázolást a hindu-buddhista szimbólum manicheus-keresztény átfogalmazásának tekinthetjük, híven a manicheus vallás szintézis-kereséséhez, amely a keleti vallási-emberi tapintat, „egyensúly-érzék” kivételes, ősi példája egyben (ld. alábbi táblán összefoglalóan).

Egy ujgur „buddhista-manicheus” szimbólum a Turfan-oázisból, Bezeklik, Közép-Ázsia, 12. templom, 8-10. század (Le Coq, 1913., t. 38)

$3 + 4 = 7$
– fény és sötétség keveredése

$3 + 4 + 2 \times 13 = 33$ – középen a *Krisztus-megváltás* keresztje

$5 + 2 = 7$
– fény-sötétség

Össz.: $47 = 11 = 1 + 1 = 2$
– fény és sötétség ösdualizmusa

4 + 2 = „hat nagy test” (Skjaervø, 2006, II., M 741)

három pecsét: beszéd (4. parancsolat), kéz (2. parancsolat), szív pecsétje (3. parancsolat)

három kerék: szél, víz, tűz kereke, melyek működését a Dicsőség Királya felügyeli; ennek során az anyagba zárt fényrészecskék felszabadulnak

öt parancsolat: igazság, nem-ártás, vallási fegyelem, száj tisztasága, áldott szegénység (Tardieu: *Manichaeism*, 2008)

Z. Tóth Csaba, 2017.

Ⅹ, 15–24 宰殺邦家、變爲勸善之國
(Und) ein mordlustiger Staat wurde umgewandelt in ein Reich
(wo man einander) zur Tugend ermahnte.

Részlet a karabalgaszuni ujgur sztélé kínai nyelvű feliratáról, mely a felvett manicheus vallás hatására utal: „Egy vérszomjas ország erényes birodalommmá változott.” (Schlegel, 1896, 63)

Függelék II.

Z. Tóth Csaba: *Forrásadatok, következtetések a lung, long 'sárkány' jelentésű szóról és előfordulásairól* (függelék Z.T.Cs.: 9-10. századi ujjur falfestmények c. tanulmányához, *Acta Hist. Hung. Turiciensis*, 2018/A; fent Grünwedel: *Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch-Turkistan*, Berlin, 1912, Fig. 590, Bezeklik-Murtuq, Padmapani, „életfával”, sárkányokkal, melyek nemcsak a kínai kultúrában játszottak központi szerepet, hanem az ún. nomád lovasnépeknél is)

N. Ya. Bichurin: *Sobranie svedenii o narodah obitavshih v Srednei Azii v drevnie vremena* (Adatok gyűjteménye az ősi Közép-Ázsia népeiről), St. Petersburg, 1851., Vol. I. (új kiadás Moszkva-Leningrád, 1950), részletek a kínai évkönyvekből, a mongóliai hunokról:

„**Kr.e. 200:** Az ötödik hold [-hónap] idején mindenki összegyűlt **Lun-chen**-ben [„Sárkány Háza”, a Hangay-hegységtől északkeletre, ld. térképen Lün, vagy Lungein-Bulan], ahol áldozatot mutattak be az ősöknek, az Égnek, a földnek és a szellemeknek. Ősszel, amikor a lovak kövérek lettek, mindenki összegyűlt és megszámlálták a népet és az állatokat.”

„**Kr.e. 80:** Huchjui fejedelme (*Xiutu*) értesítette a shanuy-t [hun *shanjü*, főfejedeleme], és a shanuy kiküldte az embereit, hogy vizsgálják ki a nyugati Luli fejedeleme engedetlenségét: de ezzel a bűnnel megvádolták Huchjui fejedelmet is, ami feldühítette a véneket. Azután mindkét fejedeleme megmaradt a helyén, de nem többé hívták meg őket a **Lun-chen**-i tanácsba.”¹

1) A *Shy-gu* írja: mindenkit meghagytak a birtokában, és nem jöttek többé Lun-chen-be áldozni.

„**Kr.e. 47:** Chan, Myn, Shanuy és véneik felmentek a Hunnu-hegyre, a No-Shui folyó keleti oldalánál³ és leöltek egy fehér lovat. A shanuy fogta az úti kardját,⁴ és a végét borba mártotta; ezt az eskübert a Yuechji uralkodó koponyájából [lefűrészelt fejtető] itta meg, akit Laoshan Shanuy ölt meg.”

3) A *Shy-gu* írja: No-shui a No-chjen-shui folyó, amely most a Dulgába ömlik (az *Ashina* Törkök földjén, feltehetően az

Orkhon, a Hangai-hegyeknél).

4) A *Yin-sha* írja: az úti kard egy drága kard volt a hunoknál.

„**AD 50:** A hunoknál van egy szokás, hogy évente háromszor összegyűlnek **Lun-tsy**-ben¹ (*Lun-sy*), ahol az első, az ötödik és a kilencedik hold napján, amit syui-nak neveznek, áldoznak az Ég Szellemének (*kín. „Chenli”, Tengri*). A déli Shanyu, a Kínának való alávetettsége óta, a kínai császár tiszteletére is áldoz. A törzsfőnökök (*vének*) tanácsában megtárgyalják az államügyeket, valamint ló- és tevéversenyeket rendeznek.”

1) Kínaiul: a „sárkány temploma”.

Bichurin jegyz. *Karakorumról*, az ujjur kori Karabalgaszunról: “A **Hangai-hegyeknél** fekszik, az Orkhon baloldalián, ahol **Dzsingisz kán** is megalapította székhelyét. A hunoknak is itt volt a fő központjuk, miután délről északra vonultak... Karokorum és *Harahorin* valószínűleg ugyanannak a szurdoknak a két neve: az első türk név, ami ”fekete homokot” jelent, a második mongol név, amely „20 feketét” jelent. Az utóbbiról nevezték el Dzsingisz kán fővárosát Hara-horin-nak.”

E.G. Pulleyblank: *Hsiung-nu, Asia Major*, 1962/3, 9:59-144 and 206-265, Appendix, The Consonantal System of Old Chinese, Part II.:

”A *Shi-chi* szerint (110.0245.1), a hun (*Hsiung-nu*) uralkodó nagy találkozót tartott minden év ötödik hónapjában (i.e. nyár közepén) **Lung városában**, ahol áldozott az őseinek, égnek és földnek, és a szellemeknek (vagy az ég és föld szellemeinek, *Han-shu* 94A.0596.1). A *Hou Han-shu* azt mondja (119.0907.1), hogy “a hunok szokása, hogy három **lung-ot** áldoznak évente. Az első, ötödik és kilencedik hónap wu napján mindig az ég istenének áldoznak”. A **Lung** szó előfordul Pan Ku feliratán, amit Tou Hsien tábornok tiszteletére készített, akit dicsőített, mert “elégette Lao-shang a **Lung** udvarban” (Mao-tun sanjü követője, *Hou Han-shu* 53.0746.1). Néhány kínai szerző szerint a **Lung** jelentése “sárkány”, mondván, hogy a hunok főistene egy **sárkány** volt. Takigawa azonban helyesen állítja, hogy a **lung** egy ismeretlen jelentésű idegen szó volt, és semmi köze a “sárkány”-hoz (ld. Shiki kaichü köshö 110, p. 23). Ezért írják néha a fű vagy a bambusz gyökkel együtt. Így okunk van a kínai M. lion < *vlon alakban rekonstruálni a szót (ld. fent, p. 137). Ami az idegen eredetet illeti, ez valószínűleg összefüggött a hun névvel.” (tévedés, ld. még alább!).

Xiongnu, Xiongnu hierarchy (Wikipedia):

“A Modu utáni vezetők egy dualisztikus politikai szervezetet alkottak, amely bal és jobb ágakra oszlott területi alapon. A *chanyu* vagy *shanyu*, a kínai császárral azonos rangú méltóság, közvetlen hatalmat gyakorolt a központi terület felett. A mai mongóliai **Longcheng** lett a Xiongnu főváros, az **Orkhon-i** feliratok lelőhelye közelében, ahol évente találkozókat szerveztek.”³¹

³¹ Yü, Ying-shih (1986). "Han Foreign Relations". *The Cambridge History of China*, Volume 1: The Ch'in and Han Empires, 221 B.C. - A.D. 220. Cambridge: Cambridge University Press. p.384. (Wikipedia)

Chaoyang, Longcheng District, Liaoning (People Rep. of China, Wikipedia):

„Chaoyangnak régi és gazdag történelme van. A több mint 5000 éves Niuheliang Hongshan kulturális örökség felfedezése a térségben felhívta a figyelmet Chaoyang-ra, mint az ősi kínai kultúra egyik bölcsőjére.[3] A térség először mint „**Liucheng megye**” jelenik meg a kínai történeti feljegyzésekben, a korai Han periódusban, i.e. 3. században. Majd AD 342-ben a korai Yüan (másképp Toba) király, Murong Huang a fővárosává tette Chaoyang-ot, **Longcheng** néven, és ez maradt a főváros a késői Yan és Északi Yan periódus alatt is.[4] Ettől kezdve Chaoyang a buddhizmus központja lett Kína északkeleti részén, és itt építették fel a Longxiang templomot AD 345-ben, ami a buddhista kultúra központja lett északkeleten.”

„**Liaoning** északkelet Kína déli részén helyezkedik el. Régen Gojoseon és Goguryeo koreai királyságok részét alkotta, valamint a kínai Yan állam (Csou-dinasztia) és a Han dinasztia részét. Lakták nem-Han népek is, mint a **Xiongnu**, Donghu, Xianbei. Ezen kívül Liaoninget uralták a Balhae, Khitan, Jurchen népek, valamint a Mongol Birodalom és az északkeleti Yüan.” (ld. térkép: **1.** Lün, Lün-csen, Lungein-Bulan, vagy Lung-cheng, hun székhely, Ulanbatartól nyugatra, i.e. 3. sz. – AD 1. sz.; **2.** Liuchengnek vagy Longchengnek nevezték átmenetileg Chaoyang kínai várost, AD 342-től. – Z.T.Cs.)

Peter B. Golden: The Twelve-Year Animal Cycle Calendar, in Studies on the Peoples and Cultures of the Eurasian Steppes, 296-297 (ed. by Cătălin Hriban, București-Brăila, 2011):

Year of **Dragon** (a **Sárkány** éve):

5. *luiljil*, probably to be corrected to **luinjil*²³ “Year of the Dragon”:
lu: QNQ₅₂, QNP₅₆, “The dragon (*ṣu‘bân*, *aždarhâ*) called by the Arabs *tinnîn* and by the Turks *لو lu* and by the Moğuls *موغور moğur*”. The latter, as Pelliot suggested, is probably a corruption of *موغای moğai* (see below); Z_{21/53} *لو luw*. In Z, the transcription of the

Persian equivalent should read, as in the ms., *mây-nihang* (Steingass, 1147 *mây* “any stinging or biting animals as serpents” + *nihang* “a crocodile, alligator, a water-dragon”) not *mâhî nihang*. *Lu* is a loanword in Mongol from Uyğur and ultimately from Chin. *lung* with Tib. (*klu*) influences.²⁴

Jegyz.:

23 Vladimircov, p. 1490.

24 G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (Oxford, 1972), p. 763; Vladimircov, p. 1490; Ligeti, VSO, p. 180. A fantasztikus “sárkány” jelentés átalakult nagy, víziszörnyé (pl. krokodil etc.) a törökben is.

Ld. még uo. Codex Cumanicus: *sazağan* “**dragon**” (Hung. *sárkány*)

Abbrev., bibliogr.:

Ligeti, VSO = L. Ligeti, “Un vocabulaire sino-ouïgour des Ming” *Acta Orientalia Hungarica*, 19 (1966), pp. 117-316.

QNQ = Hamdallâh al-Qazvînî, *Nuzhat al-Qulûb: The Zoological Section of the Nuzhatu'l-Qulûb*, ed. trans. J. Stephenson (London, 1928).

QNQP = P. Pelliot, “Les forms turques et mongoles dans la nomenclature zoologique du Nuzhatu'l-Kulûb” *Bulletin of the School of Oriental Studies*, VI (1931), pp. 555-580.

Steingass, F. (1970): *Persian-English Dictionary*. 1892, reprint: Beirut, Hayat.

Vladimircov = B. Ja. Vladimircov, “Anonimnyj gruzinskij istorik XIV veka o mon'gol'skom jazyke” *Izvestija Rossijskoj Akademii Nauk*, VI sorija, XI (1917), pp. 1487-1501.

Z = S. Iwamura et al., *The Zirni Manuscript. A Persian-Mongolian Glossary and Grammar* (Kyoto, 1961).

Henri Maspero: *Az ókori Kína* (Bp., 1978), az ősi kínai istenségekről:

p. 32.: „Az északnyugati sarokban van a Kilenc Jin ország (*kiu-jin*), amely fölött nincs ég, s amelyre a nap sose süt; közepében egy kígyó testű, ember fejű isten áll, a **Fáklyás Sárkány, a Csu-lung**, teste ezer li-nél is hosszabb...”

p. 139.: „A Mennydörgés Mestere... akinek neve, **Feng-lung**, a mennydörgésre emlékeztetett: ember fejű **sárkány** volt, amely a hasát verve idézte elő a mennydörgést, vagy, mások szerint, bal kezében dobott tartott, amelyet kalapáccsal vert.” (p. 514, lung = sárkány, kínai írásjellel, vö. p. 149., a Huangho, a Sárga-folyó „ember arcú, **sárkányon lovagló**” istene, és 150, 163, **lósárkány**, ld. alább Grünwedel: *Die Teufel des Avesta*, Fig. 10, falfestmény fríze a Tarim-medencéből, *Nyugati utazás*, 218, „a sárkány... paripává változott”, lósárkány a magyar néphitben, Magyar Néprajzi Lexikon, *sárkány* címszó, ill. szkíta, kusán lósárkány-ábrázolások, szkíta, szarmata sárkányos zászló, alább).

Vu cseng-en: *A Nyugati utazás-ban* (magyar kiadás 1980, I., 16. old.) ***longana***, „**sárkányszemek**” (*Nephelium longana*, a kantoni *lühng-ngáahn* elnevezésből, ld. Wikipedia, *Longana* címszó), dél-ázsiai gyümölcs nevében is long, lung = sárkány:

Hagyományos írásjelekkel:

龍眼

Egyszerűsített írásjelekkel:

龙眼

L'Empire des Steppes, Attila, Gengis-Khan, Tamerlan, par René Grousset (1885-1952), Editions Payot, Paris, quatrième édition, 1965, pages 1-620 (première édition: 1938). <http://classiques.uqac.ca>

p. 65, p. 66: Luttés des Hiong-nou contre les Han antérieurs. Scission des Hiong-nou occidentaux.

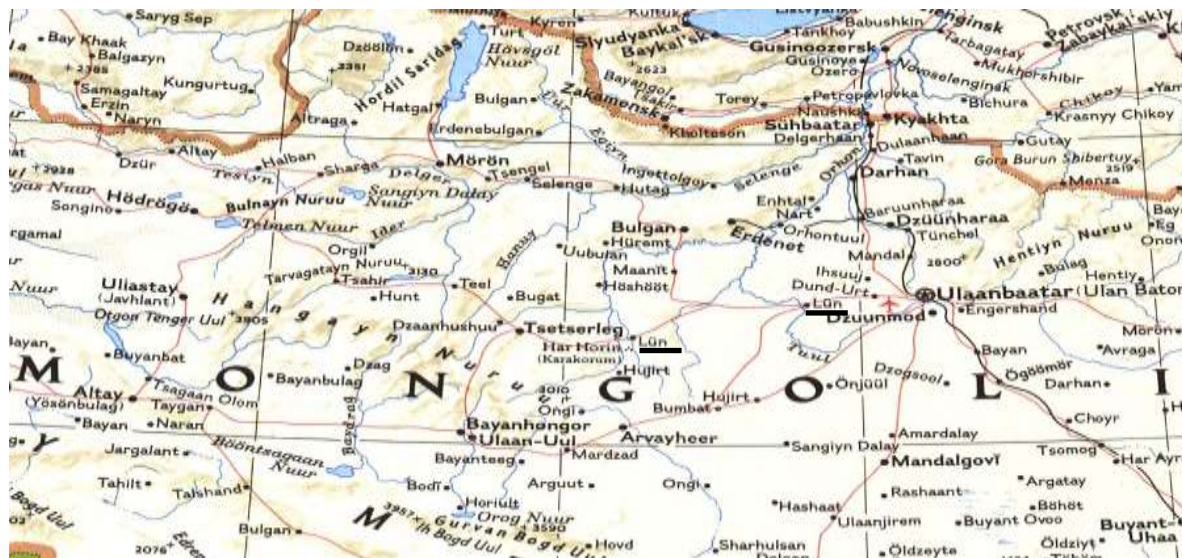
„L'empire de la Haute Asie appartenait alors aux Hiong-nou. La résidence principale de leur *chan-yu* — dans la mesure où ces nomades avaient une résidence — ou du moins un de ses séjours d'été se trouvait, nous venons de le voir, aux sources de l'Orkhon. Un autre de leurs centres, connu des Chinois sous le nom de **Long**, devrait, pense-t-on, être recherché un peu plus au sud dans le Gobi, vers le cours inférieur de l'Ongkin. Wou-ti forma le projet de les relancer jusqu'en ces repaires.”

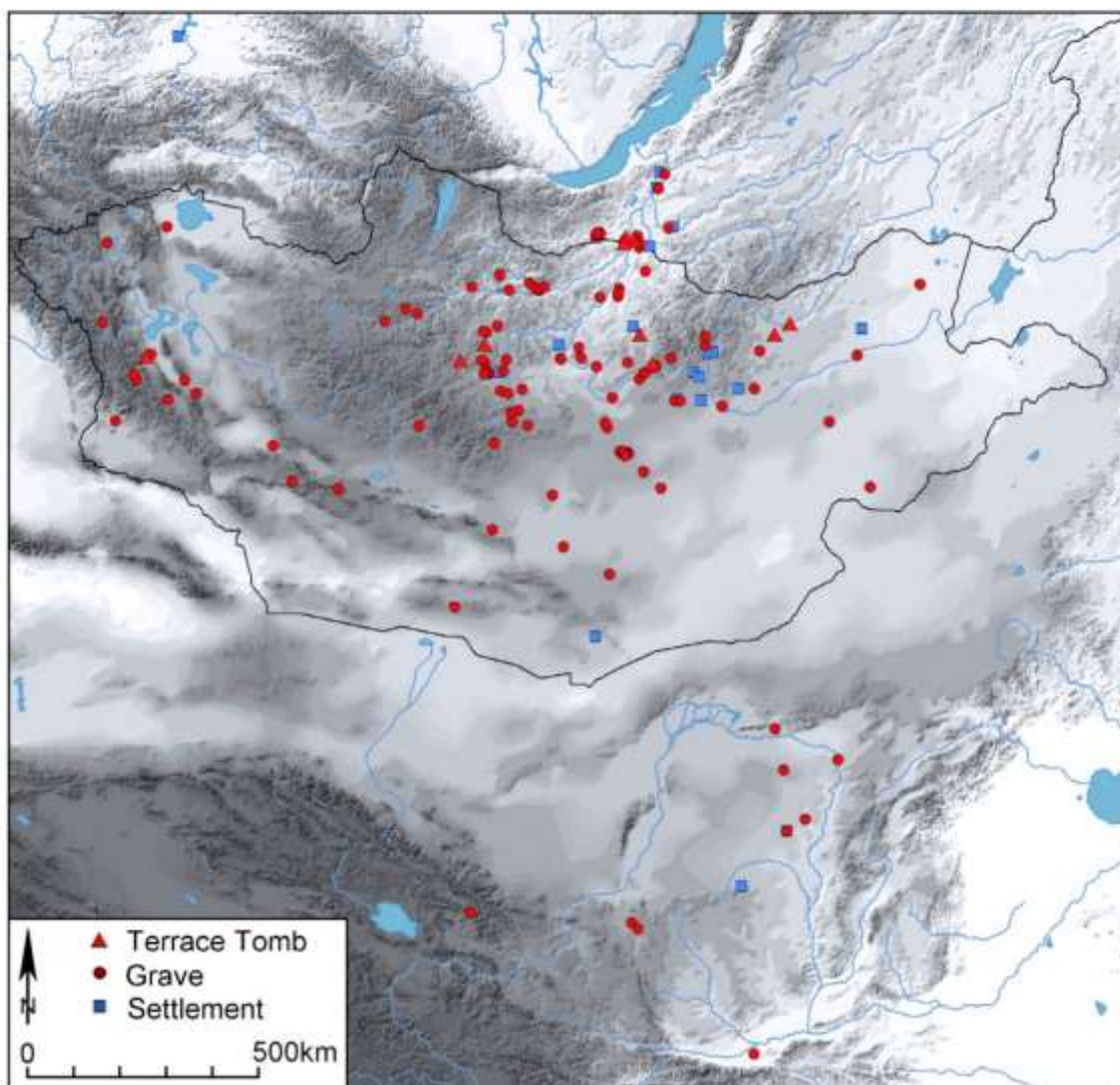
AD 126: „Le général chinois Wei Ts'ing, parti de la région de Ta-t'ong, au nord du Chansi, traversa le Gobi jusqu'à **Long**, sur l'Ongkin, et les mit en fuite.”

p. 97, egy másikk, kínai Long-tch'eng:

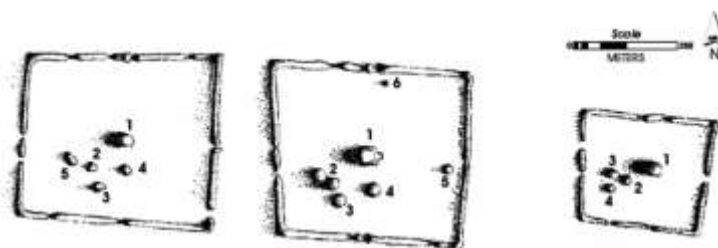
n. 1: Les domaines des Mou-jong ou rois de Yen ainsi coupés en deux par la brusque expansion du royaume t'o-pa de Wei, se divisèrent de ce fait au profit de deux branches de cette famille, en : 1° royaume Yen du nord, Pei Yen, dans l'actuel Jéhol, à partir et au nord-est de Yong-p'ing, avec, pour centre **Long-tch'eng**, près de l'actuel Tchao-yang, à la frontière actuelle du Jéhol et du Mandchoukouo, royaume qui dura jusqu'en 436 ; et 2° royaume Yen du sud, Nan Yen, au Chan-tong, avec centre à Kouang-kou, près Ts'ing-tcheou, lequel dura de 398 à 410.

Grousset tévedett: északabbra volt Lung-cseng, a „Sárkány Háza”, a hunok székhelye, az Orkhon felső folyásánál, Karabalgaszunnal szemben, vagy a Tolánál, Ulanbatortól nyugatra, bár volt egy hun település délen is (ld. alább NatGeo, July 1991, China Map, ugyanezek egy 1964. nov. NatGeo térképen Lün Suma néven, és Brosseder-Miller: *Xiongnu Archaeology*, 2011, p. 24, a mongóliai hun régészeti lelőhelyek térképe, alább)

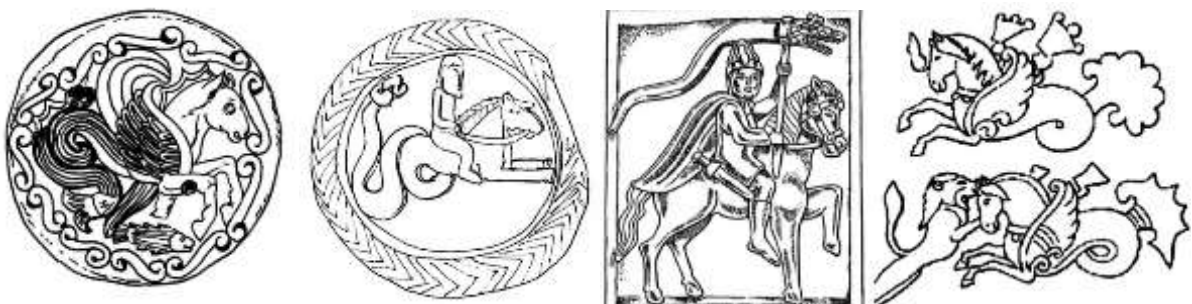

Legújabb összeállítás Xiongnu-periódusról (Ts. Törbat/V. Miller és Tseveendorzh/Törbat 2011, 12. j.)

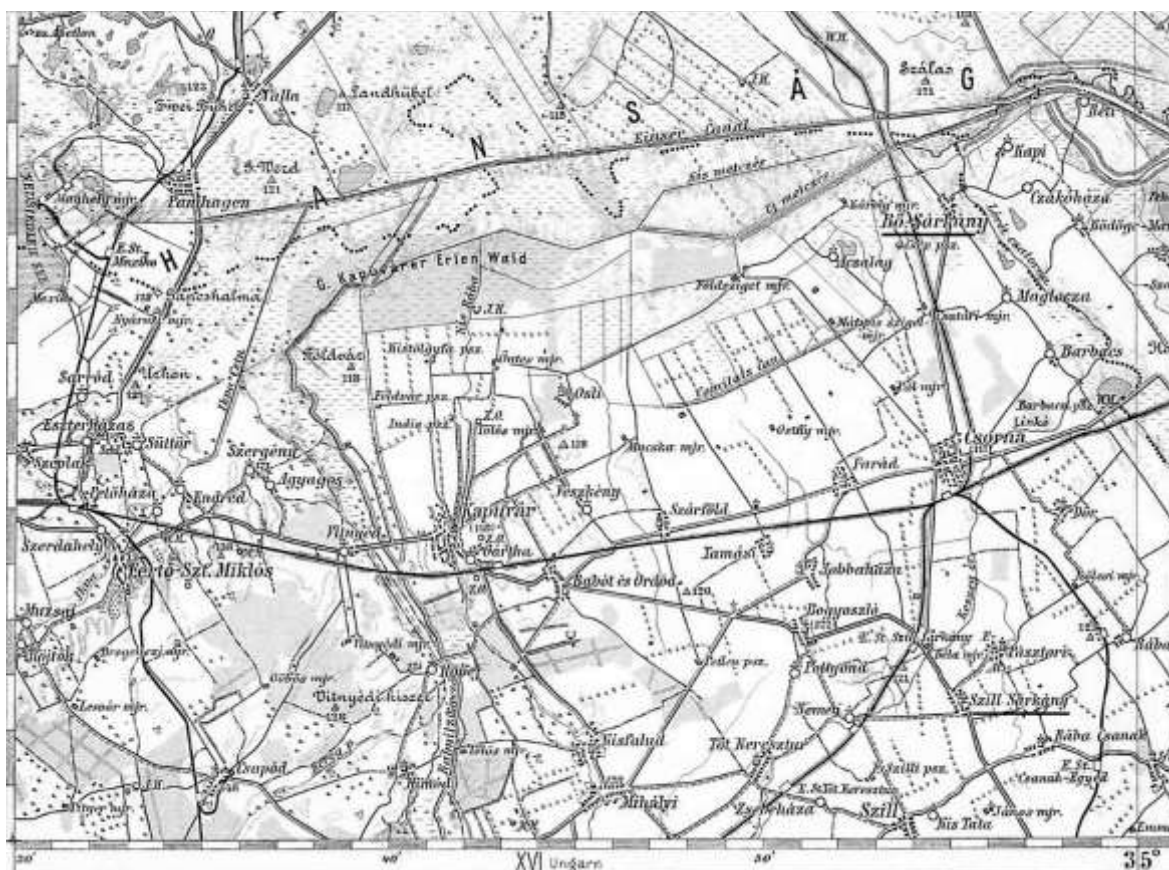

Mongóliai hun (kín. hsziongnu) település maradványai, sánc-árok erősítésekkel, Tamir 2, Közép-Mongólia, Felső-Orhon vidéke (Purcell-Spurr: Archaeological Investigations of Xiongnu Sites in the Tamir River Valley, *The Silk Road*, Vol. 4, No. 1, Summer 2006, 27)

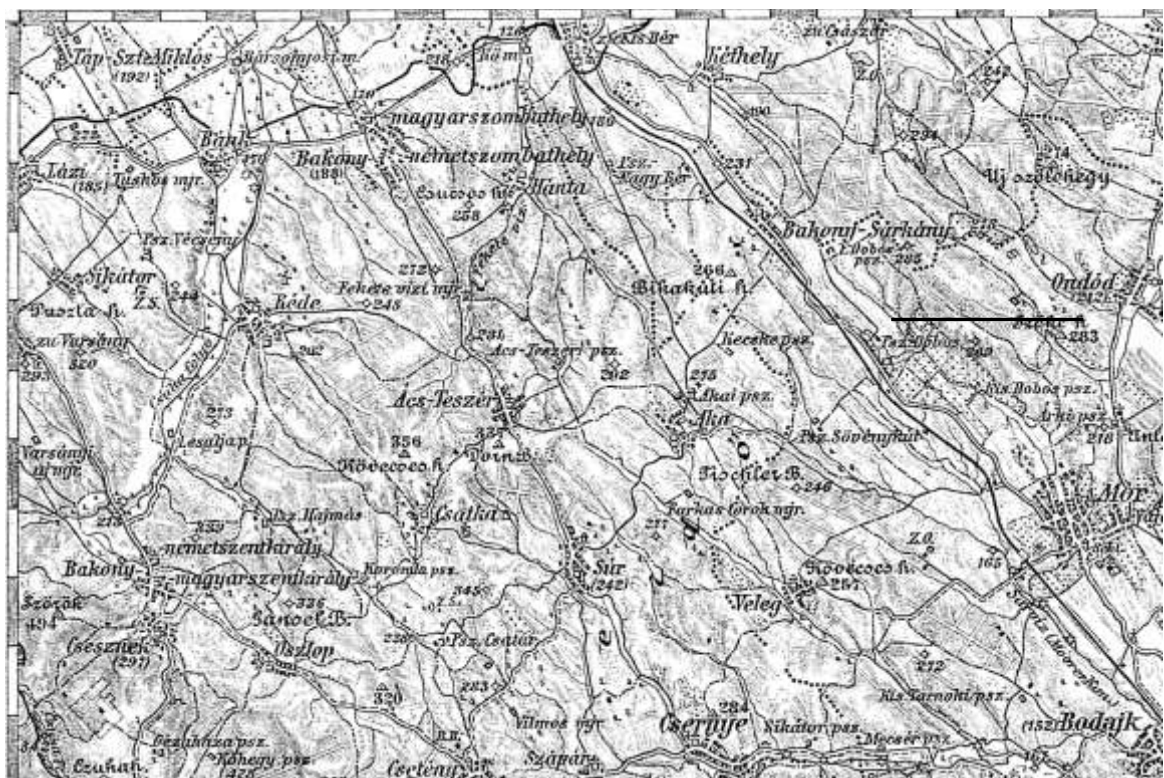

Egyéb példák a nomád világból: szkíta falera (kantárdisz, Schneider-Zazoff 1994), kusán palafaragvány (Stawiski 1979), és szarmata sárkányos zászló (a chesteri/ény.-angliai római kori kőfaragvány nyomán, ld. Cassius Dio, és a szkíták hadi jelvényéről Arrianus xxxv, vö. az Orlati csont övcsaton hasonló zászló, M. Mode, Ilyasov, Litvinsky, vmint ún. pávasárkányok egy Yu-hong nevű kínai szogd előkelő síremlékéről, AD 593, A. L. Juliano: *Chinese Pictorial Space at the Cultural Crossroads*, www.transoxiana.org)

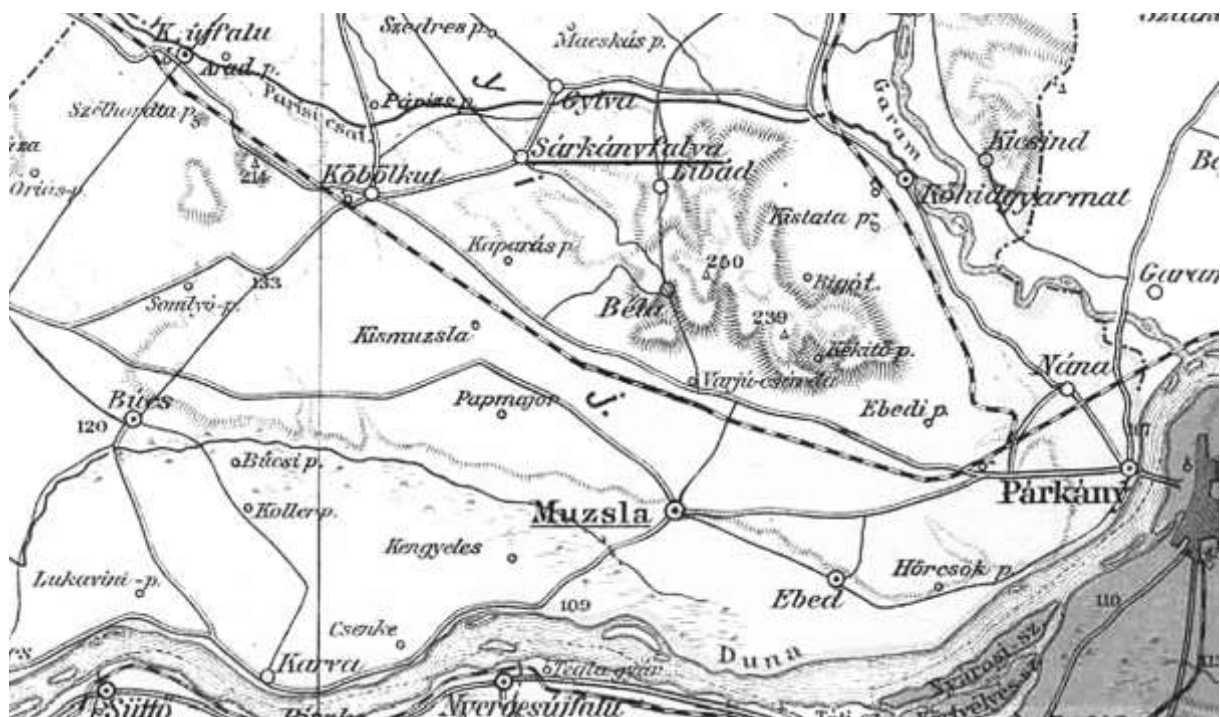
Sárkány-összetételű magyar helynevek (OMM III. katonai felmérése, 1910):

Bősárkány, Szilsárkány, Győr-Sopron vm. (a régi avar kagáni „gyűrű”, Győr körül?)

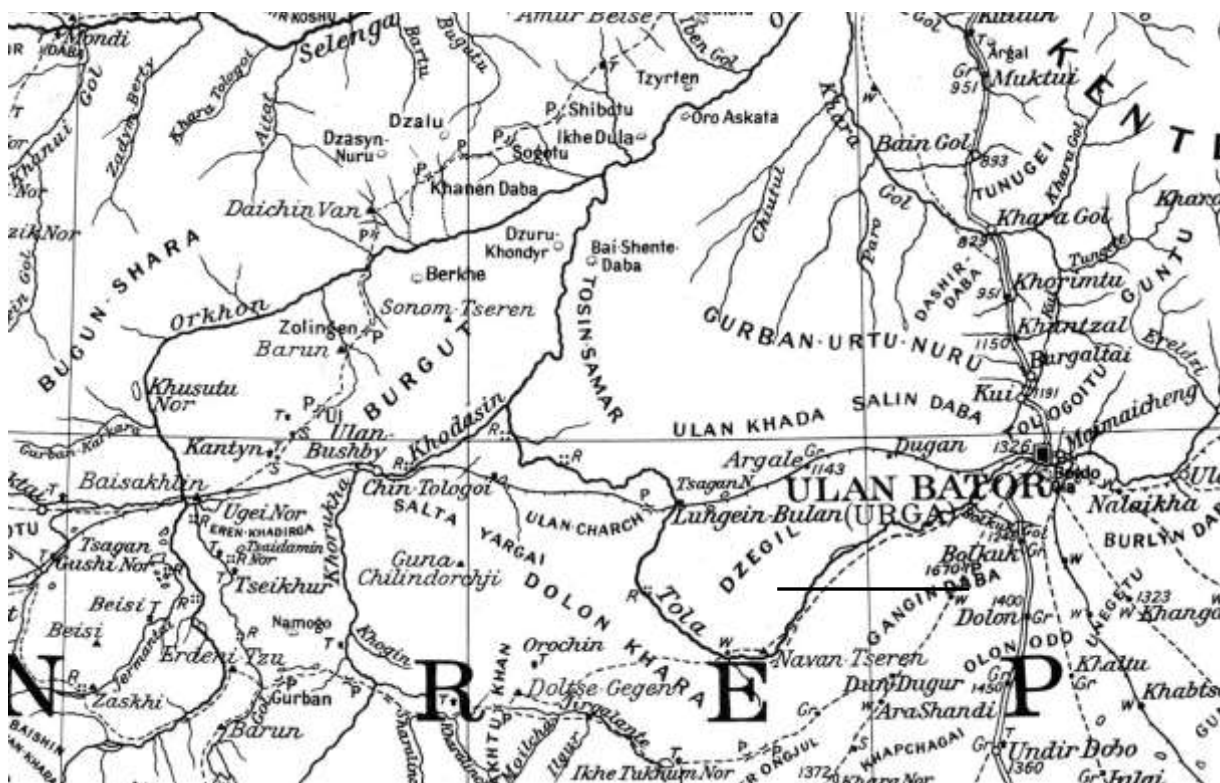
Bakonyfarkas, Veszprém vm.

Sárkányfalu, Esztergom vm. (Borovszky: Mo. városai és vármegyéi)

Sárkány, Fogaras vm. (1914 előtti osztrák térkép)

Lungein Bulan, az ősi hun székhely, Ulanbatortól nyugatra (lib.uni.texas.edu, U.S. Army Map Service, 1942), de más térképeken szerepel még egy *Lün* nevű helység az Orhon mentén is, Karabalgaszunnal szemben (ld. *National Geographic*, 1991. júl. melléklet, China Map), és felbukkan *Lün Suma* alakban is (vö. N. Ishjamts, *History of Civilizations of Central Asia*, vol. 2, *Lung-cheng*, és Bichurin 1851, *Lun-chen*, *Lun-csi*, a kínai évkönyvek alapján; a *lu*, *lun* szóról ld. még Pulleyblank 1962, és P. B. Golden 2011, a keleti állatövvel kapcs.); a mongóliai település nem keverendő össze az északkelet-kínai Longchenggel, amely csak AD 4. századtól viselte ezt a nevet (ld. Wikipedia, Longcheng District). — Azaz: fellelhető ebben a név-, és minden bizonnyal hagyomány-, kultusz-összefüggésben egy „hun kontinuitás”, amely fennmaradt az ujguroknál, és az ő nyugati törzseik, az ogurok révén a honfoglaló magyaroknál is (csatlakozásuk 800 körül, vö. DAI 38; ld. alább ujjur falfestmények, Le Coq: *Chotscho*, t. 32, *Buddh. Spätantike*, vol. 3, t. 5, 22, és Grünwedel: *Altbuddh.*, Fig. 590., a címlapon, www.dsr.nii.ac.jp, ill. jobbra lent hun selyemkelme sárkányos hímzése, Noin Ula, i.e. 1. sz. – AD 1. sz., C. Trever, 1932, t. 16, ordoszi hun sárkányos fülbevaló, Érdy 2001, 214, fölöttük a tiszabezdédi tarsolylemez rajzán pávafarkas sárkány balról, és egyszírvú szárnyas orosz-lán jobbról, Huszka: *Turáni ornamentika*) — Z.T.Cs.

KÖRNYEZETÜNK MEGÓVÁSA (XII/69.)

Rihmer Aurél (Budapest):

Természeti csapás jellegű éghajlat változás és népesség elvándorlás. A lakosság előrejedésének és az égővi hőmérséklet emelkedésének kölcsönhatásai

Feltehető a kérdés, honnét tudjuk, hogy az elvándorlást az arra az égővre jellemző hőmérséklet, azaz az éghajlat megváltozása okozta. Erre nem egyszerű a felet, csak következtetni lehet rá. Van, mikor egyértelműen a népvándorlást ilyen változás okozza. Ilyen esetnek tartják az avarok Kárpát-medencébe térését, de az is egyértelmű, hogy menekülni kell, ha az adott hely víz alá kerül, mint történt ez az őskorban a mai Anglia és Franciaország közötti földnyelvvvel.

Tanulmányom célkitűzései

Az emberiség egyik időszerű, ha nem a legidőszerűbb gondja bolygónk felmelegedése. A felmelegedés hatására megváltozhatnak a tenger- és széláramlatok. Továbbá a globális felmelegedés hatására a sarki jég és a hegységek hótakarói olvadásnak indulnak, miáltal a víz közelében lévő területek veszélybe kerülnek. Márpedig igen sok nagyváros terül el Afrikában és Ázsiában a vízszint emelkedése által veszélyeztetett területen. A légszennyezés és a felmelegedés hatására több nagyvárost sújthat hőhullám, ami akár tízezrek életébe is kerülhet, mint az történt Moszkvában is. Egyes klímamodellek szerint még New York is veszélybe kerülhet a tengerszint emelkedése miatt. A tenger vízhőmérsékletének emelkedésével megnő a hurrikánveszély, főleg Amerika partjainál. Európában igen veszélyeztetett terület Hollandia mélyen fekvő része, vagy Velence városa. Utóbbit már most megpróbálják gáttal védeni. A hóolvas emeli a világtengerek vízszintjét, de emellett más veszélyeket is rejt magában. Mégpedig azt, hogy egyes folyók vízgyűjtő területén drasztikusan lecsökken a vízhozam, miáltal a folyótól függő népesség kiszolgáltatott helyzetbe kerül, mivel lecsökken az ivóvízkészlete, illetve gondok merülhetnek fel a mezőgazdasági öntözés terén. A mezőgazdaságot nem csak a folyóvizek elapadása veszélyezteti. Katasztrófát okozhatnak a felmelegedés hatására felerősödő, hosszan tartó szárazságok, mint ami volt például az USA területén a 2000-es években.

Mivel ma jelentős veszélyt jelent a megnövekedő éghajlatváltozás, hőmérséklet emelkedés miatti migráció, hiszen az kultúrák, vallások, etnikumok összeütközését eredményezheti, s továbbá egészségügyi katasztrófát is előidézhet, fontosnak tartottam, hogy megnézzem, hasonló természeti csapásokra az emberiség eddig mi módon reagált. A dolgozat célja, hogy bemutassa az éghajlatváltozás hatását az emberi életre, és az ember kényszerű alkalmazkodó képességét a megváltozott körülményekhez, pontosabban az emberiség migrációs készségét.

Mert egyszerűnek tűnik a képlet, ha változik a környezet, akkor onnét tovább kell állni. Erre a dolgozatban több példát is bemutatok, pl. tengeri népek vándorlása, avarok kiáramlása a Kárpát-medencéből. Viszont igen meglepő, hogy a XX-XXI. században a klímamigráció helyett sokan nem hagyják el saját lakhelyüket, különösen Afrikában, és inkább felvállalják a rosszabb életkörülményeket. Ahogy az állatvilág leképezi a környezeti változásokat, mint például a költöző madarak egy idő után helyben maradnak, ha számukra kedvezővé válik az éghajlat, úgy az emberi társadalom sem vonhatja ki magát a környezeti hatásoktól, vagy ha még is kivonja, az csak időleges megoldás lehet. Az éghajlatváltozás befolyásolja a természetű növényeket, a termésátlagokat, az állatvilág vándorlását. De ugyan így, a csapadékmennyiség változása, miatt a folyók elapadhatnak, vagy drasztikusan csökkenhet a vízhozamuk, teljes civilizációkat tehetek tönkre a múltban (például a maja kultúra), de tehetnek tönkre a jövőben is. Az éghajlatváltozásnak alapját képezhetik az ember okozta tevékenységek, vagy természeti katasztrófák, mint például jelentősebb vulkánkitörés után bekövetkező lehűlés. Munkánk egyik célja, hogy történelmi tényekre alapozva bemutassuk az elmúlt 8000 év éghajlatváltozásait és ezek hatását az emberi civilizációkra. Anyagunk másik célkitűzése, hogy a Kárpát-medence és benne Magyarország múltbéli, időjárással összefüggésbe hozható migrációit bemutatása. A Kárpát-medence nem csak befogadó, hanem kitettség miatt, migrációs klímamenekült kibocsátó hely is lehet, mint ahogy volt erre példa a Kr.u. 8. sz.-ban, vagy épp az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában. Dolgozatomban igyekeztem bemutatni azt, hogy az elkövetkezendő 25-50 évben, mekkora klímamigráció várható (egyes előrejelzések szerint 2050-ben akár 1 milliárd ember is vándorolhat), és annak milyen hatásai lehetnek világviszonylatban. Különösen annak fényében, hogy a várható klímamigrációs első csúcsok, egybeeshetnek az előrejedő európai társadalmak demográfiai katasztrófájával. Az előrejedés miatt munkaerő hiány léphet fel, és ebbe az ürbe érkezhettek a klímamenekültek. Hogy mekkora problémát jelent a migráció, azt jól mutatja, hogy 2015-ben sorra épülnek a határzáró kerítések, noha ekkor még „csak” 53-60 millió migránssal számolunk, akik főleg fegyveres konfliktusok elől menekülnek. Ez csak íze-lítő abból, mit jelent, ha közel 1 milliárd ember fog majd vándorlásra kényszerülni. A hosszú távú előrejelzések során mi általános felmelegedéssel számolunk, miáltal például megnő a tengerszint világszerte.

2100 után akár 5-6°C-os hőmérséklet-növekedés is lehet globális szinten. (Zsibók Zsuzsanna 2015)

Tisztában vagyunk avval, hogy az általános felmelegedés egy igen valószínűsíthető, de nem teljes bizonyossággal bekövetkező teória. 2004-ben például dr. Mika János meteorológus említette, a többek által is képviselt lehűlés teóriát. E szerint elképzelhető, hogy a tengerek felmelegedésének hatására, például lelassul, vagy leáll a Golf-áramlat, mivel megváltozik a tengerek sótartalma, ami Észak-Európa 5-10°C-os lehűléséhez, vagy épp eljegesedéséhez vezet. Egyes szélsőséges modellszámítások szerint a Golf áramlat lelassulása, leállása akár már 2024-ben bekövetkezhet. Hasonló esetre, közel 13 ezer évvel ezelőtt, a legutóbbi jégkorszak vége táján volt példa, amikor szintén egy globális felmelegedés volt folyamatban. Mika felhívta arra a figyelmet, hogy a múltbéli természeti anomáliák és azok előidézői a jövő szempontjából nem tekinthetők mérvadónak. „Sajnos, ezen analógiák a jövőre való alkalmazhatóságában azonban nem lehetünk biztosak, mert a múltbéli változásokat egészen más tényezők okozták, mint amelyek a jövőbelieket fogják.” (Mika J. 2004, Marshall. A. 2004) Hogy miképp viselkedik a Golf-áramlat és annak milyen hatásai lesznek, az alaposan megosztja a kutatókat. A Golf áramlat utoljára mintegy 8200 évvel ezelőtt szűnt meg. Ekkor elolvadtak Észak-Amerika utolsó jégta- karói, a Nagy Tavak környékén hatalmas édesvízű tó keletkezett, amely átszakítva a jég- gátat, az Atlanti-óceánba ömlött, és az óceán északi térségében a sós víz összetételét annyira összezavarta, hogy az óceáni futószalag leállt. Ennek következtében Európára csaknem 1000

évig egy kisebb jégkorszak köszöntött. Ma sokan ismét egy ilyen leállást vizionálnak, a gleccserek és a grönlandi jégtakaró elolvadásának hatására. Ezen lehülésmélet egyik szószólója William Calvin. Lomborg szerint viszont, ha leáll a Golf áramlat, akkor Európa nagy részén a lehülés mindössze csak 1.5 °C lenne. (Lomborg, Bjorn 2008) Ezt a tételt én vitatom, mert szerintem Angliában és Észak-Európában sokkal nagyobb lehüléssel kell számolni. A kutatók 2004-ben azt vették észre, hogy a megelőző 40 évhez képest a Golf áramlat vízhozama 30%-al csökkent. A most ismert IPPC (Intergovernmental Panel on Climate Change) modellek szerint 2100-ra a Golf áramlat vízhozama akár 50%-al is csökkenhet.

Ma a kutatók és a politikusok egy 2.6 °C körüli felmelegedéssel számolnak.

A 2.6 °C-os emelkedés azonban csak globális átlag. A szárazföldeken valószínűleg ennél magasabb lesz a hőmérséklet emelkedése, és a szárazföldi területeken belül a városokban sokkal jobban fog megnőni a hőmérséklet a hőszigetek miatt. Így Bankokban a napi középhőmérséklet akár 6 °C-al is magasabb lehet a száraz évszakban, míg Tokióban egész évben 3-12 °C lehet a melegedés. És ez még belefér a 2.6 °C-os átlaghőmérséklet növekedésbe. (Lomborg, Bjorn 2008)

Jelen tanulmányom alapgondolatát Havas Virág Fanni, „Időjárás hatásai a történelmi korszakok emberi migrációjára és a mostani globális felmelegedés általi klímamigráció” című 2014-ben íródott 25 oldalas Bsc szakdolgozata adta. A tanulmányt beépítettem jelen munkámba és az által felvetett kérdéseket továbbgondoltam és jelentősen kibővítettem. A hivatkozott szakdolgozat nem lett publikálva, a dolgozat felhasználásához a szerző hozzájárult.

Az ősklíma kutatásának módszerei

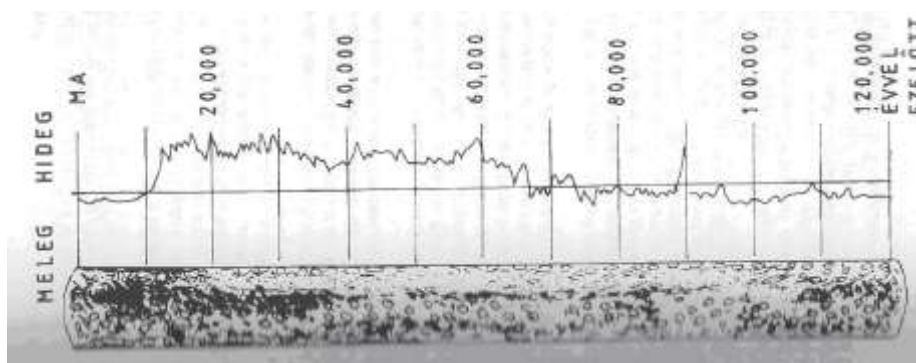
A földtörténeti események időmeghatározásakor a B.P. (Before Present) avagy a jelenidő előtti jelet szoktuk használni. A Kr.e. 2000-es évnek a B.P. 4000 felel meg, ha azt az időpontot Kr.u. 2000-ből, mint jelenből nézzük. Tehát a B.P. úgy jön ki, hogy a Kr.u.0-tól eltelt időhöz hozzáadjuk azt a Krisztus előtti dátumot, amiről beszélünk. Mivel a B.P. időszámítás mindig az adott jelenből indul ki, a történeti események pontosabb meghatározása végett ezen dolgozatban a Kr.e. és Kr.u. időmeghatározást használom.

Időjárási vizsgálatok szempontjából a B.P. 200-300 év a műszeres mérések időszaka, a B.P. 2000-2500 év a történet feljegyzések, krónikák, okiratok stb. korszaka, a B.P. néhány ezer év a „pocokhőmérséklet” ideje, mert ekkor a pocok fajának és számának változásaiból lehet az időjárásra következtetni. A pocokhőmérséklet esetében azonban a hibahatár akár 250 év is lehet. A pocokfajok megoszlása nemcsak a júliusi középhőmérséklet (Európában), hanem az évi csapadékmennyiség változásának kimutatására is alkalmas. Ez a módszer mintegy 10 ezer évre visszamenőleg lehet alkalmazni.

A B.P. 6-10 ezer év a régészeti leletek kora. Az ennél régebbi korok időjárásáról már például a dendrokronológia ad felvilágosítást. A több millió évek esetében az O18/O16 illetve C13/C12 izotópok elemzése ad eligazítást. Ezen eljárással a hőmérséklet megközelítőleg 1 fok pontossággal meghatározható. Megjegyzendő, hogy ma már a B.P. 200-300 éves kutatásokba is bevonják a dendrokronológia adatait, és a pollenanalízist is, továbbá az izotópok értékelését. A dendrokronológia vizsgálati körébe tartoznak a földtörténeti mezozoikum vagy paleozoikum korában élt, napjainkban megkövesedett fák elemzése is. (Koppány Gy. 1996)

A sarki jégben megőrződtek rétegesen a növényi pollenek, illetve makrofossziliák, a légkörből kicsapódott ásványi anyagok, mint például a szulfátok, illetve néha gázok is. Az Arktisz és Antarktisz jégtakarója mintegy 3 millió éve alakult ki. A sarki jégbe apró légbuborékok maradtak meg, és ezek megőrizték a korabeli légkör összetételét. A sarki jégminták segítségével az oxigén 18/16 izotóp arányából az utolsó 100-120 ezer év hőmérséklet-ingadozását sikerült

rekonstruálni. A O-16-os izotóp, valamivel könnyebb párjánál az O-18-as izotópnál. A két izotóp viszonyából,

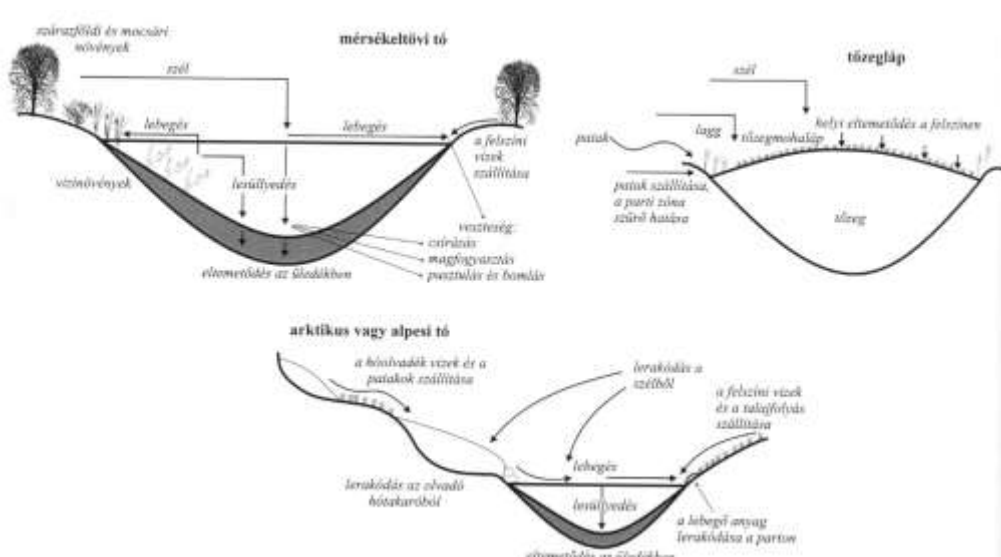
1. ábra

Grönland É-Ny-i részéről vett jégminta, amelynek legalsó része 120 000 éves. A jégbe zárt gázbuborékok tömegspektrometriai vizsgálata segítségével az egyes földtörténeti korok légkörének oxigén izotóp arányából meghatározható az adott kor uralkodó hőmérséklete.

(Koppány Gy. 1996)

arányából meg lehet határozni az adott korszak hőmérsékletét és klímáját. A O-16-os izotóp mennyisége mutatja a hidegebb korszakokat. A jégkristályokba zárt gázok és porrészecskék további információt nyújtanak a múlt környezeti sajátosságairól. Hírt adnak az atmoszféra összetételéről, arról, hogy az milyen gázokat tartalmazott. (Koppány Gy. 1996) Az Antarktisz keleti részén a kutatók 3270 m mélységig fúrtak le. Ezen fúrás mag 700-740 000 évig visszamenőleg mutatja meg a légkör átalakulását. A déli sarkvidéken pedig egy például rendelkezésre áll egy 3350 m mélységig lehatoló furatmag. Ez 400 000 évre visszamenőleg tartalmaz adatokat.

A jégkutatás mellett igen fontos a pollenanalízis (palynologia) és a makrofossziliák vizsgálata. A makrofossziliák szabad szemmel, esetleg nagyítóval látható növényi maradványok. Ezek mérete 0,3 mm-től néhány centiméterig terjed. Leggyakrabban 0,5-5 mm nagyságúak. Ilyen méretű fossziliák lehetnek például a rucaöröm, csipkeharaszt makrospórái vagy a szivacsok gemmulái. A felső méretbe például bele tartozhatnak a fenyőtoboz pikkelyei. A tőzegprofilokból vagy más feltárásokból azonban előkerülhetnek akár több méteres maradványok is. Ezeket megafossziliáknak nevezzük. A leggyakrabban vizsgált makrofossziliák a magvak és termések, mivel az üledékekben ezek maradnak meg leginkább. De fennmaradhatnak vegetatív részek is, levél, szár, gyökér, stb. maradványok formájában. A makrofossziliák közé tartoznak még egyes növények makrospórái is. A mintákban előfordulhatnak állati maradványok is, mint például árvaszúnyog fejtokok, ágascsapú rákok stb. A negyedidőszaki makrofossziliák többnyire nem valódi fossziliák, mert a szerves anyagot még nem helyettesítette szervesetlen anyag. Ezért ezen maradványokat helyesebb lenne szubfossziliáknak nevezni. A makrofossziliák többnyire pontosabb határozást tesznek lehetővé, mint a pollenek. Általuk olyan taxonok is kimutathatók, amelyek nem, vagy csak kevés pollent termelnek. A makrofossziliák mivel a keletkezési helyük közelében maradnak meg leginkább, csak kisebb, helyi környezeti vizsgálatot, vizszozatekintést tesznek lehetővé az időben. Az alacsony pollentermelésű vegetációt viszont elfedheti esetleg a távolabbról odakerülő pollenmennyiség. Mivel a makrofossziliák szerves anyagokból épülnek fel, csak olyan helyen maradhatnak fenn, ahol a bomlási folyamatokat valamilyen környezeti tényező akadályozza. Ez lehet oxigénszegény környezet, vízborítás, alacsony pH, száraz vagy épp fagyott környezet. Éppen ezért, leggyakrabban lápok és tavak üledékrétegét szokták ilyen módon vizsgálni. A legkedveltebb vizsgálati helyek a savanyú tőzegmohalápok. A mintavételezés módja fúrással történik. (Jakab G. – Sümegi P. 2011)

2. ábra

A különböző üledékgyűjtőkre jellemző tafóniai folyamatok, amelyek befolyásolják a kialakuló makrofosszília közösségeket.

(Jakab G. – Sümegi P. 2011)

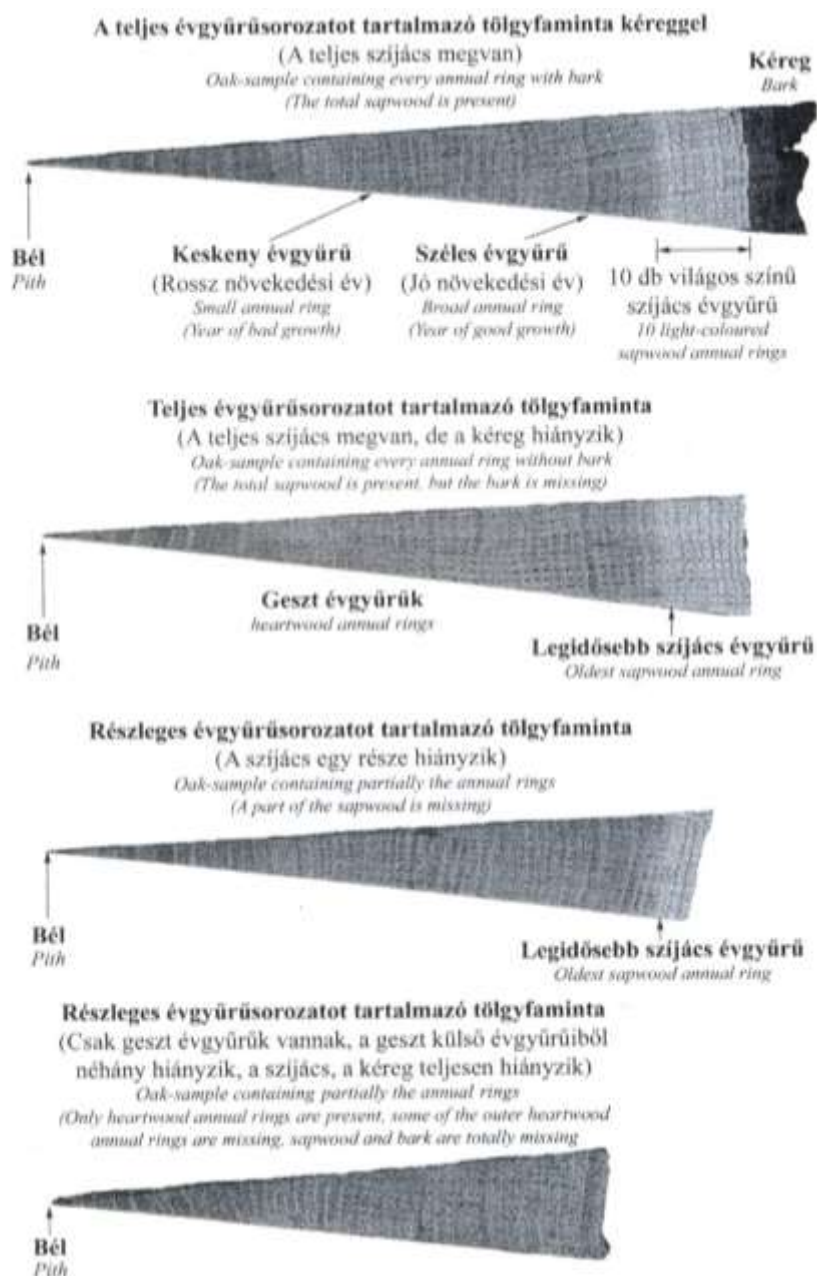
A fosszilis pollenek meghatározása morfológiai sajátosságaik alapján fajra, sőt sok esetben nemzetségre is csak ritkán eredményes. Ahhoz azonban, hogy minél több és pontosabb vegetációtörténeti és peleoökológiai információt nyerjünk, egyre több taxon meghatározása szükséges, mivel ugyanazon családon belül, sőt nemzetségen belül is, egyes fajok ökológiai igénye, s így plaeoklimatológiai jelző szerepe igen eltérő lehet. A kutatók méretgyakorosság-analízisek és matematikai statisztikai számítások segítségével próbálják meghatározni azon fajokat, amelyek morfológiailag nem voltak elkülöníthetőek. A számításokhoz a pollenek valamelyik méretét, vagy a pórusok számát veszik alapul. A munkák nagy része recens polleneken végzett méretgyakorosság-analízis, amelynek eredményét grafikonon ábrázolják, s a számtani átlagokat ($\bar{x}$) s az attól való eltérést (s) is megadják. Gyakran az eredményeket összehasonlítják valamilyen más fosszilis anyagból vett mintával. (Fischer J. – Járainé Komlódi M 1970)

A pollenek illetve makrofosszíliaak növényteni meghatározása után következtetni lehet az adott terület egykori növényvel való fedettségére és ebből az adott időszak klímájára. Ennek oka, hogy a pollenek minden esetben fajspecifikusak, igen ellenállóak, általában nagy mennyiségben állnak rendelkezésre és általában egyenletesen telítődnek, terjednek el a környezetben. A vizsgálatok során azonban figyelembe kell venni, azt, hogy a pollenek viszonylag könnyen eljutnak nagyobb távolságra is. Így például egy 300 m átmérőjű tóba 10 m-es körzetből 85% a pollenbejutás, 1 km-es körzetből 10%, míg 100 km-ről 5%. Ugyan ez az arány már egy 1 km átmérőjű tónál 10%, 70% és 20%. A pollenek legnagyobb mennyiségben előforduló mikro-fosszíliaak a negyedkori üledékekben. Ahogy a tavi üledékbe való bejutásnál látjuk, a széljárás következtében a pollenanalízis által kapott kép a vegetáció megrajzolása során, elszakadhat a valós állapottól. Tehát az eredményeket jelentősen befolyásolja az üledékgyűjtő mérete. A leg-hatékonyabb pollenkinyerés a Cwynar-féle mikroszűrővel történő elválasztással érhető el., amely a nátriumhidroxidos (NaOH), hidrogénfluoridos (HF) kezelés mellett tartalmaz egy 10 μm -es mű-anyaghálóval keresztüli szűrést. Ezt kiegészíti egy utolsó lépésként beiktatott sűrűségcentrifugálással kiértékelhető mintákat eredményezhet. A módszer előnye, hogy kiindulási anyag-mennyiségének elegendő 1-3 cm³ is és ez bolygatatlan magminták esetében akár 1 cm-es felbontású minták vizsgálatát is lehetővé teszi. Minimum 200-300 pollenszem kiszámolására kell törekedni, hogy statisztikailag megbízhatóan értékelhető eredményt kapjunk, 80-100

virágporszem alatt a rétegeket sterilnek tekintjük, ez esetben viszont feljegyezzük a megfigyelt fajokat. A mikroszkópi értékeléshez 600-1000 x nagyítást alkalmazunk. A pollen- és spóraszemek meghatározását összehasonlító anyag, valamint fényképes határozókönyv alapján végzik el. (Sümegei P. 2003, Neil R 1998)

A tengerek mélyén és egyes tavakban a mészvázás, puhatestű, kagylós állatok váza év-milliók során lerakódott a üledékbe. A tengervíz (víz) hőmérsékletére következtethetünk az üledékek mésztartalmából. A hideg víz ugyanis több CO₂-t old fel, mint a melegebb. A sok CO₂-t tartalmazó víz több kalcium-karbonátot (CaCO₃) tud feloldani. A víz melegedésekor csökken a víz CO₂ tartalma, ennél fogva a mészben túltelített vízből az oldott mész finom lebegő kristályok alakjában válik ki s mészkőrétegek képződését eredményezi. Emiatt például a sarki tengerek és a hideg áramlatok területén képződött üledékek mészben szegények vagy teljesen mészmentesek. (Koppány Gy. 1996)

A klímakutatásban kiemelkedő helyet foglalnak el a dendrokronológiai vizsgálatok. Ezt a módszert Arizonában fejlesztette ki A.E. Douglass 1910 és 1940 között. Douglass Arizonában 1929-ben tudott elsőként egy hosszabb kronológiát létrehozni fenyőfák felhasználásával 1237 és 1380 között évvel a módszerrel. A dendrokronológia az időjárás kutatásában azért alkalmazható, mert az utóbbi 2,5 millió évben már nagyobb evolúciós lépés nem következett be a növényvilágba, így az abból nyert adatok a klímára, hitelesek, mivel nem kell avval számolni, hogy az adott növény, fa életfeltételei gyökeresen eltérőek lennének a maiaktól. A dendrokronológia a fák évgyűrűnövekedését vizsgálja, évgyűrűszélesség – idő adatsorozatok állít fel, ezeket egymással, illetve évgyűrűkronológiákkal, vagy különböző tényezőkkel, jelenségekkel összehasonlítja és az eredményekből következtetéseket von le. A dendroklimatológusok többnyire az évgyűrűk tavaszi és őszi pászta vastagságát vizsgálják és abból vonnak le következtetéseket. Dendrokronológiai módszerrel olyan fákat lehet vizsgálni, amelyek nem folytonosan növekednek (mint a trópusi fák), hanem a növekedésük évről-évre télen leáll, és emiatt évgyűrűk keletkeznek a fa keresztmetszetében. Ez jellemző minden mérsékelt égövben élő fára. Az évgyűrűk növekedését a genetikai és termőhelyi tényezők mellett, az időjárási tényezők (csapadék, hőmérséklet) is befolyásolják. Ugyanazon vidéken ugyanazon fafajta ugyanabban az évben hasonló növekedést mutat. A dendrokronológiai vizsgálatokhoz az adott területre, létre kell hozni a kronológiai görbét, amit összehasonlító (referencia, standard) görbének vagy mester görbének is neveznek. Ehhez több önálló fa évgyűrűgörbéjének átlagát kell felhasználni. Az így kapott évgyűrűgörbét évgyűrű-kronológiának nevezzük. Egy-egy kronológiához általában 50-100 önállóan növekvő fát kell alapul venni. A jó datáláshoz 150-200 évgyűrű szükséges egy adott mintában. Az 50 évgyűrű datálhatósága már igen kétséges. Egyedi faminta vizsgálata csak akkor érdemes, ha az minimum 100 évgyűrűt tartalmaz.

3. ábra
Dendrokronológiai mintavételezés
(Morgós A 2007)

Megkülönböztetünk úgynevezett abszolút kronológiát és lebegő kronológiát. Az abszolút kronológia napjainkig terjed, tehát az évhez is pontosan köthető. A lebegő, vagy relatív kronológia csak egymáshoz viszonyított értékeket ad, de nem köthető konkrét évhez. Dendrokronológiai vizsgálatokra a tölgyek kiválóan alkalmasak, mert minden évben növekszik az évgűrűjük. Viszont például az erdei fenyő és az éger nem növeszt minden évben évgűrűt. Esetükben hiányzó vagy ál évgűrűkről beszélünk. Az utóbbi azt jelenti, hogy egy éven belül, két évgűrűnek kinéző növekedési fázis is fellelhető. Általában szil és bükk kronológiák állnak a rendelkezésünkre.

Mintavételezés történhet élő fába fúrással, vagy elhalt fa esetében szelet, törzskorong készítésével.

Több kronológia ismert. Ilyen a belfasti tölgykronológia, ami Kr.e. 1000-ig

nyúlik vissza. A hohenheimi tölgy kronológia Kr.e. 8072-ig vezethető vissza. A göttingeni tölgykronológia Kr.e. 6255-ig vezethető vissza. Cseh, osztrák, román területeken Kr.e. 546-Kr.u. 997/1000 magasságáig állnak rendelkezésünkre dendrokronológiák. Lengyelországban Kr.e. 474-ig tudták felállítani az idősort.

Meg kell jegyezni, hogy gyakran a régészeti ásatások során fellelt fák kivágásának korát mielőtt bekerül az évgűrű sorba dendrokronológiailag, c_{14} -es eljárással kell meghatározni. Ez a szénizotópos eljárás segít abban, hogy meg lehessen határozni a szerves anyagok korát. A ^{14}C szénizotóp segítségével 50-60 ezer évet lehet átfogni. Meg kell azonban jegyezni, hogy a radioaktív szén sugárzása a 37 000 évet meghaladó korú minta esetében már nehezen különíthető el a természetes háttérsugárzástól. Ezen eljárás lényege, hogy a [növények](#) felveszik a légköri szén-dioxidot [fotoszintetizálással](#) és az [állatok](#) megeszik őket, így cseréli minden élő dolog folyamatosan a szén-14-et a környezettel élete során, az anyagcsere révén a $^{14}\text{C}/^{12}\text{C}$ arány nagyjából állandó, a tény, hogy kis mértékben változhat a dendrokronológiai ellenőrzések tették lehetővé. Mihelyt meghal, ez a csere megáll és a szén-14 mennyisége fokozatosan, pontosan meghatározott sebességgel csökken a [radioaktív bomlással](#). Felezési ideje 5736 (5730) év. A [\(béta-bomlás\)](#) miatt β -részecskék kibocsátásával a szén-14 átalakul stabil (nem radioaktív) [nitrogén-14](#)-re. Ez a csökkenés használható arra, hogy megkapjuk mennyire régi az egyszer élt, de azóta meghalt anyag. Azonban a vízi növényekbe olyan oldott karbonátokból is jut szén, amelyek feltehetően nagyon régiek és ennek következtében hiányos szén-14 izotópban, így az eljárás kevésbé megbízható ilyen növények esetén, valamint olyan állatokból származó mintáknál, amelyeknek ilyen növények voltak a táplálékláncában. Általánosságban a módszer korlátait jelentik a különböző korú szénforrások, sőt a betemetődés után is kerülhet más eredetű szén a szerves anyagba. Pontossága 5560 év távlatában ± 30 év, míg 5730 év esetén ± 40 év, míg 8160 év esetén ± 100 év. (Morgós A. 2007, Havas Virág Fanni 2014, Neil R. 1998, Anson M. 2003)

A Siera Nevada nyugati lejtőin élő Sequoia gigantea-k (mamutfenyők) évgűrűin több mint 3000 ezer évre visszamenőlegesen kimutathatóak a naptevékenység jelei. A napfoltmaximumos években vastagabb évgűrűk képződtek, tehát a naptevékenység az időjáráson keresztül kedvezően befolyásolta a fa növekedését. Ilyen hatásnak tudható be egyes termesztett növények 11 évenként mutatózó kisebb vagy nagyobb termésmennyisége is. A napfolttevékenység kutatása azért fontos, mert napfoltmaximum idején valamivel alacsonyabb, míg máshol magasabb az évi középhőmérséklet a sokévi átlagnál. Hasonló összefüggés mutatható ki a csapadékosabb és a szárazabb esztendőek váltakozása között is. Kimutatták, hogy napfoltmaximum idején gyakoribbak az időjárási szélsőségek. (Köves József 1977)

Időjárás hatásai a történelmi korszakok emberi migrációjára

Őskor

Az utolsó Jégkorszak után kezdődő migrációk Kr.e. 8000-3000 között

A mai embernek, a Homo Sapiensnek a történetét a tudósok úgy 40 ezer évvel ezelőtől számítják. (GYENIS 2001) A korabeli ember teljesen ki volt szolgáltatva az időjárás változásainak. Leginkább azért, mivel nem letelepedett, termelő életet élt, hanem gyűjtögető-vadászó életformát folytatott. Így mindenkor rákényszerült arra, hogy a táplálékául szolgáló vadállatokat kövesse. Ezen vadállatok azonban mindenkor alkalmazkodva az adott környezeti hatásokhoz, gyakran változtatták életterületüket. Az ember, úgy 8-10 ezer éve kezdett letelepedett (pl. Catal Hüyük), termelő életmódot folytatni, leginkább a nagy folyamvölgyekben (Nílus, Indus, Tigris és Eufrátesz), illetve az úgynevezett termékeny félholdon (Zagros hegység és Mezopotámia valamint Kis-Ázsia). Ettől kezdve, már esélye nyílt arra, hogy a rövidebb ideig tartó időjárás változásokat, helyben tudja átvészelni. Abban az esetben, ha radiális változások álltak be az időjárásban, még a letelepedett életmódot folytatók is kénytelenek voltak olyan területre

átköltözni, ahol az életfeltételeik könnyebbek voltak. Az emberi migráció és az éghajlat okozta változásokat dolgozatomban Kr.e. 8000 körülől kezdem vizsgálni, mert ez a letelepedett földművelés kezdetének időpontja, és innentől állnak rendelkezünk olyan források (főleg régészeti leletek), amelyek a migráció és az éghajlat összefüggését kétséget kizáróan alátámasztják. Egy gyűjtögető-vadász közösség nagyon kis létszámú, ezért sokkal nehezebben lelhető fel azok nyomai, mint a már letelepedett emberek hagyatékai.

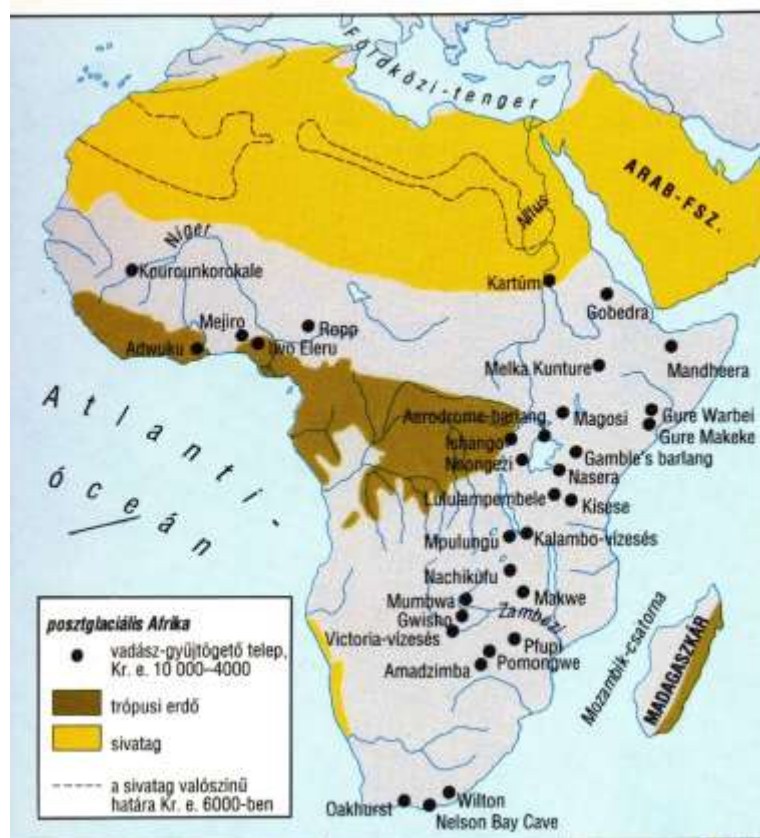
A Föld éghajlata a negyedidőszakban jelentősen lehűlt. Egyes feltételezések szerint a driász során sok olvadákvíz került a tengerekbe, ezzel csökkent az északi óceánok sótartalma, miáltal megváltozott a sűrűségük és a Golf-áramlat ezért délre fordult. Ezért az északi vizeket már nem melegítette a Golf-áramlat, miáltal az itteni térség lehűlt. (Bryson B. 2003) De az eljegesedés okai között a Föld pályáján bekövetkezett változások is szerepet játszhattak, továbbá egyesek feltételezik, hogy a bolygónk északi féltekéjén lévő hatalmas kiterjedésű jégtakarók, olyan sok fényt vertek vissza, hogy ez globális méretű lehűlést eredményezett. A lehűlésben továbbá szerepet játszhatott a légköri metán (CH₄) és szén-dioxid (CO₂) mennyiségének változásai. A jégkorszak okaihoz tektonikai folyamatok is hozzájárultak, amik befolyásolták a CO₂ szint változását. A kialakult fennsíkok peremén meredek lejtők jöttek létre, és itt a talajerózia erőteljesebbé vált, miáltal a mállott anyagok elszállítása is gyorsabb lett. Vagy is a fennsíkok, hegláncok kialakulása, globális mértékben felgyorsította a kémiai mállást. Ennek hatására a globális szén-dioxid koncentráció erőteljesen lecsökkent, mert a szén-dioxid az eső- és talajvízzel egyesülve szénsavat alkotott, amely a mállási folyamatok során reakcióba lép a kőzetek ásványaival. Az így létrejövő bikarbonát ionok az erózió során a világtengerekbe kerültek, ahol a különböző tengeri élőlények szervezetébe beépültek. Majd, mikor a mészvázás élőlények elpusztultak, a vázukban felhalmozott CO₂ kötött formában maradt. A számítógépes modellek alapján kimutatták, hogy a CO₂ csökkenése a Föld légkörében, lehűléshez vezet. Kimutatták jégből vett mintákból, hogy az eljegesedés során a CO₂ koncentrációja a mainál mintegy 1/3-dal alacsonyabb volt. A glaciális állapotban az óceáni szállítószalag leállt, a benne felhalmozódott élőlények lesüllyedtek az óceánok mélyére, és ott betemetődtek. Ez a szén-dioxid koncentráció csökkenését idézte elő. Az interglaciális állapotban, amikor a Broecker-féle szállítószalag beindult, a közepes, oxigénben jól ellátott vízmélységben a lebontó szervezetek hozzájutottak a tápanyagokhoz és tevékenységük hatására, jelentős mennyiségű szén-dioxid szabadult fel, miáltal globális felmelegedés vette kezdetét. (Sümei P. 2001) Az eljegesedés körülbelül 18 000 ezer éve érte el a csúcspontját. A negyedidőszak alatt jelentősen átalakult az európai kontinens, és kialakult jórészt a mai partvonal. A [Brit-szigetek](#) a pleisztocén végéig összefüggtek [Európával](#). A [Balti-tenger](#) medencéjét a jégtakaró teljesen kitöltötte, így ez csak a jég végleges elolvadása után vette fel mai formáját, miközben a [Balti-tó](#), a [Schonen-félszigeten](#) át megnyílt tengeri összeköttetése révén a [Yoldia-tengernek](#) adott helyet. Később ennek lezárulása miatt, az [Ancyclus-tó](#) alakult ki. Ezt követte a [Littorina-tenger](#), mely a dán szigetek közti csatornák kialakulásával jött létre. A [Földközi-tenger](#) vize nem a mai [Gibraltári-szoroson](#) át, hanem attól kissé északra közlekedett az [Atlanti-óceánnal](#). A [Baleár-szigetek](#) az [Ibériai-félszigettel](#), [Szardínia](#) és [Korzika](#) pedig az [Appennini-félszigettel](#) függött össze. Nem létezett a [Messinai-szoros](#), sőt Európának (Gibraltár környékén kívül) [Szicílián](#) át [Tunisz](#) felé is lehettek kapcsolatai. A pleisztocénben alakult ki az [Adriai-](#) és az [Égei-tenger](#). Ekkor fejeződött be az [Aral-tó](#), a [Kaszpi-tenger](#) és a [Fekete-tenger](#) kialakulása. A jégtakaró az Alpok széléig nyúlt.

A Föld éghajlata Kr.e. 8300 körül elkezdett melegedni. Ez az erdők – kezdetben a nyírfa, a fenyő és a mogoró, később a tölgy, a szilfa, a kőrisfa és a hársfa terjedt el - északra való terjeszkedését idézte elő, továbbá azt, hogy úgy Kr.e. 5000 körül a tűlevelű erdőket jórészt – kivéve az Alpok és a Kárpátok magasabb régióit - felváltották a lombhullató erdők Európában. (SCARRE 1994) ÉK-Magyarországon a Beregi-síkon a Báb-tó üledékének elemzése során közel 7800 évvel ezelőtti időszakik, azaz Kr.e. 5700 környékéig sikerült visszamenni a környezet rekonstruálása során. A vizsgálatok során litosztratigráfiai, radiokarbon kormeghatározás,

pollen és növényi makrofosszília elemzéseket alkalmaztak. A középső- holocénben *Picea abies* refúgium populációja volt jelen egy olyan tájban, amelyben a *Corylus avellana*-val jellemzett zárt, kevert, lombhullató ártéri erdők domináltak. A *Corylus* és az *Ulmus* előretörése 7200–6900 évvel ezelőtti időszakban bizonyítható és a Középső Neolit csoportokhoz kapcsolódik. A Báb-tava környéki *Picea abies* és *Carpinus betulus* fajok megjelenése csökken nyári hőmérsékletekre és növekvő páratartalomra, valamint felerősödő hegyvidéki hatásra utalnak 6750 évvel ezelőtől. Az erdők összetételében a holocénben a legszembetűnőbb változást 3700 évvel ezelőtre tehetjük, amikor a *Carpinus betulus* és a *Fagus sylvatica* a *Quercus* fajokkal együtt dominánssá váltak. (Magyari E.K. 2008)

Az utolsó jégkorszak Közép és Észak-Európa területein megváltoztatta az ott uralkodó állatvilág összetételét is. Az uralkodó rénszarvas és vadló állományokat háttérbe szorította a gímszarvas, a vaddisznó, őz, őstulok stb. Ez elősegítette az ott lévő népek lélekszámának emelkedését, mivel megnőtt az elérhető élelem mennyisége. Idővel a háziállatok háziásítása is megkezdődhetett. Ugyanakkor a posztglaciális periódusban a megolvadó jégtakaró sok parti síkságot elöntött. A posztglaciális kor első szakaszában Anglia és a kontinens között még egy ember által is átjárható földnyelv húzódott. Az itt folytatott ásatások a tengerfenékről olyan leleteket hoztak felszínre, amik arra utalnak, hogy a víz által később elöntött területeken, főleg az egykor itt lévő folyótorkolatoknál gyűjtögető-vadászó tevékenység folyt. Kr.e. 7000 körül ez a földnyelv még létezett, míg a Balti-tenger egy édesvízű tó volt. Kr.e. 6000 körülre azonban a tengervíz annyira megemelkedett, hogy az Anglia és a kontinens közötti földnyelv eltűnt, elvándorlásra kényszerítve az ott élő állatokat és embereket. A megváltozott életkörülmények az embereket új szerszámkészítési eljárásokra és életmódra kényszerítették. A megváltozott éghajlat hatására megnőtt a lakosság száma, és megindult a térségben a letelepedett életforma, és létrejöttek az állandó telepek. Ez elvezetett a földművelés térségben történő elterjedéséhez is. A migráció és az éghajlat összefüggése kimutatható az ekkor alkalmazott technikák áramlásából is. Az ekkor alkalmazott mikrolit eszközök hosszú idő alatt alakultak ki. Ez egy igen kifinomult kőszerszám készítő technika, aminek eredményeként mindössze 2-3 cm-es apró, köpengék voltak előállíthatóak. A kutatók a használati eszközök ekkori fejlődését három fázisra osztják. Régészeti kimutatható, hogy a körülbelül Kr.e. 5750 körül kezdődő harmadik technikai fázisban készült eszközök már nem jutottak el Angliába, mert úgy Kr.e. 6500 körül a kontinenst és Angliát összekötő földnyelv víz alá került, miáltal a két területen élő emberek egymással már nem tudtak kapcsolatot teremteni. (SCARRE 1994, Havas Virág Fanni 2014)

Afrikában az utolsó jégkorszak során, ami Kr.e. 20 000-10 000 között volt a Szahara nagy része még a mainál is sokkal szárazabb terület volt. Ezért az emberi megtelepedésre teljesen alkalmatlan volt. Ahogy azonban a jégtakaró északabbra húzódott, a Szahara környezeti viszonyai kedvezőbbre fordultak és sok helyen tavak jelentek meg. Kr.e. 9000 táján, már ismét megjelenhettek a térségben a vadászó-gyűjtögető emberek. Ezt követően körülbelül 5000 éven keresztül a Szahara viszonylagos csapadékos terület volt. Ekkor a felföldeken mediterrán típusú erdőségek nőttek, a peremvidékeken és a középhegységekben pedig füves puszták jöttek létre. Megjelentek a nagyvadak, elefánt, orrszarvú, oroszlán. A posztglaciális éghajlati változások azonban nem korlátozódtak teljesen Észak-Afrikára, hanem ezen változások érezhetőek voltak az egész afrikai kontinensen. Kialakult Afrikában is a mikrolit használata.

4. ábra
Afrika Kr.e. 10000-Kr.e. 6000 között
(SCARRE 1994)

A mikrolit megjelenése a Szaharában Kr.e. 8500 körülre datálható. Az ekkor megjelenő emberi populáció feltehetőleg a földközi-tengeri partvidék és a déli szavannák felől érkezettek a térségbe. Az éghajlat kedvezőbbé válásának következtében, rövid idő alatt a közép-szaharai masszívum tavai és folyói körül, valamint a Niger folyótól a Kelet-afrikai árokrendszerig húzódó széles sávban már állandó települések jöttek létre. Az állandó települések jele a térségben a törékeny kerámia edények használata. A Szahara ebben az időben (Kr.e. 7. évezred) alkalmas volt a gabonatermesztésre is. Itt történik meg a szarvasmarha házasítása is Kr.e. 6500-4000 körül. A Csád-tó Kr.e. 4000 körül érte el a posztglaciális kiterjedésének legnagyobb méretét. Azonban ezek a mérsékelt éghajlati körülmények egy idő után megváltoztak, és megkezdődött a deszikkáció folyamata. A klíma melegekedése a térségben úgy Kr.e. 3000 körül vette kezdetét. Ahogy a tavak kiszáradtak és a füves sztyeppék kezdtek eltűnni, az emberi közösségek barátságosabb területre húzódtak vissza, és a korai posztglaciális periódus kevésbé kitett Szaharájának bizonyítékaiként csak a szerszámok, valamint a sziklarajzok maradtak hátra. (SCARRE 1994, Havas Virág Fanni 2014)

Afrika vízgyűjtőrendszereit Dr. Scheuer Gyula kutatta részletesebben. Kutatásai szintén kimutatták az időjárás változásait a térség nagyobb tavaiban.

Mint írja, „a szakirodalom szerint az Afar-mélyföld (Etiópia, Eritria, és Dzsibuti területén van) mai száraz forró éghajlata kb. 5-6000 évvel ezelőtt alakult ki rövid átmeneti szakasszal egy meleg, csapadékos klímaterományból, amelynek kezdetét kb. 11 000 évvel ezelőttre tesszik. Így 11 000-6000 közötti években a mélyföld éghajlata meleg, csapadékos volt, amelynek klímaoptimumát kb. a 8500-as években adják meg, azon az alapon, hogy akkorra feltételezik a

térség tavainak legnagyobb területi kiterjedését.” Tehát például az Abbe tó a mai Etiópia és Dzsibuti határán ekkor volt a legnagyobb kiterjedésű. Ezt a 6000 km²-es vízfelületet az Avas folyó táplálta. Ma 2015-ben az Abbe tó felülete csak 340 km². De az Asszal tó is ekkor volt a legnagyobb. A XIX. században az Asszal tó már egy 54 km²-es sósvízű tóvá változott át, aminek jelenlegi vízgyűjtő területe 900 km². Ezen egykori paleo-tavak az üledékek alapján ítélve, édesvízűek voltak. Tehát megállapítható, hogy a térség a holocén időszak első felében igen csapadékos volt.

Hasonló a helyzet Egyiptomban is. Egyiptom legnagyobb tájegysége a Nyugati-sivatag. Ezen terület Földközi-tengeri parti sávjában szubtrópusi sztyeppe éghajlat uralkodik, míg a tájegység többi részét túlnyomóan sivatagi körülmények uralják. A parti sáv a nyári hónapokban 25-27 °C középhőmérsékletű és csapadéktelen. Télen 14-16 °C mellett 200 mm/év csapadék hullik a térségben. A nyár 45-51 °C között ingadozik és csak télen mérsékelt meleg az idő. A sivatagos területeken 25-30 évente hull nagyobb mennyiségű csapadék. A nyugati sivatagban a holocén elején csapadékos klíma uralkodott 6000 évig, majd kialakult a hiperarida klíma.

A csádi-medence vidékén (Egyiptom nyugati sivataga) Kr.e. 12000-7/8000 ezer évig igen nedves éghajlatú volt. Viszont Kr.e. 6000 évvel a terület csapadékos éghajlatról fokozatosan száraz éghajlatúvá vált.

De ugyan ez az időjárási változás mutatható ki Afrika más területein is. Az Asszal tó ma 50 km², míg 7500-8000 évvel ezelőtt jóval nagyobb vízfelülettel bírt az üledékrétegek vizsgálata alapján. Ekkor itt humid (nedves) éghajlat uralkodott. 5500 évvel ezelőtt azonban az éghajlat hirtelen szárazra váltott. Az őss Asszal tó a ma 12 km-re lévő tengerből is kaphatott vízutánpótlást a felszín alatt. (44-45.) A tó ma 174 m-rel fekszik a tengerszint alatt Kelet-Afrikában a Tadsurra-öböl közelében.

Az etiópiai Abbe tó 8500 évvel ezelőtt érte el legnagyobb kiterjedését. Ekkor 6000 km² vízfelületű volt. Ekkor a XIX. századi vízszinthez képest 60-80 m-rel volt magasabb a vízszintje. A terület 11000-6000 évvel ezelőtt igen csapadékos volt. A jelentős vízvesztést az 5500 évvel ezelőtt bekövetkezett szárazság indította el. A tó vízfelülete 1955-ben 180 km², de 1988-ra még tovább zsugorodott. (Scheuer Gyula 2015) Az Afrikában bekövetkező éghajlatváltozás a fent tárgyalt időszakban, belső migrációhoz vezetett.

Ausztráliában 18 000-16 000 évvel ezelőtt volt jelentős száraz periódus, ami nedvesebbé 10000 évvel ezelőtt vált. Ezen időszakra az antropológusok embertani változásokat azonosítottak a kontinensen. Mára nem eldöntött, hogy ez a változás a belterjes szaporodás eredménye, vagy a kedvezőbb éghajlat miatt, a kontinensre érkező migránsok által okozott antropológia eltérés. Később, úgy 7000 évvel ezelőtt, a tengerszint jelentősen megemelkedett, miáltal kiterjedt parti síkságok kerültek víz alá, elvándorlásra kényszerítve az ott élő népességet. Ekkor szakadt el Ausztrália Új-Guineától és Tasmaniától. A tengerszint csak mintegy 5000 évvel ezelőtt stabilizálódott a térségben. Viszont a kontinens belsejében közel 10 000 évvel ezelőtt nagy volt a szárazság, bár már kissé jobb volt a helyzet, mint volt a korábbi periódusban. A lakosság ekkor a nagy folyók mentén koncentrált. (SCARRE 1994)

Ókori migrációk

Az éghajlatváltozás, különösen a száraz periódusok hatása és civilizációk összeomlása, vitákat indukált a régészek között. Feltételezik például, hogy Mezopotámiában, a Tigris és Eufrátesz mentén lévő Akkádokat Kr.e. 2000 körül egy hosszan tartó száraz periódus gyengítette meg, és végül ezért tudták őket legyőzni az amoriták. Ez a szárazság Kr.e. 2200 körül vehette kezdetét. Akkád bukásával egy időben Egyiptomban városok néptelenedtek el, de ugyan ez a helyzet a mai Törökország, Palesztina és Nyugat-Indiában is. A földminták Akkád körül egy

0.5 cm vastag vulkáni réteget és egy 20 cm vastagságú szélfúttá részecskékből álló réteget mutatnak. De ez kevés bizonyíték a szárazság okaira. A grönlandi jégrétegek Kr.e.2200 tájára mutatnak időjárás változást, de nem okozhatta azt vulkáni tevékenység a kutatók szerint. Sok kutató azonban vitatja, hogy a bronzkori civilizációk Kr.e. 2200 körül kezdődő pusztulását szárazság okozta volna. Figyelemre méltó viszont, hogy Egyiptom történetében a Kr.e. 2225-től kezdődő 200 éven át tartó időszakot, első átmeneti kornak nevezzük. Ekkor Egyiptom teljesen legyengült és elveszíti nagyhatalmi szerepét. Kimutatták, hogy ekkor a Nílus vízhozama jelentősen csökkent és elmaradtak az áradások is. (Abate, Tom 1994) Egyiptom pusztulására dendrokronológiai módszerekből is lehet következtetni. Az amerikai Cornell Egyetem kutatói az egyiptomi Ipi-ha-ishutef fakoporsójának és a III. Szenuszert (i. e. 1878-1839) fáraó piramisa mellett eltemetett halotti bárkák famintáinak vizsgálata nyomán jutottak a fenti következtetésre. „A fagyűrűk egy olyan hirtelen bekövetkező klímaváltozásról árulkodnak, amelytől ma a politikai döntéshozók és mi is tartunk” – fogalmazott Stuart Manning, a Cornell professzora. „Ezek a nyomok azt mutatják, hogy a klímaváltozásnak nem kell olyan katasztrofálisnak lennie, mint volt a jégkorszak, hogy felfordulást okozzon” – fűzte hozzá. A New York-i egyetem szakemberei a különböző famintákból vett évgyűrűsor kormeghatározásán alapuló dendrokronológiai módszert alkalmazták. A vizsgálat egy szokatlan időjárási anomáliát jelzett i.e. 2200-t követően; a paleoklimatológiai kutatások szerint egy rövid ideig tartó szárazság köszönhetett Egyiptom népére. A rapid klimatikus változásnak mélyreható politikai következményei lettek a birodalom egészére nézve. A szárazság éppen csak akkora mértékű volt, hogy zavarok keletkezzenek az élelmiszerellátásban és az egyéb infrastruktúrákban – ez vezetett az akkádok és az Egyiptomi Óbirodalom összeomlásához is, hasonlóan a többi ókori civilizációhoz, fejtették ki az amerikai kutatók. (Múlt-kor 2014.05.21.)

2011-ben amerikai kutatók vizsgálták Grönlandon a Baffin öböl környékét és a Kangerlussaug tó üledékmintáit a holocén időszakban C14 vizsgálati módszerrel, valamint pollenvizsgálatokat is végeztek. Céljuk az volt, hogy kapcsolatot keressenek a térség hőmérsékleti ingadozása és az ismert kultúrák között. A kutatás az 5600 BP (Kr.e. 3589) éves időszakkal kezdődött. Megállapították, hogy a térségben az emberi letelepedés nyomai 4500 BP (Kr.e. 2489) éve vette kezdetét. Az első népesség a paleo-eszkimó Saqqaq kultúrához tartozott, amely kultúra 4500 BP-2811 BP (Kr.e. 2489-800) létezett Grönland déli részén. Vele párhuzamosan a térség északi részén élt az úgynevezett Függetlenség I. kultúra népe Kr.e. 2400-1300 között.

A Kangerlussaug tó vizét vizsgálva kimutatták, hogy annak hőmérséklete 5600-5000 BP (Kr.e. 3589-2989) között 4 °C-ot hűlt, majd 3200-3000 BP (Kr.e. 1189-989) között 5.5 °C-ot melegedett. Ez volt a felmelegedési csúcs időszak Ezt követően 3000-2800 BP (Kr.e. 989-789) között viszont 5 °C-ot csökkent a víz hőmérséklete.

Észak Grönlandon Kr.e. 700-80 között egy új kultúra jelent meg, amit a kutatók II. Függetlenségi kultúrának neveztek el. Ez a Függetlenség I. kultúra élőhelyén telepedett meg, de annak eltűnése után közel 600 évvel később. Ekkor ugyan is viszonylagos hőmérsékleti állandóság és enyhe melegedés volt kimutatható a Kangerlussaug tó vizében, amihez a telepések már tudtak alkalmazkodni.

Körülbelül Kr.e. 500-Kr.u.1500 között Nyugat Grönlandon jelent meg a Dorset kultúra. Ezen időszak elején ismét kissé jobbá váltak az életfeltételek. A Dorset kultúra jól alkalmazkodott a helyi klimatikus viszonyokhoz, így az- az ókortól kezdve a középkor közepéig fent tudott maradni. (Andrea, William J. D 2011, Havas Virág Fanni 2014)

Az ókor talán legnagyobb vulkánkitörése a Santorini vulkán felrobbanása volt. A késő bronzkori, úgynevezett minószi kitörés mintegy 60 km³ magmát röpített a levegőbe, ez volt a történelmi idők második legnagyobb vulkáni működése. A mintegy 12 kilométer átmérőjű kaldera Kr. e. 1500 táján keletkezett. A kitörési felhő 35–40 km magasra jutott fel, Thera szigetén 60 m vastag fehér horzsaköves üledék halmozódott fel. Az ismétlődő kitörések között akár évek is eltelhettek, amikor a sziget lakossága el tudott menekülni. A harmadik kitörés volt a legpusztítóbb, ami több napra elsötétítette a Földközi-tenger keleti medencéjét. A vulkáni hamut a szél kelet felé vitte, és még azon a területen is, ahol a mai Törökország fekszik, 320 km-re a kitörés helyszínétől, közel 20 cm vastag hamuréteg rakódott le. Az óriási mennyiségű vulkáni anyag eltávozása következtében a kiüresedett magmakamra teteje beszakadt, és tovább mélyült a kaldera. A tengervíz alatti kaldera beszakadása szökőárakat indított el. A szökőárhullám nagysága Krétán elérhette a 9 m-t, és ehhez hasonló lehetett a görög és török partvidéken is. A pusztító hullámok megsemmisítették a minósziak kikötőiben lévő hajóflottáját, a birodalom egyik erejét.

A vulkáni hamuval fedett területeken megsemmisült a termés, a kipattanó tüzek megrongálták a palotákat. Éhínség és káosz uralkodott, a hatalmi központok ledőlése további instabilitást okozott. Az emberek, ahogy tudtak, menekültek a szigetekről. Elnéptelenedett Zakro, Mallia és Phaisztosz palotája és lényegében csak Knossos és környéke élte túl a katasztrófát.

A vulkánkitörés több éven keresztül tartó éghajlatváltozást is okozott, amit alátámaszt a grönlandi jégfurat mintákon erre az időre eső szulfátsúcs is. A szulfátok (SO₂–4) leginkább a földköpenyben fordulnak elő. Nagyobb vulkánkitörésekkor eljuthatnak a sztratoszférába is, miáltal nagy távolságra is elkerülhetnek. A sarki jégbe belefagyva pedig, megőrzik azt, hogy mikor és mekkora intenzitású lehetett egykor a Földön a vulkáni tevékenység. A thérai kitörés során „vulkáni tél” köszöntött be, és ez tovább mélyítette a társadalmi válságot. Többen felvetették, hogy a Bibliában leírt egyiptomi csapások (például sötétség, vérvörösrre festett vizek, békák, legyek elszaporodása, sáskák inváziója, a nyájak elpusztulása, jégesők, elhalálozások), a zsidók kivonulása során tapasztalt jelenségek (például Vörös-tenger megnyílása, a nappali füstfelhő, az éjszakai tűzoszlop) is részben a vulkáni kitöréshez kapcsolhatók. Ezért kitöréssel hozzák kapcsolatba az izraeliták kivonulását Egyiptomból. Meg kell azonban jegyezni, hogy ilyen kivonulásról korabeli írott forrással nem rendelkezünk, és az izraeliták vándorlásának ideje is vitatott, mi által, főleg az egyháztörténészek, elvetik azt, hogy a kitörésnek köze lenne az izraeliták vándorlásának megkezdéséhez.

A Santorini-kitörés globális hatását azonban alátámasztják a kaliforniai és európai idős fatörzsek évgyűrűiben tapasztalt, fagyos időt jelző elkeskenyedések. Kínában ebben az időben sárga ködös időt jegyeztek fel, amelyen a Nap alig sütött át. Hideg évek voltak, júliusban több helyen fagyott. Szárazság uralkodott hatalmas területen, olykor azonban heves esőzések pusztítottak. A knösszoszi palota romjait Arthur Evans brit régész tárta fel 1895-ben. Itt találta meg a minósziak titokzatos, mindmáig megfejtetlen hieroglifikus írását is, amit lineáris-A írásnak nevezett el. Evans azonban egy másfajta írásos emléket is meglelt (ezt lineáris-B írásnak nevezte), amit nemcsak Krétán, hanem Görögországban is felfedezett. 1953-ban az angol Michael Ventris ezeket az utóbbi jeleket már meg tudta fejteni, ugyanis ősi görög nyelven íródott. Ez pedig arra utal, hogy a minószi kultúra hanyatlásával műkénéi görögök telepedtek meg Krétán és foglalták el a knösszoszi palotát is. A műkénéiek átvették a minósziak kreativitását, sőt átvették, majd némileg módosították a minósziak írásos nyelvét (lineáris-B írás) is, ami később a görög nyelv alapja lett. A hagyományokat a Krétán megtelepedő műkénéiek, valamint az emigráns minósziak elvitték a görög területekre. A minósziak kreatív hagyatékán egyre erősödött a műkénéi hatalom, és rövidesen

átvették a térségben az uralmat. A Szantorini-vulkánkitörés eltemetett egy virágzó kultúrát, azonban elindított egy újat, ami később elvezetett a görög társadalom felvirágzásához. (Harangi Szabolcs 2010 és Fekete I.- Kovács A. 1997, Havas Virág Fanni 2014)

5. ábra
Théra szigete ma
(Harangi Szabolcs 2010 és Fekete I.- Kovács A. 1997)

Tehát, az biztos, hogy a kitörés a térségben jelentős időjárás változást idézett elő. Ennek fényében igen valószínű, hogy migrációt is előidézett, ezért az izraeliták vándorlása igen csak elképzelhető. Továbbá, a Minoszi kultúra is igen meggyengült, és a Kréta szigetén lévő településeik jó részét elhagyták, mivel a rossz időjárási körülmények miatt, nem volt a szigeten megfelelő mennyiségű élelem. Kréta a minoszi kor végére, többé már nem lesz olyan sűrűn lakott terület, mint volt a nagy vulkánkitörés előtt. Lakóinak jó része, minden bizonnyal elhagyta a szigetet.

A minoszi kultúra pusztulása esetében egyszerre játszhatott szerepet a vulkánkitörés okozta hirtelen bekövetkezett és tartósabb lehülés, és a korszakban kimutatható erős felmelegedés, ami viszont csapadékszegénységet idézhetett elő. (Rác Lajos 2016)

Sokan, ezen vulkánkitöréssel hozzák összefüggésbe az Atlantisz-mondakört. A kutatók arra következtetnek, hogy a Platon által leírtak, egy bronzkori civilizációra utalnak. Arra jutottak, hogy ha a Platon által megadott időpontokat, és Atlantisz méretét 10-el, elosztják, akkor lényegében a Santorini vulkán méretét kapják meg, illetve a kitörési időt Kr.e. 1490 környékére lehet datálni. Ez az idő, viszont egybe esik a minoszi civilizáció pusztulásával. Ráadásul Thérán, a régészek találtak olyan romokat, ami a minoszi civilizációhoz köthető. Elképzelhető, hogy a tengeri népek között feltűnő filiszteusok (krétai emberek), ekkor kezdhették meg vándorlásukat, hogy aztán később, úgy Kr.e. 1240 körül megérkezzenek a mai Palesztina területére. Ezt talán a Biblia támaszthatja alá. Azt a vallástörténészek egyöntetűen állítják, hogy az izraeliták már a tengeri népek megjelenése előtt elhagyták Egyiptomot. Ámosz könyvében (Ámosz 9,7) pedig ez áll. „Nemde én hoztam fel Izraelt Egyiptom földjéről, a filiszteusokat Kaftorból (Kréta szigete) és a szíreket Kírból?” (Mavor W. J. 1997, Havas Virág Fanni 2014)

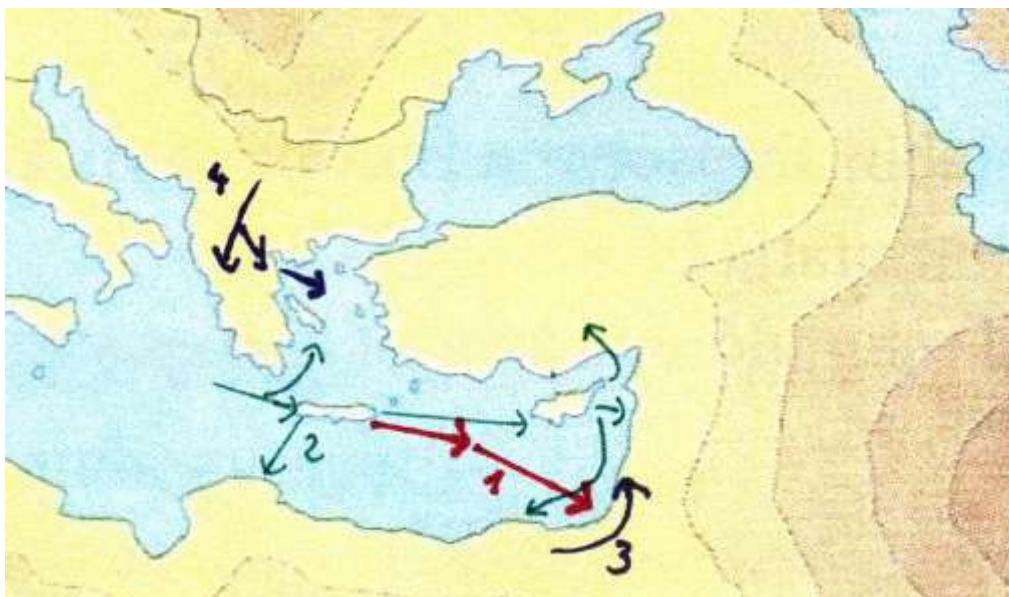
Szlovák kutatók felvetették annak lehetőségét, hogy a Kr.e.15. században a hettitákkal és a mükénéi régióval kereskedelmi kapcsolatban lévő Szlovákia területén kialakult kultúrák, klímaváltozás miatt szűntek meg. Tehát a „szlovák” őskor aranykorának időjárási anomália vetetett véget. Az erődített telepek megsemmisültek, lakóik pedig elhagyták a térséget. Az

elmélet azonban még nem nyert teljes bizonyosságot, mivel a pusztulást egy a térségbe benyomuló idegen etnikum is előidézhette. (Kovac, D. 2011)

A „Tengeri-népek” időszaka

Körülbelül 3200 évvel ezelőtt Európában elpusztult egy nagy civilizáció. Ez a civilizáció a Mükénéi civilizáció volt. Pusztulását, egy a Földközi-tenger medencéjében bekövetkezett, közel négy évszázados aszályos időszak okozta. Erre a következtetésre francia kutatócsoport jutott, megkövült ősi virágpor tanulmányozásából. A Toulouse-i Paul Sabatier Egyetem David Laniewski vezette kutatócsoportja feltételezi, hogy a késői bronzkor szokatlanul hosszú szárazsága háborúkat, népvándorlást, azaz döntő politikai és gazdasági változásokat okozott a mai Görögország, Ciprus és a környező területek kultúráiban. Ekkor vált tűzvész áldozatává a mükénéi, a tirünszi és a püloszi palota, és elpusztult a palotakultúrának nevezett monarchiák fejlett civilizációja. Az Anatóliai-félszigeten elbukott a hettita birodalom, és a tengeri népek hulláma foglalta el Ciprust és a Földközi-tenger keleti medencéjének más területeit. A késő bronzkori királyságok bukásának összes okát eddig nem tárták fel kielégítően. A népszerű magyarázat szerint a válsághoz a tengeren és szárazföldön érkező népvándorlás vezetett, ám egyes kutatók úgy vélik, földrengések és a hadviselés módjának alapvető változásai okozták az összeomlást. Ezzel szemben a legtöbb szerző szerint a régészeti szempontból nehezebben bizonyítható szárazságok, éhínségek és járványok lehettek a monarchiák meggyengülésének döntő tényezői. A francia kutatók a ciprusi Larnaka egy sós vizű tavának üledékmintájában talált, a késői bronzkorból származó virágpor maradványait vizsgálták meg. A helyi növények maradványainak szénizotópját elemezve arra következtettek, hogy a régióban egy nedvesebb időszakot váltott fel a hosszú szárazság. Ez a négyszáz éves aszályos periódus vezethetett a bronzkori civilizációk eltűnéséhez. A virágpor elemzéséből származó adatokat egybevetették régészeti leletekkel, például ékírásos mészkőtáblákkal vagy a királyságok közötti levelezéssel, és arra a következtetésre jutottak, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjében virágzó kultúrák késő bronzkori válságát a klímaváltozás miatti hosszú szárazság okozta, mely éhínségekhez, politikai konfliktusokhoz, majd idegen népek inváziójához vezetett.

David Laniewski, a kutatás vezetője szerint a mediterrán civilizációk bukása rávilágít arra, hogy a mezőgazdaságtól függő társadalmak mennyire kiszolgáltatottak az éghajlat változásainak. (Múlt-kor 2013) A „Tengeri-népek” vándorlása megváltoztatta az egész Mediterráneum Keleti-medencéjének politikai és etnikai összetételét. Ez a népvándorlás körülbelül Kr.e. 1240 körül indult meg és a század végére már le is zajlott. Ez a népvándorlás érintette a görög térséget és Szíria valamint Egyiptom partvidékét. A Földközi-tenger teljes keleti partvidékét feldúlták. Sokan közülük Egyiptomban telepedtek le. A tengeri népek között találjuk a perasatokat (pelasata) azaz a filiszteusokat. A filiszteus annyit jelent, hogy Kréta szigetéről valók. Az ő mai utódaik a palesztinok. Az egyiptomi források a tengeri népek között említik a danaoszokat, vasasákat, sakarusákat, zikartokat, tsikalok és a Homérosznál is említett szikel népet. Ez utóbbi népről kapta a nevét Szicília. De ekkor tűnnek fel az akhájok, dórok és az etruszkok is. Ezen népmozgások egyik mellék vándorlása, migrációja volt az izraeliták megérkezése a Jordán folyó vidékére. (Bright, John 1990) A népvándorlás következtében omlott össze a Hettita és az Ugarit-i állam. A mai Horvátország területére pedig ekkor érkeztek meg az úgynevezett illír törzsek. A tengeri népek eredete, vándorlásuk kiindulási pontja a történészek körében mindmáig vitákra ad okot.

6. ábra

1. filiszteusok, szikulok vándorlása, 2. tengeri népek vándorlása, 3. Izraeliták vándorlása, 4. dórok vándorlása

(Havas Virág Fanni 2014)

Újasszír Birodalom bukása Kr.e. 7. század

Az Újasszír Birodalom lényegében Kr.e. 612 után, amikor Ninivét méd- babiloni- szkíta seregek elfoglalták, szinte pillanatok alatt összeomlott, noha a birodalom a térség szuperhatalma volt. Ezen gyors összeomlás okai már igen régóta foglalkoztatja a történész világot. Schneider és Adali a *Climate Change*-ben publikált tanulmányukban amellest érvelnek, hogy a bukást a túlnépesedés és klímakatasztrófa idézhette elő. A csak nemrégiben ismertetett paleoklimatikus adatok azt mutatják, hogy a Közel-Kelet időjárása egyre szárazabbá vált az i.e. 7. század második felében. A másik döntő tényező a lakosságszám megrugása volt, az újonnan meghódított területek népességét ugyanis a birodalom határain belül, erőszakkal telepítették le. A szerzők szerint az erőforrásaiban korlátozott állam már nem volt képes ellenállni a birodalmat sújtó súlyos szárazságoknak, mint amilyen az i.e. 657-es is volt. Öt év sem kellett hozzá és az asszír állam politikai és gazdasági stabilitása erodálódott, az azt követően kibontakozó polgárháborúk pedig végletesen meggyengítették a több sebből vérző birodalmat.

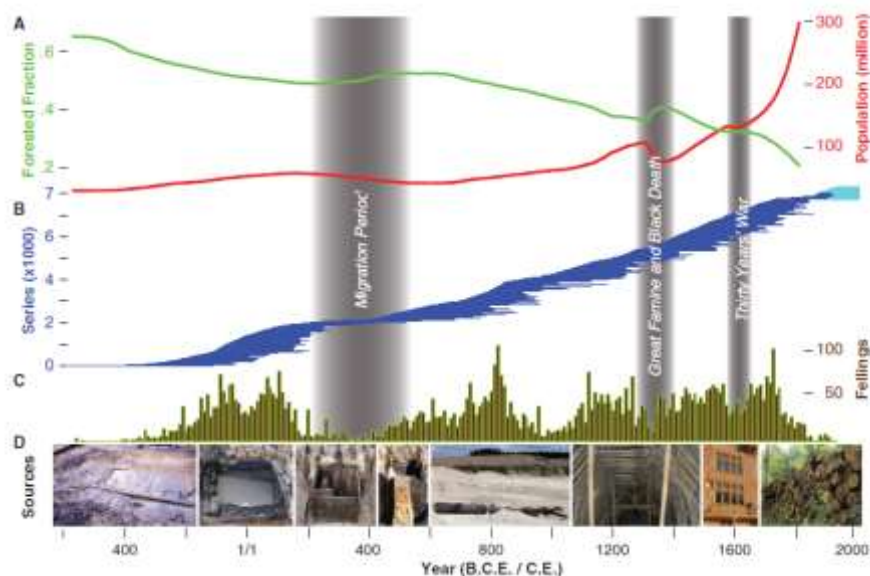
Schneider és Adali az Újasszír Birodalom bukása és a Közel-Keleten a klímaváltozás következtében ma végbemenő gazdasági és politikai hatások közötti párhuzamokra hívják fel a figyelmet. Mint írják, az i.e. 7. században a száraz időszakokat követő politikai fejlemények hasonlóságot mutatnak a mai szíriai és észak-iraki eseményekkel. Globális szinten - hangzik végkövetkeztetésük - a modern társadalmaknak szem előtt kell tartaniuk azt, hogy mi történik, ha a rövidtávú gazdasági és politikai lépéseket helyezik előtérbe a hosszú távú gazdasági fenntarthatóság és kockázatsökkentés helyett. (net 13.)

A középkor során bekövetkezett klímamigrációk

Egy „tíz éves tél” 535/536-546 tájáig

A kutatók kimutatták, hogy összefüggés lehet, Európa erdővel való borítottsága, illetve a hőmérséklet és csapadékváltozások között. Feltételezik, hogy ennek köze lehetett a Római

Birodalom meggyengüléséhez is, hiszen az 5-6. században a csapadék mennyisége jelentősen csökken. (Büntigen, Ulf etc. 2011, Rácz Lajos 2016).

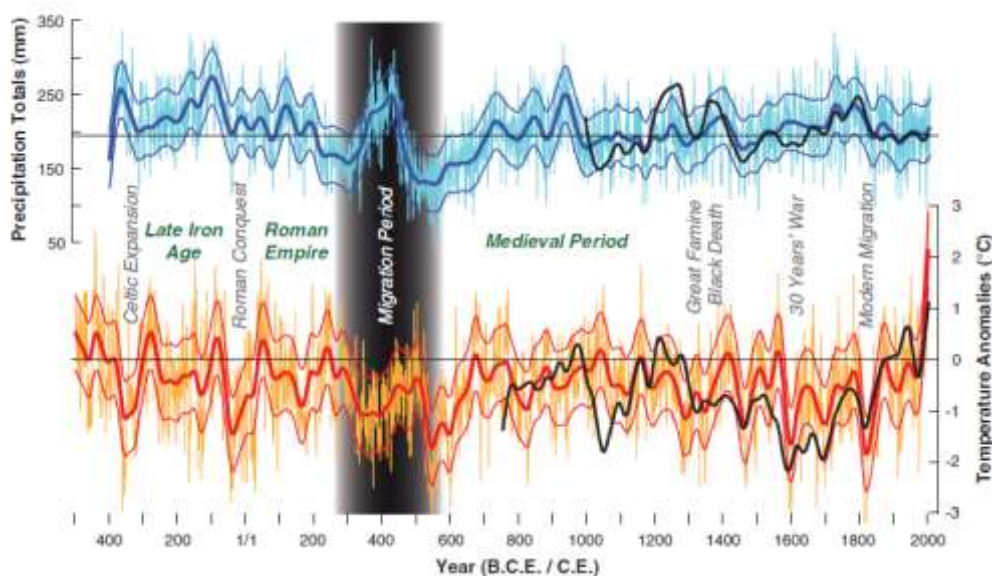
7. ábra

Közép-Európa népességének és erdősültségének változásai. Az ábrán látszik, hogy az alacsony értéket a száraz periódusokat szinte átfedek.
(Büntinger, Ulf etc. 2011)

Nem kizárható, hogy a fával való borítottság, a későbbi nagy hideghez is hozzájárulhatott. Az 535-536 telén beköszönő, évekig tartó hideg időjárás a korabeli krónikások figyelmét sem kerülte el. Az ulsteri krónika (Annála Uladh) és az inisfallen annales is megemlíti, hogy az élelmiszerellátásban teljes zavar volt tapasztalható, Prokopiosz bizánci történetíró *A háborúk könyve* című művében pedig "rettenetes égi jelről" ír, amely során "a nap, akárcsak a hold, fényét világosság nélkül bocsátotta ki egész évben". Az ír krónikák és Prokopiosz megfigyeléseit több, térben egymástól távol levő szerző is megerősítette. Kínában szintén rendkívüli időjárási körülményekről számoltak be, augusztusban például hó esett, aminek következtében a betakarítást is el kellett halasztani, a terményhozamok lecsökkentek, sűrű köd telepedett a Közel-Keletre, Kínára és Európára, illetve hatalmas szárazság köszöntött Perura.

A hirtelen jött és elhúzódó klímaváltozásnak hosszan tartó történelmi következményei lettek. A szokatlan időjárási jelenségek egy évtizeden át tartottak, amit világszerte éhínségek, háborúk és járványok kísérték. A kutatók ezen éghajlati változásra tudományos magyarázatot kerestek. Korán felmerült, hogy egy El Salvador-i szupervulkán kitörésének (536) következtében állhatott a feje tetejére a világ - ez az elmélet egyben arra is magyarázatot kínált, hogy miért hagyták néhány évre abba feljegyzéseik készítését a maják (akik ekkor településeiket is egy időre elhagyták), ám nem adott megnyugtató választ az időjárás rosszabbra fordulására, ráadásul - hangzik a másik ellenérv - még egy szupervulkán is legfeljebb egy évre tudja befolyásolni a légköri jelenségeket. Dallas Abbott, a Columbia Egyetem geológusa kollégáival grönlandi rétegeket vizsgált, amelyekben apró, a klímaváltozás idejére datált fémdarabokat talált, valamint szokatlanul magas nikkel- és ónkoncentrációt mutattak ki. Ekkor merült ismét fel, hogy esetleg az időjárási anomáliát a Halley üstökös okozta. Az már eddig is ismert volt, hogy a Halley üstökös 530 körül a Föld közelében járt és a kínai feljegyzések szerint, rendkívül fényes volt. Az üstökös keringési periódusa 76 év, s mindig, amikor a Nap felé fordul, intenzív párolgás veszi kezdetét a mintegy 16 kilométer hossz tengelyű, ovális, jég- és szikladarabokból álló magján. A párolgás során leváló homokszem nagyságú törmelékdarabok szétszóródnak az

üstökös pályáján, megtöltve azt apró meteorokkal. Abbot feltételezi, hogy ekkor az üstökös nagyon megközelíthette a Napot, így a szokásosnál is több jeget veszíthetett. A Halley-üstökös évente kétszer meteorzáport hullajt ránk, amikor bolygónk áthalad a törmelékfelhőjén. A feltételezések szerint ezek a meteorzáporok az 530-as években különösen intenzívek lehettek. A Grönlandi jégrétegek vizsgálata kimutatta, hogy azok fagyott mikroorganizmusokat tartalmaztak, amelyek normális esetben a trópusi területeken fordulnak elő, az 538-ból származó mintákban pedig sokkal régebbi, tengeri mikroorganizmus-fossziliákat mutattak ki. Abbot szerint erre egyetlen magyarázat van: a Halley. Az üstökös nagy méretű meteordarabjai valószínűleg becsapódtak az óceánba, s ekkor az élő tengeri mikrobafajokat és fossziliákat tartalmazó törmelékek az atmoszférába kerültek, aminek következtében a Föld egésze hosszú időre lehűlt. (Múlt-kor 2014) 542-543-ban Európában, a tölgyek vizsgálata, illetve árterek és tavak üledékének vizsgálata során, jelentős szárazságot mutattak ki. (Büntinger, Ulf etc. 2011)

8. ábra

A hőmérséklet és csapadék változásai 400-2000 között (Büntiger, Ulf etc. 2011)

Ezen időjárási anomáliának volt köszönhető az indiai Gupta birodalom meggyengülése és 550 körül bekövetkezett pusztulása. A Dél-Ázsiát uraló Gupta államot végül a hunok döntik meg, előidézve az időjárással közösen egy jelentős belső migrációt Indiában. (Havas Virág Fanni 2014)

Az éghajlat átalakulása a Kr.u. 5-13 sz-ban

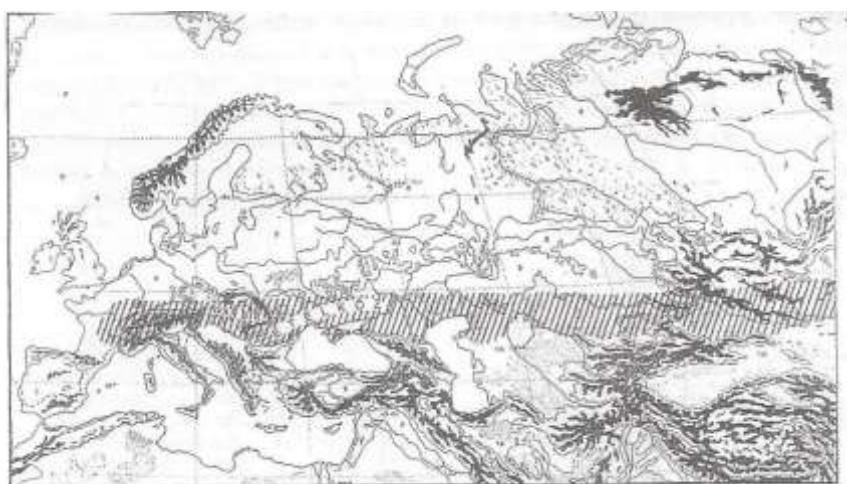
A történészek és klímakutatók megállapították, hogy az 5. századi népmozgalmak egy részét, amely a Kárpát-medencét is aktívan érintette, a nedvessé váló éghajlat idézte elő. A longobárdok a Kr.u. 1 században Hamburg, Lüneburg, Bardowick környékén éltek. Északnyugat-németországi hazájukat a később Itáliában általuk készített feljegyzésekből kiindulva, illetve a római adatokat figyelembe véve, 450-480 között hagyták el. Elvándorlásuk oka a lényegesen csapadékosabbá váló klíma volt. A longobárdok a többi népvándorlás kori néphez képest – kivéve a gótokat- először nem nyugatra, hanem keletre indultak. Így jutottak el a Kárpát-medencébe. (Székely Gy. 1984)

A változó hőmérsékletről a csapadéokra való következtetést égövünk déli térségében nehezíti, hogy a szárazföldek és tengerek tagoltsága a ciklonok révén rendellenesen hat vissza az éghajlat hőmérsékleti változásaira. Mindamelllett a félgömbi felmelegedés és lehűlés a Kárpát-medencében és a hozzá csatlakozó sztyeppe térségben hasonlóan mutatkozott meg. Égövünk

alatt főképp a 43 és a 48 szélességi fok közötti térséget értem, körülbelül az Északi-Kárpátok és az Altáj hegység vonalától délre, körülbelül a Balkán-hegység és a Kaukázus térségéig, úgy, hogy északon a Frank Birodalom központi részeit, a Volga-Káma vidékét és Dél-Szibériát nem érinti. Ugyan így kimarad a Kordobai Kalifátus, Róma, Bizánc, Örményország, a Saszanida térség és Tibet. Feltehető, hogy ez a felmelegedési időszak az adott térségben a szubtrópusi éghajlati öv északra tolódásából fakadhatott. Azokból a Grönlandra vonatkozó kutatásokból kiindulva, melyek főleg Dansgaard és a koppenhágai iskola a jégben megőrzött O18 izotópok vizsgálatával ért el, az orosz Monyin és Siskov az eurázsiai térségre vonatkozó történeti adatokat is értékelő klímátörténeti tanulmányt írt. Eredményeik szerint a „viking korszak” –nak nevezett 8-12. században az Atlanti térségben melegebb éghajlat uralkodott, mely a történelemben leginkább a normannoknak az Északi Jeges-tengeren való széttrajzásával és térhódításával jellemezhető. (Györffy Gy.-Zólyomi B. 1996)

A viking, vagy normann időköt a történészek több módon korszakolják. Az egyik korszakolás szerint Kr.e. 1000-Kr.u.200 között volt a szántóvető emberek időszaka, 200-700 között a harcosok kora, 700-900 között a tengeri hódítások és uralkodók kora, míg 900-1200 között volt a királyságok építésének időszaka. A tengeri uralkodók és hódítások korszaka elválaszthatatlan egy felmelegedési periódustól. Ekkor jóval több rozst vetnek, mint korábban, nagyobb házakban élnek, ami a lakosság megnövekedését jelenti. Nő a sertésállomány is, ami a terület nagyobb eltartó erejére utal szintén. Dánia történelmében ezt megelőzően az elsődleges termelők soha nem éltek ilyen jól. Ezen időszakban az északi hajútak viszonylag jégmentesek, ami lehetővé tette például Grönland betelepítését is. Az Északi-tenger európai partján élők az Oslofjordtól kiindulva délnyugatnak, a fokot megkerülve északnak haladtak, egészen addig a vonalig, ahol még az árpa megtermett. Ez a végpont a Malanger-fjord volt. Tehát a települések határa az árpa termésterülete, mert ettől északabbra már nem volt az éghajlat megfelelő a huzamosabb ideig tartó megtelepülésre.

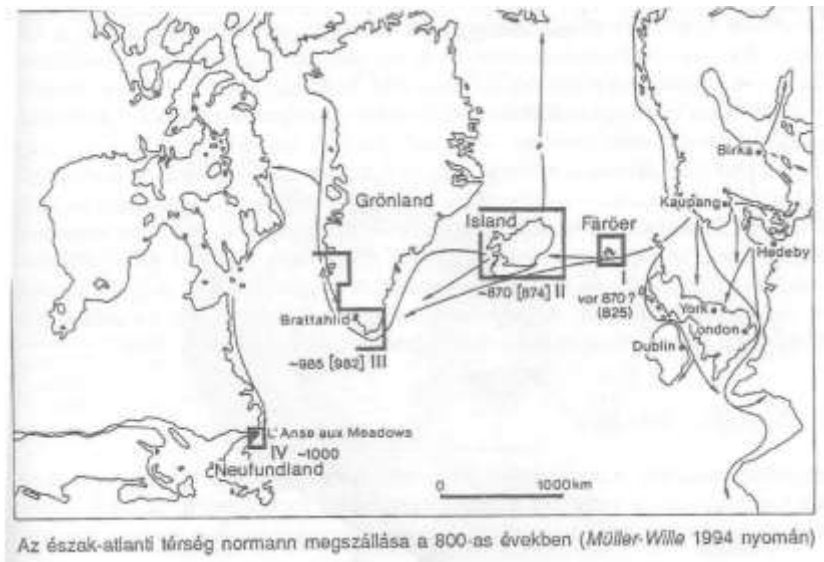
A vikingek a Landnámabók („honfoglalás könyve”) történetében Izlandot 870-930 között kezdték benépesíteni. A sagák szerint 430 telepes család, közel 3500 fő érkezett a szigetre. Meg kell azonban jegyezni, hogy Izlandon már a 9. században megtelepedtek az emberek. Izlandról továbbhajózva népesítették be a Feröer- szigeteket is. Izland és Freöer- szigetek a Golf áramlatnak köszönhetik azt, hogy megtelepedésre alkalmasak voltak. Izland túlnépesedésének eredménye volt Grönland, a Zöld-föld (Zöldország) benépesítése 980 körül.

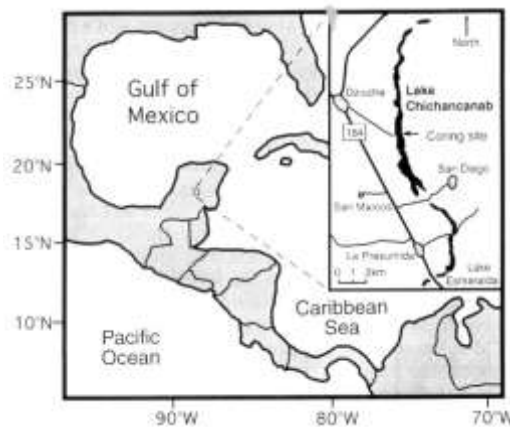
9. ábra

A ferdén satírozott rész a 8. századi felmelegedéstől sújtott európai és nyugat-ázsiai területeket jelöli. Györffy György – Zólyomi Bálint (1996)

Grönland délnyugati partján két telepet is kialakítottak, az úgynevezett keleti (Qaqortoq vagy Julianehab és nyugati (Nuuk vagy Godthåb) telepet. Vörös Erikkel, Grönland első betelepítőjével körülbelül 150 fő érkezett ide, ami 30-35 családot jelentett. 1125-ben Gardar (Igaliko)-ban püspöki székhely volt. Grönlandon a legelők sokkal jobbak voltak mint Izlandon, ezért az itteni telepesek birkát, kecskét és tehenet is tarthattak. Viszont, közel egy évszázad után az intenzív használat miatt a talaj kezdett kimerülni. A parton feltehetőleg sok uszadékfa volt. 1380 után, mikor Grönland dán fennhatóság alá került, a térség kapcsolata megszakadt Európával és az itteni lakosság fokozatosan kihalt. A kapcsolatok megszakadásának oka minden bizonnyal az volt, hogy az éghajlat lehűlt, és az északi hajózási útvonalat már nem lehetett használni. Egyes kutatók feltételezik, hogy egyes viking családok Grönlandon talán még a 15. század derekáig kitarthattak. A grönlandi viking telepek kihalását nagyban elősegíthette, hogy azok főleg állattartásra rendezkedtek be, és ezt az életformát legelők tönkremenetele tovább nem tette lehetővé. Viszont a helyi inuit törzsek épp azért maradhattak tovább életben a térségben, mert életformájuk nem volt annyira hozzákötve a természeti adottságokhoz. (Rácz Lajos 2016) A lehűlés lezárta ezt a migrációs utat, ami Amerika első európai betelepítési kísérletének is végét vetett. Grönland partjait elhagyva a viking hajósok eljutottak Új-Fundlandra is. A mai l'Anse aux Meadows nevű helyen fedezték fel az egyik viking telepet az amerikai kontinensen. Tehát 980 és 1200 között volt egy nyitott út az Északi-tengeren, ami elég meleg volt ahhoz, hogy ott nyitott hajókkal lehessen hajózni, különösebb gond nélkül. Ez a meleg időszak tette lehetővé Grönland európai betelepítését is. (Christiansen, Eric 2002 és Roesdahl, Else 2007) A normannok Északi-tengeri utazásainak fokozott elmaradása az éghajlat megváltozására utal. Az utazásokat elősegítő száraz, meleg időszakot a 12. századtól kezdve, hűvösebb, esős korszak váltotta fel, amely rövidebb ingadozások után a 17. században tetőzött, többek között a „kis jégkorszaknak” is nevezett periódussal. A korszak klímájának kutatásában a dán és orosz kutatókhoz amerikai tudósok –pl. Müller-Wille, Sabloff, stb.- csatlakoztak. Ők a korábbi kutatások eredményeinek újragondolását indították el. Müller-Wille rámutatott arra, hogy a normann-viking hajósok miként telepedtek meg Skóciában, a Freröer-szigeteken, Izlandon, majd Grönlandon. Ők a fent ismertetett normann-viking északi inváziót a grönlandi jég rétegeinek mélyfúrásai mellett, összehasonlították a régészeti eredményekkel. Légi felvételeket készítettek az egykor megművelt területekről, valamint készítettek palinológiai diagramot a növénytakaró változásairól, azért, hogy a klímaváltozásokat jobban nyomon tudják követni. A korábban közölt grönlandi izotópgörbe, amely Izlandon és Angliában a hőmérséklet 1.5 fokos emelkedését mutatta, azt tükrözi, hogy a viking korszakban a rendkívüli szárazság mindinkább erősödő első hulláma 720-820 körül tartott, majd – a 880 utáni enyhébb csapadékos évtizedeket a magyar honfoglalást követően, kisebb ingadozásokat nem tekintve - az ezredforduló táján kezdett javulni, hogy a 12. század első felének száraz évtizedei után mind csapadékosabb hűvös periódusok váltakoznak rövidebb aszályokkal egészen a XX. század elejéig. Kimutatták, hogy a felmelegedés 850 után a nagyobb szigetek partjai mentén a megtelepedést már lehetővé tette. A 9. századi Dél-Anglia annyira meleg volt, hogy itt kialakulhatott a szőlőművelés. (Györffy Gy.-Zólyomi B. 1996)

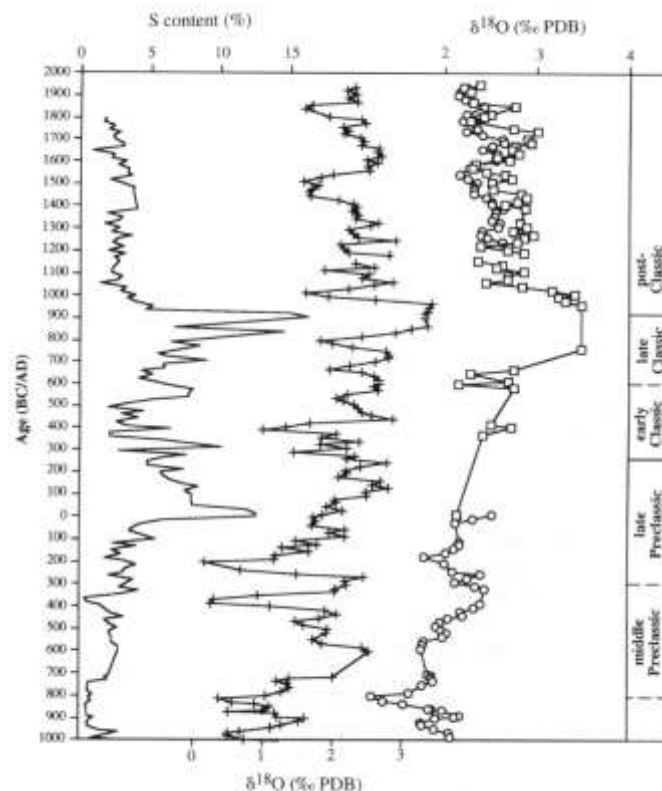

10. ábra
(Györffy György – Zólyomi Bálint 1996)

11. ábra
A Chichancanab-tó elhelyezkedése (Holdell, A. David 1995)

Mivel a nagyobb éghajlati változások az egész bolygónkra kiterjednek, röviden nézzük meg most, hogy a 8-12 századi, általunk vizsgált 43 és a 48 szélességi fok közötti éghajlati változások miképp jelentkeztek az amerikai civilizációk életében. Hatottak rájuk, noha más szélességi fokon jöttek létre. Közép-Amerikában a magasabb civilizáció közel 3000 évvel ezelőtt vette kezdetét. Közülük a legkiemelkedőbb a maja kultúra volt. A kutatások kimutatták, hogy a maja kultúra összeomlása és a milliós lakosú Mexico City melletti főváros Teotihuacan elnéptelenedése mögött nem az uralkodó papi réteg belharcait s a népesség elnyomását kell keresni, hanem egy 750-től körülbelül 900-ig tartó iszonyatos aszályt, melyet a Dél-Mexikóban fekvő Chichancanab-tó üledékének vizsgálatai során mutattak ki. A pollenvizsgálatok kutatásainak eredményei szerint $+3^{\circ}\text{C}$ felmelegedést váltott ki a szárazság. (Haldell, A David 1995)

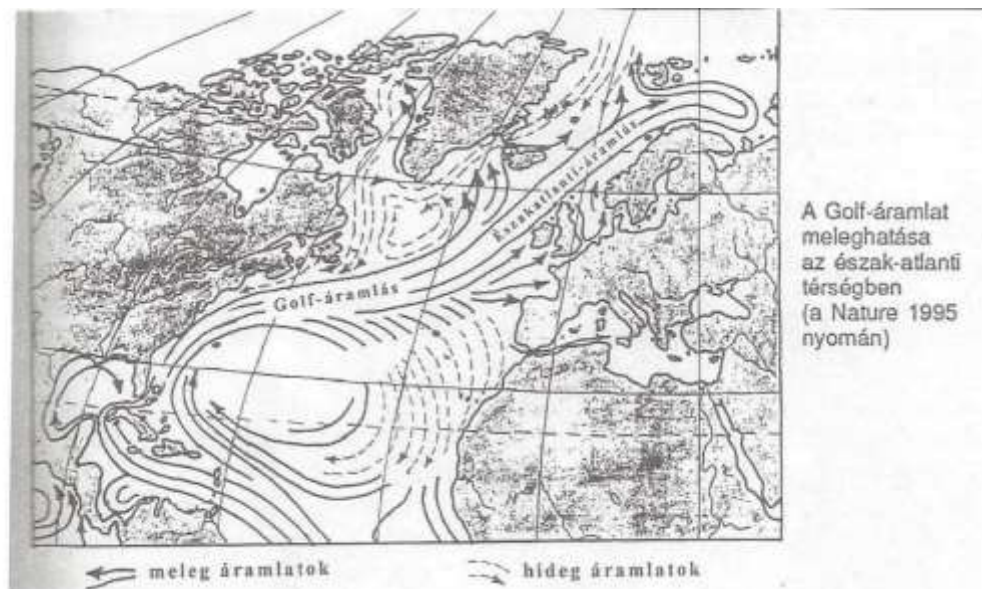

12. ábra

A Chichancanab-tó vizsgálatának egyik eredménye. Jól látszik rajta a 750-90-ig terjedő kiugró anomália (Holdell, A. David 1995)

A részletes kutatások kimutatták a Cariaco medencéből vett üledékminták alapján, hogy a térséget 810, 860 és 910-ben sújtotta leginkább a szárazság. A kutatók megállapították, hogy a maja civilizáció erősen függött a csapadék mennyiségétől. Elengedhetetlen volt számukra a nyári csapadékos időszak, mert a tél viszonylag száraz volt. A Cariaco medence ugyan azon éghajlati viszonyok között található, mint a maják központi területei, így bár attól viszonylag távol van, az ott mért értékek használhatók a majákat ért szárazság bizonyítására. A maják víztározó rendszerekkel próbálták a nem egyenletes csapadékmennyiséget kiküszöbölni. A maja civilizáció Kr.u. 150-től kezd kibontakozni és 250-ig töretlenül virágzik. Ekkor viszont válság mutatható ki, ami egyes területek elnéptelenedéséhez vezetett. A krízis oka feltehetőleg egy szárazabb periódus volt, de az időjárás kedvezőbbé fordulása után a lakosság visszatelepült. Ez a kultúra 750 körül érte el csúcspontját. Ekkor közel 3 millió főről 13 millió főre nő a lélekszám. Ennek oka, hogy 550-750 között az éghajlat viszonylag nedvesebb volt az átlagnál. 750-950 között azonban katasztrófa nyomai bontakoztak ki. A sűrűn lakott városok elnéptelenedtek. A kutatások szerint 760 után indult meg a hosszan tartó szárazság, ami az utóbbi 7000 év leg súlyosabb szárazsága volt a térségben, és ez 910 körül a maják bukását idézte elő. A maja kultúra összeomlása a becslések szerint 3-14 millió embert érinthetett. A térségbe 1524-ben megérkező Cortes itt már csak 30 ezer embert talált. (Haug, H. Gerald 2003, Daimond, Jared 2007) Minden bizonnyal, ugyan ezen száraz periódus idézte elő Kr.u. 1000 körül a már addig 700 éve virágzó Tiwanaku kultúra összeomlását is a mai Bolívia és Peru területén. Erre a Titicaca tóból vett minták alapján lehet következtetni. Tiwanaku városa 1000 körül látszólag teljesen elhagyatottá vált. (Abate, Tom 1994)

E térség vizét, mely égövünkötől jóval délebbre fekszik, bizonyára a közép-amerikai tengereket felmelegítő Golf-árama szállította a Bahamáknál északnyugatra vonulva a Brit-szigetek, főként a Faröer mellett a Jeges-tenger felé (Györffy Gy.-Zólyomi B. 1996). Tehát az a felmelegedés, ami az amerikai indián kultúrák vesztét okozta, tette lehetővé a vikingek északi-tengeri kirajzását.

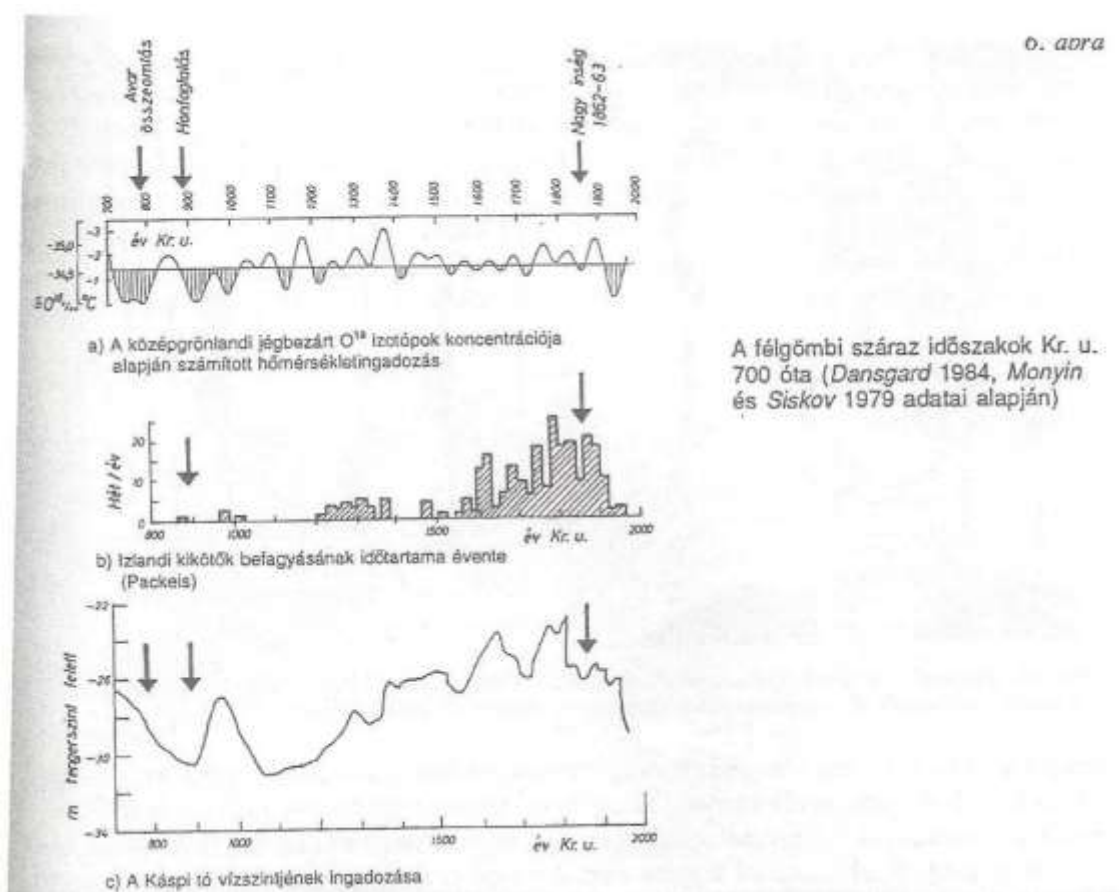

13. ábra
(Györffy György – Zólyomi Bálint 1996)

Tehát az időjárás változása az időbeli egybeesés miatt, a Föld különböző pontjain kimutathatóak. Volt, ahol pozitívan mutatkozott meg az ottani kultúrák tekintetében, és volt, ahol magas kultúrák megszűnéséhez vezetett. A 750-900 közötti meleg időszak világossá teszi, hogy az északi-tengeri térség felmelegedése másodlagos folyamat volt – amit a térséget benépesítő emberek migrációs szempontból kihasználtak-, melyet a Golf-áram melegítő hatása váltott ki. Ezen hatás máig ható eredménye az, hogy Murmanszk kikötője még mindig nem fagy be télen. Viszont ezen felmelegedési periódus nem érintette Észak-Amerikának az Új-Foundlandtól a New York-i partokig terjedő területét, ahol a Labrador áramlat hideg vize ellensúlyozta a felmelegedési periódust.

Ezek után térjünk vissza a 43 és a 48 szélességi fok közötti térség időjárásának változásaihoz és annak migrációs hatásaihoz, mivel ezen térségben milliós tömegek vándorlását, migrációját idézte elő az éghajlat megváltozása. Belső-európai térségünkben a nyári csapadék tartós csökkenése egyformán befolyásolta mindazokat a növényzeti öveket, amelyek a Fekete-tenger parti Etelközben, a mai Ukrajna területén – észak felé emelkedően- egymás felett helyezkednek el. Az éghajlati változásokat a kutatók a pollenanalízis segítségével kutatják. A Kárpát-medencében az egykori avar uralom (Kr.u. 670) határa, egybe esik magyar honfoglalás (Kr.u. 893-896) kori térkép növényzeti és szállásterületi határvonalával. Viszont, a két időpont között az avarok hirtelen meggyengültek, amit a vizsgálatok éghajlati változásokkal hoznak összefüggésbe. Az avarok bukásához vezető időjárási jelenségek Belső-Ázsiában mutathatóak ki leginkább a 8. században. Főként a Tarimi-medence s az Aral-tó vidéki Hvárezm folyóvizei, öntöző csatornái és tavai leapadtak, kútjai kiszáradtak és az itt lévő települések jó része lakatlanná vált, mi több, több települést homok lepett el. Ez együtt járt az eredeti növényzeti övek eltolódásával, a sivatagosodással, a háziállatok elpusztulásával, ami a népesség pusztulását és elvándorlását idézte elő. A víz nélkül maradt emberek elhagyták a térséget és az itteni birodalmak meggyengültek. Az ujjur birodalom 750 körül összeomlott, és ők más népek területére költöztek nyugat

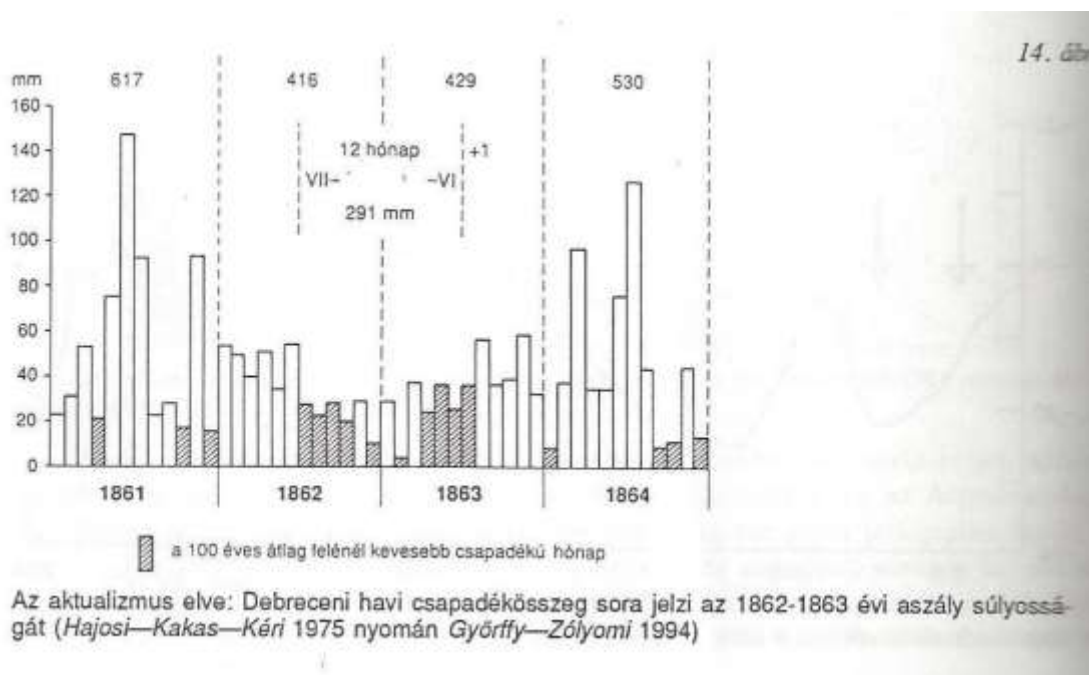
felé. Ezzel elindították a „kései népvándorlást” Ennek tudhatók be a nyugat-szibériai sztyeppén a 8. század derekán észlelhető népmozgások, amelyek a magyarság Dontól nyugatra vándorlását is kiváltotta. Ugyanekkor a kálizok java része az Aral-tó vidéki városait elhagyták, azok pusztá területté váltak és a Volga torkolatához vonultak, a kazár főváros, Etil közelébe, vagy épp Etilben telepedtek le. A sztyepp Volga környéki területeinek időjárási viszonyait a Kaszpi-tenger szintjének ingadozása alapján lehet vizsgálni. A vízszint változása a népvándorlás korában két alkalommal mutat szárazságra utaló süllyedést. Kr.u. 300 táján meredeken süllyed és egy átmeneti javulást követően, ami 450 körül volt, csak 600-650 között emelkedett a régi magasságára. Közép-Ázsiában 350 körül jelentek meg a Kína határvidékéről nyugatra induló hunok, akik 375-ben lépték át a Volga vonalát. A Kaszpi-tenger vízváltozása, ismét jelentős száraz periódust mutat 750-800 között, és ugyan a 10 században erősen emelkedett a vízszint, a régi vízmagasságot csak a 13. századra érte el. Meg kell jegyezni, hogy a Kaszpi-tenger vízszintje leginkább a Volga folyó hatalmas vízgyűjtőjén lehullott csapadéktól függ, így a vízingadozás nagyobb terület éghajlati változásait mutatja.

14. ábra
(Györffy György – Zólyomi Bálint 1996)

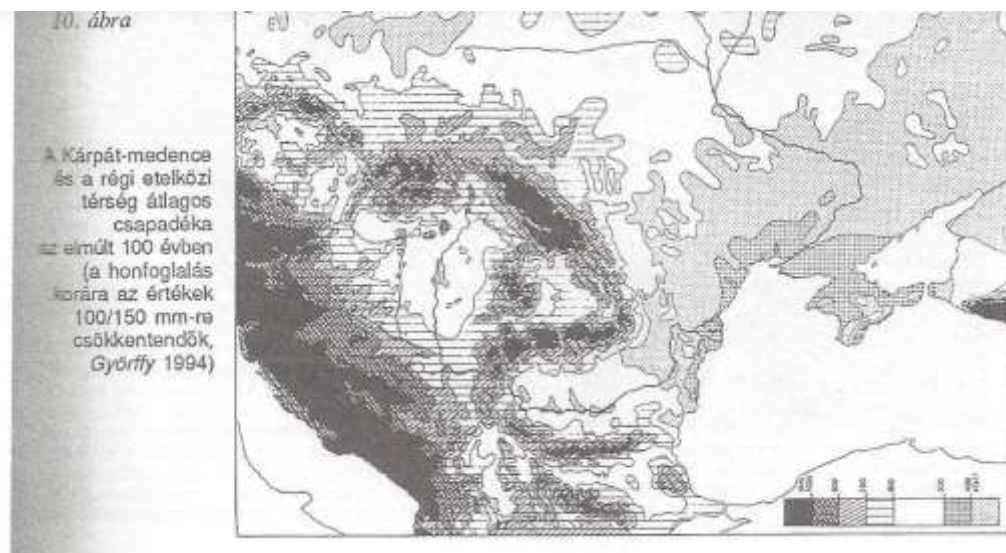
Az éghajlat változásának, főleg a csapadék változásának hatásait Teleki Pál kutatta. Ő kimutatta, hogy 35% körüli csapadékcsökkenés az állatállomány 15%-ának pusztulását idézi elő. 55%-os csökkenés már csak az állatállomány 1,3%-át tudja eltartani. Tudni kell, hogy 5 juh legelőterülete kell 1 ló, vagy szarvasmarha eltartásához. Az állatállomány pusztulásának szemléltetésére álljon itt néhány 19. századi magyar példa. Az 1860-as években hazánkat jelentős szárazság sújtotta. Ekkor az Alföld állatállományának 90%-a pusztult el. 1861-1863 között Túrkevéen a szárazság miatt a szarvasmarha állomány 88%-a, míg a juh 94%-a pusztult el. Ekkor a magyar lakosság az éhínség miatt el is vándorolt Erdély felé Biharba, az otthon maradottakat

pedig skorbut és a tífusz pusztította. A kutak apadása miatt, azok vize sok helyen megposhadt. Mind ezt pedig csak néhány év szárazsága váltotta ki.

15. ábra
Györffy György – Zólyomi Bálint (1996)

Tehát, mint fentebb írtam, az avar birodalom pusztulását nem csak a frankok idézték elő, hanem a katasztrofális időjárási viszonyok is. 750 és 800 között a 43 szélességi fok felett mindenhol érezhető volt egy száraz periódus. A Kárpát-medence félnomád, részben letelepült népei, avar-bolgár, gepida és szláv társadalmi állattartáson

16. ábra
(Györffy György – Zólyomi Bálint 1996)

és az azzal összefüggő földművelésen alapult. Az avarok főleg juh, marha és lóhúst ettek, amit tejtermékek és gabonából előállított élelmek egészítettek ki. A csapadékhiány miatt azonban kiszáradtak a legelők. Az állatok elhulltak, ami szinte lehetetlenné tette a földművelést is

az igaerő elvesztése miatt. A fátlan síkságon csak egy-egy folyó vagy patak mentén maradt kevés legelő. A halastóként működő morotvák is adtak némi halat. Egyedül csak a szőlőtermesztés volt fenntartható, főleg Pannoniában és a Szerémségben. A 8. század derekától a Kárpát-medencében is érezhető szárazság épp úgy tönkre tette az avar birodalmat, mint a maják „államát”.

A csapás főleg a kárpáti alföldeken élő avarokat és a velük élő gepidákat, szlávokat és bolgár-törököket érte. Jellemző, hogy a 791-ben Győrre behatoló frank csapatok lóállományának 90%-a is elhullott a szárazság miatt. Az avarok állatai is elhullottak és annyira meggyengültek, hogy 792-795 között az avarok között polgárháborúhoz vezetett. 796-tól kezdve már nem is tudnak ellenállni a frankoknak. A Kárpát-medence síkvidéken élő népességének egy része a 8. században behúzódott az erdős-hegyvidékre a Felvidék hegyeibe. A mondák szerint lakosság egy része a Meotis mocsaraihoz vonult kelet felé. Az éhhalál elől menekülők északkelet felé ténylegesen a Dnyeszter tájáig jutottak. Az események után 250 évvel íródott orosz krónikák szerint az avarok útra keltek a Dnyeszter felé, és lovak helyett 3-5 asszonyt fogtak a szekerek elé. Más csoportok a Kárpát-medencéből a csapadékosabb Adriai-tenger partja felé vonultak, Szlavóniába illetve a mai Horvátország területére. A horvátok és avarok harcáról Biborbanszületett Konstantin császár ír. Mások Alsó-Ausztriába menekültek, illetve Keszthely környékén csoportosultak, mivel itt aszály ellenére is megfelelő volt a csapadék mennyisége. Meg kell azonban jegyezni, hogy kimutatták, hogy ezen száraz periódusban a Balaton vize 1,5-2 m-rel lecsökkent. (Györffy Gy. 1997) A 9. század környékére azonban már Bajor-Karintián is elnéptelenedett (Pannonia nyugati része). Ezért a források a Nagy és Kis-Alföldről rendre, mint az avarok pusztaságairól írnak. Sok avar beolvadt a frankok közé, míg mások a bolgároknak hódoltak be. Feltételezik, hogy egyes csoportjaik Erdélybe vonultak és talán az ő maradványai a székelyek. Bár a székelyek eredete igen vitatott a történészek körében. Csak igen kevés lakosság vészelt át a szárazságot a folyók mentén. A túlélő népet várkonyként ismerjük. A környező szlávok közé menekült gepidák (teut-ok) elszlávosodva, ma tótokként élnek. (Györffy Gy.-Zólyomi B. 1996)

Az avarok korában bekövetkezett száraz periódusról, ami lokális migrációt idézett elő közvetett irodalmi forrás is a rendelkezésünkre áll. Egy bizonyos R. betűjelű klerikus Dado verduni püspökhöz (kb. 880–923), a 900 utáni években írott levelében az addig soha nem hallott Hungri nevű magyarok eredetéről értekezik. Bibliai és antik irodalmi magyarázati kísérletek után felveti, hogy a népnév a német Hunger 'éhség' szóból is levezethető. Az éhségről a következő történet jut eszébe: „Elmesélem, mit hallottam az idősebbektől, amikor ennek az átkozott népnek a neve a mi környezetünkben először elhangzott, akár hiteles történet az, akár mese. Igen hatalmas éhínség tört be egykor egész Pannóniába, Isztriába és Illíriába és a szomszédos népekre.” Az általa ókori országnevekkel jelölt térség pontosan fedi a megszűnt Avar Birodalom területét, s így az, az avarság 8. századi belső viszonyaira vonatkoztatandó. A levélszerzője szerint az éhséget átvészelték kapták a Hungri nevet. A szárazság ellen alighanem az igénytelenebb szláv csoportok könnyebben tudtak védekezni, mert a hegylábi bükk- és tölgyerdők mellé húzódva sertéseiket makkon tarthatták, az itteni irtásokon karcoló ekéikkel rozst termeszthettek, méhészkedhettek és halászhattak. Ez lehet az oka annak, hogy a Kárpát-medence korai szláv helynévanyaga az ilyen életformának megfelelő erdős és vízjárta vidékekre korlátozódik. Az Avar Birodalom felbomlásában a politikai okok mellett környezeti tényezők is szerepet játszottak, ugyanakkor némileg árnyalja a képet egy újabb paleoökológiai kutatás (geokémiai és palinológiai vizsgálat), amely nem feltételez szélsőséges klímaváltozást Nagybárcány térségében (Cserhát, Észak-Magyarország), a késő 8. század időszakában (Vadas A.- Rácz L. 2010).

A magyarság a 9. században 837 körül a Dnyepertől keletre lakott, de 860 körül a népvándorlás hulláma már őket a Dunáig nyomta nyugatra. Etelköz (Ukrajna- Moldva- Keleti Havasok térsége) területe a száraz periódusban a folyók miatt, illetve a hűvösebb erdőségek

következtében alkalmas volt a földművelésre és az állattenyésztésre, legeltetésre. A magyarok eljutottak Harkov és Kijev térségében és feltehetőleg már ekkor felkereshették Dél-Moldva és Havasalföld legelőit a Kárpátok és a Hargita között fekvő csíki és Feketeügy-barcasági medencében. 892-893 között a térségben katasztrofális fagy volt télen. Ekkor befagytak a nagy folyók és a Volga és Don könyök feletti szakaszon az úzok által megtámadott besenyők rátámadhattak a magyarokra, ami előidézte a magyarság Kárpát-medencei térhódítását, a magyar honfoglalást. A besenyő támadás a magyarokat éghajlati szempontból jókor érte, mert a 9. század végén a Kárpát-medence csapadékosabbá vált. Így a szárazabb területekről érkező magyarok, itt kedvező területekre lelhettek. (Györffy Gy.-Zólyomi B. 1996)

A 8-12 század időjárási változásai több millió ember elvándorlását idézték elő, úgy az amerikai kontinensen, mind Európában. Az eurázsiai népvándorlás okai mögött nem csak a Kína határában lezajlott hun-kínai, illetve türk összecsapások állnak, hanem az időjárás változásai is.

Ezen eurázsiai népvándorlás utolsó hullámának lehet tekinteni a mongolok nyugati térhódítását, amit mi tatárjárásként ismerünk és ami már a 13. századba nyúlik bele. A kutatók feltételezték, hogy a mongolok és segédnépeik mozgását a hatalmas szárazság idézte elő. A 12-13. századi kínai és tibeti feljegyzések aszályról szólnak a térségében. A 13. század közepéig általában meleg nyarú és enyhébb telű éveket feltételeznek a klímakutatók, bár igen eltérő adatok léteznek a kor csapadékmennyiségére vonatkozóan. Ugyanakkor a kelet-európai vizsgálatok inkább száraz periódust feltételeznek a klímaoptimum idején, különösen pedig annak első felében. E szerint 900 és 1250 között a Kaszpi-tenger vízszintje kifejezetten alacsony volt a 20. századihoz képest, és csak azt követően kezdett el emelkedni, igaz, akkor igen gyors ütemben. Az Aral-tó vízszintje szintén kifejezetten alacsony volt 900 és 1150 között, majd egy rövid nedvesebb periódus után az egyik legalacsonyabb vízállását produkálta 1220 körül. Az időjárásban igen nagy hőmérsékletingadozás figyelhető meg, különösen télen. Az 1204-1205, és 1233-1234 tele kifejezetten hideg volt, míg például 1236-1237 tele kifejezetten enyhe, hogy aztán az 1241-1242-es tél megint dermesztően hideg legyen. A történeti klimatológiai kutatások alapján a 14. század első fele (1300-as évek eleje) a hidegebb telek mellett a leghűvösebb nyári időszakok között van az elmúlt ezer év klímátörténetében. Kimutatták, hogy a nyár nélküli éveknek nevezett hűvös, csapadékos időszakok általában elkerülték a kelet-közép-európai területeket, és csak a nyugati, észak-nyugati területekre korlátozódtak Európában. Tovább árnyalja a képet, hogy a 14. század végén a Kaszpi-tenger vízszintje 8 méterrel magasabb volt mind a 20. századinál, mind a középkori kis klímaoptimum előttinél (ez jelentős csapadékmennyiség-növekedésre enged következtetni). (Vadas A.-Kiss A. 2009 és Mara, Hvistendahl 2012)

A fent említett időjárás változásokat hozták kapcsolatba az Európára zúduló mongol hadak támadásával.

Az újabb kutatások a mongol invázió vagy közismertebb nevén a tatárjárás okának nem a szárazságot tartják, hanem annak épp ellenkezőjét. Ezt közel 30 szibériai vörösfenyő / *Pinus sibirica*/ dendrokronológiai vizsgálata után állapították meg. (Mara, Hvistendahl 2012) Az állandó esőzések és a meleg idő biztosította azt az erőforrást, amelynek birtokában a mongolok képesek voltak kiterjeszteni fennhatóságukat Eurázsia egy részére: ez pedig nem volt más, mint a dúsan növő zöld fű, ami táplálékát adta a hódítók lovainak. Kimutatták, hogy Dzsingisz kán (1162-1227) alatt például volt egymás után 15 olyan év, amikor Közép-Mongóliában a csapadék mennyisége sokkal magasabb volt a sokévi átlaghoz képest. (Pederson N. 2014)

Három – nemrégiben felfedezett – fagyűrű „örizte meg” Mongólia időjárását egészen 657-ig visszamenőleg, amiből a kutatók végül levonták következtetéseiket. A National Science Foundation és a National Geographic Society által támogatott kutatásból az Amy Hessler dendrokronológus által vezetett csapatnak sikerült rekonstruálnia a középkori Mongólia klímaviszonyait.

17. ábra

1. avarok vándorlása a 700-as évek végén, 2. longobárdok vándorlása 450-480 körül, 3. mongol (tatár) hódítás iránya a XIII. század végén

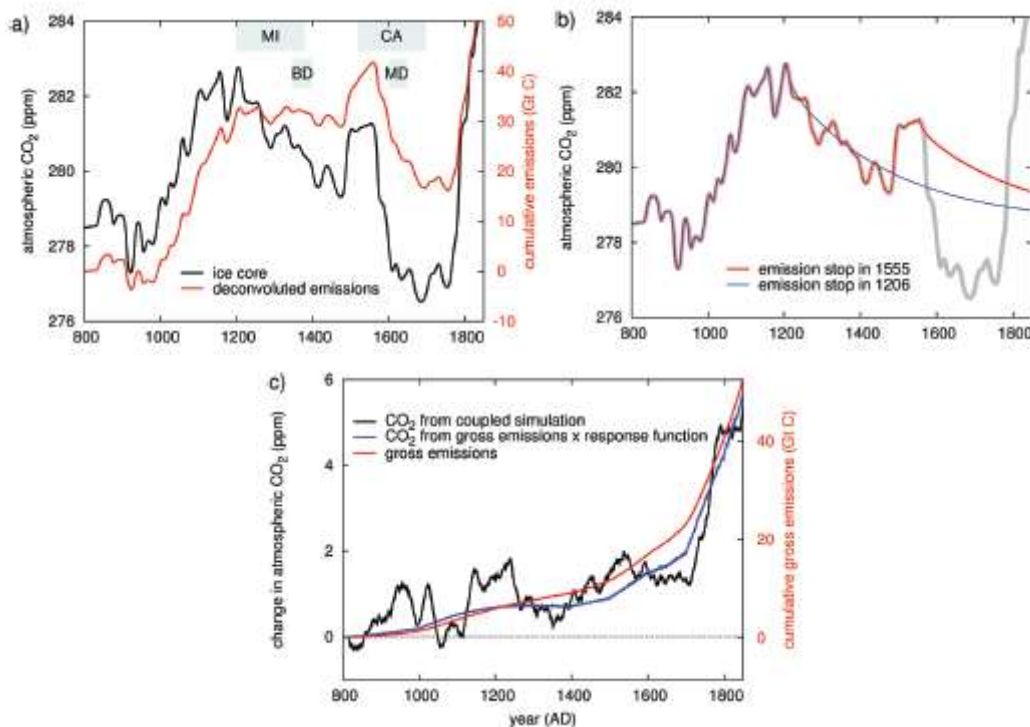
Az egyik 657-re keltezett fagyűrű azért is fontos, mivel ebben az időben emelkedtek fel a [mongolok](#). Az eddigi kutatásból kiderült, hogy a jelzett periódusban igen csapadékos idő lehetett (erre utal a széles fagyűrű), ami igen jótékony hatást gyakorolt a sztyeppéken a fű növekedésére; mindez azt eredményezte, hogy még több állatot – különösen lovat – tudtak tenyészteni és ellátni a mongolok.

Az állatok etetése – mindegyik mongol harcosra fejenként tíz ló jutott – hatalmas kihívást jelentett a hódítók számára, de a megfelelő mennyiségű csapadékkal ezt könnyen biztosítani lehetett. A mongolok kihasználva a kedvező időjárást, az 1220-as évektől kezdve rázúdultak Európa keleti részére (1223 Kalka melletti csata, 1241 muhi csata), majd politikai okok miatt onnét részben kivonultak, így például Magyarországot is elhagyták. Terveikben azonban szerepelt a térség teljes meghódítása. Ebben azonban, a Mongol Birodalom belső feszültségei mellett az időjárás számukra kedvezőtlenebbé válása is megakadályozta őket.

Ulf Büntgen és kutatótársai azt feltételezik, hogy az 1241-1242-es magyarországi hódításoknak is egy helyi klimatikus kilengés vetett véget és a tatárok a térséget ezért hagyták el. A kutatók szerint az 1241-es hűvösebb nyár és az 1242-es téli rendkívüli hideg tette lehetetlenné a mongol lovak élelmezését. (Büntigen U. 2016) Ha megnézzük Réthly Antal alapvető időjárási munkáit, akkor olvashatjuk, hogy 1241 - 1242-ben a térségben rendkívüli éhínség volt. Ez jórészt a tatár pusztítás eredménye, de már a termés a tatárok megérkezése előtt sem lehetett jó. Az 1241-es termés jó részét pedig egy rendkívüli sáskajárás pusztította el. A rossz időjárás miatt az ország északi régióiban csak a káposzta, fűfélék és gyökerek teremtek meg. A Szepességben 3 évig a földeken nem szántottak és nem is vetettek. A tatárok 1242 tavaszán hagyták el Magyarországot. Mozgásukat nagyban nehezítette az átfagyott és akkor kiolvadó talaj okozta sárrengeteg és mocsárvilág. A magyar gazdaság csak igen lassan, 1256-ra állt helyre. (Réthly A. (1962) A fentiek alapján valóban elképzelhető, hogy a tatárok teljes visszavonulását elősegítette az, hogy a térségben se az emberek, se a lovak nem találtak megfelelő mennyiségű élelmet.

1258-ban, az egész világ klimatikus viszonyait megváltoztató vulkánkitörések miatt hideg, száraz idő köszöntött Mongóliára, két évre rá pedig a mongolok a mai Peking városának területére költöztették főhadiszállásukat és evvel a nyugati irányú terjeszkedésük végét is ért. (Múltkor 2012) 2003-tól kezdve fokozatosan előtérbe került a légköri CO₂ szint vizsgálata. Kimutatták, hogy a tatárjárás idején abban jelentős eltérések találhatók, ugyan is ekkor a CO₂ szintben csökkenés mutatható ki. A csökkenés mértéke 1200-1470 között 3,0 ppm volt. Viszont épp a tatárjárás idején egy rövidebb periódusban, a CO₂ szintben emelkedést tudtak kimutatni, amiből csapadékosabb időszakra lehet következtetni. Azonban a fentebb említett vulkánkitörés a

térség éghajlati viszonyait jelentősen átalakította. (Pongrazt Júlia etc. 2011, Havas Virág Fanni 2014)

18. ábra
A CO₂ szint változásai
(Pongratz Júlia 2011)

A kis jégkorszak

Kis jégkorszaknak nevezzük a kb. 1300-1850-ig terjedő időszakot, bár a kutatások azt mutatják, hogy a lehűlés területenként más és más időpontban vehette kezdetét. Ezt a fogalmat az amerikai Francois E. Matthes vezette be 1939-ben a kaliforniai Sierra Nevadában folytatott kutatásai alkalmával a késő holocén, hozzávetőlegesen az utóbbi négyezer év lehűléseinek és gleccser előnyomulásának meghatározására. Az 1960-as évektől kezdve azonban ezt a fogalmat már csak a holocén utolsó lehűlésének megnevezésére használjuk. Míg a pleisztocén jégkorszakban 2-3 °C-os lehűléssel számolhatunk, addig a kis jégkorszakban ez 0,6-0,8 °C-volt. (Rác Lajos 2016)

A klímakutatók kimutatták, hogy például Skandináviában a lehűlés már 1200 körül megindult, és már a XIII. század első évtizedeiben az atlanti partvidéken megerősödtek a viharok és tengerárak. A Kelemen-havasokban pedig a lehűlés már 1250-től kimutatható. (Pinke Zs. 2015) Ez az európai történelem egy igen mozgalmas időszaka volt a „kis jégkorszak”, hisz ekkor zajlott a százéves háború (1337-1453), a török háborúk (1366-1718) és a harmincéves háború (1618-1648) és a napóleoni háborúk (1796-1815).

Ebben az időszakban az átlaghőmérséklet Nyugat-Európában 1-2 °C-kal, világszerte pedig 0,5-1 °C-kal maradt el a XX. század közepén (1961-1990) mért átlaghőmérséklettől. Habár, mint fentebb írtam, Rác Lajos ennél kicsivel kisebb mértékű lehűlést feltételez. [Németalföldön 1315-től](#) egészen a következő évtized elejéig gyakoriak voltak a nagy esőzések, ami miatt rendszeresen odaveszett a termés, ami éhínséget okozott. Más kutatók viszont 1430-tól veszik kezdetét ezen időszaknak. A végét szinte mindenki 1850 környékére teszi, pedig ekkor voltak

legnagyobbak az európai gleccserek. Ezért, például Rácz Lajos a kis jégkorszakot egészen 1895-ig kitolja. A XVI. század második felétől a tél rendre novembertől márciusig tartott. Az Alpokban a fahatár a mainál 100-200 m-rel lejjebb volt, míg 1350-1380-ban a gleccserek igen megnöttek. Míg Nyugat és Észak-Európában a csapadék okozott gondot, addig Kelet-Európát hatalmas szárazságok sújtották.

A kialakult éghajlati anomáliákat Európa népessége igen csak megsínylette. Észak-Európában ezt a korszakot jelentős népesség növekedés előzte meg, ami azt jelentette, hogy a népesség elérte az akkori körülmények közötti mezőgazdaság által eltartható populáció csúcsát. A térség ezt a populációt gyors növekedéssel érte el. Míg például Angliában a XI. században csak 1.4 millióan éltek, addig 1300-ban már 5 millió. A francia térségben 6.2 millióról 17.6 millióra nőtt ezen időszakban a populáció. Így, Észak-Európában a kis jégkorszakban a XIV. század végén már mintegy 70-80 millió emberrel számolhatunk. Közben a kivándorlási utak is kezdtek bezáródni. 1340 körül az északi viking hajózási utak végleg befagytak és Grönland lényegében lakhatatlanná vált az európai kivándorlók számára.

A lehűlés hatására Skandinávia nagy része, az Alpok lejtői és Brit-szigetek északi területei művelhetetlenné váltak, de az esőzések miatt komoly károk keletkeztek Nyugat és Észak-Európában is. Például az 1696/97-es nagy finnországi éhínség során az ottani populációnak közel 1/3-ad része halt éhen. Észak-Európában a lehűlés alatt az árpa, zab, bab és borsó hozama az addig megszokottnál a 15-20%-al maradt el.

(Fagan, Brian 2002)

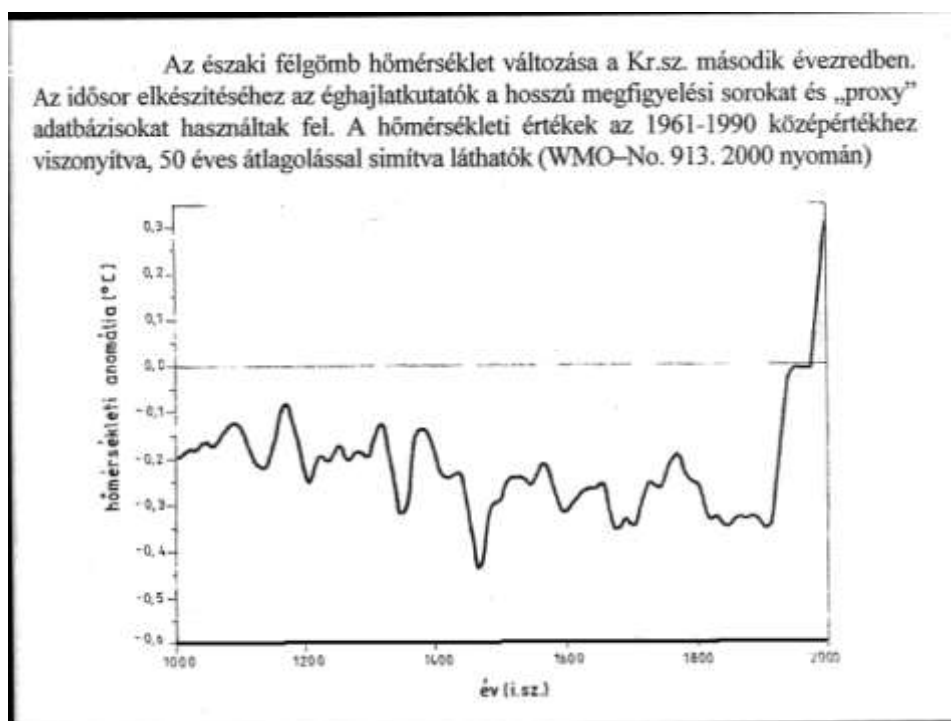
Magyarországon 1300-1540 között igen csapadékos periódus mutatható ki a Tiszántúlon. Ezen időszakban a folyóvizekhez közeli települések és temetők valamint templomok sokkal magasabb térszintre költöztek, mint voltak az Árpád-korban (896-1301). Ezt a csapadékos periódust a Bükk hegység cseppköveinek vizsgálata is megerősíti. A vízszintemelkedés a Duna és a Balaton térségében is kimutatható a középkor során. A Balaton ekkor a mai 104 cm-es átlag vízmélységhez képest 107 cm-en állt. (Pinke Zs. 2015, Szemes É. 2015, Rácz Lajos 2016)

Talán a leghidegebb periódus 1550 és 1740 között volt. Nem véletlen, hogy az oszmán hadseregek október 17-én minden évben befejezték az európai hadiszezont és téli pihenőre vonultak. A nyarak hűvösek voltak, míg például Hollandiában ősszel gyakran pusztított vihardagály. A XIII-XIV. században a vihardagályoknak 2-300 000 ezer ember esett áldozatul Hollandiában és Németországban. Az 1421 és 1446-os vihardagályok 200 ezernél több emberéletet követeltek, míg az 1570 novemberében lecsapónak Bretagne és a Friz szigetek vonzáskörzetében 400 ezer áldozata volt. A rendkívüli időjárási környezetnek hatására keletkeztek azok a hatalmas, akár 40-60 csomót (1 csomó 1.852 km/h) is elérő viharok is 1588-ban, amik a spanyol armada pusztulásához vezettek.

A kis jégkorszak idején a telek Svájcban átlagosan 0,4 °C-kal voltak hidegebbek, Magyarországon azonban csupán szerény mértékű téli lehűlés mutatható ki. A telek a 20. századi referencia-időszakhoz hasonlóak voltak 1520-1545 és 1602-1650 között Közép-Európában, míg 1565-1595 és 1687-98 között emlékezetesen hideg telek voltak. Európa nagy területeit újra és újra jeges, kontinentális légtömegek árasztották el. Ezek a telek még a Földközi-tenger központi térségeibe is hideget és nagy hőtömegeket hoztak. A hideg éghajlati rendszer folyamatosan haladt nyugatról kelet felé. Meg kell jegyezni, hogy a Dél-Amerikai Huanyaputina vulkán 1600.03.05-i kitörése átmenetileg még jobban erősítette a lehűlést a hatalmas mennyiségű légkörbe került hamu miatt. Oroszországban 1601 igen hideg év volt, ami éhínséget okozott. Igen hideg volt 1600-1602 között Észtországban, Svájcban, Lettországban, de Franciaország és Németország mezőgazdasága is megsínylette. De hatását érezni lehetett Peruban, Japánban és

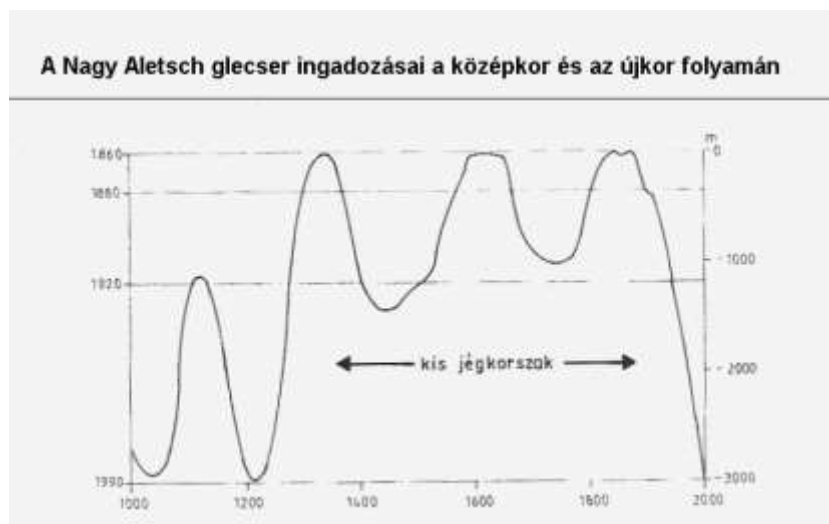
Kínában is. Meg kell jegyezni, hogy a nagyobb vulkánkitörések mindig befolyásolják időlegesen bolygónk éghajlatát, akár 1-2 évig is. Voltak azonban enyhe telek is, mint például az 1636-os és 1637-es tél, ami igen meleg volt. Az enyhülés, akárcsak a lehűlés, nyugatról kelet felé haladt. 1697-ben Angliában, 1704-ben Svájcban és a dél-német területeken, 1714-ben Magyarországon szakadt meg a hideg telek sorozata, bár időről időre felléptek kemény telek is. Viszont a XVIII. században Magyarország ismét nagyon csapadékosná vált, ami például 1751-ben Szerep falu népességét átköltözésre bírta egy magasabb térszintre. Az 1789-es francia forradalom hátterében pedig egyértelműen az éhínség és a rendszeres rossz termésátlag mutatható ki. (Rác Lajos 2005, Fagan, Brian 2002, Pinke Zs. 2015) A XIX. század eleji hidegre jellemző, hogy 1814-ig például Londonban minden télen vásárokat lehetett rendezni a Temze folyón.

A lehűlést világviszonylatban lehetett érzékelni. Ezt lehet kimutatni például a XVII. és XVIII. század során az Alpok, Izland, Skandinávia, Alaska, Kína, Déli-Andok és Új-Zealand gleccsereiből. Az 1640-es években például Japánban és Koreában a rossz rizstermés okozott éhínséget. (Fagan, Brian 2002)

19. ábra
Kis Jégkorszak (Net 22.)

Európa klímájára a Nap aktivitásának három minimuma is hatással volt ebben az időszakban: a 70 évig tartó Maunder-minimum 1645-1715 között, a Spörer-minimum körülbelül 1415-1510 között, valamint a Dalton-minimum 1795-1820 között. Talán pont ezért, egyes kutatók 2030-ra a Naptevékenységet figyelembe véve, nem további felmelegedést várnak, hanem esetleg újabb drasztikus lehűlést.

20. ábra
Kis Jégkorszak (Net 22.)

A kis jégkorszakban Afrika számos régiójában jelentősen megváltozott a monszun által szállított csapadék mennyisége, valamint annak a térben és időben történő eloszlása. Ez a csapadék mennyiség és eloszlás határozza meg a Szahel marhatenyésztő övezetének és a szavanna közötti terület népességének vándorlását. (Rác Lajos 2016)

Nem célom a Kis Jégkorszak részletes ismertetése, de feltűnő, hogy ezen időszakhoz alig köthető nagyobb migrációs hullám, noha csökkentek a termésátlagok és gyakorta voltak éhínségek és egyéb katasztrófák, amik okát a megváltozott időjárásban lehet megtalálni. Viszont a legvégén egy jelentős klímamigrációs hullámot idézett elő. 1810 körül ismét jelentős lehűlés volt, ami főleg a Brit-szigeteket sújtotta. Különösen hűvös és nedves volt az 1846-os év, amit csak súlyosbított az Amerikából behurcolt burgonyavész. Hatéves éhínség és az evvel járó fertőző betegségek, pl. tífusz több mint egymillió ír életét követelte, ami hatalmas kivándorlási hullámot indított el az USA-ba. (Fagan, Brian 2002)

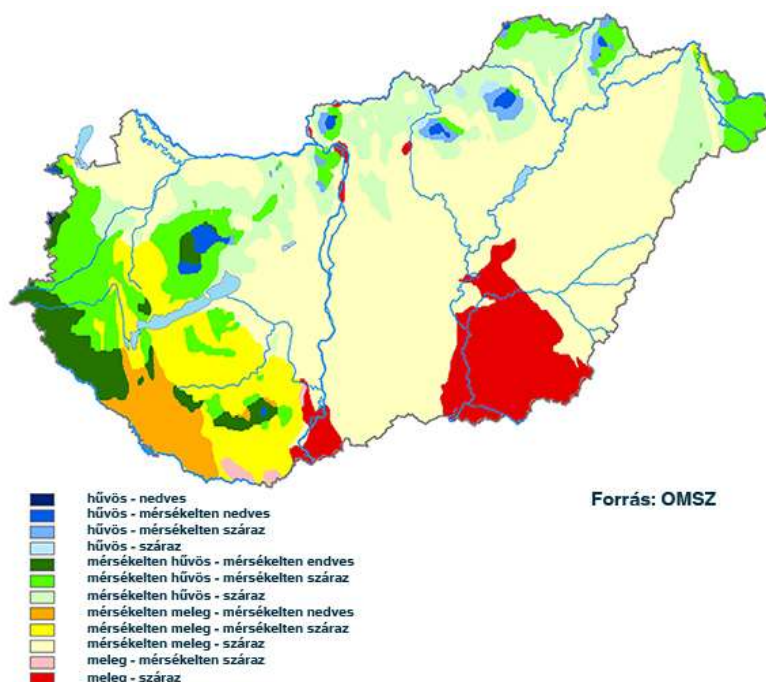
Felvetődik a kérdés, hogy ha Európát ilyen fokú természeti csapás érte, miért csak a korszak végén indít el klímamigrációt. Választ erre a kérdésre talán a tömegtájékoztatásban, illetve a vándorló népek letelepedésében kell keresni. Az eurázsiai népvándorlás a tatárok (mongolok) 1240 utáni letelepedésével végleg véget értek. Ekkorra lényegében kialakult Európa és annak létrejöttek belső határai. Az emberek java saját szűkös életterületére lett korlátozva, kivéve a kereskedőket és a hadseregek tagjait. A tömegtájékoztatás igen gyér és lassú, aminek következtében a népesség leginkább csak közvetlen környezetét ismerte. Az átlag lakos 2-3 falunál messzebb nem látott, de még a „világlátottak” is leginkább saját grófságukban, megyéjükben, 50-150 km-es térségükben gondolkodtak. Mivel ezen látókörben pedig szinte mindenütt azonosak voltak az életkörülmények, nem volt indokolt nagyobb migráció megindulása. A XVIII század végére, XIX. század közepére viszont felgyorsult és kibővült a tömegtájékoztatás, és a közlekedés, minek következtében megindulhatott a nagyobb mérvű kivándorlás Európából Amerikába. Ez lehetett az oka annak, hogy csak ekkor indult meg egy igen jelentős klímamigráció. 1770-ben már 30 ezer kivándorló indult Írországból Észak-Amerikába. 1816 és 1850 között Európát közel 5 millió ember hagyta el. Ennek legnagyobb a felét az írek tették ki.

Természetesen a klímamigráció mellett, igen sok a gazdasági és állami okok miatti migráns is a XIX-XXI. sz.-ban. Ők vagy önszántukból, vagy állami, esetleg háborús okokból kényszerülnek lakhelyük tartós elhagyására. Erre legyen pár példa a méretek érzékeltetésére. A

gazdasági migráció 1830-1920 között Európából Amerikába 55-70 millió fő volt. 1834-1937 között 30-45 milliós kiáramlás történt Fidzsi, Malájföld, Burma, Trinidad stb. felé az ázsiai kontinensről. 1917-ben Oroszországon belül Szibériába 3-4 millió fő lett áttelepítve. 1929 után Ukrajnából Szibériába 2-3 millió fő került áttelepítésre. 1927-1953 között 10 millió fő az Oroszországon belül áttelepítettek száma összesen. 1905-1941 között Holland Kelet Indiából (Jáva), Dél-Szumátrára 200 ezer fő lett átirányítva. (J.R.McNeill 2011) De nem feledkezhetünk meg az Izraelből elűzött és most Libanonban és máshol menekülttáborokban élő mintegy 2 millió palesztinról sem. 2015-ben háborús és klímaváltozási okok miatt 65 millió ember van úton. Ezek többsége még csak kis távolságokat tett meg, de sokan már elérték Európát is. Jelenleg még a gazdasági migráció jelentősebb a klímamigrációnál, de az előrejelzések alapján 2050 körül meg fog változni ez a helyzet.

Időjárási előrejelzések és migráció a Kárpát-medencében

A Kárpát-medence a Kárpátok által védett olyan térség, ahol három éghajlati terület is jelen van. Ez az óceáni, kontinentális és a mediterrán. A térség elsődleges jellegzetessége a szélvédettség. A terület az északi mérsékelt övezet középső sávjában terül el, az északi szélesség 45 fok 45 perc - 48 fok 45 perc és a keleti szélesség 13 fok 75 perc -25 fok 50 perc között. Az északi-atlanti áramlás óceáni hatást gyakorol, ami az évi középhőmérsékletben mintegy 1-1.5 fokos + anomáliát okoz.

21. ábra

1. táblázat A jelenkori klímaállapotok kronológiai besorolása Közép- és Kelet-Európában (éghajlat és növényföldrajz)							
Év	Éghajlati típus	Állapot	Környezet	Környezet	Környezet	Környezet	A. Választott jellemzők a Kárpát-medencében
12 000	idősebb Dryas-fázis	erőteljes időjárás; idősebb szubarktikus (humidra-) fázis	nyírtölgyes, szubarktikus erdő	Bomben-interstadiális Dryas I. stadiális Belling-interstadiális	hűvös és erdőszéles	fradnaki lefűzés és regressziós szakasz	fradnaki lefűzés és regressziós szakasz
10 000	altériál-fázis	külső szubarktikus fázis, fűzővel és nyírral	nyírszerű erdő, az erdőszéles erdővel	Dryas II. stadiális Alleröd-interstadiális	éghajlati, éghajlati, fűző, éghajlati		fradnaki lefűzés és regressziós szakasz
8000	fradnaki Dryas-fázis	fradnaki szubarktikus (humidra-) fázis	fradnaki fűző-nyírtölgyes, az erdőszéles erdővel	Dryas III. stadiális	fradnaki fűző-nyírtölgyes		fradnaki lefűzés és regressziós szakasz
6000	fradnaki fűző-nyírtölgyes fázis	fradnaki fűző-nyírtölgyes fázis	fradnaki fűző-nyírtölgyes fázis	fradnaki fűző-nyírtölgyes fázis	fradnaki fűző-nyírtölgyes fázis		fradnaki lefűzés és regressziós szakasz
4000	atlanti fázis	atlanti I. fázis, nyugati gyertyán- és égerrel	atlanti fázis, nyugati gyertyán- és égerrel	atlanti fázis, nyugati gyertyán- és égerrel	atlanti fázis, nyugati gyertyán- és égerrel		atlanti fázis, nyugati gyertyán- és égerrel
2000	atlanti fázis	atlanti II. fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár		atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár
0	atlanti fázis	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár		atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár
i. sz.	atlanti fázis	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár		atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár
i. sz.	atlanti fázis	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár	atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár		atlanti fázis, tölgy, fűző, hár, hár

22. ábra
(Székely Gy. 1984)

A medencét alkotó hegyvidékek mellett ez a terület tekinthető a keleti pusztaságok folytatásának, végének. Ezért mind éghajlata, mind síkságai, hegyvidékei miatt, kiválóan alkalmas térség volt az emberiség megtelepedésére, arra, hogy szinte folyamatosan lakott terület legyen. A vértesszőlősi telepen már 370 ezer évvel ezelőtt megjelent az ember, hogy aztán szinte végig jelen legyen a Kárpátok övezetében. A késő paleolitikumban a Würm ½ interstadiális kezdetén például Bükk hegységben ott található a Szeleta kultúra Kb. 41-32 ezer évvel ezelőtt. Később a Gravetti kultúra (31-25 ezer évvel ezelőtt), majd az újkőkori kultúrák, például a Körös kultúra Kr.e. 8000, hogy aztán eljussunk a réz és bronzkoron keresztül a vaskorig, a keltákig, rómaiakig, gepidákig, avarokig, majd a magyar honfoglalásig. (Székely György 1984) Mivel a kelta korig a térség viszonylag gyéren lakott, az időjárási anomáliákat könnyedén átvészeli az itteni lakosság, viszonylag kisebb helyváltoztatásokkal. Az első jelentősebb olyan migrációra, amit nem népek közötti harcok idéznek elő, egészen az avar korszakig kell „várni”. Erről már a dolgozat korábbi részében írtam.

A Kárpát-medencében várható éghajlati változásokat már több éve kutatják. A kutatók a Kárpát-medencét reprezentáló területnek a 45,25°–49,25°É és 13,75°–26,50°K által kijelölt térséget választottuk vizsgálatuk tárgyává. Elsőként az 1961–1990 közötti referencia időszakra kapott szimulációs eredményeket elemezték, mely a klímamodellek validálásának hagyományos módja. A PRUDENCE szimulációk értékelésére az ún. CRU adatbázist használták fel, ami földfelszíni meteorológiai mérésekre alapszik. Általánosságban megjegyezhetjük, hogy a szimulációk valamelyest felülbecslik a **hőmérsékletet** a Kárpát-medence térségében, csak a vizsgált terület nyugati és az északkeleti határain figyelhetünk meg csekély mértékű alulbecsülést. A legnagyobb felülbecsülés az ország déli részén figyelhető meg, de ennek mértéke sem haladja meg a 1,5 °C-ot. A validálást követően az évszakos átlaghőmérséklet várható alakulását

vizsgáltuk a 2071-2100 időszakra. A Magyarországon várható melegedés mindkét scenárió esetén nyáron a legnagyobb (4,5–5,1 °C, illetve 3,7–4,2 °C), s tavasszal a

	Intézet	Regionális modell	Globális modell	Szenárió
1	Dán Meteorológiai Intézet	HIRHAM	HadAM3H	A2, B2
2		HIRHAM	ECHAM5	A2
3		HIRHAM finom felbontású	HadAM3H	A2
4		HIRHAM extra finom felbontású	HadAM3H	A2
5	Brit Hadley Központ	HadRM3P (ensemble/1)	HadAM3P	A2, B2
6		HadRM3P (ensemble/2)	HadAM3P	A2
7	Zürichi Műszaki Főiskola	CHRM	HadAM3H	A2
8	Kiel Atomenergiahasznosító Hőépitési Társaság	CLM	HadAM3H	A2
9		CLM továbbfejlesztett	HadAM3H	A2
10	Hamburgi Max Planck Intézet	REMO	HadAM3H	A2
11	Svéd Hidrometeorológiai Intézet	RCAO	HadAM3H	A2, B2
12		RCAO	ECHAM4/OPYC	B2
13	Madridi Egyetem	PROMES	HadAM3H	A2, B2
14	Trieszti Nemzetközi Elméleti Fizikai Központ	RegCM	HadAM3H	A2, B2
15	Norvég Meteorológiai Intézet	HIRHAM	HadAM3H	A2
16	Holland Meteorológiai Intézet	RACMO	HadAM3H	A2
17	Francia Meteorológiai Szolgálat	ARPEGE	HadCM3	A2, B2
18		ARPEGE	ARPEGE/OPA	B2

23. ábra

Az elemzéshez felhasznált regionális modellek (RCM), az azokat készítő intézetek, a futtatáshoz felhasznált globális modellek, s rendelkezésre álló scenáriók.

(Bartholy Judit-Pongrácz Rita 2007)

legkisebb (2,9–3,2 °C, illetve 2,4–2,7 °C). A hőmérséklet emelkedés mértéke nyáron északról dél felé, míg télen és tavasszal nyugatról kelet felé haladva növekszik. A modellek eredményeiből adódó bizonytalanságot az előre jelzett hőmérsékletváltozás szórásértékeivel jellemezve a legnagyobb szórás nyáron (0,9-1,1 °C) jelentkezik mindkét scenárió esetén összegezve az A2 és B2 scenáriók esetén Magyarországra várható évszakos hőmérsékletváltozásokat. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a 2071–2100 időszakra a melegedés mértéke mindkét scenárióra és minden évszakra meghaladja a 2,5 °C-ot, de kisebb mint 4,8 °C. A legkisebb eltérés az A2 és B2 scenárió között tavasszal várható (0,6 °C), míg legnagyobb télen (1,0 °C). A melegedés a legnagyobb mértékű várhatóan nyáron lesz, 4,8 °C az A2 scenárió esetén, és 4,0 °C a B2 scenárióra. A legkisebb hőmérséklet-növekedés tavasszal várható: 3,1 °C (A2), illetve 2,5 °C (B2). (Bartholy J. – Pongrácz R. (2007) és Bartholy J. – Pongrácz R. 2008.)

Szenárió	Tavaszi (MAM)	Nyár (JJA)	Ősz (SON)	Tél (DJF)
A2	2,9–3,2 °C	4,5–5,1 °C	4,1–4,3 °C	3,7–4,3 °C
B2	2,4–2,7 °C	3,7–4,2 °C	3,2–3,4 °C	2,9–3,2 °C

24. ábra

2071-2100-as időszak Magyarországon várható átlaghőmérsékletei

(Bartholy Judit-Pongrácz Rita 2007)

A1 = legpesszimistább forgatókönyv
A2 = pesszimista forgatókönyv
B1 = legerősebb forgatókönyv
B2 = optimális forgatókönyv

A Kárpát-medencében a hőmérséklet mellett a csapadék mennyiségének változása várható. Mikor azonban a Kárpát-medence csapadékviszonyait vizsgáljuk, figyelembe kell venni, hogy az elmúlt 110 év során hazánkban összességében, csökken a lehullott csapadék mennyisége, még akkor is, ha közben vannak csapadékosabb periódusok is. Ha a lehullt csapadékmennyiséget 12 hónapra egyenletesen osszuk el, akkor az elmúlt 110 év során 2012-re már 1 hónapnyi csapadékmennyiség hiányzik. Tehát folyamatos, de nem egyenletes a térségben lehulló csapadékmennyiség csökkenése.

A kutatók a csapadékváltozásra is készítettek előrejelzést. Az 1961–1990 időszakra a CRU adatbázis felhasználásával. A csapadék esetén a modellek inkább felülbecslik a jelen éghajlati viszonyokat, s csupán a vizsgált terület délnyugati régiójában találunk

Szcenárió		Tavaszi (MAM)	Nyári (JJA)	Őszi (SON)	Téli (DJF)
		°C			
Maximum	A2	2,8–3,3	4,9–5,3	4,3–4,6	3,7–4,2
	B2	2,4–2,6	4,0–4,4	3,3–3,5	2,6–3,0
Minimum	A2	3,0–3,2	4,2–4,8	4,0–4,2	3,8–4,6
	B2	2,3–2,7	3,5–4,0	3,0–3,2	2,8–3,5

25. ábra

A 2071-2100-as időszakban várható évszakai növekedési értékek maximum és minimum hőmérséklet esetén Magyarországon
(Bartholy Judit-Pongrácz Rita 2007)

alulbecslést. A legnagyobb felülbecslés az ország déli részén figyelhető meg, de ennek mértéke sem haladja meg az 1.5°C-ot. Vizsgálták a kutatók az évszakai melegedés mértékét és annak Magyarországon várható értékeit. A legnagyobb melegedés, minden szcenárió esetén nyáron várható. A maximumhőmérséklet várható növekedése 4.9-5.3°C (A2), illetve 4.0-4.4°C (B2), míg a minimális hőmérséklet várható növekedése 4.2-4.8°C (A2), illetve 3.5-4.0°C (B2). Arra a következtetésre jutottak, hogy a minimális hőmérséklet valószínűsíthető növekedése (tél kivételével) kisebb, mint a maximumhőmérsékleté. A 21. század végére várható melegedés vizsgálatakor megállapították, hogy nyáron zónális struktúra figyelhető meg, minden paraméter esetén, azaz a várható melegedés mértéke északról dél felé növekszik. Télen általában meridiális struktúra várható, azaz, nyugatról keletre haladva nő a várható melegedés. Tavasszal és ősszel sokkal kisebb a gradiens értéke, és nem haladja meg a 0.4°C-ot.

Hőmérséklet	Szcenárió	Nyári (JJA)	Téli (DJF)
		°C	
Átlaghőmérséklet	A2	Zónális: +0,7	Meridiális: +0,6
	B2	Zónális: +0,5	Meridiális: +0,5
Maximum hőmérséklet	A2	Zónális: +0,6	Meridiális: +0,5
	B2	Zónális: +0,4	Zónális: +0,4
Minimum hőmérséklet	A2	Zónális: +0,7	Meridiális: +0,8
	B2	Zónális: +0,6	Meridiális: +0,7

26. ábra

A 2071-2111-es időszak várható nyári és téli hőmérsékletnövekedés térbeli gradiens-értékei a Kárpát-medencében (Bartholy Judit-Pongrácz Rita 2007)

Szigorúan hazánk területét vizsgálva a szimulált és mért *csapadéértékek* közötti eltérések a -10% és +20% közötti intervallumba esnek. Mind az A2, mind a B2 scenárió esetén az éves csapadékösszegben nem várható jelentős mértékű változás, de ezt nem mondhatjuk el az évszaki csapadékösszegekről. A regionális klímamodellek által a Kárpát-medence térségére 2071–2100-ra becsült várható csapadékváltozásokat vizsgálták. Kimutatták, hogy a csapadékösszegek változásának várható tendenciája nem minden évszakban azonos előjelű. Nyáron (és kisebb mértékben ősszel) a teljes vizsgált térségben a csapadék csökkenésére, míg télen (és kisebb mértékben tavasszal) a csapadék növekedésére számíthatunk. A hőmérséklethez hasonlóan az A2 scenárió esetén nagyobb mértékű csapadékváltozások valószínűsíthetők, mint a B2 scenárióra. Az előre jelzett csapadékcsökkenés mértéke nyáron 24–33% (A2 scenárió), illetve 10–20% (B2 scenárió), míg a téli csapadéknövekedés mértéke 23–37% (A2 scenárió), illetve 20–27% (B2 scenárió). A modelleredményekből adódó bizonytalanságot

Scenárió	Tavaszi (MAM)	Nyár (JJA)	Ősz (SON)	Tél (DJF)
	%			
A2	0 – (+10)	(-24) – (-33)	(-3) – (-10)	(+23) – (+37)
B2	(+3) – (+12)	(-10) – (-20)	(-5) – 0	(+20) – (+27)

27. ábra

A 2071-2100-ra várható évszaki csapadékváltozás értéke Magyarországon
(Bartholy Judit-Pongrácz Rita 2007)

reprezentáló évszaki szórásértékek alapján a modellek előrejelzésében a legnagyobb eltérések az A2 scenárió esetén nyáron mutatkoznak (amikor a szórásértékek akár a 20%-ot is elérhetik), míg a B2 scenárió esetén tavasszal (amikor a szórásértékek elérik a 16%-ot). A többi évszakban relatíve jó egyezés mutatkozik a modelleredmények között. Természetesen a hőmérsékletben mutatkozó szórásokhoz viszonyítva a várható évszaki csapadékösszegekben nagyobb bizonytalanságot mutatnak a modelleredmények. Az 1961–1990 közötti referencia időszakban az átlagosan lehullott csapadékmennyiség alapján az évszakok csökkenő sorrendje: nyár, tavasz, ősz, tél (a referencia-időszak értékeit a Budapesten mért csapadékösszegek alapján tekintettük, ami a sokéves átlagokat nézve nagyjából az országos sorrendnek is megfelel). A modelleredmények valószínűsítik e sorrend teljes átrendeződését a XXI. század végére. A modellek azt jelzik, hogy mindkét scenárió esetén a legcsapadékosabb két évszak a tél és a tavasz lesz (ebben a sorrendben). A legszárazabb évszak az A2 scenáriót figyelembe véve várhatóan a nyár, míg a B2 scenárió esetén az ősz lesz. A klímaprojekciók alapján a B2 scenárió esetén az évszaki csapadékmennyiségek közötti különbségek szignifikáns csökkenése várható (felére csökken), mely azt eredményezi, hogy az éves csapadékeloszlás kiegyenlítettebbé válik a XXI. század végére. Nem mondható el ugyanez az A2 scenárió esetére, ahol várhatóan továbbra is jelentős mértékben eltér egymástól a téli és a nyári csapadékösszeg, csak a legszárazabb és a legcsapadékosabb évszak felcserélődik. A csapadék sokkal változékonyabb meteorológiai elem, mint a hőmérséklet és ezért a várható előrejelzések térbeli struktúrája is sokkal bonyolultabb.

A Kárpát-medencében várható hőmérséklet- és csapadékváltozás elemzésekor a fentiekben nem vettük figyelembe azt, hogy a múltira vonatkozóan az egyes klímamodellek milyen hibákkal szimulálták az éghajlatot, és persze azt sem, hogy milyen hibák lesznek a jövőre nézve. Ily módon a levont következtetések nem tekinthetők teljesen pontosnak, sokkal inkább kvalitatív becslésként értelmezhetőek, melyek a jellemző várható tendenciákat jelölik ki. Az 1961-1990-es időszakot alapul véve a kutatást végzők a csapadékmennyiség várható változásaira, készítettek hibaanalízist. Ez alapján a csapadékmamodellek inkább felülbecsülik a jelen éghajlati viszonyokat, és csupán csak a vizsgált terület DNy-i régiójában találtak alábecsülést. Szigorúan

Magyarország területét nézve, a szimulált és a mért csapadéértékek között az eltérés mindössze -10% és +20% közötti intervallumba esnek.

Szcenárió	Tavaszi (MAM)	Nyár (JJA)	Ősz (SON)	Tél (DJF)
		%		
A2	Zonális: -10	Zonális: -8	Meridionális: -7	Radiális: +13
B2	Zonális: -5	Radiális: -10	Radiális: 0	Radiális: +5

28. ábra

A 2071-2100-ra várható évszakos csapadékváltozás térbeli gradiensértékei a Kárpát-medencében (Bartholy Judit-Pongrácz Rita 2007)

Az **1 °C-os globális melegedés** esetén várható éghajlatváltozás Magyarországon A PRUDENCE projekt keretében végzett modellfuttatások célidőszaka a XXI. század vége (2071–2100), így a Kárpát-medencére vonatkozó elemzéseinkben a kutatók is ezt az időszakot vizsgálták. A klímaváltozások hatásvizsgálatához a közelebbi jövőre vonatkozó előrejelzésekre lenne szükség, melyek egyelőre még nem állnak rendelkezésre. A századvégre (2071–2100) vonatkozó modellbecslések alapján meghatározták a 1°C-os globális melegedéshez tartozó regionális hőmérséklet- és csapadékváltozásokat az európai országokra (az A2, illetve a B2 szcenáriók esetén adódó globális melegedés mértékét 1°C-hoz arányosítva). Ehhez az elemzéshez 50 km × 50 km-es ráccsal fedték le egész Európát, és az adott országok területére eső rácsponti értékeket átlagolták. Majd az összes modellfuttatás (25) hőmérsékletre és csapadékra vonatkozó becsléseit összegezték. Ezután az éves és évszakos átlag illetve szórásértékek alapján egy normál eloszlású valószínűségi függvényt illesztettek, és ez alapján számították a 95%, 50% és 5% percentiliseket (valószínűsíthető várható értékkel), melyek mindegyikéhez megadták a 95%-os konfidencia-intervallumot is. A hőmérsékletre vonatkozóan egyértelmű melegedő tendencia jelentkezik, mely erősebb az 1 °C-os globális átlaghőmérséklet-emelkedésnél. Az éves 1,4 °C-os hőmérséklet-emelkedésnél nagyobb mértékű változásra számíthatunk nyáron és ősszel (1,7 °C, illetve 1,5 °C), míg télen és tavasszal valamivel kisebb mértékűre (1,3 °C, illetve 1,1 °C). Az 1 °C-os globális átlaghőmérséklet-emelkedés esetén várható éves csapadékváltozást csekély mértékű negatív tendencia jellemzi. Az évszakos csapadékösszegben hazánkban jelentős (abszolút értékben átlagosan közel 10%-os) változás a téli és nyári évszakban valószínűsíthető, előbbi esetén növekedésre, utóbbinál csökkenésre számíthatunk. Az átmeneti évszakokban a különböző modellek által adott becslések nem ennyire egyértelműek – némelyeknél csökkenést, másoknál növekedést kapunk Magyarország térségére. (Bartholy J. – Pongrácz R. (2007) és Bartholy J. – Pongrácz R. 2008., Havas V. 2014)

Az 1-2 Celsius-fokos melegedést kísérő 10 százalékos csapadékcsökkenés 40-70 százalékkal csökkentheti az évi lefolyó esővíztöbletet. Mika János éghajlatkutató szerint melegebb globális éghajlat esetén Magyarország térségében gyakoribbá válnak az anticiklonális hatások, 1 °C-os melegedés esetén szerinte a Kárpát-medencében a nyár alatt 50-110 milliméterrel kevesebb csapadék fog hullani, míg megnő a napsütéses órák száma. Egyben megnő az aszályok lehetősége. A 30 százaléknál kisebb talajnedvességgel jellemzett aszályok akár 60 százalékkal is gyakoribbá válhatnak majd. (Götz Gusztáv 1990)

Mutató	Éves	Tavaszi (MAM)	Nyár (JJA)	Ősz (SON)	Tél (DJF)
Átlag	1,4	1,1	1,7	1,5	1,3
Szórás	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
95. percentilis	1,9 [1,8–2,1]	1,6 [1,5–1,8]	2,4 [2,2–2,6]	2,0 [1,8–2,1]	1,9 [1,7–2,1]
5. percentilis	0,9 [0,7–1,0]	0,6 [0,5–0,8]	1,0 [0,8–1,2]	1,0 [0,8–1,1]	0,8 [0,6–0,9]

29. ábra. Magyarországon várható hőmérsékletváltozás 2071-2100 között (Bartholy Judit-Pongrácz Rita 2007)

Következtetések Az Európai Unió V. keretprogramon belül a PRUDENCE projekt az A2 és B2 scenárióra Európára ad becsléseket a XXI. század utolsó három évtizedére, 50 km-es rácsfelbontással. Ennek eredményei alapján levonható az - az általános következtetés, hogy hasonlóan a globális és európai trendekhez, a Kárpát-medencére is az A2 scenárió esetén nagyobb melegedés várható, mint a B2 esetén. A 2071–2100-ra várható melegedés mindkét scenárió esetén nyáron a legnagyobb (4,8 °C, illetve 4,0 °C), s tavasszal a legkisebb (3,1 °C, illetve 2,5 °C). Nyáron zonális struktúra figyelhető meg, azaz a várható melegedés mértéke északról dél felé növekszik. Télen általában meridionális struktúra várható, azaz nyugatról keletre haladva nő a várható melegedés. A 2071–2100-ra várható éves csapadékváltozást csekély mértékű negatív tendencia jellemzi, mely az egymással ellentétes jelentős mértékű évszakos változásokból adódik: télen növekedő, nyáron viszont csökkenő évszakos csapadékösszeg valószínűsíthető. Az előre jelzett csapadékcsökkenés mértéke nyáron 24–33% (A2 scenárió), illetve 10–20% (B2 scenárió), míg a téli csapadéknövekedés mértéke 23–37% (A2 scenárió), illetve 20–27% (B2 scenárió). Az 1961–1990 közötti referencia időszakban a legcsapadékosabb évszánkunk a nyár volt, míg a legszárazabb a tél. A modelleredmények valószínűsítik az éven belüli csapadékeloszlás átrendeződését a XXI. század végére. A modellek azt jelzik, hogy mindkét scenárió esetén a legcsapadékosabb évszak a tél lesz, míg a legszárazabb várhatóan a nyár (A2 scenárió), illetve az ősz (B2 scenárió). A kutatásban résztvevők kiemelték, hogy ezen becslések nem pótolják a PRUDENCE keretében alkalmazott dinamikus modellekhez hasonló, ám

Mutató	Éves	Tavaszi (MAM)	Nyár (JJA)	Ősz (SON)	Tél (DJF)
Átlag	-0,3	0,9	-8,2	-1,9	9,0
Szórás	2,2	3,7	5,3	2,1	3,7
95. percentilis	3,4 [2,2–4,6]	7,0 [5,0–9,0]	0,5 [(-2,3)–(3,2)]	1,5 [0,4–2,7]	15,0 [13,0–16,9]
5. percentilis	-3,9 [(-5,1)–(-2,8)]	-5,2 [(-7,2)–(-3,3)]	-16,9 [(-19,5)–(-14,1)]	-5,3 [(-6,4)–(-4,2)]	3,0 [1,0–5,0]

30. ábra

Magyarországon várható csapadékváltozás 2071-2100 között
(Bartholy Judit-Pongrácz Rita 2007)

a XXI. század egészére kiterjedő finom felbontású (akár 10 km-es) regionális klímaváltozási elemzést, mely több globális éghajlati scenárióát vesz figyelembe és számos meteorológiai paramétert tartalmaz. (Bartholy J. – Pongrácz R. (2007) és Bartholy J. – Pongrácz R. 2008., Havas V. 2014)

2014-ben a fenti előrejelzéseket Magyarország esetében pontosították. Eszerint 2040-ig az lesz jellemző, hogy ősszel nő meg a leginkább az átlaghőmérséklet, mégpedig átlagosan 1,4 fokkal. Legkevésbé a telek változnak, átlagosan 1 fokkal lesznek melegebbek a leghűvösebb hónapok. Az Alföldön a Dunántúlhoz képest nagyobb hőmérséklet-változást jeleznek előre az Országos Meteorológiai Szolgálat és az ELTE Meteorológiai Tanszékének kutatói. A csapadékot illetően vegyes a kép: a modellek más-más jóslatot adnak, de összességében csupán kis-mértékű változás valószínű. A csapadékról azért nagyon bizonytalanok a modellek, mert Észak-Európában csapadéknövekedés, míg Dél-Európában -csökkenés várható, Magyarország pedig a két régió határán van. Az biztos, hogy Magyarország időjárása is szeszélyesebbé, szélsősége-sebbé válik. Több lesz a hőségriadós nap az 1961–1990 közötti referencia-időszakhoz képest. A fagyos napok száma csökkenni fog, ami jótékonyan hat a fűtésszámláinkra, ugyanakkor a nyári melegedés a hűtési igényt fogja növelni, ami magasabb villanyáram-felhasználással jár majd. (Bajomi Bálint 2014.)

2015-re kiderült, hogy egyaránt aszályosak a nyarak és telek is. A hőmérséklet pedig nyáron akár 3°C-os növekedést is mutat az ország déli részein. 2015-ben Magyarországon ötször rendeltek el hőségriadót, és a meleg 1600 ember életébe került. Az új modellek 2021-2050 között az ország dél-délkeleti tájain nyáron 1.5-2°C-os, 2071-2100 között pedig 4-5°C-os hőmérsékletemelkedést jósolnak tartósan. 2010-2050 között a hőségnapokat nyáron 10-20 nap közé teszik, míg 2100-ra ez elérheti a 30-37 napot is. Hőségnap az, amikor esete is marad 25-30°C-os meleg. A csapadékos napok száma kevesebb lesz, és az aszályhajlam megerősödése várható. (Hoyk Edit 2015) Magyarországon nőni fog a hőhullámok száma és időbeni elhúzódása. Ez az egyik legfőbb éghajlati kockázati tényező a jövőben. Kiemelten és fokozottan sérülékeny területe lesz az országnak 52%-a, ahol a populáció 37%-a él most. Ez az ország középső, keleti és délkeleti része. A sérülékenység északnyugatról délkelet felé nő. A leginkább veszélyeztetett terület az ország déli része. Azoknak a napoknak a száma, amikor a hőmérséklet egymás utáni 3 napban meghaladja a 25°C-ot 2021-2050 között országos szinten 20-70%-os növekedést fog mutatni. Kimutatták, hogy a napi 5°C-os átlaghőmérséklet növekedés 6%-al növeli az összes halálozási kockázatot, és ezen belül 10%-al a szív és érrendszeri betegekénél. 10°C-os átlaghőmérséklet növekedés esetén minden korcsoportban a rosszullétek aránya 30%-al nőhet, míg a baleseti kockázat 17%-al nő meg a felnőtt korcsoportokban. A hőhullámok növekedése miatt 2021-2050 között 44.8%-os többlethalálozás várható. Ez a referencia időszakhoz mérten 150 fő éves többlethalálozást jelent. A hőhullámok miatt a leginkább veszélyeztetett korosztály a 65 éven felülieké. (Uzzoli Annamária 2015., net 36)

Magyarország a klíma megváltozásának egyik legnagyobb „elszenvedője” lehet, mert mérsékelt övi elhelyezkedése folytán a melegedő időjárás hatalmas károkat okozhat az ökoszisztémában. A felmelegedés okozta változások regionális szinten – a Kárpát-medencében – számos olyan következménnyel járhatnak, melyek környezeti, gazdasági és társadalmi hatásokat vonhatnak maguk után, valamint feszültségek, ellentétek lehetséges forrásaként egyaránt elképzelhetők. A globális klímaváltozás jelensége sokszor tévesen felmelegedésként van aposztrofálva, miközben az átalakulás egyes helyeken valóban melegedést, azonban más helyeken lehűlést idéz elő. Megfigyelhető az éghajlati övek, övezetek eltolódása a sarkok irányában, így a mérsékelt öv –ahova hazánk is tartozik–északi irányba csúszik el. Ennek következtében a Kárpát-medencében az éghajlat melegedése tapasztalható, mely alátámasztható a folyamatosan megdőlő országos melegrekordokkal mind a meleg, mind pedig a hideg hónapokban. Világszerte egyre súlyosabb probléma az édesvízkészlet megfogyatkozása. A Föld felszínének ugyan 71%-át víz borítja, ebből csupán 2,5% iható édesvíz vagyis a vízkészlet töredéke alkalmas emberi fogyasztásra. Evvel a legfőbb probléma, hogy az édesvízkészlet java a sarki jégben összpontosul. A jégtakaró felmelegedésével azonban csökken az édesvízkészlet, mivel az bejut a sós tengervízbe.

A földrajzi adottságok miatt a Kárpát-medence édesvíz-készlete igen jelentős, hiszen hazánkban található a stratégiai szempontból fontos Balaton, Közép-Európa legnagyobb tava, valamint számtalan folyó és patak. Ez a kivételes helyzet sajnos nem tökéletes, mivel a folyók eredése az ország határain túlnyúlnak, s ennek következtében könnyen sebezhetővé válik a vízkészlet. Az éghajlatváltozás hatására könnyen kiéleződhetnek a feszültségek a vizet birtokló és a vízhiányban szenvedő államok között, vagyis szélsőséges esetben fennáll a lehetősége annak, hogy Magyarország is hasonló konfliktusba keveredik. Következésképpen ez a természeti adottság biztonságpolitikai szempontból is jelentős és megóvása mindennél fontosabb. Az övezetek eltolódása következtében az egyenlítőhöz közelebb eső területeken felmelegedés tapasztalható és a forróság, szárazság miatt gazdasági nehézségek lépnek fel. A megélhetést nem biztosító régiókból – elsősorban Afrikából és Délkelet-Ázsiából – menekültek tömegei indulnak a jobb életet biztosító Európa és Észak-Amerika felé. A migrációs problémák jelentősége vitathatatlan, hiszen már napjainkban is számtalan konfliktust idéznek elő főként a nyugat-európai

államokban. Magyarország e tekintetben elsősorban tranzitország, vagyis csak ideiglenesen tartózkodnak itt, majd továbbutaznak a nyugati államok felé. Elképzelhető, hogy a későbbiekben már hazánk is célországga válik, amennyiben a nyugat-európai államok megelégedik a menekültek beözönlését és jogszabályokban korlátozzák a beutazást. A menekültek nagy létszáma több okból is problémákat von maga után. Az elhelyezésük, élelmezésük hely és anyagigénye mellett komoly pénzügyi terhet ró a befogadó államra. A menekültek befogadása során figyelni kell a helyi lakóság ellátására, nehogy feszültség alakuljon ki a helyi lakosok és a menekültek között. Feszültséget okozhat az új etnikum megjelenése, esetleg egy új vallás feltűnése illetve új kultúra okozta életmód. Magyarországot leginkább a Balkán felől érheti migrációs hatás. Az éghajlatváltozás következtében Európában nem egységes mértékben változhat a klíma. Míg Észak-Európában várhatóan nő a csapadék mennyisége, addig a kontinens déli részén szárazság és felmelegedés lehet tapasztalható. Ennek értelmében a jelenleg is mind gazdaságilag, mind pedig társadalmilag válságban lévő területről a megélhetés biztosításának híján migráció indulhat meg északi irányba, többek között hazánkba. Látható tehát, hogy a klímaváltozás által előidézett migrációs probléma nagy volumenű, és elsősorban a gazdagabb régiók lesznek az elszenvedői. (Lidmayer J. 2010, Havas Virág Fanni 2014)

Hazánk a megfigyelések szerint igen csak veszélyeztetett térség a talajvizek terén. 1956-1960 óta vannak kimutatások az ország talajvíz állapotáról. Ezekből látszik, hogy az 1980-as évektől kezdve egyértelmű talajvízszint süllyedés következett be az ország teljes területén. A leginkább veszélyeztetett terület a Duna-Tisza köze, ahol a süllyedés 1998-ra már meghaladta a 3 m-t, míg a Maros hordalékkúpon, Északi-középhegység, Mezőföldön és a Kisalföldön több mint 1 m-volt a süllyedés mértéke. (Simonffy Z. 1998) A talajvízsüllyedés egyértelmű kapcsolatot mutat az egyre gyakoribb szárazságokkal és hőmérsékletnövekedéssel. Ezek hatására 2014-ben a Duna-Tisza közén a talajvíz az 1965/1960-as kiinduló értékhez képest, már 7 m-t süllyedt.

De nem csak avval van baj, hogy hazánkban egyre mélyebbre kerül a talajvíz szintje. Sajnos sok területen a talajvíz igen fertőzött. Az Alföld sok kútjában igen magas az arzén, mangán, nitrátok és bór tartalom, ezért a vizet fogyasztás előtt vegyi úton kell megtisztítani. Ezért már 2011-ben felvetődött, de úgy tűnik, hogy csak 2017-re valósul meg, hogy Békés és Csongrád megyék vezetékes ivóvízellátását a ma Romániához tartozó Arad környéki kutakból oldják meg. Az aradi kutak kapacitásának 1/3-ad része (20 kút) látná el a magyarországi településeket 50 éven keresztül egy szerződés alapján. Így évente nyolcmillió köbméter romániai víz érkezik majd Magyarországra. (net 33)

Magyarországgal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az előrejelzések szerint Európát a globális klímaváltozás nagyobb mértékben fogja súlytani, mind a Föld többi pontját, mert itt a felmelegedés magasabb lesz, mint máshol, ha az ipari forradalom előtti szinthez képest a felmelegedés eléri a két Celsius-fokot. Ha a globális átlagos hőmérséklet két Celsius-fokkal emelkedik, Észak- és Kelet-Európában ennél magasabbra fog szökni a hőmérséklet télen, Dél-Európában pedig nyáron, miközben Északnyugat-Európában - különösen Nagy-Britanniában - ennél alacsonyabb lesz a melegedés. Az Environmental Research Letters című folyóiratban 2014.03.04-én közzétett tanulmány szerint Dél- és Kelet-Európában és az Ibériai-félszigeten nyáron a napi maximum-hőmérséklet 3-4 Celsius-fokkal emelkedhet, és Európa legmelegebb térségeiben jóval 40 Celsius-fok fölé kúszhat a hőmérő higanyszála. Az ilyen magas hőmérsékletek növelik a párolgást és a szárazság kialakulásának valószínűségét. Télen a napi maximum-hőmérsékletek több mint hat Celsius-fokkal lehetnek magasabbak Skandináviában és Oroszországban. A tanulmányból kiderül továbbá, hogy jelentősen nő a csapadék mennyisége Közép- és Észak-Európában télen és Észak-Európában nyáron, a kontinens nagyobb részén extrém mennyiségű, hirtelen lehulló csapadékkal lehet számolni, ami növeli a már manapság is jelentős

gazdasági következményekkel járó áradások kockázatát. E tekintetben csak Dél-Európa lesz kivétel, ahol csökkenni fog az átlagcsapadék.

A Kárpát-medence és benne Magyarország 2015-ben már ízelítő kaphatott a forróságból. Az Országos Meteorológiai Szolgálat adatai igen meglepőek a térséget ért hőhullámok terén. A 2015-ös nyár 1901 óta a harmadik legmelegebb időszak volt. A forró, aszályos időszakokat pedig "heves események" zárták le, amik felhőszakadásokkal, helyenként jégesővel és erős szelekkel jártak. Öt hőhullámos időszak volt 2015 nyarán, ebből a júniusi és az augusztus végi másodfokú hőségriasztáshoz vezetett, a további három pedig indokolttá tette a legkomolyabb, harmadfokú riasztást. A nyári meleg általában augusztus 20 után a térségben megszűnik, de ez 2015-ben nem így történt. Augusztus 27-től a napi középhőmérséklet ismét 25 fok fölött alakult. Az említett nyáron a komoly hőhullámos napok - amikor a napi középhőmérséklet tartósan, legalább három napig meghaladja a 27 fokot - száma több mint három hetet tett ki: 23 ilyen nap volt, aminél csupán 2012-ben volt (eggyel) több. Országos átlagban 41 hőségnapot - amikor a napi maximum legalább 30 fok - regisztrált a meteorológiai szolgálat, ez 19 nappal haladja meg az 1981-2010-es normál értéket. A meteorológiai szolgálat kitért arra is, hogy a budapesti, leghosszabb hőhullám 1992 nyarához köthető, ekkor 11 egymást követő nap felelt meg a legmagasabb fokozatú hőségriasztás kritériumának. Az idei leghosszabb hőségriasztás megközelítette ezt, 10 napos volt, augusztusban. Az állóvizek hőmérséklete is szokatlanul magas volt a hosszantartó hőség miatt: augusztus 10-én Siófoknál 29 fokos volt a Balaton. Mindemellett ezen a nyáron Budapesten rekordszámú trópusi éjszakát is át kellett vészelt. A fővárosban összesen majdnem egy hónapot tett ki azon éjszakák száma, amikor a levegő nem hűlt 20 fok alá. A budapesti éghajlati idősorban ez a legmagasabb érték 1901-óta. A jelenlegi adatok szerint összességében a nyári középhőmérséklet 22,1 fok volt, 2 fokkal magasabb a szokásosnál. Különösen magasak voltak a napi maximumok, 2,6 fokkal haladták meg országos átlagban az 1981-2010-es időszak méréseit. Így az előzetes adatok alapján a most zárult nyár a harmadik legmelegebbnek bizonyult 1901 óta. Mindemellett a csapadék szeszélyes időbeli és térbeli eloszlásban érkezett az idei nyáron. Országos átlagban 136,3 milliméter volt az évszakos csapadékösszeg, ami kevesebb, mint a szokásos 70 százaléka. Az idei nyár az 1901 óta megkezdett sorban a csapadék szempontjából az alsó negyedbe sorolható, azóta ez volt a 26. legszárazabb nyár Magyarországon. Ugyanakkor - mint felidézték - "a szárazsággal járó hőhullámokat megtűzdelő intenzív események során", helyenként, alig egy óra alatt több mint egyhavi mennyiség hullott. A július 8-án érkező markáns hidegfront során, a Fejér megyei Fehérvárcsurgón 30 perc alatt csaknem 40 milliméter eső hullott. Ehhez az eseményhez köthető a nyár legerősebb szél lökése is, Aszódon 130,7 kilométer/órás szelet mértek akkor. Az augusztusi forróságot 17-én, több helyen felhőszakadással, özönvízszerű esővel járó zivatarok zárták. Budapesten a rendkívüli csapadék városszerte károkat okozott, alámosott utakat, pincéket öntött el. A legnagyobb napi csapadékösszeg 120,5 milliméter volt, ami Tiszaörvény környezetében hullott - írta a meteorológiai szolgálat. Ezen felül az említett időszak alapján szokásosnak nevezhető két forró - amikor a napi maximum 35 fok, vagy annál magasabb - nappal szemben idén országosan 13 ilyen nap volt. A legmagasabb hőmérsékletet ezen a nyáron augusztus 12-én Budakalászon mérték, ahol 39,6 fokig melegedett a levegő. A nyár legalacsonyabb hőmérsékletét július 11-én, Zabarón rögzítették: 3,1 fokig hűlt le a levegő. Az első hőhullámot már júniusban megtapasztaltuk, június 11-15. között a napi középhőmérséklet meghaladta a 25 Celsius-fokot, majd a július 4-8., július 17-24. és augusztus 7-17. időszakokban a 27 fokot is tartósan átlépte a napi középhőmérséklet. (Dezső András: Európából tényleg...) A 2015-ös évi nyári forróság azért aggasztó, mert az elmúlt években sorra dőltek meg a melegrekordok és a jövőbeni kilátások is további felmelegedésre utalnak.

Hogy mennyire kitett Magyarország az éghajlat felmelegedésének, arra igen jó példát mutat a 2015 augusztusában, a Kárpát-medence folyóin mért vízhozamok. Magyarország és a Kárpát medence folyói jelentősen leapadtak. A vízállások alapján, a Tisza, amelynek átlag

vízmélysége akár 8.5 m, augusztusban csak 1 m volt. A Drávában 6 m-es víz helyett csak 95 cm-es víz csordogált. A Szamosban az áradásokkor 9.2 m-es víz is előfordul. Most viszont csak 9 cm-es a vízmélység. A másodpercenkénti 360 köbméter helyett a vízhozama csak 60 köbméter volt. A Duna áradáskor akár 8.9 cm-es vízmélységet is elér Budapestnél. Az átlag vízmélysége 6 m. Ugyan a negatív rekordot, az 53 cm-t nem érte el a Duna vízmélysége, de azért vize igen alacsony volt, mindössze csak 106 cm. Az Ipolyban alig csergedezett a víz, míg például az áradásairól híres Kerka patak teljesen kiszáradt. A Körös áradáskor akár 10 m-es vízmélységet is elér, de most csak 10 cm volt a vízmélysége. Az Arad megyei (Románia) Kisjenőnél a Fehér-Körös másodpercenként 1.84 köbméter a vízhozama augusztusban, miközben itt a több éves átlag 14.9 köbméter. A Sebes-Körös Nagyváradnál (Románia) a szokásos másodpercenkénti 20 köbméteres vízhozam helyett, csak 6.5 köbmétert mutatott. A Marosban és a Túrban van hogy 6 m feletti a víz, míg 2015 augusztusában csak 10 cm-es víz csobogott bennük. A Berettyóban van, hogy a víz 5 m-es szintet is eléri, de most a folyó szinte kiszáradt. A Berettyó esetében megemlítem, hogy az 1794-1795-ös aszály során például a folyó annyira kiszáradt, hogy medrében a környék lakói kutakat ástak. (Pinke Zs. 2015). A folyó Szalárnál (Románia) átlag 5.6 köbméteres hozamot szokott mutatni, míg most ez a mutató mindössze 0.915 köbméter másodpercenként. Erdély (Románia) kisebb folyóvizeinek 25% elpocsolyásodott, illetve kiszáradt. A Mura a Berettyóhoz hasonló vízhozamokra képes, de ezen a nyáron csak 105 cm-es vízállást produkált. A Szamos áradáskor 9 m-es is lehet, de 2015 nyarán csak 9 cm volt a víz mélysége. A Krasznában alig 1 m volt a vízszint, miközben a folyó képes 6.5 m-es vízállásra is. Még a Bodrog tartotta magát valahogy 210 cm-es mélységével, noha a folyó 740 cm-es vízmélységet is tud produkálni áradáskor. A Sajó és Hernád áradáskor 5 m körül áll, míg 2015 augusztusában szinte kiszáradtak. A gyorsan jövő, nagy mennyiségű esők csak átmenetileg emelik meg a vízszintet, utána viszont ismét beáll az alacsony vízállás. A folyók apadását az esők elmaradása, illetve a nagy meleg okozta erős párolgás okozza, illetve a megnövekvő kommunális vízkivétel.

Magyarország felszíni vizek terén igen sebezhető, mivel folyóinak 95% nem az országban ered. Ebből pedig az következik, hogy a folyóvizek felsőbb szakaszán lévő államok esetleg a jövőben annyi vizet vehetnek ki a folyómedrekből, hogy a Magyarországot elérő vízmennyiség ott már komoly gondokat okozhat.

A magyarországi folyók sérülékenysége már fél fokos melegedés esetén bekövetkezhet.

Fél fokos felmelegedés esetén a Tisza vízgyűjtőjében a csapadék mennyisége 10%-al fog csökkenni az előrejelzések szerint. Az Alpokhoz közeli vízgyűjtők esetében viszont 10-20%-os csapadéknövekedés várható. Viszont az Alpok távolabbi térségeiben megint 10%-os csapadék csökkenés feltételezhető. Nyáron a Kisalföld és az Északi- Középhegység kivételével mindenhol a csapadék csökkenése jelezhető előre. A téli hónapokban mindenhol akár 10-20%-os csökkenés is valószínűsíthető. Hazánktól keletre akár 30%-os is lehet a csapadék elmaradása, míg nyugatra az Alpokban akár 25%-os többlet is keletkezhet. Ebből adódón a Duna-Tisza köze és a Tiszántúl alapos kiszáradás elé nézhet. (Kertész Ádám 2012)

Kelet-Európa más térsége is megszenvedte a nagy forróságot. Az Elba medre például félig kiszáradt a nagy hőségben, mivel például Drezdánál csak 51 cm volt a vízállás. Áradáskor, extra esetben az Elba elérheti a 10 m-t is. Az átlag vízszintje 2 m körül van, tehát a folyó az átlag ¼-ére apadt. A Visztula sem járt jobban az Elbánál. Medréből sorra kerültek elő régi hajók és más tárgyak. A lengyelországi Bzura folyó is szinte kiszáradt. A meleg hatására Csehországban a hegyeket kivéve, a talaj mindenhol 20 cm mélységig kiszáradt. A Cseh folyók vízhozama 10-15%-al kevesebb a megszokottnál. Ugyan

akkor Portugália 79%-ában aszály volt.

Fentebb említett Balaton az ENSZ legveszélyeztetettebb természeti helyek 100-as listáján szerepel, tehát, igen sérülékeny tóról van szó. Egyes feltételezések szerint 60-70 év múlva lefolyhatatlan (a vízszint a sió zsilipe alá kerül) tóvá válhat. A pesszimista jóslatok ezt az állapotot már 25-30 év múlva várják. A Balaton vízszintje 2-2.5 °C légköri átlagos hőmérsékletemelkedés mellett 2051-2080 között az 1971-2001-es átlag 104.84 m-es referencia szinthez (583.66 km² ami 2.00 km³) képest 5.3 cm-rel csökkenhet, 2061-2090 között már 41 cm-rel, míg 2071-2100 között jó esetben 58.1 cm-rel, rossz esetben viszont 108.1 cm-rel. A vízfelület és térfogat fokozatosan csökken 2001-hez képest. 2051-2080 között 582.89 km² ami 1.97 km³, 2061-2090 között várható 573.59 km² ami 1.76 km³, 2071-2100 között várható 568.52 km² ami 1.67 km³, de szélsőséges helyzetben ekkor lehet akár 554.77 km² ami 1.38 km³. A tó ekkora 2011-es térfogatához képest 83.11-69.06%-os térfogatra zsugorodhat. (Szemes É. 2015)

Egykor a Balatont 39 beömlő vízfolyás táplálta. Most lényegében csak a Zala folyó. E mögött leginkább a karsztvizek jelentős méretű fogyatkozása áll. A Balaton környéki források jó része elapadt, bár a e téren némi javulást mutat a Tapolcai medence térsége. A Balaton sérülékenységét mutatja, hogy az 1910-es években sok helyen száraz lábbal át lehetett jutni az északi partról a délire. Igaz, a befolyó vizek és az esők a tó vízszintjét hamar helyreállították. Ma viszont hasonló helyzetben erre a természetes vízpótlásra alig lehet alapozni. Az eltelt 10 évben 6 vagy 7 alkalommal volt negatív a Balaton vízmérlege. A Balatonban egyre több zátony és sziget kezd kialakulni. Erre jó példa volt a 2003-as év. A térségben 1.5-3 °C átlaghőmérséklet növekedés már ökológiai katasztrófát idézhet elő. Ennek egyik oka, hogy megszűnt a tó természetes vízjárása, amit a tó körül kiépített vasút és töltésrendszer, valamint a Siócsatorna zsilipei idéztek elő. A felmelegedés hatása a tó körül is jelentősen észlelhető, például a bükkösök pusztulása során, de a láprétek is veszélybe kerültek. (Albert J. 2015) Mivel a tó körüli egykori mezőgazdasági térségeket fokozatosan leépítették, a helyi népesség a túrizmusból próbál megélni. A tó esetleges kiszáradása, ezt a jövedelemforrást nagyban veszélyeztetné, mi által a környék aktív korú népessége a közeli városokban kényszerülne magának munkát találni, míg helyüket feltehetőleg nyugdíjasok foglalnék el. Tehát, egy belső gazdasági migrációval lehet számolni a jövőben a Balaton térségében, aminek hátterében a környezeti változások állnak majd.

Ha tovább melegszik a Föld, akkor akár Európa és benne Magyarország is vízhiány elé nézhet. Ez talán befolyásolhatja a migrációs irányokat, mivel úgy tűnik, hogy a Föld vízkészlete a tengerek kivételével szinte mindenhol apad, lásd pl. az USA-ban rendszeresen fellépő szárazságokat, amikről ezen írásunkban is említést teszünk. Nem kizárt, hogy a vízhiányos térségeket a jövőben a tengervíz sóalanítása után, amire a technológia már adott, csővezetéseken át fogják ellátni. Ha így folytatódik, akkor ezen jövőbeni vezetékek, fontosabbak lehetnek majd, mind ma az olaj és gázvezetékek. Továbbá egyre nagyobb szükség lenne, földalatti, fedett víztározókra. Mert hiába borítja a Föld 75%-át víz, ebből csak 2.5% édesvíz. Egy ember napi ivóvíz vízigénye 1.5-2 liter a normális életfeltételekhez –mosakodás és más vízhasználat nélkül-. Mivel az édesvíz jó részét gleccserek, jég és hó alkotja, ezek felolvadása, elpárolgása és a tengerekbe való gyors lefolyása után, a kontinenseken komoly vízhiány alakulhat ki. Ennek előjele lehet a folyók vízhozamának jelentős csökkenése is a nyári szárazságok alatt.

Korábban említettük, hogy Magyarország állóvizei mennyire felmelegszene. De igaz ez a folyóinkra is. Dr. Aszódi Attila a paksi atomerőmű fejlesztés kormánybiztosa 2015.11.18-án az Inforádió Aréna című műsorában a Paksi Atomerőmű fejlesztéséhez elkészített Duna tanulmányra hivatkozva elmondta, hogy míg 2015-ben éves szinten 5 olyan nap van, mikor a Duna nyugalmi vízhőmérséklete eléri a 25 °C-ot, addig 2030-ra már 7 ilyen nap lesz, és 2080-ban pedig 20 napon nem lesz hűvösebb a Duna vize

25 °C-nál. A tanulmány alapján hosszú távú felmelegedésre, és evvel együtt vízhozam csökkenésre kell számítanunk.

Az előrejelzések szerint hazánkat egyre több és egyre erősebb viharzóna fogja elérni. Ezek tartalmazhatnak csapadékbombákat, illetve hatalmas mennyiségű és erejű villámlást. 2016 júliusában Európán áthaladó viharzóna 8 óra alatt Portugáliától Lengyelországig 330 ezernél több villámlást eredményezett. Csapadékmennyisége hatalmas károkat okozott Franciaországban, de hazánkat is rendesen betérítette. Tehát erre is fel kell készülnünk. (net 31)

Migrációs előrejelzések a globális felmelegedés hatására

A szárazföld 22%-a, közel 4 milliárd hektár művelhető mezőgazdasági szempontból. 1999-ben ebből mindössze csak a felét fogták művelés alá. A világbank szerint 2050-ig 3 milliárd hektárt vonhatnak művelés alá. A hasznosítható területek főleg a trópusi területeken találhatóak a sekély termőértékű talajokat hordozó völgyoldali lejtőkön. Ezeket ma jórészt erdő borítja. Viszont az erdőirtás az adott terület talajromlását idézheti elő, illetve a globális felmelegedést is elősegítheti. (Kertész Ádám 2001.)

A mezőgazdaság a világnépesség 40 %-ának, míg a fejlődő országok népességének 70%-a él a mezőgazdaságból. A mezőgazdasági vízhasználat – öntözés - viszont az éves fogyasztásnak közel 80%-át teszi ki a Földön.

A közgazdászok a világméretű szegénységet -2008-ban 854 millió alultáplált ember és 3 milliárd olyan ember élt, aki napi 2 dollárból tartja fent magát- a mezőgazdasági hozamok növelésével kívánják javítani. Ez elvben jó elgondolás, de a számításokat a globális klímaváltozás keresztül húzhatja. Erre jó példa, hogy 1970-hez képest a Föld szinte minden pontján nőtték a mezőgazdasági hozamok, kivéve Afrikát, ahol azok csökkentek. (IAASTD 2011)

Ma a tudósok, de a politikusok is a bolygónk felmelegedéséről beszélnek, kevés kivételtől eltekintve. A felmelegedés egyik jele, a gleccserek olvadása, valamint a hóval fedett területek fokozott eltűnése. A gleccserek és a sarki jég olvadása megemelheti a tengerszintet, ami a part menti sávok elöntéséhez vezethet. Továbbá a tenger sótartalmának változása megváltoztathatja a Golf áramlat irányát – egyesek már az esetleges teljes leállásáról beszélnek-, ami Észak-Európában jelentős lehűléshez vezethet. A tenger vizének hőmérsékletváltozásai pedig az eddigieknél is pusztítóbb ciklonokat idézhetnek elő például Florida partjainál, vagy New York térségében. (Novaresio, Paolo 2006) A gleccserek táplálta folyók a világ népességének 40%-át látják el vízzel. A Gangesz nyári vízhozamának 70%-át, míg más nagy folyók 50-60%-át adják gleccserek. Az olvadás által, Lomborg szerint előre láthatólag 50 éven át az adott térségben több lesz a víz, és csak ez után következik be a vízszegény periódus. A gleccserek elolvadása nyaranta hatalmas szárazságot fog idővel előidézni. (Lomborg, Bjorn 2008) A Gangesz folyó mentén élők élete így nagyon meg fog nehezedni. A Gangesz legfőbb vízforrása (vizének 40%-a) a Himalájában lévő Gangotri gleccser, ami mára már az eltelt 25 év során közel 900 m-t húzódott vissza. A folyó 400 millió ember megélhetését biztosítja. (Novaresio, Paolo 2006)

Bolíviában a Chacaltaya gleccser 80%-a mára eltűnt. Számítások szerint az Andokban 20 éven belül eltűnhetnek a gleccserek, mi által közel 70 millió ember vízellátása kerülhet veszélybe. (Hodgkinson, David 2010)

A gleccserek nagyarányú fogyása Európában is megfigyelhető, különösen az Alpokban. Itt a kutatók szerint 2100-ra a 3500 m-nél lejjebb lévő gleccserek teljesen meg fognak szűnni. Például a Mont-Blanc-on elterülő, 32 négyzetkilométeres Mer de Glace (Jégtenger) évente átlag 1 m-t veszít a vastagságából 30 éve, de szélsőséges esetben a jégréteg akár 3.61 m-rel is csökkenhet. Ez utóbbi történt például 2014/2015-ben.

(net 21.) A Kelet-Afrikában, Tanzániában található Kilimandzsáró jégtakarói pedig 1912-2000 között 80%-os veszteséget szenvedtek el. (Anson M. 2005) Ha a felmelegedés tovább tart,

akkor erről a hegyről akár már 2020-ra eltűnhet az ott 12 ezer évvel ezelőtt megjelent a hó és jégtakaró.

A Mont Everest (Csomolungma) gleccserei szintén bajban vannak. Mint ismeretes, a Föld legnagyobb gleccserei a Himalájában vannak, ahol a jelenleg hófedte felszín 30-40%, míg a gleccserek fedte rész 9%. A vizsgálatok szerint a gleccserek a Himalájában rohamosan fogynak, és 2035-re 193 051 négyzetmérföldről 38 000 négyzetmérföldre fognak zsugorodni. Márpedig ezek táplálják az ázsiai folyókat. (Kertész Ádám 2012)

Az elmúlt 4 évtized során, az 1970-es állapothoz viszonyítva a gleccserek, a hegy déli lejtőin az 1980-as évektől kezdve megnőtt olvadás miatt 26%-al csökkentek. 1990 és 2013 között a gleccsertavak 100 km²-ről 114 km²-re nőttek. (net 23.) Márpedig a Himalája hő és jégfedettsége sok millió ember életét befolyásolja.

A gleccserek olvadásának igen katasztrofális következményei lehetnek például Bolíviában.

Itt található földünk trópusi övezeti gleccsereinek közel 20%-a. A gleccserek olvadása Bolíviát egyszerre fenyegeti szárazsággal és hatalmas árvizekkel. Az országban száraz és nedves évszakok váltják egymást. A Föld déli féltekén lévő téli időszakokkal esik egy időbe a száraz periódus az országban. Ekkor a gleccserek igen sokat veszítenek tömegükből. Ezen gleccserek ugyan is az Andok magassága miatt maradtak meg, és létük nem a meleg és hideg periódustól függenek, hanem a területre lehulló csapadék mennyiségétől. Ez az időszak a Föld déli féltekén lévő nyári időszakokkal esik egybe. A NASA Földi Megfigyelőprogramja és az Egyesült Államok Földrajzi Felmérése által mért adatok szerint 1986-ban kétszáz négyzetmérföldet, míg 2014-ben már csak 110 négyzetmérföldet fedtek le a gleccserek az Andok bolíviai részén. A kevesebb jégolvadás kevesebb folyóvizet is jelent a hegyi folyamokban, ami a városok és falvak vízellátásának akadozását jelentheti. Ez Bolíviában tragédiához vezethet, hiszen ezek a gleccserek táplálják a nagyvárosok vízellátásának 15-30 százalékát. Ezek a települések összesen nagyjából 2,3 millió embernek adnak otthont, és ez a szám folyamatosan növekszik, hiszen rengetegen költöznek be a városokba a kisebb falvakból. Az előrejelzések szerint az évszázad végére az Andok gleccserei teljesen eltűnhetnek, és a gleccserek fogyása már 50-60 év múlva a városok vízellátásában komoly gondokat okozhat.

A gyors olvadás azonban másképp is veszélyezteti a térséget. A gleccserek az évmilliók során kis tavakat hoztak létre a hegyoldalban. A gyors olvadás hirtelen feltöltheti ezen tavakat, miáltal azok kiáradhatnak, elöntve az alacsonyabban fekvő területeket. Ilyen katasztrófára 1941. december 13-án már volt példa. Ekkor egy leszakadó nagyobb jégtömb miatt lépett ki medréből a perui Palcacocha-tó, és elöntötte Huaraz települést. Az áradásnak 5-7 ezer ember esett áldozatul. A Manchester Metropolitan Egyetem kutatója, Simon Cook és kollégái 25 olyan tavat jelöltek meg, amelyek a bolíviai Andokban találhatóak, és veszélyesek lehetnek településekre vagy az infrastruktúrára. A legnagyobb áradással fenyegető tóból például 4,5 millió köbméter víz zúdulhat a környező falvakra. (net 38)

A nedves időszaknak igen csak ki vannak téve a Nílus mentén élők. A Nílus két fő ágából áll össze egy folyóvá. Ez a két ág a Fehér-Nílus, illetve a Kék-Nílus. A Nílus vízhozamának 90%-át a Kék-Nílus és mellékfolyója az Atbara folyó biztosítja. Ez a két folyam volt felelős már az ókorban is a Nílus évenkénti áradásaiért. Ha az Etióp magasföldön elmaradnak az esők, akkor 150 millió ember vízellátása kerülhet veszélybe. Egyes feltevések szerint 2050-re már 350 millióan fognak a Nílus vizétől függeni. Tehát csak ezen két nagy folyam mentén, a felmelegedésnek kiszolgáltatva, a vízhiánytól sújtva, jelenleg több mint fél milliárd ember élete van veszélyben. Ez a szám 2050-re akár elérheti az 1 milliárdot is. (Novaresio, Paolo 2006) És akkor még nem is szóltunk arról, hogy már 2008-ban, legalább 1.3 milliárd ember egészséges ivóvízellátása nem volt megoldva. (IAASTD 2011)

A nagy folyók vízgyűjtőrendszerében a felmelegedés által megváltozik a csapadék eloszlása. A modellek szerint ez több nagy folyót fog érinteni. A feltételezett több csapadék miatt

nőhet az Amazonas, a Gangesz és a Mekong vízhozama. A Gangesz esetében az esővíz talán így csökkentheti a hiányzó gleccservíz okozta apadást. Viszont az átrendeződő csapadékviszonyok miatt kevesebb víz juthat majd az Amu-darjába, a Dunába, az Eufráteszbe és a Jenyiszejbe. Ugyan így csökken majd a vízhozama a Lénának, a Columbianak, a Mackenzie-nek, a Nílusnak, az Obnak, a Szír-darjának, a Volgának. (Lomborg, Bjorn 2008)

De nem csak a felszín feletti vizek, vízbázisok vannak veszélyben! A hidroszféra 1.4 milliárd köbmétert tesz ki, amiből 97% az óceánok és tengerek sós vize. A föld vízkörforgása során az óceánok és tengerek vizéből évente közel félmillió köbméter párolog el, miközben egyben sótalanítódik is. Ez a víztömeg pedig csapadék formájában jut vissza a földre. Ez a forrása bolygónk édesvízkészletének, amelynek 69%-a jég formájában őrződik meg. A maradék 31% édesvíz készlet 98%-a földfelszín alatti víztartó rétegekben, jó részt szinte elérhetetlen mélységben őrződik meg. A felszínen az édesvízkészletnek csak az 1% negyedrésztét, közel 90 ezer km^3 -t tesznek ki a tavak és folyók. Ezen mennyiség $\frac{1}{4}$ -része a Bajkál-tóban található. A Föld megújuló édesvízmennyisége kevesebb, mint a teljes édesvízkészlet. A földfelszínre több eső hull, mint amennyit visszapárologtat. Ez a különbség az ún. lefolyás (kb. 40 ezer km^3 évente) Ennek kétharmada elfolyik az áradásokkal, tehát hozzávetőleg 14 ezer km^3 víz áll rendelkezésre az emberiségnek évente.

A felszín alatti vízkészlet azonban a túlzott vízkivétel miatt veszélybe került. Például Kansas államban a gazdák 1970-ben úgy számolták, hogy a felszín alatti vízkészlet 300 évre elég. 1980-ban már úgy vélték, hogy csak 2050-ig lesz elég, de ezt 1990-ben módosították és a készletek elégséges voltát max. 2020-ig tartják kielégítőnek. Ezt eredményezte a térségben az intenzív mezőgazdaság.

Az indiai Uttar Pradés tartományban 1970-1985 között 2700 falut láttak el kutakkal. Ezek közül 2000-re közel 2300 már kiszáradt.

Mára Peking és Mexikóváros lényegében kimerítette a felszín alatti vízkészleteit, és ennek hatására mindkét város meg is süllyedt. De ugyan így járt Bankok és Houston is. 1920-1965 között pedig Tokió is süllyedni kezdett (közel 5 m-t!) az intenzív vízkitermelés miatt. 1965-re Barcelona is felélte saját vízbázisát. Birmingham, Liverpool és Párizs viszont rendre talajvíz betöréssel küzd, mivel lecsökkent a térségben a nagy vízigényt jelentő ipari tevékenység.

Az Arab-félsziget és Líbia szintén tekintélyes mennyiségű felszín alatti vízkészlettel bír. Például Szaúd-Arábia 2000-ben a napi édesvízszükségletének 70-90%-át földalatti készletekből biztosítja. Az intenzív mezőgazdaság, azon belül a búzatermesztés azonban igen nagy mennyiségű vizet igényel. Evvel az a probléma, hogy az arab területek víztározó rétegei szinte egyáltalán nem töltődnek újra, így kimerülhetnek.

Az intenzív mezőgazdasági területek növekedése egyre több vizet igényel a Földön. Míg 1900 előtt ez a terület 50 millió hektár volt, addig 1995-ben már 250 millió hektárt tett ki. Ez pedi nagyban veszélyezteti az édesvízkészleteket.

Líbiában hatalmas mennyiségű a felszín alatti vízkészlet, a Szahara szívében fekvő déli részek alatt. 1969 után Moammer el Kadhafí kezdte meg a lakott vidékektől távol lévő vízkészlet vezetékes szállítását kiépíteni, ami 1986-ra készült el. Ez az ún. Nagy Mesterséges Folyó, ami a homokdűnék alatt halad. Ez a Nílus vízmennyiségének 5%-át tudja szállítani Tripoli és Bengázi térségébe. Egyiptom és Csád azonban a Nagy Mesterséges Folyó miatt támadja Líbiát, mondván, hogy az károsítja az ő vízkészleteiket. (J.R.McNeill 2011)

31. ábra
(IAASTD 2011)

A fenti ábrán jól látszik, hogy a vízhiány a leginkább Afrikát, a Közel-Keletet és Dél-Ázsiát érinti. Ez azért fontos, mert ezt a térséget fogja igen erősen súlytani a klímaváltozás által előidézett tengerszint emelkedés is. Márpedig ezen két tényező együttvéve, több millió ember életlehetőségeit fogja tönkretenni.

A már most létező vízhiányra jó példa a Jordán folyó vidéke. Jordán völgyében a felmelegedés egyre nehezebbé teszi az életet. A meleg hatására például a Holt-tenger vize évente 1 m-rel csökken. A Szíriában épített gátak miatt Jordánia egyre jobban kiszárad. Ezért például Ammanban hetente csak 1 napon van tiszta víz az ivóvízhálózatban. Ekkor lehet feltölteni vízzel a házak tetején lévő víztárolókat. Minden lakáshoz tartozik 1 víztároló. A térségben a talajvíz becslések szerint maximum 50 évre elegendő, így a nagy vízhozamú mezőgazdaság nagy bajba került. Ezért, például a megtisztított szennyvizet próbálják öntözésre használni. A mezőgazdasági öntözés idejét, így például a földhasználat kultúrák öntözését a kormány szabja meg. Nyáron a növénytermesztés tiltva van. A növények öntözését a növény tövével elhelyezett csepegtető öntözőrendszerrel oldják meg. Így sokkal kevesebb víz párolog vagy folyik el, és több vizet

vesz fel a növény. A térség vízbiztosítására felmerült, hogy az Akabai-öbölben víz sótalanító művet hoznak létre, és megépítik a Vörös-tenger-Holt-tenger csatornát Jordánia vízellátását javítandó.

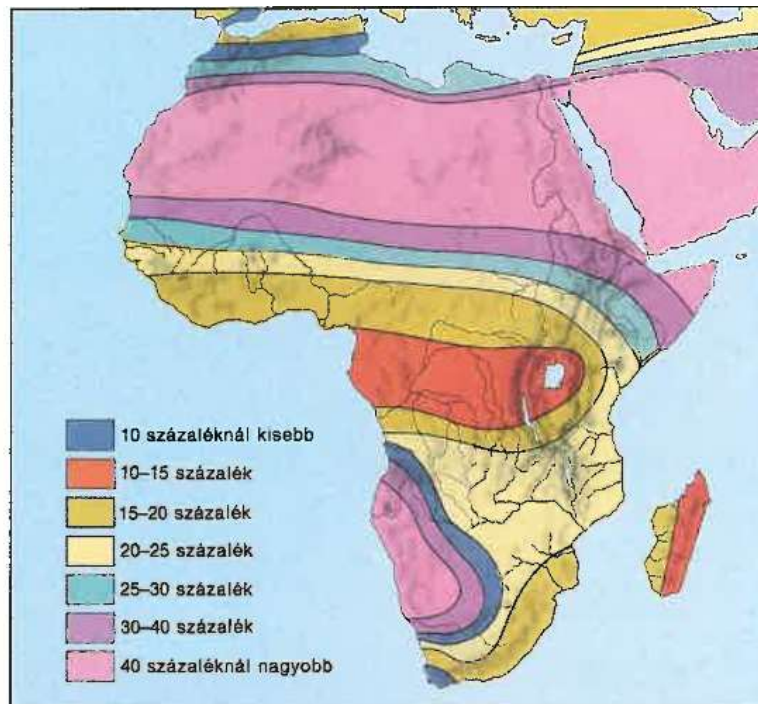
Tálas Péter, Nemzeti Közszerológati Egyetem Stratégiái Védelmi Kutató Központjának igazgatója szerint: "Az elsivatagosodás a világ területeinek 20 százalékát érinti, 100 országban mintegy 800 millió embert ". Afrikában ehhez hozzájárul a folyamatban levő népességrobbanás is, ha a jelenlegi trendek folytatódnak, 2030-ig 500 millióval nő Afrika népessége. Tekintve, hogy a klímaváltozásnak várhatóan Afrika lesz a legnagyobb vesztese, onnan milliós-tízmilliós migáricós hullám indulhat el. (Tálas Péter 2015)

Jelenleg a legnagyobb migrációs kényszer és humanitárius katasztrófa, ami éghajlatváltozás következménye a Száhel övezetben van. Ezen övezetbe az emberek még a Szahara fentebb tárgyalt, úgy 6-7000 évvel ezelőtti időszakban települtek az emberek, amikor itt még erdős, ligetes térség volt. Mára azonban ez a sáv szinte lakhatatlanná vált. 1968-1974 között a szárazság miatt 250 ezer ember halt éhen. Ezen térségből igen jelentős az elvándorlás. 1970-1980 között a sivatag egyre jobban terjed a térségben. A térségben közel 160 millióan élnek és évente mintegy 4 millió fővel nő a lakóság száma a természetes szaporodás következtében.

32. ábra
Száhel övezet

A térség államai: Szudán, Csád, Niger, Mauritánia, Burkina Faso, Mali, Szenegál, Gambia, Etiópia, Eritria.(Probáld 2002) A Száhel övezetben 1-3 celsius fokos emelkedés 5%-os csapadékcsökkenést jelenthet és 10%-ig terjedő talajnedvesség csökkenést eredményezhet. Ez pedig még tovább csökkenti az adott térség életfeltételeinek lehetőségeit. Ugyan ekkor Dél-Európában 2-3 fokos hőmérsékletemelkedés mellett 5-15%-os csapadékcsökkenést és 15-25%-os talajnedvesség csökkenést feltételeznek. (Kertész Ádám 2001)

AZ AFRIKAI ÉGHAJLAT VÁLTOZÉKONYSÁGÁT az évi csapadékmennyiségnek a normáltól való eltéréseivel ábrázoltuk. Az afrikai kontinens azon területein, ahol a csapadék erősen változó, de maga a csapadék mennyiség kevés, az aszály bekövetkezésének állandó valószínűsége jellemzi az éghajlatot; ez különösen igaz a rózsaszínnel jelölt térségekre.

33. ábra (Glantz M. H. 1987)

A klímaváltozás miatt a Csád-tó 25 ezer négyzetkilométeres (1966-ban) vízfelülete 2000 négyzetkilométerre (1984-ben) zsugorodott alig 20 év alatt, miközben 70 millió embert szolgál ki vízzel. (Hanula 2015, Glantz M. H. 1987)

De nem csak a Csád-tó vize tűnik el egyre gyorsuló ütemben, hanem nagy veszély fenyegeti Nyugat-Afrika folyóit is. A Niger, a Chari és a Szenegál vízhozama az 1960-as évektől kezdve ugyan is jelentősen csökken. (Glantz M. H. 1987)

Egyes előrejelzések szerint 2050-re akár 200 millióra (szélsőséges esetben 2010/2014-ben már 1 milliárd migránst vizionálnak 2050-re) is emelkedhet a klímaváltozás okán elvándorlók száma. Tehát, akár minden 45. ember érintett lehet a klímaváltozás által. A klímaváltozás okozta károkat sajnos jó példa Pakisztán. 2010 júliusában korábban soha nem tapasztalt esőzések nyomán súlyos árvíz pusztított Pakisztánban, elárasztva az ország egyötödét és 20 millió embert veszélyeztetve. Utakat, hidakat és egész falvakat elmosva romba döntött 1,8 millió házat, elpusztított 2 millió hektár vetésterületet, 7 millió ember vált földönfutóvá és mintegy 1900 halálos áldozatot követelt. Jóllehet az országban gyakoriak az árvizek, mégis a szakemberek ezt a hatalmas árvizet már a globális felmelegedés és az éghajlatváltozás számlájára írják. Abban mindenki egyetért, hogy a természeti katasztrófák egyre több embert üznek el a szülőföldjükről. (Pólya Cs. 2011, Hodgkinson, David 2010)

Eddig kevésbé vizsgált az El Niño népességre és migrációra gyakorolt hatása. Pedig emberek millióinak életét késérítheti meg ez a természeti hatás. A [Csendes-óceáni](#) térség [Egyenlítő](#) közeli területe [karácsony](#) táján erősen felmelegszik. Hatására általában aszályos, száraz időszak lép fel [Afrikában](#) és [Ausztráliában](#). A [Karib-tengeren](#) és az [Egyesült Államok](#) nyugati partján pedig az óriási [esőzéseket](#) okozhat. Az El Niño előszezonát általában az átlagosnál kevésbé aktív [Atlanti-óceáni](#) hurrikán szezon is jellemzi. Az eltelt 10 év során ez a természeti jelenség egyre nagyobb károkat okoz. Szokatlanul heves és kiterjedt esőzések sújthatják Északnyugat-Afrikát,

de komoly károkat okozhat a kontinens észak-keleti „szarván” és Jemen vidékén is. Járulékos kárétele, hogy a nedvesebb időszakok hatására egyre több rovar, pl. a sáskák szaporodhat el. Közép-Amerikában egyes becslések szerint 2 millió szegény ember átmeneti megélhetése kerülhet veszélybe. Indonéziában viszont a szárazság hatalmas tüzeket okozhat. Úgy néz ki, hogy a szeptembertől decemberig tartó El Niño hozzájárul a felszíni hőmérséklet emelkedéséhez is.

A Világbank Migráció és a Hazautalások 2011-es Évkönyvének legfontosabb megállapításai szerint a nemzetközi migrációban résztvevő 214 millió fő a világ lakosságának mintegy 3,1%-át teszi ki, ezzel lényegében kisebb arányt mutat, mint a 19. századi adatok. A legfontosabb bevándorló országok listáját az Amerikai Egyesült Államok vezeti az Oroszországi Föderáció, Németország, Szaúd-Arábia és Kanada előtt, miközben az ország lakosságához viszonyított arányokat tekintve első helyen Katar (87%), Monaco (72%), Egyesült Arab Emírátsok (70%) és Andorra (64%) állnak. 2005 és 2010 között a legnagyobb számú bevándorlás az USA-ba történt, miközben Spanyolországba, Olaszországba és az Angliába irányuló kelet-európai, latin-amerikai és észak-afrikai bevándorlás is jelentős méreteket öltött. Az Öböl-menti Együttműködési Tanácshoz tartozó 6 ország (Bahrein, Kuvait, Omán, Katar, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátsok) szintén nagyszámú bevándorlót fogadott az elmúlt években Dél- és Kelet-Ázsiából, illetve Kelet-Afrikából. Mindez azt jelzi, hogy földrajzilag bővül a migrációs kör, ami a sokszínűséget jelenti, de ezzel bővül a kihívások skálája is. A nemzetközi pénzügyi-gazdasági válság hatására azonban a nemzetközi migráció valamennyi régióban csökkent.

Afrika országaira alapvetően a kontinensen belüli migráció a jellemző, ez alól csak Észak-Afrika jelent kivételt az Európa felé igyekvő vándoraival. 2010-ben a becslések szerint 19 millió migráns élt a kontinensen, ami 1,5 milliós emelkedést jelent a 2005-ös szinthez képest. A szakemberek véleménye szerint ez valószínűleg jócskán alábecsült adat az afrikai statisztikák megbízhatatlansága és szegényessége miatt. A legjelentősebb kibocsátó országok közé Algéria, Burkina Faso, Mali, Marokkó és Nigéria tartozik. Kelet- és Közép-Afrika országaiban él mintegy 6,7 millió bevándorolt, ami a térség lakosságának 1,5%-át jelenti (ez a részarány csökken, mert a bevándorlás alacsonyabb, mint a természetes szaporodás üteme). A különböző társadalmi konfliktusok és természeti katasztrófák miatt itt elsősorban a kényszmigráció a jellemző. A régióban koncentrálódik a világ belső kényszmigránsainak (IDP) közel 38%-a, több mint 10 millió ember. Nyugat-Afrikában 8,4 millió migráns él, akiknek kétharmada Elefántcsontparton, Ghánában és Nigériában található. A dél-afrikai régióban 2,2 millió a bevándorolt, és többségük a Dél-afrikai Köztársaságban (1,9 millió) lakik. Észak-Afrika országaiban 1,8 millió bevándorolt élt 2010-ben és a demográfiai tényezők miatt (a lakosság többsége fiatal) erős migrációs nyomás alatt áll. A fő migrációs célpontok a dél-európai országok. (Pólya Cs. 2011)

Az afrikai migráció ma leginkább gazdasági migrációnak tekinthető, de az etnikai konfliktusok és a rossz gazdasági helyzet mellett a környezeti adottságok azok, amelyek a leginkább befolyásolják a kontinens migrációs folyamatait. A csapadék szezonális jellege és kiszámíthatatlansága sorolhatók azon tényezők közé, amelyek a leginkább nehezítik az afrikai mezőgazdasági termelést. Az elmúlt évtizedek során az elsivatagosodás jelentősen megnövelte Afrika csapadékhiányos területeit (a földrész közel felét érinti a folyamat), ezáltal kihatva mintegy 300 millió afrikai ember életére.

Már 2030-ban az afrikai elsivatagosodás a Sub-Saharaban 60-135 millió embert érinthet. (Müller, Bettina 2012)

Az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) felmérése szerint a szubszaharai régió tartozott a világ egyetlen olyan régiója közé, ahol az egy főre jutó élelmiszertermelésben csökkenés következett be az 1990–1995 közötti időszakban. A stagnáló afrikai mezőgazdaság és vidék

fejlődésének nehézségei jelentik az Afrikából kiinduló migrációs mozgások egyik lehetséges magyarázatát. A többnyire alacsony fejlettségi szintet képviselő mezőgazdasági technológia különösen nehézé teszi az afrikai emberek túlélésért folytatott mindennapos küzdelmét. Ezek a tényezők teszik a migrációt az afrikai családok, az afrikai emberek túlélésének és a gazdasági felemelkedésnek, valamint a hiányos források kiegészítésének nem az egyetlen, de egyik alkalmazható és meghatározó túlélési stratégiájává. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Afrika nem csak a pusztulást, az állandó harcokat és a romló életkörülményeket jelenti, hanem Afrika maga az életérzés, a színek, illatok kavalkádja, a szabadság az európai értelemben vett időhöz kötöttségtől, ahogyan pedig egy szenegáli közmondás tartja: „Európában mindenkinek van órája, míg Afrikában mindenkinek van ideje”.

Az afrikai migráció sajátossága, hogy a migrációs döntések hátterében nem az egyes ember áll, hanem a korábban kialakult migrációs példák szolgáltatják az alapot. Az elvándorlást magát nem egy ember, hanem gyakran egy egész közösség finanszírozza. A gazdasági túlélés érdekében a családok egésze, sem mint annak egyes tagjai döntenek arról, hogy a túlélés megoldási lehetőségeinek melyik változatát választják – városban kísérelnek meg új életet kezdeni vagy pedig külföldre távoznak. A döntést arról, hogy ki lépjen a migráció útjára, mikor, mennyi időre és hova vándoroljon, a családok hozzák meg, annak figyelembevételével, hogy minél hatékonyabban elősegítsék az erőforrások intergenerációs áramlását a családtagok között. A család kapocsként szolgál az óhaza és a bevándorlás célországa között, az afrikai nagycsaládos, kiterjesztett családmódel elősegíti, hogy a családok akár több részre szakadjanak és így is képesek legyenek családi egységként működni úgy, hogy a célország és a származási terület jövedelmei összeadódnak. Ez a migránsok körében gyakran megfigyelhető folyamat a „kettős háztartások” jelensége. A migránsok az otthon maradt családtagjaikkal továbbra is szoros kapcsolatot ápolnak a gyakori látogatások és az utalások által. Így viszont a migráció csak részleges, illetve igen gyakran csak időleges. Időleges, mikor például a családok taníttatnak valakit külföldön, de elvárják tőle, hogy tanulmányai végeztével térjenek haza. Afrika lakosságszáma meghaladja az egymilliárd főt, ebből több mint 22 millióan élnek külföldön.

Az Afrikából Európa felé irányuló migráció fő célállomásait a következő adatok szerint:
Olaszország 411 000 fő (Tunézia, Egyiptom, Marokkó, Szenegál, Ghána, Szomália)
Nagy-Britannia 373 000 fő (Ghána, Algéria, Líbia, Nigéria, Szomália, Dél-afrikai Köztársaság)

Németország 302 000 fő (Marokkó, Algéria, Kongó, Ghána, Tunézia)

Spanyolország 2 000 fő (Marokkó, Algéria)

Franciaország 165 000 fő (Algéria, Marokkó, Tunézia, Kongó, Elefántcsontpart)

Hollandia 150 000 fő (Marokkó)

Belgium 143 000 fő (Marokkó)

Portugália 90 000 fő (Angola, Bissau-Guinea, Dél-afrikai Köztársaság)

USA 37 000 fő (Nigéria, Egyiptom, Etiópia)

Svájc 35 000 fő (Marokkó, Tunézia)

Svédország 26 000 fő (Etiópia)

(Forrás: Rédei Mária: Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza)

2010.12.31-én Magyarországon különböző jogcímen 129 848 afrikai állampolgár élt. Hazánk az 1970-es évektől kezdve szerepel az afrikai migrációs célállomásai között.

Európában közel 4 millió afrikai él, de közülük mindössze 80 ezer fő az, aki magasan képzett.

Afrikára jelenleg egyaránt jellemző a belső és külső migráció sokfélesége. Az utóbbi évtizedekben leginkább a munkavállalási célú migráció felerősödése került előtérbe, például a

Száhel-övezetből Franciaországba és Nyugat-Európa többi államába való vándorlás, vagy a szubszaharai régióból Dél-Afrikába irányuló migráció. (Urbán F. 2011)

Viszonylag új jelenség a természeti katasztrófák kiváltotta menekülés Afrikában, bár a szárazság, a sivatag terjeszkedése, pusztító árvizek, járványok, s az emberi közösségeket sújtó más bajok ellen az afrikaiak évezredek óta elvándorlással (is) védekeznek. A globális felmelegedés (amiről legkevésbé az itteniek tehetnek, hiszen alig járulnak hozzá az üvegház-hatású gázok kibocsátásának globális szintjéhez) a 21. században Afrikát az előrejelzések szerint az átlagosnál jobban fogja sújtani. Párosulva a gyors népességnövekedéssel, a már most sok országban kritikus mennyiségűnek tekinthető egy főre számított hasznosítható és megújuló vízkészlettel ez a tényező roppant népességmozgásokat fog generálni. A legfontosabb felszíni vizek elszennyeződése és szintcsökkenése, különösen a folyók vízhozamának jelentős csökkenése, az emberi beavatkozás mértékének növekedése, főleg a vízkivétel olyan helyeken is katasztrófákat idézhet elő, s megfelelő kezelés nélkül elő is fog idézni, ahol korábban egyáltalán nem voltak jellemzőek. Ennek megfelelően az ökológiai menekültek számának drasztikus emelkedése prognosztizálható. Ma az afrikai népesség mintegy 3%-a tekinthető migránsnak, ami nagyjából a világátlagnak megfelelő arány. Ugyanakkor nagy a valószínűsége annak, hogy az adatok megbízhatatlansága miatt lényegesen alábecsült ez az arány. A jövőben a kontinens határain túlra irányuló migrációs nyomás mindenképpen növekedni fog, jó esélye van annak, hogy Afrika megelőzze ezen a téren Ázsiát és Latin-Amerikát is. Míg az észak-afrikai migránsok 90%-a a kontinensen kívül, főként Európában keresi boldogulását, a szubszaharai Afrikából indulók kétharmada, főleg a semmilyen képzettséggel nem rendelkezők nem hagyják el a kontinenst, csupán egy másik, gyakran szomszédos országba költöznek, illetve menekülnek. Nyugat-Afrikában a migráció több mint 70%-a a régió belül történik sok célországgal, míg Afrika déli részén az arány csak valamivel alacsonyabb, bár itt csak egy igazi célország létezik, a Dél-afrikai Köztársaság. Az afrikai migráció fő irányai Franciaország (9%), Elefántcsontpart (8%), Dél-Afrika (6%), Szaúd-Arábia (5%), valamint az USA és Nagy-Britannia (4-4%). A migráció terén az egykori anyaországok továbbra is erős szívóhatást gyakorolnak volt gyarmataikra a migráció szempontjából is, ugyanakkor az újabb desztinációk, a Közel-Kelet, Észak-Amerika is mind fontosabb szerepet kapnak. A migrációs nyomás különösen Európa, azon belül is az EU államai felé állandósulni fog, ez az a régió, ahol az előrejelzések szerint 2005 és 2050 között a legnagyobb mértékben, mintegy 88 millió fővel fog csökkenni a munkaképes korú népesség, míg Afrikában minden más régiót messze megelőzve legalább 800 millióval, ezen belül is a szubszaharai Afrikában mintegy 700 millió fővel növekszik majd a munkaképes korúak száma.

A szubszaharai migráció jellemzői Afrika-szerte a gyors népességnövekedés, majd a hetvenes évektől megfigyelhető, egyre súlyosabb méreteket öltő éghajlatváltozáshoz köthető problémák – ezek közül kiemelendő az elsivatagosodás –, vagy az elmúlt években ismét tetőződő élelmiszerhiány mind arra kényszerítenek nagyszámú tömegeket, hogy útnak induljanak. Az erdőirtások, a talajerózió és a változékony időjárási viszonyok következtében a 20. század utolsó negyedére becslések szerint a kontinens talajainak termőképessége 25 százalékkal romlott. ENSZ adatok mutatják, hogy már 1990 és 1995 között a szubszaharai Afrika volt az egyetlen fejlődő térség a világon, ahol az egy főre számított élelmiszertermelés csökkenését regisztrálták – e folyamat sajnos a mai napig tart. Mindezeket tetézi a sok esetben kiszámíthatatlan és sérülékeny politikai (állami) környezet. Az állami sérülékenység többször az államok bukásához vezet, és ez értelemszerűen toló (push) hatást jelent a „bukott állam”

területén élők számára: az elvándorlás e területekről fokozódhat. A mozgást kiváltó tényezőkről általában nem szabad megfeledkeznünk. A szívó (pull) és toló (push) faktorok a migráció fontos aspektusát képezik. Az adott országból a vándorlásra vállalkozó személyt „kitolhatja” például egy-egy megoldhatatlannak tűnő konfliktus – legyen etnikai vagy vallási alapú

–, mely Afrika-szerte számos térségben folyamatosan felbukkanó jelenség. A képzettebb személyek esetében push-faktorként értelmezhető többek között a túlzottan rugalmatlan kormányzati rendszer és a hozzá kapcsolódó foglalkoztatáspolitikai, amely nem képes megfelelően kezelni a munkavállalók problémáit, magát a munkanélküliséget; vagy a törzsi/közösségi, etnikai alapon történő diszkrimináció; vagy akár a reálkeresetekben történő esés, az ország fizetőeszközének gyengülése, illetve a növekvő napi terhek, kiadások, általában tehát a napi „jólét” bizonytalansága. Pull-faktort jelent ezekhez szorosan kapcsolódva, például, a magasabb jövedelem megszerzésének lehetősége, a kiterjedtebb munkahelyi mobilitás és a karrierépítés perspektívája, vagy éppenséggel a kisebb bürokrácia és kevesebb kontrollmechanizmus, továbbá értelemszerűen a fenntartható magasabb életminőség elérése.

A 2005-ös World Migration Report szerint az Afrikához köthető migráció – belső és külső egyaránt – a következő jegyekkel jellemezhető:

1. A belső (regionális) és a külső határokon átívelő migráció sok esetben egyfajta stratégiát jelent, hogy az ökológiai és gazdasági problémákkal meg lehessen birkózni.
2. Az egyes régiókon belüli egyenlőtlenségek arra ösztönzik az embereket, hogy a viszonylagos jólét (jobb lét) és stabilitás térségeibe vándoroljanak.
3. Felerősödött az Észak-Afrikán keresztüli tranzit migráció – az észak-afrikai területek/települések kapuként szolgálnak sokaknak.
4. Nőtt a tiltott és irreguláris migrációt mutató esetek száma – elsősorban a fejlett Észak megszorító bevándorláspolitikái miatt. Az esetek között egyre több az Afrikából csempésztett személyek története.
5. A magasan képzett és a szakképzett személyek nagyobb számban vándorolnak a szubszaharai Afrikából a gazdaságilag fejlettebb országokba.
6. Bár a nők még mindig alulreprezentáltak, látható egy felívelő tendencia az afrikai migráció „feminizációja” irányában. (Búr G. –Tarrósy I. 2011)

2025-re az emberiség ötöde, bő másfél milliárd ember fog olyan területeken élni, ami vízhiánnyal küszködik. A közeljövőben úgy tűnik, elkerülhetetlenek lesznek a vízkészletek miatt kitörő, kisebb-nagyobb konfliktusok. A problémás zóna egy Kelet-Afrikától Délkelet-Ázsiáig húzódó, hatalmas, félkör alakú sáv, ahol több mint egymilliárd ember él.

A 31. ábrán látható, hogy É-Afrika és az Arab-félsziget térsége elérte a fizikai vízhiány állapotát. Ez pedig már előrevetíti a háborús konfliktusok lehetőségét, különösen akkor, ha külső tényezők a térség kialakult politikai stabilitását is felborítják. A Termékeny Félholdnak legfeljebb egy évszázada lehet hátra a teljes kiszáradásig. Ezért már az 1960-as évek háborúiban is szerepet kapott az édesvíz feletti uralom megszerzése.

Részben a vízkészletekről szólt a hatnapos háború 1967-ben Egyiptom és Izrael között, illetve teljes egészében annak előzménye, a ‘64 és ‘67 közötti [villongások](#) a Jordán folyó környékén Izrael, Libanon és Szíria között.

A Termékeny Félhold egyetlen vízhiánnyal nem sújtott állama Törökország, a Tigris folyón épülő Ilisu-gáttal, a hozzá tartozó 10 milliárd köbméteres víztározóval, és 1200 megawattos erőművel, komoly ellátási gondokat idézhet elő. Az építkezés 2006 óta zajlik viták kereszt-tüzében, amelyek hatására az összes nemzetközi finanszírozó és hitelező kihátrált a projekt mögül pár év alatt. A gát elvileg 2015-ben készül el, és szakértők attól tartanak, hogy teljesen tönkre fogja tenni Mezopotámia talajvízhelyzetét, főleg iraki és szíriai területeken. Ahol már egyébként is háború dúl a vízért. (Hanula 2015)

Szíriában a felszíni hőmérséklet nagyban befolyásolja a talaj nedvességtartalmát. Ennek oka, hogy ezen térségben csak egy csapadékosabb időszak van. Ez pedig a téli 6 hónapig tartó nedvesebb időszak. Ezen hónapokban terem a térség fő gabonája, a búza is. Az eltelt 20-30

évben a térségben a hőmérséklet lassú emelkedésnek indult. Ez különösen nyáron jelentős, mivel ezáltal megnőtt a talaj vízkipárolgása. Az intenzív növénytermesztés, mint például a nagy vízgényű pamut gyapotnövény termesztése és a talajhő növekedése miatt a térség talajvízkészlete jelentősen megcsappant. Ez azért jelent problémát, mert Szíria vízellátásának jelentős részét a felszín alatti vízkészlet és ez által a fúrt kutak biztosítják. A hőmérséklet növekedése az 1950-es, 1980-as és 1990-es években egyre többször idézett elő katasztrofális aszályokat. (Mezőgazdasági szempontból azt nevezzük aszálynak, amikor a vízhiány miatti termés kiesés eléri, vagy meghaladja a sokévi átlag 25%-át.) A gondokat csak növelte a térség rossz és szinte egyoldalú kultúrnövény kultúrája. A természeti katasztrófákat azonban nem csak a hőmérséklet növekedése okozta. A kutatások kimutatták, hogy az eltelt 110-80 évtől kezdve a csapadék mennyisége is csökkent. Tehát egy csökkenő csapadékmennyiség és növekvő hőmennyiség hatása összegződött ezen területen. Az eltelt 25-30 évben az aszályos évek száma egyre gyakoribb lett, tehát kimutatható az egyre sűrűsödő természeti katasztrófa trendje. Az 1990-es nagy aszályból a szíriai régió az eltelt 25 év során nem volt képes teljesen kilábalni, korábbi gazdasági szintjét elérni. A már eleve legyengült mezőgazdaságot érte a 2006-2011-ig tartó több éves rekord méretű aszály. Az aszály hatására ugrásszerűen megnöttek az élelmiszer árak, megnőtt a munkanélküliek száma, és hatalmas migráció indult meg vidékről a városok felé. Ennek oka, hogy Szíria északi részén, ahol a mezőgazdaság központi területe volt, a mezőgazdaság teljesen összeomlott. Egyes területeken a termények 75, a haszonállatok 80 százaléka elpusztult. Ezen a területen egyre több, a táplálkozással kapcsolatos betegség ütötte fel a fejét. Az északi vidékekről a fentiek miatt a lakosság elvándorolt – az ottani népesség közel 80%-a -, hátrahagyva üres falvaikat, és a nyugati városokba költöztek – közel 800 ezer - 1.5 millió fő-, mi által nagyban megnövelték a városi vízfogyasztást, ami jó részt a felszín alatti vízkészletekre alapozódik. Mint láttuk, ezen vízkészletek is megcsappantak, amire pedig egy fogyasztási túlterhelés is következett a migránsok által. Tehát, csökkenő vízellátás és növekvő keresleti oldal keletkezett. Nem véletlen, hogy éve óta Szíria és Törökország között vízmegosztási ellentétek vannak. A térséget azonban nem csak a klímamenekültek terhelték túl, hanem a háborús menekültek is. 2003-ban ugyan is az USA, mint utóbb kiderült, teljesen indokolatlanul, beavatkozott Irak belügyeibe, mi által egy közel 10 éves háborús konfliktust robbantott ki. Irakból 1-1.5 millió menekült érkezett Szíriába, ott is főleg a nyugati városokba. Azon városokba, amelyek víz és élelemellátását már amúgy is nagyon megterhelték a szír belső migránsok. Így 2002-2010 között ezen városok népessége 50%-al nőtt meg. Mint ez további élelmiszer áremelkedéseket okozott, tovább nőtt a munkanélküliek száma, és nagyon megnőtt a zsúfoltság a városokban. A városi nyomornegyedekben ugrás szerűen megnőtt a bűnözés. Mind ezek pedig óriási elégedetlenséget szítottak a térségben. Mind ezt pedig csak tetézte az USA és a NATO elhibázott térségi politikája. Ezek következménye lett a szíriai polgárháború és az Iszlám Állam (ISIS) felemelkedése. Az ISIS megerősödése pedig távlatokban már elérte Líbiát is, amelynek belső, stabil politikai rendjét egykoron szintén az USA verte szét, továbbá Nigériát. (Kelley, C. 2015, Zastrow, M. 2015)

Már az ISIS esetében kitűnik, hogy a háború a Tigris és az Eufrátesz vízkészleteiért is folyik. Az Iszlám Állam arra is odafigyelt, hogy mind Irakban, mind Szíriában elfoglaljon olyan kulcsfontosságú területeket, amik elengedhetetlenek hatalma fenntartásához: az olajkitermelést és a vízellátást is uralmuk alá vonták. Szíriában a kezükben volt a legnagyobb folyami gát az Aszad-tónál, míg Irakban övék volt a gátrendszer Falludzsánál és Moszulnál is. Az sem véletlen, hogy az Iszlám Állam előretörésekor komoly harcok folytak a moszuli gátnál, aminek az elfoglalásával az ISIS ellenőrizni tudta volna a térség vízkészleteit, sőt, hosszabb távon még Bagdad vízellátását is veszélybe sodorhatta volna. (Hanula 2015)

Az afrikai polgárháborúk során szintén felmerült kirobbantó okként a klímaváltozás.

Ez főleg az 1980-2002 közötti időszakra lehet igaz. A kutatók olyan polgárháborúkat vettek alapul, ahol évente legalább 1000 fő volt a halálos áldozatok száma. A háttérben az aktuális afrikai klímaváltozásokat tételezték fel. E szerint Afrika Földközi-tengeri régiója, Észak-Szahara és Dél-Afrika egyre jobban kiszárad és növekszik az éves hőmennyiség, míg Kelet-Afrika nedvesebbé válik. Vizsgálták Csád, Niger, Mali, Szenegál háborúit, Sierra Leone 1991-2000 közötti polgárháborúját, továbbá a Kongói Demokratikus Köztársaság, Etiópia, Szomália és Szudán fegyveres konfliktusait. A háborúk okaként az éghajlatváltozást nem tudták egyértelműen megjelölni, de a háttérben mindenképpen jelen lehetett már. A harcok okaként most még a túlnépesedés, a szegénység és a történelmi etnikai ellentétek játszhatták a legfőbb szerepet. A kutatók szerint, 2030-ig a túlnépesedés miatt a fenti térségben a háborús helyzetek a maihoz képest 54%-al nőhetnek meg. (Buhaug, H. 2010)

A 29. ábra szerint, a vizsgált polgárháborús övezetekben elvileg van elég ivóvíz, tehát „csak” gazdaságilag vízhiányos térségek. Viszont a vízellátás kiterjesztéséhez nincsen meg a megfelelő gazdasági háttér. Ezért, meglátásom szerint a gazdasági szegénység és infrastruktúra hiánya, a klímaváltozással közösen idézhetik elő a polgárháborús helyzetet.

A fokozódó vízhiány Afrikában, de más térségekben is háborús konfliktusokat eredményezhet. „Irán állandóan fenyeget a Hormuzi-szoros lezárásával, ami elsősorban az olajszállítás megbénulásának veszélyét idézi. Ugyanakkor tudni kell, hogy a Perzsa-öböl egyes monarchiái számára ez az édesvíz-hiányt is jelentené. Szaúd-Arábia, Kuvait, Katar és az Arab Emirátusok számára az importált ivóvíz alapvetően a Hormuzi-szoroson át érkezik. Az Öböl-háború idején Szaddam Husszein katonái csapást mértek az édesvízgyártó üzemekre. Most ismét fennáll a csapás veszélye, amennyiben konfliktus lenne a Hormuzi-öbölben. Ezért a régióban kidolgozzák az egységes csőhálózat projektjét. Ezek a vezetékek összeköttetésben állnának az édesvízgyártó üzemekkel, és helyettesíthetnék a nemzeti vízhálózatokat, amennyiben azokat kár érné. Erre a vezetékre igen nagy szükség lenne, ugyan is például Szaúd-Arábia vízfogyasztása meghatszorozódott 25 év alatt, és a következő 20 évben megint meg fog duplázódni. Ellenben Abu-Dzabi kútjaiban már csak 40 évnyi víz van, és kész, kifogyott az ország édesvízkészlete. Jemenben az egy személyre eső vízfogyasztás már most alig 200 köbméter évenként (a WHO 1000 köbméterben határozza meg azt a szintet, ami alatt már vízhiányban él valaki), és a helyzet csak rosszabb lesz: Szanaa, a főváros 5-6 éven belül teljesen ki fog száradni. Líbia 20 milliárd dollárt költött a XXI. században sivatagi, extrém mély kutak fúrására, de senki nem tudja, meddig fognak kitartani.

A Níluson eddig is épültek gátak és erőművek, tipikusan az északi részen, Szudánban és Egyiptomban. Ez fog felborulni 2017-ben, amikor várhatóan elkészül Afrika legnagyobb gátja és vízierőműve a Kék-Níluson, Etiópiában, egy 67 milliárd köbméteres víztározóval. Az olcsó energia a tervek szerint kiemeli majd Etiópiát a szegénységből, de Szudán és Egyiptom már retteg, hogy mit művel majd a mezőgazdaságokkal, és persze az ő erőműveikkel a Nílus lecsökkenő vízhozama. Ezért egyes feltételezések szerint Egyiptom és Szudán már azon gondolkodik, hogy szétbombázzák szükség esetén a gátat. (Hanula 2015)

” Dél és Dél- Kelet Ázsiában szintén háborús helyzet alakulhat ki az ivóvíz miatt. Irán és Pakisztán már szinte háborúzik a vízkészlet miatt.

„Iszlámábád (Pakisztán) Új-Delhit „vízterrorizmussal” vádolja, miután elvezeti a határfolyó, az Indus vizét vízierőmű építése miatt. Az tehát a vád, hogy a szomszédos országot öntözővíz nélkül akarja hagyni és ezzel aláássa gazdaságát.” A két ország 1947 után már három ízben vívott háborút egymással a vízkészletek miatt. Pakisztán gazdasága nagyon nagy részben az Indusra és mellékfolyóira épül, amelyek azonban Indiából érkeznek az ország területére. Ahányszor csak India vízierőművet, víztározót, gátat épít a nagyobb folyókra, az nagyon érzékenyen érinti Pakisztánt, némi túlzással arról van szó, hogy az indiaiak bármikor elzárhatják Pakisztánban a vízcsapot. És néha el is zárják. Cserébe Pakisztán is hasonlókat művel az ő

területéről Indiába folyó vizekkel. A két ország annak idején 1960-ban, több éves tárgyalássorozat végén aláírt egy egyezményt, amivel gyakorlatilag felosztották egymás között a folyókat: a Beas, a Ravi és a Sutlej lett Indiáé, az Indus, a Chenab és a Jhelum Pakisztáné - azzal a kiegészítéssel, hogy India azért használhatja a névleg pakisztáni folyókat a saját területén öntözésre, áramtermelésre és közlekedésre. A [probléma](#) az, hogy a hatvanas évek elején még csak elképzelni sem tudták, hogy pár évtizeddel később öntözés és áramtermelés címszó alatt mit lehet majd művelni egy folyó vízhozamával, élővilágával és szennyezettségével. Bár a helyzet többször eljutott már addig az elmúlt években, hogy a felek kölcsönösen vízterroristának nevezzék a másikat, és megszülessenek olyan jelszavak, hogy "[vagy víz fog folyni, vagy vér](#)", elemzők egyelőre nem látnak reális esélyt arra, hogy a közeljövőben háború törjön ki a víz miatt a két hatalmas ország között. Ami mindannyiunk nagy szerencséje, ugyanis India és Pakisztán is rendelkezik atomfegyverrel. (Hanula 2015) India helyzete külön különleges a klímaváltozás szempontjából, mivel egyszerre fenyegetnek ezen térségben a szárazságok, az áradások és a szélsőséges időjárási viszonyok. Emiatt, a világ jelenleg második legnépesebb országa biztosan fog nagy számban kibocsátani környezeti menekülteket. (Tálas Péter 2015)

„A kínai hidroenergetikai projektek a Brahmaputrán és más folyókon Tibetben indiai parasztok millióitól vonnák el a vizet.” „Már régen hasonló problémával küzd Laosz, Kambodzsza, Vietnam és Thaiföld is. Nincs elég vizük, miután Kína a Mekongnál a vízerőműhöz gátat épít.” A Mekonggal az a gond, hogy a Jangcéval és a Sárga-folyóval ellentétben nem csak kínai területen folyik, vagyis ha a kínaiak tönkreteszik, azzal más országoknak is keresztbe tesznek. És most éppen ez zajlik, főleg, mióta megépült a [Xiaowan-gát](#), Kína harmadik legnagyobb vízierőműve (és 2015-ben még nyolc erőmű épül éppen a Mekong kínai szakaszán). Kína vízpolitikájának az oka, hogy az előrejelzések szerint 2050-re Kína és India rizs- és búzatermelése a vízhiány miatt 30-50%-kal fog visszaesni, miközben az igény a gabonára legalább 20%-kal nő majd. Közben az eltelt 20 évben, Kínában háromezer kisebb-nagyobb tó száradt ki és tűnt teljesen csak a Sárga-folyó vízgyűjtő területén. Az eredmény: a világ két legnagyobb országa, ami ma önellátó ezekből az alapvető élelmiszer-alapanyagokból, nagyjából [2-300 millió tonnás importra szorul majd](#). Ezzel két gond van: 1/ Nem nagyon lesz honnan importálni

2/ Az árak az egekbe emelkednek majd a kereslet-kínálat felborulása miatt

Ez automatikusan éhező százmilliókat jelent, ezt a jelenséget pedig az emberiség eddig nemigen tudta másképp kezelni, mint véres háborúkkal az erőforrásokért.

A kínai erőművek Thaiföldről Kambodzsáig, Laosztól Vietnámig okoznak gondokat a halászatnak, a mezőgazdaságnak és a turizmusnak, és a dolog csak most kezd igazán komolyra fordulni. Laosz ugyanis saját gát és erőmű építését tervezi a Mekongon. A délkelet-ázsiai országok eddig együtt próbáltak Kínával tárgyalni a folyó ügyében, de könnyen lehet, hogy ez az egység a [Don Sahong gáttal](#) szétesik. Egy magas rangú thaiföldi kormányhivatalnok erről ijesztő nyíltsággal így [nyilatkozott](#): „Igen, természetesen háború lesz, az országok harcolni fognak a vizükért, az emberek harcolni fognak, amikor elveszik tőlük az ivóvizet. Vízháború lesz a konfliktusból Laosz, Thaiföld, Kambodzsza, Mianmar között, csak várjuk ki.” (net 17., Hanula 2015)

A helyzetet csak tovább rontja az afrikai és ázsiai térségben, hogy a Gangesz, a Nílus, és a Jangce több száz kilométeres szakaszokon biológiailag halott. Az [előrejelzések azt mutatják](#), hogy a következő harminc évben a világ legnagyobb folyói átlagosan 25-30 százalékos vízhozam-csökkenésen fognak átesni, és ennek a tragikus következményei között csak egy a sorban, hogy a vízierőművek áramtermelése megszűnjen. (Hanula 2015)

Negyven éve húzódik két közép-ázsiai ország, Tádzsikisztán és Üzbegisztán vízvitája a Rogun nevű vízierőmű gátja miatt. Ezt még 1976-ban kezdték el építeni, amikor egyik ország sem létezett, csak mint szovjet tagállamok. A Vakhsh folyón épülő gát Tádzsikisztánnak

megoldaná az energiagondjait, az üzbég gyapottermesztést, és azon keresztül az ország gazdaságát viszont tönkretenné, mert nem lenne mivel öntözni a földeket. A projekt egyszer már leállt a Szovjetunió összeomlása miatt, aztán pár év múlva egy árvíz elmosta az egészet, 2012-ben pedig egyszerűen elfogyott a pénz az építkezésre. Most éppen az újratervezés állapotában van, és rendszeres éles diplomáciai viták tárgya a két ország között. (Hanula 2015) Üzbegisztán különösen nehéz helyzetbe jutott az öntözéses földművelés terén, mivel lényegében eltűnt az ország határainál lévő Aral tó. Az Aral tó 1960-ban még a Föld 4. legnagyobb édesvizű tava volt. A tavat az Amu-darja és a Szir-darja folyók táplálták. Ma azonban ezen folyók már nem érik el a tavat. Ennek oka a klímaváltozás és az egyre intenzívebb öntözéses földművelés. 1960-ban 1083 km³ volt a vízkészlete, míg 2003-ban csak 113 km³. 2004-re területének 75%-át, míg vízkészletének 90%-át veszítette el. Ennek fényében különösen fontossá vált a Rogun erőmű kérdése.

A Föld klímájának melegedése azonban, mint ezen fejezet elején írtam, nem csak Afrikát veszélyezteti, hanem szinte minden kontinenst. Riasztó előjeleket mutat például az immáron három éve azaz 2011-től tartó kaliforniai szárazság, különösen akkor, ha tudjuk, hogy 2008-ban is aszály sújtotta a térséget. Kaliforniában a szántóföldek egyre inkább kiszáradnak, a marhák éheznek, a vízimadarak elkerülnek és fokozatosan kiszáradnak a halastavak. Lassan már a lakósági vízfogyasztást is korlátozni kell. A fák évgyűrűit vizsgálva, Kaliforniában 1580 óta nem volt ilyen szárazság. Ha pedig továbbra sem lesz eső – amire nincs kilátás – akkor a térség legnagyobb szárazsága előtt áll a vidék. A Sierra Nevada térsége a szokásos vízmennyiségnek csak 20%-át kapta meg 2014-ben. A 2014-es szárazság oka egy 4 mérföld magasságban és 200 mérföld hosszban elterülő, igen nagy nyomású légtömeg, ami 13 hónapja blokkolja a légmozgást. A kutatások kimutatták, hogy az utóbbi évszázadokban az USA nyugati részén 20-70 évente szárazság köszönt be, aminek oka a Csendes-óceán hőmérsékletének változása. A száraz idő általában 6 évig tart, de a tavak vizsgálatából 10 éves szárazságra is következtetnek. Ez pedig a tavak kiszáradását, erdőtüzeket okoz, ami kiváltja a lakóság elvándorlását. Mivel nem tudnak a térségben öntözni, a szántóföldi termények nem teremnek meg, az állatok pedig szomjaznak. Kiszáradtak a rizsföldek is. Kaliforniában az esős időszak decembertől márciusig tart. Ekkor 350 milliméter csapadék hullik. 2014-ben azonban egyelőre csak 60 milliméternél tartanak. San Franciscóban az idén január 30-ig mindössze 0,25 milliméter eső esett, míg Los Angelesben nem volt mérhető csapadék. A kaliforniai tél ráadásul most annyira enyhe, hogy a gyümölcsfák két héttel korábban virágoznak a szokásosnál. Sacramentóban januárban rendszerint 12 fok körül alakul a maximum hőmérséklet, ám az idén január 24-én 26 Celsius-fokot mértek. A vízhiány 25 millió embert és 400 ezer hektárnyi szántóföldet érint, ahol az USA mezőgazdasági terményeinek 15%-a teremne meg. (V. Molnár O. 2014 és Walsh, Bryan 2014)

A hatalmas szárazság miatt 2016 augusztusában Dél-Kaliforniában, Los Angeles-től keletre hatalmas erdőtűz tombolt. 82 ezer embert kellett a lángok elől elmenekíteni. (net 34)

2011-ben évtizedek óta nem tapasztalt hőhullám és csapadékhiány sújtotta Texas államot is, amely az USA legfontosabb mezőgazdasági régiójában található. A problémákat csak fokozta, hogy már 2010-ben is aszályos volt. A szárazságot a La Nina időjárási jelenség okozta. A térséget erdőtüzek sújtották, a legelők kiszáradtak. Az itt tartott 13 millió szarvasmarha állománya rohamos csökkenésnek indult az itatóhelyek kiszáradása miatt. Texas adja az USA gyapottermelésének 43%-át, de 2011-ben az elvetett gyapotcserjék 60%-át fenyegeti kiszáradás. Az USA kukoricakészletei az 1996-os mélypont alá estek. (HVG 2011)

Texas esetében nem csak a csapadékhiány jelenthet gondot, hanem az egyre gyakoribbá váló „csapadékbombák” is. Ez a jelenség özönvízszerű esőzéseket jelent, és hatalmas károkat

okoz. Ilyen özönvizek szinte bárhol kialakulhatnak. Előfordulnak egyre nagyobb gyakorisággal Taszániában, Ausztráliában, de Magyarországon is. (net 31)

Komoly veszélybe került az Egyesült Államok nyugati részének vízellátása, mivel 75 százalékkal csökkent az elmúlt tíz évben annak a talajvíznek a mennyisége, amely a Colorado folyó vízgyűjtőjének utánpótlását biztosítja. A Colorado folyó az Egyesült Államok délnyugati részének egyetlen nagy folyója. Azon túl, hogy negyvenmillió embert lát el napi szinten ivóvízzel, ezen kívül mintegy négy millió hektár mezőgazdasági területen biztosítja az öntözést. A Colorado-medencéből lának el vízzel hét amerikai szövetségi államot: Arizonát, Coloradót, Kaliforniát, Nevadát, Utahot, Új-Mexikót és Wyomingot, valamint a határ túloldalán Mexikó északi részét. A vízügyi projektek felügyeletéért felelős Regenerálási Hivatal jelentése szerint a vízgyűjtő 2000 óta súlyos aszályban szenved. Az aszály komolyságát jól szemlélteti, hogy az elmúlt tizenégy év az utóbbi száz év legszárazabb időszaka volt; Kaliforniában szükségállapotot rendelt el a kormányzó a szárazság miatt. A kutatók visszamenőlegesen is megvizsgálták a vízgyűjtő terület állapotát és megdöbbentő eredményre jutottak. A havi mérésekből kiderült, hogy a 2004 decembere és 2013 novembere közötti időszakban a vízgyűjtő terület vízvesztése elérte a 65 köbkilométert (ez átszámítva 65 [billió](#), azaz 65 milliószor millió liter). Ez majdnem kétszerese az ország legnagyobb víztárolójának, a nevadai Mead-tó medrében található víz térfogatának. Az elvesztett vízmennyiség háromnegyede – 50 köbkilométer – a felszín alatti édesvízkészletből származott. (net 6.)

34. ábra A sziklákon látszik, hogy mennyit csökkent a Colorádó vízszintje

A hőség 2017-ben sem kímélte meg az USA területét. Hőség tombol az Egyesült Államok déli és délnyugati államaiban, Kalifornia egyes vidékein 53 Celsius-fokot mértek. Leginkább Új-Mexikóban, Arizonában, Nevadában, Kaliforniában szenvedtek a hőhullámtól. Az arizonai Phoenixben 50 Celsius-fokot, a nevadai Las Vegasban 45 fokot mérnek. A kaliforniai Halál Völgye nemzeti parkban 52-53 fok volt. Az American Airlines légitársaság a hőség miatt mintegy negyven járatot törölt a phoenixi repülőtéren, ahol hétfő estére megbénult a forgalom. A phoenixi boltokban sok helyen a kilincseket letakarják, hogy ne okozzanak égési sérüléseket. A televíziókban és rádióadásokban szakértők arra hívják fel a figyelmet, hogy kisgyermeket ne vigyenek a játszóterekre, mert megéghetnek a tüzesre forrósodott játékoktól. Utah államban arra figyelmeztetik a hegymászókat és a kirándulókat, hogy a nagy hőség miatt kifejezetten veszélyes a sziklás, vagy a sivatagos vidékekre indulni. (net 39)

De nem csak az USA szenved a szárazságtól 2017-ben, hanem Európa egyes részei is. Így például a víz korlátozását rendelte el az olasz kormány Parma és Piacenza városoknál a szárazság okozta vízhiány miatt. Az ország más területein is kritikus a helyzet. A nyári kánikulában kialakult vízigény kielégítésére egyáltalán nincs elegendő víz két város térségében, ezért vész-helyzetet rendelt el Parma és Piacenza polgármestere. A helyzetet az is megnehezíti, hogy turisták érkeznek az érintett városokba, akiknek szintén alkalmazkodniuk kell a víz adagolásához. Az önkormányzatok úgy határoztak, hogy szükség esetén bizonyos napszakokban teljesen elzárhatják a vízszolgáltatást, vagy páros-páratlan napok szerint működtetik azt. Van olyan hely, ahová külön tartálykocsival viszik a vizet az emberekhez. Parmában és Piacenzában 2016 óta alig esett csapadék. Olaszország ezen területein a zöldség- és gyümölcsültetvényeket teljes kiszáradás fenyegeti. Továbbá súlyos gondokat okoz az aszály az állattenyésztők számára is. A termelők szerint legalább 20 millió köbméternyi víz hiányzik, ami nagyjából a Comói-tó vízmennyiségének felel meg. A római kormány 8,6 millió euróval segíti Parma és Piacenza vízellátásának biztosítását, valamint víztartalékuk megeremtését. Szardínia és Szicília szigetén sem jobb a helyzet, ott is vízkorlátozásra lesz szükség. Ugyanis Sziciliában több mint 80 millió köbméter víz hiányzik a szükségletekre. Venetóban pedig majdnem teljesen kiszáradt az Adige-folyó, nyolc hónapja alig esik csapadék a térségben. (net 40)

A nagy meleg a városokban, úgy mint például Dallasban hőhullámot idézett már eddig is elő. Ennek oka, hogy városokba beszorul a levegő, ami nagyban megnehezíti az ott élők életkörülményeit. A kutatások kiderítették, hogy ekkor a városi illetve vidéki hőmérsékletek között, napnyugta után minimum 3,48 Celsius fok eltérés volt. 2011-ben a nappali átlaghőmérséklet 37,88 Celsius fok volt, 71 napon keresztül. A tanulmányok szerint az anomáliát a Csendes-óceán hőmérsékletváltozása idézte elő. (WINGUTH, A. M. E. és KELP, B. 2013) Tehát még a világ egyik legfejlettebb, gazdaságilag élen álló térségét is sújthatja olyan klímakatasztrófa, ami előidézhetheti a klímamigrációt.

A kutatások és a bekövetkezett hőhullámok, egyöntetűen jelzik, hogy a gyilkos hőmérsékletű napok egyre gyakoribbak lesznek a Föld legkülönbözőbb térségeiben. A pakisztáni Turbatban 54 Celsius-fokot mutattak a hőmérők 2017 május végén, ami az Ázsiában mért eddigi legmagasabb hőmérséklet. A világrekord jelenleg 56,7 Celsius-fok, ezt 1913-ban mérték a kaliforniai Death Valleyben (Halál-völgy). „A helyzet az, hogy jelenleg egyre közelítünk ehhez a rekordhoz” – mondta egy Genfben tartott sajtótájékoztatón Omar Baddour, a WMO meteorológusa. New Yorkban például évente nagyjából ötvenre nőhet azoknak a napoknak a száma 2100-ra, amikor a nagy hőség és a páratartalom együttese meghaladja az emberi szervezet számára veszélyes küszöbértéket. Amikor a nagy hőség és a páratartalom együttese elér egy bizonyos szintet, akkor a szervezet többé nem képes lehűteni magát és elkezd túlmelegedni. A kutatók szerint az Egyesült Államok déli városaiban, ahol már most nagy a forróság, a század végére a nyári hónapok szinte állandó kísérőivé válhatnak a hőhullámok. A trópusi területeken azonban még ennél is aggasztóbb a helyzet: ezeken a vidékeken a hőmérséklet már most a küszöbérték felé közelít, és a hőség nem csupán a nyári hónapokra koncentrálódik. (net 41)

Egyes szakemberek véleménye szerint az éghajlatváltozás negatív hatásai felerősítik egymást. A brit kormány tudományos tanácsadója szerint 2030-ra olyan krízishelyzet alakulhat ki, a mely bolygó egészét fenyegetheti. John Beddington szerint egyszerre jelenhet meg az ivóvíz-, az élelmiszer – és az energiahány, miközben a Föld lakossága nyolcmilliárdra gyarapodik. (Burkovics I. – Padányi J. 2009)

A világ éves középhőmérséklete már most is majdnem egy Celsius-fokkal magasabb, mint az iparosodás előtt volt. Mintegy 100 ezer évvel ezelőtt, a legutóbbi meleg időszakban például a tenger szintje körülbelül 5-8 méterrel volt magasabb a mainál, ez pedig megfelel a modellkísérletben 1-2 fokkal magasabb hőmérséklet mellett kapott eredményeknek. Ha három fokot

melegszik a Föld éghajlata, akár 12 ország is elveszítheti mai területének több mint felét, körülbelül 30 ország pedig egytizedét. A veszély mindenekelőtt a Csendes- és az Indiai-óceán, illetve a Karib-tenger szigetállamait, Délkelet-Ázsia sűrűn lakott partvidékét és Floridát fenyegeti. A világ mai népességének hét százaléka él olyan területeken, melyek háromfokos melegezés esetén víz alá kerülnek. Amennyiben ma emelkedne ennyit a vízszint, több mint 600 millió embernek kellene új otthont keresnie. Ha a tenger szintje egyszer ilyen magas lesz, elborítja az ókori Pompeji és Karthágó ásatásait, az olaszországi Amalfi-partvidékét, Isztambul, Nápoly, Amsterdam, Szentpétervár és Dubrovnik történelmi belvárosát, a pisai Dóm teret és a ferde tornyot, a Húsvét-szigeteket, az amerikai szabadságszobrot, a sydneyi operaházat, a londoni Towert, a westminsteri apátságot és Velencét is. Tehát, igen csak valós kockázatokat rejt magában a globális felmelegedés. Az érintett területek lakóinak pedig új lakóhely után kell majd nézniük, ami előre vetít egy újkori népvándorlást. (Múlt-kor 2014/március) Egy 2011-es ENSZ felmérés szerint a változások hatására 210 millió olyan klímamigráns várható, aki végképp elhagyja szülőhelyét, míg 740 millió olyan klímamigráns lehet, akik az adott térségben, mint belső migránsok jelenhetnek meg. (Black, Richard 2011)

A Föld jégmezői közül az Arktisz (Északi-sark) a tengeren úszik, míg Grönland és az Antarktisz jégtakarója szárazföldön helyezkedik el. Az Antarktisz és Grönland jégmezői a Föld jégtömbjének 96%-át teszik ki. Ha a Déli sarkvidék összes jege a tengerekbe jutna, úgy azok vízszintje 87.8 m-el emelkedne meg. Az Artic Óceán és a Jeges-tenger felülete 14 090 000 km². Ezen vízfelületet csak nem egész évben közel 3 m vastag jég borítja. Ha mind ezen jég elolvadna, az a világtengerek szintjét 30 cm-el növelné meg.

Az általános felmelegedés folytatódásának jele az északi-sarki jégtakaró felszínének zsugorodása, amely 23,1 százalékkal, illetve 1,6 millió négyzetkilométerrel volt kisebb, mint az 1981 és 2010 közötti évek átlaga. A kutatók szerint a Jeges-tengerről 2030-ra eltűnhet a nyári jégtakaró, amely érintheti a futóáramlatokat és befolyásolhatja a délebbi területek időjárását is. (Reményi Károly 2010, net 37)

Meg kell jegyezni, hogy a tengerszint megemelkedését nem az úszó jég olvadása idézi elő, hanem a szárazföldi jég olvadása, illetve a meleg hatására felmelegedő és kitáguló víztömeg. Az elmúlt negyven évben a szárazföldi jég (pl. gleccserek) olvadása 60%-al, míg a víz tágulása 40%-al járult hozzá a tengerszint emelkedéséhez. (Lomborg, Bjorn 2008) A tengerek szintemelkedéséhez az is hozzájárul, hogy a melegebb víznek nagyobb a térfogata, mint a hidegnek. A Hadley Központ (Brit Meteorológia Intézet) szerint 2080-ig a vízszint 40 cm-t fog emelkedni. Ezt a szintemelkedést azonban igen sokan alacsonynak vélik, mert ők ennél magasabb emelkedésre számítanak. Például a Déli sarkvidéken van egy víz alatti jégdugó, amely bármikor elolvadhat, és már maga ez is 5 m-el emelné meg a világtengerek szintjét.

A felmelegedés a légköri cirkulációra is kihat. A Csendes-óceán vidékén esetenként szét hullott a passzát szélrendszer, továbbá, mind két féltekén a 60-70 fok földrajzi szélesség közelében a téli nyugatias áramlás vált uralkodóvá. (Reményi Károly 2010, net 37)

Az Antarktisz (Déli-sark) egy sziklatalapzaton nyugvó 4500 km-es átmérőjű körbe fér nagyjából bele, amiből egyes földnyelvek nyúlnak ki. A térséget az elmúlt 5 millió évben jég borította. Itt a legnagyobb jégvastagság 4775 m. A térségben található a Föld jégkészletének 90%-a, ami a Föld édesvízbázisának 70%-át jelenti. A terület éghajlata igen szélsőséges. Van itt fagysivatag, ahol az évi csapadék 50 mm, míg az Antarktisz felületén 500-600 mm csapadék hullik. Viszont a nyugat-antarktisz Száraz Völgyben 2 millió éve nem hullott csapadék. Ez azért fontos, mert az elolvadó jégnek alig van vízutánpótlása. A jég fogyása pedig nem csak a tengerek szintjét emeli, hanem a keletkező sziklaóázisok a nap sugarait elnyelik, és nem verik vissza, ami elősegíti a felmelegedést. A sötét sziklafelszíneken akár +25 °C-ot is lehet mérni. 2015 március 23-án az Antarktisz +17.8 °C-os légköri hőmérsékletet mértek egy csehek által

üzemeltetett mérőállomáson, több mint 500 m tengerszint feletti magasságon, a Davies Dome jéghegy tetején. Egy nappal korábban a térség egy másik pontján 17.5 °C-ot mértek argentin kutatók.

Ma a jégtakarók gleccsnyelvei akár évente 15-20 m-rel is hátrálnak a térségben. A térségben, például a Sphinx gleccsernél az éves párolgás eléri a 800 mm, míg a visszahulló csapadék csak 500 mm-ter. A vékonyodó jég réteg pedig egyre gyorsabban olvad. A legnagyobb veszélyben a meredek lejtők vannak olvadás szempontjából. Ezen meredélyeken kiolvad az örökké fagyott terület, nyáron kiszárad és a tél bekövetkeztével sem regenerálódik teljesen. Nyáron, az ilyen területeken a fagyhatár akár 1 m alá is kerülhet. 1998 és 2003 között a talaj ezt a fagymentes vastagságot fele annyi idő alatt érte el. Ez a felmelegedés növekedését jelenti a térségben. Mára a legnagyobb jégmentes oázis eléri a több száz km²-t. Viszont ezen jégmentes területek napjainkban még csak a térség 2%-át teszik ki. Az előrejelzések szerint az Antarktiszon az elkövetkezendő 50 év során, évtizedenként 0.1 °C-ot nő a hőmérséklet. Ez nagymértvű olvadást fog előidézni. (Fiar Sándor 2004 és net 27)

Johannes Feldmann és Anders Levermann 2015-ben a PNAS-ban publikált tanulmánya szerint a nyugat-antarktiszi területhez tartozó Amundszen-tengeren, amely tenger a Csendes-óceán peremtengere, a jégtakaró olvadása igen felgyorsult. Az itt beindult olvadási folyamat okait még keresik, de attól lehet tartani, hogy a folyamat hirtelen felgyorsulhat, mivel a fokozatosan felmelegedő tengervíz alámoshatja a partról benyúló jeget. A kutatók többek között a Pine sziget gleccsereit vették részletesebb vizsgálat alá. Megállapításaik szerint az Antarktisz teljes nyugati térségében gondok lehetnek az olvadó jéggel. A kutatók szerint a folyamat akár 60 év alatt is megfordíthatatlanná válhat. Az ezen térségben elolvadó jég pedig a világtengerek akár 3 m-re is megemelheti. (Feldmann, J. 2015)

A klímaváltozás hatásait vizsgáló korábbi kutatások alábecsülték azt, miként járul hozzá a melegedő óceánok és tengerek vízének térfogat-növekedése a tengerszint emelkedéséhez. Német szakemberek műholdas adatok elemzése alapján kimutatták, hogy ez hatás az eddig feltételezetttnél majdnem kétszer nagyobb volt 2002 és 2014 között. Ez például azt eredményezheti, hogy jelentősen megnő a heves viharok kockázata. Az óceánok vize ugyanúgy viselkedik, mint a higanyos hőmérő: amikor a hőmérséklet emelkedik, a folyadék kitágul, és szintje megemelkedik a kicsiny csőben. Mivel az óceánok hasonló módon két kontinens közé vannak zárva, vízszintjük szintén emelkedik, amikor felmelegsznek a növekvő hőmérséklet által. "Az óceánok mélyebb részein, már egy kicsiny mértékű melegedés is elég ahhoz, hogy jelentős tengerszint-emelkedést idézzon elő" - hangoztatta Roelof Rietbroek, a Bonni Egyetem geodéziai és geoinformációs intézetének kutatója. Mostanáig a víz térfogat-növekedéséből adódó tengerszint növekedést évi 0,7-1 milliméterre becsülték a szakemberek. Az új számítások szerint az óceánok vízének térfogat-növekedése évi mintegy 1,4 milliméterrel járult hozzá a tengerszint-növekedéshez. "Ez a különbség nagyjából megfelel a grönlandi jégtáblák olvadásából származó tengerszint-emelkedésnek - mondta Rietbroek. A műholdas adatok szerint a legnagyobb mértékű térfogat-növekedésből adódó tengerszint-emelkedést a Fülöp-szigetekenél tapasztalták, évente mintegy 15 millimétert, miközben az Egyesült Államok nyugati partjainál a tengerszint nagyjából változatlan maradt, köszönhetően annak, hogy a térségben nem melegedett az óceán vize. (net 25)

A tudósok régóta tisztában vannak azzal, hogy az ember által előidézett globális felmelegedésből származó hőenergia több mint 90 százalékát nem a talaj, hanem a világ óceánjai veszik fel. A Föld óceánjai annyi, embertől származó energiát zártak magukba 1997 óta, mintha a Hirosimára ledobott atombombát 75 éven át minden másodpercben felrobbantanák. A plusz hő legnagyobb részét a víz felső 2300 métere veszi fel, azonban minden évben egyre mélyebb rétegek szívják magukba egyre több energiát - magyarázta Paul Durack oceanográfus, a

kaliforniai Lawrence Livermore nemzeti laboratórium (LLNL) munkatársa. Az óceánok azonban hatalmasak és hidegek, ezért az általuk elnyelt energia csak néhány tizedfokkal emeli a hőmérsékletet, ám az egyensúly a lényeges. Minél melegebbek az óceánok, annál kevesebb hőt képesek felvenni, így több hő marad a légkörben és a szárazföldön. Az óceánok által elnyelt hőmennyiség növekedési kiugrása egybeesik a szárazföldek melegedésének az 1990-es évek vége óta megfigyelt rejtélyes lassulásával, miközben az emberi tevékenységből származó üvegházhatású gázok kibocsátása emelkedett. (net 26)

A tengerszint emelkedése különösen veszélyezteti a Csendes-óceán szigetvilága, ahol igen sok olyan sziget található, amelyek alig emelkednek ki a tengerszint fölé. Őket már az elkövetkezendő 50 évben ellepheti a tenger. Ilyen hely például Pápua-Új-Guinea. Továbbá különösen veszélyeztetett Banglades, ahonnan hatalmas menekültáradat várható. Egy 2008-as tanulmány szerint Banglades lakóinak esetében a háztartások 22%-a érintett az ár-ápanya változása, míg 16%-a a folyók okozta erózióknak van kitéve, már az elkövetkezendő 20 évben. Ennek oka, hogy Bangladesben 1,5 m-es tengerszint emelkedés az ország 15%-át, és ezen belül a mezőgazdasági terület 20%-át öntené el, míg további 6%-on megnőne az árvízveszély. A gondokat csak tovább növeli, hogy az 1 méteres tengerszint növekedés következtében a rizsföldek 50% víz alá kerülne. Ezen térségben közel 40-157 millió embert veszélyeztet közvetlenül a fenti módokon a klímaváltozás. Vietnám pedig területének 15%-át veszíti el hasonló körülmények között.

Egyiptom ugyan ilyen tengerszint emelkedés mellett 20%-át vesztené el mezőgazdasági területeinek. Itt legalább 12 millió ember kerülhet veszélybe.

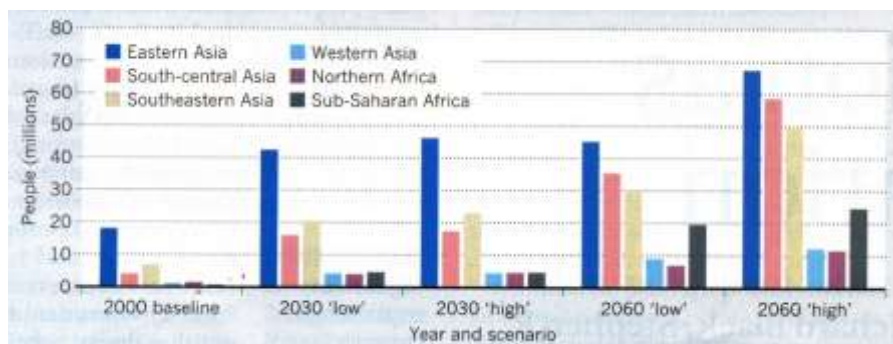
Kínában a klímakatasztrófa 73 millió míg Indiában minimum 20 millió embert érinthet.

A tengerszintek emelkedése a világ lakóságának minimum 10%-át kényszerítheti elvándorlásra. Csak 2008-ban az éghajlatváltozások okozta katasztrófák miatt 20-20.3 millió ember hagyta el a lakhelyét. Háborúk és más konfliktusok miatt ugyan ekkor csak 4.6 millió ember hagyta el lakóhelyét. 2009-ben a klímamenekültek száma 17 millió volt, míg a lakóhelyén további 42 millió ember volt veszélyben ekkor Ázsiában. 2010-ben a klímamenekültek száma elérte a 38.3 millió főt.

Időjárási (áradás, aszály, viharok) és éghajlati katasztrófák miatt 2012-ben több mint 32.4 millió ember veszítette el az otthonát. Igaz, ezen érintett lakóság jó része utóbb nem hagyta el eredeti lakhelyét, hanem azt újjáépítette.

Az első olyan hely, ahonnan egy teljes sziget lakóinak el kell menekülnie, a Pápua-Új-Guineai Carteret sziget. Innét a teljes lakóság, 2600 fő menekült el az emelkedő tengervíz elől. A Maldív szigetek közel 1200 szigetből állnak. A szigetek összes területe 300 km². Jó részük alig 2.5-4 m-rel emelkedik a tenger fölé. A mostani folyamatok mellett, 2025-re víz boríthatja a szigeteket. A szigetek 80%-ának eltűnése már 1 m-es tengerszint emelkedés mellett is bekövetkezhet. Ebből a térségből akkor 300 ezer embernek kell majd elmenekülnie. Ezért, már most tervbe vették a lakóság áttelepítését Sri Lankára, Indiába és Ausztráliába. A világtengereket nézve pedig, az 1 m-es tengerszint emelkedés, közel 360 000 km-nyi tengerparti szakaszt veszélyeztet előtéssel.

A tudósok közel 20 éve jelzik már a felmelegedés által bekövetkező katasztrófákat, de eddig alig történt érdemleges előrehaladás a katasztrófák elkerülése érdekében. Igen sok nagyváros jött létre a tengerpartokon illetve folyótorkolatoknál Afrikában és Ázsiában. Ezen városok felemelkedését sok esetben az oda irányuló klímamigráció idézte elő. 2060-ra sok ilyen város komoly bajba kerülhet. Például Dakar – Szenegál fővárosa- lakóinak 40%-át érintheti a tengerszintjének növekedése. Dakar lakói 2005-ben kicsit többen mint 1 millióan voltak, de a közvetlen környezetében élők száma már eléri a 2.45 millió főt. (Burkett, Maxine 2011 és Black, Richard 2011 és Kertész Ádám 2001, továbbá Hodgkinson, David 2010 és Müller, Bettina 2012, Tóth Péter 2015, Lomborg, Bjorn (2008))

34. ábra

A táblázat azt mutatja, hogy a tengerpartokon, illetve folyótorkolatokban létrejött nagyvárosok lakói, hol és milyen mértékben vannak kitéve a klímaváltozásnak. (Black, Richard 2011)

ország	népesség millió fő	érintet- tek %-ban	ország	népesség millió fő	érintet- tek %-ban
Kína	143 879 600	11	Bahama-szigetek	266 580	88
India	63 341 208	6	Szürinám	317 683	76
Banglades	62 524 048	46	Hollandia	1 171 681	74
Vietnám	43 050 754	55	Guyana	415 456	55
Indonézia	41 609 754	20	Belize	91 268	40
Japán	30 477 106	24	Dzsibuti	248 394	39
Egyiptom	25 655 481	38	Gambia	510 159	39
USA	22 859 359	8			
Tájföld	16 478 448	26			
Fülöp-szigetek	13 329 191	18			

(36. ábra)

10 m-es tengerszint emelkedés mellett a fenti országok lakosságát a víz a fenti mód veszélyezteti, ha a népességet 1000 km²/ 100.000 főnek vesszük alapul.

Climate change and migration (net 16.) alapján

Az USA Védelmi Tanácsa 2011-ben figyelmeztetést adott ki, hogy szerintük Észak-Afrika több pontja 15 éven belül víz alá kerülhet. Az innét kiinduló klímamenekültek célja jó részt Európa lesz. Ezért az Észak-Európai kérdés az EU egyik legnagyobb politikai és gazdasági kihívása lesz. Szerintük a kivándorlók 34%-a Európát fogja választani. Az előrejelzés szerint a 21. század végére 7 fokos hőmérsékletnövekedés várható. A felmelegedés megváltoztatja a csapadékszámokat és ez különösen fogja Afrikát súlytani. Forróság és árvizek válthatják egymást és felerősödhetnek a viharok is. (Goff, Leo 2012)

Az emberi tevékenység következtében a tengerparti területeket nem csak a vízszint emelkedése veszélyezteti, hanem sok esetben ezen területek intenzív süllyedése is. Ennek oka a térségben lévő talajvíz és fosszilis tüzelőanyagok intenzív kiemelése, illetve az, hogy a partvédő gátak és mederkotrások miatt a természetes üledékképződést megakadályozzák sok helyen. "Vannak területek, ahol a süllyedés gyorsabb, mint a tengerszint emelkedés" - állítja Cathleen Jones, a NASA pasadenai laboratóriumának munkatársa. A gyors ütemű süllyedés miatt ezen part menti területek sokkal jobban ki vannak téve a klímaváltozás okozta kihívásoknak, mint a nem süllyedő területek. Külön veszélyeztetettek azon területek, amelyek alig 10 méterrel emelkednek tengerszint fölé. A süllyedő tengerparti területeken tízmilliós lélekszámot is meghaladó városok is találhatóak. A legveszélyeztetettebb térségek a nagy folyók torkolatvidéke. Ezen nagy torkolatvidékek mentén közel 500 millióan élnek. A leggyorsabban a kínai Sárga (Huanghe) folyó deltavidéke süllyed, éves szinten 250 milliméterrel. Délkelet-Ázsia deltavidékei 30-60 millimétert süllyednek évente. Itt a fő gondot az intenzív erdőirtás, és vízelvezetés miatt károsodó tőzegággyak okozzák. Előrejelzések szerint ezen tőzegággyak mérete 1990-2020 között 90%-ról 20%-ra csökkenhetnek.

Igen intenzíven süllyed a Mississippi deltavidéke is Louisianában. New Orleans azon részein, ahol a Katrina hurrikán pusztított, 35 milliméternyi süllyedést mérnek évente. New Orleans esetében igen jelentős gondot okoznak a partvédelmi létesítmények. A talaj ugyan is tömörödik, süllyed, de ezt a természet üledék lerakódással kompenzálná. Ezt viszont megakadályozzák az árvízvédelmi gátak.

A New Orleanstól Keletre lévő egykori Borgne tóban (ma lagúna) lévő Fort Beauregard (más néven Fort Proctor) erőd egy része már víz alá is került.

A Gangesz és Brahmaputra vidéke éves szinten 18 millimétert süllyed. De ugyan így süllyedt a velencei lagúna is. Itt a talajsüllyedést 1970 óta úgy próbálják megállítani, hogy megszüntették a talajvíz kiszivattyúzását. (Allison, Mead 2016)

A tengerek által veszélyeztetett városok vizsgálata során nem mehetünk el szó nélkül New York mellett. New York térségében az éves átlaghőmérséklet az elmúlt 100 évben 1,8 °C-al nőtt, míg a téli hőmérséklet az elmúlt 30 évben 4,4 °C-al emelkedett. A kutatók azt vizionálják, hogy az évszázad végére 2100 körül az éves átlaghőmérséklet 4-7.5 °F-al (13.6-15.5 °C-al) fog nőni. A felmelegedés hatására a tengerszint minimum 30-59 cm-el meg fog emelkedni a város partjainál, amihez 5-10%-os csapadéknövekedés is fog társulni. Továbbá a térségben gyakribbá fognak válni és fel fognak erősödni a hurrikánok. Számítások szerint 2030-ra a város lakóinak száma elérheti a 8 millió főt. Közülük 1,540 millió embert érinthetnek az árvizek. 50 cm-es tengerszint emelkedés mellett, 2070-re viszont már 2,37-2,9 millió ember élettere kerülhet itt veszélybe. A tengerszint emelkedése megnöveli a belvíz magasságát is, ami károsíthatja a metró és infrastruktúra hálózatot is. (Aerts, Jeroen C.J.H. 2011)

Ha pedig nem sikerül megállítani a tengerek globális vízszintemelkedését, akkor 2100-ra az USA komoly bajba kerülhet. [Benjamin H. Strauss](#) kutatásai szerint 2100-ra a globális tengerszint növekedés elérheti a 4.3-9.9 m-t. Ekkor az USA-ban mai számítások szerint közel 20 millió ember élettere kerülhet veszélybe csak Floridában. Ez az ott élő mai népesség 40%-a. Akár 1185-1825 település is érintett lehet a tengervíz emelkedése által. Ezek között van 21 olyan város is, ahol a lakosság meghaladja ma a 100 ezer főt. Veszélybe kerül például a floridai Maimi. Ugyan is Maimi mészköves rétegre épült, miáltal a tengervíz emelkedésétől gátakkal nem lehet megvédeni Benjamin H. Strauss szerint. Strauss szerint, igen veszélyeztetett térség még Kalifornia, Louisiana és New York állam is. New Orleans pedig már most elkezdett süllyedni a megfigyelések szerint. Itt több mint 378 ezer ember él. A talaj süllyedése és a tengervíz

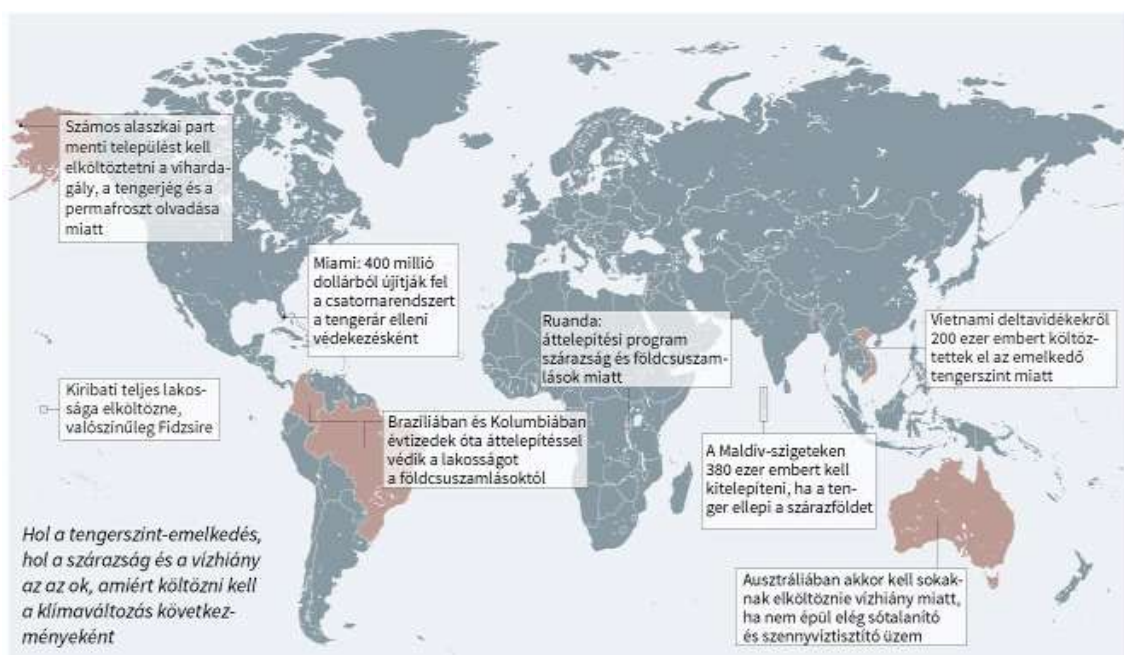
emelkedése együtt csak fokozza a térség veszélyeztetettségét. Így a térségnek még Maimi-nál is rosszabbak a kilátásai. A fent említett New York város pedig a legrosszabbra számító forgatókönyvek szerint, akár már 2085-re lakhatatlan térséggé válhat. ([Benjamin H. Strauss](#) 2015)

A Nature Climate Change című folyóiratban ismertetett Mathew Hauer tanulmány szerint az USA helyzete rosszabb a tengervíz emelkedése miatt, mint ahogy arra eddig számítottak.

Az új eredményeik szerint 90 centiméternyi tengerszint-emelkedés esetén 4,2 millió, 1,8 méternyi emelkedés esetén 13,1 millió embernek otthonát adó földterület kerülne veszélybe. A sűrűn lakott part menti területek közül Floridának kell szembenéznie a legnagyobb kockázattal: a délkeleti állam 6,06 millió lakója kényszerülne elhagyni az otthonát 1,8 méternyi tengerszint-emelkedés esetén. Egy ilyen forgatókönyv Louisianát, Kaliforniát, New York államot, New Jersey-et, Virginiát, Massachusetst, Texast, Dél- és Észak-Karolinát is súlyosan érintené. A szakemberek szerint a Miamihoz és New Orleanshoz hasonló kaliberű városok lakosságának több mint negyede válhat érintetté a part menti áradásokban, míg a floridai Monroe megye, az észak-karolinai Hyde és Tyrrell megyék lakosságának 80 százaléka kényszerülhet elhagyni az otthonát.

(net 28)

Ma világszerte 136 olyan kikötőváros létezik, ahol minimum egy millióan élnek. Az ő életüket már egy fél méteres tengerszint emelkedés is megkeserítheti. A víz jobban kicsapna a partokra és megnőnének a vihardagály által okozott károk is. „A legnagyobb baj Kalkuttát érné. Az indiai metropoliszban 14 millió embert és körülbelül 2000 milliárd dollárnyi vagyont (lakóövezetek, ipari területek, infrastruktúra stb.) érintenének egy félméteres tengerszint emelkedés következményei. Kantonban 10 millió főt és 3400 milliárd, Mumbaiban (Bombayben) 11 millió embert és 1600 milliárd dollárnyi értéket veszélyeztet ugyanekkora tengerszint-emelkedés. Miami 4,8 millió embert és 3500 milliárd dollárnyi vagyont érintene, ha mindössze fél méterrel nőne a tenger vízszintje. New Yorkban és Newarkban 2,9 millió ember és 2100 milliárd dollárnyi érték kerülne veszélybe, Amszterdamban pedig 1,4 millió ember és 843 milliárd dollár.” Már most is a klímaváltozás következményei miatt. Vietnámban például több mint 200 ezer embert kellett kitelepíteni tengerszint-emelkedés miatt. „Kínában, Pápua Új-Guineában és Vietnámban már előfordult, hogy egész településeknek kellett költözniük a tengerelöntés miatt.” (Sipos Géza net.)

37. ábra. Veszélyeztetett területek (Sipos Géza net)

Kuba esetében a tengerszint 27 centiméterrel is emelkedhet 2050-re Kuba partjainál. A karibi ország 2,31 százalékot veszíthet el szárazföldjéből a klímaváltozás.

A tengerszint emelkedése a legnagyobb klímakockázat Kubában Gisela Alonso, a Karib-tengeri ország Környezetvédelmi Hivatal igazgatója szerint. A Kubai Óceánkutató Intézet adatai szerint az utóbbi öt évtizedben átlagosan tíz centimétert emelkedett a tengerszint a globális felmelegedés miatt az ország körül.

Az intézet kutatásai azt vetítik előre, hogy 122 kubai települést fenyeget a klímaváltozás, ezek el is tűnhetnek a térképről. Így több mint 9 ezer parti épület, sok strand és fürdő kerülhet víz alá. A tengerszint-emelkedés hatásáról, a kockázatairól és a parti térségek sebezhetőségéről és minőségéről kutatások folynak, valamint védelmi programokat készítenek.

Az éghajlatváltozás intenzívebb aszályokkal is járhat – jegyezte meg Nery Urquiza, a klímaváltozás következményei elleni küzdelem programigazgatója. A tendencia a gyakoribb száraz időszakok felé mutat, különösen a keleti országrészekben, ezért az aszály elleni programok többek között a talaj javítását és az erdők visszatelepítését célozzák.

A klímaváltozás miatt az emberi egészség is érzékenyebbé válik – magyarázta Gisela Alonso –, és ez nemcsak az éves középhőmérséklet, hanem a évszakok megváltozásának a számlájára is írható, írta a Prensa Latina kubai hírügynökség. (net 5.)

De nem csak a tengerszint változása veszélyezteti a tengerpartokon élőket. A halászatból ma hozzávetőlegesen egymilliárd ember él. Ennyi ember elsődleges állatifehéreje-forrása a hal. A tengeri halfajok 2/3-része a korallzátonyok lététől függ. Ha víz eléri a meleg évszakban a 28 ° C-ot, akkor megindul a korallzátonyok pusztulása. A felszíni víz hőmérséklete ma az Indiai-óceánban gyakran eléri a 30 ° C-ot is. Afrika és Dél-India között a korallzátonyok 60-70%-a már elpusztult, míg a Föld koralltelepei 1998-2000 között 27%-os pusztulást szenvedett el. A halállomány pusztulása nagyban befolyásolja az ebből élő emberek létminőségét élelemforrás és munkajövedelem terén egyaránt. (Rakonczi János 2003, J.R.McNeill 2011)

Egy ausztrál tengerkutató meghúzza a vészharangot az óceán nagy halott zónáinak terjedése miatt. Ove Hoegh-Guldberg, a Queensland Egyetem és az ARC Center of Excellence for Coral Reef Studies (CoECRS) professzora szerint növekvő bizonyíték van arra, hogy a bolygó múltjában lezajlott öt tömeges kihalási eseményből legalább négyben az óceán csökkenő oxigénszintjei döntő szerepet játszottak.

Az oxigénhiányos és részben elsavasodó halott zónák száma az 1960-as években meglévő 49-ről 2008-ig 405-re növekedett. És szinte biztos, hogy mostanra még ennél is több van belőlük. A Mexikói-öbölben lévő halott zóna az egyik legnagyobb a világon. 22000 négyzetkilométer, és főleg a mezőgazdaság hordaléka hozta létre, köztük az állatállomány miatt megtermelt takarmány és a trágya. Becslések szerint minden évben 212000 tonna hal pusztul el a Mexikói-öbölben.

Némelyik halott zóna mérete eléri a 70 ezer négyzetkilométert. (net 4.)

A tengerek nagyarányú pusztulását a Természetvédelmi Világalap (WWF) és a Londoni Zoológiai Társaság közös tanulmánya is megerősíti. A kutatásba közel 1200 fajt vontak be 45 évre visszamenőleg. E szerint 1970-hez képest a 49%-al csökkent a világtengerekben és tengerekből élő tengeri emlősök, madarak, halak és hüllők populációinak mérete. Az emberi táplálkozást jelentő fajok esetében a helyzet még rosszabb. Például a makréla és tonhal populáció 74%-os csökkenést mutat. Az állatokat tápláló tengeri füvek és mangrovemocsarak is jelentős pusztulásnak indultak. A jelentés emlékeztet arra is, hogy a légköri szén-dioxid egy részét az óceánok nyelik el, ezek emiatt egyre savasabbá válnak, ami ugyancsak károsan hat a tengeri teremtmények egy részére. (net 19.)

A magyarányú migráció a gazdasági, etnikai és vallási – például a muzulmánok száma sokkal jobban nő a világon, mint a keresztényeké- kérdéseken túl, jelentős egészségügyi problémákat is felvet. Ez egyaránt vonatkozik a migránsokra és a befogadókra. Erre jó példa volt Etiópiába, amikor az 1980-as évek migrációs hatásának következtében, a felvidékről az alföldre települők, behurcolták oda a maláriát és a sárgalázt. De ugyan ilyen veszélyt jelenthet például Európára és Amerikára az AIDS általi fertőzés, ami igen elterjedt Afrikában. (Ahearn, Ashley 2012)

A globális felmelegedés okozta klímamigráció mellett, ha jóval kisebb arányban, de egyre inkább megjelennek a helyi mikroklíma változásai miatt bekövetkező, kisebb távolságra történő elvándorlások is. Ennek oka lehet az egyre sűrűbben bekövetkező hőhullám, mint például az megfigyelhető volt Moszkvában, vagy az, amikor egy nagyváros levegője, por és zajszennyezettsége, arra kényszeríti a lakóságot, hogy az adott település agglomerációjába települjön ki, elhagyva a várost. Erre jó példát lehet találni Budapest esetében. Az utóbbi években, évtizedekben ugyan is markáns átalakulás zajlik Budapest agglomerációs övezetében, amely átalakulás egyre jelentősebb mértékű társadalmi átrendeződéssel jár együtt. A társadalomszerkezet gyors változásának elsődleges oka a szuburbanizáció jelensége, azaz a nagyszámú ki – és főleg betelepülő lakos megjelenése az agglomerációs övezetben –ez utóbbiak, korábban inkább az ország távolabbi pontjairól, a közelmúltban és ma azonban elsősorban a fővárosból érkeznek. A budapesti agglomeráció esetében ráadásul nemcsak a hagyományos értelemben vett szuburbanizációról, tehát a tehetősebb, magasabb státuszú népesség (jelen esetben) fővárosból való kiköltözéséről beszélhetünk, hanem egy jóval alacsonyabb státuszú népesség (budapesti életüket, lakásukat fenntartani nem képes lakosság) lakóhely változtatásáról is. A magasabb jövedelműek, illetve végzettségűek leginkább a város klímája miatt költöznek az agglomerációba. (Gergely J. 2009) Éppen ezért Budapest agglomerációs térségében az 1990-es évektől kezdve, jelentős népességnövekedés mutatható ki. A 2001–2006. években a főváros negatív vándorlási egyenlege megközelítette az 5 ezreléket. Az egyes kerületeket jelentősen eltérő mutató jellemzi. Egyedül a VII. kerületben mutatkozott vándorlási nyereség. 2001-2006 között Budapestről az agglomerációba 148 965 fő vándorolt ki, míg innét a fővárosba csak 77 580 fő költözött be. (Bakos N. – Brinszkyné etc. 2008) 1990-2001 Az egyes szektorok népességszám-növekedése eltérő, de az északnyugati (Szentendre–Pilisvörösvár), a Duna által kettészelt déli szektor (döntően az Érdre kiköltözők), a keleti (Gödöllő) és a nyugati szektor (Budaörs– Zsámbéki-mendence) erőteljesebb, 20–24%-os növekedést mutat, míg Budapest 12%-os veszteséget. (Horváth B. 2004) Budapestén keresztül azért igyekeztem bemutatni egy nagyváros klímamigrációját, mert ez egy adott térség belső átrendeződéséhez vezethet, ami szoros összefüggésbe lehet a világot átfogóan érintő migrációs hatásokkal. Értem ez alatt azt, hogy sok esetben a kiköltöző „öslakosók” helyébe, külföldről érkező migránsok vándorolnak. Erre Budapest esetében jó példát mutatnak a kínai és, más ázsiai bevándorlók. Hasonló helyzet azonban más nagyvárosonál is előfordulhat, mi több, bizonyosan elő is fordul. 2010-ben a moszkvai hőhullám alatt jelentősen megnőtt a halálozások aránya. Ekkor a hőség 44 napig tartott. A meleg és a légszennyezés következtében, két hét alatt 2000 ember halt meg. A forráság végeztére már 11 ezerre nőtt a halálozások száma. Különösen sújtotta a kánikula a 65 év felettieket. (Shaposhnikov D. 2014) A sűrű és hosszantartó hőhullámok a nagyvárosok elnéptelenedéséhez vezethetnek, ami leginkább a belső migrációt erősítheti.

- 2003-ban egy jelentős hőhullám, úgynevezett omega-blokk érte el Franciaországot, aminek következtében 14 ezer ember veszítette életét. Az a légköri hatás úgy alakul ki, hogy különböző nyomású területek a görög omega betűt formálják (ahogy az a fenti képen is látható): a betű belsejében alakul ki az úgynevezett gerinc (ridge), egy elnyújtott, magas nyomású terület, a külső részén pedig az alacsony nyomású (trough), ahol a hőmérséklet is alacsonyabb. A magas nyomású rész általában akkora területet fed le,

hogyan az alacsony nyomású frontok nem tudnak áthatolni rajta, ez szárazságot, magas hőmérsékletet okoz, elhal a szél is. Ebből olyan pozitív visszacsatolás alakul ki, amiből nehéz kitörni: a magas hőmérséklet és a szél hiánya még magasabb hőmérséklethez vezet. 2015 júliusában omega blokk érte el Kelet-Európát és közel egy hétig határozta meg időjárását ez a magas nyomású légáramlat, de egész hónapban magasabb volt az átlagosnál a hőmérséklet. Madridban megdőlt a júliusi melegrekord is, 40 Celsius-fokot mértek kedden. Spanyolországban, Cordoba mellett 43,3 Celsius-fokot is mértek. (net 11.) Magyarországon július 25-ig tartott a hőség, amit két hatalmas vihar tarkított. Magyarországon a legmelegebb időszakban a hőmérő 38 fölötti léghőmérsékleti meleget mutatott, de a meleg este is gyakran 25-28°C alá nem ment. Tűző napnak kitett helyen pedig a hőmérséklet 50°C fölött volt. Amióta mérik a hőmérsékletet, ez volt a legmelegebb július a földön. „Az idei június hőmérsékleti átlaga 0,88 Celsius-fokkal volt magasabb a 20. század összes júniusának 15,5 fokos átlagához képest, ha a szárazföldek és a vizek hőmérsékletét egyben nézzük. Tavaly ez csak 0,22 fokkal volt magasabb a 20. századi átlagnál. Csak a szárazföldet nézve most júniusban 1,26 fokkal volt magasabb a 13,3-as átlag, az óceánok felszínét nézve pedig 0,74 fokkal a 16,4-es átlag.... Június egyébként nem az egyetlen hónap volt idén, ami megdöntötte a korábbi melegrekordot: február, március és május is rekordot hozott, és a többi hónap sem maradt le nagyon. Az idei január minden idők második, az április pedig minden idők harmadik legmelegebbike volt. „Az már biztos, hogy a tavaly júliustól (2014) idén (2015) júniusig tartó időszak az elmúlt 136 év legmelegebb időszaka volt. (net 9.)

A klímaváltozás egyik mérőszáma lehet a légkörben található CO₂ mennyisége. Sajnos ezen gáz légkörben történő felgyülemzése egyre nagyobb, ami jelentős klímakatasztrófát vetíthet előre. Az ipari forradalom előtt a CO₂ szint 280 ppm volt. 1880-ban a CO₂ szint 290 ppm, 1989-ben pedig már 352 ppm volt. Tehát ez az érték közel 100 év alatt 20%-al nőtt. (White, Robert M 1990)

A kutatók avval számolnak, hogy 2050 körül a szint 560 ppm-re emelkedik.

2014 áprilisában a CO₂ koncentrációja A Föld egész északi földtekén átlépte a 400 ppm szintet. Becslések szerint utoljára a pliocén időszakban 2-6 millió évvel ezelőtt ennyi üvegházhatású gáz a Föld légkörében. Áprilisban történt meg először, hogy havi átlagban átlépte a 400 ppm-et a szén-dioxid koncentrációja az északi félteként – jelentette be a Meteorológiai Világszervezet (WMO). A mértékegység azt mutatja, hogy 1 millió légköri részecskéből 400 szén-dioxid. A rekordmértékű szén-dioxid-koncentrációt a WMO globális légkörfigyelő hálózata jelezte, amely mintegy 130 állomásról kapja adatait. A kiugró érték a kora tavaszi időszakban született, amikor az északi féltekén a növényzet még nem tudta nagy mennyiségben elnyelni a szén-dioxidot.

Az már 2013 májusban is [előfordult](#), hogy egy mérőállomáson, a hawaii Manua Loán meghaladta a 400 ppm-et a szén-dioxid koncentrációja. Az akkori és a mostani mérések tudományos és szimbolikus szempontból egyaránt jelentősek. A Manua Loán felépített, 1958 óta működő obszervatórium a világ legrégebbi CO₂-figyelő állomása, tehát az ottani mérések viszonyítási alapként szolgálnak. 2013-ban viszont csak néhány napon át haladta meg a koncentráció a 400 ppm-et, most viszont a havi átlag nőtt efölé, és nem csak egy mérőállomáson. (A Manua Loán áprilisban átlagosan 401,3 ppm volt a koncentráció, közölte az USA Nemzeti Óceán- és Atmószférakutató Intézete.)

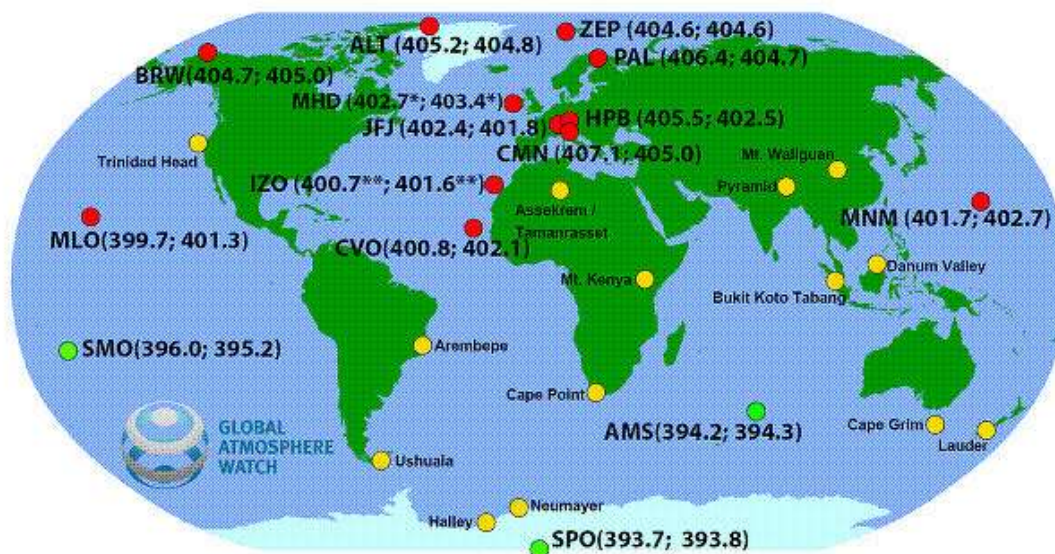
A globális koncentráció várhatóan csak 2015-ben vagy 2016-ban haladja meg a 400 ppm-et. „Amennyiben meg akarjuk őrizni a bolygót a következő nemzedékeknek, sürgős lépéseket kell tennünk az üvegházhatású gázok kibocsátásának megfékezéséért, mert kifutunk az időből” – kommentálta a WMO bejelentését a szervezet főtitkára, Michel Jarraud.

2016. május 23-án a bolygónk magas ppm koncentrációja ismét elért egy mérföldkövet.

Ekkor mértek először 400 ppm-et (milliomod térfogatrész) meghaladó, vagyis küszöbérték feletti szén-dioxid szintet a Déli sark térségében. Így már a Föld legdélibb kontinensén is meghaladta a küszöbértéket a ppm koncentráció. Ez pedig azt mutatja, hogy a szennyezés már be-
terítette az egész bolygónkat. Nem meglepő azonban ez a légszennyezettségi adat, mivel tavaly a CO₂-kibocsátás globális átlaga elérte a 399 ppm-et. Ez pedig már előrevetítette, hogy 2016-ban bizonyosan meghaladja a 400 ppm-t a teljes bolygó légkörében. (net 30)

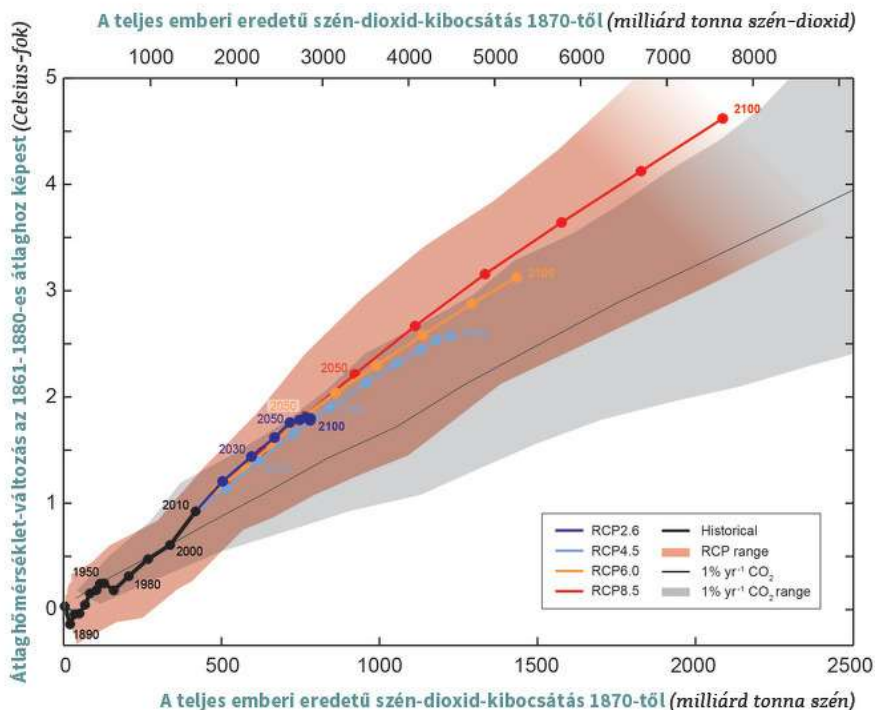
Ha a CO₂ légköri koncentráció jelenlegi emelkedő tendenciája nem változik, akkor a kutatók szerint 2040 körül már 450 ppm-et valószínűsítene. Ez pedig az előrejelzések szerint, már visszafordíthatatlan változásokat indíthat el a Földön. Korábban a piocén időszakban 2-6 millió évvel ezelőtt volt ilyen mértékű a légköri szén-dioxid koncentráció. Ez a szén-dioxid koncentráció 3-4 °C –os átlaghőmérséklet emelkedést idézhet elő. A piocén korban a tengerszint pedig 5-40 m-rel volt magasabb a mainál. (Kveiné Bárány Ilona 2015)

Az utóbbi 800 ezer évben a szén-dioxid koncentrációja 180 és 280-300 ppm között ingadozott: az eljegesedések alatt lecsökkent, majd a meleg periódusokban megemelkedett. Az iparosodás előtt, a 18. század második felében 278 (280) ppm volt a koncentráció; ehhez képest 2012-re, tehát körülbelül kétszázötven év alatt 393,1 ppm-re emelkedett. Az utóbbi tíz évben évente átlagosan 2 ppm-es növekedést regisztrált a Meteorológiai Világszervezet. Évmilliók óta nem volt ilyen magas a növekedés.

38. ábra

A WMO-nak adatokat szolgáltató szén-dioxid obszervatóriumok az Alpokban, az Andokban, a Himalájában, az Északi- és a Déli-sarkvidéken és a Csendes-óceán déli részén is megtalálhatók. Mindegyik állomás nem szennyezett környezetben áll, noha egyik-másikuk esetében erősebb a bioszféra és az emberi tényezők hatása. Az európai mérőállomások: CMN – Monte Cimone, Olaszország; JFJ – Jungfrau-csúcs, Svájc; HPB – Hohenpeissenberg, Németország; MHD – Mace Head, Írország; PAL – Pallas, Finnország; ZEP – Norvégia, Zeppelin-hegy, Spitsbergen-sziget. A mérőállomások működtetőinek listáját [itt olvashatja](#).

39. ábra Bajomi Bálint 2014

2012 óta az északi-sarki megfigyelőállomásokról tavasszal havi átlagban 400 ppm fölötti koncentrációt jeleztek kanadai, egyesült államokbeli, norvég és finn obszervatóriumok. Ez a trend immár délebbre tolódott: a WMO megfigyelőpontjai Németországban, a Zöld-foki Köztársaságban, Írországban, Japánban, Tenerifén és Svájcban márciusban és áprilisban is 400 ppm fölötti havi átlagokról számoltak be – ez látszik a fenti térképen.

A paleoklimatológiai kutatások szerint a földtörténet során valószínűleg utoljára a pliocén korban, körülbelül 2-6 millió éve volt ennyi szén-dioxid a légkörben. Akkor átlagosan 2-4 Celsius-fokkal volt melegebb a Földön, mint jelenleg, és a tengerszint 5-40 méterrel volt magasabb. A szén-dioxid a légkörben több száz évig, az óceánokban még hosszabb ideig marad meg. Ez a legfontosabb, az emberi tevékenység miatt a légkörbe kerülő üvegházhatású gáz.

Az egész Földet figyelembe véve a 400 ppm 2015-2016-ban lehet általános érték.

A klímakutatók szerint ugyan a 400 ppm fontos jelzőszám, de inkább a 450 ppm-es szint a fontosabb. Ha ugyanis a koncentráció tartósan eléri ezt a szintet, akkor a Föld átlaghőmérséklete már 2 fokkal magasabb lesz az iparosodás előtti szinthez képest, és ilyen vagy még nagyobb globális felmelegedés esetén már jóval nehezebb mérsékelni a klímaváltozás következményeit.

Az előre jelzett 560 ppm szint évi 2-5 celcius fokos emelkedést jelent, de ezt a növekedést néhány évvel késleltethetik az óceánok. A tengerszintet ekkor 0-80 cm közötti emelkedéssel prognosztizálják, míg a globális csapadékváltozást 7-15%-ra teszik.

Az összképhez tartozik, hogy most az északi féltekén dőlt meg a CO₂-rekord, de ugyanitt van a több, több emberi eredetű CO₂-forrás is (a legnagyobb CO₂-kibocsátó országok északon találhatók. A bioszférának is szabályozó hatása van a szén-dioxid éves ciklusára. Nyáron a növények elnyelik a szén-dioxid jelentős részét, a téli-tavaszi időszakban azonban felszökik a koncentráció. (net 1. és Kertész Ádám 2001., net 30.)

A növények CO₂ elnyelési lehetősége azonban igen csak véges. A zöld növények a fotoszintézise csak annyi szén-dioxidot köt meg, amennyi a növény elégetésekor szabadul fel. Ezért erdősítéssel nem igen lehet ellensúlyozni, a rengetek fosszilis ásvány elégetését. (Lovas Rezső 2012)

Meg kell jegyezni, hogy a felmelegedési modellek egy része, amelyek a CO₂ szint növekedésével számolnak, IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) modelleken alapulnak. Az IPCC érvei elméleti modelleken alapulnak, amelyben legalább egy vitatható elem van, mégpedig a levegő CO₂ tartalmának hatása a melegebb levegőben megnövekedő vízpáratartalomra. Az üvegházhatást ugyan is leginkább a vízpáratartalom erősíti, amit a CO₂ „csak” felerősít. De a vízpára képes kicsapódni, és ilyenkor hatása a CO₂-val ellentétes. Azt azonban nehéz megbecsülni, hogy a vízpára hány százaléka fog kicsapódni. Az IPCC modell nem tud megfelelő magyarázatot adni a Kr.u. 1000 körüli felmelegedésre és az 1400-1750 közötti lehűlésre. Az IPCC modell nem veszi figyelembe, hogy a Föld átlaghőmérséklete mindig és egyszerre több periódusú ingadozást mutat. A földtörténet során az átlaghőmérséklet valóban együtt változott a CO₂ szinttel, de a CO₂ tartalom nem megelőzte, hanem szisztematikusan követte a hőmérsékletet. Ez pedig fordítót okozatiságra utalhat. Az IPCC modell a világtengerek hőingadozására sem tud megfelelő választ adni, pedig az óceánok szerepe a hőmérsékletváltozás terén döntő lehet. A fenti modell nem kezeli a csapadékképződést és a légkör ionizáltságát sem. (Lovas Rezső 2012)

A vízpáratartalom pedig igen fontos légköri összetevő, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Kevin E. Trenberth a National Center for Atmospheric Research munkatársa szerint 1968-hoz képest 5%-al több vízpára van a légkörben ma az óceánok felett a vizek 1 °C –al való felmelegedése miatt. Márpedig a több vízpára megváltoztatja a levegő sűrűségét és ez által annak a felhajtó hatását. Ez pedig megváltoztathatja az eddig kialakult légköri áramlatokat.(net 31)

Az viszont vitathatatlan, hogy a magas szén-dioxidszint hozzájárul a levegő felmelegedéséhez. A mostani szén-dioxidkibocsátás és koncentráció eléri az 56 millió évvel ezelőttil. Ez pedig számos faj kihalását eredményezte. A kutatók számításai szerint a globális kihalások során a szén-dioxid kibocsátás 0.6-1.1 millió tonna között mozgott évente, míg 2016-ban ez az érték éves szinten 10 millió tonna.

A felmelegedés azt eredményezi, hogy az olvadó gleccserek és jégmezők hatására, a világtengerek évente 3 millimétert emelkedhetnek. Ha a felmelegedés a 21. században eléri az éves szinten a 2 Celsius-fokos növekedést, akkor egyes elemzők szerint a tengerszint a paleoklimatológiai kutatások szerint ilyen meleg esetén 5 méterrel magasabban is állhat, mint már arra volt példa a múltban is. Egy, a Science-ben 2009-ben megjelent [tanulmány](#) szerint a nyugat-antarktiszi jégmező összeomlása és teljes elolvadása körülbelül 3,3 méteres szintemelkedést okozna néhány évszázad alatt.

Ha a világtenger átlagosan öt méterrel magasabban állna, akkor az már London határában látható lenne, mert sokkal szélesebb lenne a Temze torkolata. Az Északi-tenger Calais-tól Bruges-en, Antwerpenen és Zwollén keresztül Hamburgig előttené Belgium, Hollandia és a német Alsó-Szászország alacsonyan fekvő vidékeit. Víz alá kerülne Rotterdam, Amszterdam és Bréma. Franciaországban többek között La Rochelle környékét öntené el a víz, Olaszországban pedig Velencétől délkeletre öntene ki az Adria, és Ferrara kikötőváros lehetne. De víz alá kerülne New Orleans és Miami is. 7 méteres emelkedés esetén Belgium, Hollandia és Alsó-Szászország egy része víz alá kerül. Veszélyeztetve van Dunkirk, Bruges, Ghent, Antwerpen, Breda, Nijmegen, Rotterdam, Amsterdam, Zwolle, Groningen, Emden, Bremen stb. de még Hamburg is. Londont a visszaduzzasztott Temze veszélyezteti.

A Fekete-tengernél eltűnne a ma ismert Duna-delta. Észak-Afrikában a Földközi-tenger előttené a Nílus deltájának mintegy felét (így Alexandriát). Indiában Kalkutta sýnylené meg a leginkább a tengerszint-emelkedést, Thaiföldön pedig Bangkok. Az Egyesült Államokban New Orleans területének 98 százaléka kerülne víz alá. Atlantic Cityt 97, Miami 73 százalékban öntené el a Mexikói-öböl, illetve az Atlanti-óceán. New York városában víz alá kerülne a La

Guardia és a Kennedy reptér, a város 22 százalékban lenne érintett. Dél-Amerikában az Amazonas alsó folyása hosszan elnyúló tengeröböllé változna. Ezen 5-7 méteres emelkedések azonban nagyon szélsőséges értékek. A realitás a 21. században inkább a 26-98 cm-es emelkedés. Az eltérés oka a tengervíz hő és sótartalmában, avagy térfogatában keresendő. Ha a tengerszint 2070-re csak fél métert emelkedik, akkor egyes becslések szerint ekkora károk keletkeznének. A szintemelkedés miatt Kalkuttában a legnagyobb a kockázat, ott 14 millió embert és körülbelül 2 billió dollárnyi vagyont (lakóövezetek, ipari területek, infrastruktúra stb.) érintenének egy félméteres szintemelkedés következményei. Kantonban 10 millió embert és 3,4 billió, Mumbában (Bombayben) 11 millió embert és 1,6 billió dollárnyi értéket veszélyeztet ugyanekkora tengerszint-emelkedés. Miamiban 4,8 millió embert és 3,5 billió dollárnyi vagyont érintene a csupán félméteres szintemelkedés, New Yorkban és Newarkban 2,9 millió ember és 2,1 billió dollárnyi érték kerülne veszélybe, Amszterdamban pedig 1,4 millió ember és 843 milliárd dollár.

Ha az emberiség nem változtat a jelenlegi természetkárosító tevékenységén, akkor a tengerek tovább emelkedhetnek az előre jelzetteken túl is, és még nagyobb károkat okozhatnak. (net 2.)

[Jeremy S. Pal](#) és társainak 2015-ben a Nature Climate Change-ben megjelent cikke a felmelegedés egy eddig kevésbé kutatott veszélyére hívta fel a figyelmet a Közel-Kelet térségében. A tanulmány szerint század végére a Perzsa-öböl partjának számos régiója válik élhetlenné az ember számára, a legújabb, nagyfelbontású klímamodellek szerint. A térséget olyan nagy hőhullámok érhetik majd el, amelyet még az egészséges szervezet is nehezen tud majd elviselni. Például ilyen veszélyeztetett térség lehet majd Dubaj a maga több mint 2.3 milliós népességével. De a veszélyeztetett államok között van Szaúd-Arábia, Katar és az Egyesült Arab Emírség is. Az egyre elviselhetetlenebb meleg mellett, komoly gondot fog okozni az öböl partján tapasztalható relatív magas páratartalom. A két időjárási hatás együtt, viszont gyakran alkothat halálos környezeti hatást az ember számára. Az ember ugyan jól képes alkalmazkodni a meleghez, de ha ez magas páratartalommal párosul, azt az emberi szervezet már nehezen tudja kompenzálni. Ha a nedves hőmérséklet meghaladja a 35 °C-ot, a test nem lesz képes izzadni, ezáltal pedig hőt sem fog tudni leadni, miáltal a szervezet hőháztartása felborul.

„A nedves hőmérsékletet a következőképpen mérjük: a hőmérő érzékelőjét nedves ronggyal burkoljuk. Erről a víz annál erősebben párolog, minél kisebb a levegő nedvességtartalma. A párolgás hőt von el az érzékelőről, így minél intenzívebb a párolgás, a nedves hőmérséklet annál alacsonyabb. A nedves hőmérséklet jellemzően alacsonyabb a „száraz” (vagyis a normálisan mért) hőmérsékletnél, azonban minél páradúsabb a levegő, a különbség annál kisebb köztük. „

„Jelen pillanatban a nedves hőmérséklet világszerte ritkán haladja meg a 31 °C-ot, ez azonban változni fog a jövőben: már idén júliusban többször elérte a 34,5 °C-ot a Perzsa-öbölben. Jelenleg ilyen szélsőséges viszonyok nagyjából 20 naponta fordulnak elő a nyári időszakban, a század végére azonban minden nyári napot ilyen extrémítások fognak jellemezni, áll a kutatásban. Leginkább azok lesznek életveszélyben, akik tartósan a szabadban tartózkodnak. Az Öböl-országokban lényegében 2030-ra bekövetkezhet az-az állapotot, hogy az év 7-8 hónapjában lehetetlen lesz a szabadban munkát végezni, és ez a korlátozott munkavégzés pedig az adott országok GDP-jére lesz minden bizonnyal negatív hatással.

A gazdagabb öböl menti államok várhatóan valamilyen módon alkalmazkodni fognak majd a megváltozott körülményekhez, de az olyan szegényebb régiók, mint Jemen, védtelenek maradnak a káros hatásokkal szemben. “ Gazdasági szempontból pedig a térség időjárása hosszú távon kihathat a fosszilis energiahordozók kitermelésére, ami akár gazdasági válságot is előidézhet. (Pal, [Jeremy S.](#) 2015, net 36.)

Egy új migrációs irány lehet 2100 körül a ma még fagyott Szibéria. A kutatások kimutatták, hogy folyamatosan olvad a permafroszt, és a kutatók szerint az észak-szibériai Jamal-félsziget régiójában 2100-ig akár teljesen felolvadhat a talaj állandóan fagyott rétege. A kutatók ezen térségben az 1980-as években 150 cm mélyen mértek

0 °C-ot, míg 2015-ben ezen talajhőmérséklet eléréséhez mindössze csak 30 cm-t kellett leásniuk. A térségben egyre nagyobb mennyiségű szénvegyület (pl. metán) szabadul fel azok közül, amik eddig ott fagyott állapotban voltak. Ez viszont felerősítheti a felmelegedési folyamatot. Régen a térség 1-7%-a volt nyaranta felolvadó terület, míg ez 2015-ben már 30% körül mozgott. (net 24.) A fagyott talajból kiszabaduló metánt (CH_4) pedig a légkör felmelegedése terén nem szabad figyelmen kívül hagyni, különösen annak tudatában, hogy az óceánok aljzatából is egyre több metánszabadul fel. A metán ugyan is nyolcvanszor több hőt köt meg, mint a szén-dioxid. 2016 februárjában 10 ezer méter magasan rekordszintű metánkoncentrációt mértek. A kiszabaduló metángáz által felgyorsított globális felmelegedés elérheti a 3.5 °C-os globális felmelegedést. Ez pedig egyes kutatók szerint globális kihalási folyamatot indíthat el, mert szerintük ezen a globális hőemelkedési szinten összeomolhat a most kialakult tápláléklánc, ami az emberiség túlélési lehetőségeit is nagyban befolyásolná. (net 31) A NASA szerint a Föld átlaghőmérséklete 2016 februárjában az 1951-1980 közötti időszakhoz viszonyítva, 1.35 °C-kal volt magasabb. (net 32)

Azt el kell ismernem, hogy a 3.5 °C-os globális felmelegedés hatalmas katasztrófákat idézne elő, hiszen a világtengerek szintje hatalmasat nőne, továbbá a légköri rendszerek is megváltoznának, de avval vitatkoznom kell, hogy ekkora globális hőmérséklet emelkedés során összeomlana a tápláléklánc. Azért vitatom, mert a harmadidőszaki Paleocén (65-56 millió évvel ezelőtt) és Eocén (55.8-33.9 56 millió évvel ezelőtt) bolygónk globális hőmérséklete a mainál jóval magasabb volt. A globális hőmérséklet a maihoz képest akár 5 °C-kal is magasabb lehetett. Az évi átlaghőmérséklet megközelítette a 20 °C-kot. A Föld átlaghőmérséklete 1990-ben 14.5 °C körül volt. A Paleocén- Eocén időszak időjárása szubtrópusi volt. Miért fontos a pár millió évvel ezelőtti állapot ismerete? Azért, mert a ma ismert tápláléklánc elemei ekkor fejlődtek ki. Ekkor szaporodnak el a fás növények a fűfélék kárára, és ekkor válnak döntő jelentőségűvé a zárvatermő növények. De szerephez jutnak az egyszikűek és a fenyőfélék is. Igen jelentősek lesznek a magnólia, babér, tea, juhar, dió és tölgyfélék. De ez az időszak idézte elő az emlősök ugrásszerű elszaporodását is. A paleocén idején az emlősfajok száma 13-ról 41-re nőtt, míg az eocén végére az ismert fajsám már elérte 91-et. (Molnár Béla 1986)

Egy szokatlan elmélet a klímaváltozás okozta károk csökkentésére

Ma szinte mindenki úgy kívánja csökkenteni a klímaváltozás okozta károkat, hogy a káros anyag kibocsátást kívánják csökkenteni. De például Bjorn Lomborg felvetett egy másik utat, mégpedig azt, hogy ne a káros anyagok kibocsátásának csökkentésére koncentráljanak, mivel szerinte ez egy meddő kísérlet, hanem az érintett államok gazdaságát erősítsék meg, és helyi szinten folyjon a védekezés. Ez azért is aktuális felvetés, mert az USA elnöke Donald Trump, ezen elgondolás végett, 2017-ben az USA-t kilépteti a klímaegyezményekből.

Az elmélet szerint A klímaváltozással kapcsolatos változásokra a társadalmi reakció az, hogy ezen folyamatok lassítására, megakadályozására hatalmas összegeket költenek, de alig van érezhető és kézzel fogható eredménye. Ráadásul, a klímaváltozás egy öngerjesztő folyamat, lásd például az eddig kötött metángáz okozta változásokat, és ezen klimatikus változásokat az emberiség alig tudja befolyásolni. A jelenlegi, nagy költségeket igényelő megoldási kísérletekkel csak 5-10 évet tudnánk nyerni.

Továbbá, a kormányok hiába írnak alá nemzetközi szerződéseket, azokat rendre felülírják saját gazdasági és politikai érdekeik. Ráadásul, a lakósággal is könnyebb elfogadtatni egy

rövidtávú, már az életében eredményt felmutató beruházást, mint egy 50-100 év múlva talán megtérülőt.

Az egyezmények hatástalanságára jó példa az első kiotói egyezmény. Ezt az egyezményt 1992-ben írták alá, és célja az volt, hogy 2008-2012- re a CO₂ kibocsátást 20%-al csökkentsék az ipari államok. Ezt a célt végül nem tudták teljesíteni, mert például közben az USA és Ausztrália is kilépett belőle. Végül mindössze 1%-os CO₂ kibocsátás csökkentést sikerült elérni. Ha a 21. században a tervezet szintet tartani tudták volna, ami hatalmas kiadásokat jelentene, 2050-re a hőmérséklet 0.05 °C-al, 2100-ra 0.16 °C-al nőne csak lassabban, ami szinte elhanyagolható érték. Ez annyit jelent csupán Lomborg számítása szerint, hogy a 2.6 °C-os várható hőemelkedés 2100 helyett, 2105-ben következne be. Tehát, a kiotói célok, igen drágák, és alig van valós hatásuk bolygónk légkörére.

Ezért, azok, akik nem a kibocsátás csökkentését látják a járható útnak, azt mondják, hogy ne a megelőzéssel foglalkozzunk, hiszen az igen költséges és alig hatékony, hanem foglalkozzunk a változás okozta helyzet helyi és időbeni megoldásaival, kezelésével. Ezért sokkal célszerűbb az adott államokat gazdaságilag megerősíteni, mint a pénzt elkölteni hosszú távú klímaberuházásokra. A gazdaságilag megerősödő államok szerint helyben sokkal jobb megoldásokat, védekezéseket tudnak létrehozni, mint ha globálisan védekeznének.

Mi több, az ezen elmélet követői, felvetik annak lehetőségét, hogy a klímaváltozásnak, avagy a felmelegedésnek, nem csak hátrányi, hanem előnyei is lehetnek. Erre Lomborg a hidegtől és melegtől meghaltak arányát hozza példának. A 2003-as hőhullám Európában 35 000 ember életét követelte. Ebből Párizsban 3500-an haltak meg, míg egész Franciaországban 15 ezren. Az áldozatok száma Németországban 7000, Spanyolországban és Olaszországban 8000, Nagy-Britanniában 2000 fő körül mozgott.

Bjorn Lomborg felveti a kérdést, hogy biztos, hogy a meleg a legfőbb gond? Szerinte Helsinkiben egy átlagos meleg évben a meleg miatt 298 ember hal meg, míg a hideg miatt 1655 ember. Athénban a meleg miatt évente 1376 ember hal meg, míg a hideg miatt 7852 fő. Nagy-Britanniában pedig 1998 és 2000 között, éves szinten 47 000 ezer emberéletet követelt a hideg. Ebből arra következtet, hogy a felmelegedésnek lehetnek pozitív hozadécai, akár a halálozás terén is. Illetve, azt állítja, hogy ma sokkal nagyobb publicisztikát kap a felmelegedés okozta veszély, mint minden más, noha például a hideg sokkal nagyobb veszélyt jelent. A szerző ezen szemlélet mögött az üzleti érdekeket látja. Szerinte például Nagy-Britanniában 2 °C hőemelkedés a melegtől elhalálozók számát ugyan megemelné 2000 fővel, de a hideget túlélők számát 20 000 fővel növelné meg. Tehát 18 000 ember menekülne meg a hőmérséklet okozta elhalálozástól. A szerző, ha burkoltan ugyan, de elismeri, hogy a pozitív állapot csak a fejlett világra érvényes, ide értve Európát, az USA-t, Kínát stb. Viszont Afrikában a klímaváltozás a mostani halálozási helyzetet tovább fogja rontani, így ott nem érvényes a felmelegedés okozta halálozási arány javulása. Meg kell jegyezni, hogy Lomborg a fenti hatásokat csak a hőmérsékletemelkedésre vetíti. A felmelegedés által előidézett egyéb tényezőket, mint pl. vízhiány, betegségek stb. nem vette figyelembe. Igaz, például a betegségek kezelését helyi szinten kívánja orvosolni. A helyi védekezésre jó példa lehet a hőszigetek hatásának csökkentése. Ahogy korábban már említettem, a városok sokkal jobban felmelegsznek, mint a környezetük. A legnagyobb városok, mint például Phoenix, Sanghaj, Szöul, Stockholm, Los Angeles, Milánó, Bécs stb. belvárosaiban 2.5 °C-al emelkedett a maximum, és 3.8 °C-al minimum hőmérséklet. Tokió körül augusztusban átlag 28 °C-ot mérnek nappal, addig a belvárosban 40 °C-ot. A városok felmelegedésének oka a szárazság, a kevés nedves zöld terület, a sok nagy és vízhatlan felület. A nap nem vizsgózt termel, hanem a légkört melegíti. A szélcsatornák beépítés általi lezárása pedig meggátolja a légmozgást. Ezen a helyzeten pedig nem segít, ha csak úgy általánosságban küzdünk a globális felmelegedés ellen. Itt helyi megoldások kellenek. Londonban például a város

környékén és a városban megnövelték a fás és füves területeket, és vízfelületeket alakítottak ki. A város így 7.7 °C-al tudta csökkenteni a hőmérsékletét. A forráság másik oka a sok aszfalt és sötét felület, ami elnyeli a hőt. Nem véletlen, hogy a mediterrán térségben a házak falát fehérre festik, meszelik. Ha London épületeit fehérre meszelnék, akkor Lomborg szerint a város hőmérsékletét 10 °C-al lehetne csökkenteni. Szerinte például Los Angeles élhetőbbé tétele, fásítás, vízfelületek kialakítása, épületek átfestése, körülbelül 1 milliárd dollárba került volna 2008-ban. Ugyan ekkor a város légkondicionálásra költött összege 170 millió dollár évente, míg a szmog csökkentése 360 millió dollárt költöttek egy év során. Tehát, hosszabb távon az élhetőbb környezet helyi kialakítása lenne a gazdaságos és célszerű megoldás. Hiszen, míg a globális felmelegedés megállításán, csökkentésén küzdünk, és itt 2 °C körül próbáljuk tartani a felmelegedést, addig helyi szinten ennél jóval jobban lehetne csökkenteni azt, miáltal az élettér élhetőbbé válna.

De ugyan így, a tengerszint emelkedést is jobban lehet kezelni helyi szinten, mint globálisan. Mikronézia a Csendes-óceán nyugati részén fekvő 607 kis sziget összefoglaló neve. 2100-ra ezen szigetvilág 21%-a kerülhet víz alá. Lomborg szerint gátépítésekkel és a helyi gazdaság megerősítésével a veszteség 0.18% lehet, míg a globális védekezés esetén a veszteség ennek háromszorosa, 0.6%. Tehát, az egyes területeknek a helyi védekezés hosszú távon jobb üzlet, mint részt venni anyagilag a globális védekezésben.

A felmelegedés következtében a tengerszint emelkedés egyik legnagyobb áldozata Banglades lehet, mint már arról korábban én is írtam ezen tanulmányomban. Lomborg szerint, egy erős gazdaságú Banglades, helyi beruházásokkal a jelenlegi száraz területeinek csak 0.000034 százalékát veszítené el, míg ha anyagilag olyan egyezmények végrehajtásáért küzd, mint Kiotó, ennél sokkal többet veszít. Lomborg szerint például egy ipari technológiaváltás többbe kerül globálisan és kevesebb haszonnal jár egy adott térség klímavédekezése terén, mint a helyi megoldások preferálása.

Lomborg szerint a folyók áradása terén (pl. megnő az olvadó gleccser miatt a vízhozam) szintén nem a teljes klímát kellene befolyásolni, hanem a folyók környékének vizes élőhelyeit és ártereit kellene helyrehozni. Például felszámolva az árterek beépítését, illetve fejlesztve a gátakat. A szárazabb időszakokra pedig víztározókat kellene építeni. Ha a helyi védekezésre koncentrálnunk például az árvizek terén, akkor az árvízkezelésre költött egy dollár 1300-szor annyira csökkenti az árvízvesztélyt, mint egy Kiotói egyezmény betartására költött egy dollár.

Az elmélet nagy hátránya, hogy nem veszi figyelembe a szegény államok gazdasági lehetőségeit, illetve, hogy azokat teljesen kiszolgáltatja a gazdag tőkés államoknak. Így nem meglepő, hogy Lomborg a felmelegedés járulékos veszteségének tekinti a fejlődő országokban megnövekedő éhezőket és az alultápláltak számának megnövekedését. Igaz, ő az éhezők számának növekedését a demográfiai robbanás számlájára írja főleg és csak járulékosan köti a globális felmelegedéshez. (Lomborg, Bjorn 2008)

Itt, látszik az elmélet másik hibája is, mégpedig az, hogy nem veszi figyelembe a demográfiai változásokat. Itt pedig nem csak a népesség szaporulatával kell számolni egyes területek esetében, hanem a migráció hatásaival is.

A demográfiai előregedés okozta problémák és a klímamigráció kölcsönhatásai, valamint a világ vallási összetételének megváltozása

A tanulmány első felében bemutatásra került, hogy az évezredek során népek emelkedtek fel és népek, birodalmak buktak el az éghajlatváltozás következtében. Azt is láthattuk például a tengeri népek vándorlása, a longobárdok vagy a mongolok (tatárok) esetében, hogy a népmozgalmaknak a kialakult államhatárok nem állhattak ellen. Mi több, egyes népmozgalmak, mint például a mongol hódítások, egy egész térség gazdasági és politikai berendezkedését is

megváltoztathatták igen hosszú távra. De miért fontos ez a ma embere számára? Ennek oka, hogy ma a jóléti társadalmak a nemzetközi migrációt leginkább jogi szabályozásokkal igyekeznek kezelni. Különböző kvótákat hoznak létre, amiben kijelölik, hogy milyen és mennyi letelepülni vágyót engednek be egy adott területre. Azonban, ahogy ezt a történelem is mutatja, ha egy nép, terület lakóságának életkörülményei megromlanak, netán meg is szűnnek – például az életterük víz alá kerül- akkor az ezen területről kiáramlókat nem lehet államhatárok által megállítani. A bevándorlás ez esetben akár erőszak, fegyveres konfliktus árán is meg fog történni. Az előrejelzések a nagy migrációs hullámokat 2025-2050 környékére teszik. Ez az időszak egybe esik a föld népességnövekedésének csúcsával is, mivel 2040/2050 környékére 9 milliós (illetve 9 587 000 000 fő) népességszámot valószínűsítene. Közülük mindössze csak 2 milliárdan fognak a mostani fejlett államokban élni. Az éhezés és alultápláltság már most több millió embert érint, különösen Dél-Ázsiában és Fekete-Afrikában. A népesség bumm miatt élelmiszerben veszélyeztetett állam lesz például Kenya, Nigéria, Etiópia. Az előre jelzett demográfiai növekedés, növelni fogja az élelmiszerek utáni keresletet, ami a világ élelmiszerpiacainak beszűküléséhez vezethet. Ráadásul a klímaváltozás hátrányosan befolyásolhatja a mezőgazdaságot. Ez pedig jelentős hatást fog gyakorolni a szegénységben élőkre, ami jelentős migrációt vetít előre, különösen az ázsiai és afrikai térségekben.

A föld népességének növekedése a XIX-XXI. sz.-ban:

1820-ban 1 milliárd fő, 1850-ben 1.2 milliárd fő, 1900-ban 1.6 milliárd fő, 1950-ben 2.5 milliárd fő, 1990-ben 5.3 milliárd fő, míg 2000-ben 6 milliárd fő. 2040/2050-re 9.5 milliárd körül várható.

A Föld népességének megoszlása 1996-ban:

Ázsia	3.501 milliárd fő
Európa	728 millió fő
Afrika	732 millió fő
Észak-Amerika	295 millió fő
Dél és Közép-Amerika	486 millió fő
Ausztrália és Óceánia	29 millió fő

(J.R.McNeill 2011)

Hogy még szebbek legyenek a kilátások, akkor a jelenlegi előrejelzések alapján feltételezhetjük, hogy a Közel-Kelet olaj-és földgáz készletei körülbelül 2040/2050-ig léteznek. Jelenleg itt található a világ olajkészletének 2/3-ad része. Az előrejelzések alapján azonban 2050-re a világ energiafogyasztása terén a kőolajfakadó energia 20% alá fog esni. Ez az arány 2008-ban 37%, míg 2030-ra 50% lehet. Ha pedig ezen energiahordozók elfogynak, a térségből szintén migrációt indíthatnak meg.

A gázmezők 70-80%-a kitermelhető, míg az olajmezőknek csak 35-40%-a termelhető ki gazdaságosan. Technikai fejlesztések után 2050 körül az olajmezőknek talán a 45-50% kitermelhető lesz, míg a gázmezők esetén ez az érték elérheti a 70-80%-ot. A gázkészletek ma feltételezések szerint 12000 billió köbláb (2 billió hordó olajjal egyenértékű). Mindkét energiahordozó 2030 után rohamos fogyásnak fog indulni és 2060 körül már komoly ellátási gondok jelentkezhetnek e téren. Ez pedig gazdasági szemléletváltozást fog előidézni, illetve azon országok elszegényedését, amelyek ma főleg gázexportra és olajkivitelre alapoznak. (Jeremy Leggett 2008, Lovas Rezső 2012) Ezen országok elszegényedése pedig csak erősítheti a klímaváltozás által kialakult migrációs kényszert.

Egyes kutatók úgy vélik, hogy eddig kiaknázatlan földgáz és olajvagyonra lelhetnek még a tenger, illetve az Északi-sark jege alatt, így ezen energiahordozók szerepe 80-130 évig még meghatározható lehet. De ezek még csak feltételezések.

A fosszilis energiahordozók terén meg kell említeni a szénvagyon is. Ez a jelenlegi kitermelési ütem mellett 150-200 évig lehet elegendő, de a globális szénvagyon ennél az időnél is tovább kitarthat. (Lovas Rezső 2012) Így, ha megújuló energiák nem jutnak nagyobb szerephez az energiaellátásban, a szén lehet a fő energiaforrás a jövőben. Ez pedig nagyban elősegítheti a földi légkör felmelegedését.

De most térjünk vissza az emberi népességhez. A fejlett társadalmakban a népesség igen nagy arányban idős emberekből fog állni, tehát 2050-re a bolygónk népessége igen nagy százalékban el fog öregedni. Ez már önmaga is demográfiai válságot fog előidézni. Az 1950-es években a Földön 200 millió 60 évnél idősebb ember élt, viszont 2050-re a 60 évnél idősebb emberek száma el fogja érni a 2 milliárdot. Míg 2016-ban a népesség 8.5%-a 65 éven felüli, addig 2050-re ez a szám eléri a 17%-ot, tehát a 2016-os 617 millióról 1.6 milliárdra fog nőni a számuk.

Ha pedig figyelembe vesszük azt, hogy az öregedés leginkább a fejlett társadalmakat fogja érinteni, lásd például az Európai Unió, Japán, illetve az USA területe, akkor azt is látni kell, hogy ezen térségek, mint munkaerő hiányos területek fognak jelentkezni, tehát munkaerő befogadó térségek lesznek.

Az EU államaiban az előrejelzések szerint 2005 és 2050 között a legnagyobb mértékben, mintegy 88 millió fővel fog csökkenni a munkaképes korú népesség. Egyes előrejelzések szerint 2050-re akár az ötödével is megcsappanhat a 15 és 64 év közöttiek száma Európában. Ellenben Afrikában minden más régiót messze megelőzve legalább 800 millióval, ezen belül is a szubszaharai Afrikában mintegy 700 millió fővel növekszik majd a munkaképes korúak száma.

A demográfiai előrejelzések szerint, az alacsony születés számok miatt azt mutatják, hogy 2050 után a népesség rohamosan csökkenni fog, mivel az eltávozó idős korosztályok utánpótlása nem fog megtörténni. Az ENSZ által kiadott *A világ népességének helyzete 2002-ben* című jelentés szerint a jelenlegi születési arányszámokkal számolva a ma 725 milliós Európa 2050-re 600 millió főre csökkenhet. Európa népessége 2035 körül éri majd el a csúcst, és ettől kezdve – ha nem számolunk külső bevándorlással – csökkenni fog. Számítások szerint 2060-ra az EU-n belül a férfiak várható élettartalma 84.6 év, míg a nőké 89.1 év. (Stratfor Analysis.2012 és net 29, net 35) Olaszországban az egy szülőképes korú nőre eső gyermekek száma mindössze 1,2, s ez mélyen alatta marad a reprodukciót jelentő 2,1-es születésszámnak, de még az európai átlagtól (1,5) is elmarad. Egyszóval, potenciális demográfiai katasztrófa fenyeget. Ha a jelenlegi trendek fennmaradnak, akkor 2050-re a népesség 14 millióval csökken, és mindössze 44 milliós lesz, mi több, igen elöregedett lesz.

(Zoysa, Richard de 2007) Franco Frattini igazságért, szabadságért és biztonságért felelős uniós biztos 2020-re azt feltételezi, hogy az EU össz népességén belül a 65 éven felüliek létszáma eléri az egyharmadot. A biztos szerint, már 2007-ben az öregedés számos szektorban munkaerőhiányt generált. (Györkös Marianna 2007)

Egy 2012-es tanulmány szerint a világ népességnövekedése és a születési ráta így alakult:

Népességnövekedés:

Világon összesen	1.2%
Afrikában	2.5%
Óceániában	1.7%
	1.2%

Latin-Amerikában és a Karibi térségben	1.1%
Ázsiában	0.9%
Észak-Amerikában	0.2%
Európában	

Születési ráta 2012-ben 1000 fő esetén

Európa	9.9
Közép-Európa	9.9
Európai Unió	10.4
Észak-Amerika	12.4
Kelet Ázsia és a szigetvilág	13.7
Óceánia	15.7
Latin Amerikában és a Karibi térségben	18
Közép és Észak Amerikában	23.1
Sub-Szaharában és Afrikában	38

Népességnövekedés és születési ráta 1000 fő esetében pár kiemelt ország esetében 2015-ben:

Ország	népeseledés	születés
Oroszország	0.2	13.3
Mongólia	1.5	22.9
Kína	0.5	12.1
India	1.2	20.7
Kazahsztán	1.4	22.6
Kongó	2.7	43.1
Niger	2.7	49.8
Magyarország	-0.2	9.1
Lengyelország	-0.01	10
Csehország	0.1	10.3
Franciaország	0.5	12.6
Írország	0.2	15.7
Spanyolország	-0.2	9.7
Németország	1.3	8.4
Franciaország	0.5	12.6
Törökország	1.3	17.1
USA	0.7	12.6
Kanada	1.1	11
Brazília	0.8	15.1

A fenti adatok a brit Telegraph (net 14.) kutatásain alapszanak.

Miközben látjuk, hogy növekszik a világ népessége, kitűnik, hogy például Európában folyamatosan csökken a születések száma. Olaszországban 8.4 gyermek születik 1000 főre vetítve, és ez 1861 óta a legalacsonyabb reprodukciós szám. Az előregedő népesség egyre nagyobb problémát jelent Európában, különösen annak keleti felén. A Világbank adatai szerint Közép-Európában és a balti államokban ezer főre 12,6 gyerek születik – miközben Fekete-Afrikában 38.

„Azokban az országokban, ahol magas a fiatalok (a 15 év alattiak) aránya, több pénzt kell fektetni az oktatásba, míg az idősebb népességű államokban az egészségügy igényel nagyobb összegeket. A korfa emellett előrevetíti a potenciális politikai kérdéseket is. A fiatalok

arányának gyors növekedése zavargásokhoz vezethet, ha ezek a tömegek képtelenek munkát találni” Viszont az előregedő társadalmakra pedig a külső migráció fogja rányomni a bélyegét, mivel ott szükség lesz a munkaerőre. Ez szintén társadalmi válsághoz vezethet, lásd Németország és Franciaország esetét, illetve az iszlám fokozódó jelenlétét. (net 15.)

Egy 2014-es tanulmány szerint Magyarországon, éves szinten 34 ezer keresővel lesz kevesebb. 15 éven belül 2 millió 147 ezer ember mehet nyugdíjba, míg ezzel szemben a munkába állók száma mindössze 1 millió 633 ezer fő. Tehát, az elkövetkezendő 15 évben 513 ezer járulékfizetővel lesz kevesebb. Tehát évente 34 ezerrel lesznek többen a nyugdíjasok, mint a munkavállalók. 2000 és 2015 között Magyarországon a fiatalok száma 20%-al csökkent!!!! Közülük sokan kivándoroltak Nyugat-Európába a jobb életfeltételek miatt.

2013 végén az ország összes gazdasági teljesítményének 10%-át nyugdíjra költötte. Ennek 82%-a az öregségi nyugdíj. Az egyre kevesebb aktív dolgozónak, egyre több nyugdíjast kell majd eltartania, ráadásul közben nő a nyugdíjasok élettartalma is 4-8 évvel, a születésekor lévő élethosszhoz képest. Ha ezt a tendenciát nézzük, akkor 2044-re már 1 milliárd munkavállaló fog hiányozni az országból. Németh Zsolt, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) népszámlálásért felelős alelnöke elmondta, hogy a népességfogyás egyik tényezője, hogy a 15 évesnél idősebb nőkre jutó élve született gyermekek száma 2001-ben 153, 2011-ben pedig csak 147 volt. Hozzátette: a 30 évesnél fiatalabb férfiak 90 százaléka nőtlen, és az ugyanilyen korú nőknek is csak 12 százaléka házas. (A demográfiai helyzetet tovább árnyalja, hogy 2015-ben született gyermekek közel 50%-a roma, tehát eleve hátrányos helyzetből indul, miáltal várható munkába állásuk, a feltételezhető iskolázottságuk alacsony szintje miatt eleve munkaerő terén problémákat vetít előre.) A 100 aktív korúra jutó gyermek- és időskorúak száma a demográfiai változások miatt a 2001-es 58,8-ról 2011-ben 61,4-re nőtt. Ezen belül az időskorúak aránya 32,4-ről 37,8-ra növekedett, míg a gyermekkorúak aránya 26,4-ről 23,5-re csökkent. A családok 53 százalékában nincs gyermek; egy gyermeket negyedük, kettőt 15,8, hármat 4,6, négyet vagy ennél is többet 1,6 százalékuk nevel. Ha figyelembe veszem a csökkenő gyermekszámot és a magyarok elvándorlását, akkor ez a szám még nagyobb lehet.

Hazánkban már 2011-ben is több 65 évnél idősebb ember élt, mint 15 évnél fiatalabb. Evvel a világot 25 legerősebben öregedő ország közé tartozunk. Az öregedési listát Japán vezeti, de a 25 állam közül 22 Európában található! Európában a sort Németország és Olaszország vezeti. 2050 körül a listát továbbra is Japán fogja vezetni, de mögé felzárkózik Dél-Korea, Hongkong, Tajvan és Szlovénia.

Magyarország öregedési indexe 2051-ig várhatóan megduplázódik és várhatóan minden harmadik ember 65 év feletti lesz Magyarországon. 2051-ben hazánkban a 80 év feletti emberek száma 800 ezer körül fog mozogni. 2011-ben 2 aktív korú lakos, 1 gyereket vagy idős embert tartott el. 2051-re az eltartottsági ráta, ami a 15-64 éves korosztályt fogja súlytani, elérheti a 75%-ot. Avagy a népesség 75%-a lesz eltartott, akiket 25% aktív korú fog eltartani! És ha még figyelembe veszem, hogy a gyerekek akár 25-30 éves korukig is tanulhatnak, akkor az aktív munkavállalókra még nagyobb teher fog nehezedni. Eltartottsági ráta várható változásai: 2011-45.9%, 2021-53.9%, 2031-65.8%, 2041-65.5% és 2051-75.5%.

Magyarország népessége 1981-től csökken, a 2011-ben számított lélekszám pedig alatta marad az 1960-asnak. 1990 és 2011 között a népességfogyás 395 ezer fő volt, ami 4%-os csökkenést jelent. Ehhez jön még a külföldre elvándorló munkavállalók okozta átmeneti népességcsökkenés is. A külföldi munkavállalók, illetve migránsok betelepítésével a közgazdászok és statisztikusok már 1999 óta egyre intenzívebben számolnak. Ezt tanulmányában Hablicsek László részletesen ki is fejtette. Szerinte a betelepítést az ország katasztrofális demográfiai helyzete indokolja.

Ennek ellenére, a népességfogyást egyharmaddal csökkentették a külföldről hazánkba vándorlók! Tehát, már most igen nagy a külföldi bevándorlók száma, pedig még a nyugdíjassza

fenntartható, igaz, a jelenlegi trendek mellett, csak az 2020-as évek közepéig. Mi lesz akkor később? A nyugdíjszakértők szerint a kiút a fiatal gazdasági bevándorlók befogadása, akik itt fizetnének járulékokat. (Palkó István [net](#), [net 8.](#) és [net 7.](#), Tagai Gergely 2015, Hablicsek László 1999) Evvel viszont kimondták, hogy a magyarság önerőből képtelen megfiatalodni és elérte a genetikai kihalás szélét.

Mint fentebb jeleztem, baj lehet a magyar költségvetéssel a sok nyugdíjas miatt. Ezért röviden nézzük át hazánk demográfiai kortáblájának változásait.

év	0-14 éves	15-39 éves	40-59 éves	60 év felett
1869	40.4 %	17.6%	5%	37%
1910	34.7%	38.6%	18.6%	7.9%
1920	30.6%	41.2%	19.1%	9%
1930	27.5%	42.6%	20%	9.7%
1941	25.9%	40.6%	22.6%	10.%
1949	24.8%	38.7%	24.6%	11.6%
1960	25.4%	36.8%	24%	13.8%

(Kovacsics J. 1963)

Mint a táblázatból kitűnik, 1910-től kezdve az idősök száma fokozatosan nő. Ezen a folyamaton kívánt változtatni az úgynevezett Ratkó korszak, amit Ratkó Anna egészségügyi miniszter neve fémjelez, bár neki a tényleges folyamatokhoz lényegében semmi köze nem volt. Ez a korszak 1949-1953 között volt, bár sok rendelkezése 1956-ig érvényben volt. Tilos volt az abortusz és külön adó sújtotta a gyermektelen dolgozókat. Ezen 7 év alatt éves szinten 100-110 ezer gyermek született. A fenti táblázatra ránézve, azonban látható, hogy 1960-ban még mindig tovább öregedett a népesség. Mivel a „Ratkó” gyerekek nem születtek meg a saját nyugdíjuk fenntartásához szükséges gyermekmennyiséget, ez a korszak mára igen csak balul sült el, mivel a „Ratkó” gyerekek szinte elviselhetetlen terheket rónak a XXI. század eleji magyar társadalomra.

1990-ben a 65 éven felüliek száma 1 millió 370 ezer fő, ami a népesség 13.2%-a, 2011-ben 1 millió 670 ezer fő, ami a népesség 17%-a.

A népességfogyás következtében hazánk lakosságának számát 2060-ra 7 millió 920 ezer és 6 millió 920 ezer közé valószínűsítik. (Az előrejelzések szerint, ha nem változik hazánk demográfiai szerkezete, akkor a XXI. század végére az itteni népesség csak 4 millió fő lesz.) Tehát 2013-2060 között drasztikus népességcsökkenés várható.

Míg 1990-ben 2.9 millió fiatal élt az országban, addig 2060-ra 1.4 – 1.2 millióra fog létszámuk apadni, és ez népesség 18%-17% át fogja jelenteni. 1990-ben a 20-64 éves korcsoport 6.1 millió fő, 2001-ben 6.3 millió fő, 2013-ban 6.2 millió fő. 2060-ban 4.1 millió fő lesz, ami az akkor becsült népesség 53%-a lesz. A 65 év felettiek aránya 1990-ben 1.4 millió fő, 2001-ben 1.5 millió fő, 2013-ban 1.7 millió fő. Tehát ez a korcsoport 13-ról 17%-ra fog nőni az összes lakóshoz viszonyítva. 2060-ban 2.4 millió főt várnak, ami a népesség 30%-a lesz. 2013-ban már több az idős ember, mint a gyermekkorú!!!

(Földházi Erzsébet 2013)

Egy másik változat szerint 2015-ben a 0-19 évesek száma 2 millió fő, ami 1.4 millióra csökken, ami a népesség 18%-át teszi ki. A 65 év felettiek aránya a mai 1.7 (17%) millióról, 2060-ra 2.4 millióra nő (30%). Ekkor 2 milliós népességcsökkenést feltételeznek. De van olyan előrejelzés, ami 2050-re 7 911 033 főre, míg 2060-ra hazánk népességét 6 917 758 főre becsüli. Ezen előrejelzés már 3 milliós népességcsökkenést vizionál. Ekkor 1.2 millió (17%) fiatal, 3.7 millió (50%) aktív korú és 2.1 millió (30%) idős korú emberrel számolnak. A legoptimistább

változat szerint 2050-ben 8 793 837 fő, 2060-ban 8 590 639 fő várható. 1.6 millió (19%), 4.3 millió (53%) aktív és 2.6 millió (31%) idős korú lesz a népesség összetétele.

Természetesen a fenti létszámalakulásokat nagyban befolyásolhatja a migrációs hatás.

Az előrejelzések foglalkoznak a népesség gazdasági aktivitásával is. Ezek szerint a csúcsidezőszak 2020 körül várható 4.8 millió főben, és ettől kezdve folyamatos csökkenés áll be. 2055-ben már csak 1.4 millió aktív dolgozót vizionálnak az optimális becslések.

(Baranyi Nóra 2015)

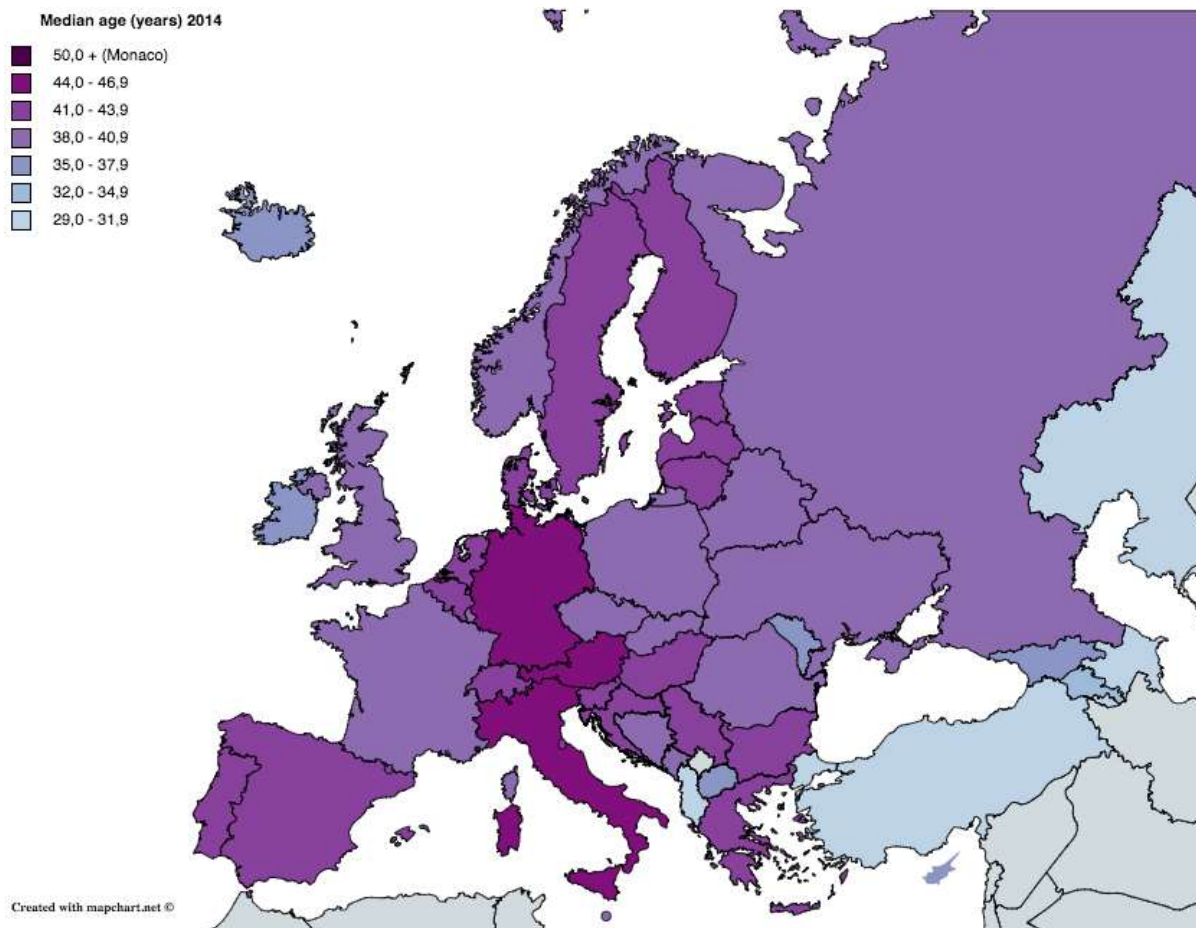
A népesség növekedésének az sem tesz jót Magyarországon, hogy míg 2014-ben a szülőképes korú nők száma 2.3 millió, addig ez a szám 2030-ra már csak 1.7 millió körül fog mozogni, míg 2060-ra már csak 1.2-1.5 millió szülőképes korú nőt valószínűsítene az előrejelzések. (Földházi Erzsébet 2014.)

2060-ban az időskorúak száma két és félszerese lesz a gyerekekének. 2011-ben 4 aktív korú tartott el 1 idős embert, míg ez az arány 2060-ban 2 aktív és 1 idős ember lesz.

(Földházi Erzsébet 2013) Tehát a fiatalok terhei jócskán meg fognak nőni. És ekkor még nem vettük figyelembe a terhek terén, hogy a mai magyar népességen belül leginkább az alacsony iskolázott roma népességen belül születik sok gyermek. Az ő integrálásukra pedig mindmáig használható terv sem készült. A fentiekből kitűnik, hogy az ország önmagát hosszú távon csak a migránsok befogadása által tudja fenntartani. Számukra 2060-ig, azaz alig 45 év alatt mintegy 3 millió hely fog felszabadulni az országon belül, mivel közel ennyivel fog fogyni a mai népesség, feltéve, hogy nem változik az ország népességeltartó ereje. Mert ez a talajvíz visszahúzódás miatt változhat, például a Duna-Tisza közének elsivatagosodása által.

A népesség növekedési irány áttekintésének egyik módja a születési ráta, vagy az egy nőre jutó átlagos szülési szám megállapítása. A születési ráta nagyon magas a fejlődő régióban (pl. Afrika és a Közel-Kelet országaiban), és alacsony a legtöbb fejlett régióban (pl. Európa), ahol sok országban a születési ráta a megfelelő szint alatt van. Ha a jövőre gondolunk, meg kell fontolnunk a népesség növekedési szintek közötti különbségeket. A növekedés gyorsabb Afrikában és a Közel-Keleten, Európában pedig kiegyensúlyozott. Ha a jellemző növekedési ütem folytatódik, akkor Dél-Afrika lakossága körülbelül 2050-re megkétszereződik, míg Európa lakossága 6%-kal csökken. A teljes népességet sokféleképpen érdemes megfigyelni. Egyik módja a népsűrűség megállapítása, vagyis hányan élnek egy adott területen. A Föld legsűrűbben lakott részei Ázsiában és Európában vannak. Afrika - ahol nagy a népesség növekedési aránya - nem sűrűn lakott. (net 3.)

Viszont az éghajlatváltozás és a tengerszint emelkedése miatt Afrika igen veszélyeztetett körzet. Így itt hiába lenne területileg jelentős élettér, sajnos az életkörülmények itt nem tudják nagyarányú népesség eltartását biztosítani. Tehát, az itt élők, máshol fognak maguknak új életteret keresni.

40. ábra
Európa átlagéletkora (nem az átlagos élethossz!) (net 20.)

A fenti táblázaton jól látszik, hogy Európa mennyire előregedett. A legfejlettebb területeken az országok átlagos átlagéletkora (nem azonos az átlagos élethosszal) 45-46 év, míg Európa többi részén is jó részt 38-41 év az átlagéletkor. Ha pedig például megnézzük Törökországot, ott már csak 29-32 évet látunk. Nem véletlen, hogy Európát előzönlük a török vendégmunkások. És akkor még nem szóltunk Afrikáról és a Közel-Keleti térségről, ahol az átlagéletkor 15-20 év.

A Randstad álláskereső portál szerint Európa népessége 2050-re kezelhetetlenül előregedhet. Az évszázad közepére Európa lesz a föld legelőregedetettebb kontinense. A nyugdíjakra fordított költség el fogja érni a termelés 15%-át. Például Magyarországon 2030-ra minden 5. ember betölti a 65. életévét. Világviszonylatban pedig a népesség 18%-át teszik majd ki 2050-ben a 65. életév feletti, azaz ekkor minden 6. ember lesz időskorú. Az idősek száma így 1.5 milliárd körül fog mozogni, és közöttük a nők lesznek többen. Világviszonylatban 2015-ben 14% volt az 5 évnél fiatalabbak aránya, míg ez 2050-re csak 8% lesz. Az EU-ban 2030-ban átlag 2.6 munkaképes fog eltartani egy nyugdíjast, de ettől lehetnek regionális eltérések. A tanulmány szerint 2015-2030 között a munkaképes lakosság növekedési üteme az előző 15 évhez képest a felére fog csökkenni az Európai Unióban. (Horváth A. 2015)

A klímamigrációval összekapcsolva, ez azt fogja eredményezni, hogy az előregedett társadalmak külső bevándorlás által fognak munkaerőhöz jutni – ez szükséges lesz azért, hogy a jóléti rendszerek ne omoljanak össze- de mivel a helyi népesség előregedett az adott térségben, idővel akár a fiatal bevándorlók kerülhetnek többségbe, illetve vehetik át a gazdasági irányítást. Ez pedig jelentős kulturális, illetve vallási átrendeződéshez vezethet, de felvetődik az etnikai

átalakulás lehetősége is. A külső bevándorlás eredménye már igen jól látszik az USA területén, hiszen 2011-ben az újszülött fehérek száma már csak 49.6%, és a többi mulat és fekete gyerek. A bevándorlások és belső keveredések miatt a fehérek aránya egyre kevesebb lesz az USA-ban.

Európát 2015-ben hatalmas közel-keleti, ázsiai és afrikai migráns áradat érte el. Angela Merkel német kancellár tárt karokkal fogadta őket, mondván, akár 1 millió bevándorlót is fogad, hogy enyhítsen az elöregedésből fakadó munkaerőhiány. Természetesen utóbb már ő is visszakozott, és csak a jól képzettek befogadására gondolt, mert a kevésbé képzetteket nehezen tudná integrálni a német társadalomba. Tehát, már 2015-ben megmutatkozott az- az irány, hogy mire is lehet majd később, egy klímakatasztrófa esetében számítani. Tóth Péter felhívta arra a figyelmet, hogy 2015 októberéig: "A mostani menekülthullámmal 800 ezer ember érkezett. Riasztó, hogy egy 500 milliós Európa ennyit sem tud kezelni"

Bolygónk népessége 1700-2003 között 600 millióról 6.3 milliárdra nőtt, azaz megtízszereződött. 2050-re a Föld népessége 2-4 milliárd fővel lehet több 2015-höz képest, és jelentősen el fog öregedni. Az EU tagállamaiban a 2013-as 77.6 éves várható élettartalom 2060-ra 84.7 évre fog nőni. Az EU-ban 2060 a korosztályos százalékokat így várják: 0-14 éves 15%, 15-64 éves 57%, 65 felett 28% és lényegében népesség stagnálással számol az Ageing Report kutatás szerint. Viszont azon kutatások, amelyek a klímaváltozásokat is figyelembe veszik, Európában jelentős népességcsökkenést jeleznek, amely elérheti akár a 40 millió főt is. A csökkenés leginkább az aktív korúakat fogja érinteni, ami megint az elöregedést erősíti fel.

(Honvári Patrícia 2015)

Néhány ország esetében nézzük meg, hogy az elöregedésre által okozott problémára, milyen választ adhatnak. Ha kizárólag a nyugdíjkorhatár emelésével próbálkoznának, akkor Franciaországban 6, Németországban 9, Spanyol és Olaszországban 10 évvel kellene felemelni azt a 2000-es szinthez képest. Ha pedig migráció által teremtenének elő munkaképes népességet, akkor a bevándorlók számának 2050-re a lakóság 35%-a fölé kellene emelkednie. (Gál Zsolt 2009.)

Igen veszélyeztetett területté vált demográfiai szinten Oroszország. 2010-ben 142 millió 856 ezer fő volt a lakósága. 2050-re már viszont csak 120 millióval lehet számolni. ráadásul folyamatosan nő az átlagéletkor is. 2002-ben 37.7 év volt, míg 2010-ben már 39 év. Ez 2050-re még tovább fog nőni. Folyamatosan néptelenednek el a falvak, aminek következtében 2010-ben már 19 ezer szellemfalu jött létre. A népesség a nagyvárosokban koncentrálódik. Közben csökken a gyermekszületések száma is. Egyes előrejelzések szerint 2050-re az oroszországi népességnek több mint a fele iszlám vallású lesz. (net 10., net 12.)

Azt kell látnunk, hogy az elöregedés leginkább a keresztény kultúrkörbe tartozó – kivéve például Japánt, amely a világ legelöregedettebb országa - államokat érinti. Ennek oka, hogy ezen fejlett gazdaságú európai és amerikai államokban a vagyonfelhalmozás, illetve az egyre jobban elharapódzó liberális elvek azt eredményezték, hogy drasztikusan lecsökkent a gyermekvállalások száma. A másság propagálása, a házasságok számának csökkenése, a szabad szerelem népszerűsítése, a szingli életmód mint kiteljesedés, mind – mind az abortuszok számát növelik, illetve csökkentik a megszülető gyermekek számát. Mivel mára a házasság egyre kevésbé érték a keresztény kultúrkörben szocializálódott világban, a társas kapcsolatok bizonytalanná válása szintén nem segíti elő a gyermekszám növekedését. Mára oda jutottunk, hogy a növekvő élettartalom és az egyre kevesebb gyermekszületések száma, gazdasági csőd szélére jutathatja Európát.

A demográfiai veszélyeztetett területek jó részén keresztény kultúrkörrel beszélünk, noha jól tudjuk, hogy ezen területeket jócskán átítatta mára a liberalizmus, illetve más izmusok, mint például szocializmus hatása, valamint a vallási szektásodások következményei, miáltal ezen területeket már igazából nem mondhatjuk keresztény értékrendű többségi társadalmaknak. Nem véletlen, hogy az Európai Unió egyik fő problémája, hogy alapszabályai között feltüntetés-e a keresztény gyökereket, mint önazonosító tényezőt, vagy sem. Ezen önazonulási probléma egyik jelképes állomása volt az új magyar alaptörvény körüli vita 2011-ben. Ide bekerült a következő mondat: „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.” (Magyarország Alaptörvénye 2011.04.25.) Ezen kitétele a baloldali szocialista és liberális politikusok mindmáig támadják, mert a múlttal és a Szent Korona által megjelenített keresztény életszemlélettel nem tudnak azonosulni. De miért is említettem a keresztény kultúrkör és az előregedés összefüggését, miáltal jelentős munkalehetőségek nyílhatnak meg a bevándorlók előtt? Ennek oka, hogy a klímaváltozás által sújtott térségek jó része fiatal társadalmakat takar, olyan társadalmakat, ahol a mohamedán vallás által diktált életszemlélet szinte megköveteli az egyre nagyobb gyermekszám növekedést. A XX. századi Franciaország illetve Németország példáján látjuk, hogy a vendégmunkásként betelepülő muzulmánok, leginkább törökök, az új környezetben megőrzik vallási identitásukat, tehát nem asszimilálódnak, még az állami kényszer – lásd csador és kendő viselet tilalma 2004-től Franciaországban – ellenére sem. A mohamedán vallási szabályok elég erősek ahhoz, hogy ellenálljanak a keresztény kultúrkört felhígító liberális eszméknek, miáltal érték marad a születési nemek mibenléte, a család és gyermekek szoros összetartozása, a drogok és tudatmódosító szerek elvetése, illetve a magántulajdon védelme.

Ebből pedig az következhet, hogy 2050 után a kereszténység jelentősen vissza szorul a világban és helyét a mohamedán vallás fogja átvenni. Megjegyzendő, hogy már 2014-ben a különböző mohamedán vallási ágak követői, többen vannak világviszonylatban, mint a keresztény irányzatok követői. Viszont jelenleg a muzulmánok jórészt a fejletlenebb területeken élnek. A klímamigráció által kiváltott vándorlás, illetve Európa és Észak-Amerika előregedése által keletkező munkaerőhiány miatt, a fiatal mohamedán népesség jelentős, ha nem döntő befolyásra fog szert tenni a ma fejlett világban (Európa, Észak-Amerika), és ezt az ezen térségben lévő államok nem fogják tudni jogszabályokkal megakadályozni. Ennek oka, hogy az előregedő társadalmak, a fiatal társadalmakkal nem tudnak versenyképesek lenni. Ezen még az sem segít, ha például a nyugdíjkorhatárt kitolják 70 évre, vagy akár azt teljesen el is törlik.

A népességfogyás és előregedés kérdése már most 2015-ben megnyilvánul a migránsok esetében az EU politikájában. Az EU különböző kvótákat kíván felállítani arra, hogy a tagországok között, mely területre, mennyi migránst telepítsenek le. Magyarország esetében ez 10-20 ezer főt jelentene évente. Ha valaki figyelmesen nézi hazánk demográfiai változását, annak hamar szemet szúr, hogy ez a kvóta szinte avval a számmal azonos, amennyivel Magyarország lakosságszáma éves szinten fogy. Ha pedig ez így van, akkor az EU azt a politikát tűzhetek ki maga elé hosszú távon a migráció kezelése terén, hogy a beérkező külső migránsokat oda telepíti le, ahol amúgy, természetes népességfogyás következik be. Ezen politika, viszont az adott térség fokozatos etnikai átalakulásához vezetve, illetve a demográfiai előregedett népségek fokozott pusztulását erősítheti fel. Ez pedig vallási és kulturális változásokat fog előidézni.

A kvótarendszer azonban nem veszi figyelembe a bevándorlók igényeit. Márpedig az unión belül nehéz valakit akarata ellenére letelepíteni olyan helyen, ahol nem akar élni, hiszen az EU-n belül már szabadon vándorolhat, vállalhat munkát stb. A bevándorlók pedig természetesen az élhetőbb, gazdaságilag fejlettebb régiókba fognak átköltözni, és nem fogják figyelembe venni a kvótarendszert.

A kulturális alap megváltozása, ami akár tetszik, akár nem, de vallási alapokra, kulturális kérdésekre vezethetőek vissza, a gazdaság teljes átalakulását vonhatja maga után. Márpedig be fog következni ez a kulturális és vallási átrendeződés. Ennek oka, hogy a muzulmán felekezeteket nem lehet lényegében integrálni. Ennek több oka van. Először is, számára az identitását egy idegen környezetben a vallása, a hite adja. Ez a legerősebb kapaszkodópont, különösen akkor, ha a bőrszíne, alkata elüt a helyi népességtől. Az iszlám ráadásul nem liberális-demokratikus vallás. Annak kötött törvényei vannak, ami jórészt garancia arra, hogy az iszlám hívő megőrizze vallást. Az integrálódás hiányának másik oka az, hogy nyelviileg nehezen illeszkednek be. Ennek egyik oka, hogy sokan eleve nagyon aluliskolázottak. Jelenleg se Franciaországban, se Németországban, sem pedig Angliában nem sikerült a több milliós iszlám népességet integrálni az eredeti nemzetállamba. Ha pedig jelentős külső beáramlással nő a tömegük, ez az integráció még inkább elképzelhetetlen. Ezért mondom, azt, hogy Európa elkerülhetetlenül szembe kell, hogy nézzen egy nagyfokú kulturális és gazdasági változással.

Elég ha csak összehasonlítjuk a „keresztény kultúrkör” bankjainak működését, illetve a muzulmán világ bankjainak működését. Vagy elővesszük Európa legnagyobb krízisét, az előre-gedést. A muzulmán világban nem állami nyugdíjban gondolkodnak, hanem családban. Az időseket a család tartja el.

A kulturális alapon való átrendeződés, összeütközés első jele lehetett a Párizs külvárosai-ban lezajlott 2005-ös zavargássorozat, ami a mohamedánok hátrányos megkülönböztetése miatt tört ki.

A mohamedánok ellen leginkább a nők megkülönböztetését hozzák fel sokan, egyesek a nők visszaszorulásától tartanak egy európai kulturális átrendeződés során. Viszont azt látni kell, hogy a nők visszaszorítása igazából csak a mohamedán valláson belüli kisebbségekben, mint például a sííta (Irán) illetve például a vahabita (Szaud-Arábia) irányzatokban jelentős. A többségi szunnita ágakban, illetve a speciális török vallási vonalon a nők megkülönböztetése nem kirívó, igaz, itt is a család gyakran megelőzi az egyéni karriert a vallásos emberek szemében. És ekkor még nem beszéltünk a kazah és egyéb mohamedán irányzatokról, ahol a nők szinte egyenrangúak a férfiakkal. Mivel a bevándorlók Európában egy kész államrendet és jogrendet találnak, ahová be kell tagolódniuk, a mohamedán szélsőségek jelenléte elkerülhető lehet. Európának egy török vagy kazah mintájú mohamedán rendszert kellene szorgalmaznia. Ezen államok mentesek a szélsőségektől, toleránsak a más vallások felé, és a nőket sem nyomják el. Viszont igen erős a mohamedán értékrend és jogi szemlélet. Ez pedig képes lehet Európa megújítására, bár mint jeleztem, ez a kereszténység tényerésének visszaszorulását jelenti. Bár, mint fentebb írtam, a kereszténység már most is jelentősen elveszítette kultúra befolyásoló hatását. Épp ez vezetett Európa előre-gedéséhez, demográfiai katasztrófájához.

A 2007-ben Nyugat-Európában élő 17 millió muzulmán (2014-ben már Franciaországban a muzulmánok száma eléri a 6 milliót) óriási többsége elfogadja a világi állam és a liberális értékek létét, és a velük kapcsolatos sztereotípiák nagyon messze állnak a valóságtól. A muzulmánok napi gondja, hogyan tudnák rábírní a kormányzatot az imámok képzésére, vagy hogyan tudják a vallás által előírt húst megszerezni, vagy más kulturális problémák, s nem a terrorizmus, mivel az állami intézkedések vagy a jog egész Európában ellentmondásos és nehezen kiismerhető. (Zoysa, Richard de 2007)

Ha három fokot melegszik a Föld éghajlata, akár 12 ország is elveszítheti mai területének több mint felét, körülbelül 30 ország pedig egytizedét a tengerek vízszintjének emelkedése miatt. A veszély mindenekelőtt a Csendes- és az Indiai-óceán, illetve a Karib-tenger szigetállamait, Délkelet-Ázsia sűrűn lakott partvidékét és Floridát fenyegeti. Veszélyben van például Pápua-Új-Guinea (például Carteret sziget), Banglades, Maldív szigetek, Szenegál stb. Afrikában pedig klíma és gazdasági migráció fenyegeti Algériát, Birkina Fasot, Malit, Marokkót, Nigériát,

Tunéziát, Egyiptomot, Szenegált, Ghánát, Líbiát, Szomáliát, a Dél-Afrikai Köztársaságot, Kongót, Etiópiát, Elefántcsontpartot, stb.

Ha most magunk elé tesszük a föld vallástérképét, már is láthatjuk, hogy mire is gondoltam a kultúrkör változtatás terén. Nézzük meg tehát a fenti államok vallási összetételét:

Pápua-Új-Guinea (törzsi vallások és keresztény), Banglades (**83% mohamedán**, 16% hindu, 1% buddhista), Maldív szigetek (**mohamedán**), Szenegál (**94% mohamedán**), Algériát (**mohamedán**), Birkina Fasot (**55.9% mohamedán**, 23.7 törzsi vallású, többi keresztény),

Mali (**mohamedán**), Marokkót (**mohamedán**), Nigériát (**mohamedán**), Tunéziát (**mohamedán**), Egyiptomot (**mohamedán**), Szenegált (**mohamedán**), Ghánát (68.8% keresztény, **15.9% mohamedán**), Líbiát (**mohamedán**), Szomáliát (**mohamedán**), Dél-Afrikai Köztársaságot (protestáns keresztény), Kongót (keresztény), Etiópiát (kopt és egyéb keresztény és

41. ábra
A Föld vallási megosztottsága

mohamedán 33.9%), Elefántcsontpartot (**38.6% mohamedán**, 32.8% keresztény, 11.9% törzsi). Európa távlati jövője szempontjából pedig nem hagyhatjuk figyelmen kívül Törökországot (71 millió fő) sem, mint népesség kibocsátó államot, noha itt leginkább gazdasági okok idézik elő az Európába történő migrációt.

A Francia Belügyminisztérium 2000-ben 4,1 millióra becsülte az iszlám híveit (kb. 65 millió össz. népesség az országban) az országban, de egyesek ezt a számot túl alacsonynak tartják, s öt-hatmilliós kisebbségről beszélnek. Tény, hogy a nyugat-európai országok közül francia földön él Allah legtöbb követője, s arányuk a teljes lakossághoz képest is meglehetősen magas, meghaladja a hat százalékot. (Pontos adatokkal nem rendelkezünk, mert a laikus Francia Köztársaság törvényei tiltják az állampolgárok vallás szerinti nyilvántartását, így erre a népszámlálások során sem kérdezik rá.) Az utóbbi évtizedekben a gyorsan gyarapodó iszlám lakosság, melynek többsége Algériából (1 550 000) és Marokkóból (1 000 000) vándorolt be, komoly gondokat okozott a helyi önkormányzatoknak, sőt, az országos politikát is befolyásolja. A szélsőjobboldali pártok, mindenekelőtt a Nemzeti Front kampányt folytat a további bevándorlás ellen, s felvetette, hogy az áttérések, melyeknek száma jelenleg 40 000, továbbá a mohamedán családok nagyobb termékenysége idővel veszélybe sodorhatja a francia nemzeti identitást.

Németországban 3.8-4.3 millió muzulmán vallású személy élt 2009-ben a becslések szerint. Az ország lakóinak száma kb. 80 millió fő.) A bevándoroltak megoszlása „A németországi muszlimok helyzete” Thilo Sarrazin könyvének tükrében Bodnár Előd összesítése szerint: Törökország 1 700 408 fő, balkáni országok 685 107, Orosz Föderáció 187 280, Irak 73 371, Marokkó 66 886, Irán 55 061, Kazahsztán 54 510 (Forrás: Muslimisches Leben in Deutschland im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz – Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Nürnberg 2009)

Más források szerint 2.6 millió török él már Németországban. A mohamedán lakóságnak mindössze csak 10%-a bír szavazati joggal Németországban 2007-ben. (Zoysa, Richard de 2007) Bár ezen adatok messze elmaradnak a 3-4 milliós számtól, a németországi bevándorlási arányokat még is ől mutatja. Ebből jól látszik, hogy az Európába irányuló mohamedán migráció, nem csak a klímaviszonyok által sújtott területekről várható.

Ma Franciaországban a muzulmánok száma kb. 3%-4%, míg Németországban 3.5% körül lehet. De már ez a viszonylag kis százalékos arány is jelentős belső feszültségeket okoz, például oktatás, vallásgyakorlás, házasságok (többnejűség), állami ünnepnapok stb. terén.

Meglátásom szerint az előregedés által indukált munkaerőhiány, a klímamigráció és az előregedő európai társadalmak miatt, 2050-2060 környékére Európa lakóinak közel 40-50%-a mohamedán vallású lehet majd.

A vallás terén meg kell említeni, hogy míg ez például Európában leginkább csak kultúrát jelent, egyre kevesebb tényleges vallásgyakorlattal, addig ez nem állja meg a helyét a muzulmán térségekben. Ugyan is ott a vallásgyakorlat és kultúra elválaszthatatlan egymástól. Míg az iszlám megtartó vallás, tehát az iszlám vallásúak többsége élete végéig megőrzi hitét, addig ez egyre kevésbé mondható el a kereszténységről. Egy 1994-es svájci tanulmány szerint, azon családokban, ahol mindkét szülő templomba jár és gyakorlatban is megéli vallását, a gyerekeknek mindössze csak 33%-a marad aktív hívő! A csonka családokban, vagy vallásilag megosztott keresztény családokban az arány még rosszabb, mindössze 2-3%! (Low, Robbie 1994) Ebből pedig az következhet, hogy egy erős vallási öntudattal rendelkező betelepülő népesség, az addigi többségi társadalmat elég hamar önmagához tudja asszimilálni. Tehát nem a „keresztény” Európa fogja asszimilálni a muzulmánokat, hanem fordítva.

A mohamedánok fokozott térnyerését független kutatások is alátámasztják, mint például a Pew Research Center [felmérése](#). E szerint a föld muzulmán népessége már az elkövetkezendő 35 évben is jelentősen fog gyarapodni. A keresztények száma – a kutatás egy csoportba tette a protestánsokat, katolikusokat, pravoszlávokat – a jelenlegi 2,1 milliárdról 2,9 milliárdra fog nőni. Természetesen nem a stagnáló európai lakosságnak köszönhetően, hanem fekete Afrika révén. A keresztények negyven százaléka a szubszaharai térségben fog élni 2050-ben. Európa a keresztény világ 15 százalékát fogja adni, a jelenlegi 25 százalék helyett. Európában csökkenni fog a keresztények abszolút száma is a következő évtizedekben. A fenti kutatás szerint Európa lakosságának 10 százaléka lesz muzulmán - míg én még 50%-al számolok a külső bevándorlás miatt, míg a tanulmány csak a helyi növekedést veszi alapul-, igaz, a kontinensen belül a keresztények eloszlás nagyon egyenetlen lesz.

Az iszlám hívek gyarapodása nem annyira az iszlám terjedését, mint az iszlám világ önmagán belüli növekedését jelenti: jelenleg 51 ország van, ahol a lakosság többségét az iszlám hívei adják, ez a szám 2050-ben is csak 53 lesz. Igaz, az egyik épp Afrika legnépesebb állama, a most 150 milliós Nigéria, ahol a többséget jelenleg még a keresztények adják.

A keresztény népesség gyarapodása globálisan csak a jelenlegi 31,4 százalékos arány megőrzésére lesz elég, miközben az iszlám hívei – síiták, szunniták együtt – a mostani 23-ról 30 százalékra növelik szeletüket a vallási tortában. Ez abszolút számokban 1,6 milliárd ember

helyett 2,75 milliárdot jelent. (Hogy százalékosan nem annyira látványos a növekedés, mint az abszolút szám, az azzal magyarázható, hogy a Föld teljes lakossága is növekedni fog a jelenlegi 6,9-ről 9,3 milliárdra.)

A fenti felmérés szerint a világon jelenleg 13,9 millió zsidó él, 2050-re számuk 16 millió lesz. (A felmérés a magukat zsidó vallásúakként meghatározókat vette számításba.) 2050-ben a zsidók több mint 50 százalékának Észak-Afrika és a Közel-Kelet lesz az otthona a mostani 40% helyett. Jelenleg 2015-ben a vallásos zsidók 43 százaléka él Észak-Amerikában, ez 40 százalékra esik, de még gyorsabban szűkül az Európában élők aránya: a mostani 10,2-ről 7,5-re.

Egyedül a budhisták azok, akik a következő évtizedekben abszolút számokban sem fognak gyarapodni: 490 milliós táboruk 2050-ben sem éri el a félmilliárdot, így százalékos arányuk jelentősen csökkenni fog.

A kutatás kitért a magukat ateistának, vallás nélkülieknek tartók számarányváltozására is. Ők számszerűen csekély mértékben többen lesznek, arányaikban azonban jóval kevesebben lesznek 2050-ben azok, akik nem tartják magukat vallásosnak. 2015-ben a világ lakóinak 16 százaléka nem hisz semmilyen istenben, arányuk harmincöt év múlva csak 13 százalék lesz. Európában azonban nőni fog számuk. Ezen belül talán a csehek lesznek felülreprezentáltak. Már jelenleg is a világ élvonalában vannak a nem vallásosok arányát tekintve, de ez 2050-ben a mostaninál is nagyobb, 79 százalék lesz. Magyarországon 23 százalék. A legtöbben azonban a nem vallásos kínaiak lesznek, akiknek az aránya csaknem 51 százalék lesz az akkor is nagyjából 1,5 milliárdos országban.

A felmérés szerint az iszlámnak 2070-ig várnia kell: aránya akkor nő globálisan 34 százalék fölé, és ekkor fogja megelőzni a teljes keresztény világ népességét, hogy a Föld lakóinak legnagyobb csoportját adja. (net 18.)

Sárközi Máttyás a Magyar Távirati Iroda és az Inforádió tudósítója 2014. május 14-i tudósításában kiemelte, hogy 2014-ben Nagy-Britanniában 8 millió állampolgár etnikailag más, mint az őslakosok. Ez a népesség 14%-a. Viszont a népességszaporulatban 80% a színes bőrűek számaránya. Az öt legnagyobb etnikai csoport ma az indiai (**hinduk és mohamedánok**), pakisztáni (**mohamedán**), bangladesi (**mohamedán és hindu**), fekete afrikai (**keresztény és mohamedán**) és fekete karibi (vegyes vallású). A fekete Afrikából érkezők java nem az egykori nemzetközösség területéről érkeznek. Már számos olyan elemi iskola van Angliában, ahol csak egy vagy két fehérbőrű gyerek ül az osztály tanulói között. A tíz éven aluliak egyharmada máris kisebbségi. A születési és halálozási, valamint bevándorlási rátákat egybevetve, kitűnik, hogy 2050-re Nagy-Britannia minden harmadik lakosa valamelyik etnikai kisebbséghez fog tartozni. 2007-ben az Egyesült Királyság lakosságának 8,3%-a külföldön született; Franciaországban ez az arány 10%, Németországban 11,1%, míg az USA-ban 12,3%. (Zoyza, Richard de 2007) Nagy-Britannia esete igen jól előrejelzi, hogy milyen átalakulások várhatóak Európában, különösen akkor, ha ezen változásokat a klímamigráció felerősíti.

Észak-Amerikában a helyzet ettől eltérő lehet a Közép és Dél-Amerikai belső migráció miatt. E térségben azonban szintén kultúraváltás következhet be, pont a kontinens belső migrációi miatt, és az angol kultúrkört a spanyol válthatja fel. Az egyik feltűnő különbség az USA és Európa között, hogy az amerikai muzulmánok - mintegy 1,5 millió emberről van szó 2007-ben - viszonylag iskolázott csoportot alkotnak, amelyben a csoport tagjai mentesek a fundamentalizmustól (különösen az 1979 után érkezett irániak). (Zoyza, Richard de 2007)

2005-ben Nyugat-Európa népessége 100 millióval volt több, mint az USA népessége. 2030-ra azonban Nyugat-Európa már csak 35 millióval fog vezetni. Ennek oka, hogy az USA népessége demográfiailag közel 65 millió fővel fog nőni (0.8%-os éves növekedés)eddigre,

miközben Nyugat-Európa népessége gyakorlatilag stagnálni fog. Nyugat-Európában az előrejelzések szerint az aktív népesség 2010-2030 között 20 millióval fog csökkenni, míg körülbelül ennyivel fog nőni ezen időszakban az USA-ban. Nyugat-Európában 2030-ra a 30-44 éves korosztály 91 millióról 72 millióra fog csökkenni. Ez a csökkenés 2050 tovább fog folytatódni. Az USA-ban viszont a fenti korosztály stagnálása, vagy enyhe növekedése várható 2030-ra, avagy 64-ről 69 millióra emelkedhet. A kutatások szerint 2005-höz képest 2030-ra a 15-49 éves korosztály 16%-ra fog csökkenni, az 55-64 éves korosztály 25% fog nőni, és ekkora a 65-74 éves korosztály el fogja érni a 40%-ot Nyugat-Európában. (Eberstadt, Nicholas 2007)

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az eddigi előrejelzések 2050 körül a népesség csökkenésével számoltak, míg egy 2014-es felmérés ezt már elveti és 2100-ra 9.6-12.3 milliárd földlakóval számol. A népességrobbanás központja Afrika, ahol a számítások alapján a lakosságszám 1 milliárdról 4 milliárdra nőhet az elkövetkezendő 86 évben. A kutatók szerint 70 százalék a valószínűsége annak, hogy a világ népessége nem fog stabilizálódni ebben az évszázadban. Az élőhelyek megváltozása és a népességnövekedés pedig további migrációt fog előidézni. (Gerland Patrick 2014)

Összefoglalás

A migráció az emberi történelem folyamán mindenkor jelenlévő népmozgalom, amelynek során népességrészek földrajzi tekintetben elmozdulnak, átmenetileg vagy véglegesen területet változtatnak. A migráció fogalma magában foglalja a kivándorlás és a bevándorlás mechanizmusait, esemény- és hatástörténetét, a vándorlás közbeni jellemző eseménysorokat, az új területen történő letelepülést, a honos népességgel kialakuló kapcsolatokat, a bevándorlók belső kapcsolatrendszerének szerveződését, a honos népesség belső viszonyaiban a migráció eredményeként létrejövő változást, a bevándorláshoz való alkalmazkodást, az igazgatási és rendészeti feladatok ellátását, bevándorláspolitikai kialakítását stb. A bevándorlás és az eleinte átmeneti, később egyre inkább véglegesnek tekintett új lakóhelyen való letelepedés eredményeként etnikai kisebbségek jönnek létre, amelyek a többségi, domináns népességgel való interakcióba lépnek, annak társadalmi folyamataiban egyre intenzívebb részt vesznek és az egyre szorosabb szociálökonomiai illeszkedés (integráció) lépcsőfokain áthaladva honos népcsoporttá válnak vagy asszimilálódnak (különböző mértékben, de beolvadnak a többségi társadalomba), de előfordulhat, hogy idővel az egykori többséggel szemben maguk válnak domináns csoporttá. (Póczik Sz. 2011) A mai európai népesség a nagyarányú muzulmán bevándorlás hatására, vallási dominanciaváltástól tart, akár úgy is, hogy megmarad az eredeti alapnépesség többsége a bevándorlókkal szemben. Mint látjuk, az időjárási változások miatt az emberek - leginkább a letelepedett népeknél mutatható ez ki - az éghajlat változása miatt már a Kr.e. 8000-es évektől kezdve elhagyták lakhelyüket. Ez a folyamat nyomon követhető az őskorban, az ókorban, lásd a tengeri népek vándorlása, vagy épp a kora középkorban, mint például az Avarok Kárpát-medencéből történő kivándorlása, vagy épp a klasszikus népvándorlás időszaka. De a folyamat ma sem állt le és a jövőben a föld felmelegedése miatt egyre csak erősödni fog és akár több mint 200 millió – 1 milliárd embert is érinthet a klímamigráció kérdése. Mint jeleztem tanulmányom elején, mi egységes felmelegedéssel számolunk, így a klímakutatók által felvetett eljegesedéssel nem foglalkoztunk. Tanulmányomban igyekeztem körüljárni, hogy mely területek vannak igazán veszélyben, például a Csendes-óceán szigetvilága, a part menti városok Afrikában és Ázsiában stb. A globális felmelegedés következményeit vizsgálva a tengerszint emelkedése mellett más migrációs elemeket is kerestem. Így vizsgáltuk a szárazságok következményeit, amire mai példa az USA-t súlytó aszály, de a nagyvárosokban egyre gyakrabban előforduló hőhullámok következményeit is vizsgáltam. Ez utóbbira jó példa volt Moszkva. Dolgozatomban igyekeztem bemutatni Afrika esetében, hogy a lakosság, míg teheti, helyben marad,

vállalva a rosszabb életfeltételeket is. Viszont a jövőben egyszerűen fizikai okok miatt, például víz alá kerül az élettér, sok esetben ez a helyben maradás már nem lesz megoldható. Ez pedig több százmilliós klímamigrációt indíthat el. Igyekeztünk bemutatni ezen migráció társadalmi, egészségügyi, stb. hatásait is bemutatni. Kitérnék, hogy egy ilyen méretű, újkori „népvándorlás”, hatalmas belső feszültségeket hozhat felszínre. A felhasznált irodalomban igen gyakran előfordult – bár erre nem tértem ki- hogy a fejlett államok területeiket a klímamigránsokkal szemben, jogszabályokkal kívánják megvédeni. Ez azonban csak addig tartható fenn, míg az adott élettér legalább fizikailag fennáll. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezen jogszabályok már most sem tartják vissza a migránsokat. Erre jó példát mutatnak az Afrikából elvándoroltak, amire külön is kitértem. Mivel az elkövetkezendő 20-40 évben a globális felmelegedés következtében hatalmas területeken változik meg az addig ott megszokott életfeltétel, a klímamigráció kérdése és aktualitása mellett nem lehet szó nélkül elmenni, mivel ezen egyre jobban fenyegető migráció szinte az egész világra kihat. Azt is látni kell, hogy ezt a kérdést pusztán adminisztratív, jogi úton nem lehet megfelelően kezelni.

Tehát a kérdéskör mellett nem lehet figyelmen kívül elhagyni, mert annak aktualitása igen is valós, és hosszú távra kiható következményei lehetnek. Mivel pedig a globális klímamigráció okozta vándorlások egybeesnek az előregedés általi gazdasági válsággal, például Európában, jelentős társadalmi, gazdasági és egyéb változásokra kell felkészülni. A 2015-ös nagy népmozgás, ami elérte Európát, viszont eddig azt igazolja, hogy a térség államai egyáltalán nem készült fel a migránsok befogadására, integrálására. A nagyarányú bevándorlással szemben az Európa jelenleg teljesen tehetetlen. Ennek talán az lehet az oka, hogy míg a megelőző években a migránsok akár évekig, de legalább hónapokig úton voltak, miáltal egyszerre csak kisebb csoportok érték el Európa határait, addig mára a migrációs útvonalak időben drasztikusan lerövidültek, miáltal például a Közel-Keletről 10-15 nap alatt ezres létszámú csoportok érhetik el az Európai Unió határait. Ez igen hasonlatos helyzet az V., VI. és a IX. századi népvándorláshoz, amikor Európai határait több százezres létszámban érkező csoportok érték el keletről, a hunok, avarok vagy épp a magyarok által. Akkor ezen beözönlő népek gyökeres változásokat idéztek elő az általuk elfoglalt területeken.

A klímaváltozás következtében fellépő időjárási események a társadalmi csoportokat is át fogja rendezni. A változások azzal fenyegetnek, hogy a tőkével legkevésbé ellátottak társadalmi csoportjai, a strukturális szegénység által sújtottak helyzete tovább fog romlani. Ennek oka, hogy a klímaváltozás a fogyasztói árakra feltehetőleg felhajtóerőt fog gyakorolni. Drágább lesz a termelés, több energia fog fogyni stb. A szegények még szegényebbek lesznek, illetve egyre többen fognak lecsúszni a szegénységi szintre. Globális szinten a klímaváltozás hatására a mezőgazdasági termelés 17%-al eshet vissza 2050-re. Ez a képzetlen munkaerő terén a bérek csökkenését eredményezheti. Tehát, ott, ahol most jó létben élnek az emberek, szegénység köszönthet be, ami az egzisztenciális migrációt erősítheti fel. (Koós Bálint 2015)

Irodalomjegyzék

- Abate, Tom (1993) Climate and the collapse of civilization: BioScience Vol. 44. No. 8 1994.
- Ahearn, Ashley (2012) Climate Change and Migration, with Celia McMichael and Jon Barnett: Environmental Health Perspectives. Aug 2012, Vol. 120 Issue 8, p1-5.
- Aerts, Jeroen C.J.H. (2011) – Botzen, Wouter W.J. Flood-resilient waterfront development in New York City: Bridging flood insurance, building codes, and flood zoning: Annals of the **New York** Academy of Sciences. Jun 2011, Vol. 1227 Issue 1, p1-82.
- Albert József (2015) Albert József, Leveleki Magdolna: A klímaváltozás jelei és várható hatása a

- Balaton-térségében: Kerekasztal beszélgetés: Az éghajlatváltozás társadalmi hatásai a Balaton térségében: Comitatus, 2015 tavasz, XXV. Évfolyam, 218. szám, 78-79. oldal
- Allison, Med (2016) Global Risks and Research Priorities for Coastal Subsidence
By [Mead Allison](#), Brendan Yuill, Torbjörn Törnqvist, Falk Amelung, Timothy H. Dixon, Gilles Erkens, Roelof Stuurman, Cathleen Jones, Glenn Milne, Michael Steckler, James Syvitski, and Pietro Teatini 13 July 2016
Earth and Space Science News
- Andrea, William J. D' (2011) Abrupt Holocene climate change as an important factor for human migration in West Greenland: [William J. D'Andrea](#), [Yongsong Huang](#), Sherilyn C. Fritz, [N. John Anderson](#), Proceedings of the National Academy of Sciences vol. 108 no. 24 William J. D'Andrea, 9765–9769, doi: 10.1073/pnas.1101708108 2011
- Anson Mackay (2003) Global change in the Holocene, London, Arnold, 2003, XVI, 528 oldal.
- Bajomi Bálint (2014) Megkezdődött a magyar klímaváltozás, egyelőre fél hektáron Bajomi Bálint
2014. 07. 15. 14:59 (internet)
- Bakos Norbert - Brinszkyné Hidas Zsuzsanna - Pásztor László (2008) A budapesti agglomeráció
társadalmi, gazdasági jellemzői: [Területi statisztika](#), 2008. (11.(48.) évf.) 2. sz.
206. old.
- Baranyi Nóra (2015) Czirfusz Márton: Klímaváltozás, társadalom, gazdaság: Hosszú távú
folyamatok és trendek Magyarországon, Publikon Kiadó, Pécs 2015, 5-302.
oldal: Társadalmi-gazdasági folyamatok modellezése 1990 után 31-48. oldal
- Benjamin H. Strauss (2015) Benjamin H. Strauss, Scott Kulp, Andres Levermann: Carbon choices
determine US cities committed to futures below sea level: Climate Central,
Princeton, NJ 08542: Proceedings of the National Academy of Sciences: Sep.
18.2015.
- Black, Richard (2011) Migration as adaptation: Nature, 7. Oktober 2011, Vol. 478.
- Bartholy Judit-Pongrácz Rita (2007) A 21. század végére várható regionális éghajlatváltozás
Magyarországon: Földrajzi Értesítő 2007, LVI. évfolyam, 3-4. füzet, 147-167.
oldal
- Bartholy Judit-Pongrácz Rita (2008) Milyen mértékű éghajlatváltozás várható a Kárpát-medencében?,
Légkör, 53. évf., 2. szám, 19-24. oldal
- Bright, John (1990) Izrael története, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1990, 3-
539. old.
- Bryson, Bill: (2003) A short history of nearly everything: Doubleday, London, 2003. 1-423 old.
- Buhaug, Halvard (2010) Climate not to blame for African civil wars: Proceedings of the National
Academy of Sciences, 2010 107 (38) 16477-16482; published ahead of print
September 7, 2010, doi:10.1073/pnas.1005739107
- Búr Gábor – Tarrósy István (2011) Az afrikai vándorlás hátteréről és jellemzőiről: , Szerk: Tarrósy István
– Glied Viktor – Keserű Dávid, Új népvándorlás Migráció a 21. században
Afrika és Európa között, IDRResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs 2011, 294 oldal
- Burket, Maxine (2011) In Search of Refuge: Pacific Islands, Climate-Induced Migration, and the

Legal Frontier: In Search of Refuge: Pacific Islands, Climate-Induced
Migration, and the Legal Frontier

Burkovics István – Padányi József (2009) Az éghajlatváltozás biztonsági kérdései: Hadtudomány, 2009,
19. évfolyam, 1-24. oldal.

Büntgen, Ulf etc. (2011) 2500 Years of European Climate Variability and Human Susceptibility,
Science, vol. 331. 578-582 old.

Büntgen, Ulf etc. (2016) Climatic and environmental aspects of the Mongol withdrawal from Hungary
in 1242 CE; Scientific Reports 6, Article number: 25606 (2016) Received: 15
February 2016, Accepted: 19 April 2016, Published online: 26 May 2016
doi: 10.1038/srep25606

Christiansen, Eric (2002) The norsmen in the Viking Age, Blackwell Published L td. Oxford, 378 oldal

Daimond, Jared (2007) Összeomlás: Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez, Typotex, Budapest
2007.

Eberstadt, Nicholas (2007) Healthy old Europe: Eberstadt, Nicholas; Groth, Hans. *Foreign Affairs*.
May/Jun2007, Vol. 86 Issue 3, p55-68. 14p. Reading Level (Lexile): [1420.](#) ,
Database: MasterFILE Premier (Academial Journal))

Fragan, Brian (2002) The Little Ice Age: How climate made history 1300-1850, Basic Books, New
York, 2002, 246. oldal.

Fekete István - Kovács András (1997) Thíra katasztrófája - Egy ókori vulkánkitörés emlékei: [Élet és
tudomány](#), 1997. (52. évf.) 20. sz. 611-615. old.

Feldmann J. (2015) Johannes Feldmann and Anders Levermann: Collapse of the West Antarctic
Ice Sheet after local destabilization of the Amundsen Basin: Proceedings of
the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS),
2015 ; published ahead of print November 2, 2015, doi:10.1073/pnas.
1512482112

Fiar Sándor (2004) – Nagy Balázs: Olvadó jövő, Magyar expedíció az Antarktiszon: General Press Kiadó
2004, Budapest, 5-336 oldal.

Fischer János – Járainé Komlódi Magda (1970) Fosszilis keverék pollenek azonosításának matematikai
módszere a Picea Omorika és Picea Abies esetében: Botanikai Közlemények,
1970, 57. kötet, 1 füzet, 59-68 oldal

Földgázi Erzsébet (2013) Magyarország népességének alakulása 2011-2060 között: Demográfia folyóirat
2013.LVI. évfolyam 2-3. szám 105-142 oldal.

Földgázi Erzsébet (2014) Magyarország népességének alakulása 2060-ig- különös tekintettel a
nemzetközi vándorlásra: Demográfia folyóirat 2014.LVII. évfolyam 4. szám,
241-268. oldal

- Gál Zsolt (2009) Európai bevándorlás : az eltűnt (pozitív) fiskális mérlegek nyomában [Európai Tükör](#), 2009. (14. évf.) 6. szám.
- Gergely Júlia (2009) A beilleszkedési törekvések hiánya és annak következményei a budapesti agglomerációban: Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica, 2009. (tom. 15) fasc. 1 199-215. old.
- [Gerland, Patrick \(2014\)](#) World population stabilization unlikely this century: Science 10 October 2014, Vol. 346 no. 6206 pp. 234-237
- Glantz, Michael H. (1987) Az afrikai aszály: Tudomány (Scientific American) magyar kiadása 1987. augusztus, 12-19. old.
- [Goff, Leo \(2012\)](#) Climate-Induced Migration from Northern Africa to Europe: Security Challenges and Opportunities: Brown Journal of World Affairs. Spring/Summer2012, Vol. 18 Issue 2, p195-213.
- Götz Gusztáv (1990) Az üvegházhatás évszázada, Tudomány (Scientific American) magyar kiadása, 1990 szeptember, 16-22. oldal
- Gyenis Gyula (2001): Humánbiológia, A hominidák evolúciója, Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó 2001. 1-226 old.
- Györkös Marianna (2007) Legális bevándorlás: lépések egy átfogó, uniós szintű politika létrehozására, [Európai tükr](#), 2007. (12. évf.) 10. sz.
- Györffy György (1997) A honfoglalók száma és az Árpád-kor népessége 31-33. old: Szerk: Kovacsics József, Magyarország történeti demográfiája 896-1995, KSH, Budapest, 1997, 3-417 oldal
- Györffy György – Zólyomi Bálint (1996) A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt: Magyar Tudomány 1996/8, 899-918. old.
- Hablicsek László (1999) A nemzetközi vándorlás a demográfiai jövőképben: Migráció tanulmánygyűjtemény II. kötet 125-137. oldal, KSH Népességtudományi Kutató Intézet, Budapest, 1999
- Harangi Szabolcs (2010) Történelemformáló nagy vulkánkitörések : Az emberiség és a vulkánok az évszázadokban: [História](#), 2010. (32. évf.) 4. sz. 10-16,18-20. old.
- [Haug, H. Gerald \(2003\)](#) Climate and the Collapse of Maya Civilization: Science, vol. 299. 14. March. 2003.
- Havas Virág Fanni (2014) Időjárás hatásai a történelmi korszakok emberi migrációjára és a mostani globális felmelegedés általi klímamigráció
- [Hodell, A. David \(1995\)](#) Possible role of climate in the collapse of Classic Maya civilization: Nature, 375. vol. No. 6530., 391-394. p.
- [Hodgkinson, David \(2010\)](#) The hour when the ship comes in': A Convention for persons displaced by climate change: Academic Journal 2010, Vol. 36 Issue 1, p69-120. 52p. 1 Diagram (Hodgkinson, David, Tess Burton, Heather Anderson, Lucy Young)

- Horváth Attila (2015) Sötét jövőkép a munkaerőpiacon: Magyarország és az egész Európai Unió előregedett társadalom lehet 2030-ra: Magyar Nemzet napilap 2015.október 27. kedd, 11. oldal
- Horváth Béla (2004) A budapesti agglomerációs gyűrű népességváltozásának és társadalmi átrendeződésének hatása a politikai aktivitásra : esettanulmány: [Falu Város Régió](#), 2004. 10. sz. 45-53. old.
-
- Honvári Patrícia (2015) Czirfusz Márton: Klímaváltozás, társadalom, gazdaság: Hosszú távú folyamatok és trendek Magyarországon, Publikon Kiadó, Pécs 2015, 5-302. oldal: Európai tapasztalatok a társadalmi-gazdasági modellezésben, 49-65. oldal.
- HVG (2011) Aszály Amerikában, Heti Világgazdaság , 2011, 33. évfolyam,29. (1677.) szám, 85. oldal.
- Hoyk Edit (2015) Czirfusz Márton: Klímaváltozás, társadalom, gazdaság: Hosszú távú folyamatok és trendek Magyarországon, Publikon Kiadó, Pécs 2015, 5-302. oldal: A magyarországi klímamodellek 91-108. oldal
- IAASTD (2011) IAASTD Válaszúton a mezőgazdaság: Nemzetközi felmérés a mezőgazdasági tudás, tudomány és technológia hatásáról a világ fejlődésére: Világjelentés összefoglalója döntéshozók részére, Greenpeace 2011
- Jakab Gusztáv – Sümegi Pál (2011) A negyedidőszaki makrobotanika, SZTE TTIK Földrajzi és Földtani Tanszéke, Szeged, 2011, 7-251 oldal.
- Jeremy Leggett (2008) A fele elfogyott: olaj, gáz, forró levegő és a globális energiaválság: Typotex, Budapest 2008. 9-297 oldal.
- Kelley, Colin (2015) Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought - How Climate Change Helped: Lead to the Uprising in Syria: Proceedings of the National Academy of Sciences 02.03.2015
- Kertész Ádám (2001) A globális klímaváltozás természetföldrajza, Holnap Kiadó, Budapest, 2001.
- Kertész Ádám (2012) Kertész Ádám, stb.: A klímaváltozás hegyvidéki sajátosságai és várható következményei Észak-Magyarországon. 157-165. oldal. Szerk: Lóczy Dénes: Geográfia a kultúra fővárosában I. Az V. Magyar Földrajzi Konferencia természetföldrajzi közleményei: Geographia Pannonica Nova 13. Pécs. 2012. 5-303. oldal.
- Keveiné Bárány Ilona (2015) Ökozónák a Földön: Földrajzi tanulmányok Volumen 8., JATEPress, Szeged, 2015. 7-8. oldal. (8-101. oldal)
- Koós Bálint (2015) Czirfusz Márton: Klímaváltozás, társadalom, gazdaság: Hosszú távú folyamatok és trendek Magyarországon, Publikon Kiadó, Pécs 2015, 5-302.

- oldal: A deprivációs folyamatok területi képe Magyarországon 179-191. oldal
- Koppány György (1996) Bevezetés a paleoklimatológiába, JATEPress, Szeged, 1996, 5-58 oldal.
- Kovac, Dusan (2011) Szlovákia története, Kaligram, Pozsony 2011, 5-350. oldal
- Kovacsics József (1963) Magyarország történeti demográfiája, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1963, 3-441 oldal
- Köves József (1977) Csillagászati földrajz, Budapest, Tankönyvkiadó 1977, 5-146. oldal
- Lidmayer Judit (2010) Az éghajlatváltozások okozta lehetséges konfliktusforrások a Kárpát-medencében, Hadtudományi Szemle 3. évfolyam 2. szám, Budapest 2010, 44-50. oldal
- Lomborg, Bjorn (2008) Bjorn Lomborg; Cool it – Hidegvérrel, A szkeptikus környezetvédő útikalauza a globális felmelegedéshez, 2008, Budapest, Typotex 9-225 old.
- Lovas Rezső (2012) Lovas Rezső szerk: Áttekintés Magyarország energiastratégiájáról, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2012, 5-87. oldal
- Magyari E.K (2008) Holocene vegetation dynamics in the Bereg Plain, NE Hungary – the Báb-tava pollen and plant macrofossil record, ACTA GGM DEBRECINA Geology, Geomorphology, Physical Geography Series DEBRECEN 2008 Vol. 3, 33–50
- Mara, Hvistendahl (2012) Roots of Empire: *Science*. 9/28/2012, Vol. 337 Issue 6102, p1596-1599.
- Marshall Andrew (2004) By disturbing a massive ocean current, melting Arctic Sea ice might trigger colder weather in Europe and North America: Nasa Science, Science News march 5. 2004. részleges fordítás: Élet és Tudomány 2004. (59. évf.) 12. szám, 355-357. oldal.
- Mavor W. James (1997) Atlantiszi utazás: Édesvíz K. Budapest, 1997, 7-234. old. (Mínoszi kultúra)
- McNeill, J.R (J.R.McNeill 2011) Valami új a nap alatt: A huszadik század környezettörténete, Budapest, Ursus Libris 2011, 12-477. oldal
- Mika János (2004) Melegedés vagy jégkorszak? Élet és Tudomány LIX. Évfolyam, 13. szám, 2004. március 26. 404-407. oldal.
- Molnár Béla (1986) A Föld és az élet fejlődése, Tankönyvkiadó, Budapest, 1986, 5-351. oldal
- Morgós András (2007) Faanyagok kormeghatározása – a dendrokronológia és a magyarországi helyzet 31-88 oldal, szerk: Gömöri János, Az erdő és a fa régészete és néprajza, MTA Soproni Tudós Társaság, Sopron 2007. 12-422 oldal
- Muslimisches Leben in Deutschland im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz – Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Nürnberg 2009, 76. old.)
- Müller, Bettina (2012) Klimamigration Definitionen, Ausmaß und politische Instrumente in der Diskussion: Bettina Müller, Marianne Haase, Axel Kreienbrink, Susanne Schmid WorkingPaper 45, , Bundesamt für Migration und Flüchtlinge 2012
- Neil Roberts (1998) The Holocene an environmental history, Oxford-New York, Blackwell 1998.

- xii, 316 oldal.
- Novaresio, Paolo (2006) A világ nagy folyói, Alexandra Kiadó, Pécs, 2006, 304 oldal
- Pal, Jeremy S. (2015) Jeremy S. Pal, Elfatih A. B. Eltahir: Future temperature in southwest Asia projected to exceed a threshold for human adaptability: Nature Climate Change(2015)doi:10.1038/nclimate2833 Received 30 September 2014 Accepted 03 September 2015 Published online 26 October 2015
- Pederson N (2014) Pluvials, droughts, the Mongol Empire, and modern Mongolia: Proceedings of the National Academy of Sciences of The United States of America [Proc Natl Acad Sci U S A], ISSN: 1091-6490, 2014 Mar 10.
- Pinke Zsolt (2015) Pinke Zsolt, Ferenczi László, Gábris Gyula: Az emberi település mint klímaindikátor – vízszintemelkedés a Tiszántúl árterein a középkori klímaváltozás során?: Földrajzi Közlemények 2015.139. évfolyam, 2. szám, 77-91. oldal.
- Póczik Szilveszter (2011) Nemzetközi migráció – biztonságpolitikai, rendészeti aspektusok, Szerk: Tarrósy István – Glied Viktor – Keserű Dávid, Új népvándorlás Migráció a 21. században Afrika és Európa között, IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs 2011, 294 oldal
- Polya Csaba (2011) Kitekintés és reflexiók a nemzetközi migrációról, Szerk: Tarrósy István – Glied Viktor – Keserű Dávid, Új népvándorlás Migráció a 21. században Afrika és Európa között, IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs 2011, 294 oldal
- Pongratz Julia (2011) Coupled climate–carbon simulations indicate minor global effects of wars and epidemics on atmospheric CO2 between ad 800 and 1850: Academic Journal *Holocene*. Aug 2011, Vol. 21 Issue 5, p843-851.
- Probáld Ferenc (2002) Afrika és a Közel-Kelet földrajza, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2002, 395 o.
- Rácz Lajos (2005) A „Kis Jégkorszak” telei Magyarországon: História 2005. (27. évfolyam) 10. szám, 3-7. oldal.
- Rácz Lajos (2016) Mi a kis jégkorszak? Történeti Földrajzi Közlemények, 4. évfolyam, 1. szám, 2016, 15-46. oldal.
- Rakonczai János (2003) Globális környezeti problémák, Lazi Kiadó, Szeged, 2003, 5-190 old.
- Reményi Károly (2010) Energetika, CO2 felmelegedés, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 5-366 old
- Roesdahl, Else (2007) A vikingek, General Press Kiadó, Budapest, 2007, 7-398 oldal.
- Réthly Antal (1962) Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig; Akadémiai Kiadó, Budapest 1962, 450 oldal.
- Scarre, Cristopher (1994): The Times-Atlasz-Régészet: (eredeti cím: Past Worlds the times atlas of Archeology, London, Times Books 1988), Akad Kiad. Bp. 1994, 1-319 old.
- Scheuer Gyula (2015): A világ néhány jelentős hodrodinamikai rendszere és kiválások, válogatott cikkgyűjtemény II., Budapest, 2015, 5-119 oldal.

- Shaposhnikov D (2014) [Mortality Related to Air Pollution with the Moscow Heat Wave and Wildfire of 2010.](#), Epidemiology, 2014. márc. 4.
- Simonffy Zoltán (1998) A talajvízszintsülledés és az éghajlati változékonyság kapcsolata: Az éghajlatváltozás és következményei – Meteorológiai Tudományos Napok 97 – Osztágos Meteorológiai Szolgálat, Bp. 1998, 161. oldal
- Stratfor Analysis (2012) Europe's shrinking, aging population: Stratfor Analysis. Jun2012, p24-24. 1p. , Database: Business Source Premier
- Sümegei Pál (2001) A negyedidőszak földtani és ökoszisztémái alapjai: JATEOress, Szeged 2001, 5-260 old.
- Sümegei Pál (2003) A régészeti geológia és a történeti ökológia alapjai: JATEPress, Szeged, 2003. 5-223 oldal.
- Székely György (1984) szerk., Magyarország története I/I kötet. Akad. Kiad. Bp. 1984. 8-888 old.
- Szemes Éva (2015) Szemes Éva, Telbisz Tamás, Varga György, Nováky Béla: A Balaton vízkészlet-változásának vizsgálata digitális terepmodellek alkalmazásával: Földrajzi Közlemények, 2015. év, 139. évfolyam, 2. szám. 92-107. oldal.
- Tagai Gergely (2015) Czirfusz Márton: Klímaváltozás, társadalom, gazdaság: Hosszú távú folyamatok és trendek Magyarországon, Publikon Kiadó, Pécs 2015, 5-302. oldal: Járási népesség-előreszámítás 2051-ig. 141-166. oldal
- Urbán Ferenc (2011) Az afrikai kontinens migrációs sajátosságai, Szerk: Tarrósy István – Glied Viktor – Keserű Dávid, Új népvándorlás Migráció a 21. században Afrika és Európa között, IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs 2011, 294 oldal
- Uzzoli Annamária (2015) Czirfusz Márton: Klímaváltozás, társadalom, gazdaság: Hosszú távú folyamatok és trendek Magyarországon, Publikon Kiadó, Pécs 2015, 5-302. oldal: Klíma-modellek a társadalmi alkalmazkodásban 109-126. oldal
- V. Molnár Orsolya (2014) Dönteni kell Kaliforniában: lazacok vagy emberek? <http://www.origo.hu/idojaras/20140203-kalifornia-aszaly-esos-idoszak-helyett-tor-tenelmi-szarazsag-koszonott-be-kaliforniaban.html> (2014.03.03-as állapot)
- Vadas András – Kiss Andrea (2009) Európa klíma viszonyai a középkorban, különös tekintettel a 14. századi változásokra: Soproni Szemle 2009, 63 évfolyam, 2. szám, 239-252. o.
- Vadas András – Rácz Lajos (2010) Éghajlati változások a Kárpát-medencében a középkor idején: Agrártörténeti Szemle 2010, 51. évfolyam, 1-4. szám, 39-62. oldal
- Walsh, Brian (2014) California Drying, Time. 2/10/2014, Vol. 183 Issue 5, p10.
- White, Robert M. (1990) Heves vita az éghajlatról: Tudomány (Scientific American) magyar kiadása 1990. szeptember, 8-15. oldal.

Winguth, A.M.E – Kelep, B. (2013) The Urban Heat Island of the North-Central Texas Region and Its Relation to the 2011 Severe Texas Drought: Journal of Applied Meteorology & Climatology. Nov2013, Vol. 52 Issue 11, p2418-2433.

Zastow, Mark (2015) Climate change implicated in current Syrian conflict 02 March 2015:
doi:10.1038/nature.2015.17027

Zoysa, Richard de: Bevándorlás Európába és az Egyesült Államokba - közös ügy vagy Amerika egyéni útja, Eszmélet, 2007. (19. évf.) 74. sz.

Zsibók Zsuzsanna (2015) Czirfusz Márton: Klímaváltozás, társadalom, gazdaság: Hosszú távú folyamatok és trendek Magyarországon, Publikon Kiadó, Pécs 2015, 5-302.
oldal: A klímaváltozás megjelenése a gazdasági modellekben 127-137. oldal

E-mail források:

Dezső András: Európából tényleg Afrika lesz, de ehhez nem kellene a bevándorlók
http://index.hu/tudomany/2015/09/03/europabol_tenyleg_afrika_lesz_de_eh-hez_nem_kellenek_a_bevandorlok/ (2015.09.03. 07:08 letöltés)

Hanula Zsolt (2015) Vagy víz fog folyni, vagy vér: http://index.hu/kulfold/2015/03/22/azert_a_viz_az_ur/
(2015-03-23 letöltés)

Palkó István: 10 megdöbbentő ábra a nyugdíjunkról, Portfolió a gazdasági hírforrás 2014.10.10-i állapota
http://www.portfolio.hu/vallalatok/ongondoskodas/10_megdobbento_abra_a nyugdijunkrol.195699-2.html)

Sipos Géza: Sok kicsi, sokra megy: Gyorsabban emelkedik a tenger <http://www.origo.hu/kornye-zet/20150114-tengerszint-emelkedes-20-szazad-21-szazad-sok-kicsi-sokra-megy-gyorsabban-nonek-a-tengerek.html> (2015-02-19-i állapot)

Tálas Péter (2015) Európa nincs felkészülve a klímamigránsokra
<http://www.origo.hu/gazdasag/20151027-migracio-es-klimavaltozas-konferencia-kli-mamigransok.html> (2015.10.29-i letöltés)

Low, Robbie (1994) Miért fontos, hogy az apák templomba járjanak? : Keresztény Élet Portál
http://www.keresztenyelet.hu/v/7833/?redirect_uri=http%3A%2F%2Fwww.keresztenyelet.hu%2Fv%2F7_833%2F
(2015.10.15-i letöltés)

Múlt-kor (2012) Múlt-kor negyedéves történelmi magazin internetes kiadása http://mult-kor.hu/20120724_a_klima_segitette_elo_a_mongol_invaziot (2014.03.02-es állapot)

Múlt-kor (2013) Múlt-kor negyedéves történelmi magazin internetes kiadása <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=39463> (2014.03.02-es állapot)

Múlt-kor (2014) Múlt-kor negyedéves történelmi magazin internetes kiadása <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=39463>

kor.blog.hu/2014/01/28/10_evig_tartott_a_kozepkori_tel (2014.03.03-as állapot)

Múlt-kor (2014/március) Múlt-kor negyedéves történelmi magazin internetes kiadása: http://mult-kor.hu/20140305_ezeket_a_vilagoroksegeket_lepheti_el_a_viz (2014.03.05-ös állapot)

Múlt-kor (2014.05.21) http://mult-kor.hu/20140521_klimavaltozas_miatt_hanyatlott_le_egyiptom (2014-05-29-i állapot)

Múlt-kor E-folyóirat szerkesztőbizottságának elnöke Fodor Pál az MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézetének főigazgatója. A folyóirat negyedévente papír formátumban is megjelenik.

(net 1.) Évmilliók óta nem volt ennyi szén-dioxid a levegőben <http://www.origo.hu/kornyezet/20140527-re-kord-eszaki-felteke-szen-dioxid-meteorologiai-vilagszervezet-evmillio-ota-nem-volt-ennyi.html> (2014-05-27)

(net 2.) Ezt nem fogják megköszönni nekünk dédunokáink <http://www.origo.hu/idojaras/20140514-tengerszint-2100-hotagulas-vilagtenger-alattomosan-emelkedo-tengert-hagyunk-a-dedunokainkra.html> (2014. május 29.)

(net 3.) Népeség és emberi fejlődés
<http://www.nyf.hu/others/html/kornyezettud/global/002.htm> (2014. május 29.)

(net 4.) Az óceán halott zónái a tömeges kipusztulást vetíthetik elő
http://www.globalisfelmelegedes.info/index.php?option=com_content&view=article&id=715:az-ocean-halott-zonai-a-toemeges-kipusztulast-vetithetik-el&catid=44:ek-tengerek&Itemid=55
(2014-06-20)

(net 5.) Addig strandolj Kubában, amíg lehet!
<http://www.origo.hu/kornyezet/20140623-kuba-klimavaltozas-tengerszint-emelkedes-addig-strandoljon-kubaban-amig-lehet.html> (2014-06-24)

(net 6.) Elképesztő mennyiségű víz tűnt el a Coloradóból
<http://www.origo.hu/kornyezet/20140728-negyven-millio-ember-vizellatasat-veszelyezteti-a-colorado-folyo-vizgyujtojenek-kiszaradasa.html> (Elképesztő mennyiségű víz tűnt el a Coloradóból Origo 2014. 07. 29. 07:28)

(net 7.) Magyarország lakossága több mint 260 ezer fővel csökkent tíz év alatt
[http://vilagtudomany.hu/index.php?data\[mid\]=7&data\[id\]=1588&magyarorszag-lakossaga-tobb-mint-26-ezer-f337vel-csokkent-tiz-ev-alatt](http://vilagtudomany.hu/index.php?data[mid]=7&data[id]=1588&magyarorszag-lakossaga-tobb-mint-26-ezer-f337vel-csokkent-tiz-ev-alatt) 2014. október 20. állapot

- (net 8.) Tényleg összeomlik a nyugdíjrendszer? http://www.portfolio.hu/gazdasag/nyugdijrend-szer/tenyleg_osszeomlik_a_nyugdijrendszer_megszolaltak_a_politikusok.1.219302.html?utm_source=index_main&utm_medium=portfolio_box&utm_campaign=portfoliobox (2015.09.11-i letöltés)
- (net 9.) Nem volt még a mostanihoz hasonlóan forró június a Földön
http://index.hu/tudomany/2015/07/20/rekord_meleg_idojaras_klimavaltozas/ (2015-07-27-i letöltés)
- (net 10.) Putyin új világháborút is kirobbanthat
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20141109-putyin-uj-haborut-is-szithat-a-vilagban.html>
2014.11.12-es állapot
- (net 11.) Omega-blokk okoz halálos hóhullámot Európában:
http://index.hu/tudomany/2015/07/01/omega-blokk_ozok_halalos_hohullamot_europaban/
(2015-07-02-i letöltés)
- (net 12.) Oroszország népessége 2010-ben
http://oroszvilag.hu/?t1=elemzesek_interjuk&hid=2760 2014.11.12-es állapot
- (net 13.) A túlnépesedés is hozzájárult az asszírok bukásához
<http://mult-kor.hu/a-tulnepesedes-is-hozzajarult-az-asszirok-bukasahoz-20141106> 2014. 11.12. állapot.
- (net 14.) How Europe is slowly dying despite an increasing world population: The Telegraph kutatásain alapszanak. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/11414064/How-Europe-is-slowly-dying-despite-an-increasing-world-population.html>
- (net 15.) Így hal ki lassan Európa: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20150216-igy-hal-ki-lassan-europa.html> 2015- 02-17 állapot
- (net 16.) Climate change and migration:
http://focus-migration.hwwi.de/Climate_change_and_m.6239.0.html?&L=1 (2015.02.25) alapján
- (net 17.) Energiacentrum, 2012 augusztus 26, Háború lehet a víz miatt
[http://www.energiacentrum.com/viz/vizhiany-teremthet-feszultseget/\(2015-03-10](http://www.energiacentrum.com/viz/vizhiany-teremthet-feszultseget/(2015-03-10) állapot)
- (net 18.) 2050-re muzulmán lesz Európa?
http://index.hu/kulfold/2015/04/09/2050-ben_vallasosabb_lesz_a_vilag/ (2015-04-10)
- (net 19.) Megfeleződött a tengeri élővilág az elmúlt negyvenöt évben
<http://inforadio.hu/hir/tudomany/megfelezodott-a-tengeri-elovilag-az-elmult-negyvenot-evben-757996> (2015.09.18- letöltés)
- (net 20.) Fellelégezhetünk, nem mi vagyunk a legöregebbek Európában
http://hvg.hu/instant_tudomany/20150410_Terkep_Fellelegezhetunk_nem_a_magyar_atla
2015.04.10-i hír Szerző: Heti Világgazdaság Folyóirat (2015.10.18-i letöltés)
- (net 21.) Méterekét vékonyodott egy év alatt a legnagyobb francia gleccser
<http://www.origo.hu/kornyezet/20151109-gleccser-alkok-globalis-felmelegedes-franciaorszag.html>
(2015.11.11-i letöltés)
- (net 22.) Kis Jégkorszak: <http://meteor.geo.klte.hu/hu/doc/tortklima08.ppt> (2015.12.05-i állapot)

- (net 23.) A Monrt Everest gleccserei is bajban vannak: <http://www.origo.hu/kornyezet/20151208-mount-everest-gleccser-globalis-felmelegedes-klimavaltozas-gleccserolvadas.html> (2015.12.09-i állapot)
- (net 24.) Elolvadhat Szibéria állandóan fagyott talajrétege: <http://www.origo.hu/kornyezet/20151203-sziberia-permafroszt-globalis-felmelegedes-klimacsucs-cop21-klimavaltozas.html> (2015.12.09-i állapot)
- (net 25) Globális felmelegedés: sokkal nagyobb a baj <http://inforadio.hu/hir/tudomany/globalis-felmelegedes-sokkal-nagyobb-a-baj-793265> (2016-02-18-i letöltés)
- (net 26) Iszonyatosan sok hőt nyelnek el az óceánok <http://www.origo.hu/kornyezet/20160119-globalis-felmelegedes-oceanok-homerseklet-elnyeles.html> (2016-02-18-i letöltés)
- (net 27) Rekordmeleget mértek az Antarktison <http://inforadio.hu/hir/tudomany/rekordmeleget-mertek-az-antarktison-800082> (2016-03-01-i letöltés)
- (net 28) Több mint tizenhárommillió, vagyis a korábbi becsléseknél jóval több amerikai veszítheti el az otthonát a század végére a klímaváltozás okozta tengerszint-emelkedés miatt - figyelmeztettek a szakemberek. (2016-08-18-i letöltés) <http://inforadio.hu/hir/tudomany/amerikaiak-millioi-veszithetik-el-otthonukat-805908>
- (net 29) Példátlanul gyors ütemben öregszik a világ népessége (2016-08-02-i letöltés) <http://www.origo.hu/tudomany/20160329-nepesseg-oregedes-eloregedo-tarsadalom-nepszamlalas.html>
- (net 30) Újabb mérföldkőhöz érkezett a globális felmelegedés a Földön: (2016-08-02-i letöltés) <http://www.origo.hu/kornyezet/20160618-globalis-felmelegedes-klimavaltozas-deli-sark.html>
- (net 31) A klímaváltozás itt van, és megeshi a világot (2016-08-02-i letöltés) http://index.hu/tudomany/2016/07/31/a_klimavaltozas_itt_van_es_megeszi_a_vilagot/
- (net 32) Tudósok állítják: Hamarosan kihalhat az emberiség! (2016-08-02-os letöltés) <http://ripost.hu/cikk-tudosok-allitjak-hamarosan-kihalhat-az-emberiseg>
- (net 33) Jövő nyártól román vizet isznak a magyarok (2016-08-18-i letöltés) http://index.hu/gazdasag/2016/08/09/jovo_nyartol_roman_vizet_isznak_a_magyarok/
- (net 34) Évtizedek óta nem látott tűz tombol Kaliforniában (2016-08-18-i letöltés) <http://www.origo.hu/nagyvilag/20160818-tuzvesz-usa-kalifornia.html>
- (net 35) Vége az aranykornak, emberöltőnyi szívás jön a világban (2016-09-22-i letöltés) http://index.hu/gazdasag/2016/09/21/eddig_tartott_a_novekedes_egy_emberoltanyi_szivas_jon/
- (net 36) Orvostanhallgatóknak tartott előadást Áder János (2016-09-22-i letöltés) <http://www.hirado.hu/2016/09/19/orvostanhallgatoknak-tartott-eloadast-ader-janos/>
- (net 37) Egyre melegebb hely a Föld (2016-09-22-i letöltés) <http://www.origo.hu/tudomany/20160920-augusztusban-mar-a-16-honapban-dolt-meg-a-melegrekord.html>
- (net 38) Egész városokat moshatnak el az olvadó gleccserek <http://www.origo.hu/kornyezet/20161027-gleccser-bolivia-kornyezetszennyez-es-globalis-felmelegedes-olvadas.html> (2016-10-29-i letöltés)
- (net 39) Brutális forróság van Kaliforniában

http://index.hu/kulfold/2017/06/20/brutalis_forrosag_van_kaliforniaban/ (2017. június 23.-i letöltés)

(net 40) Vízkorlátozásra szorul Olaszország a szárazság miatt

<http://www.origo.hu/nagyvilag/20170622-vizkorlatozasra-lesz-szukseg-olaszorszagban.html>

(2017. június 23.-i letöltés)

(net 41) Nő a gyilkos hőhullámok gyakorisága

<http://greenfo.hu/hirek/2017/06/21/no-a-gyilkos-hohullamok-gyakorisaga?referrer=rss>

(2017. június 23.-i letöltés)

E SZÁMUNK SZERZŐI

Darai Lajos a filozófiatudomány kandidátusa, prof. emeritus KJF

Deák István földrajz–biológia szakos tanár, Budapest.

Nógrády Mihály C. C. nyelvész, névkutató, Ottawa. Részt vett az 1956-os forradalomban, majd a szovjet KGB győri fogságából megszökve Ausztriá keresztül Kanadába menekült. Okleveles térképész és minisztériumi tisztviselő lett, ma nyugdíjas. 1960 óta foglalkozik a magyar történelemmel és tagja a kanadai tudományos akadémiának, a Learned Societynek, mai nevén Congress of the Social Sciences and Humanitiesnek (Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kongresszus). Kilenc évig az Onomastica Canadiana tudományos folyóirat szerkesztője volt, ahol írásai megjelentek. Számos magyar témájú előadást tartott tudományos kanadai és világkonferenciákon.

Kovács János és Perie Alkorán magánkutató, Hüchelshoven (Hollandia).

Dr. habil. Örsi Julianna a néprajztudomány kandidátusa, címzetes főiskolai tanár, ny. múzeumigazgató, Túrkeve.

Rihmer Aurél történész-tanár, könyvtáros ELTE TTK, Budapest.

Szekeres István íráskutató, Budakalász.

Z. Tóth Csaba őstörténész, művelődéstörténész, Pécs.

FÜGGELÉK

Kiadványaink jegyzéke

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
I.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia I. évfolyam 1. szám. Első (Benidorm 1986) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Zürich, 1991. ISBN 963 02 8926 1 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06366/06366.pdf	1
II.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia II. évfolyam 1. szám. A Második (Zürich 1987) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Zürich, 1993. ISBN 963 02 8926 2 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06400/06487/06487.pdf	2
III.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia III. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (London 1988) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1999 ISBN 963 85684 5 3 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05930/05930.pdf	25
IV.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia IV. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Negyedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Felsőőr/ Oberwart 1989) Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 10 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05927/05927.pdf	46
V.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia V. évfolyam 1. szám. Csihák György: A magyar parlamentarizmus ezer éve. Budapest, 1990. ISBN 963 02 8925 3 és ISSN 2297-7511	6
V.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia V. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Ötödik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Altenberg 1990) Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 09 7 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06833/06833.pdf	49
VI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia VI. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hatodik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Szent Gallen 1991) Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 08 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05946/05946.pdf	47
VII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia VII. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Hetedik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Szentendre 1992) Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9204 48 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06844/06844.pdf	51
VII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia VII. évfolyam 2. szám. Magyarok Őstörténete. Zürich-Budapest, 1992. ISBN 963 02 8925 3; második kiadás 1996. ISBN 963 85274 6 3; harmadik bővített kiadás 2007. ISBN 963 9204 37 4 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06375/06375.pdf	3
VII.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia VII. évfolyam 3. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Szeged 1992) Magyar Történelmi Iskolájának Előadásai és Iratai. Zürich, 1993. ISBN 963 8465 00 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06400/06488/06488.pdf	4
VIII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia VIII. évfolyam 1. szám. Magyar Történelmi Tanulmányok 1. Zürich, 1993. ISSN 1217 4629 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06400/06486/06486.pdf	5
VIII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia VIII. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Tab 1993) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4413 5 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06381/06381.pdf	9
VIII.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia VIII. évfolyam 3. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Nyolcadik (Kaposvár 1993) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 2 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06500/06527/06527.pdf	23
IX.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kilencedik (Tapolca 1994) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 1 2 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06769/06769.pdf	15
IX.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Harmadik (Tapolca 1994) Magyar Történelmi Iskolája Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 12 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06365/06365.pdf	11
IX.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 3. szám. Die Frühgeschichte der Ungarn. Zürich-Budapest, 1994. ISBN 963 85 274 4 7. Zweite erweiterte Ausgabe 2007. ISBN 963 9204 30 7 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06362/06362.pdf	10
IX.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 4. szám. Nagy Gyula: Az ellopott magyar őstörténet. I. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 04 4112 8 és ISSN 2297-7511	7
IX.	5	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 5. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Első (Székelyudvarhely 1994) Övezeti Történeztalálkozó Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1994. ISBN 963 85274 2 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06364/06364.pdf	12

Jahr-gang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor-szám*
IX.	6	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 6. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komárom 1994) Övezeti Történésztalálkozó Előadásai és Iratai. Komárom-Komárno-Zürich, 1995. ISBN 963 85274 3 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06370/06370.pdf	14
IX.	7	Acta Historica Hungarica Turiciensia IX. évfolyam 7. szám. Képeslapok magyar történelmi motívumokkal. 8 különféle, szimpla és dupla, színes ISSN 2297-7511	8
X.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia X. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizedik (Tapolca 1995) Magyar Östörténeti Találkozó és Negyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 8 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06500/06505/06505.pdf	17
X.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia X. évfolyam 2. szám. Csihák György: Beszélgetés népemmel a hazánkról. Budapest-Zürich, 1995 ISBN 963 85274 5 5 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/11200/11213/11213.pdf	13
X.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia X. évfolyam 3. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Erdélyi Övezeti Történésztalálkozói (1995-1999) Előadásai és Iratai. Csikszereda-Budapest-Zürich, 2000. ISBN 963 85684 9 6 http://mek.oszk.hu/06300/06372/06372.pdf	30
XI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 1. szám. Honfoglalásunk és előzményei. Keresztény egyházak és történelmi szerepük a Kárpát-medencében. (Tapolca 1996) Budapest-Zürich, 1997. ISBN 963 85684 1 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06500/06503/06503.pdf	20
XI.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 2. szám. Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnoszociológiába. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85684 02 és ISSN 2297-7511	19
XI.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 3. szám. Germann Georg: Ungarisches im Bernischen Historischen Museum. A Berni Történelmi Múzeum magyar emlékei. Bern-Budapest, 1996. ISBN 963 85274 9 8 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05935/05935.pdf	18
XI.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XI. évfolyam 4. szám. Csihák György: Ex Oriente Lux. Budapest-Zürich, 1996. ISBN 963 85274 7 1 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06363/06363.pdf	16
XII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XII. évfolyam 1. szám. Magyar út és nehézségei a nemzetállamtól az övezetek Európájába a huszadik század fordulóján. Avarok – onogurok – magyarok. (Tapolca 1997). Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9349 11 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06837/06837.pdf	50
XIII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIII. évfolyam 1. szám. Nagy Kálmán: A honfoglalás hadtörténete. (A Szabadtér Kiadóval együtt.) Budapest, 1998. ISBN 963 7810 97 8	21
XIII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIII. évfolyam 2. szám. A honfoglalás és az 1848-1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára. (Tapolca 1998). (324 oldal) Budapest-Zürich, 2001. ISBN 963 86100 5 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06500/06536/06536.pdf	31
XIV.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 1. szám. Az első világháború és magyar történelmi következményei (1914-1921). Szent István és a magyar államalapítás. (Tapolca 1999) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 02 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06802/06802.pdf	42
XIV.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 2. szám. Csihák György: Válasz népem kérdéseire a hazánkról. Budapest-Zürich, 1999 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05921/05921.pdf	22
XIV.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 3. szám. Die Ungarn und die Abtei Sankt Gallen. Magyarok és a Szent Galleni Apátság. ISBN 963 85684 3 7 (Közösen St. Gallen Kanton levéltárával) – Második kiadás: Szent Gallen-Budapest, 1999. ISBN 96386100 8 5 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06100/06107/06107.pdf	24
XIV.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 4. szám. Csihák György: A magyar nemzet múltja - Szent István király életműve és a magyar államalapítás - A bambergi lovas - Sacra Regni Hungarici Corona és a magyar közbiztonság kérdései ma - Magyar - nép - kisebbség. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 6 1 és ISSN 2297-7511 http://mek.oszk.hu/06300/06373/06373.pdf	26
XIV.	5	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 5. szám. Fünfzehn Jahre UHVZ - A ZMTE tizenöt éves 1985 - 1999. Zürich-Budapest, 1999. ISBN 963 85684 7 X és ISSN 2297-7511	27
XIV.	6	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIV. évfolyam 6. szám. Nagy Gyula: Az ellopott magyar östörténet II. Budapest-Zürich, 1999. ISBN 963 85684 4 5 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06783/06783.pdf	28
XV.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 1. szám. A magyar műveltség gyökerei. Az 1930-as évek magyar műveltsége. (Felsőőr/Oberwart 2000) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 86100 3 4 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06799/06799.pdf	41
XV.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 2. szám. Délközép Kárpát-medence műveltsége, különös tekintettel a sárközi települések és népi műveltségük fejlődésére. (Sárköz-Decs 2000) Decs-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 03 8 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05926/05926.pdf	39
XV.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 3. szám. Közös jelen, múlt és jövő Észak Kárpát-medencében, különös tekintettel a gömöri tájegységre. (Rozsnyó 2000) Rozsnyó-Budapest-Zürich, 2002. ISBN 9638610026 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06792/06792.pdf	38

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
XV.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 4. szám. Csihák György: Dunhuang barlangképei és a Sászi agyagkatonák néma üzenete a magyar műveltség gyökereiről. Budapest-Zürich, 2000. ISBN 9638568488 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06368/06368.pdf	29
XVI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVI. évfolyam 1. szám. Magyar haditechnika és magyar hadjáratok a kora középkorban. A második világháború és történelmi következményei Magyarország szempontjából (1939-1949). (Szentendre 2001) Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86100 6 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06790/06790.pdf	35
XVI.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVI. évfolyam 2. szám. Barabási László: Nemes Székely Nemzet – Csillagösvényen. Csiksomlyó-Budapest, 2001. ISBN 963 86100 4 2	32
XVII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 1. szám. Csihák György: Magyar nempolitikai írások. Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86 100 0 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05917/05917.pdf	33
XVII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 2. szám. Kiadványaink tartalomjegyzéke – Vereinspublikationen mit Inhaltsübersicht. Zürich-Budapest, 2002. ISBN 9638610077	34
XVII.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 3. szám. Achtzehn Jahre UHVZ – A ZMTE tizenhét éve 1985-2002. Zürich-Budapest, 2002. ISBN 9638610093	36
XVIII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVIII. évfolyam 1. szám. Magyar Történelem. Tízezer év – ezer oldalról. Oktatási segédkönyv a magyar történelem tanításához. (636 oldal) Budapest-Zürich, 2003. ISBN 963 86100 1 8 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05939/05939.pdf	37
XVIII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVIII. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenhetedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Tizenegyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. (Budapest 2003) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 06 2 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05943/05943.pdf	43
XIX.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 1. szám. A magyar huszárság története. A lovasműveltség sajátosságai. Az első magyar huszártörténeti konferencia keretében. (Nyíregyháza, 2004) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 07 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06824/06824.pdf	45
XIX.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 2. szám. Zwanzig Jahre UHVZ – A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 20 éve 1985-2004. Zürich-Budapest, 2004. ISBN 963 9349 05 http://mek.oszk.hu/06000/06008/06008.pdf	44
XIX.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 3. szám. Csihák György: Forog a történelem ke-ke-re... Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 04 6 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05916/05916.pdf	40
XX.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XX. évfolyam 1. szám. Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnoszociológiába. Második, bővített kiadás. Közösen a Heraldika Kiadóval. Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9204 38 2	48
XXI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXI. évfolyam 1. szám. Kiadványaink tartalma. Budapest – Zürich, 2006. ISBN 9639204 37 4 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06000/06007/06007.pdf	52
XXII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXII. évfolyam 1. szám. Őstörténetünk és a genetika. 1456 – Nándorfehérvár – 1606 Zsitvatorok – 1956 Budapest. (Mártély 2006) (372 oldal). Budapest-Zürich 2007. http://mek.oszk.hu/09100/09137/09137.pdf	53
XXIII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Huszadik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Hódmezővásárhely 2007) (159 oldal). Budapest-Zürich, 2008. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06849/06849.pdf	54
XXIII	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúrákötösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2008/A. (137 oldal) Budapest 2008. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00001/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00001/pdf/00001.pdf	55
XXIII	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 3. szám. Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére. Tudományos emlékülés. (Esztergom 2007) (67 oldal). Budapest-Zürich, 2008. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06850/06850.pdf	56
XXIII	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 4. szám. Pannon Kultúrákötösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2008/B. (176 oldal) Budapest 2008. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00010/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00010/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2008_4.pdf	57
XXIV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIV. évfolyam 1. szám. Hunyadi Mátyás és a magyar újjászülés. Tudományos emlékülés. (Esztergom 2008) (115 oldal). Budapest-Zürich 2009. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09125/09125.pdf	58
XXIV	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIV. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúrákötösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2009/A. (145 oldal) Budapest 2009. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00002/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00002/pdf/acta_hist_01445_2009_2.pdf	59

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
XXV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. Évfolyam 1. szám. 25 év, 1985-2009. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Őszinte Története (239 oldal). Budapest-Zürich 2010. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09126/09126.pdf	60
XXV	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. évfolyam 2. szám. Csihák György: „Cum Deo pro Patria et Libertate.“ „Horthy fasizmus“ – „Antall demokrácia.“ Történelmi előzmény és párhuzam. (142 oldal). Budapest-Zürich 2010. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09110/09110.pdf	61
XXV	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. évfolyam 3. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2010/A. (130 oldal). Budapest 2010. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00003/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00003/pdf/EPA01445_2010A.pdf	62
XXVI	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVI. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2011/A. Az 1920. június 4-től 1944. december 21-ig tartó időszak magyarországi eseményeinek elemzése, különös tekintettel az október körüli eseményekre. (231 oldal). Budapest-Zürich 2011. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00006/pdf/ és http://mek.oszk.hu/09400/09484/09484.pdf	63
XXVI	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVI. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2012/A. Zentai KJF-ZMTE Történelemtanár-Továbbképzés Vizsgaelőadásai. (230 oldal). Budapest-Zürich 2011. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00004/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00004/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2011.pdf	64
XXVII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVII. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2012/B. (229 oldal) Budapest-Zürich 2012. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00005/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00005/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2012.pdf	65
XXVIII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVIII. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2013/A. A Zürichi Magyar történelmi Egyesület „Az altöttingi országgyűlés történelmi vizsgálata” című zártkörű tudományos tanácskozásán elhangzott előadások írott változata. (176 oldal) Budapest-Zürich 2013. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00007/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00007/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2012_2.pdf	66
XXVIII	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVIII. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2013/B. Budapest-Zürich 2013. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2013_1.pdf	67
XXIX	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIX. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2014/A. Budapest-Zürich 2014. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_1.pdf	68
XXIX	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIX. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2014/A. „Tízezer hontalan magyar Szent István-napi zarándoklata 1947. augusztus 20-án” címmel a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Pilisszántáért Egyesület közös rendezésében 2014. augusztus 20-án Pilisszántón a Boldogasszony Sziklakápolnában és a Páduai Szent Antal Templomban tartott ünnepi megemlékezés és tudományos ülés beszédei és előadásai. Budapest-Zürich, 2014. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00011/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00011/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_2.pdf	69
XXX	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/A. A Hazáért! A Nemzeti Köszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület centenáriumi rendezvénye Budapest, 2014. november 28. előadásai. Budapest-Zürich, 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00012/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00012/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_1.pdf	70
XXX	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/B. Budapest-Zürich 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00013/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00013/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_2.pdf	71
XXX	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 4. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/C. A Hazáért! A Nemzeti Köszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi egyesület második emlékkonferenciája az első világháborúról. Budapest, 2015. április 24. Ludovica tér 2. NKE Kápolna. Budapest-Zürich 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00014/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00014/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_3.pdf	72
XXX	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 4. szám. Géza A. Kósa: Calvinist Hungarians in Australia. The first 60 years of Hungarian speaking congregations 1950-2010. Academia Press Co. and	73

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
		the Hungarian Historical Society of Zurich. Melbourne, 2015. 214 pages. National Library of Australia Cataloguing-in-Publication ISBN 9780957770744 (paperback)	
XXXI	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2016/A. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00015/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_1.pdf	74
XXXI	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 30 éve. 30 Jahre Ungarisch Historischer Verein Zürich. 1985–2015. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00016/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_2.pdf	75
XXXI	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 3. szám. Z. Tóth Csaba: Magyar őstörténeti tanulmányok 2014– 2016. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00017/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_3.pdf	76
XXXI	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 3. szám. A Kodolányi János Főiskola és a Zürichi Magyar történelmi egyesület „A magyar történelem tanításának tartalmi és módszertani megújítása” című 120 órás komáromi történelemtanár tovább és felnőttképzése vizsgaelőadásai. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00018/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_4.pdf	77
XXXI	5	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 5. szám. Alapvetés. Tanulmányok a magyar eredetről és következményeiről. Oktatási segédkönyv II. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_5.pdf	78
XX XI	6- 18	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 6-21. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) I–XIII. 1985–1998. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00020/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_01_1985_1986.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00021/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_02_1986_1987.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00022/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_03_1987_1988.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00023/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_04_1988_1989.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00024/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_05_1989_1990.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00025/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_06_1990_1991.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00026/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_07_1991_1992.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00027/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_08_1992-1993.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00028/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_09_1993_1994.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00029/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_10_1994_1995.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00030/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_11_1995_1996.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00031/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_12_1996_1997.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00032/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_13_1997_1998.pdf	79- 91
XXXII	1- 10	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXII. évfolyam 1-17. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) XIV–XXX. 1998–2007. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00033/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_14_1998_1999.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00034/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_15_1999_2000.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00035/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_16_2000_2001.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00036/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_17_2001_2002.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00037/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_18_2002_2003.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00038/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_19_2003_2004.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00039/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_20_2004_2005.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00040/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_21_2005_2006.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00041/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_22_2006_2007.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00042/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_23_2007_2008.pdf	92- 101
XXXIII	1-8	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 1-9. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) XIV–XXX. 2008–2016. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00043/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_24_2008_2009.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00044/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_25_2009_2010.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00045/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_26_2010_2011.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00046/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_27_2011_2012.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00047/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_28_2012_2013.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00048/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_29_2013_2014.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00049/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_30_2014_2015.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00050/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_31_2015_2016.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00051/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_32_2016_2017.pdf	102- 110
XXXIII	10	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 10. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2018/A. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00052/pdf/ és	111

Jahr-gang Évfo-lyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor-szám*
		http://epa.oszk.hu/01400/01445/00052/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_10.pdf	
XXXIII	11	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 11. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2018/B. ISSN 2297-7538 (Jelen kötet.)	112
XXXIII	12	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 12. szám. Hírvető műsorfüzet „A Hazáért!” című, az első világháborúról szóló harmadik emlékkonferenciához, melyet a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület közösen rendez az NKE Kápolnában (Budapest, Ludovica tér 2.) 2018. december 1-én. ISSN 2297-7538 (Előkészületben.)	113
XXXIV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 1. szám. A Hazáért! A Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület harmadik emlékkonferenciája az első világháborúról. Budapest, 2018. december 1. Ludovica tér 2. NKE Kápolna. Budapest-Zürich 2018. ISSN 2297-7538 (Előkészületben.)	114

* Sorszám a megjelenés időpontja szerint/Nummerung nach Erscheinung

Az 53. számtól csak digitálisan ZMTE [Elektronikus könyvtár](#) Ab Nr. 53 nur in digitalisierter Form

Zürichi Magyar Történelmi Egyesület **Ungarisch Historischer Verein Zürich CH-8004 Zürich, Birmensdorferstrasse 41.**
zmte@freemail.hu www.zmte.org

Az Acta Historica Hungarica Turiciensia minden száma megtalálható a ZMTE honlapján kívül az OSZK [Magyar Elektronikus Könyvtárában](#) (MEK) és az [Elektronikus Periodika Archivumban](#) (EPA),

továbbá az [Európai Digitális Könyvtárban](#) ([European Library](#)).

Hivatkozható az MTA Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) egyéni adatbázisában. Felvették a Svájci Nemzeti Könyvtár Katalógusába ([Helveticat](#)) az [időszakos](#) és [online kiadványok](#) közé.

Die Periodikas der Acta Historica Hungarica Turiciensia gefunden werden kann in [Ungarische Elektronische Bibliothek](#) und [Elektronische Periodika Archiv](#) (EPA), weiterhin in [Europäische Digital Bibliothek](#) ([European Library](#)).

Die Periodikas der Acta Historica Hungarica Turiciensia werden von der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA) als Erscheinungsort für die Publikationsdatenbank der Ungarischen Historischen Werke (MTMT) anerkannt. Aufgezeichnet in [Helveticat](#) ([Schweizerische Nationalbibliothek](#)) als [periodisch](#) und [online Publikationen](#).